DE OPMERKER.

Bouwkundig Weekblad.

34e JAARGANG.

1899.

'S-GRAVENHAGE,
TER DRUKKERIJ DER VENNOOTSCHAP „HET VADERLAND".

T.H.S.
BIBLIOTEEK
DELFT.

REGISTER.

Bladz.

A.

Antinonnin 29
Arnhem (De bouwverordening te) 38
Amsterdam. (De Nieuwezijdskapel te) 62, 110, 278, 296, 301, 385, 415
Aan alle architecten in Nederland 77
Afvoer van fecaliën te Hamburg 86
Arceer-instrument 94
Amsterdam. (De rioleering en waterverversching te) 183
Andermaal Delft 195
Arnhem. (Het gemeentehuis te) 197
Andermaal metselspeciën 235
Ambachtsnijveren. (Onderwijs voor) 237, 244, 262, 267, 284, 299, 316, 325, 335, 366
Ambachtsscholen (Onze) 262. 366, 406
Ambachtsnijverheid. (Burgerscholen en scholen voor) 284
Amsterdam. (De Oude of St. Nicolaaskerk te) 291
Arbeidsduur. (Loon en) 315
Aanplakbiljetten 320
Aan de Vecht 331
Arts and crafts 387

B.

Bouwpatroonsvereeniging 5
Bestekken 10
Bouwen (Vergunning tot) 11
Bouw- en sierkunst 17
Buitenhuizen 25
Bouwverordening te Arnhem (De) 38
Brug. (Een ijzeren) 54
Budapest 115, 123, 131
Bouwkunst aan de Rijks-academie 119, 125, 157
Beantwoording (Ter) 187
Beweegkracht (Een nieuwe) 205
Bond (De Oudheidkundige) 227
Beheer (Eigen) 229
Budapest. (Het Museum te) 230
Bouwpolitie 303, 309, 317
Bezuiniging bij den rijkswaterstaat 319
Babylonisch 374
Belangrijk 389

C.

Cement (Tras of) 184, 199
Caveant consules 341
Crafts (Arts and) 387

D

Don Quichot 61
Delft 173, 195, 199, 211, 235

E.

Ernstig 179, 187, 203, 215, 223
Eigen beheer 229
Engelsche kunst 347
Findelijk 375

F.

Fraaie geschiedenis. (Een) 62
Fecaliën te Hamburg (Afvoer van) 86

G.

Gastram Den Haag—Loosduinen 13, 63, 87, 110
Geen lijsten meer 59
Geschiedenis. (Een fraaie) 62
Gaan (De tijd van) 190, 339
Goedkoop (Ook niet) 190
's Gravenhage (De zoogenaamde Ridderzaal op het Binnenhof te) 254
Gedenkteekenen 307
Glasschilderkunst te Arnhem (Tentoonstelling van) 312

Bladz.

Geschiedenis van een gedenkteeken (De) 318
Gothiek (Ontkerstende) 324
Gouda (Herstellingswerken aan de St. Janskerk te) 367
Glas-keramo (Nieuw keramiek en) 390

H.

Houtvloerplaten 29, 49
Hout (Onbrandbaar) 86
Hout (Waarde en gebruik van vruchtboomen-) 94
Harderwijk (De St. Maartenskerk te) 165
Hoogleeraar (Een nieuw) 182
Houtsnijkunst 275
Het kan verkeeren 286
Horloges (Reclameplaat voor) 312
Hinderlijk 385
Handleiding voor den metselaar (Een) 388

I

Invalidenhuis te Parijs (Het) 276

J.

Jaar 1898 (Het) 1
Janskerk te Gouda (Herstellingswerken aan de) 367

K.

Kunstbeschouwing zonder platen, in den vorm van een preek 35. 45, 51
Koninklijk Instituut van Ingenieurs 56, 118, 190, 207, 231
Kunstbescherming (Officieele) 48
Kerk te Overschie (De Ned.-Herv. kerk te) 54, 70, 93
Kunst (De nieuwe) 60
Kunst en nog iets bij wilde volken 102
Koninklijke Standaard (De) 118
Kunst (Nieuwe) 171, 243
Karakteristiek 207
Kurhauspier te Scheveningen 214
Kunststeenen 230
Kerk te Vorden (De) 231
Kunstvormen der natuur 327
Kunst (Engelsche) 347
Kunst (Weener) 355
Keizerskroon (Om een) 373
Keramiek en glas-keramo (Nieuw) 390
Klok (Een) 399

L.

Leeuw en lam 9
Lichtgas (Riool- of) 19
Lijsten meer (Geen) 59
Loyaliteit 230
Loon en arbeidsduur 315
Loon (Der wereld) 398

M.

Middelen van Szerelmej (De) 77
Moderne vandalen 86
Mortels (Samenstelling van) 91
Munchen 99, 107
Maartenskerk te Harderwijk (De St.-) 165
Metselspeciën 211, 235, 249, 269, 270, 327, 328, 340, 388
Misverstand 215
Middelbaar onderwijs (Acte van bekwaamheid voor het) 223
Museum te Budapest (Het) 230
Muren (Tegen vochtige) 255
Munten en postzegels (Stijl in) 268, 283
Misrekening (Ongehoorde) 295
Man. (Een verdienstelijk) 319
Monument minder (Een) 342
Martenastate 376, 384
Metselaar (Een handleiding voor den) 388

Bladz.

N.

Nieuwe schouwburg. (Een) ... 3
Nieuwe kunst (De) ... 60
Nieuwezijdskapel te Amsterdam (De) 62, 110, 278, 296, 301, 385, 415
Nederland (Aan alle architecten in) ... 77
Nederlandsche vereeniging voor teekenonderwijs ... 111
Nieuwe kunst ... 171, 243
Nieuw hoogleeraar (Een) ... 182
Nieuwe beweegkracht (Een) ... 205
Natuur (Kunstvormen der) ... 326
Nederlandsch-Indië (Subalterne waterstaatsambtenaren in) ... 350
Nieuwe zeden ... 389, 408
Nieuwe tuinbouwkunst ... 414

Necrologie.
J. P. de Bordes ... 4
D. Semmelink ... 85
Professor A. Huet ... 184
Johannes Wilhelmus Boerbooms ... 219
Bastiaan de Greef Janszoon ... 403

O.

Officieele kunstbescherming ... 48
Overschie (De Ned.-Herv. kerk te) ... 54, 70, 93
Oprichting eener staalgieterij ... 54
Onbrandbaar hout ... 86
Ook niet goedkoop ... 190
Oudheidkundige Bond (De) ... 227
Onderwijs voor ambachtsmijveren 237, 244, 262, 267, 284, 299, 316, 325, 335, 366
Ongedacht ... 240, 246
Opleiding (Technische) ... 248
Onze ambachtsscholen ... 262, 366
Onderwijs (Technisch) ... 267, 299, 316, 325, 335
Oude of St. Nicolaaskerk te Amsterdam (De) ... 291
Ongeval (Een) ... 294
Ongehoorde misrekening ... 295
Ontkerstende Gothiek ... 324
Ook een standpunt ... 342
Om een keizerskroon ... 373

P.

Prijsvragen.
Volksbadhuis te Zaandam ... 5, 94, 102
Vorstelijk paviljoen bij eene zeebadplaats, uitgeschreven door de Mij. t. b. d. B. ... 22, 111
Kalender voor 1899, uitgeschreven door „Architectura et Amicitia" ... 22
Universiteit voor Californië ... 22, 296
Ontwerp van een diploma voor de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen ... 48
Prijsvragen, in 1898 uitgeschreven door de Friesche Bouwkring te Leeuwarden ... 55, 102, 111
Volkskoffiehuis, uitgeschreven door het dept. Wildervank der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen ... 78
Gevel-ontwerp van een gebouw voor kantoor der Levensverzekeringbank „Rotterdam" ... 126, 142, 166, 351, 359, 382, 414
Tehuis voor zeelieden te Maassluis ... 142, 249, 255
Fontein te 's Hertogenbosch ... 142
Sanatorium voor longlijders in Nederland, uitgeschreven door de M. t. b. d. B. ... 167
Prijsvragen, uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam ... 207
Reclameplaat voor horloges ... 241, 287, 296, 304, 312
Eereprijsvraag, uitgeschreven door het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam ... 336
Grafmonument voor een bouwmeester, uitgeschreven door de Vereeniging t. bev. d. Bouwkunst te Groningen ... 384

Perugia ... 33, 43
Preek (Een kunstbeschouwing zonder platen in den vorm van een) ... 35, 45, 51
Postzegels (Stijl in munten en) ... 268, 283
Parijs (Het Invalidenhuis te) ... 276
Papierstuc ... 328
Parijs (Een wedstrijd te) ... 348

Q

Quichot (Don) ... 61

R.

Riool- of lichtgas ... 19
Reizen ... 27
Rococosalon (Een) ... 48
Reuzenwerk (Een) ... 63
Reisherinneringen, door A. W. Weissman 99, 107, 115, 123, 131, 139, 147, 155, 163, 251, 260

Bladz.

Rijksacademie (Bouwkunst aan de) ... 119, 125, 157
Ruoleering en waterverversching te Amsterdam (De) ... 183
Residentienieuws ... 206, 215, 230
Rodin (Auguste) ... 213
Ridderzaal op het Binnenhof te 's-Gravenhage (De zoogenaamde) 254
Reclameplaat voor horloges ... 312
Rijkswaterstaat (Bezuiniging bij den) ... 319
Rembrandt (De zuinigheid van het Rijk en) ... 323, 375

S.

Schouwburg (Een) ... 3
Sierkunst (Bouw- en) ... 17
Schoolbouw ... 21
Staalgieterij (Oprichting eener) ... 54
Simplon (De tunnel door den) ... 63
Szerelmeij (De middelen van) ... 77
Samenstelling van mortels ... 91
Standaard (De Koninklijke) ... 118
Scheveningen (De Kurhauspier te) ... 214
Sluijterman (De tentoonstelling van) ... 248
Standpunt (Ook een) ... 342

T.

Tunnel door den Simplon (De) ... 63
Toulouse ... 83
Tras of cement ... 184
Tijd van gaan (De) ... 190, 339
Texel ... 220
Tot besluit ... 223
Tentoonstelling van Sluijterman (De) ... 248
Technische opleiding ... 248
Tentoonstelling (Een) ... 277
Thans (Voorheen en) ... 278, 320
Tentoonstelling van gas- en waterleidingartikelen ... 278
Tentoonstelling van glasschilderkunst te Arnhem ... 312
Tentoonstelling te Groningen (Eene) ... 349
Tijd (Hans Vredeman de Vries en zijn) ... 395, 411
Tuinbouwkunst (Nieuwe) ... 414

V.

Vergaderingen van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.
Vergadering van 14 Februari ... 56
„ „ 11 April ... 118
„ „ 13 Juni ... 190
„ „ 15 Juli ... 207, 231
„ „ 12 September ... 296
„ „ 14 November ... 363

Vergaderingen der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.
Afdeeling 's-Gravenhage ... 22, 72, 143, 337, 385
„ Amsterdam ... 40, 135, 386
„ Haarlem ... 49, 103, 391
„ Utrecht ... 55, 94, 127, 344, 377, 416
„ Arnhem ... 78, 104, 135, 368, 416
„ Delft ... 95
79ste Algemeene Vergadering ... 158
80ste „ „ ... 287

Vergaderingen van het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam.
Vergadering van 11 Januari ... 14
„ „ 18 „ ... 22
„ „ 1 Februari ... 40
„ „ 15 „ ... 55
„ „ 1 Maart ... 72
„ „ 15 „ ... 87
„ „ 29 „ ... 104
„ „ 12 April ... 120
„ „ 26 „ ... 135
„ „ 10 Mei ... 151
„ „ 13 September ... 296
„ „ 11 October ... 329
„ „ 25 „ ... 344
„ „ 8 November ... 360
„ „ 22 „ ... 377
„ „ 6 December ... 391
„ „ 20 „ ... 409

Vergaderingen der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.
Vergadering van 17 Januari ... 22
„ „ 7 Februari ... 49
„ „ 21 Maart ... 95
„ „ 11 October ... 328
„ „ 8 November ... 360
„ „ 22 „ ... 385

Bladz.

Vergaderingen van het Bouwkundig Genootschap te 's Gravenhage.
Vergadering van 24 Februari ... 71
„ „ 28 Maart ... 103

Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Leiden.
Vergadering van 29 December ... 5
„ „ 26 Januari ... 40
„ „ 23 Februari ... 72
„ „ 27 April ... 143
„ „ 5 October ... 321
„ „ 30 November ... 391

Vergaderingen van de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen.
Vergadering van 28 Januari ... 40
„ „ 25 Februari ... 72
„ „ 25 Maart ... 104
„ „ 29 April ... 152
„ „ 30 September ... 320
„ „ 28 October ... 351
„ „ 18 November ... 377

Vergaderingen van „de Friesche Bouwkring" te Leeuwarden.
Vergadering van 26 Januari ... 30
„ „ 16 Februari ... 56
„ „ 9 Maart ... 79
„ „ 5 April ... 111
„ „ 19 October ... 337
„ „ 16 November ... 369
„ „ 20 December ... 415

Vergadering der Technische Vakvereeniging.
Afdeeling Amsterdam 14, 30, 55, 64, 79, 95, 120, 128, 143, 160, 175, 391, 408

Vergadering van „Arti et Industriae te 's Gravenhage.
Vergadering van 28 Januari ... 40

Vergaderingen der sociëteit U. N. I. te Rotterdam.
Vergadering van 21 Februari ... 64
„ „ 15 November ... 369

Bladz.

Vergunning tot bouwen ... 11
Vertelling (Eene) ... 69
Vandalen (Moderne) ... 86
Vruchtboomenhout (Waarde en gebruik van) ... 94
Venetië ... 139, 147, 155, 163
Verblijdend verschijnsel (Een) ... 166
Verbouwingsgeschiedenis (Eene) ... 197
Verblijdend ... 203
Vorden (De kerk te) ... 231
Vakteekenonderwijs ... 253
Vochtige muren (Tegen) ... 255
Voorheen en thans ... 278, 320
Verkeeren (Het kan) ... 286
Verdienstelijk man (Een) ... 319
Vecht (Aan de) ... 331
Varia ... 343
Venetië, voordracht van den heer A. W. Weissman 357, 363, 371, 379
Vredeman de Vries en zijn tijd (Hans) ... 395

W.

Westerkerk te Zaandam (De) ... 29, 39
Wilde volken (Kunst en nog iets bij) ... 102
Waring (George E.) ... 182
Windmolens ... 229
Waarheid ... 246
Wedstrijd te Parijs (Een) ... 348
Waterstaatsambtenaren in Nederlandsch-Indië (Subalterne) ... 350
Weener kunst ... 355
Wereld loon (Der) ... 398

Y.

IJzeren brug (Een) ... 54

Z.

Zaandam (De Westerkerk te) ... 29, 39
Zegels ... 68, 75
Zürich ... 251, 260
Zuinigheid van het Rijk en Rembrandt (De) ... 323
Zeden (Nieuwe) ... 389, 408

PLATEN.

Bladz.

Ontwerp van eene Studentensociëteit te Utrecht, Perspectief en plattegronden, van den architect A. D. N. van Gendt 1

Riool- of lichtgas, van den Directeur der Gemeentewerken W. C. A. Hofkamp te Leeuwarden. 19

De restauratie van den Dom te Metz 48

Gevel van een woonhuis, van den heer W. Verschoor 67

Woonhuis te Dordrecht, van den architect P. du Rieu Fz. 75

Poortje van een woonhuis te Dordrecht, van idem 75

Kapiteelen in de kerk St. Juliën le Pauvre te Parijs 91

Schetsplan van een gebouw voor de Levensverzekeringbank „Rotterdam" 126

Ontwerp winkelpui, van den heer Mels. J. Meijers 139

Gesmeed-ijzeren lantaarnpaal, van idem 139

Poortje aan den ingang van het Oudemannen en Vrouwenhuis der Ned. Herv. Diaconie te Alkmaar 259

Het nieuwe raadhuis te Leipzig 267

Kerk voor de Remonstrantsche Gemeente te Arnhem, van den architect A. R. Freem. . . 315

Drie gevelontwerpen voor de Levensverzekeringbank „Rotterdam", van de architecten H. Bonda, De Roos & Overeijnder en C. Bruijnzeel & Zonen 382

Voorgevel en plattegronden van het gebouw der 's Gravenhaagsche Ambachtsvereeniging, van den architect H. Wesstra Jr. 387

N.B. De bladzijden geven de plaats aan, waar de omschrijving te vinden is.

34ste JAARGANG N°. 1. ZATERDAG, 7 Januari 1899.

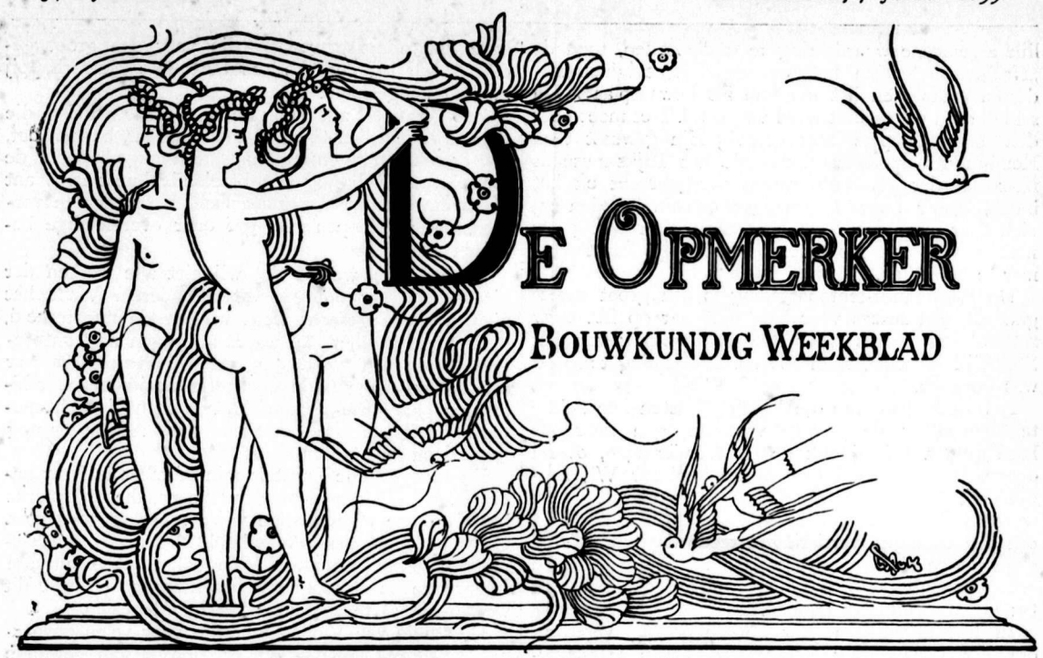

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

BIJ DE PLATEN.

De bij dit nommer behoorende platen geven de plattegronden en een perspectief van het ontwerp, dat als antwoord op de prijsvraag voor een Studentensociëteit te Utrecht, door den architect A. D. N. van Gendt te Amsterdam werd ingezonden. Dit ontwerp behoorde tot het dertiental dat na herhaalde schiftingen uit de 66 antwoorden gekozen werd om nader aan elkander getoetst te worden.

Hierbij zijn de volgende bemerkingen te maken.

De gevels zijn gedacht in Utrechtsche steen, handvorm, met de noodige hardsteen; het geheel is eenvoudig gehouden om meer in overeenstemming te blijven met de aangrenzende deftig rustige heerenhuizen.

Daarentegen is meer geld besteed aan de behandeling van 't inwendige; een ruim gebruik van eikenhout, gepaard aan een rijkere opvatting van het stucadoor-, schilder- en glaswerk, zou eventueel aan het gebouw soliditeit, comfort en gezelligheid verleenen.

De woning van den kastelein heeft een afzonderlijke trap en entrée, om den dienst minder te belemmeren en de woning gerieflijker te maken, terwijl toch op elke verdieping een verbindingsdeur is, wanneer zulks eventueel noodig mocht blijken te zijn.

De dienst heeft uitsluitend plaats van uit de Boothstraat, daar aan het Janskerkhof alle raam- en deurkozijnen moeten aangewend worden voor de hoofdlokalen.

HET JAAR 1898

Het afgeloopen jaar is voor de Nederlandsche bouwkunst in sommige opzichten niet onbelangrijk geweest.

Toen het aanving was men nieuwsgierig naar het ontwerp, dat door den heer Berlage voor de Amsterdamsche beurs gemaakt zou worden. De Amsterdammers zagen de schutting, zagen de keet, en vroegen zich af, wat toch wel de reden mocht zijn, dat er niets werd gebouwd.

De heer Laarman lichtte een puntje van den sluier der geheimzinnigheid op en gaf geen bijzonder aantrekkelijk beeld van de plannen, die hij gezien had. Maart kwam in het land, en toen werd ieder in de gelegenheid gesteld tot oordeelen. Van die gelegenheid is een ruim gebruik gemaakt, doch het eigenaardig verschijnsel deed zich voor, dat de bouwkundige wereld, die anders niet gewoon is haar meening onder stoelen en banken te houden, ditmaal, op enkele uitzonderingen na, zich tot de rol der „stommen" bepaalde. Misschien nog eigenaardiger mocht het worden genoemd, dat de taak, om het ontwerp tot in de wolken te verheffen, uitsluitend aan niet-deskundigen als Veth, Pit en dergelijken ten deel viel.

Een gecombineerde vergadering, door onze twee voornaamste bouwkundige vereenigingen georganiseerd, deed de vakgenooten wel kennis maken met allerlei bijzonderheden van het beurs-ontwerp, doch beantwoordde in zooverre niet aan de verwachting, als noch omtrent de kunstleer, waaruit het plan gesproten was, noch omtrent de zoo geheimzinnige geschiedenis van de zaak iets werd medegedeeld.

Sedert werd met den bouw een aanvang gemaakt. Binnen niet langen tijd zal men een oordeel over het bouwwerk zelf kunnen vellen. Laat ons hopen, dat het gunstig moge zijn en dat het gunstig moge blijven, ook als de tijd zijn invloed heeft laten doen gevoelen.

Want de inzichten kunnen zoo spoedig veranderen. Dat heeft de bouwmeester van het Rijks-museum in het afgeloopen jaar ondervonden. Zijn werk, onder zooveel strijd tot stand gekomen, begon juist tame-

lijk algemeene waardeering te ondervinden, toen de „Nachtwacht"-storm met onverwachte hevigheid wederom opstak, en het museum als bewaarplaats van schilderijen ongeschikt werd verklaard. Het moet voor den heer Cuypers zeer droevig zijn geweest toen Rembrandts meesterstukken uit het Rijks-museum naar dat der gemeente waren overgebracht en het bleek, onder hoeveel gunstiger omstandigheden zij zich daar bevonden. Want de fouten, die men bij het maken van een monument begaat, zijn haast nimmer te herstellen.

De Rembrandt-tentoonstelling is een groot succes geweest, een succes voor hen, die haar op het touw zetten, een succes voor den bouwmeester van het Stedelijk Museum, wien zooveel miskenning ten deel was gevallen.

Als onderdeel van de kroningsfeesten heeft deze tentoonstelling de meeste vreemdelingen naar ons land gelokt. Of zij ook de feestversieringen, overal opgericht, onverdeeld bewonderd hebben? Wij zouden het betwijfelen. Hier mag echter niet vergeten worden, dat de goede wil nergens ontbroken heeft en dat aan tijdelijke versieringen reeds daarom meestal geen hooge eischen gesteld kunnen worden, wijl de ontwerpers haast nooit de vereischte geldmiddelen tot hun beschikking hebben.

In het afgeloopen jaar werden pogingen gedaan om het bouwkundig gemeenschapsleven te hervormen. Het laat zich aanzien dat die pogingen, als zoovele vroegere, zonder het gewenscht gevolg zullen blijven. Wij hebben reeds vroeger getracht de oorzaak van deze mislukkingen na te speuren, en behoeven dit thans niet weder te doen. Maar er mag toch nog wel eens gewezen worden op de eigenaardige groepeeringen, die zich langzamerhand in de bouwkundige wereld hebben gevormd, en waaraan het voornamelijk moet worden toegeschreven, dat alle vereeniging onvermijdelijk moet mislukken.

De Maatschappij is de kern van de grootste groep. Bepaalde idealen streeft zij niet na; haar gelederen bestaan uit de „arrivés", de „satisfaits", zooals de Franschen zeggen, die voor vijftien, twintig jaren geleden tot de hemelbestormende jongeren behoorden. Het zal altijd onmogelijk blijken, vooral in ons flegmatische Nederland om deze „gros-bonnets" tot eenige actie te bewegen. De zaken nemen hun tijd in beslag; het betalen van contributie, ziedaar het eenig teeken van leven, dat zij geven. Voor zoover zij geen bestuursfunctiën vervullen, nemen zij niet eens de moeite, vergaderingen te bezoeken. Het vuur, dat eens in hen gloeide, is al lang tot een nauw zichtbaar vonkje geslonken.

De jongeren vormen andere groepen. Maar, het is zonderling, hemelbestormers vindt men niet onder hen. Architectura, waar het vroeger zoo borrelde en gistte, waar zooveel jeugdige overmoed zich uitte, is nu een hoogst bedaard genootschap geworden, dat zich met tamme kalmte aan een bepaalde leiding onderwerpt. De jongeren hier doen zoo deftig, dat men ze, oppervlakkig beschouwd, rijp zou achten voor de Maatschappij.

Maar toch kan, ondanks dit alles, een samensmelting zich nog lang doen wachten. Want de tucht in Architectura wordt goed gehandhaafd en de tuchtmeester heeft idealen, waarvan de Maatschappij niets weten wil.

Waar zijn de tijden gebleven, toen de geniale Jan Springer het Genootschap ten strijd voerde! De veldheer is, te vroeg, van het slagveld verdwenen, verzonken in een vergetelheid, die hij niet verdiend heeft. Zijn medestrijders zijn kalme, hoogst fatsoenlijke huisvaders geworden, die voor een groot gedeelte zich bij de eens zoo bestookte Maatschappij hebben aangesloten.

Zoo verandert alles, ook de smaak. De richting, die de bouwkunst hier-te-lande thans inslaat, bewijst dat, wat er ook aan 't gemeenschapsleven moge haperen, de architectuur toch nog een bloeiende kunst is. Want een nieuwe stijl is langzamerhand bezig zich te vormen, het afgeloopen jaar gaf daar overvloedige bewijzen van.

Onze lezers weten, dat wij niet alle werken der nieuwe richting onverdeeld bewonderen. Waar het nieuwe alleen gezocht werd in gewilde nuchterheid, daar lieten wij het aan waarschuwingen niet ontbreken. Doch het deed ons genoegen te zien hoe er een nieuw element, de doeltreffendheid, onze architectuur gaat beheerschen. Dat element is echt-modern, en zal in de twintigste eeuw zich zeker nog meer doen gelden dan thans reeds.

De redegevende kunst is min of meer in haar nadagen. En dit kan niemand verbazen, die opgemerkt heeft op hoe eigenaardige wijze zij werd toegepast. Constructie is geen schoonheid, al kan zij een element daarvan uitmaken. Maar ook zonder zichtbare constructie is schoonheid bestaanbaar, en juist dit werd maar al te veel over het hoofd gezien.

De studie van Viollet-le-Duc is voor velen gevaarlijk geworden, omdat zij er te veel aan gewende steeds naar de middeleeuwen te zien. En de idealen dier tijden zijn te veel met die van onze eeuw in tegenspraak, dan dat middeleeuwsche bouwwerken, nu opgericht, geen zonderlinge anachronismen zouden zijn.

De heer De Stuers, nog altijd de onvermoeide voorvechter van Viollet-le-Duc, wandelde in het afgeloopen jaar niet op rozen. In zake het Rijks-museum keerden vrijwel allen zich tegen hem, en in de Tweede Kamer gaf zijn beheer tot velerlei klachten aanleiding. Aan die klachten werd nadruk gegeven door een zeer ingrijpende besnoeiing der begrooting voor de Afdeeling Kunsten en Wetenschappen.

Ieder ander zou onder dergelijke omstandigheden er verder den brui van geven. Niet alzoo de heer De Stuers, die schijnbaar kalm onder de woedende vlagen blijft en vast besloten schijnt te zijn, om niet te wijken.

De twee-honderd-vijftigste verjaardag der eerste steenlegging van het Amsterdamsche Stadhuis, gaf aanleiding tot onderzoekingen omtrent den bouwmeester Jacob van Campen, van wiens leven, hoe vermaard hij reeds bij zijn tijdgenooten was, men haast niets met zekerheid wist. Veel licht werd evenwel tot dusverre niet ontstoken; slechts bleek dat Amersfoort zijn geboorteplaats niet geweest is, en dat zijn leven in 1596 of 1595 moet zijn begonnen. Doch waar zijn wieg gestaan heeft, is even onzeker als voorheen. Noch te Amsterdam, noch te Haarlem, noch te Amersfoort is de doop van Jacob van Campen geboekt. Het is te hopen, dat in dit jaar de onderzoekingen mogen worden voortgezet, en dat het gewenschte licht ontstoken zal worden.

Over het algemeen was 1898 voor de beoefenaars der bouwkunst hier-te-lande niet onbevredigend. Van werkloosheid werd niet vernomen, ofschoon het moeilijk aan te nemen is ,dat deze chronische kwaal geheel genezen zou zijn. De werkstaking, door de Amsterdamsche timmerlieden kort vóór de kroningsfeesten ondernomen, leidde niet tot de door de werklieden gewenschte verbeteringen in hun positie.

Vele belangrijke werken werden ondernomen of ten einde gebracht. Onder deze verdient zeker afzonder-

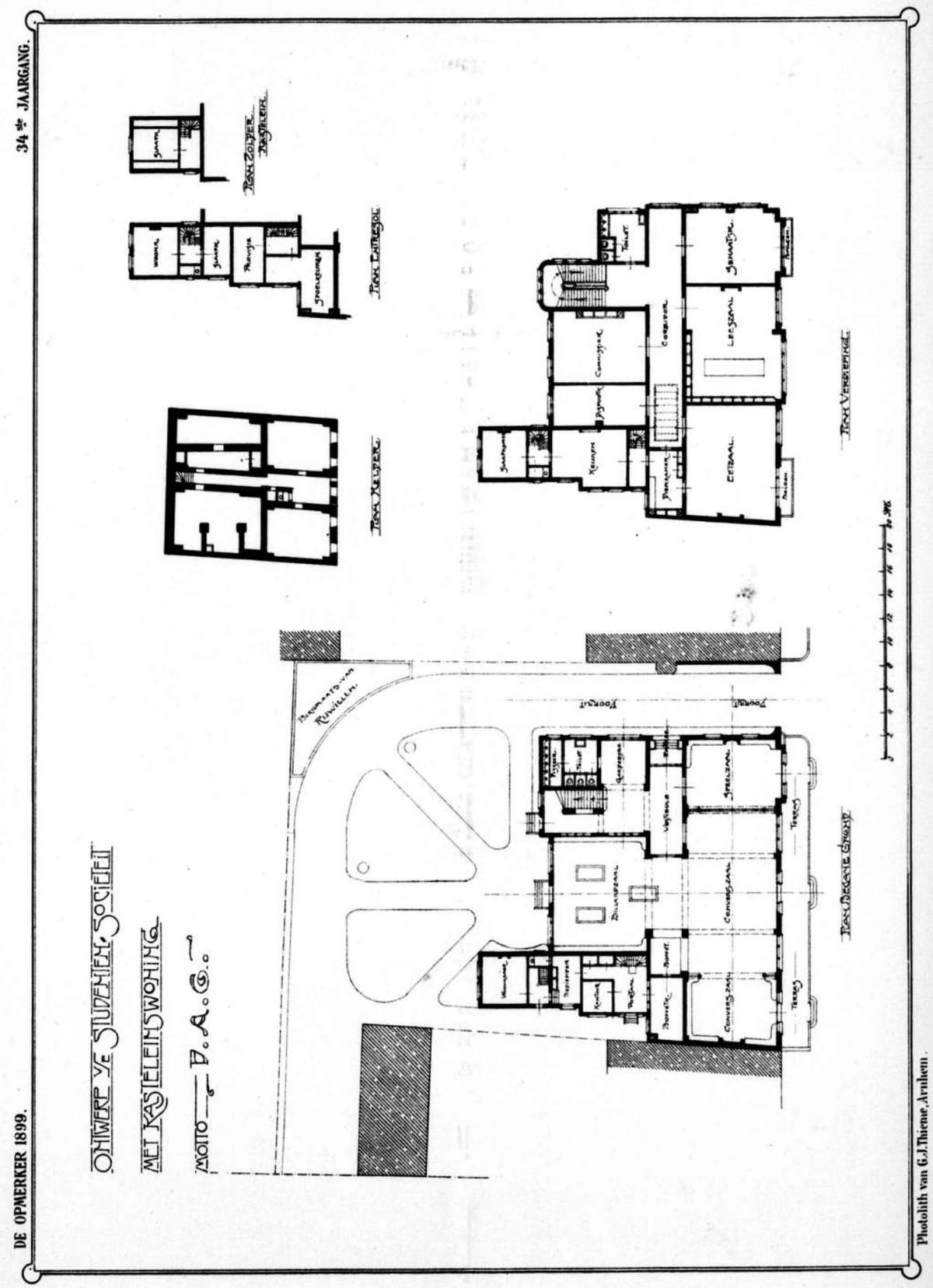

MOTTO.D.A.C.

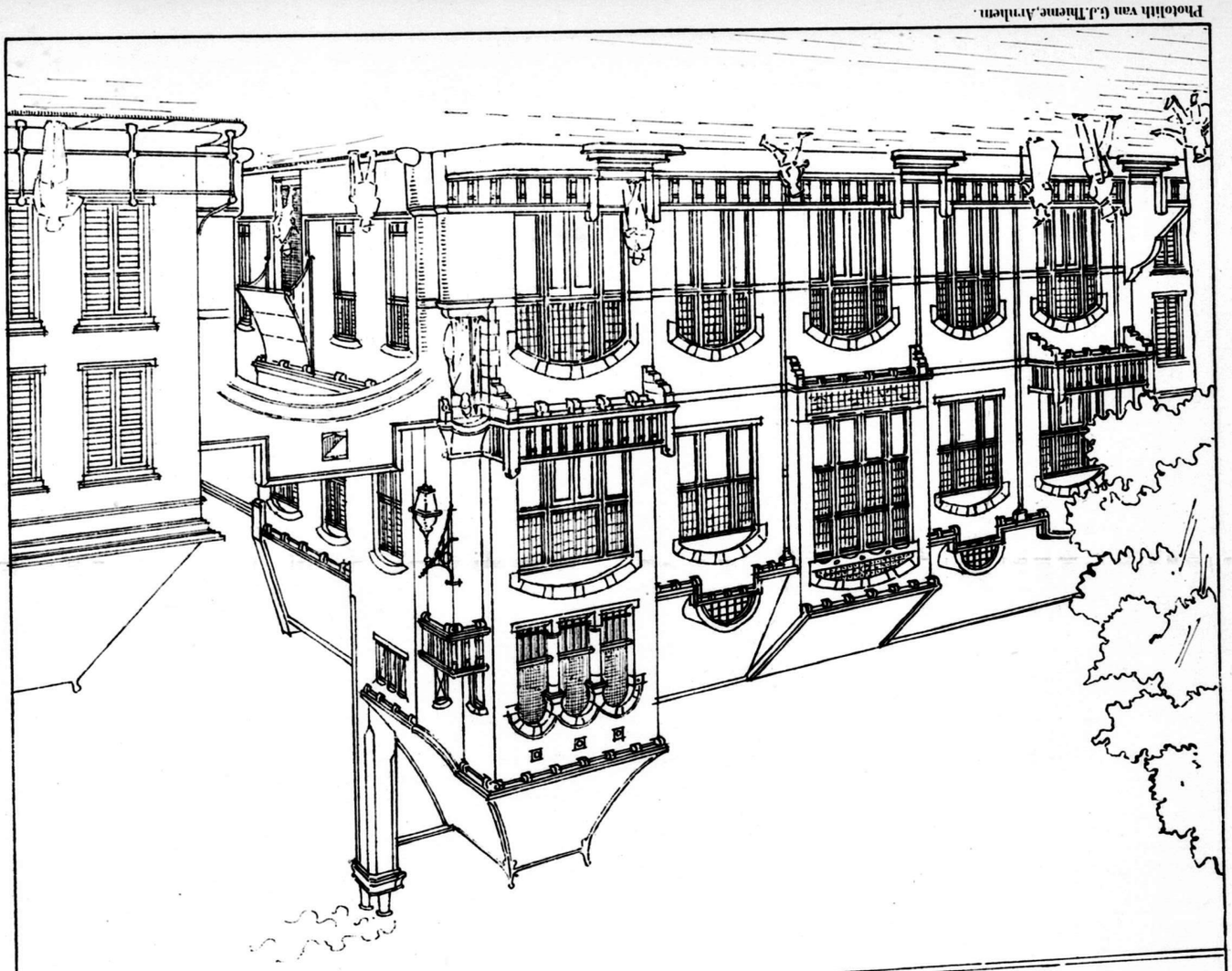

Photolith van G.J.Thieme.Arnhem.

lijk vermelding het „Witte huis" te Rotterdam, het hoogste op het vasteland van Europa. Men kan twijfel koesteren of het noodig was, dat dergelijke Amerikaansche zonderlingheden hier-te-lande werden ingevoerd, maar men zal erkennen, dat de ontwerper zich met smaak van zijn zeker niet gemakkelijke taak heeft gekweten.

Zoo hebben wij dan enkele gebeurtenissen van het jaar 1898, voor de bouwkundige wereld van belang, gememoreerd. Wij hopen, dat het voorlaatste jaar der negentiende eeuw veel stof tot tevredenheid moge geven.

EEN NIEUWE SCHOUWBURG.

Onlangs deelden wij het een en ander mede omtrent de wijze, waarop de Fransche architecten voor hun vak worden opgeleid. Wij maakten toen de opmerking, dat er bij een opleiding, als die de Ecole-des-Beaux-Arts geeft, slechts middelmatigheid kan worden aangekweekt.

De onlangs geopende schouwburg van de „Opéra-Comique" te Parijs levert in menig opzicht het bewijs voor de stelling die wij ontwikkelden.

Men herinnert zich, hoe den 27 Mei 1887 het oude gebouw een prooi der vlammen werd; tal van menschen vonden toen een verschrikkelijken dood. Men huisvestte toen de Opera elders, en begon plannen te maken voor den herbouw. Twee denkbeelden vonden aanhangers; het eerste was den schouwburg weer op zijn oude plaats te doen herrijzen, het andere bedoelde het gebouw zoover naar voren te brengen, dat het front aan den boulevard zou komen.

Zes jaar duurde de strijd; ten slotte bleef de oude plaats gehandhaafd, omdat de Regeering meende de enorme kosten van aankoop der benoodigde huizen aan den boulevard niet voor hare rekening te mogen nemen.

In 1893 werd een prijsvraag uitgeschreven, en een „Prix-de-Rome", de heer Bernier, werd bekroond. Ten slotte werd, na vele moeilijkheden, tot de uitvoering van het bekroonde ontwerp besloten.

Bij de beoordeeling der plattegronden dient men in aanmerking te nemen, dat het beschikbare terrein, door vier straten ingesloten, uiterst beperkt mocht heeten, ja dat het eigenlijk voor den bouw van een behoorlijk ingerichte schouwburg veel te weinig ruimte bood. Zoo bleef er den bouwmeesters geen gelegenheid, om door bijzondere vindingen aan de plattegronden iets eigenaardigs bij te zetten. De groote lijnen van het langwerpig gebouw waren reeds vooraf gegeven. Een vijfde van de diepte diende voor vestibule, trappen en foyers te blijven, twee vijfden moesten bestemd worden voor de zaal en hare aanhoorigheden, terwijl de overschietende twee vijfden door het tooneel met zijn bijlokalen werden in beslag genomen.

Zoo moest het geheel noodzakelijk iets zeer bekrompens krijgen. De vestibule is zóó klein geworden, dat men eigenlijk met de deur in huis valt. Een eigenlijk gezegde trapzaal ontbreekt; de twee hoofdtrappen zijn terzijde achter de vestibule aangelegd. Het gebrek aan ruimte noodzaakte zelfs tot het maken van scheluwe gedeelten aan die trappen, wat, bij een paniek, zeker de schromelijkste gevolgen zal kunnen hebben. Ook van naar twee zijden afgeronde treden is een al te overvloedig gebruik gemaakt, zoodat ook hierin een gevaar ligt. De trappen, die wij hier bedoelen, zijn alleen bestemd voor de bezoekers, die zich naar de duurste rangen begeven.

De zaal is, op de bekende manier, wit met goud

Voor die der goedkoopere, en dus hooger gelegen rangen zijn vier trappen bestemd, die haar aanvang nemen in de twee zijvestibules welke, onder het parterre, door een hal met buffet verbonden zijn.

Er zou op deze vier trappen geen aanmerking te maken zijn, indien zij ieder in een vuurvaste omgeving afgezonderd waren, en alleen de bezoekers van bepaalde rangen daarvan in tijd van nood gebruik moesten maken. Het mag evenwel zeer bedenkelijk geacht worden, dat zulks niet het geval is; de trappen toch dienen tevens als noodtrappen voor die bezoekers der betere rangen, die niet naar de hoofdtrappen kunnen ontvluchten. Daardoor is een zelfde toestand geschapen, als in den vorigen stadsschouwburg te Amsterdam aanwezig was. Men stelle zich voor den stroom der bezoekers van boven, die in tijd van nood langs deze trappen naar beneden dringt, en die het aan de op tusschenverdiepingen ook dringenden onmogelijk maakt, zich te redden! Het is wel zeker, dat alleen de bekrompenheid van het terrein tot een ordonnantie als deze kon leiden.

Een goed denkbeeld was het, dat de gangen, achter de loges aanwezig, zoo ruim mogelijk gemaakt zijn. Daardoor wordt het bereiken der trappen althans vergemakkelijkt. Maakt men echter een vergelijking tusschen de plattegronden van de opéracomique te Parijs en van den nieuwen Stadsschouwburg te Amsterdam, dan valt die, vooral wat de veiligheid aangaat, zeer ten gunste van Amsterdam uit.

Men mag den heer Bernier over zijn plattegrond geen aanmerking maken, omdat het hem onmogelijk was, op de beschikbare plek wat beters te ordonneeren. Evenwel, wat de opstanden betreft, geldt deze verzachtende omstandigheid niet.

Gegeven de plattegrond, was daarvan zoowel wat gevels als doorsneden aangaat, al gauw iets oorspronkelijks te maken geweest. Doch de heer Bernier, „Prix-de-Rome", heeft daartoe geen enkele poging gedaan. Zijn voorgevel is zoo banaal mogelijk. Boven zeven treden is een rustiek basement aanwezig. Het rustiekwerk zet zich aan de beide zijden als lisenen tot aan de kroonlijst voort. In de middenrisaliet evenwel zijn de drie bekende groote boogramen „à la Vénétienne", zooals men dit op de Ecole noemt, aangebracht. Naast en tusschen deze vensters zijn de onvermijdelijke Korinthische kolommen, met de niet minder onvermijdelijke kornissende kroonlijsten aanwezig, die in dit geval bijzonder lomp geprofileerd werden. Dan komt een attiek met kariatiden, en ten slotte de niet bepaald nieuwe „Philibert"-kap. Een paar nissen met beelden naast de groote vensters, een balkon en twee allerbanaalste opschriftborden in het attiek volmaken den gevel.

Als een Hollander van thans het zou wagen, iets dergelijks te voorschijn te brengen, dan kon hij zeker zijn, dat een gerechte critiek de fiolen harer toorn over hem zou uitgieten. Het is wel een bewijs van de achterlijkheid der Franschen in zake architectuur, dat zij een gevel als deze ten hoogste bewonderen.

Gaat men een der hoofddeuren binnen, dan komt men in de vestibule, die betrekkelijk sober gehouden is. Eenige treden leiden naar het bordes, vanwaar de hoofdtrappen beginnen. Twaalf kolommen van rood graniet met bronzen kapiteelen, alles zeer klassiek, zijn ter versiering van dit bordes aangebracht.

De middenste trap leidt, juist als in Garnier's schepping naar het parterre, de beide op zijde gaan naar de loges. Eindelijk leiden nog eenige treden tusschen de genoemde trappen in naar de ruimte onder het parterre, waarvan wij boven reeds melding maakten.

geschilderd. Negen traveeën zijn om het parterre aangebracht; zij dragen de zoldering, die op 17 M. boven den parterre-vloer zich verheft. In de pendentifs zijn takken, maskers en gevleugelde kinderen van staff gemaakt. De pijlers eindigen in de kariatiden, wat ongetwijfeld een erg afgezaagd motief mag worden genoemd. Schilden, maskers en dergelijken zijn nog hier en daar tot vulling gebruikt. En als wij dan nog vermelden de obligate gevleugelde dames boven de tooneelopening, dan zal men begrijpen, hoe banaal de geheele zaal geordonneerd is. Geen de minste poging werd gedaan, om de principes, waarvan de moderne versiering uitgaat, in toepassing te brengen. Alles is aangeplakt zonder eenig verband met de constructie niet alleen, maar ook zonder het minste begrip van symboliek.

Tegen de zoldering heeft Benjamin Constant een schaar van figuren geschilderd op de wijze, zooals de 17e- en 18-eeuwsche decorateurs dat plachten te doen. Welke reden was er echter, om het werk dier virtuosen nog eens, maar zonder de kunst van vroeger, te herhalen? Benjamin Constant is geen Tiepolo. Hoeveel moeite zijn figuren ook doen, om zich van hunne gunstigste zijde te vertoonen, het baat niet. Manon, Carmen, Mireille, Basile, la Dame Blanche, het zijn niets dan in maskeradepakken gestoken modellen; in de middenpartij zijn die modellen, grootendeels van hun kleedij ontdaan, in allerlei verkorting geteekend. Hoeveel soberder en passender had deze zoldering niet versierd kunnen worden! Want ook zelfs als men op de compositie geen acht geeft, zijn toch de kleuren op zich zelf reeds in onaangenaam contrast met het wit en goud van de rest.

Ook op de trappen is schilderwerk aangebracht. Flameng heeft hier het penseel gevoerd. Zijn paneelen en zoldering voldoen al evenmin aan de eischen, die gesteld mogen worden. Hij is naturalistisch, maar niet decoratief. De oude Italianen hadden beter begrip van wat een muurschildering moet zijn; zij hielden hunne omtrekken eenvoudig, en vulden die met tamelijk vlakke tinten in. De heer Flameng echter heeft luchtperspectief, licht en bruin, kortom alles wat op een „tableau de chevalet' alleen gepast is, aangewend, en is daardoor het doel ten eenenmale voorbij gestreefd.

In den foyer is het al niet beter gesteld. Hier heeft Maignau voornamelijk het werk gedaan, maar het zich al zeer gemakkelijk gemaakt. Men ziet daar bv. een wand, waarin drie deuropeningen met frontons daarboven, aanwezig zijn. De oude Italianen, bijvoorbeeld Luini, wisten met groot talent dergelijke moeilijkheden te overwinnen, en er hunne compositiën naar in te richten.

De heer Maignau echter deed anders; hij beschouwde de deuren alleen als een noodzakelijk kwaad, doch trachtte daar volstrekt geen partij van te trekken. Daarom heeft het den schijn, alsof vroeger de wand geen deuren bezat, maar of die er later pas zijn ingebroken. Het plafond vertoont natuurlijk een aantal vrouwenijke figuren, die de onmogelijkste houdingen hebben aangenomen, en den beschouwer op het hoofd schijnen te vallen.

Is de wand van Maignau, afgescheiden van de minder gunstige compositie en het totaal gemis aan adel, in den stijl althans nog eenigszins decoratief gehouden, de muur door Gervex beschilderd, is niets dan een reusachtig „tableau de chevalet", waarop „La foire Saint-Laurent" is voorgesteld. Een Fransch criticus riep bij de beschouwing bewonderend uit: „On dirait cela pris sur le vif", doch begreep niet, dat hij daardoor juist een verpletterend vonnis over het werk als decoratie velde.

De nieuwe Parijsche schouwburg is een bewijs te meer voor de weinig bevredigende resultaten die het academisch onderwijs oplevert. De Fransche bouwkunst staat sinds jaren al stil; zij behelpt zich met de oude clichés en denkt er niet aan, naar wat nieuws te zoeken. Enkele jonge kunstenaars trachten wel naar iets beters, doch hun pogen wordt van officieele zijde in het geheel niet aangemoedigd. Frankrijk is het land van de sleur, en het zal nog lang duren, eer de bouwkunst daar tot frisscher leven ontwaakt.

J. P. DE BORDES.

Donderdag, 5 Januari jl., overleed te 's-Gravenhage op 82-jarigen leeftijd de heer J. P. de Bordes, die als de schepper en bouwmeester der eerste Indische spoorwegen beschouwd mag worden.

Na als officier bij 't wapen der genie hier-te-lande eervol gediend te hebben, verwisselde hij de militaire loopbaan met een betrekking in 's lands burgerlijken dienst en vervulde hij eenige jaren het lidmaatschap van den raad van toezicht op de spoorwegdiensten. Kort daarna werd hij benoemd tot hoofdingenieur bij de inmiddels gevestigde Ned.-Ind. Spoorwegmaatschappij. Toen de heer De Bordes in 1863 naar Indië werd uitgezonden om zich daar met den spoorwegaanleg te belasten, was er nog geen enkele spoorbaan gebouwd. Vandaar dat hij eerst een reis door Engelsch-Indië maakte, ten einde voor het reuzenwerk dat hem op Java wachtte, zijn voordeel te doen met hetgeen in de Britsche kolonie op het gebied van aanleg en exploitatie reeds tot stand gebracht was.

Bijgestaan door een staf van ingenieurs, waaronder verscheidene die vroeger zijn wapenkameraad geweest waren, hield hij zich gedurende 5 jaren met de leiding van den spoorwegbouw op Java bezig. In 1868 van zijn zending in het moederland teruggekeerd bleef hij nog eenigen tijd als hoofdingenieur bij de Indische spoorwegmaatschappij werkzaam, totdat hij in 1869 zijn ontslag nam met de onbaatzuchtige bedoeling om de uitgaven der maatschappij, die toen geen tijdperk van financieelen bloei doorleefde, niet door zijn tractement te drukken.

In 1873 werd hij benoemd tot commissaris der maatschappij en tot aan zijn dood bleef hij door het telkenmale hernieuwd vertrouwen der aandeelhouders in het bestuur zitting houden; na het overlijden van den heer Van Eeghen, tevens als voorzitter van het college van commissarissen.

De heer De Bordes was tevens directeur der Ned. Zuidooster-Spoorwegmaatschappij. Maar ondanks de drukke bezigheden, die deze functiën hem oplegden, vond hij steeds tijd en gelegenheid om tot kort vóór zijn dood nog op andere wijze werkzaam te zijn. Zijne belangstelling in de openbare zaken hield daarmede gelijken tred en ten bewijze daarvan zij slechts herinnerd, dat hij tevens gedurende vele jaren aan het hoofd stond van den raad van bestuur van het Kon. Instituut van Ingenieurs, in welke functie hij indertijd de feestelijke receptie van Ferdinand de Lesseps leidde. Menige instelling of vereeniging in de stad zijner inwoning, die de ontwikkeling der welvaart, vooral op technisch en industrieel gebied, in haar banier schrijft, bezat in De Bordes een ijverig medewerker en een groote drijfkracht.

BOUWPATROONSVEREENIGING.

Te Amsterdam is opgericht een Naamlooze Vennootschap „Bouwpatroonsvereeniging", die zich ten doel stelt het uitvoeren van verbouwingen, herstellingen, uitbreiding en onderhoud van gebouwen enz., zoowel door aanneming als volgens tarief.

Door hare wijze van werken, waarbij samenwerking der patroons bij de verschillende bouwvakken op den voorgrond staat, terwijl het beheer in één hand het toezicht en de contrôle waarborgt, poogt de vennootschap ook hen, die den zoogenaamden „kleinen bouw", en herstellingen laten verrichten, de voordeelen te verschaffen, die in het aannemen van werken door één persoon te vinden zijn.

Zoo meent men tegemoet te zullen komen aan de dikwijls gegronde bezwaren, die eigenaren en beheerders van gebouwen ondervinden bij het uitvoeren van werken of herstellingen aan hunne perceelen.

Als voordeelen worden genoemd:

1e. Dat de werkgever bij werken, de verschillende bouwvakken betreffende, slechts met één persoon, den directeur, te onderhandelen heeft

2e. Dat door deze samenwerking de eene vakafdeeling geen schade veroorzaken kan aan werken eener andere vakafdeeling, zonder in de nadeelen daarvan zelve te deelen.

3e. Dat alle bouwwerken, tot zelfs in de kleinste onderdeelen, worden uitgevoerd onder het scherp toezicht van den directeur, die een deskundig persoon is.

4e. Dat de rekeningen voor kleine herstellingen of onderhoudswerken, veeltijds hoog opgevoerd en niet na te gaan, thans streng onpartijdig gecontroleerd en volgens vastgestelde tarieven, welke ten kantore ter inzage liggen, berekend worden.

De vereenigde bouwpatroons beoefenen het metselvak, timmervak, loodgietersvak, stucadoorsvak, schildervak en steenhouwvak, en zijn in de Amsterdamsche bouwwereld met eere bekend. Maar ook behangerswerk, smidswerk enz. zal men desverlangd verricht kunnen krijgen. Als directeur treedt op de heer C. T. Sparringa, N. Doelenstraat 8.

Het komt ons voor dat deze maatschappij, die aanvankelijk op bescheiden wijze hare werkzaamheden begint, alleszins verdient gesteund te worden.

Door de aannemerij, zooals die sedert het laatst der vorige eeuw hier-te-lande zich ontwikkeld heeft, zijn de patroons, die de eigenlijke bouwambachten beoefenen, geheel naar den achtergrond gedrongen. Voor zoover zij niet in het zoogenaamde burgerwerk een bestaan kunnen vinden, zijn zij tot onder-aannemers geworden. Die positie is voor hen niet aangenaam. De directie, die de werken leidt, kent hen niet, behoeft hen althans niet te kennen, daar zij alleen met *den* aannemer te maken heeft. Deze beurt het geld, dat wordt uitbetaald, en het is voor de onder-aannemers dikwijls moeilijk, het hun komende te krijgen. Ja zelfs moeten zij dikwijls het gelag betalen.

De nadeelen, aan het aanneemsysteem verbonden worden thans algemeen erkend. De taak van den aannemer is eigenlijk geen andere, dan tusschenpersoon te zijn tusschen dengeen die het werk leidt en degenen, die het uitvoeren. Een dergelijke tusschenpersoon zou overbodig zijn, als de architecten en ingenieurs in staat waren, hun werken in eigen beheer uit te voeren. Voorloopig zal dat nog wel niet het geval wezen, en zoo kan de „Bouwpatroonsvereeniging", die een deskundig directeur heeft, in een bepaalde behoefte voorzien.

De financieele belangen der patroons zijn bij dien directeur, door hen aangesteld en bezoldigd, natuurlijk in betere handen dan bij een aannemer. En de directiën, direct in aanraking komende met de patroons, die het werk verrichten, hebben veel meer zekerheid dan anders, dat alles volgens de regelen der kunst zal worden uitgevoerd.

De samenwerking, die reeds in onzen tijd zooveel tot stand bracht, kan ook in dit geval schoone vruchten afwerpen; al is het dan niet onmiddellijk, zij kan ook aan de veredeling van het ambacht, aan de verbetering van den toestand der werklieden ten goede komen.

PRIJSVRAGEN

VOLKSBADHUIS TE ZAANDAM.

Geachte Redactie,

Naar aanleiding van een opmerking, voorkomende in uw blad van 3 Dec. jl., omtrent het te stichten Volksbadhuis van de afdeeling Zaandam van de N.-H. Vereeniging „Het Witte Kruis", heeft het bestuur van deze afdeeling de eer onder de aandacht van alle belanghebbenden te brengen, dat:

1o. deze vereeniging is een philantropische, die, met betrekkelijk weinig inkomsten in uitgebreiden kring werkzaam, het zich een plicht rekende te trachten zoo goedkoop mogelijk aan goede plannen voor een dito volksbadhuis te komen.

2o. het bestuur van gezegde vereeniging niet is een bouwkundig college en dus gaarne wil erkennen, bij het uitschrijven der prijsvraag minder gangbare uitdrukkingen te hebben gebezigd.

3o. benoemd zijn tot leden der jury voor de beoordeeling der ingekomen plannen de heeren: F. J. van den Burgsteeden, kapitein-ingenieur; Th. A. De Koster, sanitary engineer; J. van der Koogh, stadsarchitect te Zaandam;

4o. gaarne door het bestuur — behoudens goedkeuring der jury — aan de bekroonde ontwerpen, naar keuze een gouden medaille of *f* 50 en een zilveren medaille of *f* 25 zal worden toegekend.

U dankzeggend, geachte redactie, voor de verleende plaatsruimte — namens de afd. Zaandam v. d. N. H. vereen. „Het Witte Kruis",

Hoogachtend,

5/1 '99. *Het Bestuur.*

Gaarne plaatsen wij bovenstaand schrijven. Het blijkt dat thans eene jury benoemd is die voor eene goede beoordeeling den noodigen waarborg geeft. Ofschoon het bezwaar tegen de te lage belooning niet weggenomen is, kunnen zij, die tijd en lust hebben aan deze prijsvraag mede te werken, zich uithoofde van het beoogde doel, erbij neerleggen.

(Redactie.)

VRAGENBUS.

Welke zijn de adressen van windmolen-constructeurs of fabrikanten in ons land? Bedoeld worden ijzeren windmolens.

De Redactie houdt zich voor de beantwoording dezer vraag aanbevolen.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

Vergadering van 29 December 1898.

In deze vergadering trad als spreker op de heer Jan de Quack, te 's-Gravenhage, met eene lezing „Over het rationeele in de Bouwkunst". Daar van dezelfde lezing, in de vergadering van het Bouwkundig Genootschap te 's-Gravenhage van 27 December jl. gehouden, in ons vorig nommer een kort verslag gegeven werd, meenen wij te kunnen volstaan met de vermelding dat de voordracht door de talrijke aanwezigen met groote aandacht werd gevolgd.

Na de goedkeuring der gewone jaarlijksche rekening van den penningmeester werd in plaats van den heer P. de Wilde Pz., die niet herkiesbaar was, tot bestuurslid gekozen de heer D. Komen. De Voorzitter werd bij acclamatie herbenoemd.

De heer J. P. de Koning had voor de kunstbeschouwing afgestaan het tijdschrift „Practische Wohnhäuser und Villen", terwijl voorts eene fraaie collectie voorwerpen uit de plateelbakkerij „Zuid-Holland" was geëxposeerd.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Bij kon. besluit is ingesteld een korps bureauambtenaren der post en telegraaf, verdeeld in drie klassen, op jaarwedden van 1300 tot 1600, 900 tot 1200 en 400 tot 800 gulden.

Deze ambtenaren zullen dienst doen op de bureaux van de inspecteurs der post en telegraaf en van de ingenieurs der telegraphie.

Mede is bepaald, dat de traktementen van de directeuren der telegraafkantoren 1e kl. voortaan zullen zijn van 2900—5000, in plaats van 2900—4000 gulden.

ROTTERDAM. De Gemeenteraad nam in zijn zitting van Donderdag jl. het besluit de voorgenomen beraadslagingen in zake de bouwplannen-Veldhuizen in Oost-Varkensoord te verdagen om reden even voor den aanvang der vergadering een nieuw adres van den heer D. Veldhuizen is ingekomen.

In dit schrijven wordt o. a. gezegd dat, dat naar het adressant voorkomt, de eenvoudigste en voordeeligste oplossing deze is: afvoer van hemelwater in de poldersloten; loozing van fecaliën en menagewater in een reservoir, en oppomping dezer stoffen naar een riool, door den buitendijkschen grond, loozende op de rivier.

Althans, wanneer met de bezwaren der gezondheidscommissie, die daarin een ernstig gevaar ziet voor de verontreiniging van het drinkwater der gemeente, geen rekening behoeft te worden gehouden. Adressant heeft gegronde reden om aan te nemen, dat het hem gelukken zal, de daartoe noodige beschikking over den grond buitendijks, nabij het hem toebehoorende terrein, te verkrijgen.

Een betere oplossing komt hem echter voor, opneming van de door hem aan te leggen rioleering in een der bij de Maashaven ontworpen bemalingsdistricten.

De directeur der gemeentewerken acht deze oplossing in casu niet mogelijk, doch adressant wenscht, naar aanleiding van het laatste rapport van den directeur, enkele opmerkingen in het midden te brengen.

De directeur dan schrijft, dat men bij de vergrooting van een bemalingsdistrict meerdere kosten krijgt, en motiveert dit. Duidelijk is het, dat de directeur hierbij op het oog heeft een geheel horizontaal gelegen polderland, en buiten beschouwing heeft gelaten de omstandigheden dat de adressant zijn terrein kan ophoogen — weartoe hij zoo noodig ook bereid is — tot 1.5 M. boven R.P. dat is tot 1.5 M. boven het district, waarvan het plan tot bemaling reeds schijnt te zijn vastgesteld. Het terrein van den heer Veldhuizen zal dus vanzelf afwateren in de riolen ten westen van de spoorbaan. Daarmede vervallen al de geldelijke bezwaren van den directeur.

En nu de technische bezwaren. Zij zijn het passeeren van den spoorweg met riolen en het onderloopen bij wolkbreuken van de huizen in het lager district door water van het hooger district. Beide bezwaren worden door den directeur met practische, doch naar adressant meent, onjuiste voorbeelden toegelicht.

Bij het rioleeren van steden zijn hoofdriolen van 0.8 × 1.2 M., en straatriolen van 0.5 × 0.7 M. niet de kleinste. Voor een kwartier als het noordelijk district zijn zij zelfs, naar de adressant meent, niet grooter gebruikt. Zij liggen op het hoogste punt ongeveer 1 meter met de kruin onder de straat.

De straten in het noordelijk district liggen op 0.4 M. onder R.P., zoodat de bodem van het hoofdriool aan de grens bij Hillegersberg op 2.9 M. onder R.P., en die van het straatriool aldaar op zijn hoogste punt op 2.3 M. onder R.P. ligt. Werd dit riool bemalen door het Westelijk stoomgemaal, dan zou het de Schie en de spoorbaan moeten passeeren. Van de grens van Hillegersberg tot de Schie is 1000 M. rioolbodem op ÷ 3.9. Van de Schie tot den spoorwegduiker is 1300 M., rioolbodem op ÷ 5.2. Van dien duiker tot het Westelijk gemaal is 1600 M. rioolbodem op ÷ 6.8. Neemt men nu in aanmerking, dat de spoorbaan bij den duiker op + 1.6 ligt, dan wordt de ingraving aldaar ten minste 6.8 M. Dat bij zulke diepe ingravingen en zoovele bezwaren als Schie en spoorweg opleveren, van het maken dier aansluiting is afgezien, kan geen verwondering baren.

Geheel anders is het geval in den Varkensoordschen Polder. Het Zuid-oostelijk bemalingsdistrict ligt op R.P.; het hoogste riool met den bodem op 2.5 M. onder R.P.; dus ook de bodem van het riool vlak voor den spoorwegduiker nabij het terrein van adressant op 2.5 M. onder R. P. of lager. De spoorbaan ligt aldaar op 1.5 M. onder R.P.; de kruin van het gewelf van den duiker op ± 0.5 M. + R.P.; en de vloer van den duiker op 2 M. of meer beneden R.P. Doen nu alle bouwers dat wat adressant wil doen, namelijk zijn terrein ophoogen tot 1.5 M. boven R.P., dan komt de bodem van het hoofdriool op het hoogste punt op 1 M. onder R.P. en die van het hoogste straatriool op 0.4 onder R.P., zoodat van dien polder een deel van ten minste 1000 M. uit den duiker met een hoofdriool, en van 300 M. met straatriolen, te zamen dus van ongeveer 1300 M. kan worden gerioleerd. Zonder één enkel bezwaar, daar zelfs de spoorweg niet doorgegraven behoeft te worden, want men legt het riool in den duiker, bij wijze van zinker.

Daar het water bij wolkbreuken en gewone regens op de straten komend door den zinker, en dat van het niet gerioleerde polderdeel door het overblijvend deel van den duiker zelf wordt afgevoerd, kan er van eene werkelijke vermindering van de capaciteit van den duiker eigenlijk geen sprake zijn.

Buiten de aangegeven wijzen van oplossing zijn er nog andere. Aansluiting van de riolen van den adressant aan het bestaande gemaal van den polder Varkensoord is mogelijk. Rioleering van het oostelijk deel van Varkensoord door de gezamenlijke Ingelanden in dat deel van den polder, en stichting van een eigen stoomgemaal, zou, indien, elke andere oplossing onverhoopt door de gemeente werd geweigerd, ten slotte nog in aanmerking kunnen komen. Doch adressant acht het overbodig daaromtrent thans in bijzonderheden te treden. Hij meent voldoende te hebben aangetoond dat een bevredigende oplossing alleszins bereikbaar is.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

overgeplaatst: naar de directie de hoofdingenieur 2e kl. J. Nuhout van der Veen; naar de res Preanger Regentschappen, de opz. 1e kl. J. K. C. Fehr; naar de res. Bagelen, de opz. 2e kl. A. H. van Bebber; naar de directie, de opz. 2e kl. Ch. J. Odenthal;

geplaatst: in de res. Batavia, ten einde als eerstaanwezend ingenieur op te treden, de ter beschikking gestelde ambtenaar op non-activiteit A. Ch. Nieuwenhuys; in de residentie Batavia, de benoemde adspirant-ingenieur F. A. Ypes; bij de Westerlijnen, de ter beschikking gestelde ambtenaar op non-activiteit H. Langelaan; bij de directie, de ambtenaar ter beschikking W. J. Steup;

gesteld: ter beschikking van den chef der irrigatieafd. Brantas, met Malang als standplaats, de ambt. ter beschikking C. A. E. van Leeuwen;

ontheven: eervol uit de tijdelijke waarneming der betrekking van gezagvoerder aan den wal, chef van het personeel en materieel bij den dienst van het baggermaterieel te Tandjong Priok, de architect 2e kl. J. C. W. F. Ditmarsch; eervol van zijne tijdelijke indienststelling als opzichter bij 's lands plantentuin te Buitenzorg G. Diepering; eervol van zijne tijdelijke werkzaamstelling als eersten monteur voor het ineenzetten en in werking brengen van de transportkabelbaan ten behoeve van de bevloeiingswerken in de Solo-vallei L. Born;

tijdelijk gesteld: ter beschikking van den directeur der B. O. W., om bij de exploitatie der westerlijnen op Java te worden benoemd, de ambtenaar op non-activiteit H. Langelaan, en de adspirant-ingenieurs W. J. Steup en C. A. E. van Leeuwen;

ontslagen: wegens overcompleet, eervol uit zijn betr., de tijd. teekenaar 1e kl. J. Feher;

benoemd: tot tijdelijk teekenaar bij den dienst der exploitatie van den Staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust, A. A. J. Souman.

— Bij de expl. der Staatsspoorwegen op Java is:

overgeplaatst naar de Westerlijnen, de instrumentmaker J. Amade;

— Bij den dienst van het mijnwezen is:

overgeplaatst naar Batavia, de ingenieur 1e kl. N. Wing Easton, en de opziener 2e kl. G. J. H. Brender à Brandis.

— Bij kon. besluit is benoemd tot district-inspecteur der spoorwegdiensten C. C. van 't Groenewout, civiel-ingenieur te 's-Gravenhage.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 16 Jan., A. Klaassen te Leeuwarden, benoemd tot bureelambtenaar der derde klasse van den rijkswaterstaat.

— Door den Minister van Waterstaat is P. W. J. Carpay benoemd tot buitengewoon opzichter bij het leveren en plaatsen van meerpalen langs het Noordhollandsche kanaal.

— De directeur der drinkwaterleiding te Rotterdam, de heer N. C. Vogel, herdacht den dag, waarop hij vóór 25 jaren zijne tegenwoordige functie aanvaardde.

— Op 1 Januari was het 25 jaar geleden, dat de heer F. Berghuis, directeur der Arnhemsche ambachtsschool, als zoodanig benoemd werd.

— De Keizer van Duitschland heeft op Nieuwjaarsdag den nestor van de Duitsche schilderkunst, den 83-jarigen Adolf Menzel, de orde van den Zwarten Adelaar verleend.

— Den 5n Januari overleed de ingenieur J. P. de Bordes op 82-jarigen leeftijd te 's-Gravenhage.

— Josef Israëls is door de afdeeling Fraaie Kunsten der Koninklijke Academie van België tot associé gekozen ter vervanging van Edward Burne-Jones; Dr. Cuypers ter vervanging van Charles Garnier.

— Tot tweede opzichter der gemeentewerken te Haarlem is benoemd de heer J. van Campen, aldaar.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING,
VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Hoofdopz. of Opz.-Teeken.	leeft.	32	j. sal.	ƒ 100	p. m. of hooger.
2. Opz. van W. of B. Bouwk.	„	25	„ „ -	75	„ „
3. Uitv. of B. Opzichter	„	29	„ „ -	90	„ „
4. B. Opzichter	„	46	„ „ -	100	„ „
5. Opz.-Teekenaar	„	30	„ verl. sal.	ƒ 80	p. m.
6. Opz.-Teekenaar	„	24	„ „ „	- 65 à 70	„ „
7. Opz. of B. Teek.	„	26	„ „ „	- 60 à 70	„ „
8. B. Teekenaar	„	20	„ „ „	- 45	„ „
9. Machinist-monteur	„	48	„ verl. „	- 800 à 900.	

VACANTE BETREKKINGEN.

— Directeur der gemeentewerken te Dordrecht. Jaarwedde ƒ 4000. Adres vóór 1 Februari aan Burg en Weth. (*Zie adv. in dit no.*)

— Bouwkundig opzichter bij den dienst der gemeentewerken te Leeuwarden, voorloopig voor één jaar. Jaarwedde ƒ 800. Adres vóór 14 Jan. aan den burg. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Een teekenaar, bekend met kaartwerk, en een teekenaar, bekend met waterpassen, bij de Over-Betuwe-trammaatschappij. Schriftel. adres, met opgave van vroegere werkzaamheden, aan de directie te Arnhem, Roermondsplein 4.

— Jong constructeur voor de teekenkamer eener machinefabriek. Adres lett. D. D. L. Alg. Adv. bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Dordrecht*, roepen op **sollicitanten** naar de betrekking van

DIRECTEUR
DER
Gemeentewerken,

waaraan is verbonden eene jaarwedde van **ƒ 4000.**

Aanvaarding der betrekking op *1 April 1899.*

Sollicitatiestukken vóór *1 Februari 1899* in te zenden aan Burgemeester en Wethouders.

Zij, met wie persoonlijke kennismaking wordt verlangd, zullen tot een onderhoud worden uitgenoodigd.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
H. A. NEBBENS STERLING,
Burgemeester.
A. R. ZIMMERMAN,
Secretaris.

W. J. WEISSENO,
Nieuwendijk 111, Amsterdam.
Fabriceert GEIJKTE DUIMSTOKKEN,
Twee- en Vijf Meterlatten,
STALEN MEETKETTINGEN,
Bakens, Jalons,
KOPEREN EN STALEN
Peillijnen, Peillooden, Peilstokken,
PEILSCHALEN enz.
Magazijn van Passerdoozen,
TEEKENBEHOEFTEN
en Optische Instrumenten.
EQUERRES, PRISMA'S enz

Patenten
worden verschaft en verkocht door
H. & W. Pataky
Patentbureau
BERLIN NW., Luisenstr. 25.
opgericht 1882.
Reeds over de **30 000**
Patenten aangevraagd.
Verkoopcontracten von patenten afgesloten tot een bedrag van ca. **2¾ mill. M.**
Inlichtingen & prosp. grat.

SPECIALITEIT
IN
Hartguss Roosterstaven „Eureka."
Op verschillende tentoonstellingen met Zilver bekroond als hoogste onderscheiding. Leverancier der K. N. Marine, verschillende Stoombootmaatschappijen en fabrieken, waarvan getuigschriften voorhanden. Deze roosters trekken niet krom, zijn bestand tegen een hitte van 2000° C. en geven groote besparing in brandstof.
Monster ijzer en Prijscourant op aanvraag gratis.
R. IDE.
Spuistraat 102, AMSTERDAM

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Bekin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Javasche Bosch-Expl.-Mij.
v/h. P. Buwalda & Co.
Handel in DJATIHOUT (JAVA-TEAK).
Alle houtsoorten worden tegen concurreerende prijzen **in loon gezaagd.**
Stoomhoutzagerij:
Overzijde van het IJ,
westelijk v. h. Tolhuis.
De Directie.
Nieuwe Doelenstraat 12—14 bij de Munt
Amsterdam.

VAN OMMEREN & Co., GROOTHANDEL **Spiegel-Vensterglas,**
ARNHEM. **Verfwaren.**
GEORNAMENTEERD GLAS.

Machinale Houtdraaierij en Zagerij.
Speciaal adres voor **grootwerk** voor HH. Timmerlieden en Aannemers.
Billijkst adres voor **Trapbalusters, Balkonbalusters** en **Hoofdbalusters, Houten Schoorsteenmantels** en verder alle **houten draai-** en **beeldhouwwerk.**
S. DE BOER, Apeldoorn.

Hier te lande bekroond:
VEENDAM,
WINSCHOTEN,
UTRECHT,
DORDRECHT.

UTRECHTSCHE ASPHALTFABRIEK.
Firma STEIN en TAKKEN.
Leveren en fabriceeren **prima ASPHALTDAKPAPIER** in alle **Merken, 't beste** en **goedkoopste** dat er bestaat.
ASPHALTDAKLAK, ASPHALTMASTIK, CARBOLINEUM, ASPHALT-ISOLEERPLATEN, enz. Maken **Dakbedekkingen van Asphaltpapier,** kant en klaar onder jarenlange garantie.
Maken **Lawn-Tennisbanen, Dorschvloeren, enz.**
Echte Vulcan Houtcement Cement Mastik Dakbedekkingen
met **10 jaren garantie. Honderden** reeds door het **geheele land** gemaakt en **alle** tot volkomen tevredenheid, waarvan bewijzen voorhanden.
Directe levering. Concureerendste prijzen.

B. HOLSBOER.
Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.
BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz.
Bakens, Rotatie- en Inductie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

AANBESTEDING

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *Arnhem* zullen **Woensdag 18 Januari 1899**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize *AANBESTEDEN:*

BESTEK No 7.

Het MAKEN en STELLEN van een gesmeed IJZEREN HEK, lang circa 160 M.

Inlichtingen: alle werkdagen, tot en met 17 Januari a. s., des voormiddags van 10—12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de Kadestraat; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet en teekeningen à **ƒ 1.00** tot dien dag verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

AANBESTEDING.

Door Commissarissen der Nieuwe of Litteraire Societeit te 's-Gravenhage,

zal op **Donderdag 26 Januari 1899,** des middags ten **2** ure, in een der lokalen hunner Societeit

worden aanbesteed:

Het amoveeren van 2 Perceelen aan het Plein en een Perceel aan de Doelenstraat te 's-Gravenhage en het aldaar bouwen van eenige lokalen ter vergrooting der bestaande Societeit.

Aanwijzing in loco op Dinsdag **17 Januari e. k.,** des morgens ten 9½ ure, stadstijd.

Inlichtingen geeft de **Architect Johs. Mutters Jr**, elken Dinsdag en Donderdag vóór de aanbesteding, van 's morgens 10—12 ure, in een der lokalen van genoemde Societeit.

De **inschrijvingsbiljetten** moeten aan een der Societeitslokalen, *Doelenstraat*, zijn ingeleverd uiterlijk den **25n Januari 1899,** voormiddags **12 uur.**

Bestek en teekeningen liggen voor gegadigden ter inzage in een der lokalen van genoemde Societeit en in het gebouw van de **Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst**, *Manixstraat 402* te **Amsterdam** en zijn te verkrijgen tegen betaling van **ƒ 10 —** (Tien Gulden) bij de Boek-, Courant- en Handelsdrukkerij van **F. J Belinfante voorheen A. D. Schinkel,** *Paviljoensgracht 17* te *'s Gravenhage*, vanaf **10 Januari e. k.** Bij verzending binnenslands **ƒ 11,—** tegen inzending van postwissel.

Naamlooze Vennootschap

BOUWPATROONSVEREENIGING,

Teleph. No. 1455, AMSTERDAM, Kantoor N. Doelenstr. 8,

belast zich met het uitvoeren van **Verbouwingen, Herstelling, Uitbreiding** en **Onderhoud** van **Gebouwen,** zoowel door aanneming als volgens tarief.

Prospectus wordt op aanvrage toegezonden.

De Directeur:
C. Th. SPARRINGA.

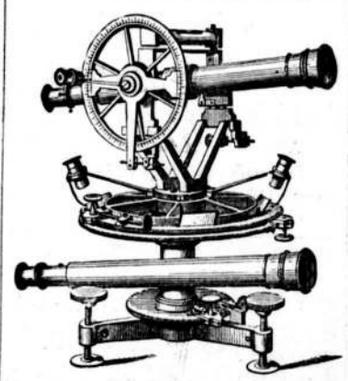

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**

Geëmailleerde Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

H. P. DEN BOER,

Wollenfoppenstraat **37.**

ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

J. DE KOK.

Speciaal adres voor Belgische Stucadoor- en Duitsche Model Albastgips. PORTLAND CEMENT.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Alleen-Verkoop voor Amsterdam van Pappoleum en Pappoleum Behoud.

Kantoor en Monsterzaal:
Rozengr. 60. AMSTERDAM.

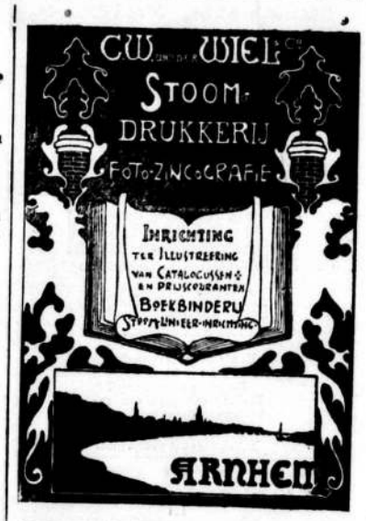

HOUTEN

Parketvloeren.

GEBR. VAN HALSEN,
"Toonzaal-timmerfabriek — DEN HAAG

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG Nº. 2. ZATERDAG, 14 Januari 1899.

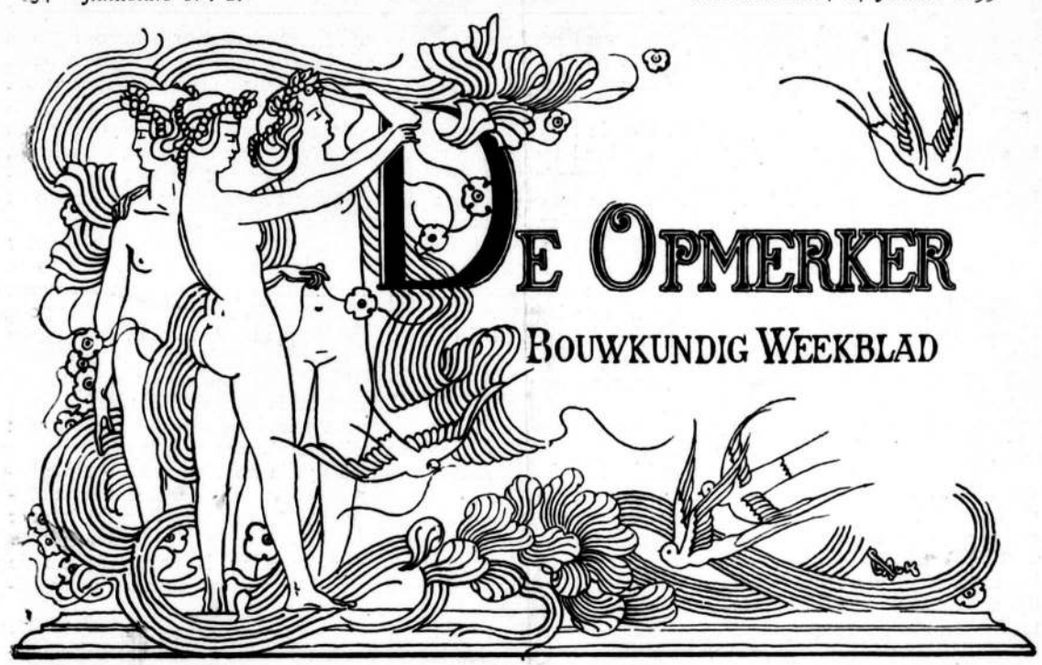

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

LEEUW EN LAM.

De volheid der tijden is nog niet gekomen; de leeuw wil niet met het lam verkeeren, ja het is al veel, wanneer hij dit onschuldig schepsel niet verslindt.

Wien warmt de wol, wie schudt de fiere manen? Het is ons onverschillig of men Architectura dan wel de Maatschappij als leeuw of lam wil aanzien. Zooveel is zeker, dat er van vreedzaam samengaan der twee niets te bemerken valt.

De Maatschappij had in haar laatste circulaire een zeer verzoenenden toon aangeslagen, maar het effect daarvan al dadelijk bedorven door uiting te geven aan een gevoel van eigenwaarde, dat in de gegeven omstandigheden wel iets van zelfoverschatting had. Architectura op haar beurt gaf in den afgeloopen zomer duidelijke blijken, dat het zich als primus inter pares beschouwde.

Dat twee met dergelijke gevoelens bezielde lichamen tot elkander te brengen zouden zijn, ook al worden hun zetels slechts door weinige huizen in de Marnixstraat gescheiden, wij hebben het van den aanvang af betwijfeld.

Als menschen stijf op hun stuk blijven staan, dan baten alle pogingen tot verzoening niets. De heer Leliman Senior heeft dit moeten ondervinden. Zijne bezadigde woorden hebben geen weerklank gevonden. Men oordeelde het ter vergadering van Architectura niet eens noodig, om door hoofdelijke stemming de zaak tot een beslissing te brengen. Wat voetgetrappel was genoeg, om het der Maatschappij al zeer weinig welgezinde preadvies van het bestuur als aangenomen te doen beschouwen. Om bij een vroeger beeld te blijven, de herders verstonden hun werk en brachten de kudde waar zij wilden.

De Maatschappij heeft inmiddels, maar met meer ophef dan noodig en wenschelijk was, den volke kond gedaan, dat haar ledental in plaats van gedaald, zoo als in de laatste jaren, weer wat geklommen is. Betalen al die nieuw aangeworvenen hunne contributie, dan zullen zij althans tot verbetering van den financieelen toestand bijdragen. Hetzelfde ware echter ook verkregen, als een welmeenend lid, bijvoorbeeld na in zijn testament een jaarlijksche uitkeering van een honderd gulden of wat te hebben verzekerd, het tijdelijke met het eeuwige verwisseld had.

Wezenlijk, ons eerste bouwkunstig lichaam moest nu toch eindelijk eens gaan inzien, dat de waarde van het slijk der aarde slechts zeer betrekkelijk is. Het heeft voor alles behoefte aan datgene, wat door roest noch mot verdorven kan worden. De aanwinst van één lid, dat zijn werkkracht en geest geheel aan de Maatschappij wil wijden, is meer waard, dan die van eenige contribuanten, die verder violen laten zorgen.

Op de vergadering van Architectura is het gebouw der Maatschappij geheel afgebroken, al is het voorloopig nog alleen slechts in effigie. Blijkbaar voelde men niet veel voor het denkbeeld van representatie, dat aan het bezit van dit bouwwerk verbonden is. En wij kunnen de sprekers, die over dit onderwerp het woord voerden, geen ongelijk geven. Diogenes huisde slechts in een ton en toch had hij zulk een faam, dat zelfs Alexander hem kwam bezoeken. Al zou nu misschien zulk een ton voor de Maatschappij als huisvesting geen aanbeveling verdienen, ook al ware het Heidelberger vat beschikbaar, toch kan in een betrekkelijk nederig verblijf hard gewerkt worden en veel goeds tot stand komen.

Terecht of ten onrechte wordt het gebouw der Maatschappij door velen voor een steen des aanstoots aangezien. Het mag jammer heeten, dat men zulk een

steen zeer moeilijk kan verwijderen. Want werd het gebouw te gelde gemaakt, dan zou in veler oog het prestige der Maatschappij een gevoeligen knak krijgen.

In deze zaak zijn onze sympathieën aan de zijde van het bestuur der Maatschappij, dat de hand ter verzoening bood, en dat ongetwijfeld met uitnemende bedoelingen bezield is. Dat Architectura die hand botweg weigerde, dat het zelfs geen verder overleg, om tot een modus vivendi te komen, mogelijk of noodig achtte, is niet alleen bijzonder onhoffelijk, maar bewijst tevens, wat wij reeds in den afgeloopen zomer vermoedden, dat de bekende Haarzuylen-beweging niet is geweest een eerlijk gemeende poging om tot samenwerking te komen, doch slechts beoogde om, wat door de deur naar buiten was geraakt, door het venster weer naar binnen te helpen.

BESTEKKEN.

Ofschoon de schrijvers onder de architecten niet velen zijn, wanneer men althans alleen letterkundigen dien titel wil toekennen, zoo geeft toch ieder bouwmeester af en toe bouwwerken in het licht. Die boekwerken, bestekken geheeten, vinden slechts een zeer beperkten kring van lezers; daarin schuilt waarschijnlijk de verklaring van het feit, dat deze pennevruchten tot dusverre aan het scherpziend oog der critiek ontsnapt zijn.

Inderdaad, letterkundige waarde heeft een bestek wel nooit; het is al mooi, als er geen al te hinderlijke fouten tegen de taal in voorkomen. De gegadigden, die de boekwerken koopen, in den regel zelf slechte stellers, ergeren zich niet aan een verkeerden naamval, aan een onjuist geslacht. De Kollewijn-spelling telt onder hen vele, ofschoon misschien onbewuste aanhangers.

Er zijn ontelbaar vele vormen van bestekken; iedere administratie, ieder bureau houdt er zijn eigen methode op na. Het zou eigenaardige bezwaren hebben, de geschiedenis dier vormen na te speuren. Wie dit onderzoek zou gaan instellen, zou tot belangwekkende besluiten kunnen komen. De vorm, door de leermeesters gebruikt, zou hij, ietwat gewijzigd, bij de leerlingen terug vinden. Even als in de geschiedenis der natuur, zou hij overal nog deelen aantreffen, die indertijd hun nut hadden, doch die zijn blijven bestaan, ook al was dat nut niet meer aanwezig. Zoo draagt bij voorbeeld ieder mensch nog een staartbeen met zich, al ligt het tijdperk, dat hem de gave sierde, bij blijdschap te kunnen kwispelen, in een zeer nevelig verleden.

Beginnen wij met het bespreken van de taal, die in de bestekken veeltijds wordt gebezigd. Die taal heeft overeenkomst met die, welke door onze nieuwste schrijvers gebruikt wordt; zij vloeit over van bastaardwoorden, meest van Franschen en Duitschen, soms ook van Engelschen oorsprong. De Gallicismen zijn het talrijkst; de natuurlijke verklaring daarvan vindt men daarin, dat het stelsel van aanbesteding in het laatst der 18e eeuw pas hier-te-lande inheemsch begon te worden. De Germanismen slopen later in, toen het Duitsche vaderland zijn zonen in groote getale over onze grenzen zond, om als winkeliers hier fortuin te maken. De Anglicismen zijn van jongere dagteekening, toen de Engelsche spelen hier-te-lande werden ingevoerd.

Er zou een aardig tuiltje van woorden en wendingen, die in het geheel niet Hollandsch zijn, bijeengegaard kunnen worden. En dan is dikwijls nog het fraaiste, dat de vreemde uitdrukkingen in het land, waar zij werkelijk gebruikt worden, soms een geheel andere beteekenis hebben. Zoo zal een Franschman, van een verdieping gelijkstraats sprekende, het woord „rez-de-chaussée" bezigen; de Hollandsche bestekkenschrijver houdt echter met taaie volharding aan het dwaze „parterre" vast. Een Duitscher, die schrijft, dat iets „vom Unternehmer zu thun ist", drukt daardoor in zijn taal uit, dat iets door den aannemer moet gedaan worden. In de laatste jaren hebben de Haagsche bureau's er een handje van deze uitdrukking over te nemen; zij bedenken echter niet, dat „dit is te doen" in het Nederlandsch geen anderen zin heeft, dan dat aan de mogelijkheid der verrichting geen twijfel bestaat, zoodat van moeten in het geheel geen sprake kan zijn. En dan nog het fraaie „sousterrein", ofschoon ieder Franschman „souterrain" schrijft!

Zooals wij echter reeds opmerkten, zuiverheid van taal, hoe gewenscht misschien ook overigens, maakt nog niet de verdienste van een bestek uit.

Bestek en bepaling zijn woorden van eenzelfde beteekenis, die men begrijpen zal, door zich voor te stellen een onafzienbaar veld, waarvan een gedeelte door in den grond gestoken palen is afgezonderd. De bedoeling dezer afzondering is natuurlijk, om de wederzijdsche verplichtingen van aannemer en aanbesteder nauwkeurig vast te stellen.

Het steken dezer palen is niet ieders werk. Uitgebreide kennis van het gansche gebied der bouwkunst wordt er voor vereischt. En daarenboven dienen de grenzen zóó te worden bepaald, dat daarin wezenlijk alles begrepen is.

Nauwkeurige en duidelijke omschrijving van alles wat verlangd wordt is dus noodig. Maar als men eens een bestek tegenkomt, dat aan dit vereischte voldoet, dan mag men gerust van een zeldzamen vogel spreken. Want het is een groote kunst, om een goed bestek te maken.

Het mag jammer heeten, dat zoo weinig architecten zich daarvan bewust zijn. Terwijl althans de besten onder hen aan het maken der ontwerpen een meer of minder groot persoonlijk aandeel nemen, laten zij het in elkander zetten der bestekken in den regel aan hun ondergeschikten over, en bepalen zij er zich toe, ze door te zien. Dat op deze wijze allerlei vergissingen en misstellingen moeten insluipen spreekt van zelf.

Wie een bestek maakt, tracht zich in den regel door dit werk, dat weinig aantrekkelijk wordt geacht, heen te slaan. Zeer gebruikelijk zijn daarom schaar en lijmkwast, die veroorloven uit vroegere bestekken het een en ander over te nemen. Doch deze plakmethode, hoe veelvuldig ook toegepast, moet toch met beslistheid worden afgekeurd. Zij geeft aanleiding tot het ontstaan van fouten, die vermeden zouden zijn, indien de samensteller van het bestek zich de moeite had willen geven, alles zelf te schrijven.

Haast kan soms een verontschuldiging voor op deze wijze begane vergissingen zijn. Maar een zóó groote haast zal toch maar bij hooge uitzondering voorkomen. Het moet al een ongemeen druk bureau zijn, waar de architect zelf geen tijd kan vinden, om met zorg zijn bestekken te maken.

Evenwel, de plakmethode is niet de eenige oorzaak van de fouten, die maar al te vaak in bestekken sluipen. Veel kwaad doet ook de gewoonte, om al te uitvoerig in de beschrijving te willen zijn.

Die gewoonte komt niet alleen bij onze technici, die proza schrijven voor; ook de meesten onzer hedendaagsche letterkundigen hebben haar. Bladzijden vol worden met een beschrijving gevuld en als de lezer al die bladzijden is doorgeworsteld, dan krijgt hij toch slechts een vaag begrip, van wat nu eigenlijk bedoeld is.

De architect heeft echter in de teekeningen, die hij vervaardigt of laat vervaardigen, een uitstekend hulpmiddel, om zijn bedoelingen aan ieder deskundige volkomen duidelijk te maken. Dit hulpmiddel wordt echter helaas te weinig gebruikt. Wel ontbreekt het nimmer aan teekeningen op één honderste der ware grootte, doch de details op grooter schaal, die de uitvoerige en toch niet duidelijke omschrijvingen geheel overbodig zouden maken, zijn in verreweg de meeste gevallen, als de aanbesteding plaats heeft, nog niet gemaakt, ja de ontwerper heeft daarover nog in het geheel niet gedacht. Hij veronderstelt, dat zijn uitvoerige beschrijving voldoende zal zijn, om hem tegen latere bemerkingen van den aannemer te vrijwaren.

Zoo komt het dan ook meestal uit, vooral wanneer, voorzichtigheidshalve, enkele bepalingen in het bestek worden gelascht, die den aannemer verplichten tot levering van alles, wat de uitlegging van den architect van hem zal vorderen.

Wij aarzelen niet, die bepalingen een schande voor onze bouwmeesters te noemen. Het is inderdaad ongelooflijk, hoe ver men somtijds durft te gaan. Niet alleen stelt menig architect den aannemer aansprakelijk voor de fouten van het bestek, waaraan toch die aannemer geheel onschuldig is, doch ook voor de fouten in samenstellingen van bouwdeelen bij de uitvoering gemaakt, terwijl de aannemer geheel naar de aanwijzingen van den architect heeft gewerkt.

Dat zulke bepalingen zoo veelvuldig voorkomen mag wel als een bewijs ervan gelden, dat heel wat architecten zich zelf niet vertrouwen .En toch, dezelfde mannen, die zich zelf zulk een brevet van onbekwaamheid uitreiken, zouden het iemand kwalijk nemen, als hij hen zeide, dat zij hun vak niet goed verstonden.

Menschenwerk kan niet volmaakt zijn; kleine vergissingen kunnen in bestekken, met hoeveel zorg ook opgesteld, steeds voorkomen. Doch reeds vóór de besteding komen zulke fouten wel aan het licht, en zij kunnen bij de aanwijzing gemakkelijk verbeterd worden.

De omschrijving in een bestek moet altijd kort en duidelijk zijn. Het opgeven van afmetingen dient zich te bepalen tot al datgene, wat uit de teekeningen niet valt af te leiden. Bestek en teekeningen moeten elkander aanvullen. Het eene moet geven, wat de andere niet geven kunnen. Hoe dikwijls zijn bestek en teekeningen echter niet met elkander in tegenspraak! De architect schaamt zich daar niet over; hij vindt in die tegenspraak een gelegenheid om, bij de eenzijdige macht, die hij zich toekent, en waaraan de aannemer zich moet onderwerpen, alles ten bate zijner architectuur uit te leggen.

De groote uitvoerigheid van vele bestekken is er verre van af, de duidelijkheid te verhoogen. De aannemers, die op deze bestekken hunne berekeningen moeten gronden, worden door de al te nauwkeurig omschreven kleinigheden in de war gebracht; evenals de vervaardiger van het bestek zelf, loopen zij gevaar, door al die futiele details de hoofdzaken te vergeten. In het bijzonder in die gedeelten der bestekken, die over de uit te voeren timmerwerken handelen, pleegt wijdloopigheid voor te komen, ofschoon zij daar tot beter inzicht in de bedoelingen van den ontwerper niet veel kan bijdragen. Een korte, zaakrijke omschrijving, met de noodige detailteekeningen is hier veel nuttiger. Bij de steenhouwwerken vindt men daarentegen haast altijd groote soberheid betracht. Een staat der kubieke inhouden, die verlangd worden, meer wordt niet gegeven. Hier zou uitvoeriger omschijving, vergezeld van de noodige details, vooral bij groote werken van veel nut zijn. Over het algemeen bedenkt, wie een bestek samenstelt, te weinig dat een paar lijnen zijn bedoelingen helderder maken, dan reeksen van woorden vermogen.

Een eigenaardigheid van sommige bestekken zijn de tallooze cijfers, die erin voorkomen. De nauwkeurigheid gaat dan meestal zoover, dat de kubieke inhouden tot in drie decimalen zijn aangegeven. Maar, en dit is zonderling, als de nauwkeurighed zoover gaat, dan ontbreekt ook nooit de bepaling, die de vergissingen van den bouwmeester den aannemer op den hals schuift. Veel beter is het, den aannemer in het bestek niet meer te geven, dan hij noodig heeft, daarbij details te vertoonen en hem dan zelf het overige te laten doen; de architect is echter verplicht, althans naar onze meening, om voor de opgaven, die hij doet, in te staan.

Vele bestekken bevatten de bepaling, dat de Algemeene Voorschriften, door den een of anderen tak van rijksdienst ingevoerd, van toepassing zijn. Wij gelooven niet, dat een dergelijke bepaling afkeuring verdient. Immers de Algemeene Voorschriften van Waterstaat, die meestal gekozen worden, zijn, wat het technische gedeelte aangaat, door ervaren mannen samengesteld en wat het administratief gedeelte betreft, dit is, met betrekkelijk geringe wijzigingen, vooral waar de toepassing van arbitrage tot te weinig gevallen beperkt is, zeer goed te gebruiken.

Nu doet zich evenwel het zonderling verschijnsel voor, dat veel, wat in bedoelde Algemeene Voorschriften tot in onderdeelen behandeld wordt, in de bestekken nog eens, alleen in eenigszins gewijzigde termen, is opgenomen. Ook hier werken vroegere toestanden nog na; de overtollige gedeelten zijn overblijfselen uit een tijd, toen er nog geen Rijks-voorschriften bestonden, en iedereen er zijn eigene op nahield.

Wij hopen, dat bovenstaande opmerkingen er onze architecten toe brengen zullen, hunne bestekken eens met critisch oog te bezien. De moeite, die zij zullen nemen, zal beloond worden door het aangename gevoel, dat ieder heeft, wanneer hij zijn arbeid tot een hoogeren trap van volmaaktheid ziet komen.

VERGUNNING TOT BOUWEN.

In ons blad van 6 Augustus ll. gaven wij een overzicht van de gronden, welke o. i. de aanleiding waren tot de in de twee daaraan voorafgaande nummers medegedeelde besluiten van B. en W. van Rotterdam op de daarnevens aangehaalde adressen van D. Veldhuizen, en wij deden toen uitkomen, dat een gemeentebestuur, ter voorkoming van onbekookte uitvoeringen, wel eens in de noodzakelijkheid wordt gebracht eigenzinnigen en bouwspeculanten den voet dwars te zetten. Wij hebben gulweg toegegeven, dat het vasthouden aan een goed plan alle lof verdient, maar bezwaar gemaakt tegen het stellen van voorwaarden welke in de verordening geen grond vinden en het plotseling (jaren lang gangbaar) op zijde stellen van usantie. Eindelijk spraken wij de verwachting uit, dat B. en W. voor de door hen gestelde eischen wel een wettigen grond zouden hebben.

De inlichtingen, door B. en W. aan den Raad gegeven bij brief van 2 Augustus, alsmede het daarbij overgelegde rapport van den directeur der Gemeente-

werken, wekten in en buiten de bouwkundige kringen eene algemeene ontzetting en leidden ertoe, dat het Raadslid Coepijn, alsmede de Eerste Patroonsvereeniging zich in vrij uitvoerige en zaakrijke vertoogen, grootendeels afgedrukt in ons blad van 1 October ll., tegen den inhoud en het preadvies — om het adres-Veldhuizen voor kennisgeving aan te nemen — verzetten.

Deze stukken, om nader advies in handen gesteld van den directeur der gemeentewerken, leidden weer tot rapporten, adviezen en nadere adressen, te omvangrijk en van te veel plaatselijk belang om ze in ons blad te mogen opnemen.

Wij stippen daarom slechts het belangrijkste eruit aan.

De directeur der gemeentewerken rapporteert dd. 3 October 1898 o. m.:

Had de gemeente uitsluitend haar eigen financieel belang willen behartigen, dan zou zij zich bepaald hebben tot het geheel ophoogen tot dijkshoogte van hare te onteigenen terreinen...., zij had dan niet noodig gehad twee stoomgemalen te stichten en te exploiteeren, wijl de afloop van fecaliën en menagewater direct naar de rivier of de groote havens had kunnen geschieden.

Met het oog op de kolossale oppervlakten particulier terrein, die in het plan van stadsuitbreiding zijn betrokken, is de bouw van twee stoomgemalen noodzakelijk geworden, terwijl men bij een meer beperkte opvatting met één had kunnen volstaan.

...De riolen moeten van het verst verwijderde eind van het (bemalings) district eene regelmatige helling naar het verzamelbassin hebben, zoodat bij grootere districten ook de stand van het rioolwater in het verzamelbassin lager moet zijn en de kosten meerder worden door: grootere riolen, diepere aanleg daarvan (hetgeen in onze lage terreinen van geen geringe beteekenis is) en het hooger oppompen van het rioolwater uit het verzamelbassin.

Het noordelijk district, slechts weinig grooter dan Oost-Varkenoord, heeft men evenmin op het O. of W. district aangesloten, maar er om financieele redenen een afzonderlijk bemalingsdistrict van gemaakt.

Om de bezwaren te verwijderen, aan het passeeren van den spoorweg verbonden, zijn de riolen van het [stadsgedeelte achter het Proveniershuis op twee plaatsen onder de Schie naar het noorden gebracht, in plaats van naar het zuiden, waarheen de natuurlijke loozing is

Evenals bij het N. bemalingsdistrict ten opzichte v/h. Oostelijk en Westelijk, zijn er twee redenen om het Oostelijk gedeelte van den polder Varkenoord niet in het ontworpen Zuid-oostelijke bemalingsdistrict op te nemen

Ten eerste, — zoo ongeveer wordt er vervolgd — „om de meerdere kosten"; ten tweede om „het passeeren van den spoorweg met riolen".....

Onderstelt men echter dat het straatpeil van den Varkenoordschen polder ten Oosten v.d. spoorweg 1.5 meter hooger wordt aangenomen dan het bemalen gedeelte ten Westen van dien weg, dan kan men het rioolwater van het hoogere deel maar niet eenvoudig in het rioolnet van het laatstgenoemd gedeelte laten afvloeien, maar zullen er weer buitengewone voorzorgsmaatregelen genomen moeten worden om het rioolwater, bij wolkbreuken, van het hoogere gedeelte op één punt in het net van het lagere deel te kunnen ontvangen. De toestrooming is dan zóó groot, dat de huizen van het lagere gedeelte er last van ondervinden.

..... Men zal dan in Oost-Varkenoord moeten doen, zooals ik in mijn vroeger rapport meldde..... n. l. ophoogen tot dijkhoogte met directe afvloeiing van fecaliën en menagewater naar de rivier.

Die eischen zijn zoo buitengewoon niet.

Verder stelt de directeur de ophooging op ƒ 0.30 à ƒ 0.35 per M3, acht de ophooging van opgespoten zand eene kostelijke fundatie en eindigt met de toezegging, dat binnenkort vlak voor den spoorwegduiker een riool zal worden gelegd, dat door het Z.-O. stoomgemaal bemalen zal worden.

De Commissie voor de Plaatselijke Werken schrijft onder meer:

1e. dat de plannen der gemeente voor de nieuwe stad, die aan den linker Maasoever zal verrijzen en waarmede rekening is moeten gehouden worden bij uwe beschikkingen op het adres aan den heer D. Veldhuizen, om zeer gegronde, in het rapport van den directeur uiteengezette redenen, wel toelaten, dat de Oost-Varkenoordsche polder in het ontworpen Zuid-oosten bemalingsdistrict wordt opgenomen;

2e. dat dus, van Oost-Varkenoord òf een afzonderlijk bemalingsdistrict dient gevormd te worden, òf de terreinen zóoveel moeten worden opgehoogd, dat eene directe afvloeiing naar de rivier mogelijk is;

3e. dat van de gemeente niet verwacht kan worden dat zij, behalve twee stoomgemalen, tot den bouw waarvan besloten is, nog een stoomgemaal sticht in een poldergedeelte, alleen omdat een grondeigenaar het voornemen heeft ongeveer twee H.A. grond met huizen te bebouwen;

4e. dat bij den eisch — ophooging tot dijkshoogte en directe afvloeiing van fecaliën en menagewater naar de rivier — dient te worden volhard, alsmede dat eene minderheid in de commissie de noodzakelijkheid der voorgeschreven ophooging betwijfelde en vreesde voor verontreiniging van de prise d'eau der drukwaterleiding, door de fecaliën, zoo vis à vis daarvan, in de Maas geworpen.

De gezondheidscommissie geeft als haar meening te kennen geen directe loozing op de rivier toe te laten, maar het wenschelijk is de riolen van dit polderdeel aan te sluiten bij het Z.-O. district, opdat geen verontreiniging van de prise d'eau plaats hebbe.

De minderheid van de commissie voor de pl. werken acht, conform het rapport van den directeur, de opgeworpen bezwaren voor de drinkwaterleiding fictief.

B. en W. noemen in hun laatste preadvies aan den Raad, van 13 Dec., de zaak Veldhuizen „in hare hoofdlijnen geenszins ingewikkeld, al geldt zij een beginsel van het uiterste belang. De complicatie is daardoor ontstaan, dat men ons meent ten laste te kunnen leggen willekeur jegens adressant en het stellen van voorschriften, niet wortelend in eene wettelijke bepaling". Na te hebben nagegaan „wat daartoe aanleiding kan hebben gegeven, zien wij ons verplicht (aldus B. en W.) tot de erkenning, dat de woorden in dit geval voor onze besluiten gekozen inderdaad niet alle even gelukkig zijn, dat daaruit werkelijk eenige grond te putten is voor een verwijt, hetwelk intusschen de gedachte, die bij ons voorgezeten heeft, niet treffen kan". Immers wat was de hoofdzaak, die bij adressants bouwplan te beslissen viel? Dat was: Is het, zooals het daar ligt, in overeenstemming met de verordeningen, die wij hebben toe te passen. En daarop hebben wij gemeend en — wij komen er hier onder op terug - blijven wij van meening, dat niet anders kon worden geantwoord dan: neen! Met dit antwoord hadden wij dus kunnen volstaan.

Secundair echter was de vraag gerezen: Hoe kan er dus op grootere schaal gebouwd worden in Oost-Varkenoord? en, hoewel geheel onverplicht, hebben wij — wat gelijk thans blijkt beter ware nagelaten — in onze beschikking aan de hand gedaan eene mogelijke oplossing, de oplossing die ons, hadden wij er zelf op te treden, de voordeeligste zou schijnen. Die toevoeging nu is — en, wij herhalen het, onze formuleering geeft er aanleiding toe — opgevat als voorschrift, terwijl het in het wezen der zaak niet anders is en niet anders *kon* zijn dan een *advies*.

Na verder te hebben opgemerkt dat 't niet 's Burgem. en Wethouders, maar adressants zaak is, te vinden, hoe hij aan de eischen der verordeningen voldoen kan en dat het hart der questie ligt in de vraag of het den bouwondernemer mogelijk is dit polderdeel behoorlijk te rioleeren daar het kruisen van de spoorbaan blijkens 's Directeurs rapport zoo licht niet is te tellen, zeggen B. en W.: ziet de ondernemer kans de vergunningen te verkrijgen tot eene rioleering onder de spoorbaan door, aan de gemeente aannemelijke voorwaarden aan te bieden voor de aansluiting daarvan aan eenig bemalings-district, dan mag hij vertrouwen, dat deze evenzeer tot redelijke medewerking bereid zal zijn, als zij dit in tal van andere gevallen geweest is.

Daarna wijzen B. en W. er nog eens op dat de loozing in de poldersloten, die door adressant als slechts van tijdelijken aard wordt voorgesteld, in dit geval door de bijzondere ligging van den grond een blijvend kwaad zou worden; de grond dus bezwaard moet worden met de ter voorkoming van vervuiling noodzakelijke uitgaven en deze in de nieuwe bemalingsdistricten allicht minder zullen bedragen; zij geven den Raad in overweging aan Veldhuizen te antwoorden: dat ook naar het oordeel uwer Vergadering zijn plan voor de bebouwing van het perceel, kad. Sectie V No. 435, in Oost-Varkenoord terecht door B. en W. met bepalingen der bestaande verordeningen in strijd is verklaard, dat hem echter vrijstaat te beramen op welke wijze aan zijn grond een behoorlijke afvoer door middel van rioleering te verzekeren ware, en dat hij mitsdien de hem daarvoor door B. en W. aan de hand gedane oplossing niet heeft op te vatten als een voorschrift, maar — gelijk ook de bedoeling daarvan geweest is — als hun advies.

Het bestuur der eerste patroonsvereeniging „Rotterdamsche Bouwkring", kennis genomen hebbende van het laatste preadvies van B. en W. gaf, bij schrijven van 4 Januari, zijn verwondering te kennen dat B. en W. aan het verlangen van de Comm. v.d. Pl W. en den Directeur der Gem.-werken, om den eisch tot ophooging van het terrein van Veldhuizen tot 4.25 M. + R. P. gehandhaafd te zien, vasthouden, ofschoon deze ophooging volgens geene wet of verordening geëischt kan worden en geene oplossing geeft voor de natuurlijke loozing van fecaliën en menagewater naar de rivier voor terreinen, die op verderen afstand dan 400 M. van de normaallijn der rivier gelegen zijn, zoodat de eisch tot ophooging onrechtmatig is en slechts een niet noemenswaard gedeelte van Oost-Varkenoord voor rioleering, in verband met ophooging, in aanmerking kan komen."

Verder betuigt het zich „dankbaar en voldaan" over het preadvies van B. en W. en spreekt als zijn vertrouwen uit, dat dat college de daarin vervatte toezegging ook door anderen zal weten te doen eerbiedigen.

Zoo stonden de zaken op den 5n Januari, den dag, dat de Raad zou vergaderen, toen Veldhuizen bij nader adres den Raad verzocht de behandeling zijner zaak te verdagen en andermaal zijne zienswijze ontwikkelde.

Veldhuizen merkt daarin op, dat de „niet alle even gelukkig gekozen woorden der besluiten van B. en W." hem eene niet geringe schade hebben toegebracht; dat hem toch telkens in de meest pertinente termen is geantwoord, dat hij zijn terrein enz. tot 4.25 M. boven R. P. ophoogen en voor rechtstreekschen afvoer van rioolstoffen naar de rivier zorgen moest, bij gebreke waarvan de voorgenomen bouw in geen geval toelaatbaar was en dat — ware hem de thans kenbaar geworden bedoeling van B. en W. maar vroeger aangegeven — er geen „questie-Veldhuizen" zou geboren zijn.

Daarna vervolgt hij:

Burgemeester en Wethouders handhaven echter de meening, dat het bouwplan van den ondergeteekende, zooals het daar ligt, niet in overeenstemming is „met de verordeningen".

Het blijkt, dat zij hierbij op het oog hebben „de voorschriften „van wettelijke verordeningen, eischende aansluiting aan een „riool, en verbiedende loozing van menagewater in openbare „wateren".

Het eerste hierbedoelde voorschrift is dat van art. 12 der Bouwverordening. Openbare straten moeten voorzien zijn van een riool, „aansluitende aan het gemeente-riool".

Zoo het er is! Is er geen gemeente-riool — zooals in Oost-Varkensoord — dan is ook geene aansluiting mogelijk! Van gemeentewege te eischen, aansluiting aan een gemeente-riool dat er niet is, kan uit den aard der zaak niet anders dan onbestaanbaar worden geacht!

Een beroep op den eisch: aansluiting aan een gemeente-riool kan dus, naar het den ondergeteekende voorkomt, in casu niet opgaan.

En wat nu betreft het voorschrift der verordening, „verbiedende loozing van menagewater in openbare wateren" — bedoeld wordt het voorschrift van de artt. 2 j° 9 der verordening op de openbare reinheid — de ondergeteekende blijft van meening, dat de poldersloot, waarin hij tijdelijk het hemel- en menagewater had wenschen te doen afvloeien, niet is een „water" in den zin dier verordening, immers niet „in den regel voor den algemeenen „dienst bestemd, of voor allen toegankelijk" is.

Z. i. is de verordening niet toepasselijk op de poldersloten in Varkensoord. Zij kón het zijn; maar zij is het niet.

Vervolgens komt hij, vermoedelijk om aan te toonen, dat, behalve de door B. en W. genoemde éenige oplossing — de ophooging — nog andere mogelijk zijn, tot vier andere voorstellen voor de verwijdering der rioolstoffen, t. w.:

1e. oppomping naar een buitendijks gelegen riool, loozende op de rivier;

2e. ophooging van zijn terrein tot 1.5 M. boven dat van het Z.-O. bemalingsdistrict en aansluiting zijner riolen op de rioleering daaraan, of wel

3e. aansluiting van zijne riolen aan het bestaande stoomgemaal en eindelijk

4e. met de onderstelling, dat zelfs het stichten van een nieuw stoomgemaal, uitsluitend voor het oostelijk deel van Varkensoord dienende, nog in aanmerking kan komen.

Aan het tweede, z. i. het beste voorstel, verbindt hij eenige opmerkingen — door ons blad van 7 dezer opgenomen onder de binnenlandsche berichten — ter weerlegging van 's directeurs meening, dat Oost-Varkensoord niet op het zuid-oostelijk district zou kunnen worden aangesloten.

***

Wanneer wij over deze questie en den inhoud der gewisselde stukken onze gedachten laten gaan, dan vinden wij daarin onder veel wat ons mishaagt slechts één feit, dat ons heeft voldaan en dat wij om de loyauteit en fermiteit, dat erin doorstraalt, gaarne vermelden, nl. dit, dat B. en W. — ondanks de anders luidende rapporten van den directeur en van de commissie voor de gemeentewerken — zijn teruggekomen op een juridisch zuiver of voor het minst volkomen rechtvaardig standpunt.

Dat hierbij aan geen „pour mieux sauter" behoeft te worden gedacht, blijkt wel ten duidelijkste uit de toezegging, dat de gemeente bij aanbieding van een degelijk voorstel evenzeer tot redelijke medewerking bereid zal zijn, als zij dit in tal van andere gevallen is geweest.

VRAGENBUS.

Vraag. — Welke zijn de adressen van windmolenconstructeurs of fabrikanten in ons land? Bedoeld worden ijzeren windmolens.

Antwoord. — De heer J. D. van der Made, ingenieur te Loenen a/d. Vecht, is de uitvinder van automatische, metalliek windmolens, die vervaardigd worden door de Machinefabriek „'t Hondsbossche", van den heer C. Bosman te Alkmaar. Deze windmolens werden o. a. geleverd aan de gemeente Klundert en het waterschap „Schouwen" te Zierikzee.

GASTRAM DEN HAAG—LOOSDUINEN.

De resultaten, behaald met de gastram gedurende de maand December, hebben onze verwachtingen overtroffen.

1 December 's ochtends stond de gasmeter op 4170 M³ en 31 December 's avonds op 5244 M³, zoodat in het geheel verbruikt is 1074 M³ gas.

Totaal verbruik.		1074 M³
Gasgloeilicht in wagen gedurende December 42 M³		74 M³
Vullen van wagen No. 2. . . . . 32 M³		
blijft		1000 M³

Afgelegd zijn 1937½ KM., zoodat wij een gasverbruik hebben van slechts 516 liter per wagenkilometer.

Dit is inclusief lekkage, condensatie, manoeuvreeren met wagens op diensterreinen, wachten op kruising enz. Ook het gebruik olie en smeermiddelen is verminderd en bedraagt nu per maand per wagen:

8 Liter motorolie	(per Liter ƒ 0,25)	=	ƒ 2.—
4 Liter petroleum	(per Liter - 0,06)	=	- 0.24
3 KG. consistentvet	(per Kilo - 0,45)	=	- 1.35
4 Liter assenolie	(per Liter - 0,10)	=	- 0.40
		Totaal	ƒ 3.99.

Dus per afgelegde kilometer 0,2 cent.

Van den voorraad hard radervet werd geen verder gebruik gemaakt Bij het schoonmaken van den wagen werd het gebruikte radervet in den afgesloten raderbak teruggevonden. Dit werd door ons opnieuw gesmolten, met de afgewerkte motorolie aangemengd en weder gebruikt. Wij gelooven dat in geregelde exploitatie drie kilo hard radervet per maand (ƒ 0,63) ruimschoots voldoende is.

Gedurende de geheele maand December heeft de gastram No. 1 den dagelijkschen dienst volgehouden zonder de geringste stoornis. De gastram was steeds op tijd.

Gastram No. 1 heeft nu onafgebroken 47 dagen (14 Nov. tot 31 Dec.) geloopen en 2937½ kilometers afgelegd

Wij gelooven, dat ons beweren dat een gastram alleszins vertrouwbaar is, hierdoor gestaafd wordt en de directeur van de Westlandsche verzekerd ons dat het met een stoomtram niet mogelijk is een trein zoo lang in dagelijkschen dienst te laten loopen.

Het gebruik van koelwater was nihil, daar het water, den 14 November in het reservoir gedaan, nog steeds gebruikt wordt.

De drukste dag was tweede Kerstdag. Toen werden in de zes ritten heen en terug 240 betalende passagiers vervoerd, niet medegerekend de vrijkaarten en abonnementen.

Er bestaat het voornemen om deze maand, met goedkeuring van den directeur der Westlandsche, proeven te nemen met een grooten aanhangwagen.

Aan de gastram zijn twee gasregulateurs om den druk tot op 60 m M. te brengen, één van Pintsch en één van Pope. Die van Pope blijkt echter niet zoo goed te werken als die van Pintsch en wij zullen dan ook deze maand de Pope regulateur vervangen. Het blijkt dat men te Blackpool dezelfde ondervinding heeft opgedaan en slechts regulateurs van Pintsch gebruikt.

Den 8n December werd wagen N°. 2 in Den Haag met gas gevuld en toen in de loods te Loosduinen geplaatst Met ditzelfde gas werd 30 December een kort proefritje gehouden.

Het onderhoud is ons zeer medegevallen en wij gelooven dat, wanneer men in een geregelde gastram-exploitatie iederen wagen om de zeven dagen schoonmaakt, dit ruimschoots voldoende is. Van slijtage is nog niets te bespeuren behalve aan de remmen, die deze maand verzet zullen worden.

De moeren aan de gastram zijn, waar zulks noodig is, „spiraalmoeren", en zij voldoen uitstekend. De spieën echter moeten nu en dan nagezien worden, daar zij anders losloopen. Dit is te wijten aan de constructie en moet op de tegenwoordige wagens niet meer voorkomen — zooals wij vernemen.

De kussenblokken houden zich goed, wat een geluk is, want daar wij geen gelegenheid te Loosduinen hebben om den wagen te lichten, kunnen wij er toch niets aan doen.

Wat schokken betreft doorstaat de gastram een zware proef; herhaaldelijk worden er nog steenen moedwillig op de rails gelegd. Het gevaar bestaat dat hierdoor een kussenblok zou kunnen breken, zooals reeds eenmaal in October bij een poging tot ontsporing heeft plaats gehad.

***

De eerste locomotief de „Rocket" was niet perfect; dit bewees echter niet dat de stoom als trekkracht geen toekomst had. Aan de eerste gastrammen kleefden eveneens zeer vele gebreken, deze waren echter van mechanischen aard en konden verbeterd worden. En dat is geschied. Het is nu bewezen dat de gastram een geregelde dienst zonder stoornis kan onderhouden, dat de exploitatie goedkoop is en dat de hoofdbezwaren tegen de vroegere gastrammen geopperd, als onaangename schudding en reuk, geheel opgeheven zijn.

Veel tegenwerking heeft de gastram ondervonden en slechts weinig medewerking, doch wanneer het systeem goed is, zal de gastram trots alle oppositie zich baan breken.

W. Meischke–Smith M.Sc.,
Civiel-Ingenieur.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

43e *Alg. Vergadering van* 11 *Januari* 1898

Na lezing der notulen werd het woord gegeven aan den eersten secretaris, den heer Lauweriks, die 't jaarverslag over 1998 uitbracht; hieruit bleek, dat het Genootschap tevreden kan zijn over het afgeloopen jaar, getuige het ledental en de in dat jaar gehouden belangrijke bijdragen.

De redactie van het weekblad „Architectura" verheugde zich, bij monde van den heer De Bazel, het weekblad nu in een eenigszins beter type te kunnen uitgeven, hoewel hiermede nog niet bereikt is, wat de redactie wil. Zoo weerhouden de financiën haar tot grootere en ingrijpender maatregelen; voorts werd een oproeping gedaan aan de leden tot het leveren van bijdragen in het weekblad. De heer Lambeek, lid van de redactie van „De Architect", kon een zeer gunstig verslag uitbrengen; het aantal abonnementen toch is belangrijk gestegen, terwijl door het contract met den nieuwen uitgever meer gelden ten goede van het Genootschap komen

De bibliotheek, beheerd door den heer Sparringa, kon blijkens zijn verslag zich in zeer weinig belangstelling verheugen.

Hierna nam de heer Van Kesteren als penningmeester 't woord om rekening en verantwoording te doen over het jaar 1898; deze rekening, door de verificatie-commissie goedgekeurd, kon onder applaus voor den penningmeester, ook de goedkeuring der vergadering wegdragen.

De heer Van Kesteren knoopte hieraan eenige beschouwingen vast en wees op de groote wenschelijkheid voortaan aan den penningmeester een boekhouder van professie toe te voegen, om een beteren en meer zakelijken stand van zaken te krijgen dan zulks in de laatste 8 jaren 't geval is geweest; een idée, dat na discussie door de Vergadering werd goedgekeurd.

Vervolgens werd de begrooting van 1899 behandeld, waarop als nieuwe posten voorkwamen: ƒ 100 voor een boekhouder van den penningmeester, ƒ 35 voor een schetsclub en ƒ 150 als bijdrage voor het te houden lustrumfeest van „Architectura" in 1900; een lustrum, 't welk waarschijnlijk door een tentoonstelling zal gevierd worden. Na eenige discussie werd de begrooting goedgekeurd. Voorts kreeg de heer Paul de Jongh 't woord om 't bestuur te interpelleeren over het nemen van een besluit in zake het adres v/d. Maatschappij, zonder het preadvies van het bestuur vooraf gepubliceerd te hebben. Hieruit ontstond een langdurig debat, waaruit bleek dat 't bestuur hiertoe volkomen gerechtigd was door de Vergadering zelve, terwijl de uitlegging van het antwoord als in de vorige vergadering goedgekeurd, door deze vergadering wederom met applaus werd gesteund. Na afdoening van eenige huishoudelijke bezigheden, werd de goed bezochte vergadering gesloten.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

Afdeeling Amsterdam.

Vergadering van 11 *Januari* 1899.

In deze vergadering brachten Secretaris, Penningmeester en Bibliothecaris hun jaarverslag uit. Hieraan ontleenen wij het volgende: Het aantal leden steeg van 88 tot 132 en dat der donateurs van 20 tot 31; de financieele toestand was gunstig te noemen, het batig saldo bedroeg ƒ 79,60; het aantal deelnemers aan den Leeskring bedroeg 41; van de Bibliotheek werd meer gebruik gemaakt dan het vorige jaar.

De begrooting voor 1899, sluitende met een totaal van ƒ 1219 60 aan ontvangsten en uitgaven, werd met algemeene stemmen goedgekeurd, waarna de hh. Baron, Gabriëlse en Vaas werden aangewezen tot het nazien der rekening en verantwoording van den Penningmeester.

De bestuursleden Masereuw en Sanders werden herkozen; in de plaats van de hh. Haver en Roosen (de eerstgen. trad af wegens verandering van maatschappelijke positie en de ander had zich niet herkiesbaar gesteld), werden gekozen de hh. Gabriëlse en Vaas.

Na behandeling der vragenbus brachten twee bestuursleden eenige hartelijke woorden van dank aan den scheidenden Voorzitter, den heer Haver, voor het vele, dat hij voor de Vereeniging heeft gedaan.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Gravenhage. De hoofdcommissie voor de wereldtentoonstelling te Parijs, die in de afgeloopen week alhier vergaderde, heeft reeds verscheidene toezeggingen van inzendingen op het gebied van kunst- en fabrieksnijverheid voor de Nederlandsche afdeeling ontvangen.

In Friesland is eene commissie bezig met het bijeenverzamelen eener gecombineerde inzending van de Friesche nijverheid, waarbij een Hindelooper Kamer zal gevoegd worden.

De Nederlandsche fabriek voor werktuig- en spoorwegmaterieel zal een volledige vacuum-pan installatie voor de rietsuikerfabrikage inzenden.

De heeren Smulders, ingenieurs-constructeurs te Rotterdam, zullen met een excavator ter expositie komen.

Een combinatie van de heeren Gebr. Stork en Willem Smit en Co. zullen een groep inzenden betreffende electrogène.

Uit een en ander blijkt dat vooral de fabrieksnijverheid nog al plannen tot ruime deelneming heeft.

— Sedert 5 Dec. jl. is als tijdelijk plaatsvervanger van den hoofdopzichter van het Bouw-departement in Ned. West-Indië, den heer v. d. Lijcke, die thans met verlof in Europa vertoeft, in functie getreden de heer F. M. L. Willemse, opzichter van den Waterstaat in Nederl.-Indië, daartoe door den Minister van Koloniën aangewezen.

Amsterdam. Het examen voor het diploma van bouwkundig opzichter, ingesteld door de Mij. t. b. der Bouwkunst, zal worden afgenomen op 21—24 Februari.

Groningen. De Gemeenteraad besloot in zijn zitting van den 7n dezer, een bedrag van 8500 gulden beschikbaar te stellen ten behoeve van onderzoekingen naar een prise d'eau voor den aanleg van een eigen waterleiding.

Tevens werd in deze vergadering besloten afwijzend te beschikken op het verzoek van de Vereeniging van houtkoopers in de provincie om bij de gemeentewerken een minder strenge keuring van hout toe te passen, en een onderzoek in te stellen naar de wijze waarop het hout voor den bouw van het openbaar slachthuis is gekeurd.

PERSONALIA.

— Bij kon. besluit van 12 Januari is bij den Rijkswaterstaat met ingang van 1 Februari 1899:

aan den ingenieur der 2e kl Jhr. F. L. Ortt, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend;

zijn bevorderd: tot ingenieur der 2e kl. H. Doijer, thans ingenieur 3e kl., en tot ingenieur der 3e kl. A. Th. de Groot, thans adspirant-ingenieur;

en is benoemd tot adspirant-ingenieur A. L. de Gelder.

— Bij kon. besluit van 13 Januari is, met ingang van 1 Febr. 1899, G. J. Bessem, te Zutfen, benoemd tot bureelambtenaar van den Rijkswaterstaat der 3e klasse.

— Te 's Hertogenbosch is Zondag op 70-jarigen leeftijd overleden de heer A. van Asseldonk, leeraar aan de Kon. school voor nuttige en beeldende kunsten aldaar.

— Te Venloo is tot directeur der gemeentelijke gasfabriek en telephoon-inrichting benoemd de heer M. Janssen, aldaar

Dezelfde heer Janssen staat als no. 1 op de voordracht voor gas-directeur te Roermond.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Directeur der gemeentewerken te Dordrecht. Jaarwedde ƒ 4000. Adres vóór 1 Februari aan Burg en Weth. (*Zie adv. in het vorig no.*)

— Teekenaar-constructeur op eene machinefabriek te Amsterdam. Adres met opgaaf van referentiën en verlangd salaris lett. M H 608, *Nieuws van den Dag*.

— Practisch ervaren werktuigkundige aan de ambachtsschool te Utrecht, bekend met de beginselen der electrotechniek, om onderricht te geven in het techn. teekenen. Jaarwedde ƒ 1200. Adres vóór 26 Jan. aan den directeur.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37.**
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van
HEETE-LUCHT-BAKOVENS,
Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* Amsterdam 1894, en *Gouden Medaille* Dordrecht 1896.
Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

H. & J. SUYVER
FABRIKANTEN VAN
Stoomketels en Werktuigen,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
ERE DIPLOMA (hoogste onderscheiding)
Hollandsche Tuin en Koepaard, Bickerstraat
AMSTERDAM.

PHOTOLITHOGRAPHIE.
PHOTOZINCOGRAPHIE.
en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.
De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.
Prospectussen met proeven van bewerking worden op franco aanvrage gratis toegezonden.
G. J. THIEME.

W. J. WEISSENO,
Nieuwendijk 111, Amsterdam.
Fabriceert GEIJKTE DUIMSTOKKEN,
Twee- en Vijf Meterlatten,
STALEN MEETKETTINGEN,
Bakens, Jalons,
KOPEREN EN STALEN
Peillijnen, Peillooden, Peilstokken,
PEILSCHALEN enz.
Magazijn van Passerdoozen,
TEEKENBEHOEFTEN
en Optische Instrumenten.
EQUERRES, PRISMA'S enz.

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken en Tuinkoepels.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Rokin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

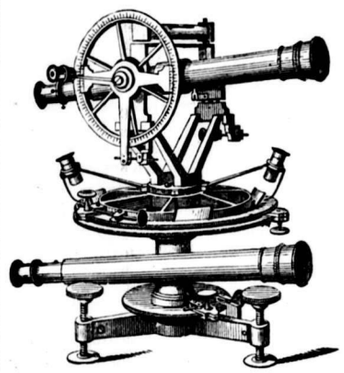

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

Corns. GIPS Cornszoon, Dordrecht.
CREOSOTEEREN
BURNETTEEREN
KYANISEEREN
} op strengste keur.
GEDEELTELIJKE CREOSOTEERING.
HOUTHANDEL — DWARSLIGGERS.

ROLLUIKEN van *hout* en van *staal*, in verschillende *constructiën.* Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij
W. H. M. SCHOLTE,
Fabrikant, Prinsengracht 516, AMSTERDAM.

GEBR. HESSE, Damrak 68,
AMSTERDAM.
Leveren compleete CLOSETINRICHTINGEN.
" " BADINRICHTINGEN.
WASCHBAKKEN, GASORNAMENTEN enz. Tegen concurreerende prijzen.
Plaatsing en inrichting door geheel Nederland. Teekeningen en prijsco anten aanvrage. Wederverkoopers ontvangen het gewone rabat.

KON. NED. GROFSMEDERIJ,
LEIDEN.
Machine-, Stoomketel- en Constructiefabriek. Scheepsbouwwerf met Dwarshelling, lang 50 M Stoombooten-, Bagger- en Spoorwegmateriaal. IJzer- en Kopergieterij. Zware en Lichte Smeewerken. Ankers, IJzeren en Stalen Kettingen met certificaat van Lloyd's en Bureau Veritas

B. HOLSBOER.
Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.
BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz.
Bakens, Rotatie- en Inductie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

Vervolg der Aankondigingen.

DINSDAG, 24 Januari.

Baarn, te 10½ uren, door burg. en weth.: het leveren van 249,000 straatklinkers. Inl. bij den gemeente-opz. S. Hofs. (*Zie advert. in no. 2.*)

Sneek: het maken van een fabrieksgebouw en verdere werken bij de zuivelfabriek van de firma Johs. Halbertsma. Inl. bij den arch. A. Breunissen Troost aldaar.

VRIJDAG, 27 Januari.

Dordrecht, te 2 uren, aan het kantoor der gemeentegasfabriek: de levering van schuiven, afsluiters, drijvers en beweegbare buizen voor de te maken bezinkvijvers aan de hoogdrukwaterleiding. Inl. aan het kantoor.

DINSDAG, 31 Januari.

Leeuwarden, te 1 uur, door het min. van binnenl. zaken, aan het gebouw van het prov. best.: het onderhouden van en het doen van eenige herstellingen aan het rijks-archiefgebouw te Leeuwarden tot en met 31 Dec. 1900. Inl. bij de rijksbouwk. voor de onderwijsgeb. enz. te 's-Gravenhage en den opz. der universiteitsgebouwen J. C. Hubscher te Groningen. Aanw. 24 Jan., te 12 uren. Ram. *f* 1200.

MAANDAG, 6 Februari.

Oldeberkoop: het amoveeren der huizinge „Vredewoud" te Oldeberkoop en het bouwen van een villa. Inl. bij den arch. O. M. Meek te Donkerbroek. Aanw. 1 Febr., te 12 uren. Bilj. inz. uiterl. 5 Febr.

MEDEDEELING.

Aan de ijzergieterij der firma Rogier, Nerincx, Richter & Co. te Bergen op Zoom is opgedragen het maken van acht generatorovens met ijzeren overkapping en een compleet zuiverhuis voor de gasfabriek te Groningen, voor een bedrag van *f* 80,000.

ADVERTENTIEN.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 17n Januari 1899,** des namiddags ten **2** ure *(lokale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 185.

Het leveren van onbereide TELEGRAAF- en SCHOORPALEN ten behoeve van de Staatsspoorwegen.

De besteding geschiedt volgens art. 12 van het bestek.

Het bestek ligt van den 7n Januari 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Ingenieur Chef der Werkplaatsen en Magazijnen van den Dienst van Weg en Werken te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 0.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

UTRECHT, den 6n Januari 1899.

Ministerie van Financiën.

LANDSGEBOUWEN.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag, 14 Februari 1899,** des middags te 12 uren, zal, onder nadere goedkeuring van den Minister van Financiën, aan het gebouw van het Ministerie van Financiën worden **aanbesteed:**

Het onderhouden en herstellen van het gebouw te 's Hertogenbosch, waarin gevestigd zijn de kantoren van de hypotheken en van het kadaster, van den dag der kennisgeving van de goedkeuring der aanbesteding tot en met 31 December 1901.

De besteding zal geschieden overeenkomstig § 447 der Algemeene Voorschriften.

Het bestek ligt ter lezing in het gebouw van het Ministerie van Financiën, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de District, Fluweelen Burgwal No. 16 te *'s-Gravenhage*, aan het gebouw te *'s-Hertogenbosch* waarin de kantoren van de Hypotheken en het Kadaster gevestigd zijn en aan dat van het Provinciaal Bestuur van Noordbrabant.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te *'s-Gravenhage* en door den Opzichter bij de Landsgebouwen H. J. P. F. VAN EWIJK, te *'s-Hertogenbosch*.

Aanwijzing zal worden gedaan op Dinsdag 7 Februari 1899, des voormiddags te 10 uur.

's-Gravenhage, 3 Januari 1899.

Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
V. RANDWIJCK.

AANBESTEDING

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *Arnhem*, zullen **Woensdag 18 Januari 1899,** 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize *AANBESTEDEN:*

BESTEK No 7.

Het MAKEN en STELLEN van een gesmeed IJZEREN HEK, lang circa 160 M.

Inlichtingen: alle werkdagen, tot en met 17 Januari a. s., des voormiddags van 10—12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de Kadestraat; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet en teekeningen à **f 1.00** tot dien dag verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

AANBESTEDING.

Door Commissarissen der Nieuwe of Litteraire Societeit te 's-Gravenhage,

zal op **Donderdag 26 Januari 1899,** des middags ten **2** ure, in een der lokalen hunner Societeit

worden aanbesteed:

Het amoveeren van 2 Perceelen aan het Plein en een Perceel aan de Doelenstraat te 's-Gravenhage en het aldaar bouwen van eenige lokalen ter vergrooting der bestaande Societeit.

Aanwijzing in loco op Dinsdag **17 Januari e. k.,** des morgens ten 9½ ure, stadstijd.

Inlichtingen geeft de **Architect Johs. Mutters Jr**, elken Dinsdag en Donderdag vóór de aanbesteding, van 's morgens 10—12 ure, in een der lokalen van genoemde Societeit.

De **inschrijvingsbiljetten** moeten aan een der Societeitslokalen, *Doelenstraat*, zijn ingeleverd uiterlijk den **25n Januari 1899,** voormiddags **12 uur.**

Bestek en teekeningen liggen voor gegadigden ter inzage in een der lokalen van genoemde Societeit en in het gebouw van de **Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst**, *Monixstraat 402* te **Amsterdam** en zijn te verkrijgen tegen betaling van **f 10 —** (Tien Gulden) bij de Boek-, Courant- en Handelsdrukkerij van **F. J Belinfante voorheen A. D. Schinkel**, *Paviljoensgracht 17* te *'s Gravenhage*, vanaf **10 Januari e. k.** Bij verzending binnenslands **f 11,—** tegen inzending van postwissel.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *BAARN* zijn voornemens op ***Dinsdag 24 Januari 1899,*** des voormiddags om ***half elf*** uur, ten Gemeentehuize in het openbaar bij enkele inschrijving

aan te besteden:

Het leveren van 249.000 STRAATKLINKERS.

De bestekken liggen vanaf 16 Jan. 1899 ter secretarie ter lezing, en zijn op franco aanvrage à **f 0,25** verkrijgbaar bij den Heer Secretaris te Baarn, terwijl inlichtingen zijn te verkrijgen bij den Gemeenteopzichter S. HOFS.

BAARN, 12 Januari 1899.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
D'AULNIS, *Burgemeester*.
VAN MERKESTIJN, *Secretaris*.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG No. 3. ZATERDAG, 21 Januari 1899.

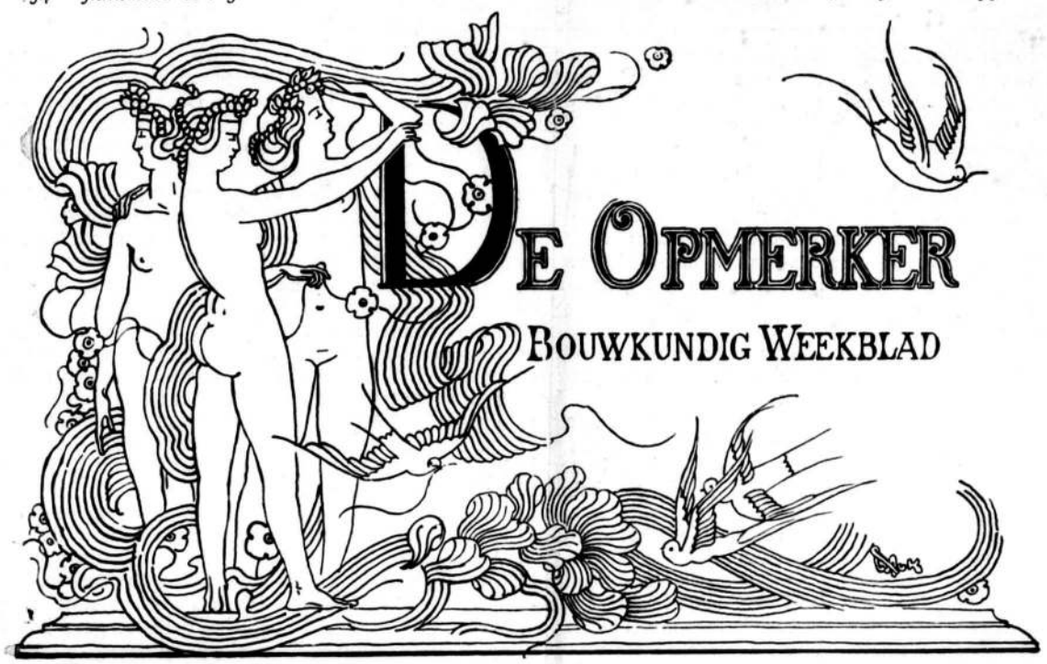

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

BOUW- EN SIERKUNST.

Het „festina lente" is ongetwijfeld een goede raad; als die echter zóó wordt opgevolgd, dat een aflevering van Juli 1898 gedagteekend, pas Januari 1899 wordt rondgezonden, dan heeft men het Romeinsche voorschrift wel wat al te letterlijk opgevolgd.

Hoe dit zij, de Juli-aflevering van Bouw- en Sierkunst is weer keurig en met zorg uitgevoerd. Moesten wij tot dusverre klagen, dat van bouwkunst nog niets gegeven werd, hoe rijk ook de sierkunst vertegenwoordigd was, nu vult de architectuur de geheele aflevering.

Een beschouwing van den heer K. de Bazel over de wijsbegeerte der bouwkunst gaat vooraf. Het is een zonderling opstel, dat met een apocalyptische inleiding begint. Wie denkt niet aan den ziener van Patmos, als hij leest: „Onbeweeglijk; — rustte hij op een zetel van meetbare maat. Zijn hoofd, omgeven van een hemelsche glans, stralend (van) uit eene kern, die gelijkt den weerschijn van de zon daarboven; teeken van het vermogen om de in zeven glanzende stralen zich openbarende eigenschappen dier zon te ontvangen. De weerkaatsing der kennisse Gods. Lager, vervuld van Zijn glorie, drie gestalten, houdende een staf, in verschillenden stand gericht, naar de vaste punten, die in de voor hen geopenbaarde lichtende sfeer zichtbaar zijn; in hen de bewustheid van den Goddelijken Wil huns Meesters, en de kracht, dien staf te dragen door de eeuwen heen, in onbeweeglijken stand."

Of dit: „Deze zijn de meesters der kunsten in dubbele gedaanten, die aldus het beeld van hun ideaal kennen en leeren, tot uitdrukking brengen..... aldus bouwt de mensch, omvangen door de wordingswetten der natuur-openbaring, verheerlijkend het Goddelijk Licht, een tempel, waar de verloren zoon zijn Geestelijken Vader wedervindt, een huis voor de voltrekking van het huwelijk der ziel met haren Hemelschen Bruidegom".

Maar als men, na dit proza gelezen te hebben, de Openbaring van Johannes nog eens ter hand neemt, dan wordt het duidelijk, hoe groot de afstand is, welke den Evangelist van den heer De Bazel scheidt.

In onzen tijd maakt het een vreemden indruk, als iemand schrijft op de bovenaangehaalde wijze. Wij twijfelen er niet aan, of de heer De Bazel is volkomen te goeder trouw en hij meent, door de beeldspraak van het Nieuwe Testament over te nemen, anderen zijn hooge opvatting van de bouwkunst deelachtig te kunnen doen worden. Maar hij had moeten bedenken, dat er geschreven staat: „geeft het heilige den honden niet, noch werpt uwe paarlen voor de zwijnen", en al is het verre van ons, hen, die het tijdschrift „Bouw- en Sierkunst" lezen, met deze dieren gelijk te willen stellen, er is kans, dat sommige inteekenaren met het door den heer De Bazel geschrevene gaan spotten. Daarom meenen wij, dat hij zijn opstel liever niet in een werk, waar het in het geheel niet thuis behoort, had moeten plaatsen. Slechts daar had hij het mogen laten drukken, waar hij wist alleen geestverwanten als lezers te zullen hebben.

De tekst is in een plaatwerk slechts bijzaak; hoe korter die is, hoe beter. Aan de platen der aflevering is ditmaal, als vroeger, geen zorg gespaard. In keurige lichtdrukken zijn enkele onderdeelen van het Koninklijk Paviljoen aan het Centraal-station te Amsterdam weergegeven.

Eerst vindt men de deur aan de stadszijde afgebeeld, die ons, ondertusschen, niet geheel bevredigd heeft, vooral niet als staal van redegevende kunst. Want de zuilen naast dien ingang hebben al niet meer

constructieve beteekenis dan die, welke bv. in den tijd van het zoo ten onrechte gesmade Barok werden gemaakt. Om ze althans niet geheel doelloos te doen zijn, werden er twee beelden op geplaatst, die een fronton dragen, dat, door de wijze, waarop zijn benedenste lijst werd afgesneden, al weder ons aan de 17e eeuw doet denken. En dit fronton, met het daaronder aanwezig wapen houdt al weder volstrekt geen verband met de het omgevende vensters. Wanneer hier het „toute forme etc." van Viollet-le-Duc moest toegepast worden, dan bleef er van het geheel niet veel over.

De hoofdtrap van het paviljoen, die dan volgt, bevalt ons beter. Alleen de wijze, waarop de gewelven zijn aangebracht, is misschien niet vrij van gezochtheid, die vooral uitkomt, waar de ribben van het groote gewelf op de zuilen steunen. De compositie, als geheel, bezit evenwel ongetwijfeld karakter. Of dit karakter wel dat is, hetwelk een paviljoen bestemd voor 19e-eeuwsche Nederlandsche Vorsten behoort te hebben, blijve in het midden.

Een derde plaat geeft ons een kijkje in het paviljoen zelf. De vormen sluiten zich aan bij die van de wachtkamers van het station, die al onzen lezers wel bekend zullen zijn. Om de zoldering loopt een fries met hoenders, zooals ook Viollet-le-Duc in het kasteel te Pierrefonds ergens maakte. Wat dit pluimgedierte met het Koninklijk Huis der Nederlanden te maken heeft, hadden wij gaarne in den tekst toegelicht gezien.

Niets dan lof hebben wij voor het prachtige hek aan de perronzijde, iederen reiziger met de treinen, die naar het oosten vertrekken, gemeenzaam. Het is in dergelijke details, dat de talenten van den heer Cuypers zich het schitterendst openbaren, zooals ook uit de volgende plaat, die een gedeelte van het traphek voorstelt, kan blijken.

In de volgende platen bouwt Bauer ons een volksgebouw, al is het dan alleen in de verbeelding. Wat verstaat men onder zulk een monument? Laat de ontwerper het ons zeggen, „Het volk", zegt hij, „levende in eene harmonische gemeenschap, zal zich wijkplaatsen bouwen, waarin het voor verschillende doeleinden kan samenkomen, waar het zich op gegeven oogenblikken concentreeren kan. Als monumenten (van) waaruit wetenschap en kunst hun (sic) licht doen stralen onder de menigten, zullen zij zich hoog boven hunne omgeving verheffen en de centra zijn (van) waaruit de band gaat, die het volk te zamen bindt. Dan zal ook weder een volksgebouw een volksbouw kunnen zijn".

Of ieder nu de bedoeling van den heer Bauer zal hebben begrepen, mag worden betwijfeld. Zijn schepping is toekomstmuziek, is voor de architectuur wat „het jaar 2000" voor de litteratuur wou wezen; de schepper heeft iets van Plato, Thomas Moore, Swift in zich, misschien zelfs iets van Marx. Toynbee-werk, university-extension, altruïsme, coöperatie, co-educatie, equivalentie, en nog veel meer, waar onze tijd vol van is, of althans vol van geacht wordt, heeft den bouwmeester door het hoofd gespeeld, toen hij de teekenstift voerde.

De ontwerper heeft in October 1894 zijn teekeningen voleindigd. Zijn werk moet van grooten invloed geweest zijn op den stijl, waarin thans de Amsterdamsche beurs wordt opgetrokken. Wie denkt niet aan Berlage, als hij dien betrekkelijk smallen voorgevel ziet, met haast geen openingen erin, en met een zwaren vierkanten toren, eveneens bijna vensterloos, aan de linkerzijde? Naar het doel van dien toren te vragen wagen wij niet. Wij zouden het liefst aan een vuurtoren denken, „waaruit kunst en wetenschap haar licht doen stralen", al begrijpen wij voorloopig niet, hoe dit zou moeten geschieden. Doch eer de „harmonische gemeenschap" er zal zijn, kan er nog heel wat uitgevonden worden. Hebben wij niet reeds de X-stralen en de kinematograaf?

De zijgevels met hun weinige en, op geringe uitzonderingen na, niets dan langwerpige openingen vormende vensters, verplaatsten ons in gedachten naar 't Amsterdamsche Damrak der komende eeuw. Maar Bauer heeft althans voor enkele halfcirkelvormige ramen gezorgd en die door flamboyant-traceeringen gevuld.

De graanbeurs..... pardon, de feestzaal is min of meer op de kerk der H. Sophia te Constantinopel geïnspireerd. Slanke minaretten ontbreken hier niet; daar zal de muezzin roepen, als het harmonische volk „op gegeven oogenblikken zich moet concentreeren" Op een der muren van het gebouw vindt men „de band, die het volk te zamen bindt" duidelijk weergegeven.

Het blijkt nu wel, dat de bouwmeester van de Amsterdamsche beurs in de toekomst gezien heeft. Als de „harmonische gemeenschap" een feit zal zijn geworden, als 't volk naar een wijkplaats zal zoeken, als „Ons Huis" te klein zal zijn, als „het kapitaal" nog slechts een verouderd begrip en derhalve geen beurs meer noodig zal zijn, dan trekken de vertegenwoordigers des volks in plechtigen optocht naar het Damrak en verklaren den buiten gebruik gestelden tempel van Mercurius tot volksgebouw. De goederenbeurs wordt de gehoorzaal, de effectenbeurs de feestzaal, de korenbeurs als bibliotheek, studeerzalen en stoelenbergplaats ingericht. En de mannen van wetenschap en kunst klimmen naar het plat van den grooten toren, terwijl het harmonisch volk de koffiekamers bestormt, waar zonder betaling, want het geld is afgeschaft, keur van spijs en drank te verkrijgen is.

In de vijf platen, die de aflevering besluiten, geeft de heer K. de Bazel ons te zien, hoe naar zijne meening een genootschapsgebouw voor architecten zich voor moet doen. Dat dit ontwerp kans heeft verwezenlijkt te zullen worden, betwijfelen wij. Het is, alsof de Nederlandsche toestanden voor zulke gebouwen minder gunstig zijn. Het eenige, dat gesticht werd, wordt gezegd te zijn een blok aan het been van het Genootschap, dat tot bouwen overging.

Wij vermoeden, dat ook het ontwerp van den heer De Bazel reeds eenige jaren oud is; was het gebouwd, dan zou het zeker een eigenaardigen indruk op den voorbijganger hebben gemaakt. Die indruk zou overeenkomen met het effect, thans bereikt door het ten vorigen jare voltooide hoekhuis in de Raadhuisstraat te Amsterdam, naast het gesticht Van Brienen. Alles natuursteen, geen lijsten, veel muurvlak, veel kleine vierkante vensters, enkele boogopeningen, wat chanfreins, een torentje, ziedaar zoovele punten van overeenkomst. Bauer, Berlage, De Bazel, het zijn blijkbaar allen geestverwanten. Wie is de vinder, wie waren volgers?

Het maken van plattegronden is niet de sterke zijde der nieuweren. Wij vreezen dat de architecten, was hun werk verwezenlijkt, heel wat klachten zouden vernemen. Gelukkig kon de heer Berlage voor de beurs den plattegrond van een zijner meer practische collega's gebruiken. Associatie met een practicus zou ook den heeren Bauer en De Bazel aangeraden mogen worden.

De aflevering van „Bouw- en Sierkunst" is ditmaal zeer belangwekkend. Zij doet ons kennis maken met het werk van bouwmeesters, die, ofschoon nog in ons

midden vertoevende naar het lichaam, met hun geest naar verwijderde gewesten verhuisd zijn. „Verlangende", zegt de heer De Bazel, „zelf te schouwen in het water van het hooggelegen bekken der wijsheid, hebben zij den moeilijken pelgrimstocht aanvaard naar de kenbare bron, welker klare weerspiegeling hun geloof zal sterken, hen kracht zal verleenen, om aan hunne broeders deze waarheid mede te toonen. Zoo zal de Goddelijke schoonheid, gedragen door zijn eigen eeuwige wet, steeds in hetzelfde licht verschijnen, zoo zal de Godheid, zich slechts openbarende door zijne engelen, de scheppende krachten, in bezielende stralen zuivere middelen ter uitdrukking mede stuwen."

Dit alles is, ofschoon wellicht niet voor ieder duidelijk, toch wel verheven. Doch architecten, die zoo denken, moeten zich in de dagelijksche practijk met haar beslommeringen en onaangenaamheden voelen als visschen buiten het water. Laat ons hopen, dat zij die practijk niet noodig hebben, dat zij, in afwachting van den tijd der harmonische gemeenschap, voldoende middelen mogen bezitten, om zich alleen aan den bouw van luchtkasteelen te kunnen wijden.

Of zou de nieuwe kunst slechts een voorbijgaand gevolg van overprikkelde zenuwen zijn? Het antwoord is aan de toekomst.

RIOOLGAS OF LICHTGAS.

(*Met een plaat.*)

Met r i o o l g a s wordt hier bedoeld: het gas, dat in riolen, beerputten en dergelijken door rotting ontstaat, en met l i c h t g a s: het gas, dat van de gasfabriek afkomstig is, door lekken van de leidingen in den grond komt, en, zooals in mijn voorgaand stuk over dit onderwerp is — en in de volgende regelen zal worden aangetoond, door diffusie in de riolen dringen kan.

In „De Opmerker" van 8 Mei 1897 deed ik mededeeling van de op 7 en 12 April bevorens plaats gehad hebbende ontploffingen in de Doelesteeg en bij de Veemarkt. Ik beschreef de omstandigheden, die volgens mijne idée aanleiding tot die ontploffingen hadden gegeven, en kwam tot de conclusie, dat alleen l i c h t g a s en geen r i o o l g a s de schuldige was geweest. Een positief bewijs, dat het in de riolen aanwezige gas werkelijk lichtgas was, heb ik toen niet geleverd. Het doet mij daarom veel genoegen, dat ik voor eenigen tijd werd uitgenoodigd dit bewijs alsnog te leveren.

De bijzondere waarde van zoo'n bewijs, ook voor elders voorkomende gevallen, deed mij besluiten van dit onderzoek eene beschrijving te geven in dit blad.

Mij werd opgedragen een positief bewijs te leveren, dat hier in sommige, door mij aangewezen, riolen l i c h t g a s voorkwam, en de eigenaardige reuk daarvan niet aan r i o o l g a s te wijten zoude zijn.

Kon dit bewezen worden, dan was ook aan te nemen, dat de ontploffingen in '97 te wijten zijn aan hetzelfde gas, omdat ook bij die putten dezelfde reuk werd waargenomen.

Volgaarne aanvaardde ik die taak en, om eenig gas in de putten te kunnen verzamelen, deed ik drie daarvan met zinken platen luchtdicht sluiten. Deze platen waren eenigszins gebombeerd en aan de zijden met een schuinen rand voorzien, zie fig. 1 en 2. Ze werden geplaatst in de sponning van het onderste luik en om den rand gesmolten paraffine gegoten, om de luchtdichte afsluiting meer volkomen te maken.

Aan elke zinken plaat heb ik in 't midden een gummi-slang met kraan doen bevestigen, die, op de plaat liggende, geborgen kon worden onder het gegoten ijzeren straatluik, zoodat de passage niet gehinderd werd en ook de nieuwsgierighed van 't groote publiek niet te veel werd gaande gemaakt.

De drie putten werden volgenderwijs gekozen: 1e. een put, die naar lichtgas rook van een riool, dat in 1866 reeds werd gelegd, en dat bekend was door zijne bijzondere vervuiling. Wanneer dus ooit de omstandigheden voor rioolgasontwikkeling gunstig waren, dan zou dit wel hier zijn, vooral ook, omdat het riool zeer laag ligt en dus altijd vol water staat. 2e. een put in dezelfde straat, maar van een ander riool, dat plm. 8 meter uit het eerstgenoemde verwijderd ligt, even oud, en in één woord er geheel gelijk aan is, maar niet naar lichtgas rook. Er mocht dus worden verondersteld, dat ook hier aanleiding zou bestaan tot het ontwikkelen van rioolgas, evengoed als bij put 1. 3e. een put van een riool, dat in '94 gemaakt is en waar dus nog geen groote vervuiling mocht worden verwacht, doch waar wel reeds een sterke lichtgaslucht werd waargenomen.

Na 2 à 3 dagen werd door middel van flesschen (gashouders), als in figuur 2 voorgesteld, uit elk der putten een gelijke hoeveelheid lucht genomen, om daarmee de nader te beschrijven proeven te doen.

Alhoewel ik dit als bekend mag veronderstellen, deel ik toch volledigheidshalve mede, op welke wijze het opnemen van die lucht in de flesschen geschiedde.

De hier afgebeelde flesch werd geheel met water gevuld en de buis b met de slang van het riool verbonden. Door het wegnemen van den stop a vloeide het water door de opening weg, en de lucht uit het riool, door de buis aangevoerd, trad in de plaats van het water en vulde de flesch.

Om bij de later te nemen proeven de lucht weer uit de flesch te krijgen, werd natuurlijk omgekeerd gewerkt en door water in den trechter te gieten, druk op het gas uitgeoefend, waardoor dit door buis b ontweek en met een caoutchouc-slang geleid kon worden, waar men zulks verlangde.

Vóór tot de beschrijving van het eigenlijke onderzoek over te gaan, is het noodig een en ander mee te deelen omtrent de samenstelling van de beide gassen, die we r i o o l g a s en l i c h t g a s zullen blijven noemen.

Beide zijn mengsels van verschillende gassen en de onderdeelen daarvan komen nooit in dezelfde verhouding voor.

Van het r i o o l g a s vooral is deze verhouding onmogelijk te bepalen, want nu eens zullen enkele der hieronder genoemde gassen ontbreken en dan weder in groote hoeveelheid voorkomen, al naar gelang ze door rotting uit deze of uit gene stof zijn ontstaan.

De meestal voorkomende gassen zijn:

Moerasgas of methaan.
Koolzuur.
Zwavelwaterstof.
Ammoniak.
Stikstof, en meer anderen, doch deze in mindere hoeveelheid.

Van de bovengenoemde zijn alleen zwavelwaterstof en moerasgas gemakkelijk brandbaar.

Het lichtgas is meer gelijkmatig van samenstelling en van elke steenkolensoort kan tamelijk nauwkeurig worden opgegeven in welke verhouding de onderdeelen in het gezuiverde gas zullen voorkomen.

In Dr. Schilling's Handbuch für Steinkohlengas-Beleuchtung wordt de samenstelling van lichtgas, ge-

stookt uit New-Castle kolen, in eenige cijfers opgegeven, waarvan de gemiddelden zijn als volgt:

Aethyleen en hoogere koolwaterstoffen	11.—
Moerasgas of methaan	36.3
Koolmonoxyd	9.14
Waterstofgas	50.20
Koolzuur	0.28
Zuurstof en stikstof	0.68

Vergelijkt men de samenstelling der twee door ons besproken gassen, dan is er overeenkomst en verschil.

Bij beide kan moerasgas voorkomen en beide kunnen dus brandbaar zijn. De andere bestanddeelen van het rioolgas kunnen ook alle in het lichtgas voorkomen. Wanneer inmers dit laatste nog niet voldoende gezuiverd is, komen ook ammoniak en zwavelwaterstof in groote mate voor. Alleen bij geheel gezuiverd gas moeten ze ontbreken.

Onder de in rioolgas niet voorkomende onderdeelen van het lichtgas behooren k o o l m o n o x y d en aethyleen.

Deze kunnen niet in rioolgas voorkomen, omdat zij nooit ontstaan door rotting, maar wel door droge distillatie, zooals in retorten van gasfabrieken.

Wanneer men nu eene stof kent, die door goed gezuiverd lichtgas wèl, maar door op dezelfde wijze gezuiverd rioolgas niet eene zichtbare verandering ondergaat, dan zal daardoor de aanwezigheid van het eerste gas kunnen worden aangetoond, wanneer ten minste niet méér gevraagd wordt, dan mij hierboven tot taak werd gesteld.

Wel is waar is het dan nog mogelijk, dat behalve het gevonden lichtgas óók nog bovendien rioolgas aanwezig is, maar het onderzoek daarnaar kan eerst met succes worden verricht, wanneer door het verbeteren der gasleiding geen lichtgas meer in de riolen kan geraken.

Het is bekend, dat eene oplossing van palladiumchloruur in water, welke in zeer verdunden toestand nog eene lichtbruinroode kleur heeft, door innige aanraking met koolmonoxyd of aethyleen een zwart gekleurd neerslag geeft.

Toch zijn er, behalve deze gassen, nog twee andere, zoowel in onvoldoend gezuiverd lichtgas, als ook in rioollucht voorkomende gassen, die eveneens op palladiumchloruur-oplossing inwerken, nl.:

1e. Zwavelwaterstof; dit geeft ook een zwart neerslag, maar dit gas kan uit de te onderzoeken rioollucht gemakkelijk worden verwijderd, door deze eerst door eene oplossing van azijnzuurlood of door natronkalk te leiden.

2e. Ammoniak maakt de straks genoemde palladiumchloruur-oplossing min of meer melkachtig troebel en doet een vleeschkleurig neerslag ontstaan.

Ook dit gas moet dus bij de proef eerst verwijderd worden, want, blijft het erin, dan zal door de bovengenoemde inwerking het palladiumchloruur reeds veranderd zijn en door koolmonoxyd of aethyleen geen zwart neerslag meer kunnen worden verkregen. Men zal dan de aanwezigheid van lichtgas niet meer met zekerheid kunnen aantoonen.

Wanneer men de te onderzoeken rioollucht eerst door een buis met veel verdund zwavelzuur laat borrelen, dan zal de ammoniak geheel worden teruggehouden.

Koolmonoxyd, aethyleen en methaan worden door azijnzuurlood, natronkalk en verdund zwavelzuur niet teruggehouden en kunnen dus door de drie laatstgenoemde stoffen van bijgemengd zwavelwaterstof en ammoniak worden bevrijd.

Na het onschadelijk maken van deze twee gassen kunnen in rioollucht geene meer voorkomen, die ook op palladiumchloruur inwerken (het koolzuur brengt in eene palladiumchloruur-oplossing geene verandering te weeg) en de proef zou nu met vol vertrouwen genomen kunnen worden, ware het niet, dat men in sommige scheikundige werken misschien nog de mededeeling zal vinden, dat ook moerasgas of methaan op eene oplossing van palladiumchloruur inwerkt en een neerslag doet ontstaan.

In Gmelin Kraut's „Handbuch der Chemie" toch wordt op blz. 1225 meegedeeld, dat ook met methaan of moerasgas een neerslag uit een palladiumchloruur-oplossing kan worden verkregen. Wanneer dit werkelijk zoo was, zou ik met deze proef nog échec geleden hebben, want, zooals boven gezegd is, bevatten r i o o l g a s en l i c h t g a s beide moerasgas of methaan.

Toch is deze mededeeling gelukkig niet waar en berust zij zeer zeker op eene vergissing, want dit is door de volgende proef bewezen, die, evenals de andere proeven, met hulp en onder contrôle van erkende scheikundigen genomen werd, aan wie hierbij nog mijn beste dank wordt toegebracht.

We hebben nl. in de natuur voorkomend moerasgas opgezocht, om daarmee de proef te doen.

Uit den vijver van den Prinsentuin, waarin zich massa's afgevallen bladeren verzamelen en daarin ongestoord hun rottingsproces ondergaan, hebben we, door er met een langen stok in te steken, groote luchtbellen zien opstijgen. Deze werden met een onder water gehouden parapluie van pl .m. 1 meter middellijn opgevangen en op gelijke wijze als bij fig. 2 in een flesch overgebracht. Een gedeelte van dit gas, in een omgekeerd cylinderglas verzameld en, na omdraaiing daarvan, aangestoken, brandde met een heldere vlam. Het bevatte dus eene groote hoeveelheid moerasgas of methaan.

Behalve methaan bevat het opgevangen gas ook nog koolzuur en misschien andere gassen, maar in geen geval koolmonoxyd of aethyleen, daar hier geen questie kan zijn wat wij gewoonlijk onder droge distillatie verstaan. Het bevatte ook geen merkbaar spoor van zwavelwaterstof of ammoniak, die, al waren ze ook oorspronkelijk aanwezig, toch door hunne geringe hoeveelheid reeds in 't water van den vijver zouden zijn opgenomen.

Na het gas van koolzuur te hebben ontdaan door het te leiden door een buis met droge natronkalk en daarop door verdund zwavelzuur, werd het gedurende zeven à acht minuten onder in een glaasje met palladiumchloruur-oplossing geleid en door aanhoudend opborrelen met die vloeistof in innige aanraking gebracht. Toch werd er in al dien tijd geen de minste verandering waargenomen — nòch een neerslag, nòch eenige verkleuring of verandering was merkbaar en hieruit mag men dus besluiten, dat de mededeeling in Kraut's Handbuch eene vergissing is.

Wij mochten dus nu aannemen, dat er na verwijdering van zwavelwaterstof en ammoniak, behalve koolmonoxyd en aethyleen, geen onderdeelen van rioolgas of lichtgas meer zullen zijn, die op eene oplossing van palladiumchloruur zullen kunnen inwerken en konden dus tot het nemen van de proeven, om de aanwezigheid van lichtgas in riolen aan te toonen, overgaan.

Allereerst werd een onderzoek ingesteld naar de brandbaarheid.

Een omgekeerd bekerglas, gevuld met water, werd

34ste JAARGANG.

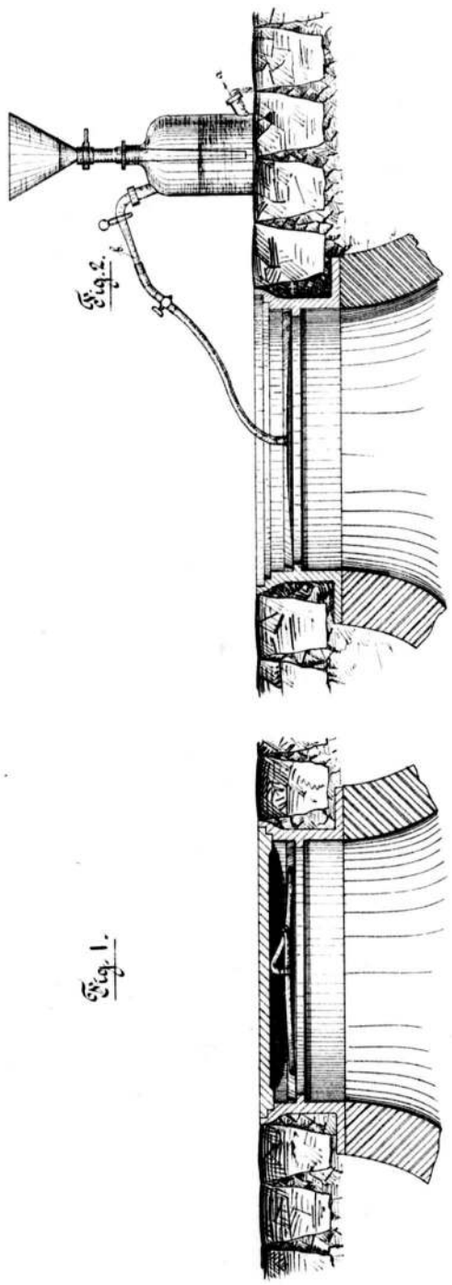

Fig. 1.

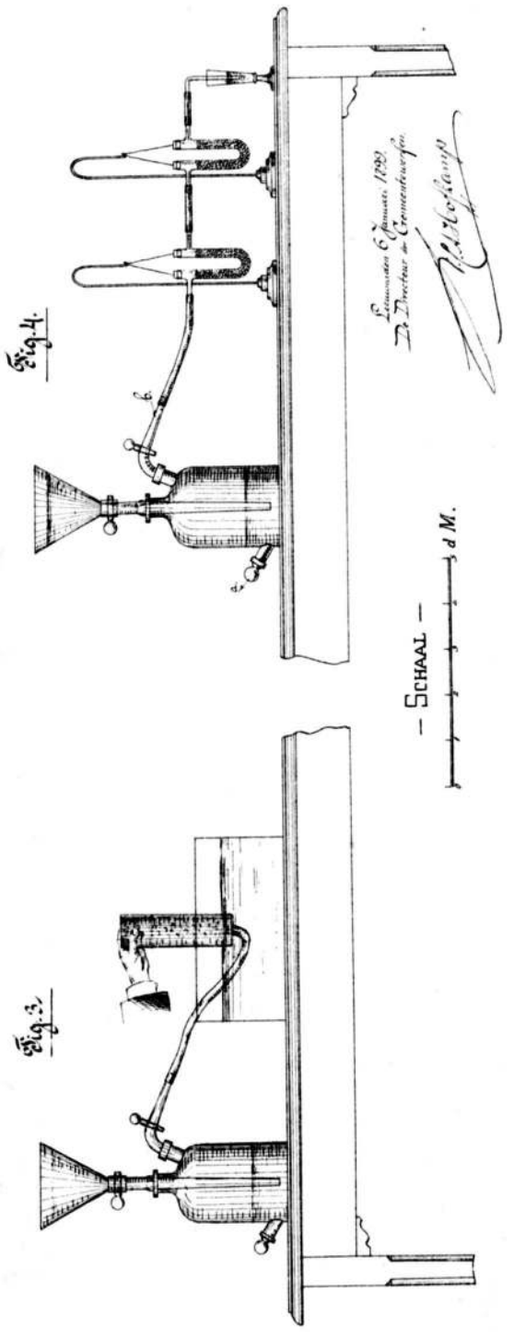

Fig. 2.

— Schaal — M. P.

DE OPMERKER 1899.

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

met de opening onder water gehouden boven het uiteinde van een buis, die lucht uit een der flesschen aanvoerde. (Zie fig. 3.)

Toen het water in dat glas door lucht beurtelings uit elk der flesschen was vervangen, werd telkens een glazen plaat onder de opening gebracht, het glas omgekeerd en met een lucifer beproefd, of die lucht wilde branden.

Bij die van de sub 1 en 3 genoemde putten werd telkens van de lucht zelve eene duidelijk waarneembare vlam verkregen, die tot onder in het glas bleef branden, doch de lucht uit put no. 2 was geheel onbrandbaar; alleen kon ze, evenals de dampkringslucht, de vlam van een lucifer onderhouden; — zelf branden in den gewonen zin was onmogelijk.

Deze proef werd dikwijls herhaald en steeds met hetzelfde gevolg, ook nadat de put 2 ruim een week achtereen gesloten was geweest; nooit werd daar brandbare lucht verkregen, terwijl het bij de twee andere zonder uitzondering geschiedde.

Hieruit bleek dus, dat alleen de twee naar lichtgas riekende putten brandbaar gas inhielden, maar ook, dat van de twee oudste riolen (32 jaar) slechts één brandbaar gas bevatte en dat het in een riool van nog geen 5 jaar ook reeds voorkwam.

Dit gaf te denken, maar 't was nog geen bewijs. De proef met palladiumchloruur-oplossing moest hier verder licht brengen.

De flesschen van put 1 en 3 werden om beurten verbonden aan een samenstel van twee U-vormige buizen en een glaasje. (Zie fig. 4.) In die buizen waren stukjes puimsteen gedaan, gedrenkt met: in 't eene een oplossing van azijnzuurlood en in 't ander een ruime hoeveelheid verdund zwavelzuur, terwijl het glaasje een oplossing van palladiumchloruur bevatte, waarin een glazen buisje hing, dat als 't eind der gasleiding was te beschouwen.

Door 't vullen met water van den trechter op de flesch werd het gas door de lange leiding gedreven en na van zwavelwaterstof en ammoniak bevrijd te zijn (voor zoover deze ten minste mochten voorkomen) borrelde het gas door de palladiumchloruur-oplossing uit het glaasje op.

Gedurende slechts één minuut werd dit met de lucht uit elk der beide flesschen volgehouden en dan reeds was de geheele vloeistof in 't glaasje zwart en na eenige rust werd bij beide een pikzwart bezinksel afgescheiden.

Hiermede is dus bewezen, dat de lucht in de putten 1 en 3 koolmonoxyd en aethyleen, of een van beide zeker, bevatte en ook, als gevolg daarvan, dat er lichtgas in de daaraan verbonden riolen voorkomt.

Ten einde ook den graad van sterkte, waarmee de lucht in de riolen met lichtgas bezwangerd is, nog eenigszins te kunnen bepalen, werd ook gewoon lichtgas uit de leiding mede door dezelfde buisjes geleid, om mogelijke ammoniakdeeltjes nog te kunnen terughouden, gedurende één minuut met een gelijke palladiumchloruur-oplossing op dezelfde wijze in aanraking gebracht, en toen werd een even zwart, maar niet sterker of zwarter neerslag verkregen, als met het gas uit de riolen. Het was dus nagenoeg z u i v e r l i c h t g a s, dat verzameld was.

De Directeur der Gemeentewerken
W. C. A. HOFKAMP.

L e e u w a r d e n, den 6 Januari 1899.

SCHOOLBOUW.

In het gewijzigd kon. besluit van de wet op het lager onderwijs van 4 Mei 1883, no. 41, wordt bij art. 14, alinea 3 het navolgende bepaald:

„Een getal privaten, overeenstemmende met het getal schoolvertrekken, wordt als voldoende beschouwd. Hetzelfde geldt voor de waterplaatsen.

„Alle privaten zijn voorzien van deuren."

Bij de toepassing van deze bepalingen schijnt er verschil van meening ontstaan te zijn over wat men onder schoolvertrekken moest verstaan en ten einde in deze alle misverstand te voorkomen, is in een schrijven van den M. van B. Zaken De Savornin Lohman van 16 Juni 1896, het navolgende opgemerkt:

1o. Na verdeeling van een schoolvertrek overeenkomstig art. 5, 2e lid van het kon. besluit van 4 Mei 1883, no. 41, is dit niet meer als e e n vertrek te beschouwen.

2o. Het totaal cijfer van het aantal privaten voor jongens en meisjes te zamen behoeft n i e t grooter te zijn dan het aantal schoolvertrekken.

3o. Het getal waterplaatsen moet minstens e v e n groot zijn als het getal schoolvertrekken.

Nu is het wel aan geen twijfel onderhevig of bovengenoemde bepalingen zijn toepasselijk, ook wat het aantal waterplaatsen betreft, op alle nieuw te bouwen scholen voor openbaar lager onderwijs in Nederland en mag het in geen geval worden toegelaten, dat daaryan in enkele gemeenten wordt afgeweken, al mocht men ook willen aannemen, dat door het opvolgen van deze bepalingen, vooral in groote gemeenten, waar door gestadige uitbreiding van de bevolking vele nieuwe scholen moeten worden gebouwd, de kosten van den bouw zeer worden verhoogd.

Volgens art. 1 van bovengenoemd kon. besluit moeten de plannen voor deze nieuwe te bouwen scholen worden goedgekeurd door den districts-schoolopziener, en nu schijnt het, dat de schoolopzieners van de 25 verschillende districten, waarin het land is verdeeld, elk naar eigen inzien deze bepalingen min of meer streng opvolgen.

Zoo zijn in de gemeente Rotterdam in de laatste jaren nieuwe scholen voor openbaar lager onderwijs gebouwd, waar het aantal waterplaatsen slechts de helft bereikt van het aantal schoolvertrekken. Onder meer noemen wij slechts de scholen aan de Gaffeldwarsstraat, den Goudschen rijweg, den Parallelweg en de Oranjeboomstraat, welke elk hebben *12* schoolvertrekken en *6* waterplaatsen.

De school aan de 2e Pijnakkerstraat heeft *14* schoolvertrekken en *6* waterplaatsen.

Uit het bovengenoemde blijkt duidelijk, dat de vastgestelde bepalingen, wat het aantal waterplaatsen betreft, in alle gemeenten niet even streng worden nageleefd, of dat daarvan oogluikend afwijking wordt toegelaten, waardoor de eene gemeente sterk wordt bevoordeeld boven de andere, want de aangehaalde bepalingen veroorzaken groote geldelijke kosten, zoowel bij den bouw als bij het onderhoud van de scholen.

Het doel van dit schrijven is, om zooveel mogelijk te bevorderen, dat wetten, welke voor a l l e gemeenten zijn vastgesteld, door de bevoegde macht ook voor a l l e gemeenten op gelijke wijze, zonder eenige uitzondering, zullen worden toegepast.

A. H. U.

PRIJSVRAGEN

VORSTELIJK PAVILJOEN OP HET DUIN BIJ EENE NEDERLANDSCHE ZEEBADPLAATS.

Op deze door de „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst" uitgeschreven algemeene prijsvraag zijn twee antwoorden ingekomen onder de motto's: „Ce sera moi, Nassau", bestaande uit zes teekeningen, en „Fancy", bestaande uit acht teekeningen met toelichting.

KALENDER VOOR 1899.

Op deze door het Genootschap „Architectura et Amicitia" uitgeschreven prijsvraag kwamen zes antwoorden in, onder de motto's: „In mée-openslaande richting", „Anno", „4 A's", „Begin", „Ons" en „Nul". Bekroond werd het ontwerp „Ons", van den heer Emiel van Averbeke, te Antwerpen.

UNIVERSITEIT VOOR CALIFORNIE.

Wij ontvingen het rapport van de wijze van beoordeeling der 103 op bovengenoemde prijsvraag ingezonden antwoorden; dit rapport, toegelicht door tal van lichtdrukken, naar photographieën van de zalen waarin en de wijze waarop de verzegeling, de beoordeeling enz. der plannen plaats vond, vangt aan met eene beschrijving van den toestand waarin de ontwerpen arriveerden en hoe zij, vóór de Jury hare taak aanving, behandeld werden. De grootste voorzorgen voor geheimhouding werden in acht genomen, waarbij een commissaris der veiligheids-politie, de brandweer enz. dienst deden. De Jury heeft in het Kon. Museum van Schoone Kunsten te Antwerpen van 30 September tot 4 October jl. vergaderd. Bij de eerste schifting werden 54 plannen verworpen; na de tweede schifting bleven er 21 over, waarna bij de derde elf ontwerpen van het tweede concours werden toegelaten. Bij de laatste stemming verkregen bovendien 4 plannen elk eene stem, waarvan de ontwerpers, op verlangen van mevrouw Hearst een prijs zullen ontvangen. Deze vier ontwerpers zijn Joany Bernard en Robert, Parijs; Charles des Anges, Parijs; Ernest Flagg, New-York en Fred Skjold Neckelmann, Stuttgart. De namen der elf bekroonden werden reeds in ons nummer van 5 November jl. medegedeeld.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING 'S-GRAVENHAGE.

Vergadering van 13 *Januari* 1899.

In deze vergadering hield de heer R. P. J. Tutein Nolthenius, ingenieur van den waterstaat te Zutfen, eene voordracht over „Middeleeuwsche bouwkunst te Zutfen".

De heer Nolthenius heeft Zutfen grondig onderzocht en door tal van fotografiën en door het verzamelen van teekeningen, stukken en documenten, zeer veel belangrijks bijeengebracht, hetgeen door hem op onderhoudende wijze werd meegedeeld en toegelicht door een aantal zeer goed geslaagde lichtbeelden.

Hij behandelde achtereenvolgens de openbare gebouwen, waaronder de Sint-Walburgskerk met de daaraan verbonden librije (boekerij); de Predikheeren- of Broederen-kerk, vroeger behoorende tot een groot klooster, waarvan de slaapzaal der monniken (het dormitorium) thans, na de restauratie, tot kazerne is ingericht; de verdedigingswerken uit den tijd vóór het buskruit en uit den eersten tijd van het kanon, en daarna ook de particuliere huizen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Vergadering van 17 *Januari* 1899.

In deze vergadering hield de heer A. D. Heesterik eene voordracht over „het onttrekken van water aan den bodem". Spreker behandelde uit een hygiënisch oogpunt de verschillende systemen, die bij den aanleg van drinkwaterleidingen worden toegepast, en wel dat van de duinwaterleiding te Amsterdam, door middel van open kanalen; dat te 's-Gravenhage, waar men draineerbuizen gebruikt, en dat door middel van putten, zooals te Haarlem.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Vergadering van 18 *Januari* 1899.

Op deze vergadering waren slechts een achttal leden en het halve bestuur aanwezig. Nadat vijf aandeelen uitgeloot waren, besloot men de agenda niet verder af te handelen en de bijeenkomst op te heffen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

'S-GRAVENHAGE. **De Raad van toezicht op de spoorwegdiensten, daartoe door den Minister van waterstaat gemachtigd, heeft goedgevonden met ingang van 20 Januari 1899:**

1°. den district-inspecteur der spoorwegdiensten J. van Leeuwen, ter standplaats Dordrecht, tijdelijk te ontheffen van het hem opgedragen dagelijksch toezicht op de spoorwegen behoorende tot het achtste district, en hem te belasten met andere werkzaamheden het Rijkstoezicht op de spoorwegdiensten betreffende; en

2°. den bij koninklijk besluit van 31 December 1898 benoemden district-inspecteur der spoorwegdiensten C. C. van 't Groenewout, tijdelijk te belasten met het dagelijksch toezicht op de spoorwegen behoorende tot het achtste district, ter standplaats Dordrecht.

AMSTERDAM. **Volgens loopende geruchten is op de vraag der gemeente aan de Amsterdamsche Omnibus-maatschappij — om een tweetal lijnen in de nieuwe wijken door te trekken, zoodat deze reeds terstond in exploitatie zouden kunnen worden gebracht — een antwoord ontvangen, waarin de A. O. M. zich wel tot een en ander bereid verklaart, maar onder voorwaarden, die voor de gemeente niet zijn te aanvaarden.**

Het gevolg zal nu wel zijn, dat de aanleg van gemeentewege zal geschieden opdat de lijntjes 1 Januari 1900 onmiddellijk in gebruik kunnen worden genomen. In verband met een en ander zal het voorstel tot benoeming van een directeur zich niet lang meer laten wachten.

— Het Gemeentebestuur heeft aan de Haarlemsche Machinefabriek, voorheen Gebr. Figee, de opdracht verleend tot het maken der electrische en hydraulische installatie ten behoeve van het oostelijk havengebied dezer gemeente.

Het werk omvat de opstelling in het bestaande hydraulische station van twee stoomdynamo's voor verlichting, het leggen van een compleet kabelnet voor krachtoverbrenging en verlichting der terreinen en etablissementen, het leveren en opstellen van twee electrisch-hydraulische pompen ten behoeve dier hydraulische installatie en het leveren van zeven electrische havenportaalkranen voor een hefvermogen van elk 2000 Kgr. aan de nieuwe Ykade.

— Het bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst bericht, dat het examen tot verkrijging van het diploma van bouwkundig opzichter, volgens besluit der algemeene vergadering van 28 Mei 1891, zal worden afgenomen op 21 tot 24 Februari door de heeren: A. C. Bleijs, voorzitter; H. van Dam; G. van Arkel; H. G. Jansen; D. A. N. Margadant, en L. J. Rijnink.

De candidaten moeten zich vóór 12 Februari e. k. schriftelijk aanmelden bij den secretaris der Maatschappij, den heer Louis Rieber, te Amsterdam, bij wien het programma van eischen en de voorwaarden voor het examen kosteloos verkrijgbaar zijn.

ROTTERDAM. **De Gemeenteraad behandelde in zijn zitting van Donderdag het preadvies op het adres van den heer D. Veldhuizen omtrent de eischen, gesteld voor stratenaanleg in den polder Varkenoord en op deswege nader ingekomen vertoogen.**

Burg. en Weth. geven in overweging den heer Veldhuizen te antwoorden, dat ook naar het oordeel van den Raad zijn plan voor de bebouwing van het perceel kad. sectie V, n°. 435, in Oostvarkenoord terecht door Burg. en Weth. met bepalingen der bestaande verordeningen in strijd is verklaard, dat hem echter vrijstaat te beramen op welke wijze aan zijn grond een behoorlijken afvoer door middel van rioleering te verzekeren ware, en dat hij mitsdien de hem daarvoor door Burg. en Weth. aan de hand gedane oplossing niet heeft op te vatten als een voorschrift, maar — gelijk ook de bedoeling daarvan geweest is — als een advies.

De heer Van Oordt gaat mede met het nieuwe advies van Burg. en Weth., daar hij met genoegen heeft gezien dat, na al wat voorgevallen is te dezer zake, wijziging is gekomen in het advies van B. en W., zoodat de vroegere eisch tot ophooging tot dijkshoogte thans vervallen is.

De heer Coepijn zou eveneens medegaan met het nader advies van B. en W., indien daarin niet was gesproken van de verontreiniging der rivier ter hoogte van de prise-d'eau der drinkwaterleiding. Hij hecht aan de daaromtrent door de gezondheidscommissie gemaakte bedenking.

De heer Gerretson verdedigt onder meer het bedoelde advies van de openbare gezondheidscommissie, doch wil niet vooruitloopen op latere beslissing. Als hij dus meegaat met het advies van B. en W., dan rekent hij er op dat het voor de drinkwaterleiding eventueel te ontstane gevaar van verontreiniging door bebouwing van den Varkenoordschen polder, nader een punt van debat in den Raad zal uitmaken. Zelfs de schijn des kwaads voor de drinkwaterleiding dient ten deze te worden afgeweerd.

De heer Van Rossem sluit zich hierbij aan.

De Voorzitter geeft de verzekering dat B. en W. als gewoonlijk de zaak, indien zij later weer mocht voorkomen, met den meesten ernst zullen behandelen en ook van zelf dan rekenschap zullen houden met de adviezen van de openbare gezondheidscommissie. Animositeit tegen Veldhuizen heeft geen rol gespeeld en daarvan zal in de toekomst geen sprake zijn. Van welwillendheid tegenover hem kon tot nu toe geen sprake zijn, daar hij geen enkele poging heeft gedaan om zich met de gemeente in contact te stellen.

Het advies van B. en W. wordt bij acclamatie goedgekeurd, nadat de heer Coepijn aanteekening had doen houden dat hij er zich niet mede kon vereenigen.

ARNHEM. **Het departement Arnhem der Maatschappij van Nijverheid heeft onlangs een commissie naar Brussel gezonden om daar het Handelsmuseum te bezoeken en te rapporteeren, of een dergelijke inrichting ook voor Nederland gewenscht is.**

Aan het einde van haar rapport schrijft de commissie:

„Het is wenschelijk, dat ook in ons land een Handelsmuseum worde opgericht, in den geest van dat te Brussel.

„Dit Handelsmuseum behoort te worden opgericht en in stand gehouden door de Regeering.

„Waar door het krachtig initiatief van de Maatschappij van Nijverheid een Koloniaal Museum tot stand kwam, ligt het voorzeker op den weg der Maatschappij den stoot te geven tot de oprichting van een Handelsmuseum.

„Wij sluiten ons geheel aan bij het voorstel von het departement Almelo, om een som beschikbaar te stellen voor het bezoeken van verschillende handelsmusea, ofschoon het ons toeschijnt, op grond van de opgedane ondervinding, dat 250 gulden wel wat laag is geraamd om verschillende musea te kunnen bezoeken.

„Mocht de Regeering de kosten van een Handelsmuseum met monstercollectiën te hoog toeschijnen, dan geeft de commissie in overweging uitsluitend de opmerkzaamheid te richten op het groote nut van het „Bureau des renseignements", zooals dit in Brussel bestaat."

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: A. J. D. Wever, te Harderwijk, bij het maken van tramweghavens aan het Zijpe; J. P. de Vries, te Zierikzee, bij de werken voor het inrichten tot doorvaart van de tweede opening van de brug in den Postweg over het Kanaal door Zuidbeveland; J. P. C. Meeuwse, te Middelburg, bij de werken voor het verruimen en op diepte houden van de buitenhavens van het Kanaal door Zuidbeveland, en J. Jongbloed, te 's-Gravenhage bij het vernieuwen van de Hoeksterpoortbrug te Leeuwarden.

— Door den Minister van Waterstaat is bepaald, dat de benoemde adspirant ingenieur A. L. de Gelder zal worden gesteld onder de bevelen van den hoofdingenieur in het 10de district, ten einde te worden toegevoegd aan den ingenieur H. M. Henket, aanvankelijk ter standplaats 's-Gravenhage.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

overgeplaatst van de residentie Soerabaia naar de residentie Kediri, ten einde als eerstaanwezend waterstaatsambtenaar op te treden, de architect 2e klasse H. G. Burhunk; van de residentie Semarang naar de residentie Sumatra's Oostkust, de opzichter 1e kl. J. P. T. Rhemrev;

toegevoegd aan den chef der 3e waterstaatsafdeeling, ten einde op diens bureau werkzaam te zijn, de opzichter 3e kl. C. Houmes; aan den chef der 3e waterstaatsafdeeling, ten einde te worden werkzaam gesteld als adspirant-ingenieur bij de opneming voor de bevloeiingen uit de Manggisleiding en uit de Kali Tangsi (residentie Kedoe), de ambtenaar ter beschikking H. Varkevisser.

— Benoemd tot adjunct-ingenieur bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java J. P. Cromvoets, J. W. van Dijk en M. H. Damme.

— De ingenieur Weys, chef van de irrigatiewerken, afdeeling Brantas, met standplaats Malang, heeft volgens den Malangschen correspondent van de *Locomotief* het voornemen, in het voorjaar met verlof naar Europa te gaan.

— Den heer A. C. Cramer, directeur der gemeentereiniging te Rotterdam, is met 1 April door den Raad eervol ontslag verleend.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Practisch ervaren werktuigkundige aan de ambachtsschool te Utrecht, bekend met de beginselen der electrotechniek, om onderricht te geven in het techn. teekenen. Jaarwedde *f* 1200. Adres vóór 26 Jan. aan den directeur.

— Bouwkundig opzichter bij den bouw van een burgerwoonhuis. Adres met opgaaf van verlangd salaris onder lett. M, boekh. C. M. E. Breijer, te Utrecht.

— Aankomend goed geschoold bouwk., minstens 20 jaar, ter opleiding in de practijk, bij een architect. Adres met opgaaf van verlangd salaris, no. 4048, Bureau *Alg. Ned Advertentieblad*, te 's-Gravenhage.

— Bekwaam bouwk. opzichter-teekenaar, goed op de hoogte met uitvoering van werk en detailleeren. Adres lett. D L S, Alg. Advert-bureau Nijgh & Van Ditmar, te Rotterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Hoofdopz. of Opz.-Teeken.	leeft.	32 j.	sal. *f* 100	p. m.	of hooger.
2. Opz. van W. of B. Bouwk.	„	25 „	„ - 75	„ „	
3. Uitv. of B. Opzichter	„	29 „	„ - 90	„ „	
4. B. Opzichter	„	46 „	„ - 100	„ „	
5. Opz.-Teekenaar	„	30 „	verl. sal. *f* 80		p. m.
6. Opz.-Teekenaar	„	24 „	„ „	- 65 à 70	„ „
7. Opz. of B. Teek.	„	26 „	„ „	- 60 à 70	„ „
8. B. Teekenaar	„	20 „	„ „	- 45	„ „
9. Machinist-monteur	„	48 „	verl. „	- 800 à 900.	

HOUTCEMENT

BEDEKKINGEN worden tot **billijke prijzen** en onder **garantie** geleverd door

W. J. VAN ELDEN Hz.

Lood- en Zinkwerker,

Singel 229 b/d Paleisstraat,

AMSTERDAM.

Vertegenwoordiger der sedert **1868** gevestigde firma **CARL SCHMIDT & Co.**, te *HIRSCHBERG in Silezie.*

Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar.

SPECIALITEIT

IN

Hartguss Roosterstaven „Eureka."

Op verschillende tentoonstellingen met Zilver bekroond als hoogste onderscheiding. Leverancier der K. N. Marine, verschillende Stoombootmaatschappijen en fabrieken, waarvan getuigschriften voorhanden. Deze roosters trekken niet krom, zijn bestand tegen een hitte van 2000° C. en geven groote besparing in brandstof.

Monster ijzer en Prijscourant op aanvraag gratis.

R. IDE.

Spuistraat 102, AMSTERDAM.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead. Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE. Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

CARBOLINEUM KRIMPEN.

Verzekert U van het

GROOTSTE BEDERFWEREND

vermogen.

G. M. BOKS & Co.,

Amsterdam.

F. DE BRUIJN & Zn. HOF-SPIEGEL- en MEUBELFABRIKANTEN.

MAGAZIJN: **KETELSTRAAT E 13.** *ARNHEM.*

FABRIEK: **WEZENSTRAAT D 7—8** en **9**, *ARNHEM.*

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

Gebeeldhouwde en Vergulde Spiegels en Ameublementen van Kunst en Weelde, voor Salons, Boudoirs, Eetzalen. MEUBELSTOFFEN.

CARTON PIERRE-ORNAMENTEN ter inwendige versiering van **Gebouwen, als** Plafonds, Deuren, Lambriseeringen enz. Ontwerpen en Uitvoeringen van Kamerbetimmeringen en uitvoering naar gegevon ontwerpen — **ARTISTIEKE BRONZEN.** — Teekeningen en Prijscouranten op aanvrage.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Zaandam*, zullen op **Zaterdag, 4 Februari 1899,** des namiddags ten 1½ uur, in het Gemeentehuis *AANBESTEDEN*:

Het vergrooten der Houthaven en der ligplaats voor balken in de Haven te Zaandam met daarmede in verband staande werken.

Raming ƒ 21,750.

Bestekken zijn vanaf 25 Januari e. k. à **ƒ 1.—** verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie.

Inlichtingen worden gegeven door den Gemeente-Architect.

ZAANDAM, 21 Januari 1899.

Burgemeester en Wethouders voornoemd

H. J. C. VAN TIENEN.

De Secretaris,

ZAALBERG.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *BAARN* zijn voornemens op ***Dinsdag 24 Januari 1899,*** des voormiddags om ***half elf*** uur, ten Gemeentehuize in het openbaar bij enkele inschrijving

aan te besteden:

Het leveren van 249.000 STRAATKLINKERS.

De bestekken liggen vanaf 16 Jan. 1899 ter secretarie ter lezing, en zijn op franco aanvrage à **ƒ 0,25** verkrijgbaar bij den Heer Secretaris te Baarn, terwijl inlichtingen zijn te verkrijgen bij den Gemeente-opzichter S. HOFS.

BAARN, 12 Januari 1899.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,

D'AULNIS, *Burgemeester*.

VAN MERKESTIJN, *Secretaris*.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *Arnhem* zullen **Donderdag 2 Februari 1899,** 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize *AANBESTEDEN:*

BESTEK No 2.

De levering franco Arnhem van 1800 M¹. trottoirbanden van hardsteen.

Inlichtingen: alle werkdagen, tot en met 1 Februari a. s., des voormiddags van 10—12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de Kadestraat; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet en 1 teekening à **ƒ 0.75** tot dien dag verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

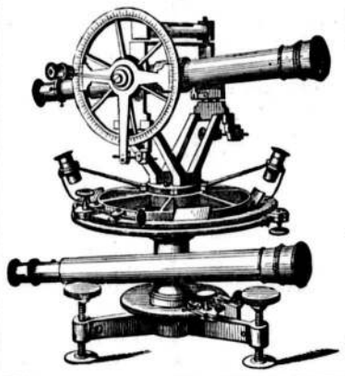

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerde

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

(*Gedeeltelijk voor rekening van den Staat*).

Op **Dinsdag** den **31n Januari 1899,** des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 757.

Het verrichten van eenige herstellingen aan gebouwen, kunstwerken enz., behoorende tot de lijn TILBURG-BELGISCHE GRENS.

Begrooting ƒ 4800.

De besteding geschiedt volgens § 283 van het bestek.

Het bestek ligt van den 16n Januari 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur te *Breda*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 0.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 23n Januari 1899, ten 9.40 uren voormiddag (West Europeesche tijd).

UTRECHT, den 12n Januari 1899.

H. P. DEN BOER,

Wollenfoppenstraat **37.**

ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

Voorloopige Aankondiging.

Op **MAANDAGEN 27 FEBRUARI en 6 MAART 1899,** zal worden Geveild en Gegund ten overstaan van Notaris **P. C. L. Eikendal,** in het Vendu-huis der Notarissen, te *'s-Gravenhage*, teikens des avonds ten 7 ure:

HET FABRIEKSGEBOUW

met annexe Terreinen en Water,

thans succursale der „Brood- en Meelfabriek te 's-Gravenhage", met uitmuntende Stoommachine en Dynamo voor electrische verlichting, gunstig gelegen aan de ***Borneostraat,*** hoek Malakkastraat, te *'s-Gravenhage*, voor het geheel groot 22 Aren, 32 Centiaren; tevens **uitmuntend gelegen als BOUWTERREIN.**

De verkooping geschiedt in Percecelen en in massa; een en ander nader te omschrijven in het verkoopbiljet en definitieve advertentiën.

Aanvaarding onmiddellijk na de toewijzing.

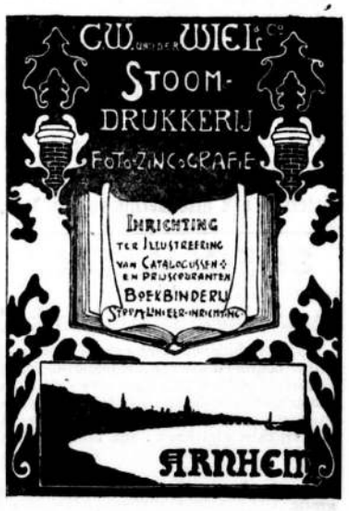

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Hot Vaderland".

34ste JAARGANG Nº 4 — ZATERDAG, 28 Januari 1899

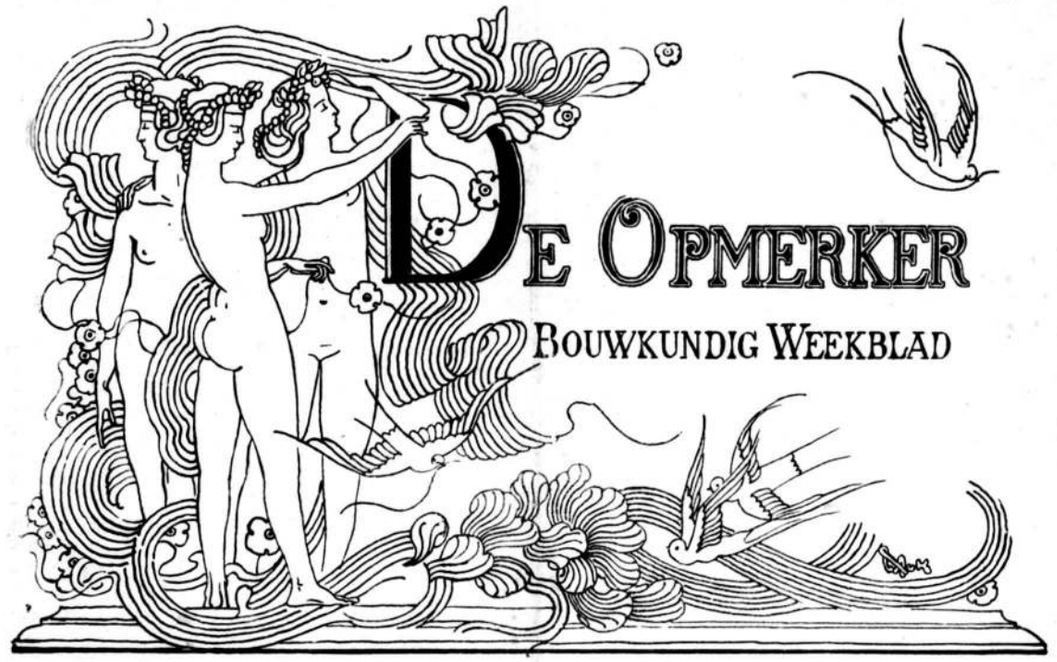

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

BUITENHUIZEN.

Wanneer wij hier het een en ander omtrent den bouw van buitenhuizen zullen opmerken, dan zonderen wij diegenen, voorheen huismanswoningen genoemd, uit, om ons alleen te bepalen tot de meer voorname verblijven.

In de middeleeuwen waren de kasteelen vrij wel de eenige gebouwen, die tot de buitenhuizen gerekend mochten worden. Wel had men, behalve de meestal schamele woningen der landlieden, ten plattelande ook kerken en kloosters, doch die vallen buiten ons onderwerp.

De kasteelen waren niet maar voor de aardigheid gesticht; zij vormden in de eerste plaats versterkingen en waren dan ook geheel op verdediging berekend. Hoeveel vernuft werd aangewend, om de kasteelen aan hun doel te doen beantwoorden, kan men bij Viollet-le-Duc nalezen.

In de 18e eeuw waren hier te lande nog tal van middeleeuwsche kasteelen in meer of minder goed bewaarden toestand aanwezig, zooals bv. uit de prenten van Spilman nog te zien is. Thans zijn er nog maar weinig meer, bij den vroegeren overvloed vergeleken. Maar terwijl de 18e-eeuwers in die gebouwen alleen de oudheid waardeerden, en niet schroomden, waar het pas gaf, ze naar den smaak des tijds te verbouwen, kwam in de laatste zestig jaren het begrip van „schilderachtigheid" op, wat onze overgrootvaders niet gekend hadden, en leidde tot een geheel andere appreciatie.

Wat in de middeleeuwen alleen met het oog op verdediging was gemaakt, scheen den modernen mensch toe, alleen te zijn tot stand gekomen, om het oog van den beschouwer te streelen. De onregelmatige bouw der kasteelen, hun torens, hun hooge daken, kortom hun geheele samenstel werd als zuiver decoratief aangezien en oefende grooten invloed op den bouw van moderne buitenhuizen uit.

De Nederlanders hebben al sinds de 16e eeuw er van gehouden, des zomers de stad te ontvlieden, om zich in de vrije natuur te verlustigen. Maar ver konden zij niet gaan, omdat de gebrekkige middelen van vervoer hen dwongen, in de onmiddellijke omgeving hunner stad te blijven.

In 1544 gaf Cornelis Anthoniszoon zijn bekende kaart van Amsterdam, die de stad en haar omgeving in vogelvlucht gezien verbeeldt, en die als houtsnede zoo merkwaardig is, in het licht. Men vindt daar om de stad verscheidene buitenhuizen; al laat de kaart niet toe, bijzonderheden van deze gebouwen te onderscheiden, wij mogen toch veronderstellen, dat zij, althans voor een deel, buitenverblijven der Amsterdamsche burgers geweest zijn. De 16e-eeuwsche poorters leefden nog op betrekkelijk bescheiden voet en die bescheidenheid spreekt ook uit hunne buitenhuizen. Daarenboven had de stedelijke regeering, met het oog op de veiligheid der wallen in oorlogstijd, het bouwen van huizen, die zekere afmetingen te boven gingen, ten strengste verboden.

Maar reeds in het einde der 16e eeuw werden de buitenhuizen veel aanzienlijker. De dichter Spieghel heeft in zijn „Hertspieghel" een beschrijving van zijn buitenplaats „Meerhuyzen" gegeven, die op grooter weelde wijst. Hij spreekt van verscheidene kamers, van vier zalen en een eetzaal. De dichter noemt zijn woning „slecht en recht, maer duerbaer, voechelyk en luchtig". Doch was, zooals wij zagen, het huis niet bekrompen ingericht, ook aan de versiering was nogal wat ten koste gelegd, immers een der zalen was „heel end al bemaeld". Een belvedere stond achter in den tuin; Spieghel noemt dit „de toren der Muzen".

Over het algemeen bleven in de 17e, ja ook in de

18e eeuw de buitenhuizen, die in zoo grooten getale hier te lande verrezen, tamelijk eenvoudig van architectuur. De ontwerpen van Vingboons, Pieter Post en Simon Schijnvoet munten niet uit door rijkdom van details; zij missen zelfs de „schilderachtigheid", die men tegenwoordig tot iederen prijs te bereiken zoekt.

Beroemd waren het huis Ryxdorp en het huis Vredenburg, beiden van Post, en ook het huis Elsenburg, van Vingboons. Wanneer men de prenten beziet, waarop deze werken zijn voorgesteld, dan vindt men steeds een volkomen symmetrie door de ontwerpers in acht genomen. De gevels zijn grootendeels van gebakken steen; van gehouwen steen is een uiterst spaarzaam gebruik gemaakt, beeldhouwwerk komt bijna niet voor.

Het meest monumentale gebouw van dezen aard, het „Huis ten Bosch" bij Den Haag, vertoont van buiten een geheel soortgelijk karakter. Alleen de middenpartij van den voornaamsten gevel is van eenig sieraad voorzien, doch overigens heerscht eenvoud, ofschoon het gebouw toch tot verheerlijking van niemand minder dan den stadhouder Frederik Hendrik werd opgericht. Zelfs cordonlijsten ontbreken en als zoodanig herinnert het gebouw met zijn recht opgaande lijnen aan de „innige vlakheid", die thans zoovele vereerders telt.

De koepelzaal van het huis ten Bosch is vermaard om haar schilderwerk, dat door Jordaens en zijn gezellen gemaakt is. Die zaal werd zeer bewonderd en ook nagevolgd.

Toen Cornelis Tromp, de vermaarde vlootvoogd, zich te 's-Graveland een buitenhuis liet bouwen, heeft hij ongetwijfeld aan de koepelzaal van het huis ten Bosch bij Den Haag gedacht. Het huis van Tromp, de „Trompenburg", is nog aanwezig en tamelijk wel bewaard.

Wanneer men u dit huis wijst, dan wordt bij die aanwijzing de mededeeling gevoegd, dat Tromp het in den vorm van een schip heeft laten bouwen, om, ook toen hij op zijn lauweren rustte, nog aan het zeemansleven herinnerd te worden.

Inderdaad is het buitenhuis van anderen aanleg, dan men gemeenlijk ziet, maar men moet, dunkt ons, al een zeer levendige verbeeldingskracht hebben, om aan een schip te kunnen denken.

Het gebouw lag voorheen midden in het water; aan de oostzijde, waar de hoofdingang is, heeft men in latere jaren de gracht gedempt, zoodat de brug, die daar lag, kon worden gemist. Het oostelijk deel van het buitenhuis is in plattegrond langwerpig vierkant; daaraan sluit zich een smaller gedeelte en dan komt, aan de westzijde, de groote koepelzaal, die met haar acht zijden juist op de windstreken ligt. Aan de noord-, oost-, zuid- en westzijde dezer zaal zijn paviljoens uitgebouwd.

Is deze plattegrond zeker niet gewoon, ook de opstanden wijken af van wat men in den regel ziet. Terwijl toch alleen aan de betrekkelijk lage souterrein-verdieping de gebakken steen in het gezicht bleef, zijn, hooger, alle muurvlakken met hout, in grijze tint geverfd, bekleed. De admiraal, bij ondervinding wetende, hoe goed hout, vooral wanneer de naden zorgvuldig gedicht zijn, tegen water beschermt, heeft zeker deze constructie aangegeven, om geen last van doorslaande muren te hebben.

Als men het gebouw binnentreedt komt men in een vestibule, die met schilderwerk, dat jachttafereelen verbeeldt, versierd is. Ook de zolderingen der aangrenzende zalen hebben hun 17e-eeuwsche decoratie bewaard. Een gang, die tegen zijn wanden met panneelen, waarop vogels geschilderd zijn, prijkt, leidt in westelijke richting naar de koepelzaal.

Het vertrek is in een Jonische ordonnantie gehouden, en blijkbaar een werk van omstreeks 1675. Het zou ons niet verwonderen, als Adriaan Dorstman of Dorsman de ontwerper was geweest. Boven den ingang prijkt een vers, dat den vlootvoogd verheerlijkt:

„Geen verf van schilderij, geen stift noch punt van staal
Verbeeld' door kracht van kunst des Amstels admiraal,
Den Hollandschen Romein, den Roem der Batavieren,
Die gouden ketens won en kroonen van Lauwrieren,
Die als een blixem viel in Karels trotsche vloot
En vloog van Schip op Schip in 't Aangezicht van den Dood,
Die duizenden verwon, die duizenden deed beven:
Deez strijdbre Tromp zal door geen Beeld, maar Daaden leeven".

Vermoedelijk heeft iemand, die in de 18e eeuw den Trompenburg bewoonde, dit vers doen aanbrengen.

Maar al willen wij op de verdiensten van den admiraal niets afdingen, het vers is toch minder gepast. Want in de zaal heeft Tromp zich laten afbeelden in antiek gewaad tusschen allerlei krijgstuig. De schilderij vormt een schoorsteenstuk; een tweede stelt Maarten Harpertszoon Tromp voor. In de twee met de schoorsteenen overeenkomende vakken is Tromp's echtgenoote (een knappe vrouw, wier fortuin den held tot het bouwen zijner buitenplaats in staat stelde) en Neptunus geschilderd. Al deze doeken zijn het werk van goede meesters, die nog geheel aan de traditie der 17e eeuw bleven vasthouden.

In de kabinetten vindt men fraaie zeestukken, die gezegd worden van een der Van de Velde's te zijn. Al zouden wij dit niet als vaststaande durven aannemen, er kan geen twijfel bestaan, of ook hier heeft een bekwame hand het penseel gehanteerd.

De koepel zelf is, in het midden, met grisailles beschilderd; waar hij uit de muren komt, is een balustrade zeer bedriegelijk nagebootst, waarover in kleuren uitgevoerde figuren schijnbaar naar beneden kijken. De onbekende meester, die hier aan het werk geweest is, heeft een zelfde denkbeeld gehad als Tiepolo, die zeventig jaren later het gewelf der trapzaal te Würzburg decoreerde. De figuren toch zijn ontleend aan de vier toen bekende werelddeelen, Europa, Azië, Afrika en Amerika, die de noord-, oost-, zuid- en westzijde van het gewelf vullen. Als zeevaarder moest Tromp wel aan de windstreken hechten. Allegoriën in grisaille, in de écoinçons aangebracht, sluiten zich bij deze voorstellingen aan; de boogvullingen in de kabinetten geven vrouwefiguren te zien, die den Nacht, den Morgen, den Middag en den Avond verzinnelijken, en die, in dezelfde volgorde, nog nader de windstreken aanduiden.

De zaal is een der belangrijkste decoratieve werken, die de 17e eeuw ons heeft nagelaten. Dat haar ordonnantie naar die van het huis ten Bosch is gevolgd, ziet men aanstonds. Maar de bouwmeester is toch zijn eigen weg gegaan; zijn schepping maakt reeds daarom een anderen indruk, omdat hij het licht van drie zijden deed invallen, terwijl dat in Den Haag alleen van één kant komt.

Van buiten is de koepel nog beter uitgedrukt, dan bij Post's werk het geval was. Een met groote uitvoerigheid weergegeven oorogsschip, door rijk smeedwerk gedragen, dient als windwijzer op het bouwwerk.

Een zeer eigenaardigen indruk maken de terrassen met balustraden en trappen, die den oostelijken vleugel afdekken. Hier wordt men wel eenigszins herinnerd aan de dekken van een ouderwetsch zeekasteel. Maar wij gelooven toch, dat die gelijkenis slechts bij toeval is ontstaan, want de terrassen hadden geen andere bestemming, dan om de bewoners in staat te stellen van de schoone vergezichten te kunnen genieten.

Het was voornamelijk de heuvel aan de oostzijde, noordwaarts van Hilversum, waarnaar Tromp gaarne keek; hij deed er boomen op planten en sedert heet die heuvel de Trompenberg.

In de laatste jaren is deze verhevenheid, die vroeger geheel onbebouwd was, met tal van buitenhuizen bedekt, die ons kunnen doen zien, hoe onze tijd zulke verblijven pleegt te maken.

Er is heel wat verschil tusschen 1675 en 1899, wat ons niet verwonderen kan. Maar wel mag het eigenaardig genoemd worden, dat, terwijl wij de buitenhuizen sinds de 17e tot de helft der 19e eeuw vrijwel eenzelfde karakter zien houden, al worden sommige onderdeelen gewijzigd, wij sinds 1870 ongeveer alles plotseling veranderd vinden.

Te 's-Graveland ontbreekt het niet aan buitenhuizen uit de 18e eeuw en ook uit de twee eerste derdedeelen der 19e eeuw zijn er verscheidene. Wie het aanwezige onvoldoende mocht achten, vindt in plaatwerken zijn gading. Als men deze buitenhuizen bestudeert, dan ziet men, dat de symmetrische plattegrond tot 1870 toe steeds de voorkeur blijft genieten. Een breede gang in het midden, aan beide zijden ruime kamers, een trap achter in de gang, ziedaar het plan, dat onveranderlijk terugkeert. Voor de keukens en de vertrekken der dienstboden is een souterrein ingericht, op de verdieping treft men de slaapkamers aan. Een kloeke kap dekt het gebouw. Voor den hoofdingang een flink bordes, daarboven een balkon, zóó is steeds de voorgevel behandeld. De middenpartij geeft dan gelegenheid, om enkele decoratieve vormen toe te passen, waaraan de vakman onmiddellijk kan zien, in welken tijd het bouwwerk ontstond.

Ook zelfs de Romantische neigingen, die onze bouwkunst onder de regeering van Koning Willem II begon te krijgen, hebben geen invloed op den geijkten plattegrondvorm kunnen uitoefenen. Hij bleef, al werden de gevels van kanteelingen, tudorbogen en andere quasi-Gothische versierselen, in pleisterwerk uitgevoerd, voorzien.

Pas na 1870 beginnen de buitenhuizen te veranderen. Zij tooien zich meer en meer met den naam „villa", het zoetvloeiende Italiaansche woord, waarbij men aanstonds aan Florence en Rome denkt, en zich terrassen, watervallen, blauwe bergen, al de weelde van de zuidelijke natuur voor den geest haait. Doch reeds de Nederlandsche uitspraak, waarbij de eerste lettergreep den klank heeft, die bv. in „viller" gehoord wordt, benecmt u de illusie.

Een dergelijke villa moest, voor alles, „schilderachtig" zijn. Het beste middel, om dit te bereiken, scheen een zoo onregelmatig mogelijke aanleg; ook een toren, al was daarvoor geen enkele reden, mocht niet ontbreken. Zoo ontstonden die zonderlinge huizen met waranda's, balkons, galerijen, terrassen, uitsprongen, overkragingen, kortom met al het apparaat, dat tusschen 1870 en 1895 als voor een buitenhuis onmisbaar werd aangezien. Allerlei stijlen moesten om beurten hun motieven voor de versiering leenen. Zwitsersch, Duitsche Renaissance, Engelsch, Belgisch, Russisch, Noorsch, dit alles vond liefhebbers.

Toen kwam er reactie. De Engelsche en Amerikaansche landhuizen hadden langzamerhand een ander karakter aangenomen. Wel waren de „schilderachtige" plattegronden, waaraan de Angelsaksen zoo hechten, behouden gebleven, doch voor de opstanden had men zich de „huismanswoningen" ten voorbeeld genomen. Eenvoud werd het parool. Roode pannendaken, witte muren, groen geschilderd houtwerk kwamen in den smaak aan de overzijde van Kanaal en Oceaan. Onze bouwmeesters, volgzaam als steeds, wierpen zich op de nieuwe mode, waarvan de reeds genoemde Trompenberg tal van bewijzen kan vertoonen.

En nu heeft ieder, die een „moderne" villa bewoont, zijn „hall", al weet hij als Nederlander niet recht, wat hij er mede doen moet; nu huist hij in lage kamers met „baywindows", al was de hooge suite van vroeger hem liever; nu zit hij achter kleine ruitjes en gebrand glas, al snakt hij naar spiegelruiten; nu lijdt hij kou bij een Engelschen haard, hoe gaarne hij ook een ouderwetsche kachel zou hebben. Om vijf uur brengt de meid in de „hall" de „five-o-clock tea"... doch dit is den meesten bewoners van moderne buitenhuizen te machtig. Zij trekken vóór dien tijd naar de „soos", om zich aan echt-Hollandsche klare te laven.

Wij zijn nu in een tijdperk van Anglomanie, dat vooreerst nog niet ten einde is. Doch, tout passe, tout lasse. Als het zoover gekomen zal zijn, lacht iedereen om de dwaasheden van vroeger.

Laat ons hopen, dat men zich dan zal herinneren, hoe onze vaderen buitenhuizen hadden, die echt-Nederlandsch mochten heeten. Vanzelf zal men er dan toe komen, die werken van vroeger meer te bestudeeren, om zoo iets nieuws te scheppen, dat met onzen volksaard in overeenstemming is.

REIZEN.

Een onzer talentvolste bouwmeesters deelde ons onlangs mede, dat hij zich voorstelt een reis door Italië te maken, en daarvoor vier weken beschikbaar heeft. Op onze vraag, hoever de reis zich zal uitstrekken werd ons geantwoord, dat geheel Italië bezocht zou worden.

Geheel Italië in vier weken. Baedeker vindt voor „eilige Reisende, die von den Hauptsehenswürdigkeiten nichts Wesentliches übergehen wollen" vijf-en-vijftig dagen, vermeerderd met acht dagen voor het eigenlijke reizen al het minste; in zes weken kan men Italië doorhollen. In het reisplan komen voor: Lago Maggiore, Lago di Lugano, Lago di Como, Milaan, Pavia, Brescia, Turijn, Genua, Lago di Garda, Verona, Mantua, Vicenza, Padua, Venetië, Parma, Bologna, Ravenna, Pisa, Florence, Siena, Perugia, Assisi, Orvieto, Rome en Napels. Maar Baedeker merkt daarbij op: „Selbstverständlich besucht aber auch der ausdauerndste Reisende schwerlich alle diese Orte auf einer Reise". Hij beveelt aan, veel liever „je nach Zeit und Neigung eine Auswahl zu treffen" en „kann nicht genug betonen, dasz es ratsam ist, sich in der Zahl der zu besuchenden Orte zu beschränken, um wenigstens von diesen den vollen Eindruck mit zu nehmen".

Doch die wijze raad wordt haast nooit opgevolgd. De meeste menschen trekken Italië door als de onsterfelijke Frau Buchholz met haar man en Onkel Fritz. Wat Julius Stinde misschien als parodie bedoeld heeft, is eigenlijk niets anders dan de werkelijkheid, zoo getrouw mogelijk afgebeeld.

Hoe reist men? De namiddagsneltrein naar Bazel heeft de meeste liefhebbers. Des morgens van den anderen dag is men reeds in Zwitserland. Tijd, om een paar dagen te Bazel, dat voor den kunstminnaar toch zoo belangwekkend is, door te brengen, kan er niet op overschieten. Daarom ziet men alleen het oude, vuile station en voort gaat het, Zwitserland door. Is het zomer, dan wordt natuurlijk aan dat land de voorkeur gegeven; in het voorjaar evenwel, als alle hotels en pensions nog gesloten zijn, als de sneeuw nog dik op de bergen ligt, denkt niemand er over, de Zwitsersche natuur te gaan genieten, ofschoon

zij zoo misschien nog indrukwekkender is dan anders.

Men gaat naar Italië en houdt dus ook niet te Lucern op; de tocht over den Gothard-spoorweg wordt aanstonds ondernomen, en als het weder gunstig is, moet zelfs de onverschilligste reiziger daarvan een grooten indruk ontvangen. Te Göschenen gebruikt men het middagmaal, rijdt een klein half uur door den donkeren tunnel, en Italië is bereikt.

Laat ons aannemen, dat heldere zonneschijn hier den reiziger begroet, en dat hij, na een uur rijdens, het Italiaansche klimaat begint te gevoelen. Hij geniet van de heerlijke natuur, en, wanneer hij bouwmeester is, dan trekken ook de schilderachtig gelegen dorpen, met hunne meest nog Longobardische kerken zijn aandacht.

Voort gaat de trein en bereikt tegen drie uur Lugano. Hier stapt de „eilig Reisende" uit, om de twee dagen, die Baedeker voor de Italiaansche meren bestemd heeft, te „absolviren". De architect zal hier ongetwijfeld van de pracht der natuur genieten; maar als hij ten minste Isola Bella wil zien, den Salvatore wil beklimmen en een tocht op het Lago di Como wil ondernemen, dan heeft hij zijn twij dagen hoog noodig. Van een, zij het ook vluchtige, studie van de talrijke interessante bouwwerken der streek kan niets komen, voor uitstapjes bv. naar Ponte Capriasca, Varallo of andere uit een oogpunt van kunstgeschiedenis merkwaardige plaatsen ontbreekt tijd.

Voor Milaan en Pavia heeft Baedeker twee-en-een-halven dag gerekend. Doch de architect, die de voornaamste bouwwerken dier stad wil bezoeken, heeft zeker vier à vijf dagen noodig. Pavia is architectonisch eveneens uitermate belangrijk, ofschoon men het meestal geheel overslaat, en zich tevreden stelt met een bezoek aan de tamelijk ver buiten de stad gelegen Certosa. In de nabijheid van Milaan bevindt zich buitendien nog Monza, met zijn oude kathedraal en het schilderachtige Municipio, en Saronno, waar misschien de beste fresco's van Luini te zien zijn.

Brescia, dat bouwwerken telt zoo belangrijk als de kathedraal, San Francesco, San Clemente, S. S. Nazzaro e Celso, la Madonna dei Miracoli, het Municipio, dat bovendien in zijn musea schatten van kunst en oudheid bezit, moet in een halven dag worden afgewerkt, Genua in twee, Venetië in vier, Florence in zes, Rome in veertien dagen en de rest naar verhouding.

Wat kan een architect er bij winnen, als hij op zulk een wijze reist? Ontspanning na langen tijd van drukken arbeid vindt hij niet; integendeel, de zenuwachtige gejaagdheid is eer in staat zijn gezondheid te benadeelen.

Genoegen is al evenmin zijn deel, want aan rustig verpoozen kan hij zich nergens overgeven. En, waar het toch bij een bouwmeester vooral op aankomt, het verrijken van den geest, dit is ten eenenmale onmogelijk. De tijd is steeds te kort, om blijvende indrukken te krijgen.

Daarom is de raad, dien Baedeker geeft, zoo verstandig, om, als men niet over veel tijd te beschikken heeft, een keus te doen. Wie slechts vier weken uit kan blijven, zette daarom het voornemen, om in dien korten tijd geheel Italië te willen zien, uit zijn hoofd. Vier weken bv. in Noord-Italië, te Florence of te Rome doorgebracht, zullen den bouwmeester van meer nut zijn, dan versnippering van tijd over allerlei andere plaatsen, hoe belangrijk die overigens ook mogen wezen.

Noord-Italië bevat zooveel interessants, dat het zeker waard is, de voorkeur te krijgen. Wie zich echter door Florence voelt aangetrokken, kan tevens Prato, Pistoja, Lucca, Pisa, San Gimignano en Siena gaan bezoeken, ja zijn tochten zelfs tot Perugia, Assisi en Empoli uitstrekken. En wie naar Rome gaat en wien de eeuwige stad niets meer te zeggen mocht hebben, die kan te Napels ontspanning gaan zoeken.

***

In een advertentie, die wij onlangs lazen, boden „een Heer en Dame, gehuwd, van goeden huize" zich aan, om voor „*f* 475, alles inbegrepen", Italië, Napels incluis, in drie weken aan „tien personen van goede familie" te laten zien. Zoo is er altijd baas boven baas. Mochten bouwmeesters zich aangetrokken voelen deel te nemen aan den tocht, dan wachten hen sensaties, niet veel verschillende van die, welke „de reis om de wereld in tachtig dagen" opleverde, als men ten minste Jules Verne gelooven wil.

Ieder, die gereisd heeft, kent de Cook's parties, De deelnemers aan deze betrekkelijk goedkoope tochten reizen niet, doch, men vergeve ons de uitdrukking, zij worden gereisd. De bedrijvende vorm moet hier voor den lijdenden plaats maken.

Op omnibussen of in groote glazen wagens bijeengepakt, rijden deze pleizier (?) reizigers overal rond. Waar het programma dit aangeeft, moeten zij uitstappen, de hoeder dreunt zoo gauw als hij kan de bijzonderheden op, die te zien (?) zijn en de kudde wordt al weder naar het rijtuig gedreven, om naar andere merkwaardigheden vervoerd te worden. Men zou wat moois te lezen krijgen, als zulk een reiziger zich er eens toe zette, om zijn indrukken ten papiere te brengen!

Reizen is een kunst, die slechts zeer weinigen verstaan. Maar al te vaak staat het uitgegeven geld in omgekeerde reden tot de genieting, die gesmaakt werd.

De architect, die aan een reis wat wil hebben, doet goed, vooraf alles te overleggen. Al is zijn beurs niet ruim voorzien, hij kan toch veel genoegen hebben. Zelfs een reis naar Italië behoeft hij zich niet te ontzeggen. Een rondreisbiljet van Nederland naar Chiasso kost slechts ruim *f* 60 en is zes weken geldig; men reist dan 2e klasse. Te Chiasso zijn allerlei goedkoope rondreisbiljetten voor vaste routes door Italië te verkrijgen. Dat tot Napels kost *f* 70 ongeveer; men kan dus, als men zich tot een kleinere toer bepaalt, met veel minder toe. Het is dwaasheid, in de groote hotels af te stappen; in de alberghi kan men voor *f* 1 à *f* 1.50 zeer goed slapen en in de trattorie vindt, wie de kost van het land voor lief neemt, maaltijden, waar hij het best mede doen kan. Een kleine koffer kan alle bagage bevatten. Het eenige, wat de reiziger zich moet ontzeggen, is zijn sigaar, want de sigaren van Italië zijn niet te rooken. Die, welke men uit patria zou willen medenemen, ontsnappen niet aan de zeer achterdochtige grensbeambten en worden dan zóó zwaar belast, dat men er versteld van staat.

En nu ligt, binnen de grenzen van het rondreisbiljet, Italië voor den bouwmeester open. Hij kan overal vertoeven, zoo lang het hem lust, hij kan schetsen en fotografeeren zooveel hij wil, hij kan overal op onderzoek uitgaan, om datgene te ontdekken, wat in de handboeken onvermeld is gebleven.

Wie zóó reist, en door het weder wat begunstigd wordt, zal reeds onuitwischbare indrukken medenemen, ook al beperkt hij zich tot de Italiaansche meren, Milaan met zijn omgeving, en Genua. De klassieke tien gulden daags heeft hij niet noodig, ja met de helft kan hij al best rondkomen, als hij ten minste zoo wijs is, om vermakelijkheden van twijfelachtig allooi, die hij in zijn vaderland niet bezoeken zou, ook in den vreemde onbezocht te laten.

De reis kan duren, zoolang tijd en beurs strekken. En wie een gedeelte, al is het dan ook een klein gedeelte van het zonnige Zuiden (dat echter, helaas, niet altijd zonnig is), gezien heeft en goed gezien heeft, kan met meer voldoening op zijn tocht terugblikken, dan wie, als zoo velen, in een vloek en een zucht Italië van noord tot zuid is doorgevlogen.

DE WESTERKERK TE ZAANDAM.

Er is nu voorgoed besloten, dat de Westerkerk te Zaandam met haar geheelen inhoud voor afbraak verkocht zal worden.

Wij hadden hoop gekoesterd, dat er nog middelen gevonden zouden worden, om dien afbraak, door ons oprecht betreurd, te voorkomen.

Wij maakten in ons nummer van 3 December des vorigen jaars melding van de berichten uit Zaandam, die op deze zaak betrekking hadden.

Er waren toen twee plannen tot herstelling van het gebouw, één van Dr. Cuypers en één van Zaandamsche deskundigen. De heer Cuypers scheen toen reeds tamelijk pessimistisch gestemd, want hij „verwachtte, dat na tien of twintig jaren weer andere herstellingen zouden noodig worden en kon geen zekerheid geven, dat het gebouw het heien zou kunnen verduren".

Kerkvoogden verzochten toen om subsidie aan den Minister van Binnenlandsche Zaken ter uitvoering van het plan van herstelling, opgemaakt door de Zaandamsche deskundigen, een plan, waarmede zoowel kerkvoogden als notabelen zich konden vereenigen.

Toen reeds werd te Zaandam verondersteld, dat het subsidie geweigerd zou worden, daar men verwachtte, dat de Regeering geen genoegen zou nemen met een ander plan dan dat van den heer Cuypers.

Nu doet het bericht in de bladen de ronde, dat inderdaad geen subsidie is verleend geworden, doch... omdat Dr. Cuypers aan de kerk bouwkundige waarde ontzegde, en omdat Jhr. de Stuers ontstemd was over de wijze, waarop de Tweede Kamer hem in December behandeld had.

Wij hopen, dat dit bericht zal tegengesproken worden. Want het ging hier niet om de bouwkundige waarde van deze 17e-eeuwsche kerk, waarvoor een Gothisch-voelend man als de heer Cuypers wel weinig oog zal hebben, maar om de waarde van het bouwwerk, als eenig overblijfsel uit den tijd van Zaandam's opkomst. En de heer De Stuers zal toch wel te verstandig zijn, om zijn woede te koelen aan een gedenkteeken, dat hem misschien niet sympathiek is, maar dat toch ook voor hem als oudheidminnaar waarde moet hebben.

Daarom is het noodig, dat over de questie meer licht verspreid wordt. Het gedenkteeken zal wel niet meer te redden zijn, doch vastgesteld behoort te worden, of inderdaad alles gedaan is, om het gebouw te behouden; als hier door iemand gefaald mocht wezen, dat dan het hoe en het waarom kenbaar gemaakt worde!

HOUTVLOERPLATEN.

(*Ingezonden.*)

§ De steeds vooruitstrevende techniek in het bouwvak heeft getracht middelen te vinden om het hoofdbouwmateriaal, het hout, zóó te bewerken of te prepareeren dat het onvatbaar voor schadelijke invloeden is.

Het eikenhout b. v. wordt gedempt en gestoomd; het beukenhout geïmpregneerd, gekleurd en gehard; de resultaten zijn tamelijk gunstig geweest bij het gebruik voor ramen, deuren enz., die geverfd werden, maar bij vloeren, vooral parketvloeren, bestaat nog altijd het inconvenient dat zij in eene vochtige atmospheer trekken. Speciaal het zoogen. parquet hydrofuge werkt in vochtige of nieuwe lokalen dikwijls op, welk gebrek slechts met veel moeite kan hersteld worden. Om dit opwerken te voorkomen, heeft men onder deze vloeren tegels, voorzien voor zwaluwstaarten gelegd, waarin het vloeibare asphalt dringt en verhardt; maar ook dit middel heeft somtijds niet geholpen, althans niet in lokalen met centrale verwarming.

Er worden thans vloeren vervaardigd, die men beweegbaar zou kunnen noemen; men bezigt voor de samenstelling een zeer elastisch asphalt-mastiek en houtvloerplaten.

Deze houtvloerplaten zijn rondom, ook aan de kanten, met de asphaltstof omhuld en kunnen, direct in mortel, gelegd worden zelfs in nieuwe, vochtige lokalen.

Fig. **1.**

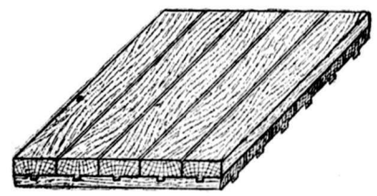

De bovenvloer is met den ondervloer verbonden door veeren, die in elkaar grijpen, en verhinderen dat de strooken in de lengte wegschuiven (Fig 1). Daarentegen kunnen deze in de breedte werken of krimpen, zonder dat er open naden ontstaan, daar dan de asphaltstrookjes tusschen de naden opzwellen of teruggaan, zonder dat de tegels van volume veranderen.

De houtvloerplaten zijn van onderen geheel en al met elastisch, gesmolten asphalt bedekt, zoodat het uit den bodem komende vocht op het hout geen invloed heeft; van boven kunnen deze vloeren met water worden afgenomen en schoongemaakt.

Onderstaande teekening (Fig. 2) toont aan, hoe het hout van onderen omhuld is.

Fig. **2.**

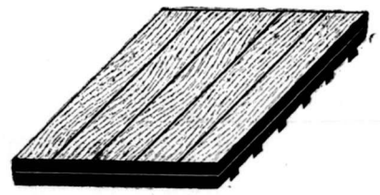

Het leggen der houtvloertegels, die een oppervlakte hebben van 34 × 34 c.M., kan door ieder vloerlegger geschieden op een vlakke laag of zelfs in het zand met cementmortelspecie, daar het asphalt van onder zoo geprepareerd is dat het zich met de cementmortel goed verbindt.

De houtvloerplaten worden in Duitschland sedert een tiental jaren met succes gebruikt en ook hier-te-lande worden zij den laatsten tijd toegepast. Te Utrecht liggen zij o. a. in de manufactuurwinkel der firma Van der Sandt & Co. en in het krankzinnigengesticht in de Nicolaasstraat; zij schijnen dan ook bijzonder geschikt te zijn voor ziekenhuizen, scholen, winkels, restaurants enz.

ANTINONNIN.

(*Ingezonden.*)

In Duitschland gebruikt men sedert lang een voorbehoedmiddel tegen het wegrotten van houtwerk en kalkmuren in kelders en andere vochtige plaatsen, dat door de verrassende resultaten, die men ermede verkreeg, tegenwoordig een voorname rol speelt in de bouwhygiène en bouwtechniek. Dit middel, bekend onder den naam van antinonnin, begint ook in ons land hoe langer hoe meer toepassing te vinden.

Voornamelijk zijn het onze bierbrouwerijen, die het reeds geruimen tijd met succes toepassen. Vooral voor de vochtige muren in de gistlokalen, alsook tot het van buiten bestrijken der liggers of stukvaten, gistkuipen enz.

In het bouwvak echter wordt er nog niet die aandacht aan geschonken, die het wel verdient, ofschoon antinonnin eigenlijk bij ieder nieuw te bouwen huis moest voorgeschreven worden voor het impregneeren der balken als anderszins en ter vermenging met de kalkspecie, vooral op onzen vochtigen bodem.

Antinonnin is tot een pasta verwerkte orthodinitrokresolkalium, dat door zijne bacteriëndoodende eigenschappen zelfs in zeer verdunde oplossing een desinfectiemiddel is bij uitnemendheid Het voorkomt het ontstaan van huiszwam (merulius lacrymans en poliporus vaporarius), vernietigt reeds ontstane paddestoelen en andere schimmelplanten en verhindert hunne verdere voortwoekering.

Daar deze stof alle micro-organismen doodt, wordt zij niet alleen aangewend voor het impregneeren van balken, vloeren en wan-

den, en om er kalkmuren mede te behandelen, maar ook drenkt men er de vulmassa tusschen vloeren mede, waardoor de verrotting en vuilnis en daarmede samengaande onaangename geuren worden voorkomen. Ook kwalijk riekende putten behandelt men met antinonnin.

Behalve de goede resultaten die men met bovenvermeld middel verkrijgt, verdient het ook aanbeveling wijl het reukeloos is en niet vervliegt, zoodat men in lokalen waar antinonnin toegepast is geen last heeft van hoofdpijn verwekkende, door niets te verdrijven doordringende geuren, zooals bij teerolie-distillaten; integendeel maakt het de lucht zeer frisch en gezond, terwijl het tevens de dikwijls zoo lastige vliegenplaag doet verminderen.

Uit een en ander blijkt, dat het wel der moeite waard is aan dit middel meerdere aandacht te schenken. Belanghebbenden kunnen zich om verdere inlichtingen wenden tot den heer B. J. Hesselink, Keizersgracht 263, Amsterdam, vertegenwoordiger der Farbenfabriken vorm. Fried. Bayer & Co., Elberfeld, waar antinonnin gefabriceerd wordt.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 25 *Januari* 1899.

In deze vergadering deed de heer M. H. Ligthart, architect te Amsterdam, eenige mededeelingen over onder zijn leiding uitgevoerde werken in Zuid-Afrika.

Na een korte omschrijving van de Delagoabaai, de gesteldheid van den bodem en de stroomingen daar ter plaatse, gaf spr. een overzicht van de werken, noodig voor het lossen der materialen van de N. Z.-A. S.-M., waarvan de voornaamste waren de pier, lang 900 M., uit beton samengesteld, met kadehoofd op schroefpalen en de boeien voor het vastmeren der schepen.

Hierna beschreef spr. de uitvoering van den onderbouw der brug over de Komatie-rivier en de maatregelen, die moesten worden genomen om verschillende moeilijkheden als snellen stroom en gladden rotsbodem te overwinnen. Een en ander werd door een reeks photographieën toegelicht.

De aanwezigen gaven spr. met een krachtig applaus hun dank voor het gehoorde te kennen.

Bij de opening der vergadering was medegedeeld dat het bestuur samengesteld was als volgt: L. A. Sanders, Voorzitter, W. Gabrielse, Vice-voorzitter, H. Masereeuw, 1e-Secretaris, F. Vaas, 2e-Secretaris, H. A. J. Baanders, Penningmeester, W. J. des Bouvrie Jr., bibliothecaris, en M. Couturier Jr., commissaris.

De vergadering werd door 60 personen bijgewoond.

VEREENIGING DE FRIESCHE BOUWKRING

Vergadering van 26 *Januari* 1899.

De Voorzitter opent de vergadering met een woord van welkom aan de leden op deze eerste bijeenkomst in '99 en spreekt daarbij den wensch uit dat dit jaar in alle opzichten een gunstig jaar voor de vereeniging moge zijn, evenals voor elk lid in het bijzonder. Na met algemeene stemmen te zijn herbenoemd, aanvaardt de heer W. C. de Groot, onder applaus der aanwezige leden, weder het voorzitterschap.

Uit het verslag van den Secretaris blijkt de toenemende belangstelling in de vereeniging, getuige de trouwe opkomst der leden op de vergaderingen en het geregeld gebruik maken der leden van het recht van introductie; voorts werden de vergaderingen aantrekkelijk gemaakt door tentoonstellingen en 't leveren van bijdragen van de leden of van daarvoor uitgenoodigde sprekers. Uit het verslag van den Penningmeester blijkt tevens de gunstige toestand der financiën.

Alsnu wordt het woord gegeven aan den heer J. de Boer, electricien te dezer stede, tot het houden van eene voordracht over de electriciteit in betrekking tot het onweder en den bliksemafleider opgehelderd en toegelicht door proeven. Na een inleidend woord toonde spreker aan dat het uit het evenwicht brengen der electriciteit in eenig voorwerp verschillende verschijnselen in de omgeving tengevolge kan hebben.

Er ontstaat in die omgeving een electrische spanning, een streven der electriciteit om het electrisch evenwicht te herstellen. Slechte geleiders bieden aan dat streven een grootere, goede geleiders een geringere tegenstand.

Is de tegenstand kleiner dan die spanning zoo ontstaat er een electrische stroom; door den electrischen stroom worden alle voorwerpen verwarmd, en meer, naarmate de stroom sterker en de tegenstand grooter is.

Een electrische stroom door de lucht vertoont zich in den vorm van een electrische vonk, bij het onweder: de bliksem

Een electrische vonk zoekt de best geleidende plaatsen der lucht op evenals het water van een rivier de laagste plaatsen der aarde. Ze vertoont zich als een onregelmatig gebogen, somtijds vertakte lijn. Slecht geleidende brandbare stoffen kunnen door den electrischen stroom in brand gestoken, andere stoffen somtijds versplinterd worden.

De electrische spanning is op alle plaatsen van een voorwerp niet even groot, maar neemt toe naar mate de kromming kleiner wordt. Op eene spits is de spanning zoo groot, dat de electriciteit als 't ware bij kleine hoeveelheden door de lucht wordt geperst. De spits is in staat, daar, waar de electrische toestand niet plotseling ontstaat, de electrische vonk te voorkomen.

Wordt de electrische toestand plotseling tot stand gebracht zoo kan de spits de vonk niet voorkomen. In dit geval treft de vonk op die plaats welke het best geleidend is, het meest de tegenovergestelde pool nadert en waarop de meeste spanning heerscht.

De electrische stroom zoekt steeds den gemakkelijksten, niet uitsluitend den kortsten weg, redenen waarom de electrische stroom onschadelijk kan worden afgevoerd.

Reed in de oudste tijden trachtte men zich tegen den bliksem te beschermen, door zich te bedekken met huiden van verschillende dieren, lauriertakken enz.

Nadat de electrische natuur van het onweder door Franklin en anderen door directe proeven was aangetoond, werden meer doeltreffende maatregelen tegen het gevaar van bliksem genomen en kwam men zoover, dat de Koninklijke Pruissische Akademie van Wetenschappen in het jaar 1880 zich in een beoordeeling over bliksemafleiders in dien zin uitdrukte, dat goed aangelegde bliksemafleiders de zekerheid tegen schade van den bliksem zonder twijfel in groote mate verhoogen en dat het niet aanbrengen daarvan op groote gebouwen met belangrijk onderscheid in hoogte zich inderdaad niet laat rechtvaardigen.

Professor Snellen komt in zijn werkje „de Bliksemafleider" tot de conclusie dat in de jaren 1884—1885 en 1886 op 418 gevallen van blikseminslag er één is voorgekomen waarbij de schade eenige beteekenis had, niettegenstaande het gebouw voorzien was van een bliksemafleider, terwijl de fouten in den aanleg daarvan gemakkelijk hadden vermeden kunnen worden.

Door jarenlange waarnemingen, in het bijzonder door de Duitsche Brandassurantie-maatschappijen, is de werking van goed aangelegde bliksemafleiders buiten allen twijfel gesteld.

De bliksemafleider kan in sommige gevallen door de uitstrooming van electriciteit van uit de spits het ontstaan van den bliksem voorkomen; in die gevallen waar door plotselinge lading der wolk een bliksemstraal niet kan voorkomen worden, kan de spits de plaats bepalen waar die bliksemstraal aankomt

Beide voorkomende gevallen werden door spreker met proeven verduidelijkt.

Niet altijd is het even eenvoudig te bepalen hoe een gemakkelijke weg voor den bliksem moet worden aangebracht en aan welke natuurlijke gemakkelijke wegen de bliksemafleider moet verbonden worden; doch het zou spreker te ver voeren daarover uit te weiden; alleen toont hij aan dat sommige metaalmassa's aan den bliksemafleider verbonden moeten zijn.

Spreker eindigt met de werking van den electrischen vonk op een klein, zeer brandbaar gebouwtje aan te toonen.

Voor de plaatsing en na het wegnemen van den afleider werd het gebouwtje door den electrischen vonk in brand gestoken. Tijdens de aanwezigheid van den afleider bleek het gebouwtje volkomen beveiligd.

Enkele tot den spreker gerichte vragen werden door hem welwillend beantwoord.

Niets meer aan de orde zijnde sloot de voorzitter de vergadering met dankzegging aan den spreker voor zijne bevattelijke en leerzame voordracht.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

AMSTERDAM. Het Bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst heeft de volgende vragen aan de afdeelingen ter beantwoording gezonden:

1°. Is het niet wenschelijk, dat hier-te-lande wat meer gedaan wordt op het gebied van de stedelijke gezondheidscommissiën, hoofdzakelijk wat betreft de zeer vele woningen, die ten opzichte van ligging, afmetingen, toevoer van licht en lucht, privaten, gootsteenen, schoorsteenen, afvoer van fecaliën en van menagewater, drinkwater, rioleering enz. niet voldoen aan de eischen der gezondheidsleer en de daarop betrekking hebbende, bestaande of wenschelijk geachte artikelen der verordening op het bouwen in de gemeente, waar uwe afdeeling is gevestigd?

Is een krachtig ingrijpen tot verbetering van die toestanden niet hoogst noodig en, zoo ja, op welke wijze?

Is het mogelijk den eigenaren van woningen het uitvoeren van verbeteringen, in gevallen als boven bedoeld, op te leggen, binnen een billijk te stellen termijn, om bij nalatigheid hierin die woningen onbewoonbaar te verklaren?

2°. Is het wenschelijk, in de bestekken algeheele arbitrage op te nemen, zoowel voor levering als voor uitvoering?

3°. In welke gevallen is aan machinaal timmerwerk de voorkeur te geven boven handwerk?

4°. Zijn u ook formules bekend om de profielen van het well-blech te berekenen in verband met verschillende overspanningen?

Hoe zijn de verschillende onderdeelen dezer kappen, en op welke wijze worden bij vrijdragende kappen lucht- en lichtlantaarns aangebracht? zoo mogelijk een en ander door schetsen toe te lichten.

5°. Bij het heien met de handhei werd veelal vastgesteld, dat bij een valhoogte van het heiblok van hoogstens 1.25 M. en een kalender van 30 slagen, de palen niet meer dan 5 c.M. mochten zakken om hun stuit voldoende te achten.

Aangezien het moeilijk is om bij het gebruik van stoomheien het blok slecht 1.25 M. op te halen, wordt gevraagd welke stuit gelijk staat met den bovengenoemden, bij gebruik van de stoomhei en een valhoogte van het blok van 3 M. in een kalender van 30 slagen.

— Het hof alhier heeft Vrijdag 27 dezer in hooger beroep uitspraak gedaan in het jarenlang hangende geding tusschen de gemeente en de „Imperial", over de bekende branderquestie. Overeenkomstig de conclusie van den advocaat-generaal gelastte het een nieuw onderzoek van deskundigen naar de vraag, of de brander, volgens welken de lichtsterkte van het gas sedert 1887 te Amsterdam wordt gemeten, is een Fransche normaal Argand-brander van Dumas, overeenkomende met die voor Parijs, in 1856 vastgesteld, en zoo neen, of de daarin voorkomende afwijkingen invloed uitoefenen op de lichtsterkte van het gas.

Tot deskundigen benoemde het hof Professor Dr. van der Waals, te Amsterdam; J. E. E. Bakhuis, directeur der gasfabriek te 's Gravenhage, en M. Sissing, onderdirecteur der gasfabriek te Rotterdam.

Zij zullen 23 Februari voor het hof beëedigd worden en 10 November schriftelijk rapport van het onderzoek overleggen.

NIJMEGEN. De Gemeenteraad verwierp met 16 tegen 4 stemmen het voorstel-De Koning, tot opneming van bepalingen omtrent minimum loon in het bestek voor den slachthuis-bouw.

HARLINGEN. In zijne zitting van 21 dezer verwierp de Gemeenteraad een voorstel van Burg. en Weth., om *f* 1500 beschikbaar te stellen voor het doen van diepboringen om drinkwater te zoeken, op grond dat men nog altoos verbonden is aan den heer Eydman, te Delft, die uit zeewater goed drinkwater hoopt te kunnen distilleeren.

Aan den heer De Bats, directeur der gasfabriek, werd, wegens diensten bij de verbouwing dier fabriek, een gratificatie van *f* 500 verleend.

— Aflevering 1 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

De electriciteit op de Jungfrau-baan, door dr. L. Bleekrode. — De inrichting tot bescherming der bladeren in den strijd om het leven, door Tine Tammes. — Een bijzondere wijze van zoutbereiding, door G. F. M. Liebert. — Melk en melkproducten (vervolg en slot), door Dr. A. J. C. Snijders. — Vreemdsoortige slangen, door Dr. R. Sinia. — Vivisectie, door Dr. R. G. Rijkens. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen. Opgaven die voor het geheele jaar gelden, door Ant. Pannekoek. — Boekaankondiging. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

eervol ontslagen de ingenieur 2e klasse E. Gerst en de adspirant-ingenieur Jhr. R. R. L. de Muralt; de gewezen opziener der wegen te Sumatra's Westkust P. J. Boersma;

gesteld ter beschikking van den directeur der burgerlijke openbare werken, ten einde dienst te doen als ingenieur 2e kl., de ambtenaar op wachtgeld E. Gerst en als adspirant-ingenieur, de ambtenaar op wachtgeld Jhr. R. R. L. de Muralt;

verleend een jaar verlof aan den opzichter 2e kl. D. D. L. Thedens.

— Bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java is:

belast met de vervulling der functiën van adjunct-chef der 2e afdeeling voor het beheer van onderafdeeling I dier afdeeling van de Westerlijnen, standplaats Batavia, de adjunct-ingenieur J. Wouters; met het beheer van onderafdeeling I der 3e afdeeling van de Westerlijnen, standplaats Batavia, de adjunct chef W. G. Muyderman;

geplaatst op de Westerlijnen, de benoemde adjunct-ingenieur J. P. Crompvoets; op de Oosterlijnen, de benoemde adjunct-ingenieur J. W. van Dijk;

gedetacheerd bij de afdeeling Spoor-, Tram- en Stoomwezen aan het departement der burgerlijke openbare werken, de benoemde adjunct-ingenieur M. H. Damme;

teruggeplaatst op de Oosterlijnen, de adjunct-ingenieur J. F. A. Mulock Houwer en de tijdelijke onderopzichter der werkplaatsen H. O Borgmann;

benoemd tot opzichter 1e kl., de opzichter 2e kl. J. P. E. Carli.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Een opzichter, ervaren in bouw- en waterbouwkunde en een bekwaam teekenaar, bij den aanleg van den Noordooster localaalspoorweg. Adres vóór 10 Febr., aan het Bureau van genoemden spoorweg te Zwolle. (*Zie advert. in dit no.*)

— Opzichter-teekenaar bij de uitvoering van een eenvoudig bouwwerk. Adres met opgaaf van verlangd salaris en referentiën, lett. T C 420, *Nieuws v. d. Lag.*

— Twee civiel-ingenieurs, bij de Ned.-Indische Spoorweg-Maatschappij als adjunct-ingenieur bij den aanleg van stoomtramwegen op Java. Adres ten kantore Beestenmarkt 46*a*, 's-Gravenhage.

— Bouwkundig opzichter, in staat tot het voeren van administratie en het geven van teekenlessen, tegen 1 Mei. Jaarwedde *f* 600, met vrije woning enz. Adres motto „Opzichter", Algem. Adv.-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— Directeur der gemeentereiniging te Rotterdam Jaarwedde *f* 2500 tot *f* 4000. Adres Burg. en Weth., uiterlijk 15 Februari.

— Machinetekenaars op eene machinefabriek in Twente. Adres met opgaaf van verlangd salaris en afschrift van getuigschriften, lett D P L, Algem. Adv.-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Hoofdopz. of Opz.-Teeken.	leeft.	32 j.	sal. *f* 100	p. m.	of hooger
2. Opz. van W. of B. Bouwk.	„	25 „	„ - 75	„ „	
3. Uitv. of B. Opzichter	„	29 „	„ - 90	„ „	
4. B. Opzichter	„	46 „	„ - 100	„ „	
5. Opz.-Teekenaar	„	30 „	verl. sal. *f* 80	p. m.	
6. Opz.-Teekenaar	„	24 „	„ „	- 65 à 70	„ „
7. Opz. of B. Teek.	„	26 „	„ „	- 60 à 70	„ „
8. B. Teekenaar	„	20 „	„ „	- 45	„ „
9. Machinist monteur	„	48 „	verl. „	- 800 à 900.	

Gevraagd:

om terstond in dienst te treden bij den aanleg van den Noordooster Locaalspoorweg:

1°. **een OPZICHTER,**

ervaren in Bouw- en Waterbouwkunde, bij voorkeur reeds bij Spoorwegaanleg werkzaam geweest zijnde.

2°. **een bekwaam TEEKENAAR.**

Aanbiedingen schriftelijk, onder opgaaf van leeftijd, tegenwoordige en vroegere betrekking, referentiën, enz., franco vóór 10 Februari aan het Bureau voor den aanleg van den Noordooster Locaalspoorweg, Badhuiswal 41, *Zwolle*

Waterbouwkunde.

Een *JONGMENSCH*, examen wenschende te doen als **Opzichter v/d. Waterstaat,** verlangt daarvoor onderwijs te ontvangen, van een bekwaam WATERBOUWKUNDIGE.

Brieven franco met opgave van condities onder letter M aan G. LOS, Boekh. Hoogewoerd, *Leiden.*

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead. Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE. Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

CARBOLINEUM KRIMPEN.

Verzekert U van het **GROOTSTE BEDERFWEREND** vermogen.

G. M. BOKS & Co.,

Amsterdam.

B. HOLSBOER.

Arnhem.

Leverancier van Z. M. den Koning.

Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.

BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)

Hoogste onderscheiding 1879.

EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz.

Bakens, Rotatie- en Inductie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37.**
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

Verkooping
AMOTIE.
ZAANDAM.

Donderdag, 16 Februari 1899' 's namiddags ten 1 ure *precies*, zal in het Logement *HET WAPEN VAN AMSTERDAM*, door de makelaars W. POEL JANSZ., J. VAN DER GOOT, M. VAN ORDER, C. POEL en A. SCHIPPER WZ., ten overstaan van den Notaris P. MUL, **ter AMOTIE** worden *verkocht*,

het KERKGEBOUW met TOREN, de CONSISTORIEKAMER en het STOVENHOK

van de Nederduitsch Hervormde Gemeente te *ZAANDAM*, Westzijde, benevens **Predikstoel, Doophek** en **Burgemeestersbank, Eikenhout met Snijwerk,** en verder **Ameublement der Kerk.**

Inlichtingen kunnen worden verkregen bij bovengenoemde Makelaars, Notaris en de Heeren J. VAN DER KOOGH en JH. BAKKER, Architecten te *ZAANDAM*.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Zaandam*, zullen op **Zaterdag, 4 Februari 1899,** des namiddags ten 1½ uur, in het Gemeentehuis *AANBESTEDEN*:

Het vergrooten der Houthaven en der ligplaats voor balken in de Haven te Zaandam met daarmede in verband staande werken.

Raming ƒ 21,750.

Bestekken zijn vanaf 25 Januari e. k. à **ƒ 1.**— verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie.

Inlichtingen worden gegeven door den Gemeente-Architect.

ZAANDAM, 21 Januari 1899.

Burgemeester en Wethouders voornoemd

H. J. C. VAN TIENEN.

De Secretaris,
ZAALBERG

Machinale Houtdraaierij en Zagerij.

Speciaal adres voor **grootwerk** voor HH. Timmerlieden en Aannemers.
Billijkst adres voor **Trapbalusters, Balkonbalusters** en **Hoofdbalusters, Houten Schoorsteenmantels** en verder alle **houten draai-** en **beeldhouwwerk.**

S. DE BOER, Apeldoorn.

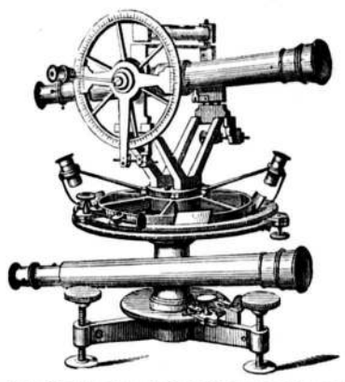

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
VOOR **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS,** enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN

Corns. GIPS Cornszoon, Dordrecht.

CREOSOTEEREN
BURNETTEEREN } **op strengste keur.**
KYANISEEREN
GEDEELTELIJKE CREOSOTEERING.

HOUTHANDEL — DWARSLIGGERS.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *Arnhem*, zullen **Donderdag 2 Februari 1899,** 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize *AANBESTEDEN:*

BESTEK No 2.

De levering franco Arnhem van 1800 M². trottoirbanden van hardsteen.

Inlichtingen: alle **werkdagen,** tot en met 1 Februari a. s., des **voormiddags van 10—12 uur aan het bureau** Gemeentewerken in de Kadestraat; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet en 1 teekening à **ƒ 0.75** tot dien dag verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

SPECIALITEIT
IN
Hartguss Roosterstaven „Eureka."

Op verschillende tentoonstellingen met Zilver bekroond als hoogste onderscheiding. Leverancier der K. N. Marine, verschillende Stoombootmaatschappijen en fabrieken, waarvan getuigschriften voorhanden. Deze roosters trekken niet krom, zijn bestand tegen een hitte van 2000° C. en geven groote besparing in brandstof.

Monster ijzer en Prijscourant op aanvraag gratis.

R. IDE.
Spuistraat 102, AMSTERDAM.

Openbare
AANBESTEDING.

Door BURGEMEESTER en WETHOUDERS der gemeente *Utrecht* zal op ***4 Februari 1899***, des namiddags ten **1½ uur,** in het openbaar ten *STADHUIZE* worden

aanbesteed:

Het leveren en aanvoeren van 455.000 stuks Luikschen- of Ourthe Grèsstraatkeien (retaillé).

De voorwaarden voor de levering liggen ter inzage aan het Bureau der Gemeentewerken Achter Klarenburg en zijn aldaar, zoomede ten Stadhuize (Afdeeling Financiën) en bij de Boekhandelaren **VAN TERVEEN & ZOON,** verkrijgbaar gesteld tegen betaling van **ƒ 0,25** per exemplaar afgehaald en van **ƒ 0.30** franco per post.

UTRECHT, 19 Januari 1899.

De Secretaris der Gemeente Utrecht,
J. BOOL.

A. P. SCHOTEL G^ZN.
DORDRECHT.
Stoommarmerzagerij Steenhouwerij.
Steen- en Marmerhandel.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 5. ZATERDAG, 4 Februari 1899

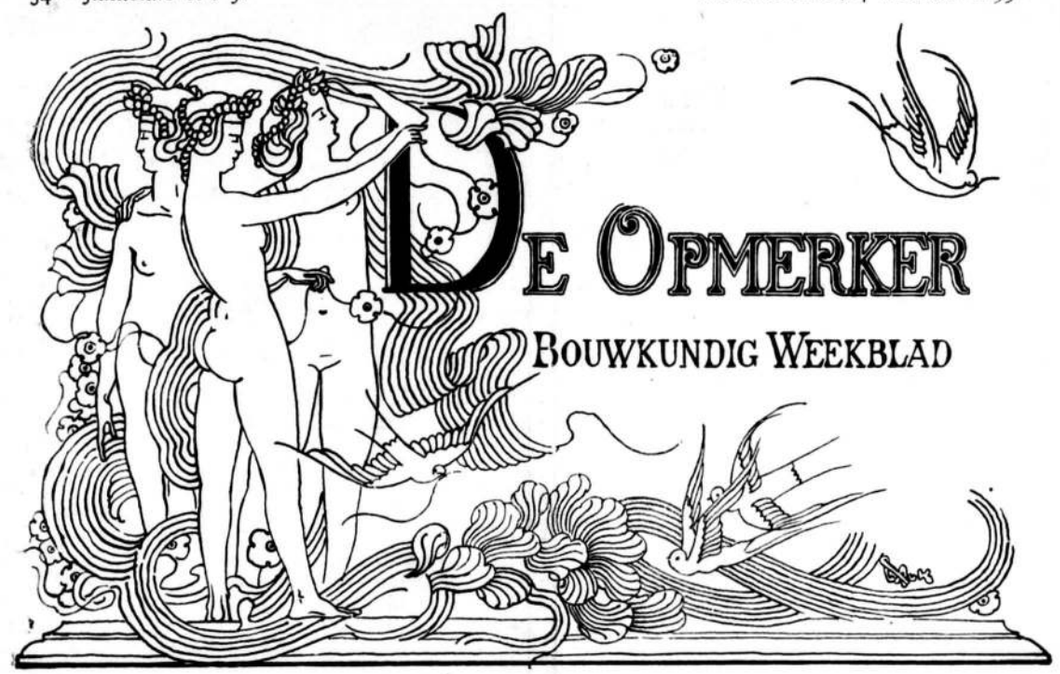

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

PERUGIA.

De Etruskers, die de Umbrische steden gesticht hebben, kozen bij voorkeur hooggelegen plaatsen om ze te grondvesten. Uit een oogpunt van krijgskunde beschouwd, moet zulk een ligging voor Perugia niet te versmaden voordeelen hebben opgeleverd, ofschoon de stad toch in het jaar 40 voor Christus veroverd en verwoest is geworden. Maar in onzen tijd van spoorwegen is het voor een stad niet bepaald gunstig, als hare hooge ligging noodzaakt, het station, dat haar naam draagt, een half uur buiten haar wallen aan te leggen.

Tot een funicolare, die op zooveel andere plaatsen van Italië zulke goede diensten bewijst, is het te Perugia nog niet gekomen. Ook rijtuigen zijn er tamelijk zeldzaam. Wie dus naar boven wil, moet gebruik maken van een aartsvaderlijke omnibus, tenzij hij er de voorkeur aan mocht geven te wandelen.

Wie Perugia doorwandelt krijgt, als in de meeste andere Italiaansche steden, den indruk, dat de bewoners niet veel te doen hebben. Op de pleinen en in de betrekkelijk weinige straten, die voor rijtuigverkeer geschikt zijn, slenteren de menschen heen en weer, gekoesterd door de stralen der zon. In de smalle straatjes, die naar het lager gedeelte der stad voeren, en die zulke groote hellingen hebben, dat de weg eigenlijk niets dan een steenen trap is, wordt in het verkeer voorzien door ezels, die zwaar beladen, toch betrekkelijk snel de hoogten opklimmen of afdalen.

Het zijn verscheidene heuvels, waarop Perugia gebouwd is, zoodat de stad, mutatis mutandis, eenigszins aan ons Nijmegen doet denken. Maar de hoogten zijn meer van elkander gescheiden en ook steiler. Van daar dat het dikwijls noodig bleek de straten der hooger gelegen gedeelten door viaducten, die over de lagere heen gaan, met elkander te verbinden. Het ontbreekt dan ook nergens aan schilderachtige plekjes; hier en daar wordt men plotseling verrast door een gezicht op de lachende omgeving. Vooral tegen het vallen van den avond, als overal het eigenaardig klokgebimbam, dat men alleen in Italië hoort, weerkinkt, is het landschap schoon.

Overal in het dal ziet men dorpen en gehuchten, de Tiber slingert zich als een zilveren band naar het westen. De heuvelen op den voorgrond zijn groen, die naar het westen vertoonen een paarsche tint en gaan haast onmerkbaar in het blauw van het verre gebergte over. Dit landschap is het, dat men zoo dikwijls op de schilderijen der Umbrische meesters terugvindt.

Wanneer men zoo tegen den avond Perugia rondwandelt, dan krijgt men een zeer grooten indruk van de stad als schilderachtig geheel. De heldere morgenzon is echter noodig om ook de details van het treffend ensemble te kunnen genieten.

Maar reeds dadelijk op de Piazza Vittorio Emanuele wordt het oog weer geboeid door het verrukkelijk panorama, dat het dal, met het verre Assisi, Spello, Foligno, Trevi en vele andere lachende stadjes oplevert.

De architectuur van de moderne Prefettura is niet veel bijzonders; vóór dit gebouw staat het in Italië onvermijdelijk ruiterstandbeeld van Victor Emanuel, een motief, dat door de Italiaansche beeldhouwers met talent behandeld wordt. Er is een familietrek tusschen al die beelden, dat valt niet te ontkennen.

Maar als men denkt aan de Duitsche ruiterstandbeelden van de laatste vijf-en-twintig jaren, dan schijnen de scheppingen der Italianen meesterstukken van zwier en bevalligheid.

De voornaamste straat der stad is het Corso Vannucci, dus genoemd naar Pietro Vannucci, die in 1446 te Citta della Pieve geboren, als Perugino de

leermeester van Rafael was. Wij behoeven niet ver te gaan, om een zijner scheppingen te vinden. Links toch, in het tamelijk onbelangrijk gebouw, waarin gedurende de middeleeuwen de „Udienza del Cambio" gevestigd was, bevindt zich een zaal, door Perugino in 1500 met fresco's versierd.

Perugino heeft zijn studiën te Florence gemaakt, en ook later, toen hij zich te Perugia nad gevestigd, ging hij nog dikwijls naar de stad aan de Arno. Zelfs had hij een tijdlang werkplaatsen in beide steden tegelijk. Het is dan ook niet te verwonderen, dat de invloed der Florentijnsche school vooral in zijn vroegste stukken merkbaar is. Maar toen hij, ongeveer op veertigjarigen leeftijd, te Perugia voorgoed zijn woonplaats had gekozen, wijzigde zich zijn manier. Hij trachtte de idealistische opvatting der Umbrische school met het realisme der Florentijnen te verbinden.

Vasari zegt, dat Pietro iemand was, die heel weinig om zijn geloof gaf, en die zelfs niet de leer der onsterfelijkheid van de ziel erkende. Toch maakt zijn werk op den beschouwer den indruk, dat de schilder innig vroom moet zijn geweest. De vrouwefiguren vooral, met haar ovaal gelaat, haar hoog voorhoofd, haar vriendelijke oogen, zijn zeer aantrekkelijk. Ook grijsaards weet Perugino wel te schilderen; daarentegen gelukken krachtige figuren of levendige acties hem veel minder goed.

Tot ongeveer 1500 duurt het tijdperk van Perugino's bloei; daarna gaat zijn kunst achteruit.

De fresco's in de Udienza behooren tot des schilders beste voortbrengselen. De zaal, waarin zij zijn aangebracht, is een bijzonder fraai geheel, en mag onder de heerlijkste werken op decoratief terrein, door de Renaissance geschapen, worden gerekend. De wanden zijn ongeveer ter halver hoogte van lambrizeeringen voorzien, die keur van ingelegd marmer vertoonen. Iedere muur wordt verder ingenomen door twee nissen, waaruit het stergewelf ontspringt, dat door een zeer rijk geschilderde ornementatie de bewondering van den beschouwer wekt. Perugino heeft hier in medaillons, welke door acanthus-ranken, vruchten, fantastische dieren en dergelijken worden ingesloten, zinnebeeldige voorstellingen der hemellichamen aangebracht.

De nissen, zooeven genoemd, vulde de schilder met tafereelen, aan de gewijde en ongewijde geschiedenis ontleend, soms ook van meer zinnebeeldigen aard. De bedoeling van den meester is niet duidelijk; het schijnt echter, dat de wisselaars, die de zaal gebruikten, zich daarom volstrekt niet bekommerd hebben.

Tegenover den ingang schilderde Perugino Christus op Thabor verheerlijkt en de aanbidding der Herders. Beide composities zijn streng symmetrisch; de tweede geeft den kunstenaar gelegenheid een dier rijke architecturen te ordonneeren, waarvan de 15e-eeuwsche Italianen zoo gaarne in hunne achtergronden gebruik maakten. Dat Perugino met deze twee tafereelen het geloof en de liefde bedoeld zou hebben, wordt wel beweerd, maar is tamelijk onwaarschijnlijk. Want in het medaillon bovenaan werd Jupiter afgebeeld, en die kan toch moeilijk als de hoop de trits volmaakt hebben.

In de twee velden links zijn telkens zes figuren uit de klassieke oudheid geschilderd, beginnende met Fabius Maximus en eindigende met Horatius Cocles. De schilder heeft geen moeite gedaan, om deze figuren tot groepen te schikken, doch ze als soldaten in het gelid geplaatst. Boven hen, in de lucht op wolken gezeten, ziet men de vier hoofddeugden, terwijl gevleugelde kinderfiguren opschriftborden vasthouden. Aan de overzijde van de zaal is een soortgelijke schikking gevolgd; alleen zijn hier de heidensche helden door profeten en sibyllen vervangen.

Is er, wat de compositie der tafereelen aangaat, stof tot bemerking, als decoratie is het geheel toch zeer geslaagd. Het koloriet is warm en schitterend en daardoor heeft het ensemble een groote bekoorlijkheid, die grootendeels de al te groote eentonigheid, welke in de houding en gelaatsuitdrukking der figuren is waar te nemen, vergoedt.

Het Cambio is eigenlijk een onderdeel van het meer noordelijk gelegen Palazzo Pubblico, een reusachtig bouwwerk uit de 13e en 14e eeuw, dat in de laatste jaren gerestaureerd werd. Men heeft het beste gezicht op dit bouwwerk als men zich aan de overzijde van het plein, bij de kerk van San Lorenzo plaatst.

Al heeft het paleis niet dat weerbaar karakter, wat bijvoorbeeld die van Florence bezitten, het maakt met zijn kanteelingen en zijn hooge, haast door geen lijstwerk gebroken muren een ietwat somberen indruk. Aan de zijde van het Corso zijn, naar Italiaansch gebruik, in de arcades verschillende winkels, wier witte zonzeilen het geheel wat vervroolijken. Tusschen de winkelbogen, zonder eenige symmetrie is het voornaamste portaal geordonneerd, dat uit 1340 dagteekent. Wie niet met de Italiaansche bouwkunst der middeleeuwen bekend is, zal zich geneigd voelen, aan dit portaal een hoogeren ouderdom te geven. Immers de halfronde boog, de door leeuwen gedragen zijkolonetten zijn onderdeelen, die men, elders dan in Italië, slechts gedurende de Romaansche periode placht te maken. De ornementatie evenwel heeft enkele onderdeelen, waaraan men de veertiende eeuw kan herkennen. In de reeds genoemde kolonetten toch zijn spitsboognissen uitgespaard, met heiligenbeelden gevuld. De impostlijst werd met die eigenaardige bladen bezet, welke een karakteristiek onderdeel der Italiaansche Gothiek vormen. Maar ook het een en ander, dat aan de latere Renaissance doet denken, is reeds aanwezig en bewijst, dat de antieke tradities ook gedurende de middeleeuwen in Italië levendig zijn gebleven.

De vensters van het gebouw zijn betrekkelijk groot en met traceeringen gevuld; een eigenaardigheid is, dat zij door zooveel muurvlak gescheiden worden, zoodat het lijkt alsof het gebouw, dat in werkelijkheid drie verdiepingen heeft, voor vijf werd aangelegd. Het zijn de gewelven, die deze ordonnantie noodzakelijk maakten.

Aan de noordelijke zijde van het gebouw ziet men een enorme stoep, die toegang geeft naar de tweede verdieping. Het portaal, daarbij aanwezig, wordt bekroond door een leeuw en een draak van brons, die in hun klauwen kettingen en ijzeren staven houden, welke in 1358 door de bewoners van Perugia op die van Siena werden buit gemaakt.

Een klokketoren, die door een tamelijk plat dak wordt bekroond, rijst aan de zuidwest-zijde uit het paleis omhoog. Evenals bij meer werken uit dien tijd staat hij in tamelijk los verband met de overige architectuur.

Het portaal aan het Corso geeft toegang tot de zalen der derde verdieping, waar de schilderijenverzameling, als Pinacoteca Vannucci bekend, gehuisvest is. Al plaatst Baedeker bij deze collectie zijn sterretje, om op hare belangrijkheid te wijzen, zij moet den bezoeker, wien het minder om de kunstgeschiedenis dan wel om de schoonheid te doen is, tegenvallen. Want noch de fresco's uit het voormalig klooster Santa Giuliana, noch de beschildering van de reliquikas van Sant Egidio zijn voor den beschouwer bijzonder aantrekkelijk, al zullen zij den kunsthistoricus als werk uit den tijd van Cimabue interesseeren. Ook de madonna met heiligen door Taddeo di Bartolo is alleen merkwaardig als werk van een zeer archaistisch gezind meester uit het begin der 15e eeuw.

Zelfs Perugino en Pinturicchio, de beide grootste schilders, waar Perugia roem op draagt, zijn niet bijzonder goed in de verzameling vertegenwoordigd. Wat de eerste vermocht is beter in de Cambio te zien, terwijl de tweede in de Libreria del duomo te Siena en ook in het pas heropende Appartamento Borgia van het Vaticaan zich van een sterker zijde toont, dan in het hier aanwezige altaarstuk. Ook Raefael's fragmenten behooren niet tot het uitnemendste, wat hij voortbracht.

Tusschen het paleis en de Kathedraal ziet men een fontein, die uit de 13e eeuw afkomstig is. Boven eenige treden verheffen zich twee veelhoekige bekkens, waarvan het bovenste het kleinste is, en door de vermoedelijk later aangebrachte fontein-kolom gekroond wordt. De zijden der bekkens vormen paneelen, die door Niccolo en Giovanni Pisano, met medewerking van Arnolfo di Cambio gebeeldhouwd werden. In beteekenis staan deze reliefs achter bij die van den predikstoel te Pisa, of die van dien te Siena; toch zijn zij merkwaardig als voorbeelden van beeldhouwwerk, dat, ofschoon in de 13e eeuw gemaakt, onbetwistbaar den invloed der antieke kunst verraadt.

De Kathedraal San Lorenzo is een werk der 14e eeuw, doch werd niet voltooid. De bouwmeesters gaven de voorkeur aan een kerk met beuken van gelijke hoogte, een ordonnantie, die dikwijls in Noord-Europa voorkomt, doch in Italië zeldzaam is. De middenbeuk is 14 M. breed, de zijbeuken zullen ongeveer de halve breedte hebben, zoodat het interieur een zeer imposanten indruk maakt. De details zijn echter te schraal. Een eigenaardigheid is, dat de vensters in de zijbeuken in twee rijen boven elkander zijn geplaatst, zoodat men, van buiten aan twee verdiepingen zou denken.

Van binnen bevat de kerk niet veel merkwaardigs; een sarcophaag van omstreeks 1300, een madonna van Signorelli, ziedaar het voornaamste. Maar om dezen schilder te leeren kennen, moet men naar Orvieto gaan.

De Kathedraal is niet georiënteerd; haar gevel keert zich naar het westen, wat in Italië minder ongewoon is dan in het overige Europa. Aan haar noordzijde leidt een tamelijk nauwe straat, de Via Vecchia ons naar den Arco di Augusto, die geen triumfboog is van den Romeinschen imperator, maar een Etruskische stadspoort.

(*Slot volgt*).

EEN KUNSTBESCHOUWING ZONDER PLATEN, IN DEN VORM VAN EEN PREEK. (*)

Er zijn menschen, die de meening zijn toegedaan, en die meening in het openbaar hebben uitgesproken, dat de bouwmeesters op hunne bijeenkomsten den tijd verbeuzelen met prentjes te bekijken. Die meening vindt ongetwijfeld haar grond in eene onjuiste beoordeeling van bouwmeesters met betrekking tot den tijd, dien zij doorbrengen, en in onbekendheid met de waarde, welke in die z.g.n. prentjes en het bekijken daarvan gelegen is.

Zij, die op de hoogte zijn van den stand van zaken op bouwkunstig gebied, al zijn zij geen bouwkundigen, weten hoe leerzaam voor het verstand, en hoe ontwikkelend voor den kunstzin en het schoonheidsgevoel het bezien van plaatwerken, in den vorm van eene kunstbeschouwing, zijn kan.

Ik had dan ook allerminst verwacht zulk eene bekrompen meening te zullen hooren verkondigen door menschen, wier werkkring zeer nauw aan de bouwkunst verwant is. Nu dit evenwel is geschied, achtte ik het niet ondienstig eene poging te doen, om de waarde van het z.g.n. prentjeskijken, door bouwkundigen, in een voordeeliger licht te plaatsen. Ik hoop, dat ik door dit te doen, uwe aandacht voor eenige oogenblikken kan boeien. Ik heb mij daartoe nog eens weer voor een aantal wel bekende prenten geplaatst en deze op mijne wijze, als bouwkundige, beschouwd, ten einde daarna tot de overwegingen en gevolgtrekkingen te komen, die naar mijne meening niet van belang ontbloot zijn en welke ik aanstonds wensch mede te deelen. De, niet algemeen gebruikelijke, vorm, welken ik daarvoor heb gekozen, scheen mij in dit geval de meest geschikte, omdat ik daardoor op de minst omslachtige wijze het standpunt kon bepalen, dat bij het bekijken der prenten door mij werd ingenomen.

Wat er aan dien vorm ontbreekt zult ge mij, naar ik hoop, ten goede houden, wanneer ge in aanmerking wilt nemen, dat ik, tengevolge van den aard van het te behandelen onderwerp, den vorm wel zeer dikwijls uit het oog moest verliezen.

Intusschen wil ik trachten op moderne wijze, zonder bef of toga, te preeken over bouwkunst.,

Mijn tekst vindt gij aangeduid in het voor elkeen opengeslagen boek, genaamd de natuur, waarin wij in het eerste hoofdstuk, vers 4, 5 en 6, het volgende kunnen lezen:

Vs. 4: *Alles wat niet staat op een vasten grond verliest het evenwicht.*

Vs. 5: *Alles wat krom is mag niet als recht worden beschouwd en alles wat recht is, moet niet als krom worden aangezien.*

Vs. 6: *Er kunnen geen twee dingen gelijk zijn, wier bestaanskracht verschillend is.*

De verklaring van deze tekstwoorden kan ongetwijfeld kort zijn. Ge hebt ze zeker reeds meermalen gelezen en herlezen.

Gij weet, dat alles wat we bouwen, vast, stevig, degelijk, in een woord soliede in elkaar moet worden gezet, zal het voor ons en anderen van blijvende waarde zijn. Eene andere en verdere strekking hebben de woorden van vers vier niet. Eenvoudig en waar als ze zijn, hebben ze voor den bouwkundige eene groote beteekenis en omvatten zij een algemeene les, wier betrachting nimmer mag verwaarloosd worden.

Ook het 5e vers munt uit door eenvoud en duidelijkheid. Er staat geschreven: „alles wat krom is mag niet als recht worden beschouwd en alles wat recht is moet niet als krom worden aangezien". Deze woorden, ik behoef het nauwlijks te zeggen, omvatten eigenlijk de geheele schepping van het begin der wereld tot nu toe, en derhalve ook de bouwkunst.

In de oorspronkelijke taal staat letterlijk: recht is recht en krom is krom.

Men heeft er later bijgevoegd, dat wat krom en recht is, niet, als ware het recht en krom, mag beschouwd worden. Het kan niet ontkend worden, dat de latere bijvoeging de beteekenis der oorspronkelijke tekstwoorden meer verduidelijkt. Die bijvoeging is zeker vanwege de vele afwijkingen, die men zich veroorloofde, in den loop der tijden noodig geworden.

(*) Voordracht van den heer L. M. Moolenaar, gehouden in de vergadering van de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen, van 26 November jl.

Voor den bouwkunstenaar zijn deze woorden van bijzonder gewicht, omdat hij, uitgezonderd hoeken en gaten, over niets meer dan rechte en kromme lijnen te beschikken heeft.

De tekstwoorden van vers 6 behoeven wellicht eenige meerdere en nadere verklaring.

In den oorspronkelijken tekst staat woordelijk: „Er kunnen geen twee dingen gelijk zijn", maar daar is de zin der woorden in het verst afgetrokkene bedoeld en dan volkomen juist, maar daarop afgaande, zou men moeten aannemen dat bijv. een balk een ander ding is dan een andere balk, wiens vorm en afmetingen gelijk zijn aan den voorgaanden; dan zou men dus het een niet gelijk aan het andere mogen onderstellen en zou tweemaal twee geen vier zijn. Inderdaad is dat ook niet het geval en komt elke berekening, gelijk de practijk leert, met een pannestuk uit.

Men heeft daarom de oorspronkelijke tekstwoorden trachten te verduidelijken, door daarvan te maken: Er mogen en kunnen geen twee dingen gelijk zijn wier bestaanskracht verschillend is.

Bestaanskracht, wil zeggen, de oorzaak, de omstandigheid, de daadzaak, het vermogen krachtens welke iets bestaat.

Dingen dus, die krachtens verschillende oorzaken of onder andere omstandigheden in het leven zijn en worden geroepen, kunnen en mogen daarom niet aan elkander gelijk zijn.

Voor bouwmeesters bevatten deze woorden dus een hoogst belangrijke, zelfs eene gewichtige aanwijzing, welke hun steeds voor den geest moet staan; vooral dan, wanneer ze de zondige neiging in zich voelen opkomen om bouwkunst van anderen of van elders over te nemen en deze, om het hoogst bedenkelijke uit voor het algemeen, als oorspronkelijke kunst aan te bieden.

Aldus zijn de tekstwoorden een goede leidraad, wanneer men de bouwkunst, zoowel in haar geheel als in de bijzonderheden welke met haar gepaard zijn, wil beoordeelen. Tevens kunnen zij een veilige gids zijn voor hen die zich op het hobbelige terrein der bouwkunst bewegen en bevatten zij in groote mate den algemeenen grondslag voor elke richting, welke men op zijn weg over dit terrein mocht willen kiezen.

Het behartigen van deze door de natuur gegeven voorschriften vordert echter niet weinig inspanning, en veel studie en arbeid. Hoe eenvoudig die voorschriften schijnen en ook inderdaad zijn, het is toch slechts aan weinigen gegeven in streven en arbeiden natuurgetrouw te handelen en te bouwen.

Evenals op zedelijk en maatschappelijk gebied is het ook op bouwkunstig gebied steeds noodig te wijzen naar het beste, dat reeds is voortgebracht, en de noodzakelijkheid aan te toonen, dat veel moet worden nagelaten om het wenschelijke te bereiken.

Ik zal mij nu bepalen tot het behandelen der drie volgende punten:

1e. Hoedanig vertoont zich de bouwkunst voor onzen blik met betrekking tot onze tekstwoorden?

2e. Wat hebben we, als bouwmeesters en als belanghebbenden bij het bouwen, te doen om steeds den zin der tekstwoorden te betrachten?

3e. Wat moeten we, met het oog op de tekstwoorden, nalaten en wat mogen we verwachten?

Ten einde den staat der bouwkunst in betrekking tot onzen tekst te kunnen nagaan en te beoordeelen, moet ik beginnen met uwe gedachte voor een oogenblik terug te voeren naar het tijdvak van uwe jeugd en wel naar die momenten waarin uwe verbeelding geen moeite ondervond om zich een luilekkerland als een bestaand oord voor te stellen, waar de gebraden eendvogels de menschen in den mond vlogen, waar gebak en chocolade de materialen waren, waarvan alles was gemaakt en waar de eenige hinderpaal, om dit oord te bereiken, hierin bestond, dat een groot gat moest gegeten worden door den berg van rijstebrij, die al die heerlijkheden omsloten hield.

Aldus hebben we ons reeds op zeer jeugdigen leeftijd een ideaal gevormd van hetgeen ons als het heerlijkste toelachte en scheen ons zelfs de brijberg niet te machtig.

Op lateren leeftijd, gij moet het allen zoo goed als ik, ervaren hebben, vertoonden zich, telkens bij elke andere positie, waarin we door de omstandigheden werden gebracht, desgelijks een ander luilekkerland voor onzen geest en een andere berg, die betunneld moest worden om het land van belofte te kunnen bereiken.

Eindelijk, wanneer we de jongenskiel ontwassen zijn, en in den werkkring onzer keuze tegenover de wereld onze stelling hebben ingenomen, treedt het luilekkerland nog eens bij vernieuwing in onze verbeelding op den voorgrond en lustiger dan ooit happen we in den brijberg om te komen daar waar onze gedachten reeds vooruit zijn gesneld.

Aldus bestaat er voor hen, die het gebied der bouwkunst bewandelen, ook een luilekkerland en gaan voor hunnen geest voorbij, al zulke bouwwerken, die door schoonheid van vormen en verhoudingen uitmunten; wier uitdrukking en bewerking als volmaakt schijnen, en waarvan de details kant en klaar gebakken uit de ovens en bewerkt uit de groeven als van zelf te voorschijn treden. Maar, o jammer! daar is ook een berg. Een berg ditmaal niet van rijstebrij, maar van bezwaren opgehoopt, van vooroordeel, van ijverzucht, van broodnijd, van onkunde, van eerzucht, van gemakzucht, van ijdelheid, van modezucht, van te groote meegaandheid, van halve blindheid en verder van alle denkbare lastig- en verdrietelijkheden.

Welk een berg, niet waar? En toch, er zijn bouwkundigen geweest, wier nagelaten werken erop wijzen, dat ze zich door dien berg een weg hebben weten te banen, zoo ver zelfs, dat zij daarin een opening hebben gemaakt welke hen in staat stelde om zooal niet geheel, dan toch een deel van de bouwkunstige heerlijkheden hunner verbeelding voor zich en voor anderen tot werkelijkheid te maken.

Wij, en allen die met ons dien gebaanden weg trachten te volgen, en door die opening een kijkje wenschen te nemen, ondervinden dagelijks hoe moeilijk het moet geweest zijn, welk een arbeid het moet gekost hebben om zoover te komen als men reeds gekomen is. Soms schijnt het een onbegonnen werk, om den berg verder door te graven en om de hinderpalen op te ruimen, want telkens en telkens weer stuit men op een onverwacht bezwaar, of moeten belemmeringen worden opgeruimd, die soms al te begeerlijke bouwmeesters op den weg hebben geworpen, omdat hun geestelijke magen niet bestand waren tegen zulk een zware kost. Dat heeft tengevolge gehad dat er een tijd is geweest waarin geen spoor meer van die opening te vinden was en men niets meer van een luilekkerland wilde weten. Het spreekt dat met het verdwijnen van deze poëzie ook de bouwkunst in het niet verzonk. Gelukkig zijn er andere geslachten gekomen die aan dit onheil een einde hebben gemaakt door met kracht te hakken en te houwen, zoodat men in dezen tijd weer zoover is gekomen dat voor sommigen inderdaad reeds weer een zeer kleine opening zichtbaar is geworden, waardoor ten minste iets kan gezien worden van hetgeen achter dien berg moet te vinden zijn.

Nu is het mijn voornemen te trachten, uwe gedachte voor eenige oogenblikken tot die opening te bepalen en iets van hetgeen door mij gezien wordt mede te deelen. Evenwel moet ik verzoeken de verwachtingen niet hoog te spannen, want mijn waarneming is zeer onvolledig. Zelfs kan ik niets nieuws beloven en niet eens het uitzicht op een nieuwen bouwstijl. Want ge voelt wel dat indien daarvan sprake zoude kunnen zijn, wij voor een veel ruimer opening of wel geheel en al aan de andere zijde van den berg, in het luilekkerland zelve zouden moeten staan. Bovendien zijn er twee belangrijke voorwaarden, die men in acht moet nemen om goed te kunnen waarnemen, en het is de vraag of ik wel in alle opzichten die voorwaarden heb nageleefd. Ik erken, ze zijn lastig en moeilijk na te komen. Het kan daarom nuttig zijn uwe aandacht nog eens op die voorwaarden te vestigen, opdat gij, voor het geval ge wordt opgewekt om ook eens een kijkje op mijne wijze te nemen, geen teleurstelling de vrucht van uwe moeite behoeft te zijn.

De eerste dezer voorwaarden zou men kunnen noemen het verplaatsen of beter nog het verwijderen van een steen des aanstoots voor allen, die begeeren met juistheid te onderscheiden. Deze moeilijk te verduwen steen is de vormlooze klomp van een verharde meening van leeken in het vak en soms ook van bouwkundigen, een meening die bouw*kunde* en bouw*kunst* op eene lijn stelt alsof de beteekenis dezer woorden gelijk is. Zoo zegt en meent men bijv. dat de revolutie-bouw een slechte dienaar is van de bouwkunst terwijl zulk bouwen niets hoegenaamd met bouwkunst gemeen heeft.

Niet zelden ziet men bouwkundigen zich belasten met arbeid welke op het gebied der bouw*kunst* thuis behoort of ziet men de bouw*kunst* beoordeelen naar den maatstaf der bouwkundige kennis. Ik kan u daarom niet genoeg op het hart drukken, om toch vooral steeds het groote verschil tusschen bouw*kunst* en bouw*kunde* in het oog te houden. 't Is wellicht overbodig, maar sta mij toe u toch even te herinneren, dat men bouw*kunde* her kent aan het resultaat der kennis, die noodig is om een bouwwerk samen te stellen en dat bouw*kunst* de vrucht is van de bestudeering van de natuur der dingen en van een gave, welke in staat stelt een bouw*kundige* samenstelling te maken tot een openbaring van de bestaanskracht, die de samenstelling in stand houdt. Niettegenstaande dit verschil staan de bouwkunst zoowel als de bouwkunde onder de natuurwetten, welke in den zin der tekstwoorden ligt opgesloten.

Bovendien kan bouwkunde zeer goed op zichzelf staan, terwijl bouwkunst zonder bouwkunde niet bestaanbaar is.

Om de tweede voorwaarde te leeren kennen, moeten we op onzen weg eenige stappen voorwaarts kunnen doen tot zeer nabij de opening. Hebben we dit kunnen doen en richten we de oogen een weinig boven den wazigen cirkel, die inderdaad de plaats der opening aanwijst, dan zien we daar met duidelijke letters geschreven staan:

Al wie door deze opening wil zien om te leeren wat bouwkunst is en wat niet, moet met zijn eigen oogen kunnen zien en niet met die van een ander.

Een opschrift, dat naar mijne meening aan duidelijkheid niets te wenschen overlaat. Maar moeilijk is het antwoord op de vraag, hoe of op welke wijze het beste aan deze voorwaarde kan voldaan worden. Ik moet eerlijk bekennen, dat ik niet bij machte ben om eene aanwijzing daartoe te formuleeren. Het eenige wat ik er van kan zeggen is dit: Maak u los van het oordeel van anderen, wees uw eigen meester; schat uw eigen gaven niet te gering, maar ook nooit te hoog; maak u bekwaam tot oordeelen, door steeds te trachten u zelf te zijn; oordeel niet naar enkele details, maar naar het resultaat van het geheel en herinner u vooral steeds de tekstwoorden, nl.:

1°. *Alles wat niet staat op een vasten grond, verliest het evenwicht.*

2°. *Alles wat krom is mag niet als recht worden beschouwd en alles wat recht is moet niet als krom worden aangezien.*

3°. *Er kunnen geen twee dingen gelijk zijn wier bestaanskracht verschillend is.*

De omstandigheid, dat we allen niet in gelijke mate de aangeduide voorwaarden kunnen of willen in acht nemen en vooral de laatstgenoemde voorwaarde dikwijls een hevigen strijd uitlokt onder degenen, die zich op den voorgrond trachten te dringen, om dan onmiddellijk uit te roepen, dat voor hen nu alles glashelder voor oogen heeft gestaan, is oorzaak, dat velen, die de bouwkunst in haar ware beteekenis willen leeren kennen, het leven reeds verlaten moeten vóórdat zij met den besten wil van de wereld een kijkje door de opening konden machtig worden. Het is met de menschen in het algemeen en met de bouwkundigen in het bijzonder evenzoo gesteld als met de appelen en peren. Den meesten wordt geen tijd gegund om behoorlijk rijp te worden.

Een deel wordt onrijp geplukt, om in den pot gestoofd te worden, dat zijn de revolutie-bouwers, die voor de geldschieters en de hypotheekbanken werken. Een ander deel wordt half rijp geplukt, om door mijnheer en mevrouw bewaard te worden voor het dessert, wanneer ze hun kunstmatige of schijnbare rijpheid bereikt hebben (op den zolder, in den kelder of onder de bedstede). Dat zijn de werkbazen, die hun kennis en kunstaanleg hun leven lang moeten plooien en voegen naar het inzicht hunner werkgevers.

Nog een ander deel zijn de vroeg-rijpen, die door de jeugd en het ongedierte worden opgegeten; dat zijn de teekenaars, waaraan sommige architecten zich te goed doen.

Eindelijk zijn er de altijd groen blijvende, die nooit rijp worden, omdat ze het zonlicht moeten derven; zij vallen af, om vertrapt of voor de varkens geworpen te worden. Deze zijn de beunhazen, die beweren voor een dubbeltje evenveel te kunnen doen als een ander voor honderd gulden.

Ten slotte blijven de weinigen over, die de omstandigheden gunstig zijn geweest. Doch goed beschouwd hapert aan elk dezer ook wat; sommigen zijn kleurloos, anderen pokdalig, reukeloos, of wel al te geurig enz. Ze blijven hangen of worden geplukt om zaad te winnen voor volgende geslachten. Deze zijn de bouwmeesters, genaamd architecten, die, evenals allen, hun ontwikkeling danken aan den stam, waarop ze zijn geënt en aan het voorrecht, dat ze ruimschoots van het licht hebben kunnen genieten, dat voor hun wasdom noodig was.

Bij deze vergelijking zal het u duidelijk zijn geworden, dat hetgeen door de opening uit luilekkerland zichtbaar kan worden, door elk onzer zeer ongelijk kan worden beschouwd. Bovenlien is de menschelijke natuur in rijpen of onrijpen toestand, dit doet er niet toe, van dien aard, dat zij zich niet gemakkelijk vereenzelvigt met het denkbeeld, dat iets gezien kan worden met de oogen van een ander, terwijl de eigen oogen toch met de meeste inspanning en onvermoeid hebben toegezien.

De ervaring echter, die vele goede kijkers hebben opgedaan, leert ons, dat we in dit opzicht niet te voorzichtig kunnen zijn.

Als ik u dus nu in het kort ga mededeelen wat ik door de opening meen te zien, dan wil ik niet zeggen: luister, want ik zie precies zooals het wezen moet. Ge zult spoedig het tegendeel en misschien even spoedig bemerken, dat ge sommige dingen veel beter hebt waargenomen dan ik. Maar dat neemt niet weg, dat mijn gezicht en de wijze van mijn zien, al is dit niet altijd even juist, u misschien zoo noodig tot juister en beter zien kan voorbereiden, om in de eerste plaats tot de beantwoording der vraag te komen, hoe bouwkunst zich vertoont in betrekking tot onze tekstwoorden.

Mijn blik door de opening wordt steeds onweerstaanbaar getrokken naar die richting, waarheen we ons wenden, wanneer we het eerste morgenlicht willen begroeten. Heel ver weg, daar waar de hemel de aarde schijnt te naderen, om den horizon te vormen, die voor ons het symbool wil zijn van de oneindige rust, als tegenstelling van de eeuwige beweging, die het schijnbaar bolvormige luchtruim verzinlijkt, daar, ver in het oosten, zie ik op den bodem der aarde een ruwen steen liggen. Wanneer de afstand mij niet bedriegt, is hij niet zoo groot als de steen des aanstoots, die wij daar aanstonds moesten verwijderen, om tot dit uitzicht te geraken. Wel schijnt het moeilijk zijn herkomst te bepalen en toch, als ik de richting in aanmerking neem en de geschiedenis raadpleeg, die van uit dat oosten voor ons is bewaard gebleven, dan is mijn besluit, dat die steen geen andere kan zijn dan die, welke ons in het eerste boek van den Bijbel wordt beschreven. Ik bedoel het 22e of laatste vers van Gen. 28, waar we vermeld vinden, dat Jacob, de stamvader van Israël, daar in de nabijheid dien bekenden, merkwaardigen droom droomde, waaraan, de aan bouwkundigen evenzeer bekende Jacobsladder, haar naam heeft ontleend, en dat Jacob naar aanleiding van dien droom daar ter plaatse, door en met dien steen, ter eere van zijn Schepper, inderdaad, laat mij zeggen naar onze opvatting, den eersten tempel stichtte.

Ik zie dus aan dien steen tegelijk een historisch en een merkwaardig bouwwerk, merkwaardig vooral voor ons, omdat het bij al zijn eenvoud niet alleen is een product van bouwkunde, maar ook van bouwkunst. Dat zou men zoo op het eerste gezicht niet zeggen, en toch is het zoo. Want toetst dit bouwwerk vrij en onbevangen aan den zin der tekstwoorden en ge zult, goed ziende, ontdekken, dat dit kunstwerk, in verband met tijd, plaats en omstandigheden, aan alle door de natuur gestelde eischen voldoet, dat de duur van zijn bestaan wijst op het stabiele van zijn samenstelling en dat het bovenal de volkomen uitdrukking is van de oprechte kinderlijke vereering, die het gemoed van den bouwmeester vervuld heeft.

(*Wordt vervolgd.*)

DE BOUWVERORDENING TE ARNHEM.

(*Ingezonden.*)

Mijnheer de Redacteur!

Het zij mij vergund u beleefd te verzoeken mij eenige plaatsruimte in uw vakblad af te staan.

Volgens het verslag in de „Nieuwe Arnhemsche Courant" van 29 Januari kwam in de Raadsvergadering van deze gemeente van Zaterdag den 28sten dezer, onder meerdere op de agenda, als punt van behandeling ook voor: Wijziging van de verordening op het bouwen en sloopen.

Nu schijnt in vele plaatsen van ons land, maar vooral in Arnhem, het maken, veranderen of wijziging eener bouwverordening tot een van de meest geliefkoosde gerechten te behooren, die zooal op den gemeenteschotel worden opgedischt.

Laat ik beginnen met mede te deelen, dat naar aanleiding van een arrest van den Hoogen Raad van 20 Januari 1896, de Arnhemsche Bouwverordening moest gewijzigd worden.

Men heeft dus à tête reposée de wenschelijk geachte veranderingen kunnen overwegen en eindelijk den moed gehad na 3 jaren (zegge drie) van ernstige studie en voorbereiding ze voor behandeling rijp te achten, nadat ook de Commissie voor de strafverordeningen en de Commissie van Bijstand hare wijsheid erover had uitgesproken.

Men kan dus niet zeggen, dat de zaak t e o v e r h a a s t is gegaan en dat niet genoeg Raadsleden over deze belangrijke voorstellen zijn geraadpleegd.

3 jaren + 2 commissiën mitsgaders de Wethouder van Publieke Werken en de ontwerper hebben het college van B. en W. doen besluiten, hun voorstellen den Raad aan te bieden. V e e l is in die vergadering gesproken, zoowel pro als contra, maar ik voor mij geloof, dat w e i n i g is begrepen waarover men eigenlijk zooveel woorden heeft gebezigd.

Nadat door Mr. Scheidius de algemeene beraadslagingen waren geopend, deed Mr. F. G. Canneman in een keurige rede uitkomen, de bezwaren die dit geachte lid tegen de voorgestelde wijzigingen had, waarop de Wethouder van Pubieke Werken Mr. I. Everts B.Hzn. op een niet minder welsprekende wijze van repliek diende.

De beide redevoeringen doen een oogenblik denken te zijn in het Paleis van Justitie en niet in de Raadszaal.

In hoofdzaak echter bepaalde zich het verschil van meening over de al of niet rechtsgeldigheid van de voorgestelde wijzigingen, nadat nog door enkele leden het verplaatsen van een voorzetsel, het veranderen van een meervoudige term in enkelvoudige enz. enz. in welwillende overweging was gegeven.

Als leek op juridisch gebied, wil ik geen oordeel vellen over de al of niet juistheid der beweringen van meergenoemde heeren, maar mijn gezond verstand zegt mij, mij met beslistheid te moeten scharen aan de zijde van Mr. Canneman.

Over de quintessens van het voorgestelde, nl. over 't technisch gedeelte werd, behoudens eene enkele uitzondering, bijna hoegenaamd geen woord gerept, en toch zou men, naar mijne bescheiden meening, in de eerste plaats hebben mogen verwachten, dat daaraan de meeste aandacht zou worden gewijd. ten einde de uitvoering in de practijk mogelijk te maken.

Buiten den waard gerekend, mijne lezers, niets niemendal. Alle technische elementen in den Raad zwegen als zwijgende moffen.

En waarom zwegen zij? Vermoedelijk omdat de redactie der voorstellen aan onduidelijkheid niets te wenschen overliet, en niet alleen zij, maar alle Raadsleden de portée daarvan niet hebben gesnapt, 't geen duidelijk bleek uit de discussiën over de rooiing, toen een der Edelachtbaren den Wethouder van Publieke Werken vroeg hoe de rooilijn nu moest worden bepaald, wanneer het te stichten gebouw den vorm van een octogoon had.

Om mijne lezers een enkel staaltje van verordeningenstijl duidelijk te maken, laat ik hieronder bv. de redactie van Art. 12h volgen en maak mij sterk, dat zij zonder behulp van eene schetsteckening niet licht tot de bedoeling komen.

Ook ik heb daarop zitten studeeren, todat ik eindelijk Eureka! kon uitroepen en tot de conclusie kwam, dat de grootst mogelijke onzin was voorgesteld, die maar met mogelijkheid voor te stellen was.

En een dergelijke onzin komt onder de handen van mannen van daan, die meer dan 3 jaren (zegge drie) over een dergelijke abracadabra hebben zitten broeien. (*)

Een eeresaluut, ja, een driewerf technisch hoch voor den ontwerper, den technischen voorlichter van het college van B. en W.

Zijn verstand is groot, zijn wijsheid oneindig, zijn vernuft met de meest nauwkeurigste instrumenten niet af te meten.

Aan hem heeft Arnhem thans een model bouwverordening te danken.

De voorgestelde wijzigingen zijn met algemeene stemmen, op één na, die van Mr. Canneman, aangenomen en is dus door die aanneming de Arnhemsche Bouwverordening een unicum in Nederland.

En nu het bedoelde Art.:

De dorpel van den ingang van een gebouw of van een afsluiting mag met het bovenvlak niet lager gelegd worden dan het peil, te nemen voor het midden van den ingang.

De vloer van een gebouw, keldervloeren uitgezonderd, mag met zijn bovenvlak niet lager gelegd worden dan 10 cM. + Peil, te nemen voor het midden van den voorgevel van het gebouw.

De vloer van een kelderruimte, die voor woonkamer, slaapkamer of keuken ingericht wordt, mag met zijn bovenvlak niet lager gelegd worden dan 1,25 M.— peil, wanneer dit op 16 M. +A. P. of hooger ligt en niet lager dan 1 M — peil, wanneer dit lager dan 16 M. + A. P. ligt; de hoogte en het peil te nemen voor het midden van het gebouw.

Tot meerdere duidelijkheid laat ik hieronder eene schetsmatige voorstelling volgen van de wijze waarop in het vervolg in de practijk dit Art. zal dienen te worden uitgevoerd.

SCHETS

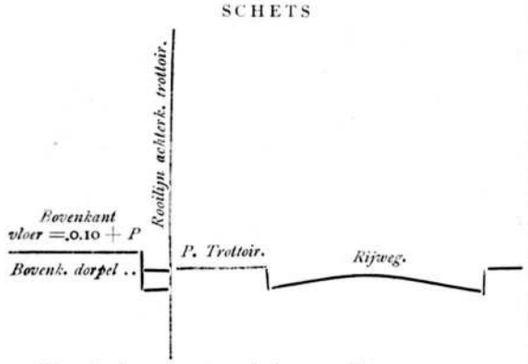

Waarde lezer, wat nu is het geval?

In Art. 12d (mede een voorgestelde wijziging) wordt bepaald:

„Onder peil wordt verstaan het bovenvlak van de straat ter plaatse waar deze tegen het erf, waarop gebouwd zal worden, aansluit.

„Onder bovenvlak wordt in het vorig lid mede verstaan het bovenvlak van een toekomstige straat, zooals deze ingevolge Art. 14 is vastgesteld."

Op de schetsteekening is het peil door mij gemakshalve met de letter P aangeduid.

Nu wordt volgens het bewuste Art. 12h bepaald, dat de dorpel niet lager mag komen te liggen dan het voornoemde peil, terwijl daarentegen de vloer moet komen te liggen op 10 cM. + Peil of + dorpel!!!

(*) Ik raad mijnen lezers vooral aan een n°. van genoemde *N. A. C.* te koopen.

Wanneer dus de bouwmeester of architect den dorpel legt op Peil of P, begaat hij geen overtreding; immers hij mag hem wel hooger, maar niet lager leggen.

Nu zou in gewone huis- of keukenomstandigheden een gewoon bouwmeester, den vloer gewoon 1½ à 2 cM. lager leggen. Hier in Arnhem echter niet, waarde lezers. Hier zal men den vloer buitengewoon leggen; hier moet men hem 10 cM. hooger of + P leggen.

Het gevolg zal dus wezen, dat alle buitendeuren naar buiten moeten opendraaien.

Maar daar 't draaien van deuren over den openbaren weg verboden is, zal de deur in eeuwigdurende rust moeten blijven en zal geen sterveling uit of in de perceelen kunnen komen, ten minste niet door de deur.

Is 't niet opmerkelijk, geachte lezers, architecten, bouwmeesters, opzichters en allen, die tot het bouwvak behooren, dat na ± 19 eeuwen, men nu pas den steen der wijzen heeft gevonden, en onze groote mannen der oudheid eigenlijk al te maal prullen bleken te zijn en lang niet opgewassen tegen het vernuft der hedendaagsche bouwkundigen.

Met een enkelen slag is thans de Gordiaansche knoop doorgehakt, is het non plus ultra uit de doos van Pandora te voorschijn gekomen en heeft de specialiteit in het maken van bouwverordeningen der bouwkundige wereld bewezen, dat men niet alleen in Kampen maar ook in Arnhem de bekende uien verkoopt.

Een algeheele ommekeer op bouwkundig gebied is binnen weinig tijds (althans binnen 3 jaren) te verwachten en ik stel mij voor hoe reeds menig bouwmeester na lezing van dit epistel, zich suf zit te denken, hoe hij op geschikte wijze en met goed gevolg, het dak van het door hem te bouwen huis niet o p, maar er o n d e r zal construeeren.

U dankzeggende, Mijnheer de Redacteur, voor de mij verleende plaatsruimte, verblijf ik met de meeste hoogachting,

EUCLIDES,
Architect te Arnhem.

Wij stemmen den geachten inzender toe, dat de redactie van het door hem aangehaalde artikel minder gelukkig is, maar zien toch niet de vreeselijke gevolgen in het verschiet, die hij van de naleving der verordening verwacht. Immers de geheele questie draait om het woordje „l a g e r" in art. 12h, dat o. a. voorschrijft: „De dorpel van den ingang van een gebouw of van een afsluiting mag met het bovenvlak niet lager gelegd worden dan het peil, te nemen voor het midden van den ingang". Verder wordt bepaald, dat de vloer op minstens 10 cM. boven peil moet liggen. Houdt men nu in het oog, dat de dorpel niet l a g e r, dus wel h o o g e r dan het peil mag gelegd worden, dan is, wanneer men hem op b.v. 12 cM. + P legt, de zaak in het reine. De inzender weet dit natuurlijk ook wel, maar verkoos blijkbaar niet de zaak van dezen kant te bekijken.

De Arnhemsche architecten en bouwondernemers zullen dus, hopen wij, van dit artikel geen nachtmerrie krijgen.

Red.

DE WESTERKERK TE ZAANDAM.

In „Het Nieuws van den Dag" lazen wij:

Niettegenstaande de door het college van kerkvoogden en notabelen te Zaandam definitief tot den verkoop van de „Bullekerk" enz. was besloten, en deze reeds was bepaald op den 16n dezer, is de toestand zoodanig veranderd, dat het behoud van het gebouw niet tot de onmogelijkheden behoort.

Van verschillende zijden kwamen in den laatsten tijd giften in, om de kerk voor slooping te behoeden. Dit heeft geleid tot een vergadering van alle kerkelijke colleges, waar de wenschelijkheid van het behoud werd uitgesproken en waarin besloten werd voorloopig den verkoop te verdagen, teneinde te trachten de benoodigde som voor herstel bijeen te krijgen.

Naar wij vernemen, hebben ook personen, buiten de gemeente woonachtig, belangrijke bijdragen toegezegd.

Dit bericht verheugde ons zeer. Hulde aan de wakkere Zaankanters, die toonen er wat voor over te hebben, om het eenig monument, dat nog aan de opkomst van hun plaats herinnert, van wissen ondergang te redden!

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van Vrijdag 27 *Januari* 1899.

In deze vergadering, onder leiding van den heer C. B. Posthumus Meyjes gehouden, werd het jaarverslag uitgebracht, waaruit bleek dat het ledental 102 bedroeg en *f* 3 in kas was. Er werd medegedeeld, dat in de beide huishoudelijke vergaderingen, waarop in verband met het genootschap *Architectura et Amicitia* de bouwverordening besproken werd, een commissie benoemd is, die het concept opmaakte voor ingrijpende wijzigingen der bouwverordening, welk stuk aan het stedelijk bestuur zal worden toegezonden.

De heeren A. C. Bleys en Ed. Cuypers, die als bestuursleden moesten aftreden, werden als zoodanig bij acclamatie herkozen.

Als onderwerp over de uit te schrijven prijsvraag werd gekozen: „de betimmering van de werkkamer eens geleerden"; als leden der jury werden benoemd de heeren G. van Arkel, J. L. Springer en A. C. Bleys.

Tot afgevaardigden voor de Mei- en Septembervergaderingen der Maatschappij werden gekozen de heeren W. A. E. van Geuns en H. Baucke.

De heer J. H. W. Leliman, te Delft, hield een causerie naar aanleiding van een reis door Moezeldal en Eifel.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

Vergadering van Donderdag 26 *Januari* 1899.

Nadat eene kunstbeschouwing gehouden was, opende de heer C. R. van Ruijven de vergadering, en werd het nieuwe bestuurslid, D. Koonen, welkom geheeten. Het jaarverslag werd door den secretaris uitgebracht, waarna de heer A. J. van Achterberg eene causerie over graphische kunsten hield. Spreker was door de welwillendheid van enkele heeren in de gelegenheid gesteld zijne mededeelingen toe te lichten door een uitgebreide collectie staal- en koperplaten, houtsneden, zinketsen enz. Op duidelijke wijze behandelde hij achtereenvolgens de verschillende deelen der graphische kunst, waarmede meestal worden bedoeld alle kunstwerken, die vermenigvuldigd kunnen worden.

Aan het slot zijner besprekingen stelde de heer Van Achterberg nog ieder in de gelegenheid inlichtingen te bekomen en vragen te doen, waarna de voorzitter hem hulde bracht voor zijn mededeeling, door hem in alle bescheidenheid „causerie" genoemd.

Alvorens de vergadering te sluiten, werden de boek- en plaatwerken van den leescirkel 1898 verkocht.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van 28 *Januari* 1899.

In deze vergadering hield de heer F. H. Bach eene rede, waarin hij iets over kunst en ambacht ten beste gaf. In breede trekken schetst spreker den vervallen toestand van de kunstoefening in 't algemeen in deze eeuw; de groote rol, welke de antieke vormen gespeeld hebben ten gevolge van de zucht, om oud-Grieksche en Romeinsche kunstvormen na te bootsen.

Toch heeft er in West-Europa eene inheemsche kunstoefening bestaan, die ook logisch ontwikkeld is uit de levenstoestanden, hetgeen met eene reeks van voorbeelden, aan de geschiedenis ontleend, wordt toegelicht. De Middeleeuwsche kunst is een vrucht van Christelijke beschaving.

De kruistochten, door geloofsijver gewijd, hebben de opkomst van den burgerstand krachtig bevorderd. De leekenwereld was ontwikkeld geworden, om zelve de kunstoefening ter hand te nemen.

De invloed der gilden wordt nagegaan en daarna die der Renaissance. Tegen de 16e eeuw predomineert een geest van onafhankelijkheid, die eene verbrokkeling van de denkbeelden, eene verslapping van de gezonde ideeën ten gevolge heeft.

Het gekunstelde heeft de overhand, de zucht tot iets nieuws openbaart zich: invoer van kunstvormen uit den oud-Romeinschen tijd. De verbrokkeling neemt steeds meer toe en ook het arbeidsveld van de kunst verandert. Vroeger heeft het meer beantwoord aan de eischen, in 't leven geroepen door een algemeen hoog doel; in den lateren tijd is het meer het eigendom van de prachtlievendheid van enkelen geworden. In Frankrijk b. v. van de vorsten en het hof. Van toen af begon eigenlijk de mode en de navolging te heerschen.

Op een kring van mannen, o. a. voor Nederland de eerbiedwekkende figuur Alberdingk Thijm, kunnen wij wijzen, die voor zuivering der kunstbegrippen hebben gestreden.

De herleving van de belangstelling in de inheemsche monumenten, het herstellen en onderhouden hiervan, heeft ten gevolge dat men verschillende kunstambachten weer ter hand neemt. De behoefte aan verschillende werken op gewijd gebied schept nieuwe werken. Ten gevolge van eene wijziging in het inzicht der regeering ontstaan kunstvolle rijksgebouwen, als eene oase in de woestijn van den burgerbouw.

Op den voorgrond treden de begrippen, die zijn neergelegd in het treffend gezegde, waarmee in de uitgave: „het Rijksmuseum" het werk van Dr. Cuypers gekarakteriseerd wordt, nl., dat er uit blijkt, dat bouw- en versieringskunst geen zaak van willekeurigen aard is, maar dat aan de beoefening ervan de logica moet ten grondslag liggen.

Een ander gevolg van de bemoeiing van rijkswege is het inrichten van het kunstonderwijs volgens de verbeterde inzichten. Was men vroeger in dit opzicht buitengewoon eenzijdig, nu werkt men meer op de bevordering der harmonie tusschen de kunstvakken. Er zijn scholen gesticht, grenzende aan het Rijksmuseum, waar we in een der zalen lezen:

Studeert op het oude,
Opdat gij 't onthoude,
En krachten meugt winnen,
Om 't nieuwe te ontginnen.

Zeker, uit het oude de middelen halen, die hulp bieden tot het in- en doorvoeren van goede beginselen, opdat, zooals vroeger, de kunst weer hare gaven voor allen beschikbaar kan stellen.

De Voorzitter dankt den heer Bach voor deze leerzame, nuttige en onderhoudende lezing, dat door een krachtig applaus wordt gevolgd.

Daar de commissie nog niet gereed is, kan de beantwoording van de vraag, de vorige vergadering ingekomen, nu niet behandeld worden. De vraag van de voorlaatste vergadering wordt besproken en betreft het oprichten van eerebogen op uitgebreide schaal, zooveel mogelijk in alle straten en op alle pleinen onzer stad, bij gelegenheid, dat H. M. de Koningin onze stad met een bezoek zal vereeren. Het bestuur stelt voor hiervoor een som van f 20 beschikbaar te stellen, welke som door vrijwillige bijdragen vermeerderd zal worden.

Als prijsvraag zal worden uitgeschreven het ontwerp van een diploma voor de Vereeniging

ARTI ET INDUSTRIÆ TE 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van 28 *Januari* 1899.

De jongste vergadering der leden van „Arti et Industriae" was hoofdzakelijk gewijd aan eene bezichtiging van teekeningen van de reuzengebouwen, die op de tentoonstelling te Parijs in 1900 zullen verrijzen. De voorzitter, de heer Mutters, deelde bij zijn toelichting o. a. mede, dat aan Nederland in de afdeelingen „Schoone Kunsten" en „Koloniën" een plaats zal worden aangewezen, die zeer gunstig zal zijn gelegen. Ook wees hij erop, dat wegens de groote uitgestrektheid der terreinen van deze wereldexpositie het noodig is geworden, een beweegbaar trottoir te maken; zoodat de bezoekers zonder te loopen de geheele ruimte worden rondgevoerd. Hij wekte de leden op, om de tentoonstelling bij gelegenheid van het 15-jarig bestaan der vereeniging in November zoo te doen slagen, dat daarvan een collectieve inzending te Parijs kan worden gemaakt.

Herkozen werden de aftredende voorzitter, de heer Mutters en de twee bestuursleden de heeren G. H. Bauer en Th. Saakes.

De financieele toestand der vereeniging bleek gunstig.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

1085*ste vergadering van* 1 *Februari* 1899.

Na opening der vergadering en lezing der notulen, kreeg de heer J. A. M. Lauweriks het woord tot het houden van zijn voordracht, getiteld: „Symbolen". Spreker begon zijn rede met mede te deelen, dat hij zich ditmaal meer speciaal zou bepalen tot het geen een ander man op dit punt reeds voor lang medegedeeld had, waartoe de spreker het werk aanhaalde, getiteld: „De Heilige Linie", door Alberdingk Thijm geschreven in 1858, een werk dat zeer weinig gelezen wordt, maar toch zoo belangwekkend is voor bouwkunstenaars

In dit boek wordt, behalve verschillende andere symbolen der kerken, speciaal behandeld de richting der hoofdassen van kerken, welke steeds is in die van den evenaar, van Oost tot West, of wel de heilige linie. Dit is de hoofdas, waarin ingang en altaar geplaatst zijn.

Is deze hoofdas niet bepaald op den evenaar, dan bevindt zij zich toch op de paralellijnen daaraan.

Met tallooze voorbeelden wordt dit symbool, steeds bij de kerken van alle godsdiensten, zoowel voor als na de geboorte van Christus, toegepast, verduidelijkt. De aanbidding van de Godheid

geschiedt steeds met het gezicht naar 't Oosten, vanwaar het licht opkomt.

Nadat eenige vragen aangaande deze lezing gedaan waren, werd den heer Lauweriks met een gepast woord hulde gebracht voor zijn belangrijke bijdrage

Voorts werd als tweeden secretaris herkozen de heer Walle, terwijl in plaats van den heer Van Kesteren, die zich niet als penningmeester herkiesbaar stelde, gekozen werd de heer Lockhoff. Als redactielid werd herkozen de heer Joh. Lambeek Jr.

Hierna werd de goed bezochte vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

AMSTERDAM. Burg. en Weth. zijn van meening, dat de nieuw aan te leggen tramlijnen met electriciteit zullen moeten worden geëxploiteerd; die beweegkracht zal h. i., zoo niet aanstonds op alle lijnen, toch op een gedeelte daarvan moeten worden ingevoerd, wil men met goed gevolg uitbreiding geven aan den dienst.

De stichting van een centrale inrichting tot levering der electrische kracht zal daartoe onvermijdelijk zijn.

Burg. en Weth., van oordeel dat daaromtrent echter eerst voorstellen kunnen worden gedaan, nadat een deskundig ambtenaar zal zijn benoemd, die kan adviseeren en later aan het hoofd der electrische inrichting kan worden geplaatst, stellen nu voor, een oproeping van sollicitanten te doen en het salaris te bepalen op *f* 6000 tot *f* 8000.

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand Januari 1899 bezocht door 493 personen, terwijl uit de aan het Museum verbonden boekerij 222 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van het land in bruikleen werden toegezonden

Het nieuwe schooljaar werd aan de aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid begonnen met 171 leerlingen, die in de verschillende afdeelingen van het onderwijs zijn ingedeeld.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

benoemd tot architect 1e klasse, de architect 2e klasse K. Burm; tot architect 2e klasse, de opzichter 3e klasse J. P. T. Rhemrev; tot opzichter 2e kl., de ambtenaar op non-activiteit H. Langelaan;

toegevoegd aan den chef der 1ste waterstaatsafdeeling in het belang der verbetering van het wegennet in de res Preanger-Regentschappen, de adspirant-ingenieur J. A. Roukens;

overgeplaatst van de res. Madoera naar de res. Soerabaja, de opziener 2e kl. A. W. de la Rambelje. Van de res Cheribon naar de res. Preanger-Reg., de ingenieur 2e kl. W. H. M. de Bruyn;

tijdelijk gesteld ter beschikking van den directeur der B. O. W., ten einde dienst te doen als adspirant-ingenieur bij den waterstaat J. A. Roukens en P. L. Blanken;

ontheven eervol van de waarneming der betrekking van tijdelijk opzichter-machinist bij de werken aan de Solo, de ambtenaar op non-activiteit C. M. Haccou, laatst opperbaas-machinesteller bij het marine-etablissement te Soerabaja.

— Bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java is:

benoemd tot opzichter van de werkplaatsen 2e klasse, de onderopzichter van de werkplaatsen A. van de Braak; tot onderopzichter der werkplaatsen en geplaatst op de Oosterlijnen C. A. d'Hanens

belast met de waarneming der betrekking van onderopzichter der werkplaatsen en geplaatst op de Oosterlijnen, A. J. A. Chattelin, ambtenaar op wachtgeld.

— De heer H. J. van Hoorn, sectie-ingenieur bij de afdeeling „Weg en werken" van de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen wordt met 1 Mei van Zwolle naar Utrecht verplaatst.

— In de plaats van den heer De Koning is tot eersten opzichter der gasfabriek te Scheveningen aangesteld de heer J. van der Gaag, terwijl de heer De Koning aan de gasfabriek te Den Haag is overgeplaatst ter vervanging van den heer C. A. Cense, die directeur aan de gasfabriek te Harlingen is geworden. De heer J. van der Gaag is vervangen door den heer G. F. van Limborch v. d. Meesch, technoloog-volontair aan de fabriek.

— De heer H. W. Mesdag is benoemd tot commissaris-generaal voor Nederland van de dit jaar te Venetië te houden internationale tentoonstelling van schoone kunsten.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Een opzichter, ervaren in bouw- en waterbouwkunde, en een bekwaam teekenaar, bij den aanleg van den Noordooster locaalspoorweg. Adres vóór 10 Febr., aan het Bureau van genoemden spoorweg te Zwolle. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Directeur der gemeentereiniging te Rotterdam Jaarwedde *f* 2500 tot *f* 4000. Adres Burg. en Weth., uiterlijk 15 Februari.

— Chef-teekenaar op eene scheepswerf en machinefabriek, die de leiding van een der afd. van het technisch bureau op zich kan nemen. Jaarwedde *f* 1800 à *f* 2000. Adres met opgaaf van werkkring en kopie getuigschr. lett. P. V, Alg. Adv.-bur. A. de la Mar Az., Amsterdam.

— R.-K. opzichter-teekenaar, bekend met waterbouwkunde. Salaris *f* 50 per maand. Adres met omschrijving van opleiding, levensloop, leeftijd en aanduiding van vorige patroons, n°. 4247 Alg. Ned. Advert.blad 's-Gravenhage.

— Teekenaar op eene machinefabriek, zelfstandig kunnende werken. Bekendheid met de constructie van hijschwerktuigen strekt tot aanbeveling. Adres lett. T K R, Advert.-Bureau C. W. Betcke, Rotterdam.

— Bekwaam teekenaar aan eene machinefabriek en scheepsbouwwerf. Adres lett. D W P, Algem. Advert.-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— Adjunct-inspecteurs van den arbeid: De minister van waterstaat brengt ter kennis van belanghebbenden, dat in den loop van dit jaar een of meer adjunct-inspecteurs van den arbeid kunnen worden benoemd en dat aan die betrekking is verbonden een jaarwedde van f 1500, die bij gebleken geschiktheid kan gebracht worden tot f 2500.

Zij, die op 1 Januari 1899 hun 36e levensjaar nog niet waren ingetreden en in aanmerking wenschen te komen voor de betrekking van adjunct-inspecteur van den arbeid, kunnen zich vóór 15 Februari bij gezegeld adres aan zijn departement aanmelden, onder overlegging van hunne geboorte-akte en van diploma's en verdere stukken, waaruit kan blijken waar zij hunne theoretische kennis hebben verkregen en aan welke inrichtingen zij practisch werkzaam zijn geweest.

Zij, die zich zullen hebben aangemeld, zullen — hetzij allen hetzij een gedeelte van hen — door den minister vóór 1 Maart a.s. worden uitgenoodigd om zich in den loop der maand Maart a.s. te onderwerpen aan een onderzoek naar hunne geschiktheid en hunne bekwaamheid

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING,
VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Hoofdopz. of Opz.-Teeken.	leeft.	32 j.	sal. *f* 100	p. m. of hooger
2. Opz. van W. of B. Bouwk.	„	25 „	„ „ - 75	„ „
3. Uitv. of B. Opzichter	„	29 „	„ „ - 90	„ „
4. B. Opzichter	„	46 „	„ „ - 100	„ „
5. Opz.-Teekenaar	„	30 „	verl. sal. *f* 80	p. m.
6. Opz.-Teekenaar	„	24 „	„ „ - 65 à 70	„ „
7. Opz. of B. Teek.	„	26 „	„ „ - 60 à 70	„ „
8. B. Teekenaar	„	20 „	„ „ - 45	„ „
9. Machinist monteur	„	48 „	verl. „ - 800 à 900.	

ADVERTENTIEN.

GEBR. VAN DER VLIET
IJzerhandelaars te Amsterdam.

Staal-, Plaat-, Band-, Hoek en T-IJzer enz
Stalen Balken in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN HALSEN,
Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Bokin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen*. — *Privaat-Inrichtingen*. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen*. — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

KON. NED. GROFSMEDERIJ,
LEIDEN.
Machine-, Stoomketel- en Constructiefabriek. Scheepsbouwwerf met Dwarshelling, lang 50 M. Stoombooten-, Bagger- en Spoorwegmateriaal. IJzer- en Kopergieterij. Zware en Lichte Smeewerken. Ankers, IJzeren en Stalen Kettingen met certificaat van Lloyd's en Bureau Veritas.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37.**
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

Openbare

AANBESTEDING

De DIRECTIE der ***Bredasche Bouwgrond-Maatschappij*** zal op **Vrijdag 10 Februari 1899,** des namiddags te 2 uren, in het Café „DE BEURS VAN BREDA" te *BREDA*, in het openbaar aanbesteden:

1o. De levering van 2800 Meter hardsteenen trottoirbanden.
2o. De levering van 63 rioolluiken met randen, 140 Syphons en 140 randen met luikjes, alles van gegoten ijzer.

Bestekken met lichtdrukken zijn verkrijgbaar voor perceel 1 ad 50 cents en voor perceel 2 ad ƒ 1.00, ten Kantore der architecten VAN GENDT & NIERAAD te Arnhem, waar tevens nadere inlichtingen zijn te bekomen.

Verkooping

AMOTIE.
ZAANDAM.

Donderdag, 16 Februari 1899 's namiddags ten 1 ure *precies*, zal in het Logement *HET WAPEN VAN AMSTERDAM*, door de makelaars W. POEL JANSZ., J. VAN DER GOOT, M. VAN ORDER, C. POEL en A. SCHIPPER WZ., ten overstaan van den Notaris P. MUL, **ter AMOTIE** worden *verkocht*,

het KERKGEBOUW met TOREN, de CONSISTORIEKAMER en het STOVENHOK

van de Nederduitsch Hervormde Gemeente te *ZAANDAM*, Westzijde, benevens **Predikstoel, Doophek** en **Burgemeestersbank, Eikenhout met Snijwerk,** en verder **Ameublement der Kerk.**

Inlichtingen kunnen worden verkregen bij bovengenoemde Makelaars, Notaris en de Heeren J. VAN DER KOOGH en JB. BAKKER, Architecten te *ZAANDAM*.

Openbare

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Rotterdam* zijn voornemens op ***Dinsdag den 21 Februari 1899,*** des namiddags ten **1 ure,** ten Raadhuize aldaar aan te besteden:

Het BOUWEN van het ZUIDOOSTELIJK STOOMGEMAAL, op een terrein ten Zuid-Oosten van de *Maashaven* in den *Hillepolder*, met bijbehoorende werken.

Bestek, voorwaarden en teekeningen liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de Centrale Secretarie der Gemeente en in het Stads Timmerhuis te *Rotterdam*, en zijn tevens voor **ƒ 2** verkrijgbaar bij Wed. P VAN WAESBERGE & ZOON, Boekdrukkers, Houtlum N°. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld Timmerhuis, terwijl de aanwijzing in loco zal geschieden op Dinsdag den 14 Februari 1899, des voormiddags ten 11 ure, op het bouwterrein aan den Korten Hilleweg

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst ter Secretarie voormeld.

AANBESTEDING.

Namens het *BESTUUR* van de Industrieschool te *Arnhem* zal de Architect A. R. FREEM, aldaar, op ***Vrijdag 10 Februari e. k.,*** des namiddags te **2 uur,** in het *Café Waterreus*, Ketelstraat, publiek

aanbesteden:

Het bouwen van twee vleugels aan, en het verbouwen van het perceel RIJN-KADE No. 36, te Arnhem.

Bestek met teekeningen zijn, tegen betaling van **ƒ 3,** te verkrijgen aan de drukkerij G. J. THIEME, Ketelstraat *Arnhem*, en liggen ter inzage in het lokaal der besteding.

Aanwijzing op Zaterdag 4 Februari e. k., des voormiddags 10 uur.

De Architect,
A. R. FREEM.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 14n Februari 1899,** des namiddags ten **2** ure *(lokale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 761.

Het wijzigen van sporen en wissels met daarmede in verband staande werken op het station Maastricht.

Begrooting ƒ 16,000.—.

De besteding geschiedt volgens § 48 van het bestek.

Het bestek ligt van den 26n Januari 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te *Maastricht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 1.—.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 7n Februari 1899 ten 2 ure namiddag *(West-Europeesche tijd)*.

UTRECHT, den 24n Januari 1899.

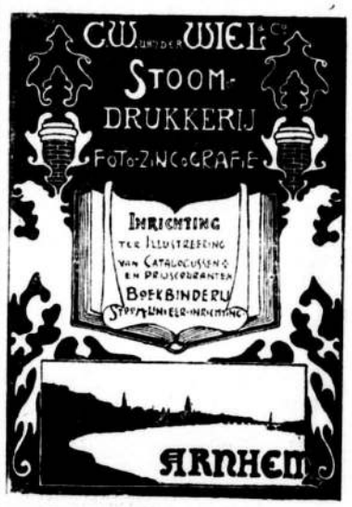

GEBROEDERS LOMMEN, TILBURG.
Stoomfabrieken van Verfwaren en Vernissen.

SPECIALITEITEN in **CHROMAAT-** en **ZINKGROENEN.** Leveren **DROGE** en **AANGEMAAKTE VERVEN in elke verlangde verpakking** — geschikt voor Export naar alle werelddeelen.

Speciaal adres voor Enamelverven!

PRIJZEN en MONSTERS op aanvrage **gratis** te verkrijgen.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 6. ZATERDAG, 11 Februari 1899.

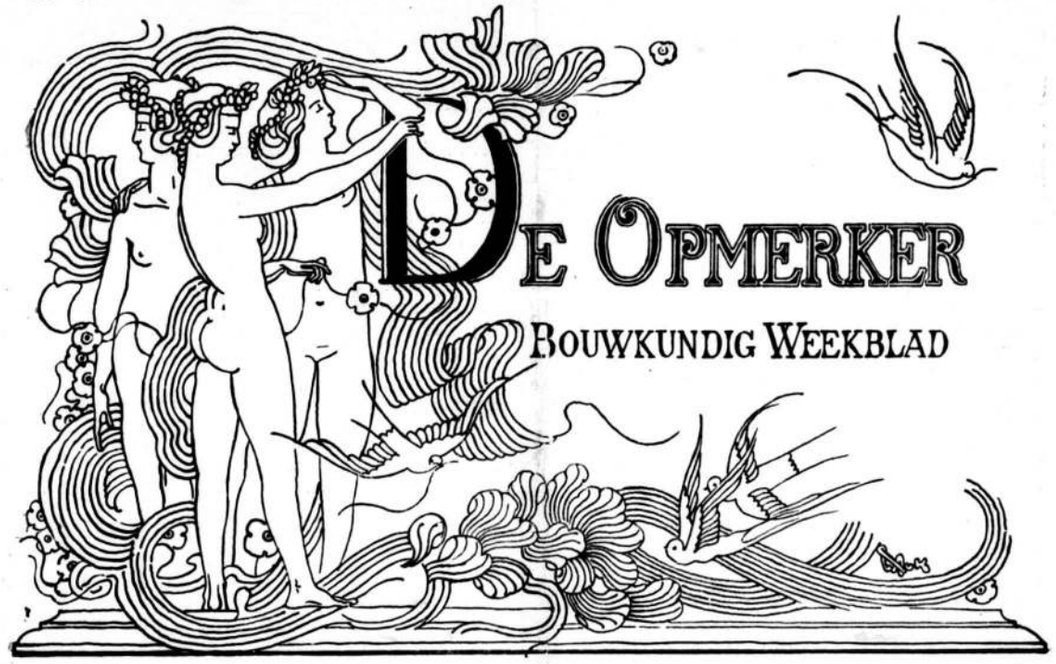

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15 Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

PERUGIA.

(*Slot van pag.* 35.)

Reeds sedert de oudste tijden woonden de Etruskers in steden, die door muren omgeven waren. Bij voorkeur werden deze steden gesticht op den top van niet al te hooge bergen. Bij de stichting werden eigenaardige gebruiken in acht genomen, die ook later nog bij de Romeinen in zwang bleven. De stedestichter spande een os en een koe voor zijn ploeg, en trok een voor om de plaats, die hij uitgekozen had. Zijn metgezellen keerden de losgemaakte zoden naar de stadszijde om. De voor werd later de gracht, de zoden de wallen. Ter wederzijde van de voor werd een bepaalde breedte afgebakend, waarbinnen niet geploegd en niet gebouwd mocht worden. Ter plaatse waar de poorten komen moesten, werd de ploeg gedragen, daar de voor niet mocht doorloopen.

Van deze stadsmuren zijn te Perugia aanzienlijke overblijfselen aanwezig. De blokken steen, meest Travertijnsteen of zandsteen, zijn in waterpasse lagen op elkander gestapeld. De hoogte der lagen is ongelijk, en een bepaald verband is niet in de stootvoegen te bespeuren. Soms zijn de voorzijden der blokken tamelijk vlak, soms echter is alleen een frijnslag op de kanten aanwezig, zoodat het zoogenaamd rustiek werk ontstond.

De Arco di Augusto is geen volledige Etruskische stadspoort meer. Alleen het benedendeel der voorspringende pylonen of torens, en de eigenlijke poortopening, door een tongewelf gedekt, is nog over. Het bovendeel der pylonen en de fries boven de poortopening zijn Romeinsch, zooals het opschrift: COLONIA VIBIA AVGVSTA PERVSIA bewijst Op een der pylonen is in de 15e eeuw een elegante loge met arcades gebouwd.

Ook van twee andere Etruskische poorten zijn overblijfselen te zien; de Porta Marzia draagt hetzelfde opschrift als de Arco, terwijl van de Porta Suzanna alleen het benedendeel antiek, doch de spitsboog uit de middeleeuwen afkomstig is.

Het kleine plein voor den Arco heet Piazza Fortebraccio; men ziet daar een paleis van Alessi, den beroemden bouwmeester, die in 1512 te Perugia geboren werd. De tamelijk eenvoudige architectuur heeft nog niet dat karakteristieke, hetwelk Messi's vermaarde paleizen te Milaan en te Genua onderscheidt.

Door een doolhof van schilderachtige straatjes wordt nu het klooster San Severo bereikt, in welks kapel een fresco van Rafael te zien is. Het werd in 1505 geschilderd, en is dus een der eerste zelfstandige werken van den meester. De compositie vult een spitsboog, en is ten deele zeer beschadigd. De voorstelling is de Drieëenheid. Christus zit in zegenende houding op wolken; naast hem staan twee als jonge vrouwen opgevatte engelen, die geheel in Perugino's manier behandeld zijn. Links zitten de H. H. Maurus, Placidus en Benedictus, rechts de HH. Rombout, Benedictus en Johannes, martelaren. Het hoofd van den laatsten is verdwenen. De duif, die den H. Geest verzinnelijkt, is nog te zien, maar van God den Vader bleef niets over dan het boek met A en O. De houdingen der zittende heiligen zijn zonder verscheidenheid, doch in de koppen ligt wel schoonheid; ook de figuur van Christus trekt aan door iets waardigs. Maar bepaald onsmakelijk zijn de twee kinderfiguren, die schijnbaar in de lucht zweven en die in geen verhouding tot het overige staan. Wij zouden haast willen gissen, dat zij door een andere hand aan de compositie zijn toegevoegd.

Een eigenaardigheid van dit fresco is, dat Perugino daaraan zes figuren van heiligen heeft toegevoegd, die de ruimte, welke naast de altaarnis overbleef, vullen. Men kan hier dus het werk van den leerling met

dat van den meester vergelijken. Bij die vergelijking moet men echter in het oog houden, dat Rafael twee en twintig was toen hij in 1505 het penseel voerde, terwijl Perugino in 1521 reeds vijf en zeventig telde, toen hij zijn heiligen bij het werk van den reeds overleden leerling aanbracht. Ook Perugino heeft te weinig verscheidenheid in de houding der figuren; zij houden allen in dezelfde pose een boek vast, wat geen gunstigen indruk maakt. Ofschoon algemeen wordt aangenomen, dat het werk van den jongen Rafael verre staat boven dat van den ouden Perugino, meenen wij, dat er in de kunstwaarde geen noemenswaard verschil valt op te merken.

Wij komen nu weder op den Corso Vannucci en gaan, door het Palazzo Municipio, naar de Via de Priori, waar een kleine kerk uit het begin der 16e eeuw om haar fraaie architectuur de aandacht trekt. Maar meer westwaarts ligt het Oratorio di San Bernardino, welks prachtige, met gekleurd terra cotta versierde gevel door Agostino di Duccio in 1461 voltooid werd. Aan de bijzonder rijke versiering herkent men aanstonds den beeldhouwer. Waar figuren voorkomen is een eigenaardige wijze van drapeeren gevolgd, die overal de lichaamsvormen doet doorschemeren.

Ofschoon de gevel ongemeen rijk is, zoodat hij in vele opzichten aan dien der Certosa nabij Pavia herinnert, kan men toch niet van overlading spreken. De details zijn betrekkelijk fijn, doch door flinke hoofdlijnen gescheiden.

In een straatje zuidoostwaarts van deze kerk duidt een opschrift aan, dat Perugino daar gewoond heeft. Het huis biedt uit een oogpunt van architectuur niets opmerkenswaardigs, en is vermoedelijk ook niet meer in zijn oorspronkelijken staat. Maar het is in Italië altijd moeilijk, om met eenige juistheid te bepalen, uit welk tijdperk de huizen, voor zoover daaraan geen karakteristieke details voorkomen, afkomstig zijn. Want vlakke muren met vierkante venster- en deuropeningen komen van de 13e tot de 19e eeuw voor, zoodat een nadere onderscheiding niet wel doenlijk is.

Ten oosten van het Corso Vannucci wordt de Piazza Sopramura grootendeels nog door de oude Etruskische muren ondersteund. Hier ziet men officieren, geestelijken, seminaristen, werklieden, burgers en landlieden zich al wandelende verpoozen, terwijl het beeld van Garibaldi en een paar oude paleizen op het gewoel neerkijken.

In het zuidoosten heeft Perugia een voorstad, waar de kerk San Domenico gelegen is, die een fraai grafteeken voor Paus Benedictus XI bevat, dat van 1304 dagteekent en aan een lid der familie Pisano wordt toegeschreven. De beeldhouwer heeft zich er blijkbaar op toegelegd, het werkelijke leven zoo goed hij kon na te volgen; een weloverwogen, rustige compositie zocht men hier tevergeefs; de figuren der reliefs zijn in een bonte mengeling door elkander geplaatst.

Wat verder staat de Porta San Pietro, in 1473 door Agostino di Duccio begonnen, doch niet geheel voltooid. De eigenlijke poort wordt gevormd door een boog met tongewelf, terwijl daarnaast avant-corps naar voren springen. Als versiering zijn ongemeen strenge Korinthische pilasters gebruikt, die geheel naar de regelen der Romeinsche kunst werden gedetailleerd. De architraaf en de fries zijn voltooid, doch de kroonlijst ontbreekt. Dat deze poort als een verdedigingswerk bedoeld zou zijn, kan bijna niet worden aangenomen; de kunstenaar heeft zich blijkbaar meer door de antieke triumfpoorten laten inspireeren.

In de nabijheid van deze poort vindt men de kerk San Pietro, een gebouw, minder uitmuntende door zijn architectuur, dan wel door de rijke versiering. De zuilen tusschen de beuken zijn nog antiek, en overal prijken schilderijen en fresco's. Misschien het interessantste der kerk zijn de prachtige koorstoelen, met snijwerk en intarsia voorzien en in 1535 door Stefano da Bergamo voltooid.

Nu wordt het rijtuig bestegen, dat ons naar Assisi zal brengen. De rit door het heerlijke dal is inderdaad bekoorlijk. Het rijtuig houdt te Assisi bij de kerk van Santa Maria degli Angeli stil; hier woonde de H. Franciscus, en in de prachtige, door Vignola ontworpen tempel is nog de Portiuncula, waarin de heilige placht te bidden, onder den koepel te zien. De kerk herinnert in haar aanleg aan den Gesu te Rome; het schijnt echter, dat zij niet geheel in den oorspronkelijken trant voltooid is.

Hoezeer echter Santa Maria de aandacht verdient, vooral om de herinneringen die er voor den geloovige aan verbonden zijn, wie Assisi bezoekt wil in de eerste plaats het beroemde Franciscaner klooster zien. Even als Perugia ligt evenwel ook Assisi op een hoogte, en een heel eind van Santa Maria verwijderd. Als men boven is aangekomen, ligt het klooster links.

Het wekt eenige teleurstelling, dat het klooster niet meer voor zijn oorspronkelijke bestemming dient, al zijn er nog enkele monniken. Het gebouw is juist op den rand van de hoogte geplaatst; de kerk, die zulk een groote vermaardheid in de kunstgeschiedenis heeft, ligt aan de stadszijde.

Het klooster behoort tot de kolossaalste werken der middeleeuwen. Het vereischte reeds ontzaglijke arbeid, om het noodige bouwterrein te verkrijgen, daar hiervoor enorme grondkeerende muren gemaakt moesten worden. De bekroning wordt gevormd door open galerijen, van waar men een prachtig uitzicht over de omgeving heeft; verscheidene binnenpleinen, door arcades omringd, zijn aanwezig, en voor hun aanleg heeft de bouwmeester een zeer gelukkig gebruik van het beschikbaar terrein weten te maken.

De kloosterkerk was de eerste van Italië, waarbij de Gothische stijl werd toegepast; zij werd in 1228 begonnen en in 1253 voltooid. Gelijk dit ook in Duitschland wel voorkwam, zijn er eigenlijk twee kerken boven elkander aanwezig. De onderste, waarin de H. Franciscus begraven ligt, is eigenlijk een krypta, die een eenigszins Romaansch karakter heeft, en waar slechts betrekkelijk weinig licht in doordringt. De bovenste daarentegen, die langs zeer monumentale trappen bereikt wordt, vertoont een consequente toepassing van den spitsboog. De steunbeeren zijn in de kerk geplaatst, de vensters klein en van eenvoudige tracceringen voorzien.

Hoe merkwaardig de architectuur der kerk misschien moge zijn, haar beroemdheid in de kunstgeschiedenis dankt zij aan de fresco's van Giotto di Bondone, die van ongeveer 1266 tot 1337 leefde.

Zijn schilderwerk onderscheidt zich door de diepe en ernstige gedachten, die daarin zijn nedergelegd; alles is ondergeschikt gehouden aan het hoofddenkbeeld, dat tot den beschouwer moet spreken. Lijnen en tinten zijn bij hem geen doel, maar middel. Groote verscheidenheid wordt in de figuren niet gevonden; des schilders natuurstudie heeft niet veel te beteekenen. De aangezichten zijn naar bepaalde typen, die telkens wederkeeren, gevolgd; de plooien der gewaden zijn naar dezelfde regels steeds gevormd, terwijl dieren en planten slechts gebrekkig zijn weergegeven. Maar uiterst zelden kunnen de figuren op schoonheid in den eigenlijken zin aanspraak maken.

Wanneer ondanks dit alles zijn werk toch een diepen indruk maakt, dan komt dit door de grootsche opvatting van het geheel, door de oprechtheid, waarmede de schilder zich geeft, zooals hij is, door de

treffende overeenstemming die er bestaat tusschen zijn schilderingen en de haar omgevende bouwkundige vormen. Zelf ook bouwmeester, verstond hij uitnemend de kunst, om zijn schilderwerk bij de groote lijnen der architectuur te doen aansluiten.

Dat Giotto met de tot zijn tijd vastgehouden Byzantijnsche overleveringen gebroken heeft, is ongetwijfeld voor een goed deel te danken aan de stoffen, wier behandeling hem werd toevertrouwd. Zij waren te Assisi aan het leven van den H. Franciscus ontleend, en noodzaakten den meester, zijn eigen weg te gaan zoeken, daar zich voor het weergeven dier gebeurtenissen, waarvan hij zelf bijna getuige geweest was, nog geen vaste traditie, zooals bij de bijbelsche stoffen reeds sinds eeuwen bestond, gevormd had. En toen hij eenmaal zijn weg gevonden had, toen het hem gelukt was, zich een eigen stijl te scheppen, bleef hij daaraan getrouw.

De gewelfschilderingen in de benedenste kerk te Assisi stellen, zinnebeeldig, boven het hoofdaltaar, de drie geloften der Franciscaners en de verheerlijking van den heilige voor. Van de geloften, die der armoede, die der kuischheid en die der gehoorzaamheid, is vooral de eerste op eigenaardige wijze verzinnelijkt. De armoede is namelijk als een bruid afgebeeld, die door Christus met Franciscus in den echt verbonden wordt. Dante's Divina Commedia heeft in het elfde gedeelte van il Paradiso den schilder tot dit tafereel geïnspireerd. Om de verachting, die de armoede in de wereld ten deel valt, nog duidelijker te doen uitkomen, heeft Giotto op den voorgrond twee jongens geschilderd, die haar bespotten en met steenen werpen.

Men kan bij deze fresco's slechts betreuren, dat de verlichting niet beter is. Want hier heeft Giotto zijn hoogste kunst getoond; de tafereelen uit het leven van Christus en Franciscus, hoe fraai ook, vallen toch bij het overige af. Er zijn in de benedenste kerk nog vele andere fresco's te zien van andere meesters, zoodat men een goed overzicht van de Italiaansche kunst tot de 16e eeuw toe heeft.

Men heeft onder de benedenste kerk nog een krypta gemaakt, waarin de sarcophaag van Franciscus in 1818 is opgesteld. Deze krypta is echter modern.

De fresco's van de bovenste kerk zijn meest van Cimabue; enkele worden aan Giotto toegeschreven. Het beschilderde interieur maakt een zeer eigenaardigen indruk.

Ofschoon er voor den geloovige te Assisi nog vele plekken een bezoek waard zijn, bijvoorbeeld de Chiesa nuova, in 1615 gebouwd waar eens Franciscus geboren werd, of Santa Chiara, waar het gebeente der H. Clara rust, zoo beperkt de gewone reiziger zich tot de kloosterkerk, werpt nog uit den Giardino pubblico een laatsten blik op het prachtige panorama, en daalt dan weer naar het station, om zijn reis verder voort te zetten, onvergetelijke herinneringen uit het oude Umbrië medenemend.

EEN KUNSTBESCHOUWING ZONDER PLATEN IN DEN VORM VAN EEN PREEK.

(*Vervolg van pag.* 38).

Wend ik nu mijn blik een weinig rechts, doch zonder de oostelijke richting veel te overschrijden, dan treden daar geheel andere bouwwerken te voorschijn. Daar verheffen zich de bekende steenklompen van den pyramide-vorm, die door andere geslachten in andere tijden en onder andere omstandigheden zijn opgericht. t' Is of daar de reuzen hebben geleefd uit onze kindersprookjes. Welk een geweldige steenklompen; hoe imponeeren zij door hun grootheid en stabiliteit! Welk een verschil tusschen deze massieve massa's en den tempel, door Jacob gesticht. Maar ook welk een overeenkomst tusschen dat overweldigend groote en het schijnbaar geringe; want ook hier vinden we de natuurgetrouwheid terug, die aan den zin van onze tekstwoorden ten grondslag ligt. Zie slechts goed en ge zult, evenals ik, gewaar worden met welk een juistheid de kunstvorm is bepaald, die uitdrukking moest geven aan de plompe dierlijke kracht, welke toen als hoogste macht werd beschouwd. Want in de bouwkunst is geen anderen vorm te denken en voort te brengen, die meer het karakter van stabiliteit uitdrukt dan de pyramide-vorm.

Het is van belang bij het zien van deze monumenten op te merken, dat uit de veelheid en hun gelijkvormigheid blijkt, met welk een juistheid in die tijden werd gevoeld, dat de vorm geheel en al aan zijn bestaanskracht ondergeschikt is.

't Is een weinig vermoeiend, om niet te zeggen vervelend, lang op die puntige plompheden te staren, want al is er uit een bouwkunstig oogpunt niets op hen aan te merken, ze zijn toch uit den tijd geraakt, en slechts als voorbeeld van natuurgetrouwe werkstukken bezienswaardig.

Meer aantrekkelijk zijn de bouwwerken, welke daarna in het oog vallen. Deze doen zich dadelijk kennen als de voorbeelden, die tot in het oneindige zijn nagevolgd. Opvallend zijn de zuilenrijen, die de massa van deze bouwwerken karakteriseeren. Aantrekkelijk, in hooge mate, zijn de vormen, de verhoudingen en de afmetingen ,die het gemoed van den bouwmeester in verrukking brengen. Welk een majesteit en hooge kunstzin wordt hier tentoongespreid. Elk bouwwerk zegt ons, dat we hier te doen hebben met een berekenend overleg, dat alleen door bestudeering van de natuur der dingen kan verkregen worden. 't Is waar, deze tempels werden niet gewijd aan den God van Israël, noch aan de dierlijke kracht van menschelijke overheerschers, doch aan een geheel leger van denkbeeldige goden en godinnen, en toch staan we voor het feit der geschiedenis, dat van deze bouwwerken over het gebied der bouwkunst een beschavende en kunstontwikkelende kracht is uitgegaan, die nog in dezen tijd hare heilzame werking doet gevoelen. Dit zou niet mogelijk geweest zijn, wanneer de kunstenaars dier tijden niet doordrongen waren geweest van het besef, dat de in onze tekstwoorden neergelegde voorwaarden door den bouwmeester in alle opzichten moeten betracht worden. Ik zou veel te uitvoerig worden wanneer ik deze bouwwerken in hunne onderdeelen aan de tekstwoorden wilde toetsen; 't is trouwens leerzamer en daarom beter dat ge dit met eigen oogen doet. Tot welke uitkomst ge echter ook moogt komen, of welk verschil van gevoelen daarbij zou kunnen ontstaan over het meer of minder navolgenswaardige der vormen voor andere doeleinden, de slotsom zal altijd wel moeten zijn dat wij met echte, onvervalschte kunstwerken te doen hebben, die uitstekende voorbeelden zijn geweest en dit zullen blijven voor hen die, zonder vooroordeel, in het wezen der bouwkunst meer zien dan de uitdrukking van een vooraf opgezette meening.

Er verheffen zich nog een groot aantal andere monumenten die der beschouwing overwaard zijn, maar mijn aandacht minder geboeid houden, omdat zij mij in vele opzichten minder natuurgetrouw toeschijnen dan de voorgaande. Ik sta er daarom niet bij stil, ook omdat mijn blik thans meer in westelijke richting wordt getrokken.

Vond ik bij de beschouwing der reeds genoemde bouwwerken, de kunstuiting beperkt tot den horizon,

die den verwijderden kring vormt waarbinnen het stoffelijk leven van den mensch evenzeer beperkt blijft, de bouwwerken, die zich nu vertoonen, vormen zulk een contrast met de voorgaande, dat men zou kunnen meenen in een andere wereld te leven, indien we niet vooraf wisten dat we met den arbeid derzelfde aardbewoners te doen hebben, bij wie slechts het geloof aan de hoogste macht der ruwe kracht heeft plaats gemaakt voor het geloof in een macht die boven deze staat. Men herkent deze bouwwerken dan ook dadelijk aan de algemeen verstaanbare uitdrukking van het omhoog strevend beginsel dat de geestelijke grondslag van hun schepping heeft uitgemaakt. De beoordeeling van deze bouwwerken valt gemakkelijker dan van die welke in een meer verwijderd verschiet zich vertoonen, omdat wij zelve nog door de strooming worden medegevoerd of die stroom.ag me temaken, welke ze op den bodem der aarde te voorschijn bracht.

We zijn er trotsch op in de schaduw te mogen verkeeren van die grootsche bouwwerken welke door de geslachten zijn opgericht die we als ons voorgeslacht vereeren. Ik heb mij slechts weinig passen te verplaatsen om een bouwwerk te aanschouwen dat een beeld geeft van de wijze waarop, in de richting welke ik thans overzie, de voorwaarden zijn bemartigd, die in de tekstwoorden zijn neergelegd. Ik behoef u slechts te wijzen op den eeuwenouden, grijzen Martini, en ge hebt begrepen op welke richting in de Bouwkunst ik thans het oog geslagen heb.

Evenals zoovelen, welke elders zijn opgericht, is deze merkwaardige toren niet alleen een baak voor den omtrek der stad, hij is dit tevens voor de bouwkunst. Meen niet dat ge de bouwkunst in deze richting, elders natuurgetrouwer en schooner zult vertegenwoordigd zien. Wel zult ge er vinden die kostbaarder bekleed zijn, wier bouwkunst dikwijls overstemd wordt door de versieringskunst en de beeldhouwkunst, monumenten die daardoor grooter rijkdom tentoonspreiden dan deze oude drager van den eenvoud. Doch geen toren zult ge aantreffen die bij dien eenvoud, door zijn vormen, door zijn afmetingen, door zijn verhoudingen en door zijn karakter, de mate van zijn bestaanskracht duidelijker doet gevoelen.

Ontdoet hem vrij van alles waaraan gij eenige beteekenis van versiering zoudt willen geven, het zal geen schade doen aan de kennelijke oorzaak van zijn bestaan, noch aan zijn verheffend vermogen, noch aan zijn waardigheid, noch aan zijn karakter; hij zal blijven een der merkwaardigste bouwwerken.

Het verheugt mij, u op een zoo nabij gelegen beeld te kunnen wijzen. Een voorbeeld inderdaad, waaraan ieder heeft gevoeld en verstaan en ieder die wil steeds zal voelen en verstaan, dat de drie-eenheid der ruimte vullende stof, maat, verhouding en karakter, de geheele bouwkunst omvat.

De bouwwerken die ik verder zie, trekken mij niet voldoende aan om er daaruit één, als streng bouwkunstig, te kunnen aanwijzen. Het zijn allen meer of minder gelukkige navolgingen van de reeds genoemde. De architectuur wordt begraven onder de versieringskunst, de beeldhouwkunst en de schilderkunst. Ik zie de steeds grooter wordende onmacht, om de bouwkunst zelfstandig te doen optreden. Maat, verhouding en karakter worden schromelijk verwaarloosd. Een laatste poging wordt beproefd om van deze elementen ten minste nog iets te redden, door de bouwwerken der Ouden op te meten, om daarnaar een tabel van afmetingen samen te stellen, die voor den vervolge de grondslag der bouwkunst zal zijn. Door het slaafsch volgen van die tabel gaat zelfs het begrip, dat bouwkunst zonder een natuurlijken grondslag onbestaanbaar is, verloren. Steeds zinloozer, ongerijmder worden de bouwwerken. Krullen en prullen moeten de onmacht bedekken. Eindelijk wordt er niets meer voortgebracht, dat op bouwkunst gelijkt. Gelukkig ontwaakt te gelijk het besef, dat naar het betere moet gestreefd worden. Er komt leven en beweging. Het bouwen, in een aangewezen stijl, ontleend aan de oudheid, wordt hoofdzaak. Vooral veel, wat men noemt stijlkennis, wordt de leus. Ieder, die zaken doet, maakt, koopt en verkoopt in stijl.

Nagenoeg iedereen heeft of krijgt verstand van kunst en in het bijzonder van bouwkunst. De mode maakt zich van de kunst meester. Men verwacht een nieuwen bouwstijl.....

Intusschen zijn de weinige bouwwerken, waarbij ik stilstond, voldoende voor een algemeen en kort overzicht van de ontwikkelingstijdvakken, waarin de bouwkunst door andere geslachten en onder andere omstandigheden is beoefend. Een overzicht, waaruit we leeren, dat de bouwkunst zich van den tempel, door Jacob gesticht, tot en met de pyramiden zich ontwikkeld heeft van den eenvoudigsten natuurvorm tot den enkelen kunstvorm, die als een eenheid van krachtsuitdrukking voor het grootste deel uit niets dan grondvlak bestaat.

Van af deze tempels ontwikkeit zich het veelvoud der architectonische vormen, die voor latere geslachten tot voorbeeld konden dienen, zoolang de algemeene gedachtengang der menschheid niet verder reikte dan tot de genietingen, die de aarde kan verschaffen en tot de onderstelling, welke de oorsprong der ellende aan de onderwereld toeschreef. Daarna gaat een nieuwe geest door de wereld en wint de overtuiging veld, dat het werkelijk genot niet op, maar boven de aarde te vinden is, en dat de ellende niet onder, maar op de aarde haar oorspong vindt. Tegelijk met dit verschijnsel wordt ook een nieuwe bouwkunst geboren en zien we de bouwwerken, evenals de gedachtengang der menschheid, zich steeds hooger boven den alledaagschen horizon verheffen, tot op een zekeren tijd een hoogte bereikt is, die, zoo schijnt het mij toe, in die richting niet meer overschreden kan worden.

Maar het merkwaardigste en op dit oogenblik, naar mijne meening het leerzaamste, is het verschijnsel, dat voor elk van de ontwikkelingsperioden der bouwkunst een diepe vereering noodig was voor datgene, waartoe de bouwwerken werden gesticht.

Mij dunkt, in dit verschijnsel ligt een les van beteekenis opgesloten. Van beteekenis vooral in onzen tijd, waarin zoo reikhalzend naar de eerste sporen wordt uitgezien, die een, wat men noemt, nieuwen bouwstijl mogen doen verwachten. Ik geloof, dat inderdaad in dat beteekenend verschijnsel het antwoord ligt opgesloten op de vraag, waarom wij, in den waren zin van het woord, op geen bouwkunst kunnen wijzen, die ons geheel toebehoort. Want, ik vraag het in gemoede, waarvoor kunnen wij, enkelen misschien uitgezonderd, de diepe vereering gevoelen, die noodig is, om bouwkunst voort te brengen. Zou die vereering wellicht door de massa gevoeld kunnen worden voor den handel in effecten? Ik geloof het met; maar stel dat dit wel kan en dat er een architect bestaat, die het totaal dier vereering in zich heeft opgenomen, zou zijn kunstuiting wel naar een andere richting heen kunnen sturen dan die, welke wijst naar de onderwereld, waarin god Pluto van oudsher zijn scepter zwaait. En zou dat dan de richting der nieuwe kunst zijn? Och kom! Men zou spoedig moeten toegeven, dat we achteruit in plaats van vooruit gingen.

Zou, zal men misschien willen vragen, die diepe vereering, welke noodig is om kunst voort te brengen, dan niet, zooals eertijds, algemeen voor den godsdienst kunnen bestaan? Dat is een kritieke vraag, die ik met eene opmerking en een wedervraag wensch te beantwoorden. De opmerking is, dat deze diepe vereering algemeen niet bestaat, hetgeen bewezen wordt door het kunstlooze en de nagevolgde kunst, die de vele aan den godsdienst gewijde tempels tentoonspreiden. Mijne wedervraag is: moet de afwezigheid van de algemeen gevorderde diepe vereering wellicht niet toegeschreven worden aan de omstandigheid, dat de godsdienst een kerkdienst is geworden?

Zou, zoo vraagt misschien een ander, die vereering niet aanwezig zijn of kunnen ontstaan voor de wetenschap? Deze stelt zich toch niet achteraan of loopt achteruit, maar streeft voorwaarts en verdient in vele opzichten een groote vereering voor alles, wat ze tot vermindering van het lijden der menschheid tot stand tracht te brengen.

Dit zal wel door allen toegestemd worden; maar evenzeer moet worden toegegeven, dat de drijfkracht der wetenschap tot nu toe is ontleend aan de behoefte van het materieele leven. Als voorbeeld diene daartoe de richting van het onderwijs, waarbij hoegenaamd geen rekening is gehouden met de omstandigheid, dat de bestaanskracht van een mensch niet alleen uit verstand, maar uit verstand en gevoel bestaat en dat deze beide factoren niet elk op zichzelf, maar beide te zamen bij het kind gelijktijdig en harmonisch ontwikkeld moeten worden. Een ontwikkeld gevoel voor vormen,kleuren en klanken is evenzeer noodig, misschien zelfs noodiger dan bijv. de kennis van de walgelijke oude geschiedenis, welke over niets dan moord en doodslag handelt of de kennis van een reeks onmogelijke namen van beekjes en plasjes, bergtoppen en bergpassen. De kostbare tijd, aan het inpompen daarvan besteed, zou heel wat nuttiger en heilzamer gebruikt kunnen worden aan de ontwikkeling van kunstgevoel, dat evenzeer als verstand bij elk kind aanwezig is.

Om zich het recht op het kind geheel te verzekeren, heeft de wetenschap de wettelijke macht in den arm genomen en heeft men tot heil van de menschheid voorgoed een einde trachten te maken aan al het gekibbel over gevoel en verstand, door de menschelijke deugden in tweeën te splitsen, nl. in Maatschappelijke en Christelijke deugden. Doch deze splitsing was zoo weinig wetenschappelijk als denkbaar is. Want daardoor is de grondslag gelegd voor de meer en meer veldwinnende meening, dat men maatschappelijk ondeugend en Christelijk braaf en omgekeerd Christelijk ondeugend en maatschappelijk braaf kan zijn. Het gevolg daarvan is geworden, dat de onderwijzers niet verhinderen kunnen, dat de schooljongens u met drek gooien en de Regeeringen niet kunnen voorkomen, dat er naar hun vertegenwoordigers met bommen wordt geworpen.

De wetenschap heeft, met een schijn van poëzie, de door haar uitgedachte scheiding tusschen deugd en deugd duidelijk trachten te maken door een neutraal gekleurde streep.

Nu weet men, dat de kleur, welke in de bouwkundige wereld neutraal wordt genoemd, wordt verkregen door blauw met zwart te vermengen en zoo is het zeker gekomen, dat ik bij het beschouwen van die neutrale streep telkens moet denken aan het heldere natuurlijke water, dat door fabrieksafval vervuild is.

Onder deze omstandigheden hebben we te verwachten, dat de wetenschap recht maakt wat krom en krom wat recht moet wezen en dat ze zich vooreerst weinig geneigd zal toonen zich te regelen naar de andere tekstwoorden, die zeggen, dat geen twee dingen gelijk kunnen zijn, wier bestaanskracht verschillend is.

Hoe ver de officieele wetenschap bovendien van den zin dier woorden verwijderd is, wordt duidelijk aangetoond door de wijze, waarop het onderwijs der kinderen geregeld is. Allen worden over dezelfde kam geschoren en krijgen van hetzelfde laken een pak; of het hun past of niet, ze moeten het dragen.

Laat u dit genoeg zijn om aan te toonen, dat nog in lang niet voor de wetenschap die vereering kan verwacht worden, welke noodig is, om een nieuwe bouwkunst voort te brengen.

Nog iemand zou wellicht kunnen vragen: de politiek en het politieke leven, zou men daarvoor, nu of later, de diepe vereering kunnen gevoelen, die de bouwkunst noodig heeft. Ik geloof niet, dat die vrager in dit geval overwogen heeft wat politiek eigenlijk is. Vergun mij daarom te zeggen, wat zij voor mij beteekent.

Politiek is naar mijne meening niets anders dan een hoop verteerde en onverteerde uitwerpselen, die na het gebruik van geestelijk of wetenschappelijk voedsel door de geestelijke maag (nog een onbekend ding voor de wetenschap) worden afgescheiden.

Eigenlijk is politiek dus niets anders dan mest.

Dit wordt bewezen door de omstandigheid dat politiek op zich zelve als zoodanig niets dan onkruid voortbrengt en dat er, wanneer ze in beweging wordt gebracht, figuurlijk gesproken, even kwalijk riekende gassen en ziekte-verwekkende microben ontwikkeld worden als door den mest bij den boer. Nu moet men erkennen, dat ze, met kennis verwerkt met andere bestanddeelen, somtijds de vruchtwording bevorderen kan. Doch de vereering die men haar zal kunnen toedragen, kan toch nooit inniger worden dan die welke aan een mesthoop wordt toegekend.

Zou, zoo vraagt men eindelijk, dan de moderne vrouwenbeweging soms voor een diepe vereering in aanmerking kunnen komen? Ik zal trachten op die vraag een antwoord te geven. Die beweging is, zooals zij zich voordoet, van jongen datum en daarom moeilijk reeds nu in hare gevolgen bloot te leggen of te overzien. Intusschen streeft ze vooruit met de snelheid welke onzen tijd eigen is.

Ik zou het antwoord om meer dan een reden schuldig moeten blijven, indien zij zich anders aan het publiek had laten voorstellen dan het geval is geweest.

Wij hebben haar gezien op onze aanplakborden de afbeelding van die juffrouw welke met beide handen, als een smid, den voorhamer omvat houdt en dien hamer op het aanbeeld laat rusten alsof ze zeggen wil..... nu dit is ons onverschillig, doch niet onverschillig is het voor ons of we haar aldus met de noodige vereering kunnen naderen. Mijn antwoord is beslist ontkennend. Bij de beschouwing van deze prent dacht ik: Hoe is 't mogelijk dat eene naar vrijheid strevende beweging zich bedienen kan van zulk een ondergrondsche, onnatuurlijke voorstelling, en verder, de teekenaar zit thuis vermoedelijk onder de plak of wel, hij heeft nog nooit een gelukkige moeder gezien met haar kind aan een volle borst.

Bovendien vroeg ik mij onwillekeurig af waarmede dat vrouwmensch moest zijn grootgebracht, met de borst, met de flesch of met de moedermelk van een olifant. Ik zag verder naar de overige figuren op de prent, die mij toeschenen als te zijn gemaakt onder het dompige lommer van de boomen in een tuin der weeën, naar die griezelige oogen welke aan monden van uitgedoofde kraters herinneren, en naar

het mismaakte zoogdier, drijvende in de lucht, rustende op de hoofden van even onnatuurlijk gevormde schepsels. Ik overwoog toen wat ik geleerd had en kwam tot de slotsom dat er niet alleen revolutiebouwers maar ook revolutie-teekenaars bestaan.

(*Slot volgt*).

EEN ROCOCO-SALON.

Uit het huis, thans behoorende aan de R.-K. zusters van den Goeden Herder, aan het Spaarne te Haarlem, heeft het Kunstnijverheidsmuseum te Leipzig een salon in rococo-stijl aangekocht, die daarheen is overgebracht en dezer dagen voor het publiek wordt geopend. De zaal is door een vorigen eigenaar van het huis, Matthijs Hoofman van Diepenbroek, omstreeks 1760—65 ingericht met grijs en verguld houtsnijwerk aan de muren en de zoldering, een fraaien witmarmeren schoorsteenmantel en een rijk versierde deur, waarboven plaats is voor een uurwerk. Het rococo-ornement is in fijn relief uitgevoerd en staat nog zeer dicht bij den Franschen decoratiestijl uit het begin der achttiende eeuw.

In de muren zijn twee groote en vier kleine behangselschilderingen van de hand van den doofstommen schilder Gerrit Zegelaar (1719—1794). Zij zijn van 1763 gedateerd en stellen de vier jaargetijden en de elementen voor. De levensgroote koppen zijn blijkbaar portretten. Het allegorisch plafond is van een akademisch artist, de amorettes in de vier hoeken zijn in de manier van de grisailles van Jacob de Wit.

De geheele zaal, elf bij zes meter groot, maakt een zeer voornamen indruk.

OFFICIEELE KUNSTBESCHERMING.

Wie dit opschrift leest, verwacht zeker een felle philippica tegen den heer De Stuers, tegen het Rijksmuseum, tegen den heer Cuypers, tegen de plaatsing van de Nachtwacht, kortom tegen alles, wat tegenwoordig bestreden wordt, als er van officieele kunst gesproken mocht zijn.

Die verwachting zal echter bedrogen uitkomen, want wij zullen het Rijk laten rusten, om alleen over de wijze, waarop Amsterdamsche kunstbelangen door de overheid ter plaatse behartigd worden, iets in het midden te brengen.

Amsterdam is in het bezit gekomen van een eigen museum, dank zij de mildheid van vermogende burgers. Het besluit tot den bouw werd zonder veel enthousiasme genomen; de voltooiing had nog niet plaats gevonden, of men zond den bouwmeester als onnut reeds heen. De inwijding was het sein tot velerlei afbrekende critiek.

Maar de Rembrandt-tentoonstelling kwam, de vreemdelingen roemden het werk, en toen begonnen ook de landgenooten met hun waardeering. Vast staat thans, dat het Stedelijk Museum, wat de verlichting der zalen betreft, tot de beste van Europa behoort.

Nu zou men denken, dat het gemeentebestuur, eenmaal eigenares van zulk een gebouw, alles zou doen, om te voorkomen, dat het, door oorzaken van buiten, minder voortreffelijk zou worden, en in het bijzonder zou zorgen, dat het zijlicht der kabinetten aan de noordzijde niet bedorven werd.

De gemeente, als eigenares van het vóór het gebouw gelegen terrein had die zorg zonder veel moeite of opoffering op zich kunnen nemen. Wat zagen wij echter gebeuren? Ofschoon het zoogenaamde Museum-terrein nog grond genoeg bevatte, werd aan het Rijk precies het terrein recht over het Stedelijk kunstgebouw verkocht.

Wie nog mocht gehoopt hebben, dat het daar te stichten gebouw der Rijkspostspaarbank door zijn bescheiden afmetingen geen schade aan het museumlicht zou doen, ziet zijn hoop in rook vervliegen, nu het ontwerp van het Rijksgebouw publiek gemaakt is. Een bouwwerk van die enorme hoogte moet niet alleen veel van het beste licht onderscheppen, maar ook, bij zon, tot die hinderlijke reflecties aanleiding geven, welke de wanhoop van alle schilders zijn.

Er is, natuurlijk, aan dit alles niets meer te doen. Mocht er later weer eens een Rembrandt-tentoonstelling gehouden worden, dan zullen de „Staalmeesters", op hun oude plaats gehangen, een geheel ander licht hebben, dan verleden jaar. Wie weet, hoe bijvoorbeeld de beroemde Kasselsche kabinetten hun voortreffelijk licht danken aan de vrije ligging van het museum, zal dan begrijpen, hoe het komt, dat de Amsterdamsche niet meer zoo goed zijn als voorheen.

Doch, wat moet men ten slotte denken van de officieele Amsterdamsche kunst-waardeering, die een museum stichten doet, en die, ofschoon haar toch wel duidelijk moet zijn, dat dit althans op het noorden zoo vrij mogelijk moet staan, zonder noodzaak erin toestemt, dat juist aan die zijde een reusachtig gebouw in de onmiddellijke nabijheid verrijst? Heeft de directeur van het museum, heeft de stedelijke commissie van toezicht, toen het nog tijd was, op het dreigend gevaar gewezen? Wij hopen, dat dit blijken moge, daar zij anders hun plicht op onvergeeflijke wijze zouden hebben verzuimd.

BIJ DE PLAAT.

De eerste nommers van de „Deutsche Bauzeitung" van dezen jaargang bevatten uitvoerige artikelen over de restauratie van den dom te Metz, speciaal wat betreft den westelijken gevel. De bij dit nommer behoorende plaat stelt het tweede restauratie-ontwerp voor, door den dombouwmeester Paul Tornow, in 1893 ingediend. Alleen in enkele onderdeelen is dit ontwerp gewijzigd geworden. Het zal nog wel eenige jaren duren eer de restauratie, waaraan men thans 25 jaren bezig is, geheel gereed is.

PRIJSVRAAG.

ONTWERP VAN EEN DIPLOMA VOOR DE VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

1. De Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen schrijft uit de navolgende nationale prijsvraag:

2. Er wordt verlangd een ontwerp van een diploma voor de Vereeniging ter grootte van 10 à 12 dM².

3. Het diploma moet van het volgende opschrift voorzien zijn:

Diploma van de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen.

Uitgereikt aan .....

voor .....

Groningen, den .....

De Voorzitter:

De Secretaris:

De Juri-leden waren .....

4. De behandeling van het ontwerp wordt aan de mededingers vrijgelaten. Bij eene behandeling in kleuren mogen niet meer dan drie kleuren, benevens zwart, worden toegepast. De teekeningen moeten op weinig kostbare wijze gereproduceerd kunnen worden.

5. Er wordt uitgeloofd een prijs van 40 gulden en een premie van 15 gulden.

6. Het met den prijs bekroonde ontwerp wordt het eigendom der Vereeniging.

7. De juri zal bestaan uit vijf leden der Vereeniging

8. De ontwerpen moeten ingezonden zijn vóór op den 10n April 1899 bij den 1e Secretaris der Vereeniging, de heer W. A. Hof, Hofstraat 72*a* te Groningen.

Groningen, Februari 1899. L. M. MOOLENAAR, *Voorzitter.*
W. A. HOF, *1e-Secretaris.*

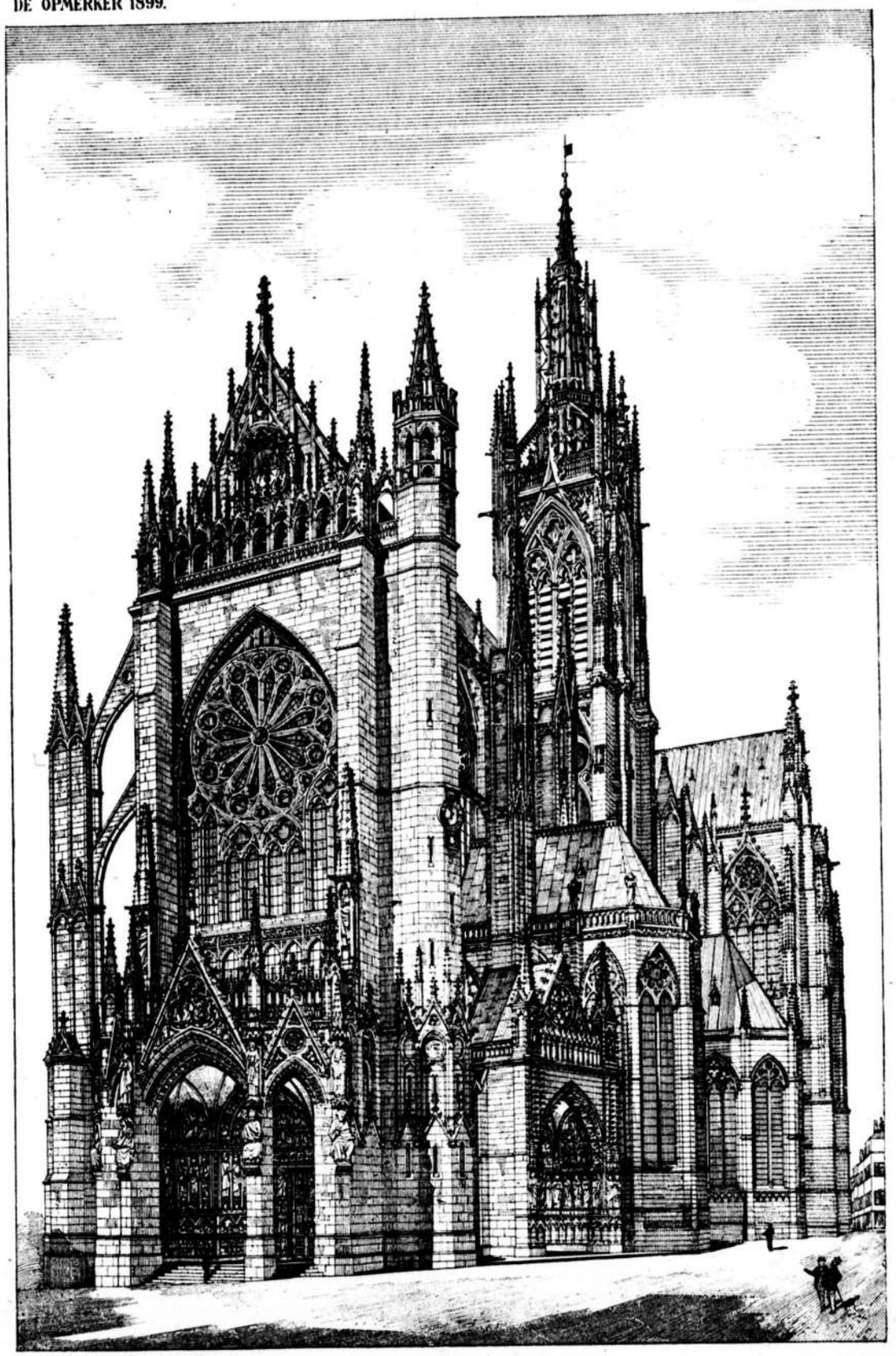

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

DE RESTAURATIE VAN DEN DOM TE METZ.

HOUTVLOERPLATEN.

Bij de beschrijving van dit materiaal in het voorlaatste nommer werd, door een misverstand, verzuimd de beide hieronderstaande cliché's op te nemen, waardoor deze beschrijving wel eenigszins onduidelijk werd. Men vestigt er onze aandacht op dat Fig. 1 voorstelt hoe de houtvloerplaten

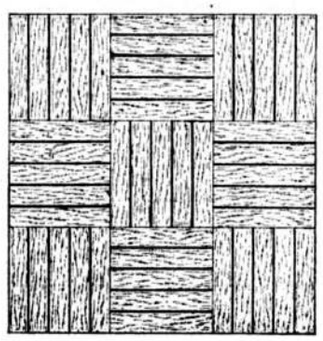

zonder rand in nieuwe of vochtige lokalen gelegd worden, terwijl voor droge lokalen ook houtvloertegels zonder asphaltnaden, zooals parket met rand gebezigd kunnen worden, zooals Fig. 2 aanduidt.

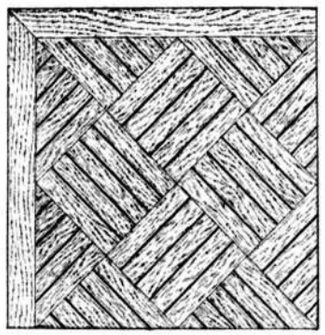

Naar men ons mededeelt wordt het materiaal ook in België veel gebruikt in scholen, hotels, restaurants, stations, enz., o. a. in het bekende „Café des Voyageurs" te Antwerpen. Men zie de desbetreffende annonce in dit nommer.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Algemeene Jaarvergadering van 7 Februari 1899.

De Voorzitter opent de vergadering en verzoekt de notulen der vorige algemeene vergadering te lezen, die daarop goedgekeurd worden, waarna aan den bekroonde in de prijsvraag voor een telefoongebouw, den heer Herman Kloot te Rotterdam, de door hem behaalde medaille met diploma en prijs met een hartelijke toespraak en onder applaus der Vergadering worden uitgereikt. Alsnu wordt het woord gegeven aan den 1ste-Secretaris tot het uitbrengen van het jaarverslag, waaruit blijkt, dat de toestand der vereeniging bevredigend genoemd kan worden, doch dat meerdere belangstelling van vakgenooten en leden en vooral van de jongeren gewenscht zou zijn. Het ledental klom van 140 tot 143. Ook de financieele toestand der vereeniging is niet ongunstig, daar de rekening van het afgeloopen jaar met een klein batig saldo sluit. De commissie tot het nazien der rekening stelt, bij monde van den heer Struijk, voor, den penningmeester onder dankbetuiging te dechargeeren, waarmede de Vergadering onder applaus instemt. De heer Struijk zegt echter daarmede nog niet alles geuit te hebben wat hem op het hart ligt en deelt mede, dat het hem bij het nazien der rekening van den penningmeester gebleken is, dat in 't algemeen zeer zuinig wordt huisgehouden, doch dat het hem in 't bijzonder trof dat het secretariaat zoo min kostbaar wordt gevoerd. Hij schrijft dat toe aan den persoonlijken arbeid en de toewijding van den 1ste-Secretaris, waarvoor hij hem hulde brengt. De voorzitter daarop het woord nemende, zegt zich geheel bij de woorden van den heer Struijk aan te sluiten en het, van eenige leden uitgaande, denkbeeld den 1ste-Secretaris een blijk van waardeering voor dien arbeid te geven, van harte te hebben toegejuicht Met een warm woord biedt hij dien functionaris nu het prachtwerk Le Castel Bérenger aan, dat door den 1ste-Secretaris onder dankbetuiging wordt aanvaard, doch onder voorbehoud het kostbaar geschenk meer als een blijk van vriendschap en waardeering dan als belooning te mogen beschouwen, daar hij het zichzelf niet anders dan als plicht toerekent de eenmaal aanvaarde functie zoo goed als in zijn vermogen is te vervullen. De commissarissen voor plaatwerk en sociëteit brachten hun verslag uit, waarbij eerstgenoemde niet dan treurige en laatstgenoemde meest aangename ervaringen kon vermelden. De heer Evers werd opnieuw bij acclamatie tot Voorzitter gekozen en de door het aftreden van den heer Dirkzwager openvallende plaats bezet door den heer P. Buskens. Na eenige benoemingen in de verschillende commissiën, komen eenige reglementswijzigingen aan de orde, waarvan de belangrijkste strekt om, door vermindering der contributie voor de leden tusschen den 18 en 23-jarigen leeftijd, het toetreden van jongelieden in de hand te werken en daardoor nieuw bloed in de Vereeniging te brengen. Na eenige discussiën worden deze en de minder belangrijke wijzigingen aangenomen. Bij de gebruikelijke rondvraag aan de leden of zij nog mededeelingen of voorstellen te doen hebben, gaf de heer Fol in overweging den ontwerper van het Beursplan alhier te verzoeken zijne teekeningen in een der eerstvolgende vergaderingen te willen exposeeren, waartoe het Bestuur de noodige stappen zal doen.

Ten slotte deelt de Voorzitter mede, dat het bestuur van plan is zich tot de beide vereenigingen van jonge bouwkundigen „U. N. I." en „Kennis en Kunst" te wenden, ten einde zoo mogelijk een fusie tot stand te brengen om versnippering van krachten te voorkomen. Niets meer aan de orde zijnde, wordt de vergadering gesloten.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling Haarlem en Omstreken.

In de eerste vergadering van het nieuwe jaar, door den heer J. van den Ban Pz. geopend, werd voorlezing gedaan van eenige ingekomen stukken en het jaarverslag door den Secretaris uitgebracht. Door de verplichte aftreding van den Vice-voorzitter, den heer P. Kleiweg Dyserinck, en den Secretaris, den heer J. W. G. Droste, die niet herkiesbaar zijn, werden de heer G. L. van Lennep als Vice-voorzitter en de heer Rego Veth als Secretaris gekozen. In eene volgende vergadering zal de plaats van 2e Secretaris worden aangevuld.

Een ernstige ongesteldheid van den heer Loudon was oorzaak, dat de door hem toegezegde mededeelingen over zijn reis naar Schotland en meer in het bijzonder over de grondstoffen en vervaardiging der van daar uitgevoerde vuurvaste materialen, tot nader moest worden uitgesteld.

INGEZONDEN.

Ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de Nederl. Mij. tot bevordering der Geneeskunst zal te Arnhem tijdens de jaarlijksche vergadering dier Mij. en gedurende de geheele maand Juli a. s een historisch geneeskundige tentoonstelling worden gehouden, welke tentoonstelling een beeld zal geven van wat in de laatste 50 jaren in Nederland op het gebied van geneeskunde is gedaan.

Aan deze tentoonstelling zal op bescheiden schaal eene afdeeling retrospectieve kunst, betrekking hebbende op geneeskunde, worden toegevoegd.

De ondergeteekende verzoekt alle collega's en belangstellenden, die op dit gebied iets in hunne omgeving kennen, daarvan bericht te doen aan zijn adres, met de mededeeling tevens of er kans bestaat dit voor de tentoonstelling in bruikleen te ontvangen

Arnhem. A. R. Freem, *Architect.*

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Bij kon. besluit is eene commissie ingesteld tot het onderzoeken van de geschiktheid en de bekwaamheid van hen die in aanmerking wenschen te komen voor eene benoeming van adjunct-inspecteur van den arbeid.

Tot leden dier commissie zijn benoemd, de heeren Mr. J. W. S. A. Versteeg, administrateur aan het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, tevens voorzitter, te 's-Gravenhage; H. A. Ravenek, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft; P. van der Burg, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft; Dr. L. Aronstein, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft; Dr. R. H. Saltet, hoogleeraar aan de Gemeenteuniversiteit te Amsterdam; Dr. H. F. Kuyper, inspecteur van den arbeid te Breda; A. D P. V van Löben Sels, inspecteur van den arbeid te Arnhem; J. H. L. van Deinse, inspecteur van den arbeid te Amsterdam; Mr. J. B Peyrot, commies aan het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, tevens secretaris, te 's-Gravenhage.

— Het heeft H. M. de Koningin behaagd ter beschikking te stellen van bestuurderen der Maatschappij „Arti et Amicitiae" een koninklijke gouden medaille, ten einde deze uit te reiken aan den jeugdigen kunstenaar, die zich door blijken van groot talent, deze onderscheiding zal hebben waardig gemaakt.

— Het Bouwkundig Genootschap vergadert Vrijdag den 24 dezer. Jhr. Mr. Victor de Stuers zal in deze vergadering eene lezing houden over het Binnenhof te 's-Gravenhage.

— Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs vergadert Dinsdag 14 Februari a. s., in het lokaal Diligentia, des voormiddags 10½ ure.

In deze bijeenkomst zullen o a. mededeelingen worden gedaan van de definitieve aanneming der fusie-voorstellen door de Nederlandsche Vereeniging van Werktuig- en Scheepsbouwkundigen en die voor Electrotechniek en mededeeling van de voorbereidende maatregelen, die getroffen zijn, opdat de fusie 1 Juli in werking trede.

Het lid G. E. V. L. van Zuylen zal een voordracht houden over de doorgraving der landengte tusschen Noord- en Zuid-Amerika en de jongste Panama-plannen en het lid C L M. Lambrechtsen van Ritthem over de rioleering en waterverversching van Amsterdam.

AMSTERDAM De voordracht van B. en W. inzake den gemeentelijken tramdienst werd door den Raad in zijn zitting van Woensdag goedgekeurd. Voorstellen kunnen mitsdien worden ingewacht:

a tot benoeming, zoowel van een directeur van den gemeentelijken tramdienst als van een directeur van het gemeentelijk electrisch bedrijf, op een salaris van *f* 6000 tot *f* 8000, nadat eene openbare oproeping van sollicitanten voor beide betrekkingen zal hebben plaats gehad;

b. tot stichting van eene centrale inrichting voor de levering van electrische energie.

HAARLEM. Op voorstel van B. en W. besloot de Raad in zijne zitting van Woensdag 8 dezer den gemeente-architect eene gratificatie van *f* 250 te verleenen voor extra-diensten, bewezen bij den aankoop der gronden voor de gasfabriek.

GRONINGEN. De Gemeenteraad besloot in zijne laatst gehouden zitting, dat door en voor rekening der gemeente een tram zal worden gelegd van het Oosten, waar een openbaar slachthuis wordt opgericht, naar het Westen der stad, waar de nieuwe lijn in verbinding kan worden gebracht met den bestaanden paardenspoorweg naar Drente. Tevens werd besloten de directie der bestaande tramlijn uit te noodigen om de nieuwe tram te exploiteeren.

LEEUWARDEN. De Vereeniging „De Friesche Bouwkring" heeft dezer dagen de volgende circulaire verspreid:

„De Vereeniging „De Friesche Bouwkring", gevestigd te Leeuwarden, heeft besloten oude gebouwen, die kunstwaarde bezitten en waarvan nog vele in Friesland voorkomen, in plaat te brengen. Indien er in uwe omgeving kerken, poorten, woonhuizen of andere merkwaardige bouwwerken van dien aard bestaan, dan zult u ons zeer verplichten door ons hiermede in kennis te stellen. Ook zouden we het zeer waardeeren daarvan bijzonderheden te vernemen, voor zooverre die bekend zijn of uit archieven, oude geschriften etc. zijn op te sporen

„Het doel is deze platen onder de leden der Vereeniging te verspreiden en voor belangstellenden verkrijgbaar te stellen, om langs dien weg de schoone bouwproducten uit het roemrijk verleden, waarvan vele op afgelegen plaatsen als 't ware zijn verscholen, aan de vergetelheid te ontrukken en zoo mogelijk eene volledige verzameling daarvan bijeen te brengen.

„Mochten er in uwe omgeving dergelijke gebouwen zijn, die in vervallen staat verkeeren en eene restauratie vereischen, dan stelt het bestuur zich gaarne bereid u van advies te dienen, terwijl dringend verzocht wordt om, voor het geval tot afbraak van dergelijke werken mocht worden besloten, daarvan tijdig bericht te mogen ontvangen, zoodat alsdan vooraf eene afbeelding genomen kan worden

„Vertrouwende dat u ons de gevraagde medewerking zult willen verleenen, hebben wij met verschuldigde hoogachting de eer te zijn namens de Vereeniging „De Friesche Bouwkring",

W C. DE GROOT, Voorzitter.
H. FEDDEMA AZN., Secretaris, Eewal 53.

ZAANDAM. De heer G. J. Honig maakt in de „Zaanlandsche Courant" melding van een zelfde geval als zich thans met de Bullekerk alhier voordoet, en een eeuw geleden te Krommenie plaats vond.

Daar had men al sedert vele jaren ontdekt dat er aan de zuid zijde van de kerk nabij den toren een verzakking plaats had, die in den laatsten tijd zooveel schoen toe te nemen, dat men vrees begon te krijgen voor een totale verzakking, die eindelijk een instorting ten gevolge kon hebben.

Het gevolg was verdeeldheid onder de burgers van Krommenie. De eene wenschte eene reparatie, de andere een nieuw kerkgebouw. De magistraat, volgens de oude wetten ook het hoofd van de kerkelijke gemeente, had in deze te beslissen, en besloot tot bouw van een nieuwe kerk. De heer Creutz, ook de bouwheer van het Westzaner raadhuis, maakte teekening en bestek. De inventaris van het oude gebouw als preekstoel, doophek en banken, kronen en grafzerken, moest behouden blijven.

Wie zou echter den redder van de kerk zelve zijn?

De naam van dezen persoon is niet bekend geworden uit de geschriften die van deze kerkhistorie aanwezig zijn, maar hij was „een dronken spinder van Graft of De Rijp", die de hoogste bieder was voor de afbraak van de oude kerk. De man had geen duit en er was geen questie van dat hij borgen kon krijgen. De magistraat, mooi boos, deed de zaak geen verderen voortgang hebben. Gulle vroolijkheid heerschte onder de tegenstanders; deze kregen de lachers aan hunne zijde, twijfelaars kozen hun partij.

Het bijzondere geval werd bezongen in verzen, of gehekeld in schotschriften en paskwillen.

En eindelijk is dat groote plan op niets uitgeloopen — en men is tot de reparatie overgegaan.

Meer dan honderd jaren zijn sedert voorbijgegaan en nog is Krommenie in het bezit van haar oud kerkgebouw met al zijn herinneringen en tradities. Men is vergeten, dat er een tijd is geweest toen voor instorting of afbraak werd gevreesd.

PERSONALIA.

— Met ingang van 1 April is den opzichter der telegraphie van de 1e kl. W. J. van Gulik, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend uit 's Rijks dienst.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

toegevoegd aan den chef der 3e waterstaatsafdeeling in het belang der verbetering van de bevloeiing en den waterafvoer in Oost-Semarang, de adspirant-ingenieur P. L. Blanken;

benoemd tot opzichter 2e kl. en geplaatst in de residentie Timor, de ambtenaar op non-activiteit V. E. Roemers;

overgeplaatst van de residentie Soerabaja naar de resid. Sumatra's Oostkust, de opzichter 2e kl. W. A. B. David; van de resid. Semarang naar de resid. Soerabaja, de architect 9e kl. J. P. T. Rhemrev;

eervol ontslagen, op verzoek, de waarnemende architect 2e kl. J. Ph. van Roosmalen, en de gewezen onderopzichter 2e kl. bij den aanleg van Staatsspoorwegen B. G. J. Th Ciebrant;

tijdelijk gesteld ter beschikking van den directeur, ten einde dienst te doen als adspirant-ingenieur, G. van Bemmel.

— De opzichter bij het mijnwezen Brender à Brandis, gaat wegens langdurigen dienst met een jaar verlof naar Europa.

— Tot ingenieur aan de Gist- en Spiritusfabriek te Delft (directeur Van Marken) is benoemd de heer H. W. J. van Otterbeek Bastiaans, te Apeldoorn.

— De heer J. de Kock Jr., te Haarlem, is met ingang van 1 Maart benoemd tot directeur der gemeentegasfabriek te Roermond.

— Bij kon. besluit is de eerste teekenaar M. L. van Breen, benoemd tot hoofd van het teekenbureau van scheepsbouw bij het Departement van Marine.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig opzichter voor het bouwen van een nieuw gemeentehuis te Cromvoirt (N.-B.). Adres, met opgaaf van salaris, vóór 15 Februari

— Bouwkundig opzichter. Adres met opgaaf van leeftijd, uitgevoerde werken enz., onder letter A., boekh. H. L. Smit, Hengelo (O.).

— Teekenaar-opzichter, bekend met detailleeren. Adres lett. H A T, Alg. Adv. bur. Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— Opzichter, bekend met het maken van teekeningen, begrootingen enz. Adres motto „opzichter", Bureau *De Aannemer*, Amsterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Bekwaam bouwk. teekenaar, zoowel practisch als theoretisch ontwikkeld, zag zich gaarne geplaatst Adres letter B T, brievengaarder, Oudkarspel. (*Zie advert. in dit no.*). (1)

Advertentien.

H. H. Architecten.

Een **bekwaam BOUWKUNDIG TEEKENAAR**, van goede getuigen voorzien, zoowel practisch als theoretisch ontwikkeld, zag zich gaarne ***geplaatst.***

Brieven lett. B T, brievengaarder *Oudkarspel (N.-H.).*

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 86 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen. —* Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 7. ZATERDAG, 18 Februari 1899.

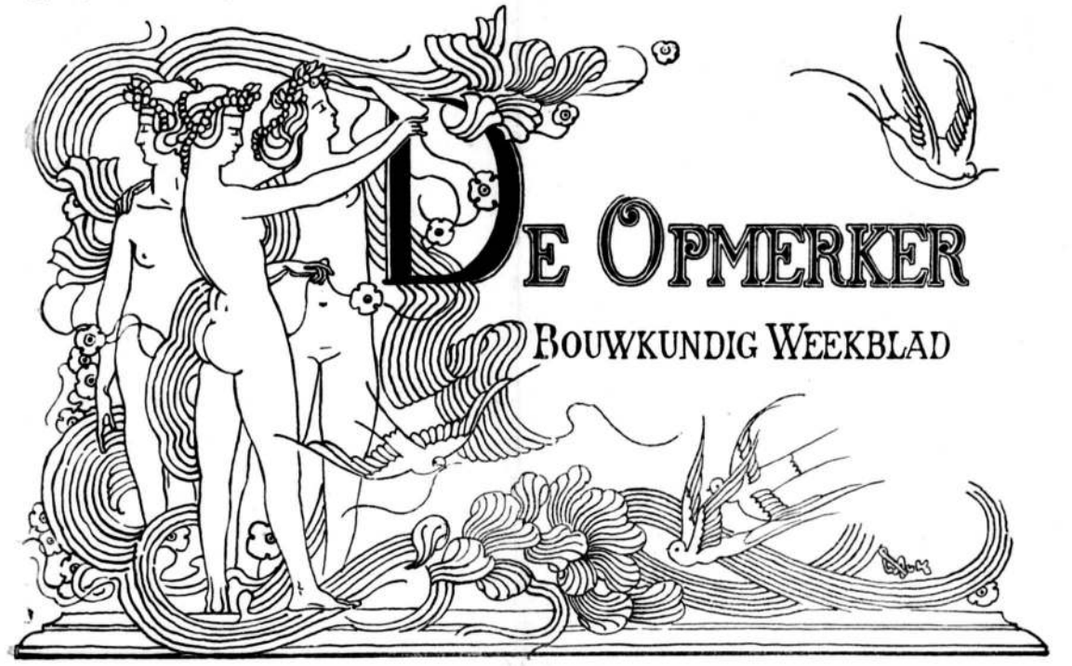

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

EEN KUNSTBESCHOUWING ZONDER PLATEN IN DEN VORM VAN EEN PREEK.

(*Slot van pag.* 48).

De genoemde voorbeelden zijn, naar ik meen, voldoende om aan te toonen, dat er, gelijk reeds is gezegd, in onzen tijd eigenlijk niets is waarvoor de algemeene vereering wordt opgewekt die noodig is om de bouwkunst boven het reeds in vroeger eeuwen bereikte peil te verheffen.

Die gevolgtrekking behoeft ons echter volstrekt niet te ontmoedigen, noch moeten we daarom bij de pakken gaan neerzitten en wachten en uitzien als zuster Anna, naar de komst van hetgeen we verwachten mogen. Integendeel, er is nog zooveel te doen en te onderzoeken; er moeten nog zooveel prenten bekeken en bestudeerd worden om van vele bouwkunstige zaken een juist begrip te verkrijgen, dat de noodige vereering voor wat dan ook, misschien reeds aanwezig is voordat men haar komst vermoedt en men met al den nog te verrichten arbeid op bouwkunstig gebied gereed is. De eenheid van zin, welke in de bedoelde vereering ligt opgesloten, wordt in onzen tijd veel meer gemist dan in vroeger eeuwen. De veelheid onzer kennis heeft zich nog niet kunnen concentreeren tot een bepaalde uitdrukking van gedachte, die een natuurlijk beginsel omvat dat algemeen verstaan, gevoeld en vereerd kan worden. Wij lezen en bewegen ons tusschen uitersten, ontstaan door steeds andere stroomingen in tegengestelde richting.

Hier een paleis van natuursteen — daar vlak tegenover een postkantoor van baksteentjes.

Hier overweldigende overvloed — daar jammerlijk gebrek.

Hier een moeder met een zuigeling — ginds een vrouwmensch met een aambeeld.

Hier een streven naar een hoogere wereld — daar een streven naar de onderwereld.

Hier een automobiel — ginds nog een trekschuit.

Hier overdrijving van kunstgevoel — daar totale gevoelloosheid.

Hier gezinnen met 10 of 12 kinderen — ginds gezinnen zonder of met hoogstens twee kinderen.

Hier opbouwende, helpende geestdrift — daar neerhalende, afbrekende critiek.

Tusschen zulke en dergelijke uitersten, denken en doen, streven en zoeken, dezen naar dit, anderen naar dat, en de bouwmeesters naar een nieuwen bouwstijl. In dit streven en zoeken ligt de waarheid opgesloten, dat we niet zijn op den weg waarop we zijn moeten. De bouwmeesters bouwen vandaag zus en morgen zoo, al naarmate ze door een bepaalde strooming naar het eene of het andere uiterste worden medegevoerd. Wat anderen gebouwd hebben en wat we zien bouwen, zoowel als hetgeen we zelf hebben gebouwd en nog zullen bouwen, kan volstrekt nooit in alle opzichten den toets van onze tekstwoorden weerstaan.

We moeten inderdaad de prenten nog wat nauwkeuriger bekijken en niet tegen een herhaling opzien. We moeten ons ook niet overhaasten en den tijd vooruit willen loopen, evenmin moeten we ons bekommeren om de ergernis, die bij sommige menschen daardoor wordt opgewekt.

De zin der tekstwoorden kan ons daarbij leiden en zal ons leeren wat wel en wat niet moet.

Ik ben dan nu als van zelve gekomen tot het tweede deel van mijn preek, waarmede ik de vraag zal trachten te beantwoorden, wat de bouwmeesters en zij die tot het bouwvak in betrekking staan te

doen hebben om zooveel mogelijk den zin van onze tekstwoorden te betrachten.

Het antwoord kan met het oog op het voorgaande in de weinige woorden worden samengevat: Oefening in juist opmerken en onderscheiden. Daarvoor vooral is het zoogenaamde prentjes-kijken zoo nuttig en leerzaam. Waarnemen met eigen oogen en de waarneming vergelijken met de openbaringen der natuur. Doordringen tot het wezen der zaak dat aan elk bouwwerk, aan elk detail ten grondslag ligt.

Doen we dit, of liever trachten we in de gegeven omstandigheden dit te doen en wordt daarbij dit streven met oordeel omgezet in bouwkunstige vormen, dan zijn we stellig en zeker op den goeden weg en werken we mede aan de volheid der toekomstige bouwmeesters, die ongetwijfeld dan ook deel zullen nemen aan de algemeene vereering die voor de wording van een nieuwen bouwstijl noodig is.

Ik moet hieraan nog een korte beschouwing toevoegen omdat mij meermalen gebleken is, dat niet alleen de lieden die aanleiding tot deze preek gaven maar ook anderen, die inderdaad de bouwkunst beoefenen, somtijds doen alsof de prenten slechts bestaan om hen te dienen tot enkel navolgen. Ik meen daarbij te hebben opgemerkt, dat dit ongemotiveerde navolgen niet altijd voortvloeit uit gebrek aan lust tot oefenen of uit onbekwaamheid, maar veelal uit gebrek aan een zelfstandig begrip van datgene wat als het wezen der bouwkunst moet aangemerkt worden. Vergun mij daarom nog even stil te staan bij een algemeen bekend natuurverschijnsel dat ons den weg wijst om tot een zelfstandig begrip over het wezen der bouwkunst te geraken.

Laten we onze gedachten een oogenblik bepalen tot de menschheid in haar geheel, zooals zij zich met de eigenaardige kenmerken der rassen aan ons vertoont. ('t Zijn tusschen twee haakjes alleen hoofdzakelijk de prentjes waarvan we het weten moeten).

Een kijkje op die onderscheidene exemplaren doet ons dadelijk een belangrijk verschil van vormen, en vooral van uitdrukking waarnemen. De gevolgtrekking ligt voor de hand, dat ook het innerlijk leven, hun bestaanskracht, overeenkomstig de uitdrukking, verschillend moet zijn. De ervaring van geloofwaardige menschen bevestigt deze gevolgtrekking.

Zet men de waarneming voort, bijvoorbeeld van rassen op groote volken, van deze op kleine volken, van kleine volken op provincialen en van deze op stedelingen, buurtbewoners en op het huisgezin, dan wordt het onderling verschil in uitdrukking wel is waar steeds geringer, maar toch blijft er verschil merkbaar en zoolang men dit kan waarnemen is het mogelijk na studie en vergelijking met meer of minder juistheid naar het uiterlijk, het wezen van den mensch vast te stellen. In elk geval leert dit natuurverschijnsel ons dat zelfs het meest ingewikkelde natuurproduct de uitdrukking vertoont van het wezen dat aan zijn vorming ten grondslag heeft gelegen.

Hetzelfde hebben we ook opgemerkt aan de verschillende bouwwerken die we als voorbeelden van bouwkunst hebben bezien. Evenals bij rassen, volken en stedelingen, hebben we het wezen der zaak teruggevonden in de afmetingen, de verhoudingen en de vormen die te zamen het karakter bepalen. Om dus den zin van onze tekstwoorden te betrachten moeten we ons toeleggen op natuurgetrouwheid; dan plaatsen we geen steunpunten waar ze overbodig zijn of laten ze achterwege waar ze juist onmisbaar zijn; dan zullen we ons wachten om recht te maken wat krom en krom wat recht moet wezen; dan zullen we trachten voor elk detail den juisten vorm te vinden die door afmetingen, verhouding en karakter het evenwicht daarstelt met zijn nevenvormen. Dan zullen we ons nog vele malen met het „prentjes kijken" moeten onledig houden.

En nu ten slotte de vraag beantwoord: wat moeten we met het oog op de tekstwoorden nalaten en wat mogen we verwachten.

Ik kan ook deze vraag in het kort met een paar opmerkingen beantwoorden.

Het komt algemeen voor dat men zich een beeld zijner verwachtingen vormt, overeenkomstig de huiselijke, plaatselijke en maatschappelijke omstandigheden waarin men zich in den tegenwoordigen tijd bevindt. Dit ligt, vooral met het oog op de maatschappelijke toestanden, in den aard der zaak; doch de natuur der dingen leert, dat men zoodoende telkens een fout begaat; want meestal zien we onze verwachtingen in rook opgaan; dat komt omdat we alleen of in hoofdzaak slechts rekening houden met hetgeen het meest voor de hand ligt, en dikwijls meenen dat, gelijk het spreekwoord zegt, onze uil een valk is. Wij zien het beeld onzer verwachting steeds veranderen en eindelijk geheel verdwijnen.

Zoo ging het met de verwachtingen van een nieuwen bouwstijl en zal het vermoedelijk met de tegenwoordige verwachting gaan tot men inziet dat voor een nieuwe bouwkunst meer noodig is dan het gemakkelijkst voor de hand liggende.

Reeds jaren wordt er, wat men noemt, een nieuwe bouwstijl verwacht. Elke 10 à 20 jaar, wanneer een jonger geslacht tot meerdere rijpheid is gekomen, wordt er een beeld rondgedragen van de verwachtingen die gekoesterd worden. Wij hebben al onderscheidene van die beelden overleefd. Er is een tijd geweest dat het beeld der verwachting eerst met een oud Grieksch en daarna met een nieuw Grieksch costuum omkleed was. Vervolgens werden er beelden rondgedragen, getooid met allerlei renaissancemotieven. Ter zelfder tijd en later tooide men het beeld der verwachting met al den luister der middeleeuwen. Doch hoe meesterlijk deze beelden dikwijls gemodelleerd waren, ze zijn, als de meeste verwachtingen, in rook opgegaan.

Thans is men weer aan komen dragen met een ander beeld der verwachting; 't is van Byzantium over Amerika aangevoerd, dat is wel een beetje een omweg, maar leverde geen bezwaar op, nu er geen afstanden meer bestaan. Het beeld schijnt nog niet geheel voltooid; nu en dan ziet men het aangekleed met een allegaartje, ontleend aan Egyptische, Hindoesche en Boschmenschen-architectuur, dan weer is het getooid met haren als van een meerkat, soms met ringen in de ooren of ook wel omhangen met het gewaad van een Chinees. Alles natuurlijk besteld en gedaan met de zeer te prijzen liefde voor de kunst. Doch als ge u de tekstwoorden herinnert en tevens wat wij moeten doen om den zin dier woorden te betrachten, dan gaat het u als mij en mogen we aannemen dat ook dit beeld den weg op zal gaan van zijn voorgangers. Afgaande op hetgeen reeds is geschied, is de onderstelling niet gewaagd, dat er in den loop des tijds nog meerdere beelden zullen rondgedragen worden, in allerlei costuum; zelfs is het niet onwaarschijnlijk dat er een verschijnt in Adam's costuum of wel een dat enkel van doodsbeenderen is samengesteld. Dit is geen overdrijving, want reeds nu wordt ons nu en dan een voorproefje van dergelijke verwachtingen aangeboden. De griezelige kunstopvatting die de vrouwenbeweging omzette in

een juffrouw-smid, wijst aan, in welke richting de gedachtengang van sommigen wordt voortgedreven. Ook de betrekkelijk onschuldige moppentapper, die aan zijn doodkist den naam van houten demi-saison geeft, beweegt zich in 'n dergelijken gedachtenstroom.

Juffrouw smid en de houten demi-saison zijn beelden van verwachtingen die onze tijd zal overleven, omdat zij uit de onderwereld zijn opgediept, waarop ik in den aanvang gewezen heb. Maar onverschillig vanwaar die beelden worden aangedragen, ge kunt er verzekerd van zijn dat ze in rook en damp moeten opgaan omdat men ze tooit met reeds gedragen kleeren, waarin de mot een woonplaats heeft gevonden of zeker vinden zal.

Mogen we dan niet een nieuwe kunst of zelfs maar een nieuwe bouwkunst verwachten? Zeker! mogen we dit. Maar kleed uwe verwachtingen niet aan en loop er niet mede te koop, gelijk men meent te mogen doen en gelijk onlangs in een vakblad is geschied door van de nieuwe kunst te gewagen alsof ze reeds bestaat. Misschien duurt het niet lang meer of men zal ook op gelijke wijze van de nieuwe bouwkunst gaan spreken. Maar laat u dan niet te spoedig verlokken. Het prentjes kijken zou dan wel eens gevaarlijk kunnen worden. Zie daarbij vooral goed toe, dat wil zeggen met eigen oogen, en vergeet de tekstwoorden niet. En vraag boven alles waar ge de algemeene diepe vereering kunt waarnemen die allereerst noodig is om een nieuwe bouwkunst voort te brengen.

Zeer zeker mogen wij in de verwachting leven dat een nieuwe bouwkunst zal geboren worden. Die verwachting *moeten* we koesteren, want zij is zelfs een der voorwaarden, die met de meer genoemde vereering moet gepaard gaan om de geboorte van een nieuwe bouwkunst mogelijk te maken.

We mogen echter niet verwachten dat een nieuwe bouwkunst ontstaan zal uit de onzekere, denkbeeldige en dubbelzinnige gegevens die als machtspreuken zijn en nog steeds worden verkondigd.

Nu men op het gebied der versieringskunst, dat, intusschen zeer dikwijls met dat der bouwkunst wordt vereenzelvigd en verward, eindelijk heeft ingezien dat de voorwaarden en de grondslag van de ornamentiek niet van pleistermodellen kan afgekeken worden, maar in den aard en het wezen der zichtbare natuur moeten gezocht worden, heeft men een flinken stap voorwaarts gedaan. Doch hoe weinigen zijn er nog maar die de groote beteekenis daarvan inzien. Op bouwkunstig gebied is men zoover nog lang niet; we zijn nog onmachtig om iets anders te doen dan bij elkander te flanzen van hetgeen men hier en daar gezien en van de prenten heeft afgekeken. Die onmacht is op zichzelf geen zonde, maar wel is het verkeerd wanneer men die onmacht niet wil erkennen en zich laat bewierooken door een menigte die van den „Prins geen kwaad weet". Hier en daar zien we een gebrekkige poging wagen om zonder de terecht afgedane theorieën, en zonder een aan de natuur der dingen ontleenden grondslag, zoo iets als bouwkunst voort te brengen. Maar ach, hoe plomp en naargeestig komt alles voor den dag als van buiten niet wat groen en bloemen en van binnen niet de decorateur te hulp komt om de onmacht van den bouwmeester te bedekken. Wij moeten er vooral voor waken, dat we ons in zulke gevallen niet door een ongemotiveerde vereering laten medeslepen. De neiging daartoe is te sterker naarmate we ons minder bewust zijn van de noodzakelijkheid van een positieven natuurlijken grondslag.

Wij mogen verwachten dat de behoefte aan zulk een grondslag zich meer en meer zal doen gevoelen, wanneer meer algemeen wordt nagelaten te doen en te bouwen wat in strijd is met den zin der tekstwoorden.

We mogen verwachten dat de eerste kenteekenen van een nieuwe bouwkunst zegevierend te voorschijn zullen treden, wanneer de bouwmeesters zullen nalaten versieringskunst met bouwkunst te verwarren en meer of iets anders te geven dan ze kunnen of mogen geven.

We mogen ten slotte alles voor de bouwkunst verwachten, wanneer het aanstoot gevende prentjes kijken ons zooveel heeft geleerd dat we kunnen nalaten onze onmacht te verbloemen en te doen alsof bouwkunst zonder een aan de natuur ontleenden grondslag mogelijk is.

Ik eindig met den wensch dat ik den juisten toon mag hebben aangeslagen om de beteekenis en de waarde der tekstwoorden te doen gevoelen, en met de volgende berijmde geschiedenis:

Er leefde in den ouden tijd,
Een vrouw van strenge zeden,
Door ieder zonder onderscheid
Geacht en aangebeden.

Haar schoonheid en haar reine geest
Verspreidd' een glans op d'aarde,
Die toen en later is geweest
Een bron van groote waarde.

Haar beste naam was Ed'le kunst
En elkeen die haar eerde,
Stond bij haar in de hoogste gunst,
Ontving, wat hij begeerde.

Eens stond een jongling, fier en schoon,
En zonder veel gebreken,
Beschroomd, verrukt voor haren troon,
En vroeg, te mogen spreken.

„Wat wilt gij?" sprak de Ed'le kunst,
Wat wenscht gij te ontvangen,
Spreek vrij en zeg mij, welke gunst
U 't harte doet verlangen.

„Ik wensch," dus sprak de knaap bedeesd,
„Ik wensch, dat gij mijn werken
Vervullen wilt met uwen geest,
Mijn lust, mijn ijver sterken."

„Wat is uw lust, wat is uw kracht,
Waaraan zult gij die wijden,
Gevoelt gij, dat met mijne macht
Uw arbeid leidt tot strijden?"

„Ik smeek u, reine, Ed'le kunst
Neem mij in uw vertrouwen
En maak mij door uw kracht, uw gunst,
Een meester in het bouwen."

„Is dat uw wensch, mijn goede vrind,
Is dat uw doel, uw leven,
Zoo weet, dat, wie aan mij zich bindt,
Zichzelf, en meer moet geven.

Waar ik als bouwkunst mij vertoon,
Daar is natuur en waarheid,
Daar groeit, als elke plant, het schoon
Door eenvoud en door klaarheid,

Daar is karakter, daar is maat,
Die, met verhouding samen,
De eenheid vormen van het zaad,
Welks vruchten u bekwamen.

Zoo dikwijls gij een bouwwerk maakt,
Gedenk dan mijne rede,
Zorg, dat gij daarin nooit verzaakt
En doe steeds deze bede:

„O kracht des hemels, boven al,
Vervul mijn geest en handen,
Opdat de kunst mij immer zal
In geestdrift doen ontbranden.

Verlicht mijn oog, geleid mijn hand,
Bestuur mijn zin en wezen;
Vervul mijn hart en mijn verstand
Met wijsheid, nooit volprezen.

Leer mij, wat krom is en wat recht
Nooit anders te beschouwen
Dan de natuur, de waarheid zegt;
Leer mij met hen te bouwen.

Leer mij, van alles wat bestaat,
De krachten onderscheiden,
Opdat ik steeds naar dezen raad
Den onzin leer vermijden."

Zoo sprak de Kunst en lei heur hand
Hem op het hoofd en zeide:
„Doe dus uw plicht en smeed een band
Van waarheid, schoonheid beide.

Ga heen, verschaf u vasten grond,
Neem niet den schijn voor 't twezen,
En laat u nimmer door een mond
Met modepraat belezen.

Herinner u bij elken stond,
Bij al uw doen en laten,
Dat bouwen, zonder een'gen grond,
Geen kunst kan achterlaten.

Uw arbeid wordt dan meer en meer
Voor onmacht steeds beveiligd,
Natuurgetrouw, en tot uw eer
Door mijnen geest geheiligd."

L. M. MOOLENAAR,
Adjunct-directeur der Gemeentewerken te Groningen.

DE NED.-HERV. KERK TE OVERSCHIE.

In de „N. Rott. Ct." breekt de heer Jhr. Mr. Victor de Stuers een lans voor het behoud dezer kerk. Notabelen en kerkvoogden willen de kerk afbreken en door eene nieuwe vervangen, omdat kerk en toren belangrijke reparatiën noodig hebben, gebrek aan zitplaatsen bestaat en de inrichting van het gebouw ondoelmatig is. De heer De Stuers heeft het kerkbestuur overtuigend aangetoond dat bij een behoorlijke restauratie van kerk en toren, met aanbouw van een beuk aan het noorder zijschip, niet alleen de kosten veel minder zouden bedragen dan volgens het plan van kerkvoogden, maar bovendien een vrijwat grooter aantal zitplaatsen verkregen zou worden. Het kerkbestuur toonde zich zeer erkentelijk voor dit advies, maar besloot toch de kerk af te breken en een nieuw gebouw te stichten.

„Sloopt men", zegt de heer De Stuers, „dit gebouw, dan verdwijnt wederom een merkwaardig document voor de geschiedenis onzer architectuur. Het ware te hopen dat notabelen en kerkvoogden alsnog inzagen dat zij Overschie niet van zijn oude kerk en toren moeten berooven en dat zij verstandiger doen aan hun architect op te dragen een plan te ontwerpen volgens hetwelk met behoud en herstelling van het bestaande in het gebrek aan ruimte wordt voorzien, iets dat veel minder zal kosten dan het eerste plan en ook dan de stichting eener geheel nieuwe kerk."

Het zou inderdaad zeer jammer wezen, als weer een oude kerk zonder noodzaak werd gesloopt. De heer De Stuers verdient weer veel dank voor zijn optreden in deze.

Nu er kans bestaat dat de kerk te Zaandam, wier ondergang gewis scheen, behouden blijft, hopen wij van harte, dat ook de Overschieërs, door den „Schoolmeester" zoo wijd vermaard geworden, zich van de dwaling huns wegs zullen bekeeren, en dat zij hun eerwaardig kerkgebouw in stand zullen houden.

Men kan den architect, dien de nieuwe kerk ontgaan zou, allicht op andere wijze schadeloos stellen.

EEN IJZEREN BRUG.

De brug, naar Alexander III van Rusland genoemd, die thans te Parijs wordt gebouwd, is uit een oogpunt van constructie niet onbelangrijk.

De onderbouw is, op de bekende wijze, door middel van samengeperste lucht gefundeerd, en in het vorige jaar gereed gekomen. Om de scheepvaart op de rivier zoo weinig mogelijk te hinderen, heeft de brug slechts één overspanning. Tot dusverre was het in dergelijke gevallen gebruikelijk, bij de samenstelling van den metalen bovenbouw steigers tot ondersteuning daarvan op te richten. Daar de drukke scheepvaart echter een dergelijken steiger onmogelijk maakte, besloot men tot de constructie van een ijzeren steiger in den vorm van een kokerbrug.

Maar zelfs daaraan waren nog eigenaardige bezwaren verbonden, want er was nergens op beide oevers een terrein aanwezig, groot genoeg om het 180 M. lange gevaarte in elkander te zetten. Daarom werd het in drie gedeelten geconstrueerd; was een dezer deelen gereed, dan werd het over het landhoofd naar voren geschoven, aan het eind ondersteund; daarna werd het tweede deel gemonteerd, aan het eerste bevestigd, en wederom vooruit geschoven, totdat eindelijk het derde gedeelte de kokerbrug volmaakte, waarna de ondersteuning kon worden weggenomen.

Het verschuiven dezer enorme ijzermassa, — de brug is 6 M. breed en 7 M. hoog — geschiedde door handenarbeid. De brug rustte op stalen mosterdpotten, en werd door kaapstanders vooruitgehaald. Men bereikte op deze wijze een snelheid van 10 M. per uur.

De hulpbrug is nu gereed; als zij haar diensten voor het stellen der ijzeren overspanning bewezen heeft, wordt zij afgebroken.

OPRICHTING EENER STAALGIETERIJ.

Het hoofdbestuur der Vereeniging tot bevordering van fabrieks- en handwerksnijverheid in Nederland heeft een rapport gepubliceerd nopens de wenschelijkheid en levensvatbaarheid eener staalgieterij hiertelande, uitgebracht door eene commissie, bestaande uit de heeren: D. Croll, directeur der Maatschappij voor scheeps- en werktuigbouw te Fijenoord; K. F. Koning, ingenieur der marine te 's-Gravenhage, W. H. Martin, ingenieur der Koninklijke Maatschappij „De Schelde" te Vlissingen; C. H. Strumphler, directeur der Nederlandsche Fabriek van Werktuigen en Spoorwegmaterieel te Amsterdam, en R. Witte, hoofdingenieur der artillerie-inrichtingen te Delft.

Resumeerende is het oordeel dezer commissie, dat de vraag omtrent de levensvatbaarheid eener staalgieterij hier-te-lande onmogelijk met zekerheid kan worden beantwoord.

De minderheid der commissie twijfelt daaraan en zou daarom adviseeren, met het klein-converterbedrijf eene proef op bescheiden schaal te nemen, nadat een nader onderzoek de gunstige verwachtingen daarvan zou hebben bevestigd.

Van de uitkomsten dier proef zou het dan moeten afhangen, of van verdere pogingen zou worden afgezien, dan wel tot geleidelijke uitbreiding zou worden overgegaan.

In dit advies ligt van zelf opgesloten, dat die proef zou moeten plaats hebben in eene bestaande industrieele onderneming.

De meerderheid der commissie acht eene proefneming op kleine schaal niet geschikt, om tot een bevredigend resultaat te geraken en ziet daarin ook niet het middel, om den twijfel betreffende de levensvatbaarheid eener staalgieterij op grootere schaal weg te nemen, vermits deze minder voortspruit uit technische bezwaren, dan uit onzekerheid omtrent den toekomstigen afzet.

Haars inziens staan dus slechts twee wegen open nl. algeheele onthouding óf oprichting der fabriek op zoodanige schaal, dat in voldoende mate aan de behoeften der verbruikers wordt tegemoet gekomen.

Zonder op de mogelijke technische waarde van het klein-converterbedrijf iets te willen afdingen, acht zij een vlamovenbedrijf daartoe de aangewezen oplossing, waarbij uit een grondig onderzoek in eenige buitenlandsche fabrieken, waar kleine vlamovens van de verbeterde constructie in werking zijn, zou moeten blijken, tot hoever men kan dalen met de laadruimte en de minimale dagelijksche constructie.

Ter wille der gevorderde continuïteit van een vlamovenbedrijf zal zoodoende belangrijk meer metaal worden verkregen, dan in de naaste toekomst in den vorm van façonguss hier-te-lande benoodigd is, zoodat een deel der productie plaatsing zal moeten

vinden in nevenbedrijven, waartoe een hamer- en perswerk in de eerste plaats in aanmerking zou komen.

Alhoewel zij geen zekerheid kan geven, dat een op deze wijze ingericht bedrijf winstgevend zal zijn, vermeent zij evenwel dat de kansen daarop gunstig staan, indien de zaak door kundige mannen op flinke wijze wordt aangevat, en daarvoor de moreele en financieele steun van invloedrijke personen kan worden gewonnen.

Werd daartoe besloten, dan zou naar het eenstemmig gevoelen der geheele commissie de kans op succes het grootste zijn, indien de inrichting van den beginne af op flinken voet geschoeid en de gebouwen, heftoestellen enz. al dadelijk zoo ruim genomen werden, dat het gieten van stukken van tien en meer ton gewicht geen andere voorziening zou vorderen dan het bijplaatsen van nog een vlamoven. Mede tot verkrijging van een ruim bedrijfskapitaal en met het oog op de mogelijkheid, dat de eerste jaren verlies opleverden, zou daarom h. i. moeten getracht worden, voor de oprichting der zaak een kapitaal van rond één millioen gulden bijeen te brengen.

Eindelijk moge worden opgemerkt, zegt de commissie, dat in onze beschouwingen alleen rekening is gehouden met bestellingen uit Nederland. Al zouden, gesteld dat de fabriek gedurende eenige jaren met goed gevolg had gewerkt en ook over de grenzen goed bekend was geworden, bestellingen uit het buitenland geenszins tot het onmogelijke behooren, zoo mag daarop toch in de periode, die over de levensvatbaarheid zal beslissen, niet gerekend worden, zoodat die levensvatbaarheid door ons niet anders mocht worden beoordeeld, dan uit een specifiek Nederlandsch oogpunt.

(N. Rott. Ct.)

PRIJSVRAGEN

Op de door „de Friesche Bouwkring" in October '98 uitgeschreven prijsvragen zijn ingekomen voor:

Een ontwerp van een winkelpui, 28 antwoorden, onder de motto's: Driehoek en cirkel door elkaar (geteekend), Boskhandel, Steenconstructie, D. F. B, Studio, François I, 1424, Uil, Verloren oogenblikken, Felix, Posno, Art, Triffels make perfection, Hard gaat it, Sic-volo, Spes, A. B., Het anker, Pui, Waarheid, Majolique, Begin, Prijsvraag, S. A. U., Papyrus, Zola, A, W. P.

Een ontwerp van een gesmeed-ijzeren lantaarnpaal, 11 antwoorden, onder de motto's: Gasgloeilicht, Symboliek, IJzerconstructie, Exerceo, Bop, Licht (G.), Licht (S.), Licht doet leven, J. S. (doorelkaar geteekend), X., Critiek.

Een ontwerp voor een houten trap op keepboomen, 11 antwoorden, onder de motto's: Klimmen, Studie, Oefening baart kunst, Oefening, Cornelis Dirk, Gezegend is 't land waar 't kind zijn moêr verbrandt, Exelsior, Heerenhuis, J. S (door elkaar geteekend), Vlak elastiek, Ster in een cirkel (geteekend).

Zooals vroeger gemeld is bestaat de jury ter beoordeeling uit de heeren: A. J. Vreeswijk, bouwkundige; W. de Jong, bouwkundige, en J. A. Loran, technisch ambtenaar bij de gemeentewerken allen te Utrecht.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van Woensdag 8 *Februari* 1899.

In deze vergadering hield de heer T. Sanders een voordracht over: „Nederlandsche Spoorwegtoestanden".

In de eerste plaats gaf spreker een overzicht van de wordingsgeschiedenis der Nederl. spoorwegen, hunne ontwikkeling en de toestanden die tot de spoorweg-overeenkomsten van 1890 hebben geleid.

Sedert het in werking treden dier overeenkomsten heeft men meer de aandacht geschonken aan stoomtrams, die dan ook meestal met subsidie's van Rijk, provincie en gemeente tot stand kwamen; toch vertoont de kaart van Nederland tot nu toe drie groote hyaten op spoorweg- en tramgebied. Voor nº. 1, in de provinciën Overijsel en Drente, zijn de lijnen der Noordooster-locaalspoorweg ontworpen, voor nº. 2, de Zuidhollandsche en Zeeuwsche eilanden, worden stoomtrams aangelegd, terwijl voor nº. 3 door de Maatschappij, waarvan spr. directeur is, het initiatief werd genomen tot den aanleg der lijnen Amsterdam—Haarlem door de Haarlemmermeer, Haarlem-Nieuwersluis en Amsterdam—Ouderkerk—Alphen. De lijn Amsterdam—Haarlem wordt voor electrische tractie ingericht, de overige zijn locaalspoorwegen.

Met behulp van vele statistieke gegevens toonde spr. aan dat het vermoedelijk vervoer per jaar op 4 millioen reizigers kan geschat worden (Amsterdam—Haarlem alleen op 2 millioen).

Hierna behandelde spr. de wettelijke voorschriften voor spoorwegen, die met geen grooter snelheid dan 20 K.M., per uur mogen bereden worden en de ontwerpen wet, die toestaat de snelheid tot 50 K.M. per uur op te voeren op plaatsen, waar zij op eigen banen zijn aangelegd; ook bepleitte spr. de wenschelijkheid tot herziening der Nederl. spoorweg tarieven.

Nog toonde spreker de groote voordeelen van electriciteit en sloot met den wensch dat de spoorweg-politiek in de toekomst zal zijn nationaal, en er meer dan thans met de belangen van landbouw, handel en nijverheid rekening zal worden gehouden.

Na een krachtig applaus der aanwezigen, bedankte de Voorzitter den heer Sanders.

De vergadering werd door 70 personen bijgewoond.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

AFDEELING UTRECHT.

Vergadering op Dinsdag 14 *Januari* 1899.

Het programma, zoo eenvoudig en voor het oog niets beteekenend op het convocatiebiljet vermeld, ontwikkelde zich zoo, dat eene tentoonstelling van aquarellen, door den heer A. Nijland geëxposeerd, tot eene volgende vergadering moest worden uitgesteld.

Eerst kwamen, na behandeling der huishoudelijke zaken, aan de orde de vragen door het bestuur der Maatschappij gesteld.

Vooral de 1e vraag (de vragen werden reeds in no. 4 van 1899 van dit blad opgenomen) gaf veel aanleiding tot discussie. Openbare gezondheid, wat kan daar niet voor gedaan worden, en alhoewel de wegen verschillend waren, waarlangs men meende te moeten gaan, liet men ten slotte de beantwoording over aan den heer I. H. J. v. Lunteren, lid der Gezondheidscommissie te Utrecht.

De 2e vraag over het wenschelijke om in de bestekken algeheele arbitrage op te nemen, werd ter behandeling toevertrouwd aan de heeren Frijlink, Krap en Kersemaekers.

Vraag 4 over formules van Wellbech en hare constructies nam de heer De Jong voor zijne rekening.

Behalve deze vragen waren nog ingekomen vragen van de leden der afdeeling:

1º. of ook een middel bekend is, anders dan meniën en galvaniseeren om ijzer tegen roest te vrijwaren;

2º. of ook eene constructie bekend is van een schuifraam dat zichzelf opent, als de warmte tot een zekeren graad is gekomen, om dan koude lucht door te laten;

3º. wat tot heden bekend is van het nieuwe bouwmateriaal „glas-cement".

Het beantwoorden dezer vragen werd tot eene volgende vergadering uitgesteld, omdat de heer De Jong de nog onafgedane vragen over klementsteen, scheidsmuur, en „wat kan gedaan worden tot uitbreiding der Maatschappij", gaarne eerst zag behandeld.

Voor wat de klementsteen betrof besloot men den heer V. d. Kloes om inlichtingen te vragen, en de vraag „hoever moet een scheidsmuur gerekend worden te loopen tot aan de voor- of de achterzijde van een voorgevel" diende door de wet uitgemaakt te worden en niet door de leden. Met het oog op art. 683 van het Burgerlijk Wetboek meende de heer De Jong, dat het noodzakelijk was deze vraag flink te behandelen, omdat bij de tegenwoordige wijze van bouwen veel gevaar voor menschenlevens ontstaat.

Wordt b. v. een nieuw huis tegen een oud geplaatst met bogen in den gevel die niet op zich zelve staan, dan zal als dat oude huis vernieuwing moet ondergaan en afgebroken wordt, het nieuwe gevaar loopen om in te storten.

Besloten werd deze vraag afzonderlijk te plaatsen in het Weekblad.

De andere vraag „wat kan door de afdeeling gedaan worden tot uitbreiding der Maatschappij" lokte eveneens veel discussie uit. De heer De Jong schetste in het kort zijne bedoeling en het kwam hem voor, dat er toch iets aan was te doen. Hij spoorde aan dat ieder lid het zijne deed, om te trachten het aantal leden te vergrooten. Laat er, zoo besloot spreker, van de Maatschappij meer kracht uitgaan. Wat meer leden, wat grooter steun.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1086e *Vergadering van* 15 *Februari* 1899.

Na opening en lezing der notulen deed de Voorzitter lezing van het concept-request aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, waarin er op aangedrongen wordt aan de Rijks-akademie van Beeldende Kunsten bouwkundig onderwijs te doen geven. Dit request werd opgesteld naar aanleiding van een destijds gehouden lezing van den heer Joseph Cuypers over „Arme jonge kunstenaars" en de daaruit gesproten motie van de Vergadering.

De discussie en het besluit in zake het request werden verdaagd tot de eerstvolgende vergadering, opdat alle leden hiervan kennis kunnen nemen. Voorts werd behandeld een verzoek van een Beeldhouwersvereeniging, om eenige avonden het genootschapslokaal te mogen gebruiken om daar een reeks van lezingen van den heer Lauweriks te mogen bijwonen. Ook hierin werd een besluit aangehouden, daar 't hier een ingrijpenden maatregel ook ten opzichte van andere vereenigingen geldt.

Voorts werd het woord verleend aan den heer Jan Stuijt, architect te Haarlem, tot het houden van zijn bijdrage, getiteld „De vorm, absoluut en relatief". Spreker voerde een geheel theoretische beschouwing over vormen, begon bij den oorsprong, het punt, waaruit de cirkel en driehoek ontstaan zijn, zette verder zijne meening uiteen, aan welke wetten vormen moeten voldoen om waar en schoon te zijn, en eindigde met een beschouwing over de wijze, waarop de verschillende bouwstoffen als natuursteen, baksteen, hout, gegoten en gesmeed ijzer behandeld moeten worden in verband met hun samenstelling en de wijze van bewerking.

Een discussie ontspon zich over verschillende punten. Aan het einde dankte de Voorzitter den heer Jan Stuijt voor zijn welbestudeerde voordracht.

Vervolgens werd de Voorzitter met algemeene stemmen herkozen en werd deze benoeming door hem aanvaard onder hartelijk applaus van de Vergadering.

Ten slotte werd de heer H. H. van Wachtendonk geballoteerd en als lid aangenomen.

Niets meer aan de orde zijnde, werd de goedbezochte vergadering gesloten.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Het Instituut hield den 14den Februari jl. in het lokaal „Diligentia" te 's-Gravenhage eene in meer dan één opzicht belangrijke vergadering.

In de eerste plaats zij vermeld, dat de president J. F. W. Conrad bij het openen van de vergadering een zeer groot aantal verliezen had te vermelden, welke het Instituut sedert de vorige Instituuts-vergadering door het afsterven van verschillende leden hadden getroffen. Onder deze zij in de eerste plaats vermeld het honorair lid G. E. Waring Jr., die zich door zijne werkzaamheden op het gebied van drainage en rioleering als gezondheids-ingenieur een zeer grooten naam heeft verworven en de boekerij van het Instituut met een aantal door hem uitgegeven werken verrijkte.

Voorts het gewoon lid J. P. de Bordes, die zich zoowel als militair schrijver, als door zijne werkzaamheid op het gebied van spoorwegwezen zoo in Nederl.-Indië als hier te-lande een wèl gevestigden naam heeft verworven en meer dan eens als president van het Instituut is opgetreden, in welke hoedanigheid hij in het jaar 1880 de ontvangst van het honorair lid F. de Lesseps leidde, terwijl in de werken van het Instituut talrijke mededeelingen van zijne hand voorkomen. Vervolgens het gewone lid P. Demey, die zich als Belgisch ingenieur onder anderen door zijne *Etude sur le régime de la côte de Belgique et sur les moyens d'améliorer les ports de ce littoral* heeft bekend gemaakt. Eindelijk het lid A. Elink Sterk, die als hoofdopzichter en later als ingenieur van den Haarlemmermeerpolder zich verdienstelijk heeft gemaakt en ook het Instituut door talrijke bijdragen aan zich verplichtte, terwijl nog vermeld moeten worden de gewone leden H. C. van der Mandelen, O. Offergeld en Prins Hario Gondosiwoyo in Nederlandsch-Indië.

Meermalen is in ons weekblad met instemming sprake geweest van de bemoeiingen om eene fusie tusschen het Instituut en de Vereenigingen van Werktuig- en Scheepsbouwkundigen en voor Electrotechniek tot stand te brengen. In deze vergadering kon thans door den Raad van Bestuur worden medegedeeld, dat niet slechts die fusie op de door den Raad voorgestelde grondslagen is tot stand gekomen, maar dat reeds voorbereidende maatregelen zijn getroffen om de fusie met 1o Juli aanstaande in werking te doen treden, terwijl uit elk van de drie lichamen twee leden zijn aangewezen om verder deze aangelegenheid te regelen.

Blijkens hetgeen verder werd medegedeeld, heeft de Raad van Bestuur H. M. de Koningin uitgenoodigd zich het Beschermvrouwschap van het Instituut te laten welgevallen; het antwoord luidde, dat Zij zich daaromtrent de beslissing nog wenscht voor te behouden.

Op de vergadering van belangstellenden in de verbetering van de volkshuisvesting, welke den 16den Januari te Amsterdam werd gehouden, was ook het Instituut vertegenwoordigd, waaromtrent door den Secretaris verslag werd uitgebracht.

Door het lid J. Stroink was een verhandeling ingezonden over de oeconomische doorsnede van waterleidingbuizen, die in het Tijdschrift zal worden opgenomen.

Door het lid G. E. V. L. van Zuylen werd een uitvoerige en belangrijke voordracht gehouden over de doorgraving der laadengte tusschen Noord- en Zuid Amerika en de jongste Panamaplannen. Spreker begon met een kort overzicht te geven van de verschillende plannen, die van den aanvang af, eigenlijk reeds sedert de ontdekking van Amerika, waren ontworpen. Het Congrès d'études, in 1879 te Parijs in het leven geroepen, zou trachten uit alle onderzoekingen, die tot nog toe gedaan waren, een geregeld plan te ontwerpen; daaraan nam wijlen onze landgenoot Dirks deel. De Lesseps wist het zoover te brengen dat een particuliere maatschappij werd opgericht. Het werken zonder behoorlijke voorafgaande gedetailleerde onderzoekingen was vooral oorzaak dat het geld spoedig was uitgeput en de maatschappij moest liquideeren. Thans is eene nieuwe maatschappij opgericht, die aanvankelijk met zestig millioen frank werkt, bijna uitsluitend om zich alle gegevens te verschaffen teneinde daarna, volgens een definitief plan, met een kapitaal van vermoedelijk zeshonderd millioen frank het werk te hervatten. Door duidelijke teekeningen toegelicht, had de interessante voordracht een dankbaar gehoor.

De discussie over dit onderwerp kwam niet ten einde en zal in de volgende vergadering worden voortgezet.

Na de gewone pauze werd de vergadering niet minder geboeid door de voordracht van het lid C. L. M. Lambrechtse van Ruthem over de rioleering en waterverversching van Amsterdam. Wat de rioleering betreft, kwam hij tot de conclusie dat het Utrechtsche niet behoort te worden uitgebreid, maar men moet overgaan tot het gecombineerde rioolstelsel, met weggersing naar de Zuiderzee of naar de Noordzee. Wat de waterverversching betreft, meent spreker de oplossing te moeten zoeken in eene deugdelijke rioleering.

Aan de discussiën werd deelgenomen door de leden J. W. C. Tellegen, E. H. Stieltjes, G. J. de Jongh, H. A. van IJsselsteyn en I. A. Lindo.

Een groot aantal nieuwe zoo gewone als buitengewone leden werd in deze vergadering aangenomen.

VEREENIGING DE FRIESCHE BOUWKRING

Vergadering van 16 *Februari* 1899.

De Voorzitter opent de vergadering en verzocht den Secretaris de notulen van de vorige bijeenkomst te lezen, welke onveranderd worden vastgesteld.

Omtrent de uitgeschreven prijsvragen deelt de Voorz. mede, dat in 't geheel 30 antwoorden zijn ingekomen (*), die zoodra mogelijk aan de jury zullen worden opgezonden: voorts deelt de Voorzitter mede, dat de verg. voor deze avond is teleurgesteld door den spreker, die zich te elfder ure heeft teruggetrokken.

Over de voorgestelde reglementsveranderingen ontspon zich een zeer geanimeerde discussie, waarbij ten slotte het voorstel werd goedgekeurd om het vereenigingsjaar te bepalen van October tot October.

Als spreker trad op de heer W. C. de Groot met een praatje over straatversiering. In zijn inleidend woord wees spreker op de versiering in 't algemeen met betrekking tot de straat decoratie en de groote moeilijkheid om een goede straatversiering tot stand te brengen, en ging daarna aan de hand van tentoongestelde teekeningen, zijn indruk weergeven der Amsterdamsche versiering tijdens de kroningsfeesten, waarvan hij trouwens maar een klein deel in zoo'n korten tijd kon vertellen, doch waarbij hij een woord van lof aan verschillende ontwerpers niet mocht onthouden; hij eindigde zijn praatje met de behandeling van verschillende ontwerpen, welke door spreker waren uitgevoerd.

Het gesprokene werd met onverdeelde aandacht gevolgd en den spreker onder applaus der verg. dank gebracht.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

benoemd tot architect 2e kl. de opzichter 1e kl. H. J. de Rooy; tot opzichter 1e kl., de opzichter 2e kl. E. Ch. Versteeg;

geplaatst in de residentie Batavia, de adspirant-ingenieur G. van Bemmel.

— Bij den aanleg van Staatsspoorwegen op Java is:

benoemd tot opzichter 2e kl. en geplaatst in de residentie Kediri, de ambtenaar op non-activiteit C. F. J. Hamel;

ontslagen eervol uit zijne betrekking, de tijdelijk opzichter 3e kl. R. W. Burgemeestre;

opgedragen de leiding van den aanleg van de lijn Kalisat-Banjoewangi, met Bondowosso als standplaats, aan den hoofdingenieur A. E. Wijss, wordende hij eervol ontheven van het beheer der nog onderhanden zijnde aanlegwerken van de lijn Probolingo-Panaroekan;

overgeplaatst naar de lijn Kalisat Banjoewangi de bouwkundige ambtenaren 2e kl. A. Ghijsels Mz. en J. P. van Stenis; de bouwkundig ambtenaar 1e kl. F. J. Nellensteijn, thans bij de lijn Batavia-Banran, belast met het beheer der 3e sectie, met standplaats Banjoewangi; de opzichter 1e kl. K. F. S. O. Ott, thans ter beschikking van den hoofd-ingenieur A. E. Wijss.

— De heer H. P. M. G. van der Kun, ingenieur bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen, ter standplaats Breda, is den 16n dezer overleden.

— Met ingang van 1 Maart zijn bij den Noordooster Locaalspoorweg, ter standplaats Zwolle, benoemd, de heer M. R. Zijdenbos te 's-Gravenhage als opzichter-teekenaar, en de heer P. J. Smit te Almelo als teekenaar.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: H. A. Ridderckhoff te Zwolle, bij de verbetering van de Vecht in Overijsel en H. P. Artes, bij het vernieuwen van den kaaimuur langs de spoorweghaven te Feijenoord.

— Te Brummen is de hoofdingenieur van den waterstaat in Ned.-Indië, den heer S. J. Numans, overleden.

— Den 10 Februari is te Haarlem plotseling overleden de heer A. Elink Sterk, ingenieur van den Haarlemmermeerpolder.

— De civiel-ingenieur, tijdelijk adjunct-ingenieur van den waterstaat H. van der Minne, wordt met 1 Mei overgeplaatst van Arnhem naar den algemeenen dienst van den waterstaat te 's-Gravenhage.

— Burg. en Weth. te Leeuwarden hebben, voorloopig voor één jaar, tot opzichter van de gemeentewerken benoemd den heer L. Weber, te Heereveen, ter vervulling van de door het eervol ontslag van den heer J. J. Zijlstra ontstane vacature.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Bekwaam bouwk. teekenaar, zoowel practisch als theoretisch ontwikkeld, zag zich gaarne geplaatst. Adres letter B T, brievengaarder, Oudkarspel. (*Zie adv. in het vorig no.*). (2)

— Opzichter-teekenaar, practisch en theoretisch ontwikkeld, goed kunnende detailleeren enz., zag zich gaarne tegen 1 Maart of later geplaatst. Adres motto „Opzichter" Bureau dezes (*Zie advert. in dit no.*). (1)

(*) De motto's zijn in dit no. opgenomen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Fabriek-landmeter bij het Grootwaterschap van Woerden. Jaarwedde *f* 600. Adres vóór 1 Maart aan dijkgraaf en hoogheemraden te Woerden.

— Bouwkundig teekenaar, practisch en artistiek ontwikkeld detaillist. Flink salaris. Adres lett. H T 515, *Nieuws v. d. Dag.*

— Bouwkundig onderbaas bij den bouw van een R. K. liefdegesticht, bekend met teekenen en administratie. Adres met opgaaf van salaris en referentiën, nº. 4336, Bureau Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage.

— Bouwkundig opzichter-teekenaar, bekwaam om zelfstandig te detailleeren. Adres met opgaaf van vroegeren werkkring letter W R 712, *Nieuws v. d. Dag.*

Bouwkundig Genootschap.

VRIJDAG 24 Februari, 8 uur, in een der zalen van den *Haagschen Kunstkring:*

VERGADERING

LEZING van Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS. Onderwerp „*Het Binnenhof*".

HET BESTUUR.

Opzichter-Teekenaar,

25 jaar oud, practisch en theoretisch ontwikkeld, goed kunnende detailleeren en bekend met het maken van begrootingen, plannen enz., zag zich gaarne tegen **1 Maart** of later **geplaatst.** De beste informatiën staan hem ten dienste.

Brieven worden ingewacht onder motto *OPZICHTER*, aan het Bureau dezes.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 7 Maart 1899,** des namiddags ten **2** ure *(lokale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 759.

Het maken van eene DUBBELE WACHTERSWONING bij de stopplaats Babberich met bijbehoorende werken op den spoorweg ARNHEM-Grens.

Begrooting *f* 6460.

De besteding geschiedt volgens § 49 van het bestek.

Het bestek ligt van den 14 Februari 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur D. MOLENAAR te *Zutphen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.—.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 28 Februari 1899 ten 12 ure des middags *(West-Europeesche tijd)*.

Utrecht, den 10 Februari 1899.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 86 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

ROLLUIKEN

van **hout** en van **staal**, in verschillende **constructiën.** Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij

W. H. M. SCHOLTE,

Fabrikant, Prinsengracht 516, AMSTERDAM.

Stoomwasscherij „OOSTERPARK".

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 1 Maart 1899,** zal in *Café KRASNAPOLSKY*, Warmoesstraat te *Amsterdam*, te **3** uren worden aanbesteed:

Het verbouwen van de Stoomwasscherij „OOSTERPARK", aan de eerste Oosterparkstraat No. 128 te Amsterdam, met de leverantie van alle materialen en arbeidsloonen.

Het bestek en de teekeningen zijn ad **f 1.20** te verkrijgen bij den Heer P. RIJNJA, *Reguliersgracht No. 134.*

Inlichtingen geven de Architecten A. L. VAN GENDT & ZONEN.

Gemeente Vlissingen.

AANBESTEDING

van de levering van

95,000 Trottoirklinkers.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Vlissingen* zijn voornemens op **Dinsdag 28 Februari 1899,** des namiddags ten **twee** uren ten *RAADHUIZE* in het **openbaar** aan te besteden:

de levering van 95,000 TROTTOIRKLINKERS.

De bestekken zijn tegen betaling van **f 0.15** verkrijgbaar bij den Gemeente-Bouwmeester, bij wien tevens de noodige inlichtingen te bekomen zijn.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag den 24 Februari 1899,** des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 186.

Het leveren van eiken wisselhout en eiken brugliggers ten behoeve van de Staatsspoorwegen.

De besteding geschiedt volgens § 11 van het bestek.

Het bestek ligt van den 14 Februari 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur Chef der Werkplaatsen en Magazijnen G. J. F. VAN VRIJBERGHE DE CONINGH te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 0.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

Utrecht, den 10 Februari 1899.

D. J. BREEDVELD,

Steenhouwer, Dordrecht,

levert

gepolijst en gefrijnd Hardsteenwerk, witte en gebleurde Marmerwerken, Zandsteen in verschillende soorten, Schoorsteenmantels enz.

Bekroond met de ZILVEREN MEDAILLE Nationale Tentoonstelling van Nijverheid en Kunst, Dordrecht 1897.

Ten overstaan van den Notaris **P. C. L. Eikendal** zullen op MAANDAGEN **27** FEBRUARI en **6** MAART 1899, telkens des avonds ten **7** ure, in het *Venduhuis der Notarissen*, in de Nobelstraat te *'s-Gravenhage*, in het openbaar worden **Geveild** en **Verkocht:**

ELF PERCEELEN BOUWTERREIN,

gelegen te 's-Gravenhage, als:

Zeven perceelen aan de Malakkastraat, ongeveer terzelfde grootte van ruim twee aren, breed ongeveer 6 meters 50 centimeters en diep ongeveer 31 meters 74 centimeters, met gedeelte der daarachter gelegen sloot, kadastraal bekend onder Sectie P, nummers 5713 en 5716, beide gedeeltelijk, en

Vier perceelen aan de Borneostraat, ter diepte van ongeveer 18 meters en waarvan het perceel hoek Borneostraat en Malakkastraat breed is 10 meters 13 centimeters, en de drie overige elk 7 meters; het laatste perceel met een gedeelte van de daarlangs gelegen sloot; kadastraal bekend als voren;

en de

AFBRAAK

tot op den beganen grond van een Fabriksgebouw, zijnde de Succursale van de „***Brood- en Meelfabriek te s-Gravenhage***", met afzonderlijke loodsen en zich daarin bevindende, in goeden staat zijnde Stoommachine van ± 20 paardekrachten met drijfwerk en twee staande ketels en zoo goed als nieuwe Dynamo voor electrische verlichting.

De perceelen worden afzonderlijk en gecombineerd te koop aangeboden.

Degene aan wien de gezamentlijke perceelen bouwterrein zullen zijn toegewezen, heeft het recht de gebouwen te naasten, onder bijbetaling van 5 pCt. van de som, waarvoor de afbraak daarvan voorloopig zal zijn gegund.

De fabriek is gunstig gelegen en voor alle doeleinden geschikt; de verkooping geschiedt onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat op het terrein of eenig gedeelte daarvan nimmer de brood-, koek, beschuit- of banketbakkerij zal mogen worden uitgeoefend.

Te bezichtigen Maandag, Woensdag en Vrijdag van elke week van 1 tot 4 uren.

De perceelen bouwterrein te aanvaarden bij de betaling der kooppenningen op 1 Mei aanstaande. De gebouwen ter amotie terstond na de gunning, als wanneer de kooppenningen daarvan moeten betaald worden.

Nadere informatiën zijn te bekomen ten kantore van voornoemden Notaris EIKENDAL, in het Noordeinde nummer 38 te 's Gravenhage.

Voor de perceelsbeschrijving en de schetsteekening van het terrein zie men de verkoopbiljetten, die ten gemelden kantore te verkrijgen zijn.

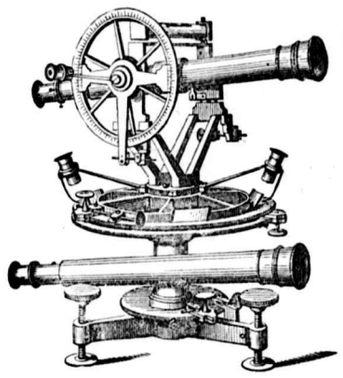

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**

Geëmailleerde

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN

KON. NED. GROFSMEDERIJ,

LEIDEN.

Machine-, Stoomketel- en Constructiefabriek. Scheepsbouwwerf met Dwarshelling, lang 50 M. Stoombooten-, Bagger- en Spoorwegmateriaal. IJzer- en Kopergieterij. Zware en Lichte Smeewerken. Ankers, IJzeren en Stalen Kettingen met certificaat van Lloyd's en Bureau Veritas.

F. DE BRUIJN & Zn.

HOF-SPIEGEL- en MEUBELFABRIKANTEN.

MAGAZIJN: **KETELSTRAAT E 13.** *ARNHEM.*

FABRIEK: **WEZENSTRAAT D 7—8 en 9,** *ARNHEM.*

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

Gebeeldhouwde en Vergulde Spiegels en Ameublementen van Kunst en Weelde, voor Salons, Boudoirs, Eetzalen. MEUBELSTOFFEN.

CARTON PIERRE-ORNAMENTEN ter inwendige versiering van Gebouwen, als Plafonds, Deuren, Lambriseeringen enz. Ontwerpen en Uitvoeringen van Kamerbetimmeringen en uitvoering naar gegevon ontwerpen — **ARTISTIEKE BRONZEN.** — Teekeningen en Prijscouranten op aanvrage.

STOOMTIMMER-HOUTWOL-FABRIEK

DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda

SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

H. P. DEN BOER.

Wollenfoppenstraat **37.**

ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

P. KOOIJ,

Mr. Steenhouwer en Marbrier.

Z.-O. Buitensingel 203,

DEN HAAG.

Atelier voor alle in den ruimsten zin voorkomende **Hardsteen, Zandsteen, Marmerwerken, Grafzerken** en **Schoorsteenmantels.**

Telephoon 790.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

51ste JAARGANG Nº. 8. ZATERDAG, 25 Februari 1899.

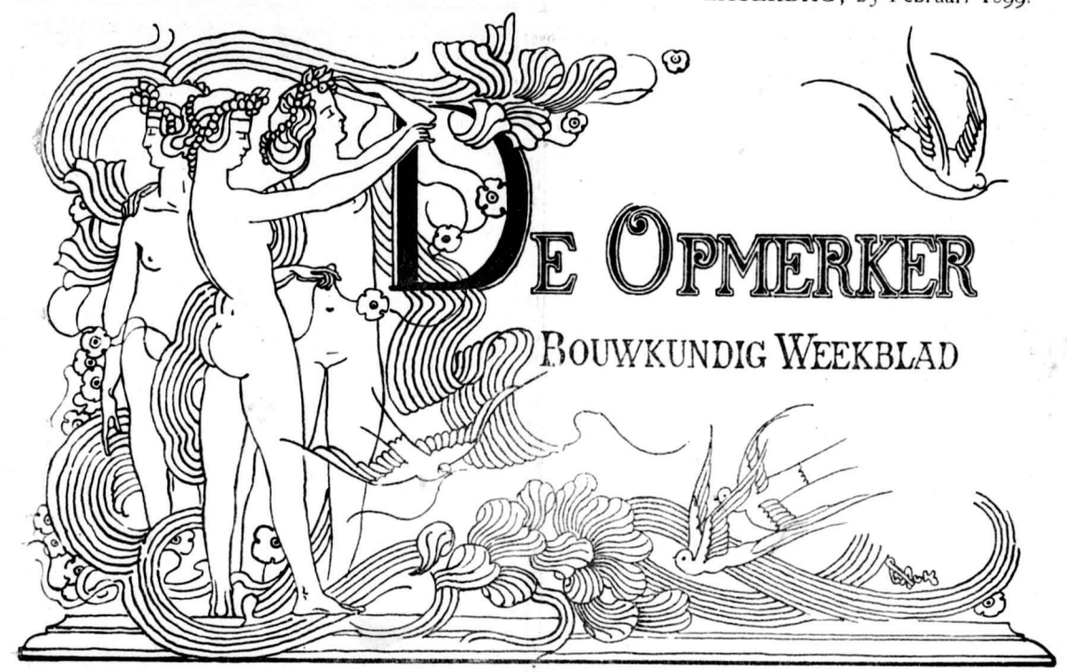

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

GEEN LIJSTEN MEER.

In de jongste aflevering van het Duitsche tijdschrift „Decorative Kunst" vonden wij een opstel over bovengenoemd onderwerp, belangrijk genoeg, om er ook onze lezers kennis mede te doen maken.

„De tegenwoordige kunst is in hare toepassingen dan vooral het meest leerzaam, wanneer zij zich bezighoudt met vormen, die om de kracht, die in hen schuilt, om de doelmatigheid, waaraan zij oorspronkelijk het aanzijn danken, deel hebben uitgemaakt van alle stijlen, die er tot dusver bestaan hebben, die daarom ook verondersteld worden, door den stijl der toekomst te zullen worden toegepast. Een dezer vormen is de lijst, in al haar verscheidenheden. De Grieken hebben met geniale scheppingskracht en met de fijnste wiskundige bezieling (!) daarvoor wetten gemaakt, en zoo den zuiveren vorm van die schoonheid, welke de uitdrukking van ideale regelmaat is, gevonden. Dit onderdeel hunner bouwkunst heeft niet minder levenskracht getoond, dan de grootste zedelijke machten, die de menschheid gedreven hebben, zooals bijvoorbeeld het Christendom. Ieder, die aan onzen tijd, die van de overleveringen vermoeid is, wat nieuws wil schenken, kan uit het bovenstaande opmaken, hoe moeilijk zulk een taak moet zijn."

Dit is zeker een veelbelovend begin. Hadden wij den geur van het oorspronkelijke Duitsch willen behouden, dan zou het noodig geweest zijn, al deze zinnen in één enkele samen te voegen. Om echter voor Nederlanders meer verstaanbaar te zijn, hebben wij de vrijheid genomen, hier en daar een punt te plaatsen.

„De Helleensche oplossing van het vraagstuk, om wat omhoog gaat en wat ligt, wat steunt en wat drukt, wat ingesloten is en wat insluit door lijstwerk redegevend te verbinden, scheen alle tijdperken zoo gemakkelijk toe, dat men de vormen overnam en telkens afwisselde, zonder dat daardoor echter verbetering ontstond. Integendeel, wat als ondeelbaar geheel gedacht was, werd in stukken en brokken gebruikt.

„Wij willen hier geen geschiedenis der lijsten neerschrijven. Wij herinneren er slechts aan, welk een belangrijke rol de lijstvormen in de kunstnijverheid van alle landen gespeeld hebben. Zoowel de kunst als de practijk konden het zonder hen niet stellen. Tot voor zeer korten tijd kon men zich geen kap, geen deur, geen zoldering, geen schoorsteenmantel, geen kast zonder lijstwerk denken. Nog op het oogenblik zijn de profielen in vele ambachten het haast uitsluitende middel ter versiering. Welke timmerman zou zonder profielschaaf, welke stucadoor zonder mal iets van beteekenis kunnen uitrichten? De stoomtimmerfabrieken leveren jaarlijks kilometers lijstwerk af. De kunstnijverheid maakt van de lijsten, die in de architectuur toepassing vinden, een bijzonder overvloedig gebruik.

„De lijsten der Ouden, die een onmisbaar deel hunner samenstellingen uitmaakten, zijn langzamerhand zinledige versierselen geworden. De behoeften wijzigden zich, de grondstof veranderde en de bouwkunst met haar; de noodzakelijkheid, waaraan oorspronkelijk de lijsten haar schoonheid ontleenden, ging verloren. De lijst werd in haar onderdeelen ontleed en zoo ontstond „het profiel". Onze eeuw heeft van de goedkoope, overal te gebruiken „profielen" een even overvloedig als onzinnig gebruik gemaakt."

„De nieuwe richting is niet door de bouwkunst ontstaan, zooals alle andere vroegere stijlen. Haar oorsprong vond zij in de versieringskunst; het was de kunstnijverheid, die haar het eerste overnam en eerst daarna bereikte zij de bouwkunst. De meubelmakers begonnen de antieke lijstvormen weg te laten. Dit

moet gewaardeerd worden, omdat voornamelijk in het meubelvak van „profielen" misbruik gemaakt was geworden; de bouwkunst werd maar al te gaarne als voorbeeld gebruikt, ofschoon dit eigenlijk dwaasheid was."

„De Engelschen volgden in hunne meubelen de Gothische na. Maar ook zij wisten niets beters te doen dan alle lijsten te vermijden. Daardoor bleven zij wel voor de dwaasheid van vroeger behoed, maar het ontbrak hen aan vindingskracht, om iets nieuws voor het weggelaten lijstwerk in de plaats te geven. Zij meenden, dat bijvoorbeeld een kast aan alle vereischten voldeed, als zij goed op haar pooten stond en practisch was ingericht. Maar dat ook het redegevende der samenstelling zichtbaar gemaakt moet worden, dat dit den beschouwer overtuigen moet, waarom alles zóó en niet anders gemaakt werd, dat zagen zij niet in. Verscheidene nieuwere meubelmakers van het vasteland zijn beter geslaagd. De Franschen waren zoo verstandig, de achttiende eeuw tot uitgangspunt te nemen. Het Rococo beschouwden zij niet als de afsluiting der Renaissance, maar als het begin van een nieuw tijdperk. De lijsten zijn aan de beste meubelen uit het midden der 18e eeuw reeds vrij wel verdwenen. Waar zij nog voorkomen, herinneren zij in het geheel niet meer aan de antieke. De pooten van de tafels en stoelen, in de 17e eeuw zoo rijk geprofileerd, zijn in de 18e eeuw glad, doch flauw gebogen en eindigen van onderen in een eenigszins massieven voet."

De voorbeelden, die de schrijver van Plumet, Sauvage, Majorelle en Van de Velde aanhaalt, slaan wij over, omdat de werken dier meubelmakers onzen lezers waarschijnlijk niet voldoende bekend zijn. Maar wat op de bouwkunst betrekking heeft mogen wij hun niet onthouden.

„De hedendaagsche bouwmeesters, die geest bezitten, laten, waar het maar eenigszins kan, alle lijstwerk weg. Maar wat bij een woonhuis of landhuis gedaan kan worden, is onmogelijk, zoodra een monumentaal bouwwerk moet worden gemaakt. De bouwmeester, die zich daar van de vormen, die in de oudheid wortelen, wil losmaken, belandt in de Gothiek. Zelfs de levendigste verbeelding heeft zich nog geen voorstelling kunnen maken van de wijze, waarop de monumentale nieuwe stijl zich zal vertoonen. De overlevering blijkt hier al bijzonder sterk te zijn."

„Sommige architecten zoeken hun heil in een veelzijdig, subtiel, deftig, eklektisch archaïsme, anderen leven in den geest het leven van een tijd, die reeds lang achter ons ligt, nog weer anderen nemen hun motieven uit China en Italië, uit Mexico en Indië, uit het Oosten en het Westen en zij trachten vooral met ruimte te werken. Maar de overlevering houdt hen allen nog geketend, en daar zuchten zij bij. Zij bouwen wel verschillend, maar toch is er in hunne werken al heel weinig onderscheid. Alleen in enkele fijnheden kan men het verschil zien."

Wij veronderstellen dat de heer Karl Scheffler, die hier aan het woord is, het nieuwe Amsterdamsche beursplan niet kent. Anders zou hij niet schrijven, dat een monumentaal bouwwerk zonder lijsten een onmogelijkheid is. Trouwens ook bij pakhuizen, fabrieksgebouwen en soortgelijke dikwijls zeer monumentale stichtingen worden al sinds jaren alle lijsten weggelaten, wat den schrijver niet onbekend kan zijn. Of zou hij de beteekenis van dergelijke gebouwen als kunstwerken niet willen erkennen? Dan ziet het er met de Amsterdamsche beurs in hope slecht uit. Nu volgt iets over den bouw van woonhuizen.

„Waar het woonhuizen geldt, hebben de bouwmeesters reeds geleerd, met geringe middelen wat tot stand te brengen. Hout, ijzer, pleisterwerk, gebakken en gehouwen steen worden zóó verdeeld en zichtbaar van elkander gescheiden dat die scheiding zich aan ieder als door de samenstelling verklaard moet vertoonen. Het gewild naïeve van de hedendaagsche architecten is zoo gezond mogelijk. Maar daarmede komen zij nog niet, waar zij wezen moeten. Er dient voor de ontbrekende lijstwerken wat anders in de plaats bedacht te worden."

Want, hoezeer de schrijver ook tegen het gebruik van de tradioneele lijstwerken gekant moge zijn, gebouwen zonder lijsten vindt hij toch „von ziemlich gleichmässiger Nüchternheit".

Wat moet er dan voor de lijsten in de plaats komen? De heer Scheffler zegt het niet, en laat dus de oplossing van het door hem gestelde probleem aan zijn lezers over.

***

Wij willen aan het bovenstaande nog een paar opmerkingen toevoegen. Men moet zich voor alle overdrijving wachten; zoomin de afwezigheid als de aanwezigheid van lijsten heeft met de schoonheid van een bouwwerk iets te maken.

Het aanbrengen van lijsten en profielen, waar daarvoor geen reden is, keuren wij af. Maar waar zij nut kunnen doen, zouden wij ze toch willen maken. Want wij zien in de „innige vlakheid", waarmede sommige jongeren zoo dweepen, allerminst een element van schoonheid.

Bij de tegenwoordig zoo veelvuldig gebruikte houtcementdaken heeft een eigenlijk gezegde kroonlijst aan een gebouw geen zin meer. Ook bij de toepassing van pannen of leien daken behoeft de goot geenszins het bekende antieke lijstprofiel te vertoonen. Maar goed geprofileerde afdekkingen op muurwerken, flink voorspringende en van waterhollen voorziene steenen kozijndrempels, om slechts een paar gevallen hier te noemen, hebben, afgezien van hunne esthetische beteekenis, groot practisch nut. Als men het regenwater ongehinderd langs de gevels naar beneden laat stroomen, dan behoeft een gebouw slechts een strengen winter te hebben beleefd, om reeds in het daarop volgend voorjaar duidelijke sporen van verval te vertoonen. De voortbrengselen onzer nieuwste kunst ontkwamen tot dusverre aan die proef; ten slotte zullen zij er toch aan onderworpen worden.

Wij zijn overtuigd dat een bouwmeester, als hij zich bij het gebruik van lijstwerk tot het strikt noodige bepaalt, op andere wijze, dan door overtollige lijsten, aan zijn gevels de verdeeling zal geven, die het oog eischt. Met afwisseling van materiaal is hier veel te verkrijgen.

Maar het is onzes inziens verkeerd, om, als men van alle lijstwerk afstand doet, daarvoor niets anders in de plaats te geven. De „gelijkmatige nuchterheid", die dan ontstaat, moge op het oogenblik als „eerzaamheid" enkele geestdriftige bewonderaars vinden, op den duur zal zij niet kunnen voldoen.

DE NIEUWE KUNST.

Het zal onzen lezers misschien belang inboezemen, te vernemen, wat Georg Hirth, die een twintig jaar geleden den bekenden „Formenschatz" begon uit te geven, van de nieuwe kunst zegt in het weekblad „Jugend", dat bij hem het licht ziet.

Hij begint met het een en ander op te merken omtrent de kunst in de 19e eeuw; pas nadat ongeveer alle stijlen achtereenvolgens waren nagebootst en men reeds tot het Rococo was gekomen, begon de nieuwe stijl in Duitschland aanhangers te vinden.

„Het is dwaas" zegt Hirth dan, „te meenen, dat het volgen van een stijl, die algemeen als allenzaligmakend en „mooi" beschouwd wordt, iets met een mannelijk karakter of met nationale waardigheid te maken heeft. Vroeger heb ik zelf zulken onzin verkondigd, maar wat ik toen beweerde neem ik nu plechtig terug."

„Toch kan ik den stijl, die op het oogenblik bezig is te ontstaan, niet zeer oorspronkelijk noemen. In zijn bestanddeelen zien wij nu eens herinneringen aan de kleurrijke versieringen der Egyptenaren en eerste Grieken, dan weer aan de recepten der Gothiek of aan den trant van het begin onzer eeuw. Oud-Noorsche, Arabische, Indische en Japansche motieven worden dooreengehaspeld. Wie de prenten van Chodowiecki, van Chippendale, de patronen der 17e eeuw, de behangselpapieren der 18e eeuw, het Empire, de modes van Lodewijk XVIII kent, die zal in den Engelschen stijl van thans niets dan herinneringen van wat reeds bestaan heeft vinden. Men mag hier dan ook gerust van een Ben-Akiba-stijl spreken."

De schrijver denkt hier aan de lievelingsuitdrukking van dezen Israëliet: „Alles schon dagewesen" Ben Akiba herhaalde op zijn beurt slechts het woord van den Prediker: „Hetgene dat er geweest is, datzelfde zal er zijn, en hetgene dat er gedaan is, datzelfde zal er gedaan worden, zoodat er niets nieuws is onder de zon. Is er iets, waarvan men zoude kunnen zeggen: Zie dat, het is nieuw? Het is alreeds geweest in de eeuwen, die vóór ons geweest zijn."

De heer Hirth is het ook met den Prediker eens, dat alles zijn bestemden tijd heeft. „Op de richting van heden", zegt hij, „zal ongetwijfeld binnen twintig of dertig jaar — misschien al eerder, een nieuwe richting volgen. De jongeren moeten zich nu reeds op die verandering voorbereiden, en ook de ouderen zullen wel doen, daarmede rekening te houden. De kunst laat zich niet dwingen, en niemand kan het rad des tijds tegenhouden."

De schrijver acht het dus verstandig, zich op den stroom des tijds te laten drijven, en niet te pogen, daartegen op te roeien. Zonderling blijft het evenwel, dat, terwijl vroegere stijlen althans minstens een eeuw in zwang bleven, den nieuwsten stijl geen lang leven voorspeld wordt. Modegrillen hebben wel altijd bestaan, doch de architectuur was daar niet aan onderhevig; de decoratieve kunst moet pas in de 18e eeuw zich aan die grillen onderwerpen.

Eenvoud wordt ons nu tot vervelens toe van alle met roode pannen belegde daken gepredikt; eenvoud roepen ons de nieuwerwetsche meubelen toe, wier waarde voor de practijk niet groot is. Wij bezochten laatst iemand, die zich door een artist, wiens naam wij hier kieschheidshalve verzwijgen, maar die tot de bolleboozen in de nieuwe kunst behoort, een bibliotheekbetimmering had laten maken. Maar die kunstliefhebber klaagde er over, dat de tafel en de stoelen zóó ongemakkelijk waren, dat hij genoodzaakt was, tot zijn andere meubelen zijn toevlucht te nemen, als hij eens aangenaam wou zitten.

Reeds klagen de beeldhouwers steen en been, dat zij hun beitel, eens zoo begeerd, wel aan de wilgen kunnen hangen, omdat geen bouwmeester hun diensten meer verlangt. En vele andere kunstnijveren, die hun vorming kregen in een tijd toen er van geen nieuwe kunst nog sprake was, worden tot onvrijwillige werkloosheid gedoemd.

Die allen vragen om bescherming, maar zonder dat het veel geven zal. Want, zegt de heer Hirth terecht, „niemand kan het rad des tijds tegenhouden". De Prediker wist het wel, toen hij schreef: „Alles heeft eenen bestemden tijd; daar is een tijd om te weenen en een tijd om te lachen, een tijd om af te breken en een tijd om te bouwen, een tijd om steenen weg te werpen en een tijd om steenen te vergaderen." Den beeldhouwers en hun lotgenooten staat thans het weenen nader dan het lachen; al wordt er genoeg gebouwd, hun standje wordt afgebroken; de steenen, vroeger in hun werkplaatsen vergaderd, zijn thans voor hen als weggeworpen. Een troost is echter voor hen, dat de kans spoedig kan keeren.

Erger zijn er dan de bouwmeesters aan toe, die nu meenen zulke fraaie scheppingen te maken.

DON QUICHOT.

Men weet, hoe de held van Cervantes tegen windmolens streed, denkende dat het ridders waren. Zoo waant ook de heer Jan Kalff den heer Weissman een flinken stoot toe te brengen, maar treft hij niets anders dan „De Opmerker", die nu reeds meer dan een derde eeuw in het belang onzer bouwkunst haar wieken draait. Men hoort den molen, en wij gelooven, dat men ook wel meel ziet.

De heer Jan Kalff dan wijdt in de laatste „Kroniek" een artikel aan de Westerkerk te Zaandam, wat, op zich zelf, zeker prijzenswaardig zou zijn, kon daardoor iets bijgedragen worden, om het bedreigde monument te behouden.

Maar de heer Jan Kalff gooit het over een anderen boeg. Hij valt den heer Weissman aan, omdat deze in de Noord-Hollandsche Oudheden schreef, waar hij de Westerkerk te Zaandam vermeldt: „het schijnt, dat een gedeelte van het gebouw, wellicht ook de kruispijlers, nog uit den gothischen tijd, althans uit het begin der 16e eeuw dagteekenen. Ook het fraaie torentje heeft een 16e-eeuwsch karakter."

Wanneer een architect als de schrijver der Noord-Hollandsche oudheden dit zegt, dan moet hij daarvoor wel zijn redenen gehad hebben. De heer Jan Kalff is minder voorzichtig en verklaart, zonder aarzeling, dat van het 16e-eeuwsche karakter niets aan is.

En ten slotte zegt hij: „Het blijkt nu, hoe verkeert het Oudheidkundig Genootschap deed, door het samenstellen der Noord-Hollandsche Oudheden op te dragen aan twee architecten. In hun voorrede verklaarden deze, zich niet te zullen inlaten met bijzonderheden, die uit topographische werken of archieven zouden geput kunnen worden. En het is duidelijk, dat met het opzettelijk verwaarloozen van deze bronnen alleen dan een bruikbaar inventaris-werk kan ontstaan, indien de auteurs zich bepalen tot afbeelden en beschrijven, doch zich van elke bespiegeling onthouden. Uitteraard echter zou zulk een boek weinig smakelijk zijn. En het ware daarom te wenschen, dat het Oudheidkundig Genoootschap hierin het voorbeeld der Duitsche zustervereenigingen volgde, die bij hare publicaties van dezen aard meestal voor den tekst de hulp van een kunsthistoricus inroepen."

Wij hebben, al naar mate zij verschenen, de deelen van de Noord-Hollandsche Oudheden doorgebladerd en in onze kolommen aangekondigd. Van „bespiegeling" hebben wij er echter nooit iets in kunnen vinden. Of zou de heer Jan Kalff het gebruiken van de uitdrukking „het schijnt" als een bespiegeling beschouwen? Dan is hij al gauw tevreden! Voorloopig echter gelooven wij, dat het Oudheidkundig Genootschap nog zoo verkeerd niet gedaan heeft, aan architecten het samenstellen van de Noord-Hollandsche oudheden op te dragen. Volmaakt is menschenwerk natuurlijk nooit; maar wij twijfelen toch, of een kunsthistoricus het den bouwmeesters zou verbeterd hebben.

De heer Weissman en zijn medewerker, de heer Van Arkel kunnen om dezen aanval van den heer Jan Kalff ghmlachen.

***

Doch nu begint de strijd tegen de windmolens. De heer Jan Kalff bestijgt zijn ros, velt zijn lans en trekt los op ons artikel over de Westerkerk te Zaandam, in het nummer van 30 Juli 1898 opgenomen.

Hij komt op tegen de veronderstelling, die wij na de lezing der Noord-Hollandsche Oudheden, der Oudheden en Gestichten van Kennemerland meenden te mogen maken, dat er vóór de tegenwoordige Westerkerk te Zaandam een oudere zou bestaan hebben.

Dit is zijn recht en wij zouden ook geen aanmerking hebben op wat hij schreef, ware het niet, dat de heer Jan Kalff zich blijkbaar verbeeldt, den heer Weissman te bestrijden, terwijl hij in werkelijkheid op „De Opmerker" aanstormt.

Wij gelooven, dat de heer Jan Kalff het wellicht bij het rechte eind heeft, als hij veronderstelt, dat de kerk van 1638 de eerste is geweest. Want zijn verklaring van het voor ons raadselachtig opschrift in het kerkglas schijnt niet onaannemelijk; het woord „weder" zou dan alleen voor de maat gebruikt zijn. Slechts is het niet volkomen duidelijk, wat de Friezen van 1153 met een kerk van 1640 te maken gehad kunnen hebben.

Op onfeilbaarheid kan de redactie van een weekblad geen aanspraak maken. Wij stellen altijd prijs op vrienden, die ons, met Van Alphen gesproken, onze feilen toonen. Had de heer Jan Kalff, na de lezing van ons artikel, ons zijne zienswijze doen kennen, dan zouden wij niet geaarzeld hebben, daaraan in onze kolommen gastvrijheid te verleenen.

Doch waarom moest nu juist in „De Kroniek", een half jaar later, met een ostentatie, die den heer Jan Kalff niet goed staat, een artikel geplaatst worden, waarvan de bedoeling slechts is, om den heer Weissman iets onaangenaams te zeggen? Wij kennen onzen medewerker te goed, om niet te weten, dat de heer Jan Kalff zijn doel gemist heeft.

De heeren Van Arkel en Weissman, die al zooveel jaren bezig zijn, hun inventaris samen te stellen, zullen door het Oudheidkundig Genootschap wel niet worden afgedankt, alleen omdat iemand in „De Kroniek" dit verlangt, daar zij iets 16e-eeuwsch vonden, in wat hij voor zuiver 17e-eeuwsch verslijt!

„Ne sutor ultra crepidam" zij ten slotte den heer Jan Kalff herinnerd. Men kan een zeer goed dagbladschrijver zijn, men kan tooneel, muziek en beeldende kunst met succes beoordeelen, en toch als oudheidkundige zijn sporen nog moeten verdienen. Dan staat wat bescheidenheid niet kwaad; ontbreekt die, en wordt een felle toon aangeslagen, dan is het onmogelijk den schijn te ontgaan, alsof ingenomenheid met zich zelf en afgunst jegens anderen de pen bestuurd hebben.

DE N. Z. KAPEL TE AMSTERDAM.

In zake de N. Z. Kapel heeft de kerkeraad der Nederduitsch Hervormde gemeente te Amsterdam eene beslissing genomen. Hij besloot op advies der architecten Posthumus Meyjes en Margadant met een meerderheid van zeven en dertig stemmen niet tot slooping over te gaan.

Maar, wie bij het lezen van dit bericht zich er in mocht verheugen, dat de Heilige Stede behouden zal blijven, zal zijn blijdschap voelen verminderen als hij verneemt, dat..... het kerkgebouw aanmerkelijk verkleind zal worden. Men wil de bekende kastjes in de Kalverstraat doen verdwijnen met de aan het kerkbestuur toebehoorende huizen op het Rokin; ook de beide ingangen tot de kerk aan die twee zijden komen te vervallen. Door gedeeltelijke slooping der kerk wil men dan zooveel terrein zien te verkrijgen, dat er grootere perceelen op de beide zoo begeerde winkelstanden kunnen komen.

Zoo zouden dus geit en kool beiden gespaard blijven. De bouwlustige Hervormde gemeente zou haar wensch vervuld zien, om flinke rente gevende eigendommen de hare te mogen noemen; van de Heilige Stede zou althans zooveel gespaard blijven, dat men niet kon zeggen, dat zij geheel en al verwoest was.

Niemand, behalve natuurlijk de kerkeraad en de kerkelijke commissie, zal echter met dit modderen vrede kunnen hebben. Want welke waarde behoudt de kerk uit een architectonisch of archeologisch oogpunt, als men haar koor met trans en een gedeelte van haar beuken aan de westzijde door den slooper doet vernietigen? Niets blijft er dan over, dan een vormelooze romp, die hoogstens met kunst- en vliegwerk als kerk te gebruiken zou zijn.

Van tweeën een: òf de N. Z. Kapel moet in haar tegenwoordigen staat bewaard blijven, wat met een weinig goeden wil best gedaan kan worden; òf het gebouw worde vernietigd, en men doe op de historische plek huizen, een café-chantant, een restaurant of iets dergelijks bouwen, wat een pracht van een geldbelegging zal zijn.

Wij kunnen het denkbeeld niet van ons afzetten, dat de ontdekte verzakking den heeren van de Nederduitsch Hervormde Gemeente zeer welkom geweest is, om een plausibel motief te hebben, tot de exploitatie van het bezit over te gaan. Als men er een Naamlooze Vennootschap voor wil oprichten, durven wij wedden, dat de aandeelen verre boven pari geplaatst zullen worden.

Ontelbare malen is van den kansel der N. Z. Kapel verkondigd, hoe weinig waarde aan het geld moet worden toegekend, aan schatten, die door de mot en de roest verdorven worden. Het waren de heidenen, die deze dingen zochten, zoo heette het.

Doch nu ziet men het kerkbestuur zelf voor den Mammon bezwijken, en daarom, onder schoonschijnende voorgevens, een tempel opofferen, die dierbaar is, om de herinneringen daaraan verbonden. De geringe waarde van het aardsche slijk, het heeft er wel van gehoord; maar, naar het woord van den Apostel Jacobus, men bleef alleen hoorders, „zichzelve met valsche overlegging bedriegende". Het gehoorde in practijk te brengen, daders des woords te worden, zoover kwamen de heeren niet.

EEN FRAAIE GESCHIEDENIS.

Naar aanleidng van de door de gemeente Amsterdam gehouden aanbesteding wegens het bouwen van entrepôtpakhuizen, schrijft het „Handelsblad":

„Zooals bekend, is de heer C. van Boven bij de gehouden aanbesteding de laagste inschrijver geweest. Niettemin deden B. en W. den Raad het voorstel het werk voor ƒ 62,000 meer te gunnen aan de heeren Kalis en De Groot, die thans met den onderbouw belast zijn en wel op grond dat deze aannemers dan vroeger dan de heer Van Boven, den geheelen bouw zouden kunnen voltooien. De Raad heeft zich echter met groote meerderheid van stemmen tegen dit voorstel verklaard en, zijn wij goed ingelicht, dan wordt aldus voor de gemeente niet ƒ 62,000 maar bijkans anderhalve ton bespaard.

„Wat toch was het geval? Algemeen wordt verzekerd, dat in de aannemerswereld deze zaak te voren was bedisseld. Eenige aannemers hadden onderling besloten dat er feitelijk slechts twee ernstige inschrijvers zouden wezen en in vergaderingen, door hen gehouden, was afgesproken dat de heeren Kalis en De Groot het werk erlangende, aan de anderen zouden betalen een groot bedrag, dat, gelijk beweerd wordt, tusschen de 60 à 70 duizend gulden zou bedragen. Toen de biljetten geopend werden, bleek echter, dat de heer C. van Boven, die buiten de combinatie had gestaan, de laagste inschrijver was. Daar was niet op gerekend, maar men hoopte toch dat de Raad het aanbod der heeren Kalis en De Groot zou aanvaarden, uit vrees dat anders het werk zou vertraagd worden.

Door een toeval echter schijnt deze voor de gemeente onvoordeelige afspraak ter oore te zijn gekomen aan een der Raadsleden, een der jongere leden, die in de geheime zitting het gebeurde aan het licht bracht en, gesteund door andere leden, wist te voorkomen, dat de gemeente een schade van meer dan een ton leed."

Wij hadden ook een soortgelijk verhaal gehoord, met de variant evenwel, dat de minste inschrijver ook in de combinatie was, en men hem het laagste had doen inschrijven in de verwachting, dat het werk hem toch niet gegund zou worden. Zoo meende men den opvolgers zekerder kans te geven, werd beweerd.

Het is te hopen, dat men er in slagen zal aan te toonen, dat er geen voorvergadering door de gegadigden werd gehouden, en dat het jeugdig Raadslid, in de geheime zitting aan het woord, maar wat gebazeld heeft. Want anders komen de aannemers al in een bijzonder slecht licht.

DE TUNNEL DOOR DEN SIMPLON.

Meer en meer moeten de Alpen, die lange jaren als een bijna onoverkomelijke afscheiding tusschen noord en zuid hunne met sneeuw bedekte toppen omhoog staken, zich laten welgevallen, dat de vindingrijke mensch hunne hoogste bergen doorboort, om den aanleg van spoorwegen mogelijk te maken.

Nog niet tevreden met de tunnels door den St. Gothard en den Mont Cenis willen de ingenieurs nu ook den Simplon doorboren. Reeds werd met het werk een aanvang gemaakt.

Was de weg over den St. Gothard vermaard, nog beroemder is die over den Simplon. Napoleon had hem van 1800 tot 1806 laten aanleggen. Hij begint bij Brieg in het dal der Rhone, en gaat over Berisal, het Hospiz, Simpeln, Gstein, Gondo en Iselle naar Domo d'Ossola. Brieg is aan het Zwitsersche, Domo d'Ossola aan het Italiaansche spoorwegnet aangesloten; een verbinding der beide plaatsen door den Simplon heen schept dus een nieuwen verkeersweg van noord naar zuid, een weg die wel niet met dien door den St. Gothard zal kunnen concurreeren, maar die toch voor het noordwestelijk gedeelte van het Europeesch vasteland niet zonder beteekenis zal blijven.

De 66 kilometer, die Brieg van Domo d'Ossola scheiden, worden door den postwagen gedurende het gunstige seizoen in 10 uur afgelegd. Maar als het winter is, duurt de reis veel langer, en is het dikwijls noodig, dat de passagiers in een der „Schutzhäuser" een toevlucht zoeken.

Al deze bezwaren worden, als de tunnel eenmaal gereed zal zijn, opgeheven. Toch zal ook dan de weg over den pas, om de prachtige natuurtafereelen, die hij oplevert, nog heel wat liefhebbers vinden. Want ook de St. Gothard-tunnel heeft niet belet, dat vele reizigers den tocht over Andermatt verkiezen.

De Simplon-tunnel wordt 20 KM. lang en overtreft dus dien van den St. Gothard, welke 16, en dien van den Mont Cenis, welke 13 KM. lengte heeft. Vroeger trachtte men de lengte der tunnels zooveel mogelijk te beperken; het boren kwam zóó duur te staan, dat men liever door allerlei middelen poogde, den weg langs kronkelingen te brengen, om den eigenlijken tunnel zoo kort mogelijk te doen zijn. Thans, nu electrische beweegkracht kan aangewend worden, is dit anders geworden. Watervallen zijn in de bergstreken overal aanwezig, zoodat de electriciteit gemakkelijk en weinig kostbaar te verkrijgen is.

Een kilometer tunnel door den Mont-Cenis kostte ƒ 3.000.000; er was een jaar voor noodig. Maar in den Simplon maakt men vier kilometers per jaar, en iedere kilometer vereischt slechts een uitgaaf van ƒ 1.500.000. Zoo wordt dus thans vier maal zoo snel gewerkt als voorheen en behoeft slechts de helft uitgegeven te worden.

EEN REUZENWERK.

Een der voornaamste bezienswaardigheden van de tentoonstelling te Parijs, die, als de omstandigheden het niet beletten, in het volgend jaar zal worden gehouden, moet de groote teleskoop worden.

Omtrent dit werktuig zijn de meest buitensporige vertelsels in omloop; zoo wordt gezegd, dat men daardoor de maan zal kunnen zien zóó, alsof zij op 1 M. van ons verwijderd was.

Maar door den kijker, die 60 M. lang is en 1.25 M. middellijn heeft, zal men de maan wel aanschouwen, doch op schijnbaar grooteren afstand, namelijk 65 kilometers. Hierdoor zal men alle voorwerpen, die 130 M. lang zijn, als 1 mM. groot kunnen waarnemen. Mocht er dus op de maan een gebouw als het Rijksmuseum bestaan, dan kan het den beschouwer niet ontsnappen.

Het werktuig weegt 14.000 KG. De spiegel is een glazen schijf van 2 M. middellijn en 0.30 M. dikte; hij is reeds gereed, doch de fabriek, die hem maakte heeft elf maal te vergeefs gepoogd, een tweeden te vervaardigen. Het slijpen van dezen spiegel is zeer bezwaarlijk. Ook het maken der lenzen kost veel moeite.

Bij dit alles moet men nog in aanmerking nemen, dat een instrument van deze afmetingen nog nimmer in gebruik is geweest. De ervaringen, met andere groote kijkers opgedaan, maken het niet onwaarschijnlijk, dat deze teleskoop, hoeveel zorg er ook aan besteed wordt, toch niet aan de verwachting zal beantwoorden, omdat de atmosfeer, die de aarde omgeeft, het verkrijgen van voldoend scherpe beelden belet.

GASTRAM DEN HAAG—LOOSDUINEN.

Gedurende de geheele maand Januari heeft gastram nº. 1 dagelijks in geregelden dienst geloopen en tot den 15n Februari 92 achtereenvolgende dagen den dienst volgehouden.

De gasmeter stond op 31 Januari 's avonds op 6320 M³.
" " " " 1 Januari 's morg. op 5244 "
Totaal verbruik . . . 1076 M³.

Wagen nº. 2 gebruikte 26 M³ voor proeftochten, terwijl de gasverlichting van den wagen gedurende de maand 41 80 M³ eischte, zoodat het gasverbruik van den wagen 1008.20 M³ bedroeg.

Afgelegd werden 1954 K M. zoodat dit een gasverbruik geeft van 516 liter per wagenkilometer. Dit gasverbruik, hetwelk hetzelfde is als dat van de vorige maand, mag dus als een constant beschouwd worden voor den Loosduinschen weg en de aldaar heerschende toestanden.

Zes ritten werden gemaakt met een aanhangwagen wegende 5½ ton. De snelheid van de gastram met aanhangwagen was dezelfde als zonder. Het meerdere gasverbruik was zóó gering dat er in de bovenstaande berekening geen notitie van genomen is.

De proef met den aanhangwagen slaagde uitstekend, zoodat het plan bestaat de volgende maand een proefrit met twee aanhangwagens te maken.

Het gebruik van smeermiddelen was ongeveer hetzelfde als de vorige maand (zie verslag December) zoodat ook dit als een constant beschouwd kan worden. Het gebruik van consistentvet was deze maand bijzonder gering, slechts twee kilo's; wij gelooven echter dat met warm weder dit verbruik grooter zal zijn.

In het December-verslag maakte ik de opmerking dat onzes inziens de spieën van de kettingraderen niet voldoende bevestigd waren. Ons vermoeden is juist gebleken, want den 30 Januari, toen de tram haar laatste rit naar Loosduinen maakte, merkte men aan de kruising te Halfweg dat de spieën losgeloopen waren.

Dit is de eerste en de eenigste keer dat gastram n°. 1 onderweg is blijven steken en dit, wij bekennen het, had niet behoeven te gebeuren, indien men de spieën op eene betere wijze bevestigd had. Daar echter de gastram n°. 1 nu reeds 7812 kilometer heeft afgelegd (14 Februari) en slechts éénmaal vertraging heeft ondervonden, hebben wij geen reden tot klagen; wij durven het zelfs gerust erkennen: de gastram heeft onze eigen verwachtingen overtroffen.

Daar de directeur der Westlandsche tram, Jhr. Verspyck, bijna dagelijks met de gastram rijdt en beter in staat is een oppartijdig oordeel te vellen, dan met mij wellicht het geval zou zijn, heb ik genoemden heer gevraagd mij zijn oordeel over de gastram mede te deelen en hij schreef mij als volgt over de proef:

„... moet ik erkennen dat zij tot heden alle reden tot tevredenheid „gaf en is het publiek blijkbaar met het nieuwe vervoermiddel „ingenomen.

„Het trillen van den wagen gedurende stilstand is nauwelijks „merkbaar en volstrekt niet hinderlijk; van onaangename lucht „in den wagen is geen sprake. De verlichting van den wagen „met gasgloeilicht is fraai en valt in den smaak van het publiek. „Ofschoon het traject Den Haag—Loosduinen vele hellingen en „bochten oplevert, worden deze door uwe gastram met gemak „doorloopen".

***

In het laatste jaar heeft gastractie weder vele vorderingen gemaakt. Men kan nu gastrammen construeeren voor drie spoorwijdten viz: 1.435, 1.067 en 0.75 M.

Men heeft gaslocomotieven van uiterst soliede constructie met motoren van 34 effectieve paardekrachten, voornamelijk voor goederenvervoer en heuvelachtig terrein bestemd.

Bij gewone stadstrammen is het gebleken dat twee snelheden voldoende zijn, doch voor lijnen, welke gedeeltelijk als stads- en gedeeltelijk als buitenlijnen dienst doen, is het verkiesljk dat men buiten de stad gekomen met grootere snelheden rijden kan. Men heeft nu een inrichting, waarmede de bestuurder de snelheid van den motor (binnen zekere grenzen natuurlijk) naar willekeur kan regelen. Men kan alsdan iedere snelheid verkrijgen van 5 K.M. langzame gang tot 25 K.M. full speed.

***

Ten slotte maken wij belang-tellenden er opmerkzaam op, dat de proef, ons zoo welwillend door de directie der Westlandsche Stoomtram maatschappij toegestaan, met 31 Maart a. s. eindigt, dat wij deze proef genomen hebben om een ieder hier-te-lande de gelegenheid te geven zich persoonlijk met de gastram in kennis te stellen en dat wij hopen dat niet alleen de voorstanders maar ook de tegenstanders van gastractie van deze gelegenheid gebruik zullen maken. Hoe beter toch onze tegenstanders op de hoogte zijn van gastractie, hoe minder gevaar hebben wij te duchten van een onjuiste critiek.

W. Meischke—Smith M.Sc.,
Civiel-Ingenieur.

N.B. De genoemde gastram n°. 1 heeft thans gedurende 100 achtereenvolgende dagen geregeld den dienst onderhouden tusschen Den Haag en Loosduinen.

BOUWKUNDIG GENOOTSCHAP TE 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van 24 *Februari* 1899.

Wegens de uitgebreidheid van het verslag der hoogst belangrijke lezing van den heer Jhr. Mr. Victor de Stuers, over het Binnenhof te 's-Gravenhage, moeten wij ons heden bepalen tot de mededeeling dat voor de drie bestuursvacaturen Du Rieu, De Baan en Van Wadenoyen gekozen werden de heeren Du Rieu, Molenaar en Berden, die zich de benoeming lieten welgevallen. Het verslag wordt in het volgend nommer opgenomen.

SOCIËTEIT U. N. I. ROTTERDAM.

Vergadering van Woensdag 21 *Februari* 1899.

In de Bouwkundige Societeit U. N. I. werd door den heer Jan Wolff, modelleur alhier en lid der Sociëteit, eene voordracht gehouden over het vormen en gieten met pleister, toegelicht met verschillende modellen en monsters

Na eene korte inleiding, behandelt spr achtereenvolgens de verschillende methoden van gieten. Als eerste methode beschrijft hij het afgieten van een of ander relief, door middel van een kleiafdruksel. Een tweede, meer bekende en gebruikelijke manier is het afgieten in een zg. verloren vorm of „moule en creux perdu", wat bijna uitsluitend direct op de klei geschiedt. Na eene uiteenzetting van het gieten en afhakken wijst spr. er nog op, dat om eene scherpe reproductie te verkrijgen, het enkel uitwasschen van den vorm met water verre de voorkeur verdient boven de behandeling met olie of dergelijke. De meest gebruikelijke en goedkoopste methode noemt spreker het gieten met behulp van gelatine. Met eenige voorbeelden licht hij duidelijk de verschillende bewerkingen toe, nl. het maken van de schaal met gelatine en ten slotte met gips. Vervolgens behandelt hij de meer officieele manier van gieten, nl. door middel van een stukvorm, wat voor beelden enz. steeds toepassing vindt. Ook deze moeilijke wijze van werken wordt duidelijk uiteen gezet en door een kleinen stukvorm nader toegelicht.

Na nog het afgieten van fijn werk, door middel van zwavel- of wasvormen besproken te hebben, welke laatste methode voornamelijk wordt toegepast voor zilveren voorwerpen, behandelt spr. het afvormen van lichaamsdeelen, eveneens verduidelijkt door voorbeelden.

Nadat spr. nog de verschillende, meestal nadeelige manieren genoemd heeft, waardoor men de gips al of niet sneller laat werken, besluit hij zijn leerrijke voordracht, onder luid applaus der aanwezigen, waarna de Voorzitter hem dank brengt voor het gehoorde.

Hierna komt in behandeling een ingekomen schrijven van de Vereeniging B. en V., behelzende het verzoek eene gecombineerde bestuursvergadering te beleggen, ten einde te bespreken, welke middelen aangewend kunnen worden om meer samenwerking te verkrijgen. Besloten wordt hieraan gehoor te geven, doch, vóór alles, eigen zelfstandigheid te handhaven.

Ten slotte wordt besloten onder de leden eene schetsprijsvraag uit te schrijven voor een ijzeren deurpaneel.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

Afdeeling Amsterdam.

Vergadering van Woensdag 22 *Februari* 1899.

Na het behandelen der gewone huishoudelijke zaken werd het Afdeelings-reglement herzien.

Hierna had een verkiezing plaats van 5 leden voor het Hoofdbestuur; bij eerste stemming verkregen de heeren M. Couturier Jr., H. J. C. Haver, H. Masereeuw, L. A. Sanders en G. L. Toekamp Lammers de meerderheid; allen verklaarden zich de benoeming te laten welgevallen.

De vragenbus bevatte een vraag over „condensatiewater"; deze werd voldoende beantwoord.

Na rondvraag, waarbij een der leden de aandacht vestigde op de voordracht van den heer Gustav Dähne, te houden op 26 en 27 Februari, werd de vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. In een vergadering van aandeelhouders der Haagsche plateelbakkerij „Rozenkurg" is besloten, behalve kunstaardewerk ook porselein te gaan vervaardigen.

De naam der vennootschap zal nu worden „Haagsche porselein- en kunst-aardewerkfabriek Rozenburg."

Utrecht. De Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen heeft de bezoldiging van de adjunct-ingenieurs 2e kl. gebracht op *f* 1400 tot *f* 1700, en die van de adjunct-ingenieurs 1e kl. op *f* 1700 tot *f* 2000, terwijl de in tijdelijken dienst aangestelde adspirant adjunct-ingenieurs voortaan *f* 1200 als bezoldiging zullen ontvangen.

Haarlem. Door de Haarlemsche maatschappij die „Duin en Daal" exploiteert is aangekocht het perceel „De Brugge", gelegen aan den straatweg tusschen Velzen en Beverwijk, bij de sluijding daarvan door de spoorlijn. Het perceel is 10 H.A. groot en wordt als villapark ingericht. De vorige week werd het gekocht door drie ingezetenen van Beverwijk, die het nu met f 10,000 winst aan de genoemde maatschappij overleden.

Breda. Maandag jl. had de plechtige begrafenis plaats van wijlen den heer H. P. N. G. van der Kun, in leven sectie-ingenieur van de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen. Van beinde en verre waren collega's en vrienden van den overledene naar hier gestroomd om den betreurden doode de laatste eerbewijzen te brengen. Aan de groeve werd het woord gevoerd door den hoofdingenieur Verweij en den prädikant uit Venlo, een vriend van den afgestorvene.

— Aflevering 3 van „De Natuur" (uitgave van J. G. Broese, te Utrecht) bevat: Lelietje der dalen, door J. Sturing. — Het gebruik van den thermometer [hypsometer] voor hoogtemetingen, door J. J. Verwijnen. — Een bizonder ras van jachthonden, door Dr. R. Sinia. — Vivisectie (vervolg en slot) door Dr. R. G. Rijkens. — De elektriciteit op de Jungfrau-baan (vervolg en slot), door Dr. L. Bleekrode. — De inrichtingen tot bescherming der bladeren in den strijd om het leven (vervolg en slot) door Tine Tammes. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij Kon. besluit is aan P. Kreber, wonende te Utrecht, op zijn daartoe gedaan verzoek, met 1 Juli eervol ontslag verleend als opzichter over de rechtsgebouwen, gevangenissen en rijksopvoedingsgestichten.

— Bij Kon. besluit is benoemd tot opzichter 1e kl. voor het stoomwezen, de opzichter 2e kl. W. J. Vermaase.

— De civiel-ingenieur H. Thorn Prikker is benoemd tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij de werken tot voorziening in de verdediging van de Noordzeekust in Noordholland, tusschen de Helderscheen Hondsbossche zeeweringen.

— Aandeelhouders der Gasmaatschappij Middelharnis—Sommelsdijk hebben tot directeur der fabriek benoemd den heer J. Adriaans, directeur der gemeente gasfabriek te Wormerveer; wegens verlenging van de concessie met 40 jaren, is besloten de fabriek te verbouwen en te vergrooten, en muntmeters in te voeren.

— Tegen 1 April zijn bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen benoemd tot waarnemend adjunct-inspecteur de heeren J. D. M. van Reyn Snoeck en J. J. Zuidweg, thans controleurs van den loopenden dienst.

— De koning van België heeft benoemd tot commandeur in de Leopoldsorde den heer Jozef Israëls, tot officier den heer C. Bisschop en tot ridders de heer H. J. Haverman, J. C. H. Klinkenberg, W. Maris en Ph. Sadée.

— De heer A. M. de Boer, architect en timmerman te Oldeboorn is uit 80 sollicitanten benoemd tot opzichter bij de rijksgestichten der Kolonie van Weldadigheid te Frederiksoord.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Dagelijksch opzichter, vooral practisch ontwikkeld, aanvankelijk voor eenige maanden. Adres motto „Dagelijksch opzichter", Bureau dezes. (*Zie advert in dit no*)

— Hoofdopzichter bij een belangrijken villabouw in Overijsel, bekend met het maken van details en het houden van administratie. Adres lett. *A*, Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*)

— Aspirant-opzichter bij de Maatschappij tot expl. van Staatsspw. Zij, die aan het examen wenschen deel te nemen, moeten zich voor 8 Maart schriftelijk aanmelden bij den hoofdingenieur W. Verweij Az. (*Zie advert. in dit no*)

— In Mei zal een vergelijkend onderzoek worden gehouden voor de betrekking van aspirant opzichter der telegrafie, waarvoor vijf plaatsen worden opengesteld.

De aspirant-opzichters genieten eene bezoldiging van f 50 per maand. Zij kunnen, na twee jaren, bij voldoende algemeene geschiktheid, deelnemen aan het examen voor opzichter, op een jaarwedde van f 1000 tot f 2400. Heeft een aspirant-opzichter na vijf jaren niet aan laatstbedoeld examen voldaan, dan wordt hij uit 's rijks dienst ontslagen.

Candidaten moeten zich vóór 15 April tot den directeur-generaal der post en telegraaf wenden bij een verzoekschrift op zegel, met nauwkeurige opgaaf van naam, voornamen en woonplaats.

De „Staatscourant" n°. 44 bevat verdere bijzonderheden.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Opzichter-teekenaar, practisch en theoretisch ontwikkeld, goed kunnende detailleeren enz., zag zich gaarne tegen 1 Maart of later geplaatst. Adres motto „Opzichter" Bureau dezes (*Zie advert. in het vorig no.*). (2)

— Opzichter-teekenaar, om zoo noodig direct in dienst te treden, practisch en theoretisch ontwikkeld en over de beste refer. kunnende beschikken. Adres no. 54 Bureau dezes. (1)

HOOFDOPZICHTER.

Wordt verlangd bij eene belangrijke Villa-bouw in *Overijssel*, een alleszins bekwaam **HOOFDOPZICHTER**, vooral bekend met het maken van details en het houden van administratie. Franco offertes letter A, *Opmerker*, 's-Hage.

Dagelijksch Opzichter.

Een Architect te Amsterdam verlangt, aanvankelijk voor eenige maanden, een **Dagelijksch Opzichter**, vooral practisch ontwikkeld en tevens goed bekend met detailleeren.

Adres onder het motto Dagelijksch Opzichter, aan het Bureau van *De Opmerker*, te 's-Hage.

Maatschappij tot Exploitatie VAN STAATSSPOORWEGEN.

Examen Aspirant-Opzichter.

Zij, die aan het in het begin der maand April te houden **examen voor Aspirant-Opzichter** bij den Dienst van Weg en Werken der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen te Utrecht **wenschen deel te nemen**, worden verzocht zich daartoe voor den **Sn Maart schriftelijk** aan te melden bij den Hoofdingenieur, Chef van den genoemden Dienst, den Heer W. VERWEIJ Azn.

Voorwaarden van benoembaarheid tot Opzichter met programma van het examen zijn op aanvraag bij den Dienst verkrijgbaar.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 86 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

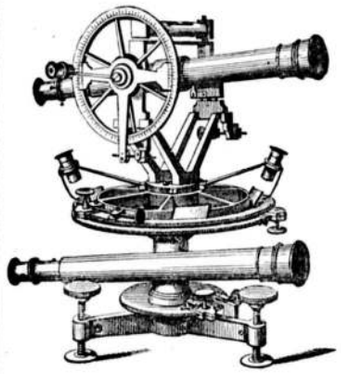

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN
WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

GEBR. HESSE, Damrak 68,

AMSTERDAM.

Leveren compleete **CLOSETINRICHTINGEN.**
„ „ **BADINRICHTINGEN.**
WASCHBAKKEN, GASORNAMENTEN enz. Tegen concurreerende prijzen.
Plaatsing en inrichting door geheel Nederland. Teekeningen en prijsco anten aanvrage. Wederverkoopers ontvangen het gewone rabat.

B. HOLSBOER.

Arnhem.

Leverancier van Z. M. den Koning.

Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.

BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.

EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz.
Bakens, Rotatie- en Inductie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

Patent Luchtverwarmings-Oven

te **KOOP**, patent F. KAUFMANN, te *Ludwigshafen a/Rhein*, slechts twee winters in gebruik geweest, geschikt voor groot Comtoir, Restaurant, Hôtel of Gesticht. Te bevragen en te zien bij OTTO HEINRICI, *Schiedamschedijk 241*, ***Rotterdam.***

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op **Dinsdag** den **14n Maart 1899**, des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Het aanbrengen der Lichtmasten en Geleidingen voor de Electrische Verlichting van het emplacement en de perrons te Boxtel, het leveren en stellen van Lichtmasten, Geleidingsmaterialen en daarbij benoodigd IJzerwerk en het plaatsen der houten Geleidingspalen, Booglampen, enz.
Begrooting ƒ 7500.—.

De besteding geschiedt volgens § 23 van het bestek.

Het bestek ligt van den 20n Februari 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 1.50.**

Inlichtingen zijn te bekomen aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) bij den Ingenieur BLEULAND VAN OORDT.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 3n Maart 1899, ten 1 uur namiddag (*West Europeesche tijd*).

Utrecht, den 18n Februari 1899.

Gemeente Vlissingen.

AANBESTEDING
van de levering van
95,000 Trottoirklinkers.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Vlissingen* zijn voornemens op *Dinsdag 28 Februari 1899*, des namiddags ten twee uren ten *RAADHUIZE* in het openbaar aan te besteden:

de levering van 95,000 TROTTOIRKLINKERS.

De bestekken zijn tegen betaling van ƒ 0,15 verkrijgbaar bij den Gemeente-Bouwmeester, bij wien tevens de noodige inlichtingen te bekomen zijn.

Openbare
AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Rotterdam* zijn voornemens op ***Dinsdag den 14 Maart 1899***, des namiddags ten **1 ure**, ten Raadhuize aldaar aan te besteden:

Het BOUWEN van het ZUIDWESTELIJK STOOMGEMAAL, op een terrein ten Oosten van de *Wolfaertstraat* (voormalig Charlois), met bijbehoorende werken.

Bestek, voorwaarden en teekeningen liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de Centrale Secretarie der Gemeente en in het Stads Timmerhuis te *Rotterdam*, en zijn tevens voor **ƒ 2** verkrijgbaar bij Wed. P. VAN WAESBERGE & ZOON, Boekdrukkers, Houtuin N°. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld Timmerhuis, terwijl de aanwijzing in loco zal geschieden op Dinsdag den 7 Maart 1899, des voormiddags ten 11 ure, op het bouwterrein aan de Wolfaertstraat (voormalig Charlois)

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst ter Secretarie voormeld.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37.**
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van
HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden en Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

AANBESTEDING.

Woensdag den **8sten Maart 1899**, des namiddags ten 7½ precies, zal in het **Hotel OSSEN** te *Enkhuizen*, door Heeren Beheerders van het „Snouck van Loosen-Fonds" te ENKHUIZEN,

worden aanbesteed:

Het maken van een gebouw voor ZIEKENVERPLEGING met BARAK en verdere werken op een terrein gelegen aan de NIEUWE RIETDIJK te ENKHUIZEN.

Bestek met 5 teekeningen zijn tegen betaling van **ƒ 5.**— per stel te verkrijgen aan het Bureau van den architect, Amstel 244 te Amsterdam, alwaar ook verschillende détails dagelijks tusschen 9 en 4 uur ter inzage liggen en bij den Hoofd-Opzichter den Heer J. C. DE GROOT te Enkhuizen.

C. B. POSTHUMUS MEIJJES,
Architect.

VAN RIJN & Co,
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b.d. Nieuwe Binnenweg.

SPIEGEL- en VERSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

Firma Van Lelijveldt en Hubrecht. G. SCHUTTE J.Fzn.
Valkenburg bij Leiden.
SCHELPKALKFABRIEK en HANDEL in STEENKALK en TRAS.
Agenten te Rotterdam de Heeren LAURENS & Co., Zuidblaak No. 73.
Directie te Valkenburg de Heer SENFF.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 9. ZATERDAG, 4 Maart 1899.

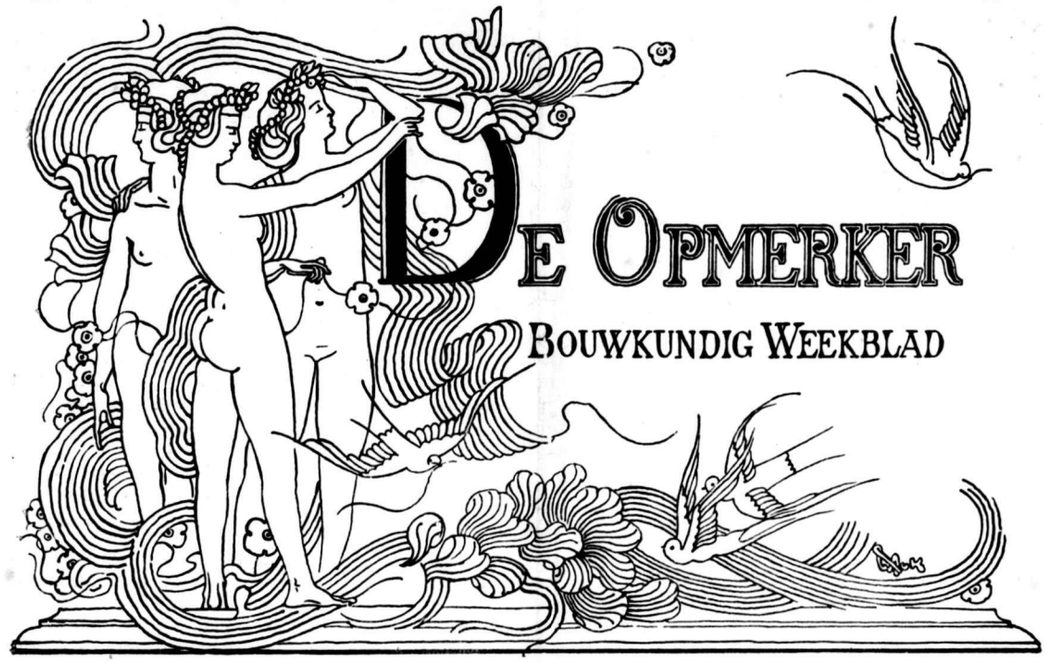

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

BIJ DE PLAAT.

De bij dit nommer behoorende plaat werd onder het motto „l'Espoir" ingezonden op de prijsvraag „Gevel van een woonhuis", verleden jaar door de Vereeniging tot bev. der Bouwkunst te Groningen uitgeschreven. Dit ontwerp, van de hand van den heer W. Verschoor te Nijmegen, bleef buiten aanmerking, omdat het niet aan de eischen van het programma voldeed. Blijkens het Jury-rapport, in no. 45 van den vorigen jaargang opgenomen, verdient het ontwerp, daargelaten de minder gunstige verhouding der lichtopeningen, als niet onverdienstelijk te worden aangemerkt.

ZEGELS.

Het bestudeeren van oude zegels is hoogst nuttig voor ieder, die de decoratieve kunst of de bouwkunst beoefent. Niet slechts kan die studie juiste begrippen omtrent stijl in de heraldiek bijbrengen, maar ook bevorderlijk zijn aan het verkrijgen van vaardigheid, om vakken te vullen, die versierd moeten worden.

De zegels in den eigenlijken zin des woords waren nog in de oudheid niet bekend. Toch vindt men soms melding gemaakt van zegelringen; een dergelijken ring gaf Farao aan Jozef, om hem met de hoogste macht te bekleeden. In het Louvre ziet men dergelijke ringen, die te Khorsabad gevonden zijn, en waarin de portretten van Assyrische koningen verdiept voorkomen.

In Griekenland zijn vele gesneden steenen gevonden, die meesterstukken in den volsten zin des woords mogen worden genoemd. Of zij voor zegelringen gediend hebben, is twijfelachtig; maar zeker is het, dat zij voor dit doel konden worden gebruikt. De Romeinen plachten reeds hunne brieven en stukken te zegelen, en deze gewoonte bleef in zwang tot den ondergang van het Westersch keizerrijk. Daarop raakte zij in onbruik, en pas Karel de Groote begon weer te zegelen, waarvoor hij een antieken steen, Jupiter Serapis voorstellende, bezigde. Ofschoon deze steen 0.28 M. middellijn heeft, is hij toch aan een ring bevestigd geweest.

De oudst bewaarde zegels dagteekenen uit den tijd, die het leenstelsel zag ontstaan. Op een oorkonde, in 988 door Hugo Capet uitgegeven, zijn de sporen van een zegel in was te zien. Maar het vroegste zegel, dat bewaard bleef, is van Robert Capet, den zoon van den vorigen. Het is niet rond, doch heeft den vorm, die ontstaat, als twee cirkelsegmenten elkander symmetrisch snijden. Men ziet er op tamelijk ruwe wijze den koning op voorgesteld, en dat wel ter halver lijve, met een kroon op het hoofd, en met opgeheven handen. Het randschrift luidt: ROTBERTVS GRACIA DEI FRANCORVM REX.

Aanvankelijk was zulk een zegel alleen bij koningen in gebruik. De groote leenmannen volgden echter het voorbeeld van den leenheer, en op het eind der twaalfde eeuw zijn de zegels reeds zeer algemeen. De eerste zegels werden in was op het perkament zelf afgedrukt. Deze methode had echter vele nadeelen, daar de was gemakkelijk los gemaakt kon worden. Men nam een dun mes, maakte dit warm, en bracht dit tusschen de was en het perkament. Het zoo losgemaakt zegel kon, alleen door het aan de achterzijde wat te verwarmen, zonder moeite op een ander perkament bevestigd worden. Zoo konden allerlei vervalschingen worden gepleegd.

Daarom kwam in de twaalfde eeuw een andere wijze van zegelen in zwang. In het perkament werd onderaan een insnijding gemaakt, daardoor werden zijden draden gestoken, en de uiteinden daarvan in

de was van het los afhangend zegel gedrukt. Aan de achterzijde werd een kleiner figuur, het zoogenaamde tegenzegel, aangebracht. Een zegel „uithangende aan een zijden koorde" is dat van Graaf Willem II van Holland, bevestigd aan een oorkonde van 1245, afgebeeld in de „Handvesten van Haarlem", die in 1751 bij Izaak en Johannes Enschedé het licht zagen. Ook de afbeeldingen van andere zegels, die wij later zullen vermelden, komen in dit bijzonder fraai uitgevoerde boek voor.

In de 13e eeuw begonnen de Fransche koningen strooken perkament te gebruiken, om hun zegels aan te bevestigen. Dit vond ook hier te lande navolging, en daarom sprak men van zegels „aan een enkelen of dubbelen francynen staart hangende"; een oorkonde van Floris V van Holland uit 1273 geeft reeds zulk een bevestiging te zien. Was de staart enkel, dan was die verkregen door een insnijding over 3/4 of 4/5 van de breedte van het perkament te maken. Hij vormde dan met het stuk een ondeelbaar geheel. De dubbele staart werd op dezelfde wijze aan de oorkonde bevestigd als de reeds genoemde zijden draden.

Deze wijze van bevestiging der zegels werd door de pausen reeds sedert de zevende eeuw toegepast. Op het Vaticaan berust een stuk van 614, waaraan een looden zegel is opgehangen. Dit zegel draagt aan de eene zijde het beeld van den Goeden Herder, en aan de andere zijde de drie woorden, waarmede het stuk begint. Dergelijke metalen zegels werden bullen genoemd; langzamerhand ging de naam over op de stukken zelf, zoodat men nog thans van een pauselijke bul spreekt. Het was noodzakelijk deze zegels uit twee stukken, als twee munten te slaan, daartusschen de zijden draden te leggen, om ten slotte de randen van het lood aan elkander te soldeeren.

Nog in onzen tijd worden zulke looden zegels veelvuldig gebruikt; om ze te verkrijgen wordt echter een minder omslachtige methode toegepast, door de plombeertang aan beide zijden tegen het lood te drukken.

Niet alle stukken van den H. Stoel uitgaande hebben zulke looden zegels, daar alleen de eigenlijke bullen ervan voorzien werden. De pauselijke brieven worden op het papier of het perkament gezegeld met den zoogenaamden Visschersring.

Men begrijpt nu ook, wat er onder de zoogenaamde „gouden bullen", waarvan wij in de geschiedenis gewag vinden gemaakt, moet worden verstaan. Die stukken waren niet op goud gegrift, ook niet met gulden letters op perkament geschreven, maar het afhangend zegel was van goud.

De vorm der zegels verschilt. De wereldlijke vorsten gebruikten zonder uitzondering ronde zegels, de geestelijke heeren daarentegen verkozen een vorm, overeenkomende met dien, door Robert Capet gebezigd, en door twee symmetrische cirkelsegmenten besloten.

Ieder zegel heeft steeds, als randschrift, de aanwijzing, van wien het afkomstig is. De karakters dezer randschriften kunnen althans eenigszins over den tijd, waarin zegels, die van de oorkonden gescheiden werden, ontstonden, doen oordeelen. Majuskels komen tot ongeveer 1400 voor, minuskels haast uitsluitend in de vijftiende eeuw. Ook worden de opschriften, die aanvankelijk kort zijn, in lateren tijd meer uitvoerig.

De zegels der keizers en koningen geven steeds den vorst te zien, zittende op een troon, en bekleed met de teekenen zijner waardigheid. Heraldiek bijwerk wordt op deze zegels pas in de latere middeleeuwen aangebracht; de zegels van de Fransche koningen tot Lodewijk XI toe hebben het niet. Achter de afbeeldingen van dezen vorst ziet men een gordijn of draperie, met de bekende leliën bezaaid, als het ware uitgespannen. Ook het zegel van Frans I is zoo versierd. Doch op de zegels van keizer Maximiliaan en van zijn kleinzoon Karel V zijn zooveel wapens aangebracht, dat de afbeelding van den vorst zelf niet genoeg uitkomt. Bijzonder fraai is het zegel van Hendrik VIII van Engeland; de koning is voorgesteld zittende op een prachtigen troon in rijken Renaissance-stijl.

Dat de stempelsnijders aanvankelijk bedoeld hebben, het portret van den vorst op het zegel te geven, gelooven wij niet. Zelfs in het laatst der 15e en het begin der 16e eeuw, toen de schilders zulke goede portretten wisten te maken, volgen de graveurs in hun stempels dat voorbeeld niet. Op de zoo fraaie zegels van Hendrik VIII en zijn tijdgenooten Karel V en Frans I is er van gelijkenis met de geschilderde portretten dier vorsten niets te bespeuren. Hendrik VIII doet eer aan Luther denken, Frans I zou men in het dikke gezicht met bolle wangen niet herkennen, en ook Karel V beantwoordt weinig aan de voorstelling die wij gewoon zijn ons van dezen Keizer te maken.

Men heeft gemeend dit alles te kunnen verklaren, door aan te nemen, dat het zegel vervaardigd werd, toen de vorsten op jeugdigen leeftijd den troon beklommen, en dat het zijn oorspronkelijken vorm behield ook in latere jaren. Doch daar er dikwijls vorsten waren, wier regeering pas op meer gevorderden leeftijd begon, en die toch als jeugdige personen zijn voorgesteld, moet men wel aannemen, dat gelijkenis minder noodig werd geoordeeld. Het randschrift toch liet geen twijfel over omtrent de vraag, wiens zegel men voor zich had.

Dat inderdaad aan gelijkenis in de middeleeuwen geen waarde werd gehecht, bewijzen de zegels der groote leenmannen, die zich te paard, doch met gesloten vizier lieten afbeelden. Hier gaf, behalve het randschrift, ook het heraldieke bijwerk te kennen, welke persoon bedoeld was. In den regel zijn deze vorsten in volle wapenrusting en galoppeert hun paard, als ging het ten strijde.

Niet altijd toonen zij zich evenwel zoo oorlogszuchtig. Graaf Willem II van Holland, de Roomsch-Koning, vinden wij afgebeeld, gezeten op een stappend ros, met den valk op de vuist, en een hazewindhond naast zich; hij is dus blijkbaar op de jacht. Ook Maria van Bourgondië is op haar zegel van 1476 zoo afgebeeld; doch dat, in 1478 gebruikt, toen de vorstin reeds met Maximiliaan van Oostenrijk gehuwd was, vertoont een schip, waarin twee engelen staan, die het wapenschild der hertogin houden. Het verdient opmerking, dat dit schild geheel gelijkvormig is met dat, door haar vader gevoerd. Toch was het ruitvormig schild, dat later als het vrouwenschild bij uitnemendheid zou gelden, toen reeds in gebruik, want wij zien, dat het op het zegel van Isabella, de gemalin van Philips den Goeden in 1454 voorkomt, waarschijnlijk omdat zij niet, als Maria, regeerend vorstin was.

De zegels van de Hollandsche graven, te beginnen met Floris V en eindigende met Karel den vijfden, vertoonen meestal de vorsten als krijgslieden in volle wapenrusting. Tusschen Floris en zijn zoon Jan, die de laatste was uit het oorspronkelijke stamhuis, bestaat op de zegels geen noemenswaard verschil; het opschrift geeft echter aan, welke graaf bedoeld is. Ook de graven uit het Henegouwsche huis gebruikten soortgelijke zegels, doch op hun schild is de Hollandsche liebaart door de Henegouwsche leeuwen vervangen. Al deze vorsten zijn voorgesteld in maliënkolder, waarover zij hun wapenrok dragen; de helm

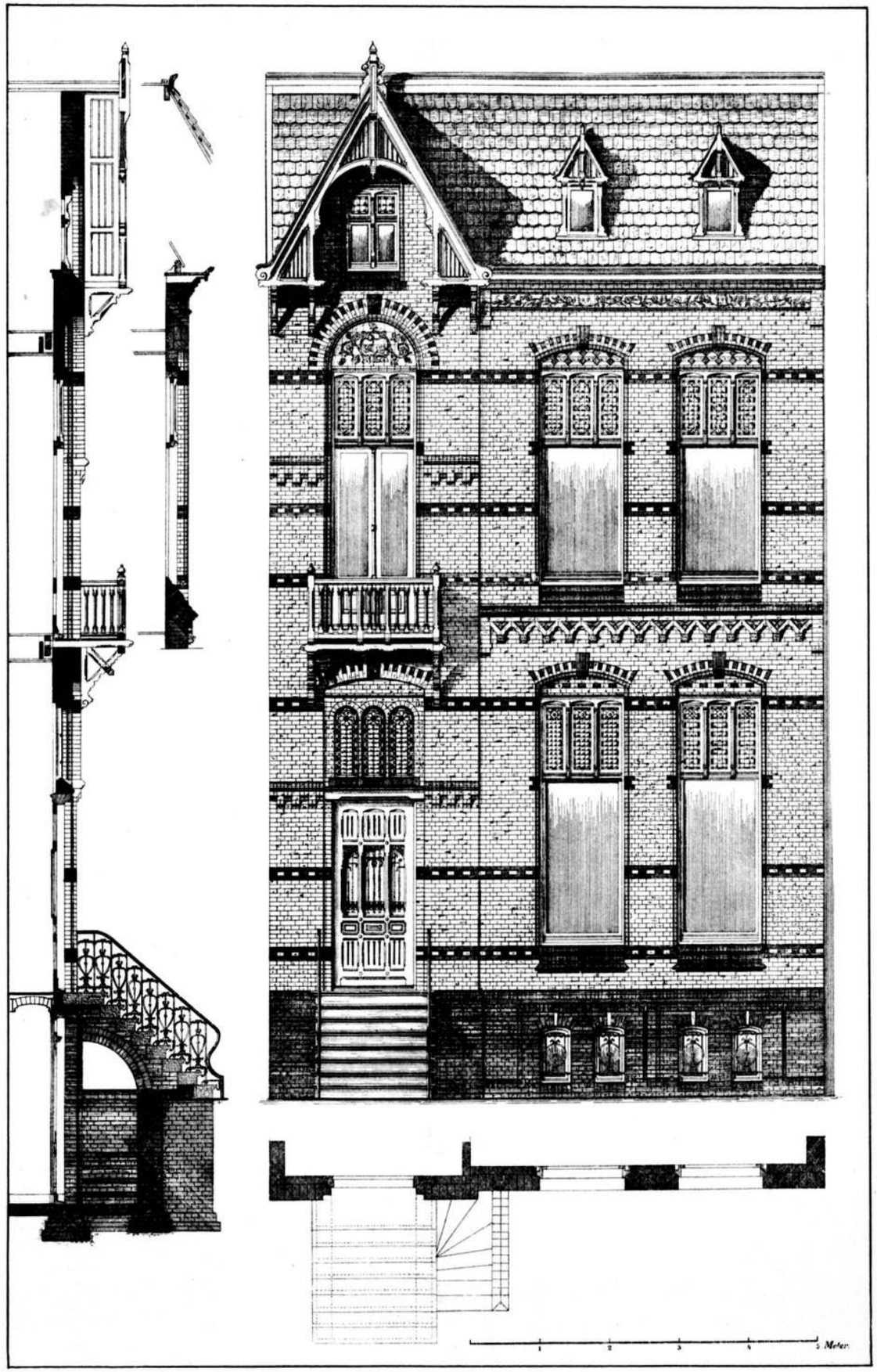

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

heeft het eigenaardig model, dat omstreeks 1300 in gebruik was.

De vorsten uit het Beiersche huis hebben alleen van heraldieke figuren hun zegels samengesteld; wij komen daarop nader terug. Maar de hertogen van Bourgondië zijn weer als ridders te paard vertoond; men ziet, hoezeer de wapenrusting sedert veranderde. Want Philips en Karel dragen een volledig harnas, terwijl ook de helm naar den smaak des tijds is gewijzigd. Hadden de vorsten der 13e en 14e eeuw er zich toe bepaald, alleen op het schild, dat aan hun linkerarm hing, hun wapen te doen aanbrengen, nu komt meer heraldiek bijwerk in zwang. Philips vergenoegt zich met twee extra blazoenen, althans tot 1428. In 1445 en later bedient hij zich echter van een ander zegel, waarop drie blazoenen en de bekende Bourgondische vuurslagen voorkomen. Karel de Stoute volgt dit voorbeeld, doch laat ook een paar hondjes, die met zijn paard als medeloopen, aanbrengen. Op haar eerste zegel, waar Maria van Bourgondië te paard zit, heeft de vorstin de vuurslagen weggelaten, doch een tamelijk groote hond doen aanbrengen.

Over de wijze, waarop Maria zegelde, nadat zij met Maximiliaan van Oostenrijk in het huwelijk was getreden, zullen wij later spreken. Toen Maximiliaan als voogd over zijn zoon Philips het bewind voerde, deed hij een zegel maken, dat geheel van de tot dusver vermelde afwijkt. Men ziet den Aartshertog daar zitten onder een Gothischen troonhemel, waarvan de gordijnen door twee engelen worden opgehouden. Maximiliaan is in het harnas en houdt in zijn rechterhand een zwaard; hij draagt den hertogshoed en is met het Gulden Vlies omhangen. Zijn zoon, die naast hem staat, houdt hij met de linkerhand vast. Philips, die als een jong kind is verbeeld, draagt ook den hertogshoed, en houdt een scepter in zijn linkerhand.

Als Philips later zelf de regeering aanvaardt, laat hij zich weder te paard afbeelden. Doch nu galoppeert het ros niet meer, als vroeger; het stapt met fierheid voort. Waren voorheen de vorsten altijd van de rechterzijde gezien voorgesteld, nu is het de linkerkant dien men vindt afgebeeld.

Toen Maximiliaan als voogd voor zijn kleinzoon Karel optrad, deed hij een stempel snijden, die overeenkomst heeft met den vroeger onder het voogdijschap gebezigde. Wij zien nu den Keizer in zijn volle ornaat, met kroon, zwaard en rijksappel op een troon zitten, die reeds in Renaissance-stijl is versierd. Naast hem zit Karel, met den hertogshoed op, den scepter in de rechterhand, en de linkerhand aan het afhangend zwaard. Een eigenaardigheid van dit zegel zijn de elf wapenschilden, die om den rand zijn geschikt.

In 1515 aanvaardde Karel zelf de regeering. Zoolang hij nog geen Duitsch Keizer was, maakte hij van twee zegels gebruikt. Het eerste, van 1516, vertoont hem te paard, in harnas, van links gezien. Het ros galoppeert weer als van ouds, doch de ruiter, die het vizier opgeslagen heeft, is zonder schild, en mist het embleem, dat voor een zegel van het meeste belang is. Zoo gaan dus de tradities uit den riddertijd toen reeds verloren. Om echter zoo duidelijk mogelijk te doen zien, wie bedoeld is, zijn niet minder dan twintig wapenschilden om den rand geplaatst.

Het tweede zegel is van 1519. De Koning zit daar op een troon in Renaissance-stijl, met een zwaard in de rechter en een scepter in de linkerhand. Zestien wapenschilden zijn om de figuur geschikt; daarenboven komt ook nog verscheidene malen het Bourgondisch vuurslag voor, vergezeld van de beide elkaar kruisende boomtakken.

(*Slot volgt*).

EENE VERTELLING.

(*Ingezonden.*)

Ich bin des trocknen Tons nun satt.

Xylon is een oude grijskop met een jong hart. Zoo iemand wordt niet oud. En toch heeft hij al eeuwen lang meegebouwd. Van den eersten heipaal tot de nok met den vlaggestok incluis, is hij er nog altijd bij. Lang geleden bouwde hij alle huizen alléén, maar in verband met sommige eigenaardigheden van zijn karakter was dit toch een taak boven zijn kracht. Regende het hard en lang, dan zwol hij op, hèrdenkend de dagen zijner jeugd, toen regen voor hem was groei en ontwikkeling. Bescheen hem de zon lang en fel, dan kromp hij inéén, voelend het gemis van het groene looverdak, dat zijn kindsheid beschaduwde. Maakte hij zich voor iets warm en vatte hij vuur, dan deelde hij wel veel aan anderen mee van zijn gloed, maar verteerde ten slotte zichzelven. Daarom werd het beter geacht, zijne functiën in den loop der tijden wat te beperken. Doch hij blijft een hoofdpersoon, een waardig zoon van zijn vader Silvanus, wiens bezittingen eens de halve wereld dekten.

Lithos is een heel ander man. Dat hij oud is, blijkt wel daaruit, dat hij bij de Pyramiden, bij de oudste Hindoetempels en mogelijk nog vroeger, al meebouwde. Hij is van zeer goede familie, geparenteerd o. a. aan Pluto, Vulkanus, Neptunus. Waarschijnlijk is hij daarom zoo trotsch en ongevoelig.

Hij is, nu ja, tegen den vallenden druppel niet bestand; maar overigens deert hem water noch wind. Hij smelt niet van warmte en bevriest niet van kou. Zeus mag zijn bliksems slingeren en Xylon in vuur en vlam zetten, hij blijft er koud bij. Alleen vorst nà regen kan hem soms leelijk doen scheuren. Maar sedert Schout en Schepenen, onder acclamatie der Vroede Vaderen hebben goedgevonden en verstaan, dat Xylon alléén geen huis meer bouwen mag, sinds dien is Lithos ook in 't westen een hoofdpersoon geworden, gelijk hij reeds lang in 't oosten was en heeft hij terrein gewonnen, waar eertijds Xylon, door den rijkdom zijns vaders, alleen den scepter zwaaide.

Het is voor den Mensch (Homo sapiens, volgens Linnaeus) sedert lang een raadsel, dat twee personen, wier karakters juist in zooverre verschillen, dat ze elkaar aanvullen, nooit, ondanks hun jarenlange samenwerking, tot een nauwere verbintenis zijn gekomen. Zij steunen en dragen elkaar waar 't moet; doch 't blijft bij plicht. Vele jaren geleden werd de verhouding iets beter, toen een gemeenschappelijk gevaar dreigde. De beide Ouden vreesden toen de mededinging van Ferrum, die Xylon verdrong in de balklagen en Lithos soms verving op het dak. Maar spoedig bleek, dat, hoe bruikbaar Ferrum ook was, hij voor de meeste huizen toch hoogstens het geraamte kon leveren en dat zoowel Xylon als Lithos onmisbaar bleven. Zij verdragen elkaar nu meestal goed; doch treden een enkele maal nog als concurrenten op, waar het geldt de vloeren van portalen, corridors en keukens.

Homo sapiens had intusschen de spreuk van Jan Pieterszoon Koen tot de zijne gemaakt. Verre van te wanhopen, zon hij op middelen om de goede eigenschappen van twee zoo waardige Ouden met elkander te vereenigen, te verbinden in één lichaam. Juist ging Mevrouw Scientia met eenige harer dochters voorbij en hij begreep, dat hij het zonder een dier vrouwen niet zou klaar spelen. Hij ging daarop bij de familie een visite maken en werd ontvangen door Juffrouw Mechanica, aan wie hij zijn verzoek voordroeg. Zij was niet onwillig. De twee kloeke Ouden bevielen haar beiden Ze kende ze al zoo lang! Ze had met

hen gelcefd, als de kat met de muis. Xylon had ze gezaagd, geschaafd, geploegd, gestoken, gekorven en gedraaid, dat het hem groen en geel voor de oogen werd; Lithos had ze gespleten, gehouwen, geslepen, geperst en zelfs in een desintegrator of een andere „Zerkleinerüngsmaschine" tot poeder vermalen. Ze lieten zich dat welgevallen, zooals men van een schoone vrouw zooveel verdraagt. Xylon beweerde zelfs, dat hij liever door Juffrouw Mechanica onder handen genomen werd, dan door den een of anderen beunhaas-timmerman. Kortom, Homo sapiens bracht de beide Ouden en Juffrouw Mechanica bijéén en het resultaat, dat na lang en zwaar drukken te voorschijn kwam, was een plaat, zoo lang, zoo breed en zooveel streep dik. Homo sapiens verheugde zich zeer en Juffrouw Mechanica lachte stil vergenoegd. Ze stelde onmiddellijk voor, het kind naar zijn beide vaders, Xylon en Lithos: „Xylolith" te noemen. Deze naam, met een kleine toelichting voor iedereen verstaanbaar, vond dadelijk ingang. Er waren echter Puristen, die beter vonden de landstaal te gebruiken, en zoo ontstonden de namen: Steinholz en Houtgraniet.

Homo sapiens ging dan met zijn plaat verheugd de wereld in. Hij schroefde ze op den grond, stond erop, liep erover heen en hij zag dat het goed was. En hij sprak zijne rasgenooten toe, zeggende: „Ziet! „deze plaat heeft de deugd van Xylon, want ze is „warm onder de voeten. En ze heeft de deugd van „Lithos, want ze is onbrandbaar. En ze trekt niet „krom en werkt niet; en ze scheurt of splijt niet. „En ze slaat niet aan, en ze slaat ook niet uit. Legt „ze op uwe trappen en uwe gangen en ge loopt „bijna geruischloos. Legt ze in uwe kinderkamer, en „hoe daarboven gejoeld en geravot wordt, ge zit be„neden rustig."

En hij zeide nog veel meer goeds van zijn plaat. En hij had gelijk, want de plaat was goed.

Het was en bleef echter altijd maar..... een plaat, die met schroeven op den vloer bevestigd moest worden. Home sapiens ontmoette Juffrouw Hygieia, en toonde haar zijn plaat. Zij bekeek die aandachtig en hoorde hem geduldig aan. „Homo sapiens", zeide toen de dochter van Aesculaap, „gij zijt op den goeden „weg. Dit is, wat wij hebben moeten. Maar. .... geen „platen, als 't je believt. Hoe zal je in sousterrein- en „tuinkamers het vocht van den ondergrond keeren en „zoo de kilheid weren met..... opgeschroefde platen? „Hoe kan ik zieken- en slaapzalen rein en bacterie-vrij „houden als zich in naden stof en vuil kan verzame„len?"

Toen ontmoette hij Juffrouw Terpsichore, die hem vleiend vroeg: „Toe, maak eens een vloer uit één „stuk, die goed in de was gezet kan worden. Als je „dàt doet, krijg je van mij op ieder bal de eerste „wals!"

Toen ontmoette hij Mercurius, die zeide: „Heel „goed! Zeer goed zelfs! Maar ik had toch voor een „beurs bijv. liever een Xylolith-vloer uit één stuk, „van een flinke dikte. Hoe langzaam ook, je platen „zuilen, na jaren, afslijten en dan steken de koperen „houtschroeven als heuveltjes er boven uit, zooals de „kwasten in een versleten planken voer. Heb je een „vloer uit één stuk, dan loop je die in een beurs ge„lijkmatig af. Zoo hou je altijd een effen vloer."

Vervolgens ontmoette hij Bacchus met Aesthetica en Cambrinus met Architectura. De heeren vonden voor hunne tegenwoordige paleizen de opgeschroefde platen niet mooi genoeg, waarmede de dames instemden.

Toen werd Homo sapiens nadenkend. „De plaat „is toch goed! Ze zeggen allen, dat de plaat goed is. „Het was dus een goed denkbeeld van mij, Xylon „en Lithos te vereenigen. Maar dàn ligt de schuld bij „Juffrouw Mechanica. Een lastig geval! Ze deed zoo „haar best met drukken! Maar ik kan haar toch niet „vragen: „„Ach Juffrouw! Kom eens even deze vloer „„in dit café persen, zooals U de plaat geperst heeft! „„Of..... deze concertzaal als t u blieft!"' Ze zou „twijfelen, of ik nog wel „sapiens" was!" En hij dacht lang na.

„Eureka", riep hij plotseling Archimedes na. „Ik „heb er de verkeerde vrouw bijgehaald: ik had Juf„frouw Chymeia moeten hebben. Die is ook wel geen „katje om zonder handschoenen aan te vatten; want „ze kan leelijk bijten. Maar ze kerft en smijdt niet. „Ze is veel jonger dan de andere. Die neemt nog eens „rust, maar Chymeia nooit. En ze is niet bang van „odeurs, waar een ander van..... Enfin, tot haar wil „ik gaan; zoo gezegd, zoo gedaan; men neemt een „besluit en men voert het uit! (Vrij naar Dante.)"

Chymeia was niet ongenegen te helpen. Zij nam de vezelen van Xylon en het poeder van Lithos en mengde die goed dooréén; daarna kwam ze met een groote kruik uit haar laboratorium aandragen en goot den inhoud over 't mengsel uit. Zoo werd het opnieuw geroerd en gekneed, over den geheelen vloer gespreid en goed vlak gestampt om te drogen. En het droogde ('t was zomer) nogal snel. Na vier-entwintig uur zou men er over hebben kunnen loopen. Nog een dag, toen werd het nieuwe vloerkleed afgeschuurd en moest weer drogen. Daarna werd het met warme lijnolie ingewreven en het was gereed. Daar kwamen de kijkers van alle kanten opdagen! De dames liepen er gewoon overheen en 't was of ze zweefden! De heeren stampten zoo hard ze konden, en het klonk zóó zacht! Inmiddels werd het vloertje zeer vuil, want er lag nog geen mat. Economia, de huishoudster, die voorname visite zag aankomen, dweilde even den vloer op. Toen was die opeens weer helder frisch van kleur en..... heelemaal niet nat! Hygieia kwam en was voldaan. Zoo had zij het bedoeld. Terpsichore walste eens rond en zeide dat het nu, zonder de was, al een genot was, zoo'n effen, vlakken dansvloer! Aesthetica was tevreden. Mercurius zeide, dat het succes „reusachtig" zou zijn. Bacchus en Cambrinus waren erover uit! En Architectura verklaarde, dat ze in haar lange leven nog geen zoo practische, nette en deugdelijke vloerbekleeding had gezien en ze haren talrijken vereerders ten warmste zou aanbevelen. En Homo sapiens, in de wolken over dit succes, riep in blijdschap en vervoering uit:

„Le Xylolith est la plus noble conquête que l'hom„me ait jamais faite."

En het was alsof Buffon zelf herrezen was om dat te zeggen (*)

K.

NED. HERV. KERK TE OVERSCHIE.

Ten vervolge op het schrijven van Jhr. Mr. Victor de Stuers over het behoud van de kerk te Overschie, waarvan wij melding maakten in het nommer van 18 Februari, bladz. 54, vestigen wij de aandacht op een uitvoerig stuk van den architect B. Hooijkaas Jr. te Rotterdam, opgenomen in de „N. R. Ct." van Woensdag 1 Maart. In dit stuk komt genoemde heer, wien kerkvoogden een onderzoek hadden opgedragen, op de questie terug. Kerkvoogden, zoo zegt hij, hadden

(*) Mochten er onder onze lezers zijn voor wie de beteekenis van sommige woorden duister is, dan diene voor hen de volgende verklaring:

Xylon = hout; Lithos = steen; Ferrum = ijzer; Homo sapiens = de met rede begaafde mensch; Zeus = oppergod, Hygieia = gezondheid; Aesculaap = god der geneeskunde; Chymeia = scheikunde; Scientia = wetenschap; Silvanus = boschgod.

gaarne hun oude, eerwaardige kerk behouden; doch de opoffering, gevraagd voor het instandhouden van het gebouw, dat meer waarde heeft om zijn ouderdom dan om zijn kunst, heeft den doorslag gegeven om tot afbraak te besluiten.

De heer Hooykaas vermoedt, dat het plan is, zoo eenigszins mogelijk, den ouden schilderachtigen toren, die 1.50 M. uit het lood staat, te behouden. Natuurlijk moet hij daartoe ondervangen worden.

BOUWKUNDIG GENOOTSCHAP TE 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van 24 *Februari* 1899.

Lezing van Jhr. Mr. Victor de Stuers over „Het Binnenhof" te 's-Gravenhage.

Te acht uren opent de Voorzitter, de heer Paul du Rieu Fz., de vergadering. Een aanzienlijk ledental was opgekomen, nog vermeerderd met een groote schare belangstellenden, waaronder leden van den Haagschen Kunstkring, van de Vereeniging „Die Haghe", van het Genootschap „Arti et Industriae" en de Pers

De secretaris van het Genootschap, de heer Jan de Quack, leest de notulen der voorgaande vergadering van 27 December 1898, waarna wordt overgegaan tot het verkiezen van drie bestuursleden voor de vacaturen Du Rieu, De Baan en Van Wadenoyen. Eenigszins na twee stemmingen was, dat de heeren Du Rieu, Molenaar en Berden tot bestuursleden werden verkozen. Het drietal heeren liet zich de verkiezing gaarne welgevallen.

Alsnu kwam het oogenblik, dat de aanwezigen, die vóór den aanvang der vergadering oog en geest al reeds te goed hadden gedaan aan de rijke verzameling foto's, prenten en aquarellen, door den heer De Stuers ter verduidelijking van zijn voordracht afgestaan, thans menig woord van verklaring aan de hand der geschiedenis, uit sprekers mond met volkomen aandacht gingen verbeiden.

Jhr. De Stuers, slechts voorzien van korte aanteekeningen, citeerde in boeienden stijl uit den schat zijner kennis en beheerschte zijn onderwerp tot in de geringste bijzonderheden. Daar overzag hij met de aanwezigen het breed geaquarelleerde panorama, dat den hoofdwand der zaal geheel in de breedte uitvulde en een aanzicht gaf van de vijvergevels ten tijde van Maurits. Niet in architectuur alleen zou hij treden; geschiedenis zou hij geven. De historie der monumenten, in wijden kring bekend, maakt ze populair en tot onderwerp van levendige belangstelling. Ook hier het „onbekend maakt onbemind". Het Binnenhof heeft vooral geleden onder onbekendheid en onkunde. Het Binnenhof is mishandeld. De groote Hofzaal werd in 1860 vernield en lokalen weggevaagd, lokalen van het grootste gewicht voor de kunsthistorie en dies voor de ontwikkeling eener natie.

Het Binnenhof, het Forum van Holland, werd in het tijdsverloop van drie eeuwen geschonden en verminkt. De gebouwen en hunne geschiedenis dwingen eerbied af. Waar zij worden vernield of verknoeid, wordt hunne geschiedenis verduisterd, een gemeenschappelijk historisch bezit geroofd en het nationaliteitsgevoel beleedigd.

Men moet eigenlijk spreken van: „het Hof". Hiervan is Willem II, Graaf van Holland en Roomsch Koning, de stichter. Het „Rex Romanorum" dat zijn titel illustreerde, gaf hem recht en pretentie op de keizerskroon van Duitschland. Slechts 29 jaar oud geworden en levende in een veelbewogen tijd, vond hij nog gelegenheid de bakermat te leggen voor Holland's grootheid. Hij stichtte „het Hof" en daarmede „den Haag". Ook in 's Gravezande en Haarlem hield hij verblijf. Het huidig stadhuis van Haarlem dankt aan hem zijn aanzijn. Hij had kunstzin en ondernemingsgeest.

Aangetrokken door de woeste schoonheid der duinen en de aanwezigheid van een beek, stichtte hij een paleis op de plek, waar nu Den Haag ligt. De groote zaal van 't Gerechtshof en het voormalige torentje zijn zijne stichtingen, waarbij nog te voegen lokalen aan de Oostzijde en een kapel. Van hem is nog een authentiek gelijkend portret aanwezig, 't geen eene zeldzaamheid is te noemen.

In Friesland vond graaf Willem II den dood. Langzamerhand gaven zijne opvolgers voor hunne woonlokalen de voorkeur aan die, uitkomende aan den vijver. Zoo ook de Bourgondische hertogen, die het Rechtswezen invoeren Dit geschiedde door den graaf van Charolais op last van Filips de Goede in 1462.

Sedert is steeds de rechtspraak dáár geoefend, waar thans de grafelijke zalen zijn. Twee tijdperken zijn daarvan uitgesloten. Van 1572 tot 1577 en van 1806 tot 1813. – In 1511 teistert een brand het Hof zoodanig, dat het kort daarop door Pieter Vlumoen moet worden hersteld. Oorspronkelijk waren er twee zalen. Twaalf kraagsteenen duiden dit aan. Zes ervan dragen de initialen C en M (Carolus en Margaretha), terwijl het andere zestal beitelwerk, als kopjes en bladornament te zien geeft. Driemaal heeft Karel V persoonlijk daar gepresideerd, Leicester werd er beëedigd en tal van stadhouders geïnstalleerd.

Den 13 Mei 1619 wordt het schrikkelijk vonnis den ouden Oldenbarnevelt voltrokken. Hetzelfde gebouw hield hem in voorarrest, herbergde zijne rechters en zag hem vóór zijn frontgevel onthoofden.

In 1757 wordt de geheele kap door brand vernield. De dolle graaf Willem V zou nog in een der annexen gevangen gezeten hebben. Dit was in 1358.

In 1688 wordt de Raadkamer van het Hof opgesierd met schilderijen van den Luikschen schilder De Lairesse, welke verschillende deugden symboliseeren.

De nog bestaande kelders van het westelijk gebouw zijn zeer belangrijk uit een oogpunt van gothischen profaanbouw. Men vindt daar almede den eersten baksteenbouw en oudsten gothischen bouw uit den aanvang der 13e eeuw — o. a gewelfschilden rustende op niet-geprofileerde ribben.

De groote Hofzaal werd vermoedelijk gemaakt door Gerard van Leyden, onder graaf Floris V.

De westgevel is niet regelmatig. De torens zijn verschillend en in den gevel zelf, in de muurzwaarte, bestaat nog een verbindingsgang van den eenen toren naar den anderen, aan 't extérieur te zien in drie kleine luchtsleuven.

De kap van deze zaal is zeer merkwaardig, althans vóór 1860. Toen werd zij meedoogenloos vernield door den grootsten vijand van gebouwen... .. een onkundig architect.

De architect Roose verklaarde de kap „niet oud".

Een chef-d'oeuvre, zooals Londen en Rouaan ze slechts nog aanbieden, werd miskend en vernietigd.

Die groote Hofzaal werd de zaal bij uitnemendheid voor alle gelegenheden, waarbij groote menschentallen moesten bijeenkomen Elk land heeft aan zulk een overdekte ruimte behoefte. Zelfs thans doet zich nog wel de behoefte gevoelen aan eene zaal tot herberging van congressen of groote vergaderingen. Doch de loverijzaal was ook feestzaal. Dan werden de wanden met tapijten behangen en was er ook geen parket — „never mind" — wat zand op den vloer deed het coquetste damesvoetje geene wrijving gevoelen.

Ook de kapittels van het Gulden Vlies, twee in aantal, werden er gehouden. De wapens van de in 1430 daar aanwezige kapittelheeren ziet men nog in de Groote Kerk zeer mooi afgebeeld.

In 1581 heeft er de afzwering van Filips, Koning van Spanje plaats en in 1642 geeft Frederik Hendrik er een luisterijk banket, ter gelegenheid van zijn huwelijk.

In 1651 presideert Jacob Cats er de groote vergadering, met het doel het stadhouderschap op te heffen. Tal van vlaggen, die voorheen in die zaal Hollands grootheid verkondigden en juist dáár zoo ter plaatse waren, werden onder Lodewijk Napoleon overgebracht naar Amsterdam, waar ze ten deele in een glazen kast zijn opgeborgen.

In 1808 stelden minister Gogel voor de zaal gewoonweg te „demolieëren", 't geen gelukkig niet geschied is. Toch heeft deze man nog wel goed gedaan Hij stichtte 't eerste Nationaal Museum (grondslag van het Rijks Museum). Hij wist den Koning te bewegen tonnen gouds te besteden aan „kunst", beter dan de heer Lohman, die bezwaar maakte over slechts ƒ 10,000, die kunstzin, nut en welvaart konden gesticht hebben bij elk patriot.

Onder Minister Fock mocht de zaal niet worden onderhouden. Men verzocht der directie van het Kabinet des Konings op te breken. De toenmalige directeur weigerde hardnekkig en hield zich aan het „j'y suis, j'y reste".

Van alles heeft het gebouw binnen zijn muren gehad. Als het dak drupte, legde men turfmolm op den zolder. Dit is zoo wat nog maar 25 jaar geleden. Het vernieuwen van de kap en het vervangen daarvan door een ander heeft ƒ 107,000 gekost. Alberdingk Thijm heeft het kernachtig gezegd: „Een ware zotskap „op het hoofd der grijze Majesteit".

Achtereenvolgens wijdt spreker uit over tal van bijzonderheden. Zoo gaan de woonvertrekken in de 14e eeuw naar den vijverkant. Men had daar de Beiersche kamer; de kamer van Kleef, de Groene stoof, de Librye, enz. Onder Albrecht van Beieren is de vijver droog gelegd — fait galant — tegenover een der Edelvrouwen, die bij een waterfeest een kostbaren ring in den vijverplas had laten vallen De rekeningen der kaaimuren, die ontzet waren, wezen dit wel uit.

In het rijke tijdperk der Bourgondiers wordt de kapel St. Maria ten Haghe gesticht, naar 't westen vergroot door Karel den Stoute. Albrecht van Beieren en Jacoba van Beieren zijn in deze kapel begraven. Dan had men de kleine kapel, 't zoogenaamde oratoor van den graaf. In 1580 komt de eerste predikant en later komt Uyttenbogaert, als voorganger onder de weduwe van Willem den Zwijger, Louise de Coligny. Later afgebrand, wordt de kapel weer opgebouwd in 1668 en later weer vergroot (verdubbeld).

De restauratie aan de vijvergevels is niet gelukkig te noemen. Het archief van den Waterstaat beneden, waarboven de lokalen der 1e Kamer, verbeelden de gevels niet zooals ze behoorden te zijn. 't Is een stijl, die oud-Hollandsch moet heeten Overal zijn de mooie kristallen kleine ruiten vervangen door moderne groote dito van dubbel wit Fransch glas. De restauratie van 1880 onder den architect Nieuwenhuys is allerminst gelukkig. De Trèvezaal, in 1697 door Willem III lang na de Trève gesticht, is wel mooi — Marot heeft haar gebouwd voor f 35,000 — Blommendael bestelde de sculptures en Van der Schueren bezorgde het coloriet. Volgens Roose moest ook die zaal maar gesloopt worden.

De toren van het stadhouderlijk kwartier bevatte onder Maurits eene volière — later een observatorium en weer later deed hij dienst om luchttelegrafie uit te oefenen.

Willem IV gaat de vertrekken opnieuw bewonen. Willem V is in het stadhouderlijk kwartier geboren. Daar heeft de regent

van Brunswijk gewoond. Daarna wordt een tweede vleugel gebouwd (de tegenwoordige 2e Kamer). Controleur Graeff en Govert van der Linden zetten in 1798 het gebouw voor f 550,000.

Eindelijk in 1795, den 18n Januari, vertrekt Willem V, welk vertrek hij bij proclamatie aan de Staten-Generaal bekend maakt. Lodewijk Napoleon huisvest er eene pupillenschool in en in 1815 komt het gebouw tot zijne nog tegenwoordige bestemming.

„Ziehier" zei de heer De Stuers, „enkele grepen uit de geschiedenis van het Binnenhof. 't Was mij niet doenlijk om in zoo'n korten tijd u eene volledige aaneengeschakelde vertelling te geven. Wilde ik dát doen, dan zou de nacht en nog wel een dag er bij moeten komen.

„Doel van mijne beschrijving van een zoo gewichtig complex van gebouwen als op en rond het Binnenhof aanwezig is, was: „Belangstelling en liefde te verwekken in ruimen kring bij elk rechtgeaard en kunstrespecteerend Nederlander".

Een daverend applaus, getuigende van geestdrift voor sprekers woorden brak los en 't was den heer Du Rieu uitmuntend gegeven Jhr. De Stuers hartelijk dank te betuigen voor zijn schoone, belangrijke en leerzame rede.

Toen sloot de Voorzitter de vergadering en nog daarna onderrichtte Jhr. De Stuers tal van weetgierigen aangaande de foto's en de prenten, uit zijne portefeuilles daar aanwezig.

Het was voor het Bouwkundig Genootschap een schoone avond, die lang in herinnering zal blijven.

JAN DE QUACK,
Secretaris van het Bouwkundig Genootschap.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING 'S GRAVENHAGE.

In de vergadering, Vrijdag 24 Februari gehouden, werden commissiën benoemd tot beantwoording van drie vragen, door het Bestuur gesteld, nadat was besloten, de vragen 4 en 5 niet te behandelen.

De heer J. H. W. Leliman, polytechnisch student te Delft, hield een voordracht over een reis door het Moezeldal en den Elzas, door een groot aantal photo's en schetsen toegelicht.

Vervolgens gaf de heer Metzelaar eenige mededeelingen omtrent een oud smeedwerk, aanwezig voor een raam van een gebouw te Bergen-op-Zoom, waarvan een teekening was vervaardigd door den heer Voorbrood, Rijksopzichter, die deze teekening aan de afdeeling ten geschenke had gegeven.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

In de laatstgehouden vergadering van Donderdag 23 Februari had de tentoonstelling plaats van eenige plaatwerken, en werden de leden in de gelegenheid gesteld kennis te nemen van bestekken en teekeningen van de spoorwegbrug bij Westervoort.

Daar de heer H. P. M. Kosters, die als spreker zou optreden, door ongesteldheid verhinderd was de spreekbeurt te vervullen, nam de Voorzitter het woord om de steenvloeistof van den heer Szczmiej te bespreken en verschillende vragen van de leden te beantwoorden.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van Zaterdag 25 *Februari* 1899.

Na voorlezing en goedkeuring der notulen deelt de Voorzitter mede, dat een der niet bekroonde ontwerpen, nl. „Eenvoud", van een vroeger uitgeschreven prijsvraag niet terug bezorgd kan worden, daar het correspondentie-adres niet juist schijnt te zijn. Het zal zoolang in het archief bewaard worden, tot de afzender het laat afhalen.

Bij monde van den heer A. Jansen beantwoordt de commissie de volgende vraag:

„In het Jury-rapport van de laatstgehouden prijsvraag is als een constructieve fout aangemerkt het met een rechte bef of strekschen boog overspannen van een kozijnopening van gewone afmeting met weinig belasting daarboven. Is deze bewering juist?"

Een rechte bef is in het rapport niet aangemerkt als een constructieve fout, maar wel als niet gewenscht. Steller drukt zich zeer onduidelijk uit door een rechte bef met een strekschen boog te verwarren, daar een bef gelijk doorloopt met de lintvoegen en een boog toch altijd een deel is van een cirkel. De commissie is van oordeel, dat een boog steeds te verkiezen is boven een rechte bef.

De heer Van Elmpt is het niet geheel met de commissie eens en de Voorzitter beschouwt het niet als een constructieve fout.

De heer Bach licht uitvoerig een tentoonstelling van studies toe, waarbij gebruik gemaakt is van motieven, aan de natuur ontleend.

De Voorzitter deelt vervolgens mede, dat 40 leden op de lijst betreffende het oprichten van eerepoorten bij een eventueele komst onzer Koningin, geteekend hebben, waaronder 2 hebben verklaard, geen teekening te zullen inzenden. De tijd van inlevering van die teekeningen, waarbij naar verkiezing een straatversiering of een eerepoort voor genomen kan worden, is bepaald op 1 September 1899.

De heer H. Bebingh houdt naar aanleiding van eenige tentoongestelde monsters eene bijdrage over de asbestbekleeding.

Daarna houdt de heer H. Reijenga Tz., fabrikant van gegoten en gedreven zinken bouwartikelen met een galvaniseerinrichting alhier, een hoogst interessante lezing met uitstekend geslaagde en verrassende proefnemingen over het galvaniseeren van gesmeed, gegoten en getrokken ijzer. De spreker toont met voorbeelden aan, dat het galvaniseeren over 't algemeen met te bijtende stoffen plaats vindt, waardoor het ijzer zijne kracht verliest, weinig gebogen kan worden en waardoor het zink zoo spoedig afbladert.

Om tot het gewenschte doel te geraken, dat hem na vele jaren zoekens is mogen gelukken, stelde hij zich de volgende drie vragen:

1o. Hoe reinigt men ijzer zonder bijtende stoffen, zoodat het geschikt is tot galvaniseeren?

2o. Wat moet men doen, om ijzer met gemengd metaal te doen galvaniseeren?

3o. Hoe kan men zorgen, dat gegalvaniseerd ijzer niet zoo broos is en zoo spoedig afbladert?

Er wordt gegalvaniseerd door menschen, die noch in de practijk, noch in de theorie voldoende kennis van de metalen hebben. Er zijn verschillende soorten van ijzer, die ieder verschillend behandeld moeten worden.

Door vele proefnemingen is het den heer Reijenga gelukt, iets te vinden om het ijzer zonder bijtende middelen geschikt voor het galvaniseeren te maken, zóó dat het zijn volle kracht behoudt, terwijl de prijs hiervoor niets hooger behoeft te zijn. Op zeer verrassende wijze — het was een lust om te zien, hoe spoedig alles in zijn werk ging — liet de begaafde spreker zien, hoe men goed galvaniseert, hoe men galvanisch vermetaalt, hoe men staalplaat, dat reeds vertind was, met zink doet aanslaan, zoodat men een geheel effen grond krijgt. IJzer zoo behandeld, behoudt zijn kracht en bladert niet af, hoe men het ook slaat en buigt. Het ijzer en het weeke metaal worden één lichaam.

Daarna spreekt de heer R. over het gegalvaniseerde plaatijzer, dat ook met de bijtende middelen bewerkt wordt. Het gewone gegalvaniseerde ijzer is wel geschikt voor dakbedekkingen of luchtpijpen, doch niet voor voorwerpen, waaraan gekrabd, gerand of gekant moet worden, of voor voorwerpen, waarin men bijtende stoffen wenscht te bergen. Hiervoor moet het gegalvaniseerde, vermetaalde ijzer gebruikt worden; het andere is kort van duur. Dikwijls gebeurt het, dat de fabrikant van het zuivere, gegalvaniseerde ijzer de levering niet mag uitvoeren, omdat..... het goede werk iets duurder is. Boven dien is het te weinig bekend, wat goed gegalvaniseerd ijzer is. Het komt ons voor, dat het fabricaat van den heer Reijenga alle aanbeveling verdient, zoodat hij zich gerust kan aanbevelen bij H.H. bouwkundigen, aannemers en timmerbazen.

De heer Hoekzema vraagt of het zoogenaamde stort voor kachelpijpen ook roest, als het de bovengenoemde werking ondergaan heeft.

De heer Reijenga antwoordt, dat het dan niet roesten kan.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1087*e Vergadering van* 1 *Maart* 1899.

Na opening der vergadering en lezing der notulen kwam het adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, evenals op de vorige vergadering, aan de orde en werd dit zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het verzoek van de Beeldhouwersvereeniging om het Genootschapslokaal te mogen gebruiken, en daarin commissievergaderingen te houden, werd goedgekeurd.

Voorts werd naar aanleiding eener desbetreffende vraag besloten, dat 't Bestuur middelen overwegen zou om van het lokaal meer een werkelijk societeitslokaal te maken ten einde de gezelligheid en aansluiting vooral der jongere leden te bevorderen.

Hierna werd door den heer Joseph Cuypers een onderwerp ingeleid, getiteld: „De beoefening der Nederlandsche Renaissance gewenscht tot ontwikkeling van moderne kunst?"

Spreker zette uiteen, waarom hij zichzelf geen minnaar van renaissancekunst noemt, maar de voorkeur geeft aan de daaraan voorafgaande periode van de gothiek, een meening die opposite van den heer H. G. Jansen uitlokte. De heer Cuypers besprak verder de moderne kunstuitingen en zag toch nog liever de renaissance op goede wijze nagevolgd, dan de volgens zijn inzichten woelige en gevaarlijke moderne kunstuitingen.

Deze reeks van ideeën werd nader toegelicht door tal van platen, terwijl voortdurend een opgewekt debat plaats vond tusschen den spreker en de heeren Lauweriks, Jansen en Van Boven

Nadat de heer Van de Bosch verzocht had de tentoonstelling van den Engelschen architect Vosey, welke nu te Rotterdam gehouden wordt, ook in Amsterdam te doen houden, werd de goed bezochte vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

AMSTERDAM. In een op Maandagavond in het Muntgebouw gehouden vergadering van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, vestigde de heer Weissman de aandacht der leden op de aangekondigde sloping van de N. Z. kapel in de Kalverstraat.

De heer W. vroeg, of het genootschap niet verplicht was het mogelijke te doen voor behoud van de kapel, waaraan historische herinneringen verbonden zijn.

Op de opmerking van den voorzitter, jhr. Six Jr., dat aan het gevallen besluit moeilijk meer iets te veranderen viel, zeide de heer W., dat men toch allicht nadere overweging van de mogelijkheid tot behoud van het historische gebouw zou kunnen uitlokken. Ook de heer Van Eeghen en anderen meenden, dat het genootschap een woordje in deze zaak moest meêspreken.

Het genootschapsbestuur zal zich schriftelijk tot de betrokken autoriteit wenden in het belang van het behoud der kapel als historisch monument.

— Maandag 27 Februari werd te Amsterdam de eerste algemeene vergadering gehouden der Vereeniging tot vereteling van het ambacht door proeven van bekwaamheid. De waarn. voorzitter, dr. P. J. H. Cuypers deelde mede, dat deze vergadering eenigszins vroeger wordt gehouden, dan het aanvankelijk voornemen was om de voorbereiding te bespoedigen, ten einde reeds het volgende jaar de gelegenheid te kunnen verleenen om proeven van bekwaamheid te doen afleggen.

Uit het jaarverslag van den secretaris, den heer H. L. Boersma, bleek dat op dit oogenblik toetraden 119 personen en 22 vereenigingen. De financieele stand is als volgt: jaarlijksche bijdragen f 180, jaarlijksche bijdragen van personen f 277, van vereenigingen f 554. Op dit oogenblik beschikt de penningmeester over f 1323, waaronder echter te rekenen zijn de gelden speciaal voor de uitgaaf van het handboek Men mag het bedrag der jaarlijksche inkomsten niet hooger stellen dan f 1000. De toestand geeft reden, wel tot dankbaarheid, maar stellig niet tot voldaanheid.

Voor de eerste afneming van proeven is f 7600 noodig. Het comité is van oordeel, dat de vereeniging tenminste hierin heeft deel te nemen voor f 2500. De rest hoopt men als staatssubsidie te ontvangen, waartoe reeds stappen zijn gedaan. Dringend noodig blijft eene ijverige propaganda door persoonlijke opwekking en het houden van voordrachten.

HELMOND. De belanghebbenden bij den ingevallen watertoren, de heeren Van Vendeloo en Van Noordenne, aannemers, de heer J. Schotel, ingenieur, en het gemeentebestuur, zijn overeengekomen om over te gaan tot een benoeming van deskundigen.

De commissie van deskundigen zal bestaan uit drie leden: één te benoemen door B. en W., één door de aannemers en een door den kantonrechter.

GOUDA. De commissie voor de restauratie van de St. Janskerk heeft een circulaire verspreid.

Na in korte trekken de historie der kerk te hebben medegedeeld en op de belangrijkheid van het gebouw als kunstwerk te hebben gewezen, releveert de commissie het feit, hoe dat gebouw door den tijd onherroepelijk dreigde te worden gesloopt, tot tijd en wijle zich leeren kerkvoogden voor de restauratie aangordden en daarmede, met den steun van het Rijk, de provincie en de gemeente, konden aanvangen.

Bestond de verwachting, dat particuliere steun voor dit groote werk, op f 70.000 beraamd, tot een minimum beperkt zou kunnen blijven, de aangevangen werkzaamheden hebben doen zien, dat met die som een volkomen herstelling niet kan worden verkregen, reden waarom de commissie een beroep doet op de ingezetenen van Gouda, om èn het kerkgebouw èn de kostbare glasschilderingen voor ondergang te bewaren.

Kerkvoogden der Hervormde gemeente droegen, na overleg met de Regeering, aan de architecten Jos. Th. J. Cuypers en W. Kromhout Cz. het ontwerpen van een plan voor de restauratie op.

LOCHEM. Het stadhuis, een belangwekkend gebouw van 't jaar 1634, dat thans een voorgevel heeft uit het begin dezer eeuw, zal hersteld en inwendig verbouwd worden, volgens advies, verstrekt door een commissie uit het bestuur der „Maatschappij t. b. der Bouwkunst", evenals dit eenige jaren geleden geschiedde voor het raadhuis van Bolsward. De Raad besloot f 13.000 voor restauratie en verbouwing toe te staan; de herstellingswerken zijn aanbesteed voor f 11,583 en moeten in November gereed komen.

De uitvoering zal geschieden onder directie van den gemeenteopzichter G. Olthoff.

PERSONALIA.

— Bij kon. besluit is bij den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten benoemd tot Rijksingenieur voor de spoorwegen J. van Leeuwen Jr., thans district-inspecteur der spoorwegdiensten.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

eervol ontslag verleend aan den ingenieur 3e kl. J. J. S. van Leeuwen; de opzichters 1e kl J. M. Lethe, N Christiaans en J. Kranendonk; de opzichters 2e kl. P. H. Briët, Ch. van Aaken, A. J. Müller, B. J. Tilma en H. van der Sande, en den opzichter 3e kl. L P. van Eekhout, die allen ter beschikking zijn gesteld van den directeur der burgerlijke openbare werken;

overgeplaatst naar de residentie Batavia de opzichter 2e kl. A. L. Wiessner.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen is:

verplaatst de ingenieur Den Tex. van het Centraalgebouw te Utrecht naar Zwolle, ter vervanging van den sectie-ingenieur Van Hoorn, die naar Utrecht is overgeplaatst.

benoemd, ingaande 1 Maart, tot adjunct-ingenieur 2e kl. de adspirant-adjunct-ingenieur B. S. van Zanten, te Zwolle.

— In plaats van den heer J. J. M. van Balgooy, tot adjunct-opzichter te 's-Bosch benoemd, is tot tijdelijk teekenaar bij den Dijkstoel van Bommelerwaard boven den Meidijk, aangesteld de heer J. Snijders, te Waardenburg.

— Voor het examen tot het verkrijgen van het diploma als bouwkundig opzichter, ingesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, hebben zich aangemeld 28 candidaten, die allen waren opgekomen.

Het diploma is toegekend aan de heeren: J. Boorsma, J. H. van Buitenen, K. van Gelder, G. A. Groote Haar, G. Homan van der Heide, D. Jensma, H. J. Kranenburg, J. C. Leijen, D. Meintema, Corn. Mol, J. B. Nieuwenhuis, J. K. Nieuwenhuizen, H. Rauch, W. L. F. Springer, H. J. Tiemens Jr. en A. Vonk.

— De heer C. Boenk, teekenaar bij de gemeentewerken te Enschede, is door B. en W. te Utrecht benoemd als teekenaar bij het bouwtoezicht in die gemeente.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Dagelijksch opzichter, vooral practisch ontwikkeld, aanvankelijk voor eenige maanden. Adres motto „Dagelijksch opzichter", Bureau dezes. (*Zie advert in het vorig no.*)

— Hoofdopzichter bij een belangrijken villabouw in Overijsel, bekend met het maken van details en het houden van administratie. Adres lett. *A*, Bureau dezes. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Aspirant-opzichter bij de Maatschappij tot expl. van Staatsspw. Zij, die aan het examen wenschen deel te nemen, moeten zich vóór 8 Maart schriftelijk aanmelden bij den hoofdingenieur W. Verweij Az. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Adjunct-directeur (bouwkundige) aan de ambachtsschool en de avondschool voor handwerkslieden te Arnhem. Jaarwedde f 1800, met pensioen. Inlichtingen bij den directeur.

— Scheepsteekenaar, bekend met binnenvaartuigen. Adres met opgaaf van salaris, leeftijd enz., lett. S P 307, *Nieuws v. d. Dag.*

— Directeur-boekhouder der gemeente-gasfabriek te Wormerveer. Jaarwedde f 1300, vrije woning, licht en cokes, benevens 10 % der zuivere winst. Borgtocht f 4000. Adres uiterl. 20 Maart aan Burg. en Weth.

— Bekwaam opzichter-teekenaar R.-K. Salaris f 70 à f 80 per maand. Adres lett. N A, Bureau dezes.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Opzichter-teekenaar, om zoo noodig direct in dienst te treden, practisch en theoretisch ontwikkeld en over de beste refer. kunnende beschikken. Adres no. 54 Bureau dezes. (2)

GEVRAAGD, om dadelijk in dienst te treden, een bekwaam

Opzichter-Teekenaar,

R.-K. Salaris *f* 70 à *f* 80 per maand. Aanbiedingen met referentiën aan het Bureau van dit Blad, onder lett. *N. A.*

H. & J. SUYVER
FABRIKANTEN VAN
Stoomketels en Werktuigen,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE DIPLOMA (hoogste onderscheiding)
Hollandsche Tuin en Leeuwerik,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 86 Rokin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen.
Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

MEIJJES & BOSCH.
Asphaltfabrikanten. WIJHE (Holland)
Leggen: HOUTCEMENTDAKEN, ASPHALTDAKEN en ASPHALTVLOEREN.
Fabriceeren: ASPHALTDAKPAPIER, HOUTCEMENT, ISOLEERPLATEN, CARBOLINEUM, enz.
Directe levering. Prima referentiën. Concurreerende prijzen Veeljarige garantie

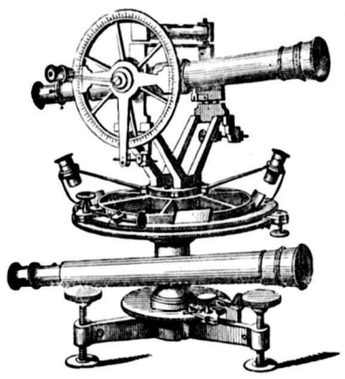

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN
LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN

„ANTI-STONE". Beste en goedk. **Reägens** tegen Ketelsteen in Stoomketels.

Groote Kolenbesparing.

VANE & Co., Atlasworks, Amsterdam.

Telegramadres SANDERS Co.

TH. W. SANDERS & Co.,

Chemicaliën.

BLOEMGRACHT N°. **81.** **AMSTERDAM.** Telephoon 618.

leveren tot **zeer billijke** prijzen **speciaal voor HH. bouwondernemers:**

Carbolineum „AVENARIUS",

SEEGRAS, SLAKKENWOL, MENIE, PIJPZWAVEL enz.

Prijsvraag.

Het Bestuur van het Departement WILDERVANK van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen schrijft eene Prijsvraag uit voor de stichting van een **VOLKSKOFFIEHUIS,** tevens **Logement.**

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den Heer J. SICCAMA, Architect te WILDERVANK.

J. TEMMINK, *Secretaris.*

H. P. DEN BOER,

Wollenfoppenstraat **37,**

ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

Ten overstaan van den Notaris **P. C. L. Eikendal** zal op MAANDAG **6** MAART 1899, des avonds te **7** uren in het *Veduhuis der Notarissen*, in de Nobelstraat te *'s-Gravenhage*, in het openbaar worden **Verkocht:**

ELF PERCEELEN BOUWTERREIN,

gelegen te 's-Gravenhage, als:

Zeven perceelen aan de Malakkastraat, ongeveer terzelfde grootte van ruim twee aren, breed ongeveer 6 meters 50 centimeters en diep ongeveer 31 meters 74 centimeters, met gedeelte der daarachter gelegen sloot, kadastraal bekend onder Sectie P, nummers 5713 en 5716, beide gedeeltelijk, en

Vier perceelen aan de Borneostraat, ter diepte van ongeveer 18 meters en waarvan het perceel hoek Borneostraat en Malakkastraat breed is 10 meters 13 centimeters, en de drie overige elk 7 meters; het laatste perceel met een gedeelte van de daarlangs gelegen sloot; kadastraal bekend als voren;

en de

AFBRAAK

tot op den beganen grond van een Fabrieksgebouw, zijnde de Succursale van de „***Brood- en Meelfabriek te s-Gravenhage***", met afzonderlijke loodsen en zich daarin bevindende, in goeden staat zijnde Stoommachine van ± 20 paardekrachten met drijfwerk en twee staande ketels en zoo goed als nieuwe Dynamo voor electrische verlichting.

De perceelen worden afzonderlijk en gecombineerd te koop aangeboden.

Degene aan wien de gezamentlijke perceelen bouwterrein zullen zijn toegewezen, heeft het recht de gebouwen te naasten, onder bijbetaling van 5 pCt. van de som, waarvoor de afbraak daarvan voorloopig zal zijn gegund.

De fabriek is gunstig gelegen en voor alle doeleinden geschikt; de verkooping geschiedt onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat op het terrein of eenig gedeelte daarvan nimmer de brood-, koek, beschuit- of banketbakkerij zal mogen worden uitgeoefend.

Te bezichtigen Maandag, van 1 tot 4 uren.

De perceelen bouwterrein te aanvaarden bij de betaling der kooppenningen op 1 Mei aanstaande. De gebouwen ter amotie terstond na de gunning, als wanneer de kooppenningen daarvan moeten betaald worden.

Veilingsprijzen:

Perceel	I *f* 4525	Perceel	VII *f* 5000
„	II - 4525	„	VIII - 8100
„	III - 4575	„	IX - 5400
„	IV - 4575	„	X - 5050
„	V - 4700	„	XI - 5125
„	VI - 4875	„	XII - 7600

Nadere informatiën zijn te bekomen ten kantore van voornoemden Notaris EIKENDAL, in het Noordeinde nummer 38 te 's Gravenhage.

Voor de perceelsbeschrijving en de schetsteekening van het terrein zie men de verkoopbiljetten, die ten gemelden kantore te verkrijgen zijn.

Houtbereiding tegen bederf

Kyaniseerinrichting.

H. LENSINK,

HOUTHANDEL, ARNHEM,

levert pasklaar gekyaniseerd (rot en zwamvrij)

Rasterwerken, Schuttingen, Vloeren, Vloerribben, Broeibakken, enz. enz.

Eenig zeker werkend reuk- en kleurloos middel.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 10. ZATERDAG, 11 Maart 1899.

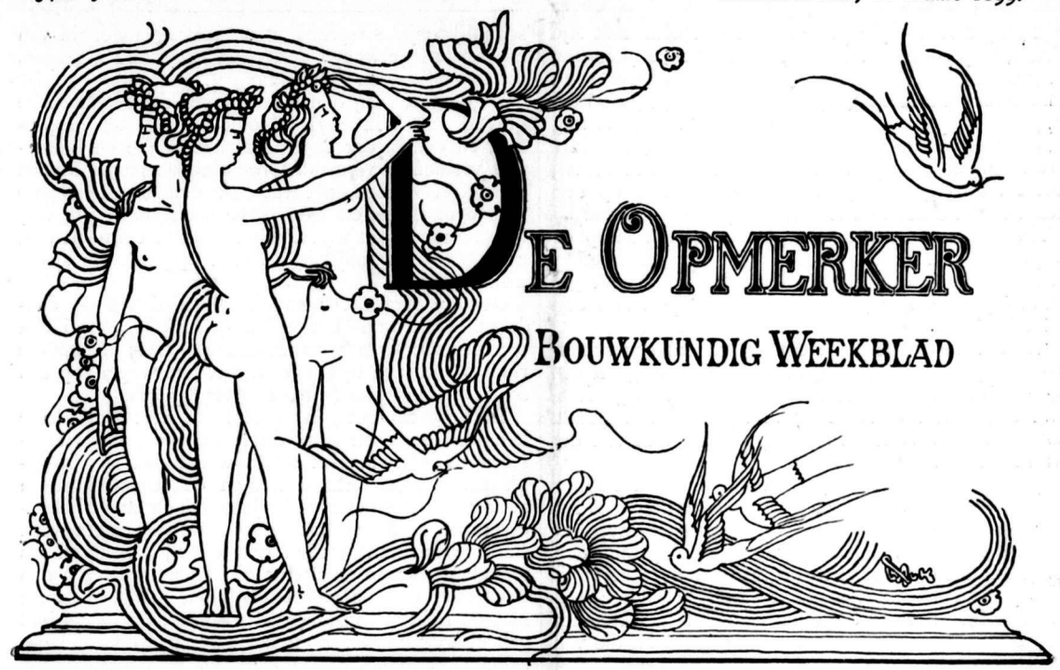

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15 Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

BIJ DE PLATEN.

Het ontwerp van een woonhuis te Dordrecht, op de bij dit nommer behoorende platen afgebeeld, is van de hand van den heer P. du Rieu Fz., bouwkundig ingenieur te 's-Gravenhage.

ZEGELS.

(*Slot van pag.* 69).

Toen Karel Keizer geworden was, bezigde hij natuurlijk een ander zegel. Men ziet den vorst daar zitten met de keizerskroon op, die hier nog den vorm heeft van een ring, door twee elkander kruisende beugels gedekt; ook Maximiliaan had zulk een kroon op het hoofd. De Keizer heeft verder de gebruikelijke insignes, zwaard en wereldbol. Zijn troon vertoont rijke Renaissance-vormen, de stempelsnijder heeft reeds een poging gedaan om een perspectievisch effect te bereiken en doet ons zien, dat de goede tijd der zegels ten einde loopt. Naast den Keizer staan de zuilen van Hercules, door twee letters h in gothisch schrift nog nader aangeduid. Aan den eersten zuil hangt het wapen van het H. Duitsche Rijk, gedekt door een kroon, geheel gelijk aan die van den Keizer. Het wapen, dat aan de tweede zuil hangt, is dat van Spanje, zooals Karel, zijn vader en zijn zoon dat voerden. Het wordt gedekt door een kroon, die blijkbaar als koningskroon bedoeld is, doch die geheel overeenkomt met wat later als de gravenkroon gold.

Pas Philips II, de laatste Hollandsche graaf, maakt op zijn zegel gebruik van een kroon, die aan de tegenwoordige koningskroon doet denken, doch die slechts twee elkander kruisende beugels heeft. In 1557 noemt Philips zich op zijn zegel Koning van Spanje, Engeland, Frankrijk en de beide Sicilien, doch sedert 1558 laat hij Engeland en Frankrijk weg.

De troon, waarop Philips zit, is in Vlaamschen Renaissance-stijl geordonneerd, en met leeuwen, cariatiden en kinderfiguurtjes al te overladen. Dit zegel is het eerste, waarop men het gelaat van den afgebeelden vorst naar de natuur vindt weergegeven. De heraldieke overdaad uit den tijd van Maximiliaan en Karel V is verdwenen. Philips bepaalt zich tot twee wapens, waarvan het eene hem als koning, het tweede hem als aartshertog doet kennen.

Beschouwen wij nu de heraldische figuren, die op de zegels voorkomen, wat nader. In de eerste plaats treft het ons, dat een kroon, zonder welke geen wapen thans denkbaar schijnt, in de middeleeuwen bijna nergens gevonden wordt. Alleen koningen en keizers deden er zich mede afbeelden. Maar zelfs machtige vorsten als Philips de Goede en Karel de Stoute brengen boven hun wapen geen kroon aan. De hertogshoed komt pas voor op het zegel van Philips den Schoonen.

Zelfs van den helm wordt pas betrekkelijk laat als schildbedekking gebruik gemaakt. Op het tegenzegel van Floris V ziet men het wapenschild van Holland, dat den toen in zwang zijnden spitsboogvorm vertoont, als borstschild van een adelaar. Zoo is ook het tegenzegel van Jan I en van de graven uit het Henegouwsche Huis, die de vier leeuwen van Henegouwen in hun schild voeren.

De graven uit het Beiersche Huis veranderen den enkelen in een dubbelen adelaar. Willem van Beieren gebruikt den ouden schildvorm, doch iets minder puntig; Beieren is met Henegouwen gekwartileerd. Albrecht zegelt, als ruwaard, in 1357 met een dergelijk zegel, waarop echter het schild van Beieren alleen voorkomt. Doch later, in 1380 bezigt hij het zegel, dat vroeger in Willems tijd dienst deed; doch met de verandering, dat hij zich geen graaf, doch ruwaard in het randschrift doet noemen.

In 1388 zien wij voor het eerst den helm met zijn sieraden op een zegel verschijnen. Het is, blijkens het randschrift, dat van „hertog Albrecht van Beieren". Het schild, in vorm gelijk aan de vorige, is schuin geplaatst. Op de hoogste punt rust de helm, die nog naast met van die, door Floris V gedragen, verschilt. De helmkleeden zijn zeer klein, en een kroon, vrij wel als de tegenwoordige gravenkroon, rust op den helm. Het helmteeken is een bos pauwenvederen.

Albrecht had in 1404 een ander zegel, waarop de wapens van Beieren en Henegouwen afzonderlijk voorkomen, doch ook gecombineerd, en dan weer gedekt door een helm, doch anders van gedaante dan de vroegere.

Willem de Goede is de eerste, die van een schildhouder gebruik maakt. Zijn zegel van 1406 geeft een leeuw te zien, die, in den Hollandschen tuin gezeten, het schild van den hertog in zijn klauwen houdt. Doch in 1411 verschilt zijn zegel bijna niet van dat van Albrecht.

Jan van Brabant en Jacoba van Beieren hebben als schildhouders wilde zwijnen. Bij den hertog is het schild schuin geplaatst; de zwijnen staan daarop met hun achterpooten, tewijl zij met hun voorpooten den ongekroonden gesloten helm vasthouden. Het zegel van Jacoba herinnert aan dat van haar vader; een wild zwijn zit in den Hollandschen tuin en houdt een schild met een blazoen, samengesteld uit die van haar gemaal en haar vader.

Hertog Jan van Beieren heeft een zegel, dat is samengesteld op dezelfde wijze als dat van Jan van Brabant. Maar de helm heeft een kroon en geen dekkleeden, het helmteeken is een bos pauwevecren, en de tenanten zijn griffioenen.

Ietwat zonderling zijn de tegenzegels van Philips den Goeden. De tenant, een leeuw, heeft daar den helm, die gesloten is, op, zoodat er van den leeuwenkop niets te zien is. De helm verandert nu ook van vorm en de helmkleeden worden grooter. In 1456 komen twee leeuwen als tenanten voor, en zien wij voor het eerst het schild rechtop staan. De tenanten houden echter meer den helm, dan het schild vast.

Toen Karel de Stoute de regeering nog niet aanvaard had, bezigde hij een zegel met schuins geplaatst schild, ongekroonde helm en twee leeuwen als tenanten. Later, na zijns vaders dood, zegelde hij geheel als deze, natuurlijk met veranderd randschrift.

Wij vermeldden vroeger reeds, dat Maria van Bourgondië haar wapen door twee engelen deed vasthouden. Op haar tegenzegels vinden wij telkens één engel als tenant. Het schild behoudt echter den ouden spitsboogvorm.

Toen Maximiliaan van Oostenrijk met Maria samen regeerde, kwamen hunne beide schilden op het zegel voor, gehouden door een leeuw met een helm op, die door een hertogshoed is gedekt, en die eigenaardig vertakte helmkleeden heeft, welke sedert steeds gebruikelijk bleven.

Pas in den tijd van Philips den Schoonen wijzigt zich de vorm van het schild. Was het tot dusverre zooal niet volkomen driehoekig meer, dan toch naar beneden sterk gepunt, nu wordt het vrijwel vierkant, en van onderen afgerond. Deze vorm blijft in de 16e eeuw de meest gebruikelijke, en ondergaat geen wijzigingen van beteekenis in Keizer Karel's tijd. Philips II voert den schildvorm in, die van onderen in den accoladevorm eindigt. Die vorm, in den vervaltijd der heraldiek ontstaan, heeft sedert overal het burgerrecht verkregen. De dagen liggen nog niet ver achter ons, dat men dit schild, dat b. v. op onze munten gevonden wordt, als het schild bij uitnemendheid beschouwde. Het ontstaan van dezen vorm vindt waarschijnlijk zijn oorsprong in de samengesteldheid van het Spaansche wapen, die, werd het schild afgerond, tot moeilijkheden aanleiding gaf.

Zoo hebben wij dan nu de zegels der Hollandsche graven, van Willem II af tot Philips II toe besproken, en enkele der eigenaardigheden, die de blazoenen vertoonen, vermeld. Onze mededeelingen komen niet altijd overeen, met wat de hedendaagsche schrijvers over heraldiek opmerken. Maar de zegels vormen bronnen, aan wier echtheid niet te twijfelen valt, al passen zij kwalijk in de later opgebouwde systemen.

Ook de zegels der edellieden verdienen de aandacht. Dirk van Brederode gebruikt in 1296 een stempel, die twee borstbeelden vertoont; de andere ridders van dien tijd zegelen met hun wapen, op een schild, doch zonder helm of ander bijwerk.

In 1395 daarentegen is de helm, met zeer kleine helmkleeden, doch met een helmteeken, reeds algemeen in gebruik. Het schild wordt dan schuin geplaatst. Langzamerhand komen de tenanten nu in zwang, al blijft het schild zijn schuinen stand behouden; die tenanten houden meestal den helm vast. Behalve leeuwen worden ook dikwijls vrouwen als tenanten gekozen. Is slechts één vrouw aanwezig, dan draagt zij met de rechterhand den helm, en houdt met de linker het schild vast. Soms blijft het schild geheel weg en wordt de helm alleen voldoende geacht.

Het bescheiden zegel van Jan Wouters, „deurwaerder s hertogen van Bourgoengen", van het jaar 1474, bewijst, dat toen ook anderen dan edellieden reeds een wapen voerden. Het blazoen verbeeldt een boom, het schild wordt gehouden door een vogel met menschenhoofd; de helm, het teeken van den adel, ontbreekt.

De geestelijke heeren bezigden langwerpige zegels; wapens komen daar meestal niet op voor, doch in den regel ziet men er òf den patroon van den geestelijke, òf de persoon die zegelde zelf op afgebeeld. Maar het is soms moeilijk, om uit te maken, wie door den stempelsnijder bedoeld werd. Zoo ziet men b. v. op het zegel, dat de prior van het Regulierskloos-ter te Haarlem in 1426 gebruikte, onder een Gothische baldakijn twee personen, die evengoed vrouwen als monniken zouden kunnen zijn. Maar het randschrift spreekt van „visitationis beatae virginis", zoodat Maria en Elisabeth bedoeld worden.

Ten slotte volge nog iets over de zegels der steden. Men zou meenen, dat daar de heraldieke emblemen vooral toepassing moeten gevonden hebben. Dit is echter niet het geval. De stad onderscheidde zich van het dorp door de muren, wier bouw pas mocht beginnen, als de vorst de stedelijke rechten verleend had. Die versterkingswerken zijn het dan ook, welke wij op de meeste stedelijke zegels weervinden. Een voorbeeld is dat van Alkmaar; het lijdt geen twijfel, of het wapen door die stad gevoerd, is een navolging van het zegel. Ook de zegels van Schiedam en Oudewater vertoonen de stadsmuren; hier is de Hollandsche leeuw, schoon op zeer bescheiden schaal, tevens aangebracht. Rotterdam zegelt met een toren, die wel iets van den St. Laurenstoren heeft, en die toch ook waarschijnlijk als een verdedigingswerd moet beschouwd worden. Twee leeuwen dienen als tenanten.

Dat de stad Amsterdam een koggeschip in haar zegel voerde, mag als bekend worden beschouwd. Dat de twee mannen, in het schip geplaatst, een Hollandsche graaf uit het Henegouwsche huis en de banierdrager van Amsterdam zijn, lijdt geen twijfel.

Een eigenaardig zegel is dat van Hoorn. In een

Poortje van een Woonhuis te Dordrecht.

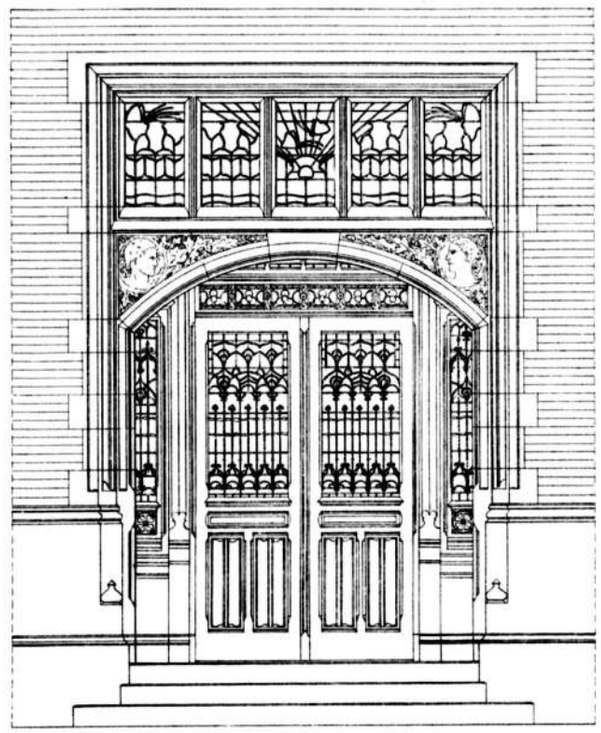

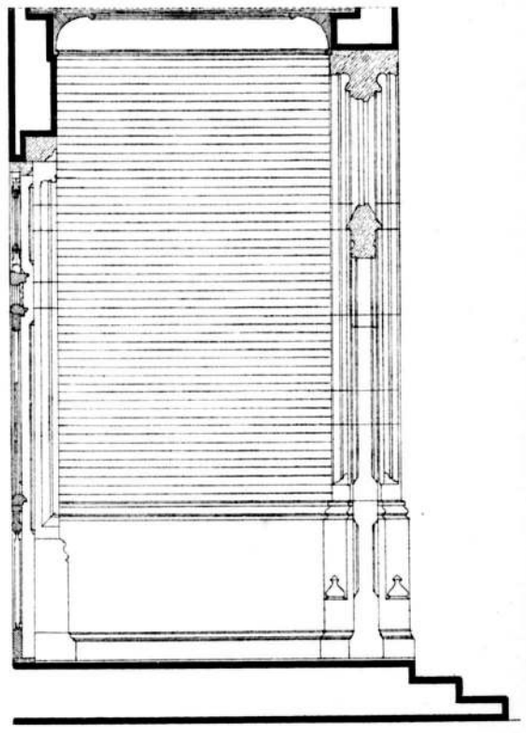

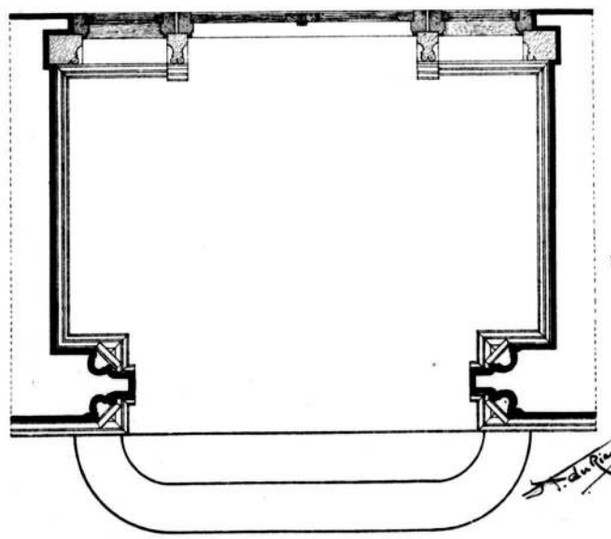

Schaal

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

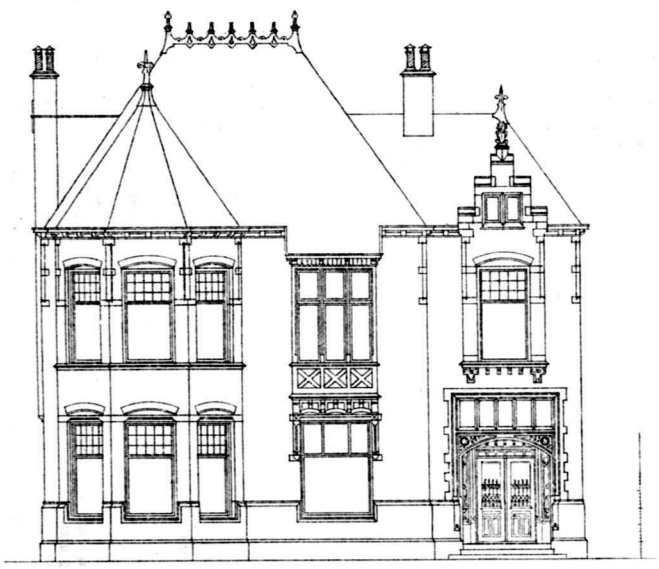

VOOR GEVEL

ACHTER GEVEL

SCHAAL

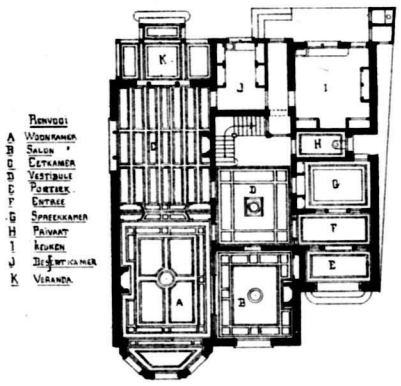

BEGANE GROND

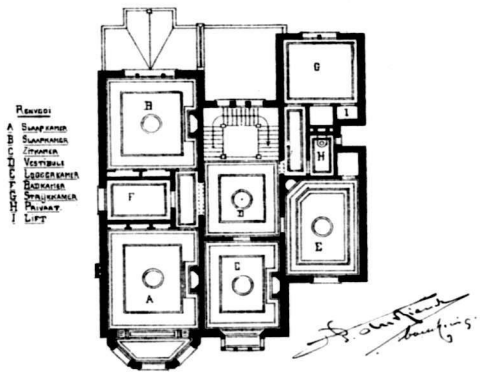

VERDIEPING

SCHAAL

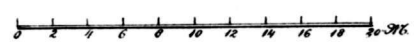

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

Gothische architectuur is hier de H. Cyriacus, de patroon der stad geplaatst, die het blazoen van Hoorn houdt. Twee engelen staan naast hem.

Gouda heeft als zegel het wapen der stad; ook dat van Haarlem is evenzoo. Doch in dit laatste geval zijn twee engelen als tenanten aanwezig en rust het schild op een duivelachtige figuur, vermoedelijk een toespeling op het devies der stad „Vicit vim virtus", de deugd overwint het geweld.

***

Uit wat wij hierboven opmerkten kunnen, voor de Nederlandsche wapenkunst, de volgende besluiten worden getrokken.

Tot 1400 ongeveer toe wordt het schild zonder helm gebruikt. De driehoekige schildvorm, die langzamerhand iets minder puntig wordt, blijft tot het einde der vijftiende eeuw in zwang. De schilden behouden tot ongeveer 1450 den schuinen stand, die ook nog later voorkomt, als reeds rechtstaande schilden algemeen zijn geworden.

Gedurende de vijftiende eeuw wordt de helm op het schild geplaatst, een enkele maal met een kroon daarop, die echter niet het karakter van een bepaald distinctief heeft. De helmkleeden ontbreken somtijds, en blijven aanvankelijk klein. Pas in het laatst der 15e eeuw vertoonen zij de eigenaardig vertakte laat-Gothische vormen, die sedert, zij het dan ook in min smaakvolle gedaante vervormd, behouden bleven.

Omstreeks 1500 komen de vierkante, van onderen afgeronde schilden in gebruik, omstreeks 1560 wordt het accolade-schild mode. Tegelijkertijd met de afgeronde schilden treden de kronen als schildbedekking op; de tot dusver gebruikelijke kroon, die later als de gravenkroon zal gelden, is nog in het begin der 16e eeuw het symbool van het koningschap. Dezelfde kroon, met twee elkander kruisende hooge beugels, waarop de rijksappel rust, is dan de keizerskroon. Eerst na 1555 wordt ook de koningskroon van dergelijke beugels, doch veel lager dan de vroegere, voorzien.

Tenanten vinden wij niet vóór de 15e eeuw. Zij zijn echter tot het einde der 16e eeuw toe slechts willekeurige toevoegsels en worden niet als tot het blazoen behoorende beschouwd. Een zelfde persoon gebruikt nu eens de ene figuur als tenant, dan weer een andere.

Aan den regel, dat iedere heraldieke figuur zoo groot mogelijk in het veld moet staan, wordt steeds vastgehouden. Ook de karakteristiek der figuren laat niemmer te wenschen over. Komen verscheidene blazoenen op één zegel voor, dan zien de heraldieke figuren elkander aan. Alleen op een zegel van Keizer Maximiliaan van 1512 is tegen dezen regel gezondigd.

Wij hopen, dat het bovenstaande onze bouwkunstenaars moge opwekken, om de oude zegels eens wat nader te bestudeeren. Daar het tegenwoordig nog al eens voorkomt, dat heraldiek in de bouwkunst moet worden toegepast, kan die studie rijke vruchten dragen. Het gevolg zal zijn, dat de aan te brengen wapens niet alleen juister heraldisch, maar ook decoratiever worden.

AAN ALLE ARCHITECTEN IN NEDERLAND.

De ondergeteekenden, bestuurderen van de Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, hebben de eer, u mede te deelen, dat in de vergadering van leden der Afdeeling, op voorstel van het Bestuur van de Afdeeling Amsterdam van den Volksbond „Vereeniging tegen Drankmisbruik" is besloten, alle architecten in Nederland uit te noodigen in hunne bestekken de bepaling op te nemen, „dat de werklieden op de bouw-„werken man voor man in afgepast geld moeten wor-„den uitbetaald, tenzij de uitbetaling geschiedt aan „de werkplaats of het kantoor van den aannemer of „onder-aannemer."

Het Bestuur van de Afdeeling Amsterdam van den Volksbond heeft zich tot onze Afdeeling gewend met het verzoek deze bepaling in de bestekken op te nemen, om aldus te trachten een einde te maken aan de noodlottige gewoonte van uitbetaling van werklieden door onder-aannemers of ploegbazen in kroegen of dergelijke plaatsen, waar sterke drank wordt verkocht.

In het belang van de werklieden noodigen Bestuurderen bovengenoemd alle Nederlandsche architecten dringend uit, mede te willen werken om dit euvel te doen eindigen, door eene daartoe strekkende bepaling in hunne bestekken op te nemen.

Hoogachtend,

Namens de Bestuurderen bovengenoemd:
C. B. POSTHUMUS MEIJES, *Voorzitter*.
B. J. OUENDAG, *Secretaris*

DE MIDDELEN VAN SZERELMEY.

(*Ingezonden.*)

In de jongste vergadering van de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Leiden vestigde de voorzitter, de heer C. R. van Ruijven, de aandacht op de middelen van Szerelmey tegen vochtigheid en verval in metselwerk en ter voorkoming van roest bij ijzerwerk. Wij meenen ook in dit blad een en ander over de middelen van den Oostenrijkschen genie-officier Szerelmey, waarvan de proef- en waarnemingen over meer dan een halve eeuw loopen, te moeten mededeelen.

In 1829 zond het Oostenrijksche Gouvernement den genie-officier Szerelmey naar Italië om een onderzoek in te stellen naar, en proefnemingen te doen met verschillende bereidingen tot het waterdicht maken van metselwerk, met het gevolg, dat hij na eenige jaren van studie eene bewerking had gevonden, welke in 1841 met het beste succes werd toegepast op vochtige en ongezonde kazematten, zoodat koortsen, die ze voorheen teisterden, ophielden.

Toen zich in 1855 een begin van verval vertoonde in het metselwerk van het toen nog nieuwe Parlementsgebouw te Westminster, bevond kolonel Szerelmey zich te Londen, en stelde hij zijne ondervinding en methode ter beschikking van het Britsche Gouvernement.

Zijne voorstellen werden niet onmidellijk aanvaard. Het verval van zulk een belangrijk gebouw had natuurlijk de publieke aandacht getrokken, en soortgelijke aanbiedingen werden ook door anderen gedaan. De voornaamste mededingers werden door het Departement van Openbare Werken uitgenoodigd hunne bereidingen tot onderzoek en proefneming ter beschikking eener Commissie van deskundigen te stellen, die daarover een rapport bij het Gouvernement zouden uitbrengen. Tot leden dezer Commissie werden benoemd Professor Faraday, D. C. L., F. R. S. en C.; Sir Roderick Murchison, Pr[illegible] de Royal Geographical Society en van de Geological Society; en Sir Charles Barry, F. R. S., R. A. & C., de architect van het Parlementsgebouw.

Na eene tweejarige proefneming viel de beslissing éénstemmig ten gunste van Szerelmey's proces uit, Faraday zei: de belangrijke en uitgebreide proefnemingen van Szerelmey zijn beter dan eenig ander.

Murchison verklaarde: Ik aarzel niet te verklaren, dat Szerelmey's proces het beste is.

Barry zei: Ik beveel de toepassing van het middel aan voor de buitenmuren van het nieuwe paleis als bizonder geschikt tegen alle bederf.

Naar aanleiding daarvan werd eene belangrijke oppervlakte van het gebouw volgens deze methode bewerkt, en vijftien jaren laten, in 1872, kon de Hoofdambtenaar van Publieke werken, mr. Aryton in het Lagerhuis de verklaring afleggen „dat Szerelmey's methode buiten allen twijfel de beste was."

De hardsteenen muren van het gebouw, die geheel volgens deze methode behandeld werden, bevonden zich in uitstekenden toestand; de muurranden die niet ten volle behandeld zijn kunnen worden, daar ze reeds met olie verzadigd waren, hadden geleden; terwijl de portiek, die niet behandeld werd, ernstig geleden had, zoodat die reeds hersteld is moeten worden.

Gedurende de jaren 1855—1875 werd Szerelmey's compositie op ruime schaal bij vele andere openbare gebouwen toegepast. Onder gewone omstandigheden en met geschikte bouwmaterialen waren de verkregen resultaten immer bevredigend, doch hoewel de uitwerking nimmer geheel mislukte, waren de resultaten niet altijd even goed; hierom werd de behoefte gevoeld het fabrikaat te verbeteren en de betrouwbaarheid en het vermogen te verhoogen.

In verband daarmede onderwierp de firma Szerelmey & Co. in 1875 de zaak aan een nieuw onderzoek in het licht harer voorafgaande twintigjarige ondervinding en de algemeene vooruitgang der wetenschap, met het gevolg, dat in 1876 een verbeterd en krachtiger preparaat in den handel kon worden gebracht, bekend onder den naam van: Szerelmey Stone Liquid no. 101.

Nu er wederom een proeftijd van twintig jaren verloopen is waarin de betrouwbaarheid en krachtige werking dezer vloeistof, in alle klimaten, onder alle omstandigheden en op alle soorten materialen gebleken is, achten fabrikanten den tijd gekomen de aandacht meer algemeen op dit nieuwe product te vestigen en met vertrouwen aan te bevelen.

De steen-vloeistof wordt op de buitenzijde der muren aangebracht met een gewone kwast. Geen voorbereiding of bedrevenheid wordt vereischt. Het vocht wordt gereedelijk door het metselwerk opgezogen en maakt het waterdicht. Aanvankelijk ziet de muur er uit alsof hij eenigszins vochtig is, doch dit duurt slechts enkele weken, waarna het metselwerk zijn vroeger voorkomen herkrijgt, volmaakt onveranderd doch waterdicht.

De vloeistof vult de poriën tusschen de steendeeltjes, en omkleedt die deeltjes zelf met een vaste, voor vocht, zuur en alkali ondoordringbare zelfstandigheid.

Deze ondoordringbare laag, die langzamerhand in den steen dringt en zich op geringen afstand van de oppervlakte blijvend vastzet, is oorzaak, dat de op de buiten oppervlakte aan de werking der lucht blootgestelde steendeeltjes verharden.

Ten einde het roesten van ijzer te voorkomen, is het noodig het te bedekken met eene laag, welke voor roest-verwekkende invloeden ondoordringbaar is.

De Szerelmey ijzer-verven zijn speciaal vervaardigd om aan alle roest-verwekkende invloeden weerstand te bieden, terwijl eene ondervinding van meer dan veertig jaren bewezen heeft, dat ze bij uitnemendheid geschikt zijn om in alle klimaten en onder alle omstandigheden, ijzerwerk te beschermen. De talrijke goede eigenschappen maken ze geschikt voor algemeene toepassing op alle materialen, zoowel binnen als buitenshuis. Zij zijn even goed bestand tegen de grootste hitte in de tropen, als tegen de hevigste winterkoude in Rusland. P.

PRIJSVRAGEN

VOLKSKOFFIEHUIS, TEVENS LOGEMENT.

Het Bestuur van het Dept Wildervank der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen schrijft eene prijsvraag uit voor de stichting van een Volkskoffiehuis, tevens Logement.

De kosten mogen de som van *f* 6000 niet te boven gaan.

Voorwaarden:

Art. 1. Men verlangt eene volledige teekening op $^1/_{50}$ der ware grootte, benevens eene memorie van toelichting, en eene gedetailleerde begrooting. De teekeningen moeten alle in zwarte lijnen zijn uitgevoerd.

Art. 2. Het gebouw zal geplaatst worden op een vrij terrein.

Art. 3. Het gebouw moet bevatten: a. Een gelagkamer voor 150 personen. b. Een woonkamer. c. Een keuken. d. Een slaapkamer. e. Vijf logeerkamers. f. Kelder. g. Waschkamer h. Regenbak met welwaterput. i. Achter het gebouw een stalling voor tien paarden.

Art. 4. De hoogte van den bovenkant van den vloer moet 0.60 M. boven den kunstweg liggen, welke voorlangs het terrein ligt.

Art. 5. Het terrein moet tot 2.60 M. beneden den vloer, en minstens 1 M. buiten het gebouw worden ontgraven en opnieuw aangeslempt met zand. Het tegenwoordig terrein ligt thans 20 cM. beneden den genoemden kunstweg.

Art. 6. Alle buitenmuren moeten minstens een dikte verkrijgen zw. een steen en de kap moet voorzien worden met houten dakbekleeding.

Art. 7. De vervaardiger van het best gekeurde ontwerp zal ontvangen een premie van *f* 50, terwijl dit ontwerp het eigendom blijft van het Dept. Wildervank.

Art. 8. Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvraag worden vrachtvrij ingewacht aan het adres van den Secretaris van het Dept bovengenoemd, den heer J. Temmink Sr. te Wildervank, vóór den 1n April 1899.

Art. 9. Ter bekoming van verdere inlichtingen omtrent algemeene bepalingen vervoege men zich, onder op te geven correspondentie adres, bij den heer J. Siccama, te Wildervank.

***

Eene prijsvraag als de bovenstaande maakt op ons steeds den indruk als trachten de uitschrijvers ervan het vraagstuk op te lossen, hoe men voor de meest armzalige belooning het beste ontwerp kan verkrijgen. Het is alweer het oude liedje: een tien- of twintigtal bouwkundigen zet zich aan den arbeid om een volledig plan met memorie van toelichting en gedetailleerde begrooting in te zenden, met het fraaie resultaat dat een hunner met vijftig gulden beloond wordt. Het is ontmoedigend, telkens weer op de gebreken van dergelijke prijsvragen te wijzen; we zullen daarom maar zwijgen van het feit, dat omtrent de beoordeeling geen syllabe in het programma te vinden is, en evenmin de vraag stellen hoe het mogelijk is een koffiehuis voor 150 personen, logement, stalling voor 10 paarden, enz. enz. te bouwen voor *f* 6000

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING ARNHEM.

Vergadering van Woensdag 1 *Maart* 1899.

Na opening der vergadering werd mededeeling gedaan van het concept-programma voor de prijsvraag en besloten dit door het Bestuur te doen beoordeelen. Besloten werd op een volgende vergadering eenige boekwerken te verkoopen onder de leden.

De vragen: „Wat is glascement?" „Wat is het beste roestwerend middel voor ijzer?", in de vragenbus gevonden, werden in handen gesteld van het lid Crollaer, om op eene volgende vergadering te beantwoorden.

Daar het lid Roskam nog niet aanwezig is om vraag 2, door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst gesteld, te behandelen, werd het woord gegeven aan het lid Freem, over de bouwverordening van de gemeente Arnhem.

Spreker begon met de mededeeling dat op 26 Juni 1886 de bouwverordening na veel moeite werd afgekondigd, en dat zij op verschillende tijdstippen aangevuld of verbeterd werd in 87, 89, 90, 91, 95 en het laatst op 1 Februari 1896 Deze uitbreiding of liever aanvulling betrof echter meestal betere omschrijving van bestaande artikelen.

Zooals zij in haar geheel daar ligt, is die bouwverordening geheel onvoldoende, en het slechte bouwen is dan ook na hare afkondiging eer toe- dan afgenomen. Zeer zeker begint men de leemten te zien, en spreker vertrouwt dat de directeur der gemeentewerken, die ter vergadering tegenwoordig is en zich sedert lang met een concept voor eene nieuwe bouwverordening bezig houdt, ongetwijfeld zal zorgen dat deze een betere regeling omtrent het eigenlijke bouwen zal bevatten. Spr. zegt dat hij juist met het oog op de te maken verordening, zijn denkbeelden daaromtrent wilde mededeelen, en overtuigd is dat de directeur der gemeentewerken op zeer vele punten zich aan zijne zijde zal scharen.

Spreker behandelt nu punt voor punt de bestaande bouwverordening en de uitbreiding, die hij aan de artikelen zou wenschen te geven, in hoofdzaak wat betreft de constructie der gebouwen en de voorzorgen voor brandgevaar. Onze speculatiewijken geven meestal zulk een treurig beeld van de opvatting der zoogenaamde revolutiebouwers, dat het uit een oogpunt van hygiène, brand- en ander-

gevaar noodzakelijk is, dat de bouwverordening hieraan paal en perk stelt.

Spreker wil bijv., dat alle woonvertrekken direct licht en lucht zullen hebben om het allertreurigste alcoven-systeem, dat hier te Arnhem welig tiert, te kunnen opheffen. Ook verbod van souterrein-woonruimten, daar vele holen dien naam niet verdienen. Enkele bepalingen over aanleg van straten wil spreker ook zien opnemen.

Alle drukkende bepalingen op kleine dingen, als herstellen van ramen, zonneblinden enz. wil spreker uit deze verordening lichten. Kleinigheden, waarvan de aanvrage bij het publiek weerzin wekt en welke geen invloed hoegenaamd uitoefenen op veiligheid of wat ook, doch uit den aard der zaak veel geschrijf veroorzaken, en menigeen afschrikken om kleine reparatiën te laten verrichten en in spoedeischende gevallen dadelijk te handelen. Hoewel spreker gaarne wil erkennen dat de thans reeds 11 jaren in functie zijnde inspecteur der bouwpolitie met groote voorkomendheid het publiek over die lastige aanvragen heen helpt, en steeds bereid is de kleinere bouwers met het in orde maken hunner stukken te helpen, acht hij toch die bepalingen minder noodig.

De termijn van beschikking op een plan is ook te lang genomen. Menigmaal is het van 't grootste belang zoo snel mogelijk te beginnen. Voor het opzuigen van vocht uit den bodem is het noodig bepalingen te maken. Thans zijn vele vloeren door het niet uitgraven en invullen in weinige maanden door de champignon vergaan en het schijnt dat vele bouwers maar niet begrijpen kunnen dat de champignon behoort tot de nadeelige woekerplanten, die zeer infecteerend op de gezondheid werken.

Met het oog op het te spoedig betrekken der perceelen dienen ook voorschriften te worden gemaakt. Men ziet thans nauwelijks den stukadoor, die met emmers vol het water in het huis heeft gebracht, het perceel uitgaan, of de verhuiswagen staat reeds voor om de meubels te brengen en 's avonds hangen de gordijnen en brandt de lamp. Alles is beslagen met een kouden, natten aanslag, die meubels, beddegoed, kleeren enz., aantast, doch helaas ook de bewoners de koorts op het lijf jaagt.

Voor veiligheid der werklieden wenscht spreker ook enkele bepalingen op te nemen, voornamelijk omtrent het construeeren van steigers enz. Spreker merkt voorts op, dat het gesprokene geen volledig beeld geeft van de bouwverordening, zooals hij zich die zou wenschen, doch dat het onderwerp te uitgebreid is om het op één avond te behandelen. Hij had alleen in breede trekken willen aantoonen wat zijns inziens niet mocht ontbreken.

De heer Van Etteger, gemeente-architect te Zutfen, kon met den vorigen spreker niet medegaan en vond eene dergelijke verordening veel te gedetailleerd. Men moet niet zoo ingrijpen in de vrijheid. Beter oordeelde hij het, minder bepalingen te maken en aan Burg. en Weth. over te laten om in spoedeischende gevallen voorschriften te geven. Men moest meer rekenen op de welwillendheid van het publiek. Het speet hem dat hem de tijd ontbrak verder hierop in te gaan, want hij moest de vergadering verlaten.

Het lid Tellegen wilde op enkele punten eenige mededeelingen doen en beginnen met te constateeren dat hij het met den heer heer Van Etteger niet eens is. Wel degelijk moet alles in de verordening staan. Burg. en Weth. kunnen niet afkeuren op grond van artikelen of wenschen, die niet duidelijk omschreven zijn. Staan b.v. in eene verordening ankers van voldoende zwaarte, dan kan men die zwaarte niet voorschrijven. In Rotterdam stond vroeger in de verordening op het abattoir, dat de wijze van slachten aan B. en W. was overgelaten, doch de Hooge Raad heeft dat verworpen. Staat iets voorgeschreven, dan kan de Hooge Raad er niets aan doen en alleen onderzoeken of het geschrevene in strijd is met de wet, en zoo niet, dan is alleen beroep op de Koningin overgebleven. Alle verordeningen moeten door de gemeentebesturen ter goedkeuring worden gezonden aan Ged. Staten. Achten deze de verordening niet goed, dan zenden zij die naar Binnenl. Zaken en, na onderzoek door den Raad van State, wordt zij dan voorgedragen ter vernietiging. Elk particulier heeft ook dat beroep op de Koningin. De rechter kan alleen beslissen of wat er in de verordening staat in strijd is met de wet. Wanneer in verband met de hinderwet van 1895 eene rijkswet op woningbouw komt, dan kunnen Burg. en Weth. daarop gebaseerd bepalingen maken op de vergunnings-aanvrage.

Spreker releveert dat de heer Van Cuylenburg, die gemeente-architect was tijdens deze bouwverordening tot stand kwam daaraan geen schuld heeft, daar zij gemaakt is door de commissie voor strafzaken en in hoofdzaak alleen juristen daarover hebben geoordeeld. Het geheel is een model van de toen bestaande Utrechtsche verordening. Men heeft zich toen alleen op 't standpunt geplaatst van rooiing en peil te moeten bepalen, en dat is niet spreker's standpunt, noch dat van het lid Freem. Van samenstelling van huizen heeft men toen niets willen weten.

In de Rijkswet die komen zal, zullen de gemeenten worden verplicht eene verordening te maken, en zullen minimum eischen worden bepaald waaraan de Raad zich heeft te onderwerpen. Men zal dan eene groote uitbreiding aan de bouwinspectie moeten geven. Het is zeer moeilijk een grens te trekken waarvoor vergunning noodig is en waarvoor niet.

Mr. Verkouteren huldigt de leer dat gemeentebesturen geen recht hebben vergunning te eischen. Men maakt alleen bepalingen en laat die controleeren, doch plannen indienen is niet noodig. Dit is echter onpractisch, daar aanmerkingen op het gebouwde veel duurder komen dan aanmerkingen op plannen.

Het maken van voorschriften voor vergaderlokalen is onuitvoerbaar, zoolang de Hooge Raad dit in strijd acht met het wetboek. Algemeene eischen zijn niet te stellen. Spreker acht een termijn van twee maanden die verloopen moet tusschen de goedkeuring van het perceel en de bewoning, ook gewenscht, doch dan moest men ook zekerheid hebben van luchten en stoken. In Rotterdam sluit men eerst twee maanden na de goedkeuring gas- en waterleiding aan, en maakt de bewoning vóór dien tijd ondoenlijk. De aanleg van stratennetten is in eene verordening niet te regelen; dit is een onoplosbaar vraagstuk en de bepaling dat die aanleg door B. en W. moet worden goedgekeurd, mag niet gemaakt worden.

De vorige spreker wil alle vertrekken direct licht en lucht geven, doch dit is volgens spreker bij het Arnhemsche alcovenplan ondoenlijk. Thans wordt weldra eene verordening afgekondigd, waarin bepaald wordt dat woon-, slaapkamers of keukens alleen dan mogen worden gebruikt, wanneer de vloerdiepte een bepaalde maat niet overtreft, voor het hooge stadsdeel 1.25 M. en voor het lage deel 1.00 onder het trottoir.

Wat de vorige spreker opmerkte over het recht van loozing op naburige erven, daarvoor staan bepalingen in het Burgerl. Wetboek. Bepalingen omtrent steigers staan in de hinderwet, daar die beschouwd worden als werkplaatsen; dus kan de gemeente geen andere bepalingen daarop maken. Nu klagen sommige tegenstanders van eene scherpere verordening, dat men alles niet zal kunnen controleeren; maar worden niet dagelijks alle wetten overtreden? De kosten voor meerdere controle moeten echter met de scherpere bepalingen gevoteerd worden, daar anders de wet bij slechte controle demoraliseert. Ook dient de administratieve rechtspraak voor appèl veranderd te worden. Vroeger was het hooger beroep aan B. en W. en die waren dus rechter in eigen zaak (wet Thorbecke); nu het is overgelaten aan den Raad, is het niet beter, daar men alleen in klein comité goed recht kan spreken, en de Raad eene juridische bevoegdheid krijgt die boven zijne kracht gaat. In Duitschland heeft men het „Oberverwaltungsgericht" in vele kamers verdeeld, die recht spreken, en iedereen is gewaarborgd voor eene goede behandeling. In Nederland is dit alleen door grondwetsherziening te regelen, daar thans bepaald is dat alleen de Kroon het recht heeft van vernietiging. Voor het overige is spreker het met de beschouwingen van het lid Freem geheel eens.

Na eenige discussie wordt het lid Freem door den Voorzitter dank gezegd voor de interessante beschouwingen en de vergadering wegens het late uur, gesloten. Het overige van de agenda, o. a. vraag 2 der Maatschappij, in te leiden door het lid D. A. Roskam, wordt uitgesteld tot eene volgende bijeenkomst.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van Woensdag 8 *Maart* 1899.

In deze vergadering hield de heer G. J. Hupkes, ingenieur der Staatsspoorwegen op Java, een lezing over: Spoorwegen in Nederlandsch-Indië.

In de eerste plaats wees spreker erop dat de Nederlandsche koloniën in vergelijking met koloniën van andere landen schaars van spoorwegen zijn voorzien; Spr. gaf daarna een overzicht van de plannen voor spoorwegen op Celebes, Borneo en Sumatra, beschreef de spoorwegen op Sumatra, w. o. de tramwegen op Atjeh en de lijn naar de Ombiliën-kolenvelden, ontworpen door den hoofdingenieur Izerman.

Na een korte pauze behandelde spr de spoorwegen op Java, wees op de hinderpalen, die indertijd den ontwerpers van den N.-I. spoorweg waren in den weg gelegd, bracht hulde aan de nagedachtenis van den heer J. P. de Bordes, toonde met cijfers den grooten bloei der spoorwegen op Java aan en eindigde met de beschrijving van een spoorwegreis door Java, waarbij achtereenvolgens de prachtige landschappen en de groote kunstwerken werden genoemd, kunstwerken, die wat stoutheid van aanleg betreft, niet voor die in bergstreken van andere landen, behoeven onder te doen

Door een groot aantal kaarten en een 60-tal lichtbeelden maakte spr het gesprokene duidelijk.

Aan het slot gaf de Vergadering door een herhaald applaus uiting van hare ingenomenheid met het gehoorde.

VEREENIGING DE FRIESCHE BOUWKRING

Vergadering van Donderdag 9 *Maart* 1899.

De Voorzitter opende de vergadering en stelde, met het oog op het groot getal gasten w. o. eenige dames, voor om de gewone werkzaamheden van de vorige bijeenkomst tot een volgende verg. uit te stellen, ten einde al dadelijk den heer C. H. Peters, Rijksbouwmeester te 's Gravenhage, gelegenheid te geven tot het houden van eene voordracht, ter inleiding eener kunstbeschouwing over de Middeleeuwsche torens in ons land.

Langs de wanden der zaal was een groot aantal platen geëxposeerd, waarvan de aanwezigen, zoowel wegens de historische- als kunstwaarde met belangstelling kennis handen genomen.

Na een inleidend woord, verdeelde spreker de torens in vier hoofdgroepen en deze weder in ondergroepen. De vier hoofdgroepen zijn:

a. de verdedigingstorens, *b.* de eeredienststorens, *c.* de kloktorens, *d.* de toren alleen bestemd om een deel van een gebouw te doen spreken en dien men r e l i e f- of markeertoren zou kunnen noemen

De verdedigingstoren kan worden verdeeld in torens van stadsmuren, poorten, kasteelen en kerken; deze torens vormen de hoofdgroep, omdat de eerste toren ter verdediging in 't leven is geroepen.

Al deze groepen en ondergroepen worden in 't bijzonder besproken, doch de spreker betreurt het dat van alle deze zoo weinig is bestaan gebleven; bezaten wij van 1820—1830 in onze steden nog vele poorttorens, de sloopkoorts of vernielkoorts heeft een einde gemaakt aan hun bestaan.

Van deze door de Nederlanders begane zonde gaf spreker een recht duidelijk beeld, toen hij van de nog bestaande resten of gesloopte torens, teekeningen en photografiën deed circuleeren, zoodat elk der aanwezigen deze op zijn gemak kon beschouwen. De kunstbeschouwing werd door spreker in zoo geregelde volgorde geleid en het gesprokene den hoorders in beeld toegelicht, dat zij aller aandacht trok.

De toren, zegt spreker, is het kind van de middeneeuwsche kunst, de renaissance heeft geen toren geleverd die in de schaduw kan staan van de beste gotiken. De renaissance kwam hier te vroeg, daar de Gothiek nog niet was ingevoerd; de middeneeuwsche kunst stierf voordat zij den vollen wasdom bereikt had. Van den torenbouw is de klokketoren de voornaamste die nog in onze architectuur leeft.

In recht hartelijke bewoordingen zeide de Voorzitter den spreker dank, dat door de aanwezigen met luid applaus werd begroet.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

'sGravenhage. In de „Staatscourant" van Donderdag 9 Maart is het reglement van orde opgenomen voor het examen, bedoeld in art 11 der wet van 26 Mei 1870 uitgaande van de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, en voor den daarna te houden wedstrijd in de beeldhouwkunst in 1899.

— „Pulchri Studio" zal in de maanden April—Mei een tentoonstelling houden van schilderijen en beeldhouwwerken van werkende leden Tot commissieleden dezer tentoonstelling werden gekozen de heeren I. v. d. Sande Bakhuyzen, C. Bisschop en J. Maris, die beslissen zullen over het al of niet aannemen der werken, waarbij de Voorzitter een adviseerende stem zal hebben.

Amsterdam In de oefenschool der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers zal Dinsdag 4 April de 19e algemeene vergadering gehouden worden der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs. Na het uitbrengen van het jaarverslag, het nazien der rekening en verantwoording van den penningmeester, het vaststellen van de begrooting voor 't volgende dienstjaar, zal de verkiezing van twee bestuursleden, wegens het periodiek afreden van de heeren J. D. Huibers en B. W Wierink, en van een bestuurslid in de vacature-Lens, plaats vinden, waarna het maandblad zal besproken en de volgende punten behandeld zullen worden:

I. Het handteekenen voor leerlingen van ambachtsscholen, avondteekenscholen e. d., in verband met de vakken. In te leiden door den heer C. A. Lion Cachet.

II. Wat kan er door onze Vereeniging gedaan worden om de acte M² beter te doen waardeeren. In te leiden door den heer J. B. Jager.

III. Het teekenen als aanschouwingsmiddel bij het onderwijs in natuurkunde en geschiedenis. In te leiden door den heer D. B. A. J. Brugma.

— In een vergadering der commissie tot bestuur der kerkgebouwen, goederen, fondsen en inkomsten der Nederd. Hervormde Gemeente alhier is het definitief besluit genomen tot afbraak der Nieuwe Zijds-kapel aan de Kalverstraat Dit besluit luidt, dat de commissie, in afwachting van de goedkeuring door de bouwverordening in deze gemeente voorgeschreven, de Nieuwe-Zijds-kapel, welke wegens haar bouwvalligen staat moest gesloten worden, zal doen afbreken en in gewijzigden vorm zal doen opbouwen. Zij voldoet daarmede aan den wensch van den algemeenen kerkeraad, haar kenbaar gemaakt als dien's antwoord op de vraag der commissie, of de kerkeraad de N. Z.-kapel voor den dienst van het Woord wilde behouden.

Tevens heeft zij besloten om de gebouwen rondom de N Z. kapel ook af te breken en op grooter schaal op te bouwen. Zij hoopt in de hoogere huuropbrengst vergoeding te vinden voor de rentederving van het af te schrijven kapitaal.

Het ontworpen plan voor de te bouwen kerk biedt eene ruimte aan voor ongeveer 1000 plaatsen, en zij zal hare ingangen krijgen in de Enge en Wijde Kapelstegen en op het Rokin

Rotterdam. Naar wij vernemen, zal de directie der Bouwmaatschappij Plan C alhier, aan de algemeene vergadering van aandeelhouders voorstellen het dividend over 1898 te bepalen op 4½ pCt; over 1897 werd 4¼ pCt. uitgekeerd.

Leiden. Burg. en Weth. stellen den Gemeenteraad voor tot den bouw eener fabriek voor het concentreeren van ammoniakwater over te gaan. Het contract met de firma Solvay & Co, welke tot dusverre het slappe ammoniakwater voor eigen rekening concentreerde, vervalt met September r.

Wordt tot den bouw der nieuwe fabriek besloten, dan stellen Burg. en Weth. voor, het salaris van den directeur met *f* 600 te verhoogen en alzoo te bepalen op *f* 4100, met genot van vrije woning, vuur en licht.

Haarlem. De tentoonstelling der afgietsels van bouwkundige en decoratieve onderdeelen der Hindoe-monumenten op het eiland Java, die door de centrale commissie der Nederlandsche afdeeling van de wereldtentoonstelling te Parijs welwillend ter beschikking werden gesteld, zal geopend worden bij gelegenheid der jaarlijksche vergadering van den raad van bestuur van het Museum van Kunstnijverheid, die in de tweede helft dezer maand plaats heeft in genoemd Museum te Haarlem.

Daar in het Museum geen ruime zaal ter beschikking is, zal de opening plaats hebben in een der zalen van het in de nabijheid gelegen Brongebouw, alwaar de heer E. von Saher, conservator van het Museum en architect van de Hindoe-monumenten der Nederl.-Indische afdeeling op de wereldtentoonstelling te Parijs, eenige inlichtingen omtrent die monumenten in het algemeen en hunne decoratieve onderdeelen in het bijzonder zal geven.

Deze tentoonstelling is de eerste van dien aard, welke in Europa gehouden wordt.

West-Zaandam. Notabelen en kerkvoogden der Nederl. Herv. Gemeente hebben in de jongstgehouden vergadering besloten de „Bullekerk" zoo spoedig mogelijk te doen herstellen.

Overschie. Kerkvoogden en notabelen der N. H. kerk alhier zijn blijkbaar van plan veranderd en wenden zich andermaal per circulaire tot de ingezetenen om vrijwillige bijdragen, thans echter niet voor den bouw van een geheel nieuw bedehuis, maar voor restauratie van het oude.

Als reden daarvoor deelen zij mede, dat voor het stichten van een nieuw kerkgebouw met toebehooren van de zijde der gemeentenaren slechts een bedrag van even *f* 12.000 was toegezegd, welke som, gevoegd bij de eigen middelen der kerk, niet voldoende geacht wordt om tot de uitvoering van hun eerste plan over te gaan.

Uit het feit, dat vele gegoede leden der gemeente zoo weinig, andere zelfs in het geheel niets voor een nieuwe kerk wilden bijdragen, meenen kerkvoogden en notabelen te mogen afleiden, dat velen ongaarne het oude, eerwaardige gebouw zouden zien verdwijnen. Zij wijzen er evenwel met nadruk op, dat de toestand, waarin het gebouw verkeert, van dien aard is, dat zij de verantwoordelijkheid voor de veiligheid der kerkbezoekers niet langer op zich durven nemen.

Daarom zijn zij opnieuw met een deskundige te rade gegaan om op de minst kostbare wijze kerk en toren te restaureeren. Die thans voorgenomen restauratie komt in het kort neer op het volgende:

De toren door contreforten te versterken, ten einde verdere verzakking te voorkomen.

De bekapping van de kerk te vernieuwen; pilaren af te breken en door anderen te vervangen; de preekstoel te verplaatsen en een gansch andere indeeling van zitplaatsen; eindelijk zullen nog de ramen vernieuwd en sommige verplaatst worden.

De kosten van een en ander zijn geraamd op *f* 40.000 waaronder echter niet begrepen is de stichting van een catechisatiekamer, het verven van den toren, het bouwen van een tijdelijke of noodkerk, benevens de verplaatsing en veranderig der zitplaatsen.

Kerkvoogden en notabelen zijn tot deze restauratie besloten, roepen met aandrang den financieelen steun in van alle leden der kerk, en hopen dat deze door flinke inschrijving zullen toonen prijs te stellen op het behoud van het aloude kerkgebouw.

Brummen. De gasfabriek is door de gemeente ondershands aangekocht.

PERSONALIA.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 April 1899, benoemd tot inspecteur van den arbeid M. Raven, adjunct-inspecteur van den arbeid te Amsterdam.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

toegevoegd: aan den chef der 2e waterstaatsafdeeling voor de werken tot verbeterden waterafvoer in Zuid-Bagelen, de ingenieur 2e kl. K. F. H. Roos; aan den chef der 3e waterstaatsafdeeling voor de verbetering der bevloeiing en voor de drinkwatervoorziening in de residentiën Japara en Rembang, de ter beschikking gestelde ambtenaar op wachtgeld P. H. Briët; aan den chef der 5e waterstaatsafdeeling voor de verbetering van de bevloeiing en den waterafvoer in het gebied der Sampeanrivier, de ter beschikking gestelde ambtenaar op wachtgeld B. J. Tilma;

geplaatst: in de residentie Soerabaja, de ter beschikking gestelde ambtenaar op wachtgeld J. J. S. van Leeuwen; in de residentie Suma ra's Oostkust, de ter beschikking gestelde ambtenaars op wachtgeld J. M. Lethé en Ch. van Aaken; in de residentie Batavia, de ter beschikking gestelde ambtenaars op wachtgeld N. Christiaans en L. P. van Eekhout; in de residentie Besoeki, de ter beschikking gestelde ambtenaar op wachtgeld J. Kranendonk; in het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, de ter beschikking gestelde ambtenaar op wachtgeld A. J. Muller; in de residentie Lampongsche districten, de ter beschikking gestelde ambtenaar H. van der Sande; bij den gewestelijken dienst in de res. Soerabaja, de opz 1e kl. W. F. S. de Jongh, en zulks met intrekking zijner ter beschikking-stelling aan den resident van dat gewest;

gesteld: ter beschikking van den resident van Soerabaja, de opz. 1e kl. P Koot;

overgeplaatst: naar de residentie Madoera, de opzichter 2e kl. J. C. van Rheeden; naar de res. Soerabaja, de opz. 1e kl. J. F. L. N. Fransz; naar de res. Tegal, de opz. 2e kl. A. R. Bloemhard; naar de res. Pekalongan, de opz. 1e kl. C. van der Voort; naar Ambarawa, de opz. 1e kl. C. F. Smith.

— Aan den chef der werkplaatsen bij den dienst der exploitatie van den Staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust, E. D. Ch. Middelaer is verlof voor één jaar toegekend; de chef der 3e afdeeling van dien dienst H. F. van Stipriaan Luïscius is met de waarneming belast.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen is de heer W. H. Beijen te Utrecht benoemd tot adspirant-adjunct-inspecteur.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is J. Kerkhof, te Almelo, benoemd tot buitengewoon opzichter bij de wegen in Overijsel en G. Hartemans, te Brielle, bij het onderhoud van het kanaal door Voorne.

— Bij den Rijkswaterstaat is, met ingang van 1 Mei:

eervol ontslag verleend aan den opzichter 1e kl. W. C. van Veen;

bevorderd tot opzichter 1e kl. H. Portheine Jr., thans 2e kl.; tot opzichter 2e kl. J. J. Bulkens, thans 3e kl., en tot opzichter 3e kl. H Wind, thans 4e kl.

— Bij ministerieele resolutie is benoemd tot teekenaar bij het kadaster te Utrecht de heer Aug. Meijers, te Maastricht.

— De hoofdopzichter van fortificatiën Meuskens, te Kampen, heeft tegen 1 April a. s. pensioen aangevraagd.

— De heer H. Meerdink te Zeist heeft eervol ontslag aangevraagd als gemeente-opzichter aldaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bekwaam opzichter-teekenaar R.-K. Salaris *f* 70 à *f* 80 per maand. Adres lett. N A, Bureau dezes. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Opzichter, grondig ervaren in de uitoefening van rijs- en steenglooiingswerken aan zee. Adres, met opgaaf van vroegere betrekkingen, motto „Opzichter Zeewerken" *Nieuws v. d. Dag.*

— Leeraar in het hand- en rechtlijnig teekenen aan de H. B. S. met 5-jarigen cursus, tevens directeur van en leeraar aan de burgeravondschool en de ambachtsteekenschool te Hoorn Zij, die met de pract. eischen van dit onderwijs vertrouwd zijn, komen bijzonder in aanm. Jaarwedde *f* 2000. Adres op zegel aan den gemeenteraad, vóór 22 Maart.

— Bekwaam opzichter-teekenaar P. G, die zelfstandig en netjes werkt, bij een ingenieur. Salaris *f* 80 à *f* 100 per maand. Adres no. 6080 Bureau *N. Rott. Crt.*

— Hoofdleeraar in het vakteekenen aan de burgeravondschool te Zaandam. Jaarwedde *f* 1000. Adres vóór 21 Maart aan den Burg. (*Zie advert. in dit no.*)

— Aankomend bouwk. teekenaar. Salaris *f* 40 per maand. Adres motto „Teekenaar", boekh. Blikman en Sartorius, Rokin 17 Amsterdam.

— Leeraar in het handteekenen aan de Ambachtsschool te Groningen; 14 lesuren per week. Salaris *f* 40 per wekel. lesuur. Adres vóór 20 Maart aan den directeur.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Een practisch ervaren bouwk. opz.-teek., oud 27 jaar, goed kunnende detailleeren en ander teekenwerk verrichten, zag zich gaarne zoo spoedig mogelijk geplaatst. Adres nº. 55, Bur. dezes. (1)

— Een net jongmensch, P. G., theoretisch en practisch bekwaam, zoekt een hem passende betrekking. Hoog salaris geen vereischte Adres nº. 56, Bureau dezes. (1)

Weekblad „DE OPMERKER".

ALGEMEENE VERGADERING van AANDEELHOUDERS der Maatschappij tot Exploitatie van *De Opmerker* op ***Woensdag 22 Maart 1899***, des namiddags te 1½ uur, in het *Zuid-Hollandsch Koffiehuis* te *'s-Gravenhage*, tot behandeling van de volgende punten:

1º. Balans met toelichting en verslag van Commissarissen, benevens Winst- en Verliesrekeningen over het afgeloopen Boekjaar.

2º. Benoeming van een Commissaris, ter voorziening in de vacature, ontstaan door periodieke aftreding.

Het Bestuur.

Wordt GEVRAAGD aan de ***Burger-Avondschool*** te Zaandam een

Hoofd-Leeraar in het Vakteekenen,

toegepast op het Ambacht. Naast het bezit der vereischte bevoegdheid zal practische bekwaamheid tot aanbeveling strekken.

De jaarwedde bedraagt *f* 1000.—

De cursus duurt van 1 September tot ultimo Maart.

Sollicitatie-stukken in te zenden vóór 21 Maart e. k. aan den Burgemeester.

Tegen toezending van postwissel groot **55 cents** ontvangt u een

Arceerinstrument

met handl. franco.

J. HARTSUIKER,
Bouwkundige.
Wageningen.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 86 Rokin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

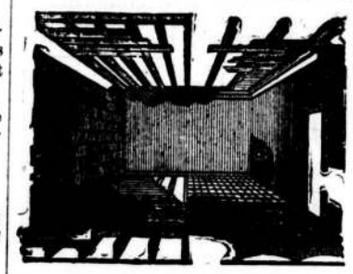

Geluidwerende tusschenvloeren, ondervloeren voor houtcementdaken, brandvrije separatiën en plafonds.

Excelsiorplaten.
GEBR. VAN DER VIJGH,
AMSTERDAM,
Fabriek van vuurvaste Wand- en Plafondplaten volgens nieuw Systeem.
Eenig, onovertrefbaar materiaal. Lichtdicht, geluidwerend. Verkrijgbaar in verschillende dikten. Steeds grooten voorraad. Directe levering. Uitvoering op 't werk door onze eigene stellers. Voorgeschreven bij particuliere- en gemeente, werken. Op aanvraag *gratis* toezending van *Brochure, Monsters* en *Prijs.*

Wereldtentoonstelling Amsterdam 1895. Gouden Medaille.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37,**
ROTTERDAM.
Specialiteit in het vervaardigen van
HEETE-LUCHT-BAKOVENS,
Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* Amsterdam 1894, en *Gouden Medaille* Dordrecht 1896.
Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

W. J. WEISSENO,
Nieuwendijk 111, Amsterdam.
Fabriceer: GELIJKE DUIMSTOKKEN, Twee- en Vijf Meterlatten, STALEN MEETKETTINGEN, Bakens, Jalons,
KOPEREN EN STALEN
Peillijnen, Peillooden, Peilstokken,
PEILSCHALEN enz.
Magazijn van Passerdoozen,
TEEKENBEHOEFTEN
en Optische Instrumenten.
EQUERRES, PRISMA'S enz.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ALBLASSERDAM*,
maken bekend, dat op ***Vrijdag 24 Maart a. s.***, des voormiddags te **11** uur, in het Gemeentehuis aldaar, in het openbaar zal worden

AANBESTEED:

het OPBREKEN van ± 520 M² Klinkerbestrating en het daarvoor in de plaats LEGGEN van 3900 M² KEIBESTRATING met KLINKERZIJBESTRATING,

een en ander volgens Bestek dat op franco aanvraag, met overmaking van **10 Ct.** voor portkosten gratis wordt toegezonden

Aanwijzing op Maandag 20 Maart e. k., voormiddags 10 uur.

Inschrijving op zegel moeten voor Donderdag 23 Maart, 's namiddags 2 uur worden ingezonden.

Burgemeester en Wethouders voorn.,
V. H. DE VILLENEUVE,
Burgemeester.
H. J. TE BOVELDT,
Secretaris

AANBESTEDING.

Verbouwen en Vergrooten der Scholen B en D te Vlissingen.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Vlissingen* zijn voornemens op **Vrijdag den 17 Maart 1899,** des namiddags ten twee ure ten *RAADHUIZE* aldaar in het openbaar, bij enkele inschrijving aan te besteden:

1o. **Het bouwen van 2 lokalen c. a. op School *B* aan de Hooikade;**
2o. **Het bouwen van 4 lokalen c. a. op School *D* aan de Groote Markt.**

De besteken en teekeningen liggen ter inzage ter Gemeente-Secretarie en ten Kantore van den Gemeente-Bouwmeester, en zijn verkrijgbaar tegen betaling van **ƒ 1.25** (bestek sub No. 1) en **ƒ 1.75** (bestek sub No. 2).

De aanwijzing zal plaats hebben op Woensdag 8 Maart e. k., gelijk in de bestekken is omschreven; terwijl bij den Gemeente-Bouwmeester de noodige inlichtingen te verkrijgen zijn.

HOUTCEMENT

BEDEKKINGEN worden tot **billijke prijzen** en onder **garantie** geleverd door

W. J. VAN ELDEN Hz.
Lood- en Zinkwerker,
Singel 229 b|d Paleisstraat,
AMSTERDAM.

Vertegenwoordiger der sedert **1868** gevestigde firma **CARL SCHMIDT & Co.**, te *HIRSCHBERG in Silezie.*
Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar.

Machinale Houtdraaierij en Zagerij.

Speciaal adres voor **grootwerk** voor HH. Timmerlieden en **Aannemers.**
Billijkst adres voor **Trapbalusters, Balkonbalusters** en **Hoofdbalusters, Houten Schoorsteenmantels** en verder alle **houten draai-** en **beeldhouwwerk.**

S. DE BOER, Apeldoorn.

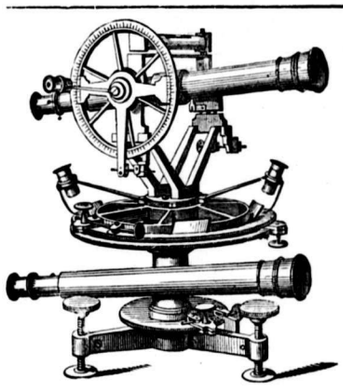

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS,** enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

VAN RIJN & Co,
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b.|d. Nieuwe Binnenweg.

SPIEGEL- en VERSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

GEBR. HESSE, Damrak 68,
AMSTERDAM.
Leveren compleete **CLOSETINRICHTINGEN.**
" " **BADINRICHTINGEN.**
WASCHBAKKEN, GASORNAMENTEN enz. Tegen concurreerende prijzen.
Plaatsing en inrichting door geheel Nederland. Teekeningen en prijscouranten op aanvrage. Wederverkoopers ontvangen het gewone rabat.

MOLIJN -- Gouda.
Rietplanken.
FLUATEN,
tegen verweering van alle **STEENSOORTEN** en **MORTELS.**

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek — **DEN HAAG**

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda
SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

Patenten
worden verschaft en verkocht door
H.&W. Pataky
Patentbureau
BERLIN NW., Luisenstr. 25.
opgericht 1882
Reeds over de **30 000**
Patenten aangevraagd.
Verkoopcontracten von patenten afgesloten tot een bedrag van ca. **2¾ mill. M.**
Inlichtingen & prosp. grat.

A. E. BRAAT.
Hoofd-Vertegenwoordiger der
JOSSON-CEMENT
voor **NEDERLAND en INDIË.**
Uitsluitend: Iste soort AND. TRAS
(volgens de nieuwe **A. V.** met 7½ % gloeiverlies).
Handel in Bouwmaterialen.
De **TEGELZAAK** is gevestigd
Spuistraat 109,
AMSTERDAM.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 11. ZATERDAG, 18 Maart 1899.

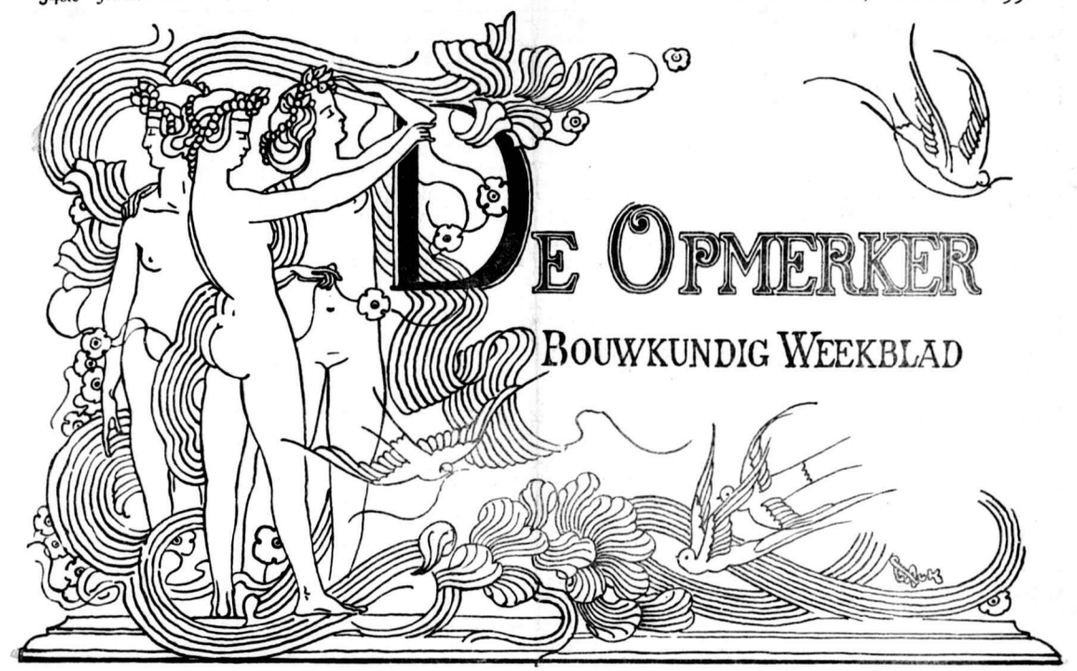

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling **met plaat** ƒ 0.25, **zonder plaat** ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

TOULOUSE.

De stad Toulouse is, door haar gunstige ligging, reeds vroeg tot bloei gekomen. Zij beheerscht de vlakte van de Garonne, en is evenver van den Atlantischen Oceaan als van de Middellandsche Zee verwijderd, zoodat de waren van het Oosten en van het Westen al in overoude tijden door hare kooplieden werden verhandeld.

De oorsprong van Toulouse verliest zich in den nacht der tijden. Ten zuidwesten van de tegenwoordige stad, op een hoogte, had een Gallische volksstam zich gevestigd. In 106 vóór Christus werden die Galliërs door de Romeinen verslagen en onderworpen. De stad werd nu meer naar de Garonne toe uitgebreid. Kunsten en wetenschappen kwamen in den Romeinschen tijd te Toulouse tot zulk een hoogte, dat Martialis de stad Palladia, d. i. van Pallas Athene, noemde.

De Romeinen leerden de bewoners uit gebakken klei steenen en dakpannen te maken. Nog op het oogenblik worden zij nog juist zóó gevormd als in dien tijd.

Het Christendom werd te Toulouse reeds spoedig ingevoerd. Paus Fabianus zond bisschop Saturninus naar de stad, om het bekeeringswerk te volbrengen. Maar de heidenen verzetten zich tegen den bisschop, namen hem gevangen en brachten hem ter dood. Boven het graf van den martelaar verrees later de kerk Saint Sernin.

Na den val van het Romeinsche rijk kwam Toulouse in de macht der Gothen, die echter in 508 door de Franken onder Clovis verdreven werden. De vroege middeleeuwen waren voor Toulouse een tijd van voorspoed. In de 13e eeuw echter maakte de oorlog tegen de Albigenzen daar een einde aan. Sedert bleef de stad niets anders dan de hoofdplaats eener provincie.

Toulouse is gebouwd in een vlakte, die wel vruchtbaar is, maar niet schilderachtig. Bij helder weder, als de zuidenwind waait, kan men aan den horizont de Pyreneeën zien, doch zij zijn op te grooten afstand, dan dat het landschap er door winnen zou. De eigenlijke stad ligt op den rechteroever van de Garonne; de linkeroever wordt ingenomen door de voorstad Saint Cyprien. De bevolking bedraagt 140.000 zielen.

Een steenen brug, van 1543 tot 1546 op kosten der regeering gebouwd, verbindt de beide oevers. Twee moderne bruggen zijn sedert aangelegd. Het kanaal „du Midi" loopt om de stad heen, en is ten noordwesten met de Garonne verbonden. De oude wallen zijn grootendeels in fraaie parken veranderd; alleen bij het zoogenaamde Arsenaal vindt men er nog overblijfselen van.

Het centraal-station, de Gare Matabiau, is tamelijk ver van het middenpunt der stad verwijderd. Het is een werk zonder bouwkunstige waarde; ook de Vee-artsenij-school, daarbij gelegen en in 1835 gesticht, mist karakter. Voor dit gebouw ligt een ijzeren brug, die den tamelijk diep ingegraven spoorweg overspant; in het verlengde daarvan kruist een steenen brug het Canal du Midi. Zoo komt men in de stad, en wel in de Allées-Lafayette, die naar de zuidzijde zich tot de Place Lafayette verbreeden. Ook dit plein, volkomen cirkelvormig, munt niet door schoone gebouwen uit.

De Rue Lafayette brengt ons nu westwaarts naar de Place du Capitole. Hier staat het stadhuis, dat Capitool gedoopt is, ofschoon het met de Romeinen niets heeft uit te staan. Vroeger werd de stad bestuurd door een capitulum of kapittel; zoo is de naam van capitool in de wereld gekomen.

Het raadhuis staat geheel vrij; zijn lange gevel grenst aan het plein, en op een kleiner pleintje daarnaast staat nog de middeleeuwsche donjon, die wel

wat al te sterk gerestaureerd is, en daarom zijn eerwaardig aanzien verloor.

De voornaamste gevel van het raadhuis is een werk, in de 18e eeuw door Cammas ontworpen en uitgevoerd. Evenals Blondel heeft ook Cammas zich van alle Rococo-motieven onthouden. Boven een rustiek basement is een Jonische pilaster-ordonnantie aangebracht, die de beide verdiepingen omvat. De drie risalieten werden van frontons voorzien. Een goed effect werd bereikt door de afwisseling van gebakken en gehouwen steen, die aan de werken van Pieter Post en zijn tijdgenooten doet denken.

De gevel is maar een paradestuk, want het gebouw bestaat uit gedeelten, die in zeer verschillende tijden zijn ontstaan. Belangwekkend is de Cour Henri IV; hier is al weder door de afwisseling van de materialen een groote overeenkomst met soortgelijke werken, bij ons in het begin der 17e eeuw uitgevoerd. Een portiek, met bekroning en nis, waarin Hendrik IV geharnast staat, is rijk geornaeerd. De indruk van het geheel is niet ongelijk aan dien, door het pleintje van het O. I. huis te Amsterdam teweeggebracht.

Het gebouw is in den laatsten tijd voor een groot deel vernieuwd. Een groote feestzaal werd gemaakt, wier rijke architectuur door Pujol is ontworpen, terwijl Paul Laurent, Ponsan, Martin, Yarz, Destrem voor het schilderwerk, Falguière, Mercier en Laporte voor het beeldhouwwerk zorgden. De namen dezer kunstenaars, allen te Toulouse geboren, hebben een goeden klank. Toch valt het geheel den bezoeker, die zich niet door den rijkdom, die tentoongespreid werd, laat overbluffen, tegen. Want van decoratie heeft niemand het rechte begrip gehad. Al die realistisch geschilderde of gebeeldhouwde naakte vrouwen, die men aanstonds als bewoonsters van Batignolles of Montmartre herkent, ofschoon zij op wolken zweven en attributen in de handen houden, vervelen ten slotte; men ziet niets van de beginselen toegepast, waarvan alle goede decoratieve kunst dient uit te gaan.

Het was in deze zaal, vóór de verbouwing natuurlijk, dat van 1324 af de Jeux Floraux gehouden werden, die nog, al is het dan niet meer in den ouden vorm, plaats vinden. Deze spelen waren wedstrijden in de dichtkunst; langzamerhand ontaardde de instelling evenwel in een deftige academie.

Een gedeelte van het Capitool dient nu als schouwburg; ook deze is in den laatsten tijd geheel vernieuwd, en doet in rijkdom voor de feestzaal niet onder.

Zuidwestelijk van het raadhuis leidt de Rue du Taur naar de kerk van dienzelfden naam. Zij is een werk der 13e eeuw, en heeft een hoogst eigenaardige aanleg. Het schip heeft slechts één beuk, en wordt door lage, zware kruisgewelven gedekt. Twee verbreedingen naar het oosten toe vormen een soort van kruisbeuk; daaraan sluit het koor ,dat uit twee polygone absiden is samengesteld. De westelijke gevel is van 1530; met zijn kanteelingen en schietgaten doet hij aan een versterkingswerk denken.

Van de dichtbijgelegen kerk der Cordeliers, die in 1870 verbrandde, zijn nog slechts de bouwvallen over. Het moet een fraaie 13e-eeuwsche basiliek met rijke kapellen-aanleg geweest zijn.

Bij de kerken te Toulouse is hoofdzakelijk van gebakken steen gebruik gemaakt. De meest beroemde is Saint Sernin, die in het jaar 1096 werd begonnen. Het schip heeft vijf beuken, het transept drie, terwijl aan den koortrans vijf en aan den kruisbeuk vier kapellen zijn toegevoegd. Boven het kruis verheft zich een bijzonder hooge toren.

Het gebouw is, vooral van de koorzijde gezien, hoogst imposant. Koornis en koortrans zijn met koepelvormige daken gedekt, ook de kapellen, doch de kerk zelve heeft op haar tamelijk vlakke afdekking de roode pannen, die overal in het zuiden gebruikt worden.

Het is aanstonds te zien, dat de kerk niet in eens haar tegenwoordige gedaante kreeg. In de 14e eeuw werd het schip verbouwd, waarbij echter veel, wat geschikt bleek, weer gebruikt is. De zijbeuken bleven zooals zij waren; nog op het oogenblik bezitten zij hun oorspronkelijke Romaansche portieken. De gewelven zijn echter uit de 14e eeuw, toen ook de middentoren verhoogd en van een spits voorzien werd. De pijlers moesten toen versterkt worden, om de last te kunnen dragen. Eindelijk zijn in dien tijd de krypta's aangelegd.

Viollet-le-Duc heeft het gebouw gerestaureerd, zoodat het er uitziet als nieuw. Men vindt te Toulouse, dat hij veel te ver is gegaan. Alleen aan het voltooien van den westelijken gevel heeft hij zich niet gewaagd. De twee zijportieken zijn fraaie Renaissance-werken der 16e eeuw, gelukkig bij de restauratie niet vernietigd, dank zij het beeldhouwwerk, waarmede zij prijken.

Als men aan de westzijde de kerk binnenkomt, maakt het grootsche, schaarsch verlichte interieur een treffende tegenstelling met het heldere zonlicht buiten. Pas langzamerhand went men aan de schemering, en wordt het oog geboeid door de prachtige koorstoelen, in de 16e eeuw vervaardigd. Boven het koor verheft zich een vergulde baldakijn van 1734, geheel verguld, en niet bij het overige der kerk passende.

Naast de kerk is het oude klooster Saint Raymond gelegen, waar thans het Oudheidkundig Museum is gevestigd. Wat verder vindt men de kerk Saint Pierre, in 1607 door de Karthuizers gebouwd. Zij heeft den vorm van een kruis met koepel, en bevat een paar goede beeldhouwwerken.

Een hangbrug brengt ons nu naar de andere zijde der rivier, in de voorstad Saint Cyprien. Daar trekt een oude kerk onze aandacht. Het is St. Nicolas, een werk der 13e eeuw, waarbij men wederom aan de versterkingsbouwkunst wordt herinnerd. Overigens bevat de voorstad geen belangrijke gebouwen; wij gaan daarom de rivier weder over, om een bezoek te brengen aan de Eglise des Jacobins. Zij heeft twee beuken, die door zeven slanke pijlers gescheiden worden. Kruisgewelven dekken de beuken, die ieder 9 M. breed en even hoog zijn. Het polygone koor is een voortbrengsel der 15e eeuw; de stergewelven kunnen de vergelijking met die der Engelsche gothiek gerust doorstaan. Aan de noordzijde der kerk verheft zich een geheel vrijstaande toren, achtkant en tot de fraaiste van Toulouse behoorend. Ook hier is gebakken steen het materiaal.

Van het klooster, dat bij de kerk behoorde, is nog een groot gedeelte bewaard. Vooral de kruisgang, de kapel en de refter zijn belangwekkende staaltjes van de kunst der 14e eeuw. Het hoofdgebouw is in de 18e eeuw vernieuwd.

Ook de kerk, die Daurade (dea aurata) heet, en die een der oudste van Toulouse was, is sedert 1764 door een nieuwe vervangen. Maar de Dalbade (dea albata) bestaat nog in haar ouden luister. De kerk bezit slechts één beuk van 18 M. breedte, die in de 15e eeuw rijke stergewelven verkreeg, welke zich ook boven het polygone koor voortzetten. Tussschen de steunbeeren zijn kapellen gebouwd, met aan de zuidzijde een galerij daarboven.

Ook hier is een toren van gebakken steen naast de kerk geplaatst. Hij is vierkant, met ronde torentjes op de hoeken. Ook de spits is geheel gemetseld. Bijzondere aandacht verdient het westelijk portaal der kerk, een meesterstuk der Renaissance, in den tijd van Frans I. Het middeleeuwsche systeem is nog gevolgd, maar alles is in Renaissance-geest gedetailleerd. Korinthische zuilen, nissen met beelden, sierlijke lijstwerken vormen de elementen der compositie. In het groote tympan zijn moderne majolica's geplaatst, in den geest der Toscaansche gehouden, en zeer goed met het overige in harmonie.

Wij moeten nu nog de kathedraal der stad, aan St. Steven gewijd, vermelden. Het is een zeer eigenaardig bouwwerk, dat duidelijk doet zien, hoe weinig men zich in de middeleeuwen om eenheid van stijl bekommerde. Het schip, dat één beuk vormt, is nog 13e-eeuwsch, en door zware spitsboog-gewelven gedekt. In de 15e eeuw werd daaraan een reusachtig koor met trans en kapellen toegevoegd, doch dit ligt niet in de as van het schip, maar is veel meer noordelijk geplaatst, zoodat de muur van het schip midden vóór het koor kwam te vallen. Bij dit alles is ook de westelijke gevel onsymmetrisch, en door een dak, dat naar het zuiden helt, afgedekt, terwijl een toren aan de noordzijde een plaats kreeg. Zoo is een geheel tot stand gekomen, waarvan men wel nergens de wederga zal aantreffen.

Toulouse is beroemd om zijn hotels, de vorstelijke woonhuizen, in den tijd der Renaissance gesticht. Het Hôtel d'Assézat is van 1555. Het behoort thans aan de stad, die het voor de vergaderingen van geleerde genootschappen bestemd heeft. De binnenplaats vooral is fraai. De orden zijn hier, op geheel vrije wijze boven elkander gebruikt; de traptoren heeft een eigenaardige bekroning, half middeneeuwsch, half Renaissance.

Het Hôtel de Felzins, nabij de Dalbade, onderscheidt zich door een rijk portaal van 1556, dat echter eenigszins plomp gedetailleerd is. De binnenplaats is in lateren tijd veranderd. Toch zijn er nog een hoektorentje met een paar vensters aanwezig, die tot het beste werk uit den tijd van Frans I behooren. De tegenstelling van gebakken en gehouwen steen geeft hier een pikant effect.

Op de Place des Carmes verheft zich het Hôtel de Lasbordes. Het is van 1515, en geheel gerestaureerd. Merkwaardig zijn de vensters op de binnenplaats, die een zeer oorspronkelijke combinatie van architraven en caryatiden vertoonen. Misschien zijn de deklijsten wat zwaar voor de ondersteunende deelen.

Grillig is de gevel van het Hôtel des Pierres, dat in 1612 gebouwd werd. De architect is een zoeker geweest, dat bemerkt men aan alles. De reusachtige pilasters van het kapitool waren hem niet voldoende; hij bracht daartegen zonderling gevormde schilden aan. De ingangen dekte hij niet met bogen, maar met halve tienhoeken, en plaatste daarbij zuilen, wier hoofdgestellen met het overige in niet het minste verband staan. En eindelijk strooide zijn vruchtbare geest overal beeldhouwwerk, goed uitgevoerd, doch weinig in harmonie met de rest.

Het voormalig Augustijnen-klooster dient nu als museum. Viollet-le-Duc heeft, in middeneeuwschen trant het eigenlijke museum opgericht, dat aan de groote kloostergang uit de 14e, en de kleine uit de 16e eeuw verbonden is. Vooral deze laatste met haar Dorische pilasters zonder hoofdgestellen, haar nissen met busten, haar reliefs en gedrukte bogen is een origineel werk.

Over het algemeen kan men niet zeggen, dat de Renaissance bouwmeesters van Toulouse hebben uitgemunt in het vinden van harmonische ensembles, maar de geestige wijze, waarop de details behandeld zijn, verdient groote waardeering. Het zijn die details welke de gebouwen zoo belangwekkend maken.

D. SEMMELINK.

Te Nijmegen overleed de bekende architect D. Semmelink. Den 4en Augustus 1855 te Ambt-Doetinchem geboren, ontving hij het eerste teekenonderwijs, tegelijk met het onderricht in het timmeren, van een doofstommen man in de nabijheid zijner woonplaats; vervolgens kwam hij in de leer bij den heer Brink Evers, architect en timmerman te Ellekom, waar hij, tegelijk met zijn vriend Henri Evers, aan de teekentafel stond en het timmervak beoefende; daarna werd hij geëmployeerd bij den bouw van het Station Delftsche Poort te Rotterdam, waar hij tevens de lessen aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen volgde.

Na eenige jaren als opzichter-teekenaar, o. a. bij de heeren Van Gendt & Nieraad te Arnhem en A. L. van Gendt te Amsterdam, gewerkt te hebben, kwam hij in October 1879 naar Nijmegen, waar hij in compagnieschap met den heer Giesing, een Nijmegenaar, een architecten-bureau vestigde; verschillende gebouwen werden toen onder hun beheer opgericht, waaronder „Café Suisse", „Café Helvétia" en de Zwitsersche villa aan den Stationsweg uitmunten.

Betrekkelijk spoedig werd deze vennootschap ontbonden, maar Semmelink viel te Nijmegen zóó in den smaak, dat hij om werk waarlijk niet verlegen behoefde te zijn. Hij bouwde een overvloed van fraaie huizen, villa's, scholen en andere bouwwerken, die vooral ook door hunne verscheidenheid van vorm de aandacht trekken.

Onder de villa's munten vooral uit die van de heeren Timmerman, Dobbelman, Van Haaren en Meulenberg; voorts het Wilhelmina-ziekenhuis, de kostenbewaarschool, de kookschool, en in vereeniging met den heer W. C. A. Hofkamp, thans te Leeuwarden, de Nutsschool. Onder zijne voornaamste werken moeten voorts genoemd worden de gemeentehuizen te Kerkdriel, Wamel en Cromvoort, de scholen te Weurt, Beuningen en Lent, de woonhuizen der heeren Terwindt, Van Kuijk en Hoogvliet, en vele winkelhuizen.

De voltooiing van een zestal bouwwerken mocht hij niet meer aanschouwen, n. l. de villa aan den Bergen-Dalschen weg, het hotel-restaurant in de Molenstraat, een vergaderlokaal voor Jhr. de Pesters, een winkelhuis in de Burchtstraat en de gemeentehuizen te Wamel en Cromvoort.

Indertijd werd hij in vereeniging met den heer Hofkamp bekroond bij de prijsvraag voor een plan van aanleg voor „de Oorsprong" te Utrecht; hier verrezen onder zijne leiding verschillende huizen.

Semmelink leed jaren lang aan eene sleepende kwaal, aan welke hij eindelijk ten offer viel. Zijne werkzaamheid en bevattelijkheid waren buitengewoon. Onkrenkbaar eerlijk en trouw, had hij niet de minste pretentie.

Is de deelneming in het verlies dat de weduwe met hare vijf kinderen lijdt, groot, niet minder is men overtuigd dat de gemeente Nijmegen een man verloren heeft, wiens plaats slechts zeer moeilijk ingenomen zal kunnen worden. Niemand voorzeker, die zooveel kon geven en zoo weinig eischte als hij die heengegaan is.

Hij ruste in vrede!

Dinsdag is het stoffelijk overschot op „Rustoord" ter aarde besteld. Aan de groeve werden de verdiensten van den ontslapene herdacht door Ds. H. S. Balsem, emeritus-predikant van Beek, Dr. C. Noorduijn en den gemeente-architect J. J. Weve.

DE AFVOER VAN FECALIËN TE HAMBURG.

Het is van algemeene bekendheid dat er slechts weinig wereldsteden zijn, die zulk een doeltreffend en volmaakt spoelsysteem voor den afvoer van fecaliën, menage- en hemelwater bezitten, als Hamburg. Maar zelden wordt, als hier, gezorgd dat zooveel mogelijk alle woningen, zelfs die der voorsteden, ja, zoover het rechtsgebied der stad strekt, aan deze voortreffelijke spoelriolen worden aangesloten. Toch is ook hier nog een groot aantal huizen die door de een of andere oorzaak niet aangesloten zijn; hier moeten dus de fecaliën op eene andere wijze verwijderd worden.

Blijkens eene in 1885 gedane telling waren er in de stad met hare voorsteden 105.577 privaten, waarvan 84.382 in de riolen loosden, terwijl 21.195 stuks geen aansluiting hadden. Van deze laatsten lagen er 2882 in straten zonder riolen, 962 lagen op den linker Elbeoever, waar de wet geen riolen eischte, terwijl 17,351 privaten in straten gelegen waren, waar zich wel riolen bevonden. Tengevolge van deze uitkomst werd de bevoegde autoriteit door den toenmaligen Senaat opgedragen de aansluiting met alle ten dienste staande middelen te bevorderen, wat ten gevolge had dat in 2 jaren nog 16,250 privaten werden aangesloten, zoodat in laatstgenoemd jaar nog ongeveer 5000 privaten bestonden, waarvan om de een of andere oorzaak de fecaliën op andere wijze verwijderd moesten worden.

Thans is het systeem zoover doorgevoerd, dat er nog slechts 900 privaten, van ongeveer 2000 woningen met 10,000 bewoners, gevonden worden, die de rioolaansluiting missen. Bij dit getal komen echter nog de privaten op geïsoleerde kaden, die der schepen en sommige handelsinrichtingen, die door hare ligging onmogelijk rioolafvoer kunnen bekomen. Telt men die alle bijeen, dan blijkt dat er te Hamburg een aantal van ongeveer 26,000 personen is, waarvan de fecaliën op een andere manier verwijderd moeten worden. Tot heden geschiedt dit hoofdzakelijk door het tonnenstelsel en de sedert eenige jaren bestaande verbrandings-inrichting; hierheen worden de hermetisch gesloten tonnen met fecaliën gevoerd. Slechts op enkele plaatsen bestaan nog beerputten, welker inhoud van tijd tot tijd op de bekende wijze door een pneumatische machine in een tankwagen geledigd, en naar de verbrandings-inrichting gebracht wordt.

Daar het materieel voor dezen afvoer meer en meer onvoldoende blijkt, bestaat het voornemen niet alleen dit materieel te vermeerderen, maar bovendien een tweede verbrandingsstation aan een ander uiteinde der stad te bouwen, waar bovendien de reiniging der tonnen, die tweemaal per week verwisseld zullen worden, machinaal zal geschieden.

De totale uitgaven voor het nieuwe station en materieel worden begroot op ongeveer *f* 83,000; dit bedrag wordt echter verminderd met ongeveer *f* 27,000, als opbrengst van de tonnen, die de huiseigenaren verplicht zijn bij aanschaffing te betalen. De bedrijfskosten bedragen ongeveer *f* 44,000 per jaar, waartegenover staat een te heffen jaarlijksch recht van *f* 9 voor elk tonnenprivaat, welke opbrengst op *f* 27,000 geschat wordt, terwijl de inkomsten, voortspruitend uit de kosten van de lediging der beerputten, ongeveer *f* 9000 zullen bedragen.

Ofschoon men er voortdurend naar streeft het rioolnet uit te breiden, zoodat de meest verwijderde en afgelegen straten met spoelriolen voorzien zullen worden, bestaat er weinig uitzicht dat het aantal niet aangesloten riolen zal verminderen; dit zal wel ongeveer stationair blijven; de tonnenprivaten zullen zich echter steeds verplaatsen en wel naar die stadsuithoeken, welke voor het spoelsysteem vooralsnog onbereikbaar zijn.

D. B.

MODERNE VANDALEN.

Het beroemde „Nassauerhaus" te Neurenberg zal waarschijnlijk voorgoed bedorven worden. Zooals bekend is, behoort dit huis tot de fraaiste voortbrengselen van den Gothischen profaanbouw der 14e eeuw en is het een hoogst zeldzaam type van een versterkt huis in de stad, een bouwwerk dat men nagenoeg nergens meer aantreft. Naar de „Deutsche Bauzeitung" meldt, behoort het tot de een of andere fondatie, welker inkomsten ten deel vallen aan twee patricische families te Neurenberg. Ten einde deze inkomsten te vermeerderen, zullen in de benedenverdieping vier groote winkelramen gebroken worden

Tout comme chez nous: deze „patricische" families schijnen een voorbeeld genomen te hebben aan den kerkeraad der Ned.-Herv. gemeente te Amsterdam, toen hij het besluit nam om de N.-Z. Kapel te bederven.

ONBRANDBAAR HOUT.

Verleden jaar is reeds eene voorloopige mededeeling verschenen, waaruit bleek, dat het door eene in Amerika ontdekte methode gelukt was om hout onbrandbaar te maken. Thans komt het bericht tot ons, dat er te Londen reeds eene groote maatschappij is tot stand gekomen, die gezegde vinding in het groot exploiteeren zal.

Meegedeeld is, dat de methode in hoofdzaak bestaat uit het verwijderen van de in hout aanwezige sappen en deze te vervangen door zekere andere zelfstandigheden, die het hout „vuurvast" maken. Gezegd is, dat daarvoor noodig zijn retorten van groote lengte en aanzienlijken omvang. Deze retorten of buizen worden, nadat het hout er is ingedaan, luchtdicht gesloten en daarna met den inhoud aan eene groote temperatuurs-verhooging blootgesteld. Deze behandeling wordt voortgezet, totdat alle sappen en overige luchtvormige inhoud uit het hout verdwenen zijn, waarna de retorten (buizen) met de oplossing gevuld worden, die het hout onbrandbaar maken moet. Deze oplossing, welker samenstelling geheim gehouden wordt, wordt met hydraulische persen onder grooten druk (150 A. op elke vierk. duim wordt opgegeven) in het van vocht en lucht bevrijde hout geperst. Na deze bewerking ondergaan te hebben, worden de boomstammen in eene ruimte gebracht, waarin zij door droge lucht geheel droog worden, nadat zij daarin gedurende eene maand verbleven zijn. Eerst daarna zijn zij voor gebruik geschikt.

Maar, gelijk uit het gezegde blijkt, is de bereiding uitteraard tamelijk omslachtig en duur ook (opgegeven wordt 1¼ gulden per vierk. meter), zoodat op gezegde wijs „vuurvast" gemaakt hout voor velerlei oogmerk, waarvoor 't anders zeker gretig gebruikt zou worden, te kostbaar wordt, en eerst algemeen in gebruik zal komen (wat b. v. vooral voor landbouwgebouwen van beteekenis is), indien er aanmerkelijke wijziging is gekomen, zoowel in de bereiding als in den prijs.

***

Ter aanvulling van het bovenstaande, ontleend aan het „Tijdschrift der N. M. t. b. v. N.", diene het volgende, dat de „Van dag tot dag"-schrijver in het „Alg. Handelsblad" mededeelt:

„Er was nog eene andere uitvinding, waarvan ik in Londen hoorde, en waaraan ik ongevraagd thans een gratis advertentie geef. ‚Niet ontvlambaar hout" is in den handel gebracht, voor gebruik in schepen en huizen. Wat ik er in het klein van zag trof mij, en daar ik hout het heerlijkst bouwmateriaal ter wereld vind, warm in den winter, koel in den zomer en buitengewoon geschikt voor een bevallige bouworde, vestig ik de aandacht van alle belanghebbenden op deze nieuwe vinding.

„De „British non-flamable Wood Co. (ltd.) Army and Navy Mansions, Victoriastreet te Londen, zendt gratis monsters van dit hout ter beoordeeling. Het wordt reeds uitsluitend gebruikt door de regeering der V. S. voor de dekken, hutten, trappen en meubelen op 's lands oorlogsschepen. Het is ook aangebracht als beveiliging tegen brand in het British Museum, en verdient, dunkt mij, de aandacht van assuradeurs en bouwers en reeders. Het hout verkoolt, maar brandt en vlamt niet.

Zelfs petroleum — de kampioen-brandstichter der wereld — vermag er niet veel kwaad aan te doen, hoorde ik beweren."

***

Mochten er onder onze lezers zijn, die zich van dit hout een monster ter beoordeeling laten zenden, dan houden wij ons gaarne aanbevolen voor de mededeeling van den uitslag hunner proefnemingen.

GASTRAM HAAG—LOOSDUINEN.

Heden (11 Maart) is gastram nº. 1 onafgebroken 117 dagen in dienst geweest (sedert 14 November). Trots alle rapporten, uitgebracht door deskundige commissies, blijft de gastram geregeld loopen en valt zij in de smaak van het publiek. Het schudden van- en hinderlijke lucht in den wagen worden alléén nog geconstateerd en als wapen tegen gastractie gebruikt door hen, die niet op de gastram gereden hebben.

Ofschoon ik eerst meende dat 516 liter per wagenkilometer een constant zou blijven, is gedurende de maand Februari het gasverbruik nog lager geworden. Door den wagen is gebruikt 847,880 M³. en afgelegd een afstand van 1709 K.M., zoodat het gasverbruik van den wagen gedurende Februari 0,496 M³. per wagenkilometer bedraagt De gasgloeilichtverlichting van den wagen heeft 29 M³. vereischt. De kousjes houden zich uitstekend en schijnen aan alle schokken (op wissels en kruisingen vaak zéér heftig) weerstand te kunnen bieden. Als merkwaardigheid kan vermeld worden, dat een van onze branders met kousje erop geplaatst op den bodem van een rijtuig ratelende over Amsterdamsche en Haagsche keien, zelfs deze heftige schokken met glans weerstond.

Wij meenen dan ook dat de verlichting van tram- en spoorrijtuigen met gasgloeilicht geen practisch bezwaar meer oplevert, en er voor gasfabrieken een nieuw afneemveld geopend is, of beter gezegd, kan worden.

Den 27n Februari trachtte de bestuurder met de gastram weg te rijden, terwijl deze nog door de elastieke vullingsbuis aan het vulstation verbonden was. Het gevolg was, dat de buis doormidden scheurde en gelijkelijk tusschen beide partijen verdeeld werd. Alvorens men de kranen had gesloten, had de wagen 2 atm. en het vulstation 1 atm. aan druk verloren. Na sluiting der kraan vertrok de gastram met het nog overblijvende gas en kwam op gewonen tijd te Loosduinen aan, waar men in de remise ging om de schade te herstellen. Eenige uren later was alles weder in orde, en daar men in gastram nº. 1 geen gas meer had, werd deze gevuld met het gas van gastram nº. 2, hetwelk er de vorige maand in was gedaan.

Aan olie en smeermiddelen is gebruikt deze maand: 12 liter motorolie, 1½ kilo consistentvet, 7 liter zwarte olie. Radervet nihil. Daar het oude radervet steeds opnieuw gesmolten en weder gebruikt werd, hebben wij in de laatste vier maanden geen nieuw radervet in gebruik genomen. Daar de zoetachtige lucht van de afblaasgassen, welke men somtijds bemerkt aan de loefzijde van den wagen als hij eenigen tijd op een plaats stil heeft gestaan, (bijv. als bij Halfweg kruising op de stoomtram gewacht wordt), voornamelijk door de vervluchtende cilinderolie ontstaat, is men nu van plan voor het smeeren van de cilinders een proef met Dixon's speciaal graphiet te nemen. Beantwoordt dit aan zijn doel, dan zal het weder een stap in de goede richting voorwaarts wezen.

Op verlangen van eenige regeerings-autoriteiten werd de proef met een aanhangwagen, wegende 5200 KG, deze maand herhaald. Den 31n Maart eindigt de zesmaandelijksche proeftocht, en wij hopen dat belangstellenden in motortrammen, die de proefritten in Den Haag nog niet medegemaakt hebben, alsnog van deze gelegenheid gebruik zullen maken om zich persoonlijk van gastractie op de hoogte te stellen.

W. Meischke—Smith M.Sc.,
Civiel-Ingenieur.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1088*e Vergadering van* 15 *Maart* 1899.

Na opening der vergadering en lezing der notulen werd een adres behandeld van de Beeldhouwers-vereeniging „Ziesenis", gericht aan B. en W. van Amsterdam, waarin verzocht wordt voortaan wederom meer beeldhouwwerk aan de gemeentegebouwen toe te passen en zulks op grond, dat de gemeente door de subsidieering van de Quellinus-school, beeldhouwers kweekt en daardoor de moreele verplichting zou hebben om hen daarna ook arbeid te geven. De Vereeniging heeft zich tot Architectura gewend om dit adres mede te onderteekenen en was dezen avond door een paar leden vertegenwoordigd. Een lange discussie vond plaats, waarvan het resultaat was, dat Architectura dit adres niet kan steunen.

Hierna nam de heer F. Zwollo, zilversmid en drijver te Amsterdam, het woord over „Artistieke metaalbewerking".

Met korte woorden zette spreker uiteen de verschillende soorten van bewerking, als het gieten, drijven enz., toegepast op koper, zilver, goud, lood en ijzer, en ging daarna over tot een kunstbeschouwing van de verschillende kunstvol gedreven voorwerpen, allen van zijn hand, bij elk uitvoerig mededeeling gevende van de technische vaardigheid hiervoor benoodigd. Een reeks van platen naar drijfwerk der oude meesters, als van Paul en Adam van Vianen uit de 17e eeuw, besloot de belangrijke causerie.

Een hartelijk applaus beloonde den spreker van de goed bezochte vergadering. Hierna werd de bijeenkomst gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Woensdag den 29n Maart zal de heer J. A. Frederiks, architect te Middelburg, in eene vergadering van het Bouwkundig Genootschap eene lezing houden over de Abdij aldaar.

Amsterdam. De voordracht voor de benoeming van een directeur voor de gemeente-tram en een directeur voor het electrisch bedrijf kan nu weldra gereed zijn. De sollicitanten-lijst is gesloten en circuleert bij de wethouders. Voor tramdirecteur hebben zich 62, voor het electrisch bedrijf 27 sollicitanten aangemeld.

— Onder de geslaagde candidaten voor bouwkundig opzichter, waarvoor het examen onlangs door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst werd gehouden, komt in het nommer van 4 Maart voor de heer K. van Gelder, men leze hiervoor: K. Gelder.

Haarlem De gemeente-architect en de heer Van Oijen, keurmeester van het slachtvee, hebben een bezoek aan verschillende abattoirs in Duitschland gebracht en rapport aan den Gemeenteraad ingediend. Voor Haarlem wordt de bouw van het volledige slachthuis met koelhuis geraamd op *f* 330,000.

Bij de berekeningen van slachtgelden en keurloonen is van het denkbeeld uitgegaan, dat bij de exploitatie geen winst voor de gemeente wordt beöogd.

— Burg. en Weth. stellen den Raad voor een som van *f* 58,000 te besteden voor verbetering van die straten, die deels door den aanleg der waterleiding, deels door andere omstandigheden, in zeer slechten toestand zijn.

Uit een rapport van den hoofdopzichter over de werken en gebouwen blijkt, dat van het voorgestelde bedrag nog geen 3½ procent zal moeten worden uitgekeerd aan arbeidsloon. Om die reden wenschen B. en W. dan ook niet met de straatverbetering te wachten, totdat het buizennet voor de nieuwe gemeentegasfabriek zal zijn gelegd. Beter toch dat arbeidsloon tweemaal te betalen dan het ongerief te ondergaan, aan langer wachten verbonden.

Zwolle. De „Zwolsche Courant" meldt dat de nieuw gerestaureerde consistoriekamer der Groote Kerk voor belangstellenden ter bezichtiging gesteld werd.

Het gebouw dagteekent uit veel later tijdperk dan de kerk zelf. De consistoriekamer is gebouwd na den val van den toren, welke in 1669 door brand werd geteisterd en in Dec. 1682 tijdens een hevigen storm instortte. De kamer is dan ook in een geheel anderen stijl opgetrokken dan de kerk. Bij de herstelling is geheel gewerkt in den geest van het oorspronkelijke.

Als men de trap onder het orgel bestijgt, die naar de kamer voert, wordt het oog getrokken door den schoorsteen en het bekende schilderij daarboven van Hendrick ten Oever. Het stuk is in 1883 verdoekt en circa een jaar geleden opnieuw gevernist. Goed verlicht doet het zich thans uitstekend voor.

De ijzeren platen achter de kachel zijn door fraaie tegels vervangen.

De belangrijkste wijziging, die het vertrek onderging, geldt de zoldering en den vloer. Eerstgenoemde, die dik onder de witkalk zat, bleek in zeer slechten toestand te zijn. Men heeft de ontbrekende stukken er weder bijgevoegd, zoodat thans de schoone figuren opnieuw goed uitkomen, dank zij ook de zorg, waarmede het schilderwerk is verricht.

Er is thans een parketvloer in het vertrek gebracht. In het vak tegenover den schoorsteen vindt men de „Naamketen der predikanten, die sedert de reformatie de Nederd. Herv. gemeente te Zwolle gediend hebben of nog dienen." De namen van 84 predikanten zijn er op vermeld.

In de beide vakken daarnaast leest men: „Conditum 1688 en „Renovatum 1898". De ramen in deze kamer zijn gedeeltelijk hernieuwd, maar gehouden in den vorm die bij het geheel past.

De kroon, die in het midden van het vertrek hangt, trekt zeer de aandacht. Zij was in zeer desolaten toestand en is op vernuftige wijze hersteld en voor gas ingericht.

Een en ander geschiedde onder het toezicht van den architect, den heer F. C. Koch.

Heeren kerkvoogden zijn tot deze belangrijke restauratie vooral in staat gesteld door zeer milde giften.

OVERSCHIE. De heer Jacs. van Vessem, architect te Rotterdam, is met algemeene stemmen tot gemeente-architect benoemd.

ZOETERWOUDE. Den 17n dezer herdacht de heer W. A Van Rijn den dag, waarop hij 25 jaren geleden door den Raad werd benoemd tot gemeente opzichter.

PERSONALIA.

— Door den Minister van Waterstaat is J. Sizoo, te Dordrecht, benoemd tot buitengewoon opzichter bij het voltooien van den kaaimuur te Feijenoord.

— Te Nijmegen overleed op 43-jarigen leeftijd de architect D. Semmelink.

— De heer F. J. des Tombe, waarnemend sectie-ingenieur bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen te 's-Hertogenbosch, is overgeplaatst naar Breda.

— Bij beschikking van den Minister van Binnelandsche Zaken zijn benoemd tot examinatoren voor het in 1899 aan de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te houden examen, de heeren: Jhr. Dr. J. Six, N. van der Waay, C. L. Dake, allen hoogleeraren aan de Rijk academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, J. Versluys en A R. Cohen, beiden leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam.

— Door den Minister van Binnenlandsche Zaken is aan G B. van Kampen, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als assistent voor de scheikunde aan de Polytechnische School te Delft, en als zoodanig benoemd H. ter Meulen, technoloog te Delft.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Leeraar in het hand- en rechtlijnig teekenen aan de H. B. S. met 5-jarigen cursus, tevens directeur van en leeraar aan de burgeravond-school en de ambachtsteekenschool te Hoorn Zij, die met de pract. eischen van dit onderwijs vertrouwd zijn, komen bijzonder in aanm. Jaarwedde ƒ 2000. Adres op zegel aan den gemeenteraad, vóór 22 Maart.

— Hoofdleeraar in het vakteekenen aan de burgeravondschool te Zaandam. Jaarwedde ƒ 1000. Adres vóór 21 Maart aan den Burg (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Leeraar in het handteekenen aan de Ambachtsschool te Groningen; 14 lesuren per week. Salaris ƒ 40 per wekel. lesuur. Adres vóór 20 Maart aan den directeur.

— Bekwaam bouwkundig opzichter, bekend met ijzerconstructie, ketel- en machinebemetseling, voor den bouw eener fabriek. Adres lett. H H, boekh. Joh. G. Stemler Cz., Amsterdam.

— Teekenaar, van goede getuigschriften voorzien, op het teekenbureau der firma F. W. Braat, te Delft, voor vast. (*Zie advert. in dit no.*).

— Ingenieur van den Haarlemmermeerpolder. Jaarwedde ƒ 2500 en ƒ 500 voor gemis van vrije woning. Vereischten: kennis van stoomwezen, werktuigkunde, waterbouwkunde en burgerlijke bouwkunde. Adres op zegel vóór 1 April aan dijkgraaf en heemraden, te Haarlem.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Een practisch ervaren bouwk. opz.-teek., oud 27 jaar, goed kunnende detailleeren en ander teekenwerk verrichten, zag zich gaarne zoo spoedig mogelijk geplaatst. Adres nº. 55, Bur. dezes. (2)

— Een net jongmensch, P. G., theoretisch en practisch bekwaam, zoekt een hem passende betrekking. Hoog salaris geen vereischte Adres nº. 56, Bureau dezes. (2)

— Opzichter-teekenaar, oud 25 jaar, practisch en theoretisch ontwikkeld, goed kunnende detailleeren, grondig bekend met gas- en waterleiding, en met de beste referentiën, kan zoo noodig direct in dienst treden. Adres nº. 57, Bureau dezes. (1)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1.	Bouwkundig Opzichter	leeft. 25 j.	ong. sal.	ƒ 70 à 80 p. m.
2.	„ „	„ 32 „	geh. „	- 1000 's jaars.
3.	Opzichter-Teekenaar	„ 20 „	ong. „	- 70 p. m.
4.	„ „	„ 23 „	„ „	- 80 „
5.	Chef Mach. Werkmeester	„ 49 „	geh.	ƒ 1250 's jaars min.

ADVERTENTIEN.

Weekblad „DE OPMERKER".

ALGEMEENE VERGADERING van AANDEELHOUDERS der Maatschappij tot Exploitatie van *De Opmerker* op ***Woensdag 22 Maart 1899***, des namiddags te 1½ uur, in het *Zuid-Hollandsch Koffiehuis* te *'s-Gravenhage*, tot behandeling van de volgende punten:

1º. Balans met toelichting en verslag van Commissarissen, benevens Winst- en Verliesrekeningen over het afgeloopen Boekjaar.

2º. Benoeming van een Commissaris, ter voorziening in de vacature, ontstaan door periodieke aftreding.

Het Bestuur.

Op het Teekenbureau der firma F. W. BRAAT, te DELFT, kan direct voor vast geplaatst worden

Een TEEKENAAR,

van goede getuigschriften voorzien, voor het uitwerken van **details** en verdere werkzaamheden.

Een bouwkundig teekenaar geniet de voorkeur.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 86 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead. Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.** Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

VAN OMMEREN & Co., GROOTHANDEL **Spiegel-Vensterglas, ARNHEM. Verfwaren. GEORNAMENTEERD GLAS.**

Hier te lande bekroond: VEENDAM, WINSCHOTEN, UTRECHT, DORDRECHT.

UTRECHTSCHE ASPHALTFABRIEK.

Firma STEIN en TAKKEN.

Leveren en fabriceeren **prima ASPHALTDAKPAPIER** in **alle Merken**, **'t beste** en **goedkoopste** dat er bestaat. ASPHALTDAKLAK, ASPHALTMASTIK, CARBOLINEUM, ASPHALT-ISOLEERPLATEN, enz. Maken **Dakbedekkingen van Asphaltpapier**, kant en klaar onder jarenlange garantie. Maken **Lawn-Tennisbanen, Dorschvloeren, enz.**

Echte Vulcan Houtcement / Cement Mastik Dakbedekkingen

met **10 jaren garantie. Honderden** reeds door het **geheele land** gemaakt en **alle** tot volkomen tevredenheid, waarvan bewijzen voorhanden.

Directe levering. Concurreerendste prijzen.

P. KOOIJ,

Mr. Steenhouwer en Marbrier,

Z.-O. Buitensingel 203,

DEN HAAG.

Atelier voor alle in den ruimsten zin voorkomende **Hardsteen, Zandsteen, Marmerwerken, Grafzerken** en **Schoorsteenmantels.**

Telephoon 790.

MOLIJN -- Gouda.

Rietplanken.

FLUATEN,

tegen verweering van alle **STEENSOORTEN** en **MORTELS.**

Marmeren Schoorsteenmantels EN Grafmonumenten,

MAGAZIJNEN:

Amsterdam Bloemgracht 77, Rotterdam, Delftschestraat 61,

Beleefd aanbevelend:

G. & J. COOL,

Fabrikanten.

TATTERSALL & HOLDSWORTH,

ENSCHEDE.

Globe, Works en Stores.

Aanleg van **Centrale verwarming** in **SERRES, BROEIKASSEN,** PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz, HANDEL in **Wand-** en **Muurtegels.** Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.

HOUTCEMENT

BEDEKKINGEN worden tot **billijke prijzen** en onder **garantie** geleverd door

W. J. VAN ELDEN Hz.

Lood- en Zinkwerker,

Singel 229 b/d Paleisstraat, AMSTERDAM.

Vertegenwoordiger der sedert **1868** gevestigde firma **CARL SCHMIDT & Co.,** te *HIRSCHBERG in Silezie.*

Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar.

KON. NED. GROFSMEDERIJ,

LEIDEN.

Machine-, Stoomketel- en Constructiefabriek. Scheepsbouwwerf met Dwarshelling, lang 50 M. Stoombooten-, Bagger- en Spoorwegmateriaal. IJzer- en Kopergieterij. Zware en Lichte Smeewerken. Ankers, IJzeren en Stalen Kettingen met certificaat van Lloyd's en Bureau Veritas

Corns. GIPS Cornszoon, Dordrecht.

CREOSOTEEREN, BURNETTEEREN, KYANISEEREN } **op strengste keur.**

GEDEELTELIJKE CREOSOTEERING.

HOUTHANDEL — DWARSLIGGERS.

B. HOLSBOER.

Arnhem.

Leverancier van Z. M. den Koning.

Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.

BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)

Hoogste onderscheiding 1879.

EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz.

Bakens, Rotatie- en Inductie toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

VAN RIJN & Co., *ROTTERDAM.* *Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.* **SPIEGEL- en VERSTERGLAS. Glasverzilvering** voor de ***grootste maten.*** Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

TH. W. SANDERS & Co.,

Chemicaliën.

BLOEMGRACHT Nº. 81. AMSTERDAM.

leveren tot **zeer billijke** prijzen **speciaal voor HH. bouwondernemers:**

Carbolineum „AVENARIUS",

SEEGRAS, SLAKKENWOL, MENIE, PIJPZWAVEL enz.

Telegramadres SANDERS Co. Telephoon 618.

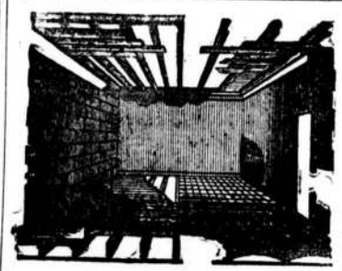

Geluidwerende tusschenvloeren, ondervloeren voor houtcementdaken, brandvrije separatiën en plafonds.

Excelsiorplaten.

GEBR. VAN DER VIJGH, AMSTERDAM,

Fabriek van vuurvaste Wand- en Plafondplaten volgens nieuw Systeem.

Eenig, onovertrefbaar materiaal. Lichtdicht, geluidwerend. Verkrijgbaar in verschillende dikten. Steeds grooten voorraad. Directe levering. Uitvoering op 't werk door onze eigene stellers. Voorgeschreven bij particuliere- en gemeente, werken. Op aanvraag *gratis* toezending van *Brochure, Monsters* en *Prijs.*

Wereldtentoonstelling Amsterdam 1895. Gouden Medaille.

Prijs per rol van 10 M. op 110 cM. ƒ 3.00.

Levering franco door het geheele land.

NON PLUS ULTRA.

Het beste aller Calqueerpapieren. — Vervangt het linnen.

GEBRS. KLOMPÉ, Arnhem & Deventer.

Eenig adres voor de **Lichtdruk-, Detail-** en **Calqueerpapieren. MONSTERS** GRATIS en FRANCO.

W. J. WEISSENO,
Nieuwendijk 111, Amsterdam.
Fabriceert GEIJKTE DUIMSTOKKEN,
Twee- en Vijf Meterlatten,
STALEN MEETKETTINGEN,
Bakens, Jalons,
KOPEREN EN STALEN
Peillijnen, Peillooden, Peilstokken,
PEILSCHALEN enz.
Magazijn van Passerdoozen.
TEEKENBEHOEFTEN
en Optische Instrumenten.
EQUERRES, PRISMA'S enz.

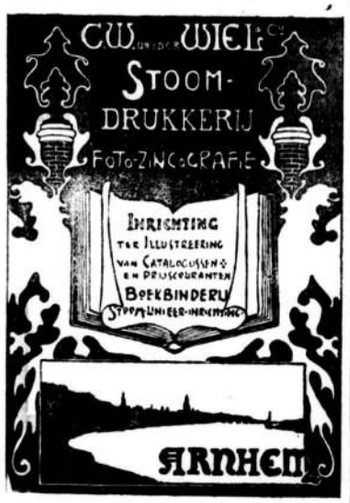

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37.**
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van
HEETE-LUCHT-BAKOVENS,
Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.
Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

A. E. BRAAT.
Hoofd-Vertegenwoordiger der
JOSSON-CEMENT
voor NEDERLAND en INDIË.
Uitsluitend: 1ste soort AND. TRAS
(volgens de nieuwe **A. V.** met 7½ % gloeiverlies).
Handel in Bouwmaterialen.
De **TEGELZAAK** is gevestigd
Spuistraat 109,
AMSTERDAM.

Machinale Houtdraaierij en Zagerij.
Speciaal adres voor **grootwerk** voor HH. Timmerlieden en Aannemers.
Billijkst adres voor **Trapbalusters, Balkonbalusters** en **Hoofdbalusters, Houten Schoorsteenmantels** en verder alle **houten draai-** en **beeldhouwwerk.**
S. DE BOER, Apeldoorn.

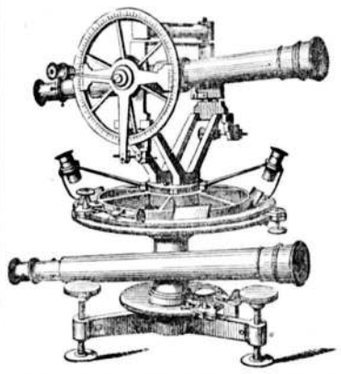

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

ROLLUIKEN van ***hout*** en van ***staal***, in verschillende ***constructiën.*** Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij
W. H. M. SCHOLTE,
Fabrikant. Prinsengracht 516, AMSTERDAM.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING
op ***Dinsdag den 11 April 1899,*** des voormiddags ten **9.30 uur** (Greenwichtijd in een der Wachtkamers van het Station *Zwolle* van:

BESTEK K.

Verrichten van Onderhoudswerken, Verf- en Behangwerken, met bijlevering van de materialen, aan de Gebouwen, Kunstwerken en verdere werken, behoorende tot de lijnen *Deventer-Leeuwarden Meppel-Beilen en Zwolle-Wierden*, in 14 Perceelen.

Het bestek ligt van 25 Maart 1899 ter lezing aan het Bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN, te *Zwolle*, en is op franco aanvraag aan genoemd Bureau te bekomen tegen betaling van **ƒ 0.50.** Tevens zijn daar te verkrijgen tegen betaling van **ƒ 0.25** per stuk de Algemeene Voorwaarden voor de uitvoering van Herstellings-, Vernieuwings- en Verfwerken onder beheer van den dienst Weg en Werken, vastgesteld December 1897, op dit bestek van toepassing.

Inlichtingen worden gegeven door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden zooals in het bestek is bepaald.

ZWOLLE, den 16 Maart 1899.

HEINEKEN's
Bierbrouwerij-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Woensdag 29 Maart a. s., des voormiddags te **11 uur,** zal ten Kantore der Brouwerij te *Amsterdam* worden ***aanbesteed:***

Het maken van een gebouw tot stalling van Paarden, Hooi-, Haverzolders en Woningen, en van eenige verdere werken op een terrein der Maatschappij aan de Ruysdaelkade en Quellijnstraat te Amsterdam.

Bestek en teekeningen liggen ter inzage ten Kantore van den Ingenieur J. SCHOTEL, Oostzeedijk 172 te *Rotterdam*, en zijn aldaar tegen toezending van een postwissel te bekomen ad **ƒ 3,50** per stel.

Aanwijzing in loco Woensdag 22 Maart e. k, des voormiddags te elf uur.

A. P. SCHOTEL G^ZN.
DORDRECHT.
Stoommarmerzagerij Steenhouwerij.
Steen- en Marmerhandel.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland"

34ste JAARGANG N°. 12. ZATERDAG, 25 Maart 1899.

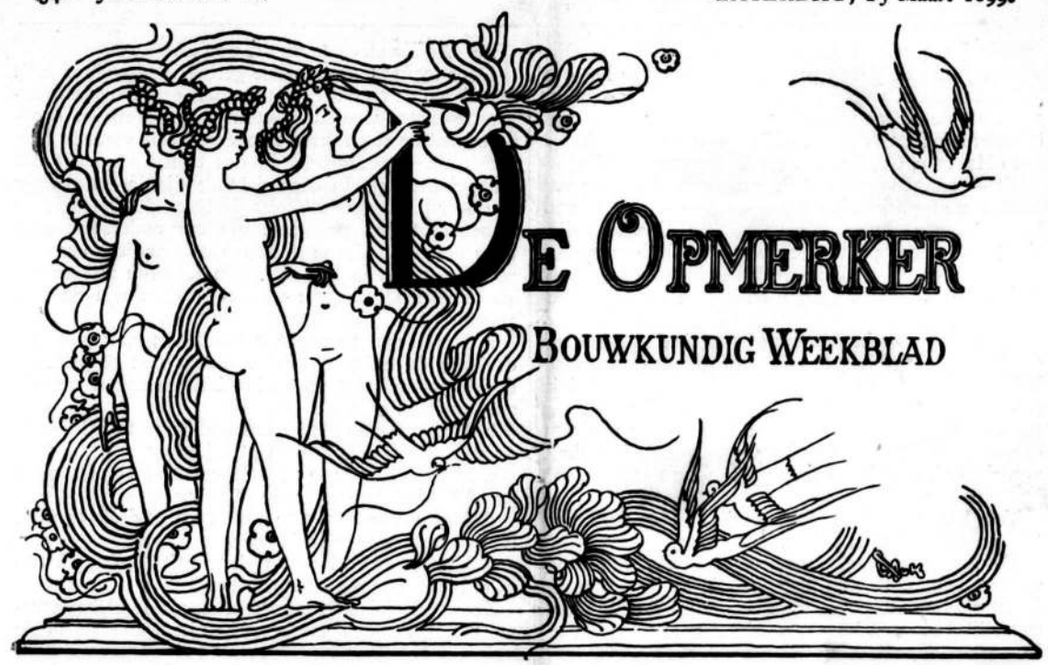

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

BIJ DE PLAAT.

Het origineel van de bij dit nommer behoorende plaat is geteekend door den heer G. J. Ooiman; de daarop afgebeelde kapiteelen bevinden zich in de kerk van St. Julien-le-Pauvre te Parijs.

SAMENSTELLING VAN MORTELS.

Over het algemeen heeft de mortel de taak om de metselsteenen zoodanig aan elkander te verbinden dat de muur, na verharding der specie, een homogene massa vormt. Hoe beter dit doel bereikt wordt, des te hooger wordt het weerstandsvermogen van den muur, altijd onder de van zelf sprekende voorwaarde dat de metselsteen aan de eischen van vastheid genoegzaam voldoet. Dit vooropgesteld, blijft slechts de vraag hoe met een minimum van kosten het beste resultaat kan worden bereikt.

1o. De kalkmortel.

Onder de mortelsoorten, die het meest worden toegepast, neemt de kalkmortel eene eerste plaats in. Voor gewone bovengrondsche bouwwerken voldoet deze specie in de meeste gevallen goed, daar zij na verloop van eenige jaren verandert in een soort van zandsteen met koolzure kalk als bindmiddel, en hare drukvastheid en trekweerstand vrij hoog zijn; deze mortel heeft echter het gebrek dat zij zeer langzaam verhardt en daarbij beduidend inkrimpt, waarvan het gevolg is dat de in deze specie gemetselde muren zich sterk zetten; hoe vetter de kalk is, des te meer doet zich dit euvel gelden. De gemiddelde drukvastheid van kalkmortel van 1 kalk en 2 zand bedraagt:

	na 7 dagen per cM².	na 28 dagen per cM².
dadelijk na bereiding	5.30 KG.	7.62 KG.
na 3 uren	3.92 KG.	6.27 KG.
„ 6 uren	3.10 KG.	5.32 KG.
„ 9 uren	2.80 KG.	4.83 KG.

Volgens Breijmann bedraagt de zetting van gewone baksteenmuren 1/150 der hoogte van het muurwerk; volgens de waarnemingen van den kgl. Baurath Krone te Berlijn, bedraagt zij bij de gewone mortelspecie van 1 volumedeel kalk op 2 volumedeelen zand, 1/75 à 1/100 der hoogte, zoodat een muur van 10 M. hoogte zich 10 à 13 cM. zettten zal. Ofschoon nu de zetting van het muurwerk, althans wanneer dit gelijkmatig wordt opgetrokken, voor het meerendeel der gebouwen geen overwegend nadeelige gevolgen heeft, zoo ontstaan er toch verschillende kleine gebreken, zooals b. v. de onvermijdelijke scheuren bij de aansluiting aan het houtwerk en de scheuren in deur- en vensterbogen. Beduidend minder wordt het zetten bij het gebruik van magere kalkmortel van 3 deelen zand en 1 deel kalk, en zeer klein bij een mengsel van 3½ zand en 1 deel kalk. Maar dergelijke magere kalkmortels hebben het nadeel dat zij zich met de steen slecht verbinden. Gebruikt met echter zeer scherp, maar niet te grofkorrelig zand, dan is een magere mortel van 2½ à 3 deelen zand op 1 kalk te verkiezen boven een vettere mortel, vooreerst omdat de zetting veel minder bedraagt, maar ook omdat de grootere drukvastheid en trekweerstand van de vette mortel zich eerst na zeer langen tijd doet gelden.

2o. De cementkalkmortel.

Zuivere kalkmortel verbetert men in groote mate door een geringe toevoeging van portland-cement. Reeds een specie van 1 kalk, 1/10 cement en 3 zand verkrijgt na 4 weken de drievoudige drukvastheid van kalkmortel van 1:2, terwijl de bindkracht met steen in denzelfden tijd verdubbelt; deze mortel is bijna even goedkoop als de gewone kalkmortel, terwijl voorts als een niet gering voordeel moet aangemerkt worden dat er nagenoeg geen zetting plaats heeft.

De prijzen van kalkmortel 1:2, kalkmortel 1:3 en

cementkalkmortel 1 : 0.1 : 3 bedragen respectievelijk *f* 0,50, *f* 0,44 en *f* 0,55 per H. L., waarbij in het oog gehouden moet worden dat deze prijzen verschillen naarmate de kosten van vervoer der materialen nooger of lager zijn ; de drukvastheid na vier weken bedraagt per cM2. resp. 0.2, 0.3 en 23 KG. De cementkalk-mortel is — aangenomen dat de geringe verhooging van kosten geen gewicht in de schaal legt — verre te verkiezen boven de zuivere kalkmortels. Nadrukkelijk moet er echter op gewezen worden dat hier sprake is van vette kalk ; bij gebruik der hydraulische kalk krijgt men ongeveer gelijke resultaten als bij de cementkalkmortel.

Wordt bij een bouwwerk of een deel daarvan na een korten verhardingstermijn een grootere drukvastheid gevorderd dan de gewone cementkalkmortel in staat is te geven, dan moet meer portlandcement aan de mortel toegevoegd worden ; bij gebruik van 0.15 cement verkrijgt men na vier weken een drukvastheid van 27 KG. en bij toevoeging van 0.20 cement van 37.6 KG. per cM2.

Voor bovengrondsche bouwwerken zullen deze mortels goede resultaten geven.

Tot heden schijnen er nog geen nauwkeurige proeven met muren, die met bovengenoemde metselspecies opgetrokken waren, genomen te zijn ; toch zouden dergelijke proeven hoogst nuttig zijn, al ware het alleen maar dat zij de noodige gegevens zouden kunnen verschaffen om met voldoende zekerheid voor bepaalde soorten van muurwerk normen vast te stellen, m. a. w. welke specie voor een bepaalde soort van baksteen en voor een bepaald gebouw gekozen moet worden.

Door meer toevoeging van portlandcement verhoogt men de drukvastheid en den trekweerstand, en het gebruik dezer krachtiger specie is bij sommige bouwdeelen noodzakelijk, zooals b. v. bij uitspringende lijsten, groote deur- en vensterbogen, gewelven en zwaar belaste pijlers of zuilen. De beste mortels, die groote hydraulische eigenschappen bezitten, worden echter in den water- en bruggenbouw gebruikt ; daartoe behooren cementmortel, kalkcementmortel, traskalkmortel en cementtrasmortel met of zonder toevoeging van kalk.

30. De cementmortel.

Voor zuivere cementmortel doet het er weinig toe of de vermenging volgens gewichts- of volumedeelen geschiedt, omdat het specifiek gewicht van portlandcement en zand vrijwel gelijk is. Bij gebruik van goed zand kan men bij cementmortels, na een verhardingstermijn van 4 weken, een trekweerstand van 16 à 30 KG. en een drukvastheid van 160 à 400 KG. per cM2. verkrijgen, al naarmate de kwaliteit van zand en cement en de onderlinge verhouding. De grenzen dezer verhouding liggen gewoonlijk tusschen 2 à 6 deelen zand op 1 deel portlandcement ; de meest voorkomende vermenging is 3 zand en 1 cement. Eene specie van 2 op 1 wordt te kostbaar en wordt dan ook slechts in zeer enkele buitengewone gevallen aangewend. Eene specie van 6 op 1 is lastig te verwerken en bindt niet gemakkelijk ; bovendien wordt hier het bindvermogen met de steen te gering. Neemt men prijzen van *f* 4 voor 1 H. L. goede portland-cement en *f* 2 voor 1 M3. scherp zand als maatstaf, dan worden de prijzen voor zuivere cementmortels per H. L. en voor trekweerstand en drukvastheid per cM2. ongeveer als volgt :

		trek	druk
1 : 2	*f* 2.20	20 à 38 KG.	240 à 420 KG.
1 : 3	*f* 1.70	18 à 34 KG.	190 à 370 KG.
1 : 4	*f* 1.40	15 à 25 KG.	170 à 260 KG.
1 : 5	*f* 1.20	11 à 17 KG.	130 à 180 KG.
1 : 6	*f* 1.05	7 à 13 KG.	105 à 150 KG.

40. De kalkcementmortel.

Door toevoeging van eene geringe hoeveelheid kalk verkrijgen de meeste cementmortels een hoogere drukkracht en trekweerstand, terwijl zij bovendien spoediger met de steen een homogene massa vormen. Hoe vetter de cementmortel is, des te kleiner moet het kalkgehalte zijn. In deze richting zijn indertijd door den heer R. Dyckerhoff met de bekende Dyckerhoff-cement proeven genomen. Andere onderzoekingen, door den heer Krone gedaan met meerdere cementsoorten, gaven in het algemeen dezelfde uitkomsten als de heer Dyckerhoff verkreeg ; deze zijn de volgende :

a. Mortel van 1 cement, 2 zand, 0.25 kalk (volumedeelen) ; de trekweerstand verhoogt met 10 pCt., de drukweerstand met 20 en het bindvermogen met de steen met 35 pCt.

b. Mortel van 1 : 3 : 0.4 ; trekweerstand 15 pCt., druk 30 pCt., bindvermogen 50 pCt. hooger.

c. Mortel van 1 : 4 : 0.5 ; trekweerstand 15 pCt., druk 37 pCt., bindverdmogen 60 pCt. hooger.

d. Mortel van 1 : 5 : 0.7 ; trek 15 pCt. druk 54 pCt., bindvermogen 75 pCt. hooger.

e. Mortel van 1 : 6 : 0.9 ; trek 12 pCt., druk 75 à 100 pCt., bindvermogen 120 pCt. hooger.

Zoowel de zuivere cementmortels als de kalkcementmortels verharden evengoed onder water als in de lucht ; in het laatste geval moeten zij gedurende haar verhardingstijd voldoende vochtig gehouden worden ; alle metselwerk in de lucht dient de eerste vier weken behoorlijk bevochtigd te worden, terwijl de steen, vooral wanneer zij veel water opslurpt, bij het verbruik goed nat moet zijn. Alleen voor muur- en betonwerken in zeewater zijn de kalkcementmortels niet aan te bevelen, daar zij door het zeewater aangetast worden. Voor het overige zijn zij uitmuntend en geven zij bij mindere kosten beter resultaat dan zuivere cementmortels.

Zelfs magerder kalkcementmortels kan men nog met voordeel verwerken, al komt men dan meer op het gebied der cementkalkmortels. Zoo geven een mortel van 1 cement, 7 zand en 1.1 kalk, en een mortel van 1 : 8 : 1.5 nog uitstekende resultaten.

50. Traskalkmortel.

Deze specie is in het algemeen voor de waterbouwkunde hoogst doelmatig en het gebruik er van is overal aan te bevelen, waar tras tot matige prijzen te bekomen is. De heer Herfeldt, die in deze richting proeven met Plaidter tras en dolomietkalk nam, verkreeg de volgende uitkomsten

Volumedeelen.			Weerst. tegen druk		Prijs per HL.
Tras	Kalk	Zand	na 4 weken	na 1 jaar	
1 1/2	1	2	20.09	25.22	*f* 0.84
1	1	2	17.09	26.41	„ 0.72
1	1 1/2	2	18.51	15.24	„ 0.69

allen in zeewater. In zoetwater of in de lucht verhardde de laatstgenoemde mortel, waarop door haar groot kalkgehalte het zeewater een ongunstigen invloed heeft, sterker.

Verdient dus overal, waar de prijzen der tras niet te hoog zijn, het gebruik er van voor waterbouwwerken alle aanbeveling, toch moet men echter voorzichtig zijn in de toepassing ervan dáár, waar de specie met zeewater in aanraking komt ; het is zaak hier de toevoeging van kalk niet te groot te nemen. Overal waar het metselwerk aan geen grooten druk of trek blootgesteld is, kan traskalkmortel met een minimum van tras uitstekend gebruikt worden. Een voordeel van deze specie boven portlandcement- en kalkcement-

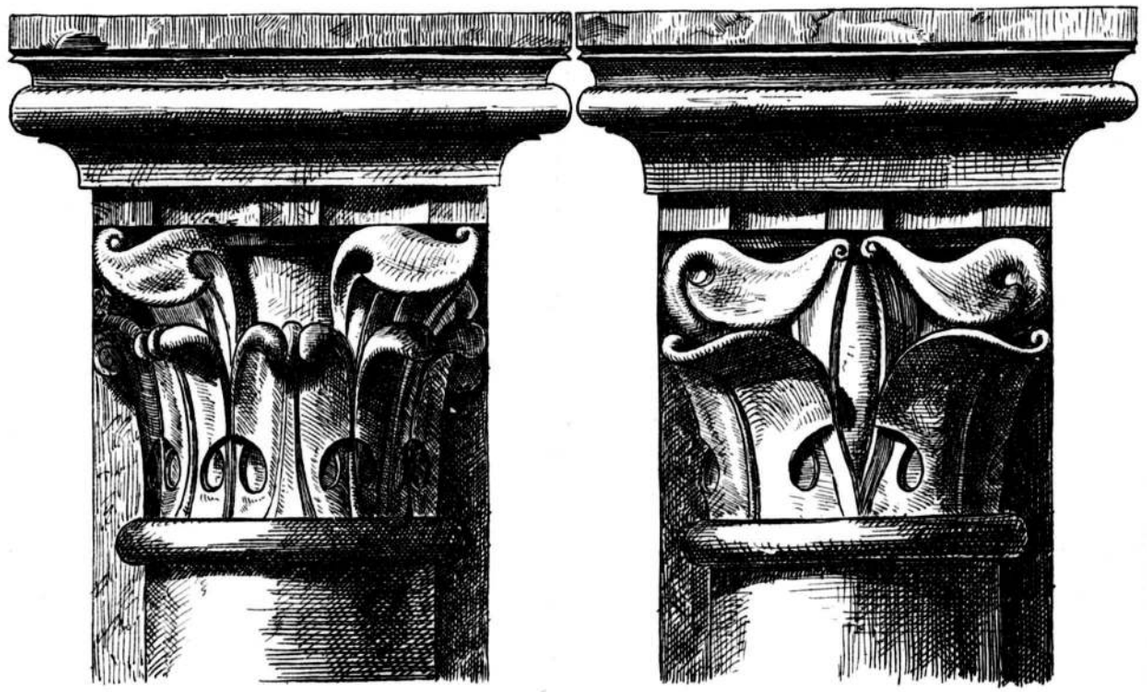

Kapitelen in de kerk St Julien-le-pauvre. Paris.
IIIe eeuw. 13 Octb. 1898.

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

mortels is, dat zij 12 à 20 uren staan kan zonder dat zij eenigszins aan waarde verliest.

6o. Cementmortel met toevoeging van tras.

Zeer waarschijnlijk de grootste tot heden bereikte druk- en trekweerstand verkrijgt men, volgens de proeven van de heeren Michaelis en Herfeldt met cementmortels, waarbij tras gevoegd is; na een verhardingstijd van drie maanden verkrijgen verschillende dezer mortels een grootere trekkracht van 24 à 50 pCt. en een grooteren weerstand tegen druk van 50 à 100 pCt. Onderstaande tabel geeft den uitslag der proefnemingen van den heer Herfeldt, waarbij in het oog gehouden moet worden, dat de vermenging naar gewichtsdeelen geschiedt.

Cement .	600	450	400	350	300	600	450	400	350	300
Tras . .	—	150	200	250	300	—	150	200	250	300
Zand . .	1200	1200	1200	1200	1200	1500	1500	1500	1500	1500
Prijs p HL.	2 00	1.72	1.63	1.53	1 48	1.74	1.51	1.43	1.35	1.28
Trek p c M²	24 29	34.97	34.69	32.55	32.31	22.12	29.56	27.95	27.61	27.32
Druk „ id.	215.6	428.2	424.7	413.9	401.8	198.1	395.1	376.2	356.5	327.0
Cement .	600	450	400	350	300	600	450	400	350	300
Tras . .	—	150	200	250	300	—	150	200	250	300
Zand . .	1800	1800	1800	1800	1800	2100	2100	2100	2100	2100
Prijs p HL.	1.58	1.37	1.29	1.21	1.13	1.45	1.26	1.18	1.11	1 04
Trek p c M²	20.12	26.09	25.48	25.28	24.30	18.11	24.61	23.07	22.61	22.46
Druk „ id	182.1	356.2	333 4	329.0	317.0	163.2	327.6	321.4	316 2	311 4
Cement .	600	450	400	350	300					
Tras . .	—	150	200	250	300					
Zand . .	2400	2400	2400	2400	2400					
Prijs p HL.	1.32	1.15	1.09	1.02	0.96					
Trek p c M²	14.48	22 27	21.18	20.48	19.98					
Druk „ id.	140.6	283.0	279.6	272.4	266 3					

Al deze proeven zijn gedaan met 4 verschillende soorten portlandcement, met Plaidter tras, Rijnzand en duinzand; de uitslag was nagenoeg dezelfde en het maakte geen verschil, of de proefstukken in zeewater, in zoetwater of in de lucht verhardden. Gedurende de twee eerste weken geschiedde de verharding langzamer dan bij de zuivere cementmortels, na 4 weken was de verharding ongeveer gelijk aan die der laatste, maar na drie maanden overtrof de trekweerstand en drukkracht van de trascementmortel die van de gewone cementmortel resp. met 20 à 50 en 50 à 100 pCt.

Daar, zooals reeds gezegd is, de grootere verharding door toevoeging van tras bij vier verschillende gewone cementsoorten ongeveer dezelfde was, mag als vrij zeker aangenomen worden, dat de drukvastheid van mortel van betere portlandcement door toevoeging van tras nog meer zal toenemen dan bij bovengenoemde proeven viel te constateeren. Bedraagt bv. bij cementmortel van 1:2, na een verhardingstermijn van 100 dagen de weerstand tegen trek gemiddeld 45.59 en die tegen druk gemiddeld 478 KG. per cM2., dan verkrijgt men door toevoeging van tras respectievelijk gemiddelden van 61.35 en 836 KG., een weerstand, waaraan slechts weinige goede zand- en kalksteensoorten kunnen voldoen. Het ligt voor de hand, dat dergelijke buitengewone weerstanden van grooten invloed zijn op de constructie van brug- en andere gewelven.

Uit deze proeven blijkt in elk geval, dat de trascementmortels zeer gewaardeerde eigenschappen hebben en dat andere in die richting te nemen proeven, bv. door toevoeging van eene kleine hoeveelheid kalk, hoogstwaarschijnlijk nog verrassender resultaten zullen geven.

Het bovenstaande, dat ons belangrijk genoeg voorkwam om er onze lezers mede in kennis te stellen, ontleenden wij aan de „Deutsche Brauzeitung"

DE NED.-HERV. KERK TE OVERSCHIE.

Op bladz. 54 van den loopenden jaargang werd het plan van kerkvoogden en notabelen besproken, om de kerk te Overschie af te breken en door eene nieuwe te vervangen, omdat kerk en toren belangrijke reparaties noodig hadden, gebrek aan zitplaatsen bestond en de inrichting van het gebouw ondoelmatig was. De heer Jhr. Mr. Victor de Stuers brak een lans voor het behoud van deze kerk en toonde het kerkbestuur overtuigend aan, dat bij behoorlijke restauratie van kerk en toren, met aanbouw van een beuk aan het noorderzijschip, niet alleen de kosten veel minder zouden bedragen dan volgens het plan van kerkvoogden, maar bovendien een vrij wat grooter aantal zitplaatsen verkregen zou worden. Het kerkbestuur toonde zich erkentelijk voor het advies, maar besloot toch de kerk af te breken en een nieuw gebouw te stichten. Onzerzijds werd het betreurd eene oude kerk zonder noodzaak te sloopen en de hoop geuit, dat de Overschieërs zich alsnog zouden bekeeren en het eerwaardig gebouw in stand zouden houden.

In een uitvoerig stuk, opgenomen in de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" van 1 Maart, kwam de architect B. Hooijkaas Jr. te Rotterdam op de zaak terug. Kerkvoogden, zoo zegt hij, hadden gaarne de oude eerwaardige kerk behouden, doch de opoffering, gevraagd voor het instandhouden van het gebouw, dat meer waarde heeft om zijn ouderdom dan om zijn kunst, heeft den doorslag gegeven, om tot afbraak te besluiten.

Sedert kwam het kerkbestuur weder tot andere gedachten en werden ingezetenen bij circulaire uitgenoodigd tot het geven van vrijwillige bijdragen, thans echter niet voor den bouw van een geheel nieuw bedehuis, maar voor restauratie van het oude.

Een Maartsch onweder heeft aan de debatten over de beste restauratie een einde gemaakt. In den avond van Zondag 19 Maart omstreeks 9 uren werden de bewoners van Overschie opgeschrikt door een ratelenden donderslag en weldra weergalmde brandgeroep door de straten. De bliksem was ingeslagen in den toren der Groote Kerk en in korten tijd vertoonde zich de schilderachtige torenspits als een reusachtige vuurbaak, uren in het rond het onheil verkondend.

De brand werd intusschen hoe langer hoe heviger, naarmate hij van de lager gelegen zolders en binten nieuw voedsel kreeg; geleidelijk stortte stuk voor stuk naar beneden. Eerst des nachts te halftwee was eindelijk de vuurzee geheel binnen de hooge muren van kerk en toren beperkt en leverde zij alzoo voor verdere uitbreiding van den brand geen gevaar meer op.

Het kerkgebouw is schoon uitgebrand en evenzoo het metselwerk van den toren. Voor omstorten is geen gevaar; kerk en toren staan te midden van een plantsoen, geheel vrij van de omliggende perceelen.

Wij brengen in herinnering, dat Mr. Victor de Stuers in zijn schrijven aan de „N. R. Ct." (nommer van 7 Februari) omtrent het gebouw het volgende mededeelt:

„De kerk van Overschie is een schilderachtig gebouw, dat een geheele geschiedenis achter zich heeft. Het is oorspronkelijk een Romaansche tufsteenen kerk uit de 11e of 12e eeuw geweest, waarvan de sporen nog aan het middenkoor zichtbaar zijn; ook de zeer aardige toren dagteekent uit dien tijd, doch is in de 14e eeuw verhoogd en later van een sierlijke spits voorzien. In het begin der 16e eeuw werd de tegenwoordige kerk gebouwd; zij werd tijdens den opstand tegen den Koning van Spanje door de Rotterdamsche bezetting verbrand, en herhaaldelijk, o. a. in 1651, hersteld. Uitwendig hebben die herstellingen het aan-

zien der kerk zeer benadeeld, doch inwendig is het gebouw zeer interessant. De toren is bepaald fraai en schilderachtig."

Thans zijn kerk en toren verwoest; alleen uit de consistoriekamer is een en ander gered, doch overigens werd niets gespaard. Kerk en toren zijn verzekerd voor ƒ 40,000; het orgel voor ƒ 5000.

Ongeveer vijf jaren geleden sloeg de bliksem in de kerk, zonder echter brand te veroorzaken. Het voorstel van een lid van den Gemeenteraad, om een bliksemafleider op den toren te plaatsen, werd niet ondersteund, om reden hij niet aan de burgerlijke gemeente behoorde.

ARCEER-INSTRUMENT.

De bouwkundige J. Hartsuiker te Wageningen plaatste in ons nommer van 11 Maart jl. (bladzijde 80) eene advertentie, waarbij de verkoop aangekondigd werd van een arceer-instrument met handleiding, welke beide stukken, tegen toezending van een postwissel ad vijf-en-vijftig cent, bij hem te verkrijgen zijn en vrachtvrij toegezonden worden.

Het instrument is zeer eenvoudig en practisch ingericht, zoodat wij den bouwkundigen het aanschaffen daarvan gerustelijk kunnen aanbevelen en wel te meer daar de kosten niemand behoeven af te schrikken.

v. G.

WAARDE EN GEBRUIK VAN VRUCHT-BOOMEN-HOUT.

Hij, die een min of meer groot aantal vruchtboomen bezit en die boomen behoorlijk heeft behandeld, weet bij ervaring, dat bij herhaling hier en daar een oude stam, die niet meer of niet genoeg meer draagt, verwijderd worden moet, om deze of ook wel om andere redenen. Maar het hout, de stam en de takken zijn daarom niet verwerpelijk. En toch wordt zoo'n boom en de daarvan met zaag en bijl verwijderde takken veroordeeld tot den brandhoutstapel, terwijl het hout meestentijds veel te goed is om verbrand te worden. Het kan in velerlei opzicht dienst, en goede dienst ook, doen.

Een kerngezonde appelboom b. v. levert bij verkoop daarvan het bewijs, want hij brengt veel meer op dan hij, tot brandhout veroordeeld, ooit kan opleveren.

In een der laatste nrs. van een practisch weekblad komt een opstel voor van den heer J. Schomerus, te Jena, waaraan het navolgende ontleend is:

Het hout van den appelboom is vooral in eere bij mechanici. Het is uitstekend geschikt voor fijnen draaiersarbeid. En om zijne bijzonder groote vastheid en duurzaamheid maakt men er gaarne gebruik van voor kamraderen. De tanden en zoogen. kammen van vele houten molen- en machine-raderen worden uit appelboomen-hout gemaakt, omdat men daaruit voortreffelijk werk leveren kan. Ook ter vervaardiging van ooftpersen, waarvoor men slechts zeer goed hout mag gebruiken, wordt appelboomen-hout bij voorkeur gebezigd.

Het hout van den pereboom staat in deugdelijkheid en duurzaamheid ver beneden dat van appelboomen. Toch heeft het één eigenschap, die het voor sommige doeleinden bijzonder gezocht maakt. Perenhout „trekt" niet, „werkt" niet, gelijk men in het dagelijksch leven zegt, het trekt niet krom, gelijk zooveel ander hout, als het aan de lucht blootgesteld wordt. Op grond van deze eigenaardigheid heeft het voor velerlei teeken-gereedschap, voor snijwerk, ook voor houtsneden enz. (in vervanging van beukenhout) groote waarde. Ook maakt men veel gebruik van perenhout om te bijtsen; het levert inderdaad voortreffelijke imitaties van ebbenhout.

Hout van kweeperen is wegens zijne hardheid eigenaardig geschikt voor fijn raderwerk en meer in het bijzonder door schrijnwerkers hoog geschat.

Oude kersenboomen leveren aan de schrijnwerkers hout om mahonie te imiteeren. Want met polijsten en politoeren neemt dit hout gemakkelijk een fraaie kleur aan.

Hout van pruimenboomen is geschikt, en zeer goed, voor de vervaardiging van technische en huishoudelijke gereedschappen en benoodigdheden, als b. v. heften van keukenmessen, kranen en dergelijke.

Wegens schoone vlammen en donkere kleur is het hout van perzikenboomen voor fijnen schrijnwerkersarbeid in hooge mate geliefd.

Notenhout is, naar algemeen bekend is, in hooge eer voor de fijnere meubelmakerij. In vroeger dagen werd er menige, thans als „antiek" hoogwaardige kast en dergelijk meubel uit vervaardigd. Heden ten dage wordt het op groote schaal gebezigd ter vervaardiging van geweerkolven

PRIJSVRAGEN

VOLKSBADHUIS.

De afdeeling Zaandam van de Noordhollandsche Vereeniging „Het Witte Kruis" schreef eene prijsvraag uit voor een volksbadhuis, waarvan het programma werd opgenomen op bladz. 391 van den voorgaanden jaargang. In hetzelfde nommer werd erop gewezen, dat er gegronde bemerkingen op het programma te maken zijn en dat de uitgeloofde prijzen van ƒ 50 en ƒ 25 te eenenmale onvoldoende zijn.

Het Bestuur der Vereeniging zond daarop onder dagteekening van 5 Januari j. l. een schrijven, opgenomen in ons nommer van den 7den d. a. v., deelde daarin de namen van de leden der jury mede en gaf de redenen op, waarom de uitgeloofde prijzen niet hooger gesteld konden worden.

Uit het jury-rapport blijkt, dat er 22 antwoorden zijn ingekomen, waarvan het meerendeel hoogst onbelangrijk en het werk van weinig ervarenen; de meeste ontwerpen zijn daarbij niet uitvoerbaar, met het oog op het beschikbaar terrein. Ofschoon geen enkel ontwerp voor bekroning kan worden voorgedragen, meent de jury toch de uitgeloofde prijzen als belooning voor gewaardeerden arbeid te moeten toekennen aan de twee beste ontwerpen, en welk elk voor een gelijk bedrag ad ƒ 37.50, wanneer althans de betrokken inzenders onder deze omstandigheden hunne namen wenschen bekend te maken.

Deze ontwerpen zijn alphabetisch: Reinheid I en Rust Roest.

Zaterdag en Zondag 25 en 26 dezer worden de verschillende ontwerpen van 's morgens 11 tot 's avonds 6 uren ter bezichtiging gesteld in Café Suisse te Zaandam.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING UTRECHT.

Vergadering van Dinsdag 21 *Maart* 1899.

De voorzitter, de heer J. H. J. van Lanteren, opent de vergadering en deelt mede, dat is ingekomen het programma der prijsvraag voor het ontwerp eener werkkamerbetimmering eens rechtsgeleerden, door de afdeeling Amsterdam uitgeschreven voor het jaar 1899.

Verder had stemming plaats voor het benoemen van afgevaardigden naar de algemeene vergaderingen in Mei en September, waartoe respectievelijk de heeren J. H. J. van Lunteren en J. Th. Kok werden gekozen, terwijl de heeren A. J. Vreeswijk en W. de Jong als plaatsvervangers werden benoemd.

Hierna las de heer Van Lunteren het door hem opgestelde

rapport voor als antwoord op de vraag: „Is het niet wenschelijk, dat hier-te-lande wat meer gedaan wordt op het gebied van de stedelijke gezondheids-commissiën, hoofdzakelijk wat betreft de zeer vele woningen, die ten opzichte van ligging, afmetingen, toevoer van licht en lucht, privaten, gootsteenen enz. enz., niet voldoen aan de eischen der hygiëne en de daarop betrekking hebbende bestaande of wenschelijk geachte artikelen op het bouwen in de gemeente, waar uwe afdeeling is gevestigd?"

De rapporteur, zelf lid zijnde van de gezondheids-commissie te Utrecht, had zich veel moeite gegeven, om het antwoord zoo volledig mogelijk te maken. Over dit rapport, hoofdzakelijk overeenkomstig de handelingen dezer commissie ingericht, maakte men de opmerking, dat Utrecht toch zeker niet behoeft achter te staan bij andere voorname steden des Rijks, zelfs veel vooruit is, en wel tot voorbeeld kon zijn. De bespreking gaf verder veel stof tot bespreking en deed zien wat de taak is van een gezondheidscommissie en hoe veel arbeid het kost deze taak naar behooren te vervullen. Gewoonlijk slaat men van verre die werkzaamheden gade en werd thans de sluier wat meer opgelicht.

Treurige toestanden doen zich voor en de indiening van dit zaakrijke rapport zal zijne uitwerking niet missen en bijdragen tot zooveel, dat de volksgezondheid in den weg staat. Bijna den ganschen avond werd aan de bespreking van deze zaak gewijd, zoodat voor de behandeling van het antwoord op de vraag: „Is het wenschelijk om in de bestekken algeheele arbitrage op te nemen, zoowel voor levering als voor uitvoering? weinig tijds overbleef, maar toch voldoende om aan te toonen dat het wenschelijk geacht werd dit te doen. Door het opnemen van de Algemeene Voorwaarden (Rijkswaterstaat) wordt reeds veel gedaan, daar art 495—498 hierin ten deele voorzien.

Intusschen was het reeds laat geworden, doch alvorens de vergadering te sluiten moest de voorzitter zich nog even laten welgevallen de vraag te behandelen, of cement-mastiek beter of slechter was dan zink voor dakbedekkingen. Over het algemeen achtte men cementmastiek beter zoo het goed fabrikaat is, doch vond dat het niet tegen brandgevaar bestand was. Ook was het onderhoud een groot bezwaar, daar dit in den regel door den fabrikant zelf moet geschieden.

AFDEELING DELFT.

Vergadering van Donderdag 23 *Maart* 1899.

In deze vergadering werd behandeld het rapport van de heeren Le Comte, Couvée, Gips, Tonnaer en Leliman, betreffende oude gevels, gevelfragmenten enz, te Delft aanwezig. De heer Le Comte verduidelijkte deze voordracht door vele lichtbeelden. Zooals bekend is, werd in het vorige jaar het besluit genomen om alle oude gevels, fragmenten van bouw-, beeldhouw- en ijzerwerken, in teekening te brengen, teneinde daardoor voor deze eigenaardige oude kunst de belangstelling gaande te maken en levendig te houden.

Het blijkt dat 331 gebouwen zijn opgeteekend, loopende van de 13e tot en met de 18e eeuw

Tal van genoodigden woonden de vergadering bij, die onder dankzegging aan den heer Le Comte gesloten werd.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 22 *Maart* 1899.

In deze vergadering hield de heer A. A. Beekman, directeur der H. B. school te Schiedam, een voordracht over: „De technische zijde van het Zuiderzeevraagstuk".

Eerst gaf spreker een overzicht van de natuurkundige gesteldheid der Zuiderzee, vervolgens zette hij uiteen, wat geschied is van af het midden dezer eeuw, en behandelde daarna den tegenwoordigen stand der questie en het plan der Zuiderzee-Vereeniging, waarbij achtereenvolgens de waterkeeringen, de waterafvoer, de verdedigingswerken werden besproken.

Na een geanimeerd debat, in hoofdzaak loopende over waterverversching en waterafvoer der gemeente Amsterdam, werd de vergadering door den Voorzitter gesloten met een woord van dank aan den spreker voor zijn boeiende voordracht.

Een 150-tal personen woonde de vergadering bij.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Vergadering van Dinsdag 21 *Maart* 1899.

In deze vergadering hield de heer E. W. F. Kerling uit Den Haag een voordracht over glasschilderkunst. Aanvangende met een korte bespreking van de nieuwe richting in de kunst en van eenige door hem uitgevoerde of uit te voeren werken, kwam spreker op het vervaardigen van glas in lood. In het glas in lood onderscheidt men vier soorten, en wel gewoon, antiek, kathedraal en opalescent-glas.

Ter vervaardiging wordt in de eerste plaats een loodteekening (teekening in houtskool) gemaakt; deze wordt overgetrokken en hierna wordt het glas, hetzij uit de hand, hetzij door middel van mallen gesneden en in lood, dat I-ijzervorm heeft gezet.

Om het inwateren of de vocht tegen te gaan, wordt het gekit, d. w. z. met een dunne verflaag en daarna met zaagsel bestreken welke verbinding zich tusschen het lood en het glas zet.

Hierna worden de tinten (grisaille) hetzij met water, hetzij met terpentijn opgezet; in het laatste geval is de kleur echter minder transparant.

De teekening wordt er door middel van water opgebracht. Is de grisaille met water opgezet, zoo moet het opbrengen der teekening uiterst accuraat geschieden, daar anders de grisaille oplost en de teekening verloren gaat. Ook in de 16e en 17e eeuw werd op deze wijze de teekening gemaakt. In de 12e en 13e eeuw werden de schaduwen door middel van arceeringen of ruiten opgezet, terwijl in de 16e en 17e eeuw hetzelfde door greinen geschiedde, bestaande in het aanbrengen van kleine puntjes door middel van een kwast (spalter)

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. De „Staatscourant" deelt de benoeming mede van twee inspecteurs van het middelbaar onderwijs. De eene, Dr. J. Campert, die als directeur der H. B. school met 5-jarigen cursus te Amsterdam zeer gewaardeerd werd, zal den onlangs overleden inspecteur, Dr van Aken, opvolgen. De andere, de heer H. J. de Groot, die zijne loopbaan begon met eerst het timmervak uit te oefenen, daarna als onderwijzer in het timmeren aan de ambachtsschool te Leeuwarden verbonden werd, waar hij later ook teekenonderwijs gaf en de akte rechtlijnig teekenen M. O. verwierf, is thans directeur der ambachtsschool en der burgeravondschool te Alkmaar, welke inrichtingen hij tot grooten bloei wist te brengen. Hij zal belast worden met de nieuwe betrekking van inspecteur van het ambachtsonderwijs, maar volgens de verklaring van den Minister van Binnenl. Zaken in de Memorie van Antwoord betreffende zijne begrooting voor 1899, zal in overleg met dezen inspecteur ook worden nagegaan welke andere scholen onmiddellijk aansluitende aan het vakonderwijs voor ambachtslieden verder onder zijn toezicht behooren te worden gebracht.

— Volgens eene mededeeling in het jongste nommer van „De Ingenieur", hebben de heeren J. F. W. Conrad en J. W. Welcker van het gemeentebestuur van Antwerpen de opdracht gekregen, om hunne meening te zeggen over den besten vorm van verbetering der Schelde, vlak beneden Antwerpen.

— Blijkens bij de Regeering ontvangen mededeeling, zal de jaarlijksche tentoonstelling van schoone kunsten, onder het protectoraat van Z. K. H. Prins Leopold van Beieren, te München worden geopend op 1 Juni a. s. en duren tot het einde van October.

De termijn om zich aan te melden voor inzending duurt tot en met 30 April; die voor de inzending zelve loopt van 10 tot 30 April, 's avonds 5 uren.

Evenals vorige jaren heeft de Beiersche Regeering het voornemen belangrijke aankoopen op deze tentoonstelling te doen.

Kunstwerken voor deze tentoonstelling uit Nederland ingezonden, zullen in Beieren vrij zijn van inkomende rechten.

AMSTERDAM. Hoewel er telkens namen genoemd worden van personen, die voor de benoeming van een directeur voor de gemeente-tram en een directeur voor het electrisch bedrijf in aanmerking zouden komen, kan vooralsnog niets met zekerheid worden gemeld. Wel worden er onderhandelingen over het toe te kennen salaris gevoerd.

ROTTERDAM. De architect W. Molenbroek, gesteund door een consortium van invloedrijke mannen en het gemeentebestuur, had het plan opgevat het oude Beursgebouw af te breken en in de rooilijn van de Noordblaak, omgrensd door het Westnieuwland, de ontworpen Beursstraat ter plaatse van de voormalige Remonstrantsche kerk en belendende perceelen een nieuwe Beurs te stichten.

Dit plan ondervond veel toejuiching. Door de hooge eischen van een paar eigenaars van perceelen aan het Westnieuwland is evenwel van dat plan afgezien moeten worden.

Architect en consortium hebben intusschen niet stilgezeten, en, dank zij de medewerking van den Minister van Waterstaat, bestaat er thans niet alleen kans dat Rotterdam in het bezit zal komen van een nieuwe Beurs, doch ook van een nieuw post- en telegraafkantoor, waarnaar zoowel van de zijde van het hoofdbestuur der post en telegrafie als door het publiek reeds verlangend is uitgezien, omdat het tegenwoordige gebouw ondoelmatig en niet voor uitbreiding vatbaar is.

Het is nu aan den heer Molenbroek gelukt zich den steun der Regeering te verzekeren en de Minister heeft, behoudens nadere goedkeuring, de toezegging gedaan het post- en telegraafkantoor aan het Beursplein te doen afbreken en daar ter plaatse met eene uitbreiding in de richting van de gedeeltelijk te dempen Blaak de nieuwe Beurs te stichten, waaraan een oppervlakte zal kunnen gegeven worden van 4500 M².

Deze medewerking wordt van Regeeringswege verleend onder voorwaarde dat het consortium ter plaatse van de oude Beurs, doch in de rooilijn van de Noordblaak, een oppervlakte van 4000 meter vrij maakt voor het van Rijkswege te bouwen nieuwe post- en telegraafkantoor, welk gebouw dan nog 1200 M² grooter zal worden dan het nieuwe post- en telegraafkantoor te Amsterdam.

Het consortium zal door aankoop eigenares moeten worden van de benoodigde perceelen aan de Beursteeg en het Westnieuwland, hetzij door minnelijke schikking hetzij door middel van een onteigeningswet.

Volgens deze plannen zal van de gemeente Rotterdam geen geldelijke bijdrage verlangd worden, integendeel worden de pan-

den van de gemeente aan de Beurssteeg door het consortium gekocht

De plannen voor de inrichting van de nieuwe Beurs blijven als vroeger gemeld, namelijk: het gebouw omgeven door een winkelgalerij, waarvan de huuropbrengst den beursbouw zal moeten bekostigen.

Bij de uitvoering van deze bouwwerken zal men eene hulpbeurs moeten bouwen op een nader aan te wijzen terrein.

(*N. Rott. Ct.*)

GRONINGEN. Bij den Gemeenteraad is ingekomen een voordracht van B. en W. tot definitieve benoeming van een opzichter bij de gemeentegasfabriek. Op die voordracht is geplaatst de heer H Roelfsema.

DORDRECHT. Naar de „Dordrechtsche Courant" verneemt, is door B. en W. dezer gemeente de volgende aanbeveling opgemaakt voor directeur der gemeentewerken: 1°. Van Ruijven, ingenieur der gemeentewerken te Utrecht; 2°. Van Heederik, civiel-ingenieur, werkzaam aan het bureau van den ingenieur J. Schotel, te Rotterdam; 3°. Faure, kapitein-ingenieur te Breda.

HAARLEM. Het museum van kunstnijverheid is volgens de regeling der tentoonstelling voor de Hindoemonumenten tot nadere aankondiging gesloten.

DELFT. De examens der Polytechnische School, vermeld onder B en C in artt. 60—65 van de wet op het middelbaar onderwijs, zullen in de laatste helft van Mei en in Juni a. s. worden afgenomen.

Wie een of meer dezer examens wenscht af te leggen, moet zich daartoe vóór 8 April e. k. schriftelijk bij het Departement van Binnenlandsche Zaken aanmelden.

ALKMAAR. De gevel van het „Koning Willemshuis" is zoo bouwvallig, dat hij van gemeentewege moest worden afgekeurd en zonder twijfel onder de handen des sloopers zal vallen. De vereeniging „Alemaria" deed een poging dit merkwaardig monument te behouden en verkreeg de zekerheid den ouden gevel voor *f* 700 te kunnen herstellen, maar het beroep op invloedrijke en vermogende landgenooten bracht niet meer dan ongeveer *f* 150 bijeen. Alleen spoedige toezegging van steun zou dit gevaar kunnen afwenden.

EDAM. De Gemeenteraad benoemde den heer E. C. Suermondt Mz. technicus te Rotterdam, tot directeur der stedelijk gasfabriek.

HELDER. In de Woensdagavond voortgezette gemeenteraadsvergadering is in beginsel besloten tot gemeentelijke exploitatie, eener gasfabriek en tot benoeming eener commissie, om het noodige voor te bereiden.

— De Berlijnsche correspondent van de „N. Rott. Ct." seint het volgende aan zijn blad:

„De architect van het nieuwe Rijksdaggebouw, professor Wallot te Dresden, heeft wegens de herhaalde aanvallen, die reeds bij de tweede en gisteren weer bij de derde lezing der begrooting op zijn leiding van het bouwwerk gedaan zijn, besloten zijn ontslag te nemen. Heden ontvingen de voorzitter van den Rijksdag, Von Ballestrem, en de staatssecretaris Von Posadowsky van hem bericht, dat hij van het leiden van den versieringsarbeid aan het gebouw verder afziet en zijn betrekking met 1 April neerlegt.

„Deze strijd tegen Wallot is nagenoeg een openlijk schandaal geworden, dat kunstenaars en kunstvrienden al eenigen tijd in beweging brengt. Er zijn al betoogingen ten gunste van den architect gehouden. Uit verscheiden kunststeden, München bijv., zijn adressen aan hem gericht en te Dresden is er zelfs te zijner eere een fakkeloptocht geweest. Men laat zich scherp tegen Lieber en de anderen van zijn smaak uit.

„Het is bekend, en 't wordt nu weer opgewarmd (zoo gisteren door Lieber), dat ook de Keizer niet tot de bewonderaars van Wallot behoort en het Rijksdaggebouw gewoonweg een „leelijke kast" genoemd heeft"

In dien afkeer staat de Keizer waarlijk niet alleen. Nu het gebouw echter eenmaal staat, had men, dunkt ons, den architect veilig het beheer ervan kunnen laten. De aanmerkingen zijn vooral van de zijde van het Centrum gekomen en betreffen het weinig gekleede van sommige beelden.

— Omtrent de monumentale ingangspoort voor de Parijsche tentoonstelling deelt de correspondent van de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" mede, dat zij een kunstwerk op zichzelve zal zijn. Hij bracht een bezoek aan den bekroonden ontwerper, den architect Binet, en is blijkbaar verrukt over hetgeen hij zag van de ontwerpen, waarbij Moorsche en Pompejaansche versieringskunst den bouwmeester hebben geïnspireerd.

Men zal zich — schrijft hij — van den omvang van dit werk eenigszins een voorstelling kunnen maken, wanneer ik zeg, dat de grondwerken zijn aangenomen voor 80.000 frs., terwijl de metalen opbouw met het bijbehoorende houtwerk even een ton zal kosten. Dat geldt dus enkel het geraamte.

De naald van Luxor heeft een hoogte van 23 meters; de twee naalden, welke Binet aan weerszijden van den ingang heeft gedacht (minaretten noemt hij ze), zullen tweemaal zoo hoog zijn, en de groote middenboog, in halven cirkel boven den ingang, zal komen op een hoogte van 40 M. bij 20 M. breedte. Achter dien middenboog een dom met een oculus in het plafond, welke 500 M². oppervlak overwelft.

Het gewone publiek, eenmaal onder den dom, komt buiten onder twee bogen, een links en een rechts, in den geest van dien, welke zich boven den ingang buigt, maar eenvoudiger van versiering, en wordt dan verdeeld tusschen acht-en-vijftig draaikraisen, welke, negen-en-twintig aan den eenen kant en evenveel aan de andere zijde, de doorlaten zullen worden tot het tentoonstellingsterrein. Die doorlaten zullen alle in flauwe helling zijn — een opgaande, een afdalende er naast, enz., zoodat de controleur voor de bezoekers, die afdalen naar het terrein, zijn hokje zal hebben onder den opgaanden vloer; de geheele omheining is dus enkel een rij doorlaten.

De architect berekent, dat bij grooten toeloop de 2000 menschen, die onder den dom plaats kunnen vinden, in ruim twee minuten (17 per minuut en per doorlaat) allen de doorlaten zullen gepasseerd zijn. Al is 't in de praktijk iets minder dan de theorie aangeeft, dan nog heeft de architect op vernuftige wijze het vraagstuk opgelost, hoe bij grooten toevloed van menschen langdurige opstoppingen en vervelend queuemaken te vermijden.

De versiering belooft schitterend te worden. Kleurige mozaïeken zullen de lijnen uitteekenen van den gevelboog, in welks front, ongedwongen zich ontwikkelend uit de versieringen, de voorsteven van een schip het „Fluctuat nec mergitur", het devies der stad Parijs, zal uitbeelden. Als bekroning het beeld der Faam. De beide naalden, rijk bewerkt naar aan Oostersche en Moorsche kunst ontleende motieven, zullen met hare slanke lijnen uitloopen in electrische vuurbollen, gelijk het geheele gebouw bij avond zal fonkelen en stralen van electrisch licht, gloeiend op het rood en blauw en goud der mozaïeken, glinsterend langs de ornamenten, welke overal wemelen, beneden een dierenrij, boven langs de vierzijdige naalden opklimmend in lofwerk van bloem en blad en steenen, telkens door randversieringen afgedeeld. Een groot fries, werklieden zich haastende ten arbeid, met meer dan levensgroote figuren, vereenigt in een fraaie wending de basissen der minaretten met die van den gevelboog. In den dom met het gekleurde glas, waarin het „oog" zal schijnen, natuurlijk eenzelfde rijkdom van ornamenten en mozaïek.

— Aflevering 3 van „De Natuur" (uitgave van J. G. Broese, te Utrecht) bevat: De holle boom bij Kraantjelek, door J. Sturing. — Schetsen uit Zuid-Afrika, door Mimosa. — Een en ander over merkwaardige kometen. (Naar W. T. Lynn) — Kampers' Remtoestel „Cura", ter voorkoming van ongelukken in fabrieken en werkplaatsen. — De chromoskoop van Ives, door H. — Uit de Ontwikkelingsgeschiedenis der Spoorwegen, door A. L. Klerk de Reus. — Een voordracht over vloeibare waterstof, door Dr. L. Bleekrode. De onweersbuien en hare voortbeweging, door Chr. A. C. Nell. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen. De veranderingen van de Poolshoogte, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

toegevoegd aan den chef der vijfde waterstaatsafdeeling in het belang der verbetering van de bevloeiing en den waterafvoer in het gebied der Sampeanrivier, de opzichter 3e kl. C. J. F. Ch. van Raalten;

geplaatst in de resid. Rembang, de ter beschikking gestelde ambtenaar op wachtgeld B. J. Tilma.

— Bij de Staatsspoorwegen op Java zijn:

overgeplaatst naar den aanleg der lijn Kalisat-Banjoewangi, de tijdel. onderopzichters 1e kl. H. Ferdinandus en V. F. de Roo en de tijdel. onderopzichters 2e kl. D. J. van Noordt en O. F. Horster, de tijdel. onderopzichter 2e kl. L. Reizland en de tijdel. onderopzichter 3e kl. L. G. Tadema Wielandt; naar de Westerlijnen, de opzichter 1e kl. F. J. Breuer;

belast op de Westerlijnen met het beheer van onderafd. II der 3e afdeeling, de adjunct-chef der 3e afd. S. G. Heymering.

— Bij den dienst van het munwezen zijn:

benoemd tot opzieners 2e kl. W. F. de Nijs en H. W. Vreugdenburg, thans tijdel. opzieners bij dien dienst; tot tijdel. opzieners J. Th. Ungerer en A. W. Waardenburg, met bepaling dat zij ter beschikking worden gesteld van den resident van Banka en onderhoorigheden.

— Bij koninklijk besluit is den ingenieur van den Rijkswaterstaat der 3e klasse H. L. van Hooff, op zijn verzoek, met ingang van 20 Maart j.l., verlof verleend, uiterlijk voor den tijd van een half jaar. Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is de waarneming van dien dienst opgedragen aan den ingenieur F. Baucke, in verband waarmede hij is verplaatst van Amsterdam naar IJmuiden.

— Met ingang van 1 April 1899 is aan F. H. Eydman, werktuigkundig ingenieur en technoloog, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als assistent voor de scheikunde aan de Polytechnische School te Delft en is als zoodanig benoemd L. van Scherpenzeel te Leiden.

— Bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatspoorwegen zijn benoemd:

tot afdeelingchef bij den dienst van weg en werken de heer H. E. Beunke, thans sectie-ingenieur te Utrecht; tot sectie-ingenieur te Utrecht de heer H. J. van Hoorn, thans te Zwolle; tot sectie-ingenieur te 's-Hertogenbosch de heer Jhr. J. C. van Reigersberg Versluijs, thans adjunct-ingenieur 1e kl. te Breda; tot sectie-ingenieur te Breda de heer F. J. des Tombe, thans ingenieur bij den dienst van weg en werken, tijdelijk te 's-Hertogenbosch, en tot sectie-ingenieur te Zwolle de heer K. J. den Tex, thans ingenieur bij den dienst van weg en werken te Utrecht.

— Woensdag 22 dezer, is te Leeuwarden in den ouderdom van 57 jaar overleden de heer R. J. Brunner, in leven hoofdopzichter bij den dienst van tractie en materieel van de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

— Tot inspecteur van het middelbaar onderwijs is benoemd H. J. de Groot, directeur der burgeravondschool en der ambachtsschool te Alkmaar.

— Bij het te bouwen academisch ziekenhuis te Groningen is als teekenaar-opzichter aangesteld de heer G. Nanninga aldaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Teekenaar, van goede getuigschriften voorzien, op het teekenbureau der firma F. W. Braat, te Delft, voor vast. (*Zie advert. in het vorig no.*).

— Ingenieur van den Haarlemmermeerpolder. Jaarwedde *f* 2500 en *f* 500 voor gemis van vrije woning. Vereischten: kennis van stoomwezen, werktuigkunde, waterbouwkunde en burgerlijke bouwkunde. Adres op zegel vóór 1 April aan dijkgraaf en heemraden, te Haarlem.

— Bekwaam bouwk. opzichter. Adres lett. R, Bureau *Enschedesche Courant*.

— Hoofdopzichter in vasten dienst van eene locaalspw.-maatsch. Adres n°. 7323. Bureau *N. Rott. Ct.*

— Eerste opzichter aan de gasfabriek te 's Gravenhage, voor de werken in de stad. Salaris *f* 1400 tot *f* 1800 's jaars. Verzoekschriften op zegel aan B. en W. vóór 1 April ter Secretarie.

— Gemeenteopzichter te Beemster. Jaarwedde *f* 400. Adres den Burgem. vóór 6 April.

— Assistent voor de waterbouwkunde aan de Polytechnische school te Delft, Jaarwedde *f* 1200. Adres den hoogleeraar-directeur.

— Machine-teekenaar, in staat zelfstandig te construeeren. Goed salaris, naar bekwaamheid. Adres lett. K., Erven Kramer, Wijde Kapelsteeg 4, Amsterdam.

— Tijdelijk opzichter voor 6 maanden te Gorinchem. Vereischten: bouwk. kennis, detailleeren en calqueeren. Adres den kapt.-eerstaanw. ing. aldaar.

— Directeur der Ambachtsschool te Alkmaar. Jaarwedde *f* 2000. Adres vóór 10 April aan het bestuur der school aldaar. (*Zie adv in dit no*).

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Opzichter-teekenaar, oud 25 jaar, practisch en theoretisch ontwikkeld, goed kunnende detailleeren, grondig bekend met gas- en waterleiding, en met de beste referentiën, kan zoo noodig direct in dienst treden Adres n°. 57, Bureau dezes. (2)

— Jong bouwkundige, bekw. teekenaar, pract. en theor. ontwikkeld, goed bekend met het maken van plannen en begrootingen, zoekt plaatsing. Beste referentiën; hoog salaris geen vereischte. Adres no. 58, Bureau dezes. (1)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING,
VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Bouwkundig Opzichter	leeft.	25 j.	ong. sal. *f* 70 à 80	p. m.
2. „ „	„	32 „	geh. „ 1000	's jaars.
3. Opzichter-Teekenaar	„	20 „	ong. „ 70	p. m.
4. „ „	„	23 „	„ „ 80	„
5. Chef Mach. Werkmeester	„	49 „	geh. *f* 1250	's jaars min.

Vervolg der Aankondigingen.

ZATERDAG, 1 April.

Dordrecht, te 10½ uren, door dijkgraaf en hoogheemraden der „Vier Polders", in het koffie huis „Koophandel en Zeevaart": het verzwaren van de kade van den Zuidbuitenpolder, in 4 perc. Inl. bij A. Prins Thz. te Sliedrecht. Aanw. 27 Maart, te 9 uren.

DINSDAG, 4 April.

Hengelo (Geld), te 11 uren, bij Pelgrim, op Branderhorst, eene verbouwing aan het achterhuis op de erve Branderhorst. Inl. bij C. Boogman te Steenderen. Aanw. 1 April, te 9 uren.

VRIJDAG, 7 April.

Breda, te 8 uren, door de arch. P. A. Oomes en L. van der Pas, in het koffiehuis van P. Koks, Duitenhuis: het bouwen van een woonhuis met stalling en schuur aan het Dijkje.

WOENSDAG, 12 April.

Rotterdam, te 2 uren, door den arch. W. Molenbroek, namens de directie van het Nederlandsche Veem, in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis: het bouwen van een pakhuispand ter grootte van p. m. 2000 M², op een terrein aan de oostzijde van de Rijnhaven te Rotterdam, met bijbehoorende werken, in te richten voor opslag van granen en stukgoederen, in verband met elevatorbediening en verdere machinale inrichtingen, benevens het maken van fundeeringen ten behoeve eene ijzeren loods, groot p. m. 1000 M². Inl. bij gen. arch. bureau „Witte Huis", dagelijks van 9—12 uren.

Op onbepaalden datum.

Huizum (Fr.),: het dempen der opvaart, met rioleering, bestrating en aanverwante werken, in de Buurt te Huizum. Inl. bij den arch. W. Vonk, aldaar.

Mijdrecht, door het bestuur van het waterschap „de Eerste bedijking der Mijdrechtsche Droogmakerij": het dagelijksch onderhoud van alle werken van het waterschap voor 1899 en 4 volgende jaren. Aanw. 28 en 29 Maart te 9 uren, bij W. Verhoek. Inl. bij den opz. J. van der Breggen.

Vervolg der uitslagen.

Zwolle, 24 Maart, door het prov. best: 1o. het leveren van een paar ijzeren deuren voor de keersluis in den Lutterkerkdijk, het uitvoeren van herstellingen aan de schuif en het windwerk van het Schotkampssluisje en het leveren en plaatsen van een duwpers met windwerk voor de binnen-ebdeur van de schutsluis op het Coevorder kanaal; ingek. 2 bilj., als: G. J. Wispelwey en Co, Zwolle, *f* 1950; D. J. Bokslag, idem, *f* 1368. Raming *f* 1380.

2o. het vernieuwen van het oostelijk landhoofd, het hameigebindt en het val van de ophaalbrug over de Tusschenlinde te Slijkenburg; ingek. 3 bilj., als: A. Wijs, Ambt Vollenhove, *f* 2275.50; M de Vries, Lemmer, *f* 2274; H. H. Visser, idem, *f* 2099. Raming *f* 2200.

3o. het onderhoud van het 1e, 2e en 3e perceel der provinciale grintwegen in Overijsel, gedurende 3 jaar. Minste inschr. R. Hunze, Assen, *f* 8177. Raming *f* 8184 per jaar.

4o. het onderhoud van den provincialen kunstweg van Almelo over Ootmarsum naar Denekamp, gedurende 3 jaar, loopende van 1 Mei 1899 tot ultimo April 1902; minste inschr. W. Arntz, Millingen, *f* 5690. Raming *f* 5615 per jaar.

5o. Het uitvoeren van vernieuwingen en herstellingen aan den straatweg langs de Dedemsvaart, tusschen de Balkbrug en de Ongelukkige wijk en het aanbrengen van een klinkerpad in den grindweg langs de Lutterhoofdwijk bij Coevorden; minste inschr. P. Boks, Amersfoort, *f* 1929. Raming *f* 2075.

6o. het leveren van grint ten behoeve van het onderhoud der provinciale grindwegen van de Boekweitenbrug langs de Dedemsvaart naar Heemse en langs de Lutterhoofdwijk, in 2 perceelen; minste inschr. perc. 1, J. Weener Az., Hasselt, *f* 1075, perc. 2, H. J. v. d. Vecht, idem, *f* 797,25.

Delft, 24 Maart: het herbouwen der afgebrande stallen en het maken van bovenwoningen aan de Phoënixstraat te Delft, onder beheer van den architect C. J. L. Kersbergen, aldaar; ingek. 11 bilj., als: W. F. C. Schaap Sr. *f* 9400, W. N. v Ipenburg *f* 8610, Jacs. de Roo *f* 8533, J. C. de Koning *f* 8510, N. Koninga, 's Gravenhage, *f* 8460; J. Th. Schulten *f* 8424, L. J. van Vondelen *f* 8405, G. B. Luken *f* 8355, Ph. Romeijn, Nootdorp, *f* 7990; C. v. Tilburg, idem, *f* 7984; H. F. Smelting en L. J. M. Knaap, 's Gravenhage, f 7845; de overigen te Delft. Gunning aangehouden. Begrooting *f* 8473.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 86 Bokin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen*. — *Privaat-Inrichtingen*. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen*. — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat

VAN RIJN & Co., *ROTTERDAM.*
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b.d. Nieuwe Binnenweg.

SPIEGEL- en VERSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

ROLLUIKEN van ***hout*** en van ***staal***, in verschillende ***constructiën***. Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij
W. H. M. SCHOLTE,
Fabrikant, **Prinsengracht 516, AMSTERDAM.**

HET BESTUUR der Vereeniging „de Ambachtsschool voor Alkmaar en Omstreken" bericht, dat is **opengevallen de betrekking van**

DIRECTEUR

harer School, op een jaarwedde van ƒ2000.—.

Sollicitanten, in het bezit van Acte M² of van een dezelfde bevoegdheid gevend diploma, worden verzocht zich vóór 10 April e. k. schriftelijk, met overlegging van stukken, tot genoemd Bestuur te wenden.

Voor den te benoemen persoon bestaat uitzicht tevens te worden benoemd tot **Directeur der Burgeravondschool, op eene jaarwedde van ƒ1200.—.**

ALKMAAR, 23 Maart 1899.

Het Bestuur voornoemd,
C. J. CANTERS, *President.*
Mr. B. VAN DER FEEN DE LILLE, *Secretaris.*

INSCHRIJVING

OP

Maandag 10 April 1899,

IN HET

Timmerhuis te Rotterdam,

naar de LEVERING, in twee perceelen, van:

I. **AFSLUITERS** met toebehooren;
II. **BRANDKRANEN, wijd 76 mM. (3"), met toebehooren.**

Alles ten dienste van de Drinkwaterleidingen der Gemeente.

De voorwaarden liggen, op de gewone dagen en uren, ter lezing op het Bureau voor de Plaatselijke Werken enz., in het *Timmerhuis* en zijn, met de daarbij behoorende teekeningen, tegen betaling van **ƒ 1,** verkrijgbaar bij de Wed. P. VAN WAESBERGE & ZOON, Boekdrukkers aan den *Houttuin No. 73*

INSCHRIJVING

OP

Maandag 10 April 1899,

IN HET

Timmerhuis te Rotterdam,

naar de LEVERING van GEGOTEN IJZEREN BUIZEN en HULPSTUKKEN tot een gezamenlijk gewicht van 1,956595 K.G.

De voorwaarden liggen, op de gewone dagen en uren, ter lezing op het Bureau voor de Plaatselijke Werken enz., in het *Timmerhuis* en zijn, met de daarbij behoorende teekeningen, tegen betaling van **ƒ 1,** verkrijgbaar bij de Wed. P. VAN WAESBERGE & ZOON, Boekdrukkers aan den *Houttuin No. 73.*

GEBR. HESSE, Damrak 68,

AMSTERDAM.

Leveren complete **CLOSETINRICHTINGEN.**
" " **BADINRICHTINGEN.**
WASCHBAKKEN, GASORNAMENTEN enz. Tegen concurreerende prijzen.
Plaatsing en inrichting door geheel Nederland. Teekeningen en prijscouranten op aanvrage. Wederverkoopers ontvangen het gewone rabat.

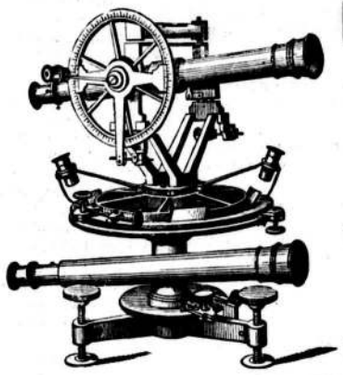

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN
WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

GEBRs. HEINLE,

39, Prinses-Mariestraat 39,
'S-GRAVENHAGE.

GLAS IN LOOD.
Geëtst
Geschilderd
Gebrand
GLAS.
Artistiek van uitvoering.
Vraagt Schetsen en Prijsopgaaf.

W. VAN MERKESTEYN,

Rijtuig- en Wapenschilder.

FIJNSTE UITVOERING VAN
Rijtuig- en Wapenschilderwerk,
Kunstlakwerk en Decoratieschildering.
Billijke Prijsberekening.
Vraag Prijsopgaaf en Monsters van Uitvoering.
Gerard Doustraat 1e en 1f.
AMSTERDAM.

W. J. WEISSENO,

Nieuwendijk 111, Amsterdam.
Fabricant: GELIJKE DUIMSTOKKEN,
Twee- en Vijf Meterlatten,
STALEN MEETKETTINGEN,
Bakens, Jalons,
KOPEREN EN STALEN
Peillijnen, Peillooden, Peilstokken,
PEILSCHALEN enz.
Magazijn van Passerdoozen,
TEEKENBEHOEFTEN
en Optische Instrumenten.
EQUERRES, PRISMA'S enz.

PHOTOLITHOGRAPHIE.

PHOTOZINCOGRAPHIE,
en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie,** bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures,** ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking worden op franco aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

A. P. SCHOTEL Gzn.
DORDRECHT.
Stoommarmerzagerij Steenhouwerij.
Steen- en Marmerhandel.

H. P. DEN BOER,

Wollenfoppenstraat 37.
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van
HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Hot Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 13. ZATERDAG, 1 April 1899.

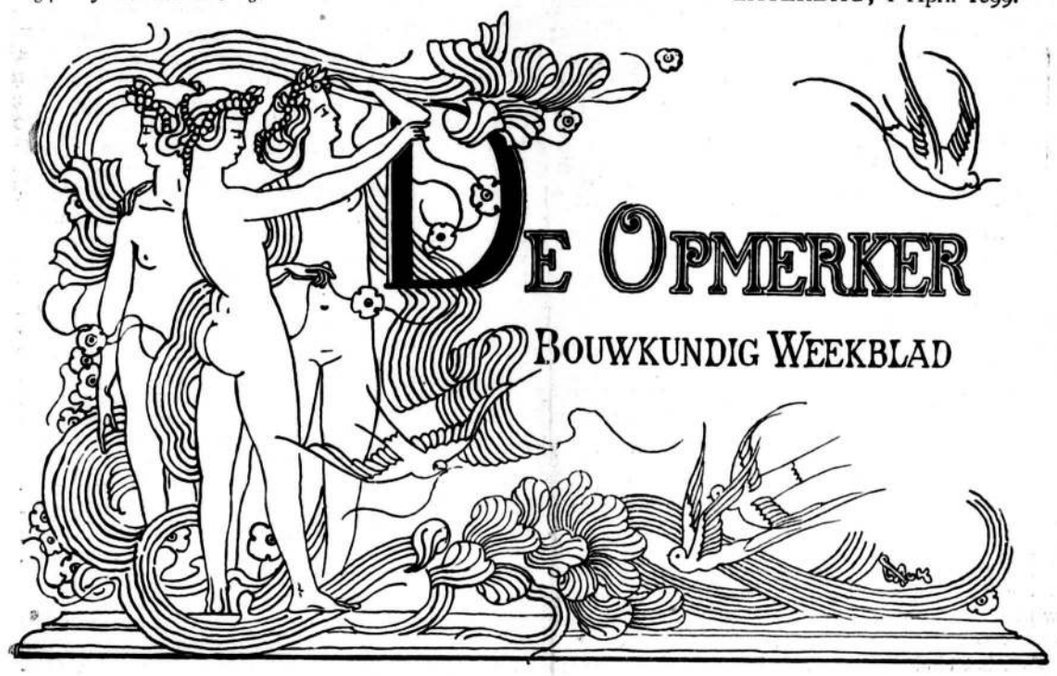

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker,* 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ5.—; voor België ƒ6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ0.25, zonder plaat ƒ0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ0.15 Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

REISHERINNERINGEN.

DOOR

A. W. WEISSMAN.

I.

München.

Het reizen is tegenwoordig al zeer gemakkelijk; de harmonica-treinen brengen u op één dag naar Frankfort en, na een halven dag rust in de Mainstad, naar München, waar gij des avonds negen uur aankomt en dus nog tijd kunt vinden, om het Hofbräubier naar hartelust te proeven

Aan den Rijn is niet veel nieuws te zien. Alles is nog juist zoo als het vroeger was. Maar gij zijt heel wat jaren ouder geworden sinds gij uw eerste Rijnreis ondernaamt en de poezie van voorheen kunt gij niet meer terugvinden. De dom te Keulen, die u vijf-en-twintig jaar geleden, nog onvoltooid, zoo imponeerde, wat schijnt hij u nu droog en onbelangwekkend toe, als ge hem van het perron, waar de trein stilhoudt, beschouwt! Wat lijken u de rotsen klein, hoe banaal vindt gij nu de gerestaureerde kasteelen, die op haar toppen staan! Te Coblenz ziet gij een gedenktecken, dat er vroeger niet te vinden was. Het is een der ontelbare monumenten, die de Duitschers na hunne overwinningen van 1870 noodig geoordeeld hebben, alsof zij vreesden, dat het nageslacht de groote dingen, toen verricht, al heel spoedig vergeten zouden. De goedige en er alles behalve krijgshaftig uitziende oude Wilhelm is weer op een paard geheschen; op reusachtige schaal werd hij in brons gegoten en nu kijkt hij, met kalme belangstelling, hoe de Rijn de groene golfjes van den Moezel in zich opneemt. Doch de ontwerpers waren met dit alles nog niet tevreden. Een juffrouw, in bijzonder luchtig gewaad, moest het ros, dat waarlijk mak genoeg is, bij den toom houden. De goedige keizer ergert zich blijkbaar niet aan haar zeer ongekleed toilet, maar de beschouwer vindt het toch nog al vreemd, dat de Vorst, die bij zijn leven zoo op de etiquette gesteld was, na zijn dood zulk een juffrouw als stalknecht heeft aangenomen. Om het geheel nog mooier te maken is achter het beeld een galerij aangelegd, een dier onzinnige zuilengangen, die alleen moeten dienen, om een gedenkteeken meer massa te geven. Later vernam ik van iemand, die zich in het vertrouwen van den tegenwoordigen Duitschen keizer mag verheugen, dat Z. M. onomwonden zijn afkeuring van het monument heeft te kennen gegeven. Als kunstbeoordeelaars staan vorsten maar zelden hoog aangeschreven. Ditmaal echter tikte de keizer den spijker op den kop.

Te Frankfort bewonder ik altijd nog het station, dat met zijn drie luchtig geconstrueerde bogen mij het ideaal schijnt van een metalen samenstelling. Wanneer een ijzer-constructie niet uiterst licht is, wordt zij belachlijk. In mijn verbeelding stel ik dan een spant van het centraal-station te Amsterdam naast een van Frankfort; de Amstelstad kan op „l'éléphance de l'art" van ijzer-construeeren bogen, de Mainstad daarentegen op „l'élégance" dierzelfde kunst. De Amsterdamsche ontwerper heeft misschien gedacht, dat het eenmaal noodig zou kunnen zijn de treinen op in plaats van onder de kap te doen rijden. Of had hij een vaag vermoeden, dat zijn zware geklonken platen zouden medehelpen om de zakking van de fundeering tegen te gaan?

Doch ik zal het Amsterdamsche station laten voor wat het is, en mij in den geest verplaatsen naar Munchen, waarover ik eenigszins uitvoeriger wilde zijn. Men kan die stad, al naar zijn smaak, beschouwen als bier- of als kunststad. En het bier is er voor-

treffelijk, de gelegenheden waar het verkrijgbaar wordt gesteld zijn weidsch genoeg. Ik was in de Vier Jahreszeiten afgestapt, en dan heeft men het Hofbräuhaus à deux pas. Gezellig kan de lokaliteit niet genoemd worden. Een kale, kille trap leidt naar de groote bovenzaal, die door een reusachtig houten tongewelf wordt afgedekt. Alles is bont, maar niet mooi beschilderd. Voor ventilatie werd in het geheel niet gezorgd, en men zit in rook, dien men snijden kan. Wel is het bier smakelijk, maar de kellnerinnen..... neen, daarover is het maar beter te zwijgen. Het Beiersche type is niet fraai, en de exemplaren, die als Hebe's optreden, zijn beneden critiek. Doe het ze echter maar eens na, met zes potten bier van een liter in iedere hand van 's ochtends vroeg tot diep in den nacht gestadig af en aan te draven!

Het was een heerlijke lentedag, toen ik den volgenden morgen uit mijn raam de Maximilianstrasse bekeek. Die straat heeft een zekere vermaardheid in de kunstgeschiedenis, omdat zij haar aanzijn dankt aan den wensch der Beiersche vorsten, om in het midden onzer eeuw een nieuwen stijl te doen ontstaan. Gij zult nu glimlachen bij het aanschouwen van het bonte mengelmoes der motieven, gij zult u niet kunnen begrijpen, dat er ooit een tijd geweest is, die dit mooi vond. Koning Max heeft het ongetwijfeld goed bedoeld, doch een nieuwe stijl ontstaat maar zoo niet op commando!

Aan het eind van de straat brengt een monumentale brug ons over den Isar, waarin op het oogenblik haast geen water is. Maar het breede kiezelbed bewijst, dat hier soms een wildbruisende rivier moet stroomen. Op een eiland stroomopwaarts bevindt zich de inrichting, die de stad van electriciteit voorziet. Door kunstmatige opstuwing van het rivierwater kunnen, ook zelfs als het bed haast droog ligt, de turbines nog door den stroom in beweging worden gebracht. Electrisch licht en electrische trams zijn overal te Munchen aanwezig.

Op een hoogte recht over de brug staat het zoogenoemde Maximilianeum, een gebouw, alleen gemaakt om de Maximilianstrasse een behoorlijk eind te geven. De fresco's zijn door den tijd reeds vernietigd, wat zeker geen verlies mag heeten; mocht Chronos zich nu ook ontfermen over de belachlijk kleine bustes van groote mannen, in den gevel geplaatst!

Een prachtig park strekt zich aan de zuidzijde van den Isar uit. De boomen ontluiken, de vogels zingen en van de groenende hoogten heeft men een prachtig gezicht op de stad met hare talrijke torens en koepels.

Stroomopwaarts ligt weder een brug over den Isar. In haar nabijheid verheffen zich de gebouwen eener vroegere tentoonstelling, in staff en ijzer geconstrueerd, geheel klassiek en nu, in afwachting van hun slooping, voor de meest verschillende doeleinden gebruikt.

Onmiddellijk achter deze tentoonstellingsgebouwen begint het oude Munchen. De middeneeuwsche Isarthor staat nog overeind. Onder zijn beschutting oefenen een paar zagenslijpers hun nuttig bedrijf op den openbaren weg uit. Boven de eigenlijke poortopening is een overdekte gang, die twee zijtorens verbindt, aanwezig. De beide torens zijn in onze eeuw met boogfriezen, in de manier van de Noord-Italiaansche campanile's opgesierd. Boven de poortopeningen heeft Cornelius een fresco geschilderd, welks harde kleuren reeds door den tijd ten deele zijn verbleekt.

Niet ver van deze poort ligt het marktplein, dat als het middenpunt van Munchen kan worden beschouwd. Hier vindt men het nieuwe, in Gothischen stijl gebouwde raadhuis, dat een al te bekrompen aanleg vertoont, en zich quasi-antiek wil voordoen, ofschoon het toch met het oog op de behoeften van den modernen tijd gesticht werd. Ook het oude raadhuis met zijn omgeving ligt aan deze markt; er is hier nog al heel wat gerestaureerd, maar toch is de schilderachtigheid van het geheel behouden gebleven. Midden op het plein staat de aan Maria toegewijde zuil, welke het jaartal 1638 draagt. Het benedendeel van dit monument, hetwelk een Italiaansch karakter heeft, wordt gevormd door een voetstuk, waarop zeer goed gemodelleerde bronzen kinderfiguren geplaatst zijn. Op het kapiteel der zuil staat het bronzen Mariabeeld; de Moedermaagd is voorgesteld met haar kind op den arm en een schepter in de hand, terwijl een keizerskroon haar hoofd siert. Naar oud gebruik staat zij op een maansikkel. Men bemerkt reeds den Barokstijl, doch hij treedt nog zeer gematigd op.

De Munchener hoofdkerk met haar twee torens, die door kappen gedekt worden, welke aan reusachtige uien doen denken, is een werk uit den allerlaatsten tijd der Gothiek. Grootendeels uit gebakken steen opgetrokken, is zij van buiten uiterst eenvoudig. Ook het interieur is sober gedetailleerd, maar de buitengewone hoogte der drie beuken geeft aan het geheel iets imposants. In het westelijk deel van den middenbeuk bevindt zich het grafmonument van den, in 1347 gestorven keizer Lodewijk den Beier. Oorspronkelijk bestond het uit een 15e eeuwsche zerk, waarop de keizer is afgebeeld, op zijn troon gezeten, terwijl engelen een tapijt achter hem uitspannen. De benedenste helft van de zerk wordt ingenomen door een tweede relief, de verzoening van hertog Albrecht III met zijn vader Ernst. Vooral de figuur van den keizer munt uit door edele opvatting en is blijkbaar in alle bijzonderheden naar het leven gevolgd. In 1622 is boven de zerk een bronzen praalgraf gemaakt, dat bestaat uit een overhuiving, waarop allegorische figuren en engelen met wapenschilden geplaatst zijn, terwijl het geheel door de keizerskroon wordt afgedekt. Daaromheen loopt een balustrade met sierlijke candelabers en standbeelden. Dit bronswerk herinnert in vele opzichten aan dat van Hendrik de Keyzer, maar met de oude zerk is het niet in harmonie.

Niet ver van de Lieve-Vrouwekerk is de R. K. Hofkerk, aan St. Michiel gewijd, gelegen, die wel verdient, dat men haar eens binnentreedt. De gevel van dit gebouw uit het laatst der 16e eeuw is niet het belangrijkste deel van het ontwerp. Hij bestaat, als zoovele Renaissance façades, uit verdiepingen, die echter in dit geval geen zeer innig onderling verband vertoonen. Beneden zijn twee portalen, in den geest van Hendrik de Keyzer gedetailleerd. Naast deze portalen zijn quasi-Dorische pilasters aangebracht, die zich onderscheiden door een langen hals, met acanthusbladeren versierd. De bouwmeester schijnt oorspronkelijk de bedoeling te hebben gehad, de Dorische kroonlijst boven iederen pilaster te kornissen. Deze kornissingen zijn echter alleen bij de architraaf uitgevoerd; de fries en het lijstwerk daarboven loopen recht door, wat een zonderling effect oplevert. Toen de gevel zoover af was, schijnt een ander bouwmeester aan het werk te zijn getogen; hij hield ter nauwernood de reeds bestaande assen aan, maar ordonneerde een geheel nieuw façade-systeem, deed vensters door nissen en paneelen afwisselen, en bracht als bekroning een topgevel aan, zooals De Keyzer gemaakt zou kunnen hebben.

Zoowel te Munchen als te Amsterdam moet men

uit dezelfde bronnen, deels in Italië, deels in Vlaanderen gelegen, hebben geput. De obelisken, door vier bollen gedragen ter wederszijden van den gevel geplaatst, worden juist zoo aan de Handelsschool te Amsterdam teruggevonden. Er moet tusschen de Hollandsche en de Beiersche kunst van ± 1600 verband bestaan. Dat De Keyzer zoowel als Lieven de Key van de Vlaamsche kunst afhankelijk waren, staat vast. En een Vlaming, Pieter de Wit, een Mechelaar van geboorte en door de Duitschers Peter Candid genoemd, werkte sedert 1578 in dienst der Beiersche hertogen. Wellicht schuilt hierin de verklaring der zooeven genoemde overeenkomst.

De nissen van den gevel zijn met standbeelden gevuld, die geen groote kunstwaarde bezitten en door den tijd veel geleden hebben. Zeer fraai is echter het bronzen beeld van St. Michiel, hetwelk tuschen de beide ingangen geplaatst is. Het wordt aan Pieter de Wit toegeschreven.

Het inwendige der kerk is een prachtige ruimte. Het schip is 20 M. breed, en wordt zonder zuilen door een kolossaal tongewelf afgedekt. Het koor, dat in een veelhoekige nis eindigt, is wat smaller. Ook een kruisbeuk en kapellen naast het schip zijn aanwezig.

De kerk is voor de orde der Jezuïeten gebouwd en blijkbaar heeft de moederkerk der orde te Rome, door Vignola ontworpen, als model gediend. Tusschen de kapellen zijn telkens twee gekoppelde Korintische pilasters geplaatst, met een hoofdgestel daarboven, dat, ten deele, de balustrade der galerijen vormt. Om die balustrade niet te hoog te doen zijn, heeft men de kroonlijst weggelaten, wat vreemd staat en aan het ensemble niet ten goede komt. Het tongewelf wordt gedragen door korte pilasters, die min of meer op de Dorische orde geïnspireerd zijn.

De verlichting der kerk, die alleen door de onder het tongewelf aangebrachte vensters plaats heeft, mag zeer geslaagd genoemd worden. Ook de decoratie van het gewelf met paneelen en caissons is wel begrepen. Het stuc is overal witgelaten; alleen de kapiteelen en enkele andere decoratieve onderdeelen zijn in bescheiden mate verguld.

Het hoofdaltaar verheft zich tot de kruin van het gewelf der kerk.

De details zijn wat al te barok; de opeenstapeling van drie Korinthische kolom-orden kan niet bijster gelukkig genoemd worden.

Het reusachtige altaarstuk, wel 8 M. hoog, heeft niet veel kunstwaarde. De koorbanken zijn niet onverdienstelijk, doch kunnen zich, noch wat ontwerp, noch wat uitvering betreft, met die in België of Nederland meten. Een bronzen kandelaber, fraai gesmeed hekwerk en keurige deurbeslagen, alles uit het begin der 17e eeuw, zijn bezienswaardige staaltjes van kunstnijverheid.

Nu komt een modern gebouw, het reusachtige justitiepaleis, onze aandacht vragen. Het is, zonderling genoeg, in den stijl van het midden der vorige eeuw ontworpen, ofschoon het duister blijft, wat het strenge recht met de weelde van den Rococo-stijl heeft uit te staan. De groote bezienswaardigheid van het gebouw is de trapzaal. Hier maken de reusachtige afmetingen indruk, doch het al te weelderig stucwerk, dat al te getrouw naar de 18e-eeuwsche voorbeelden is gecopieerd, geeft aan het geheel iets van een schouwburg-trap. De majesteit van het recht is niet tot uitdrukking gekomen, en de bouwmeester heeft niets van zichzelf in het werk weten te leggen. Dat het gebouw in Duitschland vermaard is, dat aan Thiersch, de architect ervan, het inrichten der Duitsche afdeeling op de tentoonstelling van 1900 is opgedragen, doet zien, dat het juiste begrip van wat bouwkunst is, bij onze oostelijke naburen nog niet is doorgedrongen.

Men heeft al van ouds te Munchen veel van copieeren gehouden. Ronddolende door de breede, haast al te breede straten der nieuwe stad kwam ik aan een reusachtig oud-Grieksch tempelfront, met een paar pylonen er naast. Dit waren de zoogenaamde Propyleeën, eigenlijk een groote sta-in-den-weg. Het is een poort, maar een poort zonder doel, een zuiver decoratief stuk. Was het monument van gips en als feestdecoratie ter begroeting van den een of anderen vorst of overwinnaar opgericht, het zou er nog meê door kunnen; thans, nu het van steen is, lijkt het belachlijk. Waartoe die kopie van een monument uit den tijd van Pericles in het begin der negentiende eeuw in een Zuidduitsche stad opgericht? Er schijnt in het geheel geen reden voor te hebben bestaan. Want op hoe wonderlijke wijze is niet het Griekse voorbeeld met de eischen van het moderne verkeer in overeenstemming gebracht! Het Grieksche gebruik wilde, dat ieder tempelfront zijn stylobaat had. Maar daar de treden voor het verkeer hinderlijk geweest zouden zijn heeft men ze..... tusschen de middenste zuilen eenvoudig weggelaten!

Is men de Propyleeën doorgegaan, dan verrijzen aan weerszijden van den zeer breeden weg twee symmetrische Grieksch-Jonische tempelgebouwen. Dat links is de Kunsthalle, waar thans de Secession haar tentoonstelling houdt, dat rechts is de Glyptotheek.

De Kunsthalle is als tentoonstellingslokaliteit al heel slecht te gebruiken. Maar de Secession is de moeite waard, om bezien te worden. Onder Secession verstaat men te Munchen wat wij hier „nieuwe kunst" plegen te noemen. Niet alles is even modern, doch aan pogingen, om wat oorspronkelijks voort te brengen, ontbreekt het niet. Heel wat schilderijen, vrijwel in den ouden trant en niet hooger of lager staande dan de voortbrengselen der anti-secessionisten, hangen aan de wanden. Maar ook volgelingen van Vincent van Gogh, van de pointillisten, van Toorop, kortom van alle nieuweren ,die in den laatsten tijd van zich deden spreken, hebben ingezonden. De kunstnijverheid speelt een groote rol; er zijn misschien evenveel meubelen, vaatwerken enz. als schilderijen op de tentoonstelling aanwezig. In een leeszaal is gelegenheid om Jugend, Decorative Kunst, en enkele ultra moderne Fransche en Engelsche tijdschriften te doorbladeren.

In de eigenlijke schilderijen der tentoonstelling ligt zeker het zwaartepunt niet. Want de Duitschers zijn geen coloristen, en als eigenlijke lijnkunstenaars moeten zij hun sporen nog verdienen. Maar de kunstnijverheidsvoortbrengselen zijn over het algemeen goed geslaagd; de nieuwe kunst heeft te Munchen reeds veel aftrek. Er begint zich hier een stijl te vormen, die wellicht later tot ontwikkeling en bloei kan komen.

De Glyptotheek is zeer goed voor haar bestemming geschikt. De beelden, waaronder die van Aigina en vele andere antieke meesterstukken, passen uitmuntend in de klassieke omgeving. De verlichting, door hoog zijlicht, laat niets te wenschen over; slechts zijn de tinten van muren en gewelven wat te hard. Het gebouw heeft aan de buitenzijde geen vensters; de ramen komen allen uit op de binnenplaatsen, naast de vestibule gelegen.

Een breede, met populieren beplante avenue leidt naar den Siegerthor, een kopie van den triomfboog van Constantijn te Rome. Ditmaal heeft men het

echter noodig geacht het monument op Beieren toepasselijk te maken en de reliefs vertoonen dan ook geen Romeinen, maar tafereelen uit de Beiersche geschiedenis. Bovenop staat een zegekar van brons, met Bavaria er in, en getrokken door vier uitmuntend gemodelleerde leeuwen.

De omgeving van deze poort telt tal van monumentale gebouwen. Maar onder monumentaliteit moet hier dan alleen grootheid van afmetingen verstaan worden. Want de kunstwaarde der scheppingen staat in omgekeerde reden tot het daaraan besteede bedrag.

(*Wordt vervolgd.*)

KUNST EN NOG IETS BIJ WILDE VOLKEN.

Reeds dikwerf heeft men den kinderlijken volkeren het vermogen ontzegd teekeningen voort te brengen die beter waren dan het geklad van schooljongens; even dikwerf is deze bewering echter door bewijzen van het tegendeel weerlegd, zoo o. a. door teekenwerk van Boschjesmannen, Australiërs en anderen, die vrij nauwkeurig jachttafereelen, en verschillende dieren voorstellen, teekeningen met de meest primitieve werktuigen als gepunte keien, ruwe hoornen, beenderen enz. vervaardigd. Indertijd heeft de schrijver van „Eskimo Tales" zijn werk door een inlandsch kunstenaar doen illustreeren, wiens kinderlijk naïeve teekenwijze aan het werk juist groote waarde geeft.

Eskimo's bezitten veel gevoel voor vorm en evenredigheid; zij hebben kaarten van hun land gemaakt, die den onderzoekers van veel nut zijn geweest. Plattegronden van verschillende streken in Groenland, door een dezer wilden vervaardigd, hebben langen tijd voor vrij nauwkeurig gegolden. Toen een noordpoolreiziger een zijner zeekaarten aan een Eskimo toonde, begreep deze hem zeer goed, verzocht om een potlood en schetste toen een andere kaart met een groot getal eilanden, toentertijd eene kostelijke aanwinst. Deze gaven moeten hen doen stijgen in onze waardeering.

Hindoe's, Parsi's en andere volkeren, op andere punten zeer schrander, begrijpen niets van onze beelden, teekeningen en photographieën en leggen in dit opzicht een verbazende onhandigheid aan den dag; zoo zien Australiërs in hun eigen gephotografeerde beeltenissen schepen en kangoeroes.

De kunst der Eskimo's biedt meer merkwaardigs dan menigeen vermoedt. In het verre noorden, waar mos en gras zeldzamer worden, bouwt men zich een huis in den vorm van een bijenkorf of een oven, uit blokken van ijs, geplaatst in ringvormige lagen, die steeds dunner worden. De bewoners van Ita rangschikken deze blokken spiraalsgewijze met geometrische juistheid. Franklin zegt, dat zulk een hut, onmiddellijk na de voltooiing een der schoonste voorwerpen is, door de hand des menschen gemaakt. „De zuiverheid der bouwstoffen, de sierlijkheid der samenstelling, de doorschijnendheid der wanden, die een zeer zacht licht doorlaten, verwezenlijken eene schoonheid, die wit marmer niet vermag te evenaren. De beschouwing van een dezer hutten en die van een Griekschen tempel versierd door Phidias, laten denzelfden indruk achter: beide triumfen der kunst, zijn zij elk in zijn soort onnavolgbaar."

Sedert Dalton ontdekte dat niet alle menschen de tinten op gelijke wijze zien, heeft men, tot zijne verrassing bespeurd, dat de geheele of gedeeltelijke blindheid voor kleuren een verschijnsel is, dat vrij dikwijls voorkomt; alleen het middengedeelte van het netvlies toont zich gevoelig voor de schakeeringen, maar licht en schaduw verwekken indrukken op het geheel. Daarop meenden sommige geleerden, o. a. Geiger, indertijd een beslissend bewijs voor de ontwikkelingsleer te kunnen aanbrengen. Daar zij gelezen hadden, dat de namen van kleuren, door Homerus aan zekere voorwerpen gegeven, niet rijmen met die, welke wij haar toekennen, meenden zij het recht te hebben tot de bewering, dat het gevoel voor kleur zich sedert den aanvang van het historische tijdperk bij den mensch gewijzigd heeft. Met ingenomenheid werd deze leer ontvangen: men zag hierin een bewijs van de meerderheid onzer beschaving boven die der Grieken en Romeinen, en dus nog veel meer boven de wilden.

Men bedacht niet, dat de Tartaren de manen van Jupiter met het bloote oog zien; dat de Kaffers, wier gezichtsvermogen tot het onze staat als 3 tot 2, schakeeringen onderscheiden, onmerkbaar voor onzen blik; en dat zelfs de Hottentotten twee en dertig uitdrukkingen hebben om de kleuren aan te duiden. Op zichzelf schijnt de leer van Geiger wel aannemelijk en toen het vraagstuk de geleerden bezighield, beschilderde Bessels een vel geruit papier met verschillende kleuren en ondervroeg verschillende bewoners van Ita, mannen, vrouwen en kinderen, ieder afzonderlijk. Allen onderscheidden de kleuren wit, geel, donkergroen en zwart, maar niemand zag het verschil tusschen bruin en blauw.

Deze waarneming is belangwekkend, maar niet beslissend. Men herinnere zich, hoe men de schooljongens leert, dat zij moeten kijken om te zien, luisteren om te hooren. Wij nemen slechts duidelijk die voorwerpen waar, waarop onze wakker gemaakte aandacht gericht is. Het is niet voldoende een scherp gezichtszintuig te bezitten om evenveel kleuren te onderscheiden als een kunstenaar vermag, die gobelins schift, of om de kleurengamma's te beoordeelen, die een schilder zonder moeite vat. Zoo deze wilden bruin en blauw met elkander verwarren, ligt de fout zeker niet aan hun gezichtsvermogen, maar aan hun onverschilligheid; wij zijn zeker, dat zij die kleuren zouden onderscheiden, zoo zij er gedurende een paar geslachten belang in stelden.

PRIJSVRAGEN

Vereeniging de Friesche Bouwkring te Leeuwarden.

De antwoorden op het drietal prijsvragen, door de Friesche Bouwkring uitgeschreven en opgenomen in ons blad van 26 November 1898, bladz. 384, zijn door de jury beoordeeld. De volgende ontwerpen zijn bekroond:

Eerste prijsvraag. Winkelpui.

Motto „Steenconstructie", ontwerper de heer Mels J. Meijers van Delft, eerste prijs ƒ20 met diploma.
Motto „Sic-volo", 2e prijs ƒ10 met diploma.
Motto's „S. A. M.", „Verloren oogenblikken" en „Majolique" en eervolle vermelding.

2e prijsvraag. Gesmeed ijzeren lantaarnpaal.

Motto „IJzerconstructie", ontwerper de heer Mels J. Meijers van Delft, eerste prijs ƒ15 met diploma.
Motto „Critiek", ontwerper de heer W. J. van Dorp te Amsterdam, tweede prijs ƒ10 met diploma.

3e prijsvraag. Trap op keepboomen.

Geen volledige bekroning, maar aan motto „Klimmen" toegekend ƒ10, en aan „Motto Exelsior" ƒ5 zonder diploma's.

De tentoonstelling der ingekomen antwoorden zal plaats hebben op 6 en 7 April a. s. in 't Hotel „de Klanderij" te Leeuwarden telkens van 9 tot 5 uren.

Volksbadhuis te Zaandam.

Als ontwerper van de beide bekroonde antwoorden op deze prijsvraag, „Reinheid I" en „Rust Roest" (zie het vorig nommer) heeft zich bekendgemaakt de heer J. C. Francken, architect te Zaandam.

BOUWKUNDIG GENOOTSCHAP TE 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van 28 *Maart* 1899.

De heer J. A. Frederiks, architect te Middelburg, besprak in deze vergadering de Abdij te Middelburg in eenvoudige doch typeerende trekken.

De geestelijke stichting, wier geschiedenis wat de eerste periode aangaat, in het duister ligt, de Maria- en St. Nicolaas-abdij, bestond volgens enkelen reeds in de XIe eeuw, volgens anderen dateert zij van 1106 of 1107.

De chronijk van Vormezeele stelt het stichtingsjaar op 1123 en noemt als stichter den prior van Vormezeel Albaldus, die ook de eerste abt werd en er in 1130 begraven is.

Vóór dien tijd bestond daar ter plaatse reeds eene andere geestelijke stichting, een klooster, gewijd aan de Heilige Maagd.

In de nu nog aanwezige gebouwen en overblijfselen uit de XIIIe eeuw vindt men de tufsteen als hoofdmateriaal en wijzen de vormen op ouderen oorsprong.

Reeds in 1255 treedt Graaf Willem II, Rex Romanorum, op om de gebouwen, die in slechten staat verkeerden, te herstellen en later geeft hij daaraan nog een grootere uitbreiding.

Achtereenvolgens drukten Willem III, Willem IV, Margaretha en Willem V ditzelfde voetspoor en begunstigden om strijd de Abdij.

In 1356 bezat zij reeds 2000 gemeten land op Walcheren.

Nog later gaven Willem VI, Jacoba en Philips van Bourgondië de Abdij vele voorrechten. In 1465 werd de Abt Jan van 's Gravezande tot Dijkgraaf van de Vijf Ambachten van Walcheren benoemd.

Op 15 September 1505 werd er onder Philips de Schoone het Kapittel van het Gulden Vlies gehouden.

Karel V deed zich evenzeer kennen als een machtig weldoener der Abdij. In 1517 vertoefde de vorst langen tijd op Westhoven, een der bezittingen van de Abdij op Walcheren.

Toen ook had zij reeds tegenspoeden achter zich, want in 1492 brandde op 22 October het grootste gedeelte van de Abdij met de rijke bibliotheek af.

Die boekerij was „die alderschoonste Bibliotheecken ende outste boecken van heel Zeelandt.

„Maer die Abdie is weder veel schoonder opghetimmert . . . danse te voren oyt was" verklaart de geschiedschrijver Reijgersbergen.

Wat toen afbrandde stond ter plaatse van het tegenwoordige hôtel.

Paus Paulus III stelde het „bisdom Middelburg" in en de laatste abt van Middelburg, Nicolaas de Castro (van der Burgh) werd als eerste Bisschop gewijd den 12den December 1562.

De abdij, ten toppunt van bloei en grootheid gekomen, werd plotseling door de Reformatie en den overgang van de stad aan Prins Willem opgeheven en hare gebouwen geprofaniseerd.

Alsnu gaat spreker de verschillende gebouwen na, die nog in stand zijn gebleven, onder mededeeling van geschiedkundige en andere bijzonderheden. Zoo beschrijft hij de Abdij-kerk, bestaande uit „dubbelschip" en een langwerpig, veelhoekig afgesloten koor.

Dit koor had oorspronkelijk een houten gewelf. De tegenwoordige steenen wulven werden op last van Bisschop Nicolaas de Castro door Antheunis Sexon en Jan Borremans (uit Antwerpen), aangebracht.

Ook bezat deze kerk vele sieraden en onder meer ook een graftombe ter eere van Willem II, Roomsch Koning, op last van de landvoogdesse Maria in 1546 door den Abt Floris van Schoonhoven opgericht.

Ook vele mooie grafzerken kwamen in de XVIIe eeuw er bij. Later, niet 't minst door den Middelburgschen architect G. H. Grauss, wordt er veel aan de Abdij-kerk geknoeid en bedorven.

Omtrent de klokkenspelen en de klokken in den toren, leverde de heer F. A. Hoefer onlangs eene belangrijke bijdrage in het Tijdschrijft van het Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen.

Ook de kruisgang nabij de kerk is zeer interessant. De zeldzaam fraaie binnenplaats der Abdij werd in 1579 bestemd tot provinciale munt en reeds in 1580 werden er 4000 legpenningen geslagen. In 1798 werd de munt opgeheven en de daartoe in gebruik geweest zijnde gedeelten van de kruisgang bleven ledig en zonder bestemming, totdat drie zijden ervan in 1826 door het domeinbestuur voor ƒ1600 werden verkocht, naar men wil, ten gerieve van den koetsier van 's Konings commissaris. Toen vooral is heel wat vernield en zonder piëteit werden de schoonste beeldhouwwerken en geprofilleerde details zonder emploi in den kelder geworpen, waar ze later teruggevonden zijn en met goed gevolg gebezigd bij de zijde van de kruisgang, die hersteld is.

Achtereenvolgens behandelt spreker in details de verschillende bestemmingen der lokalen. Men heeft daarin geherbergd de Admiraliteit van Zeeland, later, in 1803, het Departementaal Gerechtshof; nog later in 1839 was een concertzaal er op zoodanige wijze in aangebracht dat de muren tot op ½ steen werden uitgebroken en betimmerd met schotwerken. Onder dit gebouw bevindt zich een mooie XIIIe-eeuwsche kelder.

In 1897 verkrijgt het Rijk wederom de beschikking over dit gebouw; de concertzaal was inmiddels naar elders verplaatst en de gelegenheid geopend om zooveel mogelijk alles zijn oude oorspronkelijke gedaante wederom te verleenen.

De kapittelzaal met hare imposante gewelven getuigt voorzeker van vroegere grootheid en kunstzin. Tot vóór drie jaren was deze zaal gewoon gebezigd als koetshuis en paardestal.

Thans zal dezelfde ruimte een nuttiger bestemming erlangen. Een archief zal er bewaard worden.

Mooi werden ook gerestaureerd de torens, staande aan het Abdij-plein, de oude binnenplaats.

Overal werden de juiste vormen wederom aangegeven. Moderniteiten en verknoeiingen van eertijds weggevaagd, om plaats te maken voor de naieve en schilderachtige vormen der Laat-Gotiek of Vroeg-Renaissance.

Zoo zal men dan, nog eenige jaren restaureerende, wederom een geheel verkrijgen dat, al moge de bestemming van voorheen niet meer gehandhaafd blijven, een archelogische schat genoemd mag worden, van wichtige beteekenis voor den kunstminnenden Nederlander, zoowel als voor den vreemdeling, die voorzeker bij het aanschouwen der oordeelkundige restauratie een opwekkend woord tot bezoek aan ons land in zijn heim zal doen hooren.

Veel wetenswaardigs, uitvoerig door den spreker nog medegedeeld, moet ik ter wille van de ruimte thans hier weglaten. Genoeg zij het mede te deelen, dat de heer Mialaret een groote serie foto's en oude prenten, door den heer Frederiks daartoe afgestaan, op magnifieke wijze en zeer vergroot, in lichtbeeld bracht.

De heer Paul du Rieu Fzn., voorzitter van het Bouwkundig Genootschap, bracht aan den geachten spreker den besten dank der Vergadering.

Het Bouwkundig Genootschap telt dezen avond wederom bij zoovelen, waarin studie en ontwikkeling elkander den voorrang betwisten.

Tot lid werd aangenomen met algemeene stemmen de heer Vogels—Dolhain, electrotechnicus alhier.

De Secretaris v. h. Bouwk. Genootschap
Jan de Quack,
Architect.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling Haarlem en Omstreken.

Vergadering van Dinsdag 28 *Maart* 1899.

De secretaris doet voorlezing van de ingekomen stukken, waaruit blijken dat de heeren G. L. van Lennep en Rego Veth de benoeming, resp als vice-voorzitter en secretaris, hebben aangenomen en dat de heer Schuilenburg zich disponibel stelt, een en ander mede te deelen over de in aanbouw zijnde cellulaire gevangenis te dezer stede.

Van de afdeelingen Amsterdam en de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen zijn uitnoodigingen ingekomen, om mede te dingen naar eene prijsvraag, voor „eene betimmering van de werkkamer van een rechtsgeleerde", en „een diploma ten dienste der vereeniging".

Het Delftsch Studentencorps zond een brief met mededeelingen, die als jaarverslag in druk zijn verschenen, waarbij de aandacht wordt gevestigd op het algemeen verslag der Commissie tot behartiging der studie-belangen, dat de meening kenbaar maakt, dat de wettelijke regeling tot de opleiding van Bouwkundig Ingenieur aan de Polytechnische School te Delft zeer veel, zoo niet alles te wenschen overlaat.

De president acht nu het oogenblik gunstig een woord van dank te brengen aan den heer J. W. G. Droste, den aftredenden secretaris, beveelt zijn opvolger aan diens voetstappen te drukken, en brengt een woord van dank aan den aftredenden vice-voorzitter, den heer P. Kleiweg Dyserinck, terwijl hij zichzelf en de vergadering gelukwenscht, in den heer Van Lennep een waardigen opvolger gevonden te hebben.

Het verslag van den penningmeester geeft ditmaal een batig saldo van ƒ10.99. Een woord van dank kan den heer Michielse dan ook niet onthouden worden.

Aan de beurt is nu de verkiezing van een nieuwen tweeden secretaris waartoe na eenige vredelievende discussiën de heer Ant. J. Salm bij acclamatie wordt verkozen.

De heer Droste deelt mede, dat bij hem de vraag is ingekomen: „Welk soort ondoorzichtig glas zal het meeste lichteffect geven? „Zijn hieromtrent reeds proeven gedaan? Zoo ja! kent men den uitslag dier proefnemingen? Zoo neen! wenscht een der heeren zich daarmede te belasten?"

De heer Rego Veth neemt op zich hieromtrent een en ander op een volgende vergadering mede te deelen.

Door den heer A. J. Stoel Jr. werden eenige monsters Xylolith medegebracht. Deze stof is bestemd tot 't maken van vloeren, en moet verschillende zeer aanbevelenswaardige eigenschappen bezitten o. a. dat het gelegd wordt zonder naden, dat het brandvrij, hygiënisch, geluiddempend, warm en ondoordringbaar voor water is, zoo ook onvatbaar voor verstikking of afslijten.

Het is te verkrijgen in verschillende tinten en de heer Stoel, die het agentschap voor Haarlem en omstreken van dit artikel op zich heeft genomen, zal zeker gaarne nadere inlichtingen verstrekken.

De heer Van Niel zond een collectie nieuwe patronen behangselpapier in, die met belangstelling werden bezichtigd.

Na bespreking van verschillende actueele onderwerpen, als: abattoir, gasfabriek, electrische centrale, enz. sluit de president de vergadering.

Afdeeling Arnhem.

Vergadering van 29 *Maart* 1899.

Het lid Roskam behandelde de vraag: „Is het wenschelijk in de bestekken algemeene arbitrage op te nemen zoowel voor levering als voor uitvoering?"

Spreker begon met erop te wijzen, dat het woord arbitrage tegenwoordig veel besproken wordt, daar op het woord van den Tsaar aller Russen over den wereldvrede de arbitragequestie in geschillen van Staten onderling druk behandeld wordt in de verschillende Rijken van Europa. Vervolgens wijst spreker er op, dat ook de bepalingen in het wetboek op de uitvoering van werken nog dateeren van Napoleon, die als devies voerde: „Ik zal heerschen en bevelen" en dat tegenwoordig meer de leer wordt gehuldigd „doch in gemeen overleg, desverlangd met behulp van scheidsrechters."

In de algemeene voorwaarden voor het uitvoeren van werken onder het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid wordt voor geschillen verwezen naar voorgaande artikelen en overleg, doch de directie beslist, en daar niemand zichzelf afbreekt, geeft dat beroep op den Minister geen voldoende zekerheid.

Wanneer voor alle dubieuse questies een scheidsrechterlijke uitspraak voorgeschreven is, zal dit een prikkel te meer worden voor architecten en ingenieurs om hunne bestekken en projecten zoo volledig en secuur mogelijk te bewerken en aan den anderen kant voor den aannemer een veilige verzekering om zulke werken te ondernemen; beiden moeten natuurlijk voor hun werk bekwaam zijn.

Men ziet nu soms bestekken en plannen maken door menschen die half bevoegd zijn, ten nadeele veelal van een of ander aannemer, die zulk een werk op dergelijke voorwaarden aanneemt; het artikel hetwelk de directie in het hoogste ressort laat beslissen, wordt op zulke werken heel dikwijls noodlottig voor den aannemer.

Spreker hoopt thans ook, dat de Afdeeling Arnhem en de Maatschappij te Amsterdam haar steun zullen verleenen om die arbitrage zoowel voor levering als voor uitvoering in alle bestekken voorgeschreven te krijgen.

Hij leest nog enkele belangrijke opmerkingen voor van de beschouwingen over deze questie in een der vergaderingen van het Konink. Instituut van Ingenieurs, in 1898 gehouden.

Er ontspon zich een zeer levendige discussie, naar aanleiding van het gesprokene tusschen de leden Freem, Crollaer, Müller en den Voorzitter, voornamelijk over het noodzakelijke van het detailleeren van voornaamste deelen van een werk voor de aanbesteding wat slechts in enkele gevallen plaats heeft. Men was algemeen van oordeel, dat het publiek ook vooral moest letten op de keuze van den architect bij de uitvoering van werken en de eindconclusie was, dat de Afdeeling het wenschelijk acht, dat arbitrage werd opgenomen in alle bestekken, zoowel voor uitvoering als voor levering.

Vraag 2 der Mij.: „Heeft te lange arbeidsduur invloed op drankmisbruik?" werd ingeleid door den Voorzitter, die meende, dat een 8-urige arbeidsdag wellicht tot verkeerde praktijken en evengoed tot drankmisbruik zou voeren, want wat moesten de tegenwoordige werklieden met den lediger tijd beginner. nu nog niet voor nuttige besteding van die uren was gezorgd.

Het lid Freem vond, dat deze vraag heelemaal op sociaal gebied tehuis behoorde en dat ook door tal van geleerden het voor en tegen besproken was.

Hij vond echter in de verklaringen en resultaten van tal van fabrikanten en werkgevers over de meerdere productie na invoering van korteren arbeidstijd een motief om daar voor te pleiten en was van oordeel, dat elke te lange arbeid lichamelijk en geestelijk demoraliseert. Hoewel geheel verkeerd, meent toch de werkman bij te langen arbeid een hernieuwde prikkel te krijgen door het gebruik van alcohol en deze verkeerde gewoonte zit in een groot deel ingeroest. Hij zegt, dat het moeielijk is te generaliseeren, doch dat over 't algemeen de arbeidstijd te lang is.

Spreker wijst op een regeling bij de gemeentegasfabriek alhier, op voorstel van den Directeur voor een jaar geleden ingevoerd, namelijk de 8-urige arbeidsdag voor de vuurstokers, en verklaart, dat de resultaten daarvan zeer bevredigend zijn. Trouwens het wil er bij spreker niet in, dat bij een regeling van arbeidsuren, waarbij aan den werkman ook gelegenheid werd gegeven zich aan zijn huisgezin te wijden en zichzelf te ontwikkelen, niet na verloop van jaren het gehalte daardoor zou verbeteren. Men dient echter het loon daarmede in overeenstemming te brengen. Er zijn nu vakken, waarin de werkman des morgens zoo vroeg de woning verlaat, dat zijn kinderen nog slapen, en des avonds zoo laat tehuis komt, dat zij al slapen, zoodat er eens in de week voor hem gelegenheid is hen te zien. Hij gelooft, dat de regeling voor alle vakken verschillend moet zijn en zeer moeielijk is, doch stelt zich zeer veel goeds van de resultaten voor.

De heer Schaap is het met den spreker eens; hij wijst op de bouwwoede in de jaren '70—'75 met de werkuren van 14 per dag en deelt mede, dat er geen tijd is geweest, dat door de werklieden in dat vak meer gedronken is dan toen.

Het lid Roskam repliceert op het gesprokene en zegt, dat er tegenwoordig door vele menschen, onbekend met den werkman en diens interieur veel geschetterd wordt over meer loon, lotsverbetering enz., doch dat de mannen die zelf uit de werklieden zijn voortgekomen en met hen hebben geleefd, dat het beste kunnen weten. Hij acht den tegenwoordigen arbeidstijd in het bouwvak niet te lang en vreest voor allerlei verkeerde praktijken door het publiek bij het invoeren van een korteren arbeidstijd. Het publiek zal de knechts in hun overige vrije uren laten werken, om het duurdere loon aan de patroons niet te behoeven te betalen. Hij gelooft, dat een werkman die niet drinkt en oppast zeer goed kan vooruit komen in de wereld en op kan klimmen tot patroon, zooals hij zelf zich als voorbeeld stelt. De groote hoop die zuipt en brast is voor een groot deel zelf oorzaak van zijn achteruitgang.

Door de leden Traanboer en Crollaer werden omtrent dit punt nog zeer interessante beschouwingen gegeven, doch tot een bepaalde conclusie kwam men niet.

Over het algemeen bestaat er over dit kardinale punt „kortere arbeidsduur" een fel verschil tusschen de patroons die de werklieden betalen en de technici, onder wiens leiding de werklieden arbeiden. De resultaten in het buitenland in verschillende industrieën opgedaan en de daarvan bekend gemaakte verslagen wijzen echter alle op een meerdere productie bij een verkorten arbeidstijd en indien de overgangen niet te plotseling doch geleidelijk plaats hebben, zal ook dit een der groote verbeteringen van het arbeidersvraagstuk blijken.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van den 25 *Maart* 1899.

In deze vergadering deelde de Voorzitter mede dat de heeren Casparie en Bebingh zich hadden doen voordragen om lid der Vereeniging te worden bij den aanvang van het nieuwe vereenigingsjaar.

Vervolgens werd overgegaan tot benoeming van een jury voor de beoordeeling van de door de vereeniging uitgeschreven prijsvraag voor een diploma der Vereeniging.

Tot juryleden werden benoemd de hh. L. M. Moolenaar, F. Bach, D. Bekkering, P. van de Wind en B. Jager.

De heer Bekkering gaf daarna een bijdrage over papier-stuc van de fabriek te Gouda en had daarbij eenige modellen tentoongesteld, welke met belangstelling werden bezichtigd.

Nadat de Voorzitter had medegedeeld dat hem door de redactie van het weekblad „De Opmerker" eenige exemplaren afdrukken van zijn onlangs gehouden lezing waren verstrekt en deze aan de tegenwoordig zijnde leden waren uitgereikt, werd het officieele gedeelte van deze vergadering gesloten om over te gaan in een gezellige bijeenkomst.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1089*e Vergadering van* 29 *Maart* 1899.

Na opening der vergadering en lezing der notulen werd voorlezing gedaan van ingekomen stukken, waaronder een mededeeling van het overlijden van den heer Semmelink, architect te Nijmegen.

Hierna werd het woord gegeven aan den heer Joseph Cuypers tot het houden van zijn bijdrage getiteld „Kraagsteenen".

Met duidelijke woorden zette de spreker uiteen aan welke grondbeginselen, vooral uit een mathematisch oogpunt, de vorm van den kraagsteen moet voldoen om een rustigen en aangenamen indruk te geven.

Spreker schetste de voornaamst voorkomende typen in verschillende stijlen, toegelicht door een groot aantal teekeningen en platen.

Voorts wees spr. op slechte voorbeelden van kraagsteenen, vooral door sommige modern gestemde architecten aangebracht, nl. de gebogen consoles onder erkers of torentjes waar de last ten opzichte van het draagpunt zoodanig geplaatst is, dat een koppel ontstaat, welke genegen zou zijn de gewraakte consoles te ontwrichten en daardoor een zeer slechte constructie geven.

Nadat nog enige heeren over diverse punten met den spreker in debat waren getreden, werd de goed bezochte vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Groningen. **Het voormalig rechthuis, later hoofdwacht, waarvan in nº. 25 van den 33en jaargang iets is medegedeeld, is thans vanwege het Rijk, naar het schijnt, voorgoed onder handen genomen om gerestaureerd te worden. Het laat zich aanzien, dat daarbij van het oude bouwwerk niet veel zal overblijven. De eigenaardige manier van werken, welke gevolgd wordt, trekt zeer de aandacht. Men is begonnen met de oude kap af te breken en daarvoor eenige nieuwe spanten in de plaats te stellen. Het publiek is van meening dat nu de oude steenen van de muren achtereenvolgens, van bovenaf beginnende, zullen afgebroken en door nieuwe steenen vervangen worden.**

Het gerucht gaat dat daarmede nog niet is begonnen, omdat die nieuwe steenen, als zijnde van een bijzonderen vorm, nog gebakken moeten worden. Er wordt veel over dit werk gefluisterd als over een verborgenheid.

— In verband met aanvragen om concessiën voor gastrams in de provincie Groningen zijn Maandag vier ritten met den wagen der Gastractie-maatschappij op de lijn van de Westlandsche Stoomtram Den Haag—Loosduinen meegemaakt door den Commissaris der Koningin, de leden der Gedeputeerde Staten, den hoofdingenieur van den Waterstaat en onderscheidene burgemeesters en raadsleden in de provincie Groningen.

's-Hertogenbosch. **De Koninklijke School voor Nuttige en Beeldende Kunsten, en de gemeentelijke Ambachtsschool, welke beide inrichtingen, elkaar aanvullende, voortdurend in bloei toenemen, zullen, indien het plan van het Dagelijksch Bestuur dier gemeente doorgaat, aanzienlijk worden uitgebreid, in verband waarmede dan een nieuw schoolgebouw op het nieuwe terrein bewesten de oude stad zal verrijzen.**

De burgemeester, Jhr. Van der Does de Willebois, de heeren Van Schevichaven, hoofdingenieur van den Prov. Waterstaat in Noord-Brabant, Th. Pels, gemeente-secretaris te 's-Hertogenbosch, J. Dony, directeur der Koninklijke School aldaar, en F. M. L Kerkhoff, ingenieur dier gemeente, zijn dezer dagen gezamenlijk naar Alkmaar geweest om een bezoek te brengen aan de ambachtsschool dier gemeente, welke als model-inrichting beschouwd wordt, ten einde die van 's-Hertogenbosch, naar plaatselijke behoeften gewijzigd, naar de Alkmaarsche in te richten.

— Omtrent het raadhuis te Jisp, dat dringend om herstelling vraagt, wordt in *De Kroniek* het volgende medegedeeld:

Dit gebouw, opgetrokken in rooden baksteen, spaarzaam met gehouwen steen afgewisseld, heeft drie eenvoudige renaissancegevels, maar maakt toch in al zijn eenvoud een goeden indruk en door zijn kleurverdeeling èn door de weldoordachte plaatsing van vensters en deuren.

De noordelijke gevel (van het jaar 1650) draagt ter weerszijden van den top een beeld: de liefde en de gerechtigheid. Van binnen heeft het ook nog eenige goed betimmerde vertrekken, terwijl van het portaal in de Noord-Hollandsche oudheden terecht wordt gezegd, dat het zijn zeventiend'-eeuwsche kaaakter ongeschonden heeft bewaard.

Het is juist bij dergelijken kleinbouw, dat onze architectuur het langst deugdzaam is gebleven en zóóveel specimina daarvan zijn ons niet bewaard, of thans moet elk ervan met de meeste zorg worden behouden. Maar wie zal het doen?

De Regeering wordt in haar beste pogingen verlamd door eene Kamer, die niet alleen de aanvrage voor Heeswijk, maar zelfs het subsidie voor de restauratie van den Arnhemschen Eusebiustoren durfde verwerpen.

En zoo zal er dan ook hier alweer, als voor de herstelling der Sint Janskerk te Gouda, een beroep moeten worden gedaan op het publiek..... men zal weer moeten bedelen om een belang te kunnen dienen, dat zoo bij uitstek bij de staatszorg schijnt thuis te hooren.

PERSONALIA.

— In Ned.-Indië is:

overgeplaatst naar de resid. Bali en Lombok, ten einde als eerstaanw. waterstaatsambtenaar op te treden, de opzichter 2e kl. A. Th. Coorengel; naar de resid. Bagelen, de opzichter 3e kl. J. Dagterom;

verleend wegens langdurigen dienst, een jaar verlof aan den ingenieur 1e kl. bij den dienst van het mijnwezen W. Godefroij en aan den opzichter 1e kl. bij den waterstaat E. de Graaf;

toegevoegd aan den chef der 2e waterstaatsafdeeling voor de opnemingen en werken in het belang der verbetering van de bevloeiing en den waterafvoer in Noord-Tegal, de opzichter 3e kl. A. G. A. H. Brunet de Rochebrune.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 April 1899, benoemd tot opzichter bij den bouw der Rijksmuseumgebouwen te Amsterdam J. van Tetterode, thans tijdelijk opzichter bij dien bouw.

— Bij kon. besluit is aan A. C. van Ruyven, te Appingedam, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als landmeter der 1e kl. van het kadaster, behoudens aanspraak op pensioen; en zijn benoemd tot landmeter 1e kl. J. A. Bongenaar, te Tiel, thans 2e kl.; tot landmeter der 2e kl. J. Groeneveld, te Winschoten, thans 3e kl.; tot boekhouder van het kadaster H. Tinkelenberg, thans teekenaar te Amsterdam, een en ander met ingang van 1 Mei.

— Bij kon. besluit is met ingang van heden 1 April, benoemd tot assistent bij het Nederlandsch Museum, J Kalff.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenl. Zaken is met ingang van heden, 1 April, benoemd tot opzichter bij het onderhoud der gebouwen van onderwijs, ter standplaats Delft, J. A. Schlieker, thans buitengewoon opzichter bij de werken tot uitbreiding der Polytechnische School te Delft.

— De heer J. R. de Kruyff, te Amsterdam, heeft naar men verneemt, eervol ontslag gevraagd als directeur der Rijksschool voor kunstnijverheid, aldaar.

— Te 's-Gravenhage is in den ouderdom van ruim 56 jaren overleden de heer S. L. Huizer, gepensionneerd hoofd-ingenieur van het stoomwezen in Nederl.-Indië, ridder in de orde van den Nederl. Leeuw.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Directeur der Ambachtsschool te Alkmaar. Jaarwedde *f* 2000. Adres vóór 10 April aan het bestuur der school aldaar. (*Zie adv. in het vorig no.*)

— Twee bekwame opzichters voor het ontwerpen en aanleggen van tramlijnen bij de Ned. Tramwegmij. Adres in persoon bij de directie te Heerenveen, waar nadere inl. gegeven worden.

— Bouwk. opzichter bij de Nederl. Heidemaatschappij. Salaris *f* 60 à *f* 70 per maand Adres, motto „Opzichter"', aan den directeur te Utrecht.

— Opzichter-teekenaar bij schoolbouw te Vlissingen, gedurende 4 à 5 maanden. Adres vóór 6 April aan den gemeentebouwmeester. (*Zie adv. in dit no*)

— Opzichter bij den prov. Waterstaat in de prov. Zuid-Holland. Aanvangsjaarwedde *f* 1200 Adres op zegel vóór 15 April bij het college van Gedeputeerde Staten te 's-Gravenhage (*Zie adv. in dit no.*)

— Een bekwaam en ervaren opzichter-teekenaar en een geoefend teekenaar, bij den bouw van het abattoir te Utrecht Salaris naar bekwaamheid. Adres den directeur der gemeentewerken. (*Zie adv. in dit no.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kostelos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Jong bouwkundige, bekw. teekenaar, pract en theor. ontwikkeld, goed bekend met het maken van plannen en begrootingen, zoekt plaatsing. Beste referentiën; hoog salaris geen vereischte. Adres no. 58, Bureau dezes (2)

— Bouwk. teekenaar, 19 jaar, pract. en theor ontwikkeld, zag zich gaarne als zoodanig geplaatst. Goede refer. Hoog salaris geen vereischte. Adres no. 59, Bureau dezes. (1)

Informatiebureau Technische Vakvereeniging, Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1. Bouwkundig Opzichter	leeft.	25 j.	ong. sal.	*f* 70 à 80 p. m.
2. „ „	„	32 „	geh. „	- 1000 's jaars.
3. Opzichter Teekenaar	„	20 „	ong. „	- 70 p. m.
4. „ „	„	23 „	„ „	- 80 „
5. Chef Mach. Werkmeester	„	49 „	geh. *f* 1250	's jaars min.

TATTERSALL & HOLDSWORTH,
ENSCHEDE.
Globe, Works en Stores.

Aanleg van **Centrale verwarming** in **SERRES, BROEIKASSEN,** PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz, HANDEL in **Wand-** en **Muurtegels.** Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.

HOUTCEMENT
BEDEKKINGEN worden tot **billijke prijzen** en onder **garantie** geleverd door
W. J. VAN ELDEN Hz.
Lood- en Zinkwerker,
Singel 229 b/d Paleisstraat,
AMSTERDAM.
Vertegenwoordiger der sedert **1868** gevestigde firma **CARL SCHMIDT & Co.,** te *HIRSCHBERG in Silezie.*
Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Rokin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van **SHANKS & Co, te Barrhead.**
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen. —* Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

ROLLUIKEN van ***hout*** en van ***staal,*** in verschillende ***constructiën.*** Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij
W. H. M. SCHOLTE,
Fabrikant, **Prinsengracht 516, AMSTERDAM.**

CORNS. EICKELBERG,
voorheen **A. J. JOEKES.**
AMSTERDAM.
Machinerieën, Machinekamerbehoeften, Stoomappendages, Gasmotor-olie, Machine- en Cilinderoliën enz.

De Gedeputeerde Staten

DER

Provincie **ZUID-HOLLAND,**

maken bekend, dat te vervullen is eene betrekking van

OPZICHTER

BIJ DEN

Provincialen Waterstaat,

op eene aanvangsjaarwedde van **ƒ1200.** Vereischten zijn, behalve de algemeene kennis voor soortgelijke betrekking vereischt, meer in het bijzonder kennis van Zeeweringen, Rijs- en Aardewerken.

Zij, die voor deze betrekking in aanmerking wenschen te komen, moeten hun op zegel geschreven verzoek bij het College inzenden **vóór 15 April** aanstaande.

's-GRAVENHAGE, 27 Maart 1899.

De Gedeputeerde Staten voornoemd,

FOCK, Voorzitter.
F. TAVENRAAT, Griffier.

Gemeente Vlissingen.

Bij Schoolbouw wordt met **1 Mei a. s.**, gedurende 4 à 5 maanden, ***gevraagd:***

Een bekwaam

OPZICHTER-TEEKENAAR.

Brieven met opgaaf Salaris enz., te zenden vóór 6 April a. s., aan den Gemeente-Bouwmeester te *Vlissingen.*

Bij den bouw van het **abattoir** te **Utrecht** ***wordt gevraagd*** een *bekwaam* en *ervaren*

OPZICHTER-TEEKENAAR

en een *geoefend*

Teekenaar

voor het maken van uitslagen en werkteekeningen.

Salaris wordt naar bekwaamheid geregeld.

Zij, die hiervoor in aanmerking wenschen te komen, worden verzocht zich, onder overlegging van stukken, te wenden tot den Directeur der Gemeentewerken te Utrecht, die ook persoonlijk is te spreken op zijn Bureau aan het Stadstimmerhuis op Dinsdag en Vrijdag van 10 tot 12 uur.

TE KOOP

te 's-Gravenhage, **Groote en Kleine BOUWTERREINEN,** tegen billijke prijzen.

Te bevragen bij de Architecten Z. HOEK & J. TH. WOUTERS, Kantoor ***Waldeck-Pyrmontkade 133.***

KEIM'SCHE
Mineraal-Verven,

bestand tegen atmosferische invloeden, voor ***Wanden, Gevels, Muren, Serres,*** enz. in **Villa's, Woonhuizen** en **Kerken.** Warme kleuren, matte toon en afwaschbaar, op *Cement, Kalk of Gips.*

A. **MINERAAL-ARTISTENVERF** voor Fresco's.
B. **MINERAAL-DECORATIEVERF** voor eenvoudige motieven.
C **MINERAAL-SCHILDERVERF** voor gewoon werk.

Vertegenwoordiger voor Nederland en België D. DE CLERCQ, Nunspeet.

Prijscouranten en Handleiding Gratis.

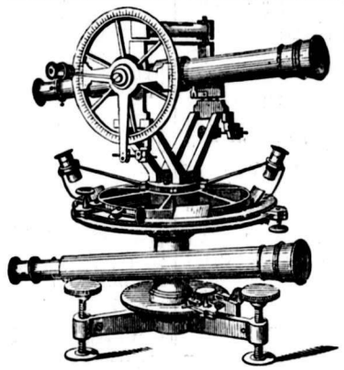

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN **WATERPAS- HOEKMEET-** EN ANDERE **INSTRUMENTEN,** voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS,** enz.

Geëmailleerde

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

VAN RIJN & Co.,
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.

SPIEGEL- en VERSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***

Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

STOOMHOUTDRAAIERIJ EN ZAGERIJ
van het **Broederhuis te Zeist.**

Biedt zich beleefd aan tot het vervaardigen van alle

HOUTDRAAIWERKEN,

net en **goed** afgewerkt. **Lage prijzen. Figuur-** en **Ornamentzagerij; Versieringen** voor **Veranda's, Tuinhuizen, Balustrades, enz. enz.**
Bij grootere partijen aanmerkelijke **PRIJSVERMINDERING.**

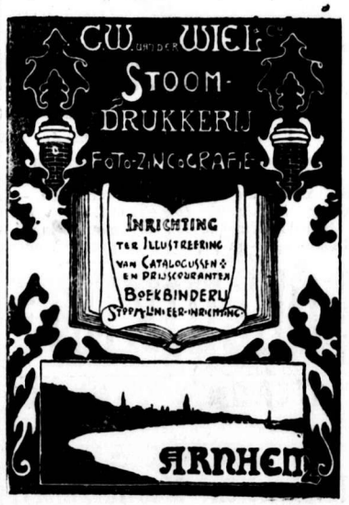

SCHOORSTEENMANTEL.

Te koop: een roodmarmeren Schoorsteenmantel (*Louis XIV*), met Houten Betimmering
Adres: ***Plaats 11,*** DEN HAAG.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37.**
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG Nº. 14. ZATERDAG, 8 April 1899.

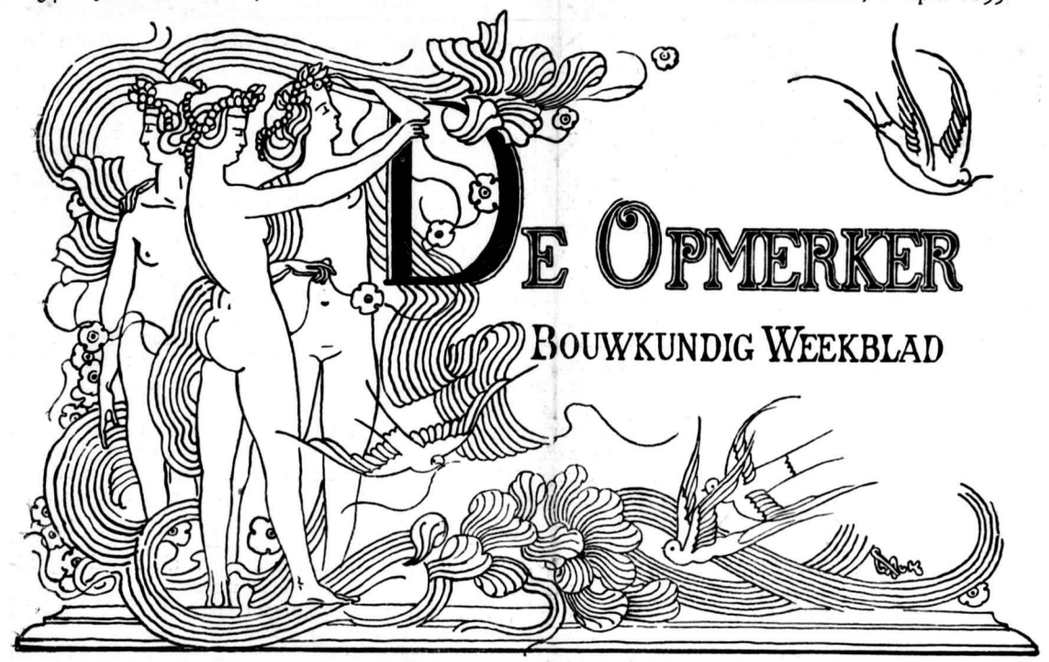

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker,* 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ5.—; voor België ƒ6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ0.25, zonder plaat ƒ0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

REISHERINNERINGEN.

DOOR

A. W. WEISSMAN.

I.

Munchen

(*Vervolg van bladz.* 102).

Het meest naar de stad toe, op den hoek van twee straten, bouwde Gärtner de zoogenoemde Feldherrnhalle, een niet begrepen nabootsing van de Loggia dei Lanzi te Florence.

Vrij wat aangenamer dan dit monument doet ons de nabijgelegen Theatinerkerk aan, het eenige belangrijke voortbrengsel van Barok-kunst, dat Munchen kan aanwijzen. De plattegrond heeft hetzelfde systeem, dat wij ook bij de St.-Michaelskerk aantroffen, doch daar de afmetingen kleiner zijn, is de indruk van het interieur niet zoo imposant, al is het met haast ongelooflijk rijk stucwerk gedecoreerd. De gevel is gevolgd naar die der latere Romeinsche kerken, en beneden met Dorische, boven met Jonische pilasters getooid. De twee klokketorens naast den gevel hebben ongemeen grillige spitsen. Boven het kruis der kerk maakt de goed gedetailleerde koepel een aangenamen indruk.

De zoogenaamde „Residenz", het paleis waar in vroeger tijden de hertogen, later de koningen plachten te wonen, ligt hier dicht bij. Zij behoort gedeeltelijk tot het oude, gedeeltelijk tot het nieuwe Munchen. Van de oude vleugels zijn die uit het begin der 17e eeuw, waaraan de naam van Pieter de Wit verbonden is, het meest belangwekkend. In het bijzonder verdient het zoogenoemde „Grottenhof" de aandacht. Het is een vierkant plein, van niet bijzonder groote afmetingen, als tuin aangelegd en met een fontein in het midden. In het steenen bekken dezer fontein staat, op een bevallig voetstuk, de uitmuntend gemodelleerde groep van Perseus, die der Medusa het hoofd heeft afgehouwen, een meesterstuk van bronsgieterskunst. Het water spuit zoowel uit den hals der Medusa als uit haar afgehouwen hoofd, een ietwat zonderling realisme, althans voor den hedendaagschen aanschouwer. De gevels van het plein zijn met een Jonische pilasterorde versierd; boven de nissen en tusschen de vensters der hooger gelegen verdieping ziet men ornement, dat nog een zuiver 16e-eeuwsch karakter draagt.

Aan de oostzijde van dit plein ligt een overwelfde loggia, geheel in den Italiaanschen smaak van dien tijd gedecoreerd. Muren en gewelven zijn beschilderd deels met voorstellingen uit de mythologie, deels met cartouches, festoenen en arabesken. Dit schilderwerk is blijkbaar slecht gerestaureerd, en heeft daardoor zijn oorspronkelijk karakter hier en daar verloren.

In het midden der loggia springt een grot, zooals zij toen vaak gemaakt werden, naar voren. Die grot is geen nabootsing der natuur, maar een architectonische compositie. Nissen, vazen, kroonlijsten, imposten en consoles, alles is van schelpen en veelkleurige steentjes gemaakt, eenigszins als mozaïek. De grot werd uitgevoerd om een reeds aanwezig gebouw, de rariteitenkamer, die met een harer hoeken in de loggia uitkwam, te maskeeren. Wat in dit antiquarium bewaard wordt, is misschien niet van groote waarde. Maar de decoratie verdient een aandachtige beschouwing. De hooge gewelven, door zeer korte en breede quasi-Korinthische pilasters gedragen, zijn met cartouches, arabesken, hermen, vogels enz. beschilderd. In de cartouches werden landschappen aangebracht, en de groote velden met mythologische tafereelen gevuld. Dat de schilders, die deze decoratiën maak-

ten, groote kunstenaars zijn geweest, wil ik niet zeggen. Maar zij hadden nog het juiste begrip van versiering, dat later geheel verloren ging.

De gevel aan de Residenzstrasse is blijkbaar op beschildering berekend geweest. Nu die of niet uitgevoerd, of verdwenen is, maakt de compositie niet den oorspronkelijk bedoelden indruk. De twee rijk gedetailleerde Dorische portieken, met hun zeer karakteristiek beeldhouwwerk, verraden een Nederlandsche hand.

Het nieuwe gedeelte der Residenz is een werk van Von Klenze, die eenmaal zijn Helleensche neigingen liet varen, en in een soort van Fransch-Italiaanschen stijl zijn heil zoekt. Mooi is anders, en vooral de arkaden om den tuin, met rammelend harde fresco's beschilderd, getuigen niet van een goeden smaak.

Nabij de Residenz ligt de Max-Josephs-platz, dus genoemd naar den vorst, wiens niet zeer fraai beeld in het midden staat. Aan dit plein bevinden zich het Residenztheater en het Hoftheater. Het eerste is een werk der vorige eeuw, het tweede een droog klassiek gebouw van misschien 1820, met een portiek als dat van het Pantheon te Rome. Het Postkantoor, mede aan dit plein gebouwd, is een treurig voortbrengsel van Neo-Romantiek. Op het oogenblik is het buiten gebruik gesteld, en wordt de dienst verricht in een particulier huis aan de Theatinerstrasse. Het schijnt dat het oude gebouw wordt veranderd, of misschien wel geheel gesloopt, wat geen zonde zou zijn.

Wanneer men de gebouwen, onder koning Lodewijk in het nieuwe Munchen gesticht, bezoekt, dan wordt men getroffen door de groote verscheidenheid van stijlen, die deze vorst deed toepassen. De hofkapel is Byzantijnsch, de Ludwigskirche Lombardisch-Romaansch, de Bonifaciuskirche een oud-Christelijke basiliek. In de Bibliotheek heeft Gärtner de zoogenaamde Munchener Romantiek, die vroeger hier-te-lande ook wel aanhangers telde, gebruikt. Het gebouw is erg massief uitgevallen; alleen de breede hoofdtrap, door een tongewelf gedekt, maakt een bevredigenden indruk.

De twee Pinakotheken, die op een haast onafzienbaar plein staan, leveren architectonisch niet veel merkwaardigs op. De oude Pinakotheek, met haar verbleekte fresco's aan de buitenzijde, geeft geen hoogen dunk van het talent, door Von Klenze bezeten. Men zou echter den stijl nog wel voor lief nemen, ware slechts de verlichting der schilderijzalen, die zulke meesterstukken bevatten, voldoende. Maar het licht is zeer gebrekkig. Vier zalen worden ieder door één kleine opening in de zoldering verlicht, twee hebben ieder twee van die openingen en de groote zaal bezit er drie. Er is dus in de laatste zalen gezondigd tegen den regel, dat slechts één lichtbron gemaakt moet worden. Doch daarenboven is in alle zalen de verhouding van het totaal der plafondopeningen tot het vloeroppervlak geheel onvoldoende, daar in het gunstigste geval nog niet de helft van het licht kan binnenkomen, dat noodig zou zijn. De hoogste der zalen is 16 M., zoodat het licht, dat onmiddellijk door de op de vlakke kap geplaatste lantaarns invalt, alleen het bovenste deel van de wanden beschijnt. De op het N. O. gelegen kabinetten met zijlicht hebben scheidingen, die loodrecht op den gevel staan. De verhouding tusschen venster en lokaal is ongunstig, en de zeer lage borstweringen roepen hinderlijke glimlichten te voorschijn.

De verzameling, die de Pinakotheek bevat, behoort tot de prachtigste, die men ergens zien kan. Wie van Italiaansche kunst houdt, vindt er Botticelli's „Graflegging", wier compositie zoo fraai is, ofschoon het coloriet misschien te wenschen overlaat; Francia's beroemde madonna, waar de juiste teekening der Paduaansche school zich paart aan een harmonische kleur; Rafael's madonna uit zijn Florentijnschen tijd en wellicht beter dan vele zijner latere werken, zooals bijvoorbeeld de „Madonna della Tenda", hier ook bewaard; Titiaan's Venus, zoo schitterend van kleur.

Wie meer van Vlaamsche kunst houdt, bewondert het triptiek van Rogier van der Weyden, den H. Lucas van denzelfden meester, met haast onbegrijpelijke uitvoerigheid geschilderd. Ook de Memling zal hem boeien, meer dan de Danaë van Mabuse, die reeds doet zien, hoe de Italianen in de 16e eeuw de Vlamingen uit het rechte spoor brachten.

De oude Hollanders zijn in de Pinakotheek goed vertegenwoordigd. Van Dirk Bouts, den Haarlemmer, die zich later te Leuven vestigde, is er een triptiekluik met Melchisedek en den mannaregen, tafereelen die zich onderscheiden door de zorg, aan de rijke gewaden en het landschap besteed.

De madonna van Lucas van Leyden is niet bijzonder aantrekkelijk, doch interessant als een der goedbewaarde stukken van dien meester.

Van den geheimzinnigen 16-eeuwschen schilder, die zoowel aan Jacob Cornelisz, Gossaert, Jan Joosten als Albrecht Dürer doet denken, en wiens naam nog niet ontdekt is, bezit de verzameling het voornaamste werk, de dood van Maria. Onder de Duitschers verdienen Martin Schöngauer, de oude Holbein, wiens meesterwerk hier is, Albrecht Dürer met zijn apostelen en zijn beroemd portret van 1504 genoemd te worden.

Guido Reni's hemelvaart van Maria is mij niet medegevallen. Het is een zoet, conventioneel en niet fraai gekleurd stuk, dat in prent beter voldoet dan als origineel. Maar de Murillo's, straattypen uit Sevilla, zijn prachig en misschien nog belangrijker dan de madonna's van dien meester.

Rubens schittert in de galerij als een ster van de eerste grootte. Het laatste oordeel, de amazonenstrijd, de schaking der dochters van Leucippus, de nimfen, deze onderwerpen geven den Vlaamschen meester gelegenheid de forsche blanke vrouwen, die hij bij voorkeur tot zijn modellen koos, in allerlei houdingen af te beelden. De leeuwenjacht toont, wat Rubens als schilder van dieren vermocht. Maar vooral de portretten schenen mij prachtig toe, in het bijzonder die, waar de meester zich met zijn eerste vrouw in een kamperfoeliepriecel heeft afgebeeld, die van graaf Arundel en zijne gemalin, en die van Rubens' tweede vrouw met zijn jongste kind

Ook Van Dijck heeft hier uitmuntende werken. De Heilige Familie, Christus aan het kruis, zijn fraaie kerkelijke stukken; onder de talrijke portretten kwamen mij die uit den vroegeren tijd des meesters als de besten voor. In de lateren, ofschoon stil van kleur, en fijn wat de vleeschtinten aangaat, is toch iets conventioneels hinderlijk.

Jordaens toont zich in zijn groote stukken de evenknie van Rubens. Bijzonder rijk is de verzameling aan werken van Adriaan Brouwer, de uitmuntende colorist, die spelende en twistende boeren zoo goed wist weder te geven. Ook den Fluweelen Breughel leert men hier zeer goed kennen, terwijl Frans Snijders door uitmuntende stillevens vertegenwoordigd is.

Van Rembrandt bezit de Pinakotheek de H. Familie van 1631. Maria zit als Hollandsche huismoeder met haar knaapje op den schoot naast een wieg, waarover Jozef zich heenbuigt. Belangrijk zijn ook

de vijf tafereelen uit de passie, die den meester door den stadhouder Frederik Hendrik besteld werden. De schilder weet hier reeds met het licht te tooveren. Deze stukken zijn allen uit den eersten tijd van Rembrandt; van de latere bezit de verzameling er geen.

In de kabinetten vindt men vooral 17e-eeuwsche Nederlanders, als Gerard Terborch, Gerard Dou, met drie fraaie werken, Gabriël Metzu, met het „Driekoningenfeest", Frans van Mieris de oude, Jan Steen, met „de zieke vrouw", Pieter de Hooch, Adriaan van Ostade, Esaias van de Velde, Jan van Goyen, met een prachtig „strandgezicht", Allart van Everdingen, Salomon van Ruisdael, Jacob van Ruisdael, Philips Wouwerman, Jan Weenix, Jan Davidsz. de Heem, Willem Claesa Heda. Er zijn onder de werken dezer schilders vele meesterstukken. Ofschoon de meest beroemde Nederlanders hier niet zoo goed of in het geheel niet vertegenwoordigd zijn, vindt men van de eigenlijke „kabinetstukken" een uitmuntende verzameling.

Als men de oude meesters in deze Pinakotheek genoten heeft, en men gaat naar de Neue Pinakotheek, dan wacht er een groote teleurstelling. Het gebouw, een onbeholpen voortbrengsel van Romantiek, is grootendeels gevuld met werken van Duitsche schilders uit deze eeuw. Wie het nog niet weten mocht kan zien, hoe weinig die schilders beteekend hebben. Groote, harde, zeer academisch geteekende stukken, door de daarnaar vervaardigde, over de heele wereld verspreide reproducties maar al te bekend, „heroïsche" landschappen op rarekiekkastachtige manier verlicht, ziedaar de hoofdinhoud. Verder prullenboel, met enkele betere stukken, blijkbaar in den allerlaatsten tijd pas aangekocht.

Zooals mijnen lezers reeds bekend zal zijn, is men te Munchen tegenwoordig zeer voor de „nieuwe kunst" geporteerd. Men noemt haar daar „Secession". Ik sprak reeds met een woord over de tentoonstelling door de Secessionisten dit voorjaar georganiseerd. Deze tentoonstelling is zeer geschikt, om een denkbeeld te geven van de wijze waarop het nieuwe streven zich in de kunstnijverheid openbaart.

Eer ik daarover echter spreek, moge een enkel woord over de nieuwste Munchener bouwkunst hier een plaats vinden. Ik moet erkennen bedrogen te zijn in mijn verwachting, hier uitsluitend „nieuwe" kunst aan te zullen treffen. Ja, het kwam mij zelfs voor, alsof de voorstanders van het nieuwe nog maar betrekkelijk zelden in de gelegenheid gesteld worden, te toonen, wat zij als bouwmeesters vermogen.

In de buurt van de Theresiënwiese is in den laatsten tijd veel gebouwd, en nog heel wat is er op dit oogenblik onderhanden. Vooral aan de zijde van het veld, recht tegenover het reusachtige beeld van Bavaria, verrijzen de gebouwen uit den grond. Maar wie daarheen zou gaan, in de hoop hier nu den triomf der nieuwe kunst te aanschouwen, wordt al dadelijk zeer ontnuchterd, als hij boven alles uit een nieuwe Gothische kerk, geheel naar de regelen der kunst, haar onvoltooide massa omhoog ziet steken.

De villa's en huizen, in dit kwartier gesticht, vertoonen een stijl, die herinnert aan de Beiersche en Tiroolsche Renaissance, vermengd met Barok- en Rococo-motieven. De muren, voor Hollandsche begrippen bijzonder zwaar, zijn grootendeels bepleisterd; sterk sprekende profillen zijn vermeden, waarschijnlijk, daar de pleister-techniek zich daartoe niet best leende. Waar ornement is gebruikt, is het tamelijk vlak, en met betrekkelijk geringe variatie aangebracht.

Ook bij gebouwen van grootere afmetingen vindt men een soortgelijken stijl gebezigd. De bier- en concertgelegenheid, die „Kaimsaal" heet, vertoont een goed voorbeeld van deze manier. Met de constructieve waarheid hebben de bouwmeesters het niet nauw genomen, wat, bij de pleistertechniek, ook vrij wel een onmogelijkheid zou zijn. Daar bij ons het constructieve een der grondslagen van de nieuwe kunst vormt, zoo staat een Nederlander vreemd te kijken, als hij ziet, hoe de Muncheners zoekende zijn naar wat nieuws, zonder op de constructieve waarheid ook maar het minst te letten.

Bespeurt men bij sommige gevels en interieurs de nawerking van Barok en Rococo, ook het Empire, al is het dan ook in gewijzigden vorm en met modern-Engelsche motieven vermengd, vindt aanhangers. Weer andere architecten trachten den vakwerk-stijl der 16e eeuw nieuw leven in te blazen, terwijl de allermodernsten zich tot de „innige vlakheid", die ook bij ons als het voornaamste kenmerk van den nieuwen stijl geldt, bekeerd hebben. De gepleisterde gevels, de roode pannen, het groene houtwerk geven dan het mijn lezers voldoende bekende effect.

Bij de huizen in aanbouw trof mij de buitengewone zwaarte der muren van gebakken steen, en de ongemeen soliede wijze, waarop de steigers waren samengesteld. Ladders, als bij ons, werden niet gebruikt, doch flauw hellende vlakken van hout had men in haar plaats aangebracht. Deze gemakkelijke wijze van naar boven gaan maakte het mogelijk, de opperlieden door vrouwen te vervangen. Voor feministen moet het een aangenaam schouwspel wezen, als zij die oppervrouwen, in blauw katoenen japonnen en met kleurige doeken over het hoofd, twee aan twee met bedaarden pas de baren zien dragen, waarop de bouwstoffen naar boven gebracht worden. Het schijnt, dat reeds sinds overouden tijd deze toestand te Munchen bestaat, die aan het sterke geslacht, anders zoo naijverig op zijn rechten, geen aanstoot geeft. In de Isar-stad zou een vrouwenijke architect of bouwmeesteres beter dan elders op haar plaats zijn. Toch vernam ik niet, dat er zich eene gevestigd had.

Ten slotte kom ik tot de Munchener kunstnijverheid, die zich zoo weert en die een der steunpilaren van de „Secession" mag genoemd worden. Niet alleen op de tentoonstelling waren haar voortbrengselen ter bezichtiging en te koop, ook magazijnen in de stad voorziet zij geregeld van voorraad.

Het karakter van de „nieuwe kunst" verschilt te Munchen niet van dat, hetwelk zich elders vertoont. De ontwerpers zijn blijkbaar met de beste voornemens bezield, en hun streven is, om voorwerpen te leveren, die werkelijk te gebruiken zijn. Maar tusschen pogen en bereiken ligt ook hier een wijde kloof. De prijzen, die voor de eenvoudigste dingen gevraagd worden, zijn buitensporig hoog, en daardoor worden de voorwerpen, die als voor dagelijksch gebruik bedoeld zijn, inderdaad tot zaken van weelde. Ik zag bijvoorbeeld een handdoek, die van eenig ornement, in kunstnaaldwerk uitgevoerd, voorzien was. De prijs bedroeg 40 Mark, dus ƒ 24; wie zal zich de weelde kunnen veroorloven een dozijn van zulke handdoeken aan te schaffen? Ook voor vele andere artikelen, schijnbaar hoogst eenvoudig, werden dergelijke prijzen gevraagd.

Te Munchen is dus de „nieuwe kunst" alleen voor zeer gefortuneerden bereikbaar. Veel, wat er te zien is, trekt aan door nieuwheid, maar slechts enkele zaken zou men willen hebben. En hoe gaat het dan nog! Mijne vrouw, die de reis medemaakte, voelde

zich aangetrokken door eierdopjes, in rood koper gedreven, en inderdaad sierlijk en origineel bewerkt. Het is altijd aangenaam als men een dame met iets genoegen kan doen, en zoo werden wij dan de gelukkige bezitters van de fraaie voorwerpjes. Thuis gekomen wilden wij op het Paaschfeest de dopjes inwijden..... maar helaas, het bleek, dat de vervaardiger in zijn streven om wat nieuws en oorspronkelijks te leveren, vorm en afmetingen van de eieren, zooals de kippen gewoon zijn die te leggen, over het hoofd had gezien, zoodat wij genoodzaakt waren, weder tot de oude dopjes onze toevlucht te nemen. Ook een keurig kistje, met rijkbewerkt koperen beslag, kochten wij aan. Zijn bestemming was tot berging van sigaren te dienen, doch ook hier bleken de afmetingen niet goed gekozen.

Hoe „practisch" de nieuwe kunst zich dus voordoet, van de eischen, die het werkelijk leven stelt, heeft zij het rechte begrip nog niet. De meubelen zijn soms zeer eigenaardig, maar meestal te plomp, en passen daarom alleen in bijzonder groote vertrekken. Combinaties van meubelen, zooals men die in Engeland veel ziet, worden ook te Munchen gaarne gemaakt. Maar hunne bruikbaarheid is wel eenigszins twijfelachtig.

Het verdient opmerking, dat de modellen van 1820—1840, zooals onze grootvaders die gebruikten, door de nieuwe kunst bij voorkeur worden gevolgd. De tijd ligt nog zoo lang niet achter ons, dat de meubelen uit die periode als geheel en al verwerpelijk werden beschouwd. Zelfs de handelaars in oudheden gaven er niets voor. Doch nu is het getij gekeerd. Erkend moet worden, dat de meubelen in questie zeer gemakkelijk in het gebruik zijn. De nieuwe kunst echter, waarschijnlijk bevreesd in al te getrouwe navolging te vervallen, veroorlooft zich veranderingen, die de bruikbaarheid der meubelen niet alleen verminderen, maar soms geheel en al doen verdwijnen.

Het drijven van metaal wordt met succes beoefend. Wij zagen een theeservies, van rood koper, bestaande uit een blad, trekpot, melkkan en suikerpot. De prijs was zeer hoog, maar het quasi-Japansche patina maakte een zeer artistiek effect. Evenwel ook dit servies zou in de practijk niet voldoen, daar het blad te klein, de trekpot veel te groot was, en beter als waterketel te gebruiken zou zijn.

De heeren van de nieuwe kunst mogen het mij vergeven, maar na al, wat ik van hun werk zag, ben ik tot de overtuiging gekomen, dat zij dáár het beste slagen, waar zij het werkelijke leven geheel buiten beschouwing laten en dus bibelots maken. Wanneer ik hierdoor misschien het doodvonnis over de geheele nieuwe richting uitspreek, is dit niet mijn schuld.

In een volgend opstel hoop ik het een en ander over Budapest, het doel van mijn reis, en over de aanleiding, die mij daarheen voerde, mede te deelen.

DE N. Z. KAPEL TE AMSTERDAM.

Het gaat den heeren, die zich voorgenomen hebben de N. Z. Kapel te Amsterdam te sloopen, nog niet geheel naar den vleeze. Hun wordt het eigendomsrecht op het gebouw betwist. Vast staat, dat aan de gemeente Amsterdam althans een deel van het gebouw toebehooren, nl. de toren met zijn inhoud.

De regelingen, in het laatst der vorige en het begin van deze eeuw getroffen, schijnen de grondslag te zijn, waarop de Nederduitsch Hervormde Gemeente haar eigendomsrecht baseert. Voor rechtsgeleerden valt hier wat te doen, want het is er verre van af, dat de zaak toen behoorlijk geregeld werd. Zooveel is wel duidelijk, dat het gebouw aan de Hervormden is afgestaan ten behoeve van hun eeredienst en niet om er, na afbraak, een slaadje uit te halen. Dat de op het profijtje beluste heeren dat niet inzien bewijst, dat zij elk gevoel van betamelijkheid en kieschheid missen.

Om aan de zaak een glimp van behoorlijkheid te geven, laten zij het voorkomen, alsof de kerk zóó bouwvallig is, dat zij wel gesloopt *moet* worden. Uit vrees, dat bouwmeesters tot de overtuiging zouden kunnen komen, dat herstelling mogelijk ware, wordt ieder deskundige ten strengste uit het gebouw geweerd.

Er is echter nog iets. Laat ons eens aannemen, dat het eigendomsrecht niet wordt betwist, en dat de slooping dus kan geschieden. Zal de gemeente Amsterdam, die tegenwoordig, waar het de toepassing der bouwverordeningen geldt van geen gekscheren weten wil, dan toestaan dat het terrein, geheel in strijd met de verordeningen, bebouwd wordt op de wijze, als in de bedoeling schijnt te liggen? Zal het kleine bedehuis, dat men wil oprichten, tusschen de winkelhuizen aan de Kalverstraat en het Rokin mogen worden gebouwd? Zal de rooilijn der Kalverstraatgevels die van de „kastjes" mogen zijn? Zullen ook de vele andere beperkende bepalingen, waaraan thans met kracht de hand wordt gehouden, ten behoeve der speculatie van de Nederduitsch Hervormde Gemeente buiten werking worden gesteld?

Wij gelooven niet, dat het Amsterdamsch stadsbestuur daarvoor te vinden zal zijn. Reeds hoorden wij beweren, dat de Hervormde Gemeente dit verwacht noch verlangt, maar dat zij, als de bouwpolitie haar, na de slooping, de keus laat tusschen bedehuis en winkelhuizen, het bedehuis, dat zij niet noodig heeft, blijmoedig overboord zal werpen, om de rentegevende winkelhuizen te redden.

Wij hopen, dat wie dit voorspellen tot de broodetende profeten zullen blijken behoord te hebben. Maar wij zijn niet gerust, want nu eenmaal de Mammon de heeren in zijn klauwen heeft, laat hij hen zoo spoedig wis niet los.

GASTRAM DEN HAAG—LOOSDUINEN

Den 31n Maart eindigde de zesmaandelijksche proefdienst van de gastram. Het eenige wat gedurende de maand Maart plaats had, was dat op den 22n aan den electro-magnetischen ontsteker een verbindingsknop losraakte, waardoor natuurlijk een der beide motoren buiten werking gesteld werd. Gastram n°. 2 deed toen een rit heen en terug, waarna n°. 1 weder den dienst op zich nam.

Het gasverbruik deze maand bedroeg 518 liter per wagenkilometer, terwijl het verleden maand 496 liter bedroeg. Dit komt waarschijnlijk wijl er in de maand Maart sneeuw en vorst is geweest. Vooral met vriezend weder, als de rails droog zijn, is de wrijvingsweerstand veel hooger dan het geval is bij regenachtig weder.

De gastram heeft zich deze maand in groote belangstelling mogen verheugen en de zesmaandelijksche proef in Den Haag heeft weer veel goed gemaakt wat het Duitsche fabrikaat te Dessau en Maastricht bedorven had. Dat de proef ook in het buitenland de aandacht getrokken heeft, wordt bewezen door de bezoekers uit Frankrijk, België, Duitschland en Engeland, die expres voor dit doel Den Haag bezochten.

Nu, dat de proef geëindigd is, kan als merkwaardigheid vermeld worden, dat wij geen enkel reservestuk voor de tram hadden, behalve twee klossen voor de electrische ontstekers; deze werden echter niet gebruikt. Het is een bewijs van het vertrouwen dat wij in de gastram stelden, een vertrouwen, dat niet beschaamd is geworden.

W. Meischke—Smith M.Sc,
Civiel-Ingenieur.

PRIJSVRAGEN

Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Op de buitengewone prijsvraag, in het jaar 1898 door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst uitgeschreven voor het verkrijgen van ontwerpen voor een vorstelijk paviljoen op het duin bij een Nederlandsche zeebadplaats, zijn slechts twee antwoorden ingekomen. De Jury, bestaande uit de heeren C. Muysken, A. Salm G.Bz., E. Gugel, J. J. Weve en Joh. Mutters Jr., stelt voor geen volle bekroning toe te kennen en als erkenning voor hun moeitevollen arbeid alleen geldelijke beloonigen aan de ontwerpers te geven en wel ƒ150 voor het project „ce sera moi Nassau" en ƒ50 voor het antwoord, onder het motto „Fancy" ingezonden.

Vereeniging „de Friesche Bouwkring" te Leeuwarden.

Jury-Rapport.

Op de 1e prijsvraag, een winkelpui, waren ingekomen 28 ontwerpen, waarvan een negental eene verdere beoordeeling waardig bleek te zijn, n.l.: de ontwerpen onder de motto's S. A. M. — Verloren oogenblikken — Majolique — Sic Volo — François — Steenconstructie — Spes — Posno en A. B.

N°. 1. S. A. M. Is een zeer eenvoudige oplossing en niet onverdienstelijk. Het ontwerp is geschikt voor vele gevels, alhoewel de ontwerper er eene bepaalde geveloplossing aan heeft toegevoegd, die echter het effect niet verhoogt. De oplossing van het houten kozijn met deur is veel te zwak. De pui is zeer goed geteekend, die van den geheelen gevel echter niet.

N°. 2. Verloren oogenblikken. Door den eenvoud is het ontwerp wel geschikt voor vele gevels. De vraag is 't of niet een kroon, in plaats van een deklijst, het effect zou verhoogd hebben. Alhoewel het ontwerp veel verdienste bezit, zal het toch niet eenen bevredigenden indruk geven.

N°. 3. Majolique. Heeft eene geheele geveloplossing gemaakt en de pui daarmede of omgekeerd den gevel met de pui in overeenstemming gebracht. De niet algemeene vorm van het winkelraam geeft eene goede oplossing. De deuren er naast passen er echter niet bij, ook zijn de steunpunten in de pui te schraal om den daarboven staanden gevel te dragen. Het teekenwerk is niet onverdienstelijk.

N°. 4. Sic Volo. Dit ontwerp is stemmig. Eene betere verhouding tusschen deur- en raamopeningen ware gewenscht. Het teekenwerk is uitstekend behandeld, van de details is niet al te veel gemaakt.

N°. 5. François. De architectuur drukt te weinig constructie van hard- en gebakken steen uit. De behandeling van het teekenwerk is vrij goed.

N°. 6. Steenconstructie. Goed gekozen vorm en als afzonderlijke pui in de meeste gevallen bruikbaar. Het bezit veel verdienste bij eenheid van karakter. Goede overeenstemming met de aangegeven bouwstoffen. De beneden-borstwering had iets hooger kunnen zijn. De teekening is flink en netjes behandeld.

N°. 7. Spes. De verdienste van dit ontwerp ligt in de goede verhouding en constructie. Een verhoogde winkelvloer is evenwel niet aan te bevelen. Het teekenwerk is vrij goed.

N°. 8. Posno. Is eenvoudig. Maakt eenen goeden indruk. De deur is echter te bekrompen ten opzichte van het raam. Het ontwerp zou met weglating van al de raamlijnen in waarde toenemen. Het teekenwerk en de details zijn goed behandeld.

N°. 9. A. B. Men heeft gestreefd naar oorspronkelijkheid in vorm, maar het hoofddoel n.l., de étalage, uit het oog verloren. Het ontwerp is goed geteekend.

Het kwam de Jury voor dat de antwoorden, ingekomen onder de motto's „Steenconstuctie" en „Sic Volo", het meest aan den eisch van het programma voldoen; zij stelt daarom voor den 1e prijs toe te kennen aan motto „Steenconstructie" en den 2e prijs aan motto „Six Volo".

Met het oog op de verdienste van nog enkele der 7 overblijvende plannen geeft de Jury in overweging aan nog drie antwoorden een eervolle vermelding toe te kennen en wel die onder de motto's: S. A. M. — Verloren oogenblikken — en Majolique.

2e Prijsvraag: Een gesmeed-ijzeren lantaarnpaal.

Er waren ingekomen 11 ontwerpen waarvan de jury de ontwerpen, ingekomen onder de volgende motto's een verdere beoordeeling waardig acht: Gasgloeilicht, Kritiek, Licht 8 en IJzerconstructie.

N°. 1. Gasgloeilicht. Is niet gelukkig van vorm. Het voetstuk is zeer gezocht. De verhouding is niet fraai. Het teekenwerk is redelijk.

N°. 2. Kritiek. Dit is een zeer goed ontwerp. De vier lantaarns staan echter wat op elkander en zijn niet fraai van model. Eene eenigszins zwaardere afmeting van het voetstuk zou het geheel ten goede komen. Overigens maakt het een aangenamen indruk. Het teekenwerk is uitstekend.

N°. 3. Licht 8. Geeft op het eerste gezicht eenen aangenamen indruk voor wat het ijzerwerk betreft, doch bij nadere beschouwing blijkt dat de constructie nog al te wenschen overlaat, vooral de overgang en verhouding van het niet met het geheel in overeenstemming zijnde voetstuk. Het teekenwerk is goed.

N°. 4. IJzerconstructie. Is artistiek in opvatting en het onderling verband tusschen lantaarn en voetstuk is zeer goed opgelost. Een minder eentonige vorm van het opgaand gedeelte zou het ontwerp in waarde doen winnen. De constructie van de armen zal met het oog op de vele verbindingen vereenvoudigd moeten worden. Het teekenwerk is zeer goed.

De jury acht dat voor de bekroning in aanmerking komen de ontwerpen onder de motto's: IJzerconstructie — 1e prijs. Kritiek — 2e prijs.

3e Prijsvraag. Een houten trap op keepboomen, ingekomen 11 ontwerpen.

Over het algemeen schijnt men de bedoeling niet goed begrepen te hebben. Bij de best bewerkte plannen is van de omgeving (het trappenhuis) veel werk gemaakt, doch hebben vorm en detailleering van de trap zelf geen verdienste, terwijl anderen de meest gewone vormen en details zonder eenige oorspronkelijkheid hebben toegepast.

De jury vindt dan ook bezwaar de prijzen toe te kennen maar stelt voor aan het ontwerp onder motto Klimmen ƒ10 en het ontwerp onder motto Exelsior ƒ5 uit te keeren, zonder bijvoeging van het getuigschrift.

Als inzenders van de bekroonde antwoorden op de prijsvragen, uitgeschreven door genoemde Vereeniging, hebben zich bekend gemaakt de heeren H. A. J. Dammerman Jz, te Amsterdam, van het ontwerp „S. A. M."; Auguste Baels, te Vlissingen, van het ontwerp „Majolique"; J. N. Munnik, te Amsterdam, van het ontwerp „Klimmen"; en J. A. Beijersbergen, te Wassenaar, van het ontwerp „Exelsior".

De ontwerpers van „Sic volo" en „Verloren oogenblikken" wenschen onbekend te blijven; voor de namen der overige bekroonden verwijzen wij naar het vorig nommer.

Nederl. Vereeniging voor Teekenonderwijs.

Onder leiding van den heer W. B. G. Molkenboer is te Amsterdam de 19e algemeene vergadering gehouden.

De heer C. A. Lion Cachet leidde de bespreking in betreffende het handteekenen voor leerlingen van ambachtsscholen, avondteekenscholen e. a.

In zijn uitvoerige studie kwam de heer Lion Cachet tot de conclusie, dat het teekenen naar de natuur, perspectievisch teekenen op de lagere school, waar men den toekomstigen ambachtsman aantreft, wel gemist kan worden, ja, spreker zou het wel willen afschaffen, en daarvoor het doorsnee en projectievisch teekenen in de plaats stellen. Het projectievisch teekenen toch doet de voorwerpen niet kennen zooals ze zijn in de werkelijkheid en dit alleen heeft de vakman noodig.

Onderscheidene sprekers, ofschoon hulde brengende aan de goede bedoelingen van den inleider, konden toch niet alles toegeven wat de heer Cachet als vaststaande uit zijne ervaring meende te mogen beschouwen. Zij meenden, dat ook voor het teekenonderwijs op de lagere school noodig is, dat men bijv. door gipsafbeeldingen een indruk krijgt van hetgeen men ziet. Ook zou het perspectievisch teekenen een uitstekend middel kunnen zijn om het voorstellingsvermogen tegemoet te komen.

In zijn repliek gaf de heer Lion Cachet te kennen dat, al was het waar dat de onderwijzer door een perspectief voorbeeld te geven, spoedig bij den leerling een begrip van het voorwerp had weten in te prenten, dit toch waarschijnlijk ook wel op andere wijze, b.v. door een projectief voorbeeld, kon verkregen worden.

Het bestuurslid, de heer Wierink, waarschuwde er tegen dat men niet *a priori* moest beweren, welke weg de eenige ware is. Het was zeker nuttig dat deze zaak hier eens goed besproken en van gedachten gewisseld werd, doch hij zou het ook namens het Bestuur, dat deze zaak ernstig overwogen had, ten sterkste moeten ontraden moties te stellen of voorstellen te doen om commissarissen te benoemen, die dan zouden kunnen verklaren wie het hier aan het rechte eind had. Daar de Vergadering dezen wenk of wensch van het Bestuur deelde, dankte de Voorzitter de inleiders en de debaters voor hunne beschouwingen.

De heer Meerwalt voerde het woord over het behoud van teekenonderwijs onder de leervakken op de lagere school, welke zaak door het Bestuur nader zal worden overwogen.

De volgende vergadering zal te Haarlem worden gehouden.

Vereeniging de Friesche Bouwkring.

Vergadering van 5 April 1899.

Na opening der vergadering en lezing der notulen worden 2 leden met algemeene stemmen aangenomen, terwijl een der aanwezigen den wensch te kennen geeft om als lid toe te treden.

Daarna doet de Voorzitter mededeeling van antwoorden en van gevoerde briefwisseling aangaande de verzonden circulaires betreffende het in teekening brengen van oude bouwwerken, en stelt de Vergadering voor om, met het oog op de daarmee gepaard gaande kosten, te beginnen met het gerestaureerde Kanselarijgebouw te dezer stede en om de afbeeldingen tevens voor nietleden verkrijgbaar te stellen. De groote belangstelling, die deze

circulaires hebben gewekt, doet het bestuur vermoeden dat de Vereeniging daardoor een deel van de nogal belangrijke kosten zou kunnen dekken, waardoor wij in staat gesteld worden om alsdan met iets flinks voor den dag te komen.

Eenige proeven van afbeeldingen werden den aanwezigen ter bezichtiging aangeboden; na eene zeer geanimeerde discussie werd besloten het Bestuur te machtigen om overeenkomstig het voorstel te handelen.

In de pauze die nu volgde namen de leden met belangstelling kennis van de antwoorden op de in 't vorige jaar uitgeschreven prijsvragen.

Ten slotte nam de Voorzitter het woord om in de laatste bijeenkomst van dit seizoen mede te deelen, wat de laatste vergaderperiode voor ons is geweest en wat met het oog daarop van de Vereeniging is te verwachten.

Na eene opsomming van al hetgeen er was behandeld, werd er op gewezen dat velen trouw de vergadering bezoeken; zelfs waren er steeds buitenleden tegenwoordig.

Toch meende de Voorzitter te mogen veronderstellen dat alle leden ook belangstellende leden behoorden te zijn; hij stelde daarom de vraag: „Wat kan er gedaan worden om de ambitie van alle leden op te wekken, of wel, welken weg moet men op om alle leden aan de werkzaamheden te doen deelnemen?"

Een der aanwezigen doet het veel genoegen dat de Voorzitter dit punt ter sprake brengt; hij meent dat wanneer ook eens meer practische zaken worden behandeld, het bezoek zal toenemen, wat vooral het ambacht ten goede zal komen.

Een ander lid besprak den band tusschen aannemer en architect naar aanleiding waarvan de Voorzitter te kennen geeft, dat het zeker in 't belang der vereeniging zal zijn, wanneer die zaken in de vergadering werden ingeleid.

Op voorstel van een der leden werd besloten een en ander ook ter kennis te brengen aan de niet-aanwezige leden, waarna de Voorzitter met een tot weerziens deze laatste en zeer gezellige bijeenkomst sluit.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs zal Dinsdag 11 dezer te 10½ uren vergaderen in het lokaal *Diligentia*.

In deze vergadering komen o. a aan de orde: 1°. eene discussie over de doorgraving der landengte tusschen Noord- en Zuid-Amerika en de jongste Panama-plannen, naar aanleiding van de voordracht van het lid G. E. V. L van Zuylen op de Instituutsvergadering van 14 Februari 1899, en 2°. eene kunstbeschouwing over monumentalen bruggenbouw, met inleiding en toelichting door den heer C. H. Peters, rijksbouwmeester.

AMSTERDAM De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst heeft den leden een stembiljet toegezonden voor de verkiezing van twee leden van het bestuur. De aftredende leden van het bestuur zijn de heeren V. G. A. Bosch, te Arnhem, en J. A. Mulock Houwer, te Deventer, die beiden herkiesbaar zijn. De stembiljetten worden vóór den 10n Mei 1899 vrachtvrij ingewacht bij den secretaris der Maatschappij.

— De heer Neiszen, adjunct-directeur der gemeentewerken te Rotterdam, komt inderdaad ernstig in aanmerking voor de betrekking van administratief directeur der gemeentelijke tram alhier. Voor het electrotechnisch beheer blijft als directeur genoemd de heer Doijer, te Delft.

ARNHEM. Burg. en Weth. hebben den Raad voorgesteld om het landgoed Sonsbeek voor de gemeente aan te koopen; dit voorstel berust op de volgende overwegingen:

Door den aankoop van Sonsbeek is de quaestie der stadsuitbreiding naar dien kant toe, geheel in handen der gemeente gekomen, zonder dat de gemeente de risico eener bouwonderneming draagt.

Daar het geheele landgoed ongeveer eene uitgestrektheid van 500 H.A. bezit, waaronder zich vele woeste gronden bevinden., is door den aankoop tevens de mogelijkheid tot productieve werkverschaffing geopend. Woeste gronden zullen ontgonnen worden en zoo zal het landgoed mettertijd productiever worden.

Een ander deel van den woesten grond zou bestemd kunnen worden om de onverkoopbare meststoffen van de gemeentereiniging te ontvangen.

Eindelijk is een der motieven van den aankoop het onlangs opgeworpen denkbeeld om van gemeentewege een krankzinnigengesticht te bouwen.

Zijn al deze motieven van practischen aard, niet minder woog het belang Arnhem zijne schoone omstreken te doen behouden.

EINDHOVEN. De Gemeenteraad heeft besloten voor de oprichting eener nieuwe gasfabriek eene leening aan te gaan van ƒ 100,000 in 200 obligatiën van ƒ 500 elk

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is benoemd tot buitengewoon opzichter H. de Leeuwerk, te Giessen, bij de kanaalverbreeding en oeververdediging der Zuid-Willemsvaart tusschen sluis n° 7 en de Aarle-Rixtelsche brug, en is de civiel-ingenieur J. Bruins, te Baarn, benoemd tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij de werken tot verbetering van den Neder-Rijn en de Lek.

— Ter vervanging van den heer F. L. S. F. baron van Tuijl van Serooskerken, die met het einde van het loopende jaar zijn ontslag heeft aangevraagd als ingenieur van het waterschap „de Regge", is door het hoofdbestuur van dat waterschap als zoodanig benoemd de heer A. Zandstra Fzn., civiel-ingenieur te Haaksbergen.

— Tot technisch adviseur der Ermelo—Machadodorp Spoorweg-maatschappij is benoemd do heer Sicco H. Smit, ingenieur der Nederl. Zuid-Afrik. Spoorweg-maatschappij te Amsterdam.

— Tot directeur der gemeentewerken te Dordrecht is benoemd de heer J. N. van Ruijven, ingenieur bij de gemeentewerken te Utrecht, met 14 stemmen, tegen 4 op den heer P. A. A. Faure, kapitein-ingenieur te Breda, en 1 blanco.

— Tot tijdelijk leeraar in het rechtlijnig teekenen aan de Burgeravondschool te Dordrecht is benoemd, voor den tijd van één jaar, de heer G. C. Michell, op een belooning van ƒ 400.

— Tot opzichter aan de gasfabriek te Groningen is benoemd de heer H. Roelfsema en tot leeraar in het han teekenen aan de Ambacht-school aldaar, de heer M. Lingmont te Utrecht.

— Tot teekenaar bij de firma F. W. Braat te Delft is benoemd de heer Cs. Eecen Az. te Oudkarspel

— Donderdag 6 April overleed te Arnhem op 68-jarigen leeftijd de kunstschilder B. L. Hendriks.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bekwaam bouwk. opzichter, voor 15 maanden. Salaris ƒ 90 per maand. Adres lett. Z G 109, *Nieuws v. d. Dag*.

— Opzichter-teekenaar bij schoolbouw te Vlissingen, gedurende 4 à 5 maanden. Adres vóór 6 April aan den gemeentebouwmeester. (*Zie adv. in het vorig no.*)

— Opzichter bij den prov. Waterstaat in de prov. Zuid-Holland. Aanvangsjaarwedde ƒ 1200 Adres op zegel vóór 15 April bij het college van Gedeputeerde Staten te 's-Gravenhage (*Zie adv. in dit no.*)

— Een bekwaam en ervaren opzichter-teekenaar en een geoefend teekenaar, bij den bouw van het abattoir te Utrecht Salaris naar bekwaamheid. Adres den directeur der gemeentewerken. (*Zie aav. in het vorig no.*)

— Bekwaam teekenaar-constructeur aan de Nijmeegsche machinefabriek, ketelmakerij en ijzergieterij, in staat om den administrateur bij afwezighe.d te vervangen, Salaris ƒ 1200 à ƒ 1500 met winstaandeel. Adres den heer A. J. Brouwers, comm. der Nijm. Tramwegmij., Nijmegen.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Bouwk. teekenaar, 19 jaar, pract. en theor. ontwikkeld, zag zich gaarne als zoodanig geplaatst. Goede refer. Hoog salaris geen vereischte. Adres no. 59, Bureau dezes. (2)

— Bouwkundige met goede referentiën biedt zich aan als opzichter-teekenaar of uitvoerder. Adres lett. D N. Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*) (1)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1.	Bouwkundig Opzichter	leeft.	25 j.	ong. sal.	ƒ 70 à 80	p. m.
2.	„ „	„	32 „	geh. „	- 1000	's jaars.
3	Opzichter-Teekenaar	„	20 „	ong. „	- 70	p. m.
4.	„ „	„	23 „	„ „ „	- 80	„
5.	Chef Mach. Werkmeester	„	49 „	geh. ƒ 1250	's jaars	mi

GEBR. VAN DER VLIET
IJzerhandelaars te Amsterdam.

Staal-, Plaat-, Band-, Hoek en T-IJzer enz
Stalen Balken in verschillende profiele en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Rokin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen*. — *Privaat-Inrichtingen*. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen*. — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Woensdag 26 April 1899***, des namiddags ten **2** ure (*locale tijd*), zal aan het bureau van den Sectie-Ingenieur in het Hoofdgebouw aan het Moreelsche Park te Utrecht, worden aanbesteed:

BESTEK F.

Herstelling van Timmer-, Metsel-, IJzer- en Loodgieterswerken aan Kunstwerken, Gebouwen en Inrichtingen, behoorende tot de lijnen Amsterdam—Oosterbeek, Ede—Wageningen, Utrecht—Rotterdam, Breukelen—Harmelen, Gouda—Den Haag—Scheveningen en Leiden—Woerden, in 9 Perceelen.

Het bestek ligt van af 4 April ter inzage op het bureau van den Sectie-Ingenieur te Utrecht en is aldaar op franco aanvraag te bekomen ad **ƒ 1.00**. Tevens zijn aan hetzelfde adres ad **ƒ 0.25** te bekomen exemplaren van de Algemeene Voorwaarden (met verbeterblad) op het bestek van toepassing.

Aanwijzing op het terrein tusschen 10 en 19 April als in het bestek vermeld.

UTRECHT, 1 April 1899.

AANBESTEDING.

Het Heemraadschapsbestuur van de MARK en DINTEL is voornemens op ***Woensdag den 26 April 1899***, voormiddags **10** uur, in het *ZUID-HOLLANDSCH KOFFIEHUIS* van den Heer A. VAN HOVE, Groote Markt te *Breda*, in het openbaar

aan te besteden:

BESTEK No. 1.

De herstellingen en vernieuwingen met het eenjarig onderhoud der Sluiswerken en Jaagpad. Het maken eener Bazaltmuur lang 62 meter. Het maken van Remmingwerken binnen en buiten de Schutsluis, in een perceel, geraamd op ƒ 21660.

BESTEK No. 2.

Het baggeren in de rivier in vijf perceelen en in massa, te zamen 34600 M³. Raming ƒ 11860.

De bestekken zijn op franco aanvrage en tegen betaling van **50** cent per exemplaar te bekomen bij den waterbouwkundige F. A. H. VAN DER VAART, te *Oud-Gastel*, bij wien nadere inlichtingen te bekomen zijn.

Aanwijzing voor bestek No. 1, op Donderdag den 20 April 1899, voormiddags 10 uur, te *Dintelsas*.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op ***Dinsdag 18 April 1899***, des namiddags ten **2** ure (West-Europeesche tijd) aan het Bureau van den Sectie-Ingenieur der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het STATIONSGEBOUW te *Groningen*, van:

BESTEK M.

Het uitvoeren van eenige herstellings- en vernieuwingswerken, met bijlevering der materialen aan gebouwen, kunstwerken en inrichtingen, behoorende tot de lijnen *Harlingen—Nieuwe-Schans*, *Groningen—Delfzijl*, *Sauwerd—Roodeschool* en *Beilen-Groningen*, in negen perceelen.

De BESTEDING geschiedt volgens **§ 31** der Alg meene voorwaarden genoemd in § 56 van het BESTEK.

Het BESTEK ligt van ***den 1sten April 1899*** ter lezing aan het BUREAU van den heer Sectie-Ingenieur Jhr. H. H SANDBERG VAN BOELENS te *Groningen*, en is op aanvraag aan genoemd bureau te bekomen, tegen betaling van **ƒ 1.**

De Algemeene voorwaarden op het BESTEK van toepassing, zijn terzelfder plaatse te verkrijgen tegen betaling van **ƒ 0.25.**

INLICHTINGEN worden gegeven als in het BESTEK vermeld.

GRONINGEN den 1sten April 1899.

MOLIJN -- Gouda.
Rietplanken.
FLUATEN,
tegen verweering van alle **STEENSOORTEN** en **MORTELS.**

W. J. WEISSENO,
Nieuwendijk 111, Amsterdam.
Fabriceert: GEIJKTE DUIMSTOKKEN, Twee- en Vijf Meterlatten, STALEN MEETKETTINGEN, Bakens, Jalons,
KOPEREN EN STALEN
Peillijnen, Peillooden, Peilstokken, *PEILSCHALEN enz.*
Magazijn van Passerdoozen,
TEEKENBEHOEFTEN
en Optische Instrumenten.
EQUERRES, PRISMA'S enz.

AANBESTEDING.

Op ***Zaterdag 22 April 1899***, des voormiddags om **11 uur**, zal in het *Koffiehuis* van den Heer H. VLASBLOM, aan de Groote Markt te *Breda*, door den ondergeteekende voor eigen rekening worden

aanbesteed:

Het BOUWEN van DRIE WOONHUIZEN op een terrein gelegen aan den *Nieuwen Boulevard*, onder de gemeente Teteringen.

Bestek en teekening verkrijgbaar à **ƒ 1.25**, van af 10 April, aan de drukkerij van de firma GEBROEDERS OUKOOP.

Aanwijzing zal worden gedaan op Dinsdag 18 April, des voormiddags 11 uren, in bovengenoemd Koffiehuis, alwaar bestek en teekening ook ter inzage zullen liggen.

A. VAN DER LEE,
Architect.

J. VAN DER MOST,
Steenhouwer en Metselaar,
SCHIEDAM.
Molensteenen, Slijpsteenen.
Ruw en bewerkt
MARMER.
SCHOORSTEENMANTELS

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37**,
ROTTERDAM.
Specialiteit in het vervaardigen van
HEETE-LUCHT-BAKOVENS,
Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.
Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

HOUTCEMENT
BEDEKKINGEN worden tot **billijke prijzen** en onder **garantie** geleverd door
W. J. VAN ELDEN Hz.
Lood- en Zinkwerker,
Singel 229 b/d Paleisstraat,
AMSTERDAM.
Vertegenwoordiger der sedert **1868** gevestigde firma **CARL SCHMIDT & Co.**, te *HIRSCHBERG in Silezie.*
Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar.

BOUWKUNDIGE,

met goede referentiën, biedt zich aan als **Opzichter-Teekenaar** of **Uitvoerder.**

Brieven onder lett. D N, Bureau dezes.

De Gedeputeerde Staten

DER

Provincie **ZUID-HOLLAND,**

maken bekend, dat te vervullen is eene betrekking van

OPZICHTER

BIJ DEN

Provincialen Waterstaat,

op eene aanvangsjaarwedde van **ƒ1200.** Vereischten zijn, behalve de algemeene kennis voor soortgelijke betrekking vereischt, meer in het bijzonder kennis van Zeeweringen, Rijs- en Aardewerken.

Zij, die voor deze betrekking in aanmerking wenschen te komen, moeten hun op zegel geschreven verzoek bij het College inzenden **vóór 15 April** aanstaande.

's-GRAVENHAGE, 27 Maart 1899.

De Gedeputeerde Staten voornoemd,

FOCK, Voorzitter.
F. TAVENRAAT, Griffier.

Voor het bouwvak en bierbrouwerijen.

Absolute vernietiging van champignons, zwammen en andere schimmelplanten. Voorkomt rotting en stank.

ANTINONNIN

Prospecti *gratis en franco*

Farbenfabriken vorm. Fr. BAYER & Co, *Elberfeld.*

Agent:

B. J. HESSELINK,

Keizersgracht 263. Amsterdam.

Machinale Jalousiën Fabriek

voor **HUIZEN** en **BLOEMENKASTEN.** Concurreerende prijzen, ruimen voorraad.

S. BRUIGOM, Arnhem

STOOMTIMMER-

HOUTWOL-FABRIEK

DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda

SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

STOOMHOUTDRAAIERIJ EN ZAGERIJ

van het **Broederhuis te Zeist.**

Biedt zich beleefd aan tot het vervaardigen van alle

HOUTDRAAIWERKEN,

net en **goed** afgewerkt. **Lage prijzen. Figuur-** en **Ornamentzagerij; Versierringen** voor **Veranda's, Tuinhuizen, Balustrades, enz. enz.**

Bij grootere partijen aanmerkelijke **PRIJSVERMINDERING.**

ROLLUIKEN van ***hout*** en van ***staal***, in verschillende ***constructiën.*** Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij

W. H. M. SCHOLTE,

Fabrikant, **Prinsengracht 516, AMSTERDAM.**

Proefstation voor Bouwmaterialen

KONING & BIENFAIT

mechanisch en chemisch onderzoek van metalen bouwmaterialen, verf machineolien, enz.

TARIEVEN op AANVRAAG VERKRIJGBAAR

amsterdam

VAN RIJN & Co, **SPIEGEL- en VERSTERGLAS.**

ROTTERDAM.

Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b.d. Nieuwe Binnenweg.

Glasverzilvering voor de ***grootste maten.***

Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

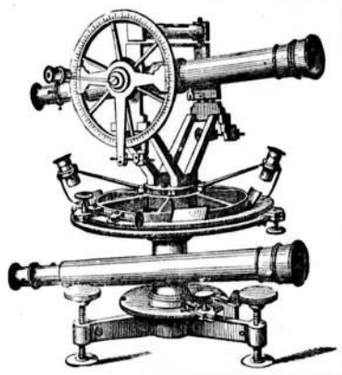

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS,** enz.

Geëmailleerde

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN

Prijs per rol van 10 M. op 110 cM. ƒ 3.00.

Levering franco door het geheele land.

NON PLUS ULTRA.

Het beste aller Calqueerpapieren. — Vervangt het linnen.

GEBRS KLOMPÉ, Arnhem & Deventer.

Eenig adres voor de **Lichtdruk-, Detail-** en **Calqueerpapieren.**

MONSTERS GRATIS en FRANCO.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG No. 15. ZATERDAG, 15 April 1899.

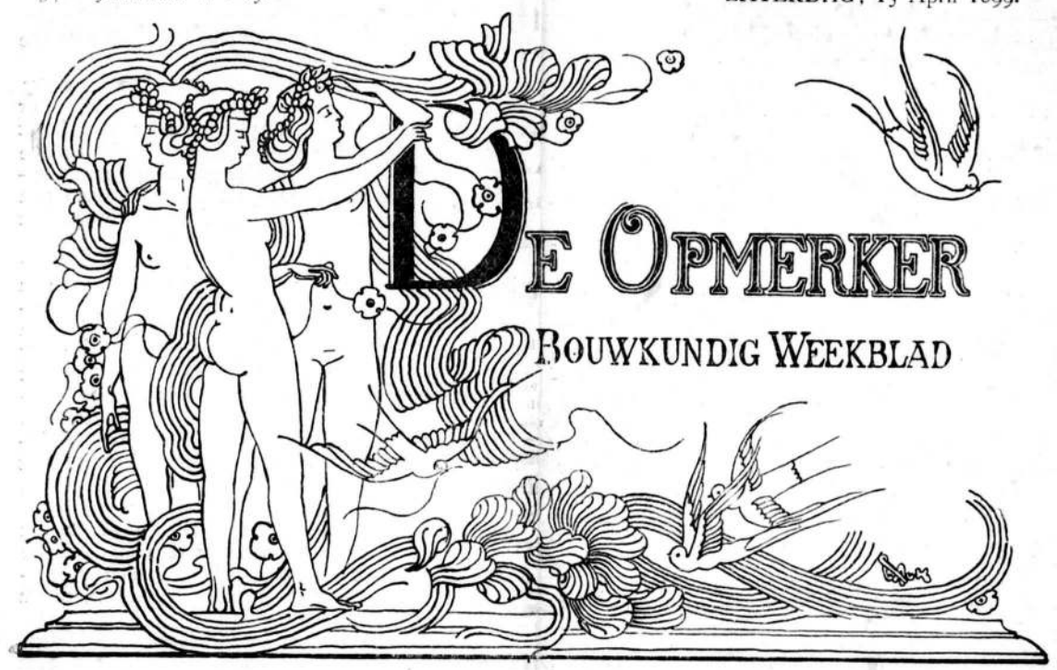

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ5.—; voor België ƒ6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ0.25, zonder plaat ƒ0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

REISHERINNERINGEN.

DOOR

A. W. WEISSMAN.

II.

Budapest.

Den 4n Maart verlieten wij te elf uren met den Orient-Express Munchen, om dienzelfden avond nog Budapest te kunnen bereiken. Dus op weg naar het doel mijner reis, dacht ik aan den zomer van het jaar 1894, toen het Amsterdamsch Stedelijk Museum de oorzaak was van veel leed, dat mij berokkend werd. En thans verschafte datzelfde gebouw mij de vereerende opdracht, om deel te nemen aan de beoordeeling van de ingekomen plannen voor het Hongaarsche Rijks-museum! De woorden des Predikers kwamen mij in de herinnering: „Alles heeft eenen bestemden tijd".

De reis van Munchen tot Weenen gaat voor een groot deel door prachtige berglandschappen. Tot Salzburg hadden wij dan ook meer oog voor de natuur dan voor onze medereizigers. Langzamerhand werden de uitzichten echter minder belangwekkend en gingen wij het reisgezelschap eens opnemen. In het bijzonder interesseerde ons een heer om zijn sprekende gelijkenis met den Mozes van Michel Angelo, vooral wat het hoofd betrof.

Na Linz deden zich weer prachtige tafereelen voor. Het gezicht op de prachtige, breede Donau, met het kasteel Persenbeüg, de hooggelegen kerk Maria Taferl en het reusachtige klooster Melk konden wij nog bij ondergaande zon genieten, doch toen wij te Weenen aankwamen, was het reeds geheel donker. Na Weenen begon het middagmaal in den restauratiewagen, dat pas eindigde, toen wij reeds een heel eind in Hongarije waren. Te middernacht bereikten wij Budapest.

De zon scheen helder,toen wij den volgenden morgen ontwaakten. Het was een bijzonder fraai tafereel, dat zich uit het venster van het hotel aan ons vertoonde. Op den voorgrond de Franz Josephsplatz, met parkaanleg, daarachter de breede Donau met de prachtige kettingbrug, en op den achtergrond het hooggelegen Ofen of Buda, met het koninklijk slot en andere voorname gebouwen.

Daar ik pas Maandag voor de jury-werkzaamheden verwacht werd, zoo konden wij den Zondag gebruiken, om de stad te gaan bezichtigen. Wij begonnen natuurlijk met het plein, dat in het Hongaarsch Ferencz-Jozseftér bleek te heeten. Recht tegenover ons hotel stond het Academie-gebouw, waar de jury samen zou komen. Het ongunstig oordeel, door den heer Henri Evers in het jaar 1886 over dit gebouw geveld, kan ik geheel onderschrijven. De „Berlijnsche" renaissance van Stüler maakt aan de Donau al geen beteren indruk dan aan de Spree. Hoe kwam men er toch in 1862 toe, juist Stüler met zulk een belangrijk werk te belasten? De leerling van Schinkel behoefde hier niet tot pleisterwerk zijn toevlucht te nemen, doch hij kon alles in gehouwen steen doen uitvoeren. Het prachtig materiaal had echter een betere behandeling verdiend.

Dat die mogelijk geweest ware, bewijst de brug, die, in het midden van het plein, Pest met Ofen of Buda verbindt. Wel mocht de heer Evers van die brug getuigen, dat hare conceptie zeer artistiek is. Toch werd zij van 1842 tot 1848 reeds gebouwd, en dus in een tijd, die wat zijn kunst aangaat, al zeer slecht staat aangeschreven. De kogels van het jaar 1849 kan men nog in de pijlers zien zitten, die de kettingen, waaraan de brug hangt, dragen. Die pijlers zijn twee in getal, en ongeveer 200 meter van elkan-

der verwijderd. Zij zijn in forsche Renaissance gedetailleerd, en bijzonder gelukkig van verhouding. Iedere pijler vormt als het ware een poort, waardoor het rijtuigverkeer plaats vindt. De trottoirs voor de voetgangers zijn buiten de kettingen aangebracht; zij loopen, als balcons, om de pijlers heen. Al zal het systeem, dat de Engelsche ingenieurs, die de brug bouwden, volgden, door geen hedendaagsch technicus meer als het beste beschouwd worden, toch moet erkend, dat Clark en Ternay, die de brug ontwierpen, een werk hebben geleverd, dat, wat schoonheid aangaat, de latere scheppingen verre achter zich laat.

Wij vervolgden onze wandeling door het noordelijk gedeelte van Ofen. Aan de overzijde van de Donau verhief zich het reusachtige nieuwe parlementsgebouw, een Gothische compositie, die het midden houdt tusschen Westminster en het Weener raadhuis. Ik zal later gelegenheid hebben uitvoeriger over dit bouwwerk te zijn; nu bepaal ik mij tot de opmerking, dat al is de combinatie van den koepel met de torens en de mansardes wat ongewoon, het geheel uit de verte gezien als een goedverdeelde massa zich voordoet.

In het gedeelte van Ofen, dat wij doorwandelden, wordt op het oogenblik zeer veel gebouwd. Het is de speculatie, die zich hier weert, doch op een geheel andere wijze dan bij ons. Het moet een kostbare onderneming zijn, te Budapest een huis op speculatie te bouwen. De afmetingen zijn die van een „maison de rapport" te Parijs, de muurzwaarten wisselen tusschen 1 M. en 0.60 M., en alles wordt zóo solide bewerkt, dat een Nederlandsch speculatiebouwer er geen hoogte van zou kunnen krijgen. Natuurlijk is het niet uit liefhebberij, dat zijn Hongaarsche collega zoo stevig bouwt; het bouwtoezicht dwingt hem daartoe. Er bestaat namelijk te Budapest een „Baurath", welk lichaam door de regeering van het Rijk is ingesteld, en dat een zeer groote macht heeft; in het bijzonder is het met het opstellen en uitvaardigen van bouwverordeningen belast. Daarenboven stelde het stedelijk bestuur nog een „Kommission für öffentliche und Privatbauten" in, zonder welker toestemming nergens gebouwd mag worden. Beide lichamen oefenen een zeer scherpe contrôle uit, en zoo is het begrijpelijk, dat er te Budapest niet alleen solide, maar over het algemeen ook fraai gebouwd wordt.

De huizen zijn allen van binnenplaatsen voorzien. Een monumentale ingang leidt naar de trap, die de verdiepingen met elkander verbindt. Die trap is steeds van steen; zij staat in gemeenschap met rondloopende balcons op de binnenplaatsen, die op iedere verdieping de rol van onze gangen vervullen. Op deze balcons komen de deuren uit van de afzonderlijk verhuurde appartementen, die, al naar gelang van de huurprijzen, uit meer of minder kamers bestaan. Men schijnt al van oudsher te Budapest aan deze inrichting gewend. Voor een Nederlander heeft zij echter weinig aantrekkelijks. De balcons in de open lucht moeten vooral des winters onaangenaam zijn, als de bezoeker aan de deur moet wachten, eer men hem opendoet. En de indeeling der appartementen zonder gangen, zoodat men altijd door de eene kamer naar de andere moet, schijnt ons weinig vrij en gerieflijk. De Hongaren denken daar echter anders over. Wij werden, ook in de woningen der magnaten, door de slaapkamers geleid, om in de salons te kunnen komen. De bedden waren achter gordijnen verborgen, maar overigens was het meubilair zichtbaar gebleven. Zoo is 's lands wijs 's lands eer. De huurprijzen van dergelijke appartementen zijn zeer hoog, zoodat ƒ 1500 à ƒ 2000 voor een betrekkelijk kleine ruimte niets ongewoons wordt gevonden.

De gehouwen steen is in Hongarije overvloedig; majolica en een fraaie gebakken steensoort wordt er veel gemaakt. Maar ook het pleisteren der gevels komt voor, en daarbij wordt van uit de hand geboetseerde ornementen soms een bijzonder gelukkig gebruik gemaakt. Er moeten te Budapest, naar wat men aan de gevels ziet, uitstekende beeldhouwers werkzaam zijn.

Er wordt nog veel „in stijl" gebouwd. Maar toch ziet men ook reeds hier en daar pogingen doen, om wat nieuws te scheppen. Bij de nog onvoltooide huizen te Ofen was menig interessant staaltje van nieuwe kunst. De steigers zijn uitermate stevig; het is, alsof ze niet weer afgebroken zullen worden. Tot het omhoogbrengen der bouwmaterialen wordt gebruik gemaakt van jacobsladders, die voortdurend hetzij door werklieden, hetzij door stoom of electriciteit, in beweging worden gehouden. Mijn aandacht werd getrokken door de afvoerpijpen aan de gevels, voor het hemelwater bestemd; zij zijn van gedreven koper, en hebben een middellijn van 0.25 M., zoodat zij verre onze buizen overtreffen. Ik vernam, dat zulke afvoerpijpen door de bouwpolitie worden voorgeschreven met het oog op de massa's sneeuw, die 's winters in Hongarije voorkomen.

Al voortwandelende kwamen wij aan de Margarethenbrücke, door Eiffel gebouwd, om Buda met Pest te verbinden. Deze brug heeft zes bogen; zij is niet recht, doch vormt een stompen hoek, en kan, wat schoonheid betreft, de vergelijking met de oude brug, die ik straks noemde, in het geheel niet doorstaan. Ten noorden van deze brug ligt in de Donau de Margarethen-Insel, des zomers een zeer bezochte plaats van vermaak. Thans was er op het eiland echter nog niets te doen. Het noordelijk gedeelte van Pest is de zetel der nijverheid. Daar ziet men de reusachtige stoommeelfabrieken, waarvan de Pester Walzmühle wel de voornaamste is. Zij heeft een machine van 1100 paardekracht, en maalt per jaar 8.500.000 hectoliter tarwe tot meel.

De fabrieken worden meer en meer naar het noorden verdrongen. Het gedeelte der stad tusschen het gebouw van het Parlement en de Margarethenbrücke is er reeds geheel van bevrijd. De terreinen, daar verkregen, zijn ten deele met prachtige huizen bebouwd, zoodat hier weldra een nieuwe wijk ontstaan zal, waarvan de Lipót Korút, het begin van den „Ring", die door geheel Pest loopt, de kern vormt.

Aan deze „körút" ligt het „Vigszinház" de pasgebouwde schouwburg, voor het blijspel bestemd. Het gebouw vertoont den stijl van ± 1760, met al de grilligheid toegepast, die het Rococo vorderde. Aan den voorgevel is een koepel, terwijl het tooneel door een holgebogen mansarde wordt bekroond.

Niet ver van hier vinden wij het „Westbahnhof", een gebouw dat met zijn middenpartij, waar de eigenlijke hal goed tot uitdrukking is gekomen, een aangenamen indruk maakt, die alleen door de mansardes der zijvleugels wat wordt geschaad.

Bij dit station beginnen de electrische tramlijnen, die Budapest in alle richtingen doorkruisen, en een gezamenlijke lengte van 100 kilometer (de afstand van Amsterdam naar Nijmegen) hebben. Het ondergrondsche systeem is in gebruik en voldoet uitmuntend; gedurende al den tijd van mijn verblijf in de Hongaarsche hoofdstad heb ik nimmer eenige stoornis op kunnen merken. Het „zonen-tarief" is op deze tramlijnen ingevoerd; de prijs per „zone" bedraagt ƒ 0.06. De wagens rijden met groote snelheid, die zij alleen op aan het eind eener zone, wat door een opschriftbord in het Hongaarsch is aangeduid. De trams rijden met zeer korte tusschenpoozen; men ziet ze aanhoudend door de breede straten snellen, en er behoort vaardigheid en koelbloedigheid toe, om zu'k een straat te voet over te steken. Daar de wagens echter onmiddellijk kunnen ophouden, is het gevaar niet zoo groot als het wel schijnt. Des avonds zijn de voertuigen schitterend verlicht. Als alle electrische trams zijn ook deze aan hevig schokken gedurende het rijden onderhevig; des avonds gaan die schokken met verduisteringen van het electrische licht gepaard.

Onder de Andrássy-strasze, die de Hongaren Andrassy-ut (spr. Aandrasji-oet) noemen, is de electrische tram beneden het plaveisel gemaakt. Men heeft hier dus een „underground' van 3½ kilometer lengte, doch zonder de nadeelen van het voorbeeld te Londen, daar de atmosfeer niet door rook bedorven wordt. Op deze lijn kan met zeer groote snelheid worden gereden. Telkens waar een station is, ziet men op de straat een klein paviljoen van majolica. In deze paviljoens is de toegang tot de trappen, die naar beneden voeren. De aanleg dezer lijn vereischte een uitgaaf van ƒ 3.500.000, dus van een milhoen per kilometer. Daar de Andrassy-ut de voornaamste straat der stad is, die naar het Varos-liget, (spr. Varosj-likeet) het stedelijk park, leidt, zoo heerscht op de ondergrondsche lijn een druk verkeer. Of echter de zaak rendeert, kan ik niet verzekeren.

Ook een tandradbaan is in de stad te vinden. Zij verbindt het hooggelegen Ofen met het plein voor de kettingbrug. De beweegkracht is hier stoom, die echter weldra door electriciteit zal worden vervangen.

Wanneer men bedenkt, dat Budapest behalve deze middelen van verkeer, waardoor het alle Europeesche steden overtreft, nog twaalfhonderd huurrijtuigen, met een of twee vurige Hongaarsche paarden bespannen, door zijn straten ziet snellen, dan kan men zich eenig denkbeeld vormen van de drukte, die in de Hongaarsche hoofdstad heerscht. Amsterdam met zijn half millioen inwoners schijnt een doode stad, bij Budapest vergeleken, dat toch slechts 700.000 inwoners telt. Hoe de stad zich ontwikkelt, blijkt wel het beste daaruit, dat in 1870 nog geen 300.000 zielen aanwezig waren, zoodat, in minder dan 30 jaar, het aantal verdubbelde.

Na deze uitweiding over de middelen van verkeer ga ik naar het Westbahnhof terug. Hier begint een breede straat, de Váczi-körút, aan wederszijden met zeer monumentale huizen bebouwd. De gevels zijn meestal Italiaansche renaissance, en soms al te getrouw naar bekende voorbeelden gevolgd. Maar ook hier heeft de nieuwe kunst reeds, en op gelukkige wijze, haar intrede gedaan door een gevel, die met weinig voorspringend relief en polychromie smaakvol is versierd. Gestyleerde boomen spreiden tusschen de vensters hun takken uit, „commercium" en „industria" zijn door goed gemodelleerde figuren verzinnelijkt, korenaren vormen een eigenaardig ornement. Het scheen mij toe, dat deze decoratie in den laatsten tijd tegen een bestaanden gevel was aangebracht.

Aan dezen boulevard, meer naar het zuiden, verheft zich de Leopoldstädter Basilika, een reusachtige kerk, die nog niet voor den dienst geopend is. Het trof mij, dat er te Budapest zoo weinig kerken worden gevonden. Behalve de Mathias-kirche te Ofen, waarop ik later uitvoeriger terug zal komen, zag ik niets dan een paar onaanzienlijke kerkjes uit de 18e eeuw. Het schijnt, dat de Basilika voor dit gemis vergoeding moet geven. Maar erg kerksch zijn de bewoners der hoofdstad toch in geen geval.

De Basilika is een gebouw in Palladiaansche Renaissance, welks plattegrond een kruis met gelijke armen vertoont. Boven het kruis verheft zich een koepel, naast het westelijk front staan twee klokketorens; om de koornis is een trans aangebracht, die reeds voor de godsdienstoefeningen wordt gebruikt. Men is nog bezig met de mozaïeken, die het interieur zullen versieren. Later had ik gelegenheid, in het atelier van den schilder Lotz eenige pasvoltooide cartons voor deze mozaïeken te zien.

De kerk is zeker imposant; het ontwerp mist echter alle oorspronkelijkheid. Nadat de Italianen de koepelkerken hadden uitgevonden zijn er in de 17e en 18e eeuw in alle landen van Europa zoo veel gebouwd, dat de 19e eeuw het er gerust bij had kunnen laten.

Achter dit gebouw begint de Andrassy-ut, de voornaamste straat van de stad. Een straat, zoo prachtig als deze, heb ik nergens anders ooit gezien. Het eerste gedeelte vormt een aaneenschakeling van paleizen in den waren zin des woords; het tweede gedeelte heeft rijke woonhuizen met tuinen er voor, en het derde gedeelte, dat zich bij het Város-Liget-park aansluit, is met fraaie villa's bebouwd.

De paleizen, die ik noemde, zijn allen speculatiehuizen. De Italiaansche Renaissance der 16e eeuw viert hier triomfen. De palazzi van Florence, Genua, Venetië en van andere steden zijn door de bouwmeesters blijkbaar met zorg bestudeerd. De hedendaagsche beschouwer zal zelfs van meening zijn, dat de studie wat al te grondig is geschied, omdat de gevolgde voorbeelden zoo duidelijk te herkennen zijn. Een vijftien, twintig jaar geleden, toen niemand nog aan de mogelijkheid van een nieuwe kunst geloofde, was het bouwen in een bepaalden historischen stijl iets zeer gewoons. In 1886 geraakte de heer Henri Evers bij het bespreken van de Andrassy-strasze in een bewondering, die toen zeer verklaarbaar was. Thans wordt een andere maatstaf aangelegd; wie zich echter over het gemis aan oorspronkelijkheid kan heenzetten, vindt ook thans nog veel te waardeeren. Het valt niet te ontkennen, dat het academische onderwijs zijn invloed heeft doen gelden op de Hongaarsche architectuur, die ook thans nog staat op het standpunt van een kwart eeuw geleden. Heeft dat onderwijs ook al het verblijdende gevolg, dat bepaalde misbaksels niet voorkomen, het heeft toch ook, als elders, tot den triomf der middelmatigheid geleid.

Verscheidene openbare gebouwen werden aan de Andrassy-strasze geplaatst. Het voornaamste is de opera, die ik, van buiten althans, niet zoo geslaagd vond als de heer Evers. Ik wil hier nog niet eens spreken over de al zeer treffende gelijkenis van sommige onderdeelen met die, door Jacopo Sansovino ontworpen. Mijn hoofdbezwaar geldt de uitgebouwde Dorische portieken, die zonder eenigen samenhang met de overige architectuur zijn. Als men de „orden" boven elkander toepast, dan moet men dit doen zooals de oude Italianen, die steeds zorgden voor één schaal, en die nooit een kleine Dorische orde onder een forschere composiet-orde zouden plaatsen.

Wij brachten onzen avond in het gebouw door, waar een Hongaarsche opera gegeven werd. De inrichting heeft groote verdienste. Ruime en gemakkelijke trappen zijn aangebracht, de zaal is eenigszins in François I stijl gedecoreerd, en in rood en goud behandeld. Ook de foyer mag geslaagd genoemd worden.

Bijzonder trok mijn aandacht het tooneel, waar de idealen der Asfaleia-Gesellschaft verwezenlijkt zijn. De tooneelvloer is in strooken verdeeld, die ieder weer, over de volle breedte in drie deelen geschei-

den zijn. Ieder dezer deelen kan, al naar verkiezing, door waterkracht omhoog of omlaag gaan. Coulissen worden niet gebruikt. Het achterdoek is veel breeder dan de tooneelopening. Waar een tuin of een bosch vertoond werd, geschiedde dit, door geschilderde boomen op losse wijze voor het achterdoek te plaatsen.

Ik weet niet, of op den duur het pogen van de Asfaleia-Gesellschaft, om den bezoekers van den schouwburg zooveel mogelijk de illusie van de werkelijkheid te geven, tot de verheffing der dramatische kunst zal bijdragen. Want het gevaar is groot, dat de toeschouwers door de decoraties in het genieten van muziek of drama gestoord worden. De opera, die wij hoorden, was blijkbaar onder den invloed der Italiaansche „veristen" ontstaan. Het onderwerp was zeer dramatisch, en genomen uit het hedendaagsche circus-leven. Aan het slot werd eerst een boulevard bij opkomende maan, en daarop, als changement à vue, het interieur van een groot circus vertoond. Iets dergelijks is zeker alleen te Pest, dank zij de Asfaleiainrichting, mogelijk. Want aan het circus ontbrak niets; men zag het renperk met zaagsel, clowns, ruiters en acrobaten, op de verschillende rangen zaten werkelijke toeschouwers, de circuskapel bestond uit musici, die uitstekend speelden, kortom, de illusie was zoo volkomen, als dit kon zijn.

Maar ondanks dit alles boeide ons toch het meest de inderdaad fraaie muziek, die door voortreffelijke zangers en een orkest, niet minder uitnemend, ten gehoore werd gebracht. Bij deze muziek hadden wij gaarne de geheele mise-en-scène veel eenvoudiger gewenscht. Ook het onderwerp, uit het dagelijksch leven gegrepen, en op zich zelf misschien dramatisch genoeg, was in vreemde tegenstelling met de compositie. Een heer met een smoking aan, die in zang zijn gemoed lucht geeft, is ten slotte toch al te bespottelijk. En hoe natuurlijker men het circus of de andere interieurs uit den tegenwoordigen tijd ten tooneele brengt, hoe dwazer het schijnt, dat al die moderne menschen zingen. Ons oordeel was, dat noch het „verisme", noch de Asfaleia-idealen de kunst vooruit zullen brengen.

Toen wij des avonds in ons hotel terug kwamen, reikte de portier mij twee kaartjes over, met het bericht, dat de daarop vermelde heeren mij in de restauratiezaal wachtten. Op het eene las ik: „Der Hofarchitect Sr. Majestät des Kaisers u. Königs Ernst Ihne, Königl. Geheimer Hof-Baurath, Pariserplatz 6a", op het andere stond „Professor Skjold Neckelmann" vermeld. Het waren dus de beide andere buitenlandsche juryleden, die mijn komst verbeidden.

Ik ging naar de aangewezen zaal, en zag den heer met den Mozes-kop uit den Orient-Express, die zich als Professor Neckelmann bekend maakte, terwijl Geheimrath Ihne naast hem zat. Beide heeren waren van middelbaren leeftijd, misschien even veertig. Onder het drinken van Hongaarschen wijn waren de drie bouwmeesters spoedig verbroederd.

Professor Neckelmann was natuurlijk verbaasd, dat hij met zijn medejurylid in den Orient Express had gezeten, zonder het te vermoeden. Hij had den schrijver dezer regelen voor iemand op zijn huwelijksreis aangezien!

Beide architecten bleken al dadelijk mannen van groote ontwikkeling. De professor was een Deen, die thans te Stuttgart aan het Polytechnicum onderwijs geeft. Aan de belangrijkste prijsvragen in Duitschland had hij deelgenomen, en meestal met succes. De Geheimrath toonde zich een man van fijne vormen, die, door zijn verkeer met den Duitschen keizer heel wat interessants „von allerhöchster Seite" kon mededeelen. De geschiedenis met Wallot viel toen juist te Berlijn voor, en natuurlijk gaf zij stof tot heel wat besprekingen.

Voorstanders van de „nieuwe richting" waren de heeren niet. Zij konden zich niet voorstellen, dat het mogelijk zou zijn, iets te denken, dat er nog niet geweest was. Ik merkte op, dat vele der jongere bouwmeesters van Nederland daar anders over denken en wees op het volkomen nutteloze van het volgen der historische stijlen. Maar ik geloof niet, dat mijn betoog hen overtuigd heeft.

Zoo gingen een paar uur zeer aangenaam voorbij, en toen wij ons ter ruste begaven om krachten te verzamelen voor den volgenden dag, die de eerste juryzitting zou brengen, scheidden wij met het gevoel, alsof wij elkander reeds langen tijd hadden gekend.

(*Wordt vervolgd.*)

DE KONINKLIJKE STANDAARD.

Toen wij dezer dagen, tijdens het bezoek van H. M. de Koningin, te Amsterdam kwamen, zagen wij op het Koninklijk paleis een vlag. Wij vroegen ons af, wat die vlag wel beteekenen mocht. Daar natuurlijk niet H. M. voor zich zelf vlagt, moest met het dundoek de koninklijke standaard bedoeld zijn, als teeken, dat de koningin in het gebouw vertoeft.

Maar de vlag, al was in de witte baan het wapen der Nederlanden, goed heraldisch uitgevoerd, aangebracht, was toch de standaard niet, omdat de drijvende driekleurige wimpel, met het wapen aan de bovenzijde ontbrak. Pas met deze toevoeging kan er van standaard gesproken worden, zooals iedere zeeman weet.

Bij het bezoek van den Duitschen keizer hebben wij, naast diens standaard, ook de Nederlandsche uit den Paleistoren zien wapperen. Sedert is de drijvende wimpel weer verdwenen. Wij hopen echter, dat deze regelen er iets toe mogen bijdragen, dat de Nederlandsche standaard, die op ieder oorlogsschip geheschen wordt, zoodra de koningin aan boord komt, ook op de paleizen van H. M. voortaan prijke, zoodra zij er vertoeft.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Het Instituut hield den 11den April jl. in het lokaal Diligentia te 's-Gravenhage eene vrij talrijk bezochte vergadering.

Zij werd ten kwart over elf uur door den president J. F. W. Conrad geopend, die wederom een drietal verliezen te vermelden had, welke het Instituut had geleden door het afsterven van de gewone leden S. L. Huizer, J. H. Commijs en P. J. Mouthaan, laatstgemelde mede-oprichter van het Instituut, wiens verdiensten later zullen worden herdacht.

De notulen der Instituuts-vergadering van 14 Februari jl. waren gedrukt aan de leden toegezonden. Zij werden, nadat een paar leden daarover enkele opmerkingen in het midden hadden gebracht, goedgekeurd. Daarin komt onder anderen voor de uitvoerige voordracht van actueel belang van het lid C. L. M. Lambrechtsen van Ritthem over de rioleering en waterverversching van Amsterdam.

De president deelde met betrekking tot het in 1900 te Parijs te houden zevende congres van Scheepvaart mede, dat hij van wege het bestuur een schrijvan had ontvangen, waarin hem werd verzocht de leden van het Instituut op te wekken tot het opgeven van belangrijke onderwerpen ter behandeling bij die gelegenheid, waaronder, naar meening van den Raad van Bestuur, eene plaats zou kunnen innemen de

electrische tractie op kanalen, ter vervanging van de voortstuwing door paarden.

Daarna werd door den president voorlezing gedaan van een bij hem ingekomen uitvoerig schrijven van het lid jhr. C. C. A. de Maere d'Aertrijcke, waarin deze, onder herinnering aan hetgeen door hem persoonlijk gedurende jaren was verricht ten behoeve van het maken van een zeehaven te Heyst (België), zijne adhaesie betuigde aan de kritiek, in de Instituuts-vergadering van November over de thans in uitvoering zijnde havenwerken te Zeebrugge van verschillende zijden uitgesproken.

Voorts werden eenige mededeelingen gedaan met betrekking tot de onlangs tot stand gekomen fusie met de Vereeniging van werkuig- en scheepsbouwkundigen en die voor electrotechniek en de daarmede gepaard gaande voorbereidingen om die met 1o Juli e. k. in werking te doen treden. Uit die mededeelingen blijkt onder anderen, dat het ledental door de fusie eene aanmerkelijke vermeerdering ondergaat.

Eindelijk werd aan de leden medegedeeld, dat de uitgave van de fransche vertaling van het Gedenkboek 1847—1897 eerlang kan worden te gemoet gezien.

Van den hoofdingenieur van den waterstaat in het 9de district waren de gewone Heldersche tabellen over de maand Februari ontvangen.

Door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid was ter plaatsing in de werken aangeboden een rapport met bijlagen omtrent eene door de ingenieurs van den waterstaat W. K. du Croix, G. Rooseboom en W. F. Stoel gedane reis tot bezichtiging van stoompontveren in Denemarken en Pruissen.

Eindelijk was van het lid R. P. J. Tutein Nolthenius een schrijven ingekomen, strekkende ten geleide van een verslag omtrent het onderhandelde in de derde sectie van het zevende Scheepvaartcongres, in 1898 te Brussel gehouden.

Het eerst was aan de orde de discussie over de in de vorige vergadering gehouden en mede in de notulen opgenomen uitvoerige voordracht van het lid G. E. V. L. Van Zuylen over de doorgraving der landengte tusschen Noord- en Zuid-Amerika en de jongste Panama-plannen.

Het lid W. Brandsma Johz., die in der tijd die streken had bezocht, trad in eenige vooral economische beschouwingen omtrent de zaak der kanalen door de landengte in het algemeen en deed in verband daarmede ten slotte het voorstel, dat de Raad van Bestuur van het Instituut eene commissie van vijf leden zou benoemen om vooreerst het Instituut voortdurend op de hoogte te houden van den stand van zaken betreffende de doorgraving en ten tweede om pogingen in het werk te stellen bij de bevoegde autoriteiten, opdat de doorgraving niet werd een Amerikaansch werk, maar door of van wege de Europeesche Staten uitgevoerd.

Dit voorstel lokte eene korte wisseling van gedachten tusschen den spreker en de leden Van Zuylen, M. C. J. Piepers en den president uit, die ten gevolge had, dat voorshands op voorstel van den president besloten werd de leden Brandsma en Van Zuylen, als met dit belangrijke onderwerp van nabij bekend, uit te noodigen het Instituut voortdurend op de hoogte te houden van het Panama-kanaal en den verderen loop van zaken af te wachten. Met het lid Van Zuylen trad de president nog in eene wisseling van gedachten over de afmetingen, aan het kanaal en de daarin aan te brengen sluizen te geven, het al of niet aanbrengen van een tunnel ter voorkoming van kostbare doorgravingen enz.

Hierna werd door den heer C. H. Peters, Rijksbouwmeester, die zich op eene daartoe door den Raad van Bestuur tot hem gerichte uitnoodiging welwillend had bereid verklaard, eene rijk voorziene kunstbeschouwing gegeven betreffende bruggen uit verschillende tijden en landen, uit verschillend materiaal vervaardigd, voorafgegaan door eene breedvoerige inleiding en toelichting van historisch-kritischen aard, waarin vooral de steenen bruggen meer opzettelijk werden behandeld en daarmede in tegenstelling de tegenwoordig zoo veelvuldig in toepassing gebrachte ijzeren bruggenbouw, die, hoezeer uit een wetenschappelijk oogpunt alleszins bewondering verdienende, uit het oogpunt van kunst en aesthetiek naar sprekers inzien alles te wenschen overlaat en op den naam van monumentaal geen aanspraak kan maken.

BOUWKUNST AAN DE RIJKS-ACADEMIE.

Blijkens het jongste nummer van „Architectura" heeft het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam het volgend adres gericht aan den Minister van Binnenlandsche Zaken:

„Overwegend:

dat, naar zijne overtuiging, het een betreurenswaardige en in menig opzicht nadeelige leemte is in de wet van 26 Mei 1870 tot regeling van het onderwijs van Rijkswege in de beeldende kunsten te Amsterdam, dat deze bouwkunst niet heeft opgenomen onder de vakken, welke behooren onderwezen te worden aan 's Rijks academie van beeldende kunsten te Amsterdam;

dat toch de bouwkunst niet slechts berust op technische wetenschap, maar ontegenzeggelijk behoort tot de beeldende kunsten en onder deze de voornaamste is, waaraan in zekeren zin de schilder- en beeldhouwkunst ondergeschikt zijn, waaruit deze laatste als het ware voortvloeien;

dat de miskenning van den samenhang tusschen de drie zusterkunsten in de Wet van 1870 tengevolge heeft, dat de schilder- en beeldhouwkunst aan 's Rijks academie beperkt zijn geworden tot zuiver figuraal werk en met uitsluiting van alle decoratieve en monumentale kunst, zoodat onze aanstaande kunstenaars aan de academie een onvolledige, gebrekkige opleiding ontvangen, waardoor zij niet in staat zijn zich een positie in de maatschappij te veroveren. — Ten bewijze waarvan nog onlangs zelfs door een der hoogleeraren van genoemde instelling de aandacht van het publiek moest worden gevestigd op den droevigen toestand waarin sommige jonge kunstenaars, talentvolle oud-leerlingen der genoemde academie verkeeren, en de academie niet kan beantwoorden aan het in art. 1 der Wet uitgesproken doel, dat zij bestemd is: „tot hoogere opleiding van kunstenaars";

dat de laatste 25 jaren geleerd hebben, dat de behoefte aan decoratieve en monumentale kunstenaars grooter is dan die aan schilders of beeldhouwers, uitsluitend bedreven in de kunst der reproductie van het naakt of gekleed menschenfiguur, de eenige kunst welke eigenlijk aan de Rijks academie tot haar recht komt;

dat het bestaan van een onderwijs in de bouwkunst aan de Polytechnische School niet kan aangewend worden als een argument om het onderwijs in de bouwkunst niet ook aan 's Rijks academie te Amsterdam te geven, vooreerst omdat aan de Polytechnische School dit onderwijs hoofdzakelijk wetenschappelijk is en het artistiek element daarbij minder op den voorgrond treedt, vervolgens omdat voor ons land twee Rijksscholen voor dit onderwijs stellig niet overvloedig zouden zijn; dan omdat te Amsterdam, waar tal van voorbereidende kunstscholen en een groote bevolking van kunstoefenaren aangetroffen worden en alle hulpmiddelen voorhanden zijn, dit onderwijs niet kan worden gemist; eindelijk omdat het kunstonderwijs aan de academie onvolledig is en blijft zoolang niet door onderwijs in de architectuur en de aanverwante monumentale decoratieve kunst de hoogere opleiding van den kunstenaar in haar geheel verzekerd is;

dat overigens ten deze het voorbeeld van alle buitenlandsche academies, bij geen van welke het onderwijs in de bouwkunst ontbreekt, het bewijs levert dat algemeen de overtuiging vast staat, dat, zonder dit onderwijs, een hooge school voor de kunst niet tot haar recht kan komen; dat eindelijk de gebrekkigheid der organisatie van de Rijks academie te Amsterdam ook volgt uit het hinken op twee gedachten, hetwelk waar te nemen is in de Wet van 1870 die deze school in het leven riep; immers schrijft de Wet voor, dat onderwijs gegeven zal worden in de esthetica voorts in betrekking tot.... de bouwkunst, en zij stelt ook bij art 12 een wedstrijd in de bouwkunst in, doch zij verzuimt in datzelfde vak onderwijs te geven, zoodat, gelijk de ondervinding trouwens genoegzaam aangetoond heeft, de genoemde bepalingen geen vruchten dragen en de academie niet het nut sticht dat zij geroepen is te bezorgen en dat met een relatief geringe verhooging van uitgaven ware te bereiken.

Redenen waarom adressante verzoekt dat alsnog in art. 2 van bovenbedoelde Wet zal worden bepaald dat aan de academie ook onderwijs zal gegeven worden in de bouwkunst en aanverwante vakken."

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 5 April 1899.

Deze vergadering was geheel gewijd aan het behandelen van zaken van huishoudelijken aard; zoo werd o. a. besloten den bode der afdeeling een toelage van *f* 100 's jaars toe te kennen (het bestuur had *f* 75 voorgesteld). Bij een bespreking van het Technisch Weekblad, wekte de voorzitter de aanwezigen op tot medewerking aan dit blad. Ook werden eenige opmerkingen gemaakt over den herdruk van het algemeen huishoudelijk reglement.

De vragenbus bevatte drie vragen, de eerste over waterstanden te Amsterdam; de tweede over het berekenen van gewelven; de derde over het berekenen van ijzeren en houten balken enz. De eerste en de laatste werden voldoende beantwoord, terwijl de heer Sanders op zich nam de tweede te beantwoorden. Na rondvraag, waarbij een der leden een eventueel bezoek aan een ijzer- of steenfabriek ter sprake bracht, werd de vergadering gesloten.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1090*e Vergadering van* 12 *April* 1899.

Na opening en lezing der notulen deed de Voorzitter mededeeling, dat de heer Van Wachtendonk, de spreker, voor dezen avond plotseling verhinderd was te komen.

Onder de ingekomen stukken bevond zich een schrijven van den heer Jos. Th. Cuypers, waarin deze mededeelde door drukke ambtsbezigheden genoodzaakt te zijn te moeten bedanken als bestuurslid en als lid der redactie.

De heer Joseph Cuypers bekleedt sinds langen tijd het voorzitterschap, zoodat, wanneer in de volgende vergadering een nieuw bestuurslid gekozen is, uit het dan gevormde bestuur tevens een nieuwe voorzitter gekozen moet worden.

Voorts had eenige discussie plaats over de zomer-excursie en werden voorloopig 's-Bosch—Heeswijk, Amersfoort—Rhenen of Wageningen—Arnhem uitgekozen, terwijl daarover in de volgende vergadering een besluit genomen zal worden. Als onderwerpen voor de 6e en 7e prijsvraag 1898 99 werden gekozen een ontwerp voor een tegelversiering en een reclamebiljet voor het aanstaande Lustrum in 1900.

Hierna had een bespreking plaats over het al of niet verleenen van geldelijken steun inzake het collectief inzenden van „A. et A." op de wereldtentoonstelling te Parijs in 1900. Deze steun werd ten zeerste bestreden, vooral met het oog op de eigen tentoonstelling ter gelegenheid van 't lustrum.

Besloten werd de geldelijke steun niet te verleenen en al'es aan te wenden om 't lustrum te vieren. De tentoonstelling zal waarschijnlijk in het Stedelijk Museum gehouden worden, hetwelk daartoe een goede gelegenheid biedt.

Als eere-prijsvraag voor het lustrumjaar werd door het bestuur genoemd een ontwerp voor een Rijksacademie van Beeldende Kunsten. Ook hierin zal later worden besloten. Na circulatie van eenige plaatwerken werd de vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

AMSTERDAM. Als inzender van het ontwerp „Ce sera moi Nassau" op de prijsvraag voor een vorstelijk paviljoen, uitgeschreven door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, heeft zich bekend gemaakt de heer Jb. Faber, gemeente-architect van Purmerend, en als inzender van het ontwerp „Fancy" de heer J. Koffieberg, te Amsterdam.

LEEUWARDEN. Naar de „Leeuw. Court." meldt, zijn de heeren Beversen en Van Heurn, ingenieurs alhier, door het comité voor de Noord-Friesche Lokaalspoorwegmaatschappij belast met den bouw van den weg, terwijl de heer S. Haagsma, hoofdingenieur bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen, zal optreden als adviseur voor het rollend materieel.

Zoodra de subsidie door de Kamer is vastgesteld, kan de aanbesteding plaats hebben.

GRONINGEN. Naar wij vernemen heeft de heer Van Niftrik, ingenieur bij de gemeentewerken te Amsterdam, aan wien Burg. en Weth. het maken van een plan voor de uitbreiding der stad Groningen hadden opgedragen, zijn ontwerp dezer dagen aan het gemeentebestuur ingezonden.

De heer Huurman, particulier architect in deze stad, heeft, ofschoon niet uitgenoodigd, het voornemen een dergelijk plan aan het gemeentebestuur kosteloos aan te bieden.

— Naar wij vernemen zijn op de prijsvraag voor een diploma voor de vereeniging tot bevordering der bouwkunst te Groningen, 18 antwoorden ingekomen. Deze antwoorden zijn in handen gesteld van de jury bestaande uit de HH. L. M. Moolenaar, F. Bach, D. Bekkering, P. v. d. Wint en J. B. Jager.

Vermoedelijk zal het rapport der jury ter tafel komen in de algemeene vergadering der Vereeniging welke den 29n April plaats vindt.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

eervol ontslag verleend aan den ingenieur 1e kl. Pierson;

eenjarig verlof verleend aan den architect Stol en de opzichters A. Van Loon, F. A. Kloppert, B. H. W. Willebrands en Van der Velde;

geplaatst te Modjokerto de opzichter P. K. van Gemert; te Bezoeki de opzichter 3e kl. Van Raalte, en te Sietoebondo de opzichter 2e kl. Ter Meulen;

overgeplaatst van Modjokerto naar Lawang de opzichter W. M. Jordaan; naar Madioen de architect Van der Tas, en naar Rembang de architect Van Brussel;

— benoemd tot ingenieur voor het vak van scheepsbouw in Nederl.-Indië Veenstra.

— Zaterdagavond, 8 dezer, is te Vrijenban bij Delft in den ouderdom van ruim 74 jaar overleden de heer P. J. Mouthaan, oud-hoofdingenieur bij de Holl. IJzeren Spoorweg-maatschappij.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter W. de Leeuw Bz., bij het maken van grondwerken aan het kanaal 's-Hertogenbosch—Drongelen, en F. J. Dhersigny, te Brielle, bij het maken van een paar sluisdeuren en van toegangsbruggen ten behoeve van het kanaal door Voorne.

— Bij kon. besluit is aan R. Struiving eervol ontslag verleend als bureelambtenaar van den Rijkswaterstaat en is J. Zuidema, te Leeuwarden, benoemd tot bureelambtenaar der 3e klasse.

— Bij kon. besluit is aan C. J. van Loon, ingenieur 2e kl. van het mijnwezen in Nederl.-Indië, opgedragen het geven van onderwijs in de mijnontginning en de toegepaste aardknnde aan de Polytechnische School.

— De decoratieschilder Joh. Stortenbeker is te 's-Gravenhage op 77-jarigen leeftijd gestorven.

— De opzichter van fortificatie 3e kl., de heer I. Hoogendam, wordt overgeplaatst van Zutfen naar 's-Hertogenbosch.

— De Gemeenteraad te Rotterdam benoemde tot directeur der gemeentereiniging den heer N. A. v. d. Perk, hoofdopzichter bij de gemeentewerken alhier, met 32 stemmen; 8 stemmen werden op den heer G. Looman, gemeente-architect te Alkmaar; 1 stem op den heer J. Soutendam, directeur der gemeentereiniging te Harlingen en 1 stem in blanco uitgebracht.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig opzichter-teekenaar en bouwkundig teekenaar, de laatste alleen voor de avonduren. Adres lett. Z T 862, *Nieuws v. d. Dag*.

— Ontwikkeld bouwk. teekenaar (tijdelijk) aan het bureau van den gemeente architect te Nijmegen. Salaris *f* 100 per maand. Aanmelding liefst in persoon.

— Waterbouwk. opzichter (tijdelijk) bij de gemeentewerken van Zierikzee. Salaris *f* 60 per maand. Adres den gemeentebouwmeester.

— Aspirant-ingenieur bij den telegraafdienst. Met ingang van 1 Juli kunnen twee aspiranten geplaatst worden. Sollicitantiën vóór 15 Juni bij den directeur-generaal der post en telegraaf; het diploma van civiel-ingenieur is verplichtend.

— Aspirant-opzichter der telegrafie, waartoe in Mei e. k. een onderzoek zal worden gehouden.

— Beeldhouwer-teekenaar op eene meubelfabriek. Adres lett. K S W, Alg. Avert.-bur. Nijgh en Van Ditmar, Rotterdam.

— Een bekwaam en ervaren opzichter-teekenaar en een geoefend teekenaar, bij den bouw van het abattoir te Utrecht. Salaris naar bekwaamheid. Adres den directeur der gemeentewerken. (*Zie aav. in het vorig no.*)

— Bekwaam teekenaar-constructeur aan de Nijmeegsche machinefabriek, ketelmakerij en ijzergieterij, in staat om den administrateur bij afwezigheid te vervangen. Salaris *f* 1200 à *f* 1500 met winstaandeel. Adres den heer A. J. Brouwers, comm. der Nijm. Tramwegmij., Nijmegen.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Bouwkundige met goede referentiën biedt zich aan als opzichter-teekenaar of uitvoerder. Adres lett. D N. Bureau dezes. (*Zie advert. in het vorig no.*) (2)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1.	Bouwk. Opz.-Teeken.	leeft.	22 j.	ong. sal.	*f* 60 à 80 p. m
2.	„ „ „	„	25 „	„ „	„ 70 à 80 „ „
3.	„ Opzichter	„	22 „	„ „	„ 60 à 70 „ „
5.	Chef Mach. Werkmeester	„	49 „	geh.	*f* 1250 's jaars min.

Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

LANDSGEBOUWEN.

AANBESTEDING.

Op **Donderdag 3 Mei 1899,** des voormiddags ten **elf** ure, zal, onder nadere goedkeuring van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, aan het gebouw van het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid, worden aanbesteed:

Het maken van een doorgang van het Binnen- naar het Buitenhof te 's Gravenhage. (Raming f 2290.)

Het bestek, no. 53, ligt na 19 April 1899 ter lezing aan het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid; aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Fluweelen Burgwal no. 16 te 's-Gravenhage; aan dat van het Provinciaal Bestuur van Zuidholland, en is voorts op franco aanvrage, tegen betaling der aan den voet van het bestek vermelde kosten, te bekomen bij de firma GEBROEDERS VAN CLEEF, Spui no. 28a te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij voornoemden Rijksbouwmeester en bij den Opzichter bij de Landsgebouwen H. E. VAN DE WATER, Binnenhof.

Aanwijzing zal worden gedaan op 26 April 1899, des voormiddags ten 9 ure.

's-GRAVENHAGE, 6 April 1899.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *Utrecht* zijn voornemens op ***Zaterdag 6 Mei 1899***, des namiddags ten 1½ uur, in het openbaar ten Stadhuize

aan te besteden:

Het bouwen van een Koelhuis met Machinegebouw en Slachthuizen voor de Gemeente-slachtplaats.

Bestek en teekeningen liggen van Maandag 17 April e. k. af ter inzage aan het Bureau der Gemeentewerken, *Achter Klarenburg*, en zijn alsdan, aldaar, zoomede ten Stadhuize, (Afdeeling Financiën) en bij de Boekhandelaren VAN TERVEEN & ZOON te verkrijgen tegen betaling van *f* 1.— per exemplaar met stel teekeningen.

Aanwijzing zal plaats hebben op *Dinsdag 25* en *Donderdag 27 April e. k.*, beide dagen des namiddags ten 1½ uur, op het terrein, gelegen aan den Amsterdamschen Straatweg, hoek van den weg genaamd „Ondiep".

UTRECHT, 14 April 1899.

De Secretaris der Gemeente Utrecht,
J. BOOL.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

ROLLUIKEN

van ***hout*** en van ***staal***, in verschillende ***constructiën***. Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij

W. H. M. SCHOLTE,
Fabrikant, Prinsengracht 516, AMSTERDAM.

VAN RIJN & Co,
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.

SPIEGEL- en VERSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

AANBESTEDING.

Op ***Woensdag 19 April 1899***, te 2¾ uren, zal door de Naamlooze Vennootschap „Maatschappij *Johannes Verhulststraat*" in het Koffiehuis *DE ROODE LEEUW*, Vijgendam te *Amsterdam*, worden ***AANBESTEED:***

Het bouwen van VIER WOONHUIZEN aan de *JOHANNES VERHULSTSTRAAT* achter het *Concertgebouw* te *Amsterdam*, met de leverantie van alle Materialen en Arbeidsloonen.

Het bestek met lichtdrukteekening is ad *f* 1.10 per stel te verkrijgen bij den Heer P. RIJNJA, Reguliersgracht No. 134.

Inlichtingen geven de architecten A. L. VAN GENDT & ZONEN.

AANBESTEDING.

Op ***Zaterdag 22 April 1899***, des voormiddags om **11 uur**, zal in het *Koffiehuis* van den Heer H. VLASBLOM, aan de Groote Markt te *Breda*, door den ondergeteekende voor eigen rekening worden

aanbesteed:

Het BOUWEN van DRIE WOONHUIZEN op een terrein gelegen aan den *Nieuwen Boulevard*, onder de gemeente Teteringen.

Bestek en teekening verkrijgbaar à *f* 1.25, van af 10 April, aan de drukkerij van de firma GEBROEDERS OUKOOP.

Aanwijzing zal worden gedaan op Dinsdag 18 April, des voormiddags 11 uren, in bovengenoemd Koffiehuis, alwaar bestek en teekening ook ter inzage zullen liggen.

A. VAN DER LEE,
Architect.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *Arnhem*, zullen ***Maandag den 1n Mei 1899***, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize *AANBESTEDEN:*

BESTEK No 11.

Het bouwen van een KORENBEURS op de Korenmarkt.

Begroting *f* 21300.—.

Aanwijzing Maandag 24 April a. s., 's namiddags 2 ure op de Korenmarkt. Inlichtingen: alle werkdagen, tot en met 29 April a. s, des voormiddags van 10—12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de Kadestraat; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet en 2 teekeningen à *f* 2.00 per stel tot dien dag verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

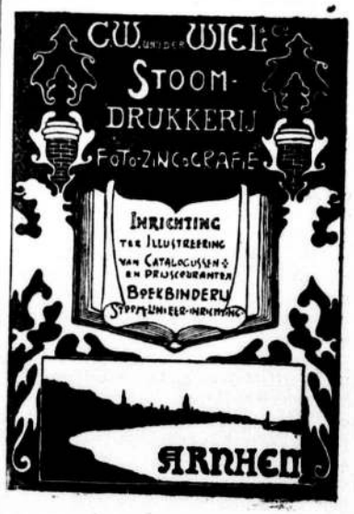

Ministerie van Waterstaat, Handen en Nijverheid.

LANDSGEBOUWEN.

AANBESTEDING.

Op ***Woensdag 17 Mei 1899,*** des voormiddags ten elf ure, zal, onder goedkeuring van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, aan het gebouw van het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid, worden aanbesteed:

Het verrichten van eenige verfwerken aan Landsgebouwen te 's-Gravenhage.

(Raming f 2000.)

Het bestek No. 52, ligt na 3 Mei 1899 ter lezing aan het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid; aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Fluweelen Burgwal No. 16 te 's-Gravenhage; aan dat van het Provinciaal Bestuur van Zuidholland, en is voorts op franco aanvrage, tegen betaling der aan den voet van het bestek vermelde kosten, te bekomen bij de firma GEBROEDERS VAN CLEEF, Spui No. 28*a* te 's-Gravenhage, en, door hare tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij voornoemden Rijksbouwmeester en bij den Opzichter bij de Landsgebouwen H. E. VAN DE WATER, Binnenhof.

Aanwijzing zal worden gedaan op 10 Mei 1899, des voormiddags ten 9 ure.

's-Gravenhage, 12 April 1899.

Openbare Aanbesteding

ten *RAADHUIZE* van *Zierikzee*, op ***Maandag den 8 Mei 1899,*** des namiddags ten **1 uur,** van:

1e het vernieuwen van een gedeelte beschoeiing aan den Visschersdijk;
2e het maken van een Talud met puinbeglooiing aan den Visschersdijk, en
3e het op diepte brengen der Havens.

Aanwijzing op *Vrijdag den 28n April* en *Maandag den 1n Mei e. k.*, telkens des namiddags ten 1 uur, waartoe de gegadigden moeten bijeenkomen op het terrein aan den *Visschersdijk*, terwijl inmiddels bij den Gemeente-Bouwmeester dagelijks tusschen des morgens 9 tot 12 uur inlichtingen zijn te bekomen.

Bestekken zijn verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie en bij den Gemeente-Bouwmeester tegen betaling van **50** cent, terwijl Teekeningen van het 1e en 2e Perceel gezamenlijk te bekomen zijn voor **75** cent en van het 3e Perceel voor **25** cent, ten kantore van den Gemeente-Bouwmeester.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op ***Dinsdag 18 April 1899,*** des namiddags ten **2** ure (West-Europeesche tijd) aan het Bureau van den Sectie-Ingenieur der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het STATIONSGEBOUW te *Groningen*, van:

BESTEK M.

Het uitvoeren van eenige herstellings- en vernieuwingswerken, met bijlevering der materialen aan gebouwen, kunstwerken en inrichtingen, behoorende tot de lijnen *Harlingen—Nieuwe-Schans*, *Groningen—Delfzijl*, *Sauwerd—Roodeschool* en *Beilen-Groningen*, in negen perceelen.

De BESTEDING geschiedt volgens **§ 31** der Algemeene voorwaarden genoemd in § 56 van het BESTEK.

Het BESTEK ligt van ***den 1sten April 1899*** ter lezing aan het BUREAU van den heer Sectie-Ingenieur Jhr. H. H. SANDBERG VAN BOELENS te *Groningen*, en is op aanvraag aan genoemd bureau te bekomen, tegen betaling van **f 1.**

De Algemeene voorwaarden op het BESTEK van toepassing, zijn terzelfder plaatse te verkrijgen tegen betaling van **f 0.25.**

INLICHTINGEN worden gegeven als in het BESTEK vermeld.

GRONINGEN den 1sten April 1899.

AANBESTEDING.

De DIRECTIE der ***Bredasche Bouwgrond-Maatschappij*** zal op **Vrijdag 28 April 1899,** des namiddags te **2 uren,** op de bovenzaal van het Koffiehuis „DE BEURS VAN BREDA", aan de Groote Markt te *Breda*, in het openbaar aanbesteden:

Het leggen van 2730 M³. CEMENT-RIOLEN met annexe werken, het leggen van TROTTOIR-BANDEN en het egaliseeren, verharden en bestraten van den Boulevard van Breda naar het Mastbosch.

Bestekken met vier lichtdrukteekeningen zijn, tegen betaling van **f 2,50** per stel, te bekomen ten Kantore der architecten VAN GENDT & NIERAAD, te *Arnhem*, waar tevens nadere inlichtingen zijn te bekomen.

Aanwijzing in loco wordt gegeven alle werkdagen, van 1—4 uren, zich aanmeldende bij den Opzichter KROMHOUT VAN DER MEER, aan de Directiekeet aan voornoemden Boulevard.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Woensdag 26 April 1899,*** des namiddags ten **2** ure (*locale tijd*), zal aan het bureau van den Sectie-Ingenieur in het Hoofdgebouw aan het Moreelsche Park te Utrecht, worden aanbesteed:

BESTEK F.

Herstelling van Timmer-, Metsel-, IJzer- en Loodgieterswerken aan Kunstwerken, Gebouwen en Inrichtingen, behoorende tot de lijnen Amsterdam—Oosterbeek, Ede—Wageningen, Utrecht—Rotterdam, Breukelen—Harmelen, Gouda—Den Haag—Scheveningen en Leiden—Woerden, in 9 Perceelen.

Het bestek ligt van af 4 April ter inzage op het bureau van den Sectie-Ingenieur te Utrecht en is aldaar op franco aanvraag te bekomen ad **f 1.00.** Tevens zijn aan hetzelfde adres ad **f 0.25** te bekomen exemplaren van de Algemeene Voorwaarden (met verbeterblad) op het bestek van toepassing.

Aanwijzing op het terrein tusschen 10 en 19 April als in het bestek vermeld.

UTRECHT, 1 April 1899.

AANBESTEDING.

Het Heemraadschapsbestuur van de MARK en DINTEL is voornemens op ***Woensdag den 26 April 1899,*** voormiddags **10** uur, in het *ZUID-HOLLANDSCH KOFFIEHUIS* van den Heer A. VAN HOVE, Groote Markt te *Breda*, in het openbaar

aan te besteden:

BESTEK No. 1.

De herstellingen en vernieuwingen met het eenjarig onderhoud der Sluiswerken en Jaagpad. Het maken eener Bazaltmuur lang 62 meter. Het maken van Remmingwerken binnen en buiten de Schutsluis, in een perceel, geraamd op f 21660.

BESTEK No. 2.

Het baggeren in de rivier in vijf perceelen en in massa, te zamen 34600 M³. Raming f 11860.

De bestekken zijn op franco aanvrage en tegen betaling van **50** cent per exemplaar te bekomen bij den waterbouwkundige F. A. H. VAN DER VAART, te *Oud-Gastel*, bij wien nadere inlichtingen te bekomen zijn.

Aanwijzing voor bestek No. 1, op Donderdag den 20 April 1899, voormiddags 10 uur, te *Dintelsas*.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 16. ZATERDAG, 22 April 1899.

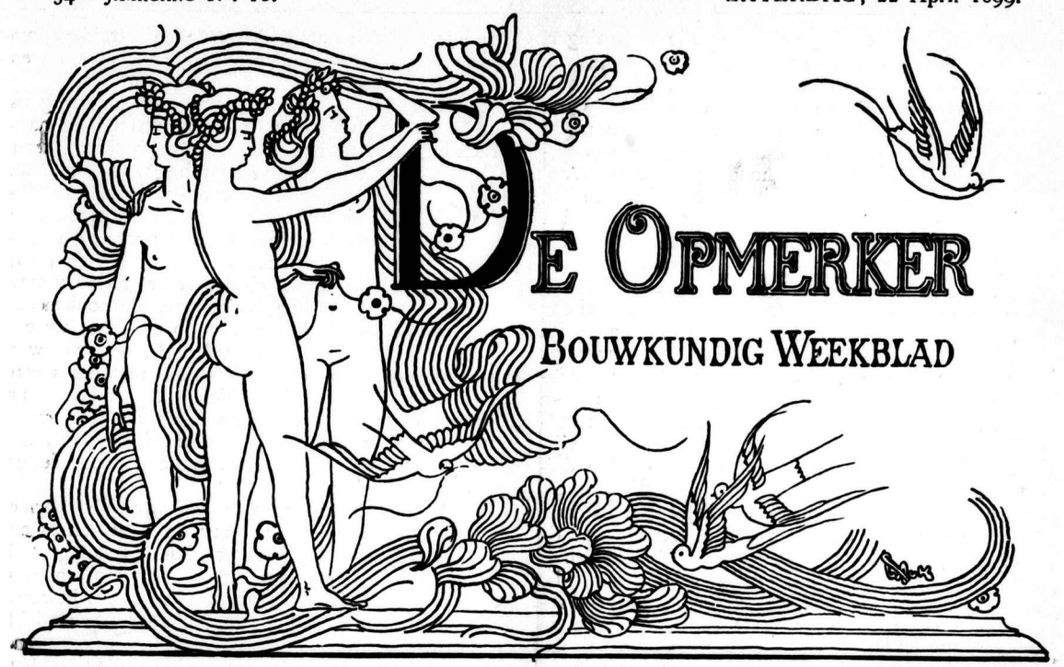

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

REISHERINNERINGEN.

DOOR

A. W. WEISSMAN.

II.

Budapest.

(*Vervolg van bladz.* 118).

Den volgenden morgen kwam de heer Ernst von Kammerer, „Reichstag-Abgeordneter und Bevollmächtigter des Kön. Ung. Ministers für Cultus und Unterricht", ons in het hotel namens de Hongaarsche Regeering begroeten. Daar het geen gewoonte is dat jury-leden zich door dames doen begeleiden, zoo was het met eenigen schroom, dat ik mijne reisgezellin aan hem voorstelde. Doch hij putte zich uit in beleefdheden, gaf de verzekering, dat de Hongaarsche dames zich zouden verheugen met eene Hollandsche kennis te maken, en dat zij zouden zorgen, dat het haar tijdens de jury-zittingen niet aan afwisseling ontbrak. De Hongaarsche dames beantwoordden ten volle aan de gekoesterde verwachtingen.

Te elf uren vond de eerste bijeenkomst der jury plaats in de groote zaal der Academie aan het Frans Jozefsplein. De heer Henri Evers, die deze zaal zag, velt over haar geen gunstig oordeel. Ik moet erkennen, dat ook mij de architectuur van Stüler niet behagen kon; in het bijzonder de gelijk-en-gelijkvormige karyatiden, die op de galerij de zoldering schraagden, vond ik erg vervelend. Veel werd echter goedgemaakt door de nog niet lang geleden voltooide beschilderingen, tafereelen uit de Hongaarsche geschiedenis verbeeldend.

Nadat de jury-leden aan elkander waren voorgesteld, hield de heer Von Kammerer een rede, waarbij den buitenlandschen jury-leden veel lof werd toegezwaaid en hun dank gebracht werd voor de moeite, die zij genomen hadden.

Daarop was gelegenheid tot kennismaking zoowel met de juryleden als met de ingekomen ontwerpen. Eer ik over de plannen spreek, eerst een woord over de beoordeelaars, voor zoover zij Hongaren waren. Zij maakten allen een sympathieken indruk en wisten zich in het Duitsch, dat zij met een ietwat hard accent uitspraken, zeer goed uit te drukken.

Er waren drie architecten uit Budapest, echter geen geboren Hongaren, doch Duitschers, ofschoon zij reeds lang genaturaliseerd moeten zijn. De eerste was Alois Hausmann, hofarchitect van Z. M. den koning van Hongarije en Professor aan de Polytechnische School; de beide anderen, Ludwig Rauscher en Friedrich Schulek, vervulden eveneens een leerstoel aan deze inrichting van onderwijs. Later zal ik gelegenheid hebben over hunne werken het een en ander op te merken.

De beide directeuren van musea behoorden tot den Hongaarschen adel. Eugène de Radisics, directeur van het museum voor kunstnijverheid, was een man van hoofsche vormen; tot Emerich von Szalag, den directeur van het Nationaal-museum, voelde ik mij bijzonder aangetrokken.

Verder zaten nog in de jury Johann Fadrusz en Alois Strobl, beeldhouwers. De tweede vooral scheen mij een sympathieke persoonlijkheid; van zijn groot talent in het portretvak getuigden de borstbeelden, die een nevenzaal sierden. Eindelijk noem ik nog de schilders Elbogen en Lotz, de eerste tevens Reichstagsabgeordneter en de tweede, reeds over de zeventig, de maker van de mooiste monumentale schilderwerken, die Budapest bezit.

De ingekomen ontwerpen waren goed geëxposeerd tegen schotten, met roode peluche bekleed. De ten-

toonstelling was zóó ingericht, dat alle teekeningen, tot één ontwerp behoorende, een afzonderlijk vak vulden. Ietwat vreemd scheen het mij, dat de ontwerpers vrijheid hadden hun naam op de teekeningen te schrijven, ofschoon zij ook onder een motto mochten inzenden. Het kwam mij voor, dat ons systeem van algeheele geheimhouding beter is. Want ofschoon de buitenlandsche juryleden, die geen der concurrenten kenden, volkomen onpartijdig konden oordeelen, zoo geloof ik toch, dat de Hongaren niet geheel vrij waren in hun opinie. Ik herinner mij b.v. op een der plannen den naam vermeld te hebben gezien van een hoogleeraar aan de Polytechnische School. De collega's in de jury konden natuurlijk bij dit project niet als onpartijdig beschouwd worden.

De ontwerpen waren zonder uitzondering academisch opgevat. Aan zeer degelijk werk was geen gebrek, doch nieuwe denkbeelden kon ik niet ontdekken. De Weener architectuur van de laatste vijfen-twintig jaren spiegelde zich in de projecten duidelijk af. De Neo-Helleensche vormen van Hansen, de Italiaansche Renaissance van Ferstel, de Barokmotieven der latere Weener school, ziedaar wat de groote meerderheid der ontwerpen kenmerkte. Slechts één project was er, waarbij de hoogleeraren, niet zonder een zekere angstige verbazing het woord „Secession" uitspraken. Maar ik vond er niets van de „nieuwe kunst" in terug. Wat het ontwerp vreemd deed schijnen, was de behandeling van het teekenwerk. De plattegronden toch deden denken aan de platen van het „Ausgegrabene Buch", de bekende parodie op een Egyptische papyrusrol. De gevels en de perspectieven waren in smaragdgroene tinten gewasschen. Doch de stijl was doodgewoon Weener-Barok, met enkele extra-grilligheden.

Het teekenwerk der ontwerpen getuigde over het algemeen van groote bedrevenheid. Ik vond, dat in vele gevallen de handigheid, waarmede de gedachten ten papiere waren gebracht, niet evenredig was aan de waarde dier denkbeelden. Bij sommige plannen waren de achtergronden geheel zwart gemaakt, waardoor de gevels en doorsneden pikant uitkwamen en een effect was verkregen als wat witmarmeren paleizen bij het opkomen van een zware onweersbui zouden maken.

De juryzitting was dien dag reeds vroeg afgeloopen; het ernstige werk werd voor de volgende dagen bewaard. De buitenlandsche leden werden genoodigd hun maaltijd te gebruiken in het hotel Hungaria, naar 's lands wijs om twee uur des middags. Behalve de regeeringscommissaris zat ook aan graaf Apponyi, hofmaarschalk van den koning van Hongarije, die vroeger als diplomaat langen tijd in Den Haag had vertoefd, en die in Nederland nog verscheidene relaties had, zoodat wij veel over ons vaderland konden spreken.

Na den maaltijd kwamen equipages voor, die ons naar Buda brachten, waar wij het koninklijk paleis, dat op het oogenblik aanzienlijk vergroot wordt, zouden bezichtigen. De rijtuigen gingen de kettingbrug over, en toen een tunnel door; langs zigzagwegen werd aan de westzijde van den berg, het paleis bereikt, waar op de binnenplaats werd uitgestapt. De heer Hausmann, ons medejurylid, leidde het gezelschap in persoon rond. Hij bracht ons eerst naar den nieuwen vleugel in aanbouw. Het terrein leverde daar groote moeilijkheden op, omdat het rotsplateau niet breed genoeg was voor den nieuwen vleugel van het gebouw. Daarom moest door zware grondkeerende muren, die uit de helling van de rots opstijgen, eerst de noodige breedte verkregen worden. Van den onderbouw, die dus ontstond, was partijgetrokken, om er de verwarmingstoestellen met hun toebehooren en het keukendepartement in te plaatsen.

Reeds het bezoek aan dit „souterrein", dat, wegens zijn hooge ligging niet alleen een uitstekende dagverlichting had, maar uit de vensters waarvan men zelfs prachtige vergezichten naar het westen genoot, was bijzonder interessant. Er waren vijf keukens aanwezig, die ieder uit vijf reusachtige, geheel overwelfde vertrekken bestonden. De keukenapparaten waren reeds gesteld, en de nieuwste vindingen zagen wij vrijwel overal toegepast, zoodat vooral mijne vrouw veel belangwekkends kon waarnemen. De bouwmeester zeide ons, dat de keukens er op berekend waren, om 2000 personen te kunnen spijzigen. De grondwet verplicht den Hongaarschen koning, om telkens een half jaar te Budapest zijn residentie te houden. Maar daar het oude slot van Maria Theresia niet groot genoeg is voor de enorme hofhouding, zoo is dit grondwettig voorschrift totdusverre een doode letter gebleven.

Uit het souterrein werden wij naar de enorme hoofdtrap gebracht, en van daar door tal van zalen geleid. Ofschoon het gebouw van buiten reeds gereed is, moet de decoratie van binnen nog grootendeels worden aangebracht. Wat wij daarvan zagen bewees, dat alles met inderdaad vorstelijke pracht behandeld zal worden.

De nieuwe vleugel is, om in harmonie met het bestaande paleis te blijven, in den trant der vorige eeuw ontworpen. Ook het gebouw van Maria Theresia zal onderhanden genomen worden. Het heeft wel aanzienlijke afmetingen en een prachtige ligging, maar het is, wat zijn gevels aangaat, grootendeels gepleisterd en de details zijn niet onberispelijk. Dit laatste schijnt minder de schuld van de bouwmeesters, door Maria Theresia gebruikt, dan wel van die, welke het gebouw, dat bij den opstand van 1849 veel schade kreeg, restaureerden.

De bel-etage van het oude paleis is een aaneenschakeling van pronkvertrekken, allen in Rococo-stijl uiterst weelderig gedecoreerd, en met kostbare stoffen behangen. De groote danszaal werd voor de „milleniums" feesten in 1896 te klein geacht. Daarom werd order gegeven haar te verbreeden, een werk, dat in betrekkelijk zeer korten tijd werd uitgevoerd.

Reeds zijn 10 millioen gulden aan de vergrooting en verfraaiing van dit paleis ten koste gelegd. De heer Hausmann bracht ons ten slotte in zijn bureau, en toonde ons daar door een gips-model welke groote werken men nog denkt uit te voeren. Onder die werken behoort een geheele verandering van het niveau der naar het paleis leidende wegen, een nieuw stalgebouw, terrassen, een fontein, enz.

Den volgenden dag begon de jury hare eigenlijke werkzaamheden, door, in groepen verdeeld, de plannen nader te onderzoeken. Na den maaltijd bracht men ons naar het nieuwe Parlementsgebouw, waar de bouwmeester, de heer Steindl, ons opwachtte. Deze bouwmeester is een man van hoogen leeftijd, geestverwant en tijdgenoot van Friedrich Schmidt, en dus Gothiker pur sang. Het reusachtig gebouw, bij het bezoek waarvan hij ons tot gids versterkte, is nog niet geheel voltooid, doch heeft reeds 15 millioen gulden gekost. Het is te begrijpen, dat voor zulk een bedrag wat buitengewoons kon worden geleverd.

De lengte bedraagt het dubbele van het Rijksmuseum te Amsterdam en het gebouw bezit 18 binnenplaatsen en 100 zalen, ongerekend de kleinere vertrekken. Zooals ik reeds vroeger zeide, is het de bedoeling geweest, om het Parlementsgebouw te

Londen als voorbeeld te nemen. Maar zoo goed als de Hongaren in hun koninklijk paleis den Weener Hofburg willen overtreffen, zoo was het óók hun bedoeling, om een Parlementsgebouw te scheppen, dat het Reichsratsgebäude te Weenen in de schaduw zou stellen. Het streven van de natie is vooral, om Oostenrijk, dat zij weinig vriendelijk gezind is, te overvleugelen. En zij is reeds een heel eind op weg, om dit ideaal te verwezenlijken. De haat jegens alles, wat van de andere zijde der Leitha komt, zit den Magyaren in het bloed. Nog onlangs kon men lezen, dat de Hongaarsche staat een erfenis van anderhalf millioen afwees, alleen omdat het bedrag in Oostenrijksche effecten zou worden uitgekeerd. Zulk een feit is teekenend voor den toestand. Het was ons natuurlijk in den aanvang vreemd, om van Frans Jozef, dien wij gewoon zijn keizer te noemen, als koning te spreken. Wanneer wij ons soms eens vergisten, dan werden wij dadelijk terecht gewezen. Ook in politiek opzicht is er groot verschil tusschen Oostenrijk en Hongarije. In het eerste land is men clericaal en anti-semitisch, in het laatste uiterst vrijzinnig en den Israëlieten, die zeer talrijk zijn, wordt niets in den weg gelegd. De persoon van den koning is bijzonder populair; het zal echter voor zijn opvolger een uiterst moeilijke taak zijn, om Oostenrijk en Hongarije vereenigd te houden.

Na deze uitweiding keer ik naar het Parlementsgebouw terug. De stijl is die van het Weener raadhuis, zoodat de Gothiek op een geheel andere wijze is toegepast, dan wij dat bij ons zien doen. Met de historische getrouwheid heeft de bouwmeester het niet bijzonder nauw genomen, wat reeds dadelijk daaruit blijken kan, dat hij, evenals Schmidt bij de kerk in de Weener voorstad Fünfhaus, een Gothischen koepel heeft gemaakt. Die koepel vormt het middenpunt van het gebouw en hij is, zoowel van buiten als van binnen gezien, imposant. Voor het effect zou men hem een andere bekroning toewenschen dan het al te kleine spitsje. De lantaarns van de kerken der Renaissance waren beter opgevat.

Van binnen is de koepel inderdaad grootsch. De bouwmeester heeft de goede gedachte gehad, de vestibule en de 20 M. breede trapzaal, die naar den koepel leiden, betrekkelijk spaarzaam te verlichten. Daardoor werkt het warme gouden licht, dat door de koepelvensters valt, des te treffender.

Het is waar, dat de koepel niet bijzonder origineel van vinding genoemd kan worden. Men denke zich één travee van de koorsluiting eener kathedraal zooveel maal, als de veelhoek van den plattegrond dit vereischt, en men ziet den koepel voor zich. Dit neemt niet weg, dat het effect van het interieur grootsch mag genoemd worden.

De detailleering is rijk, dikwijls te rijk, en niet altijd heeft een verfijnde smaak daarbij voorgezeten. Van goud en polychromie is een zoo overdadig gebruik gemaakt, dat het oog er door vermoeid wordt. Onder de troonhemels tegen de pijlers, waar in de kerken de beelden van heiligen plegen te staan, zijn hier de gepolychromeerde figuren der Hongaarsche koningen aangebracht.

Deze koepelzaal zal dienen als salle des pas perdus. Toen de Duitsche keizer Budapest bezocht, hadden zich hier de magnaten in hunne schilderachtige kleederdracht opgesteld. De keizer was zoo getroffen door dit schouwspel, dat hij den heer Steindl deed ontbieden, en hem zeide, dat het jammer was, dat zulk een gebouw niet te Berlijn stond, in plaats van dat, door Wallot ontworpen, waarover Z. M. slecht te spreken was. De architect bracht in het midden, dat hij ook had medegedaan aan de prijsvraag voor het Berlijnsche gebouw, maar geen bekroning had behaald. Daarop deed Z. M. een weinig vleiend oordeel over de Duitsche kunstrechters vernemen.

Achter de koepelzaal is de buffetzaal, een lange galerij met een loggia aan de rivierzijde, van waar men een prachtig uitzicht heeft. De decoratie dezer zaal was nog niet voltooid; het scheen dat de heraldieke kunst hier een belangrijke rol moest vervullen.

Aan wederszijden van de koepelzaal zijn verbindingshallen, waardoor men links naar het Lagerhuis en rechts naar het Hoogerhuis gaat. Deze hallen zijn geheel voltooid. De gewelfde zolderingen worden door prachtige roodmarmeren zuilen met vergulde kapiteelen en basementen gedragen. Het rijke materiaal scheen niet kostbaar genoeg; daarom werd op het marmer nog een dessin van goud geschilderd, wat het effect niet verhoogde. De architect deelde ons mede, dat reeds voor ƒ 800.000 aan verguldsel aangebracht was. Bij zoo iets herinnert men zich de Aziatische afkomst der Hongaren.

In deze hallen zijn zeer goede schilderwerken tegen zoldering en muren gemaakt. Maar daar zij in de moderne Parijsche manier zijn behandeld, zoo vormen zij een niet aangename tegenstelling met de Gothische bouwvormen. Nu de architect zich aan een stijl meende te moeten houden, hadden de schilders zijn voorbeeld moeten volgen, en zich niet door de moderne Parijzenaars, maar liever door de 14e en 15e eeuwers moeten laten inspireeren.

De beide zittingzalen zijn nog niet voltooid. Men was juist bezig met het aanbrengen der gefigureerde houten plafonds. De zalen hebben geen bovenlicht, maar zeer hoog zijlicht. Voor zoover ik kon oordeelen, zal het, bij de enorme hoogte dezer lokalen, den redenaars niet gemakkelijk vallen zich verstaanbaar te maken.

Het uitwendige van het gebouw lijdt wel eenigszins onder de al te veelvuldige herhaling van dezelfde motieven, en onder het gemis van groote lijnen. De wezenlijke Gothiek zocht, als zij gebouwen voor wereldlijke doeleinden maakte, haar kracht in de details. Zij kon dit doen, wegens de zeer bescheiden afmetingen, die haar raadhuizen en hallen hadden.

Waar het echter hier gold een reusachtigen gevel te ordonneeren, kon deze overvloed van details niet toegepast worden. Vandaar een zekere kaalheid, die men bij middeleeuwsche gebouwen niet gewend is.

Eindelijk schijnt het de vraag, of het wel goed geweest is, voor een gebouw, dat de beteekenis van het 19e-eeuwsch Hongarije moet verzinnelijken, een bouwtrant te kiezen van eeuwen geleden.

(*Wordt vervolgd.*)

BOUWKUNST AAN DE RIJKS-ACADEMIE.

De twee jeugdige schilders, die, toen hun kunst hen niet aan de kost kon helpen, het heldhaftig besluit namen om, liever dan een winstgevender vak te kiezen, hun laatste penningen te besteden voor een pot stijfsel, hebben niet te vergeefs geleefd. De legende wil, dat de stijfselvoeding hun slecht bekomen is en dat men ze op een morgen morsdood in hun atelier vond liggen, naast den leegen stijfselpot. Is deze legende op waarheid gegrond, dan zijn de beide schilders niet te vergeefs gestorven.

Reeds bracht Pulchri de martelaars op het tooneel en gaf het hun zoo die hoogere wijding, welke alleen door de dramatische kunst kan worden geschonken. Maar ook de heer Jos. Th. J. Cuypers voelde deernis met dit droevig lot. Hij peinsde op middelen, om iets zóó verschikkelijks voor den vervolge te voorkomen.

Als goed menschenkenner zag hij in, dat de schilderlust van de jonge kunstenaars niet te beteugelen zou zijn. Het publiek heeft nu eenmaal voor verf op doek of paneel geen oog; practischer ware het dus, als de arme kunstenaars hunne kleuren op voorwerpen van dagelijksch nut gingen aanbrengen. Reeds zag hij, in den geest, een onafzienbaar arbeidsveld voor de stumperts geopend. Maar helaas, de „fijnschilders" waren niet te bewegen de ververskiel aan te trekken.

Er diende dus wat anders bedacht. Als er maar eerst een „bouwkundige afdeeling" was aan de Rijks-Academie, meende de heer Jos. Th. J. Cuypers, dan m o e s t er werk en brood zijn voor allen. Hij deelde zijn overtuiging aan eenige zijner collega's mede, en ziet, zij waren het met hem eens, al was het verband tusschen „werk en brood voor arme schilders" en een „bouwkundige afdeeling aan de Rijks-Academie" hen niet geheel duidelijk. Doch zij begrepen, dat de arme schilders in ieder geval voor den stijfseldood dienden behoed te worden, en zij vertrouwden, dat een middel, door den heer Jos. Th. J. Cuypers aangeprezen, wel doeltreffend zou blijken.

Hoe nu echter de „bouwkundige afdeeling" te verkrijgen? Een adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken werd opgesteld en verzonden.

Nauwelijks was evenwel het adres openbaar geworden, of een schilder trok reeds tegen de strekking daarvan te velde. Het was Jan Veth, die het gewicht van zijn naam in de schaal lei. De adressanten vinden die oppositie ongepast; zij meenen dat een schilder, die het vette der aarde heeft genoten en nog geniet, zich onmogelijk kan verplaatsen in den toestand der arme kunstenaars, „waarop nog onlangs door een der hoogleeraren de aandacht van het publiek moest worden gevestigd".

Jan Veth betreurt den tijd, dien hij aan de Rijks-Academie heeft doorgebracht, de adressanten daarentegen vinden het jammer, dat voor hen de poort aan de Stadhouderskade gesloten bleef. Jan Veth benijdt de bouwkunstenaars, die gedwongen zijn hun vak in de practijk te leeren, de opstellers van het adres verlangen naar het academisch gareel, dat van practijk niets wil en kan weten.

Wij staan in deze aan de zijde van Veth. Het komt ons voor, dat de adressanten, met den heer Jos. Th. J. Cuypers incluis, zich niet goed bewust zijn geweest van wat zij deden. Het stuk, dat zij aan den Minister van Binnenlandsche Zaken zonden, draagt duidelijke sporen van niet in allen deele goed overwogen te zijn.

De wet van 26 Mei 1870 zou, volgens de adressanten, uitnemend zijn, indien slechts ook de bouwkunst aan de Rijks-academie werd onderwezen. Ja, zij zouden wel willen, dat „de wet" zelve in dat vak onderwijs gaf, ofschoon tot dusverre de leering, uit het Staatsblad te verkrijgen, beschouwd werd achter te staan bij die, welke van de lippen eens hoogleeraars stroomt. Er is reden, om hier aan een lapsus calami te denken.

Ware het adres een dertig jaar geleden ingezonden, het zou den geest des toenmaligen tijds hebben weergegeven. Nu is het mosterd na den maaltijd. Want in alle landen is thans bij de besten onder de kunstenaars het besef levendig, dat het academisch onderwijs heeft afgedaan, omdat het slechts middelmatigheid kweekt, en omdat het wezenlijke kunstenaars in hun vlucht hindert. Men moet wel heel naïef zijn, om in 1899 met een adres tot uitbreiding van academisch onderwijs aan te durven komen.

De zucht, om noodlijdende schilders te hulp te willen komen, hoe prijzenswaardig overigens in dezen tijd van altruïsme, is hier toch geen verontschuldiging. Kunnen die stakkerts niet op andere wijze geholpen worden, dan door het oprichten van een bouwkundige afdeeling aan de Rijks-academie? Men beproeve het, te meer, daar het thans aanbevolen middel in de practijk wel eens kon falen. Want stellen wij eens, dat de Minister de Kamers weet over te halen, de wet te wijzigen in den geest, door de adressanten aangeprezen, dan kan daarvan alleen het gevolg zijn, dat na x jaren y bouwmeesters tot den wedstrijd in de bouwkunst worden toegelaten. In dien wedstrijd moeten noodzakelijk y—1 candidaten ongetroost naar huis gaan; het getal der niet geslaagden kan zelfs tot y klimmen.

Wat zullen echter al de arme schilders in die x jaren doen? Het stijfsel-voeding-systeem is te weinig gezond gebleken, dan dat iemand daar verder een proef mede zal willen nemen. En hoezeer de leerlingen der architectuur-afdeeling aan de Academie ook hun best doen, daarvan kunnen de arme schilders niet eten.

Zelfs als de eerste prijswinnaar in de architectuur met *f* 1200 in zijn zak de Italiaansche grens overschrijdt, is er voor de arme schilders nog geen baat. Het zal al niet beter worden, als de laureatus met het hoofd vol ontwerpen voor paleizen en koepelkerken, doch met slechts een paar centesimi op zak weer in het vaderland terugkeert. Want hij heeft dan nog alles te leeren, en hij zal al heel blij zijn, als men hem aan een regeeringsbureau een bescheiden baantje geeft. Ondertusschen zullen de arme schilders zijn deur plat loopen en dan rest hem niet anders dan de klassieke uitroep van alle kluizenaars uit kindervertellingen: „Waarde vrienden, geld of goed heb ik niet, maar wat ik heb geef ik u". En dan zal hij waarschijnlijk met veel goeden raad aankomen, zoodat de arme schilders kwaad worden, en hij last heeft hen weer kwijt te raken.

Zie, zóó zullen de gevolgen van deze wetsverandering zijn. Dat de Minister van Binnenlandsche Zaken dit wel bedenke! Dat ook de arme schilders dit goed inzien!

Reeds werd een „Marxistische" lijkrede op de Nederlandsche schilderkunst gehouden, die mogelijk spoedig door een dergelijke op de beeldhouwkunst en de bouwkunst van ons vaderland wordt gevolgd. Dit is een teeken des tijds, in zooverre als daaruit schijnt te blijken dat alle kunst, als weelde, onnut is.

Klagende kunstenaars kunnen hier een vingerwijzing in zien, om zich op wat degelijkers toe te gaan leggen. De schilder worde verver, de beeldhouwer ga keien kloppen, de bouwmeester hakke brandhout. Dan hebben zij geen academische opleiding van noode, dan zien zij zich bewaard voor het treurig lot van hen, die de aanleiding waren tot het adres van „Architectura et Amicitia" aan den Minister van Binnenlandsche Zaken.

PRIJSVRAAG.

PROGRAMMA der Prijsvraag voor een Gevelontwerp van een Gebouw aan het Bolwerk 12—13 voor Kantoor enz. der Levensverzekering-bank „Rotterdam", te Rotterdam.

De heer C. T. J. van Wijk, directeur der voorzegde Bank, schrijft eene prijsvraag uit voor een ontwerp van den gevel voor het te stichten gebouw aan het Bolwerk 12—13 te Rotterdam en verbindt daaraan de navolgende voorwaarden en bepalingen:

Schetsplan van een gebouw aan het Bolwerk 12-13 voor kantoor enz: der Levensverzekering-bank „Rotterdam" te Rotterdam.

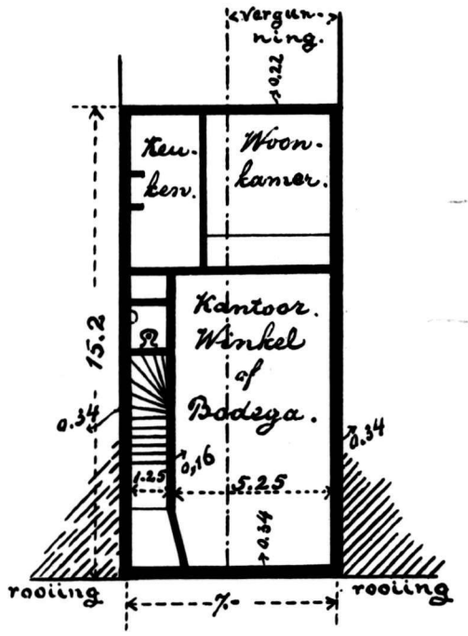

Begane grond.

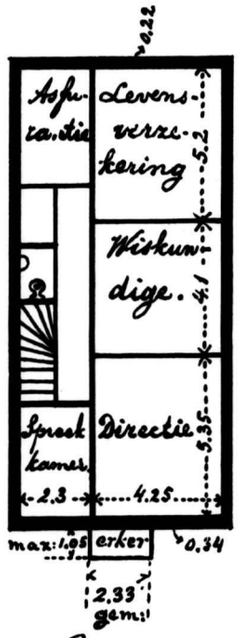

1e Verdieping.

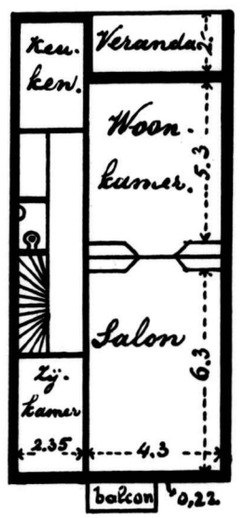

2e Verdieping.

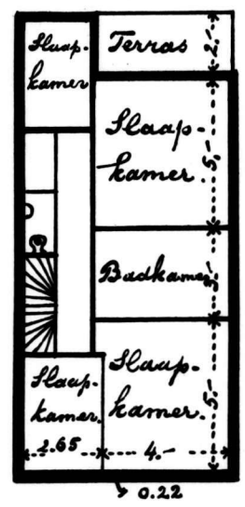

3e Verdieping.

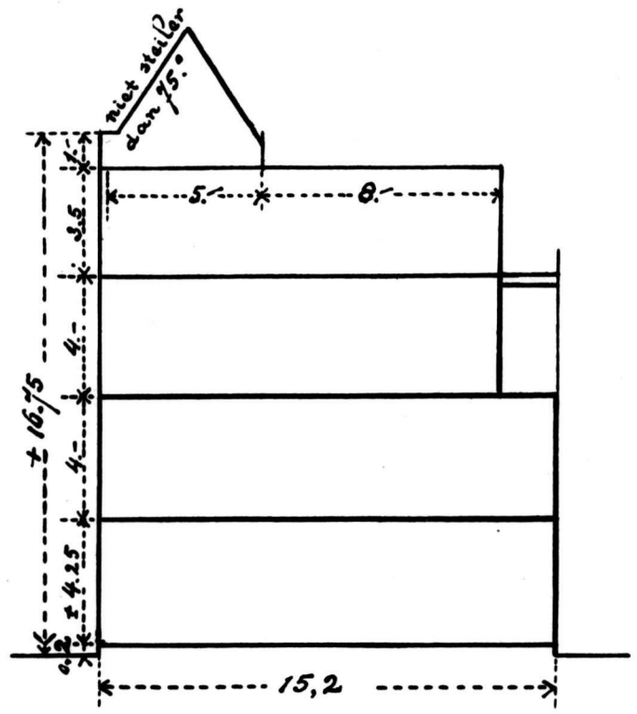

Doorsnede.

Schaal 1:200.

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

ART. 1.

De mededinging is opengesteld voor alle bouwmeesters in Nederland woonachtig.

ART. 2.

Het gebouw is ingesloten tusschen ± 12 meter hooge panden en gelegen aan eene 50 meter breede kade langs de rivier de Maas.

De planteekening van het gebouw, welke hieraan is vastgehecht, geeft zoo na mogelijk aan waarmede de ontwerper rekening heeft te houden. De aangegeven hoogten echter laten meerdere speling toe; de borstwering b.v. kan zoowel geheel vervallen als hooger gemaakt of met een top voorzien worden. Ook kan het dak weggelaten worden, mits niet uit het oog worde verloren, dat het geheel, om eenige reclame te kunnen maken, van af de aankomende stoombooten de aandacht moet trekken.

De eventueel bij de Bank in gebruik te nemen kantoorruimte op de begane-grond-verdieping, moet — om de mogelijke verhuring daarvan als bodega of winkel — een afzonderlijken ingang bekomen.

Het grondvlak van den erker (deze kan desverlangd ook een balkon wezen) en dat van het balkon mag in oppervlak de aangegeven afmetingen niet overschrijden; verplaatsing naar de zijde is toegelaten, mits hun buitenste rand niet nader aan de erfscheiding kome dan 0.5 M. en niet steke door het platte vlak, dat, gaande door eene vertikale lijn, welke 0.5 M. uit de erfscheiding op het naaste gevelvlak ligt, een hellingshoek heeft van 3 op 1 voor den erker en van 2 op 1 voor het balkon.

ART. 3.

Als materiaal kan natuurlijke steen in aanmerking komen, doch in hoofdzaak worde gebakken, liefst Utrechtsche steen (Waalvorm) toegepast.

ART. 4.

Er wordt verlangd:

Eene duidelijke teekening, in inktlijnen uitgevoerd, op eene schaal van 1 à 20, benevens enkele karakteristieke details op de helft der ware grootte, en eene beknopte toelichting, v.n. met het oog op de te gebruiken bouwstoffen.

ART. 5.

Het ligt in de bedoeling om den bouw van het geheele pand op te dragen aan den vervaardiger van het door de jury te bekronen ontwerp, op de voorwaarden der honorarium-tabel van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Deze eventueele opdracht vormt den eersten prijs. Voor het opvolgende beste plan wordt een tweede prijs uitgeloofd van ƒ 100 en voor het daaropvolgende plan een derde prijs van ƒ 50.

Mocht evenwel, hetzij van den voorgenomen bouw worden afgezien, of de uitschrijver een anderen dan den bekroonden gevel kiezen, of wel er de voorkeur aan geven om de uitvoering aan een ander dan den bekroonde op te dragen, dan zal aan den bekroonde ƒ 250 als prijs worden toegekend.

Wanneer de jury oordeelt, dat geen der ingekomen plannen voor bekroning in aanmerking komt, dan kan een bedrag van ƒ 200, volgens het voorstel van de jury, onder de vervaardigers van de 3 best geoordeelde plannen, als premie worden verdeeld.

ART. 6.

De in art. 4 genoemde stukken worden vóór of op den 1en November 1899 vrachtvrij ingewacht aan het kantoor van den heer C. T. J. van Wijk, Spaanschekade No. 3, Rotterdam.

Zij moeten vergezeld zijn van een correspondentieadres, om zoo noodig met den inzender te kunnen correspondeeren, en van een verzegelden brief, waarin de naam en de woonplaats van den inzender zijn vermeld.

De ontwerpen c. a. moeten voorzien zijn van een motto.

Ten einde te voorkomen, dat de stukken bij vergissing door iemand anders dan door de jury geopend worden, gelieve men op den omslag der inzending het woord „Prijsvraag" duidelijk te vermelden.

ART. 7.

De jury voor de beoordeeling zal bestaan uit de te Rotterdam wonende heeren:

Henri Evers, architect, hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen;

J. P. Stok Wzn., architect, en

C. J. Struyk, hoofd-inspecteur over het bouwen.

Ontwerpen, die naar het oordeel van de jury afwijken van de bepalingen van dit programma, komen voor de bekroning niet in aanmerking.

ART. 8.

De uitschrijver behoudt zich het recht voor alle ingezonden ontwerpen met de bijbehoorende toelichting, telkens gedurende ten hoogste 14 dagen, openlijk ten toon te stellen te Rotterdam, Amsterdam, 's-Gravenhage, Utrecht, Groningen en Arnhem.

Het bekroonde ontwerp en dat, waaraan de 2e prijs is toegekend, worden het eigendom van den uitschrijver; de overige ontwerpen zullen uiterlijk zes maanden na den termijn van inzending vrachtvrij worden teruggezonden aan de opgegeven correspondentie-adressen.

De ontvangen stukken zullen onmiddellijk na ontvangst tegen brand- en later ook tegen transportschade worden verzekerd, en wel elk ontwerp tot een bedrag van ƒ 100.

Een kort verslag, vermeldende de motieven, die de jury tot de beslissing hebben geleid, zal op de tentoonstelling ter lezing zijn.

De uitschrijver,
C. T. J. VAN WIJK.

De Commissie voornoemd,
HENRI EVERS.
J. P. STOK WZN.
C. J. STRUYK.

INGEZONDEN.

Mijnheer de Redacteur!

In het nommer van 11 Februari jl., bladz. 49, heb ik een beroep gedaan op de collega's, om mij voor de in Juli a. s. te houden historisch-geneeskundige tentoonstelling te Arnhem inzendingen te bezorgen voor de afdeeling „Retrospectieve Kunst", overtuigd dat er op medisch gebied zeer zeker nog interessante oudheden bestaan. Tot heden ontving ik alleen toezegging van den heer Frederiks, architect te Middelburg, voor een inzending. Mag ik nogmaals aansporen mij inlichtingen te geven, wanneer men in de omgeving voor dit doel iets weet, 't zij men zelf gelegenheid heeft het verzoek tot het inzenden te doen, 't zij men mij mededeelt waar dit te vinden is.

A. R. FREEM, *Architect te Arnhem.*

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING UTRECHT.

Vergadering van Woensdag **19** *April* **1899.**

Nadat de voorzitter de aandacht gevestigd had op de verkiezing van bestuursleden der Maatschappij en de in Mei a. s. te houden tentoonstelling van bouwkunst, werd vraag IV, door de Maatschappij gesteld, in behandeling genomen. Het antwoord, daarop door den heer W. de Jong gegeven, zal het bestuur worden toegezonden.

Alsnu ontspon zich eene wijdloopige discussie naar aanleiding

van een brief van de vereeniging „Volksbond tegen Drankmisbruik", waarin de volgende vragen werden gesteld:

„Wat is bekend van het drankgebruik op het werk?"

„Wat is, indien het voorkomt, er tegen te doen om daarin verbetering te brengen?"

Als doel der a. s. kunstreis werd Nijmegen gekozen.

De kunstbeschouwing bestond uit de teekeningen voor 63 woningen en winkelhuizen, gebouwd onder leiding van den heer Vreeswijk, voor de Utrechtsche bouwvereeniging van spoorwegpersoneel, terwijl de heer Nijland de langverwachte expositie van een zijner werken van decoratieve kunst had georganiseerd.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 19 *April* 1899.

In deze vergadering behandelde de heer A. A. Beekman, directeur der H. B. S. te Schiedam, de economische zijde van het Zuiderzeevraagstuk. (In de vergadering van 22 Maart jl. had spr. de technische zijde behandeld).

In de eerste plaats toonde spr. aan, waarom een werk, als het afsluiten en droogmaken der Zuiderzee, door den Staat en niet door particulieren moest worden uitgevoerd; gaf daarna een overzicht van de financiëele zijde der quaestie, en noemde de groote voordeelen, vooral de indirecte, door de verwezenlijking van het plan te verkrijgen; voordeelen voor geheel het land, waardoor ook de Nederlandsche arbeider in het algemeen gebaat werd. Ook deelde spr. mede, op welke wijze men aan de nadeelen, ontstaan door het verdwijnen der Zuiderzee-visscherij, dacht tegemoet te komen en achtte het ondernemen van het werk van het hoogste belang voor Nederland als koloniale mogendheid.

Hierna trad spr. in vergelijking tusschen het verkrijgen van gronden door drooglegging en het ontginnen van heidevelden, en hoewel beide methoden elkander niet buiten sloten, ja konden aanvullen, meende spr. dat drooglegging de voorkeur verdiende, omdat de hierdoor verkregen gronden van uitmuntende kwaliteit waren, dus direct productief, terwijl de andere eerst na jaren, en niet dan door kunstmiddelen, productief gemaakt konden worden.

De verschillende bezwaren in den laatsten tijd tegen het plan geopperd, besprekende, toonde spr. aan, dat deze nooit de uitvoering van het werk zullen tegenhouden; het eenige wat tot nog toe ontbreekt, is de drang des volks, zonder welken de Regeering niet tot uitvoering zal overgaan.

Met de hoop, dat hij de belangstelling bij de aanwezigen had opgewekt, eindigde spr. zijn boeiende, belangrijke voordracht.

Het krachtig applaus der vergaderden bewees spr. hoezeer zijn voordracht werd op prijs gesteld.

Na eenig debat, in hoofdzaak over heide-ontginning loopende, sloot de voorzitter de vergadering met een woord van dank aan den heer Berkman.

De vergadering werd door 120 personen bijgewoond.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Bij koninklijk besluit van 10 dezer is de organisatie van het personeel voor den dienst der Landsgebouwen vastgesteld. Dit personeel zal bestaan uit:

1°. twee Rijksbouwmeesters, met jaarwedden van *f* 3000 tot en met *f* 4500;

2°. ten hoogste dertig opzichters, verdeeld in drie klassen, elk van ten hoogste tien opzichters, met jaarwedden als volgt:

voor de 1e klasse van *f* 1650 tot en met *f* 2000;
voor de 2e klasse van *f* 1250 tot en met *f* 1500;
voor de 3e klasse van *f* 800 tot en met *f* 1200.

— De *Staatscourant* bevat een koninklijk besluit, houdende organisatie van de ambtenaren bij den algemeenen dienst van den Rijkswaterstaat.

Daarbij is bepaald, dat de ambtenaren bij den algemeenen dienst worden ingedeeld in twee klassen, te weten ten hoogste 15 ambtenaren der 1e klasse, op jaarwedden van *f* 1050 tot en met *f* 1600, en ten hoogste 10 ambtenaren der 2e klasse, op jaarwedden van *f* 400 tot en met *f* 1000.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken is bepaald, dat de commissie, belast met het afnemen der examens B volgens de artt. 61—65 van genoemde wet, voor het jaar 1899 zitting zal houden te Delft;

en zijn benoemd: tot lid en voorzitter dier commissie, dr. P. Zeeman Gzn., hoogleeraar aan de Polytechnische School;

tot leden:

Dr. V. A. Julius, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Utrecht;

Dr. J. C. Kluyver, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Leiden;

Dr. P. H. Schoute, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Groningen;

Dr. J. de Vries, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Utrecht;

Dr. L. Aronstein, J. Cardinaal, H. Cop, G. J. Morre, Dr. J. L. C. Schroeder van der Kolk en J. A. Snijders G.zn., hoogleeraren aan de Polytechnische School;

A. F. Gips, Dr. M. de Haas, J. A. van der Kloes, Dr. G. Schouten en G. J. van Swaay, leeraren aan de Polytechnische School;

W. K. Behrens, ingenieur van 's Rijkswaterstaat, te 's-Gravenhage;

T. E. van Erkel, hoofdopzichter bij de gemeentewerken te Rotterdam;

M. A. C. Hartman, gemeente-architect te Delft;

W. H. L. Janssen van Raay, onder-directeur der hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Haarlem;

Dr. A. Lebret, te Leiden;

H. Paul, civiel-ingenieur te Leiden;

J. N. van Ruyven, ingenieur der gemeentewerken te Utrecht, en

Dr. W. Stortenbeker, leeraar aan de Hoogere Krijgsschool te 's-Gravenhage;

die zich te Delft zullen vereenigen op zoodanigen tijd, als hun nader door den Voorzitter zal worden medegedeeld.

— Het Bestuur van de Vereeniging voor Handel, Nijverheid en Gemeentebelangen alhier heeft besloten aan de commissie voor het plan tot uitzending van werklieden naar de Parijsche tentoonstelling in 1900 te berichten, dat het zich daarbij niet wenscht aan te sluiten, op grond dat van dergelijk bezoek aan de tentoonstelling weinig of geen practisch nut voor de werklieden is te verwachten.

Meer voordeel meent het bestuur te mogen verwachten van eene uitzending van aanstaande ambachts- en handwerkslieden naar de tentoonstelling, zooals bijv. de leerlingen uit de hoogste klasse der Ambachtsschool.

AMSTERDAM. Burg. en Weth. hebben den leden van den Gemeenteraad een voordracht gezonden om de heeren Neiszen, te Rotterdam, en Doijer, te Delft, te benoemen tot directeuren van de gemeentelijke tram.

— De Gemeenteraad heeft met 21 tegen 15 stemmen voor *f* 40,000 een paar terreinen in de Raadhuisstraat verkocht aan de Rotterdamsche „Verzekerings-societeiten" te Rotterdam, directeuren de heeren K. J. Wylacker en T. Wylacker. Deze vennootschap zal op die terreinen een gebouw oprichten.

De overeengekomen prijs bedraagt ongeveer *f* 200 per centiare.

ARNHEM. De Gemeenteraad heeft in zijne zitting van 15 dezer met 29 tegen 6 stemmen het landgoed Sonsbeek voor de som van *f* 800,000 aangekocht.

— De onlangs alhier overleden kunstschilder B. L. Hendriks heeft zijne collectie schilderijen aan de gemeente vermaakt.

— Het verslag over 1898 van de Vereeniging tot restauratie der Groote of St-Eusebiuskerk te Arnhem is in druk verschenen.

Er blijkt uit, dat de werkzaamheden flink vorderen en de belangstelling van het publiek gelijken tred houdt met dien gestadigen voortgang. Gereed kwamen eene travée van het koor, eene travée van den kooromgang, alsmede de eerste beer van den kooromgang, gerekend van de noordzijde van het transept. De bij dezen beer behoorende schraagboog is, op de hogels na, gesteld. Deze hogels en gedeelten van volgende beeren en balustrades zijn gereed of onderhanden Met het metselwerk van het gewelf in het koor is een begin gemaakt.

Vanwege de Regeering werden de werken weder geïnspecteerd en een gunstig rapport uitgebracht.

Dankbaar maakt het verslag melding van eene gift van *f* 1000. Deze bijdrage is reeds de tweede van dezelfde milde geefster.

ZEIST. Men verzoekt ons mede te deelen dat dezer dagen alhier is opgericht de Naamlooze Vennootschap „Zeister Machinefabriek" ten doel hebbende de vervaardiging van alle soorten stoom- en electrische werktuigen en meer speciaal de fabrikage van een nieuw systeem roteerende stoommachine, patent Bruynis & Van Ginkel, waarvan het eigendomsrecht bereids sedert eenige maanden in de verschillende Staten van Europa en Amerika verzekerd is.

De fabriek, die voor dezen nieuwen tak van industrie reeds is geïnstalleerd met de nieuwste en beste werktuigen voor metaalbewerking, ligt in de onmiddellijke nabijheid van het station Zeist—Driebergen en komt met eenige dagen in bedrijf.

De nieuwe stoommachine, die „Ideaal" is gedoopt, waarvan het fabrieksmerk aan het bureau van den industrieelen eigendom is gedeponeerd, is inderdaad het ultimatum van eenvoud. Zij is geen turbine, doch werkt als andere stoommachines door de expansie van den stoom, en wordt compound, triple compound en quadruple-compound gebouwd met eene door den regulateur, automatisch werkende expansie-inrichting, eveneens van een geheel nieuwe constructie, en kan met of zonder condensatie werken.

De machine „Ideaal" is cilindervormig, waarin eene as wentelt die buiten hare beide cilinderdeksels uitsteekt, aan de eene zijde op den regulateur werkende en aan de andere zijde eene koppeling dragende, voor aankoppeling van riemschijf of tandrad, voor overbrenging harer kracht op andere werktuigen.

Daar aan de machine, die circa 1000 omwentelingen per minuut maakt, geen krukas of vliegwiel is, geen zuiger- en connectorstangen, geen stoomschuiven, geen excentrieken, geen excentriekstangen en geen ventilen zitten, is ook alle toezicht onnoodig. Zij loopt ongeëvenaard regelmatig en is bijzonder zuinig in stoomverbruik.

Eene compleete compound stoommachine „Ideaal", die bij een stoomdruk van 8 Atm. 12 eff. paardekracht ontwikkelt, weegt compleet circa 125 KG.

De machine, die van iedere capaciteit vervaardigd wordt en door haren eenvoud geen bijzondere slijtage heeft, zal circa den

halven prijs kosten van andere goede stoommachines van gelijke kracht.

TERNEUZEN. De heeren Alfred Pieraerd, maitre de forge de la Louvière, en Nestor Wilmart, industrielle de Morlanwelz, hebben dezer dagen aangekocht pl. m. 10 hectaren land, gelegen tusschen de spoorlijn en het kanaal alhier, in den Oud-Zevenaarpolder, terwijl genoemde heeren nog 27 hectaren terrein in koop hebben, om later daarop hoogovens te plaatsen. Het plan bestaat op deze gronden eene staalgieterij op te richten.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

verlof verleend wegens ziekte aan den architect 1e kl. H. G. Stal, den opzichter 2e kl. J. N. Doornberg en den opzichter 3e kl. E. van der Velde;

eervol ontslagen op verzoek, de ingenieur 1e kl. J. L. Pierson; wegens ziekte, de opz. H. G. A. Henneveldt.

overgeplaatst naar de residentie Lampongsche districten, de opzichter 1e kl. E. F. Godin; naar het gouvernement Sumatra's Westkust, de opzichter 1e kl. G. N. Luijke; naar de res. Ternate, de opzichter 1e kl. L. Spruyt; naar de residentie Soerakarta, de opz. 1e kl. J. H. Davidsz; naar de residentie Banjoemas, de opz. 2e kl. Th. Heijman; naar de res. Madioen, de architect 1e kl. S. van der Tas; naar de res. Rembang, de architect 2e kl. J. W. F. van Brussel; naar Bondjonegoro (Rembang), de ing. 3e kl. A. Perelaer; naar de res. Japara de opz. 1e kl. A. W. Andriesse en de opz. 2e kl. M. R. Wolrabe; naar de res. Kediri de opz. 1e kl. F. C. van Sorgen.

belast tijdelijk, met de leiding der werken en opnemingen aan de Solorivier, de ingen. 1e kl. W. B. van Goor;

bepaald dat de opz. 2e kl. P. K. van Gemert in de res. Rembang geplaatst blijft;

toegevoegd aan den chef der irrigatie-afd. Brantas, met Modjokerto als standplaats, de opz. 2e kl. M. J. Bausch en met Toeloeng-agoeng als standpl. de opz. 1e kl. C. R. F. van Leeuwen; en aan den chef der 5e waterstaatsafd, met Lawang als standplaats, de arch. 2e kl. L. P. Luijks.

benoemd: tot opzichter 1e kl., de ambtenaar op wachtgeld J. M. Lethé, thans die betrekking bekleedende.

— Bij den aanleg van staatsspoorwegen op Java, overgeplaatst: naar de lijn Kalisat—Banjoewangi, de opzichter 1e kl. F. de Vink.

— Met ingang van 1 Juli a. s. is op hun verzoek, eervol ontslag verleend aan de districtsinspecteurs der spoorwegdiensten de heeren J. S. A. Noordendorp en O. R. I. Viveen en zijn als zoodanig benoemd de heeren H. van der Minne, adjunct-ingenieur bij den rijks-waterstaat, en R. van Harencarspel, adjunct-inspecteur bij de H. IJ. S. M.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 Mei, benoemd tot opzichter 4e kl van den Rijkswaterstaat J. P. de Vries.

— Op de voordracht voor de benoeming van directeur der gasfabriek te Wormerveer zijn geplaatst de heeren H. Kempkers te Zutfen, P. N. Labrijn te Gouda en S. Rijkes te Hilversum.

— De heer J. H. Boezeman, opzichter aan de gasfabriek te Leeuwarden, is in dergelijke betrekking benoemd aan de gasfabriek te Groningen.

— Tot opzichter der fortificatiën te Zutfen is benoemd H. P. Vroom.

— Tot adviseur en technicus voor de tramzaken der Eerste Ned. Electriciteit-maatschappij te Amsterdam werd benoemd de heer P. M. A. Huurman, architect te Groningen.

— De hoofdopzichter van fortificatiën J. H. Meuskens te Kampen, tegen 1 Mei a.s. op verzoek op pensioen gesteld, zal in die functie vervangen worden door den opzichter der genie G. Strang van Hees, te Leeuwarden.

— Bij het examen voor aspirant-opzichter bij de Staatsspoorwegen zijn geslaagd de heeren A. H. Straatman, te Arnhem; J. Boorsma, te Weidum; A. D. Veenhuizen, J. Nabuizen, A. H. Stuvel en J. B. Nieuwenhuis, te Utrecht, en A. W. Schot, te Amsterdam.

— Tot opzichter bij de gemeentewerken te Haarlem is benoemd de heer H. J. Zaurendonk aldaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bekwame bouwkundige teekenaars, voorloopig voor twee maanden. Adres lett. V K 773, *Nieuws v. d. Dag.*

— Bekwaam bouwkundige voor het maken van detail-teekeningen en toezicht op het werk. Adres no. 150, boekh. J. Waltman Jr. Delft.

— Opzichter-teekenaar bij den bouw eener villa te Zandvoort. Sal. *f* 60 à *f* 70 's maands. Adres no. 2197. Bureau *Haarlem's Dagblad.*

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1.	Bouwk. Opz.-Teeken.	leeft.	22 j.	ong. sal.	*f* 60 à 80 p. m
2.	„ „ „	„	25 „	„ „	„ 70 à 80 „ „
3.	„ Opzichter	„	22 „	„ „	„ 60 à 70 „ „
5.	Chef Mach. Werkmeester	„	49 „	geh.	*f* 1250 's jaars min

Tegen toezending van Postwissel à **55 cents** ontvangt u franco een

Arceerinstrument.

J. HARTSUIKER,
Bouwkundige,
Wageningen.

W. J. WEISSENO,
Nieuwendijk 111, Amsterdam.
Fabriceert GELIJKTE DUIMSTOKKEN, Twee- en Vijf Meterlatten, STALEN MEETKETTINGEN, Bakens, Jalons,
KOPEREN EN STALEN
Peillijnen, Peillooden, Peilstokken,
PEILSCHALEN enz.
Magazijn van Passerdoozen,
TEEKENBEHOEFTEN
en Optische Instrumenten.
EQUERRES, PRISMA'S enz.

GEBR. VAN DER VLIET
IJzerhandelaars te Amsterdam.

Staal-, Plaat-, Band-, Hoek en T-IJzer enz Stalen Balken in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDEN.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 86 Rokin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — **Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.** — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

VAN RIJN & Co, **SPIEGEL- en VERSTERGLAS.**
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

PRIJSVRAAG.

Alle bouwmeesters, in Nederland woonachtig, worden uitgenoodigd deel te nemen aan de **Prijsvraag voor een gevel van een gebouw voor de**

Levensverzekeringbank „Rotterdam"

te **ROTTERDAM,** waarvan het Programma met Schetsplan voorkomt in *De Opmerker* van 22 April j. l.

De Directeur der voornoemde Bank,
C. T. J. VAN WIJK.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag den 2n Mei 1899***, des namiddags ten **2** ure *(lokale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 767.

Het maken van zeven wachterswoningen, het afbreken en weder opbouwen van vier wachtershuisjes en het wijzigen van vier stel handboomen in trekslaitboomen met bijkomende werken ten behoeve van de Spoorwegen Maastricht—Venlo en Venlo—Eindhoven.

Begrooting ƒ 20670.—.

De besteding geschiedt volgens § 54 van het bestek.

Het bestek ligt van den 13n April 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park, en aan het Bureau van de Heeren Sectie-Ingenieurs A. VAN LIEBERGEN te *Maastricht*, en J. C. VAN REIGERSBERG VERSLUIJS te *'s Hertogenbosch*, en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 1.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door de Sectie-Ingenieurs voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 25n April 1899, ten 9 ure voormiddag (*West Europeesche tijd*) te *Maastricht*, en den 26n April 1899, ten 11 ure voormiddags (*West Europeesche tijd*) te *Helmond*.

UTRECHT, den 12n April 1899.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *Arnhem* zullen ***Maandag den 1n Mei 1899***, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize *AANBESTEDEN:*

BESTEK No 11.

Het bouwen van een KORENBEURS op de Korenmarkt.

Begrooting ƒ 21300.—.

Aanwijzing Maandag 24 April a. s., 's namiddags 2 ure op de Korenmarkt. Inlichtingen: alle werkdagen, tot en met 29 April a. s., des voormiddags van 10—12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de Kadestraat; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet en 2 teekeningen à **ƒ 2.00** per stel tot dien dag verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

AANBESTEDING.

Het Heemraadschapsbestuur van de MARK en DINTEL is voornemens op ***Woensdag den 26 April 1899***, voormiddags **10** uur, in het *ZUIDHOLLANDSCH KOFFIEHUIS* van den Heer A. VAN HOVE, Groote Markt te *Breda*, in het openbaar

aan te besteden:

BESTEK No. 1.

De herstellingen en vernieuwingen met het eenjarig onderhoud der Sluiswerken en Jaagpad. Het maken eener Basaltmuur lang 62 meter. Het maken van Remmingwerken binnen en buiten de Schutsluis, in een perceel, geraamd op ƒ 21660.

BESTEK No. 2.

Het baggeren in de rivier in vijf perceelen en in massa, te zamen 34600 M³. Raming ƒ 11860.

De bestekken zijn op franco aanvrage en tegen betaling van **50** cent per exemplaar te bekomen bij den waterbouwkundige F. A. H. VAN DER VAART, te *Oud-Gastel*, bij wien nadere inlichtingen te bekomen zijn.

Aanwijzing voor bestek No. 1, op Donderdag den 20 April 1899, voormiddags 10 uur, te *Dintelsas*.

A. E. BRAAT.

Hoofd-Vertegenwoordiger der

JOSSON-CEMENT

voor NEDERLAND en INDIË.

Uitsluitend: Iste soort AND. TRAS

(volgens de nieuwe A. V. met 7½ % gloeiverlies).

Handel in Bouwmaterialen.

De **TEGELZAAK** is gevestigd

Spuistraat 109,

AMSTERDAM.

AANBESTEDING.

De DIRECTIE der ***Bredasche Bouwgrond-Maatschappij*** zal op **Vrijdag 28 April 1899,** des namiddags te **2 uren,** op de bovenzaal van het Koffiehuis „DE BEURS VAN BREDA", aan de Groote Markt te *Breda*, in het openbaar aanbesteden:

Het leggen van 2730 M¹. CEMENT-RIOLEN met annexe werken, het leggen van TROTTOIR-BANDEN en het egaliseeren, verharden en bestraten van den Boulevard van Breda naar het Mastbosch.

Bestekken met vier lichtdrukteekeningen zijn, tegen betaling van **ƒ 2.50** per stel, te bekomen ten Kantore der architecten VAN GENDT & NIERAAD, te *Arnhem*, waar tevens nadere inlichtingen zijn te bekomen.

Aanwijzing in loco wordt gegeven alle werkdagen, van 1—4 uren, zich aanmeldende bij den Opzichter KROMHOUT VAN DER MEER, aan de Directiekeet aan voornoemden Boulevard.

H. P. DEN BOER,

Wollenfoppenstraat **37,**

ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

HOUTEN

Parketvloeren.

GEBR. VAN HALSEN,

Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG

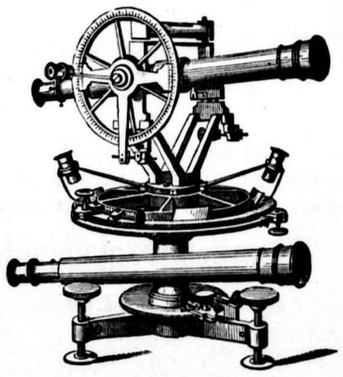

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerde

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 17. ZATERDAG, 29 April 1899.

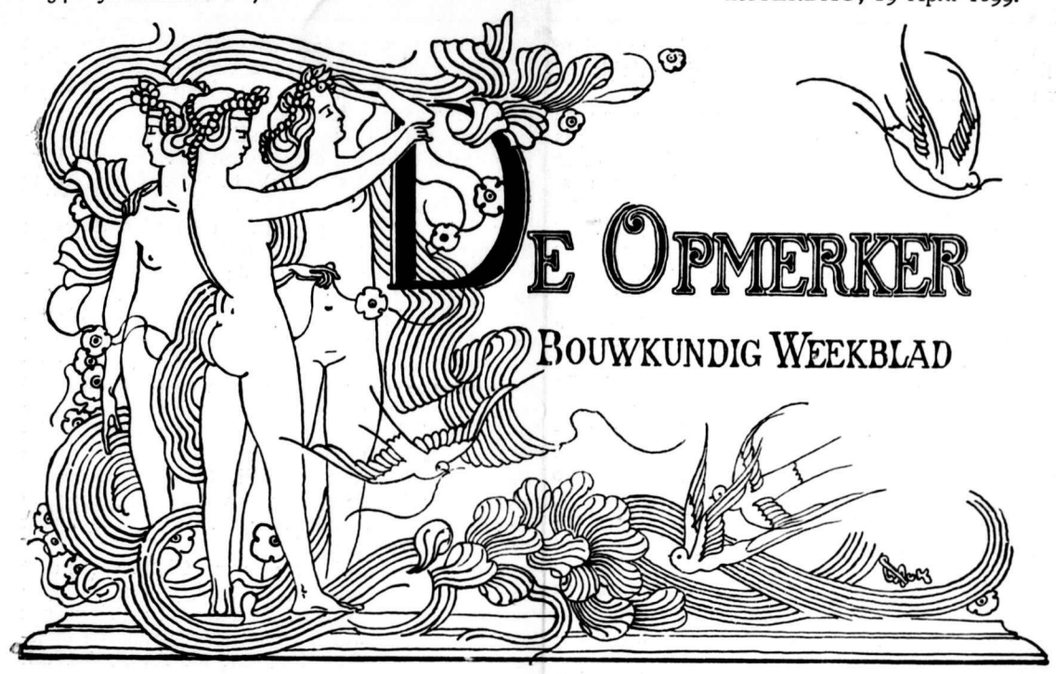

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

REISHERINNERINGEN.

DOOR

A. W. WEISSMAN.

II.

Budapest.

(Vervolg van bladz. 125).

Toen het bezoek aan het gebouw voor den Rijksdag was afgeloopen, bracht men ons naar dat van het Hooggerechtshof, aan de overzijde van het ruime plein gelegen. Deze „Curia", zooals men haar in Hongarije noemt, maakt een geheel anderen indruk dan het Parlementshuis.

De afmetingen zijn bescheidener en de stijl, een klassieke Renaissance, steekt eigenaardig af bij de Weener Gothiek aan den overkant. Het gebouw vormt een langwerpig vierkant, met zeer weinig vooruitspringende hoekrisalieten; alleen de middenpartij komt eenigszins verder vooruit. Het ensemble heeft, in zijn Palladiaansche vormen, wel waardigheid, ofschoon er geen enkel bepaald nieuw motief gebezigd is.

De beide benedenverdiepingen zijn in een rustieke architectuur vereenigd, op de wijze, zooals bv. Ammanati te Florence of de Fransche bouwmeesters van het midden der 18e eeuw die plachten te gebruiken. Vooral de drie bogen aan den hoofdingang, met hunne holle neggen doen aan De Cotte en zijn tijdgenooten denken.

De middenpartij heeft een Korinthisch portiek van zes zuilen, met een gebeeldhouwd fronton. Het effect wordt nog verhoogd door een attiek, waarop een prachtige quadriga van brons is geplaatst, met twee zittende figuren op de hoeken. De twee torens, die deze middenpartij flankeeren, acht ik het minst gelukkige gedeelte van het ontwerp. Wel zijn zij zeer goed gedetailleerd, doch zij blijven hors-d'oeuvres. Daarenboven geeft de afdekking, die door balustrades is geschied, aan deze bouwdeelen het aanzien van onvoltooid te zijn gebleven.

Voor de beide vleugels van den voornaamsten gevel is een strenge Jonische kolom-orde toegepast, ter hoogte van twee verdiepingen. Aan de eindrisalieten treden deze kolommen op hooge pedestallen naar voren. Boven iedere kolom is een goed uitgevoerd beeld geplaatst, een weelde, die bij moderne gebouwen zeldzaam voorkomt.

Hetzelfde bezwaar als tegen de torens heb ik tegen de hooge attieken der risalieten. Men ziet te duidelijk, dat zij uitsluitend tot verlevendiging van het silhouet zijn geprojecteerd.

De zij- en achtergevels zijn veel eenvoudiger van behandeling. Is de hoofdfaçade geheel van gehouwen steen, bij het overige is goeddeels pleisterwerk gebruikt moeten worden, zoodat de kolommen en verdere sieraden daar vervielen.

De heer Hausmann, aan wien Budapest ook dit bouwwerk dankt, wachtte ons in de vestibule op, om ons ook het interieur te toonen. Het glanspunt van alles is ongetwijfeld de trapzaal, die zoowel door haar aanzienlijke afmetingen als door haar ongelooflijk rijke versiering ons in verbazing bracht. Men kan hier, met meer recht dan in de meeste andere gevallen, van een zaal spreken, want de trappen zijn niet in, maar om de eigenlijke hal aangebracht. De as van de zaal ligt niet loodrecht op, doch evenwijdig met die van den voorgevel. Aan de beide smalle zijden liggen telkens twee trappen, flauw stijgend en met bijzonder groote bordessen. Boven deze trappen zijn de reusachtige boogvensters gemaakt, waardoor de hal haar licht ontvangt. Deze vensters, ofschoon

van gebrand glas voorzien, zijn misschien wat al te sober van behandeling, vergeleken bij den rijkdom van het overige.

De trappen klimmen nu tusschen arcades aan de lange zijden verder. In de arcade over den ingang is een rijker motief ingelascht, dat als omlijsting dient voor het marmeren beeld der gerechtigheid, een meesterwerk van Alois Strobl, dat echter, door de verlichting van twee zijden, niet zoo gunstig uitkomt als het verdiende. Het reusachtige gewelf der zaal is door Lotz beschilderd; al is hier niet het echte „fresco" toegepast, doch de „mineralfarbe", die thans veel in zwang komt, toch moet dit enorme tafereel, met zijn talrijke perspectievische verkortingen, den kunstenaar heel wat moeite hebben gegeven.

Door de vele soorten van marmer, die gebruikt zijn, werd een groote afwisseling van kleur verkregen. Het meeste marmer is uit Hongarije zelf afkomstig; slechts enkele lichte tinten heeft men uit Italië doen komen. De wanden werden met stucco-lustro bekleed.

Ook eenige zalen in het gebouw zijn rijk behandeld, in het bijzonder de groote zittingzaal boven den hoofdingang en de zalen voor de burgerlijke en strafkamers bestemd. De andere lokaliteiten, ofschoon eenvoudiger, zijn toch nog zóó, dat men ze in menig ander gebouw als rijk van ordonnantie zou beschouwen.

Vat ik mijn oordeel samen, dan kan dit niet anders dan gunstig luiden. Het is waar, dat aan het geheele gebouw geen enkel nieuw motief voorkomt, wat in veler oog thans een groote grief tegen den ontwerper moet zijn. Erkend moet echter worden, dat van de bestaande motieven een smaakvol gebruik werd gemaakt.

Het bezoek aan de „Curia" werd gevolgd door eene audientie bij Z. E. Julius Wlassics „conseiller intime de S. M. Imp. et Roy. Ap., ministre des cultes et de l'instruction publique". De minister ontving ons uiterst minzaam en onderhield zich geruimen tijd met ons in het Duitsch.

De avond werd doorgebracht in het „Nepszinhaz", den volksschouwburg van Budapest, een schepping van de bekende Weener specialiteiten Fellner en Helmer. Van buiten herinnert het gebouw wel eenigszins aan den vroegeren Stadsschouwburg te Amsterdam. Van binnen is het betrekkelijk eenvoudig, doch deltreffend ingericht. Men gaf een operette in de Hongaarsche taal, waarvan wij natuurlijk zoo goed als niets verstonden. Het stuk speelde in den Romeinschen tijd en was met ongelooflijke pracht gemonteerd. In het bijzonder de balletten waren schitterend en zij gaven het bewijs, dat Budapest niet ten onrechte beroemd is om zijn mooie vrouwen. De antieke kostuums waren met zorg nagevolgd; men was zelfs zoo ver gegaan daarvoor die uiterst dunne stoffen te nemen, die de oude beeldhouwers zoo prachtig wisten weer te geven. Daardoor kwamen de vormen uit op een wijze, die in ons vaderland zeker aanstoot zou geven. In de pauzen liepen jongens rond, die glazen water te koop aanboden; voor versnaperingen hadden de bezoekers zelf gezorgd.

De volgende dag was gewijd aan het bezoeken van musea. Het eerst was de „National-Gallerie" aan de beurt, die in het academie-gebouw, waar wij vergaderden, op zeer weinig bevredigende wijze is gehuisvest. Deze verzameling zal naar het nieuw te stichten museum worden overgebracht.

De kern vormt de Esterházy-collectie. De naam van dit doorluchtig Hongaarsch geslacht is door de „Dreyfus-zaak" in een slecht gerucht gekomen. Maar de „Uhlan" heeft, naar ons gezegd werd, volstrekt niet het recht, zich als verwant aan de Hongaarsche familie uit te geven, daar zijn grootvader den naam eenvoudig aangenomen heeft.

Reeds in 1666 bezaten de Esterházys een verzameling van schilderijen, die zij eerst te Eisenstadt, later te Esterháza (Oosthuizen), te Laxenburg en te Weenen bewaarden. In 1865 werden de schilderijen naar Budapest overgebracht en in 1869 door het Hongaarsche volk gekocht. Ruim 600 stukken zijn nu in de academie geëxposeerd; door latere geschenken is de collectie aanzienlijk uitgebreid.

Voornamelijk de Italiaansche, Spaansche en Nederlandsche schilders zijn in de verzameling door werken vertegenwoordigd. De school van Siena, die in de 13e en 14e eeuw bloeide, leert men buiten Italië zeker nergens zoo goed kennen als hier. Behalve een zeer realistisch weergegeven ontvanger der belastingen uit het jaar 1296, vindt men hier een „Johannes de Dooper" van Duccio di Buoninsegna, en die eigenaardig lieflijke madonna's van Lippo Memmi en zijn tijdgenooten, welke zoo karakteristiek zijn voor de schilders van Siena.

Een kruisiging, die vroeger aan Giotto zelf placht toegeschreven te worden, staat nu, juister, op naam van een zijner leerlingen. Maar de verzameling bezit toch ook een ontwijfelbaar echt werk van den meester, en wel een frescofragment uit Assisi, dat een vrouwelijke heilige voorstelt.

Van Francesco Francia vindt men een madonna, lieflijk en rein als die van Perugino, doch van een kleur, die aan de Venetianen doet denken. Bernardino Luini toont zich in zijn „heilige familie" en zijn madona met heiligen" van zijn gunstigste zijde. Bij het zien van zijn werk kan men zich voorstellen, hoe dat van Lionardo da Vinci moet geweest zijn.

Ook Correggio's „madonna" wijst op invloed van Lionardo. Maar de manier waarop hier met licht en bruin gewerkt is, geeft een effect, dat de Italiaansche kunst nog niet gekend had. Pinturicchio, die voornamelijk om zijn fresco's te Siena beroemd is, heeft in deze collectie een „madonna", helder van kleur en met een fraai landschap als achtergrond.

Als Raphael niets beters geschilderd had dan de „madonna", die hier tentoongesteld is, dan zou hij zijn beroemden naam niet verdiend hebben; aantrekkelijker werd de H. Maagd door Carlo Crivelli voorgesteld en met al den rijkdom van het Venetiaansch coloriet uitgedoscht. Wanneer ik nu nog een fraai portret van Tintoretto noem, dan geloof ik de beste Italianen te hebben genoemd.

Bijzonder uitvoerig is een Memling, de kruisiging van Christus, geschilderd. Voor mij heeft deze Vlaamsche meester niet zóó veel aantrekkelijkheid als andere, doch dit is een questie van smaak.

Van Lucas Cranach bezit de verzameling verscheidene stukken, eenigszins didactisch, doch ten deele althans beter dan die, welke men elders ziet. Eene schilderij, die zeker van Jacob Cornelisz is, staat hier te boek als te behooren tot de Keulsche school.

Een geheele zaal is gevuld met de Italiaansche werken uit het midden der 16e eeuw. Maar noch Bronzino, Vasari, Garofalo, noch Parmegianino of Dosso Dossi schenen mij schilders van groote beteekenis.

De Nederlandsche meesters zijn schitterend vertegenwoordigd. Vele schilderijen zijn gemerkt, en daardoor is de echtheid buiten twijfel. Wijnands, Van der Neer, Weenix, maar ook minder bekende namen, als Anthonie van Borssom, Jurriaan Ovens, Elias Vonck, Jan Griffier las ik daar. Van Rembrandt is

er een mansportret uit 1642 en een H. Familie, terwijl een Christus voor Pilatus als „school van Rembrandt" staat vermeld. Ik zou echter niet aarzelen deze schilderij, die inderdaad prachtig is, aan Rembrandt zelf toe te schrijven.

Een stuk, waarom de Nederlandsche verzamelingen die te Budapest benijden mogen, is het groote stilleven van A. van Beyeren, terwijl ook Cuyp, beter dan bij ons, tot zijn recht komt.

Het zou mij te ver voeren, alle belangwekkende schilderijen die ik zag, hier op te sommen. Maar ik mag een prachtige Gonzales Coques, een heerlijk portret van Jordaens, een niet minder fraaie Goija niet onvermeld laten. De zes Murillo's zijn zeker stukken van groote waarde; het is echter niet goed geweest, dat men ze allen bij elkander gehangen heeft. Nu springt het al te zoete, ja conventioneele te sterk in het oog.

Had in deze verzameling Dr. Gabor de Térey ons rondgeleid, ook in de andere musea waren de directeuren zoo beleefd, ons het merkwaardigste te wijzen.

Het museum voor kunstnijverheid is een gebouw uit den allerlaatsten tijd. De architect Lachner, die het ontwierp en uitvoerde, zag zich bij een prijsvraag bekroond. Het gebouw is een poging, om een eigenaardig Hongaarschen bouwtrant in het leven te roepen. Dat die poging geheel geslaagd was, beweerde de ontwerper, een sympathiek man van misschien zestig, niet. Zijn streven was geweest, iets te maken, dat modern mocht heeten.

De heer Lachner had blijkbaar andere idealen, dan die de „modernen" van westelijk Europa er thans op na houden. Zoeken die hun effect in gewilde soberheid, de Hongaarsche architect had een haast overladen rijkdom tentoon gespreid. Daarbij was op de zichtbaarheid der constructie maar zelden gelet.

De Hongaarsche motieven waren, bij gebrek aan een eigenlijken nationalen bouwstijl, aan de kunstnijverheid ontleend, wat met het oog op de bestemming van het werk, zeker te verdedigen is. Maar daar natuurlijk de voorwerpen, wier versiering gevolgd werd, slechts zeer klein waren, was het noodig de motieven te vergrooten, en dit had dikwijls iets bedenkelijks. Want de Hongaarsche kunstnijverheid, die haar elementen uit het Oosten kreeg, is met haar rijke kleuren, die soms zelfs bont schijnen, in geen verband met de architectuur. De bouwmeester heeft, door een ruim gebruik te maken van de prachtige majolica's, waarvoor Hongarije nog thans vermaard is, aan zijn gevel een ongemeen cachet weten te geven. Al heb ik tegen het gebouw en zijn stijl bedenkingen, toch deed het mij aangenaam aan, eens iets te zien, dat zich niet bij een historischen bouwstijl aansluit. De bouwmeester had, als allen, die wat anders dan het gewone willen, reeds veel miskenning ondervonden. De hulde, die ik hem voor zijn streven bracht, verraste hem en deed hem blijkbaar goed.

De heer Radisics, de directeur van het museum, leidde ons in zijn rijke verzamelingen rond. Het is eigenaardig dat, terwijl in de meeste landen van Europa de nationale kunstnijverheid sinds het einde der vorige eeuw ophield te bestaan, Hongarije nog op het oogenblik een bloeiende volkskunst bezit. De moderne beschaving is pas laat in het land doorgedrongen; in de meer afgelegen streken kent men haar nog niet. Daar wordt nog, als van ouds, geweven, gesponnen, geborduurd, daar worden tapijten gemaakt, daar werken nog pottebakkers, houtsnijders, smeden en koperslagers in den voorvaderlijken trant.

Fraaibewerkt linnengoed komt uit Kesmárck, Podolin, Pozsony en Mohács. Kleurige borduursels in bijzonder karakteristieke patronen levert Zevenbergen op; voornamelijk die van Nagy-Enyed, Brassó, Hosszufalu en Maros Vasarhely munten uit.

Het noorden van Hongarije heeft als specialiteit borduurwerk op linnen met roode en blauwe figuren in zeer decoratieve patronen. Het wordt te Budapest veel voor gordijnen en tafelkleeden gebruikt. De mooiste tapijten worden te Torontál en te Székely gemaakt, doch ook Pozsony, Késmark, Nagy-Becskerek, en Eszékröl zijn daarvoor vermaard. De Croatische borduurwerken op linnen hebben in hunne patronen half-middeneeuwsche, half Oostersche motieven. Met gouddraad doorweven stoffen worden in Zevenbergen vervaardigd.

Zeer interessant is ook het aardewerk. Dat uit Apátfaloa, Hollohaza en Miskolcz is wit, en met rozen, korenbloemen en tulpen op zeer eigenaardige wijze beschilderd. Dat uit Stomfa, Csáva, Baranya-Mágócs en Mezötur is behandeld als de Italiaansche majolica's. Er komen hier kleur-effecten voor, waarop „Rozenburg" jaloersch zou wezen. Toch is alles met de eenvoudigste hulpmiddelen verkregen.

Het kinderspeelgoed wordt meest door de Slovaken gemaakt. Het is uiterst naïef opgevat, en in bonte kleuren beschilderd. De tulpen spelen bij de beschildering een groote rol. Bekwame houtsnijders zijn vooral te Seepes Magura werkzaam. In het bijzonder de „kerfsnede" vind talentvolle beoefenaars. Van uitgeholde pompoenen weet men hoogst decoratieve voorwerpen te vervaardigen.

Ik heb bij deze Hongaarsche kunstnijverheid eenigszins uitvoerig stilgestaan, omdat zij mij zoo merkwaardig voorkomt. Hier is de band tusschen verleden en heden nog niet afgesneden; wij zien hier geen met kunst en vliegwerk gekweekte kasplant, maar een gewas, dat in den vollen grond, in het wild, nog welig tiert. De Hongaarsche regeering doet haar best dezen kunstnijveren, die vooral des winters, als de veldarbeid stilstaat, hun bedrijf uitoefenen, zooveel mogelijk debiet te verschaffen. Zij richtte te Budapest een bazar voor deze artikelen in; wij brachten daar een bezoek en werden de gelukkige eigenaren van tal van fraaie voorwerpen, die nu een sieraad van ons huis zijn.

Toen het bezoek aan het Museum van kunstnijverheid was afgeloopen, werden wij naar het Nationaalmuseum gebracht, dat in het Magnaten-kwartier, het deftigste deel van Pest, gelegen is. Het gebouw, door een prachtig park omgeven, heeft als kunstwerk geen waarde. Men denke zich het portiek van de Madeleine te Parijs, met twee zeer nuchtere vleugels daarnaast en men heeft een voorstelling van den voornaamsten gevel van dit in 1840 gesticht monument.

De heer Von Szalay, directeur van de verzamelingen, wachtte ons op. Daar de tijd te kort zou zijn, om alles te bezichtigen, zoo werd ons de keus gelaten, wat wij in oogenschouw wilden nemen. Ik was de eenige, die de oudheidkundige collectie koos; de overigen gaven aan de kunstverzamelingen den voorkeur.

Nauwelijks was ik, vergezeld van den custos, in de zalen, waar de oudheden tentoongesteld zijn, gegaan, of een heer trad op mij toe, die mij zijn kaartje als „Szerémi Odescalchi Arthur Herczeg", wat vertaald beteekende „Vorst Arthur Odescalchi van Szérim", overreikte, en zeide gekomen te zijn om met mij als oudheidkundige kennis te maken. Hij interesseerde zich in het bijzonder voor de archeologie der middeneeuwen, en had van den bouw der kasteelen en van de wapenen uit die periode veel studie

gemaakt. Ik moest hem mededeelingen doen over den Nederlandschen kasteelbouw; hij leidde mij rond in de prachtige wapenverzameling, en maakte mij op het merkwaardigste daarvan opmerkzaam. Vooral fraai vond ik twee zadels uit den tijd van keizer Sigismund, die met ivoor bekleed waren, dat met meesterlijke reliefs prijkte.

Zoo was een uur al gauw voorbij; de heer Von Szalay verzocht het gezelschap hem te volgen naar wat hij het „Restaurant zum Nationalmuseum" noemde. Maar dit „restaurant" bleek zijn eigen huis te zijn, waar wij door zijn beeldschoone dochter allerhartelijkst ontvangen werden, en waar een keurige maaltijd was aangerecht. Toen het diner was afgeloopen liet onze vriendelijke gastheer ons allerlei merkwaardigheden zien, o. a. het magnatencostuum, dat hij bij plechtige gelegenheden als lid van het Hoogerhuis draagt.

Ik zou te uitvoerig worden, indien ik alle bijzonderheden van mijn bezoek te Budapest wilde vermelden. Daarom moet ik mij bekorten en mij tot het belangrijkste bepalen. Hiertoe mag zeker gerekend worden het bezoek aan de Matthias-kerk te Ofen, waarbij Professor Schulek, die dit gebouw gerestaureerd heeft, ons geleidde.

Wij gingen met de „funicolare" naar boven, en kwamen toen aan het gedenkteeken voor Hentzi, den Oostenrijkschen generaal, die in 1849 sneuvelde, toen hij de vesting tegen de oproerige Hongaren verdedigde. Men kan zich voorstellen, dat dit monument, een werk zonder kunstwaarde, den Hongaren een doorn in het oog is. Reeds hebben zij, in de onmiddellijke nabijheid, het zoogenaamde „Honved-gedenkteeken" ter herinnering aan de in 1849 gevallen Hongaren opgericht, een schepping, die niet door fraaie lijnen uitmunt, maar die het nationaal gevoel streelt. En nu hebben zij van den koning weten te verkrijgen, dat Hentzi weggenomen zal worden.

De Matthias-kerk heeft een prachtige ligging. De heer Schulek had van te voren ons het uitgebreide materiaal, dat hij omtrent de kerk, wier restauratie hij geleid heeft, verzameld had, doen bezichtigen, zoodat wij ons een goede voorstelling konden maken van den vroegeren toestand.

Reeds in de 13e eeuw werd het gebouw gesticht. Overblijfselen uit den Romaanschen tijd zijn nog aan de noordostzijde te zien. In de 14e en 15e eeuw kreeg de kerk haar tegenwoordige gedaante. Zij heeft een bijzonder breede middenbeuk, waardoor het interieur aan Italiaansche kerken doet denken. Het sterk hellende terrein heeft tengevolge gehad, dat de westelijke deelen van het gebouw wel een paar meter onder de straat liggen; men gaat daar de kerk binnen, dan moet men breede trappen afdalen.

De fraaie toren aan de noordwestzijde is door koning Matthias Corvinus in de 15e eeuw aan het gebouw toegevoegd. Professor Schulek is bij het restaureeren darvan zeer gelukkig geweest, en hij heeft het flamboyant karakter goed weten te bewaren.

Gedurende anderhalve eeuw, toen de Turken Hongarije veroverd hadden, heeft de kerk als moskee gediend, nadat alles, wat aan de vroegere bestemming herinnerde, verwijderd was. Wat door de Muzelmannen aan het gebouw hersteld is, kan nog duidelijk worden waargenomen.

Toen de Turken verdreven waren, werd de kerk in zeer Barokke vormen gestucadoord, en zoo geheel bedorven. De heer Schulek heeft dit pleister doen verwijderen ,en de oorspronkelijke architectuur weer aan het licht gebracht. Door een bijzonder goed gelukte polychromie is het effect van het interieur zeer verhoogd.

Aan de noordoostzijde is een oratorium voor den koning en zijn gevolg bijgebouwd. Het heeft een afzonderlijke ingang, en bestaat uit een rijk gedecoreerde kapel, die nog niet gewijd is, en uit een loge, die in het koor der kerk uitkomt, zoodat de vorstelijke personen daar den dienst kunnen volgen.

Het pleit wel voor de vrijzinnigheid der Hongaren, dat deze Katholieke kerk door Professor Schulek, die Protestantsch is, kon gerestaureerd worden.

Aan de oostzijde van het gebouw, waar een steile helling is, zal het reusachtig gedenkteeken voor koning Stephanus komen; de architectuur daarvoor is ook door Schulek ontworpen.

Het bezoek aan de kerk werd gevolgd door een introductie in de voornaamste club van Budapest, die haar gebouw aan het Frans Jozef-plein heeft. Hier was een uitgelezen gezelschap bijeen, o. a. al de leden van het ministerie, waaraan wij werden voorgesteld en die zich zeer vriendelijk met ons onderhielden. De minister Wlassics nam de honneurs waar. De nieuwe minister-president Szell (spreek uit Zeel) gaf mij een kort overzicht van de Hongaarsche toestanden, wees er op, dat ik het land wel achterlijk zou vinden, maar dat men zijn best deed, om in te halen wat verzuimd was. Zonder eenige vleierij kon ik antwoorden dat, wat ik van Budapest gezien had, mijne verwachtingen verre had overtroffen. Van de overige ministers herinner ik mij nog Apponyi, bijzonder lang en met een adelaarsprofil, en Weckerle, die sprekend op een Engelschman geleek. Ook aan den dichter Moritz Jokai, een oud man met een blauwe jas en een fez op, werd ik voorgesteld.

Het clubgebouw bestond uit een groote middenzaal, waar iedereen stond en rookte, een biljartzaal en een leeszaal. Men gebruikte er niets, en ook de stoelen en tafeltjes, zonder welke men in ons land zich geen sociëteit kan denken, ontbraken. Tusschen zeven en acht uur zijn de meeste bezoekers aanwezig.

Ten half negen was er een souper in het hôtel Hungaria, waar de Zigeuners hun eigenaardige melodiën als tafelmuziek deden hooren. Er heerschte hier als overal, een alleraangenaamste toon. Bij het dessert werd natuurlijk getoost; telkens als de glazen werden aangestooten, zeiden de Hongaren „eljen" (spreek uit eeljenn), wat vooral uit den mond der dames alleraardigst klonk. Bij den toost, op mij uitgebracht, vergeleek de regeeringscommissaris de beide Amsterdamsche musea met David en Goliath. Naar zijn meening had, als in den Bijbel, de eerste den laatsten verslagen. Dat ik door deze vergelijking gestreeld was, behoef ik wel niet te zeggen.

Ik mag niet verzuimen nog melding te maken van de bezoeken, die wij brachten aan de ateliers van den schilder Lotz en den beeldhouwer Strobl. Deze gebouwen staan in een fraai park in de Bajzaatcza, dat met allerlei plastiek op bijzonder artistieke wijze versierd is. Bij den schilder Karl Lotz zagen wij de schetsen voor kartons, waarnaar de mozaïeken in de Basilika gemaakt zullen worden. Bijzonder geslaagd scheen ons „de opwekking van Lazarus" om het fraaie gebaar van Christus, en om de treffende wijze, waarop de verbazing der omstanders was weergegeven. De ontwerper was echter met dit karton nog niet geheel tevreden, en wilde veranderingen maken.

Het atelier van professor Strobl is als een Grieksche tempel gebouwd. Binnentredende komt men eerst in een „impluvium", met een waterbekken,

waarin goudvisschen zwemmen. Hier staan reeds overal afgietsels van des beeldhouwers werken. De eigenlijke werkplaats is een reusachtige zaal met hoog zijlicht; links bevindt zich het atelier van de leerlingen, rechts is een zaal, waar de practiciens bezig zijn het marmer te behakken.

In de werkplaats stond het model van koning Stephanus te paard, een reuzenwerk. Want wat wij zagen was nog slechts een verkleinde schets, en toch reeds meer dan levensgroot. De kunstenaar was juist bezig met de kolossale reliefs, voor het voetstuk van het monument bestemd.

Het scheen ons, dat de beeldhouwer vooral in het portret uitmuntte. Wij zagen borstbeelden van de Hongaarsche ministers, van den hertog van Orleans, van Clementine van Orleans, van Nathalie van Servie, van koningin Elizabeth van Hongarije, allen van een sprekende gelijkenis. De heer Strobl verzocht ons, voor hem te willen poseeren, en maakte in ongelooflijk korten tijd onze reliefportretten. Reeds zijn zij, in brons gegoten, op weg naar het vaderland. Een schoonere herinnering aan ons verblijf in de Hongaarsche hoofdstad was wel niet denkbaar.

Inmiddels waren ook de beraadslagingen der jury ten einde gebracht. Door treurige familieomstandigheden was Baurath Ihne naar Berlijn moeten vertrekken, zoodat hij aan de vaststelling van het rapport geen deel kon nemen.

Het resultaat, waartoe wij kwamen, was den minister voor te stellen, de vervaardigers der beide beste ontwerpen nog eens te doen concurreeren. Want daar het ontwerp, dat het meest practisch was ingericht, een veel te hooge bouwsom vereischte, en het ontwerp, dat voor het geld te verwezenlijken was, practische nadeelen vertoonde, zoo kon geen ontwerp voor onmiddellijke uitvoering worden aanbevolen. In het rapport werd uitvoerig aangegeven, welke veranderingen noodzakelijk werden geacht.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling Arnhem.

Vergadering van 26 *April* 1899.

Tot afgevaardigde naar de Mei-vergadering der Maatschappij werd benoemd het lid Freem, die tevens zitting zal nemen in de commissie tot het nazien der rekening en verantwoording.

De Voorzitter deelt in korte woorden mede de voorstellen, vastgesteld op de gehouden vergadering van het bestuur van de Mij. met de voorzitters en secretarissen der Afdeelingen, welke voorstellen op de agenda der vergadering zijn geplaatst. Het voorstel tot het verminderen der contributie voor de Delftsche studenten en anderen beneden 23 jaar, is uitgegaan van de afd. Delft.

Thans is aan de orde de vraag:

„In welke gevallen is aan machinaal timmerwerk de voorkeur „te geven boven handwerk".

Daar het lid Boerbooms, die de vraag zou inleiden, niet ter vergadering tegenwoordig was, werd zijne schriftelijke mededeeling door den Voorzitter gelezen.

Wanneer de levering in zeer korten tijd moet geschieden en het werk uit veel ramen en vensters, of liever uit veel werk van eenzelfde profiel bestaat is het dikwijls beter om het op een stoomtimmerfabriek te doen maken daar deze meestal een grooten voorraad hout en eene drogerij heeft, hetwelk van veel belang is.

De patroons moeten in dergelijke gevallen voor de stoomtimmerfabrieken onderdoen.

Heeft men echter tijd om het werk gereed te maken en is het werk van veel profileering van verschillenden vorm voorzien dan is het handwerk gewoonlijk te verkiezen.

Na eenige discussie komt men tot de conclusie dat het handwerk te prefereeren is.

Het voorstel van het bestuur om dit jaar eene excursie te maken naar Haarlem wordt aangenomen en als datum bepaald 13 Juni e. k.

Op voorstel van het lid Freem wordt besloten een adres van adhesie te zenden aan den Raad der gemeente Arnhem over den aankoop van Sonsbeek, doch de wenschelijkheid uit te spreken, dat de gelegenheid worde geopend daar villa's te bouwen om de attractie als wandelpark grooter te maken. Ook krijgt een bebouwd wandelpark meer veiligheid voor de wandelaars.

Het lid Van den Berg gaf als kunstbeschouwing het werk „Mein Haus, Meine Welt", waarna de wintercampagne door den Voorzitter werd gesloten.

Afdeeling Amsterdam.

Vergadering van Vrijdag 28 *April* 1899.

De vraag „Is het wenschelijk in de bestekken algemeene arbitrage op te nemen, zoowel voor levering als voor uitvoering", door het bestuur der Maatschappij gesteld, werd door Mr. E. J. C. Goseling in de vergadering van heden behandeld.

Sedert 1886 is dit onderwerp in bouwkringen aan de orde. Reeds in 1891 werd door de Vereeniging van burgerlijke ingenieurs een stel algemeene voorschriften ontworpen, waarin arbitrage voor alle geschillen was opgenomen. In 1896 richtte de „Nederl. Aannemersbond" zich met adressen tot Rijk, provinciën en gemeenten, met een verzoek tot invoering van arbitrage, aan welken wensch sedert gevolg is gegeven door het departement van marine, door de provinciale besturen van Gelderland en Overijsel en door eenige gemeenten, onder welke Amsterdam en Arnhem. Mr. Goseling verklaarde zich voor het stelsel en deed de voordeelen ervan uitkomen. In het op zijne rede gevolgd debat verhief zich geene stem tegen arbitrage De Voorzitter, de heer Postbumus Meyjes, meende echter, dat de vergadering te slecht bezocht was om een bepaald besluit te formuleeren.

De heer De Groot stelde echter een motie, waarbij de gestelde vraag onvoorwaardelijk bevestigend werd beantwoord. Zij werd met 8 tegen 7 stemmen aangenomen.

De tegenstemmers verklaarden hunne stem aan de motie onthouden te hebben, niet omdat zij de vraag voor zich zelven ontkennend beantwoordden, maar omdat zij met den Voorzitter van meening waren, dat er te weinig leden aanwezig waren om een zoo gewichtige zaak als deze uit te maken.

Daarna werd besloten het verzoek van A. et A. om steun voor haar adres in zake de vestiging van een leerstoel voor de bouwkunst aan de Rijksacademie voor beeldende kunsten af te wijzen, en wel voornamelijk met het oog op de toegezegde reorganisatie der Polytechnische School.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1091*e Vergadering van* 26 *April* 1899.

Onmiddellijk na de opening der vergadering werd het woord gegeven aan den heer W. Brouwer, uit Leiden, tot het houden van zijn lezing over „de vervaardiging van aarden vaatwerk". Spreker begon met uiteen te zetten hoe de vervaardiging van het eenvoudige vaatwerk geschiedt, besprak achtereenvolgens de verschillende kleisoorten, het kneden, het opbrengen op het draaibord en daarbij het opzetten van de klei met de vingers, het losmaken van de schijf door afsnijding met koperdraad, het drogen en het glazeeren.

Vervolgens ging spreker over tot het meer artistieke afwerken, zoo het afwerken in twee kleuren, 't welk het best geschiedt door te draaien met een mengsel van twee kleisoorten, waardoor spiraallijnen in verschillende kleuren oploopen langs het vlak van het vaatwerk, waardoor dus 't kleureffect werkelijk verkregen is door het draaien zelf.

Daarna behandelde de spreker 't systeem van ingriffen en onderdompeling, en toonde een en ander ten duidelijkste aan door de prachtige collectie vaatwerk, ter vergadering aanwezig.

Een hartelijk applaus van de Vergadering en een zeer waardeerend woord van den Voorzitter, voor het ernstig streven van den kunstenaar om een werkelijk mooi en rationeel versierd vaatwerk te verkrijgen, waren de dank aan den spreker.

Als doel van de zomer-excursie werd gekozen 's Hertogenbosch.

Voorts werd aangenomen de commissie te handhaven in zake de tentoonstelling te Parijs, zonder evenwel financieelen steun te geven.

Als commissie-leden voor het 9e lustrumfeest in 1900 werden gekozen de heeren K. De Bazel, H. G. Jansen en E. Verschuijl.

Als candidaten voor een nieuw bestuurslid werden gekozen de heeren K. de Bazel en C. W. Nijhoff. Hierna had een stemming tusschen die twee heeren plaats; de stemmen staakten, waarna het lot den heer De Bazel aanwees, die de aanvaarding daarvan aangehouden heeft.

Een hartelijk woord van den onder-voorzitter, de heer C. van Boven, werd nog gesproken tot den aftredenden Voorzitter, den heer Joseph Cuypers, hem dank zeggende namens leden en bestuur voor het vele en belangrijke door hem voor het Genootschap gedaan, 't welk door den heer Cuypers onder dankzegging werd beantwoord.

Hierna werd de goed bezochte vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Gravenhage. **Als gewestelijk vertegenwoordiger van de „Vereeniging tot veredeling van het ambacht" trad kolonel Van Zuylen Vrijdag in een gecombineerde vergadering van de Afdeelingen der Maatschappij tot bevordering van Nijverheid en der Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst en Arti et Industriae als spreker op, om nog eens het nut in 't licht te stellen der veredeling van het ambacht door proeven van bekwaamheid.**

Vooraf releveerde spreker de geschiedenis van deze zaak en het gunstige resultaat, dat verkregen werd, blijkende uit de eerste examens tot verkrijging van het diploma als meester en gezel.

Spr. stelde hierna het groote nut in het licht van de veredeling van het ambacht door middel van proeven van bekwaamheid en het uitgeven van practische leerboeken voor vakken, die in Nederland beoefend worden. Verwacht de Vereeniging tot veredeling van het Ambacht veel van die leerboeken tot het opwekken van lust en zucht tot studie, toch erkent zij, dat ook langs anderen weg veel kan gedaan worden voor 't doel, en wel door het particulier initiatief met hulp van Staat, provincie en gemeente.

Daarna zette de inleider uiteen hoe de vereeniging haar doel tracht te bereiken, een en ander neergelegd in een circulaire, welke in druk is verspreid. Volgens die circulaire ligt het in de bedoeling gelegenheid tot proefaflegging te openen in alle centra van ambachtsnijverheid hier-te-lande en daarin gaandeweg meer ambachten te betrekken. Teneinde zooveel mogelijk tot het afleggen dier proeven in staat te stellen alle candidaten, die daartoe bekwaam mogen worden geacht, tracht de vereeniging de beschikking te erlangen over een kas, waaruit, behalve de gewone examen-kosten, aan minvermogenden ook reis- en verblijfkosten kunnen worden vergoed.

Naar zijne persoonlijke overtuiging zijn de examens voor meester en gezel voor het oogenblik practisch ingericht. Toch zou hij die in de toekomst niet willen bestendigen, maar de regeling van de examens later willen overdragen aan de vakvereenigingen.

Vervolgens deelde spreker zijn persoonlijke opinie mede over de veredeling van het ambacht door proeven van bekwaamheid, en drong erop aan dat men lid der vereeniging zal worden, daar vooral het particulier initiatief hier in deze zoo hoogst nuttige zaak op den voorgrond moet treden, wil men het doel bereiken.

Door een der aanwezige dames werd het opgenomen voor de belangen der vrouwen, die ook belasting betalen en dus ook het recht hebben om niet over het hoofd te worden gezien.

Hierop werd door de heeren Van Zuylen en Boersma geantwoord, dat de belangen der vrouwen volstrekt niet over het hoofd zijn gezien en de statuten der vereeniging zoo zijn ingericht, dat zij ook toepasselijk kunnen zijn op vrouwelijke werklieden.

Ten slotte deelde de heer Boersma, algemeen secretaris der vereeniging, nog eenige bijzonderheden mede, die pleiten voor de waardeering der diploma's, waarna de heer Van Zuylen opgave deed van de vereenigingen, die zich reeds hebben verbonden tot samenwerking.

Amsterdam. B. en W. hebben eene voordracht bij den Raad ingediend om tot directeur van den gemeentelijken tramdienst met ingang van 1 Juni te benoemen den heer J. H. Neiszen, adjunct-directeur der gemeentewerken van Rotterdam, op een salaris van ƒ 7000, en onder bepaling, dat dit salaris om de twee jaren zal worden verhoogd met ƒ 500, totdat het maximum van ƒ 8000 zal zijn bereikt. Zij behouden zich voor een nader voorstel te doen tot benoeming van een directeur van het gemeentelijk electrisch bedrijf.

Rotterdam. Aan de overzijde van de rivier is een stuk grond gekocht om aan de maatschappij „De Maas", wier concessie met 1905 eindigt, een behoorlijk terrein te bezorgen, waarop dan dadelijk een groot droogdok met werf zou worden gebouwd.

Nijmegen. De steenfabrikanten langs de Waal zijn, ter voorkoming van werkstakingen, overeengekomen:

a. elkander op de hoogte te houden van de namen van hun personeel;

b. geen werk te geven aan arbeiders, die bij een anderen steenfabrikant in dienst zijn;

c. ontslag te geven aan arbeiders, die pogingen in het werk stellen om van patroon te veranderen.

Leeuwarden. In het Museum van het „Friesch Genootschap" is eene belangrijke tentoonstelling geopend.

De 1e afdeeling bevat aquarellen en teekeningen van de belangrijkste, doch thans meerendeels gesloopte staten (kasteelen) en Romaansche dorpskerken in Friesland. Er zijn o. a. teekeningen van Wiarda-, Martina-, Dekema-, Offringa-, Holdinga- en Tjaardema-staten, welke alle min of meer bekend zijn uit den tijd der twisten tusschen de Schieringers en Vetkoopers.

De 2e afdeeling wordt gevormd door eene keur van teekeningen naar Rembrandt van Rijn, meesterlijk uitgevoerd en vervaardigd voor een prachtwerk, dat in 1890—94 te Berlijn is uitgegeven door Lippman.

Dat werk is voor deze tentoonstelling welwillend afgestaan door Mr. W. J. van Welderen baron Rengers, die tevens beschikbaar stelt een originele, tot dusver nooit tentoongestelde teekening van Rembrandt, voorstellende een schilder in zijne werkplaats en een bejaard heer, die voor hem poseert.

Overschie. De bouwval van kerk en toren heeft in publieke veiling ƒ 2200 opgebracht, onder beding dat binnen tien weken alles moet zijn opgeruimd, en dat aan den uit grafzerken bestaanden vloer niets mag worden gedaan.

Helmond. In het rapport, uitgebracht door de commissie van deskundigen, betreffende de instorting van den watertoren alhier, wordt geconcludeerd: 1° De schade (ƒ 25,000) ontstaan door het instorten, is een gevolg van buitengewone omstandigheden, onafhankelijk van den wil der aannemers, en het herstel dier schade is mitsdien niet voor hunne rekening; 2°. de kosten van de commissie van deskundigen, met inbegrip van verschotten honoraria, reis- en verblijfkosten, bedragen de som van ƒ 675, die komt ten laste der gemeente.

— Aflevering 4 van *De Natuur* (uitgave van J. G Broese te Utrecht) bevat:

Een uitgestorven vogel (de Reuzen-alk), door Dr. R. Sinia. — De Antarctis, door A. D. Hagedoorn. — Verscheidenheid op fotografisch gebied, door Dr. J. E Rombouts. — De onweersbuien en hare voortbeweging door Chr. A. C. Nell. — Een voordracht over vloeibare waterstof, door Dr. L. Bleekrode, — Gunstige gedaante van de lichtbron in een projectielantaarn, door L. E. W. van Albada. — Een paar kunstgrepen bij het zoogenaamde geestelijk of dubbel zien, door H. — Snelwerkende stroomverbrekers voor hooggespannen stroomen, door Dr. L. Bleekrode. - Sterrenkundige opgaven en mededeelingen. De veranderingen van de Poolshoogte, door Ant. Pannekoek.. — Boekaankondiging. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen zijn benoemd:

tot adjunct-chef van het mouvement de heer J. J. Proost, gepensionneerd kapitein der genie O.-I. leger, te Utrecht;

tot aspirant-adjunct-ingenieur bij den dienst van weg en werken de heer H. J. F. Groenier te Utrecht.

— Bij kon. besluit is benoemd tot landmeter 2e kl. van het kadaster L. J. Krook te Sneek, thans 3e kl.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Tijdelijk opzichter bij de uitbreiding van de gemeentegasfabriek te Zaandam. Sal. ƒ 90 per maand. Adres den gemeentearchitect.

— Ingenieur bij de gemeentewerken te Utrecht. Jaarwedde ƒ 2000 à ƒ 3000. Adres den Burgem. vóór 16 Mei. (*Zie aavert. in dit no.*).

— Bouwkundig teekenaar. Adres lett. A B, met opgaaf van refer. en verl. salaris. Bureau *Enschedesche Courant*, Enschede.

— Opzichter, goed kunnende detailleeren en teekenen, voor ongeveer een jaar. Salaris omstreeks ƒ 110 per maand. Adres lett. IJ R, Bureau dezes. (*Zie adv. in dit no*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatiebureau Technische Vakvereeniging, Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1.	Bouwk. Opz.-Teeken.	leeft.	22 j.	ong. sal.	ƒ 60 à 80	p. m
2.	„ „ „	„	25 „	„ „	„ 70 à 80	„ „
3.	„ Opzichter	„	22 „	„ „	„ 60 à 70	„ „
5.	Chef Mach. Werkmeester	„	49 „	geh.	ƒ 1250	's jaars m in

HOUTCEMENT

BEDEKKINGEN worden tot **billijke prijzen** en onder **garantie** geleverd door

W. J. VAN ELDEN Hz.

Lood- en Zinkwerker,

Singel 229 b|d Paleisstraat,

AMSTERDAM.

Vertegenwoordiger der sedert **1868** gevestigde firma **CARL SCHMIDT & Co.**, te *HIRSCHBERG in Silezie.*

Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

ROLLUIKEN van ***hout*** en van ***staal***, in verschillende ***constructiën.*** Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij

W. H. M. SCHOLTE,

Fabrikant, **Prinsengracht 516, AMSTERDAM.**

Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

Nader wordt ter kennis van belanghebbenden gebracht, dat in de aankondiging voor de aanbesteding van het op 3 Mei a. s. aan te besteden werk wegens het maken van een doorgang van het Binnen- naar het Buitenhof te 's-Gravenhage, volgens bestek No. 53, voor „DONDERDAG" moet worden gelezen

„WOENSDAG".

De kosten dezer nadere aankondigingen komen mede ten laste van den aannemer.

's-Gravenhage, 25 April 1899.

Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
DE BOSCH KEMPER.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

(Voor rekening van den Staat).

Op **Woensdag den 24 Mei 1899,** des namiddags ten **2** ure *(lokale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 765.

Het maken van de Grond- en Kunstwerken, het uitbreiden en wijzigen van Sporen en Wissels, het oprnimen en maken van Gebouwen en Inrichtingen, het maken en opruimen van Hulpwerken en het verrichten van diverse werken, ten behoeve van de uitbreiding van het station HENGELO (O.)

Begroting ƒ 1.695.000.

De besteding geschiedt volgens § 458 van het bestek.

Het bestek ligt van den 1sten Mei 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Ingenieur G. W. VAN HEUKELOM, te *Hengelo*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 7.50** (zonder de teekeningen tegen **ƒ 2.50**).

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd, vanaf den 8sten Mei 1899.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 12den Mei 1899, ten 10.30 uren voormiddag *(West Europeesche tijd).*

Utrecht, den 25sten April 1899.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *Arnhem*, zullen ***Maandag den 1e Mei 1899***, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize *AANBESTEDEN:*

BESTEK No 11.

Het bouwen van een KORENBEURS op de Korenmarkt.

Begroting ƒ 21300.—.

Aanwijzing Maandag 24 April a s., 's namiddags 2 ure op de Korenmarkt. Inlichtingen: alle werkdagen, tot en met 29 April a. s., des voormiddags van 10—12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de Kadestraat; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet en 2 teekeningen à **ƒ 2.00** per stel tot dien dag verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

GEBR. VAN DER VLIET

IJzerhandelaars te Amsterdam.

Staal-, Plaat-, Band-, Hoek en T-IJzer enz.
Stalen Balken in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. Böhler & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

W. VAN MERKESTEYN,

Rijtuig- en Wapenschilder.

FIJNSTE UITVOERING VAN
Rijtuig- en Wapenschilderwerk,
Kunstlakwerk en Decoratieschildering.
Billijke Prijsberekening.
Vraag Prijsopgaaf en Monsters van Uitvoering.
Gerard Doustraat 1e en 1f.
AMSTERDAM.

B. HOLSBOER.

Arnhem.

Leverancier van Z. M. den Koning.

Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.

BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.

EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz.
Bakens, Rotatie- en Inductie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

CARBOLINEUM KRIMPEN.

Verzekert U van het GROOTSTE BEDERFWEREND vermogen.

G. M. BOKS & Co.,

Amsterdam.

GEBR. HESSE, Damrak 68,

AMSTERDAM.

Leveren compleete **CLOSETINRICHTINGEN.**
„ „ **BADINRICHTINGEN.**

WASCHBAKKEN, GASORNAMENTEN enz. Tegen concurreerende prijzen.
Plaatsing en inrichting door geheel Nederland. Teekeningen en prijscouranten op aanvrage. Wederverkoopers ontvangen het gewone rabat.

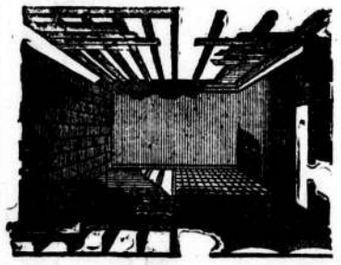

Geluidwerende tusschenvloeren, ondervloeren voor houtcementdaken, brandvrije separatieën en plafonds.

Excelsiorplaten.

GEBR. VAN DER VIJGH,

AMSTERDAM,

Fabriek van vuurvaste Wand- en Plafondplaten volgens nieuw Systeem.

Eenig, onovertreffbaar materiaal. Lichtdicht, geluidwerend. Verkrijgbaar in verschillende dikten. Steeds grooten voorraad. Directe levering. Uitvoering op 't werk door onze eigene stellers. Voorgeschreven bij particuliere- en gemeentewerken. Op aanvraag *gratis* toezending van *Brochure, Monsters* en *Prijs.*

Wereldtentoonstelling Amsterdam 1895. Gouden Medaille.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van UTRECHT roepen op Sollicitanten naar de vaste betrekking van

INGENIEUR

bij de

Gemeentewerken,

op eene jaarwedde, waarvan het minimum *f* **2000** en het maximum *f* **3000** bedraagt.

Zij, die practisch werkzaam zijn geweest, genieten de voorkeur.

Op zegel gestelde verzoekschriften worden ingewacht bij den Burgemeester van UTRECHT vóór 16 Mei 1899.

Nadere inlichtingen te verkrijgen bij den Directeur der Gemeentewerken, die elken werkdag tusschen 9 en 12 uren te spreken is aan het **Stadstimmerhuis**, ***Achter Klarenburg.***

OPZICHTER

gevraagd, goed kunnende ***detailleeren*** en ***teekenen,*** voor ongeveer een jaar, als hoofdtoezicht houdende bij een bouwwerk. Salaris omstreeks *f* **110** per maand

Diploma opz. Waterstaat of Maatsch. v. Bouwkunst strekt tot aanbeveling.

Brieven onder letter IJ R aan het Bureau van dit blad.

PRIJSVRAAG

voor een te bouwen

Tehuis voor Zeelieden

te MAASSLUIS.

Het Bestuur der Vereeniging tot oprichting en instandhouding van een Tehuis voor Zeelieden te *Maassluis*, noodigt HH. Bouwkundigen uit, tot het indienen van ontwerpen voor een

TEHUIS.

Voor mededinging kunnen belanghebbenden zich wenden tot den Secretaris der Vereeniging, bij wien situatieteekeningen, programma's en nadere inlichtingen verkrijgbaar zijn.

Het Bestuur voornoemd,

Ds. J. VONK, *Voorzitter.*
C. GHISLAIN, *Secretaris.*

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37,**
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden en Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

F. DE BRUIJN & Zn. HOF-SPIEGEL- en MEUBELFABRIKANTEN.
MAGAZIJN: **KETELSTRAAT E 13.** *ARNHEM.*
FABRIEK: **WEZENSTRAAT D 7—8** en **9,** *ARNHEM.*
KONINKLIJKE FABRIEK VAN
Gebeeldhouwde en Vergulde Spiegels en Ameublementen van Kunst en Weelde, voor Salons, Boudoirs, Eetzalen. MEUBELSTOFFEN.
CARTON PIERRE-ORNAMENTEN ter inwendige versiering van Gebouwen, als Plafonds, Deuren, Lambriseeringen enz. Ontwerpen en Uitvoeringen van Kamerbetimmeringen en uitvoering naar gegevon ontwerpen — **ARTISTIEKE BRONZEN.** — Teekeningen en Prijscouranten op aanvrage.

VAN RIJN & Co,
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.
SPIEGEL- en VERSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

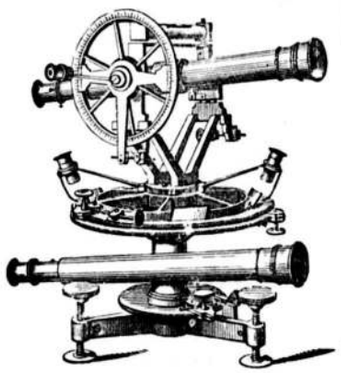

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

Dobb's Patent Scoriae Paver Cy.
ROTTERDAM. **Kantoor BOOMPJES 82.**
Levert SCORIAE PAVERS voor Straten en Wegen, ook bijzonder geschikt voor **Fabrieken.** Dit materiaal vormt een zuiver gelijke doch stroeve oppervlakte, waarover de zwaarste voertuigen met weinig geraas passeeren.
Bij de Dobbs's Patent Scoriae Pavers worden de hollen, die bij de Oude Scoria **Bricks voorkwamen, vermeden.**
Rapporten en Attesten van Heeren Gemeente-Architecten worden gaarne verstrekt
Monsters op aanvrage kosteloos verkrijgbaar.
TROTTOIRBESTRATING.

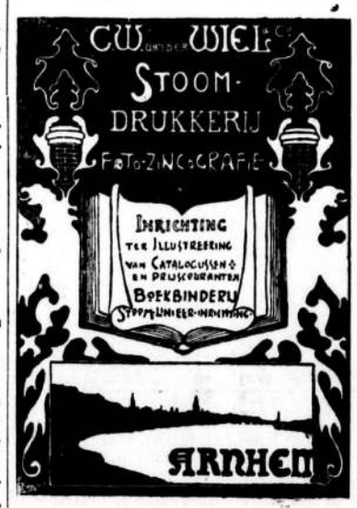

A. P. SCHOTEL Gzn.
DORDRECHT.
Stoommarmerzagerij Steenhouwerij.
Steen- en Marmerhandel.

MOLIJN -- Gouda.
Rietplanken.
FLUATEN,
tegen verweering van alle **STEENSOORTEN** en **MORTELS.**

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG Nº. 18. ZATERDAG, 6 Mei 1899.

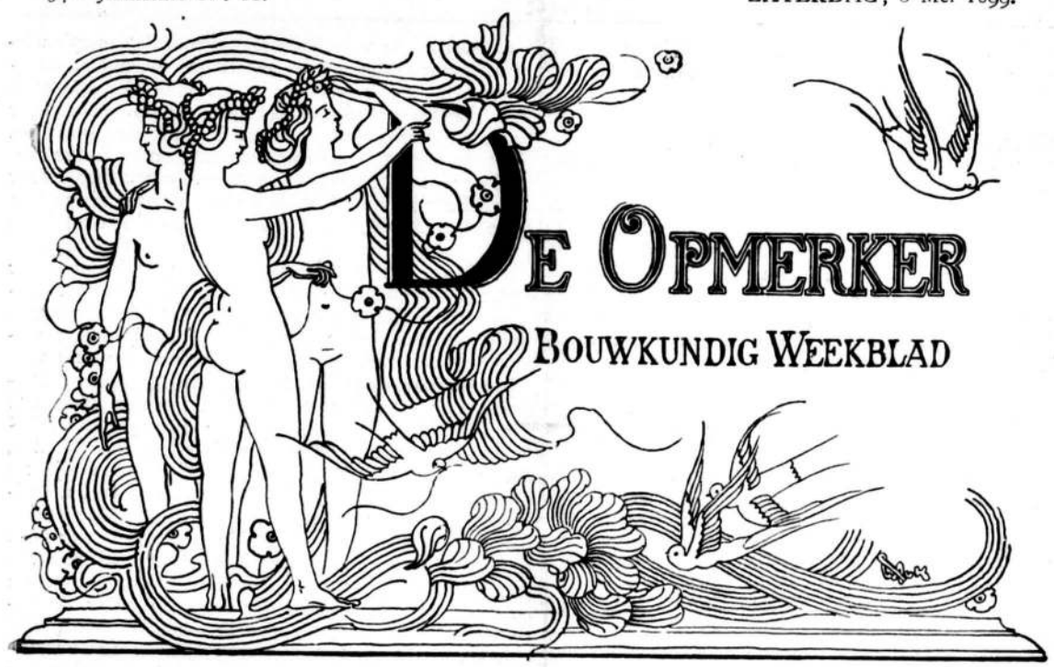

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

BIJ DE PLATEN.

Nevensgaande ontwerpen van Eene winkelpui en Een gesmeed ijzeren lantaarnpaal behaalden den eersten prijs bij de daarvoor door de Vereeniging „De Friesche Bouwkring" te Leeuwarden uitgeschreven prijsvragen.

De maker van beide ontwerpen is de heer Mels. J. Meijers van Delft. De winkelpui is gedacht bestemd te zijn voor een boekwinkel en hoofdzakelijk gemaakt van hardsteen, met matig gebruik van baksteen. Het beeldhouwwerk in de hardsteen (plantenornement) is bedoeld als zeer flauw relief, even terugliggend binnen het voorvlak van den gevel. Het houtwerk van de pui is gedacht blank (eiken of teak), de deur groen gebeitst eiken. Boven de kalven is aangebracht glas in lood.

De lantaarnpaal is gedacht te komen op een groot plein en geheel in gesmeed ijzer uitgevoerd op een voet van hardsteen.

REISHERINNERINGEN.

DOOR

A. W. WEISSMAN.

III.

Venetië.

Toen wij bij Pontebba over de Italiaansche grens gingen, begon de avond reeds te vallen. Bij ondergaande zon genoten wij nog het prachtige gezicht, dat de Valle del Ferro oplevert, doch toen wij Chiusaforte voorbij waren, werd het geheel donker.

Van vele plaatsen, in de kunstgeschiedenis wel bekend, als Udine, Pordenone, Conegliano en Treviso, kregen wij dus niets te zien; ook Campo Formio, waar de vrede van 1797 tusschen Frankrijk en Oostenrijk gesloten werd, bleef voor ons onzichtbaar. Het middagmaal, dat te Udine een aanvang nam, was echter een welkome verkorting van de reis.

Mestre was de laatste stad van het vasteland. Na een tamelijk langdurig oponthoud in het station aldaar, reden wij over den Ponte sulla Laguna, die 3½ kilometer lang is, naar Venetië. In geen drie weken hadden wij water van beteekenis gezien. Wij dachten aan het vaderland, toen wij de sterren in de zachtkabbelende lagunen zagen weerspiegelen.

Juist te middernacht was Venetië bereikt. Het kostte nog al wat moeite om een facchino te krijgen, die onze bagage dragen zou. Vlug zijn de Italianen niet, doch eindelijk kwam er een aansukkelen om ons te helpen.

Buiten het gebouw gekomen, zagen wij het Canal grande voor ons, waarheen eenige breede treden leidden. Daar lagen de gondels in het donkere water, spaarzaam verlicht door een paar gaslantaarns op de kade. De bagage werd ingeladen, wij namen plaats, gaven den gondelier het hotel op, en de gondel stak van wal. Het was een zeer eigenaardige gewaarwording, in den zoelen nacht, met geen andere verlichting dan die de sterren gaven, door Venetië te varen. Aanvankelijk ging de tocht langs het groote kanaal, waar de paleizen als sombere gevaarten uit het water oprezen. Weldra echter gingen wij rechts om, nadat de gondelier eerst een waarschuwend geroep, voor zijn collega's bestemd, die mogelijk van den anderen kant kwamen, had laten hooren. Nauwe grachtjes volgden elkander nu op, zonder kaden, hier en daar door hooge boogbruggen overspannen. Weer kwamen wij aan het groote kanaal, dat een eind opgevaren werd; toen ging het rechts om, een smal grachtje in, waar een groot verkeer van gondels was, daar juist een schouwburg, het Teatro Rossini, uitging. Hier hadden wij gelegenheid de handigheid der gondeliers te bewonderen.

Eindelijk werd aan het Hôtel d'Italie aangelegd, waar wij onzen intrek namen, en weldra van de vermoeienissen des daags konden uitrusten.

Den volgenden morgen keken wij reeds vroegtijdig uit de vensters onzer kamer; wij hadden het zeer goed getroffen, want het uitzicht was bijzonder schoon. Recht tegenover ons, aan het groote kanaal, lag de Punta della Salute, met de Dogana di mare, welks toren door een verguld beeld van het fortuin, als windwijzer, bekroond werd. Meer rechts verhief zich de kerk van Santa Maria della Salute, met haar twee koepels. Links, op een eiland, onderscheidden wij de gebouwen van San Giorgio maggiore; voor het eiland lag een stoomboot, de eenige, die wij te Venetië zagen, te lossen.

Natuurlijk gingen wij allereerst de Piazza opzeken. Het hotel, dat aan twee zijden door kanalen begrensd werd, had zijn uitgang aan het kleine pleintje, het Campo Moisé, welks oostelijke zijde geheel door de kerk San Moisé, een schepping van 1668, in rijken barokstijl, werd ingenomen. Dit gebouw wordt in de reisgidsen niet als bezienswaardig vermeld, doch het is een zeer goed voortbrengsel van 17e-eeuwsche kunst. Vooral de gevel is sierlijk gedetailleerd.

Een nauw straatje, ten noorden van de kerk, leidde naar de Piazza. Breede straten zijn te Venetië onbekend; daar de bruggen alle van treden voorzien zijn, zoo is er geen rijtuigverkeer mogelijk. Dit geeft aan de stad een eigenaardig stil karakter.

De Piazza San Marco beantwoordde in allen deele aan de verwachtingen, die wij daarvan gekcesterd hadden. Aan de noordzijde lagen de Procuratie Vecchie, aan de zuidzijde de Procuratie Nuove, aan de oostzijde wenkte ons de basiliek van San Marco, met haar rijken gevel en geheel vrijstaanden klokkentoren.

Inderdaad, dit plein mag het schoonste der wereld genoemd worden. Hier ziet men, welke heerlijke effecten de bouwkunst, ook zonder de medewerking der natuur, kan voortbrengen. Want er is op het geheele plein geen boom, geen struik; zelfs bloemen vindt men er alleen in de manden der verkoopsters.

Ofschoon alle symmetrie ontbreekt, heeft dit toch volstrekt niets hinderlijks. Het plein is scheef, en aan de westzijde veel smaller dan aan den oostkant; men moet echter de kaart ter hand nemen, om deze onregelmatigheid te ontdekken. De westelijke vleugel is door Napoleon gebouwd; al kan hij, uit een architectonisch oogpunt beschouwd, niet halen bij de twee andere, geeft hij toch een goede afsluiting aan de smalle zijde van het plein. Bij alle verschil in stijl is er toch aan de drie zijden een punt van overeenkomst door de arcades, waaraan winkels en koffiehuizen grenzen.

De Procuratie Vecchie zijn een zeer karakteristiek werk van de Venetiaansche Renaissance, zooals die zich in de 15e eeuw ontwikkeld had. Pietro Lombardo, Guglielmo Bergamasco en Bartolommeo Buono waren de bouwmeesters. Ofschoon de architectuur in hare hoofdlijnen betrekkelijk streng mag heeten, is toch in de details de vrije opvatting der vroege Renaissance nog duidelijk waar te nemen. Hoe de bouwkunst zich in de 16e eeuw veranderde, bewijzen de Procuratie Nuove, door Sansovino begonnen, doch door Vincenzo Scamozzi na 1584 volendigd. Alles is hier geheel naar den regel; een ietwat koude waardigheid was het gevolg daarvan.

Het is eigenaardig, dat dit geheele plein met zijn winkels blijkbaar al van oudsher zoo moet geweest zijn. Slechts zal er vroeger in die magazijnen wat anders te koop zijn geweest dan thans, nu alleen die voorwerpen te verkrijgen zijn, welke den onophoudelijk toestroomenden vreemdelingen belang inboezemen. Er is iets treurigs in, als men ziet hoe alles te Venetië uitsluitend met het oog op het verkeer van pleizierreizigers is ingericht. Baedeker geeft op, dat de stad 160.000 inwoners telt, onder welke niet minder dan 40.000 armlastigen voorkomen. Maar men begrijpt niet, hoe de andere 120.000 zielen hun brood verdienen, of het moest zijn door de exploitatie van de stad en hare kunstschatten. Want al zegt Baedeker, dat in de laatste 30 jaar de handel weer wat is toegenomen, van bedrijvigheid is niets te bespeuren. Gedurende onze tochten door de stad zagen wij nergens iets bouwen. Men had blijkbaar voldoende aan wat door het voorgeslacht gesticht was, ja misschien meer dan dat, want vele gebouwen stonden leeg of waren in zulk een slechten staat van onderhoud, dat zij haast niet meer te bewonen schenen. De paleizen, waar eens de edelen hof hielden, wier namen in het „gouden boek" prijkten, zijn nu veeltijds logementen, of kregen een nog veel nederiger bestemming. Men spreekt soms van doode steden in Nederland; zoo dood als Venetië is er echter geen enkele. Streken niet ieder jaar tallooze scharen van vreemdelingen, vooral Duitschers, Engelschen en Amerikanen, in de stad der Lagunen neder, de bewoners zouden tot volslagen armoede vervallen. Wat door een rijk en trotsch voorgeslacht in het bewustzijn van groote kracht gesticht werd, dient het nageslacht, dat verarmde, als voornaamste bron van inkomst.

Reeds op de Piazza is, aan kleinigheden, het verschil tusschen voorheen en thans te bemerken. Het plein is bekend om de tallooze blauwe duiven, die daar sinds de vroegste middeneeuwen nestelden. Zoolang de Venetiaansche republiek bestond, werden deze duiven op kosten der regeering gevoed. Thans laat men aan de vreemdelingen het betalen dier voeding over. Kooplieden met zakjes maïs maken goede zaken, en in het reisseizoen hebben de duiven het goed. Doch des winters, als de touristen zich nog niet laten zien, sterven vele duiven van honger.

De kerk, die aan den H. Marcus gewijd werd, is tallooze malen afgebeeld, en ik meende dus het gebouw vrij wel te kennen. Toch verraste de gevel mij, omdat op de afbeeldingen van het kleureffect niets te zien is. Vroeger moet de indruk nog treffender zijn geweest, eer de restauratie ondernomen werd, die nu de eerwaardigheid van het geheel goeddeels heeft doen verloren gaan. Hoeveel eeuwen zullen moeten verloopen, eer de patina zich weer gevormd heeft?

Zooals de kerk zich thans vertoont, heeft zij in plattegrond den vorm van een Grieksch kruis. Maar het is nog duidelijk te zien, hoe het gebouw oorspronkelijk een Romaansche basiliek moet geweest zijn, wier drie beuken aan de oostzijde in nissen eindigden. Pas in de 11e eeuw werd de kruisbeuk gemaakt, die eveneens uit drie beuken bestaat. Ook werd toen de galerij begonnen, die aan de westzijde zich als een voorportaal vertoont, en die, rechthoekig, aan den noorder- en zuiderkruisbeuk aansluit. Later werd het zuidelijk gedeelte dezer galerij in twee kapellen veranderd.

Een soortgelijke galerij vindt men bij geen enkele andere kerk; ik geloof ook niet, dat zij zóó als zij zich thans voordoet in de bedoeling der bouwmeesters heeft gelegen. Hun plan was ongetwijfeld eene basiliek met vijf beuken te maken; zooals dit meestal in de middeleeuwen het geval was, lieten zij wat aanwezig was bestaan, en richtten zij hun ontwerp zóó

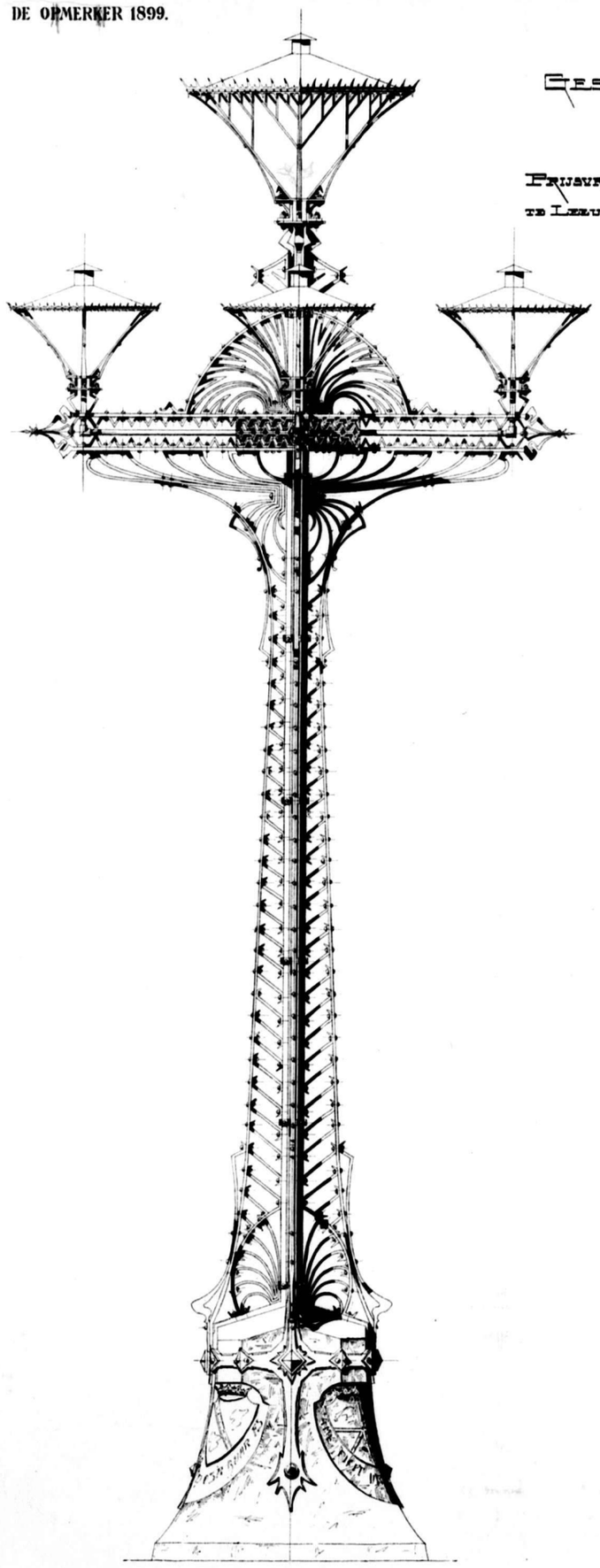

GESMEED IJZEREN LANTAARNPAAL

PRIJSVRAAG VAN „DE FRIESCHE BOUWKRING" TE LEEUWARDEN — UITGESCHREVEN 27 OCTOBER 1898

MOTTO „IJZERCONSTRUCTIE"

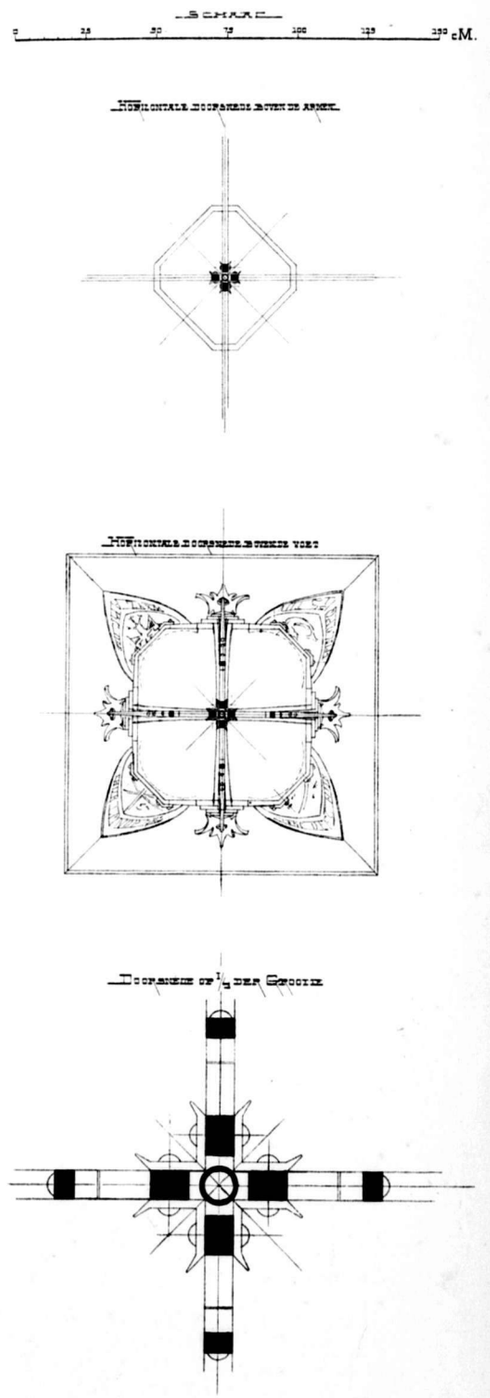

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

Ontwerp Winkelpui

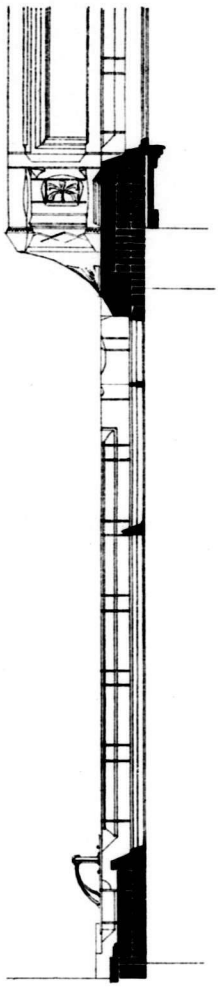

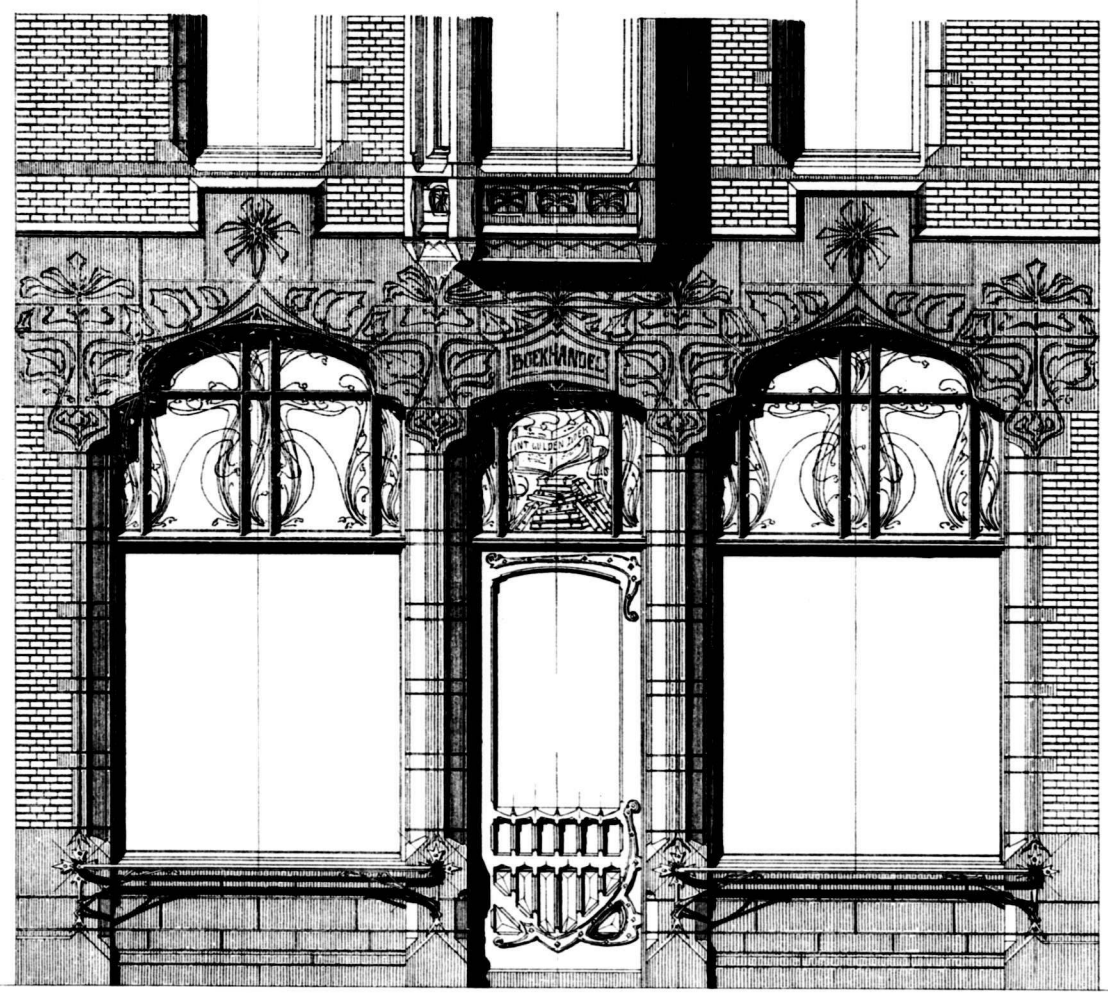

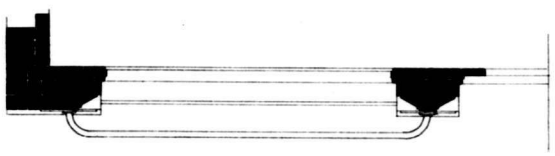

Prijsvraag van „De Friesche Bouwkring"
te Leeuwarden — uitgeschreven 27 October 1898
Motto „Steenconstructie"

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

in, dat de nieuwe kerk om de oude gebouwd kon worden. Maar hun werk werd niet voltooid.

De Byzantijnsche kunst deed haar invloed gevoelen; aan haar is het te danken dat de kerk, die oorspronkelijk niet op overwelving was aangelegd, door vijf koepels werd afgedekt. Toen die koepels gereed waren, dacht men er niet meer aan, de vijf beuken te maken. Zoo stond eeuwen lang de gevel onvoltooid. Maar in de 15e eeuw werd hij voorzien van de rijke bekroning met ezelsrugbogen, baldakijns en laat-Gothisch ornement, die door iedereen voor „Oostersch" wordt aangezien, ofschoon geheel ten onrechte.

De kunstgeschiedschrijvers praten elkander na, dat de kerk in haar tegenwoordigen toestand als een werk uit één stuk moet beschouwd worden. Wie de taal, die de steenen spreken, verstaat, bemerkt echter dadelijk, dat zij het mis hebben.

Toen men eenmaal besloten had, om het westelijk gedeelte met zijn zijdelingsche vleugels als voorhal te doen dienen, werden daar mozaïeken aangebracht. In de reisgidsen wordt vermeldt, dat die mozaïeken uit de vroegste tijden afkomstig zijn; dit is echter een dwaling, want hun stijl wijst op het einde der 13e eeuw. Vooral aan de tafereelen uit het Oude Testament, die de koepelgewelven versieren, is dit aanstonds te zien. Deze mozaïeken, uiterst naïef opgevat en geheel als vlakke ornementen behandeld, onderscheiden zich gunstig van de meer moderne, ofschoon Tiziano en Tintoretto daarvoor de cartons leverden.

Bijzonder interessant zijn de bronzen deuren, die den eigenlijken toegang tot de kerk vormen. Zij zijn in Byzantijnschen trant met ornementen en figuren van heiligen versierd. De lijnen zijn in het brons gegraveerd en met wit metaal ingelegd.

Het interieur van San Marco is beroemd, en het verdient zijn naam ten volle. De mozaïeken, de talrijke voorwerpen van kunst, de eigenaardige verlichting, dit alles werkt samen om een prachtig geheel te vormen. De bouwkunst als zoodanig speelt hier echter een betrekkelijk ondergeschikte rol; zij heeft niets anders dan het kader geschapen voor al die pracht. Werden de mozaïeken en de kunstwerken verwijderd, de kerk zou het aanzien niet meer waard wezen.

De mozaïeken in de kerk zijn uit zeer verschillende tijden afkomstig. Het oudste is dat in het gewelf van de koornis, waar Christus, in afwijking van de latere traditie, als baardeloos jongeling is voorgesteld. Dit mozaïek moet reeds uit de 9e of 10e eeuw dagteekenen. Ook werken uit de 12e en 13e eeuw ziet men verscheidene, terwijl de latere perioden eveneens vertegenwoordigd zijn. Als men deze mozaïeken beschouwt, dan blijkt het, hoe de eenvoud en de breede lijnen, die voor deze techniek het geschiktst zijn, later meer en meer verloren gaan, zoodat die der 16e eeuw eigenlijk slechts schilderijen van kleine stukjes veelkleurig glas mogen heeten.

Het koor is van de kerk afgescheiden door een oxaal, dat door veertien beelden wordt bekroond; de borstwering van deze koorafsluiting is bijzonder hoog, zoodat de gelovigen niet veel van het altaar gedurende den dienst kunnen zien, te minder daar het koor vijf treden hooger ligt dan de kerkvloer. Het hoofdaltaar staat onder een baldakijn, die gedragen wordt door zuilen, wier schacht met talrijke reliefs is versierd. Jacopo Sansovino heeft hier zijn groote bekwaamheid als beeldhouwer getoond. Zijn prachtige bronzen reliefs, die tafereelen uit het leven van den H. Marcus voorstellen, vormen een treffend contrast met de onbeholpen beeldhouwwerken der baldakijn-zuilen uit de 11e eeuw.

Toen wij de kerk bezochten, was op het altaar een relikwie ter vereering opgesteld. Daardoor ontbrak ons de gelegenheid om de zoogenaamde „palo d'oro" te zien.

Zooals ik reeds zeide, bevinden zich aan de zuidzijde der kerk twee kapellen. De westelijke bevat een prachtige marmeren graftombe, door Antonio Lambardo. De weelderige Noord-Italiaansche vormen van omstreeks 1500 vindt men hier terug. Het liggend beeld van den overledene, Giambattista Zeno, is een meesterwerk in den volsten zin des woords. Deze kapel is eigenlijk een gedeelte van de voorhal, waarvan zij slechts door een hek is afgescheiden. Ook hier zijn mozaïeken aangebracht, vermoedelijk uit de 13e eeuw en tafereelen uit het leven der HH. Marcus en Petrus voorstellende. Opmerking verdient eveneens het altaar dezer kapel om de fraaie bronzen beelden, waarmede het versierd is.

De meer oostelijk gelegen kapel bevat de doopvont, van brons, die in 1545 door Tiziano Minio en Desiderio da Firenze gemaakt werd. Het leven van Johannes den dooper heeft den beeldhouwers hun stof geleverd; ofschoon technisch van groot meesterschap getuigend, zijn de reliefs toch reeds eenigszins gemaniëreerd opgevat.

Er zou over de San Marco nog heel wat meer te zeggen wezen, doch ik mag niet al te uitvoerig worden, om ook aan de talrijke andere belangrijke bouwwerken van Venetië nog eenige woorden te kunnen wijden.

In de eerste plaats komt in aanmerking de campanile, de klokkentoren der kerk, die, zooals dat in Italië meestal het geval is, geheel vrij staat. De toren is van gebakken steen en heeft, tot op de hoogte waar de klokken hangen, geen de minste versiering, zelfs geen lijstwerk. De idealen onzer nieuwste kunst vindt men hier dus verwezenlijkt. Alleen lisenen, die niet anders zijn dan muurversterkingen, werden aangebracht. Dit deel van den toren is uit het begin der 14e eeuw. De bekroning, bestaande uit een arcade met galerij, een attiek en de spits, is uit het laatst der 15e eeuw en reeds in Renaissance-stijl.

Tegen den oostelijken torenmuur bouwde Jacopo Sansovino de loggetta, die met haar fijne Renaissance vormen een prachtig contrast vormt tegen de trotsche baksteenmassa van den campanile. Dit werk is een van de eerste, welke de kunstenaar te Venetië maakte. Geboren in 1477 te Florence als Jacopo Tatti, ging hij bij den beeldhouwer Andrea Sansovino in de leer en nam hij ook diens naam aan. Florence en Rome waren de steden, waar hij aanvankelijk werkzaam was. Maar toen Rome in 1527 geplunderd werd, moesten de kunstenaars elders een toevlucht zoeken. Na vele omzwervingen kwam Jacopo te Venetië, waar men zijn talent op de juiste waarde wist te schatten. Tot aan zijn dood in 1570 bleef hij daar.

Een zijner eerste werken is de bronzen deur in de San Marco, die naar de sacristie leidt. De herinnering aan zijn vaderstad is hier nog bij den beeldhouwer levendig. De twee reliefs, Christus' graflegging en opstanding, door lijstwerk, beeldjes van profeten enz. omgeven, zijn edel van opvatting en blijkbaar onder den invloed van Ghiberti ontstaan.

Het komt mij voor, dat de loggetta, zooals zij zich thans vertoont, niet geheel voltooid kan geacht worden. Want ik mis verband tusschen de acht Korinthische kolommen en het daarboven aanwezig rijkgebeeldhouwd attiek. De meester, die dit laatste bouwdeel maakte, kan onmogelijk Sansovino zelf geweest zijn. Het attiek is veel te zwaar voor den onder-

bouw en het beeldhouwwerk vertoont een geheel andere opvatting, dan de reliefs der basementen en de drie bronzen beelden, waarin men den stijl van Jacopo herkent. Het attiek moet uit lateren tijd zijn; misschien diende het om een ander te vervangen, dat bij het oorspronkelijk ontwerp behoorde. De hekken, die het terras voor de loggetta afsluiten, zijn een fraai voortbrengsel van 18e-eeuwsche bronsgieterskunst.

(*Wordt vervolgd.*)

PRIJSVRAGEN

TEHUIS VOOR ZEELIEDEN TE MAASSLUIS.

De Vereeniging tot oprichting en instandhouding de navolgende prijsvraag uit:

Er wordt gevraagd een ontwerp voor het daarstellen van een gebouw voor een „Tehuis voor Zeelieden", op een terrein, gelegen tusschen de Haven en het Zandpad te Maassluis.

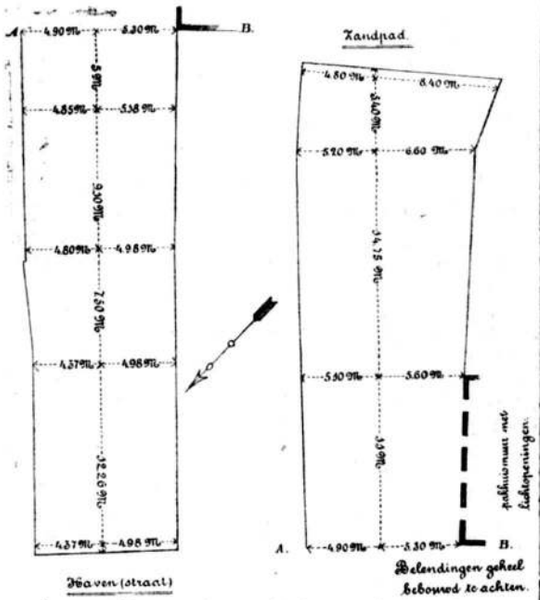

ART. I. Het terrein, zooals het op de situatie-teekening is begrensd, heeft eene breedte van gem. 9.50 M. en eene oppervlakte van 694 c.A.; het op een gedeelte daarvan te stichten gebouw zal in twee verdiepingen moeten bevatten:

A. een conversatie-zaal, groot ongeveer 90 M2., waarin buffet;
B. een lees-, schrijf- of spreekkamer, tevens bestuurskamer;
C. een woning voor den concierge, bevattende kamer en keuken, een van beide uitzicht gevende op en gemeenschap hebbende met de in sub a en b genoemde lokalen;
D. 20 slaapkamertjes, waarbij 12 voor echtparen;
E. eenige privaten en urinoirs (voor mannen en vrouwen afzonderlijk), waarvan boven minstens een, met hemel- of menagewater af te voeren naar de voorzijde;
F. twee of meer waschgelegenheden, waarvan een boven;
G. een badkamer;
H. een waterdichte kelder, groot ongeveer 10 à 12 M2.

Wanneer een vergaderzaal voor 150 à 200 personen in het plan was inbegrepen, zou dit zeer op prijs worden gesteld.

Het peil = bovenkant vloer wordt bepaald op 3.50 M. + A. P. en de aanleg der rompmuren op 1.50 M. +. De Havenstraat voor 't gebouw ligt op 2.05 M.+.

ART. II. Er worden verlangd op de schaal van 1 à 100:

Plattegronden, voor- en zij-aanzichten, benevens dwars- en langsdoorsneden, met daarbij behoorende begrooting van kosten.

De behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten; uit de in te leveren teekeningen moet de indeeling en de samenstelling van het gebouw, zoo ook de constructie der kappen als anderszins, goed zijn te onderkennen.

Stijl en constructie eenvoudig.

ART. III. De beoordeeling zal geschieden door een jury van 2 of meer bouwkundigen.

ART. IV. Er wordt uitgeloofd een eerste prijs van *f* 300 en een tweede van *f* 150,—.

Het zal aan 't bestuur worden vrijgelaten, aan wien de uitvoering van den bouw zal worden opgedragen.

Indien de ontwerper van het bekroonde ontwerp met de uitvoering wordt belast, zal alsdan het honorarium worden verminderd met den toegekenden prijs.

ART. V. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Vereeniging; de overige worden aan de inzenders teruggezonden.

ART. VI. De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht vóór of op den 1en Augustus 1899 bij den voorzitter der Vereeniging, den W.Eerw. heer Ds. J. Vonk te Maassluis.

ART. VII. Elk ontwerp moet gemerkt zijn met een motto en voorzien van een naambriefje, waarop dat motto van buiten is herhaald, benevens een correspondentie-adres.

Namens de Vereeniging:
Ds. J. VONK, Voorzitter.
C. GHISLAIN, Secretaris.

Maassluis, April 1899.

FONTEIN TE 'S HERTOGENBOSCH.

De Gemeenteraad te 's Hertogenbosch besloot uit het legaat van Jhr. Mr. P. J. Bosch van Drakestein, in leven Commissaris der Koningin in Noord-Brabant, een fontein aan den Stationsweg aldaar te plaatsen en een prijsvraag uit te schrijven voor de inzending van plannen, die aan het oordeel eener jury worden onderworpen.

Naar aanleiding daarvan hebben B. en W. benoemd: tot lid en voorzitter der jury den heer Jhr. P. J. J. S. M. van der Does de Willebois, burgemeester, en tot leden de heeren: Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers te 's Gravenhage, A. J. A. van Lanschot, Jul. Dony, directeur der Koninklijke School voor Nuttige en Beeldende Kunsten, en F. M. L. Kerkhoff, ingenieur-architect; de drie laatstgenoemden te 's Hertogenbosch.

LEVENSVERZEKERINGBANK „ROTTERDAM".

In het weekblad „Architectura" van 29 April ll. werd een artikeltje geplaatst over de prijsvraag voor een gevel-ontwerp voor het gebouw van bovengenoemde Bank, waarvan het programma voorkomt in ons blad van 22 April.

Zonder vermelding van gronden wordt daarin te kennen gegeven, dat dit programma minder goed in

elkaar zit, dat het ongenoegzame waarborgen geeft, dat niet wel begrepen schijnt de verhouding die een bouwmeester ten opzichte van zijn werk inneemt en eindelijk — met beroep op een paar slordig aangehaalde zinnen — dat de heele prijsvraag geen ernstige bedoeling heeft.

Waar de lust tot verdachtmaking zoo groot is, dat zelfs de aanhalingen onzuiver zijn en overigens van zoo weinig ervaring blijkt, dat onvermijdelijke restricties worden aangegrepen om te insinueeren, daar past geen ernstig antwoord, ja daar is eene herinnering aan het spreekwoord „Kwade gedachten zijn uit den booze" nog beleefd.

Liever dan dergelijk geschrijf au sérieux te nemen, raden wij belanghebbenden aan om bij twijfel aan de juistheid hunner opvatting inlichtingen te vragen. Wij zijn zeker — de namen dergenen die in het programma genoemd worden staan er borg voor — dat de antwoorden alleszins bevredigend zullen zijn.

INGEZONDEN.

De Redactie van „De Opmerker".

Mijnheeren,

Mij werd inzage gegeven van een schrijven in het Weekblad „Architectura" over de door mij uitgeschreven prijsvraag voor een gevel van het kantoorgebouw der Levensverzekering-Bank.

Ofschoon het gehalte van dat schrijven van dien aard is, dat de heeren architecten, welke mij met hunne medewerking in deze vereerden, gerust kunnen zijn, acht ik mij verplicht hierop te antwoorden, dat het mij aangenaam zal zijn belanghebbenden ten mijnen kantore te zien om zich te kunnen overtuigen, dat bedoeld schrijven op eene onzuivere basis berust.

Met de opneming dezer regelen zult u verplichten,

De Directeur der Levensverzekering-Bank „Rotterdam",
C. T. J. VAN WIJK.

Rotterdam, 3 Mei 1899.

Mijnheer de Redacteur,

Met verbazing las ik in het jongste nommer van Architectura een artikeltje, dat kennelijk geen andere bedoeling heeft dan om op geheel ongemotiveerde redenen de deelneming aan de prijsvraag der Levensverzekering-bank „Rotterdam" af te raden.

Daar hebben we nu bij hooge uitzondering een programma, waarvan de samenstelling niets te wenschen overlaat, juryleden, wier namen eene goede beoordeeling waarborgen, royale prijzen, terwijl de bouwsom niet genoemd wordt, zoodat de straf van uitsluiting wegens te weelderige opvatting ditmaal niet kan worden toegepast.

Waarlijk, men moet al bijzonder veeleischend zijn om dit program te durven afkeuren. De bepaling dat het in de bedoeling ligt den bouw op te dragen aan den vervaardiger van het door de jury te bekronen ontwerp, kan van deze afkeuring geen oorzaak zijn; de Redactie van Architectura zal toch niet willen beweren dat de eerstbekroonde perse geschikt is om ook de uitvoering te leiden.

In plaats van miskenning past hier een woord van lof aan hem of hen, die tot deze prijsvraag het initiatief namen.

Een lid van A. et A.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

Vergadering van Donderdag 27 April 1899.

Na bezichtiging van het plaatwerk „Die Renaissance in Belgiën und Holland", daartoe welwillend afgestaan door den heer W. C. Mulder, opende de Voorzitter, de heer C. R. van Ruijven, de laatste vergadering van dit seizoen.

Als spreker trad op de heer Jan de Quack, architect te 's-Gravenhage, die slechts weinige dagen te voren door het Bestuur was uitgenoodigd eene spreekbeurt te vervullen om den heer Lampe, die door ongesteldheid verhinderd was, te vervangen.

De heer De Quack hield eene bouwkundige improvisatie aan de hand van het werkje, getiteld: La composition décorative", van Henri Mayeux, te Parijs. Met tal van keurige schetsen toonde spreker aan, welke wetten door de decoratieve kunst zijn vastgesteld en hoe de zuiver natuurlijke vormen, tijdens Lodewijk XIV bij het decoreeren in toepassing gebracht, bij Lodewijk XV in half natuurlijke, half decoratieve vormen overgingen.

Spreker kwam van zelf tot de symmetrie en toonde aan dat het oog bij het Rococo-ornement aangenaam wordt aangedaan, al is de symmetrie verbroken door aanvulling met verschillende motieven. In woord en beeld gaf spreker to aanschouwen wat we verstaan onder decoratief, waar samenspel van lijnen en kleuren iets schoons doet zien, dat echter in werkelijkheid niet is uit te voeren, en de decorateur zelfs perspectievische schilderijen bedrieglijk in de à jours nabootst. Ook de vlakversieringen der Egyptenaren kregen een beurt, terwijl spreker den invloed aantoonde, dien enkele lijnen kunnen uitoefenen op overigens gelijkvormige gebouwen.

Evenzoo werden uitvoerig behandeld de heraldische vormen en de leer van het evenwicht, terwijl bijv. bij den waaiervorm werd aangetoond hoe schijnbare nietigheden kunnen bijdragen tot verfraaiing van het geheel. En dan de diervormen, wat zien ze er anders uit en-silhouet dan massief, waardoor ook vaak onmogelijke teekeningen worden uitgereikt, waarnaar de beeldhouwer niet kan werken, en dus zelf zijn model moet scheppen. Zoo ook werden aangetoond de eischen, die gesteld moeten worden bij het vervaardigen van ontwerpen van decoraties voor glas in lood, doch ook de kleurenschakeeringen onder Louis XIV en XV werden besproken, terwijl spreker tot slot door eenige schetsen de plateelbakkerij behandelde.

De clou van deze causerie is deze, dat de decorateur zich rekenschap moet geven van het materiaal, waarmede gewerkt moet worden, waar 't voor dient, met welke kleuren het in de buurt komt, doch ook voor welken tijd het is gedacht, terwijl tot besluit de warme genegenheid van iedereen werd opgewekt voor de decoratieve kunst.

Al verklaarde de heer De Quack in den aanvang zijner improvisatie, dat hij geen onderwerpen uit den mouw kon schudden, was de Voorzitter van meening, dat dit toch wel het geval scheen te zijn met het groot aantal schetsen, die in een ongelooflijk korten tijd te voorschijn werden gebracht. Dit is een gave, zoo vervolgde de Voorzitter in zijn dankbetuiging, om werkelijk jaloersch op te zijn; de spreker heeft slechts gesproken van een causerie en van een geïmproviseerde verhandeling, maar juist die improvisatie, toegelicht met zulke karakteristieke schetsen, heeft deze spreekbeurt in hooge mate aantrekkelijk gemaakt.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING 'S-GRAVENHAGE.

Vergadering van Vrijdag 28 *April* 1899.

In de eerste plaats werd medegedeeld dat voor de door de Afdeeling uitgeschreven prijsvraag als juryleden zijn benoemd de heeren Eduard Cuypers, C. B Posthumus Meyjes en A. Salm GBz., allen te Amsterdam, die zich daartoe bereid verklaarden. De deelneming aan deze prijsvraag is alleen voor leden der Maatschappij en hare afdeelingen; als prijzen worden bedragen van f 150 en f 75 uitgeloofd.

Voorts werd het verzoek van Architectura et Amicitia om het bekende adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken te steunen, gerenvoyeerd aan het Bestuur, ter afdoening.

Daarna werd de aandacht gevestigd op het verzoek der Vereeniging tot veredeling van het Ambacht om geldelijken steun, omdat deze vereeniging binnenkort eene proefaflegging zal doen plaats hebben, waaraan groote kosten verbonden zijn.

Vervolgens werden behandeld de door de Maatschappij gestelde vragen, voorzoover de Afdeeling de beantwoording daarvan op zich had genomen. Over vraag 1, betreffende de hygiënische toestanden van woningen werd rapport uitgebracht door de heeren J. Brouwer, Mr. J. Limburg en G. van Zuijlen; over vraag 2, handelende over arbitrage, door de heeren G. Brouwer Jr., D. E. C. Knuttel en J. P. J. Lorrie, en over vraag 3, machinaal timmerwerk, door de heeren A. W. van Malsen, A. Stigter en S. Wijn.

Met eenige wijzigingen werden de conclusiën dezer rapporten door de Vergadering aangenomen.

Ten slotte werd naar aanleiding van de in de vorige bijeenkomst door den heer W. C. Metzelaar gehouden rede, door de Vergadering de volgende motie aangenomen:

„De Vergadering noodigt het bestuur uit te beproeven, van „wege de afdeeling door een bekwaam meester schilder in den „a. s. winter voor opzichters en verdere bouwkundigen, een cursus „te doen geven over het schildersvak, met het oog op hun behoeften, en stelt doorvoor f 150 uit de kas der afdeeling be„schikbaar."

Met een opwekkend woord van den Voorzitter werd deze laatste vergadering van het seizoen gesloten.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 3 *Mei* 1899.

In deze vergadering hield de heer J. L. M. Lauweriks, architect te Amsterdam een voordracht over „Eerste Vormen".

Volgens spr. is het begrip van vorm, een gevolg van de werkzaamheid van geest en stof; de waarneming van vorm is tweeledig, geestelijk en stoffelijk. Door vergelijking van verschillende voorwerpen komt men tot hun meetbaarheid en tot een grens van die meetbaarheid. De kleinste vorm is een punt (denkbeeldig); de grootste een bol, een cirkel.

Spr. toonde aan hoe het eene deeltje van een stof het andere aantrekt en hoe de deeltjes naast elkander gegroepeerd zijn, hierbij de bloemen als voorbeeld nemende; ook bouwde spr. hieruit een

stelsel van 3 assen op, waaruit volgt, dat het regelmatig achtvlak het type is, waarop andere vormen zijn gebouwd.

Na een beschouwing over driehoeken, boeken en assen eindigde spr. zijn diepzinnige voordracht, die door vele schetsen werd verduidelijkt.

Met een woord van dank aan den spr. sloot de voorzitter de vergadering, die door 50 personen werd bijgewoond.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

AMSTERDAM. Het tot 's Rijks-museum behoorend bijgebouw, samengesteld uit fragmenten van afgebroken monumenten, is sedert 1 Mei, kosteloos voor het publiek geopend op de dagen en uren voor de bezichtiging van het Rijks-museum vastgesteld.

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand April bezocht door 1097 personen. De tentoonstelling der afgietsels van de Hindoe-oudheden zal gedurende de maand Mei nog geopend blijven.

— Voor de gemeentelijke gasfabriek, die ultimo 1902 gereed moet zijn en die op eigen grond in den Veenpolder zal worden gebouwd, zijn de plannen gereed.

Het staat nog niet vast of de bouw zal geschieden onder leiding van den gemeente-architect of dat een ander daarmede zal worden belast, doch in ieder geval wordt eerst de directeur benoemd.

De raming voor de fabriek enz. beloopt een millioen, waaronder een deel nieuw buizennet is begrepen, want het grootste gedeelte van het oude net wordt als verder onbruikbaar niet overgenomen.

ZUTFEN. De werkzaamheden aan de buitenrestauratie onzer St. Walburg zullen den 15en dezer weder een aanvang nemen. Men denkt dit jaar het voorfront van den Zuider dwarsbeuk en het traptorentje in hun vorigen toestand terug te brengen.

ZAANDAM. Bij de gehouden onderhandsche aanbesteding van de werken tot herstelling van de „Buitekerk" waren de inschrijvingen aanmerkelijk hooger dan de raming. Het kerkbestuur heeft alsnu besloten den 13n Mei e. k. een openbare besteding te beproeven.

SCHIEDAM. De tentoonstelling van gastoestellen enz. zal gehouden worden van 24 Augustus—3 September, in de lokalen der officierensociëteit. Zij zal omvatten:

1. toestellen voor huishoudelijk gebruik van gas en water;
2. toestellen voor gas en water voor industrieele doeleinden;
3. gas- en watermotoren;
4. electriciteit door gas opgewekt (gasdynamo's);
5. instrumenten, betrekking hebbende op het gas- en waterbedrijf;
6. toestellen voor de verwarming met cokes;
7 acetyleen

— In „De Amsterdammer" antwoordt de heer Van der Kloes op een vraag betreffende houtgraniet het volgende:

„Houtgraniet" of „Xyloliet" (houtsteen) is in het algemeen als vloermateriaal zeer aan te bevelen. Dat van den heer Bierhorst wordt in platen geleverd, die met houtschroeven op een ondervloer van gewone planken worden bevestigd. Oneffenheden worden door het gebruik van spietjes te niet gedaan; op een steenen onderlaag worden de platen met asphaltmastiek bevestigd, dat plaatselijk dikker of dunner wordt aangebracht, zoodat het bovenvlak waterpas komt te liggen.

De in dezelfde advertentie genoemde uit één stuk gestampte (niet gegoten) Xylolietvloeren worden vervaardigd door den heer A. S. Key te Rotterdam. Dit materiaal is juist bij mij in onderzoek. Waarschijnlijk zullen de uitkomsten daarvan wel binnenkort openbaar gemaakt worden.

— De Vereeniging van Teekenleeraren te Parijs (Association amicale des Professeurs de Dessin de la Ville de Paris) heeft het initiatief genomen tot het bijeenroepen van een internationaal congres van teekenonderwijs. Bij beschikking van den Minister van Handel en Nijverheid van 19 December 1898 is aan dit plan de bescherming der Regeering verzekerd.

Een regelings-commissie is benoemd van dertig leden, die het programma voor dit congres zal ontwerpen, de algemeene medewerking zal inroepen der vakmannen en de blijken van instemming zal in ontvangst nemen.

Het congres zal gehouden worden te Parijs in het gebouw, dat gedurende de wereldtentoonstelling speciaal voor het houden van congressen zal worden ingericht: het zal geopend worden 29 Augustus en duren tot en met 1 September 1900.

De te behandelen onderwerpen zullen in drie sectiën worden verdeeld:

1e. Het teekenonderwijs in het algemeen
2e. Het technisch teekenen.
3e. Het onderwijs in speciale kunstvakken.

Tot het afmaatschap van het congres kan ieder toetreden. Daarvoor is het noodig vóór de opening van het congres een blijk van instemming met het doel daarvan in te zenden en de som van tien francs te hebben gestort.

Vraagpunten kunnen worden opgegeven tot 1 Juni e. k.

Alle mededeelingen of vragen om inlichtingen betreffende dit congres zijn te richten tot mevrouw Louisa Chatrousse, algemeen secretaresse van de regelingscommissie te Parijs, Boulevard St. Germain no. 117, in welk gebouw de commissie zitting heeft.

De circulaire der commissie ging voor eerige dagen de wereld in en is ook hier-te-lande aan velen, die in het teeken- en kunst-onderwijs werkzaam zijn, toegezonden.

Om te voldoen aan den wensch der regelingscommissie heeft het Bestuur der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs zich bereid verklaard om voor Nederland aan hen, die nog niet zulk een circulaire ontvingen, op aanvraag een exemplaar daarvan toe te zenden, en tevens zal dat Bestuur gaarne alle inlichtingen, die het geven kan, verschaffen, of daar, waar dit gewenscht mocht zijn, als tusschenpersoon optreden, om eventueele correspondentie met de regelingscommissie te vergemakkelijken.

Van de Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs zijn resp. voorzitter en le secretaris de heeren W. B. G. Molkenboer, te Amsterdam, en D. Lake, te Zwolle. N. v. d. D.

PERSONALIA.

— De Gemeenteraad te Amsterdam benoemde den heer J. H. Neiszen, adjunct-directeur der gemeentewerken van Rotterdam, tot directeur van den gemeentelijken tramdienst te Amsterdam.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

verlof verleend wegens langdurigen dienst aan den ingenieur 1e kl. C. W. Weys en aan den opzichter 2e kl. H. J. Regzer.

— Bij den aanleg van Staatsspoorwegen op Java is:

ontslagen, eervol uit zijne betrekking, wegens overcompleet, de tijdel. onderopzichter 1e kl. W. L. N. Radius.

— Tot fabriek-landmeter bij het Grootwaterschap van Woerden is benoemd Jhr. C. v. Foreest, waterbouwkundige te Wijk-aan-Zee.

— De heer D. de Cocq, opzichter bij den dienst van Weg en Werken der Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen, is met 1 Mei a. s. als zoodanig overgeplaatst van Meppel naar Nijmegen; de opzichter, de heer A. H. F. Ch. Oostmeijer wordt overgeplaatst van Groningen naar Meppel.

— Tot gemeente-architect te Edam is benoemd de heer Jhr. C. van Foreest, te Wijk-aan-Zee. Met den benoemde stonden op de alphabetische voordracht de heeren Alders, te Amsterdam en Ballintijn, te Spaarndam

— De heer I. H. de Roos te Rotterdam is benoemd tot gemeente-architect te Hillegersberg.

— Tot tijdelijk opzichter-teekenaar bij de gemeentewerken te Nijmegen werd benoemd de heer L. H. E. van Hijlekama Vlieg te Amterdam, die de benoeming echter niet heeft aanvaard.

— Tot hoofdopzichter der Noord-Brabantsch-Duitsche Spoorwegmaatschappij, ter standplaats Gennep, is benoemd de heer C. F. Grönert, opzichter der Staatsspoorwegen te Sittard.

— Bij beschikking van den Min. van Binnenl. Zaken is de benoeming van den ingenieur J. N. van Ruyven te Utrecht, tot lid der commissie, in 1899 belast met het afnemen der examens B, aan de Polytechnische school te Delft op diens verzoek ingetrokken en alsnog benoemd tot lid dier commissie F. M. L. Kerkhoff, ingenieur-architect te 's-Hertogenbosch.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Ingenieur bij de gemeentewerken te Utrecht. Jaarwedde ƒ2000 à ƒ3000. Adres den Burgem. vóór 16 Mei. (*Zie aavert. in dit no*).

— Opzichter, goed kunnende detailleeren en teekenen, voor ongeveer een jaar. Salaris omstreeks ƒ110 per maand. Adres lett. IJ R, Bureau dezes. (*Zie adv. in het vorig no*)

— Practisch persoon, voor 2 à 3 maanden, op de hoogte met klinkerbestratingen en beschoeiingswerken. Adres den arch. B. Rouwkema te Steenwijk.

— Bekwaam teekenaar-constructeur op eene machinefabriek te Nijmegen. Theor. en pract. kennis van scheepsmachines vereischte. Salaris naar bekwaamheid. Adres lett. O R 573 *Nieuws v. d. Dag*.

— Leeraar in het handteekenen en leeraar in het boetseeren aan de Kon. School voor nuttige en beeldende kunsten te 's-Hertogenbosch. Jaarwedde voor elk ± ƒ750. Adres vóór 20 Mei aan den Burgem., voorzitter van het bestuur der school.

— Bouwkundig opzichter voor het Gooi, met uitstek. refer. Adres lett. B O, Ned. Advert.bureau, Warmoesstr. 147—151 Amsterdam.

— Bouwkundig opzichter-teekenaar te 's-Gravenhage, die als chef de bureau kan optreden. Adres lett. G. H. Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1.	Bouwk. Opz.-Teeken.	leeft.	22 j.	ong. sal.	ƒ60 à 80	p. m
2.	„ „ „	„	25 „	„ „	- 70 à 80	„ „
3.	„ Opzichter	„	22 „	„ „	- 60 à 70	„ „
5.	Chef Mach. Werkmeester	„	49 „	geh.	ƒ1250	's jaars min

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

(Voor rekening van den Staat).

Op **Woensdag den 24 Mei 1899,** des namiddags ten **2** ure *(lokale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 765.

Het maken van de Grond- en Kunstwerken, het uitbreiden en wijzigen van Sporen en Wissels, het opruimen en maken van Gebouwen en Inrichtingen, het maken en opruimen van Hulpwerken en het verrichten van diverse werken, ten behoeve van de uitbreiding van het station HENGELO (O.)

Begrooting ƒ 1.695.000.

De besteding geschiedt volgens § 458 van het bestek.

Het bestek ligt van den 1sten Mei 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Ingenieur G. W. VAN HEUKELOM, te *Hengelo*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 7.50** (zonder de teekeningen tegen **ƒ 2.50**).

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd, vanaf den 8sten Mei 1899.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 12den Mei 1899, ten 10.30 uren voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

Utrecht, den 25sten April 1899.

AANBESTEDING

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Zaandam* zullen op **Zaterdag 13 Mei 1899,** des namiddags ten 1½ ure, in het Gemeentehuis *AANBESTEDEN*:

Het maken van Gebouwen en daarmede in verband staande werken voor eene uitbreiding der Gemeente-Gasfabriek.

Bestekken zijn van af 3 Mei à **ƒ 2.50** verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie.

Inlichtingen worden gegeven door den Gemeente-Architect.

ZAANDAM, 29 April 1899.

Burgem. en Weth. voornoemd,
H. J. C. VAN TIENEN.
De Secretaris,
ZAALBERG.

Ministerie van Justitie.

Openbare

AANBESTEDING.

Op **Zaterdag 27 Mei 1899.** des namiddags ten 2 ure, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te *'s-Gravenhage*, in het openbaar worden **aanbesteed:**

De verbouwing en vergrooting van het Rijks-opvoedingsgesticht „de Kruisberg" te Doetinchem (2de gedeelte).

Raming **ƒ 23080,—.**

Het bestek met daarbij behoorende teekeningen ligt voor gegadigden ter inzage in bovengenoemde gebouwen, en is op aanvrage tegen betaling van **ƒ 1.15** franco verkrijgbaar bij de GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui No. 28*a* te *'s-Gravenhage*.

Aanwijzing zal worden gehouden op *Dinsdag 23 Mei 1899*, des namiddags ten 2 ure, terwijl inlichtingen zijn te bekomen op het Bureau van den Ingenieur-Architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te *'s-Gravenhage*, Departement van Justitie en bij den Opzichter over de Justitiegebouwen G. VUIJK, te *Doetinchem*.

's-Gravenhage, 4 Mei 1899.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal:
P. J. VAN BEIJMA.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 23n Mei 1899,** des namiddags ten **2** ure *(lokale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 768

Wegens het vervangen van de stalen langs- en dwarsdragers van de vaste overspanningen van de brug over de Koningshaven te ROTTERDAM door gelijksoortige deelen van vloeitijzer.

Begrooting **ƒ 33.800.—.**

De besteding geschiedt volgens § 40 van het bestek.

Het bestek ligt van den 3n Mei 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park, en aan het Bureau van den Heer Ingenieur belast met het onderhoud der bruggen P. JOOSTING, Kamer 121 Centraalbureau 1 te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 1.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 12n Mei 1899, ten half 2 uren namiddag (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 1n Mei 1899.

AANBESTEDING.

Het BESTUUR der Waterkeering van de Calamiteuze MARGARETHA-, KLEINE HUISSENS- en EENDRAGTPOLDERS zal op **Zaterdag 27 Mei 1899,** namiddags **1** uur, in het Gemeentehuis te *Zaamslag*, in het openbaar, bij enkele inschrijving, onder nadere goedkeuring van Gedeputeerde Staten van Zeeland,

Aanbesteden:

het HERSTEL, de VERNIEUWING en het ONDERHOUD tot 30 April 1900 van de Aarde-, Kram-, Rijs- en Steenglooiingwerken, aan de Waterkeering van bovengenoemde Calamiteuze Polders.

RAMING ƒ 15093.—.

Het bestek ligt ter lezing in het Dijkshuis aan den **Margarethapolder** en ten kantore van den Secretaris Ontvanger. Afdrukken van het bestek zijn, van af 9 Mei e. k., bij dien Ambtenaar verkrijgbaar tegen dadelijke betaling der kosten, ad **ƒ 0.50** of, bij franco-toezending, ad **ƒ 0.52** per exemplaar.

Aanwijzing op ***Zaterdag*** en ***Dinsdag***, aan de besteding voorafgaande, telkens des voormiddags van **10** tot **12** uren, in het Dijkshuis aan den **Margarethapolder.** Buitendien heeft geene aanwijzing plaats.

Zaamslag, 29 April 1899.

F DE RUIJTER, *Voorzitter*.
P. J. WORTMAN, *Wd. Secretaris-Ontvanger*.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *'s BOSCH* zullen op **18 Mei 1899,** voorm. 10 ure in het openbaar

AANBESTEDEN:

Aanleggen van wegen en rioleering op het terrein bewesten de Dommel enz.

Bestek en teekeningen ter inzage op het Gemeentehuis en à **ƒ 2.50** verkrijgbaar bij den Ingenieur-Architect, die tevens nadere inlichtingen geeft.

Aanwijzing in loco op 12 Mei e. k. voormiddag 10¼ ure. Bijeenkomst Stationsplein.

Bouwkundig

OPZICHTER-TEEKENAAR

Gevraagd te 's-Gravenhage, die ook zelfstandig als CHEF DE BUREAU kan optreden, direct, **Juni** of later. Salaris naar bekwaamheid.

Brieven onder letter G H, Bureau van dit Blad.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van UTRECHT roepen op Sollicitanten naar de vaste betrekking van

INGENIEUR

bij de

Gemeentewerken.

op eene jaarwedde, waarvan het minimum **ƒ 2000** en het maximum **ƒ 3000** bedraagt.

Zij, die practisch werkzaam zijn geweest, genieten de voorkeur.

Op zegel gestelde verzoekschriften werden ingewacht bij den Burgemeester van UTRECHT vóór 16 Mei 1899.

Nadere inlichtingen te verkrijgen bij den Directeur der Gemeentewerken, die elken werkdag tusschen 9 en 12 uren te spreken is aan het **Stadstimmerhuis**, ***Achter Klarenburg.***

H. P. DEN BOER,

Wollenfoppenstraat **37.**

ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

A. E. BRAAT.

Hoofd-Vertegenwoordiger der

JOSSON-CEMENT

voor NEDERLAND en INDIË.

Uitsluitend: Iste soort AND. TRAS

(volgens de nieuwe **A. V.** met 7½ % gloeiverlies).

Handel in Bouwmaterialen.

De **TEGELZAAK** is gevestigd

Spuistraat 109,

AMSTERDAM.

TATTERSALL & HOLDSWORTH

ENSCHEDE.

Globe, Works en Stores.

Aanleg van **Centrale verwarming** in **SERRES, BROEIKASSEN,** PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz.

HANDEL in **Wand-** en **Muurtegels.** Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

INSTALLEUR

VAN

Centrale Verwarmingen

volgens de nieuwste Systemen.

Generaal-Vertegenwoordiger der

Metalwerke Bruno Schramm

Ilversgehofen - ERFURT.

Eerste Prijs. Erediploma der Architecten- en Ingenieursvereeniging op de tentoonstelling van Verwarmings-installaties te Dusseldorf 1897

Projecten en Inlichtingen gratis.

Prijzen beneden elke concurrentie.

VAN RIJN & Co.,

ROTTERDAM.

Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.

SPIEGEL- en VERSTERGLAS.

Glasverzilvering

voor de ***grootste maten.***

Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

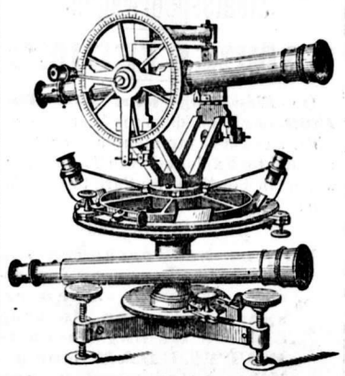

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK

VAN

WATERPAS- HOEKMEET-

EN ANDERE

INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerde

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

H. & J. SUYVER

FABRIKANTEN VAN

Stoomketels en Werktuigen,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met EERE DIPLOMA (hoogste onderscheiding)

Hollandsche Tuin en Zeepaard, Bickerstraat

AMSTERDAM.

GEBR. VAN DER VLIET

IJzerhandelaars te Amsterdam.

Staal-, Plaat-, Band-, Hoek en T-IJzer enz.

Stalen Balken in verschillende profielen en lengten.

Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede

CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG Nº. 19. ZATERDAG, 13 Mei 1899.

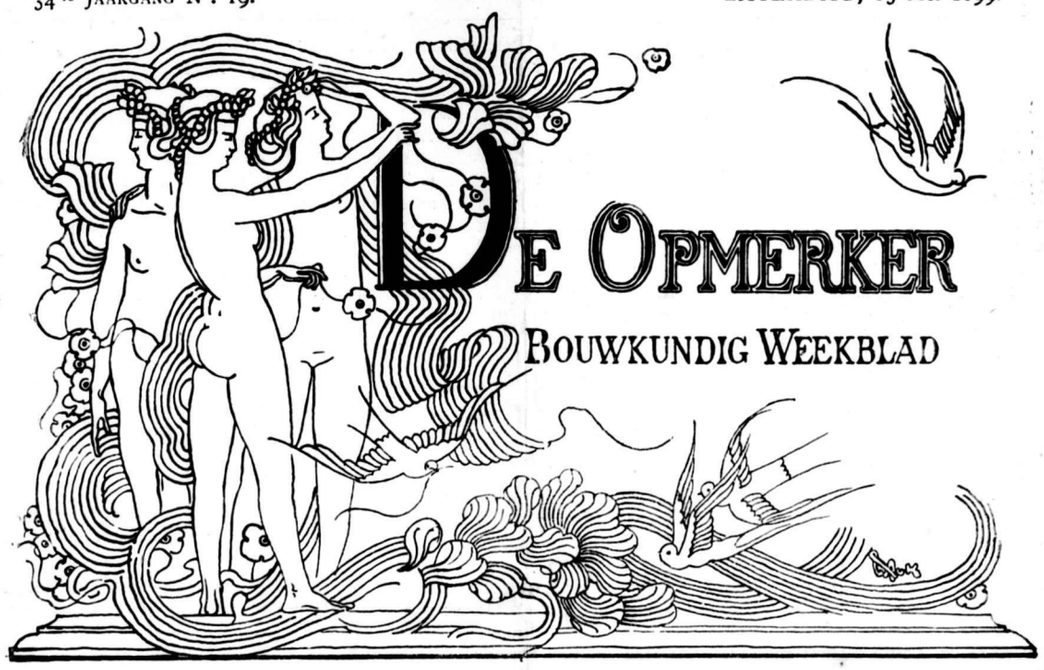

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

REISHERINNERINGEN.

DOOR

A. W. WEISSMAN.

III.

Venetië.

(*Vervolg van bladz.* 142).

De gevels van het Dogenpaleis zijn mijnen lezers uit afbeeldingen te goed bekend, dan dat ik ze hier zou behoeven te beschrijven. Uit een esthetisch oogpunt zijn misschien de twee boven elkaar geplaatste open arcades met het groote muurvlak daarop niet wel te verdedigen. Men is echter aan deze eigenaardigheid zóó gewend, dat zij niet hindert. Men zou zich de Piazetta, het plein, dat de Piazza met de Lagunen verbindt, niet kunnen denken zonder dezen gevel en de beide zuilen met den leeuw van Sint Marcus en den H. Theodorus daarop.

Het paleis is in den laatsten tijd geheel gerestaureerd. Daardoor hebben in het bijzonder de gevels een waas van heldere nieuwheid, dat niet aangenaam aandoet. De kapiteelen der korte zuilen, waarop de gevels rusten, en die door Ruskin zoo uitvoerig beschreven zijn, werden grootendeels vernieuwd. Ook de zoo belangwekkende groepen op de hoeken bleven niet onaangeroerd. Vooral interessant scheen mij de voorstelling van Salomo's eerste gerecht; zij herinnert aan de manier van Orcagna. De moeilijkheden, die de uitspringende hoek opleverde, zijn met glans overwonnen. Aan de westzijde zit de koning onder een troonhemel en is een krijgsman gereed, om het kind doormidden te houwen. Aan de zuidzijde zijn de twee moeders geplaatst, van wie de eene zich naar den koning wendt. Een boom gaf gelegenheid om den hoek weg te werken en de twee vlakken op ongedwongen wijze met elkander in verbinding te brengen. Aan de andere zijde, op den noordwesthoek, is een groep van Adam en Eva op dezelfde wijze als afsluiting aangebracht.

Tusschen het Dogenpaleis en de St. Marcuskerk vormt de Porte della Carta de toegang tot de binnenplaats. Dit portiek is een bijzonder fraai voortbrengsel van 15e-eeuwsche Italiaansche Gothiek. Ofschoon rijk van details, heeft het echter eenvoudige hoofdlijnen en is het vrij van de overlading, die de Noord-Europeesche werken van dien tijd kenmerkt.

De binnenplaats van het Dogenpaleis maakte een grooten indruk op mij. Ik kreeg nergens zoo als hier het besef van wat de bouwkunst vermag. Eenheid van stijl wordt hier niet gevonden, en toch is alles in de schoonste harmonie. Antonio Rizzo van Verona, die in 1477 deze binnenplaats begon, had ongetwijfeld de bedoeling althans de oostelijke, zuidelijke en westelijke gevels één ordonnantie te geven. Doch alleen voor zoover de twee benedenverdiepingen betreft, welke met die op de Piazzetta overeenkomen, is het oorspronkelijk plan uitgevoerd. Het is eigenaardig dat, ofschoon de details vrij wel zuiver Renaissance zijn, toch in de arcades de spitsboog gebruikt is. De architectuur der buitenste gevels heeft hier haar invloed doen gelden.

Alleen de oostelijke gevel is geheel volgens het plan van Rizzo uitgevoerd. De ontwerper heeft zich hier in het geheel niet aan de assen gestoord en de openingen boven elkander geplaatst waar zij noodig waren. Toch is de onregelmatigheid volstrekt niet hinderlijk.

Bij de zuidelijke en westelijke gevels is, voor het bovendeel, alle versiering versmaad. Muren van gebakken steen met enkele groote laat-16e-eeuwsche vensters, ziedaar de elementen der architectuur. Deze

toestand dagteekent van 1577, toen de zuidelijke en westelijke vleugels geheel uitbrandden. Niet minder dan vijftien bouwmeesters werden toen omtrent de herstelling geraadpleegd. Het plan van Antonio da Ponte, dat beoogde iederen vleugel van één zaal ter volle breedte te voorzien, werd aangenomen, en kwam in acht maanden tijds tot uitvoering. Men kan zich begrijpen, dat dit betrekkelijk kort bestek voldoende moet geweest zijn, als men ziet, hoe weinig ornementatie werd aangebracht.

Het is kenschetsend voor den geest des tijds, dat met een dergelijke oplossing genoegen werd genomen. Had Jocopo Sansovino nog geleefd, hij had ongetwijfeld een rijker gevelordonnantie ontworpen. Maar Scamozzi, zijn opvolger, miste zijn gezag; de bouwkunst moest de vlag strijken voor de schilderkunst, die toen te Venetië zulke talentvolle beoefenaars telde, en die groote ruimten om te versieren verlangde.

De gevel aan de noordzijde is lager dan de drie andere. Men ziet de koepels der San Marco-kerk daarboven uitsteken. De beide onderste verdiepingen van het westelijk en de arcades van het oostelijk gedeelte vertoonen de architectuur van Rizzo, aan de westzijde gekroond door de smaakvolle wijzerplaatomlijsting, sinds 1589 door Battista Monopola gemaakt, aan de oostzijde voorzien van een al te zware reeks van vensters met frontons. De middenpartij van den noordelijken gevel vertoont den stijl der 15e eeuw. Met veel smaak zijn in het westelijk gedeelte nissen geordonneerd, die in 1603 met beelden uit de oudheid werden gevuld.

De toegang naar de eerste verdieping van het paleis wordt gevormd door de Scala dei Giganti, dusgenoemd naar de twee grootsche beelden van Sansovino. Bijzonder fraaie putbekroningen, door Alberghetti da Ferrara en Niccolò de Conti in 1556 en 1559 gemaakt, zijn op de binnenplaats aanwezig.

Op de galerij aan de oostzijde worden biljetten verkocht, die voor 1.20 lire de persoon toegang tot het inwendige van het gebouw geven. Het paleis dient niet meer als zetel der regeeringslichamen of als vorstelijk verblijf. Het is, als het Amsterdamsche stadhuis, niets meer dan een bezienswaardigheid. Langs de zoogenaamde Scala d'oro, door Sansovino van 1556—1558 gemaakt, gaat men naar boven. Deze trap is niet bijzonder breed, doch van rijke in stuc uitgevoerde ornementen voorzien. In het bijzonder de pilasters en de tongewelven doen door hun versiering nog aan de 15e eeuw denken, en bewijzen, dat Sansovino aan de Florentijnsche manier trouw bleef, ook in een tijd toen reeds veel strenger vormen in den smaak waren gekomen.

Nu komen wij in de zalen, die vermaard zijn om de pracht harer versieringen. Het zou mij te ver voeren, hier alles tot in onderdeelen te bespreken, zoodat ik mij tot enkele opmerkingen wil bepalen.

Het geheel is mij niet medegevallen. Antonio da Ponte, ook gezegd Contini, de ontwerper van het architectonisch-decoratieve deel, was geen meester van groote beteekenis. Hij stond als bouwmeester niet boven de schilders, die de zalen versierden, doch was hun gehoorzame dienaar. De reusachtige schilderijen van zolders en wanden spande hij in vergulde lijsten eenvoudig op; slechts daar, waar de afmetingen al te groot zouden geworden zijn, zorgde hij voor eenige indeeling. Een zoo bescheiden optreden moge verdienste hebben in het oog van hem, die alleen om de schilderkunst en haar voortbrengselen geeft, als men zich herinnert, welke prachtige ensembles door de samenwerking van alle kunsten in Lombardije en Toskane ontstonden, schijnt da Ponte's bescheidenheid geen deugd meer.

De meeste schilderijen, in de zalen aanwezig, zijn van Jacopo Robusti, die van 1518—1594 te Venetië leefde. Zijn vader was verver, tintore, van beroep, en daarom noemden de Venetianen den schilder „il Tintoretto", het ververtje. Tiziano was zijn leermeester en aanvankelijk werkte hij in diens geest, doch weldra voelde hij zich ook tot Michelangelo aangetrokken en trachtte hij diens teekening met de kleur der Venetianen te verbinden.

Tintoretto is in zijn werken zeer ongelijk. De groote zolderingen in de vestibule van het Dogenpaleis, en in de Sala delle quattro porte, zijn wel goed gecomponeerd en geteekend, doch het coloriet is weinig aantrekkelijk. Daarentegen zijn de vier schilderijen in het Anticollegio, waar de smidse van Vulcaan, Mercurius met de Gratiën, Bacchus en Ariadne, en Minerva met Mars zijn voorgesteld, meesterstukken in den volsten zin des woords. Maar het Paradijs, in de Sala del Maggior Consiglio, dat met zijn 200 M2. oppervlakte het grootste schilderij in olieverf vormt, dat ooit gemaakt werd, is stijf van compositie; de massa van heiligen en engelen maakt geen aangenamen indruk, terwijl van 't oorspronkelijk coloriet zoo goed als niets meer valt waar te nemen.

Een geheel ander kunstenaar is Paolo Caliari, die naar zijn geboorteplaats Verona, gemeenlijk il Veronese genoemd wordt. Hij leefde van 1528—1588, en wist de kleur der Venetianen met de edele opvatting der school van Rafael tot een geheel samen te smelten. Een fraai voortbrengsel van zijn kunst is de plafondschildering in de Sala del Collegio, die Venezia op haar troon met de rechtvaardigheid en den vrede voorstelt. De drie vrouwefiguren zijn met groot meesterschap in sterke verkorting geteekend. Zij dragen de rijke gewaden, die in de 16e eeuw te Venetië mode waren. Ook de overige schilderijen van deze zoldering zijn van Veronese.

De beroemde „ontvoering van Europa" in de Sala del Anti Collegio staat mijns inziens minder hoog dan andere werken van den meester, zooals bv. de schilderij in de Sala del Collegio, ter gedachtenis aan den slag bij Lepanto, of, in de groote zaal, de terugkeer der overwinnende Venetianen na den zeeslag bij Chioggia.

Het meest trof mij Veronese's zoldering-schildering, die den roem van Venetië verbeeldt. De stedemaagd zit tusschen twee torens en wordt door de faam, den vrede, de overvloed en de gratiën omgeven. Lager zijn bogen, zuilen en balustrades geschilderd, die met edelvrouwen, ridders, geestelijken en de typen der verschillende volken, die Venetië bezochten, gestoffeerd zijn. Geheel onderaan zijn soldaten met gevangenen, krijgsbuit enz. geplaatst.

Men ziet in deze zaal verscheidene doeken, die door Heredes Paoli, de erven van Veronese, vervaardigd zijn. Deze erven waren des schilders broeder en twee zoons, die de „zaak" op denzelfden voet na zijn dood voortzetten. Maar zij misten het talent van den erflater.

Sommige der zalen van het Dogenpaleis zijn voor architecten interessant omdat zij hen Palladio en Scamozzi, die hoofdzakelijk bekend zijn als theoretici, als decorateurs doen aanschouwen. De Sala delle quattro porte is door Palladio geordonneerd; men zou in de weelderige stucwerken, door Bombarda uitgevoerd, den strengen bouwmeester niet herkennen. De zaal van het Anticollegio is een werk van Scamozzi, die daar een zeer rijken schoorsteen heeft aangebracht.

De voormalige zalen van de Quarantia civil vecchia herbergen thans de vermaarde bibliotheek. In de Sala Bessarione zijn de fraaiste handschriften en wiegedrukken tentoongesteld. Hier vindt men het beroemde brevier van kardinaal Grimani, met zijn heerlijke Vlaamsche miniaturen, en de geïllustreerde werken, door den vermaarden Venetiaanschen drukker Aldus uitgegeven.

Natuurlijk verzuimden wij niet, ten slotte een bezoek aan de gevangenissen te brengen. De weg daarheen voert door de woonvertekken van den doge, waar thans een rijke verzameling antieke beelden is opgesteld. Vooral de drie beelden van Galliërs, die Attalos, koning van Pergamon, in 293 v. Chr. deed vervaardigen, munten door groote schoonheid uit.

De gevangenissen zijn sombere verblijven, zonder daglicht en met naakte muren. Het is niet waar, dat de gevangenen het daar zóó slecht hadden, als meestal wordt beweerd; uit de documenten blijkt, dat er zelfs bijzondere zorg aan hen gewijd werd. Maar de wijze van opsluiting was, in ons oog althans, barbaarsch. Doch in den goeden ouden tijd dacht men daar anders over. In het voormalig raadhuis te Amsterdam, onder de groote burgerzaal, zijn ook gevangenissen, die men echter niet vertoont; zij zijn niet veel beter dan die te Venetië.

Het slot van het bezoek aan het paleis was de bezichtiging van de Ponte dei Sospiri, de brug der zuchten.

I stood in Venice, on the Bridge of Sighs,
A palace and a prison on each hand:
I saw from out the wave her structures rise
As from the stroke of the enchanters wand.

Deze vermaarde regelen van Byron moeten als een staaltje van dichterlijke vrijheid worden aangemerkt. Want *op* de brug der zuchten kan men niet komen, wel erin, en uitzicht is daar in het geheel niet, wat men begrijpen zal, als men bedenkt, dat de brug diende om gevangenen over het kanaal van de gevangenis naar het paleis en vice-versa te vervoeren. In de brug zijn twee gangen: de eene was voor staatkundige, de andere voor gewone gevangenen bestemd.

De brug, die door één boog gedragen wordt, is een werk van omstreeks 1600. Zij werd ontworpen door Antonio da Ponte, dezelfde die ook het Dogenpaleis restaureerde en die blijkbaar meer constructeur dan estheticus was. Want de brug staat esthetisch in niet het minste verband met de beide gevels der gebouwen die zij verbindt, ofschoon dit geen onovercomelijke moeilijkheden zou hebben opgeleverd. De wijze, waarop men de lijsten heeft laten doodloopen, is al heel weinig fraai.

De gevangenis, die aan de oostzijde van het paleis ligt, is een werk van 1571. Zij is nog op het oogenblik in gebruik, en heeft eenvoudige rustiekvormen wat de benedenste en Dorische halfzuilen, met afwisselend driehoekige en segmentvormige frontons, wat de bovenste verdieping betreft. Men herkent hier den stiil van Scamozzi.

Misschien het schoonste gebouw van Venetië is de Libreria Vecchia, het meesterwerk van Sansovino, dat, tegenover het Dogenpaleis aan de Piazzetta gelegen, mijnen lezers uit afbeeldingen ongetwijfeld bekend is.

Reeds in 1536 begon men met den bouw van dit paleis, dat echter pas in 1582 door Scamozzi voltooid werd. De eigenaardige lichtopeningen, die de Franschen „Venetiennes" noemen, geven aan dit gebouw een zeer sprekend karakter. Sansovino heeft zijn zuilen wel is waar geheel naar den regel gedetailleerd, maar door de bovenste kroonlijst niet naar de daarondergeplaatste Jonische zuilen, doch naar den geheelen gevel te proportionneeren, een bijzonder gelukkigen greep gedaan. Men herkent den beeldhouwer in den rijkdom der plastische versieringen; maar ondanks den overvloed van ornementiek komen de hoofdlijnen overal goed uit.

Het gebouw wordt nu, met de daaraansluitende Procuratie Nuove, als koninklijk paleis gebruikt. In de antisala bevindt zich een fraaie zolderbeschildering door Tiziano, een allegorische voorstelling der wijsheid; het doek onderscheidt zich door een rijk coloriet. De voormalige bibliotheekzaal dient nu als balzaal; zij is door Veronese, Tintoretto en meesters van minder beteekenis beschilderd. Ook de stuc-versieringen boeien hier het oog.

De Piazzetta dient als voornaamste aanlegplaats der gondels. Wij namen er een om ons naar de tegenover de stad gelegen eilanden te laten brengen. Ons eerste bezoek gold de isola di San Giorgio maggiore. Van hier heeft men het bekende gezicht op Venetië, met de Piazetta, het Dogenpaleis en de bibliotheek in het midden, Santa Maria della Salute ter linker en de Riva degli Schiavoni ter rechterhand. De witmarmeren gebouwen staken scherp af tegen de diepblauwe lucht; op den voorgrond trachtten de schepen van Chioggia het zachte zuidenwindje in hun gele zeilen op te vangen.

Vroeger behoorde het eiland aan de orde der Benedictijnen. Men heeft de kloosterbroeders echter verdreven en hun convent dient thans als kazerne voor de artillerie. Het is opmerkelijk, zoo dikwijls als men in Italië geestelijke gestichten aantreft, die nu voor militaire doeleinden gebruikt worden. Toch heeft men daar geen „Hervorming" gekend en is de transformatie pas in onze eeuw geschied.

De kerk van San Giorgio maggiore is beroemd als een werk van Palladio. Mij is zij ondertusschen niet medegevallen. De gevel met zijn vier kolossale halve zuilen is weinig organisch met de eigenlijke kerk verbonden. Hij is geheel blind en heeft, behalve den ingang tot het gebouw, slechts vier nissen met beelden als verlevendiging. Uit een esthetisch oogpunt zijn de halve frontons aan de zijden niet te verdedigen. Ook de buitensporig hooge pedestallen maken geen aangenamen indruk.

Zooals bij zooveel Renaissance kerken is ook hier alleen van den voorgevel werk gemaakt. De andere gevels zijn behandeld op een wijze, alsof niemand ze zien zou. Ook de koepel is voor het uiterlijk der kerk van geen beteekenis. Wanneer het geheel, van de Piazzetta gezien, toch een schilderachtig effect maakt, dan komt dit door de aansluitende kloostergebouwen en den 18e-eeuwsche campanile, welke dien van San Marco nabootst.

Het interieur der kerk is wel imposant, doch door gemis aan kleur wat kaal. Het plan vertoont een basiliek-aanleg met drie beuken, kruisbeuk in nissen eindigend, koepel boven het kruis, en een koor, dat door zuilen van de eigenlijke kerk is afgescheiden. Het interieur is streng naar de „orde" gedetailleerd, doch eenigszins droog. Belangwekkend vond ik de rijke koorstoelen, met snijwerk versierd, dat tafereelen uit het leven van den H. Benedictus voorstelt. De groep van het hoofdaltaar, God den Vader door de vier evangelisten gedragen, scheen mij te theatraal.

De oude gondelier bracht ons nu naar het tegenoverliggend eiland, de Giudecca, waar wij Palladio's beroemden Redentore wilden zien. Dit eiland is, naar het schijnt, een der armste gedeelten der stad. Met

de vervallen huizen is een moderne meelmolen met silo's, op de westelijke punt gebouwd, in zonderling contrast. Toen Venetië bloeide, hadden de edelen op dit eiland groote tuinen en paleizen. Dit verklaart, hoe men de Redentore juist hier gebouwd heeft. Nu wonen op de Giudecca slechts visschers en fabrieksarbeiders.

De tempio del Redentore werd van 1577 tot 1592 uitgevoerd als votiefkerk, toen de pest meer dan 50.000 Venetianen ten grave had gesleept. Ieder jaar wordt nog den 3n Mei de festa del Redentore gevierd, thans echter met minder pracht dan vroeger, toen de Doge en de groote raad aan de plechtigheid deelnamen.

De kerk geldt als het meesterwerk van Palladio. In haar aanleg herinnert zij aan San Giorgio; er is echter slechts één beuk met zijkapellen aanwezig en het transept is door twee nissen vervangen, zoodat, met de koornis, een plattegrondvorm ontstond, die aan dien van sommige Keulsche kerken doet denken. De eigenlijke koornis wordt door vrijstaande zuilen begrensd; daarachter ziet men een tweede koor, bestemd voor de Franciscanen, wier kloosterkerk het gebouw was. Ook hier is weder alleen van den voorgevel werk gemaakt, die met composiete halve zuilen en pilasters versierd is. Palladio is echter bij deze façade in een nuchterheid vervallen, die ik van een zoo vermaard man niet verwacht zou hebben. De reactie tegen de weelde van vroeger is hier te ver gegaan; de architect deed geen gelukkige greep, toen hij zijn reuzenportaal met halve zuilen en fronton tusschen de middenste kolommen van den gevel wrong.

Het inwendige der kerk is wel imposant, doch kil en naakt. Beeldhouw- en schilderkunst hadden hier veel tot opluistering kunnen bijdragen. Maar de beelden, waarvoor de bouwmeester nissen bestemde, zijn achterwege gebleven. Om toch iets te maken schilderde men ze als „boerenbedriegers" op planken, zonder daardoor echter de gewenschte illusie te verkrijgen. Ook eenige altaarstukken zijn aanwezig, doch zij hebben door den walm der kaarsen veel van hun oorspronkelijke kleurenpracht verloren. Het bezoek aan den Redentore heeft mij de illusie ontnomen, als zou Palladio de grootste bouwmeester der 16e eeuw geweest zijn.

De tocht werd nu weer voortgezet naar de overzijde, het eigenlijke Venetië. Bij het varen vertoonde de kerk haar hooge massa nog eens, zonderling boven de nederige huisjes der omgeving uitstekend. De kade tegenover de kerk heet Fondamenta delle Zattere. In hare nabijheid liggen de kleine schepen van Chioggia voor anker.

Een der eigenaardigheden van Venetië is de talrijkheid der kerken. Bij het aan wal stappen zien wij er weer reeds dadelijk eene voor ons, en wel Santa Maria del Rosario, in het plaatselijk dialect „I Gesuati". De architectuur is die van omstreeks 1700, en het interieur zeer indrukwekkend. Hier leerde ik in Giovanni Battista Tiepolo een uitmuntend 18e-eeuwsch fresco-schilder kennen. Men zou bij het zien der gewelfbeschilderingen van zijn hand, even juist geteekend als schitterend van kleur, niet denken, dat men hier werk uit den vervaltijd der kunst voor zich had.

Meer naar het westen, aan deze zelfde kade, ligt de kerk van San Sebastiano, een werk uit het begin der 16e eeuw, beroemd om de versieringen, daar door Paolo Veronese aangebracht. De schilder was in 1555 uit Verona naar Venetië geroepen, om de zoldering der sacristie te decoreeren. Hij bracht hier de kroning van Maria en de vier evangelisten aan en begon in 1556 aan de zoldering der kerk zelve, waar hij Esther voor Ahasverus, de kroning van Esther en de triumf van Mordechai schilderde. In deze tafereelen is de zuiverheid der omtrekken even bewonderenswaardig als de gemakkelijke penseelvoering. Het coloriet is schitterend en toch harmonisch.

In 1557 werd het groote altaarstuk, Maria verbeeldend, voltooid. Daarna begon Paolo aan de fresco's tegen de muren, waarvan in het bijzonder die, welke op den H. Sebastiaan betrekking hebben, door de oorspronkelijke compositie en de levendige opvatting het oog boeien. Tegenover den ingang van het koor schilderde hij een deur, waardoor schijnbaar een monnik en een jonge neger binnen treden. Ook de orgelluiken en de groote schilderijen naast het hoofdaltaar behooren tot Veronese's beste werken.

Ik maakte in deze kerk een opmerking, die ik in vele andere gebouwen van Venetië kon herhalen. De kunstwerken schenen mij in geen goeden staat van onderhoud te verkeeren, en daarenboven niet gunstig verlicht. Voor het eerste moeten de tegenwoordige bewaarders aansprakelijk gesteld worden, doch de slechte verlichting moet reeds uit den tijd van Veronese zelf dagteekenen. Ik weet voor dit laatste feit geen andere verklaring te vinden dan deze, dat in de 16e eeuw zelfs de grootste schilders zich al heel weinig om een goede plaatsing hunner werken bekommerden.

Uit San Sebastiano komende, begaven wij ons in den doolhof van nauwe straatjes, die een der eigenaardigheden van Venetië vormen. Men heeft dikwijls een parallel tusschen Amsterdam en Venetië getrokken, doch mijns inziens geheel ten onrechte. Als de Amstelstad slechts straten had zoo smal als bv. die tusschen Warmoesstraat en O. Z. Voorburgwal, en grachten als de O. Z. Kolk, dan zou de vergelijking opgaan; nu heeft zij geen zin.

Het is te Venetië, als men te voet gaat, voortdurend noodig de kaart te raadplegen, want de doodloopende straatjes zijn velen. Hier is het echte volksleven te zien. De winkels hebben geen vensters en handel en bedrijf worden vrij wel in de open lucht uitgeoefend.

Wij volgden de Calle lunga, en sloegen toen een dwarsstraatje in, dat ons naar Santa Maria del Carmine bracht. Ook dit gebouw, op zichzelf misschien niet merkwaardig, heeft prachtige zolderbeschilderingen van Tiepolo.

Het Campo di Santa Margherita, waaraan deze kerk ligt, is een der grootste pleintjes van Venetië. Nu passeerden wij een paar trapjesbrugjes over nauwe grachtjes en kwamen aan de Scuola di San Rocco, het prachtig gebouw van een dier geestelijke broederschappen, die in het oude Venetië zoo talrijk waren. De ligging van het monument, in een hoek, is niet bijzonder geschikt om den rijken marmeren gevel van Scarpagnino goed te doen uitkomen.

De vrome broederschap die het gebouw deed maken, bestaat niet meer. De Scuola is nu slechts een „bezienswaardigheid" van Venetië, waar entree geheven wordt. De zalen zijn van bijzonder groote afmetingen; Tintoretto heeft ze met 56 reusachtige schilderijen, tegen de muren en de zolderingen aangebracht, gedecoreerd. De bovenste zaal prijkt ook met een rijke lambrizeering uit de tweede helft der 16e eeuw. De houtsnijder heeft zich hier allerlei spotternijen op de leden der broederschap veroorloofd. Zelfs Tintoretto werd niet gespaard. Men ziet hem

voorgesteld met een grooten verfpot en een niet minder reusachtige kwast.

Baedeker zegt bij de vermelding der schilderijen, dat goed licht noodzakelijk is, wil men ze kunnen zien. Wij hadden een prachtigen zonnigen morgen, maar toch was het vrijwel onmogelijk de reusachtige doeken te kunnen genieten. Want waar zij niet tusschen de ramen gespannen zijn, hangen zij recht daartegenover. Het is haast onbegrijpelijk, dat Tintoretto met zulk een ongunstige plaatsing genoegen heeft kunnen nemen.

Evenals in het Dogenpaleis is de schilder ook hier zeer ongelijk in zijn werk. Het meest geslaagd is de kruisiging in de Sala dell' Albergo, die, goed van terzijde verlicht, een treffend effect maakt. In het bijzonder de groep om Maria, aan den voet van het kruis, is schoon gecomponeerd. Tintoretto was een realist, wat vooral uitkomt daar, waar hij de kruisiging van de moordenaars schildert. De rechtsche is reeds aan het kruis bevestigd, dat door de Romeinsche krijgsknechten met inspanning van al hun krachten wordt opgericht. Het kruis van den linkschen ligt nog op den grond; een soldaat is bezig met een drilboor de gaten voor de nagels te boren, terwijl twee anderen den moordenaar in de gewenschte houding trachten te leggen, waartegen hij zich met de kracht der wanhoop verzet.

Even realistisch is ook de kindermoord te Bethlehem afgebeeld. In het tafereel, dat Magdalena in de woestijn voorstelt, toont Tintoretto zich een goed landschapschilder. Waar Mozes bij de koperen slang staat, zijn vooral de volksmassa's meesterlijk weergegeven. Maar misschien worden deze groote stukken toch nog overtroffen door de ontmoeting van Maria en Elizabeth, in de trapzaal geschilderd.

Het groote gebouw, waarachter de Scuola haast verscholen ligt, is het voormalig Franciscanerklooster. Het bevat thans het archief der Venetiaansche republiek, welks oudste stukken uit de 9e eeuw afkomstig zijn. Wij bezochten dit gebouw niet, doch begaven ons aanstonds naar de kloosterkerk, Santa Maria dei Frari, een der meest vermaarde godshuizen van Venetië.

Van buiten gezien maakt deze kerk, in hoofdzaak een basiliek met kruisbeuk, geheel van gebakken steen in de 13e eeuw gebouwd, niet veel indruk. Het tamelijk rijke hoofdportaal in Renaissance-stijl geeft aan den gevel iets opgesmukts, dat niet past bij den eenvoud van de rest.

Het inwendige der kerk deed mij aan dat der Hollandsche denken. De slanke zuilen tusschen de beuken, de gewitte, maar weinig heldere muren brachten het vaderland in herinnering. Het zijn de kunstwerken, die zij bevat, waardoor de kerk vooral beroemd is.

Niet al deze werken zijn van gelijke waarde. Zoo mag bv. het graftceken voor Tiziano, dat keizer Ferdinand van 1838 tot 1848 deed maken, vrij wel als mislukt beschouwd worden. Het is aan de noordzijde der kerk tegen een muur geplaatst en bestaat uit een soort van triumfboog, met den leeuw van Sint Marcus daarop. Onder de boog zit Tiziano met twee figuren naast hem; boven hem heeft men zijn voornaamste werk, het vroegere hoofdaltaarstuk der kerk..... in relief weergegeven! De schilderij is uit het gebouw verwijderd, doch wat heeft men nu aan een nabootsing, van dit wonder van coloriet..... in wit marmer?

Even weinig fraai vond ik het grafmonument van Canova, aan de andere zijde der kerk. De beeldhouwer had eigenlijk voor Tiziano ontworpen, doch toen hij zelf overleed, werd het ter herinnering aan zijn nagedachtenis uitgevoerd. Men denke zich een reusachtige piramide, met een soort van deur erin, waarboven twee engeltjes het borstbeeld van den overledene houden. Aan den voet van de piramide zijn verschillende figuren aangebracht, die echter door den kolossalen achtergrond geheel geëraseerd worden.

Hoe veel beter wist de 15e eeuw dergelijke gedenkteekenen te maken! Het koor der kerk bevat er twee, die inderdaad meesterwerken mogen heeten. Het eerste is nog Gothisch en werd opgericht ter eere van den doge Francesco Foscari, die in 1457 overleed. In het tweede, waaronder de in 1473 gestorven doge Niccolò Tron rust, schiep Antonio Rizzo een rijk Renaissance-werk. Als zoovelen zijner tijdgenooten toont de ontwerper zich een even bekwaam bouwmeester als beeldhouwer.

De kerk bezit ook twee zeer beroemde schilderijen. Het eene is een altaarstuk in de sacristie, door Giovanni Bellini, van het jaar 1488. Maria zit daar op haar troon, door engelen en heiligen omgeven, terwijl de achtergrond door een rijke Renaissance-architectuur wordt gevuld. In dit stuk uit zich nog de vrome geest der 15e eeuw, maar toch zijn de figuren reeds eenigszins wereldsch en daardoor kunnen zij als echt Venetiaansch gelden. Want het is een der eigenaardigheden van de groote meesters, die Venetië opleverde, dat zij het geestelijke en het wereldsche doorcenmengen. Het coloriet van het stuk is rijk en warm, in de vleeschpartijen ziet men de eigenaardige grijze schaduwen, die voor Bellini kenmerkend zijn.

De andere schilderij, van bijzonder groote afmetingen, is een meesterstuk van Tiziano. De H. Maagd is hier door heiligen en leden der familie Pesaro omgeven. De meester heeft de symmetrische groepeering die eigen is aan de oudere Italiaansche schilders, laten varen, doch Maria aan de rechterzijde onder hooge zuilen geplaatst, terwijl de overige personen in groepen verdeeld zijn. Maria met haar kind zijn misschien ietwat wereldsch opgevat; zij vormen toch een schoone groep. De heiligen Petrus en Franciscus zijn zeer karakteristieke figuren. In de portretten herkent men Tiziano's groot talent voor dit onderdeel der schilderkunst. Vooral het meisje rechts, dat den beschouwer aanziet, is voortreflijk. Het stuk verdiende eens schoongemaakt te worden.

(*Wordt vervolgd.*)

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1092*e* *Vergadering van* 10 *Mei* 1899.

Na opening der vergadering en lezing der notulen werden de ingekomen stukken behandeld, waaronder bewijzen van instemming met het adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken betreffende de Rijks-academie van het Schilderkundig Genootschap „Pulchri Studio" en de vereeniging „Arti et Industriae", beide te 's Gravenhage.

Voorts werd mededeeling gedaan dat de heer K. de Bazel zijn benoeming tot lid van het bestuur heeft aanvaard Hierna werd het woord gegeven aan den heer A. J. G. van der Stock, lithograaf alhier, tot het houden van zijn bijdrage: „Hoe doen zich kunstwerken aan ons oog voor, in verband met myopie en kleurenblindheid". Spreker zette breedvoerig uiteen de samenstelling van 't oog, de kortziehtig- en verziendheid, de gedeeltelijke of geheele kleurenblindheid, daar volgens spreker de wetenschap daarvan een plicht is voor hem die beschouwen en oordeelen wil

Hierna begon spreker een uiteenzetting te geven van al de verschillende punten, waarmede rekening gehouden moet worden, om met oordeel een kunstwerk te kunnen veroordeelen of te prijzen. Een hartelijk applaus en een woord van dank uitgesproken door den vice-Voorzitter, de heer W. van Boven, bewezen den spreker dat zijne lezing met aandacht gevolgd was.

Hierna kwam 't hoofdpunt van de agenda aan de orde, namelijk het kiezen van een nieuwen voorzitter uit 't voltallige bestuur. Met 14 stemmen tegen 5 op den heer Van Boven, werd gekozen de heer K. P. C. de Bazel, welke uitslag met applaus werd begroet. De heer De Bazel aanvaardde zijne benoeming, hoewel be-

twijfelend of hij de geschiktheid en kracht zou hebben een dergelijke zware taak te aanvaarden en eindigde met de leden op te wekken hem steeds zijne fouten aan te wijzen, daar dit het grootste bewijs zou zijn, dat de leden tevens zijne vrienden zouden zijn. De heer Van Boven wenschte den heer De Bazel, namens het bestuur, geluk met zijne benoeming en de heer Joseph Cuypers deed dit namens de leden.

Voorts werd als redactielid gekozen de heer Joseph Cuypers, waarna de zeer geanimeerde vergadering gesloten werd.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van Zaterdag 29 *April* 1899.

Na voorlezing en goedkeuring der notulen worden de heeren Casparie en Bebingh als lid aangenomen. Vervolgens wordt het woord gegeven aan den heer J. B. Jager, die het rapport voorleest van 18 ingekomen ontwerpen op de prijsvraag: „Ontwerp van een diploma voor de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen". Het ontwerp met het motto Rood, Geel, Blauw verkreeg 16 punten; Belooning 14½; A X 14½; Bommel 12½; Amstel 12; Oo⁰ 11½; Zwart, Geel 10½; M 1 N 10; Kunst I 10; Kunst II 10; Kleur 8½; A. W. 8½; Wilde Roos 7; Diploma 6; Ardjoeno 5; Exelcior 5; Kennis is macht 4.

De prijs van *f* 40 wordt toegekend aan den heer P. Doorn, leeraar aan de Ambachts- en Burgeravondschool te Alkmaar, en de premie van *f* 15, door het lot beslist, aan den heer L. Koch, architect te Zwolle.

Daar over 't algemeen het gehalte van de ontwerpen niet van dien aard is, om ze voor het publiek tentoon te stellen, wordt er besloten, hierop in de volgende vergadering terug te komen, waarop door het bestuur ook voorstellen zullen worden gedaan, om het nu als diploma der Vereeniging uitgekozen ontwerp al of niet te laten drukken.

Na voorlezing van eene vraag uit de vragenbus, waarin de wenschelijkheid van eene geschikter regeling in de circulatie der bouwkundige weekbladen uitgesproken wordt, sluit de Voorzitter de vergadering.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Amsterdam. Woensdag 17 dezer te 10½ uren, zal de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in het maatschappelijk gebouw hare 79e algemeene vergadering houden. Behalve de gewone werkzaamheden en de behandeling eener wetswijziging, staat ditmaal op de agenda: „Inleidend woord vóór het bezoek aan het nieuwe Entrepotdok en de havenwerken van Amsterdam, door den heer C. L. M. Lambrechtsen van Ritthem, directeur van publieke werken van Amsterdam". Daarna zal een tocht worden gemaakt naar de in uitvoering zijnde werken ten behoeve van den handel in de Haven, aan de Handelskade, de IJkade, de Ertskade, het nieuwe Entrepotdok en den graansilo van de heeren Korthals Altes.

— Den 30 April werd op Zorgvlied een gedenkteeken onthuld op het graf van den heer Martin Kalff, den redacteur van het „Handelsblad", die juist een jaar geleden onder groote belangstelling ter ruste werd gelegd. Het gedenkteeken, dat door samenwerking van eenige vrienden tot stand kwam, bestaat uit een opstaanden steen, eenvoudig met ranken bewerkt, en waarop een medaillon met de welgelijkende beeltenis van Martin Kalff in brons is aangebracht. Het ontwerp van den architect Eduard Cuypers werd door de heeren Van den Bossche en Crevels uitgevoerd.

Namens de vrienden van den overledene, die in grooten getale aanwezig waren, sprak notaris J. F. Herbschleb eenige eenvoudige, hartelijke woorden, waarop de oudste zoon, de heer Jan Kalff, antwoordde.

— Naar „De Ingenieur" uit goede bron mededeelt, hebben de arbiters, in zake de geschillen tusschen de Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorwegmaatschappij en de firma J. C. van Hattum & Co., aannemers van een gedeelte der spoorwegwerken in de Zuid-Afrikaansche Republiek, genoemde firma in het gelijk gesteld.

Rotterdam. Voor de betrekking van adjunct-directeur der gemeentewerken alhier (vacature-Neiszen), komt ernstig in aanmerking de heer A. C. Burgdorffer, 1e-luitenant der genie te Haarlem.

Arnhem. Naar wij vernemen, heeft de heer M. A. van Idsinga hoofdingenieur van den provincialen waterstaat in Gelderland als zoodanig zijn eervol ontslag aangevraagd.

Delft. De Minister van Binnenl. Zaken heeft bepaald dat de commissie, belast met het afnemen der examens B volgens art. 60 en C volgens de artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863, voor het jaar 1899 hier-ter-stede zitting zal houden en is benoemd tot lid en voorzitter dier commissie J. F. W. Conrad, oud-hoofdinspecteur van 's Rijks waterstaat te 's-Gravenhage; tot leden: Dr. P. Aronstein, Dr. H. Behrens, P. van der Burg, J. Cardinaal, H. Cop, J. Grundel, E. Gugel, N. H. Henket, H. J. Heuvelink, Dr. S. Hoogewerff, A. Huet, G. J. Morre, Mr. B. H. Pekelharing, H. A. Ravenek, Dr. C. A. Scheltema, Dr. J. L. C. Schroeder van der Kolk, J. A. Snijders C Jz., Dr. P. Zeeman Gz., hoogleeraren aan de Polytechnische School; Dr. M. de Haas, J. A. van der Kloes, Dr. G. Schouten, T. K. L. Sluyterman, G. J. van Swaay, leeraren aan de Polytechnische School; W. K. Behrens, ingenieur van den waterstaat te 's-Gravenhage; J. D. Donker Duyvis, directeur der Samarang-Joana Stoomtrammaatschappij, te 's-Gravenhage; J. C. Dijxhoorn, werktuigkundig ingenieur te Fijenoord; S. G. Everts, hoofdcommies aan het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, te 's-Gravenhage; A. C. C. G. van Hemert, leeraar aan de Koni klijke Militaire Academie te Breda; H. van Heumen Hzn., werktuigkundig ingenieur te Hof van Delft; B. Hoogenboom, hoofdingenieur van den waterstaat te 's Hertogenbosch; Dr. N. P. Kapteyn, leeraar aan de eerste hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Amsterdam; C. J. van Loon, mijnen-ingenieur, 2de klasse te Amsterdam; W. C. Metzelaar, ingenieur architect van de gevangenissen en rechtsgebouwen, te 's-Gravenhage; Dr. I. A. C. Oudemans, lid van de Rijkscommissie voor graadmeting en waterpassing, te Utrecht; J. W. Tideman, inspecteur der Nederlandsche Vereeniging van assuradeuren te Amsterdam.

— Den 15n dezer maand nemen de examens, bedoeld als B in de wet op het Middelbaar Onderwijs, een aanvang. In het geheel wordt daaraan deelgenomen door 339 candidaten, als:

175 voor het 1ste gedeelte,
117 „ „ 2de „
47 „ „ geheele examen.

Helmond. De Gemeenteraad heeft het voorstel van den heer Schotel, ingenieur, en de aannemers Van Noordenne en Van Vendeloo, om een nieuwen watertoren te bouwen, mits de gemeente *f* 10,000 bijdraagt in de kosten, aangenomen.

PERSONALIA.

— Bij kon. besluit is benoemd tot ingenieur 2e kl voor het stoomwezen, de adspirant-ingenieur A. C. van de Stadt.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: P. S. van Teeckelenburgh en C. Verburgh, te 's-Gravenhage, bij den bouw van een brug over de Oude Maas te Spijkenisse; W. H. N. van der Heyden, te Arnhem, bij de herstelling van de Wilhelminasluis te Vianen en H. J. Marsman, te Zwolle bij de wegen in Overijsel.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is benoemd tot architect 1e kl. G. C. J. Bruins, thans architect 2e kl.

— De Raad te Alkmaar benoemde tot directeur aan de burgeravondschool H. van der Hey, onder-directeur van de ambachtsschool te Leeuwarden; met den benoemde stond de heer F. A. W. van Harderwijk te Amsterdam op de voordracht.

— De civiel-ingenieur A. K. Zweede, te Middelburg, is benoemd tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij de werken aan het kanaal door Zuidbeveland.

— Tot directeur-boekhouder der gasfabriek te Wormerveer is benoemd de heer P. N. Labrijn, te Gouda.

— De hoofdingenieur Van Beek wordt verplaatst naar de maritieme directie te Hellevoetsluis en aan het departement van Marine vervangen door den te benoemen hoofdingenieur Wijs.

— Tot hoofdopzichter der „Noordbrabantsch-Duitsche Spoorwegmaatschappij", standplaats Gennep, is benoemd de heer C. F. Grönert, opzichter der Staatsspoorwegen te Sittard.

— De heer Jhr. C. van Foreest, gelijktijdig benoemd tot fabrieklandmeter van het grootwaterschap van Woerden en gemeentearchitect te Edam, heeft, naar wij vernemen, laatstgenoemde betrekking aangenomen.

— Bij kon. besluit is benoemd tot opzichter-teekenaar bij den raad van toezicht op de spoorwegdiensten G. Dirksen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Ingenieur bij de gemeentewerken te Utrecht. Jaarwedde *f* 2000 à *f* 3000. Adres den Burgem. vóór 16 Mei. (*Zie aavert. in het vorig no.*).

— Bouwkundig opzichter-teekenaar te 's-Gravenhage, die als chef de bureau kan optreden. Adres lett. G. H. Bureau dezes. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Leeraar in het handteekenen en leeraar in het boetseeren aan de Kon. School voor nuttige en beeldende kunsten te 's-Hertogenbosch. Jaarwedde voor elk ± f 750. Adres vóór 20 Mei aan den Burgem., voorzitter van het bestuur der school.

— Werktuigkundig teekenaar bij de Petroleummaatschappij „Moeara Enim". Adres Doelenstraat 12—14, Amsterdam.

— Constructeur-teekenaar aan eene machinefabriek, vertrouwd met ijzerconstructies en bekwaam zelfstandig te werken. Adres nº. 12591, Bureau *N. Rott. C.*

— Associé of teekenaar tegen vast salaris. Adres lett. N. M. Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*)

— Bouwkundig teekenaar, goed detaillist, voor 3 maanden. Salaris *f* 75 per maand. Adres lett. H P 969, *Nieuws v. d. Dag*.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

(Voor rekening van den Staat).

Op **Woensdag den 24 Mei 1899,** des namiddags ten **2** ure *(lokale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 765.

Het maken van de Grond- en Kunstwerken, het uitbreiden en wijzigen van Sporen en Wissels, het opruimen en maken van Gebouwen en Inrichtingen, het maken en opruimen van Hulpwerken en het verrichten van diverse werken, ten behoeve van de uitbreiding van het station HENGELO (O.)

Begroting *f* 1.695.000.

De besteding geschiedt volgens § 458 van het bestek.

Het bestek ligt van den 1sten Mei 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Ingenieur G. W. VAN HEUKELOM, te *Hengelo*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ***f* 7.50** (zonder de teekeningen tegen ***f* 2.50**).

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd, vanaf den 8sten Mei 1899.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 12den Mei 1899, ten 10.30 uren voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

Utrecht, den 25sten April 1899.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag 30 Mei 1899,*** des namiddags ten **2** ure, zal in het Lokaal voor Publieke Verkoopingen, Achter St. Pieter No. 18, te Utrecht door de *Vereeniging van Notarissen* aldaar, worden aanbesteed:

Het gedeeltelijk afbreken van het VENDUHUIS, Achter St. Pieter No. 18 te Utrecht, en het bouwen van een GROOT VERKOOPLOKAAL enz.

Het bestek en de teekeningen liggen ter inzage, en zijn te bekomen à ***f* 1.—** per stel bij den Architect ALB. NIJLAND, Kromme Nieuwe Gracht 72, te Utrecht, bij wien tevens inlichtingen zijn te verkrijgen.

Aanwijzing op het terrein Dinsdag 23 Mei a. s., des namiddags ten 2 ure.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 30 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead. Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.** Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

ROLLUIKEN van ***hout*** en van ***staal,*** in verschillende ***constructiën.*** Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij **W. H. M. SCHOLTE,** Fabrikant, **Prinsengracht 516, AMSTERDAM.**

Stoomtimmerfabriek „De Arend".

C. BRUIJNZEEL & ZONEN. - Rotterdam.

MEIJJES & BOSCH.

Asphaltfabrikanten. WIJHE (Holland)

Leggen: **HOUTCEMENTDAKEN, MASTIKDAKEN, ASPHALTDAKEN** en **ASPHALTVLOEREN.**

Fabriceeren: **ASPHALTDAKPAPIER, HOUTCEMENT, ISOLEERPLATEN, CARBOLINEUM, enz.**

Directe levering. Prima referentiën. Concurreerende prijzen. Veeljarige garantie.

Nederlandsche Handel-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op ***Maandag 29 Mei 1899,*** te 3 uren, zal door de Directie van *de „Nederlandsche Handel-Maatschappij"* in het Koffiehuis *DE ROODE LEEUW*, Vijgendam te *Amsterdam*, worden ***AANBESTEED:***

Het verbouwen van de Gevels van het Kantoorgebouw aan de Heerengracht 466 en Nieuwe Spiegelstraat 1—3 te *Amsterdam* met bijkomende werken, met de leverantie van alle Materialen en Arbeidsloonen.

Het bestek met lichtdrukteekening is ad ***f* 1.50** per stel te verkrijgen bij den Heer P. RIJNJA, Reguliersgracht No. 134, van af 18 Mei 1899.

Inlichtingen geven de architecten A. L. VAN GENDT & ZONEN.

H. & J. SUYVER

FABRIKANTEN VAN

Stoomketels en Werktuigen,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met EERE DIPLOMA (hoogste onderscheiding) Hollandsche Tuin en Hoepaard, Bickerstraat

AMSTERDAM.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *'s-BOSCH*, zullen in het openbaar

AANBESTEDEN:

1o. Op ***18 Mei 1899,*** v.m. 10 ure: **Aanleggen van wegen en rioleering op het terrein bewesten de Dommel enz.**

2o. Op ***23 Mei 1899,*** v.m. 10 ure: **Uitvoeren, veranderingen en onderhoudswerken voormalig Stationsgebouw.**

Bestekken en teekeningen ter inzage op het Gemeentehuis en resp. à ***f* 2,50** en ***f* 1,90** verkrijgbaar bij den Ingenieur-Architect, die tevens nadere inlichtingen geeft. Aanwijzing in loco voor 1o. op daartoe te doen verzoek, en voor 2o. op 19 Mei e. k. namid. 1½ ure.

H. P. DEN BOER,

Wollenfoppenstraat 37,

ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* Amsterdam 1894, en *Gouden Medaille* Dordrecht 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

Associé of Teekenaar.

Een gehuwd Persoon, in het bezit van kapitaal, geheel op de hoogte van de vervaardiging van

Glas in Lood,

wenscht in onderhandeling te treden met een daarvoor **Bekwaam Teekenaar.** om eventueel een associatie aan te gaan of bij steller dezer, tegen vast salaris, geplaatst te worden. Br lett. N M, Bureau dezer Courant.

Nieuw! Nieuw!

SCHRAMM's Patent Acetyleengas.

Geeft schoonste Lichteffect.

Generatoren voor verlichting van VILLA's of afgelegen gebouwen worden, onder de grootst mogelijke garantie, van af 6 lichten tot uiterst billijken prijs geleverd. Belangrijk goedkooper dan Petroleum, Electrische of andere verlichting.

Absoluut nieuwste constructie.

Generaal Vertegenwoordiger.

J. THUS.

(2) *Installateur,*

WEESP.

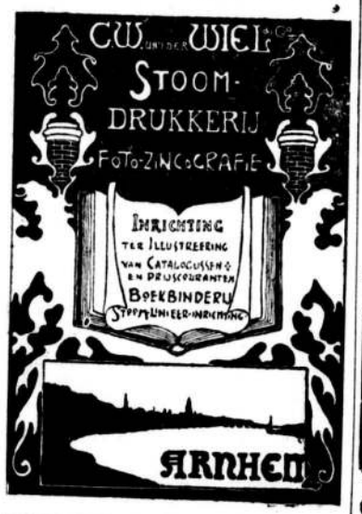

GEBR. VAN DER VLIET

IJzerhandelaars te Amsterdam.

Staal-, Plaat-, Band-, Hoek en T-IJzer enz. **Stalen Balken** in verschillende profielen en lengten.

Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede **CHRISTIANIA STER Hoefnagels.**

KON. NED. GROFSMEDERIJ,

LEIDEN.

Machine-. Stoomketel- en Constructiefabriek. Scheepsbouwwerf met Dwarshelling, lang 50 M. Stoombooten-, Bagger- en Spoorwegmateriaal. IJzer- en Kopergieterij. Zware en Lichte Smeswerken. Ankers, IJzeren en Stalen Kettingen met certificaat van Lloyd's en Bureau Veritas

Stoomtimmerfabriek „ZWEDEN"

D. LAUTENBACH & C°., UTRECHT.

Architraven, lijsten, deuren, ramen, betimmeringen. Meubelen voor Kerken en Scholen, enz. enz.

KOZIJNEN, geheel afgewerkt of paneklaar. Houten gebouwen, kiosken, verandah's, Vloerdoelen met blinde verzaling.

ARCHITRAVEN en LIJSTEN in voorraad; PROFIELEN gratis verkrijgbaar.

VAN RIJN & Co, *ROTTERDAM.*
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b.d. Nieuwe Binnenweg.

SPIEGEL- en VERSTERGLAS.
Glasverzilvering voor de *grootste maten.*
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

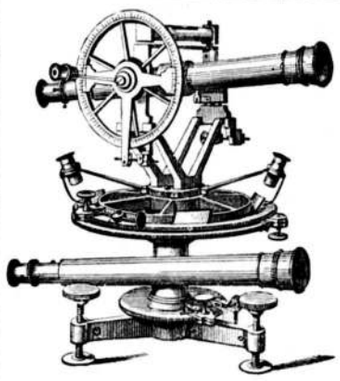

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**

Geëmailleerde Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN

GEBR. HESSE, Damrak 68,

AMSTERDAM.

Leveren compleete **CLOSETINRICHTINGEN.**
" " **BADINRICHTINGEN.**

WASCHBAKKEN, GASORNAMENTEN enz. Tegen concurreerende prijzen. Plaatsing en inrichting door geheel Nederland. Teekeningen en prijscouranten op aanvrage. Wederverkoopers ontvangen het gewone rabat.

„ANTI-STONE".

Beste en goedk. **Reägens** tegen Ketelsteen in Stoomketels.

Groote Kolenbesparing.

VANE & Co., Atlasworks, Amsterdam.

STOOMHOUTDRAAIERIJ EN ZAGERIJ

van het **Broederhuis te Zeist.**

Biedt zich beleefd aan tot het vervaardigen van alle

HOUTDRAAIWERKEN,

met en **goed** afgewerkt. **Lage prijzen. Figuur-** en **Ornamentzagerij; Versierringen** voor **Veranda's, Tuinhuizen, Balustrades, enz. enz.**

Bij grootere partijen aanmerkelijke **PRIJSVERMINDERING.**

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 20. ZATERDAG, 20 Mei 1899.

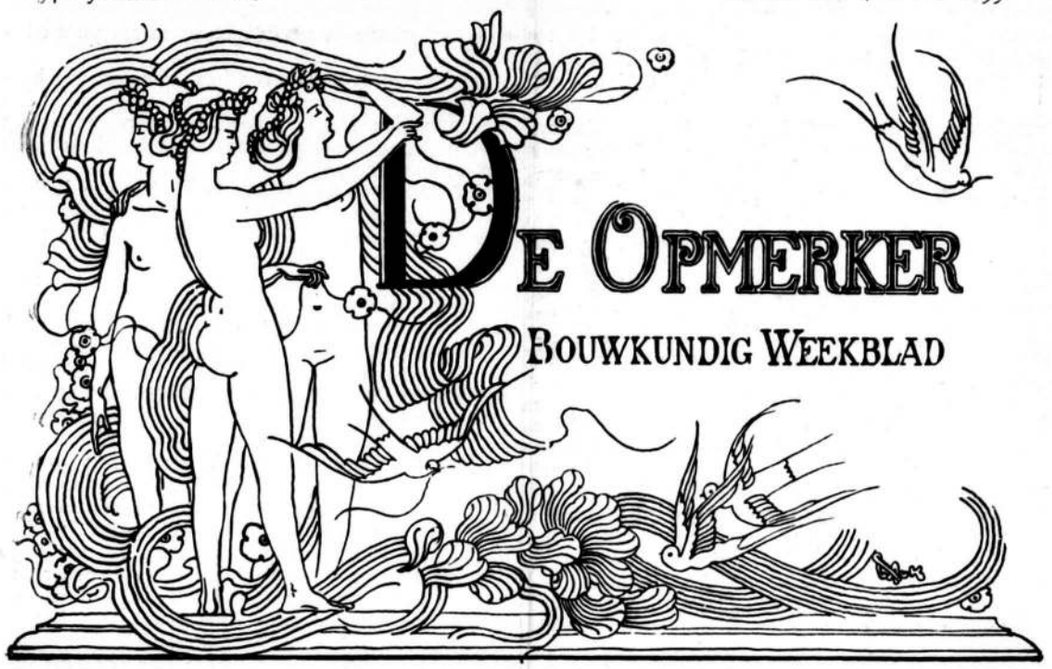

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsirgen, slechts tweemaal gerekend.

REISHERINNERINGEN.

DOOR

A. W. WEISSMAN.

III.

Venetië.

(*Vervolg van bladz.* 151).

Wij waren nu in het hart der Lagunenstad en wilden nog eenige gebouwen opzoeken, die uit een architectonisch oogpunt de aandacht verdienden. Daarom gingen wij weer den doolhof van straatjes in en vonden na eenig zoeken de Scuola di San Giovanni Evangelista, in het laatst der 15e eeuw door Pietro Lombardo voltooid. De motieven zijn hier half Gothisch, half Renaissance; de details verraden een fijnen smaak.

Door andere steegjes werd San Giacomo dall' Orio bereikt, een kerk uit de 12e eeuw, van gebakken steen en geheel Romaansch, ofschoon later verbouwd, en in den Gothischen tijd van zijkapellen voorzien. Een dezer kapellen bevat een kroning der H. Maagd, door Lorenzo Lotto. De kleur der Venetianen is hier met het licht en bruin van Correggio vereenigd.

Santa Maria Mater Domini is een dier betrekkelijk kleine Venetiaansche kerken, die in de 15e eeuw gebouwd, bij een eenvoudigen plattegrond een grooten rijkdom van details vertoonen. De gevels dezer gebouwen sluiten steeds met een halven cirkel, blijkbaar een herinnering aan dien van San Marco. Platen van marmer in verschillende tinten zijn ter versiering aangebracht. Ook het interieur is rijk voorzien van altaarstukken, waarbij echter geen bijzonder interessante voorkomen.

Aan het Campo San Polo, met zijn voornaamsten gevel aan het kanaal van dien naam uitkomende, ligt het Palazzo Corner-Mocenigo, door Michele Sanmicheli gebouwd. Men zou niet zeggen, als men dit werk ziet, dat zijn schepper eigenlijk militair ingenieur was, die in dienst der republiek Venetië overal versterkingen aanlegde en die ook de uitvinder was van de bastions. Men denke zich een hedendaagsch genieofficier belast met het ontwerpen van een vorstelijk paleis, en men zal eerbied krijgen voor de veelzijdigheid der 16e-eeuwsche meesters. Sanmicheli heeft de klassieke vormen in al hun strengheid toegepast; er is iets majestueus in dit paleis, hetwelk nog treffender uitkomt door het onaanzienlijke der omgeving.

De dichtbijgelegen kerk San Polo schijnt oorspronkelijk uit de middeneeuwen afkomstig, zooals haar Gothisch portaal bewijst. Omstreeks 1600 evenwel werd zij geheel naar den smaak van den toenmaligen tijd verbouwd.

Wij wilden nu, over den Ponte di Rialto, weder het oostelijk van het Canal Grande gelegen gedeelte van Venetië bereiken. Onze weg bracht ons langs verscheidene kleine kerken, als Sant' Aponal, met een fraai portaal, San Silvestro, San Giovanni Elemosinario en San Giacomo di Rialto. Wij stonden verbaasd over den rijkdom aan bedehuizen in een zoo betrekkelijk klein bestek.

De omgeving der Rialto-brug behoort tot de drukste gedeelten der stad. Op het pleintje aan de westzijde wordt de groentemarkt gehouden, waar het met zuidelijke levendigheid toegaat. Aan de linkerhand verheffen zich de Fabbriche nuove, waar nu de rechtbank zetelt. Sansovino heeft door dit werk getoond dat hij, ook als slechts bescheiden middelen tot zijn beschikking stonden, wat goeds wist te maken. Hij maakt de ingenieurs beschaamd, die in onze eeuw de ijzeren vischmarkt bouwden, welke in deze omgeving ten eenenmale misplaatst is.

Associé of Teekenaar.

Een gehuwd Persoon, in het bezit van kapitaal, geheel op de hoogte van de vervaardiging van

Glas in Lood,

wenscht in onderhandeling te treden met een daarvoor **Bekwaam Teekenaar.** om eventueel een associatie aan te gaan of bij steller dezer, tegen vast salaris, geplaatst te worden. Br lett. N M, Bureau dezer Courant.

Nieuw! Nieuw!

SCHRAMM's Patent Acetyleengas.

Geeft schoonste — Lichteffect.

Generatoren voor verlichting van VILLA's of afgelegen gebouwen worden, onder de grootst mogelijke garantie, van af 6 lichten tot uiterst billijken prijs geleverd. Belangrijk goedkooper dan Petroleum, Electrische of andere verlichting.

Absoluut nieuwste constructie.

Generaal Vertegenwoordiger.

J. THUS.

(2) *Installateur,*

WEESP.

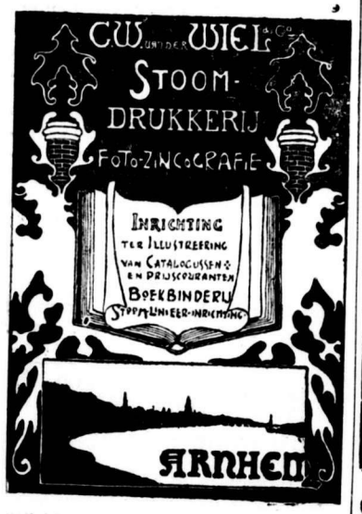

GEBR. VAN DER VLIET

IJzerhandelaars te Amsterdam.

Staal-, Plaat-, Band-, Hoek en T-IJzer enz.
Stalen Balken in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

KON. NED. GROFSMEDERIJ,

LEIDEN.

Machine-, Stoomketel- en Constructiefabriek. Scheepsbouwwerf met Dwarshelling, lang 50 M. Stoombooten-, Bagger- en Spoorwegmateriaal. IJzer- en Kopergieterij. Zware en Lichte Smeewerken. Ankers, IJzeren en Stalen Kettingen met certificaat van Lloyd's en Bureau Veritas

Stoomtimmerfabriek „ZWEDEN"

D. LAUTENBACH & C°., UTRECHT.

Architraven, lijsten, deuren, ramen, betimmeringen. Meubelen voor Kerken en Scholen, enz. enz.

KOZIJNEN, geheel afgewerkt of passend klaar. Houten gebouwen, kiosken, verandah's, Vloerdoeken met blinde verzaling.

ARCHITRAVEN en LIJSTEN in voorraad; PROFIELEN gratis verkrijgbaar.

VAN RIJN & Co, *ROTTERDAM.*
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.

SPIEGEL- en VERSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***

Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

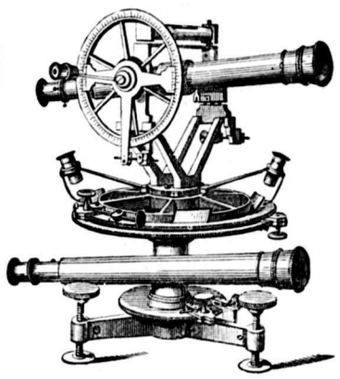

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**

Geëmailleerde Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN

GEBR. HESSE, Damrak 68,

AMSTERDAM.

Leveren compleete **CLOSETINRICHTINGEN.**
„ „ **BADINRICHTINGEN.**

WASCHBAKKEN, GASORNAMENTEN enz. Tegen concurreerende prijzen. **Plaatsing** en inrichting door geheel Nederland. Teekeningen en prijscouranten op aanvrage. Wederverkoopers ontvangen het gewone rabat.

„ANTI-STONE".

Beste en goedk. **Reägens** tegen Ketelsteen in Stoomketels.

Groote Kolenbesparing.

VANE & Co., Atlasworks, Amsterdam.

STOOMHOUTDRAAIERIJ EN ZAGERIJ

van het **Broederhuis te Zeist.**

Biedt zich beleefd aan tot het vervaardigen van alle

HOUTDRAAIWERKEN,

met en goed afgewerkt. **Lage prijzen. Figuur- en Ornamentzagerij; Versieringen voor Veranda's, Tuinhuizen, Balustrades, enz. enz.**
Bij grootere partijen aanmerkelijke **PRIJSVERMINDERING.**

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 20. ZATERDAG, 20 Mei 1899.

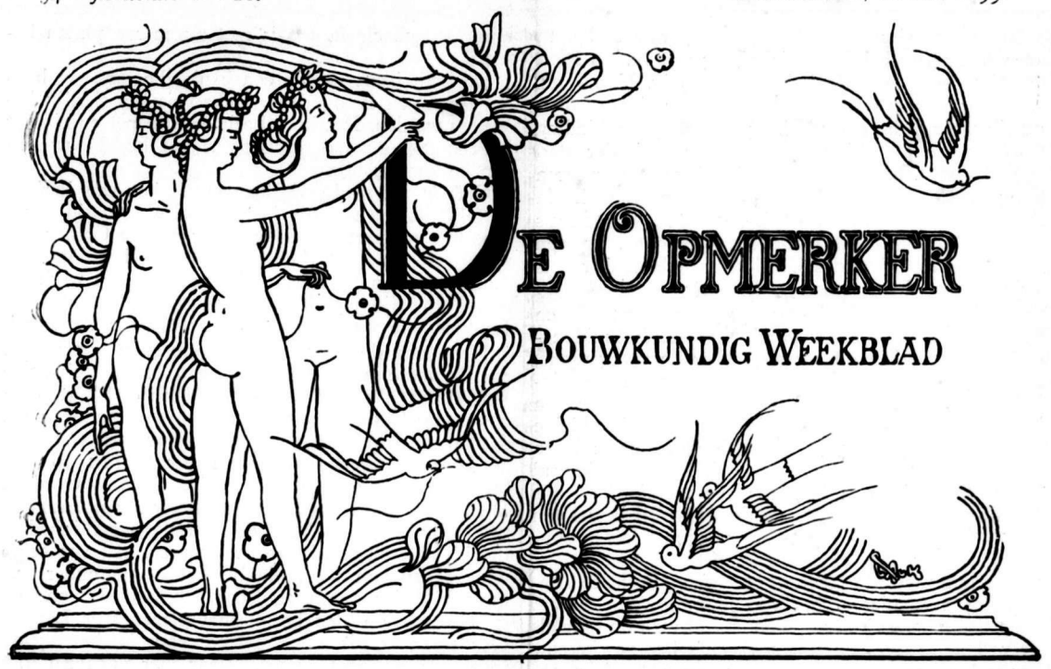

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsirgen, slechts tweemaal gerekend.

REISHERINNERINGEN.

DOOR

A. W. WEISSMAN.

III.

Venetië.

(*Vervolg van bladz.* 151).

Wij waren nu in het hart der Lagunenstad en wilden nog eenige gebouwen opzoeken, die uit een architectonisch oogpunt de aandacht verdienden. Daarom gingen wij weer den doolhof van straatjes in en vonden na eenig zoeken de Scuola di San Giovanni Evangelista, in het laatst der 15e eeuw door Pietro Lombardo voltooid. De motieven zijn hier half Gothisch, half Renaissance; de details verraden een fijnen smaak.

Door andere steegjes werd San Giacomo dall' Orio bereikt, een kerk uit de 12e eeuw, van gebakken steen en geheel Romaansch, ofschoon later verbouwd, en in den Gothischen tijd van zijkapellen voorzien. Een dezer kapellen bevat een kroning der H. Maagd, door Lorenzo Lotto. De kleur der Venetianen is hier met het licht en bruin van Correggio vereenigd.

Santa Maria Mater Domini is een dier betrekkelijk kleine Venetiaansche kerken, die in de 15e eeuw gebouwd, bij een eenvoudigen plattegrond een grooten rijkdom van details vertoonen. De gevels dezer gebouwen sluiten steeds met een halven cirkel, blijkbaar een herinnering aan dien van San Marco. Platen van marmer in verschillende tinten zijn ter versiering aangebracht. Ook het interieur is rijk voorzien van altaarstukken, waarbij echter geen bijzonder interessante voorkomen.

Aan het Campo San Polo, met zijn voornaamsten gevel aan het kanaal van dien naam uitkomende, ligt het Palazzo Corner-Mocenigo, door Michele Sanmicheli gebouwd. Men zou niet zeggen, als men dit werk ziet, dat zijn schepper eigenlijk militair ingenieur was, die in dienst der republiek Venetië overal versterkingen aanlegde en die ook de uitvinder was van de bastions. Men denke zich een hedendaagsch genieofficier belast met het ontwerpen van een vorstelijk paleis, en men zal eerbied krijgen voor de veelzijdigheid der 16e-eeuwsche meesters. Sanmicheli heeft de klassieke vormen in al hun strengheid toegepast; er is iets majestueus in dit paleis, hetwelk nog treffender uitkomt door het onaanzienlijke der omgeving.

De dichtbijgelegen kerk San Polo schijnt oorspronkelijk uit de middeneeuwen afkomstig, zooals haar Gothisch portaal bewijst. Omstreeks 1600 evenwel werd zij geheel naar den smaak van den toenmaligen tijd verbouwd.

Wij wilden nu, over den Ponte di Rialto, weder het oostelijk van het Canal Grande gelegen gedeelte van Venetië bereiken. Onze weg bracht ons langs verscheidene kleine kerken, als Sant' Aponal, met een fraai portaal, San Silvestro, San Giovanni Elemosinario en San Giacomo di Rialto. Wij stonden verbaasd over den rijkdom aan bedehuizen in een zoo betrekkelijk klein bestek.

De omgeving der Rialto-brug behoort tot de drukste gedeelten der stad. Op het pleintje aan de westzijde wordt de groentemarkt gehouden, waar het met zuidelijke levendigheid toegaat. Aan de linkerhand verheffen zich de Fabbriche nuove, waar nu de rechtbank zetelt. Sansovino heeft door dit werk getoond dat hij, ook als slechts bescheiden middelen tot zijn beschikking stonden, wat goeds wist te maken. Hij maakt de ingenieurs beschaamd, die in onze eeuw de ijzeren vischmarkt bouwden, welke in deze omgeving ten eenenmale misplaatst is.

Het Canal Grande heeft over zijn grootste lengte geen kaden, doch bij de Rialtobrug zijn ze, als Riva del Vino en Riva del Carbone aanwezig. Men heeft van hier een goed gezicht op de zeer eigenaardige overbrugging, die eeuwen lang de eenige verbinding tusschen de oostelijke en westelijke helft der stad vormde, en die eigenlijk uit één breede marmeren boog bestaat, die ongeveer 30 M. spanning heeft. Als versiering van dien boog is de groetenis des engels gemaakt. Links komt Gabriel aangevlogen, op den sluitsteen is de duif des H. Geestes gebeiteld, rechts knielt Maria in ootmoedige houding.

De breedte van de brug is ongeveer 25 M., en in vijven verdeeld. De beide buitenste en het middenste gedeelte dienen als passage voor de voetgangers, de overige worden ingenomen door twee rijen winkels, die als het ware een kleine galerij vormen. In het geheel zijn vier en twintig van dergelijke kleine magazijnen aanwezig. In het midden vormen zij een portiek, van waar men een uitzicht op het kanaal heeft. Ondanks den helderen zonneschijn leek ons het Canal Grande somber en doodsch. Bij betrokken lucht of regen moet dit nog erger zijn; droefgeestigheid, ziedaar het eigenlijk karakter der stad. Een vergelijking met de Heeren- of Keizersgracht te Amsterdam valt niet in het voordeel van Venetië uit. Men hoort geen rijtuig ratelen, stil glijden de gondels over het lichtgroene water. Slechts het geschreeuw der gondeliers en het fluiten der vaporetti of havenstoombootjes brengt eenig leven in de brouwerij.

Ofschoon het kanaal tot een gondeltocht uitnoodigde, stelden wij dien tot later uit, om eerst een wandeling door het oostelijk deel der stad te doen. De meeste reizigers wandelen te Venetië weinig of niet; zij bepalen zich tot varen, en ofschoon de talrijke kanalen ruimschoots gelegenheid geven om op de voornaamste punten te komen, vele belangwekkende monumenten kan men alleen te voet bereiken. De afstanden zijn te Venetië niet bijzonder groot, als men maar steeds de kaart raadpleegt en zich niet door den doolhof van straatjes in de war laat brengen.

Noordelijk van de brug ligt de kleine kerk San Giovanni Crisostomo, in de 15e eeuw door Sebastiano da Lugano begonnen, en later door Moro en Tullio Lombardo omstreeks 1490 voltooid. De kerk is ongeveer vierkant en heeft in het midden een koepel van misschien 8 M. middellijn, die door vier pijlers gedragen wordt; de kerk heeft overigens tongewelven, alleen het koor vertoont een houten zoldering. Het interieur is zeer schilderachtig; men ziet daar een der beste schilderijen van Sebastiano del Piombo, den H. Chrysostomus, in een boek schrijvende en door heiligen omgeven. Het stuk, dat niet best onderhouden schijnt, is in de eerste manier van den meester en doet in schittering van kleur niet voor Giorgione onder. Ook van Giovanni Bellini bevat de kerk een uitmuntend schilderij. De H. Hieronymus is hier in een prachtig rotsachtig landschap verbeeld, met de HH. Augustinus en Christoffel naast hem. Het is van het jaar 1513, en Bellini was toen reeds zeven en tachtig jaar. Maar de uitmuntende teekening en het schitterend, harmonisch coloriet verraden den grijsaard geenszins.

Tot de schoonste gebouwen van Venetië behoort Santa Maria dei Miracoli, in 1480 door Pietro Lombardo begonnen. De gevel is met twee rijen pilasters versierd, waarvan de benedenste een hoofdgestel dragen en de bovenste door bogen verbonden zijn. De bekroning geschiedt door het bekende half cirkelvormige fronton, dat den gevel wel eenigszins drukt, ofschoon er vijf groote ronde vensters in aangebracht zijn. De geheele façade is met marmeren platen bekleed.

De kerk heeft slechts één beuk, die met een houten tongewelf is afgedekt, welks caissons sierlijk besneden werden. Het koor bezit een koepel en eindigt in een nis. Bijzonder schoon is het beeldhouwwerk van de koorafsluiting.

Ook in dit stadsgedeelte wemelt het van kerken, die althans een vluchtig bezoek wel waard zijn. Santi Apostoli vertoont in de kapel der familie Corner een pronkstuk van de bouwmeesters en beeldhouwers Lombardi; Santa Maria dei Gesuiti is een werk uit den Barok-tijd met Tiziano's marteling van den H. Laurens, die wat al te zeer op effect is berekend.

Moet men de kerk van San Sebastiano opzoeken, om Veronese in zijn kracht te zien, Tintoretto's beste kunst bevat de kerk van Santa Maria dell' Orto, een eenvoudig Gothisch gebouw in het noorden der stad, dat op geen gelukkige wijze gerestaureerd werd. In het koor dezer kerk schilderde Tintoretto in 1546 twee tafereelen, het gulden kalf en het Laatste Oordeel. De beschikbare ruimte, vijftien meter hoog, doch betrekkelijk zeer smal, bood den meester moeilijkheden, die hij met glans wist te overwinnen. Hij verdeelde de groepen van volk, die bij het eerste onderwerp onvermijdelijk waren, zóó, dat het was, als vond de gebeurtenis op den berg Sinai plaats. Het Laatste Oordeel verraadt den invloed van Michelangelo's toen pas voltooid fresco. Maar hier verrijzen niet slechts de dooden uit hunne graven, ook de zee geeft haar buit terug. Tintoretto's werk overtreft dat van den grooten Florentijn door de verdeeling van licht en bruin; de compositie is echter minder gelukkig, omdat de Rechter der Wereld, de hoofdpersoon, te veel op den achtergrond geplaatst werd.

De Madonna dell' Orto is het Ultima Thule van Venetië; men kan daar niet verder omdat de Lagunen het voortgaan beletten. Hier dient dus omgekeerd te worden, om het oosten der stad te bereiken. Een gondel is nu welkom; voor een lire brengt zij ons naar de kerk van San Giovanni e San Paolo, een der merkwaardigste monumenten van Venetië.

Wij stapten af op het kleine plein vóór de kerk, en zagen niet één, maar drie gedenkteekenen voor ons. Links de Scuola di San Marco, in 1485 door Martino Lombardo begonnen voor een geestelijke broederschap, doch thans als stedelijk ziekenhuis in gebruik. In het midden de kerk van San Giovanni e San Paolo met haar, helaas sterk gerestaureerden baksteengevel. Rechts het vermaarde bronzen ruiterstandbeeld van Bartolommeo Colleoni, het meesterstuk van Verrocchio. De verhouding tusschen ros en ruiter is voortreflijk; ook de fiere, strenge houding van den veldheer verdient niets dan lof. Slechts scheen ons het voetstuk, hoe fraai van ordonnantie overigens, wat hoog, vooral met betrekking tot de geringe afmetingen van het plein. Opmerking verdient de plaatsing van het beeld; in onzen tijd zou men het gezet hebben dáár waar de assen der kerk en der Scuola elkander snijden. Leopardi stelde het gedenkteeken terzijde op, en gaf daardoor aan het plein de noodige ruimte, terwijl hij tevens de gebouwen vrijliet.

De kerk van San Giovanni e San Paolo is een basiliek van gebakken steen, in Gothischen stijl opgetrokken. De architectuur, betrekkelijk eenvoudig, heeft geen opmerkenswaardige bijzonderheden, of men moest als zoodanig de flauwe helling der daken willen beschouwen.

Het gebouw dankt zijn vermaardheid aan de gedenkteekenen, die het bevat. Het gelijkt in dit opzicht op vele Nederlandsche bedehuizen. Maar er is toch

een opmerkelijk verschil waarneembaar, want terwijl de grafmonumenten in ons vaderland hun beteekenis ontleenen aan de faam van de overledenen, is het te Venetië de kunst, waardoor vele gestorvenen, die anders reeds lang vergeten zouden zijn, nog in onzen tijd genoemd worden. De geheele wereld kent den naam van De Ruyter, en zou zich dien herinneren, ook al had Rombout Verhulst het grafteeken in de Nieuwe Kerk te Amsterdam niet gemaakt. Maar de naam van Andrea Vendramin zou geheel onbekend zijn, als Alessandro Leopardo hem niet door een monument vereeuwigd had.

Het gedenkteeken van den doge Vendramin is tegen den noordelijken muur van het koor geplaatst, en kan dus niet op grooten afstand gezien worden, terwijl ook het licht zeer hoog invalt, wat ongetwijfeld een nadeel is. Maar Leopardi heeft zich hierom blijkbaar in het geheel niet bekommerd. De ordonnantie van het werk, dat het jaartal 1479 draagt, is duidelijk naar de Romeinsche triomfbogen gevolgd. De architectuur heeft de fijne details en de sierlijke arabesken, die het kenmerk zijn der 15e eeuw. De talrijke beelden zijn even voortreflijk opgevat als uitgevoerd. Toch heb ik een bedenking tegen het werk. De liggende figuur van den Doge schijnt mij te hoog geplaatst, zoodat zij niet goed te zien is. Ik geloof, dat het bij dit gedenkteeken was, dat Ruskin zich een ladder liet brengen, om den gestorvene beter te kunnen zien; hij bemerkte toen, dat de achterste helft der figuur ruw was gebleven, omdat zij toch niet in het oog viel, en ergerde zich daaraan. Want:

> In the elder days of art
> Builders wrought with greatest care
> Each minute and unseen part,
> For the Lord sees everywhere.

Ruskin betreurde het, dat in het laatst der vijftiende eeuw die dagen reeds eindigden.

De kerk is vrijwel geheel met grafteekens gevuld en het zou mij te ver voeren, ook zelfs maar de belangwekkendste te bespreken. In het bijzonder de kunst der 14e en 15e eeuw is goed vertegenwoordigd. Een prachtig werk van Pietro, Antonio en Tullio Lombardo is het monument voor den Doge Pietro Mocenigo, die in 1476 overleed. In zijn hoofdvorm is het gelijk aan de Florentijnsche grafteekenen van dien tijd. Het beeldhouwwerk is zeer goed uitgevoerd; bij de reliefs is naar perspectievisch effect gestreefd en doet zich de smaak der 16e eeuw reeds gelden. Maar de fijn gedetailleerde architectuur is nog geheel als die der oudere meesters behandeld. Dit monument beslaat den muur zuidelijk van den hoofdingang; aan de andere zijde vindt men dat van Giovanni Mocenigo, die in 1485 stierf. Antonio en Tullio Lombardo hebben ook hier de tradities der kunst van Noord-Italië in eere gehouden

Dat later de kunst achteruitging bewijst het grafteeken voor Luigi Mocenigo, boven den hoofdingang. Dit is een werk uit het laatst der 16e eeuw.

Maar het moet erkend worden, dat ook de 17e eeuw grootsche werken wist voort te brengen, al hebben zij een ander karakter dan de vroegere. In de kapel aan San Dominico gewijd, zagen wij zes bronzen reliefs, in 1670 gemaakt, die met het volste recht meesterstukken mogen heeten. Zij zijn in 1670 door Mazza gegoten en overtreffen de meeste andere gelijktijdige werken door edele opvatting en voortreflijke uitvoering.

Ook de Cappella del Rosario, noordelijk van het koor gelegen, was vroeger zeer bezienswaardig, maar zij is in 1867 geheel uitgebrand, zoodat van de marmeren reliefs, door Alessandro Vittoria gemaakt, nog slechts verkalkte fragmenten overbleven. Toen de brand uitbrak, was juist Tiziano's groote schilderij San Pietro Martire naar de kapel overgebracht, om hersteld te worden. Ook dit meesterwerk ging verloren. Nu is op het altaar in de kerk zelve, waar de schilderij placht te staan, een copie aangebracht. Het moet een prachtig stuk geweest zijn. Tiziano toont hier zijn kunst als landschapsschilder. Petrus ligt ter aarde en strekt hulpeloos den arm naar zijn moordenaar uit; zijn begeleider neemt verschrikt de vlucht. Een windvlaag doet de boomen wuiven, en de gewaden fladderen. De stemming van het landschap is uitstekend weergegeven.

Wij verlieten nu de kerk, om ons naar Santa Maria Formosa te begeven, een kerk die nu juist niet door haar bouwkundige schoonheid uitmunt, maar die het beste schilderstuk van Jacopo Palma Vecchio bevat, de H. Barbara. Vlak bij den ingang zagen wij de Heilige, het volmaakte type der eigenaardige Venetiaansche schoonheid. Als patrones der artilleristen staat zij op een kanon, terwijl de toren, die tot haar attributen behoort, den achtergrond inneemt. Het stuk, ofschoon in geen besten staat, heeft toch nog veel van zijn oorspronkelijke kleuren-harmonie behouden. Maar het is, als zooveel andere kerkelijke werken, slecht verlicht.

Architectonisch interessant is de kerk San Fantino, omstreeks 1500 begonnen. Het plan vertoont één lange beuk, met kruisgewelven gedekt. Het door Sansovino gebouwde koor heeft een koepel, en is bijzonder edel van detail. Misschien de schoonste kerk uit de 16e eeuw is San Salvatore, aan de Merceria, de drukke, doch smalle weg die de Piazza met de Rialtobrug verbindt, gelegen. Giorgio Spavento begon haar in 1506, doch zij werd pas na 1530 door Tullio Lombardo en Sansovino voltooid. Hier is de basilikale aanleg behouden, doch met koepels in verbinding gebracht. De middenbeuk heeft drie koepels met lantaarns, die uit een tongewelf opstijgen. Kleinere koepels zijn in de zijbeuken aanwezig. Het effect van het interieur is treffend, en zeker uniek. Men denke zich drie Lombardische koepelkerken, zooals Bramante en zijn leerlingen ze maakten, aan elkander, en men zal zich een voorstelling van de prachtige ruimte kunnen maken. De koepels spreken in de uitwendige architectuur niet mede. Alleen hun lantaarns komen het dak uit.

(*Wordt vervolgd.*)

BOUWKUNST AAN DE RIJKS-ACADEMIE.

Wij hadden niet gemeend, dat het met de bouwkunst in hope aan de Rijks-academie zulk een vaart zou loopen. Maar nu, behave Architectura ook de vereeniging Arti et Industriae en het schilderkundig genootschap Pulchri Studio, om van minder vermaarde lichamen maar te zwijgen, met alle geweld de bouwkunst aan gezegde academie willen onderwezen zien, moet de Minister van Binnenlandsche Zaken het benauwd genoeg krijgen. Want vooral wanneer „schilderkundigen" in gesloten gelederen optrekken is het veilig uit den weg te gaan.

Alleen de Maatschappij van Bouwkunst wil van bouwkunst op de Stadhouderskade niets weten; zij meent waarschijnlijk,dat dit artikel in de Marnixstraat reeds voldoende vertegenwoordigd is. Delft heeft nog, als steeds sinds 1880, hare liefde; zij doet een oogje dicht voor de gebreken harer uitverkoorne en wacht hare „reorganisatie" geduldig af.

Ook de schrijvers laten het onderwerp nog niet los. Al wat ten gunste van academisch onderwijs kan worden bijgebracht, wordt in kortere of langere artikelen aan de pers toevertrouwd. Wij, die met deze

dweperij voor het academisme een loopje namen, komen er slecht af. Onze vaardigheid met de pen wordt gelaakt, omdat wij daardoor meer misleidden dan goed deden. Wat wij schrijven is ondoordacht, onze kunstopvattingen deugen niet. Zoo althans oordeelt de heer van B. in het jongste nummer van „Architectura".

Het is ons een raadsel, hoe de wind van het academisme thans waaien kan uit den hoek der neogothiek. Van menschen als Cuypers, De Bazel, Lauweriks hadden wij nimmer een verdediging van academisch onderwijs verwacht. De middeleeuwen, wier „gemeenschapskunst" zij zoo bewonderen, kenden geen academiën. Zelfs de beginnende Renaissance dacht nog niet aan zulke instituten.

De eerste academie van Beeldende Kunsten werd in 1561 door Giorgio Vasari te Florence gesticht. Het onderwijs werd gegeven door Vasari en Francesco Salviati, om maar alleen de beide meestbekenden te vermelden. De beste leerlingen waren Jan van Straten, die zich op zijn Italiaansch Giovanni Stradano noemde, Jacopo Zucchi, en Giuseppe Porta. Men zal echter bij de hedendaagsche kunstgeschiedschrijvers deze namen, die bij de tijdgenooten zulk een goeden klank hadden, ter nauwernood vermeld vinden. Had Vasari zijn boek over de kunstenaars der 16e eeuw niet geschreven, ook hij zou vergeten zijn. Invloed op de latere kunst heeft deze eerste academie niet gehad.

In 1648 stichtte Lodewijk XIV, of liever Charles Le Brun, de academie, die op genoegzaam alle kunst, die in Frankrijk beoefend werd, haar stempel drukte. Het valt niet te ontkennen, dat Frankrijk sedert talenten bezeten heeft; maar hoe veel schooner zouden die zich niet ontwikkeld hebben, als de academie steeds niet belemmerend had gewerkt! Nog op het oogenblik is de Ecole des Beaux-Arts een zuiver Academische instelling. De jonge Fransche kunst wordt echter gemaakt door hen, die van de Ecole niets weten willen. In Duitschland en Oostenrijk is het niet anders.

Men behoeft de tijdschriften, door de jongeren geredigeerd, slechts op te nemen, om aanstonds te bemerken, hoe zoowel Franschen als Duitschers en Oostenrijkers de academische opleiding als de oorzaak van alle kwaad aanzien, hoe zij het feit, dat in Engeland de nieuwe richting geboren werd, in verband brengen met de afwezigheid van academiën daar te lande. Daarom is het zoo zonderling, dat de Nederlandsche jongeren naar de academische opleiding verlangen.

Het schijnt, dat zij zich een soort van ideale school voorstellen, een school,, vrij van de gebreken der buitenlandsche. Maar onze Nederlandsche wetgevers hebben, als zij zich met het onderwijs bemoeiden, zoo weinig meesterlijks geleverd, dat het niet verwacht kan worden, dat zij nu zichzelf zouden overtreffen.

Wij zijn er benieuwd naar, wie de eerste hoogleeraar in de bouwkunst aan de Rijks-academie zal zijn. Wij durven wedden, dat de beginletter van zijn naam in den aanvang van het alfabet zal voorkomen.

Of..... als alles eens bij het oude bleef? Dat komt in Nederland wel meer voor. De wet, waarop de Polytechnische School berust, bleef sinds 1863 ongewijzigd, dus heeft de academie nog zeven jaar tegoed, verondersteld, dat Delft nu dadelijk gereorganiseerd wordt.

De menschen veranderen alle zeven jaren. Wie kan zeggen of er in 1906 nog wel iemand naar een leerstoel voor bouwkunst verlangen zal?

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

79ste Algemeene Vergadering.

De Woensdag jl. in het Maatschappelijk gebouw gehouden algemeene vergadering werd geopend door den Voorzitter, die, na een hartelijk welkomstwoord, eene rede hield, waaraan wij het volgende ontleenen:

Een van de belangrijkste gebeurtenissen is wel geweest de beweging om een „Bond" te stichten van Nederl. Bouwkundige Vereenigingen, voortvloeiende uit het bekende adres van Haarzuylen, eene beweging, door den hoofdontwerper en zijne onmiddellijke omgeving zelf gestuit. Veel is hierover geschreven en van gedachte gewisseld, en volledigheidshalve in 't kort nog eens vermeld in het verslag, hoewel ik voor mijzelf, — nu de onmogelijkheid gebleken is om tot een gewenscht resultaat te komen, — liever niet meer die „open brieven" en beschouwingen van belangstellenden, van mee- of tegenwerkers nasla. Het einde van al die beleefde brieven, complimentjes, raadgevingen, heusche en onheusche opmerkingen is: dat in plaats van nader te komen, in plaats van eerlijk en elkander vertrouwend „steun te geven" en voort te helpen, wij hoe langer hoe meer elkander wantrouwend beoordeelen en ons nog meer vervreemden, bij wijze van protest lidmaatschappen opzeggen enz. enz. en daarom zou ik zeggen, basta — genoeg.

Men verwijt het Bestuur evenwel in deze zaak niet een laatste woord gezegd te hebben, en meent dat het Bestuur verplicht is tegenover de leden rekenschap te geven van zijne handelingen in deze, zoo ook wat de oorzaak is geweest dat door toedoen van het Bestuur het Genootschap Architectura et Amicitia genoodzaakt was een nieuw contract te sluiten met den uitgever voor zijn weekblad en er van een samensmelting der organen geen sprake meer kon zijn.

Moeten wij aan dien drang toegeven, dan doe ik dat noode en uitsluitend in qualiteit als woordvoerder van het Bestuur der Maatschappij.

Ik wil beginnen met onze handelingen in zake het samensmelten der organen van de Maatschappij en A et A. Alvorens het Bestuur van de Maatschappij voor te stellen het initiatief te nemen om zich in verbinding met dat van A. et A. te stellen, heb ik mij als oud-lid van A. et A. overtuigd door gesprekken met den Voorzitter, Bestuursleden of andere leden, dat een dergelijk samengaan niet onmiddellijk verworpen werd of een dergelijke combinatie onmogelijk zou geoordeeld worden en mocht ik bij een eerste conferentie met beide Besturen op 2 Dec. '97 constateeren, de eensgezinde wensch van allen, dat, wanneer de leden van beide Vereenigingen, zonder hoogere contributie een uitgebreider en degelijker blad konden krijgen, dit zeker in hun voordeel en belang is. Bij samenwerking der Vereenigingen kan, zoowel qualitatief als quantitatief belangrijker werk geleverd worden dan elk voor zich nu wekelijks doet verschijnen.

Ik sprak verder den wensch uit, dat indien de besprekingen tot geen resultaat mochten leiden en de zaak dus bij 't oude blijft, of wel, dat één van beide gezelschappen op andere medewerking zint, dat zulks dan nimmer aanleiding moge zijn tot beschouwingen, waarvan eene vervreemding of minder aangename verhouding tusschen die Vereenigingen het gevolg zou kunnen zijn. Kon de oplossing gevonden worden, zouden wij dat gaarne zien in 't belang der respectieve leden. Mochten overwegende redenen de zaak doen afstuiten, dat dan ieder vrij blijve en elkanders werken en streven gadesla zonder rancune.

Uit beide besturen is daarop een commissie benoemd, om de eventueele mogelijkheid eener samensmelting nader te overleggen, en werden successievelijk besproken: de onmiddellijke gevolgen eener combinatie; de extra-kosten voor beide vereenigingen door grootere oplage; winstderving van opbrengst der advertentiën (die nu in 2 bladen verschijnen) meerdere en degelijke stof en hoe die te salarieeren, platen, illustraties, enz. Verder de belangen van de leden en de buitenleden voor elke vereeniging op zichzelf beschouwd; het verband tusschen uitgever, medewerkers, loopende contracten enz., redactie, hoofdredactie, zetel van het bureau, enz. enz.

De heer Van der Kloes, redacteur van het technisch gedeelte, was zoo welwillend over te komen en onze vergadering van 3 Febr. bij te wonen. Om goed geprepareerd op die bijeenkomst te verschijnen, deelde ZEd. te voren, 24 Jan. '98, zijn onpartijdige beschouwingen in een rondschrijven mede aan aan al de betrokkenen, zooals ZEd. schreef.

Tot zijn verwondering moesten wij op die bijeenkomst mededeelen, dat die beschouwingen alleen bij A. et A. hadden gecirculeerd en niet waren dóórgezonden.

Besluiten konden toen niet genomen worden, ook bij ontstentenis van den Voorzitter, en maakten wij intusschen kennis met de onzes inziens eigenaardigen toestand, waarin zich A. et A. tegenover de voor haar blad werkzamen bevindt.

In een volgende bijeenkomst bracht de Voorzitter van A. et A. berekeningen mede over de financieele mogelijkheid van uitvoering en werd ons daarvan een schema toegezegd, terwijl wij inmiddels met onzen uitgever beraadslaagden en ook een financieel plan opzetten.

Allerlei omstandigheden en niet het minst mijn langdurige ongesteldheid waren oorzaak, dat onzerzijds geen nieuwe bijeenkomst werd belegd, tot geheel onverwacht het adres uit Haarzuijlen de gemoederen in beweging bracht.

Daar wij daarin ook lazen van een nieuw op te richten Bondsorgaan, een weekblad, officieel Orgaan der Vereenigingen enz., namen wij natuurlijk een afwachtende houding aan, totdat wij door het orgaan van A. et A. kennis namen, dat dat Genootschap een nieuw contract had afgesloten en dat het blad in gewijzigden vorm zou verschijnen.

Wij zijn daar wel gevoelig over geweest.

De besprekingen, zoo alleraangenaamst en vol vertrouwen begonnen, zoo in eens zonder eenige voorkennis van de baan geschoven!

Het is zeker onnoodig mee te deelen, dat wij meenden, als die heeren eenigszins mede wilden werken tot de verwezenlijking der oorspronkelijke plannen, al was het alleen maar, om — voor het oog ten minste — de vormen en beleefdheid in acht te nemen, nog wel eens hadden kunnen informeeren, alvorens nieuwe contracten af te sluiten, of er onzerzijds aan gehecht werd de aangevangen onderhandelingen voort te zetten, of dat het beter zoude zijn die maar te beëindigen.

En zoo zijn wij van zelf het adres van Haarzuijlen genaderd. Het in druk gepubliceerde adres — lang verscheen vóór dat het officieel bezorgd was — was blijkbaar overhaast opgesteld: ik bedoel o. a. de ingewikkelde, hier en daar duistere redactie der grondslagen (welke na alle besprekingen op vergaderingen en in technische bladen nog niet geheel begrijpbaar zijn); de protesten over adhesie-betuigingen aan het „adres", zonder medeweten of tegen den wil van de persoon in questie alvast maar geplaatst; het onoverdachte, om zoo een belangrijk iets te laten uitmaken door alle bouwkundige vereenigingen in ons vaderland op een vergadering van excursionisten van de Maatschappij te Zutfen; — zoo kan ik heeren leden meedeelen, dat wij in tegenstelling daarvan met de meeste nauwgezetheid de goede zaak waardig, als eerlijke mannen (eigen belangen of functie in gedachte reeds ter zijde gesteld hebbende) het adres hebben bestudeerd en al het vóór en tegen meermalen en langdurig besproken, gewikt en gewogen hebben om onderteekenaars een bevredigend antwoord te kunnen geven.

Wat nu verder alle bijzonderheden betreft, zoo is het niet mijn bedoeling om u een uittreksel te geven van de notulen onzer vergaderingen, noch een résumé onzer besprekingen. Ons schrijven, dd. 22 November 1898 verzonden aan al de bouwkundige vereenigingen hier-te-lande, kan beschouwd worden als het resultaat van onze overleggingen.

Ik wensch er nog bij te voegen dat het Bestuur meende in zoo'n allerbelangrijkste zaak niet alleen eigenmachtig te mogen handelen, doch een besluit te moeten nemen in overleg met en goedgekeurd door de Besturen der Afdeelingen van de Maatschappij, hetgeen geschied is. Het is op die bijeenkomst ook, dat ons primitief voorstel om door afgevaardigden van elke Vereeniging met ons Bestuur op een nader te bepalen vergadering te raten onderzoeken, òf het mogelijk is, en hoe of het mogelijk is om in verband met de reeds bestaande Vereenigingen en Corporaties een „Bond" te stichten, verworpen is.

Het heeft ons veel genoegen gedaan van zeer vele zijden te mogen vernemen dat dit antwoord haast allerwege veel instemming vond en goed beoordeeld is geworden. Wij meenden dat bij de een of andere voor te stellen reorganisatie er twee gevallen mogelijk waren voor zoo verre onze vereeniging (d. i. de Maatschappij met de Afdeelingen) betreft n.l: de Maatschappij verdwijnt of wel: de Maatschappij blijft bestaan. In dat geval hervormd als Bond van Nederlandsche Bouwkunstige Vereenigingen met een ander Bestuur en met andere wetten of reglementen.

Den naam, waaraan zóóveel tradities, zooveel relaties in binnen- als buitenland verbonden zijn, dien zouden wij in geen geval hebben prijsgegeven, al was het alléén maar om de intrede tot dien nieuwen Bond zoo gemakkelijk en zoo geleidelijk mogelijk te doen plaats vinden, altijd uitgaande van ons principe, dat waar men vereenvoudigen wil en vereenigingen wil laten samensmelten, het gemakkelijker gaat een bestaande Vereeniging welke reeds vele relaties naar binnen en buiten heeft als „Bond" te beschouwen of wel te vervormen.

Om onzen goeden wil te toonen zaten wij niet stil en deden na het verzenden van bedoeld schrijven, kort daarop een voorstel aan 4 plaatselijke Vereenigingen om, voor zoover Amsterdam betrof, alvast een begin te maken met een nauwere aansluiting van beoefenaren der bouwkunst aldaar, waarbij allen zouden kunnen profiteeren, onnoodige en dubbele onkosten vermeden konden worden en men in de gelegenheid zou zijn elkander meer te ontmoeten, te leeren kennen en te waardeeren; wij boden A. et A. zelfs aan in ons gebouw een sociëteitslokaal voor haar in te richten.

Juist de besprekingen om dat laatste onderdeel van ons plan te verwezenlijken kostte veel tijd en moeite, want waar een gezellig artistiek lokaaltje zoude ingericht moeten worden, zouden wij komen te staan voor belangrijke uitgaven en deze mochten allerminst drukken op heeren aandeelhouders van het maatschappelijk gebouw en moesten personen die het wèl met ons en de Maatschappij meenen, aangezocht worden een fonds bij elkander te brengen.

In de ferme overtuiging dat dit voorstel met blijdschap zou worden aanvaard, denkende aan de zoo goed geslaagde gecombineerde vergadering bij de Beursvoordracht met de welwillende medewerking van den heer Berlage; denkende aan de vele aangename en vertrouwelijke gesprekken met het Bestuur van A. et A. na afloop van vergaderingen welke ik mocht bijwonen, en mij herinnerende dat de Voorzitter van dat Genootschap mij zelfs toevoegde dat hij het zoo'n treurig verschijnsel vond, zoo twee Vereenigingen in één stad te zien vergaderen, gescheiden door maar een paar huizen in plaats van onder één dak enz. — waren wij zeer teleurgesteld, in tegenstelling met de antwoorden van de Afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, den Aannemersbond en de Technische Vakvereeniging, van A. et A. een tamelijk uit de hoogte bescheid te ontvangen, nader toegelicht door de gepubliceerde discussies in de gehouden Vergadering van het Genootschap naar aanleiding van ons voorstel.

Het is ons nu duidelijk dat men geen samenwerking met ons wenscht en nimmer gewenscht heeft. Schijnt het adres blijkbaar haastig opgesteld, zoo is dit zeker het geval geweest met het besluit om dit aan ons te zenden en ons de leiding in handen te geven.

Dankten wij destijds heeren onderteekenaars of eigenlijk den steller van het adres voor de onderscheiding, welke wij toeschreven aan de erkenning als te zijn de oudste en de meest uitgebreide vereeniging op bouwkundig gebied in Nederland, nu verwijt men ons dat wij dien eeretitel gebruikten in ons antwoord. De door ons voorgestelde samenwerking kan, volgens A. et A., in geenen deele bevorderlijk zijn voor de verwezenlijking der gewenschte hervormingen, noch dienstig om aan de moreele belangen eener plaatselijke bouwkundige vereeniging tegemoet te komen, terwijl het hun allerminst wenschelijk voorkomt eene inrichting te steunen aan welker organisatie zij hunne goedkeuring niet kunnen hechten.

Vraagt men zich nu niet af hoe die heeren, alles te voren goed overwogen hebbende, zich destijds tot zulk een lichaam dan hebben kunnen wenden? De heer Voorzitter zegt, dat de hoofdgedachte van ons voorstel was, om den zetel van A. et A. te verleggen in het gebouw der Maatschappij. Hij keurde het voorstel van het Bestuur der Maatschappij niet goed, omdat door instemming daarmede het Genootschap zedelijk verantwoordelijk werd aan de eigenaardige betrekking die er bestond tusschen het gebouw en het lichaam der Maatschappij met hare Afdeelingen en de leden der Maatschappij. Afgescheiden van het feit, dat niemand hem attent heeft gemaakt, dat de hoofdgedachte van ons schrijven was „samenwerking ten bate van allen", begrepen wij het diepzinnig bezwaar niet.

A. et A. zou der Maatschappij huur moeten betalen, doch, zooals uit de vroeger gevoerde gesprekken bekend was, belangrijk minder dan in Hôtel Americain, uit welke samenwerking bezuinigingen voor dat Genootschap voortvloeien. Een der heeren had bezwaar tegen het verhuizen van A. et A. naar het gebouw der Maatschappij, omdat er minstens eenige voordeelen aan dat huis verbonden moeten zijn en hij die niet ziet. Niemand welke dien heer het bovenstaande meêdeelde, en ook niet wees op het vroeger toegezegde medegebruik onzer bibliotheek Weer een ander meende dat de Mij. eerst verbeteringen in eigen boezem dient in te voeren, en daarna eerst voorstellen tot samenwerking aan anderen kan doen. Ook ontbrak het niet aan ongevraagde „welwillende" adviezen, dat het gebouw als Maatschappelijk gebouw „aan de paal" moest worden geslagen en heeft men „en ami" erop gedoeld dat het een handige zet was van het Bestuur om het gebouw wat meer productief te maken. Die een hond wil slaan vindt allicht een stok, en namen wij ons voor de zaak te laten rusten.

Tot ons leedwezen moeten wij constateeren dat de gemakkelijk te wederleggen bezwaren weerlegd hadden kunnen worden; dat naar wij schreven „de uitvoering van het plan en de vele detailzaken kunnen nader overlegd en geregeld worden" men dit niet wenschte, en waar onzerzijds nadere inlichtingen verstrekt konden worden, men die niet heeft willen ontvangen. Daar alles wat van de zijde van A. et A. geschreven of gezegd is, zonder eenige toelichting bleef, is de beantwoording en wederlegging daarvan dan ook eerst bezwaarlijk als de waardebepaling der grieven onmogelijk. Ik hoop dat zij die ons gedwongen hebben „een laatste woord" te spreken nu voldaan zullen zijn. Sympathiseer wèl of niet met het adres (voor zoover u alle punten duidelijk zijn), doch waardeer de pogingen van den steller om iets goeds en degelijks tot stand te brengen. Laten wij voor ons zelf de overtuiging hebben goed gehandeld te hebben, en worden onze pogingen miskend of verkeerd beoordeeld, nu dat is voor rekening van al die andere menschen, die zonder zich te willen laten voorlichten, het beter weten en daar naar besluiten nemen.

Nog eens,.... laat dit het laatste woord zijn over de beweging met goede bedoelingen op touw gezet, doch door gebrek aan samenwerking mislukt.

Zooals U uit het verslag mocht blijken zijn wij ruim 40 leden rijker geworden.

Het is altijd aangenaam voor een Bestuur van een vereeniging om te kunnen constateeren dat het aantal leden toeneemt, zonder evenwel daaruit te mogen afleiden, dat dit uitsluitend is toe te schrijven aan zijn eigen optreden, werkzaamheden en leiding, doch is het ons bijzonder aangenaam te kunnen meêdeelen dat onder de vele nieuwe leden het bouwbedrijf en aanverwante vakken in vele vormen vertegenwoordigd zijn. Wij hebben evenwel met leedwezen kennis genomen van een uitdrukking voorkomende in een naschrift, gevoegd bij het laatste verslag*) der Afdeeling „Am-

*) In het *Bouwkundig Weekblad.*

sterdam", waar de voorzitter dier Afdeeling als zijn meer persoonlijk gevoelen te kennen gaf, dat de Afdeeling liefst uit enkel „architecten" zou moeten bestaan.

Dit zeker persoonlijk gevoelen wordt niet door het Bestuur der Maatschappij gedeeld, hetgeen ook reeds duidelijk op te maken is uit zijn schrijven in antwoord op het adres uit Haarzuilen, dat het n.l. geen vereeniging wenscht van uitsluitend architecten, maar een van allen die met de bouwkunst in betrekking staan en welke in een bouwkundige vereeniging niet kunnen noch mogen gemist worden en dat nog duidelijker blijkt uit de uitnoodiging gericht aan het Bestuur van den Aannemersbond om in het vervolg zijne bijeenkomsten in het maatschappelijk gebouw te houden.

Ontvielen ons betrekkelijk velen die den tol des levens moesten betalen, waaronder ook de veelbelovende jeugdige Semmeliuk, zoo erkennen wij dankbaar het voorrecht dat vele ouderen gespaard bleven en herinneren nog eens aan den aangenamen onvergetelijken dag, waarop wij onzen oud-Voorzitter, ons eerste architect-eerelid de eeremedaille — de hoogste onderscheiding die de Maatschappij schenken kan — mochten uitreiken en hem als belangstellend lid weer in ons midden mogen begroeten.

Wat ons Bestuur aangaat, zoo kan ik mededeelen dat al wordt de organisatie der Mij. door een genootschap niet goedgekeurd, de geest onder het Bestuur (en dat mag ik met trots getuigen) uitmuntend is, en wij eendrachtelijk te zamen arbeiden, en hoop ik dat de uitslag van de verkiezingen zóó moge zijn dat de aftredende doch herkiesbare leden weder met ons mogen verder werken. Voor mijzelf dank ik voor aller medewerking en genoten vertrouwen.

Spreker eindigde zijn inleidend woord met de vaak gehoorde opmerking dat de Maatschappij geen groot gebouw noodig heeft, te bespreken. De vraag of men het gebouw zou verlaten of gedeeltelijk van de hand doen is ook door vorige besturen der Maatschappij dikwijls behandeld, maar ernstige overwegingen hebben geen genoegzaam voordeel kunnen aantoonen boven den bestaanden toestand.

De verschillende punten der agenda kwamen nu aan de orde; het jaarverslag van den Secretaris en de rekening en verantwoording werden goedgekeurd en tot bestuursleden werden de aftredende leden J. A. Mulock Houwer en V. G. A. Bosch opnieuw benoemd, waarna de heer A. Salm G.Bz. als Voorzitter herkozen werd.

De begrooting voor 1899 werd goedgekeurd en besloten de algemeene Septembervergadering te Zwolle te houden. Voorts werd de voorgestelde wetswijziging om buitengewone leden beneden de 23 jaren tot verminderde contributie toe te laten, aangenomen.

De Directeur der publieke werken te Amsterdam, de heer C. L. M. Lambrechtsen van Ritthem, sprak vervolgens een toelichtend woord voor het bezoek aan het nieuwe entrepotdok en de havenwerken.

Na een een overzicht te hebben gegeven van het ontstaan der haven te Amsterdam, met haar groote werken, deed spr. een aantal mededeelingen over het nieuwe entrepotdok, aan de hand van tal van teekeningen en platen, die aan de muren waren opgehangen.

In den namiddag werd per boot een bezoek gebracht aan deze werken en later aan den graansilo, waarna de leden zich aan een gemeenschappelijken maaltijd vereenigden.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van Woensdag 17 *Mei* 1899.

In deze vergadering hield de heer N. C. H. Verdam, ingenieur te Amsterdam, een voordracht over „De stoomturbine van Dr. De Laval en hare laatste verbeteringen". In de eerste plaats vermeldde spreker, dat roteerende stoommachines of turbines niet nieuw waren, ja de bekende Heron's bal van 120 jaren vóór Christus was een stoomturbine; reeds in 1629 werd een schoeprad door stoom bewogen, en gebruikt voor een stampwerk in een apotheek.

Spr. hield hierna een beschouwing over gewone stoommachines, diagrammen, expansie, omwentelingssnelheid, en zette duidelijk uiteen de vinding van Dr. De Laval, die bestaat in het benutten van de snelheid van den stoom; door namelijk den stoom voor een zich verwijdende buis te laten stroomen, wordt een groote snelheid verkregen; deze bedraagt bij 10 atmospheeren spanning van den stoom, 1196 M. per seconde. De stoom stroomt uit een of meer van die buizen tegen de schoepen van een turbinerad, en doet dit rad draaien met een snelheid tot 30.000 maal per minuut.

Spr. toonde de groote voordeelen van deze stoomturbine aan, als gering stoomverbruik, weinig beweegbare deelen en hierdoor weinig slijtage; geen trilling, weinig geruisch en vooral de geringe omvang. Ook gaf spr. een omschrijving van de verschillende onderdeelen, zoowel de oudere als de verbeterde, verduidelijkte deze door een groot aantal teekeningen en het ter bezichtiging stellen van eenige deelen. Na nog enkele toepassingen van de turbine behandeld te hebben, noemde spr. de machine van hooge druk (225 atmospheeren), waarbij men het stoomverbruik tot op 3 à 4 kilogr. per paardekracht en per uur hoopt te brengen

Met belangstelling werd deze belangrijke en leerzame voordracht gevolgd en aan het slot gaven de aanwezigen met krachtig applaus hun dankbaarheid voor het gehoorde te kennen.

Hierna sloot de Voorzitter de vergadering met een woord van dank aan den spreker. De vergadering werd door ongeveer 100 personen bijgewoond.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

HAARLEM. De tentoonstelling op het Museum van Kunstnijverheid van de afgietsels der Hindoemonumenten op Java heeft zich in de laatste dagen aanzienlijk uitgebreid. Naast het kolossale poortgebouw van den Boro-Boedoer, dat een der belangrijkste stukken der tentoonstelling uitmaakt en waarvan voorheen reeds melding werd gemaakt, werd de verzameling met een zestal basreliefs aangevuld, zoodat het aantal tentoongestelde friesen, thans 24 bedraagt, terwijl eveneens nog enkele bouwkundige fragmenten in de verzameling werden opgenomen. Een groot deel dezer beeldhouwwerken zullen worden opgesteld in het monumentale gebouw, dat voor de Nederlandsch-Indische afdeeling der Wereldtentoonstelling te Parijs in gereedheid wordt gebracht en dat zal bestaan uit de nauwkeurige reproductie van een hoofdgebouw van een Boedahitisch klooster, waarvan de bouwval, genaamd Tjandi-Sare gelegen is in de nabijheid van Kalassan aan den straatweg tusschen Djokjakarta en Soerakarta.

Belangstellenden kunnen zich dus thans reeds in het Museum te Haarlem eenigszins op de hoogte stellen van hetgeen de Nederlandsch-Indische afdeeling zal te aanschouwen geven. Het prachtige Indische gebouw, dat in het Trocaderopark zal worden geplaatst, zal onder de vele monumenten, die door de verschillende koloniale natiën worden opgericht, eene eervolle plaats innemen, en vooral door zijn oorspronkelijk karakter uitmunten, daar de plastische reproductiën dezer decoratieve werken nog nooit in het Westen werden aanschouwd.

De tentoonstelling is gedurende de beide Pinksterdagen van 's morgens 10 tot 4 uur geopend

ARNHEM. Gedeputeerde Staten van Gelderland stellen aan Provinciale Staten voor het door den heer M. A. van Idsinga, hoofdingenieur van den provincialen waterstaat, om redenen van gezondheid aangevraagde ontslag op de meest eervolle wijze te verleenen.

Ged. Staten meenen tevens te moeten voorstellen eene wijziging van de pensioensregeling van de provinciale waterstaatsambtenaren. In het besluit van 3 Mov. 1864 no 14 is bepaald, dat bij dertigjarigen dienst en vijfenzestigjarigen ouderdom de helft van de jaarwedde, in het laatste dienstjaar genoten, aan de waterstaatsambtenaren als pensioen zou worden toegekend.

Ind en de functionarissen door ziels- of lichaamsgebreken gepensionneerd worden bij minderen diensttijd, wordt het pensioen naar gelang der dienstjaren door Prov. St. geregeld

Het komt Ged. Staten in hooge mate billijk voor den scheidenden hoofdingenieur het maximum-pensioen toe te kennen, waartegen de letterlijke opvatting van bovenstaand besluit zich schijnt te verzetten, aangezien de heer Van Idsinga slechts ruim 20 dienstjaren heeft

Met verwijzing naar de ruime opvatting der pensioensregeling van waterstaatsambtenaren in andere provinciën, stellen Ged. Staten voor, in het bovenaangehaald besluit van 3 Nov. 1864 No. 14, de woorden in de laatste alinea, „naar gelang der dienstjaren van de genoemde ambtenaren" te doen vervallen, en hierop de koninklijke goedkeuring te vragen.

— Volgens berichten uit Nederlandsch West-Indië, opgenomen in „Onze West", zijn vanwege het bouwdepartement in het klein proeven genomen met het bakken van steenen. Het niet volkomen gelukken van de eerste proef deed geen oogenblik twijfelen aan toekomstig succes en dat men daarin gelijk had, blijkt thans, nu opnieuw genomen proeven zeer bevredigende resultaten hebben opgeleverd. De qualiteit van de steenen laat niets te wenschen over, en vielen de tot dusver gebakken steenen wat klein uit, doordien men nog niet bekend was met de mate van inkrimping van de klei bij het bakken, het is duidelijk, dat dit een gemakkelijk te overkomen bezwaar is. Het lijdt dus geen twijfel of aan het voornemen om bij den bouw van de sluizen, nabij Uitkijk, eigen gebakken steenen te gebruiken, zal kunnen worden gevolg gegeven. Op een andere plaats in het genoemde blad wordt een gesprek medegedeeld, met een ingenieur der werken bij Uitkijk gehouden; daarin heet het: „onze proef is gelukt, Suriname bezit een eigen steenbakkerij. Kwamen ons vroeger de steenen te staan op ruim ƒ 40 de duizend, thans kosten ze ongeveer 20 en later nog minder, als de noodige machines zijn uitgekomen"

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

overgeplaatst naar de residentie Kediri, de opzichter 2e kl. C. J. Evers; naar de residentie Rembang, de opzichter 3e kl. A. J. A. Engelkamp;

benoemd tot opzichter 2e kl., de ambtenaar op wachtgeld H. van der Sande;

ter beschikking gesteld van den directeur der burgerl. openbare werken, de ambtenaar op non-activiteit J. K. E. Triebart, laatstelijk ingenieur 1e kl., en de ambtenaar op wachtgeld N. Christiaans om dienst te doen als opzichter 1e kl.;

ontheven op verzoek, eervol van zijne tijdelijke ter-beschikkingstelling van den directeur der zoutverpakking als bouwkundige L. L. C. H. Jonkergouw.

— Bij den dienst van het grondpeilwezen overgeplaatst naar Poerwakarta (Krawang), de tijdelijke boormeester bij dien dienst C. A. Vodegel.

— Bij kon. besluit is de teekenaar 2e kl. bij 's Rijks werf te Willemsoord, K. Labout, bevorderd tot teekenaar 1e kl.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: C. Beukelman, te Zwartewaal, bij het vernieuwen van paalregels aan de benedenhoofden van de sluizen nos. 4 en 8 der Zuid-Willemsvaart, en W. F. A. Hagethorn, te Middelburg, bij de werken voor het inrichten tot doorvaart van de tweede opening van de brug in den Postweg over het kanaal door Zuidbeveland.

— De heeren H. van Berckel en F. van der Steen van Ommeren, aspirant-adjunct-ingenieurs bij den dienst Weg en Werken der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, zijn met ingang van 1 Juni benoemd tot adjunct-ingenieurs bij dien dienst.

— Tot directeur der waterleiding te Bergen-op-Zoom is benoemd de heer C. Maenhout, te Vlissingen.

— Burgemeester en Wethouders hebben benoemd tot adjunct-directeur der gemeentewerken te Rotterdam den heer A. C. Burgdorffer, 1e luit. der genie te Utrecht.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Associé of teekenaar tegen vast salaris. Adres lett. N. M. Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*)

— Opzichter-teekenaar. Salaris ƒ50 à ƒ60 per maand. Adres lett. A H 205, *Nieuws v. d. Dag*.

— Onderwijzer in timmeren en bouwkundig teekenen aan de nutsteekenschool voor aankomende werklieden te Wageningen. Salaris ƒ800. Adres vóór 1 Juni aan den heer D. H. te Wechel, aldaar.

— Leeraar in het lijnteekenen aan de Ambachtsschool te Rotterdam, voor de morgenuren. Adres vóór 25 Mei aan den directeur. (*Zie advert. in dit no.*)

— Teekenaar-ontwerper en opzichter-teekenaar. Adres lett. H S. Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*)

— Teekenaar aan de machinefabriek te Oudewater, met eenige ervaring in machineteekenen en detailleeren van ijzerconstructies. Adres met toezending van kopie van getuigschriften.

— Bekwame scheepsmachineteekenaars, tegen hoog salaris en voor vaste positie. Adres, met opgaaf van werkkring, Bureau *N. Rott. Ct.* onder nº. 13298.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIEPUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Bouwk. Opz.-Teeken. leeft. 25 j. ong. sal. ƒ70 à 80 p

ADVERTENTIEN.

AMBACHTSSCHOOL.

Aan de **Ambachtsschool te Rotterdam** wordt GEVRAAGD:

een Leeraar

in het **Lijnteekenen,** om gedurende de morgenuren onderwijs te geven.

Bevoegdheid tot het geven van Middelbaar Onderwijs, acte M² voor rechtlijnig teekenen en perspectief strekt tot aanbeveling.

Zij, die voor deze betrekking in aanmerking wenschen te komen, vervoegen zich in persoon bij den Directeur vóór den *25sten M-i a s*

HET BESTUUR.

ROTTERDAM, 15 Mei 1899.

Bouwkundig Teekenaar

EN

OPZICHTER.

Bij een gevestigd Architect kan geplaatst worden **een bekwaam TEEKENAAR-ONTWERPER** en een **OPZICHTER-TEEKENAAR.**

Voor den Teekenaar Ontwerper bestaat, bij blijken van volkomen geschiktheid en bekwaamheid, de kans van associatie. Brieven, met opgave van Salaris, onder lett. H S, Bureau dezer Courant.

Machinale Jalousiën Fabriek

voor **HUIZEN** en **BLOEMENKASTEN.** Concurreerende prijzen, ruimen voorraad.

S. BRUIGOM, Arnhem.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Bekin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen. —* Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Associé of Teekenaar.

Een gehuwd Persoon, in het bezit van kapitaal, geheel op de hoogte van de vervaardiging van

Glas in Lood,

wenscht in onderhandeling te treden met een daarvoor Bekwaam TEEKENAAR, om eventueel een associatie aan te gaan of bij steller dezer, tegen vast salaris, geplaatst te worden. Br. lett. N M, Bureau dezer Courant.

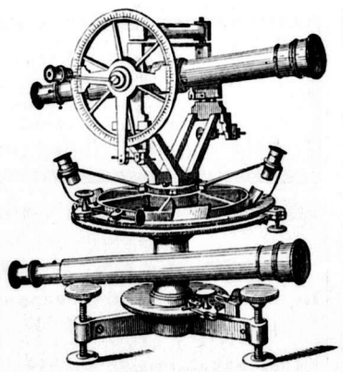

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerde

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

GEORGS- MARIËN BERGWERKS- & HÜTTENVEREIN, OSNABRUCK.

Levert tot concurreerende prijzen in uitstekende qualiteit:

SPOORWEGMATERIEEL: Rails uit Bessemer staal en dwarsliggers. Wissels compleet met toebehooren. Assen en Wielen. Stalen banden en assen uit Siemens Martinstaal.

Tramwegmaterieel, Systeem Haarmann.

Bevealt zich bijzonder aan tot levering van gesmeede stukken voor SCHEEPSMACHINES en van gegoten-stalen voorwerpen, alle soorten Façonguss. Alles uit Siemens Martinstaal, op verlangen volgens de voorwaarden van Bureau Veritas of Duitsche Lloyd.

Vertegenwoordiger: F. W. VAN GENDT JGz., 2e Schuytstraat 102, 's-Gravenhage,

die gaarne tot het geven van nadere inlichtingen bereid is.

Nederlandsche Handel-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op ***Maandag 29 Mei 1899***, te 3 uren, zal door de Directie van *de „Nederlandsche Handel-Maatschappij"* in het Koffiehuis *DE ROODE LEEUW*, Vijgendam te *Amsterdam*, worden ***AANBESTEED:***

Het verbouwen van de Gevels van het Kantoorgebouw aan de Heerengracht 466 en Nieuwe Spiegelstraat 1—3 te *Amsterdam* met bijkomende werken, met de leverantie van alle Materialen en Arbeidsloonen.

Het bestek met lichtdrukteekening is ad **ƒ 1.50** per stel te verkrijgen bij den Heer P. RIJNJA, Reguliersgracht No. 134, van af 18 Mei 1899

Inlichtingen geven de architecten A. L. VAN GENDT & ZONEN.

HOUTEN

Parketvloeren.

GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37**,
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

A. E. BRAAT.

Hoofd-Vertegenwoordiger der

JOSSON-CEMENT
voor NEDERLAND en INDIË.

Uitsluitend: Iste soort AND. TRAS
(volgens de nieuwe **A. V.** met 7½ % gloeiverlies).

Handel in Bouwmaterialen.
De **TEGELZAAK** is gevestigd
Spuistraat 109,
AMSTERDAM.

PROEFSTATION voor BOUWMATERIALEN
KONING & BIENFAIT
mechanisch en chemisch onderzoek van metalen bouwmaterialen, verf machineolien, enz.
TARIEVEN op AANVRAAG VERKRIJGBAAR
AMSTERDAM

VAN RIJN & Co,
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.

SPIEGEL- en VERSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

Prijs per rol van 10 M. op 110 cM. fl 3.00.
Levering franco door het geheele land.

NON PLUS ULTRA.
Het beste aller Calqueerpapieren. — Vervangt het linnen.
GEBRS KLOMPÉ, Arnhem & Deventer.
Eenig adres voor de Lichtdruk-, Detail- en Calqueerpapieren.
MONSTERS GRATIS en FRANCO.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

74ste JAARGANG Nº. 21. ZATERDAG. 27 Mei 1899.

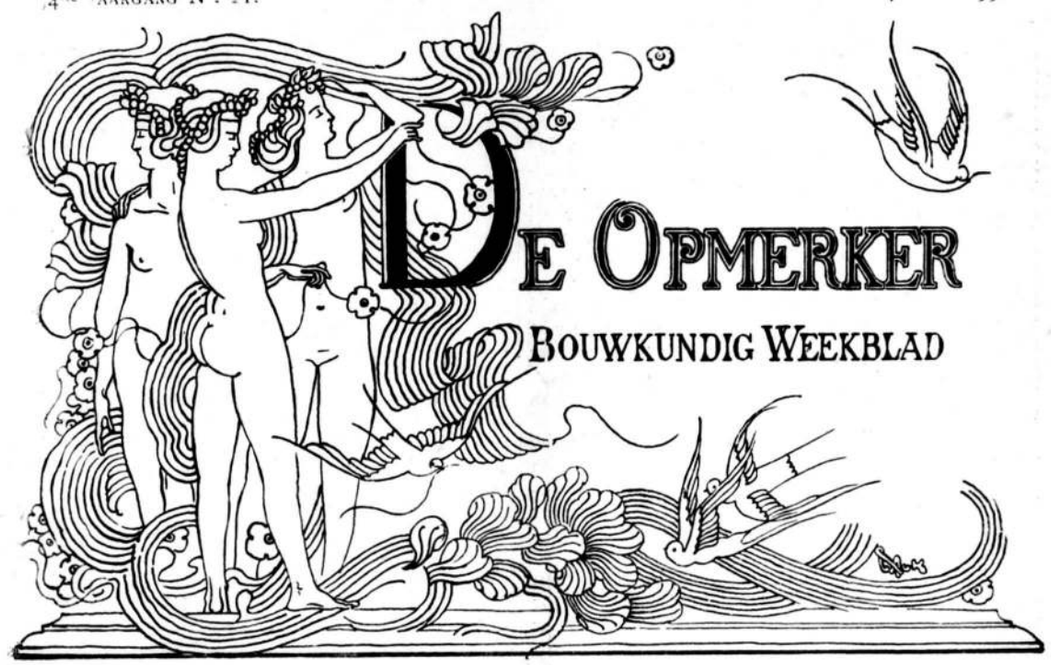

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling me: plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsruimten, slechts tweemaal gerekend.

REISHERINNERINGEN.

DOOR

A. W. WEISSMAN.

III.

Venetië.

(*Vervolg van bladz.* 157).

Door de Merceria, de voornaamste winkelstraat van Venetië, doch eigenlijk slechts een steeg, kwamen wij nu weder op de Piazza.

Vele kerken hadden wij nog niet gezien, doch wij meenden nu van de geestelijke bouwkunst afscheid te moeten nemen, want het bezoeken van al die gebouwen wordt ten slotte toch wel wat vermoeiend, ook al bepaalt men er zich toe, een indruk van een interieur te krijgen, of aan enkele belangwekkende kunstwerken zijn aandacht te geven. Maar één kerk moest toch nog bezocht worden, San Zaccaria, oostelijk van de Piazza nabij de Riva degli Schiavoni gelegen.

Deze kerk is van 1457—1515 naar plannen van Martino Lombardo uitgevoerd. Haar plattegrond, die een veelhoekig koor met trans vertoont, doet nog aan de Gothiek denken. Doch de detailleering is reeds geheel in Renaissance-geest. Zeer eigenaardig is de westelijke gevel, die met pilasters en verschillend gekleurde marmeren platen werd versierd. Blijkbaar is deze gevel geen werk uit één stuk, want beneden is nog de 15e eeuw aan het woord, terwijl boven, ondanks de naar den San Marco gevolgde frontons, toch reeds de strenge vormen der 16e eeuw worden waargenomen. De kerk bezit een prachtig altaarstuk van Giovanni Bellini, Maria met vier heiligen. Allerliefst is vooral de engel, die, aan de voeten van Maria gezeten, de viool bespeelt.

Den laatsten dag, dien wij te Venetië doorbrachten, besteedden wij aan een gondeltocht langs het Canal Grande. Reeds hadden wij des avonds onder ons venster de gondels, met „Venetiaansche" lantaarns verlicht, zien drijven en de barcarolles gehoord, die de gondeliers met begeleiding van snarenspel zingen, niet om hun liefsten een genoegen te doen, maar ter wille van de lires, die vooral Engelschen en Amerikanen gaarne voor deze uitvoeringen overhebben. Doch men moet het groote kanaal natuurlijk bij daglicht zien, om er een oordeel over te kunnen vellen.

De vaart langs het groote kanaal, dat zich in den vorm van een S door Venetië slingert, wordt meestal aan de Piazzetta begonnen. Maar het is beter, de omgekeerde richting te kiezen, om een gewenscht crescendo van indrukken te krijgen.

Voor het station liggen altijd gondels klaar, zoodat men slechts heeft in te stappen. Wie een der weinig beschilderde kerk-interieurs van Venetië wil zien, kan eerst nog een kijkje in Santa Maria degli Scalzi nemen. Tiepolo heeft hier prachtige fresco's gemaakt.

De vaart op het kanaal zal misschien niet geheel aan de verwachting beantwoorden. Wij althans hadden ons alles anders voorgesteld. De paleizen zijn talrijk genoeg, doch zij verkeeren grootendeels in zóó vervallen toestand, dat zij haast niet meer voor woning geschikt schijnen. Ook is het kanaal, wegens het ontbreken van kaden en boomen, niet schilderachtig. Vooral het gedeelte tusschen het station en het Canareggio is weinig belangrijk. In dit laatste kanaal, dat een verbinding naar de Lagune van Mestre vormt, heeft men een aardig kijkje op de kerk San Geremia en het Palazzo Labia, beiden zeer goede werken uit het begin der 18e eeuw. Het stads-

gedeelte hiertegenover is het Ghetto, de Jodenhoek van Venetië.

Met de armelijke huizen der buurt vormt het Palazzo Vendramin-Calergi, het bekende werk van Pietro Lombardo, een eigenaardige tegenstelling. De gevel verdient wel den lof, dien de kunstgeschiedschrijvers er voor over hebben. Maar toch kan ik niet zeggen, dat het gebouw, waar Wagner den 13n Februari 1883 stierf, mij geheel voldeed. Want de gevel is maar een paradestuk, en houdt geen het minste verband met de overigens allerpoverste architectuur van het geheel vrijstaande paleis. Het is, alsof zooveel geld voor de waterzijde besteed werd, dat er voor de rest niets meer kon overschieten. Was het paleis vroeger geheel ingebouwd? Men zou het haast vermoeden, ware het niet, dat de zijgevels van talrijke vensters voorzien zijn.

Aan de overzijde trekt het Fondaco dei Turchi, nu het Stedelijk Museum, de aandacht door zijn Byzantijnsch-Oostersche architectuur. Daar dit gebouw echter geheel vernieuwd werd, wat nog zeer goed te zien is, kan het niet bijzonder interessant genoemd worden.

De gevels van het Palazzo Pesaro zijn ontworpen door Baldassare Longhena, en in 1679, drie jaar vóór den dood des meesters, voltooid. De architectuur is rijk, maar volstrekt niet barok. De beide benedenverdiepingen, die door een sierlijk balkon worden afgesloten, zijn van rustiekwerk voorzien. De twee daarboven gelegen verdiepingen vertoonen het motief van Sansovino's Bibliotheek, doch op zeer persoonlijke wijze gevarieerd.

Ik sprak daareven reeds over Santa Maria degli Scalzi. Ook dit is een werk van Longhena, in 1646 begonnen. De plattegrond van den Redentore is hier gevolgd, doch de kapellen naast den hoofdbeuk zijn ongelijk van grootte gemaakt en de absiden van het koor door vierkante ruimten vervangen. De gevel bestaat uit twee verdiepingen en is met gekoppelde Korinthische halve zuilen, nissen enz. rijk versierd. Zoo zien wij in Longhena een 17e-eeuwsch kunstenaar, die zoowel in de kerkelijke als de wereldlijke architectuur uitmuntte. Zijn beste werk zullen wij nog later kunnen bewonderen.

Het Palazzo Corner della Regina, in de 18e eeuw voor de familie Corner of Cornaro gebouwd, is nu... de Monte di pietà, de lombard van Venetië. Het is daar drukke nering, doch de klanten komen niet met gondels aan het statig bordes aanleggen. Zij gaan in door de steegjes, terzijde van het gebouw. Voor een 18e-eeuwsch werk is het paleis al zeer goed. Domenico Rossi, de architect, heeft zich blijkbaar op het Palazzo Pesaro geïnspireerd, doch eenvoudiger details gekozen. De strenge lijnen nisstaan hier niet; alleen de vensters, die de groote kroonlijst doorsnijden, zou men weg wenschen. Hinderlijk zijn bij dit gebouw en bij de andere paleizen de onooglijke dakvensters, die boven de lijst uitkomen.

Aan de overzijde verheft zich het Cà d'oro, het schoonste Gothische paleis van Venetië. Mijne lezers kennen den schilderachtigen gevel, die, gelukkig, nog niet aan een restauratieproces onderworpen werd. Verscheidene kleinere paleizen hebben, ofschoon eenvoudiger, een soortgelijke architectuur.

Langs zeer oude, vervallen gebouwen bereiken wij nu de Rialto-brug, waarover ik reeds sprak. Hier maakt het kanaal een bocht, en heeft het kaden, waaraan echter geen bijzonder belangwekkende gebouwen staan.

Doch waar de kade aan de zuidzijde eindigt trekt het Palazzo Grimani, nu het Gerechtshof, door zijn zeer monumentalen bouwtrant de aandacht. Sanmicheli voltooide dit paleis in 1550; de Florentijnsche behandeling der details geeft aan den gevel een ongemeen cachet. Ook de pilasters der beide benedenste verdiepingen vertoonen een afwijking van het meestal te Venetië toegepaste systeem.

Nu volgt paleis aan paleis; alle stijlen, van de 14e eeuw tot de 18e eeuw, zijn vertegenwoordigd. Ook aan historische herinneringen ontbreekt het niet. Doch van den ouden luister is niets overgebleven. Handelaars in antikiteiten, glasfabrikanten en andere industrieelen hebben de verblijven van de vroegere edelen in beslag genomen.

Het Palazzo Rezzonico echter behoort nog aan een graaf, al is het dan ook geen Italiaan. Hier heeft Longhena zijn kunst weer getoond en het systeem van het Palazzo Pesaro op geestige wijze gevarieerd. De rustieke kolommen beneden en de hooge kroonlijst zijn van een uitmuntend effect. Maar de zijgevels van het vrijstaand gebouw missen alle versiering en maken daardoor een al te pover figuur.

Wij komen nu aan de Academia delle Belle Arti, die in de voormalige Scuola della Carità gevestigd is. Op zijn Italiaansche reis raakte Göthe hier over de architectuur van Palladio in verrukking. Ik kon met den besten wil die verrukking niet deelen, doch misschien heeft een latere verbouwing de vroegere schoonheid verduisterd.

Het museum van Venetië is een bezoek ten zeerste waard, al zijn de kunstwerken er niet zeer gunstig tentoongesteld. Van Giovanni Bellini vindt men er een madonna, met nog vele herinneringen aan Mantegna. Maar ook een madonna met heiligen en drie allerliefste engelen, een zijner beste latere werken, boeit hier door het schitterend coloriet den beschouwer.

Interessant zijn de tafereelen uit het leven der H. Ursula, door Vittore Carpaccio. De schilder verplaatst de geschiedenis naar het Venetië van het laatst der 15e eeuw. Carpaccio heeft nog niet de kleur, waardoor de latere Venetianen beroemd zijn.

De verzameling bevat Tiziano's meesterwerk, de hemelvaart van Maria, vroeger het hoofdaltaarstuk der Frari. De schilder, die dit doek in 1518 voltooide, heeft zich, wat de compositie betreft, aan de bestaande traditiën gehouden, doch bij het behandelen der onderdeelen gaat hij zijn eigen weg. Maria zweeft omhoog, omgeven door kinderfiguurtjes in de meest verschillende houdingen. God de Vader breidt de armen uit, om de H. Maagd te ontvangen. Het benedendeel der compositie vertoont de apostelen, die Maria nastaren. Misschien is de houding der apostelen wat overdreven, en mist Maria de ootmoedige houding, die de overlevering haar toekent, maar toch is het stuk treffend, vooral om het prachtig coloriet.

In dezelfde zaal als deze „Assunta" hangt ook de beroemde schilderij van Tintoretto, de H. Marcus, die een slaaf van den marteldood redt. De compositie, de verdeeling van licht en bruin, ook de kleur is uitstekend. De verbazing der omstanders bij het wonder is voortreflijk uitgedrukt. In het bijzonder de vrouw met haar kind, die op een stoel klimt, om beter te kunnen zien, is een prachtige figuur. Slechts de H. Marcus, die ondersteboven uit den hemel komt vallen, zou men anders wenschen.

Van Veronese bezit de collectie den maaltijd bij Levi, een dier groote stukken, waardoor de schilder beroemd is. Doch de bruiloft te Cana in het Louvre eens in San Giorgio Maggiore, en in 1814 niet terug-

gebracht omdat Keizer Frans het stuk niet mooi vond, en er een..... Lebrun voor in de plaats wou hebben, staat veel hooger.

Ik zou nog over vele schilderijen wat willen zeggen, doch ik dien mij te beperken, en neem afscheid van het museum, dat door een leelijke ijzeren brug met het oostelijk deel van Venetië verbonden is.

In het Palazzo Corner della Ca grande zien wij fraai werk van Sansovino. De prefect van Venetië woont hier, en dit verklaart misschien dat het gebouw beter onderhouden wordt dan andere.

En nu komt ten slotte Santa Maria della Salute, Longhena's meesterstuk. Het westelijk deel van dit gebouw is achtkant en bestaat uit een hoogen koepel, die door een lageren beuk omgeven wordt. Aan de oostzijde bevindt zich een koor, door drie absiden omgeven, van een koepel voorzien en door twee slanke torens, geflankeerd. De groote koepel wordt door eigenaardige consoles, die den trommel steunen omgeven. Het silhouet van het gebouw is ongemeen rijk. Het interieur is wat kaal, ofschoon verscheidene goede kunstwerken bevattend.

Wij waren nu weder bij ons hotel aangekomen en verlieten den volgenden dag de stad, overtuigd nog lang niet alles gezien te hebben, doch tevens onzen tijd goed te hebben besteed.

DE ST. MAARTENSKERK TE HARDERWIJK.

De heer H. Portheine Jr., die in de Bijdragen en Mededeelingen der Vereeniging Gelre een belangwekkende monografie gaf der Groote Kerk te Harderwijk, zegt, dat dit gebouw, vóór de Hervorming, aan de H. Maagd was gewijd. Maar hij brengt, ofschoon diegenen, welke den patroon van Utrechts bisdom voor den juisten houdende, bestrijdend, geen bewijzen van waarde voor zijn stelling bij.

Immers de auteurs van de 17e eeuw verdienen in dergelijke zaken geen geloof. Slechts Van Heussen en Van Rijn kunnen betrouwbaar geacht worden en deze 18e-eeuwsche schrijvers zeggen uitdrukkelijk, dat de kerk „op den naam van den H. Martinus ingewijd is". Dat ook de tegenwoordige R. K. kerk te Harderwijk dien heilige tot patroon heeft, bewijst wel, dat de schrijvers der „Kerkelijke Historie" niet dwaalden. Want de katholieken hebben de goede gewoonte gevolgd, om de nieuwe parochiekerken aan dezelfde patroons te wijden, die de oude hadden. Slechts daar, waar kloosterorden in deze eeuw de plaats der 16e-eeuwsche pastoors hebben vervuld, ziet men de heiligen dezer orden gekozen, met uitsluiting soms van de oude patroons.

Van Heussen en Van Rijn zeggen, „dat de Allerheiligste Maagd Maria eveneens voor de patronesse dezer kerk gehouden werd". Maar zij hebben gelijk, dat de kerk daarom nog geen „Vrouwekerk" genoemd mocht worden. Van de Nieuwe Kerk te Amsterdam vermelden zij: „deze was op den naam van de H. Maagd en Moeder Gods Maria en van de H. Catharina ingewijdt". Toch heeft zij steeds de St. Catharinakerk geheeten. De Oude Kerk dierzelfde stad „was de HH. Johannes den Dooper en Nicolaus toegewijdt", en is altijd als de St. Nicolaaskerk bekend geweest. Deze voorbeelden zouden met vele andere vermeerderd kunnen worden.

Al heeft dus de heer H. Portheine Jr. de kerk niet haar juisten naam gegeven, dit belet niet, dat zijn opstel in vele opzichten hoogst belangrijk mag worden genoemd. Een viertal platen verduidelijken het medegedeelde, en stellen den lezer in staat, zich een juist beeld te vormen van een der interessantste monumenten van Gelderland. Wij hopen, dat de schrijver zich opgewekt zal voelen ook andere gedenkteekenen zijner provincie op deze wijze te behandelen. Want er wordt in ons vaderland nog te weinig werk gemaakt van de oudheidkunde, dan dat zulk een arbeid niet uiterst welkom zou zijn.

De kerk is, zooals zij zich thans vertoont, in hoofdzaak een voortbrengsel der 15e eeuw. Slechts het westelijk gedeelte is ouder; de heer Portheine brengt het tot de 12e eeuw, en hij heeft hiertoe ongetwijfeld recht, omdat de details een beslist Romaansch karakter dragen. Maar wij zouden niet zoover durven gaan, om met den schrijver het gebouw als in de 10e of 11e eeuw gesticht te beschouwen. De bewijsvoering voor zóó hoogen ouderom is zwak. Want de gewelven, die de kerk in 1562 kreeg, behoeven geenszins ter vervanging van een houten zoldering uit den Romaanschen tijd gemaakt te zijn. Er is tegenwoordig een streven, om het te doen voorkomen, alsof de gebakken steen reeds vóór de 11e eeuw in ons vaderland toepassing vond. Maar tot dusverre zijn geen bewijzen bijgebracht voor deze stelling; de tufsteen was de bouwstof der oudste kerken. En daar het schip der kerk te Harderwijk uit gebakken steen bestaat, moet het onzes inziens niet ouder zijn dan de 12e eeuw.

Dat in 1291 bij de stad reeds een steenbakkerij bestond gelooven wij gaarne, maar het is toch gewaagd, om uit dit feit, in verband met het bestaan van kerkfragmenten uit gebakken steen te Kootwijk en te Garderen, welker ontstaan in 1010 en 1050 al zeer twijfelachtig is, te willen afleiden, dat het schip der Harderwijker kerk „nog een overblijfsel van een oud-Christelijke kerk kan zijn".

Aan het Romaansche schip bouwde de 15e eeuw, als op zooveel andere plaatsen van het Utrechtsche bisdom, een koor met kruisbeuk, trans en kapellen. De heer Portheine stelt den bouw van dit deel der kerk tusschen 1415 en 1451. Eyck van Zuilichem, die altijd nog onze beste schrijver over middeleeuwschen kerkbouw is, geeft als zijn meening, dat het koor tot de 16e eeuw behoort. Uit de teekeningen van den heer Portheine valt op te maken, dat de zijbeuken, kapellen en trans van het koor inderdaad 15e-eeuwsch zijn. De bovenbouw moet evenwel uit de 16e eeuw afkomstig zijn; de oorspronkelijke bouwmeesters hebben ongetwijfeld dit deel van het gebouw hooger willen maken, en het van schraagbogen willen voorzien. Hunne opvolgers hebben echter de stergewelven reeds kort boven de kapiteelen der koorzuilen doen beginnen. Er bestaan meer voorbeelden van zulk een aanleg; wij noemen slechts de St. Stevenskerk te Nijmegen, die het echter met een gestucadoord plafond, in plaats van de stergewelven moet stellen.

Uit den plattegrond der kerk is aanstonds te zien, dat het nieuwe koor rondom dat der oude Romaansche kerk gebouwd moet zijn. Dit werd in de middeneeuwen reeds gedaan, opdat de kerkdienst zoo min mogelijk stoornis zou ondervinden. Het zou ons niet verwonderen, indien de fundamenten van het Romaansche koor nog in den grond te vinden waren. Ook bij den bouw der St. Bavokerk te Haarlem heeft iets dergelijks paats gevonden. Te Harderwijk heeft men vermoedelijk het voornemen gehad, ook het Romaansche schip te vernieuwen; de Hervorming zal dit werk echter hebben belet. De onregelmatigheden, die de koorplattegrond vertoont, zijn zeker door het Romaansche koor veroorzaakt.

In het laatst der vijftiende eeuw zal het Romaansche koor nog bestaan hebben, met den trans van het

nieuwe erom heen. De brand van 1503 zal de houten kappen en het houtwerk van den toren vernield hebben. Maar de gewelven moeten toen de kerk, als zooveel andere, voor algeheele verwoesting hebben behoed. Wij gelooven niet mis te tasten, als wij aannemen, dat na 1503 al de stergewelven der kerk, na slooping van het Romaansche koor, gemaakt zijn. Overal waar nog kruisgewelven gevonden worden, moeten die van vóór den brand dagteekenen. De ster- of netgewelven zijn in ons vaderland pas in de 16e eeuw algemeen geworden. Die in de St. Bavokerk te Haarlem zijn, blijkens opschriften, van 1500, 1530, 1532 en 1538.

Voor sommige middeleeuwsche kerken was het mogelijk, uit de bewaard gebleven documenten, de geschiedenis van den bouw met voldoende juistheid vast te stellen. Maar wie de stukken raadpleegt, moet dit met oordeel doen, zal hij niet tot geheel verkeerde gevolgtrekkingen komen. Veiliger is het meestal te luisteren naar de taal, die de steenen spreken; het aantal van hen, die deze taal verstaan, is echter bedroevend gering.

De heer Portheine deelt het een en ander mede omtrent de beschilderingen, thans onder witsel verborgen, die de kerk bezit. Hij somt ook op de altaren en vicariën, die aanwezig waren, vermeldt de lotgevallen van het orgel en van de koperen kronen. Ook van den fraaien predikstoel, in 1614 door Jan de Wael en zijn zoon vervaardigd, wordt een beschrijving gegeven.

De kerk bezat voorheen een hoogen toren, die echter op 28 Januari 1797 instortte en in zijn val drie travecën van het schip vernielde. Het gedeelte van den toren, dat toen staan bleef, en dat groot gevaar opleverde, heeft men door beschieting met kanonnen naar beneden doen komen.

De heer Portheine doet omtrent de klokken, die in dezen toren hingen, uit de stukken belangrijke mededeelingen. De grootste klok heette Salvator, woog 7210 pond en had als toon Ut. Meester Gerrit van Wou met zijn „cameraet" Johannes Schonenburg goten haar „des morgens omtrent 7 uur, op St. Bonifacius-dag, zijnde Maandag 5 Juni, van het jaar 1520. De tweede klok heette Maria, woog 5300 pond en had als toon Re. Zij werd gegoten „Sacramentsdagavond, des Dinghsdags na sunte Bonifacius, des morgens over ses uyr". De H. Sacramentsdag van 1520 viel op Donderdag 8 Juni, zoodat, daar de „avond" van een heiligen dag in de middeleeuwen den vorigen dag beteekent, „des Dinghsdags" een vergissing moet zijn. Het „kerstenen" der klokken vond plaats op „Odolphi", den dag van St. Odulphus, en de kerk kreeg toen als „pillegift" 80 gulden.

Deze beide klokken waren met afbeeldingen versierd. De Salvator mundi wordt hier genoemd: „een lieve Vrouw met de werelt in de hand en een bisschoppelycke muts op".

Er waren nog twee kleinere klokken, beiden „Jhesus, Maria Johannes" geheeten en door Gerrit van Wou, uit Kampen, in 1500 en 1503 gegoten. Deze beide klokken waren, toen de brand van 1503 plaats had, nog niet in den toren gehangen, en bleven zoo gespaard.

Wij hopen, dat de schrijver tijd en lust zal vinden, om ook andere gedenkteekenen op deze wijze te behandelen. Hij kan bij voorbaat rekenen op de erkentelijkheid van alle oudheidminnaars in ons vaderland.

EEN VERBLIJDEND VERSCHIJNSEL.

In langen tijd kwam ons geen stuk, uitgaande van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, onder de oogen, dat wij met zooveel genoegen lazen als de redevoering, waarmede de tegenwoordige voorzitter de laatste algemeene vergadering opende.

Er spreekt uit het door den heer Salm in het midden gebrachte een bescheiden oprechtheid, die te aangenamer treft na de banale geurmakerij, die onder het oude regime sinds 1880 in zwang was bij dergelijke oraties.

De redenaar had ditmaal een niet gemakkelijk onderwerp te behandelen. Wat tusschen het genootschap Architectura en de Maatschappij in het afgeloopen jaar plaats vond, heeft tot zeer uiteenloopende oordeelvellingen aanleiding gegeven. De eenigszins gereserveerde houding, door de Maatschappij aangenomen, is haar van vele zijden euvel geduid. Het scheen alsof Architectura de mooie rol in het stuk had vervuld.

Doch na het door den heer Salm gesprokene komt de zaak in een gansch ander licht. De Maatschappij heeft eerlijke samenwerking bedoeld, doch Architectura heeft een dubbelzinnige houding aangenomen. Of waren er in dat Genootschap twee stroomingen, die om beurte zich de sterkste toonden? Samenwerking met de Maatschappij leek Architectura wel, zoolang er kans scheen te zijn, dat het de leiding zou krijgen; toen het bleek, dat die kans verkeken was, werd geen samenwerking meer noodig geacht.

De heer Salm wees, en terecht, op de vele duisterheden, die het Haarzuylen-adres bevatte. Ook wij hebben indertijd die vaagheid bedenkelijk geacht. Op een zóó zwak fundament was geen blijvend bouwwerk te stichten. De Maatschappij wilde verbetering van dien grondslag, maar Architectura toonde zich daartoe niet genegen. Het is goed geweest, dat de heer Salm zoo oprecht alles heeft medegedeeld. Ook getuigt het van wijs beleid, dat hij zijn „laatste woord" niet sprak, toen de gemoederen in beweging waren, doch dat hij het bewaarde tot de algemeene vergadering, nu weer overal kalmte terugkeerde.

Wij mogen het een verblijdend verschijnsel noemen, dat ons eerste bouwkundig lichaam een voorzitter heeft als den heer Salm. Onder zijn bestuur kan het een goede toekomst krijgen, mits de leden zich van zijn geest doordrongen toonen.

Reeds dadelijk hebben wij in wat Architectura ondernam een poging gezien, om door het venster weer binnen te brengen, wat door de deur naar buiten was geraakt. Wie met onze bouwkunst-toestanden bekend is, moest wel al het „persoonlijke" zien, dat den achtergrond vulde. Het valt blijkbaar moeilijk, personen en zaken gescheiden te houden. Maar personen-questies hebben nimmer ten bate der bouwkunst iets bijgebracht. Zij hebben slechts verbittering gewekt waar eerlijke samenwerking een eerst vereischte geweest ware.

PRIJSVRAGEN

Levensverzekeringbank te Rotterdam.

Geachte Redactie!

Zou ik door uw blad aan den heer Van Wijck, uitschrijver der prijsvraag voor de Levensverzekeringbank „Rotterdam", een vraag mogen stellen? Zoo ja, dan is het deze:

Mag men vóór de directiekamer (1e verdieping) een breeder balkon aanbrengen, of is men aan de afmetingen in het programma genoemd, absoluut gebonden?

Hoogachtend:

X.

De heer Van Wijk bericht ons daaromtrent het navolgende:

Het grondvlak mag in oppervlak de aangegeven afmetingen (beter: maat) niet overschrijden. Waar de schets aangeeft gemiddeld: 2.33 M. breedte, bij maximum 1.05 M. uitstek buiten den gevel, moet dit zoo verstaan worden, dat het grondvlak niet grooter mag zijn dan 2.33 × 1.05 = 2.45 M² en dat het uitstek buiten de rooiing niet meer mag bedragen dan 1.05 M., doch dat bij vermindering van dat uitstek de breedte in gelijke mate grooter kan worden. Dus:

$$\frac{2.45}{1.-} = 2.45 \text{ M. breedte bij } 1.- \text{ M. uitstek;}$$

$$\frac{2.45}{0.9} = 2.72 \text{ M. breedte bij } 0.9 \text{ M. uitstek enz.}$$

De bepaling „gemiddelde breedte" sluit bovendien in, dat het grondvlak een trapezium, een cirkelsegment, een elliptisch segment of wel een driehoek kan zijn, zoodat tegen den gevel in zooverre elke breedte zoude zijn aan te nemen, ware het niet dat het programma verder bepaalt: „mits hun buitenste rand niet „nader aan de erfscheiding kome dan 0.5 M. en niet steke door „het platte vlak dat. gaande door eene vertikale lijn welke 0.5 M. „uit de erfscheiding op het naaste gevelvlak ligt, een hellingshoek „heeft van 3 op 1 voor den erker en van 2 op 1 voor het balkon."

Wij achten dit antwoord belangrijk genoeg om de vakbladen te verzoeken dit over te nemen.

Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

De Maatschappij schrijft voor alle Nederlanders de volgende prijsvraag uit:

PRIJSVRAAG I.

Ontwerp voor een Sanatorium voor Longlijders in Nederland.

Het terrein voor het Sanatorium wordt verondersteld te zijn gelegen in een voor borstlijders gezonde streek in Nederland, en is ongeveer 5 hectaren groot.

Het Sanatorium zelf is gedacht voor de verpleging van een honderdtal patiënten, en de geheele inrichting bestaat uit de navolgende gebouwen:

A. Hoofdgebouw.
B. Bijgebouw.
C. Woning van den Directeur-geneesheer.
D. Administratiegebouw.
E. Wasscherij, Ketelhuis en Machinehuis.
F. Boerderij en Melkerij.
G. Woningen voor het Personeel.
H. Lijkenhuis.

De indeeling dezer gebouwen zal zijn als volgt:

A. Hoofdgebouw. Het hoofdgebouw (of het eigenlijk verblijf voor de patiënten), met den hoofdgevel op het zuiden, zal uit twee deelen bestaan, de éene helft voor vrouwelijke verpleegden, de andere helft voor mannelijke verpleegden, verdeeld over drie verdiepingen.

a. **Verdieping Gelijkvloers.**

1. Hoofdingang; 2. vestibule; 3. kamer voor den portier; 4. spreekkamer; 5. twee ontvangkamers, elk met aangrenzende badkamer; 6. twee kamers elk voor zes bedden, voor patiënten die gelijkvloers moeten blijven; 7. twee open gaanderijen (veranda's) voor rustbedden; 8. twee dergelijke kleinere („loggia's") voor ruststoelen; 9. twee kamers voor pleegzusters; 10. twee kamertjes voor bedienden; 11. een hoofdtrap tot aan de tweede verdieping, en voor den „dienst" in elken vleugel een lift en een dienesttrap, de laatste tot aan de derde of zolderverdieping; 12. de noodige gangen, portalen, waterclosets, urinoirs, spoelplaatsen, bergruimten, enz.

b. **Eerste verdieping en Tweede verdieping.**

Elke verdieping zal bevatten:

1. Vier slaapzalen, elk van tien bedden; 2. vier isoleerkamers; 3. open doorgaande balkons, langs de zuidzijde der slaapzalen, 4. twee loggia's elk voor acht ruststoelen; 5 twee wasch- en toiletkamers en twee badkamers; 6. twee gezelschapskamers; 7. twee wachtkamertjes voor de zusters; 8. inademlokaal; 9. twee cabinetten (laboratoria) voor de doctoren; 10. een woon- en een slaapkamer voor den assistent-doctor. Verder de benoodigde ruimten voor den dienst, bediening, berging, waterclosets, enz.

c. **Derde of zolderverdieping.**

Op deze verdieping bevinden zich de kamertjes voor de pleegzusters, een paar logeerkamers, div. bergruimten, waterclosets, enz.

In een souterrain (kelder) de plaats aangeven voor de twee ketels der centrale verwarming met aangrenzende kolenbergplaatsen, enz. Een en ander met afzonderlijke toegangen van buiten af.

B. Bijgebouw. Het bijgebouw, verbonden door een overdekte open gaanderij met het hoofdgebouw, zal moeten bevatten:

1. Twee eetzalen voor de patiënten, elk met veranda, kleed- en toiletkamer; 2. eetkamers voor de assistent-geneesheeren, voor de pleegzusters en voor het dienstpersoneel; 3. de noodige waterclosets enz.; 4 keuken, met bijkeuken en open plaats; 5. provisiekamers; 6. melkkamer; 7. poetskamer; 8. bergruimten, enz.

In het souterrain: provisiekelder, bergplaatsen voor brandstof, enz.

Boven de keuken: slaapkamers voor het keukenpersoneel, met bijbehoorende gemakken, enz.

C. Woning voor den Directeur-geneesheer. Deze woning moet ontworpen worden als vrijstaande villa.

a **Gelijkvloers. 1. Vestibule: 2. spreekkamer; 3. salon; 4. eetkamer (deze beide kamers en suite); 5. dessert- tevens provisiekamertje; 6. keuken; 7. bijkeuken (waarbij de toegang tot den kelder met afgesloten ruimten voor wijn, provisie, brandstof, enz.); 8. twee waterclosets (voor het gezin en de dienstboden).**

b. **Eerste verdieping.**

1. Studeerkamer; 2. drie slaapkamers; 3. kinderkamer; 4. badkamer; 5. watercloset en verdere gemakken.

c. **Tweede of zolderverdieping.**

1. Dienstbodenkamer; 2. bergruimten enz.

D. Administratiegebouw. Het administratiegebouw moet evenzoo als villa ontworpen worden en bestaat uit de navolgende vertrekken, zoo doelmatig mogelijk over twee verdiepingen verdeeld:

1. Spreekkamer; 2. kantoor; 3. kleine apotheek; 4. provisiekamer en bijbehoorende bergplaats; 5. lokalen voor microscopie, bacteriologie en histiologie; 6. verband- en instrumentkamer; 7. woonkamer en slaapkamer voor den administrateur, en verder nog een paar vertrekken voor den dienst, bergruimten, waterclosets en verdere gemakken, zoomede een kleinen kelder.

E. Waschhuis, Ketelhuis en Machinekamer. De volledige kleine stoomwasscherij bestaat uit een groot waschlokaal, ontsmettingsoven, berging voor vuile en schoone wasch, mangel- en strijkkamer, naaikamer en bergplaatsen.

Ten dienste der stoomverwarming en electrische verlichting: een ketelhuis voor 2 ketels, en een machinekamer voor horizontale stoommachine en dynamo's, een vertrek voor een accumulatoren-batterij, afzonderlijke berging voor zwavelzuur, enz.

In verband hiermede een werkplaats voor een machinist-bankwerker met bergruimte of magazijn, een werkplaats voor den timmerman en den stoffeerder, voor het herstellen van matrassen enz., werkplaatsen, privaten, enz.

Op de verdieping een woning voor den machinist en een woning voor den stoker en eenige slaapzalen voor het dienstdoend personeel met bijbehoorende gemakken, privaten, enz,

(In verband met de nader te noemen situatie-teekening dient de omschrijving van deze inrichting alleen om ongeveer de hoofdafmetingen te bepalen)

F. Boerderij en Melkerij. Ter bepaling der afmetingen van deze inrichting diene, dat het gebouw stalling moet aanbieden: 1. voor 30 koeien, eenig jong vee en 2 paarden; 2. vertrek met de toestellen voor de zuivelbereiding, waarbij koelkamer en kelder; 3. bergruimte voor voeder, enz.: 4. woning voor den bedrijfsboer en zijn gezin, met inwonenden knecht; 5. privaten, enz.; 6. in een afgesloten ruimte een wagenschuur, hooiberg, konijnenhokken, enz.

G. Woningen voor het personeel. Op het terrein verspreid, vier kleine woningen voor gehuwde bedienden, als: den timmerman, tuinman, enz.

Elke woning bestaat uit één woon- en twee slaapvertrekken, waarvan minstens één op de verdieping (zolder). Een keukentje met waschhok, bergzolder, kelder en schuurtje.

H. Lijkenhuis. Achter op het terrein een lijkenhuis met snijkamer, bijzetkamer en berging.

Het hoofdgebouw en de diverse bijgebouwen alle in denzelfden trant en in eenvoudig landelijk karakter te ontwerpen.

De mededingers zullen moeten leveren:

1. Een situatieteekening, schaal 1 à 1000, met aanwijzing der windrichting, en waarop alle gebouwen (in omtrek) moeten worden aangegeven.

2. De plattegronden van alle verdiepingen van:

A. Hoofdgebouw;
B. Bijgebouw;
C. Woning Directeur-geneesheer;
D. Administratiegebouw:
E. Eén der woningen voor het personeel;

en van elk der onderdeelen minstens één hoofdgevel en één doorsnede, alles op schaal van 1 à 200.

3. De middenpartij van den zuidelijken gevel van het hoofdgebouw, en een dwarsdoorsnede van dit gebouw over de hoofdtrap op een schaal van 1 à 50.

Alle teekeningen moeten in lijnen worden uitgevoerd en gekleurd ter verduidelijking der aangewende bouwstoffen, en vergezeld gaan van eene korte omschrijving, ter nadere toelichting.

Voor de ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen worden uitgeloofd als:

Eerste prijs, de zilveren medaille der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, benevens ƒ 150.

Tweede prijs, de bronzen medaille, benevens ƒ 100.

PRIJSVRAAG II.

Ontwerp voor de woning van den Directeur-Geneesheer.

in Prijsvraag nº. 1 nader sub C. omschreven.

Verlangd worden:

1. De plattegronden van alle verdiepingen, met die van het dak.

2. Twee gevels en een doorsnede. (Alles op een schaal van 1 ad 100).

3. Een detail van een onderdeel van den voornaamsten gevel en van een der wanden van de eetzaal, beide op een schaal van 1 ad 50.

Alle teekeningen in lijnen en gekleurd.

Voor het best gekeurd ontwerp wordt uitgeloofd de bronzen medaille der Maatschappij benevens *f* 75.—

PRIJSVRAAG III.

ONTWERP VAN EEN DER WONINGEN VAN HET DIENSTPERSONEEL.

in Prijsvraag nº. 1, nader sub G. omschreven.

Verlangd worden:

De plattegronden en de vier gevels op een schaal van 1 ad 100.

De ontwerper van het best gekeurde ontwerp ontvangt *f* 25.—

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvragen worden vóór of op 1 Februari 1900, des namiddags te 2 uren, vrachtvrij ingewacht aan het bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

Art. 2. De in te zenden stukken moeten gemerkt zijn met een motto, en met een herkenningsteeken aan de achterzijde; zij moeten vergezeld zijn van: 1°. een gesloten naambrief, waarop aan de buitenzijde dat motto is herhaald, en van binnen bevattende de vermelding van naam, betrekking en woonplaats van den inzender; 2°. van een open brief, waarin een adres, om zoo noodig met den inzender te correspondeeren zonder den naambrief te openen.

Art. 3. De teekeningen mogen niet op houten ramen ingeleverd worden.

Het schrift op de teekeningen moet van eene andere hand dan die des vervaardigers zijn.

De ontwerper mag zijn naam niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury

Worden de beide laatste bepalingen niet behoorlijk nagekomen dan blijft zijn ontwerp buiten mededinging.

Art. 4. De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld van eene commissie van beoordeeling, bestaande uit de heeren: A. Salm G.Bzn, voorzitter, A. C. Bleijs en M. A. C. Hartman, leden van het Bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst; H Leguit assistent-gemeente-architect van Amsterdam; F. W. M. Poggenbeek, architect te Amsterdam.

Art. 5. De Jury heeft het recht, wanneer geen antwoord ter bekroning kan worden voorgedragen, aan het hoofdbestuur voor te stellen eene andere onderscheiding toe te kennen aan zulke antwoorden, die zij meent dat daarop aanspraak hebben.

Art. 6. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Maatschappij.

Art. 7. De uitslag der beoordeeling zal terstond na de uitspraak der jury worden bekend gemaakt, en de ingekomen plannen zullen worden tentoongesteld tijdens de Algemeene Vergadering in Mei 1900, waarin de bekroningen zullen worden uitgereikt.

Art. 8. Alle ontwerpen worden tentoongesteld in die steden, waar Afdeelingen der Maatschappij zijn gevestigd De niet bekroonde ontwerpen kunnen daarna in April 1901 worden afgehaald aan het bureau der Maatschappij te Amsterdam, op vertoon van het in art. 2 vermelde herkenningsteeken. De stukken der inzenders, buiten Amsterdam woonachtig, worden na genoemd tijdsbestek en tegen overlegging van het herkenningsteeken, aan een op te geven adres teruggezonden.

In bijzondere gevallen, ter beoordeeling van het Bestuur der Maatschappij, kunnen op uitdrukkelijk verlangen der inzenders, teekeningen binnen dit tijdsbestek worden teruggegeven.

Het Bestuur der Maatschappij,

A. SALM G.BZN., Voorzitter.

C. T. J. LOUIS RIEHER, Secretaris.

Amsterdam, Mei 1899.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

AMSTERDAM. De uitvoering der bovenbouwen voor den doorgang onder den spoorweg in de Zeeburgerdijk en de bruggen over het Loozingskanaal en de nieuwe vaart te Amsterdam, een en ander ten behoeve van de aansluiting van het Gemeentelijk Entrepot aldaar, is niet opgedragen aan den laagsten inschrijver maar aan de Constructiewerkplaatsen te Winschoten voor een bedrag van *f* 80.350

Aflevering 5 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese, te Utrecht) bevat: Zijdefabrikanten onder de dieren, door Dr. N. Sinia. — De optische Firma Carl Zeiss en de constructie der Apochromaten, door Dr. R. G. Rijkens. — De oorzaak der zwarte vlekken op de bladeren van den eschdoorn, door C. E. Destrée. — De Antarctis, door A. D. Hagedoorn. — Snelwerkende stoomverbrekers voor hooggespannen stroomen, door Dr. L. Bleekrode. — Boekaankondiging. — Sterrekundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

geplaatst bij de directie, de ter beschikking gestelde ambtenaar op non-activiteit J. K. E. Trielbart;

ontheven op verzoek, wegens ziekte, eervol van zijne ter beschikking stelling van den directeur der burgerlijke openbare werken, ten einde dienst te doen als adspirant-ingenieur, de ambtenaar op wachtgeld Jhr. R. R. L. de Muralt, laatstelijk adspirant-ingenieur;

overgeplaatst naar de residentie Lampongsche districten, de opzichter 1e kl. K. A. Berkhemer; naar de residentie Batavia, de opzichter 2e kl. Th. C. H. J. Vogelenzang.

— Bij het mijnwezen is:

belast met de waarneming der betrekking van ingenieur 1e kl. W. G. Ribbius, vroeger die betrekking bekleed hebbende.

— Bij den dienst van het grondpeilwezen is:

overgeplaatst naar Telok Betong, de boormeester 1e k Jhr. J. Th. Goldmann.

— Aan den heer Dr. G. A. Oskamp, hoogleeraar titulair in de hoogere wiskunde en de werktuigkunde bij het Kon. Instituut der marine, zal op verzoek met 1 Sept. a. s. eervol ontslag worden verleend onder toekenning van pensioen.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenl. Zaken is, met ingang van 1 Juni, aan P. A. Schroot, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als assistent voor de burgerlijke bouwkunde aan de Polytechnische School te Delft.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: P. Mulder, te Zutfen, bij de uitvoering van baggerwerk tot voortzetting der verbetering van den IJsel beneden Deventer; J. de Keuning, te Dordrecht, bij het maken van werken tot verbetering van den IJsel boven Deventer, en W. J Ragut J.Pz. bij de uitvoering van baggerwerk tot verruiming der vaargeul aan den benedenmond van het Spui op de Bieningen.

— Op ruim 63-jarigen leeftijd is overleden de heer F. L Berghuis, directeur der Ambachtsschool te Arnhem.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Associé of teekenaar tegen vast salaris. Adres lett. N M. Bureau dezes. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Leeraar in het lijnteekenen aan de Ambachtsschool te Rotterdam, voor de morgenuren. Adres vóór 31 Mei aan den directeur. (*Zie advert. in dit no.*)

— Teekenaar-ontwerper en opzichter-teekenaar. Adres lett. H S. Bureau dezes. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Jongmensch, als teekenaar op Lips' Brandkastenfabriek, Dordrecht. (*Zie advert. in dit no.*)

— Bouwkundig opzichter-teekenaar P. G., op de hoogte van uitvoering en zelfstandig kunnende werken. Adres, met opgaaf van leeftijd enz., lett. L T M, Alg. Advert.-bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Bouwk. Opz.-Teeken. leeft. 25 j. ong. sal. *f* 70 à 80 p. m,

GEBRs. HEINLE,

39, Prinses-Mariestraat 39,

'S-GRAVENHAGE.

GLAS IN LOOD.

Geëtst
Geschilderd
Gebrand GLAS.

Specialiteit in het versieren met **Opalescent-glas.**

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 86 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

ROLLUIKEN van ***hout*** en van ***staal***, in verschillende ***constructiën.*** Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij

W. M. M. SCHOLTE,

Fabrikant, Prinsengracht 516, AMSTERDAM.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag den 20n Juni 1899,*** des namiddags ten **2** ure *(lokale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 766.

Het wijzigen van sporen en wissels, het maken, uitbreiden, wijzigen, verplaatsen en opruimen van gebouwen en inrichtingen met daarmede in verband staande werken op het station *Vijmegen.*

Begroting ***f* 138.000.—.**

De besteding geschiedt volgens § 184 van het bestek.

Het bestek ligt van den 23n Mei 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park, en aan het Bureau van den Heer Sectie-Ingenieur D. MOLENAAR, te *Zutphen*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ***f* 2.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 13n Juni 1899, ten 9 ure 30 voormiddag (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 17n Mei 1899.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 31 Mei 1899,** des voormiddags te **elf uren,** zal namens zijn principaal door den architect J. WOLBERS, in „Café Neuf", bij de *Groote Houtpoort te HAARLEM* worden aanbesteed:

Het bouwen van eene villa en stal met koetshuis in het villapark „Duin en Daal", gemeente Bloemendaal.

Aanwijs op het terrein **Vrijdag 26 Mei** en **Maandag 29 Mei** des namiddags te vier ure. Bestek en teekeningen te verkrijgen tegen betaling van *f* 2 bij de Firma RUIJGROK en Co., boekdrukkers, Gedempte Oude Gracht te Haarlem.

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.

SPECIALITEIT in verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken en Tuinkoepels.

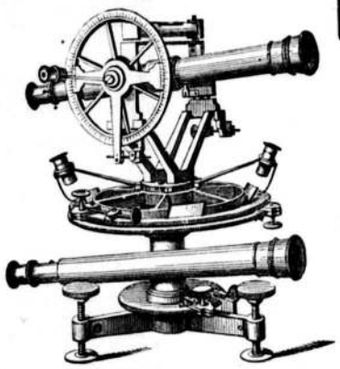

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**

Geëmailleerde Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

VAN RIJN & Co., **SPIEGEL- en VERSTERGLAS.**

ROTTERDAM.

Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.

Glasverzilvering voor de ***grootste maten.***

Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

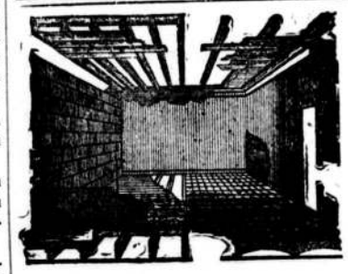

Geluidwerende tusschenvloeren, ondervloeren voor houtcementdaken, brandvrije separatieën en plafonds.

Excelsiorplaten.

GEBR. VAN DER VIJGH, AMSTERDAM,

Fabriek van vuurvaste Wand- en Plafondplaten volgens nieuw Systeem.

Eenig, onovertreffbaar materiaal. Lichtdicht, geluidwerend. Verkrijgbaar in verschillende dikten. Steeds grooten voorraad. Directe levering. Uitvoering op 't werk door onze eigene stellers. Voorgeschreven bij particuliere- en gemeentewerken. Op aanvraag *gratis* toezending van *Brochure, Monsters* en *Prijs.*

Wereldtentoonstelling Amsterdam 1895. Gouden Medaille.

P. KOOIJ,

Mr. Steenhouwer en Marbrier,

Z.-O. Buitensingel 203,

DEN HAAG.

Atelier voor alle in den ruimsten zin voorkomende **Hardsteen, Zandsteen, Marmerwerken, Grafzerken** en **Schoorsteenmantels.**

Telephoon 790.

W. VAN MERKESTEYN,

Rijtuig- en Wapenschilder.

FIJNSTE UITVOERING VAN

Rijtuig- en Wapenschilderwerk,

Kunstlakwerk en Decoratieschildering.

Billijke Prijsberekening.

Vraag Prijsopgaaf en Monsters van Uitvoering.

Gerard Doustraat 1e en 1f.

AMSTERDAM.

HOUTCEMENT

BEDEKKINGEN worden tot **billijke prijzen** en onder **garantie** geleverd door

W. J. VAN ELDEN Hz.

Lood- en Zinkwerker,

Singel 229 b/d Paleisstraat, AMSTERDAM.

Vertegenwoordiger der sedert **1868** gevestigde firma **CARL SCHMIDT & Co.,** te *HIRSCHBERG in Silezie.*

Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar.

J. VAN DER MOST,

Steenhouwer en Metselaar,

SCHIEDAM.

Molensteenen, Slijpsteenen.

Ruw en bewerkt

MARMER.

SCHOORSTEENMANTELS

VRIJDAG, 9 Juni.

's-Gravenhage, te 1 uur, door het min. van waterst. enz.: 1o. de aanleg van eene lijn met twee draden langs den spoorweg tusschen Leiden en Bodegraven. Ram. f 1165.

2o. het bijspannen van twee draden aan de palen der lijn tusschen Bodegraven en Utrecht Ram. f 1220. Inl. bij den hoofding. der telegraphie te 's-Gravenhage en den ing. te Amsterdam.

ZATERDAG, 10 Juni.

Zwolle, te 1¼ uren. door burg. en weth.: het maken van een los- en ladingplaats langs de Diezerkade en het Bleekerswegje en andere daarmede in verband staande werken. Inl. bij den gemeentearch. J. L. van Essen. Aanw. 8 Juni, te 2 uren.

Op onbepaalden datum.

Rauwerderhem, door burg. en weth.: het vernieuwen van de vaste brug over de Aesgewegsvaart, in den grintweg te Sybrandaburen. Inl. bij den gemeenteopz. P. de Graaf te Irnsum. Aanw. 5 Juni, te 10 uren.

MEDEDEELINGEN.

Utrecht. De bouw der studentensocieteit, onder beheer van den arch. A. H Zinsmeister te Amsterdam, (zie den volledigen uitslag in het vorig nummer) is gegund aan J. H. de Vos, te Utrecht, voor f 94 690.

AMBACHTSSCHOOL.

Aan de **Ambachtsschool te Rotterdam** wordt GEVRAAGD:

een Leeraar

in het **Lijnteekenen,** om gedurende de morgenuren onderwijs te geven.

Bevoegdheid tot het geven van Middelbaar Onderwijs, acte M² voor rechtlijnig teekenen en perspectief strekt tot aanbeveling.

Zij, die voor deze betrekking in aanmerking wenschen te komen, vervoegen zich in persoon bij den Directeur vóór den *31sten Mei a. s*

HET BESTUUR.

ROTTERDAM, 15 Mei 1899.

LOUIS NAGEL & Co.,

Arnhem.

ENGELSCHE

Stal- en Tuigkamer-inrichtingen.

— Catalogussen gratis. —

— Teekeningen en Begrootingen Kosteloos. —

W. J. WEISSENO,

Nieuwendijk 111, Amsterdam.

Fabriceert GEIJKTE DUIMSTOKKEN, Twee- en Vijf Meterlatten, STALEN MEETKETTINGEN, Bakens, Jalons, KOPEREN EN STALEN **Peillijnen, Peillooden, Peilstokken, *PEILSCHALEN enz.* Magazijn van Passerdoozen,** TEEKENBEHOEFTEN ***en Optische Instrumenten.*** **EQUERRES, PRISMA'S enz.**

Op LIPS'

Brandkastenfabriek

te Dordrecht

kan geplaatst worden een JONGMENSCH als

TEEKENAAR.

Moet zelfstandig kunnen werken.

MEIJJES & BOSCH.

Asphaltfabrikanten. WIJHE (Holland)

Leggen: **HOUTCEMENTDAKEN, MASTIKDAKEN, ASPHALTDAKEN en ASPHALTVLOEREN.**

Fabriceeren: **ASPHALTDAKPAPIER, HOUTCEMENT, ISOLEERPLATEN, CARBOLINEUM, enz.**

Directe levering. Prima referentiën. Concurreerende prijzen Veeljarige garantie.

WILH. TILLMANNS'SCHE WELLBLECHFABRIK U. VERZINKEREI, REMSCHEID.

OVERKAPPINGEN, LOODSEN enz. van gegolfd plaatijzer.

ROLLUIKEN van Staal of Hout in verschillende constructies.

Vertegenwoordiger: B J. HESSELINK, Keizersgracht 263. Amsterdam.

STOOMHOUTDRAAIERIJ EN ZAGERIJ

van het **Broederhuis te Zeist.**

Biedt zich beleefd aan tot het vervaardigen van alle

HOUTDRAAIWERKEN,

net en **goed** afgewerkt. **Lage prijzen. Figuur-** en **Ornamentzagerij; Versieringen** voor **Veranda's, Tuinhuizen, Balustrades, enz. enz.**

Bij grootere partijen aanmerkelijke **PRIJSVERMINDERING.**

A. P. SCHOTEL Gzn.

DORDRECHT.

Stoommarmerzagerij Steenhouwerij.

Steen- en Marmerhandel.

H. P. DEN BOER,

Wollenfoppenstraat **37,**

ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met uitrijdenden bakvloer en Draaiovens.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG Nº. 22. ZATERDAG, 3 Juni 1899.

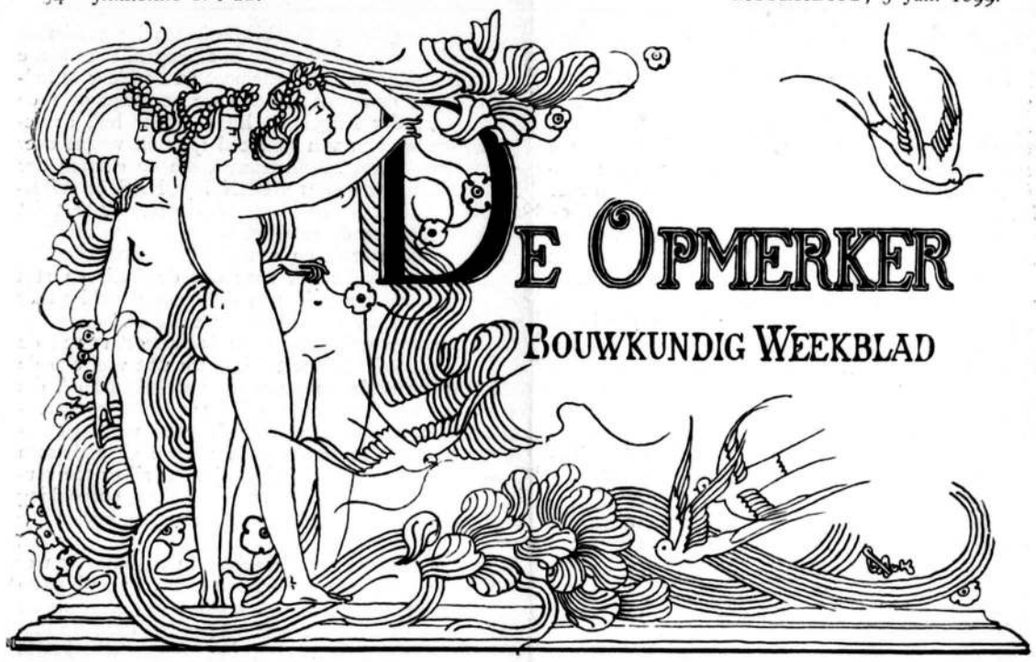

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar b.j vooruitbetaling voor het binnenland f 5.—; voor België f 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, f 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat f 0.25, zonder plaat f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

NIEUWE KUNST.

Men mag er van zeggen, wat men wil, doch de nieuwe kunst maakt vorderingen. Het zal misschien niet lang meer duren, of zij heeft de oude kunst geheel verdrongen. Zijt gij blind voor de teekenen der tijden, o verdwaasde, die niet zien wilt hoe de nieuwe kunst van de roode daken der verzekeringsgebouwen en landhuizen, van de betegelde puien der winkelhuizen gepredikt wordt? Het publiek begint al aardig te bijten aan het aas, dat de looze hengelaars, die men architecten noemt, thans aan hun snoer hebben.

Ook anderen zijn van de goede werking reeds overtuigd. Een behanger maakte onlangs een handige reclame voor niets meer of minder dan „behangselpapier, genre libre aesthétique". Men lette hier wel op de „ae", die ongetwijfeld niet zonder bedoeling, als het ware om het gewicht der zaak beter te doen uitkomen, is geplaatst. Onze behanger, met zijn tijd meegaande, zond een keurig uitgevoerd boekje de wijde wereld in, om het publiek omtrent de „vrije schoonheidsleer", die verre nicht van de „vrije liefde", „vrije vrouwenvereeniging" en dergelijke jongedochters, naar behooren op de hoogte te brengen.

Het loont wel de moeite, den inhoud van het boekje aan een eenigszins uitvoerig onderzoek te onderwerpen. De schrijver begint (men zou het bij een behanger niet zoeken) met een aanhaling uit Boileau: „Rien n'est beau que le vrai". Ook dit is een teeken des tijds, want tot dusverre waren de behangers den schrijver van „l'Art poétique" niet zeer welgezind, omdat hij zoo tegen de „festons" en de „astragales" was te keer gegaan.

De aanhaling dient maar als motto. Doch dan begint de behanger zelf. Hij zet zich in postuur als een nutsredenaar, kucht even en zegt: „Geliefde en veelgewenschte hoorders"..... of neen, dit laat hij weg, maar het past toch wel in zijn kader..... „Wij leven in een overgangstijdperk, waarin op elk gebied naar nieuwe vormen gezocht wordt, zoo ook op dat der decoratieve kunst." De hoorders knikken toestemmend, als wilden zij zeggen: „precies ons idee".

De redenaar vervolgt: „Voor de kunstenaars onder de Grieken, die leefden in een tijd

„Toen 't schoone tooverkleed der mythe
„Zich lieflijk om de waarheid wond",

toen overal het spoor van een god of godin werd gezien, dat aan de natuur een hoogeren adel gaf, was het niet moeilijk, telkens nieuwe vormen te ontdekken en uit de idee zelf verdere inspiratie te ontvangen."

De hoorders vinden dit prachtig mooi gezegd, maar zij vatten niet, hoe de spreker hen van de „oude" Grieken naar het hedendaagsche behangselpapier zal brengen. De behanger echter loopt met zevenmijlslaarzen, en „passons au déluge" behoeft hem niet eens te worden toegeroepen.

„Toen in de vijftiende eeuw de renaissance werd geboren, hield men zich vooral in Italië niet altijd aan het zuiver herstellen der oude kunst, maar bezigde men nieuwe versiering, waarbij voorbeelden uit het plantenrijk dienst deden."

Een kranig behanger, dat dient toch maar gezegd, die zoo goed in Italië thuis is. De man is zeker met Lissone meê geweest. Zijn collega's zouden wel doen, ook op deze wijze hun gezichtsveld uit te breiden. Wat zag hij dadelijk, dat de in de vijftiende eeuw geboren wedergeboorte-stijl zich niet hield aan het zuiver herstellen der oude kunst! Hij heeft bepaald Burkhard's Cicerone uit het hoofd geleerd, voor hij naar het Zuiden vertrok.

„De renaissance werd tijdelijk opgevolgd door den rococotijd, om, na het eerste keizerrijk, onder den invloed van nadere kennismaking met Helleensche

kunstgewrochten, weer overal haar invloed te doen gelden."

Nu roept Boileau den behanger toe: „ne forçons point nôtre talent", maar deze hoort hem niet; zijn zevenmijls-laarzen spelen hem parten en doen hem, met minachting voor al wat geschiedenis heet, over twee eeuwen tegelijk heenstappen en van de vijftiende eeuw in de achttiende belanden. Men kan zeer goed op de hoogte wezen van Italiaansche kunst, en toch de geschiedenis maar vaag in zijn hoofd hebben.

Moest de sociale kwestie, thans aan de orde van den dag, onaangeroerd blijven? Dat mocht niet, wilde de behanger zijn doel bereiken.

„Het sprak vanzelf, dat onze architecten, die jaren lang zoo nederig hadden gezeten aan de voeten van VIOLLET-LE-DUC, niet vrij konden blijven van de sociale invloeden der veelbewogen laatste helft van deze eeuw, invloeden die hun ontstaan te danken hebben aan de reusachtige uitbreiding van het machinewezen, het gevolg van de grootsche ontdekkingen op het gebied van stoom en electriciteit."

Dit is de eenige passus, aan de sociale kwestie gewijd. Maar hij is veelzeggend. Met de architecten, die zoo nederig hadden gezeten aan de voeten van den grooten Franschman, kunnen slechts de heer Cuypers en de Rijksbouwkundigen bedoeld zijn. De behanger ziet in, dat zij afgedaan hebben, wat vooral den heer Peters niet aangenaam moet stemmen. Het wordt wel niet uitdrukkelijk medegedeeld, maar het is toch tusschen de regels te lezen, dat er een innig verband bestaat tusschen de nieuwe kunst, Marx, de Sociaal-democratische arbeiderspartij, Edison en misschien ook Röntgen, niet die van de muziek, maar die van de X-stralen.

Doch wij zijn er nog niet.

De behanger vervolgt: „Men wilde breken met de antieken en de renaissance, ten einde iets oorspronkelijks te vinden, iets, dat in steen, ijzer en hout het zegel zou kunnen zetten op het merkwaardig stuk cultuurgeschiedenis, dat wij thans bezig zijn te maken". Hier treft de verrassende beeldspraak. Dat zegel in ijzer, steen en hout, gezet op een merkwaardig stuk, herinnert het niet aan de douanen, de rechterlijke macht en de apocalypse tegelijk?

Nu wordt de schrijver bescheiden, al maakt hij gebruik van de pluralis majestatis. „Het staat niet aan ons te beoordeelen, of de moderne bouwkunst dit werkelijk doet, maar zeker is het, dat het in Amerika gegeven voorbeeld prikkelend heeft gewerkt en er ook onder onze Hollandsche architecten kunstenaars worden gevonden, die trachten te geraken tot oorspronkelijkheid."

Aan de goede bedoeling van den behanger behoeft niet getwijfeld. Maar was het wel goed gezien, om Berlage en zijn volgers onder den neus te wrijven, dat zij hun voorbeelden uit Amerika haalden? Dat hoort niemand graag, en een behanger moet iedereen te vriend houden.

Tot dusverre heeft de schrijver zich met meer of minder geluk op terrein bewogen, dat hem vreemd was. Doch nu komt hij aan zijn eigenlijk vak.

„Evenzeer als de architecten er eindelijk toe kwamen om te ontdekken en te bekennen, dat men, maar altijd de renaissance huldigende, er eindelijk toe zou geraken om elkander te copieeren, bleek het ook weldra, dat men hetzelfde deed bij de inwendige versiering en stoffeering van het huis dat zij gebouwd hadden. Steeds werden dezelfde vormen, dezelfde typen herhaald, steeds volgde men denzelfden stijl en als er sprake was van wandbekleeding, dan mocht het karakter der stof veranderen, motief, stijl en teekening bleven gelijk. Ook in Engeland beproefde men, en wel met vrij groot succes, bij de inwendige versiering van het huis een nieuw genre te scheppen, een nieuwe schoonheidsleer van het ornement en de kleur te huldigen. Meer dan eens stonden we verbaasd over de architectuur der Engelsche huizen, over hun aardewerk, hun werken van gesmeed ijzer en vooral over hun wandversiering. Kunstenaars, die de eischen der practijk kenden, zooals BURNE JONES en WILLIAM MORRIS en last not least WALTER CRANE, hebben daartoe het beste gegeven wat hun talent, goede smaak en vaardige teekenpen konden leveren. Zij streefden er naar een decoratieven stijl te vormen, aanpassende aan de nieuwe architectuur der bouwmeesters van de moderne school."

Die „nieuwe architectuur der bouwmeesters van de moderne school" herinnert misschien wat veel aan de bekende „vreemde etrangers uit het buitenland", die eens door een courantenschrijver werden waargenomen. Doch overigens is dit gedeelte er wel op berekend de lezers te treffen. Als nieuwe Columbussen ontdekten de architecten eindelijk, dat zij er toe zouden geraken elkander te copieeren. Deze ontdekking vervulde hen met schrik en afgrijzen. De „inwendige versierders", ook gezegd de behangers en stoffeerders, keerden nu almede tot zichzelven in en begonnen er zich ongerust over te voelen, dat, hoeveel verschil van stof zij hunnen klanten ook konden toonen, toch de motieven, de stijl en de teekening steeds dezelfde bleven. Toen echter de nood op het hoogste was, kwam er hulp. Pleegt het, in den regel althans, in het oosten te dagen, nu daagde het in het westen, en ging de zon der nieuwe kunst in Engeland op. De behangers aanbaden het nieuwe licht en de priesters die zijn tempel bedienden.

Maar ofschoon wij ook den schrijver veilig onder die aanbidders mogen rekenen, hij maakt toch eenig voorbehoud. Hij vraagt zich af, of de Engelsche kunstenaars wel altijd geslaagd zijn. Het antwoord op die vraag luidt ontkennend, doch verschoonend tevens. „Het huldigen der zuivere schoonheidsleer in nieuwe vormen, d. w. z. het zooveel mogelijk nakomen van de waarheid, die de natuur geeft, is zoo moeilijk en soms kwam het ons voor, dat, bij het ernstig willen naar iets oorspronkelijks, wel eens de goede smaak verloren ging."

Hier is de gedachtengang zóó stout, dat, wist men het niet, het haast moeilijk valt te gelooven, dat hier een behanger aan het woord is. Zuivere schoonheidsleer in nieuwe vormen = het zooveel mogelijk nabijkomen van de waarheid die de natuur geeft..... daar is in eens de formule, waarnaar reeds zoo lang wordt gezocht, gevonden. Een „eureka" moet aan de lippen des schrijvers zijn ontsnapt, toen hij deze waarheid had ontdekt, en die, al was zij dan ook niet door de natuur gegeven, hem toch in al haar naaktheid voor den geest bleef staan. De bekende „waarheden als koeien" kunnen nu in de sloot verzinken, waaruit zij nooit gehaald hadden moeten worden. Ook de tegenstelling tusschen oorspronkelijkheid en goeden smaak is treffend.

Nu komen er nog eenige beschouwingen waarin „Künstlers Erdenwallen" ter sprake wordt gebracht.

„Het is een feit, dat het Fransche gezegde „l'art pour l'art" nergens moeilijker is in practijk te brengen dan in de kunstindustrie, in welker dienst de kunst zich trouwens in de laatste jaren zoo blijmoedig heeft gesteld — vermoedelijk omdat de ars purissima maar al te dikwerf slechts een stuk droog brood heeft."

Dat is nu nog eens een rara avis, die behanger, latinist tevens. Of hij is om raad gaan vragen bij zijn buurman, den apotheker, en heeft deze hem gezegd, dat de doctoren, door water met den naam aqua purissima te bestempelen, deze doodeenvoudige vloeistof in een vocht herscheppen, dat de zieke, als hij het recept gelezen heeft, met vol vertrouwen voor iets bijzonder heilzaams slikt?

Toch vinden wij het niet verstandig van den schrijver, dat hij, zij het dan onder bedekking van het Latijn, den kunstenaars verwijt, dat zij slechts een „stuk droog brood" verdienen, en dat zij, pecuniae causa, zich zoo „blijmoedig" in dienst der nijverheid hebben gesteld. Er zijn dingen, die iedereen weet, en die men toch beter doet niet te zeggen.

Wij konden onlangs lezen, dat in de voorname krinvan van het buitenland het hypnotiseeren bijzonder in de mode is. Zelfs de tafeldans wordt met vlijt beoefend. Zoo mag het ons dan niet verbazen, dat onze behanger ook over suggestie, als iets dat „up to date" is, zijn woordje wil zeggen, om het te verbinden met een opmerking, den handel betreffende.

„Men moet rekening houden met de afnemers der voorwerpen van kunstindustrie, met het publiek dat koopt — gelukkig is de kunstenaar, wien het gegeven is door de macht van zijn talent ook daarin het publiek te leiden en het door zijn kunst als 't ware te suggereeren."

Een taalkenner zal op dezen laatsten zin aanmerking maken; de „afnemers" zullen hem een leelijk Germanisme lijken, en hij zal niet willen begrijpen, waarin het publiek moet geleid worden. De bedoeling zal wel zijn, dat de kunstenaar, als een tweede rattenvanger van Hameln, al suggereerend het publiek naar den winkel van den behanger moet lokken.

Deze kunstenaar heeft de schrijver gevonden. Het is een professor, en dus natuurlijk een Duitscher; zijn naam luidt Otto Eckmann. De zin, waarmede deze hoogleeraar bij ons publiek wordt ingeleid, is blijkbaar uit het Duitsch vertaald.

„Een dergelijke kunstenaar „von Gottes Gnaden" vinden wij in professor Otto Eckmann; zonder omwegen en volmondig wordt door de aanhangers der moderne richting erkend, dat deze revolutionnair in de kunst de schepper is van een nieuw genre, waarmêe hij, ook door zijn oorspronkelijke denkbeelden, het publiek niet alleen overbluft, maar waardoor hij tevens toont niet te willen arbeiden voor de groote markt, maar slechts voor die bevoorrechten, die boven hun vijf zinnen nog een zesde hebben ontvangen, waaraan wij geen naam kunnen geven, maar die zich telkens uit, wanneer zij staan voor de openbaringen van hen, die door de Grieken „de lievelingen der Goden" worden genoemd."

Een zin van zulk een lengte kan slechts een Duitscher schrijven. De professor is nog al wat — van Gods genade, een revolutionnair (wat anders zelden samengaat), de schepper van een nieuw genre, een man met oorspronkelijke denkbeelden, iemand die het publiek overd..., die niet voor de groote markt wil werken, maar die zich slechts wendt tot personen met zes zinnen, zooals men vermoedt, dat er op de planeet Mars bestaan. Het is dus een echte duizendkunstenaar; jammer maar, dat zulk een man zich alleen met het maken van behangselpapier bezighoudt.

Ook de beschrijvingen der behangselpapieren zijn blijkbaar uit het Duitsch vertaald. Maar ten slotte wordt de behanger weer zichzelf.

„Het is mij een eer", zoo besluit hij, „een groot genoegen tevens, dat ik de wonderen van dit talent, neergelegd op het eenvoudige behangselpapier, bij mijn landgenooten mag introduceeren. Te loochenen valt het niet, dat tot dusverre in onzen handel aan een waarlijk voortreflijk genre gebrek was. Hoe vaak kwam het niet voor, dat schoone vrouwen, die haar interieur wilden aanpassen aan haar eigen persoonlijkheid en aan de kunstzinnige millerienes, waarmede zij zich hebben weten te omringen, tevergeefs zochten naar een behangselpapier, dat harmonieerde met het ideaal, dat zij zich stelden."

Reeds zien wij, in onze verbeelding, de schoone vrouwen naar des behangers winkel stroomen. Deze gedachte stemt ook den schrijver ietwat dithyrambisch.

„Noch de Fransche, noch de Engelsche fabrieken bevredigden haar fijnen smaak.

> En daar weerklinkt het eensklaps: 't is gevonden,
> Ge zijt verwezenlijkt, mijn schoonste droom.'

Een kapper te Parijs verkocht een odeur, onder het opschrift: „le rève du parfumeur réalisé". De behanger heeft hem overtroffen, toen hij ditzelfde zei, doch in gebonden stijl; mogelijk gaf hij wel het fragment van een sonnet, dat vervolgt:

> Wie zal bedwingen mijner klanten stroom?
> Mijn concurrenten, door den nijd verslonden,
> Staan voor mijn winkelraam met open monden,
> Politietoezicht houdt hun wraak in toom.

In onze jeugd hebben wij Judels als „de zangzieke behanger" triumfen zien vieren. De zangzieke behangers, men ziet het, zijn de wereld nog niet uit.

En nu de peroratie. „Met alle traditie brekende, geheel zichzelf zijnde, zijn motieven ontleenende aan de eenvoudige natuur, schiep Eckmann datgene, waarnaar ook wij jaren, jarenlang hebben uitgezien, die typische ideaal-versieringen onzer kamerwanden, waarbij zich elke meubelstijl, mits men maar rekening houdt met vormen en kleuren, kan aanpassen. Ik heb daaromtrent niets meer te zeggen, hoewel ik geloof, nog niet genoeg gezegd te hebben. Trouwens van de meerdere of mindere waarde van Eckmann's voortreflijk werk kan een ieder zich in mijn magazijn komen overtuigen."

Daar is iets aandoenlijks in dit „Zuster Anna, ziet gij nog niets komen?" Maar het leed is geleden, de strijd is gestreden, de zege is behaald. Eind goed, al goed.

***

Er zijn misschien menschen, die met ons in meening over de brochure verschillen. Maar zelfs hij, die den krans afkeurt, waarmede men in dit geval den wijn heeft meenen te moeten behangen, zal toch toegeven, dat die wijn, in deze de behangsels, goed is. Reeds de verkleinde reproducties maken een zeer behaaglijken indruk. En zoo mogen dan den behanger zijn stilistische bokkensprongen vergeven worden, omdat hij inderdaad fraaie dessins voor betrekkelijk geringen prijs beschikbaar heeft gesteld.

DELFT

Voor het meerendeel der Nederlanders is Delft niets anders dan een bij uitstek stille stad. Velen zijn haar voorbijgespoord, of hebben de stad verwenscht, als de trein er stilhield, waardoor de reis van den Haag naar Rotterdam langer werd, dan zij aangenaam achtten. Ja, er zullen er wel geweest zijn, die ons voorgeslacht dwaas hebben gevonden, omdat het zoo vlak bij den Haag een stad ging stichten, die, naar hun meening, daar volstrekt niet noodig was. Dat hun wrevel zich niet tegen de grondvesters van Delft, maar tegen graaf Willem en zijn zoon Floris moest richten, die hun „Haag" zoo dicht bij de tweede der stemmende Hollandsche steden aanlegden, vergaten zij.

Uit de vaderlandsche geschiedenis weten wij, dat prins Willem I te Delft vermoord werd. In onze jeugd, toen ook de wet op het middelbaar onderwijs

nog was „gelijk een zuigling in de luren" en toch reeds deed „alsof in hare jeugdigste uren De Gelder haar had beet gehad", in dien gulden tijd der „Hoogere" Burgerscholen hadden wij een leeraar in de Nederlandsche taal, die er zijn „fort" van maakte, om ons zinnen te dicteeren ter ontleding, een werkje, waarvan wij nu het nut nog niet inzien. De man, die reeds lang, als hij ten minste nog leeft, zijn „otium cum dignitate" geniet, dweepte met de geschiedenis des vaderlands en met nangkingsche pantalons. Hij begon op zekeren keer een zin als volgt: „Prins Willem de eerste stond versteld", en liet daar, tot niet geringe verbazing van zijn discipelen op volgen: „toen hij te Delft doodgeschoten werd". Nog herinneren wij ons de onbedaarlijke lachbuien, die op dezen lapsus calami volgden; nog zien wij het vaderlijk gezicht van den directeur, die op het rumoer kwam toeschieten, zijn toornige uitdrukking verliezen en zich tot een maar half bedwongen lach plooien, toen de oorzaak der vroolijkheid werd medegedeeld .

Er zijn nu bij het „Middelbaar" onderwijs, ofschoon het nog volgens dezelfde wet gegeven wordt, als toen, zulke leeraren, zulke directeuren niet meer. En ook de Polytechnische School, die „parel" in de kroon van gezegd onderwijs, is niet meer als in die gulden dagen. Ja, het ontbreekt thans niet aan neuswijzen, die beweren, dat het nooit een echte parel geweest is.

Maar toch zou Delft ons Polytechnicum niet graag missen, want de jongelingen, die daar door de zuigfiesch der wetenschap verkwikt worden, brengen er heel wat vertier. Slechts aan de „spoorstudenten" hebben de Delftenaars, zooals begrijpelijk is, een hekel. Misschien kan men ze, als meer dan negentig dagen in de grijze veste vertoevende, wel met de forensenwet te pakken nemen.

Doch, alle gekheid op een stokje. Is er misschien, voor wie als vreemdeling door Delft wandelt, in de straten weinig leven te bespeuren, dit neemt niet weg, dat aan het openbaar leven door de burgerij met prijzenswaardigen ijver wordt deelgenomen.

Daar hebt gij bijvoorbeeld den heer M. J. Bruigom, die, ofschoon het zijn lot is, dit leven door te gaan onder een benaming, waarmede andere Nederlanders zich slechts twee of drie weken kunnen tooien, daardoor zijn opgewektheid niet heeft verloren, om aandacht te schenken aan zaken, welke voor hen, die op het punt staan den beteekenisvollen gang naar het raadhuis te ondernemen, meestal weinig aantrekkelijks bezitten.

Den 17n Mei dezes jaars ging ook de heer Bruigom op ten stadhuize, maar niet, zooals misschien enkele zijner naamgenooten om zich, aan de zijde zijner uitverkorene, het huwelijksformulier door den burgemeester te doen voorlezen, en een plechtig „ja" uit te spreken. Het was geheel iets anders, dat hem naar burgemeesters-kamer voerde.

Als meester metselaar „ruim acht en twintig jaar te Delft bekend" ging hij aan het hoofd der gemeente de bezwaren mededeelen, die hij had tegen de in uitvoering zijnde openbare werken. Doch de burgervader, in een booze bui, belette den bezwaarde „op zeer onaangenamen en zeer onbescheiden toon" te zeggen wat hij op het hart had.

Het schijnt, dat de meester metselaar toen verstoord is heengegaan, zich voornemend, den Raad der gemeente met zijn grieven in kennis te stellen. En nu heeft hij, in een „openbare aanklacht", aan zijn voornemen gevolg gegeven.

Allereerst geeft hij zijn meening omtrent den „Nieuwen Langendijk" en de daar gemaakte riolen, die naar zijn oordeel te hoog liggen, zoodat vele bewoners er geen gebruik van kunnen maken. Dit is ongetwijfeld onaangenaam voor de Nieuwe Langendijkers, maar het komt ons voor, dat, wanneer zij de diensten van een bekwamen meester metselaar inroepen, deze hun de gewenschte afvoer wel zal kunnen verschaffen. Het ware althans te beproeven.

Erger is datgene, wat omtrent den „torenbouw" wordt opgemerkt. De argelooze lezer denkt hier aan 't elfde hoofdstuk van Genesis, toen de menschen „van eenerlei sprake en van eenerlei woorden" tot elkander zeiden: „Kom aan laat ons tichelen strijken en wèl doorbranden". Doch geen toren, als te Babel, wordt op het oogenblik te Delft opgericht. De burgers zijn slechts bezig, den bekenden scheeven toren, die alleen te Pisa concurrentie heeft, te herstellen. De heer Bruigom, gekomen „om te bezien de stad en den toren", heeft op de steenen of tichelen niets te zeggen, zoodat wij schijnen te mogen aannemen, dat zij „wèl doorgebrand" zijn. Toch is, naar zijn meening, de torenbouw „een groot, ongeoorloofd stuk knoeiwerk, dat zoo spoedig mogelijk weer dient afgebroken".

Waarom zulk een streng oordeel? Omdat geen „specie voor torenbouw bestemd", bij het metselwerk is gebruikt. Van de metselaars, die aan den toren te Babel werkten, heet het: „lijm was hun voor leem". De uitdrukking is niet duidelijk en de zucht, om een stafrijm te maken speelde den vertaler uit het Hebreeuwsch wis parten. Lijm noch leem werden te Delft gebruikt, ofschoon deze speciën, reeds in Genesis vermeld, als voor „torenbouw" bestemd, toch zeker genoemd mogen worden.

De specie te Delft gebezigd bestaat „uit drie deeltn Maaszand, twee deelen schelpkalk en één deel tras". Hoe is het mogelijk, vraagt men zich af, dat in dezelfde stad, waar een leeraar aan de Polytechnische School nu al sinds jaren zijn anathema's tegen de tras slingert, dit vaderlandsche product, dat ongetwijfeld vele nadeelen heeft, nog zoo in de gunst kan zijn? Men beweert wel eens, dat de kwaliteit der geloovigen afneemt, naarmate zij dichter bij Rome wonen. In vele steden van ons vaderland heeft de heer Van der Kloes, door zijn ijverig prediken, de tras reeds doen afschaffen.

Toch gaat de Delftsche gemeentearchitect hier niet over één nacht ijs, want de samenstelling der specie werd door de commissie voor den torenbouw, de heeren Nics. Molenaar, F. J. Nieuwenhuis, C. B. Posthumus Meijjes en den architect vastgesteld terwijl ook de heer Van der Kloes in § 68 van zijn algemeene voorschriften voor dergelijke werken specie, bestaande uit 2 schelpkalk, 1 tras en 3 à 4 zand aanbeveelt, maar dit neemt niet weg, dat de Delftsche meestermetselaar een goed werk heeft gedaan, met zijn burgervader de specie eens onder den neus te houden. Dat deze daarvan niet gediend was en den heer Bruigom op minder aangename manier de deur wees, ja, daaraan heeft noch de specie, noch de burgervader schuld, maar schijnt geweten te moeten worden aan de omstandigheid, dat de heeren elkaar niet goed begrepen hebben.

Er komt onder het door den heer Bruigom opgemerkte nog wel het een en ander voor, dat der overweging waard is. Is Haarlem de kweekplaats der Nederlandsche bloembollen, Delft wordt door den adressant niet zonder een zweem van burgertrots „de kweekplaats van Nederlands bouwkunst" genoemd. Het woord geeft te denken. Want wat de kweekerij aan architecten opleverde, werd tot dusverre door de markt nog niet zóó gewaardeerd, als wat door buitenlandsche of kleine inlandsche in den handel kwam.

Daar zijn er, die het wijten aan de inrichting der Delftsche kweekerij, anderen weer meenen, dat de kweekers niet deugen, en zich te veel op het fokken van wiskundige variëteiten toeleggen.

Delft is een stille stad. De stilte is echter slechts schijnbaar. Een plaats, die nog meester-metselaars onder haar ingezetenen telt als de heer Bruigom, die zich nog — of het met recht is, blijve in het midden — de kweekplaats der Nederlandsche bouwkunst kan noemen, die plaats heeft leven, al is het dan ook niet aan de oppervlakte zichtbaar. Geen onvriendelijk burgemeester, geen voor torenbouw tras gebruikend gemeente-architect kan de faam van zulk een stad deren.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van Woensdag 31 *Mei* 1899.

In deze vergadering werd het bestuursvoorstel, het toetreden van de Afdeeling als lid tot de Zuiderzee-vereeniging, goedgekeurd, en besloten aan het hoofdbestuur te verzoeken een adres aan de Regeering te richten tot bespoedigirg van de oplossing der Zuiderzee-questie.

Hierna werden langdurige besprekingen gehouden over een reeds vóór langen tijd in den boezem der Vereeniging opgeworpen zaak, namelijk het samenstellen van honorarium- of loontabellen voor opzichters, teekenaars en opzichter-teekenaars, waarbij een schema voor zoodanige tabel, rekening houdend met den leeftijd, werd behandeld Besloten werd, onder overlegging van dit schema, bij het hoofdbestuur op een spoedige behandeling van deze zaak aan te dringen

Na het uitbrengen van een verslag van de onlangs gehouden vergadering der Verzekerings-commissie, door den heer Hagedorn, werd de vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

'S-GRAVENHAGE. In eene vergadering van „Arti et Industriae" is het gewijzigde reglement aangenomen. Dientengevolge zal de categorie der gewone leden eene groote uitbreiding ondergaan, daar het bestuur is gemachtigd, van de bestaande kunstlievende leden degenen, die het daartoe geschikt acht, onder de categorie der gewone te rangschikken, terwijl voortaan als kunstlievende leden ook zullen kunnen toetreden zij, die niet de kunstnijverheid als vak beoefenen. Een nieuwe rubriek van aspirant leden is ingesteld voor jongelieden van 18—23 jaar, die slechts de helft van de contributie behoeven te betalen.

Op de laatste vergadering werden nog tentoongesteld een door de firma A. A. Knuyver voor een vereeniging te Pretoria vervaardigd vaandel, een door de firma Logher ontworpen en zeer fraai uitgevoerd gedreven zilveren kelk en verschillende heraldieke wapenen, door den calligraaf I. M. Lion geteekend.

Besloten werd in de tweede helft van Juli een zomertocht te maken naar Edam, Monnikendam en Marken.

— Op 5 Juni en volgende dagen wordt te 's-Gravenhage het examen gehouden voor landmeter van het kadaster.

— Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs vergadert Dinsdag 13 Juni in het lokaal „Diligentia", des voormiddags te 10½ uren. Na beraadslaging en stemming over de notulen der vergadering van 11 April 1899, wordt het verslag van de werkzaamheden in het Instituutsjaar 1898—1899 aan de orde gesteld, de rekening en verantwoording der inkomsten en uitgaven over dat jaar aangeboden en opgave gedaan van ontvangen giften, enz.

Onder de mededeelingen van den Raad van Bestuur komen voor:

a. **Een schrijven namens Hare Majesteit de Koningin, inhoudende gunstige beschikking op het verzoek, als Beschermvrouwe van het Instituut op te treden;**

b. **Koninklijk besluit, inhoudende de goedkeuring van het Reglement, zooals het is vastgesteld in de buitengewone Instituutsvergadering van den 9n Juli 1898;**

c. **Aftreden van den penningmeester B. M. Gratama en zijne vervanging door het raadslid J. Th. Gerlings.**

d. **Mededeeling van het technische gedeelte van een rapport van Hr. Ms. zaakgelastigde en consul-generaal in Argentinië, den heer L van Riet, aan Z. Exc. den Minister van Buitenlandsche Zaken, betreffende de door de heeren Dirks, Dates en Van Hattem uitgevoerde en in uitvoering zijnde werken ten behoeve van den bouw eener oorlogshaven te Puerto Belgrano. Het lid P. J. Dirks en de heer L. van Riet hebben zich welwillend bereid verklaard desgevraagd in de vergadering inlichtingen te geven.**

Na mededeeling van ingekomen stukken hebben voordrachten plaats in zake:

a. **Het vervaardigen van riolen en andere werken uit portlandcement-beton, door het lid J. van Stolk.**

b. **Explosiestoffen en eenige van hare toepassingen op militair gebied, door het lid J. Z. Stuten.**

AMSTERDAM. In plaats van den heer C. B. Posthumus Meijjes, die bedankt had, is als Voorzitter van de Afd. Amsterdam der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in de vergadering van 25 Mei gekozen de heer Ed. Cuypers, Vice-voorzitter. Als bestuurslid werd gekozen de heer W. A E. van Geuns.

— ROTTERDAM. De jaarlijksche algemeene vergadering der Vereeniging van Gasfabrikanten in Nederland zal hier-ter-stede worden gehouden op 27 en 28 Juni a. s.

Voordrachten zullen worden gehouden over watergas door den heer M. Sissingh, onder-directeur van de fabrieken voor gas en electriciteit te Rotterdam en over het verwijderen van graphiet uit de retorten door den heer J. Welvaert Verbruggen, directeur der gasfabriek te Lokeren. Verder zullen worden behandeld een 20-tal vraagpunten, allen op de gasindustrie betrekking hebbende.

— Het heeft den heer J. H. Neiszen bij het nederleggen van zijne betrekking als adjunct-directeur der gemeentewerken, niet aan bewijzen van belangstelling ontbroken. Dinsdagavond vereenigden zich 72 ambtenaren van het technisch personeel in de teekenzaal van het stadstimmerhuis om hun chef een afscheidsgroet te brengen, waarbij de hoofdopzichter T. E. van Erkel het woord voerde en een geschenk aanbood, bestaande uit Brockhaus' Konversationslexikon en eene portefeuille met etsen van oud-Hollandsche meesters. Dit geschenk ging vergezeld van eene oorkonde, door den heer C. N. van Goor, oud-bouwkundige bij de gemeentewerken, op perkament ontworpen en bevattende de handteekeningen van de 72 deelnemers aan deze hulde.

In eene vergadering, den laatsten dag der Meimaand gehouden, kwam de commissie voor de plaatselijke werken met den directeur en den secretaris bijeen om afscheid te nemen van den heer Neiszen Hij werd door den president der commissie, den wethouder de Monchy, toegesproken. Met waardeering van de groote moeite, den ijver en de zorg, voortdurend bij de behartiging van de gemeentezaken aan den dag gelegd, nam spreker met de meest hartelijke bewoordingen namens de commissie afscheid, onder aanbieding van een souvenir, dat bleek te bestaan uit een plateel van Rozenburg, voorstellende een interieur van een kerkgebouw, naar eene schilderij van Bosboom.

De heer Neiszen betuigde zijnerzijds erkentelijkheid voor de medewerking, die hij steeds van de commissie ondervond, en nam nu ook afscheid van den directeur en den secretaris.

Van weerskanten gaf deze samenkomst blijk van hartelijkheid en waardeering.

Nog een ander blijk van waardeering zijner verdiensten mocht den heer Neiszen ten deel vallen De heer De Jongh, directeur van de gemeentewerken, de heer Tavenraat, secretaris der gemeente, de heer van Isselsteyn, adjunct-directeur van de gemeentewerken, en de heer Lamsion van Heenvliet, hoofdambtenaar bij de plaatselijke werken, boden hem in hunne kwaliteit een marmeren beeld aan, voorstellende Rebecca uit de Bijbelsche geschiedenis.

Dienzelfden dag bood eene commissie uit bouwkundigen te dezer stede den heer Neiszen, bij het nederleggen van zijn ambt een bewijs van waardeering en sympathie aan, bestaande uit een bronzen beeldengroep, Gloire du Travail, vergezeld van een kunstig bewerkt album, met een artistiek geteekende opdracht en de handteekeningen der deelnemers. Bij de aanbieding zeide de heer H. Cramer, oudste der commissieleden, den heer Neiszen hartelijk dank voor de humane wijze, waarop hij hen steeds behulpzaam was geweest, verklaarde dat zij hem met leedwezen zagen vertrekken, sprak de beste wenschen voor zijne toekomst uit, en verzocht hem het geschenk te willen aanvaarden als blijk van aller waardeering.

Moge het — zoo eindigde hij — steeds een herinnering zijn aan den tijd, dat ge in Rotterdam zijt werkzaam geweest en aan hen, die u in uwen werkkring hebben leeren kennen en hoogschatten.

De heer Neiszen, zéér getroffen door dit bewijs van waardeering, dankte in hartelijken toon de commissieleden en verzocht zijn diepgevoelden dank aan alle deelnemers te willen overbrengen.

HAARLEM. De tentoonstelling der afgietsels van de Hindoemonumenten, op het Museum van Kunstnijverheid gehouden, zal wegens de groote belangstelling, die deze tentoonstelling opwekt en het talrijke bezoek dat dagelijks plaats vindt, nog gedurende eenigen tijd geopend blijven. Het plan bestaat haar met andere elementen van Oostersche kunstuiting, die eveneens op de wereldtentoonstelling te Parijs zullen worden geëxposeerd, aanzienlijk uit te breiden.

Zondag 4 Juni zullen de gedelegeerden van het Vredes-Congres de tentoonstelling een bezoek brengen, en zal het Museum van Kunstnijverheid des namiddags van af één uur gesloten zijn.

NIJMEGEN. Eenige heeren hier-ter-stede hebben pogingen aangewend tot het stichten van een nieuwen schouwburg naar de plannen van de architecten A. W. Weissman en P. H. van Niftrik.

De nieuwe schouwburg zal 1066 personen kunnen bevatten, waarvan ruim de helft in parquet, baignoires en loges. De overigen vinden plaats op een amphitheater recht tegenover het tooneel.

Het tooneel verkrijgt een diepte van 16 en een breedte van 18 M.; stukken, die in de schouwburgen van Amsterdam en Rotterdam worden vertoond, zullen dan ook te Nijmegen geheel naar den eisch kunnen worden ten tooneele gebracht.

Het orkest wordt verdiept, waardoor het opvoeren van enkele opera's van Wagner mogelijk is. Dit zouden model-uitvoeringen

kunnen wezen, die zeker niet minder publiek zullen trekken dan nu die te Amsterdam.

Bij het tooneel zijn zestien kleedkamers, twee artistenfoyers, kleedkamers voor koorpersoneel, kortom alles wat de tegenwoordige inrichting eischt.

Een ruime foyer is voor de bezoekers der benedenste rangen bestemd. Voor de hoogere rangen zijn twee koffiekamers aanwezig.

Bijzondere zorg wordt besteed aan de veiligheid der bezoekers. Niet minder dan acht brandvrije en geheel ommetselde trappen zijn aangebracht. Iedere rang heeft zijn eigen trappen, zoodat het opdringen van vluchtenden uit lagere verdiepingen, wat steeds zoo noodlottig bleek, niet kan voorkomen. In het algemeen is tegen gedrang zooveel mogelijk gewaakt door een vernuftige toepassing van gebogen lijnen in den plattegrond.

Wie onverhoopt de trappen niet meer zouden kunnen bereiken, kunnen door openslaande deuren op ruime terrassen komen, waar zij in de vrije lucht en dus buiten gevaar zijn.

Het is de bedoeling den schouwburg electrisch te verlichten en voor een uitstekende ventilatie te zorgen.

De gevels van het geheel vrijstaande gebouw zijn eenvoudig, doch waardig. Hier en daar is een rijkere ornamentatie aangebracht, opdat het gebouw, al werd het vooral met het oog op practische bruikbaarheid ontworpen, ook door zijn uitwendig voorkomen een sieraad voor Nijmegen zou zijn.

Voor de uitvoering der plannen zal geen beroep behoeven te worden gedaan op de Nijmeegsche burgerij. De gemeente zal slechts enkele niet zeer bezwarende voorwaarden behoeven te aanvaarden, om Nijmegen binnen korten tijd een schouwburg te verschaffen, die door zijn voortreffelijke inrichting velen naar die stad zal lokken, die nu elders gaan.

Naar men verneemt, hebben de ontwerpers van dit plan zich in verbinding gesteld met heeren bestuurderen der „Alg. Kunstvereeniging" albier, van wie de oproeping uitging, en zal in de weldra te houden vergadering van belangstellenden het plan ernstig in overweging worden genomen.

DELFT. De aanklacht, door den mr. metselaar Bruigom bij den Raad ingebracht tegen de wijze, waarop werken der gemeente worden uitgevoerd, schijnt veler verontwaardiging te hebben opgewekt. Zoo komt in de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" een ingezonden stuk voor van den heer G. Knuttel, te Delft, waarin o. a. het volgende gezegd wordt:

„De toon van het adres is zoo beneden peil, het mist zóózeer alle argumentatie, dat men ten onzent, den heer Bruigom kennende, niet veel waarde aan het adres hecht.

„Buiten Delft echter is men natuurlijk minder op de hoogte en moet men wel den indruk krijgen dat er te Delft werkelijk iets gaande is, wat op zijn zachtst uitgedrukt, afkeurenswaardig moet worden genoemd.

„Door eenige personen werden in een ingezonden stuk in de „Delftsche Courant" den heer Bruigom vragen gesteld, uit welker beantwoording zou kunnen blijken of werkelijk de heer Bruigom eenige waarde hebbende argumenten voor zijne beweringen zou kunnen aanvoeren.

„De heer Bruigom blijft intusschen wijselijk het antwoord schuldig, waardoor niet aan het licht komt dat „de man van de practijk" zelfs het begin van wetenschappelijke kennis van het bouwvak mist.

„Een feit is, dat bij den torenbouw wordt gebezigd een specie volgens het voorschrift van drie erkende deskundigen op het gebied van torenbouw, de heeren architecten Molenaar, Nieuwenhuis en Posthumus Meijjes.

„Nu is het zeker een metselaar niet euvel te duiden dat hij in wetenschappelijken zin geen oordeel kan vellen over metselspecie en niet op de hoogte is van de wijzigingen, die de wetenschap ook op dit gebied heeft gebracht, maar wel kan niet sterk genoeg worden afgekeurd het aanmatigend uitspreken van een oordeel over het werk van een ernstig en conscientieus man als de gemeente-architect te Delft."

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

toegevoegd aan den chef der 2e waterstaatsafd. voor de werken en opnemingen ter verbetering der bevloeiing en van den waterafvoer in het noordelijke gedeelte der resid. Tegal, de opz. 2e kl. C. van Zeventer;

overgeplaatst naar het gouv. Sumatra's Westkust, de opz. 2e kl. H. F. Meeng; naar de res. Banka, de opz. 2e kl. W. C. van der Spek; naar de resid. Palembang, de opz. 2e kl. E. J. Matheron; naar Rembang, de opz. 3e kl. C. Hollestelle.

— Bij kon. besluit van 25 Mei is, met ingang van 1 Juni 1899, benoemd tot ingenieur der telegraphie C. L. van der Bilt, thans adspirant-ingenieur der telegraphie.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: N. Nieuwdorp Wz. te Nederweert, bij het vernieuwen van den schutkolkmuur van sluis nº. 14 der Zuid-Willemsvaart, benevens het maken van paalregelwerk langs den linkerboord der Zuid-Willemsvaart in de gemeente Weert, en H. G. Hagenaar te Blitterswijk, bij de werken tot verbetering van de Maas onder Broekhuizen en Arcen en Velden.

— Tot opzichter der stedelijke gasfabriek te Gouda is benoemd de heer J. Gonda Jr.

— Te Utrecht is, in den ouderdom van 55 jaren, plotseling overleden de heer D. R. van Cuylenburgh, opzichter over het bouwen en sloopen in dienst van genoemde gemeente.

— Den 1n Juli a. s. zal het 40 jaren geleden zijn, dat de heer A. Breunissen Troost, directeur der gasfabriek te Sneek, als zoodanig werd benoemd.

— Tot fabrieklandmeter bij het Groot-Waterschap van Woerden is benoemd de heer A. Kok Wz., te Ammerstol.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig opzichter-teekenaar P. G., zelfst. kunnende werken. Adres lett J 481 aan Prakke's Advert.-bur. te Nijmegen (*Zie advert. in dit no.*)

— Bekwaam bouwkundig teekenaar, terstond. Adres no. 14329 Bureau *N. Rott. Ct.*

— Aspirant-ingenieur voor het stoomwezen. Adres op zegel, met opgaaf van naam en woonplaats en toezending der geboorte-acte, vóór 4 Juli aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

— Jongmensch, als teekenaar op Lips' Brandkastenfabriek, Dordrecht. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Bouwkundige. Aanmelding bij de firma W. A. Scholten, te Groningen. (*Zie advert. in dit no.*)

— Teekenaar voor 4 maanden, ƒ60 per maand. Adres den heer Chris Wegerif, Apeldoorn. (*Zie advert. in dit no.*)

— Bouwkundig opzichter bij het bouwen eener kerk met toren. Adres den heer J. Polderman, te St.-Annaland (Zeel.) vóór 10 Juni.

— Bekwaam technoloog, voor de ondernemingen der Dordtsche Petroleummaatschappij, zoo mogelijk met kennis van het machinevak. Adres den heer F. Stoop, te Dordrecht.

— Teekenaar, uitstekend op de hoogte van het detailleeren van ijzerwerken, speciaal bruggen en kappen. Bouwk. kennis strekt tot aanbeveling. Sal. ƒ80 's maands. Adres met bewijzen van kennis en goed gedrag, lett. Q V, boekhandel H L. Smit, Hengelo (O.).

— Teekenaar, bekend met machineteekenen (jongmensch). Persoonl. aanmeld. met opgaaf van refer. Nederl. Metaalwarenfabriek, Plantage Kerklaan, Amsterdam, tusschen 9 en 10 v. m.

— Bouwkundig teekenaar, op een architectenbureau te 's-Gravenhage. Salaris naar bekwaamheid. Adres lett. B G, Bureau dezes. (*Zie aavert. in dit no.*)

— Machine-teekenaars. Zij, die op de hoogte zijn van scheepsmachines, hebben de voorkeur. Adres lett. K. E 996, *Nieuws v. d. Dag.*

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Bouwkundig opzichter-teekenaar, 20 jaren, pract. en theor. ontwikkeld, zag zich gaarne als zoodanig geplaatst. De beste informatiën zijn te bekomen. Adres nº. 60, Bureau dezes. (1)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING,
VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Bouwk. Opz.-Teekenaar, leeft. 25 j. ong. sal. ƒ70 à 80 p. m.

ADVERTENTIEN.

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken en Tuinkoepels.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Bekin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Oud Spoorwegmaterieel

TE KOOP *gevraagd*, geschikt voor eene Spooraansluiting met eene STEENFABRIEK ter lengte van ongeveer **1600** Meter.

Prijsaanbiedingen met opgaaf van gewicht der Spoorstaven enz. te zenden vóór 15 Juni a. s. aan: *De Berkelsche Steenfabrik.*

SWAGEMAKERS & Co.,
te Berkel, bij Tilburg.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op ***Dinsdag den 13*** den ***Juni 1899,*** des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 769.

Het maken van eene DRAINEERING van een gedeelte van het stationsemplacement LEEUWARDEN.

Begrooting ƒ8740.—.

De besteding geschiedt volgens § 28 van het bestek.

Het bestek ligt van den 27sten Mei 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur Jhr. H. H. SANDBERG VAN BOELENS te *Groningen*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ***ƒ 1.***

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 6den Juni 1899 ten 11 ure voormiddag (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 23sten Mei 1899.

AANBESTEDING

De GEMEENTEBESTUREN van *FRANEKER*, *FRANEKERADEEL* en *WONSERADEEL*, denken op **Zaterdag 17 Juni e. k.**, 's v.m. halftwaalf uur, in de respective gemeentehuizen ieder voor zooveel zijn gemeente betreft (dus in 3 perceelen) aan te besteden:

Het baggeren van de Arumer—Franeker vaart, in 't geheel lang ± 7400 meter.

Bestekken zijn aan de gemeentesecretariën verkrijgbaar.

Aanwijzing geschiedt Dinsdag 6 Juni, samenkomst 's morgens 10 uur, in 't stationskoffiehuis te Franeker.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op ***Dinsdag den 13*** len ***Juni 1899,*** des namiddags ten **2 ure** (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 770.

Het ophoogen van het terrein der Houtbereidingsinrichting langs de Spoorweghaven te DORDRECHT met bijkomende werken.

Begrooting ƒ14000.—.

De besteding geschiedt volgens § 20 van het bestek.

Het bestek ligt van den 29sten Mei 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. J. BUIS te *Rotterdam* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ***ƒ 1.00.***

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 6den Juni 1899 ten 10 ure voormiddag (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 23sten Mei 1899.

AANBESTEDING.

Levering SCHOOLBANKEN.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Vlissingen* zijn voornemens op ***Vrijdag den 16 Juni 1899,*** des namiddags ten **twee** ure ten *RAADHUIZE* dier Gemeente in het openbaar aan te besteden:

De levering van 288 stuks SCHOOLBANKEN.

Bestek met teekening zijn tegen betaling van **ƒ0.25** te bekomen bij den Gemeente-Bouwmeester, bij wien tevens de noodige inlichtingen te verkrijgen zijn.

A. P. SCHOTEL G^SN.
DORDRECHT.
Stoommarmerzagerij Steenhouwerij.
Steen- en Marmerhandel.

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG

AANBESTEDING.

HET BESTUUR der Waterkeering van het Calamiteuze Waterschap **ELLEWOUDSDIJK** en den Calamiteuzen Polder **BORSELE,** zal op

Zaterdag den 24 Juni 1899,

des namiddags te 2 uren, in de Directiekeet te **BORSELE,** volgens § 1 der A. B.,

aanbesteden:

Het herstel, de vernieuwing en het onderhoud der Aarde-, Kram-, Rijs- en Steenglooiingwerken, benevens van Steenbestorting, geraamd op ƒ21,287.

Het bestek zal van 7 Juni ter lezing liggen in voormelde keet en ten kantore van den Secretaris-Ontvanger, aar het dan tevens verkrijgbaar zal zijn voor 55 cent.

Aanwijzing door het Bestuur op Donderdag den 15 Juni 1899, des namiddags van 2½ tot 4½ uur; samenkomst te Ellewoudsdijk bij de Haven, en op Maandag den 19 Juni 1899, des namiddags van 2 tot 4 uren; samenkomst bij de Directiekeet te Borsele.

Buitendien geschiedt geene aanwijzing.

BORSELE, 26 Mei 1899.

Het Bestuur voornoemd,
G. MINDERHOUD,
Voorzitter.
J. BEENHAKKER,
Secretaris-Ontvanger.

GEBR. VAN DER VLIET
IJzerhandelaars te Amsterdam.

Staal-, Plaat-, Band-, Hoek en T-IJzer enz. **Stalen Balken** in verschillende profielen en lengten.

Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, **alsmede CHRISTIANIA STER Hoefnagels.**

ADVERTENTIE-BUREAU
VAN
„De Opmerker",
2e SCHUYTSTRAAT 102,
s-Gravenhage.

Het Advertentie-bureau van „*DE OPMERKER*" beveelt zich aan voor de plaatsing van advertentiën in alle Binnen- en Buitenlandsche Dag- en Weekbladen

Op een Architecten-Bureau te *'s-Gravenhage*, wordt **terstond gevraagd** een

Bouwkundig Teekenaar,

zelfstandig kunnende detailleeren. Salaris naar bekwaamheid. Brieven lett. B G, Bureau van dit blad.

TEEKENAAR

GEVRAAGD voor ongeveer 4 maanden, om dadelijk in dienst te komen. Salaris **60 gulden** per maand.

CHRIS WEGERIF. *Apeldoorn*

BOUWKUNDIGE.

Zij, die practische kennis in het **bouwvak** in *Duitschland* hebben opgedaan door als **Opzichter** of op andere wijze aldaar werkzaam te zijn geweest, en van betrekking wenschen te veranderen, worden verzocht zich bij ons aan te melden.

GRONINGEN, 30 Mei 1899.

Firma W. A. SCHOLTEN.

Bouwkundig

OPZICHTER-TEEKENAAR

gevraagd, om direct voor tijdelijk in dienst te treden. P. G. Zelfstandig kunnende werken. Brieven fr. lett. J 481, met opgaaf van leeftijd enz, aan PRAKKE's Adv-Bureau *Nijmegen*.

Ia RHEINER- & LANGERICHER **Wasser- oder Hydraulischen KALK,** liefert waggonweise

F. HOLLWEG,

RHEINE a/d. EMS.

W. J. WEISSENO,

Nieuwendijk 111, Amsterdam.

Fabriceer: GEIJKTE DUIMSTOKKEN, Twee- en Vijf Meterlatten, STALEN MEETKETTINGEN, Bakens, Jalons, KOPEREN EN STALEN **Peillijnen, Peillooden, Peilstokken, *PEILSCHALEN enz.* Magazijn van Passerdoozen,** TEEKENBEHOEFTEN ***en Optische Instrumenten.*** **EQUERRES, PRISMA'S enz.**

HOUTCEMENT

BEDEKKINGEN worden tot **billijke prijzen** en onder **garantie** geleverd door

W. J. VAN ELDEN Hz.

Lood- en Zinkwerker,

Singel 229 b/d Paleisstraat, AMSTERDAM.

Vertegenwoordiger der sedert **1868** gevestigde firma **CARL SCHMIDT & Co.,** te *HIRSCHBERG in Silezie.*

Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar.

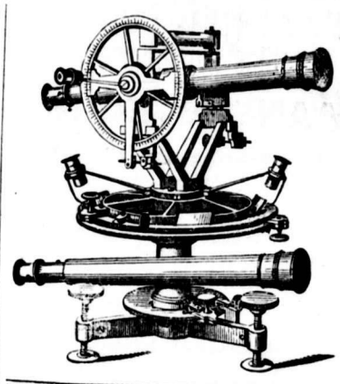

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN **WATERPAS- HOEKMEET-** EN ANDERE **INSTRUMENTEN,** voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**

Geëmailleerde **Peilschalen.**

WEEGWERKTUIGEN.

VAN RIJN & Co.,

ROTTERDAM.

Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.

SPIEGEL- en VERSTERGLAS.

Glasverzilvering voor de ***grootste maten.***

Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

Proefstation voor Bouwmaterialen KONING & BIENFAIT

mechanisch en chemisch onderzoek van metalen bouwmaterialen, verfmachineolien, enz.

TARIEVEN op AANVRAAG VERKRIJGBAAR

amsterdam

Prijs per rol van 10 M. op 110 cM. fl 3.00.

Levering franco door het geheele land.

NON PLUS ULTRA.

Het beste aller Calqueerpapieren. — Vervangt het linnen.

GEBRS. KLOMPÉ, Arnhem & Deventer.

Eenig adres voor de **Lichtdruk-, Detail-** en **Calqueerpapieren.**

MONSTERS GRATIS en FRANCO.

GEBRs. HEINLE,

39, Prinses-Mariestraat 39,

'S-GRAVENHAGE.

GLAS IN LOOD

Geëtst Geschilderd Gebrand GLAS,

Specialiteit in het versieren met **Opalescent-glas.**

H. P. DEN BOER,

Wollenfoppenstraat 37,

ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden en Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met uitrijdenden bakvloer en Draaiovens.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 23. ZATERDAG, 10 Juni 1899.

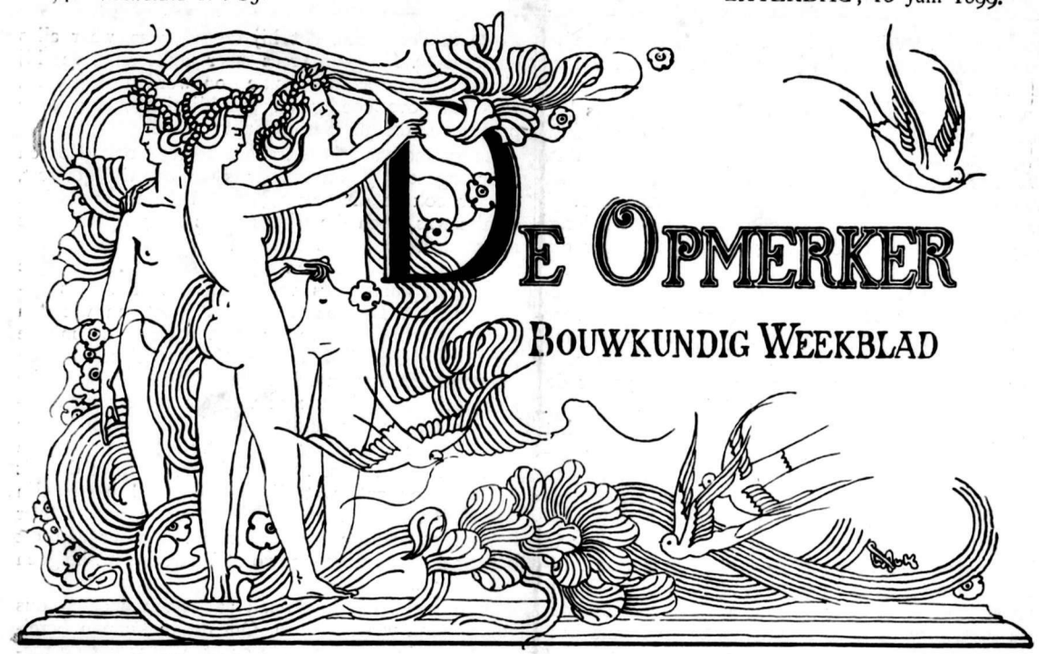

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

ERNSTIG.

Wij hebben, toen de „Aannemersbond" werd opgericht, het met de redactie van de bondscourant geducht aan den stok gehad. Wij vreesden, dat die bond, onder den schijn van zedelijke verheffing der aannemers, inderdaad als een „trust" tot beheersching van de markt zou werken.

Nu haast twee jaar geleden staakten wij het debat, omdat onze tegenpartij het op minder parlementaire wijze voortzette. Een rechtsgeding, tegen een Amsterdamsch aannemer gevoerd, heeft thans evenwel zonneklaar bewezen, dat onze vrees niet ongegrond was.

Wij zullen dit rechtsgeding over valschheid in geschrifte hier niet uitvoerig bespreken. Wij willen zelfs aanstonds zeggen, dat, wat één aannemer doet, geenszins den geheelen stand in miscrediet behoeft te brengen.

Maar ernstig zijn de bijzonderheden, die omtrent de werking van den bond aan den dag kwamen, en die door het Openbaar Ministerie terecht gebrandmerkt werden.

Het „Handelsblad" zegt het volgende van deze zaak, na de practijken, die bij de onlangs door de gemeente Amsterdam gehouden aanbesteding voor een groot werk zijn toegepast, te hebben wereldkundig gemaakt:

„Er heeft tot het bevorderen van dergelijke practijken een club bestaan, die ter terechtzitting door verschillende personen werd genoemd. Zijn wij goed ingelicht, dan bestaat deze club niet meer, hetgeen niet wegneemt, dat de bovenomschreven wijze van handelen nog herhaaldelijk wordt gevolgd door groepen van aannemers, die vóór de aanbesteding van een werk bij elkaar komen en hun inschrijvingssommen vaststellen. De verschillende bekende vereenigingen hebben als zoodanig geen aandeel in deze afspraken, doch de leden zijn natuurlijk vrij, zich onderling te verstaan."

Tot zoover het „Handelsblad". Het was ons niet bekend, dat er een „club" had bestaan tot het bevorderen van geknoei bij aanbestedingen. Maar, zegt onze bron, „Het was een georganiseerde vereeniging, welker reglement voorschreef, dat de „opzet" — d. i. de som gelds, welke op de aanbestedingssom gelegd werd — in de kas moest gestort worden, ter verdeeling onder de leden."

Het zou belangrijk zijn te weten, of deze „club", toen zij nog bestond, de goedkeuring der Regeering op haar statuten had verkregen. Men mag zich over niets meer verbazen, sinds men gezien heeft, hoe Haarlemsche aannemers voor een dergelijk doel wel een notarieel contract durfden sluiten, en niet aarzelden, zich van dit stuk te bedienen, toen dit in rechten moest geschieden. Gelukkig hadden zij bij den rechter geen succes.

Bij de meeste bestedingen van eenig aanbelang heeft vooraf een bijeenkomst der gegadigden plaats. In de groote steden stellen de „bekende vereenigingen" hare lokalen voor dergelijke bijeenkomsten open, en zij hebben ook dikwijls „aandeel" in deze afspraken, in het bijzonder bij onderhandsche bestedingen, waarbij voor vreemde eenden in de bijt geen vrees behoeft te bestaan.

Het „Handelsblad" gaat na, welke de oorzaken zijn van dit „misbruik".

„Het stelsel van aanbesteding brengt hét als vanzelf mede. Door het concurreeren in den blinde, dat het gevolg is van het indienen eener kostenberekening volgens een min of meer uitvoerig bestek, worden de aanbestedingssommen voortdurend lager, terwijl zij,

aan wie het werk niet wordt gegund, herhaaldelijk kosten moeten maken en moeite moeten doen zonder resultaat."

Op dezen grond zal men ook door aannemers het misbruik hooren goedpraten. Doch wie even nadenkt bespeurt, dat deze verschooning een drogreden is. Want er is wel geen bedrijf van handel of nijverheid, waarbij dergelijke onkosten niet voorkomen. Hoeveel handelaars in onze groote steden maken niet iederen dag kosten, die zij nooit vergoed krijgen, maar die het spierinkje vormen, waarmede de kabeljauw wordt gevangen! Daarenboven zijn die kosten voor aannemers niet hoog. De enkele guldens, die men voor bestek en teekening heeft uit te geven, de kleine afstanden, die in ons land doorreisd kunnen worden voor een luttel bedrag, zijn geen verklaring voor de duizenden, waaruit de „opzetten" bestaan.

„De gegadigden voor zekere werken", vervolgt het meergenoemde dagblad, „werden hierdoor ertoe gebracht, met elkander af te spreken, dat niet onder een zeker minimum zou worden ingeschreven. Het onderling overleg bracht weer mede, dat een bepaald persoon werd aangewezen, om de minste inschrijver te zijn en dat deze voor dit voorrecht iets moest overhebben. De anderen moesten voor den afstand van hun rechten vergoeding ontvangen en tevens schadeloos gesteld worden voor hun moeite en hunne kosten. Het werd dus mettertijd een opbieden, wie het meeste voor dit doel zou geven. Natuurlijk moest dit bedrag worden bestreden uit de op het werk te maken winst en dus worden „gezet" op de aanbestedingssom. Vandaar het woord „opzet". Het kon niet uitblijven, dat dit systeem aanleiding gaf tot misbruiken, gelijk het reeds zelf een misbruik is tegenover den bouwheer, die meer moet betalen dan hij rechtens bij een gewone vrije aanbesteding zou te betalen hebben. Het „opzet"-stelsel bracht mede, dat er aannemers gevonden worden, die uitsluitend van „opzetten" leven, menschen die voor de leus inschrijven en reeds daardoor hun aandeel krijgen in den „opzet". Ter wille van dien „opzet" werden en worden ook niet zelden inschrijvingen belangrijk hooger dan noodig is gesteld. Men rekende dan wel eens buiten den waard: een inschrijver die niet met de combinatie meedeed en daardoor veel lager kon inschrijven."

Dit alles was ieder architect bekend; het is echter goed, dat een dagblad het ook eens onder de aandacht van het groote publiek heeft gebracht.

Wij zijn nu in den tijd, dat onze rozenboomen hunne eerste bloemen openen. Maar tegelijkertijd beginnen ook tal van insecten daar hun vernielend werk. Gij moogt alle middelen aanwenden, die ge wilt, om de vernielers te stuiten, het baat u niet. Zoolang er rozen geweest zijn, waren er insecten, die haar schade deden. Het stelsel van aanbesteding, een plant van vreemden bodem, pas in het laatst der vorige eeuw bij ons inheemsch geworden, bracht, als insecten, de misbruiken mede, waarop nu de aandacht gevestigd werd. Ook tegen deze insecten bestaat geen afdoend middel; het uitroeien van de plant alleen zou beterschap brengen.

De „aannemer", zooals wij dien kennen, bestond in den tijd der gilden niet. Pas de opheffing dier instellingen, nu ruim honderd jaar geleden, maakte het hem mogelijk zich als tusschenpersoon in te schuiven op een plaats, die hem vroeger niet werd gegund. De gemakzucht en de verminderende practische bekwaamheid van architecten en ingenieurs hielpen hem, zich op die plaats te handhaven, ja brachten hem ten slotte in den waan, dat hij de spil was, waar alles om draaide. En geen vrees meer koesterend, dat hij uit zijn geusurpeerde positie zou worden verdreven, werd hij overmoedig en gaf hij zich over aan de practijken, die nu zoo gelaakt worden.

Langzamerhand is het aannemersvak ook door en door ongezond geworden. Er is wel een tijd geweest, dat er ook in dit vak van het behalen van winst sprake was, doch die tijd is reeds lang voorbij. Het meerendeel der aannemers kan het er behoorlijk van nemen, en toch behalen zij geen eigenlijk gezegde winst, het komt zelfs veel voor, dat er verlies geleden wordt. De concurrentie is groot, en wie een werk wil hebben moet voor het „voorrecht om minste inschrijver te zijn" den collega's belangrijke sommen uitkeeren. Zijn er nu onder die collega's personen, die zich tevreden stellen, met wat die uitkeeringen opleveren, ieder werk vindt toch ook een aannemer, die zich tot de uitvoering verplicht. Op gezette tijden ontvangt deze laatste zijn termijnen, bestrijdt daaruit in de eerste plaats, wat hij voor eigen gebruik en zijn werklieden behoeft en staat het overige, voor zoover het strekt, aan de leveranciers af. Wat er aan dit bedrag mocht ontbreken, wordt bestreden uit hetgeen een later werk oplevert.

Aannemers, die inderdaad aannemen, moeten dus voortdurend werk houden. Om dit te kunnen bereiken, zijn hun geen offers te groot. Wel wordt de toestand steeds slechter, maar een failissement blijft toch lang uit, omdat de crediteuren er belang bij hebben, dat de aannemer werk houdt. Het geval heeft zich dan ook dikwijls voorgedaan, dat de schuldeischers, om erger te voorkomen, hun schuldenaar op de been hielden.

Dat dit een ongezonde toestand is, wie die het ontkent? Maar hoe daaruit te geraken? Wij gelooven niet, dat men daartoe komen zal, zoolang het systeem van aannemen bestaan blijft.

Alleen het wederinvoeren van 't stelsel van „eigen beheer", dat nimmer verlaten had moeten worden, kan betere toestanden brengen. Aannemers zouden onnoodig zijn, als de leidende technici niet, door onmacht gedwongen, tot uithanden geven genoodzaakt waren. Want tegenover een „nemer" staat in dit geval een „gever". En het is zonderling, dat wezenlijk bekwame aannemers al even zeldzaam zijn als goede leidende technici. Het komt zelfs vaak voor, dat de eigenlijke aannemer alle vakkennis mist, of dat die zich bepaalt tot wat door het arbeider zijn in één enkel vak te leeren valt. In zulk een geval is de „onderbaas" of „uitvoerder" het factotum.

Er bestaan in verschillende steden van ons vaderland nog personen, die niet slechts het ontwerpen, maar ook het uitvoeren van werken op zich nemen. Onder hen bevinden zich mannen, die zich in een zeer goede en welverdiende reputatie verheugen. Er zijn evenwel ook anderen, die hun positie misbruiken, en die, geen zedelijk bewustzijn hebbende, geld maken waar zij kunnen.

Deze verbinding van ontwerper en uitvoerder is nog een overblijfsel uit een vroeger tijdperk; het is jammer, dat zij meer en meer zeldzaam gaat worden. Want in het beginsel, waaraan zij haar bestaan dankt, schuilt zooveel goeds, dat wij zeker gelooven, dat dit het systeem der toekomst zal zijn.

Die toekomst ligt nog wel in een ver verschiet, en oppervlakkig zou men zeggen, dat geen morgenrood haar nog aankondigt. Mar wie goed ziet, kan toch het uchtendkrieken reeds waarnemen.

De belangstelling in het handwerk begint te ontwaken in kringen, die zich tot dusverre daar in het geheel niet mede bemoeiden. Men denke slechts aan onze jonge kunstnijverheid, die als vanzelf een zich verdiepen in het ambacht medebrengt, aan het slojdonderricht, dat thans veel kinderen ontvangen, aan de waarde, die uit een gezondheidsoogpunt door doctoren aan handenarbeid wordt gehecht. Bij dit alles speelt de mode ongetwijfeld haar rol, maar het kan toch niet uitblijven, of grootere belangstelling in het handwerk moet daarvan het gevolg zijn.

Een der eigenaardigheden van onzen tijd is ook, dat tusschenpersonen, voorheen onmisbaar geacht, langzamerhand verdwijnen. De aannemer is ook zulk een persoon, en derhalve is hij tot uitsterven gedoemd. Hoe meer de architect tot het besef komt, dat zijn titel van „opperste der werklieden" een eeretitel is, dien hij zich moet waardig maken, hoe sneller het aanneemsysteem met al zijn demoraliseerende gebreken zal verdwijnen.

Wanneer iemand bij een onzer hedendaagsche architecten komt, met de vraag een huis te willen leveren, dan vat de architect die vraag zóó op, alsof bedoeld wordt bestek en teekening te maken, aan te besteden en toezicht op de uitvoering te houden. Maar als de vrager er op aandringt, dat het huis zelf geleverd moet worden, dan is de architect genoodzaakt te zeggen, dat hij zoodanige levering niet kan doen.

Wie zich wel eens heeft bezig gehouden met het snuffelen in oude documenten, weet, dat tot het laatst der 18e eeuw toe andere toestanden bestonden. Bij werken, voor openbare lichamen uitgevoerd, werden de materialen door die lichamen zelf aangekocht; zij betaalden ook de werkloonen en bezoldigden den bouwmeester en zijn ondergeschikten. Het zou wenschelijk zijn, indien deze manier van handelen weder werd ingevoerd. Wij willen niet ontkennen, dat de wijze, waarop onze aanstaande bouwmeesters en ingenieurs voor hun toekomstige taak worden opgeleid, dan geheel en al zou dienen te worden gewijzigd, doch wij kunnen dit geenszins als een overwegend bezwaar beschouwen. Met de uitsluitend theoretische examendressuur is nu reeds zoolang een proef genomen, en die proef heeft tot zulke treurige resultaten geleid, dat een andere wijze van opleiden vrijwel algemeen als een eisch des tijds wordt beschouwd.

Een „academische" opleiding, waarvoor thans nogal geijverd wordt, zou de bezwaren die worden ondervonden, niet verminderen. Ja, wij durven zelfs beweren, dat de academische vorming, in vele opzichten verantwoordelijk moet gesteld worden voor de ongezonde toestanden, die in de technische vakken heerschen.

Laten wij de puntjes eens op de i's plaatsen. In de middeleeuwen wist men nog niet van een scheiding tusschen theorie en practijk. De meesters, die bv. de Fransche kathedralen ontwierpen en uitvoerden, kenden hun handwerk tot in de kleinste onderdeelen. Ook in de 16e eeuw was het in Frankrijk niet anders. Philibert de l'Orme, om maar iemand uit dien tijd te nemen, verstond het timmervak uitmuntend. Zijn naam leeft altijd nog in de Philibert-kappen voort.

Dat zelfs de Fransche bouwmeesters der 17e en 18e eeuw nog soms bekwame practici waren, mag als bekend worden verondersteld. Wij noemen de namen van de beide Mansarts, Blondel en Soufflot, als voorbeelden van architecten, voor wie de bouwpractijk geen geheimen had. Toch zien wij in de 18e eeuw, onder den invloed van de academische vorming, reeds meesters optreden, die hun arbeidsveld meer op het papier, dan op het bouwterrein zoeken en vinden.

Na de Fransche revolutie blijft het academisme niet alleen bestaan, doch het komt tot ongekenden luister. De architecten worden meer en meer teekenaars en gaan alles wat met het handwerk in verband staat, als iets, dat nauwelijks hun aandacht waard is, beschouwen. De practijk wordt voor een noodzakelijk kwaad aangezien; wie kan, onttrekt er zich aan, om zich alleen aan „ideale" projecten te wijden. De Napoleontische bureaucratie werkt de „entreprise générale" als vanzelf in de hand, en de „aannemers van publieke werken" doen hun intrede in de wereld.

Het systeem verbreidt zich, hier en daar naar plaatselijke behoeften wat gewijzigd, over het geheele vasteland, en het zal een eeuw moeten gewerkt hebben, eer, althans bij enkelen, de oogen opengaan voor de groote schaduwzijden, die het heeft.

Wij hebben hierboven door het „Handelsblad" eenige dier schaduwzijden hooren opsommen. Het grootse nadeel, de algeheele verwijdering van de leidende technici uit de practijk, kwam in die optelling niet voor. Niet alleen die leidende technici hebben daardoor schade ondervonden, maar, wat nog veel erger is, het ambacht, nog slechts door ondergeschikten eenige aandacht waardig gekeurd, geraakte in zulk een treurig verval, dat men nu pogingen doen moet, het te „veredelen".

De architect en de ingenieur hebben tegenwoordig een groot besef hunner waardigheid. Zij voelen zich hoog verheven boven alles, wat tot het ambacht in betrekking staat. In den „aannemer" zien zij een welkome tusschenpersoon, die hen van veel lastige bemoeienis afhelpt. Dat op deze wijze de werkman groote schade lijdt, kan hun niet schelen. Zelfs als zij teekeningen geven, zoo onpractisch, dat uitvoering haast onmogelijk is, dan nemen zij het den man kwalijk, die daarop aanmerking maakt.

Wij gelooven, dat de eigenaardige sociale stroomingen, die thans worden waargenomen, ten gevolge zullen hebben, dat uitvoering in eigen beheer weer als vroeger regel gaat worden. Want men moge de zaak bezien zooals men wil, de noodzakelijkheid van een „aannemer" als tuschenpersoon kan niet worden aangetoond. Zelfs in den gezonden tijd der „aannemerij", toen nog winst gemaakt werd, moest het moeilijk vallen, het gerechtvaardigde van die winst aan te wijzen. Immers die winst was slechts de premie, die betaald werd, omdat de leidende technicus het gemakkelijker vond, een deel van zijn taak uithanden te geven.

Het zal natuurlijk moeilijk genoeg vallen, met het stelsel van aanbesteding, zooals dit nu een eeuw hier te lande bestaan heeft, te breken. Maar, om den overgang geleidelijker te maken, zou men kunnen beginnen, met zich rechtstreeks in verbinding te stellen met de personen, nu als „onder-aannemers" bekend. Het bezwaar wordt dikwijls gemaakt, dat dan de regeling der werkzaamheden voor de directie zooveel lastiger zal worden; aan de gemakzucht behoeven echter geen concessiën te worden gedaan, te minder omdat in het buitenland een dergelijke wijze van aanbesteding uitmuntende resultaten oplevert, en reeds sedert onheuglijke tijden in toepassing kwam. En wat buiten onze grenzen mogelijk is, kan ook daarbinnen verwezenlijkt worden.

Al zou het der aannemers lot zijn, binnen korteren of langeren tijd, als de gilden, uit de maatschappij

te moeten verdwijnen, het kan hun toch niet onverschillig zijn, op welke wijze dit geschiedt. Willen zij hun leven beteren, willen zij de slechte manieren, die zij er nu nog op na blijken te houden, afleeren, dan zal hun verdwijnen, zonder nu juist betreurd te worden, toch op eervolle wijze kunnen plaats vinden. Maar bekeeren zij zich niet, dan zal het nageslacht in „den laatsten der aannemers" alleen een herinnering zien aan een instelling, die men met vreugde en een zucht van verlichting in het niet ziet terugkeeren, waaruit zij nimmer te voorschijn had moeten komen.

EEN NIEUW HOOGLEERAAR.

In de bladen doet het bericht de ronde, dat de regeering voornemens zou zijn te Delft een nieuwe leerstoel te vestigen, welke zou worden bezet door iemand „uit de school van Cuypers", die tot taak zou hebben, de middeneeuwsche bouwkunst te onderwijzen.

Onwaarschijnlijk komt ons dit bericht niet voor. De afdeeling Kunsten en Wetenschappen zal het zeker aangenaam vinden, wanneer de wijsbegeerte van Viollet-le-Duc gedoceerd wordt, zoogoed als die van Thomas Aquinas te Amsterdam.

Wij zijn er benieuwd naar, op wien de keus zal vallen, en hoe de benoemde zijn onderwijs in het kader van wat door de overige heeren gegeven wordt, zal weten te doen passen.

Slechts meenen wij, dat men zich op een ietwat gevaarlijken weg gaat begeven, door een hoogleeraar aan een bepaalde periode uit de geschiedenis der bouwkunst te binden. Want als men eenmaal een middeneeuwschen professor heeft, dan kan men, wil men den schijn van partijdigheid en dogmatisme niet op zich laden, het niet meer buiten een professor voor de oudheid en een voor de renaissance stellen. En dan is de kans groot, dat de leeringen dezer heeren vrijwel tegen elkaar zullen indruischen.

Ondertusschen, wij zouden er niets op tegen hebben, dat de drie hoogleeraren hun licht te Delft lieten schijnen, indien hun benoeming ten gevolge had, dat de architecten in hope niet meer zoo met de voor hen vrij overbodige wiskunde geplaagd werden. Het zou voor hen vrij wat nuttiger zijn, veel over de geschiedenis van hun eigenlijk vak te hooren, dan zich in de geheimen der hoogere algebra of mathesis te verdiepen, want allicht bleef er van het eene meer hangen, dan van het andere.

Dat Delftsche studenten, al behooren zij niet tot het „Hooger Onderwijs" zeer studentikoos kunnen doen, konden wij onlangs in de nieuwsbladen lezen. Het geeft echter geen besten dunk van den ernst onzer toekomstige technici, als men verneemt, waarin dit „studentikooze" bestaat. Wij zijn allen jong geweest en veel behoort dus vergeven te worden.

Maar wij meenen toch den wensch te mogen uiten, dat de nieuwe leeraar zijn discipelen zooveel ernst zal weten bij te brengen, dat althans de toekomstige architecten zich niet aan buitensporigheden, als die nu gewraakt worden, bezondigen.

GEORGE E. WARING.

De voor eenigen tijd van wege het Koninklijk Instituut van Ingenieurs uitgegeven Notulen der Instituutsvergadering van 14 Februari 1899 zijn in meer dan één opzicht van belangrijken aard.

In de eerste plaats ontleenen wij daaraan het hier volgend levensbericht van den ook hier te lande zeer hoog geschatten ingenieur Waring, in zijn leven honorair lid van het Instituut, naar wij vernemen geschreven door den honorair secretaris J. Tideman.

„Uit de Amerikaansche tijdschriften vernamen wij het overlijden te New-York, op 29 October jl., van ons honorair lid George E. Waring, kolonel in dienst van de Vereenigde Staten, in welken rang hij aan de expeditie naar Cuba had deelgenomen.

„Hij was een hoogst bekwaam man en bezat een groote populariteit, zoowel te New-York als buiten zijne woonplaats, welke door zijne bemoeiingen eene geheele verandering onderging, zoo wat het uiterlijk aanzien betreft als uit een hygiënisch oogpunt. Onvermoeid en met groot succes was hij werkzaam op het gebied van den gezondheids-ingenieur, wat aan armen en rijken ten goede kwam. Zijne werkzaamheden als ontwerper en administratief beheerder van het „Street-Claining-Department" zijn van zoo uitnemend belang, dat zij zijne overige groote verdiensten op het gebied van het rioolwezen bijna in de schaduw stellen.

„Hij werd geboren te Poundridge (New-York) den 4den Juli 1833 en beoefende de ingenieurs-wetenschappen, den landbouw en de landbouw-scheikunde. In 1857 werd hij reeds aangesteld tot ingenieur bij werken van draineering en maakte zich op dit gebied door zijne goed uitgedachte ontwerpen en als gezondheids-ingenieur, alsmede door zijn beheer van de model-hoeve „the Ogden Farm" bij Newport (1867—1877) zoo beroemd, dat, toen in 1878 de gele koorts te Memphis uitbrak, zijne voorlichting werd ingeroepen tot het invoeren van een beter afvoerstelsel, van welke taak hij zich met zulk een goed gevolg kweet, dat Memphis eerlang van de ongezondste onder de steden van het Zuiden tot de betrekkelijk meest gezonde mocht worden gerekend.

„De toestand te Memphis bood eene zeldzame gelegenheid aan voor hygiënische werken. De volstrekte noodzakelijkheid van verbetering was onbetwistbaar en het gemeentebestuur stond voor het feit, dat het met de stad „er op was of er onder". Het gevolg is geweest, dat eene gemeente, buitensporig gedrukt door belastingen, doodarm en inderdaad door een vorig slecht bestuur er bijna toe gekomen zich failliet te verklaren, een advies heeft gevolgd, waarschijnlijk radicaler dan er ooit één in ernst werd gegeven, het geld voor de gevorderde werken heeft bijeengebracht en hare huishouding in een toestand heeft gebracht, nader bij de volmaaktheid dan die van eenige stad van het land (*).

„In een aantal andere steden vond het te Memphis gevolgde stelsel (†) toepassing, waarbij de afscheiding van het huishoud- en fabrieckswater op den voorgrond treedt. Na tot lid van den „Board of Health" te zijn benoemd, trad Waring in 1895 te New-York als „Street-Claining-Commissioner" op en was als zoodanig gedurende drie jaren met zeer gunstigen uitslag werkzaam. Den 28n October jl. stond hij aan het hoofd van de commissie voor het aanwijzen van de plaatsing der kampementen op Cuba en het beramen van gezondheidsmaatregelen aldaar.

„Meer bepaald legde hij zich toe op de verbetering van de toestanden te Havana en van regeeringswege werd de toepassing van de door hem voorgestelde maatregelen voorgeschreven.

„Waring was een zeer aangenaam en vruchtbaar schrijver. Sedert zijne benoeming tot honorair lid zond hij geregeld zijne geschriften aan het Instituut ten geschenke, en dat dit aantal niet gering is kan uit den catalogus der boekerij blijken, waarin men ruim veertig werken van zijn hand vermeld kan vinden. Reeds het overzicht van de daar opgegeven titels is op zichzelf voldoende om een denkbeeld te geven van zijne uitgebreide kennis en praktische werkzaamheid op verschillend gebied.

„Waring was een van de Amerikaansche leden van den jury voor het bouwkundig en ingenieurs-vak op de tentoonsteling te Philadelphia in 1876. Veel is men aan zijne medewerking verschuldigd voor de juiste waardeering van de tentoongestelde Nederlandsche bouwwerken. In het tijdschrift „The Nation" van 1876 gaf hij, in verband daarmede, eene beschrijving van de openbare werken in Nederland, waarvan een exemplaar in de boekerij van het Instituut voorhanden is. Een en ander gaf aanleiding, dat hij in de Instituutsvergadering van 4 Juli 1876, derhalve op juist drie-en-veertig-jarigen leeftijd, op voorstel van den Raad van Bestuur tot honorair lid van het Instituut werd benoemd.

„In de werken van die instelling zijn eenige mededeelingen van zijne hand vertaald opgenomen. Daaronder verdient meer bepaald vermelding de vertaling van een door hem ter plaatsing in het Tijdschrift aangeboden opstel over het rioolstelsel te Memphis, opgenomen in den boven aangehaalden jaargang 1883—1884, blz. 1 en volgende.

„In het weekblad „Harpers Weekly" van 12 November 1898 vindt men een uitstekend portret van dezen verdienstelijken man."

(*) Vgl. „Tijdschrift K.' Inst. I." Verhandelingen 1883—1884, blz. 2.

(†) Dit stelsel is in een aantal geschriften uiteengezet, die voor een groot deel in de boekerij van het Instituut voorhanden zijn.

DE RIOLEERING EN WATERVERVERSCHING TE AMSTERDAM.

In dezelfde aflevering van de Instituuts-Notulen, waarvan boven is gewaagd, vindt men eene zeer uitvoerige en belangrijke voordracht van het Instituutslid C. L. M. Lambrechtsen van Ritthem, directeur der gemeentewerken te Amsterdam, door een aantal afbeeldingen toegelicht en waarin ook op waardeerende wijze Waring, met wien de heer Lambrechtsen in briefwisseling stond, en zijn stelsel worden ter sprake gebracht. Spreker behandelt het gewichtig en veelomvattend vraagstuk, in het opschrift vermeld. Amsterdam ziet zich voor de noodzakelijkheid geplaatst, althans wat de rioleering aangaat, een belangrijk besluit te nemen, terwijl de vragen, welke Amsterdam te beantwoorden heeft, zij het plaatselijk onder gewijzigde omstandigheden, eveneens antwoord vragen in meerdere zuster-gemeenten, gelijk Amsterdam gelegen in het polderland, binnen de grenzen van een waterschapsboezem, ver verwijderd van stroomend water.

Reeds deze eenvoudige en duidelijke vingerwijzing, door den spreker in den aanhef zijner rede gegeven, doet helder uitkomen, dat wij hier met een gewichtig vraagstuk te doen hebben, dat niet alleen voor Amsterdam op den voorgrond treedt.

Allereerst behandelt hij de quaestie der r i o l e e r i n g en de talrijke bezwaren, die zich daarbij voordoen. In een historisch-technisch overzicht bespreekt hij de volgende punten:

Welk stelsel van rioleering moet voor Amsterdam gekozen worden?

De bestemming van het Amsterdamsche rioolvocht.

De werken, welke thans in de eerste plaats te verrichten vallen.

En hij besluit zijn overzicht met de volgende belangrijke conclusiën:

Op grond van het hiervoren betoogde zal te bepalen zijn:

1o. dat geen uitbreiding zal worden gegeven aan het bestaande Liernur-stelsel te Amsterdam;

2o. dat voor het vervolg als beginsel der rioleering gelden zal geen faecaliën, geen huis- of afvalwater in het kanalen- of grachtennet der gemeente Amsterdam;

3o. dat bij het rioleeren naar dit beginsel in de bestaande stadswijken, waar binnen de perceelen geen scheiding van huis- en hemelwater heeft plaats gehad, zal toegepast worden het gecombineerde stelsel, te weten hemelwater, huis- en afvalwater, faecaliën in één rioleering;

4o. dat bij aanbouw in de nieuw te stichten wijken binnen de perceelen scheiding tusschen huis- en hemelwater zal gevorderd worden, opdat de vrijheid behouden blijve desverlangd te zijner tijd toe te passen een gescheiden stelsel (Waring's „separate system"), te weten hemelwater naar het gewone straatriool, huis- en afvalwater samen met de faecaliën naar eene afzonderlijke daartoe bestemde rioleering;

5o. dat het riolennet, zoowel dat bedoeld onder 3o. als dat onder 4o., met uitzondering van een eventueel hemelwater-riolennet, gescheiden van de openbare wateren zal worden bemalen met wegpersing van de opgemalen stoffen buiten de kom der gemeente;

6o. dat deze wegpersing zal geschieden naar Noordzee of Zuiderzee, terwijl met afvoer op de Zuiderzee aanvankelijk wordt aangevangen;

7o. dat in de eerste plaats zullen worden ter hand genomen de rioleering van het Oosterpark-kwartier, te weten de stadswijk bezuiden de Mauritskade en beoosten den Amstel en die van buurt IJ IJ, inbegrepen de polderbebouwing onder het voormalig gebied van Nieuwer-Amstel, te weten de stadswijk bezuiden de Stadhouderskade en bewesten den Amstel tot aan de Boerenwetering;

8o. dat voor het genoemde sub 7o., inbegrepen de eerste uitbreidingen, zal worden beschikbaar gesteld een crediet van ƒ 1 000 000.

Het niet minder gewichtige onderwerp, dat met het eerste in zeer nauw verband staat, de w a t e r v e r v e r s c h i n g van Amsterdam, werd in de tweede plaats door den spreker tot onderwerp zijner beschouwingen gemaakt.

De hoofdpunten, door hem ter sprake gebracht, waren:

De bestaande toestand.

Welke resultaten worden door deze verversching verkregen?

Welke maatregelen zijn ter verbetering te nemen?

De kosten zijn aanzienlijk.

Uitvoerig heeft de spreker achtereenvolgens de middelen besproken, die zijns inziens zouden moeten worden aangewend om in den bestaanden toestand deugdelijke verbetering te brengen, maar, hoe nuttig hem de uitvoering van het werk ook toeschijne, zoo mag niet verheeld worden, dat de ongunstige toestanden bij den mond van het Westerkanaal en bepaaldelijk in de Houthaven, bij versterking van waterversching, weinig verbeteren zullen, dat versterking der waterververversching daarin geen afdoende verbetering b r e n g e n k a n.

Op deze en andere gronden, waarbij onder anderen

gewezen wordt op de vloek, die rust op het onzalig bedrijf, het vervuilen van grachten, komt de spreker tot de volgende slotsom:

Het kwaad kan afdoende slechts met den wortel worden uitgerukt. Welke kosten men aan de waterverversching moge besteden, welke verbeteringen daarin aangebracht worden, een deel der stad zal den last moeten dragen.

Bij de vele lasten, welke thans reeds op Amsterdam drukken, wordt door spreker in overweging gegeven in de eerste plaats het noodige te verrichten tot rioleering buiten gemeenschap met de openbare wateren in de nieuwe stadskwartieren beoosten den Amstel en tusschen Amstel en Boerenwetering gelegen.

De uitvoering van de in zijne voordracht behandelde rioleeringswerken zal een zeer gunstigen invloed hebben op den Buiten-Amstel en op de Singelgracht langs de Maurits- en Stadhouderskade beoosten de Boerenwetering.

Spreker acht het raadzaam, alvorens over te gaan tot den aanleg van de werken ter verbetering van de waterverversching, af te wachten den invloed der aangegeven nieuwe rioleeringswerken, welke zoo urgent zijn, dat deze toch geen uitstel kunnen lijden.

Dit afwachten is ook uit een financieel oogpunt wenschelijk en van technisch-hygiënisch standpunt verdedigbaar.

De werken tot demping van die grachten of grachtsgedeelten, waarvan de toestanden door gewijzigde waterverversching niet te verbeteren zijn, behoeven op niets te wachten.

Naar gelang de omstandigheden tot die demping nopen en de gelden kunnen worden beschikbaar gesteld kan tot de uitvoering geleidelijk worden overgegaan.

Voorts kan krachtiger uitbaggering van de grachten eenige verbetering geven, iets, waaraan, naar sprekers meening, te weinig de aandacht wordt geschonken. De bodem der grachten is bedekt met eene dikke laag ongerechtigheden, organische stoffen, die slechts wachten op een zekere temperatuur om duchtig aan het gisten te geraken.

Het zijn deze modderlagen, die bij het invallen van de warmte in voorjaar en zomer den toestand van het water in de grachten zoo ongunstig maken; zij dragen in die tijden daartoe meer bij dan het vervuilde water zelf, dat des zomers en des winters, behoudens bijzondere oorzaken, weinig in gehalte zal uiteenloopen.

Met klem drong spreker aan op het beschikbaar stellen van het aangevraagde bedrag van *f* 1 000 000, ten behoeve van de rioleering; het zwaartepunt van waterverversching ligt in eene rationeele rioleering.

Bij de op deze voordracht gevolgde discussie met de leden J. M. Telders, E. H. Stieltjes, G. J. De Jongh, H. A. van Ysselsteyn en I. A. Lindo, die tot zeer belangrijke opmerkingen aanleiding gaf, werd zoowel door eerstgemeld lid als ten slotte door den president J. F. W. Conrad hulde gebracht aan den spreker, die een zoo weinig smakelijk onderwerp op een zoo smakelijke wijze heeft weten op te disschen en die in zijn voordracht het bewijs heeft geleverd, dat hij het moeielijke vraagstuk betreffende de rioleering van Amsterdam grondig heeft bestudeerd en van alle kanten zorgvuldig heeft onderzocht.

T.

TRAS OF CEMENT.

(*Ingezonden.*)

Weledele heer Redacteur!

Sta mij toe, naar aanleiding van het artikel „Delft" in uw laatste nummer, het een en ander in het midden te brengen. De lezing van uw stuk heeft mij wel eenige aangename oogenblikken verschaft, doch omtrent de vraag, of het al dan niet wenschelijk is, bij het metselen van torens en torenspitsen trasspecie te gebruiken, vond ik geen voldoende inlichting. U zoudt mij en zeker ook vele anderen verplichten, indien U hierover eens duidelijk uw meening wilde mededeelen.

Hoogachtend,

U., 7 Juni '99. Een getrouw lezer.

Wij willen den geachten inzender een antwoord niet onthouden. Naar onze meening, die zeker door vele technici gedeeld wordt, verdient trasspecie alleen daar aanbeveling, waar waterdicht werk gemaakt moet worden, dus bij kelders en dergelijken.

Doch voor bovengrondsch werk zouden wij aan een slappe cement-mortel de voorkeur geven, omdat het nut van tras in de specie ons daarbij twijfelachtig schijnt, waartegenover staat, dat er vele en ernstige nadeelen aan verbonden zijn. Voor torenbouw, in het bijzonder voor spitsen, die zeer aan weêr en wind blootgesteld zijn, zouden wij trasspecie onvoorwaardelijk afkeuren.

Het is waar, dat in de Algemeene Voorschriften van den heer Van der Kloes een trasspecie, overeenkomende met de te Delft gebezigde, wordt genoemd. Maar of die specie door dezen heer nu juist wel met het oog op torenbouw is aangegeven, schijnt ons twijfelachtig. Wij zagen er altijd een concessie in aan hen, die nog tegenwoordig voorstanders van tras in opgaand werk zijn.

De heer Van der Kloes, die zich door zijn strijd tegen veel bij bouwkundigen bestaande dwaalbegrippen zoo verdienstelijk gemaakt heeft, zal ook zeker in dit geval zijn meening onbewimpeld willen zeggen, tenzij hij daarvan, nu het een Delftsch werk geldt, door een zeker gevoel van kieschheid mocht weerhouden worden.

Red.

Prof. A. HUET.

De heer A. Huet, hoogleeraar in de werktuigbouwkunde aan de Polytechnische School te Delft, overleed Maandag jongstleden, na eene kortstondige ziekte. De afgestorvene werd den 15n April 1836 te Amsterdam geboren, behaalde in 1859 het diploma als civiel-ingenieur, werd in 1864 benoemd tot leeraar aan de Polytechnische School en in 1890 tot hoogleeraar aan die inrichting.

Verschillende werken over de drooglegging van polders, het behoud van een vrije zee voor Amsterdam, en meerdere belangrijke onderwerpen, geven een beeld van de veelzijdige kunde van Huet.

Donderdag, den 8n Juni, werd het stoffelijk overschot van den hoogleeraar uit diens woning aan den Spoorsingel op de begraafplaats Jaffa ter aarde besteld. Tal van bloemstukken en kransen, van familie, vrienden en leerlingen dekte de lijkkist. Voor de geheel gesloten Polytechnische School hield de stoet een oogenblik stil, en sloten de hoogleeraren, leeraren, assistenten en tal van studenten met het korpsvaandel in rouw zich daarbij aan.

Nadat de kist ter bestemder plaatse was gekomen, werd het woord gevoerd door prof. Telders, directeur der P. S. Spreker herdacht in korte trekken den levensloop van den overledene, en stond stil bij het vele, dat hij voor de afdeeling werktuigbouwkunde had gedaan. Vervolgens sprak de heer J. van der Waarden, president van het Studentencorps, F. van Iterson, president van Leeghwater, C. J. van Vliet, president van den Studentenbond, welke allen Huet eerden als leeraar, mensch en vriend. De heer J. H. L. van Deinse, inspecteur van den arbeid te Amsterdam, oud-leerling van Huet, bracht hulde aan zijne nagedachtenis en sprak als zijne overtuiging uit, dat de geest van Huet zal blijven leven.

De heer Blooker, van Amsterdam, bracht namens de Ned. Octrooivereeniging hulde aan Huet voor hetgeen deze als voorzitter der vereeniging had verricht. De heer I. F. K. Klene herdacht in den overledene den oprichter der weerbaarheidsvereeniging „Frederik Hendrik". Ten slotte nam de heer G. Knuttel het woord om diep geroerd een laatst voorwel toe te roepen aan den onvergetelijken vriend. Een der familieleden dankte voor de bewezen eer. R. N. C.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Delft. B. en W. hebben den Gemeenteraad in zake de bezwaren van den heer Bruigom tegen den bouw der Oude Kerktorenspitsen het volgende medegedeeld:

De heer M. J. Bruigom, metselaar te Delft, heeft zich geroepen gevoeld tot uwe vergadering het adres te richten, dat u hierbij wordt aangeboden.

Het adres is een bezwaarschrift tegen de wijze, waarop de rioleering wordt aangebracht, bijv. de demping van dan Nieuwen Langendijk en tegen de samenstelling van de specie aangewend bij den opbouw van de Oude-kerktorenspitsen.

Wat het eerste punt betreft, kan worden gezegd, dat de rioleering wordt gelegd volgens de voorschriften en bepalingen van Delfland, en wat het tweede punt betreft, dat wat de specie voor de torenspitsen aangaat, men meent te kunnen volstaan door te verwijzen naar het rapport der door den Raad benoemde deskundigen. De samenstelling is in dat rapport aangegeven juist zooals thans bij de uitvoering gebruikt wordt; het rapport is door den Raad aangenomen. B. en W. vermeenen den adressant te moeten doen weten: 1°. dat de rioleering van den Nieuwen Langendijk naar meening van den Raad op oordeelbundige wijze geschiedt en 2°. dat in het door hem aangehaalde omtrent den torenbouw voor den Raad geen reden is gelegen om een nieuw onderzoek van deskundigen te verlangen.

— Volgens ingewonnen berichten heeft tengevolge van het voordurend slechte weer in de maand Mei, de steenfabrikage met grooten tegenspoed te kampen gehad. Eene matige berekening geeft tot resultaat, dat er op 1 Juni, vergeleken bij andere jaren op dit tijdstip, ± 125 millioen steen minder gemaakt is in Nederland. (*De Turf- en Steen-Industrie.*)

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

benoemd tot opzichter 3e kl., de ambtenaar op wachtgeld L. P. van Eekhout;

toegevoegd aan den chef der tweede waterstaatsafdeeling voor opnemingen en werken in de residentie Tegal, de opzichter 1e kl. H. la Fontaine;

een jaar verlof verleend aan den opzichter 2e klasse Th. Heijman;

eervol ontslagen op verzoek, de opzichter 1e kl. W. J. M. Lethé.

— Bij de Staatsspoorwegen op Java is:

belast met het verrichten eener terrein-opneming voor het voorontwerp van een spoorweg Cheribon—Kadipatten, de ter beschikking gestelde ambtenaar op non-activiteit J. B. Hubenet, laatst ingenieur 1e kl.;

toegevoegd aan den ingenieur J. B. Hubenet vd., de tijdelijke onderopzichter 2e kl. J. C. D. Baumgarten.

— Bij den aanleg der Staatsspoorwegen op Java zijn:

overgeplaatst van de lijn Tarik—Soerabaja naar de lijn Kalisat—Banjoewangi en belast met het beheer van de 2e sectie der laatstgenoemde lijn, met Goemilir als standplaats, de ingenieur 1e kl. W. de Jongh Dz.; de tijdelijke opzichter 3e kl W. L. Harmsen, en de tijdelijke onderopzichter 1e kl A. Denekamp.

— Bij de exploitatie der staatsspoorwegen op Java is:

benoemd tot onderopzichter 2e kl. de onderopzichter 3e kl. J. P. A Robijn en R. Ch. Neijndorff;

overgeplaatst van de Ooster- naar de Westerlijnen, de onderopzichter 1e kl. A. L. Gerrmann.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: A. J. van Weijnsbergen, te Breskens, bij de boordvoorziening van het kanaal van Terneuzen, en D. A. v. d. Straaten, bij het baggerwerk in het Aardappelengat.

— Polytechnische School. Voor de deelneming aan de overgangsexamens hadden zich aangemeld 343 candidaten en wel voor het eerste gedeelte 175, voor het tweede gedeelte 119 en voor het geheele examen 49. Van deze candidaten trokken zich vóór of gedurende het examen 62 geheel of gedeeltelijk terug.

Voldoende examen in het eerste gedeelte (B 1) is afgelegd door de heeren:

Art. 61, 62, 64. T. J. R. Bakker, F. M Beunke, L. F. Botter, L. G. van Dam, H. van Eek, H. M. Engelhard, E. C. Ph. Gallas, J. M. Gasille, J. H. L. C. Gusdorf, W. C. Hein, J. Klopper, A. H. E. Lahaye, C. E. de Leau, O. C. A. van Lith de Jeude, J. F. Ligtenberg, P. N Max, H. Meelhuysen, J. W. L. H. Meertens, W. A. van der Meulen, G. Redeker, N. de Ronde Bresser, W. F. H. van Rijckevorsel. A. C. S. Schweers, W. A. Slinkers, G. C. M. Smits, D. C. W. Snell, A. W. G. Stigter, M. E. H. Tjaden Jr., W. Veehoven, H. L. Vernhout, J. G. Wattjes, T. van der Weiden, D. F. Wouda, H. van Woudenberg Hamstra.

Art. 63, 64. A. van Driel, D. Kos, R. G. Leegstra, P. C. Zuyderhout.

Art. 64. A. E. Albers, L. F. Alberts, L. V. Arnold, C. R. H. Arntzenius, C. Blokhuis, M. J. de Bosch Kemper, H. H. R. Burgmans, G. M. Drooglever, A. Dros, J. B. Drossaers, F. Feith, H. C. Ghijsen, Th. B. Grapré Molière, H. S. Hallo, W. I. Hartjens, J. A. Heringa, B. J H. Herweyer, G. ten Hoopen, W. Hupkes, I. Jacobson, H. F. de Jong, G. D. Jordens, A. E. Jurriaanse, A. de Kanter, L. Koetse, J. de Lange, J. G. Lepper, H. Maarschalk, F. Muller van Brakel, G. C. op ten Noort, B. S. van der Ploeg, J. H. Poppink, D. Postma, P. J. van Rees, Th. Rosskopf, W. H. van Schouwenburg, A. da Silva, A. H. Sirks, F. J. Sirks, C Spruit Jr., C. G. van der Steen, A. S. C. Stoop, R. van Vloten, J. F. van Weelderen, H. Wirix.

Art. 64, 65 P. F. Bliek, J. G. Bijdendijk, S. van Dorsser, E. A. Douglas, A. J. Gouka, J. G. B. van Heek, L. Hupkes, W. H. D. de Jongh Dz., W. A. Knol, G. Kuypers, C. Moerman, J. A. Monod de Froideville, C. L. van Nes, F. P. C. S. van der Ploeg, B. F. P. Römer, J. de Vries, Th. C. van Wijngaarden.

— De heer A. Huet, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft, is den 5den dezer overleden.

— De prijs uit het Thiemefonds is dit jaar door de Maatschappij van Nijverheid toegekend aan A. Sluyser, leerling-beeldhouwer te Haarlem.

— De heer G. Hartmans, buitengewoon opzichter van 's-Rijks waterstaat te Hellevoetsluis, is uit 36 sollicitanten benoemd tot opzichter van den prov. waterstaat in Zuid-Holland.

— De heer Van Eeden heeft ontslag gevraagd als secretaris-penningmeester van de „Nederl. Maatschappij tot bevordering van Nijverheid" en is hem dit door directeuren verleend met ingang van 15 Juli. De heer Van Eeden blijft directeur van de beide museums op het Paviljoen te Haarlem.

— De fortificatie-opzichter I. van Bel te Groningen is bevorderd tot hoofdopzichter der genie.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig opzichter-teekenaar P. G., zelfst. kunnende werken. Adres lett. J 481 aan Prakke's Advert.-bur. te Nijmegen (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Bouwkundige. Aanmelding bij de firma W. A. Scholten te Groningen. (*Zie advert. in dit no.*)

— Teekenaar voor 4 maanden, *f* 60 per maand. Adres den heer Chris Wegerif, Apeldoorn. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Bouwkundig teekenaar, op een architectenbureau te 's-Gravenhage. Salaris naar bekwaamheid. Adres lett. B G, Bureau dezes. (*Zie aavert. in het vorig no.*)

— Bekwaam machineteekenaar aan de Utrechtsche machinefabriek Louis Smulders & Co., Utrecht.

— Opzichter aan de gemeentel. gasfabriek te Leeuwarden, Jaarwedde *f* 900. Alleen zij, die in het gasvak werkzaam zijn, komen in aanmerking. Adres op zegel vóór 18 Juni aan Burg. en Weth.

— Werktuigkundige aan de Zeister Machinefabriek te Zeist.,

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Bouwkundig opzichter-teekenaar, 20 jaren, pract. en theor. ontwikkeld, zag zich gaarne als zoodanig geplaatst. De beste informatiën zijn te bekomen. Adres n°. 60, Bureau dezes. (2)

Informatiebureau Technische Vakvereeniging,
Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1. Bouwk. Opz.-Teekenaar, leeft. 25 j. ong. sal. *f* 70 à 80 p. m.

ADVERTENTIEN.

BOUWKUNDIGE.

Zij, die practische kennis in het **bouwvak** in *Duitschland* hebben opgedaan door als **Opzichter** of op andere wijze aldaar werkzaam te zijn geweest, en van betrekking wenschen te veranderen, worden verzocht zich bij ons aan te melden.

GRONINGEN, 30 Mei 1899.

Firma W. A. SCHOLTEN.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 20n Juni 1899,** des namiddags ten **2** ure *(lokale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Het vernieuwen van de Telegraaflijn tusschen LEEUWARDEN en NIEUWESCHANS, uitvoering van verdere onderhoudswerken, alsmede het leggen van buizen en kabels door de Grijpskerkervaart en het Hoornsche Diep.

Begrooting ƒ 1780.—.

De besteding geschiedt volgens § 17 van het bestek.

Het bestek ligt van den 6n Juni 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te *Utrecht*.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 12n Juni 1899, ten 2 ure namiddag *(West Europeesche tijd)*.

UTRECHT, den 5n Juni 1899.

AANBESTEDING.

Levering SCHOOLBANKEN.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Vlissingen* zijn voornemens op ***Vrijdag den 16 Juni 1899,*** des namiddags ten **twee** ure ten *RAADHUIZE* dier Gemeente in het openbaar aan te besteden:

De levering van 288 stuks SCHOOLBANKEN.

Bestek met teekening zijn tegen betaling van **ƒ 0,25** te bekomen bij den Gemeente-Bouwmeester, bij wien tevens de noodige inlichtingen te verkrijgen zijn.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co. te Barrhead. Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.** Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

VAN RIJN & Co, ROTTERDAM.

Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.

SPIEGEL- en VERSTERGLAS.

Glasverzilvering voor de ***grootste maten.***

Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

B. HOLSBOER.

Arnhem.

Leverancier van Z. M. den Koning.

Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.

BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)

Hoogste onderscheiding 1879.

EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz.

Bakens, Rotatie- en Inductie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Zaandam* zullen op **Zaterdag 17 Juni 1899,** 's-namiddags 1½ uur, ten *GEMEENTEHUIZE*

aanbesteden:

Het verbouwen der Openbare Lagere School aan de Czaar-Peterstraat tot eene School voor 600 leerlingen.

Bestekken (met 2 teekeningen) zijn à **ƒ 2.—** per stel **verkrijgbaar** ter Gemeente-Secretarie.

Inlichtingen geeft de Gemeente-Architect.

ZAANDAM, 7 Juni 1899.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
H. J. C. VAN TIENEN.
De Secretaris,
ZAALBERG.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *'s-BOSCH,* zullen op ***22 Juni 1899,*** v. m. 10 ure in het openbaar

AANBESTEDEN:

Afgraven van het Bastion MARIA en onder profiel brengen van de rivier de Dommel.

Bestek en teekeningen ter inzage op het Gemeentehuis en à **ƒ 2,35** verkrijgbaar bij den Ingenieur-Architect, die tevens nadere inlichtingen geeft. Aanwijzing in loco op 16 Juni e. k., n. m. 2 ure. *(Bijeenkomst Stationsbrug.)*

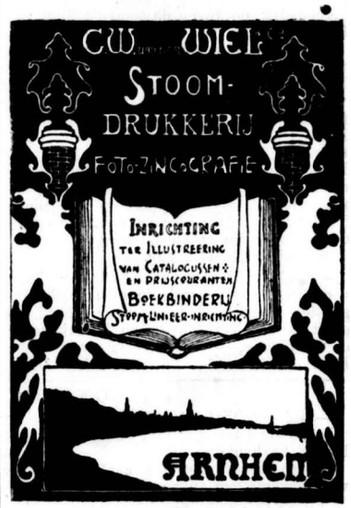

H. P. DEN BOER,

Wollenfoppenstraat 37, ROTTERDAM.

Specialiteit **in het vervaardigen van**

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met uitrijdenden bakvloer en Draaiovens.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

54ste JAARGANG N°. 24. ZATERDAG, 17 Juni 1899.

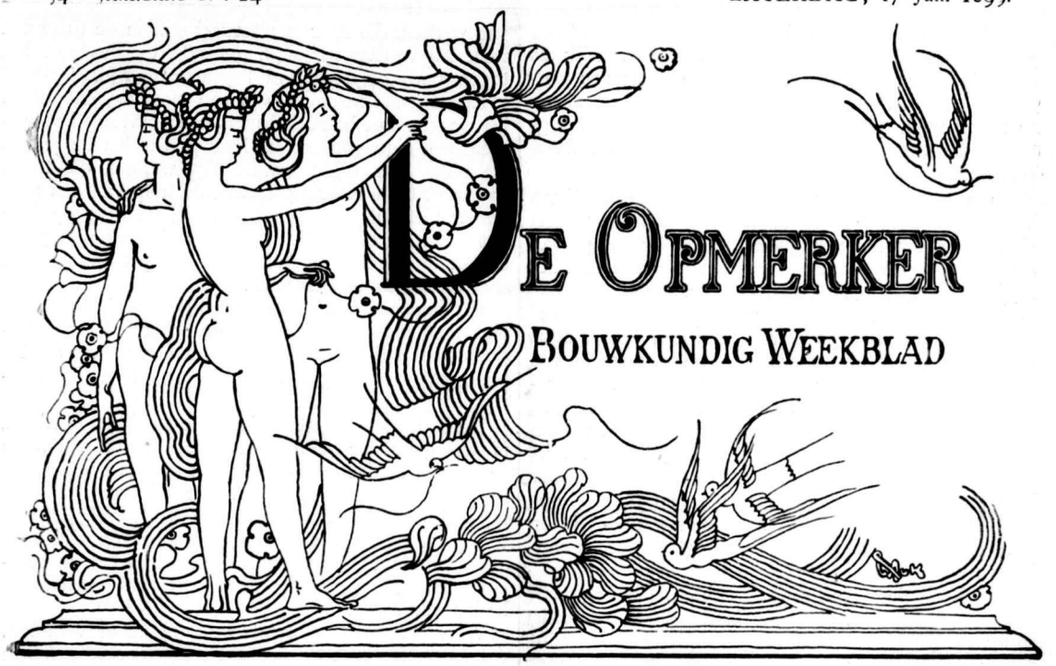

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

TER BEANTWOORDING.

Wij ontvingen van verschillende zijden opmerkingen naar aanleiding van wat wij in ons laatste nummer over de hedendaagsche aannemerij in het midden brachten.

In de eerste plaats werd onze aandacht gevestigd op de zesde afdeeling van den zevenden titel van het derde boek onzer Burgerlijke Wetten, waar de „aanneming" van werk aan vaste regelen onderworpen is. Men meende, dat het bezwaarlijk zal zijn, eene instelling, op deze wijze gesanctionneerd, te doen verdwijnen.

Wij kenden artt. 1640 tot en met 1653 van het B. W. Het bestaan dezer artikelen, die, onder koning Willem I door niet bijster knappe vertalers uit het Fransch in het Nederlandsch werden overgebracht, schijnt ons echter geen zoo overwegend bezwaar toe, als de geachte inzender wel meent. Want deze „zesde afdeeling" is wel een der minst bruikbare plaatsen van het Wetboek. Konden wij ooit zoover komen, dat herziening plaats vond, dan zouden deze artikelen zeker zóó veranderd worden, dat er niet heel veel van het origineel overbleef.

De Fransche wetgevers, wier werk door de Nederlanders eenvoudig vertaald werd, hebben blijkbaar nog maar een zeer vaag begrip van aanneming gehad, wat ons niet verwonderen kan, omdat het systeem der „entreprise" nog pas zoo kort bestond.

In artikel 1640 wordt niet, zooals men verwachten zou, een duidelijke omschrijving gegeven van wat onder „aannemer" wordt verstaan, doch valt men als volgt met de deur in huis: „Bij het laten maken van werk kan men overeenkomen dat de werkman alleen zijnen arbeid of zijne nijverheid of wel dat hij ook de stof leveren zal". Over dien werkman, zijn arbeid en de stof wordt ook in de vier volgende artikelen nog gehandeld.

Pas in art. 1645 zien wij den „aannemer" optreden. „Indien een gebouw, voor eenen bepaalden prijs aangenomen en gemaakt, geheel of gedeeltelijk vergaat door een gebrek in de zamenstelling, of zelfs uit hoofde van de ongeschiktheid van den grond, zijn de bouwmeesters en aannemers daarvoor, gedurende tien jaren, aansprakelijk". Bouwmeesters en aannemers worden hier als in één adem genoemd, maar blijkbaar niet als controleurs en gecontroleerden, doch eenvoudig als twee vrijwel gelijksoortige grootheden. Het schijnt, dat aanvankelijk alleen de bouwmeester, dus hij die zoowel plannen maakt als ook in eigen beheer uitvoert, bedoeld is, en dat pas later de aannemer daarbij werd gevoegd.

Van een „architect", zooals wij dien kennen, is blijkbaar geen sprake geweest, en wij gelooven dan ook niet, dat het artikel tegen hem zou kunnen worden ingeroepen. Want in art. 1646 heet het: „Indien een bouwmeester of aannemer op zich genomen heeft om een gebouw bij aanneming te maken, volgens een bestek, met den eigenaar van den grond beraamd en vastgesteld, kan hij geen vermeerdering van den prijs vorderen, noch onder voorwendsel van vermeerdering van dagloonen of bouwstoffen, noch onder dat van gemaakte veranderingen of bijvoegselen, die niet in het bestek begrepen zijn, indien die veranderingen of vergrootingen niet schriftelijk zijn ingewilligd, en over derzelver prijs met den eigenaar geene overeenkomst is getroffen."

Er zou over dit artikel heel wat te zeggen zijn. Maar voor ons doel is het genoeg op te merken, hoe hier van „bouwmeester of aannemer" gesproken wordt, zoodat personen van een zelfde soort op zich nemen „om een gebouw bij aanneming te maken".

De wetgevers hebben zich dien „bouwmeester" zóó gedacht, als hij, tot op hun tijd toe, was, namelijk als „opperste der werklieden". Dat deze soort zou ontaarden in een al of niet geëxamineerde, zich alleen met teekenen, schrijven, rekenen en toezien bezighoudende variëteit, daarvan hadden zij geen flauw vermoeden.

Er is in de afdeeling van het B. W., die ons thans bezighoudt, weinig systeem. Want in art. 1647 heeft de „aannemer" het rijk alleen, terwijl art. 1648 van „werkman, bouwmeester of aannemer" spreekt. Hier moeten wij aan synoniemen denken.

In art. 1649 wordt weder alleen de „aannemer" genoemd. In art. 1650 wordt zelfs een beeld, al is het dan ook geen bijzonder scherp beeld, gegeven van wat de wetgever onder „aannemer" verstaat. „Metselaars, timmerlieden, smids en andere ambachtslieden, welke tot het zetten van een gebouw of het maken van eenig ander aangenomen werk gebezigd zijn, hebben geene regtsvordering tegen dengene te wiens behoeve de werken gemaakt zijn, dan ten beloope van hetgeen deze aan den aannemer schuldig is op het oogenblik waarop zij hunne regtsvordering aanleggen."

Terwijl al de vorige artikelen alleen het oog hebben op „een gebouw", wordt hier althans „of eenig ander aangenomen werk" toegevoegd. Doch de aannemer is blijkbaar niets anders dan een baas met knechts. Betaalt hij ze niet, dan wordt vastgesteld, wat zij op den klant kunnen verhalen.

In artikel 1651 worden „metselaars, timmerlieden, smids en andere ambachtslieden", zelfs „als zij zelven onmiddellijk en voor eenen bepaalden prijs een werk op zich nemen", verklaard tot „aannemers in het vak waarin zij werkzaam zijn".

In dezen gedachtengang worden dan nog in art. 1652 enkele regelen aan die ambachtslieden gewijd, en volgt in art. 1653 ten slotte de mededeeling, dat „de regten en verpligtingen van voerlieden en schippers in het Wetboek van Koophandel zijn vastgesteld". Daarmede is het uit en gaat de wetgever tot den Achtsten Titel „Van het regt van beklemming" over.

Wij weten niet, of de geachte inzender, die ons naar het Burgerlijk Wetboek verwees, de artikelen wier overweging hij ons aanbeval wel eens met een critisch oog heeft beschouwd. Daar hij ze als een omschrijving en regeling van het tegenwoordig aanneemsysteem aanziet, zouden wij haast geneigd zijn aan den ernst, althans aan de grondigheid zijner critiek te twijfelen.

Immers, zelfs een oppervlakkige beschouwing doet zien, dat men zich in het begin dezer eeuw bouwmeester en aannemer in één persoon vereenigd dacht. De bouwmeester verplichtte zich „een gebouw" te leveren. Was van te voren bepaald, voor welk bedrag, dan werd de bouwmeester „aannemer". Zelfs van eenigen afstand tusschen ambachtsman en bouwmeester is nergens iets te bespeuren.

De genoemde artikelen, hoe weinig waarde zij met het oog op de tegenwoordige toestanden ook hebben, verdienen toch de aandacht als document, waaruit de staat van zaken in den Napoleontischen tijd valt af te leiden.

Na het bovenstaande zal het wel duidelijk zijn, dat de bepalingen van het B. W. niet als „sanctie" van de op het oogenblik bestaande wijze van aannemen kunnen worden aangemerkt. Zij zijn veeleer met het oog op de vroeger in zwang zijnde manier van werken, die naar ons oordeel ook in de toekomst weer zal worden gevolgd, gemaakt en dus met het tegenwoordig systeem in flagranten strijd.

Een tweede inzender was van meening, dat alleen bij werken van betrekkelijk kleinen omvang het systeem van eigen beheer zal kunnen worden toegepast, maar dat men bij de reusachtige werken, die thans zoo vaak tot uitvoering komen, de hulp van een aannemer niet zal kunnen missen. Hij wees er op, hoe het bv. voor een architect, met veel werken tegelijk belast, onmogelijk zal wezen, overal persoonlijk zich met de zaken te bemoeien.

Dit bezwaar schijnt van ernstigen aard. Maar het legt niet zooveel gewicht in de schaal als men bedenkt, dat wij ons in de toekomst een geheel andere wijze van werken gedacht hebben, dan de thans gevolgde.

De hedendaagsche technicus, die als leider optreedt, is wel genoodzaakt veel werk tegelijk onderhanden te nemen, omdat ieder werk hem slechts een betrekkelijk geringe som opbrengt. Daarbij komt dan nog in vele gevallen de hebzucht, en het gevolg is, dat, terwijl er toch werk en brood genoeg zou zijn voor allen, enkele architecten en ingenieurs met werk overladen zijn, terwijl andere in kommervolle omstandigheden verkeeren.

Werd nu van een architect of ingenieur verlangd, dat hij zelf steeds op het werk tegenwoordig moest zijn, dat hij moest doen, wat tegenwoordig des aannemers is, dan zou het hem onmogelijk zijn zooveel hooi op zijn vork te nemen, als thans somtijds geschiedt. En dit zou niet alleen het peil der technici verhoogen, doch tevens een billijke verdeeling van den arbeid ten gevolge hebben.

In den goeden ouden tijd had een bouwmeester nooit meer dan één werk van beteekenis tegelijk onderhanden. Maar hij gaf dan ook zijn persoon geheel aan dit werk, en besteedde zijn vlijt en zijn zorg tot aan de geringste onderdeelen.

En nu nog het bezwaar van de „reusachtige werken". Kan één aannemer die uitvoeren, zouden wij zeggen, dan kan ook één architect of één ingenieur dit, mits hij maar over de noodige bekwaamheden beschikt, die hem nu ten eenenmale ontbreken.

Laat ons eens aannemen bijvoorbeeld, dat in het laatst der twintigste eeuw de toestanden, zooals wij die ons denken, veranderd zijn en dat de gemeente Amsterdam, in arrenmoede het beursgebouw op het Damrak afgebroken hebbende, een nieuwe beurs op een door onteigening verkregen terrein wil stichten.

Zij onderhandelt dan eerst met een bouwmeester over het maken van een ontwerp. Is dit gereed, dan belast zij hem met de uitvoering. Een staat wordt door hem opgemaakt van de vereischte materialen, die, al naar zij noodig zijn, door de gemeente worden aangeschaft en betaald. Dan worden de werklieden aangenomen, die, onder persoonlijk toezicht van den bouwmeester, deze materialen zullen bewerken en op hun plaats brengen. De leider van het werk, zelf in alle te pas komende techniek doorkneed, weet de bekwaamheid der ambachtslieden te beoordeelen en hij heeft een keurbende onder zijn bevelen, die in alle opzichten voortreflijk werk levert. Wederzijdsche achting, vriendschappelijke omgang bestaat tusschen leider en ondergeschikten. Ieder is zeker van zijn loon, niemand heeft het gevoel, dat de een leeft op kosten van den ander. Ieder heeft meer hart voor hetgeen hij doet, ieder is er trotsch op, naar de mate zijner krachten mede te werken aan de stichting van het gedenkteeken.

De leider is geen jongmensch, zoo kersversch van een polytechnicum of academie gekomen. Hij heeft zulk een inrichting niet eens kunnen bezoeken, want zij waren, vóór zijn leertijd kwam, reeds als nutteloos opgeheven. Lange jaren heeft hij velerlei practijk beoefend, eer hij het ondernam, een klein gebouw in eigen beheer tot stand te brengen. Langzamerhand waagde hij zich aan grooter werk en en nu besluit hij, als man van gevorderden leeftijd, zijn eervolle loopbaan met het stichten van een monument, dat zijn naam bij het nageslacht zal doen leven.

Men haast hem niet, men gunt hem allen tijd, om zijn werk te voleindigen, men weet, dat zijn kennis waarborg is, dat hij het voor het gebouw vastgestelde bedrag niet zal overschrijden. Van alle uitgaven wordt behoorlijk verantwoording gedaan.

Het tafereel, dat wij hier ophangen, zal menigeen als een utopie toeschijnen. Wat staat echter de verwezenlijking van dit ideaal in den weg? Wij gelooven niet veel.

Zeker, de wijze waarop technici worden opgeleid, zal moeten worden veranderd. De practijk zal de plaats dienen in te nemen, die nu in zoo ruime mate aan de theorie wordt geschonken. Wij willen niet zoover gaan als Ruskin, die den tijd, door een aanstaand technicus aan lezen, schrijven en rekenen besteed, als verloren beschouwt, maar wij gelooven toch, dat de „algemeene" ontwikkeling niet zoo groot behoeft te zijn als thans wordt noodig geacht. Want wat heeft men aan al die halve kennis, die op Hoogere Burgerschool of Polytechnicum wordt vergaard? Het is beter wanneer men begint met weinig, maar goed te leeren, dan overal in den tuin der kennisse rond te fladderen, en aan de bloemen der wetenschap slechts zooveel stofmeel te ontleenen als voor het verkrijgen van een diploma vereischt wordt. Algemeene kennis is eigenlijk dichter bij volslagen onwetendheid, dan men denkt.

Techniek en handwerk zijn woorden van één zin. En hoe kan nu iemand zich technicus noemen, die eigenlijk van handwerk niet het minste begrip heeft? En zelfs als men het hedendaagsch architect- of ingenieur-zijn als een handwerk wil beschouwen, hoevelen zijn er dan, die dit in den grond verstaan? Als men ziet, welk een verantwoordelijkheid er in zoogoed als alle bestekken op den aannemer geschoven wordt, dan moet dit getal wel bijster gering wezen.

Een derde opmerking, die ons werd gemaakt, betrof de financieele zijde van het vraagstuk. Men achtte het ongewenscht, dat de leidende technicus zich met zaken van koophandel zou inlaten. Betreurd werd, dat er op het oogenblik reeds zoovelen zijn, die zich niet ontzien naar koopmansmanier door kortingen, commissiën of hoe dergelijke fooien heeten, hun beurs te spekken.

Het bezwaar, dat hier genoemd wordt, weegt in zooverre, als het met de moraliteit te zamen hangt. Zonder eerlijkheid en nauwgezetheid kan geen enkel systeem de gewenschte resultaten opleveren. Wie een aard heeft zóó, dat hij onder de tegenwoordige toestanden zich op ongeoorloofde wijze meent te mogen verrijken, zal dien aard behouden, al kwam er ook nog zooveel verandering.

Doch wij meenen, dat, werd het systeem van eigen beheer ingevoerd, de misbruiken allicht minder zouden zijn dan thans. De knoeierijen bij aanbestedingen zouden met die aanbestedingen vanzelf komen te vervallen. Bedrog met materialen zou, zoo al niet onmogelijk, dan toch veel minder gemakkelijk wezen, omdat de werklieden, het bewerkende, hun bouwmeester zouden verklappen, en daardoor hem het bestaan onmogelijk maken.

Vooropstellende, dat eerlijkheid een hoofddeugd van den bouwmeester moet zijn, gelooven wij, dat het eigen beheer in de toekomst zoowel als in het verledene tot het maken van uitmuntend werk zal leiden.

Een vierde inzender laakt het in ons, dat wij, bij het bespreken van de questie, geen woord over de kunst hebben gezegd. Hij geeft als zijn meening te kennen, dat, wanneer de architect zich ook met al de onderdeelen der bouwpractijk zou moeten bemoeien, het met de kunst weldra gedaan zou zijn.

Wij deelen deze vrees volstrekt niet. Want het is van algemeene bekendheid, dat in de eeuwen, toen de bouwmeesters niet beter wisten, of het sprak vanzelf dat zij deden, zooals wij thans van hen verlangen, kunstwerken van groote waarde ontstonden. Daarentegen is, zoolang de aannemer den architect terzijde staat, nog geen enkel kunstwerk van beteekenis geschapen, ja heeft men het nog niet eens gebracht tot een stijl, die als de uitdrukking van het denken der 19e eeuw kan gelden.

Men heeft tegenwoordig denkbeelden over kunst, die vrij zonderling genoemd mogen worden. Een architect wordt in de eerste plaats beoordeeld naar zijn teekenwerk. Wat hij bouwt schijnt er minder op aan te komen. Vroeger was dit anders, want wanneer men de teekeningen beschouwt van de beroemdste architecten der 16e eeuw, dan ziet men werk, waarvoor thans de leerling eener avond-teekenschool den neus op zou halen.

De architect zit nu rustig op zijn bureau, te midden van platen, waaruit hij de gebouwen van alle tijden tot in bijzonderheden kan leeren kennen, als hij dit wenscht. Als hij zich nog verwaardigt iets te teekenen — want de meesten hebben daar hun menschen voor — dan gebruikt hij al de middelen, die een kunstschilder zou aanwenden. Lacht het bureau hem niet langer toe, dan wandelt of fietst hij eens zijn werken in uitvoering langs, maakt hier een praatje, daar een standje en is blij, wanneer eindelijk het uur, waarop men zich met schik aan de gezelligheid kan wijden, slaat. Zoo zou geen bouwmeester van vroeger zijn dagen hebben gesleten. Van den vroegen ochtend tot den laten avond op het werk, dat was toen een noodzakelijkheid. Overal toeziend, overal raad gevend, slechts de tijden van regen voor het maken van uitslagen benuttend, was de architect van vroeger bouwmeester, opzichter en onderbaas in één persoon. Maar dit belette hem niet om kunst te maken, die nog bewonderd zal worden als hetgeen zijn gestudeerde, elegante opvolgers hebben tot stand gebracht, voor zoover het nog bestaat, als jammerlijke pastiche zal gelden.

Eigenlijk behoeven wij bij deze questie van kunst niet eens lang stil te staan. De kunst zou vanzelf hare rechten wel hernemen, als een zich verdiepen in de bouwpractijk haar tijdelijk wellicht wat op zij zou doen zetten.

De toestanden, in de hedendaagsche bouwkunst heerschende, zijn ongezond. Ontkennen baat niet. Zachte heelmeesters kunnen geen genezing brengen. Er dient flink ingegrepen te worden, en hoe eer dit geschiedt hoe beter. Want de techniek moet weer als van ouds een vak van practijk worden. De grijze theorie heeft nu al lang genoeg haar onmacht bewezen.

DE TIJD VAN GAAN.

De heer De Stuers heeft het weêr hard te verantwoorden, omdat de heer Bredius ten tweeden male uit het Mauritshuis dreigt weg te gaan. Het getal aanvallers is in de dagbladpers grooter dan ooit; slechts een enkel orgaan waagt een schuchtere poging tot verdediging.

Er is misschien wel eenige overdrijving in het misbaar, dat thans gemaakt wordt. Personenquesties zijn, voor wie buiten staat, niet gemakkelijk te begrijpen of te beoordeelen.

Wij spraken, een maand of drie geleden, met den beheerder van een onzer openbare verzamelingen, een man, die den referendaris volstrekt niet slecht gezind is, wat indertijd uit zijn onderteekenen van 't bekende adres van sympathie bleek. Toch meende onze zegsman, dat de heer De Stuers goed zou doen, met, na vijf en twintig jaren zijn krachten gewijd te hebben aan zijn vaderland, zijn ambt neder te leggen.

Deze opmerking, uit zulk een mond, verbaasde ons natuurlijk, en wij vroegen om verklaring, die ons bereidwillig werd gegeven. Wij zullen haar in korte trekken ook onzen lezers mededeelen.

Daar is een tijd geweest, zoo heette het, dat de heer De Stuers een kracht ten goede was. In dien tijd heeft hij, misschien door overmaat van ijver, wel eens dingen gedaan, die beter nagelaten waren, doch als men de rekening van die zaken opmaakt, dan sluit zij met een belangrijk winstsaldo ten bate onzer kunst.

Maar, zooals het dikwijls gaat, de heer De Stuers, die in 1874 zijn tijd vooruit was, kwam langzamerhand, door dat hij, gelijk zoovelen, op het eenmaal ingenomen standpunt bleef, achteraan. Thans, na vijf en twintig jaar, is hij verouderd. Natuurlijk slaat dit niet op den referendaris als archeoloog, doch op zijn werkzaamheid in het belang van onze hedendaagsche kunst.

Vroeger werd een verwoede kamp tusschen de voor- en tegenstanders der leer van Viollet-le-Duc gestreden. Die kamp is geëindigd, zonder dat een der strijdende partijen eenig belangrijk voordeel heeft behaald. De heer De Stuers had zich met zijn medestanders zoo geducht in den middeleeuwschen burcht verschanst, hij beschikte over zóó scherpe pijlen, over zoo krachtige blijden, daarbij had zijn invloed zulke breede grachten om het kasteel gegraven, dat de tegenstanders het ten slotte op moesten geven hem uit zijn versterking te drijven.

Het beleg heeft vele jaren geduurd; wat zag men echter ten slotte gebeuren? De belegeraars, die het nuttelooze hunner pogingen inzagen, lieten den middeleeuwschen burcht links liggen, zij trokken welgemoed verder op den weg, die naar de moderne kunst leidt, en zij zijn op dien weg reeds een heel eind gevorderd.

En nu is het zonderlinge, dat de burchtzaten, al is er van de tinnen nergens meer een vijand te zien, nog altijd binnen de dikke muren blijven zitten en niets beters weten te doen dan af en toe argelooze wandelaars, als de heer Bredius, die het hoofd niet ontblooten wanneer zij het kasteel voorbijgaan, met keisteentjes te gooien.

Een dergelijke toestand, meende onze zegsman, kon voor den heer De Stuers niet aangenaam zijn. Vandaar zijn raad aan den bevelhebber der veste, om de sterkte thans te verlaten, nu toch geen krijgsmansdood meer te sterven viel.

***

Er is ongetwijfeld in de boven medegedeelde opmerkingen veel waars. Een vijftien jaar geleden, bijvoorbeeld, zou het heengaan van den heer De Kruyff uit zijn betrekking aan de Kunstnijverheidsschool als een groote overwinning van den heer De Stuers zijn aangemerkt. Nu evenwel zal niemand zulk een gevolgtrekking maken. En al zou de heer Cuypers Jr., zooals onlangs voorspeld werd, zijn vader zoover overtreffen als de professorale toga boven den doctorshoed hangt, dan nog zal geen enkel denkend mensch daarin den triomf der alleenzaligmakende kunstleer zien.

Zoo veranderen de tijden. Wie beproeft tegen den stroom op te roeien moet, al beschikt hij over reuzenkracht, het ten slotte opgeven. De roeiers in de middeleeuwsche schuit verkeeren haast in dat geval. Er blijft dan voor den heer De Stuers slechts één keus — zich laten drijven of aan wal gaan. Wij meenen hem zooveel karakter te mogen toekennen, dat hij dit laatste kiezen zal.

OOK NIET GOEDKOOP.

Dezer dagen werd bericht, dat het Gemeentebestuur van 's-Gravenhage den bouw van een nieuw Gemeentemuseum niet durft ondernemen, omdat daarmede, als een gebouw van 2 verdiepingen en souterrein ter grootte van 1000 M2. gesticht zou worden, een half millioen gemoeid zou zijn.

Het schijnt, dat men te Amsterdam veel goedkooper kan bouwen. Want het Stedelijk Museum aldaar, dat ook 2 verdiepingen en souterrein bevat, en dat ook een half millioen gekost heeft, bezit een oppervlak van 3600 M2.

Het zou aanbeveling verdienen, indien de gemeenteraad, alvorens een besluit te nemen, deed onderzoeken waarom men te 's-Gravenhage drie en een half maal zooveel voor een zelfde zaak moet betalen als te Amsterdam.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

De jaarvergadering van het Instituut, op 13 Juni jl. in het lokaal Diligentia te 's Gravenhage gehouden, was vrij wat belangrijker dan gewoonlijk het geval is.

Zij werd ten elf uur door den president J. F. W. Conrad geopend, die wederom den treurigen plicht had te vervullen het overlijden van een drietal leden te herdenken. In de eerste plaats bracht hij een zeer waardeerend woord van hulde aan den reeds in ons vorig verslag vermelden mede-oprichter van het Instituut Pieter Johannes Mouthaan, den 8n April te Vrijenban bij Delft overleden. Deze degelijke ingenieur, die bij buitengewone promotie van 20 April 1847 tot civiel-ingenieur werd benoemd en in talrijke betrekkingen is werkzaam geweest, was geruimen tijd onze stadgenoot, daar hij als hoofdingenieur bij de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij is werkzaam geweest.

Niet lang geleden ontviel aan het Instituut het buitengewoon lid jhr. W. E. B. Godin de Pesters, pas onlangs in de Instituutsvergadering van 14 Februari jl. als zoodanig aangenomen

Een verlies van beteekenis leed het Instituut door het zeer onlangs overlijden van het lid Adrien Huet, die te midden van zijn werkzaamheden als lid der commissie voor het eind-examen te Delft werd weggenomen. Een overzicht te geven van de werkzaamheid van dezen veelzijdig begaafden man, die aan een groote werkkracht een volhardend streven paarde, zou voor dit verslag te veel ruimte vereischen. Vermelden wij slechts, dat hij in het Instituut van Ingenieurs een zeer beteekenende plaats innam, die den moed zijner overtuiging in hooge mate bezat, belangrijke bijdragen in de werken heeft geleverd en als leeraar en hoogleeraar aan de Polytechnische School een uitstekend leermeester is geweest voor zijne talrijke leerlingen, die hem wederkeerig hoogachtten en liefhadden.

De notulen der vorige Instituutsvergadering waren gedrukt aan de leden toegezonden. Niemand wenschte daarover het woord te voeren en zij werden voor goed vastgesteld.

Insgelijks was aan de leden verzonden het Algemeen Verslag der werkzaamheden van het Instituut gedurende het Instituutsjaar 1898—1899, bevattende tevens de verantwoording van het beheer der ontvangsten en uitgaven van den penningmeester. De daartoe betrekkelijke bescheiden lagen ter tafel ter inzage voor de leden.

Vanwege den Raad van Bestuur deelde de president mede, dat het Hare Majesteit de Koningin, op het daartoe aan Haar gericht verzoek, had behaagd als Beschermvrouw van het Instituut op te treden. Van de daartoe betrekkelijke correspondentie werd door den secretaris voorlezing gedaan.

Voorts werd mededeeling gedaan van het Koninklijk besluit houdende goedkeuring van het Reglement van het Instituut, zooals dit nader is vastgesteld in de buitengewone Instituutsvergadering van 9 Juli 1898.

De president vestigde de aandacht op de aanwezigheid in de vergadering van den heer L. van Riet, zaakgelastigde van Hare Majesteit de Koningin en consul-generaal in Argentinië, die onlangs met het mede aanwezige lid P. J. Dirks uit die verre streken hier te lande was aangekomen tot het doen van bestellingen ten behoeve van de door de firma Dirks, Dates en Van Hattem uitgevoerde en in uitvoering zijnde werken voor den bouw eener oorlogshaven te Puerto Belgrano, omtrent welke aangelegenheid de heer Van Riet een rapport aan onzen Minister van Buitenlandsche Zaken had ingediend. Met toestemming van den Minister werd een uittreksel van dat belangrijke stuk door den secretaris voorgelezen, waarna zoowel door den heer Van Riet als door het lid Dirks mededeelingen werden gedaan omtrent de werkzaamheden op technisch gebied in Argentinië, waarbij voor verreweg het grootste deel Nederlandsche ingenieurs en werklieden betrokken zijn, terwijl de vaderlandsche nijverheid door bestellingen voor die werkzaamheden krachtig wordt gesteund.

Hierna werd het woord verleend aan het lid J. van Stolk, die in bijzonderheden besprak het vervaardigen van riolen en andere werken uit portlandcement-beton, waarbij de aandacht werd gevestigd op den bodem, de meerdere of mindere uitgebreidheid en den stand van de riolen, de betonmenging enz.

Over deze voordracht werd door den spreker van gedachten gewisseld met de leden P. J. van Voorst Vader, G. van Diesen, H. Wortman, J. M. Telders, S. C. J. van Musschenbroek, P. J. Dirks en den president.

Gedurende de hierop gevolgde pauze had de stemming plaats:

1o. over de nieuw voorgestelde leden, die allen als zoodanig werden aangenomen;

2o. ter vervulling van de vacaturen, ontstaan in den Raad van Bestuur door het aftreden van de leden J. F. W. Conrad, W. F. Leemans en E. H. Stieltjes, waarvan alleen de eerste, als tusschentijds benoemd, weder herkiesbaar was. De uitslag was, dat nevens dezen tot leden van den Raad werden benoemd de leden A. E. R. Collette, lid van de Vereeniging voor electrotechniek, en E. de Gelder, lid van de Vereeniging van werktuig- en scheepsbouwkundigen.

Na de pauze werd het woord verleend aan het lid J. Z. Stuten, die een voordracht hield over explosiestoffen en eenige van hare toepassingen op militair gebied. Deze doorwrochte mededeeling, door keurig bewerkte teekeningen toegelicht, hield de leden ruim twee uren bezig. Een eenigszins duidelijk overzicht te geven van deze zaakrijke, in vele détails tredende voordracht zou te veel plaats vereischen. De spreker vestigde de aandacht op de mechanische en de chemische invloeden, die zich hier doen gelden, op de vaste en vloeibare stoffen, die worden gebezigd, op de chemische stabiliteit, op de vervaardiging van de ontploffingsstoffen in het groot en binnen de bereikbare kosten. Voorts heeft men te letten op den tijd, met de ontploffing gemoeid, op de ontploffingstemperatuur, op de hoeveelheid der gassen. Achtereenvolgens werden besproken de fulminaten, de nitro-cellulose, de nitro-glycerine, de gelatine, de nitraten, de phenol, de cretol, de picrine, het meliniet, het creniliet. Voorts de middelen om de ontsteking op het gewenschte punt en binnen den gewenschten tijd tot stand te brengen, vooral waar het ontploffingen geldt, die gelijktijdig moeten geschieden en die verschillend zijn naarmate het hier geldt hout, metselwerk of ijzerconstructiën te vernielen. De aandacht werd hierbij gevestigd op de verschillende soorten van vuurkoord, voor deze ontploffingen in gebruik, waarbij men vaak niet zonder eenig gevaar is, en op de electriciteit, die in dat opzicht de voorkeur zou verdienen.

In den loop zijner mededeeling besprak hij ook de vernieling van de hoofden van een eventueele zeehaven te Scheveningen, waarvan in eene vorige vergadering sprake is geweest, en rekende voor, dat daarvoor noodig zou zijn eene hoeveelheid van minstens 2500 KG. picrinezuur, wat nog gering mag worden genoemd, daar bij berekening volgens de Oostenrijksche formule 3000 KG. noodig zou zijn. Wat den tijd betreft, voor het plaatsen van de lading benoodigd, rekende hij op ongeveer 10 uren, wanneer dit overdag geschiedt, want 's nachts zou het niet wel mogelijk zijn. Ten aanzien van de kracht der vernieling deelde hij mede, dat brokstukken van een steenen muur een kilometer ver (d. i. tot in de Keizerstraat te Scheveningen) zouden terecht komen.

Deze voordracht gaf aan de leden Van Voorst Vader en J. Schroeder van der Kolk aanleiding tot het doen van eenige vragen, welke door den spreker grondig werden beantwoord, die ten slotte met een warm applaus werd beloond.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De Minister van Financiën maakt bekend dat in de maand October e. k. een examen zal worden gehouden voor de betrekking van adspirant-landmeter bij het kadaster, waarvoor ten hoogste 15 plaatsen kunnen vervuld worden. Het programma voor dat examen en de eischen van toelating zijn vastgesteld bij koninklijk besluit, dd. 4 April 1891 nº. 15, en opgenomen in de „Staatscourant" van 22 April 1891 nº. 93. De belanghebbenden kunnen zich bij request en met overlegging der vereischte stukken, vóor 1 Sept. e. k. tot den Minister wenden.

Vermoedelijk in de laatste helft van het volgende jaar zal wederom een examen voor de genoemde betrekking worden gehouden.

— Volgens het *Centrum* is de heer Joseph Cuypers, civiel-ingenieur-architect te Amsterdam, aangezocht om als hoogleeraar in de middeleeuwsche bouwkunst aan de Polytechnische School op te treden.

Rotterdam, Het bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" alhier heeft, naar *Architectura* bericht, in een adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken instemming betuigd met het adres van Architectura et Amicitia, waarin verzocht is de bouwkunst op te

nemen onder de vakken, die werden onderwezen aan de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam.

DELFT. In de jl. Woensdag gehouden zitting van den Gemeenteraad was o. a. het bezwaarschrift van den heer M. J Bruigom aan de orde.

De nestor der leden diende een motie in, om het adres, wegens vorm en inhoud beleedigend voor de commissie van fabrikage en den gemeente-architect, in wien de Raad het volste vertrouwen stelt, voor kennisgeving aan te nemen.

Andere leden waren het daarmede niet eens en wilden er wel eens over praten.

Zij, die zich daartoe bevoegd hebben geacht, waren de heeren Den Hoed en Meijers, de eerste aannemer en opzichter en de andere metselaarsbaas, die zich op een praktijk van 30 jaar laat voorstaan, alsmede de architect Schelling, terwijl ook de hoofdingenieur Witte aan de discussie deelnam.

Het lid Den Hoed is zeer kort; hij heeft bezwaar tegen de hooge plaatsing der riolen en zou die liever 20 à 30 c.M. lager willen hebben; hij vond de materialen, voor den torenbouw gebezigd, onpractisch.

Het lid Meyers, willende spreken over een door hem gedaan onderzoek, brengt de Voorzitter onder het oog, dat niet dit onderzoek doch het adres van Bruigom in behandeling is; de heer M. zegt, op grond van dertigjarige practijk als metselaar, dat stappe basterd-specie, zooals nu voor den torenbouw gebruikt wordt, niet goed is. Hij wil den Raad doen terugkomen op zijn besluit van Sept. jl., en de uitvoering van het werk opdragen aan den gemeente-architect, volgens zijn bestek waarin cementspecie werd aangegeven, en voor zijn verantwoordelijkheid. Hij spreekt verder den wensch uit dat de gemeente zich in 't vervolg zal laten voorlichten door belastingbetalende deskundigen, en niet door zoogenaamde groote mannen van buiten.

Dit voorstel werd niet ondersteund en kwam dus niet in behandeling.

De heer Schelling wijdt een kort woord aan de questie der riolen, naar aanleiding van het door den heer Den Hoed gesprokene, beweert, dat de riolen oordeelkundig zijn gelegd en legt daaromtrent zijne zienswijze bloot Hij vond echter de questie der metselspecie, voor den torenbouw gebruikt, belangrijker en begon met te constateeren, dat de Raad, in weerwil van de minder aangename uitingen in het adres, zich kan feliciteeren met een gemeente-architect, die een buitengewoon knap man kan worden genoemd. Een van de redenen, die de commissie geleid hadden trasspecie te gebruiken, was z. i. omdat het oude werk in trasspecie was uitgevoerd. Wellicht heeft zij ook rekening gehouden met de verschillende uitzettings-coëfficienten der speciesoorten.

Spreker las bouwkundige geschriften uit de vorige eeuw voor en gaf tal van voorbeelden en meeningen uit de „Ambachtsman", ten gunste van de bij den torenbouw gebruikte specie. Uit de redevoering van spreker bleek, dat hij veel studie van de zaak gemaakt had; spr kwam tot de slotsom, dat men over de gebruikte specie volmaakt gerust kan zijn.

De heer Schelling besloot zijn belangrijke rede met te zeggen, dat de Raad heelt te steunen op menschen, die na rijp beraad daarvoor gekozen zijn en die ons de eer deden zich met het geven van advies te belasten. Spr. geeft daarna nog een opsomming van de werken, welke door de leden der Commissie in hun praktijk zijn uitgevoerd.

Nadat de heer Witte nog als zijn meening had medegedeeld dat de gemeente-architect geheel buiten de zaak staat, het onwaarschijnlijk acht dat de Commissie advies zou hebben gegeven goedkoope specie te gebruiken wanneer duurdere beter was, en meent dat de zaak door den heer Schelling zeer juist is voorgesteld, zoodat men gerust kan zijn, — wordt het praeadvies van Burg. en Weth. met op twee na algemeene stemmen, die van de heeren Den Hoed en Meyers, aangenomen, namelijk om adressant te doen weten:

1o. dat de rioleering van den nieuwen Langendijk op oordeelkundige wijze geschiedt;

2o. dat in het door hem aangevoerde omtrent den torenbouw geen reden gelegen is om een nieuw onderzoek van deskundigen te verlangen.

MIDDELBURG. Bij het instellen van een onderzoek naar de fundamenten van verschillende gebouwen in de Abdij te Middelburg zijn belangrijke archeologische vondsten gedaan, die omtrent den oudsten toestand van enkele gedeelten licht verspreiden. Tevens kwamen bij die gelegenheid fragmenten te voorschijn van een fraaien vloer uit de XIIIe eeuw, bestaande uit driehoekige en vierkante vergiaasde steentjes van geringe afmetingen, die tot geometrische figuren samen zijn gevoegd. Tegelvloeren uit dien tijd zijn zeer zeldzaam en worden o. a. in Utrecht en op enkele plaatsen in Limburg gevonden.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands B. O. W. in Nederl.-Indië is:

benoemd: tot architect 2e kl. en geplaatst in de residentie Sumatra's Oostkust, de ambtenaar op nonactiviteit C. J. Schotel; tot opzichter 1e kl., de ambtenaar op wachtgeld J. Kranendonk;

overgeplaatst: van den gewestelijken naar den algemeenen dienst in de res. Semarang en ter beschikking gesteld van den chef der 3de waterstaatsafdeeling in het belang der verbetering van den waterafvoer in de kotta Semarang, de ingenieur 3e kl. J. H. Thal Larsen.

— Voor de examens der Polytechnische school zijn geslaagd: Examen B. 1899. Art. 61, 62, 64: L. A. M. Ankersmit, P. Binkhorst, J. W. Birnie, J. Blackstone, H. J. Boetje, P. H. V. Bongaerts, G. J. van den Broek, W. C. G H. Broekman, P J. W. J. van der Burgh, A. Bijl, J. J. Canter Cremers, C. G. Cramer, J. E. de Crane, G. W. ten Dam, J. C. Deking Durs, H. W. Dohna, J. van Dorp, C. H. J Driessen, J. H. de Granada, J. Gratama, J. H. A. Haarman, W. Hiebendaal, W. van Houten, F. s' Jacob Jr., W. J. Kalis, I. J. P. Kleyn, W. C. Köbler, J. C. G. Krugers, E. J. Kuiper, C. Leemans, G. Leignes Bakhoven, C. M. Lugten, D. Meyer, W. Meyer Timmerman Thijssen, E. J. C. Meyll, W. J. Niermeyer, J. G. Numans, F. W. Th. van Oordt, J. C. van Reekum Jr., P. A. Roelofsen, J. Th. van Rosse, J. C. F. van Sandick, J. A. van Santwijk, F. L. Schlingemann, A. Schotel, F. Schutz, S. Snuyf Jr., A. Streiff, H. F. Streiff, E. H. M. Uljée, L. Valk, L. W. C. C. P. J. Velu, W. van Warmelo, F. O. Wegener Sleeswijk, H. C. Wesseling en W. F. de Wilde.

Examen B. 1899. Art. 64: J. W. Albarda, C. B. Barto, H. B. Beaufort, A. E. J. Beukers, F. M. Beukers, R. Bloemendal, J. H. C. de Brey, J. H. O. Bunge, P. F. Bunge, J. E van der Barg, M. H. Crans, F. J. J. Driesens, R. J. Dijkhuis, P. L. Dubourcq, W. A. de Graaff, G. E. Gravenhorst, C. A. Goffroy, M. van der Horst, R. Klein, J. P. Koerts, N. Koomans, A. Korving, E. A. Kruysse, W. E. Kruytbosch, P. Labrijn, F. J. Lamp, P. Lohr, W. G. van der Meer, J. K Merex, H. H. Nieuwenhuis, A. Pot, P. von Pritzelwitz v. d. Horst, F. J. Ravenek, K. Robbers, J. Rodenburg, J. Röell, J. Schaly Jr., W. F. Staargaard, J. Strumphler, H P. G. den Tex, C. J. van Vliet, E. L. A. van Voorst tot Voorst, G. J. de Vos van Nederveen Cappel, E. de Vries, P. de Vries, E. Waller en J. J. Wefers Bettink.

Art. 64, 65: W. A. Both, C. A. van Goudoever de Jongh, E. J. van Rijckevorsel en J. Sonneveld.

Art. 65: J. van Braam Houckgeest, H. Cool, G. van Dusseldorp, F. Z. Ermerins, B. von Faber, J. A. Grutterink, J. Koster en C. W. Visser.

Examen B. 1899. Alsnog geslaagd voor het eerste gedeelte: Art. 61, 62, 64: C. G. van Baerle, W. A. de Graaf, H. de Groot, A J. A. de Gruyter, A. Keppler, E. de Vries en F. W. E. Wolterbeek Muller.

Art 64: M. D. Charlouis, E. A. Hamburger, H. G. J. Houben Whitney, A. M. Sollewijn Gelpke, F. Westendorp en F. E. Wijnmalen.

Art. 63, 64: A. Rappard

Art. 64, 65: Z. S. Beyl, P. N. Degens en P. Tesch.

— Bij koninklijk besluit is, met ingang van 1 September 1899, aan J. R. de Kruyff, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als directeur bij de school voor de kunstnijverheid en als leeraar bij de normaalschool voor teekenonderwijzers.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: P. Krook, te Weesp, bij het maken van het gebouw voor een centraalstation tot voortbrenging van electrische stroomen bij de nieuwe schutsluis te IJmuiden; C. Veenenbos, te Brielle, bij den aanleg van een haven te Numansdorp; J. A. Blok, bij het onderhouden van de werken voor scheepvaart, afwatering en gemeenschap langs het riviervak Heleind—Dongemond, en J. Wind Cz., te Groningen, bij het herstellen van de vaste steenen brug „De Steentil".

— Bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen zijn met ingang van 1 Juli e. k. bevorderd tot ingenieur de heeren D. Verhoop, adjunct-ingenieur 1e kl. bij den dienst van tractie en materieel en Jhr. W. A. C. de Jonge, adjunct-ingenieur 1e kl. bij den dienst van weg en werken, beiden te Utrecht.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig opzichter-teekenaar te Groningen. Salaris ƒ 80 à ƒ 90 per maand. Adres M 25, Erven B. van der Kamp, Groningen. (*Zie advert. in dit no.*)

— Bekwaam bouwk. opzichter, goed bekend met detailleeren. Adres lett. X, Bureau *Twentsch Zondagsblad*, Almelo.

— Bekwame scheepsmachine-teekenaars. Salaris ƒ 1500 à ƒ 1800. Adres lett. M W 321, *Nieuws v. d. Dag.*

— Opzichter, ervaren in weg-, rioleerings- en grondwerken. Salaris ƒ 70 à ƒ 80 per maand. Adres vóór 1 Juli den ing.-arch. der gemeente 's-Hertogenbosch. (*Zie advert. in dit no.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Een bouwk. opzichter-teekenaar, goed op de hoogte met waterleidingwerken en fabrieksbouw, zoekt plaatsing. Adres lett. B D, Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*) (1)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING,
VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Bouwk. Opz.-Teekenaar, leeft. 25 j. ong. sal. ƒ 70 à 80 p. m.

Vervolg der Aankondigingen.

DONDERDAG, 22 Juni.

Groningen, te 12½ uren, door burg. en weth.: het bouwen van een teekenlokaal boven de verdieping van het westelijk gebouw der hoogere burgerschool in de Violenstraat. Inl. aan het bureau der gemeentewerken. Bilj. inz. uiterl. 21 Juni, vóór 4½ uren.

Groningen, te 12½ uren, door burg. en weth.: het leveren, plaatsen en aanbrengen van twee vulkachels met toebehooren in de hoogere burgerschool in de Violenstraat. Inl. aan het bureau der gemeentewerken. Bilj. inz uiterl. 21 Juni, vóór 4½ uren, ten raadhuize.

Kollum, door den arch. H. A Zondag: het verzwaren en verhoogen van ± 400 M¹ kaaidijk achter de plaats „de Raken". Aanw. 20 Juni, te 10½ uren.

ZATERDAG, 24 Juni.

Haarlem, door de arch. Roog en Van den Ban, in „Café Neuf", Groote Houtstraat: het bouwen van een villa met knechtswoning aan den rijksstraatweg, hoek Van-Merlenlaan te Heemstede.

MAANDAG, 26 Juni.

Nieuwbuinen, te 11 uren, door de commissie van beheer van de sluis in het Zuiderhoofddiep, bij mej. de Wed. Luder: het afdammen, droogmaken en drooghouden van gen. sluis, het leveren en plaatsen van 4 nieuwe deuren en bijkomende werken. Aanw. 20 en 21 Juni, van 10—12 uren. Bilj. inz. 24 Juni bij H. Meursing aldaar.

DINSDAG, 27 Juni.

's-Hertogenbosch, te 8 uren, door A. Menco, in „Café Parlement": het bouwen van een woon- en pakhuis op het terrein genaamd „Siberië". Inl. bij den arch. F. H. J. Pastoor aldaar. Aanw. 21 Juni, te 11 uren.

WOENSDAG, 12 Juli.

's-Gravenhage, te 11 uren, door het min. van waterst.: het uitvoeren van werken aan landsgebouwen te 's-Gravenhage. Aanw. 5 Juli, te 9 uren. Inl. bij den rijksbouwm. in het 2e district te 's-Gravenhage. Ram. ƒ 4950. (Zie advert. in no. 24).

Vervolg der uitslagen.

's-Gravenhage, 15 Juni: het bouwen van een brug over, grondduiker onder, en kaaimuur langs de Loosduinsche Vaart bij de Regentesselaan; ingek. 21 bilj., als: C. de Wijs, Alkmaar, f 43,400; A. Michael, Aalburg, f 42,800; W. Lammers, Helder, f 41,226; H. Bomert, 's-Gravenhage, f 39.998; J. Blok, 's-Gravendeel, f 38,470; G. Keij, Rotterdam, f 38,300; F. P. v. d. Dussen, Hillegersberg f 36,000; M. v. Ommeren, Haarlem, f 35.943; A. Korteweg, 's-Gravenhage, f 35,350; J. J. Hornstra, Bergen-op-Zoom, f 35,175; G. v. d. Elshout, Scheveningen, f 34,975; H. F. Smelting en L. J. M. Knaap, 's-Gravenhage, f 34,960; J. v. d. Plas, Hardinksveld, f 34,800; J. J. F. Schijf, 's-Gravenhage, f 34,780; A. de Waerd en J. C. Diercks, idem, f 34,640; S. Schoonboom, Voorburg, f 34,470; C. v. Stuijvenberg, Loosduinen, f 34,360; A. v. d. Meijden Azn., Hardinksveld, f 33,480; J. v d. Elshout, Scheveningen, f 33,133; G. Vlot Gzn., Hardinksveld, f 32,700; A. de Haan, Rotterdam, f 32,249.

Veenendaal, 15 Juni: het bouwen van eene fabriek voor de Naamlooze Vennootschap Rhenensche cravatten en confectiefabiek te Rhenen, onder beheer van den arch. D. Hoiting te Rhenen; ingek. 10 bilj., als: B. van Kreel, Veenendaal, f 65,500; Brouwer en Bijlsma, Leeuwarden, f 63,980; S. Geurts, Indoornik, f 55,640; Alb. Haar, Wageningen, f 54,985; H. de Herder, Beetsterzwaag, f 53,400; Jac. van Groenendaal, Hilversum, f 49,135; W. J. G. Gribnau, Arnhem, 47,450; W. M. Weijers, Tilburg, f 47,277; J. Bossmann, Arnhem, f 47,240; J. Rocken, Tilburg, f 45,443.

Velp, 15 Juni: het bouwen van een dubbel burgerwoonhuis aan de Beukelaan te Velp; ingek 8 bilj., als: B. Kleinstarink Gzn. f 3165, E. W. Vis f 2939, J. Kapel f 2885, R. Ebbers f 2875, E. J. Muis f 2830, E. J. N. Steentjes f 2685, G. J. Reinders, Arnhem, f 2630; B. Wassink f 2460. De overigen te Velp.

Alkmaar, 15 Juni: het bouwen van een winkelhuis a/d. Laat te Alkmaar voor rekening van den heer K. R. Sougé, onder beheer van den arch. K. Bakker Dz; ingek. 13 bilj, als: J. A. Groen f 4052, F. P. v. d Waal f 4050, E. van Dijk f 3850, C. Grootegoed f 3838, N. v. d. Voort f 3790, A. de Munk f 3773, J. Huibers f 3740, J. Dorregeest f 3708, J. v. d Idsert f 3680, H. Louw f 3674, M. Zonderhuis f 3606, A. Vos f 3599, P. Meijer f 3588, Firma Spruit en Wils f 3580. Gegund.

Allen te Alkmaar.

Amersfoort, 15 Juni: het bouwen van een schoolgebouw voor de congregatie van O. L. Vrouw aldaar, onder beheer van den arch. Herm. Kroes; ingek. 17 bilj., als: Ta. Janssen, Rumpt, f 75,900; G. v. Rassel, Utrecht, f 64,912; L. Ruitenberg, Amersfoort, f 64,900; Gebrs. v. d. Meer, Harlingen, f 64,850; C. P. W. Dessing, Gouda, f 64,349; Fresen en Wassink, Arnhem, f 62,830; F. H. Noorman, Zwolle, f 62,710; A. H. Noorman idem, f 61,680; J. Bossmann, Arnhem, f 60,800; W. Westerhof, Weesp, f 59,800; N. G. Treep, Zwolle, f 59,750; H. van Laar, idem, f 59,100; J. Kocken, Tilburg, f 58,700; F. Raaijmakers, Amsterdam, f 57,900; T. Eijbers, Apeldoorn, f 52,900; W. v. d. Kooij, Amersfoort, f 52,790; A. J. Uiterwijk en Zn., Zutfen, f 51,400. Gegund.

Zwolle, 16 Juni: het vernieuwen en verstraten van eenige vakken klinkerbestrating op de groote rijkswegen in de provincie Overijsel; ingek. 6 bilj, als: T. W. Bonte, Amersfoort, f 12,070; G. Peteri Cz., Deventer, f 11,690; W. Arntz, Millingen, f 11,640; P. Boks, Amersfoort, f 10,999; K. Bos Az., Overveen, f 10,950; J. Versteegh, Groningen, f 10,643. Ram. f 10,950.

Leeuwarden, 16 Juni: het maken van een remmingswerk bij de draaibrug te Oudeschouw, in den rijksweg van Leeuwarden naar de Overijselsche grens, nabij Akkrum. Minste inschr. P Bijker, Buitenpost, f 3185.

Vlissingen, 16 Juni, voor rek. der gemeente: a. de verbouwing van school E aan de Wagenaarstraat; ingek. 6 bilj., als: J. J. Krijger f 4300 P. L. van Miert, Middelburg, f 4280; P. L. Bogaard f 4050, C. van Beers Pz. f 3889, J. Loois f 3689, F. N. de Rooij f 3626.

b. de levering van 288 stuks schoolbanken; ingek. 8 bilj., als: G. Uitdenbogaard, Maassluis, f 4608; J. C. Nederveen, Rotterdam, f 4350; Fey en Stroo f 4120, F N. de Rooy f 4070, Gebrs. de Plaa f 3999, H. J. Ganderheyden f 3900, Van Wijngaarden en Co., Weesp, f 3710, P. Kennis en Zn., Tilburg, f 2763. De overigen te Vlissingen.

's-Gravenhage, 16 Juni, door het depart. van waterstaat: 1o. het herstellen en verbeteren van de lijn langs den Staatsspoorweg tusschen Meppel en Zwolle, alsmede voor het bijspannen van vier draden aan de palen van die lijn. Minste inschr. J. J. Suwijn Dzn., Leeuwarden, f 1925. Ram. f 2185.

2o. het bijspannen van draden aan de palen der lijn langs den Oosterspoorweg tusschen Utrecht en Hilversum. Minste inschr. C O. Dekker, Sleeuwijk. f 594. Ram. f 610.

3o. de aanleg van een lijn tusschen Rozendaal en Vlissingen. Minste inschr. C. J. Tieroliff, Rozendaal, f 3150. Ram. f 3390

4o. de aanleg van een lijn tusschen Venlo en Maastricht Minste inschr. C. J. Tieroliff f 1974. Ram. f 2390.

's-Hertogenbosch, 16 Juni: het onderhouden van de schipbrug over de rivier de Maas tusschen Hedel en Empel en bijbehoorende werken van 1 Juli 1899 tot 30 Juni 1900; ingek. 8 bilj, als: L. J Metz, Zalt-Bommel, f 5346; A. F. v. Heuckelom, idem, f 5283; Firma Gebrs. Kaasjager, idem, f 5265; P. W. van Hattum, idem, f 5155; A. Jansen, Hedel, f 5046; M. Bouts, Blerik, f 4950; A. Slagmolen, Rossum, f 4888; A Blokland en B. A. Taselaar, Werkendam, f 4676. Ram. f 4925.

Middelburg, 16 Juni: het verrichten van eenige buitengewone bestratingen op den rijks grooten weg der 1e klasse no. 3 op Walcheren. Minste inschr. J. Dekker, Middelburg, f 767. Ram. f 800.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen*. — *Privaat-Inrichtingen*. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen*. — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

VAN RIJN & Co., *ROTTERDAM.* *Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b.d. Nieuwe Binnenweg.*
SPIEGEL- en VERSTERGLAS.
Glasverzilvering voor de *grootste maten.*
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

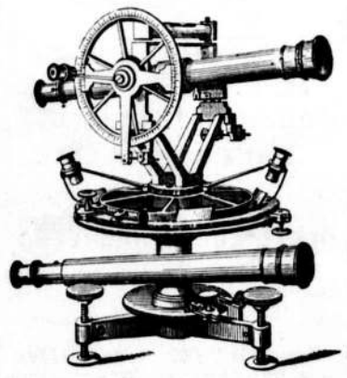

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN
WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

Bouwkundig

OPZICHTER-TEEKENAAR.

Voor dadelijk *GEVRAAGD*, een **Bouwk. OPZICHTER-TEEKENAAR,** te *Groningen*. Salaris **f 80** à **f 90** per maand.

Franco brieven onder M 25, bureau Erven B. v. d. KAMP, *Groningen*.

Wordt ***gevraagd***, om dadelijk in dienst te treden, een

OPZICHTER,

ervaren in Weg-, Rioleerings- en Grondwerken, **niet** voor het Bureau. Salaris **f 70** à **f 80** per maand.

Aanbiedingen *franco*, met uitvoerige toelichtingen, aan den Ingenieur-Architect der gemeente *'s-Hertogenbosch*, vóór 1 Juli a. s.

Een Bouwkundig

OPZICHTER-TEEKENAAR

zoekt, wegens afloop der werkzaamheden, **plaatsing.** Goed op de hoogte met Waterleidingwerken en Fabrieksbouw; ook geschikt om als Chef de Bureau op te treden. Brieven lett. B D, Bureau van dit Blad.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag den 27n Juni 1899,*** des namiddags ten **2** ure *(lokale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 772.

Het verlengen en wijzigen der Perrons van de Stopplaatsen der lijn ARNHEM—ZUTPHEN.

Begrooting f 3000.—.

De besteding geschiedt volgens § 25 van het bestek.

Het bestek ligt van den 12n Juni 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park, en aan het Bureau van den Heer Sectie-Ingenieur D. MOLENAAR, te *Zutphen*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 0.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 20n Juni 1899, ten 10 ure voormiddag (*West Europeesche tijd*) te beginnen aan de stopplaats *Plattenburg*.

UTRECHT, den 12n Juni 1899.

AANBESTEDING.

HET BESTUUR der Waterkeering van het Calamiteuze Waterschap **ELLEWOUDSDIJK** en den Calamiteuzen Polder **BORSELE,** zal op

Zaterdag den 8 Juli 1899,

des namiddags te 2 uren, in de Directiekeet te **BORSELE,** volgens § 1 der A. B.,

aanbesteden:

Het uitvoeren van Steenbestortingen tot uitbreiding en versterking van Oeverwerk te BORSELE.

(Raming f 33562,—.)

Het bestek zal van 21 Juni ter lezing liggen in voormelde Directiekamer en ten Kantore van den Secretaris Ontvanger, waar het dan tevens verkrijgbaar zal zijn voor 55 cent.

Aanwijzing door het Bestuur op 30 Juni en 3 Juli 1899, telkens des namiddags van 2 tot 4 uren.

Samenkomst bij de Directiekeet te *Borsele*.

Buitendien geschiedt geene aanwijzing.

BORSELE, 7 Juni 1899.

Het Bestuur voornoemd,
G. MINDERHOUT,
Voorzitter.
J. BEENHAKKER,
Secretaris-Ontvanger.

AANBESTEDING.

De Industrieele Maatschappij „TROMPENBURG", te *Amsterdam*, is voornemens om op **Donderdag 29 Juni a. s.** aan te besteden in het *CAFE DE WATERTOREN*, te *Amsterdam*, aan den Amsteldijk:

Het bouwen van twee werkplaatsen, een aanlegsteiger en diverse werken.

Bestek en teekeningen zullen ter inzage liggen aan genoemd Café, van af Maandag 19 dezer Inlichtingen bij de Bouwdirectie, op „TROMPENBURG" aan den Amsteldijk.

H. P. DEN BOER,

Wollenfoppenstraat **37,**

ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met uitrijdenden bakvloer en Draaiovens.

Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

LANDSGEBOUWEN.

AANBESTEDING.

Op ***Woensdag 12 Juli 1899,*** des voormiddags ten 11 ure, zal, onder nadere goedkeuring van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, aan het gebouw van het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid, worden aanbesteed:

Het uitvoeren van werken aan Landsgebouwen te 's-Gravenhage.

(Raming f 4950.)

Het bestek No. 54 ligt na 28 Juni ter lezing aan het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid; aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Fluweelen Burgwal No. 16 te 's-Gravenhage; aan dat van het Provinciaal Bestuur van Zuidholland; en is voorts op franco aanvrage, tegen betaling der kosten, te bekomen bij de boekhandelaars GEBROEDERS VAN CLEEF, Spui No. 28*a* te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen zijn te bekomen bij voornoemden Rijksbouwmeester en bij den Opzichter voor de Landsgebouwen H. E. VAN DE WATER, Binnenhof.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 5 Juli 1899, des voormiddags ten 9 ure.

's-Gravenhage, 7 Juni 1899.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Zaandam* zullen op **Zaterdag 24 Juni e. k.,** 's-namiddags 1½ uur, ten *GEMEENTEHUIZE*

aanbesteden:

Het leveren van SCHOOLMEUBELEN in de School aan de *Czaar-Peterstraat.*

Bestekken zijn à **f 0.50** verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie.

Inlichtingen geeft de Gemeente-Architect.

ZAANDAM, 14 Juni 1899.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
H. J. C. VAN TIENEN.
De Secretaris,
ZAALBERG.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 25. ZATERDAG, 24 Juni 1899.

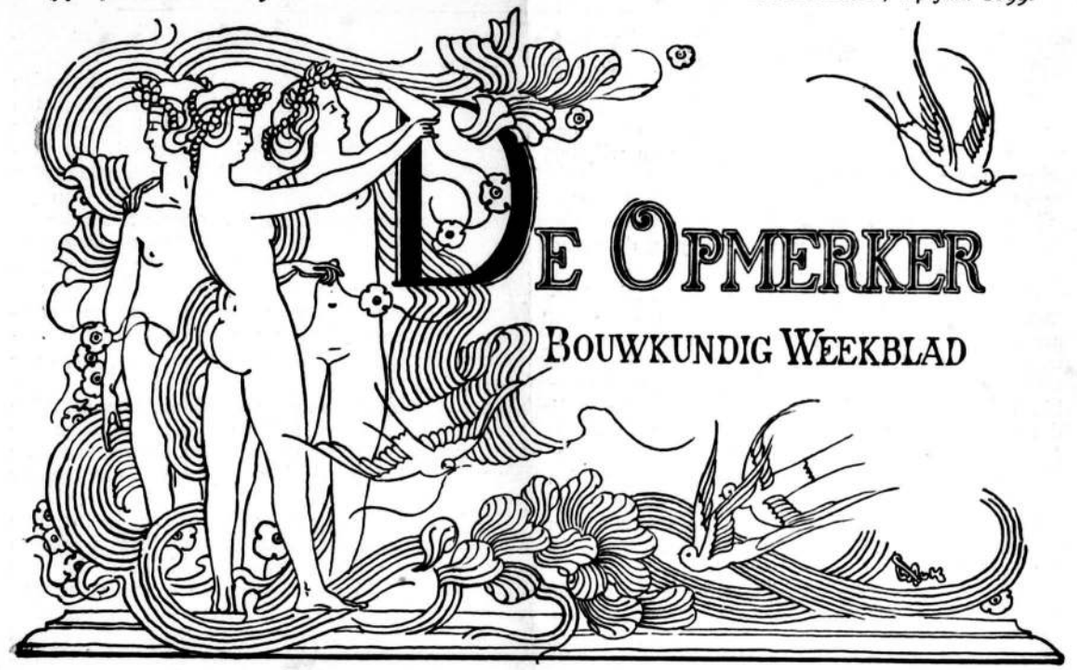

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

ANDERMAAL DELFT.

De Prinsenstad ging in den laatsten tijd al weder over de tong. De vroede vaderen hielden zich in hunne vergadering bezig met den torenbouw en de bezwaren, door den heer Bruigom daartegen geopperd.

Een deel der vergadering achtte blijkbaar het optreden des heeren Bruigom zóó ongepast, dat zijn adres geen bespreking waard gekeurd werd. Wat verbeeldt zulk een metselaarsbaas zich wel! De nestor der leden diende een motie in, om het stuk eenvoudig voor kennisgeving aan te nemen.

Maar twee andere leden, Den Hoed, aannemer, en Meyers, metselaarsbaas, sprongen den heer Bruigom bij, en keurden met hem de gebezigde slappe basterdtrasspecie voor torenbouw af.

Men zou denken, dat, wanneer drie bij uitstek practische mannen zulk een oordeel uitspreken, dit op een vergadering van leeken in het bouwvak wel indruk moet maken. Dit was echter niet het geval. Toen de heer Meyers zijn onderzoekingen in deze zaak gedaan ter sprake wilde brengen, riep de burgemeester, die blijkbaar van metselspecie zijn bekomst heeft, den spreker tot de orde.

Evenwel, wat de heer Meyers mededeelde, was toch belangrijk genoeg, om er even bij stil te staan. Er bleek uit, dat de gemeente-architect oorspronkelijk portland-cementspecie had willen gebruiken, maar dat op advies van „zoogenaamde groote mannen van buiten" de tras voor het cement in de plaats was getreden.

Deze mededeeling wierp een eigenaardig licht op het geval. Welk een zonderlinge positie neemt een gemeente-architect in, die zelfs de samenstelling van een mortel niet mag bepalen, ofschoon men „in hem het volste vertrouwen stelt"! Was het een questie van geld? Maar met zeer magere portland-cement-mortels worden tegenwoordig zulke prachtige resultaten bereikt, dat de financieele zijde van het vraagstuk van geen overwegend belang kan zijn.

Tras heeft, in specie voor opbouw gebruikt, nadeelen, die ieder deskundige kent. Dat de „groote mannen van buiten" die nadeelen licht geteld hebben, verbaast ons. En, o wonder, ook de heer Van der Kloes kiest hunne zijde. Hij doet, in het weekblad „De Ambachtsman" zijn best, om de voordeelen van tras in het gunstigste licht te plaatsen.

Trasmortel laat zich „gemakkelijker" verwerken dan portland-cementmortel! Een fraai argument, dat zeker voor een eigenbouwer groot gewicht in de schaal zal leggen. Doch als de gemeente Delft een harer monumenten laat herstellen, dan mag het „gemak", dat de metselaars kunnen ondervinden, toch wel op den achtergrond blijven. Op het deugdzaamste, niet op het gemakkelijkste uit te voeren werk komt het voor haar aan. De heer Van der Kloes weet dit ook wel.

Zijn tweede argument is al van hetzelfde allooi. „Trasmortel", zegt hij, „is minder aan bederf onderhevig als hij niet spoedig verwerkt wordt, omdat hij gerust een etmaal kan blijven overstaan, terwijl portland-cement-mortel in elk geval onmiddellijk behoort te worden verwerkt en het in den regel reeds bedenkelijk is hem van het eene schoft tot het andere te laten staan".

Als men dit leest moet men wel gaan denken, dat het bij de openbare werken van Delft met het toezicht treurig gesteld is. Want wat heeft dit te beteekenen, als het niet eens beletten kan, dat mortel, die te oud is, toch nog gebruikt wordt? Wij weten echter van nabij, dat de toestanden beter zijn, dan de heer Van der Kloes ons wil doen gelooven, en dat de gemeentearchitect, had men hem den door hem gewenschten

portland-cementmortel laten gebruiken, wel zou hebben gezorgd, dat die mortel op ieder oogenblik aan de strengste eischen voldeed.

Als derde argument doet de heer Kloes gelden, „dat trasmortel veel goedkooper is". Wanneer hier het woord „veel" werd weggelaten, dan zouden wij den schrijver kunnen bijvallen. Doch wij zouden tevens de vraag willen stellen, of een gemeente, die verplicht is het deugdelijkste werk te eischen, mag toelaten dat de zuinigheid de wijsheid bedriegt? Hij zal die vraag ontkennend moeten beantwoorden.

De heer Van der Kloes zegt ten slotte, „dat trasmortel zich, zoo niet vaster, dan toch op zijn minst even vast aan de steenen hecht als portland-cementmortel". Er mankeerde nog maar aan, dat de geachte schrijver ons wil doen gelooven, dat tras b e t e r bindt dan cement! Hij weet echter, zoo goed als wij, dat de kracht der verbinding hier slechts een zeer ondergeschikte rol heeft. Andere eigenschappen der mortels geven bij het metselen van torenspitsen den doorslag. Over die eigenschappen zwijgt de heer Van der Kloes echter wijselijk. Hij is al tevreden met zijn talrijke „proeven op aanhechting" en zijn „hoogste cijfer na vier weken, 3.18 KG. per cM2."

Waar komt een man, vergrijsd in de practijk, al niet toe, als hij het kromme recht wil praten! Of zou de Delftsche lucht den leeraar reeds zoo te pakken hebben, dat hij laboratoriumproeven met practijk meent te mogen gelijkstellen?

Het is een veeg teeken, dat hij den heer Bruigom „op de schoolbanken, onder zijn gehoor in de Polytechnische School" wil hebben, omdat daaruit blijkt, dat de schoolmeester voor den vroegeren practicus in de plaats is getreden. En dat „Toynbee-werk", met zijn „wintercursus in metsel- en stucadoorsmaterialen" riekt al mede erg naar de lamp. De leeraar voelt reeds de waardigheid van een hoogleeraar in zich. Hij blijft op den areopagus en denkt er niet over in het forum te dalen. „In allen ootmoed", misschien wel blootsvoets en alleen in een hemd gekleed, wil deze Gregorius-Van der Kloes zijn Hendrik IV-Bruigom naar het Canossa, dat de Polytechnische School heet, zien opgaan.

Wat heeft de heer Bruigom gedaan, om zoo vernederend een straf te verdienen? Wij achten hem onschuldig, omdat hij, door de voordeelen van cement boven tras in het licht te stellen, zijn vaderstad geen kwaad berokkende. Hij gaf zelfs gelegenheid om waar men ten heele bleek te dwalen, ten halve nog te keeren. Doch..... hij pleegde majesteitsschennis jegens de Delftsche overheid, de door haar benoemde en derhalve onfeilbare deskundigen en jegens de wetenschap, zooals zij belichaamd is in den heer Van der Kloes. En voor zulk een drieledig vergrijp kan geen straf te zwaar zijn. Met de groote heeren is het altijd nog kwaad kersen eten.

Wij hadden ons van den heer Van der Kloes een andere voorstelling gemaakt. Wij hadden hem aangezien voor een oase in de woestijn van dorre examenwetenschap der Polytechnische School. Doch de oase, zoo zij al bestaan heeft, is door het woestijnzand ten langen leste bedolven.

Wij hadden gedacht, dat in een geval als dit de heer Van der Kloes den heer Bruigom eens was gaan opzoeken, en dat de twee practici door over en weer praten het eens geworden zouden zijn. Want wie acht-en-twintig jaar gemetseld heeft, bezit zulk een schat van ervaring, dat zelfs een leeraar bij het middelbaar onderwijs winst daarmede doen kan.

Kon er een treffender bewijs geleverd worden voor de stelling, dat de tegenwoordige opleiding onzer technici kant noch wal raakt?

En toch..... de heer Van der Kloes voelt misschien wel, wat er aan de opleiding ontbreekt. Wij lazen ten minste met volkomen instemming, wat hij in hetzelfde nummer van zijn blad, dat zijn vrijwel mislukte verdediging bevatte, uit een Duitsch blad vertaalde. „Dat in vraagstukken der techniek de wiskundigen in het bijzonder bevoegd zouden zijn om mede te spreken, is een oud vooroordeel. De ingenieur kan en mag geen geleerde zijn in den gebruikelijken zin van het woord. Van de geleerden onderscheidt zich de ingenieur in beginsel, doordat zijn taak niet neerkomt op wetenschappelijk navorschen, maar op het practisch aanwenden der uitkomsten van het wetenschappelijk onderzoek."

Dit is een bij uitstek waar woord, maar het zal velen vreemd in de ooren klinken. Delft niet langer de kweekplaats van zuivere wetenschap, de wiskunde van haar troon, het is zóó iets ongehoords, dat men er van schrikt.

Doch het wordt nog erger. „De geestelijke krachten van den ingenieur zouden die van een normaal mensch verre te boven moeten gaan, als hij de wiskundige hulpmiddelen zóó zeer in zijn macht moest hebben als een wiskundige van beroep; als men van hem mocht verlangen, dat hij door zelfstandigen arbeid als natuurkundige de wetenschap zou uitbreiden en bovendien een degelijk ingenieur zou zijn, met een werkzaamheid zóó veelzijdig als wellicht in geen ander beroep voorkomt."

Dat staat er. Men verlangt van een Delftsch student, dat hij de wiskunde zóó zeer in zijn macht heeft, als hierboven bedoeld wordt. Gaan nu de geestelijke krachten der ingenieurs, die Delft aflevert, die van normale menschen verre te boven? Wij hopen het, doch zijn er vooralsnog niet van overtuigd. En als die „Übermenschen" eens niet aanwezig mochten zijn, dan volgt de deductie, dat de eigenlijke ingenieursvakken het loodje moeten leggen, als van zelf.

„Sommigen krijgen reeds op de hoogeschool een zoodanigen afkeer van de practijk, dat zij na het verstrijken van hun studietijd aan de school blijven kleven, en assistent of privaat-docent worden, de meest verkeerde weg voor een leeraar der ingenieurskunst."

Deze opmerking slaat natuurlijk in de eerste plaats op de Duitsche toestanden. Hier te lande is voor assistent of privaat-docent-worden maar weinig gelegenheid. Evenwel, wij kennen ze allen, de menschen die door Delft voor iedere practijk ongeschikt zijn geworden, en die in leeraars- of andere baantjes terecht kwamen.

„Hoe kan een professor bij zijn leerlingen zin en liefde voor een beroep opwekken, tot het uitoefenen waarvan hij zelf geen lust en geen geschiktheid bezit? Hoe kan zulk een man zijn leerlingen tot een strijd voorbereiden, tot het aanbinden waarvan hem zelf de moed ontbrak? Van het onderwijs van zulke professoren geldt dan het woord van Goethe: „Die Menschen, da sie zum Nothwendigen nicht hinreichen, bemühen sich ums Unnütze".

Deze woorden zijn zóó waar, dat men hun overweging zou willen aanbevelen aan ieder, die met techniek wat heeft te maken.

Er is echter nog wat. Zal het wel aan eenige school ooit gelukken, zulke onderwijzers te krijgen, als eigenlijk noodig zouden zijn? Wij gelooven het niet. Om niet persoonlijk te worden, zullen wij het Nederlandsche polytechnicum buiten bespreking laten.

Slechts over de Duitsche inrichtingen, die de modellen zijn geweest, waarnaar de onze werd gevormd, een enkel woord.

Wie wordt in Duitschland hoogleeraar aan een Polytechnische School? De eigenlijke practicus doet het niet, ten eerste omdat de practijk beter betaalt en ten tweede omdat het doceeren hem weinig toelacht. Zoo blijven slechts de meer theoretisch aangelegde technici over, waarbij dan nog komen enkele beroemdheden, voor wie de professorstitel een in het titellievende Duitschland welkom epitheton ornans vormt, maar die aan eigenlijk les geven niet veel doen. Zoo is het begrijpelijk, dat meer en meer de zuivere theorie een groote plaats gaat innemen, dat de practijk geheel op den achtergrond raakt. „Een groot deel der behandelde en door den toch reeds zoo sterk ingespannen leerling niet verteerde leerstof is voor den lateren ingenieur ballast", zegt de Duitsche schrijver, en hij heeft daarin volkomen gelijk.

Er is niet veel kans, dat in de eerste jaren de wet op het Middelbaar onderwijs veranderd zal worden. De onlangs vergaderde leeraren aan Hoogere Burgerscholen althans waren van die meening. Mocht het, wie weet wanneer, eens zoover komen, dan zal de zuivere wetenschap geheel op den achtergrond haar plaats moeten krijgen, en zal in het bijzonder op de eischen die het werkelijk leven stelt, gelet moeten worden.

De tegenwoordige beweging, die beoogt, een hoogleeraar in de bouwkunst aan het personeel der Rijksacademie te Amsterdam te doen toevoegen, heeft onze sympathie geenszins. Want ook hier zal de practijk noodzakelijk buiten de deur moeten blijven, en zullen jongelingen aan het ontwerpen van echte luchtkasteelen worden gezet, ofschoon het A. B. C. van hun vak nog in het minst niet machtig.

Slechts dan kan onze bouwkunst weer wat gaan beteekenen, indien zij zich baseert op het handwerk. Ook de hervorming van Delft zal, als zij ooit geschiedt, slechts tot resultaten leiden, wanneer aan de practijk de eerste plaats wordt gegeven.

EENE VERBOUWINGSGESCHIEDENIS.

Het hieronder medegedeelde omvat in korte trekken wat omtrent het verbouwingsvraagstuk van het Gemeentehuis te Arnhem is voorgevallen en in den Gemeenteraad behandeld.

Door de gestadige uitbreiding van de bevolking der gemeente Arnhem werden de verschillende takken van dienst en daarmede de ambtenaren, alsmede het getal der raadsleden geleidelijk vermeerderd, zoodat de meeste bureaux en de raadszaal in het bestaande Gemeentehuis te klein werden, zoodat de verbouwing van het Gemeentehuis dan ook sedert 1870 meermalen een punt van onderzoek uitmaakte, evenwel altijd op zeer bescheiden schaal.

Toen op de tentoonstelling, in 1879 te Arnhem gehouden, een plan van een geheel nieuw Gemeentehuis, ontworpen door den toenmaligen gemeente-architect (A. van Cuylenburgh Jr.) werd geëxposeerd, meende men algemeen, dat dit plan wel spoedig zou worden uitgevoerd, omdat het heette, dat bedoeld plan den architect was opgedragen door een schatrijk inwoner met de bedoeling het daarnaar te stichten gebouw de gemeente te schenken; dit gerucht werd echter nimmer bewaarheid.

Intusschen werd er aan het bestaande Gemeentehuis weinig ten koste gelegd, zoodat de voorgevel in zeer slechte conditie kwam en het bestuur der Afd. Arnhem van de Mij. tot bevordering der Bouwkunst hierin aanleiding vond om dd. 10 November 1883 een adres aan den Gemeenteraad te zenden, waarin werd aangedrongen om door erkend bevoegde deskundigen een onderzoek te doen instellen, om den gevel van het Raadhuis zooveel mogelijk in zijn oorspronkelijke vormen en aanzien te doen herstellen.

Dit adres werd behandeld in de Raadszitting van 22 Maart 1884 en na langdurige besprekingen, waarin zoowel het nut als noodelooze van een onderzoek werd bepleit, besloten om thans niet tot het gevraagde onderzoek over te gaan, doch bij eene eventueele verbouwing van het Gemeentehuis, het adres in nadere overweging te nemen.

In de raadszitting van 22 Juni 1885 kwam een voorstel van B. en W. ter tafel om hun op te dragen plannen met begrooting van kosten te doen ontwerpen voor eene verbouwing van het tegenwoordige Gemeentehuis en voor dit doel een crediet te verleenen van *f* 1000 voor de bezoldiging van een tijdelijk opzichter, aan welke speciaal zou worden opgedragen mede te werken tot het ontwerpen van bovenbedoelde plannen.

Na uitvoerige discussiën over het voorstel en over de vraag of het bestaande Gemeentehuis zou kunnen verbouwd worden of wel een nieuw gebouw op dezelfde plaats zou worden gesticht, werd het voorstel verworpen.

Door het bestuur der Afd. Arnhem van de Mij. t. bev. d. bouwkunst werd bij schrijven dd. 13 Juli 1885 wederom aangedrongen op een onderzoek door erkend bevoegde deskundigen.

In de raadszitting van 1 Augustus 1885 werd besloten dit adres in handen te stellen van B. en W., ten einde bij het ontwerpen van plannen voor de verbouwing, daarop acht te slaan.

Door den heer G. van Berkum werd dd. 17 September 1885 een adres aan den gemeenteraad ingediend, betreffende den bouw van een nieuw Gemeentehuis, waarvoor door adressant werd aanbevolen het geheel vrijstaande gebouw te plaatsen op het Eusebiusplein, tegenover de Sabelspoort, met het hoofdfront naar de Groote Markt.

In de raadsvergadering van 26 Sept. 1885 werd besloten dit adres met bijlagen te renvoieeren aan B. en W., ten einde bij het maken van plannen voor een nieuw Gemeentehuis nader in overweging te nemen.

Door B. en W. was in Februari van het jaar 1888 aan den toenmaligen Directeur der Gemeentewerken J. A. Lindo, eene opdracht gegeven om te onderzoeken of het bestaande Gemeentehuis al dan niet vatbaar zal zijn voor eene verbouwing, die het geschikt maakt voor het doel.

Bij de behandeling van de begrooting voor het jaar 1889 werd door B. en W. een post uitgetrokken van *f* 1000 voor het maken van plannen voor het verbouwen van het bestaande en voor het stichten van een nieuw Gemeentehuis.

In deze raadszitting werd er met nadruk op gewezen, dat dit werk niet behoorde opgedragen te worden aan het bureau van openbare werken, omdat het bouwen van een raadhuis meer behoort op het gebied der schoone bouwkunst, terwijl de taak en de opleiding van den directeur der gemeentewerken meer van technisch wetenschappelijken aard is. Ook werd ernstig in overweging gegeven of het verkieslijker was en beter resultaat zou hebben, indien er eene prijsvraag werd uitgeschreven voor het verbouwen van het bestaande en voor het oprichten van een nieuw Gemeentehuis.

Nadat een voorstel om een post uit te trekken voor het maken van een plan van herbouw en een plan voor het stichten van een nieuw Gemeentehuis was verworpen, werd besloten den directeur der gemeentewerken, volgens het voorstel van B. en W., de noodige opdracht te geven.

In de raadszitting van 1 Maart 1890 deelde de voorzitter mede, dat aan de leden zal worden toegezonden het rapport met de daarbij behoorende teekeningen van den directeur der gemeentewerken Lindo, betreffende het verbouwen van het tegenwoordige of het bouwen van een nieuw Gemeentehuis.

Dit rapport bevatte eene wijdloopige beschrijving van zeven verschillende plannen van verbouw en aanbouw van het tegenwoordige, van nieuwe gebouwen op de tegenwoordige plaats, met uitbreiding aan de Walburgstraat, en van een plan voor het stichten van een nieuw Gemeentehuis.

Bij de meeste plannen voor verbouwing was aangenomen de Walburgstraat, die thans eene breedte heeft van ± 5.50 M., te verruimen tot eene straat van 18 M. breedte, met het oog op het toenemend verkeer van het Z. Oostelijk deel der gemeente met de binnenstad en de Groote Markt.

De kosten van deze verschillende plannen waren begroot als volgt:

Verbouwing van het bestaande Gemeentehuis:

Plan I, IV, V en VI resp. op *f* 97 000, *f* 90.000, *f* 110.000 en *f* 80.000.

Verbouwing van idem z o n d e r de huizen aan de Walburgstraat:

Plan II op *f* 40.400.

Verbouwing van idem m e t de huizen aan de Walburgstraat:

Plan III op *f* 51 900.

Geheel nieuw gebouw op de tegenwoordige plaats m e t de huizen aan de Walburgstraat:

Plan VII op *f* 70 000.

Geheel nieuw gebouwd op een gedeelte van het Willemsplein:

Plan VIII op *f* 530.000.

Bij plan III en VII zouden nog de kosten zijn te stellen van aankoop of onteigening van de huizen, gelegen aan de N.zijde van de Walburgstraat en van de verbreeding dier straat.

Bij plan VII zou het bestaande Gemeentehuis (het oude Maarten van Rossumhuis) geheel worden gesloopt .

Bij plan VIII was onder de kosten begrepen een bedrag voor centrale verwarming en voor gas- en waterleiding.

De conclusie van den directeur kwam in hoofdzaak op het volgende neer:

Wordt geen nieuw Gemeentehuis gebouwd, dan komt plan I het meest in aanmerking, omdat dit het eenvoudigste en goedkoopste is en hierbij gelegenheid blijft bestaan tot uitbreiding.

Indien eene verbouwing volgens plan I niet voldoende in de behoefte van een lange reeks jaren voorziet, zou de bouw van een nieuw Gemeentehuis verre de voorkeur verdienen boven eene verbouwing van het bestaande; hij meende daarvoor geen geschikter plaats te kunnen aanwijzen dan een gedeelte van het Willemsplein voor de Hoogere Burgerschool.

Bij besluit van B. en W. dd. 25 Maart 1890 werd den directeur der gemeentewerken nog opgedragen een plan te ontwerpen van een Gemeentehuis, gebouwd vóór de Hoogere Burgerschool, waarbij deze laatste tevens is ingericht tot het opnemen van verschillende bureaux, en het bouwen van een nieuwe H. Burgerschool op aan te koopen terrein.

Bij brief van 25 April 1890 werd dit plan ingediend en de kosten hiervan begroot op *f* 455.000.

Naar aanleiding van deze plannen werd door het raadslid en lid van de Commissie van Bijstand, de heer G. T. Coers, den 31n Januari 1891 aan B. en W. een plan ingediend om een nieuw Gemeentehuis te stichten op een gedeelte van het Willemsplein, waarvan de bestaande H. Burgerschool een onderdeel zou uitmaken, en het bouwen van een geheel nieuwe H. Burgerschool op een vrij terrein. De kosten hiervan werden geraamd op ± *f* 375.000.

In Januari 1891 werd door B. en W. aan den tegenwoordigen directeur der gemeentewerken, J. W. C. Tellegen, opdracht gegeven te dienen van bericht aangaande:

1. het plan van het raadslid Coers, en
2. zijne denkbeelden over de Raadhuisquestie in het algemeen.

Hieraan werd door genoemden directeur bij rapport van 23 Februari 1893 gevolg gegeven, waarin hij de uitvoering ontried van de plannen I—VIII van den heer Lindo, als ook van het plan van het raadslid Coers, en in hoofdzaak het volgende advies gaf:

10. Bouw een Gemeentehuis op den hoek van Velperplein en Roggestraat en schrijf daarvoor een prijsvraag uit.

20. Onafhankelijk daarvan aankoop van het huis grenzende aan de N. zijde van het Gemeentehuis.

30. Is opvolging van het advies no. 1 vooralsnog niet mogelijk, voer dan uit verbouwingsplan L, gewijzigd in verband met het aan te koopen huis.

Bij dit rapport werden overgelegd verschillende plannen voor de verbouwing van het bestaande Gemeentehuis, welke verbouwingsplannen echter tallooze malen werden gewijzigd, waarop niet weinig van invloed was de aankoop van het meergenoemd aangrenzend perceel.

In de raadszitting van 25 Februari 1893 werd met bijna algemeene stemmen een voorstel van B. en W. aangenomen, om in verband met de voorgenomen verbouwing van het Gemeentehuis, het huis en erf groot 13.30 A., grenzende aan de noordzijde van het Gemeentehuis, voor eene som van *f* 45 000 aan te koopen.

In de raadszitting van 9 Juni 1894 werd met bijna algemeene stemmen besloten tot verbouwing van het Gemeentehuis, overeenkomstig plan L van den directeur der gemeentewerken, en omvattende een gedeelte verbouwing van het bestaande Gemeentehuis en het aangekochte huis aan de noordzijde, het bouwen van een nieuwe raadszaal en het inrichten van het zoogenaamde achtergebouw voor verschillende bureaux en brandvrij archief; hieronder was echter niet begrepen het restaureeren van den voorgevel.

Hiervoor werd beschikbaar gesteld eene som van *f* 70 000.

Kort daarna, reeds in de raadszitting van 14 Juli d. a. v., werd een voorstel van B. en W. aangenomen tot verlaging van het peil van den vloer in de vestibule, waardoor het mogelijk werd de stoep, die voor het Gemeentehuis was gelegen, weg te breken. Deze stoep was bij het inrichten van het gebouw tot Gemeentehuis in 1830 aangebracht. De kosten zouden bedragen *f* 7000.

In de raadszitting van 27 Juni 1896 werd besloten het huis en erf, groot 382 c. A., gelegen aan de zuidzijde van het Gemeentehuis, op den hoek van de Walburgstraat, aan te koopen voor eene som van *f* 24 000, in verband met de voorgenomen verbouwing

van het Gemeentehuis en eene eventueele uitbreiding van de Walburgstraat.

Er werd nu met kracht aan de verbouwing volgens het door den Raad goedgekeurde plan gewerkt, zoodat in de raadszitting van 21 November 1896 een voorstel door B. en W. kon worden ingediend voor de decoratie van de raadszaal enz., ontworpen door den decorateur-schilder C. H. Roskam te Arnhem.

Na algemeene afkeuring van deze plannen werd op voorstel van het raadslid V. G. A. Bosch besloten B. en W. op te dragen over de betimmering van de Raadszaal enz. een bekwaam architect te raadplegen.

Ten gevolge van dit besluit werd de verdere verbouwing gestaakt.

In de raadsvergadering van 1 Juni 1897 stelden B. en W. voor, over te gaan tot de uitvoering der overgelegde plannen van den architect C. Muysken te Baarn, betreffende de in- en uitwendige herstelling van het Gemeentehuis, waaronder was begrepen het restaureeren van den voorgevel van het Gemeentehuis, het bouwen van nieuwe gevels van het aan de noordzijde gelegen huis en het wegbreken van het huis op den hoek van de Walburgstraat en hiervoor beschikbaar te stellen een bedrag van *f* 113 000, makende alzoo met de reeds toegestane som van *f* 77 000 een totaal bedrag van *f* 190.000.

Dit voorstel werd met bijna algemeene stemmen aangenomen.

Door uitvoering van deze plannen moesten vele reeds gemaakte binnenwerken worden gewijzigd, doch overigens had de afwerking geregeld plaats, zoodat het hoofdgebouw met den voorgevel thans zoover gereed is, dat het vermoedelijk in het begin van Juli a. s. voor den dienst in gebruik zal kunnen worden genomen.

Hiermede is echter het verbouwingsplan nog niet geheel gereed, want nog moeten de reeds verbouwde gevels van het aan de noordzijde gelegen huis opnieuw worden verbouwd, meer in overeenstemming met den voorgevel van het hoofdgebouw en zal eene afsluiting worden geplaatst in de nieuwe rooilijn van de verbreede Walburgstraat.

Hoewel de gemeente reeds door openbaren en onderhandschen aankoop eigenares is van de perceelen aan de noordzijde van de Walburgstraat, uitgezonderd een perceel, waarvoor het schijnt dat geene minnelijke schikking kans van slagen heeft en daarom door de gemeente eene onteigeningswet is aangevraagd, kon dit wel eens oorzaak zijn, dat de verbreeding van deze straat nog langer op zich zal laten wachten, dan aanvankelijk werd vermoed.

Juni '99. H. U.

INGEZONDEN.

Mijnheer de Redacteur!

Op reis zijnde, kreeg ik bij toeval kennis van het ingezonden stuk in uw blad (wellicht ook in andere bladen) geplaatst door den heer G. Knuttel te Delft, pardon Hof van Delft (*)

Eerstens vindt ik het u n f a i r, wellicht o o k beneden peil iemand op d e r g e l i j k e wijze aan te vallen zonder hem, 't zij door toezending van een exemplaar of op andere wijze in kennis daarmede te stellen. De Delftsche gemeente-architect, hoe conscientieus ook volgens K., zal wel mogen uitroepen: Heer behoed mij voor zulke vrienden.

Mocht mijn adres argumentatie missen? de heer K. zal mij ten goede houden, dat ik te vergeefsch de zijne in zijn schrijven heb gezocht, ten minste steekhoudende. De handschoen in dergelijk geval voor een vriend opnemende (al heet men ook technicus), moet men weten dat dit iets anders is dan de loonen van een fabriekspersoneel administreeren.

(*) De inzender vergist zich. In ons blad is geen ingezonden stuk van den heer G. Knuttel geplaatst; het door hem (inzender) bedoelde stukje werd door ons uit de *N. Rott. Ct.* overgenomen. [*Red.*]

Wat de gestelde vragen in de *Delftsche Courant* betreft, beantwoording zou mijns inziens de moriaan geschuurd zijn. Dat wil ik echter opmerken; het is een zegen geweest voor de middeneeuwsche bouwmeesters, dat zij, zelf een oordeel missende, niet hebben kunnen profiteeren van voorlichting van den heer Van der Kloes c. s. Hoe menig schoon bouwgewrocht, waarvan men heden geniet, zou dan reeds lang verloren zijn geweest.

Mocht de specie 3 zand, 2 kalk, 1 tras, zoomede de steen, overeenkomende met zacht hardgrauw, volgens voorschrift zijn van de heeren Molenaar, Nieuwenhuis en Posthumus Meijjes, wat ik in tegenstelling met Knuttel niet gaarne als een feit zou erkennen, dan moet ik veronderstellen dat zij te veel aan zekere inrichting hier-ter-stede hebben gedacht.

Uit de melange in hunne bestekken blijkt mij echter dat zij, evenals Van der Kloes, helderder oogenblikken gehad hebben.

Wáár is, dat ik geen kennis heb van de hooge wetenschap over metselspecie uit het laboratorium der P. S., doch bij dergelijke resultaten, zal ik mij maar geluk wenschen en houden aan de wetenschap in een bijna dertigjarige practijk opgedaan. De natuur, hier vooral de vorst, was m ij n l e e r m e e s t e r, van daar dan ook, dat het bestek der torens van 1897, waarin was voorgeschreven cementspecie en klinkers, mij beter voldeed. Tot den heer Knuttel zou ik willen zeggen schoenmaker blijf bij je leest, en hiermede basta.

UEd. dw. dien.,
M. J. Bruigom.

Aan den heer Redacteur van het Weekblad *De Opmerker*.

Beleefd verzoek ik UEd., naar aanleiding van een schrijven van den WelEd. heer Knuttel, onlangs voorkomende in de *N. Rott. Ct.*, bijgaand antwoord te willen plaatsen.

Volgens genoemden heer Knuttel is het een metselaar niet euvel te duiden, dat hij in wetenschappelijken zin geen oordeel kan vellen over metselspecie, enz. enz.

Het zij mij vergund, na dertig jaren ondervinding, den heer Knuttel te beweren, dat mijn inziens het ook den wetenschappelijk gevormde ingenieur en architect niet euvel te duiden is, dat hij in practischen zin geen oordeel kan vellen over metselspecie.

De wijze immers, waarop èn ingenieur èn architect nog steeds worden opgeleid en het diploma als zoodanig op jeugdigen leeftijd wordt uitgereikt, geeft den practicus, die weet welke veelomvattende kennis er wordt vereischt zich in elk vak te bekwamen stof tot verschillende beschouwingen.

Beziet vele stationsgebouwen, Katholieke kerken en torens als ook vele scholen, die ongeveer een dozijn jaren tellen en men komt tot de slotsom, dat vele voeglooze muren alsook een legio muurvlakten bestreken zijn met het alleen zaligmakende cement om het doorregenen tegen te gaan.

Hoe dikwijls moet de practicus zich niet onderwerpen, tegen beter weten in, aan de voorgeschreven wijze van speciebereiding en constructies in de metselwerken door sommige heeren architecten, waarvan het product beneden de verwachting bleef.

En leert het de ondervinding ook niet, dat de architect nog al eens wordt behandeld als de arts, die geroepen eene zieke hulp te verleenen en zonder zijn medeweten den patient ziet genezen door een anderen arts, waar de geneesmiddelen van den eersten worden verworpen. Het is en blijft een feit, dat om specie te kunnen voorschrijven of bereiden, die bruikbaar is voor den metselaar en voldoende versteenings-vermogen blijkt te bezitten, men de practijk beter vertrouwen kan dan de theorie.

Dan zal men tot de wetenschap komen dat portland cementspecie, door bekwame werklieden naar den eisch bewerkt voor de meeste werken alsook voor waterdichte werken, verre de voorkeur verdient.

Bij voorbaat mijnen dank, mijnheer de Redacteur.

Hoogachtend, Uw dw.,
Boskoop, **21 Juni 1899.** **L. Mohr.**

Behalve de bovenstaande, ontvingen wij betreffende deze zaak nog een paar ingezonden stukken, die wij echter niet opnemen, eensdeels omdat ze op hetzelfde neerkomen, maar ook omdat ze te veel in allerlei nevenzaken en personenquesties verloopen; ons blad is daarvoor niet de plaats. [*Red.*]

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

'-Gravenhage. Alhier overleed de heraldicus J. M. Lion, wapenschilder bij den Hoogen Raad van Adel. Hij behoorde, zegt de heer C. W. H. Verster in het *Nieuws v. d. Dag*, tot de wakkere gildebroeders, die, na het opwekkend woord, indertijd door den heer J. A. Koopmans, heraldicus te Lent, gesproken, niet meer wilde blijven voortknoeien op den ouden weg, doch, het oog gericht houdend naar onze Duitsche naburen, — bij wie de heraldieke kunst herleefde, — ook hier te lande ernstig gingen beproeven de wapenkunde en wapenkunst uit het verval op te heffen, waarin deze sedert tal van jaren verkeerden.

Behalve verschillende werken op heraldisch gebied, gaf hij in 1894 zijn „Heraldieke Modellen" uit, een uitmuntenden arbeid, die er veel toe medegewerkt heeft, een beter inzicht te verspreiden omtrent de eischen, waaraan goede en juist-gestileerde blazoenen moeten voldoen.

Verscheidene fraaie oorkonden, talrijke goede wapenteekeningen en diploma's met heraldische emblemata werden door Lion vervaardigd, terwijl zijn voordrachten en lezingen over wapenkunst er veel toe hebben bijgedragen, om meer liefde voor deze belangwekkende, te lang verwaarloosde hulpwetenschap der geschiedenis hier te lande te wekken.

Misschien zal een meer bevoegde een volledige artikel aan den in de kracht des levens gestorvene wijden. Immers, èn door zijn streven, èn door zijn hulpvaardigheid, waarop nimmer tevergeefs een beroep werd gedaan, heeft hij aanspraak op een woord van dank voor al hetgeen hij heeft verricht.

Evenals wijlen J. B Rietstap, zal Lion bij de heraldici en wapenteekenaars in Nederland in dankbare herinnering blijven voortleven.

ROTTERDAM. Zaterdag 17 Juni hield de Sociëteit U. N. I., welke zich ten doel stelt den vriendschappelijken omgang tusschen leerlingen en oud-leerlingen der Academie van B. K. en T. W. te Rotterdam te bevorderen en hunne vakbelangen te behartigen, haar vierde jaarvergadering.

Nadat den bekroonden in de schets-prijsvraag voor een gesmeed ijzeren vulling in een buitendeur, den heer J. F. Buchel als eerste, en den heer D. J. Cramer Dz. als tweede, de behaalde onderscheidingen waren uitgereikt, werd door den secretaris het jaarverslag uitgebracht, waaruit bleek dat de toestand der Sociëteit zeer bevredigend, en het ledental sterk toegenomen is. Ook de financieele toestand bleek zeer gunstig, de rekening van het afgeloopen jaar sloot toch met een ruim gunstig saldo.

Hierna werd overgegaan tot het voorzien van vacatures in het bestuur. Gekozen werden heeren Joh. Hoogenboom, W. Bruynzeel en J. T. Brand.

Nadat nog besloten was dit jaar de excursie te houden naar 's-Hertogenbosch en Heeswijk en een prijsvraag uit te schrijven voor een bewijs van lidmaatschap, kwam in behandeling een vraag uit de vragenbus betreffende de fundeering van de Alexander III brug te Parijs, welke ter oplossing in handen gesteld werd van een commissie. Hierna werd de vergadering gesloten.

UTRECHT. De bekende „Nederlandsche Zinkpletterij" van den heer A. D. Hamburger alhier heeft eene belangrijke uitbreiding ondergaan, bestaande in een geheel nieuwen bijbouw met smeltoven en volledig samenstel machinerieën. De heer Hamburger is er thans in geslaagd eene inrichting tot stand te brengen, waardoor het hem mogelijk is bladzink te fabriceeren ter lengte van 3 M. bij 1 25 M. breedte. Bladzink van deze afmetingen was tot heden slechts in het buitenland verkrijgbaar.

DELFT. Naar wij vernemen heeft de heer M. J. Bruigom zich per adres tot Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland gewend met verzoek om het bekende raadsbesluit van 14 Juni jl. te vernietigen, het werk aan de hoektorens der Oudekerk te staken en zoodanige maatregelen te nemen als in het belang van dit werk zullen noodig zijn.

— Aflevering 6 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese, te Utrecht), bevat: Herstellingsvermogen en zelf-amputatie onder de dieren, door Dr. R. Sinis. — De optische Firma Carl Zeiss en de constructie der Apochromaten, door Dr. R. G. Rijkens. — Berekening van het aantal beelden in hoekspiegels, door A. Pelt. — De verdedigingsmiddelen der planten tegen slakken, door C. E. Destreé — Snelwerkende stoomverbrekers voor hooggespannen stroomen, door Dr. L. Bleekrode. — De vorderingen der Ethertelegrafie, door Dr. L. Bleekrode. — Boekaankondiging. — Een zelfwerkende brandverklikker, door H. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen. De planeet Eros, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie. — Korte mededeelingen.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands B. O. W. in Ned.-Indië zijn:
benoemd: tot opzichter 2e kl. bij den waterstaat en 's lands B. O. W. de opzichters 3e kl. A. Mioulet, E. G. B ten Brink en A. Meijboom, voor den tweede met bepaling, dat hij bij zijn korps à la suite gevoerd blijft:
aangewezen: als chef der 2e waterstaatsafdeeling, de ingenieur 2e klasse F. R. Scherius;
gedetacheerd: bij den aanleg van den staatsspoorweg Kalisat—Banjoewangi, de adspirant-ingenieur E. J. C. van Zuijlen;
overgeplaatst: van de residentie Soerabaja naar de residentie Madoera, om op te treden als eerstaanwezend waterstaatsambtenaar, de architect 2e klasse J. P. T. Rhemrev.

Voorts is verleend: wegens ziekte, een tweejarig verlof aan den architect 2e klasse C. Vreedenburgh; een jaar verlof aan den hoofdingenieur 2e klasse G. Oosting; wegens ziekte, een jaar verlof aan den architect 2e klasse E. Roelofsen.

— Bij koninklijk besluit is, met ingang van 1 Sept. a. s., aan den hoofdingenieur der marine J. W. Calten, hoofd van het vak van scheepsbouw bij 's Rijkswerf te Hellevoetsluis, op zijn verzoek, eervol ontslag uit 's Rijks dienst verleend. Voorts is bevorderd tot hoofdingenieur der marine, de ingenieur der marine der 1e kl. F. S. C. M. Wijs, en aan hem opgedragen de betrekking van hoofd van het vak van scheepsbouw bij 's Rijkswerf te Hellevoetsluis; tot ingenieur der marine der 1e kl., de ingenieur der marine der 2e kl. Jhr. H. Rappard, en tot ingenieur der marine der 2e kl., de adspirant-ingenieur der marine Jhr. M. Rappard.

— Bij koninklijk besluit is benoemd tot ridder in de orde van den Nederl. Leeuw J. A. Schuurman, hoofdingenieur bij den dienst van het mijnwezen in Nederl.-Indië.

— Bij koninklijk besluit is eene commissie ingesteld tot het afnemen van het bij de artt. 49 en 50 van het koninklijk besluit van 19 October 1896 (*Staatsblad* n°. 163) bedoelde examen aan hen, die voor eene benoeming tot adspirant-ingenieur voor het stoomwezen in aanmerking wenschen te komen; en zijn benoemd tot lid en voorzitter dier commissie, de heer W. A. M. Piepers, hoofdingenieur voor het stoomwezen te Arnhem; tot leden de heeren: J. Arendsen de Wolff, inspecteur van den arbeid te Rotterdam; J. N. Kooy, ingenieur der 1e kl. voor het stoomwezen te Rotterdam; H. A. Ravenek, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft; Dr. C A. Scheltema, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft; Dr. G. Schouten, leeraar aan de Polytechnische School te Delft; J. A. Snijders C.Jz., hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft, en tot lid en secretaris de heer Mr. J. B. Peyrot, commies aan het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, te 's-Gravenhage.

— Bij de genie zijn bevorderd: tot hoofdopzichter de fortificatie-opzichter P. T. van de Wetering, te Vlissingen; tot fortificatie-opzichter 1e kl. de opzichter 2e kl. A. Govers, te Amsterdam, en tot idem 2e kl. de opzichter 3e kl. J. B. Beijers, te 's-Hertogenbosch.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig opzichter-teekenaar te Groningen. Salaris ƒ80 à ƒ90 per maand Adres M 25, Erven B. van der Kamp, Groningen. (*Zie advert. in dit no.*)

— Opzichter, ervaren in weg-, rioleerings- en grondwerken. Salaris ƒ 70 à ƒ 80 per maand Adres vóór 1 Juli den ing.-arch. der gemeente 's-Hertogenbosch. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Opzichter-teekenaar bij een particulier architect. Adres lett. B B, boekh. A. Vernout, Haarlem.

— Twee opzichters of inspecteurs voor den dienst der gemeentegasfabrieken te Amsterdam Minimum-jaarwedde ƒ900 en ƒ1200. Eisch: practische kennis van aanleg van gasleidingen voor buiten- en binnenshuis, verkregen aan gasfabrieken. Adres vóór 1 Juli aan het hoofdkantoor, Keizersgracht 446.

— Bouwkundige op het bureau van een arch. te 's-Gravenhage Adres lett. C H, Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Een bouwk. opzichter-teekenaar, goed op de hoogte met waterleidingwerken en fabrieksbouw, zoekt plaatsing. Adres lett. B D, Bureau dezes. (*Zie aavert. in het vorig no.*) (2)

— Een assistent opzichter-teekenaar zoekt plaatsing. Verlangd salaris ƒ40 à ƒ50 per maand. Adres n°. 61, Bureau dezes. (1)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING,
VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Bouwk. Opz.-Teekenaar, leeft. 25 j. ong. sal. ƒ70 à 80 p. m.
2. Onderbaas-opzichter, „ 45 „ „ ƒ20 per week.

ADVERTENTIEN.

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken en Tuinkoepels.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 80 Rokin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Perzieken Badhuizen, Ijzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Een ARCHITECT te *'s Gravenhage*, vraagt een bekwaam
BOUWKUNDIGE
voor zijn Bureau. Brieven lett. C H, Bureau van dit blad.

Bouwkundig
OPZICHTER-TEEKENAAR.
Voor dadelijk *GEVRAAGD*, een **Bouwk. OPZICHTER-TEEKENAAR**, te *Groningen*. Salaris ƒ80 à ƒ90 per maand.
Franco brieven onder M 25, bureau Erven B. v. d. KAMP, *Groningen*.

Te koop aangeboden.
2 Horizontale STOOMMACHINES met veranderlijke Expansie en Condensatie, ± 25 Eff. P. K. Middellijn Cilinder 480, Kruklag 480, Middellijn Luchtpomp 266 m.M
2 CENTRIFUGAALPOMPEN. Middellijn 70 c.M., Wateropbrengst bij 90 omwentelingen per minuut ± 45 M³.
Een **CORNWALL STOOMKETEL.** Lang 5.85, Middellijn 1.85, Middellijn Vuurgang 0.90 M. waarin 4 Waterbuizen, Middellijn Stoomkast 0.80, Hoogte 0.85 M Verwarmend Oppervlak 34 M²., Stoomdruk 5 Atm.
Alles gebruikt, doch in uitmuntend goeden staat; de Ketel wordt geleverd op Rijkskeur.
Te bevragen bij CORNs EICKELBERG, *Makelaar in Machinerieën*, **Heerenmarkt 7, Amsterdam.**

AANBESTEDING.
BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Haarlemmermeer*, zullen op **Donderdag** den **13 Juli 1899**, des voormiddags ten **Elf** uur, ten *RAADHUIZE* te *Hoofddorp*,
aanbesteden:
1o. **Het aan- en verbouwen van school No. 1 aan de Hoofdvaart, hoek Spaarnwouderweg.**
2o. **Het aan- en verbouwen van School No. 2 aan den Aalsmeerderweg bij den Vijfhuizerweg.**
De bestekken en teekeningen zijn, tegen betaling van **Een gulden** voor ieder bestek met teekening, verkrijgbaar ter Secretarie, alwaar zij ook ter lezing liggen; terwijl aanwijzing in loco zal gegeven worden op **Maandag** den **10 Juli 1899**, voor school No. 1 ten 11½ uur, en voor school No. 2 ten 2 uur.
Haarlemmermeer, 22 Juni 1899.
LANTZENDORFFER, *Burg.*
D. EGGINK, *Secret.*

AANBESTEDING.
HET BESTUUR der Waterkeering van het Calamiteuze Waterschap **ELLEWOUDSDIJK** en den Calamiteuzen Polder **BORSELE**, zal op
Zaterdag den 8 Juli 1899,
des namiddags te 2 uren, in de Directiekeet te **BORSELE**, volgens § 1 der A. B.,
aanbesteden:
Het uitvoeren van Steenbestortingen tot uitbreiding en versterking van Oeverwerk te BORSELE.
(Raming ƒ 33562,—.)
Het bestek zal van 21 Juni ter lezing liggen in voormelde Directiekamer en ten Kantore van den Secretaris-Ontvanger, waar het dan tevens verkrijgbaar zal zijn voor 55 cent.
Aanwijzing door het Bestuur op 30 Juni en 3 Juli 1899, teikens des namiddags van 2 tot 4 uren.
Samenkomst bij de Directiekeet te *Borsele*.
Buitendien geschiedt geene aanwijzing.
BORSELE, 7 Juni 1899.
Het Bestuur voornoemd,
G. MINDERHOUT,
Voorzitter.
J BEENHAKKER,
Secretaris-Ontvanger.

AANBESTEDING.
De Industrieele Maatschappij „TROMPENBURG", te *Amsterdam*, is voornemens op **Donderdag 29 Juni a. s.**, des voormiddags te **12** uur, aan te besteden in het *CAFE DE WATERTOREN* aan den Amsteldijk:
Het bouwen van 2 werkplaatsen, aanlegsteigers en diverse werken.
Bestek en teekeningen liggen ter inzage in genoemd Café van af Maandag 19 dezer, en zijn verkrijgbaar tegen betaling van ƒ1.— ten kantore der fabriek *Stadhouderskade 114*.
Inlichtingen alle werkdagen bij de Bouwdirectie op „TROMPENBURG" aan den Amsteldijk. Aanwijzing op 23 en 27 Juni.

MOLIJN -- Gouda.
Rietplanken.
FLUATEN,
tegen verweering van alle STEENSOORTEN en MORTELS.

Corns. GIPS Cornszoon, Dordrecht.
CREOSOTEEREN
BURNETTEEREN
KYANISEEREN
} op strengste keur.
GEDEELTELIJKE CREOSOTEERING.
HOUTHANDEL — DWARSLIGGERS.

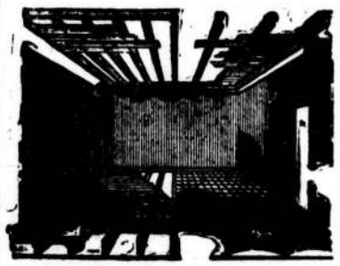
Geluidwerende tusschenvloeren, ondervloeren voor houtcementdaken, brandvrije separatieën en plafonds.

Excelsiorplaten.
GEBR. VAN DER VIJGH,
AMSTERDAM,
Fabriek van vuurvaste Wand- en Plafondplaten volgens nieuw Systeem.
Eenig, onovertrefbaar materiaal. Lichtdicht, geluidwerend. Verkrijgbaar in verschillende dikten. Steeds grooten voorraad. Directe levering. Uitvoering op 't werk door onze eigene stellers. Voorgeschreven bij particuliere- en gemeentewerken. Op aanvraag *gratis* toezending van *Brochure, Monsters* en *Prijs*.
Wereldtentoonstelling Amsterdam 1895. Gouden Medaille.

CORNs. EICKELBERG.
voorheen A. J. JOEKES.
AMSTERDAM.
Machinerieën, Machinekamerbehoeften, Stoomappendages, Gasmotor-olie, Machine- en Cilinderoliën enz.

GEBRs. HEINLE,
39, Prinses-Mariestraat 39,
'S-GRAVENHAGE.

GLAS IN LOOD
Geëtst
Geschilderd
Gebrand
GLAS.
Specialiteit in het versieren met **Opalescent-glas.**

W. J. WEISSENO,
Nieuwendijk 111, Amsterdam.
Fabriceer: GEIJKTE DUIMSTOKKEN, Twee- en Vijf Meterlatten, STALEN MEETKETTINGEN, Bakens, Jalons,
KOPEREN EN STALEN
Peillijnen, Peillooden, Peilstokken,
PEILSCHALEN enz.
Magazijn van Passerdoozen.
TEEKENBEHOEFTEN
en Optische Instrumenten.
EQUERRES, PRISMA'S enz.

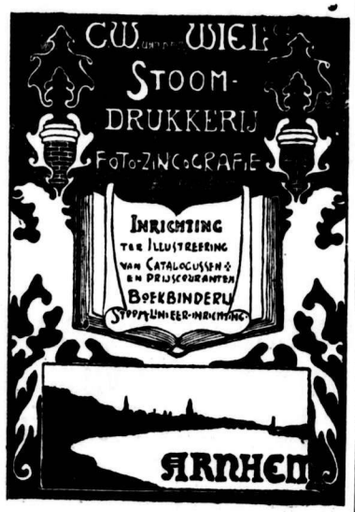

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37,**
ROTTERDAM.
Specialiteit in het vervaardigen van
HEETE-LUCHT-BAKOVENS,
Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.
Bouwt ook OVENS met uitrijdenden bakvloer en Draaiovens.

KON. NED. GROFSMEDERIJ,
LEIDEN.
Machine-, Stoomketel- en Constructiefabriek. Scheepsbouwwerf met Dwarshelling, lang 50 M. Stoombooten-, Bagger- en Spoorwegmateriaal. IJzer- en Kopergieterij. Zware en Lichte Smeewerken. Ankers, IJzeren en Stalen Kettingen met certificaat van Lloyd's en Bureau Veritas.

WILH. TILLMANNS'SCHE WELLBLECH-FABRIK U. VERZINKEREI, REMSCHEID.
OVERKAPPINGEN, LOODSEN enz. van gegolfd plaatijzer.
ROLLUIKEN van Staal of Hout in verschillende constructies.
Vertegenwoordiger: B J. HESSELINK, Keizersgracht 263. Amsterdam.

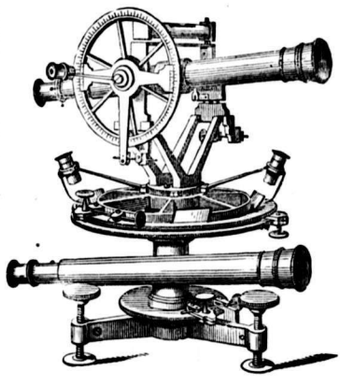

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

VAN RIJN & Co.,
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.
SPIEGEL- en VERSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de *grootste maten.*
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

Machinale Houtdraaierij en Zagerij.
Speciaal adres voor **grootwerk** voor HH. Timmerlieden en Aannemers.
Billijkst adres voor **Trapbalusters, Balkonbalusters** en **Hoofdbalusters, Houten Schoorsteenmantels** en verder alle **houten draai-** en **beeldhouwwerk.**
S. DE BOER, Apeldoorn.

P. KOOIJ,
Mr. Steenhouwer en Marbrier,
Z.-O. Buitensingel 203,
DEN HAAG.
Atelier voor alle in den ruimsten zin voorkomende Hardsteen, Zandsteen, Marmerwerken, Grafzerken en Schoorsteenmantels.
Telephoon 790.

J. VAN DER MOST,
Steenhouwer en Metselaar,
SCHIEDAM.
Kolensteenen, Slijpsteenen.
Ruw en bewerkt
MARMER.
SCHOORSTEENMANTELS

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 26. ZATERDAG, 1 Juli 1899.

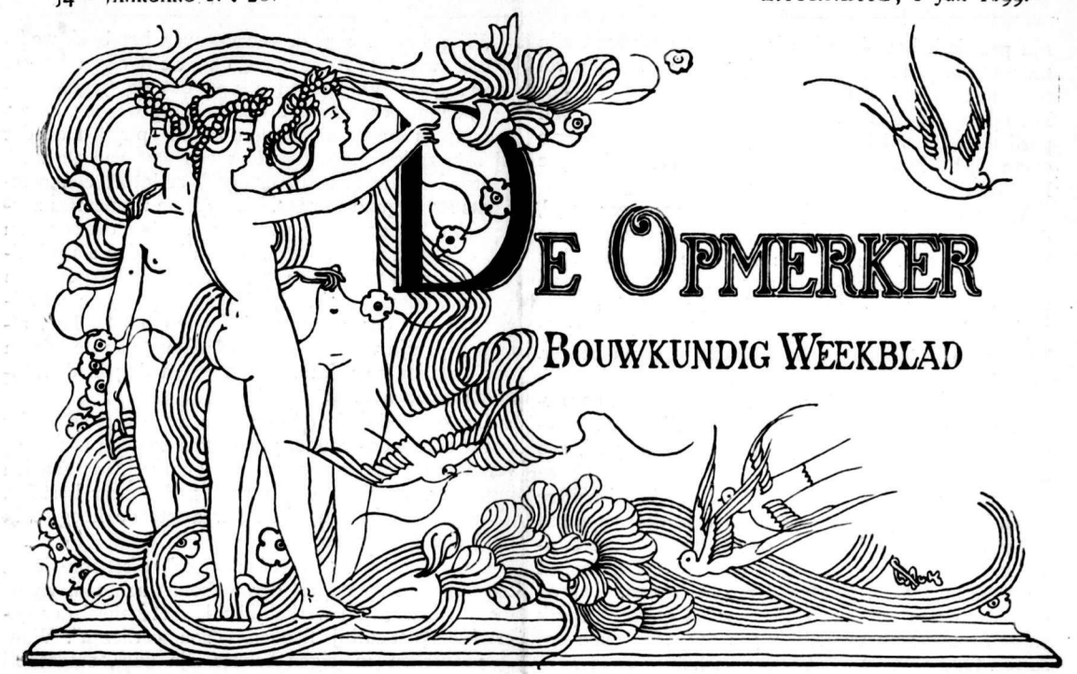

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsirgen, slechts tweemaal gerekend.

VERBLIJDEND.

In de laatste nummers van „De Aannemer" worden onze artikelen onder het opschrift „Ernstig" besproken.

Het opstel begint met eenige beschouwingen over de vraag, of de Aanemersbond al dan niet aansprakelijk gesteld kan worden voor wat door zijn leden bij aanbestedingen wordt verricht. Wij zullen die beschouwingen laten voor wat zij zijn. Slechts dezen zin willen wij, als iets zeer verblijdends, onder de aandacht onzer lezers brengen: „Wij hebben ons niet opgeworpen als absolute verdedigers van de zoogenaamde opzetjes en zullen dit nog niet doen". Het doet ons veel genoegen, dat het aannemers-orgaan de misbruiken niet wil verdedigen; de tijd kan nu niet ver meer zijn, dat het die, als wij, gaat bestrijden.

Nog verblijdender schijnt ons, wat de redactie van „De Aannemer" naar aanleiding van onze denkbeelden over de hervormingen ,die de technische practijk dient te ondergaan, in het midden brengt. Want wij lezen, tusschen de regels door, dat ook de aannemers, die in deze ongetwijfeld tot oordeelen bevoegd zijn, de tegenwoordige toestanden afkeuren.

Om misverstand te voorkomen, volge hier reeds aanstonds de mededeeling, dat wij, toen wij van het verdwijnen van den aannemersstand spraken, geenszins bedoeld hebben, dat later ieder aannemer een vak, met de techniek in geen verband staande, zou moeten kiezen. Wij meenen slechts, dat de toestanden geleidelijk zóó moeten veranderen, dat leidend technicus en aannemer in één persoon zullen vereenigd zijn. Komt het eenmaal zoover, dan staan onzes inziens de kansen van den bekwamen aannemer beter dan die van den gediplomeerden ingenieur of architect. Immers dan is de eenige vraag „wat kunt gij?" en wordt daardoor al het overige op den achtergrond gedrongen.

Denken wij ons reeds thans twee personen, beiden van vijf en twintig jaar. De eene heeft zijn diploma te Delft gehaald, de andere is de zoon eens aannemers, en heeft zich steeds in de practijk bewogen. Stellen wij nu, dat van die beiden verlangd wordt dat zij, zonder tusschenkomst of hulp van wien ook, een heerenhuis van een bepaalden prijs in een bepaalden tijd ontwerpen, uitvoeren en ter bewoning gereed opleveren.

De eerste zal zijn taak niet kunnen volbrengen, want hij is niet gewend met werkvolk om te gaan, weet niet waar hij de materialen moet koopen, kortom heeft geen enkele van die practische kundigheden, zonder welke men het in geen enkel vak stellen kan. De tweede heeft groote kans, dat hij wat van hem verlangd wordt, in den bepaalden tijd tot stand brengt.

Tolstoï noemt bullen en diploma's „brevetten om lui te mogen zijn". In deze uiting van den Russischen wijsgeer ligt een grond van waarheid, in zooverre als die documenten hun bezitter het recht geven op baantjes, die, al mogen zij dan niet bijzonder winstgevend zijn, ook niet veel hoofdbreken vereischen. Nu zal men zeggen, dat wie een diploma bezit, daarvoor in zijn tijd toch heeft moeten werken.

Dit kan gereedelijk worden toegegeven. Doch in den regel is de gediplomeerde tevreden met dien arbeid, en komt het niet in hem op te denken, dat zijn leer- en werktijd pas begint, als hem het diploma is uitgereikt. Het is met diploma's als met ridderorden; men heeft ééns een heldendaad verricht, en wordt nu, zoolang als men leeft als held beschouwd.

De aannemer, in het algemeen de man, die wezen-

lijk practisch bouwkundige is, moet voortdurend zijn krachten inspannen, om den strijd om het bestaan vol te kunnen houden. De bureauman daarentegen kan het op zijn slofjes af. De eenige beslommering van particuliere technici is, aan werk te komen. In zooverre staan zij bij hunne collega's, voor wie een ambtelijke loopbaan geopend werd, achter.

Werd nu het werken in eigen beheer weer regel, dan zou een groote verandering ten goede daarvan het gevolg zijn. De redactie van „De Aannemer" is bevreesd, dat het eigen beheer meer geld zal gaan kosten. Als voorbeeld geeft zij het volgende:

„De gemeente Amsterdam vervaardigde vroeger de honderden benoodigde schoolbanken in eigen beheer. Deze kwamen echter wat duur uit. Toen men eindelijk tot aanbesteding overging bleek het, dat bijna 50 percent onder den vroeger kostenden prijs werd ingeschreven en bij oplevering het werk even goed, zoo niet beter bleek te zijn."

Toevallig konden wij omtrent dit voorbeeld nadere inlichtingen verkrijgen. Het bleek ons, dat het eigen beheer, waarop hier gedoeld wordt, nog een overblijfsel was uit de vorige eeuw, en dat het dus allerminst op modernen leest geschoeid mocht heeten. Dat op deze wijze niet goedkoop kon worden gewerkt, sprak vanzelf; maar de vergelijking is ten eenenmale onzuiver. Of meent men, dat een trekschuit de concurrentie kan volhouden tegen een hedendaagsch motorvaartuig?

Bovendien mag de geldquestie, hoe belangrijk ook, in een zaak als deze toch niet den doorslag geven. Wanneer een aannemer zéér laag aanneemt, dus geacht wordt bijzonder goedkoop te werken, dan is hij daarom nog geen toovenaar. Hij moet òf slechte materialen gebruiken, òf zijn werklieden lage loonen betalen, òf geld op de zaak toeleggen. Anders kan het niet, daar alle waar naar haar geld is. Nu profiteert de bouwheer, doch is dit billijk?

De redactie van „De Aannemer" vraagt, en terecht: „Aangenomen eens, dat men in het geheele land het stelsel van aanbesteding liet varen, dat rijk, gemeenten en particulieren in eigen beheer gingen uitvoeren, vanwaar zouden de leidende technici dan de kennis halen van dat deel van hun taak, dat zij nu uit handen hebben gegeven, dat zij zoo schromelijk, om welke reden dan ook, hebben verwaarloosd en waarvan hun weten dus zeer gebrekkig moet zijn?"

Wij moeten op deze vraag het antwoord schuldig blijven. Het „eigen beheer" zou de onbekwaamheid der bedoelde personen op treffende wijze doen blijken. Doch het zou tevens doen zien, dat de tegenwoordige examen-dressuur een onding is; en dat de Romeinen gelijk hadden, toen zij zeiden „fabricando fabri fimus". Slechts al timmerende kan men een timmerman worden.

Het is dwaas dat, wie zoo groen als gras uit Delft komt, uit de hoogte neerziet op aannemers, opzichters, onderbazen en werklieden. Ieder dezer menschen kan iets, doch waarin bestaat het kunnen van den gediplomeerde? Zijn „kennis" kan misschien groot zijn, doch die is grootendeels ballast voor hem, en zal dit blijven tot aan zijn einde. Hij zal steeds gedwongen zijn tot het spelen van een rol, daar hij zich moet voordoen als iemand, die verstand heeft van dingen waarvan hij eigenlijk niets weet, omdat hij ze nooit heeft kunnen leeren. Groote woorden, vertoon, kortom allerlei uiterlijkheden, zullen de leegte van het inwendige moeten bemantelen.

Wij gelooven met de redactie van het blad, welks artikel wij hier bespreken, dat, werd eigen beheer regel: „het resultaat zal wezen, dat de (tegenwoordige) aannemers vooral bij particuliere werken, èn als ontwerpers èn als uitvoerders zullen optreden en dat zij zich zullen omringen door een staf van technici, waaronder den (tegenwoordigen) architect een eereplaats zal gegund worden. Vele kleine aannemers zouden dan als zoodanig verdwijnen, maar dit zou aan het vak geen schade doen, want zij zouden als practische mannen tegen een goed salaris wel ergens een plaats vinden, terwijl zij zich nu aan al de wisselvalligheden der aannemerij moeten blootstellen, afhankelijk zijn van allerlei geldschieters, van de luimen der directies en vaak van den eenen dag in den anderen moeten leven."

De toestanden zouden op deze wijze veel zuiverder worden. Het bouwkundig onderwijs zou een algeheele verandering ondergaan, als het onderscheid tusschen ingenieur, architect en aannemer niet meer bestond, als alleen de in zijn vak bekwaamste de hoogste in rang zou geacht worden.

De redactie van „De Aannemer", ofschoon dezen toestand een „paradijs" der toekomst achtend, vreest toch, dat, werd zij werkelijkheid, „het geheel der gemeenschap daarbij financieel zou verliezen". Want „bouwwerken in eigen beheer zijn duur, omdat bij den uitvoerder de machtige drijfveer ontbreekt, ter wille van eigen beurs zuinig te zijn".

Dit argument is er een uit den tijd der „Manchester school", die tegenwoordig vrijwel heeft afgedaan. Want een zuinigheid, als waarvan hier gesproken wordt, heeft alle kans de wijsheid ten slotte te bedriegen. Stellen wij eens, dat een zeker werk door een bekwaam man, die van alles goed op de hoogte is, op een bepaald bedrag is geraamd. Wordt het dan in eigen beheer door hem uitgevoerd, dan zal hij met de som uitkomen. Nemen wij evenwel nu ook eens aan, dat aanbesteding plaats heeft, en dat de aanneemsom aanzienlijk lager is dan de raming. Hoe kan de aannemer, onder nauwlettend toezicht werkende, nu bezuinigen en nog winst maken bovendien? Wij zullen gaarne de oplossing van dit vraagstuk vernemen.

„Een gemeente als Amsterdam", heet het verder, „aan welker hoofd verlichte mannen staan, zou reeds lang tot uitvoering in eigen beheer zijn overgegaan, indien het gemeentebestuur meende, dat het daarmede de gemeentelijke schatkist kon bevoordeelen en derhalve de zwaar belaste burgerij ontlasten."

Er is een tijd geweest, dat de „verlichte mannen", waarvan hier sprake is, werkelijk in de richting van het eigen beheer wilden sturen. maar toen zij dien koers aangaven, bleek het technisch personeel zoo weinig met het vaarwater bekend, dat men, om erger te voorkomen, het roer maar weer omlei, ten einde in de oude richting te blijven. Voor „eigen beheer", zal het tot bevredigende resultaten leiden, kan men slechts menschen gebruiken, die daarin hun sporen verdiend hebben. Beproeft men het met anderen, dan zal het altijd tot tegenvallers aanleiding geven. Daarom bewijst het voorbeeld van het Amsterdamsche baggerwerk niets. Met onwillige honden vangt men geen hazen.

Nu zal men misschien zeggen, dat wij overdrijven, wanneer wij beweren, dat de tegenwoordige Polytechnische opleiding al heel weinig voorbereidt tot de wezenlijke practijk. Immers juist dezer dagen kwam weer, als ieder jaar, een officieel bericht in de dag-

bladen voor: „De navolgende studenten der Polytechnische School zijn, tot hunne practische vorming, gedurende de zomermaanden, door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid als buitengewoon opzichter aangesteld, te weten:" en dan volgen de namen dezer inderdaad buitengewone opzichters, mitsgaders de werken, waarop zij, om in drie maanden hun practische vorming beet te krijgen, toezicht zullen moeten uitoefenen. Het zal natuurlijk met dit toezien niet ernstig gemeend zijn; de Minister zal vermoedelijk al tevreden wezen, wanneer de „presentkaasjes", waarmede hij de werkelijke opzichters der bedoelde werken gedurende drie maanden verblijdt, hun oogen goed den kost geven, en niet al te zeer in den weg loopen.

Negen maanden theorie, drie maanden practijk, ziedaar de verhouding van het mengsel, dat men den aanstaanden technici te slikken geeft. Deze verhouding geeft tevens aan de waardeering, die men aan de beide onderdeelen meent te moeten schenken. Dat de theorie grijs en slechts de gouden levensboom groen is, daarvan weet men te Delft niets.

Het schijnt, dat onze aanstaande architecten reeds inzien, dat Delft niet de rechte plaats voor hun vorming is. Immers van de zeven en negentig candidaten, die zich dit jaar hadden aangemeld ter verkrijging van een diploma, en waarvan er zich zeven terugtrokken, verlangden vijf en veertig dat van civiel-ingenieur, zes en dertig dat van werktuigkundig ingenieur, dertien dat van technoloog, één dat van scheepsbouwkundig ingenieur en ook slechts één dat van bouwkundig ingenieur .Deze cijfers zijn almede verblijdend, in zooverre als daaruit blijkt, dat onze architecten in hope althans een andere vorming dan de Delftsche verkiezen. Hiermede willen wij niets zeggen ten nadeele van hem, aan wien dit jaar het diploma van bouwkundig ingenieur werd uitgereikt. Hij heeft reeds bewezen, dat het hem met zijn vak ernst is, en wij mogen veel van hem verwachten. Maar wanneer hij zijn intrede in de practijk doet, zal hij, als zoovelen vóór hem, meer en meer inzien, hoeveel er aan het Delftsche systeem van opleiden ontbreekt.

Er zal nog heel wat water door de Maas loopen, eer men het in Nederland tot een behoorlijke opleiding van aanstaande technici gebracht heeft. Men komt in ons lieve vaderland meest met de nachtschuit, en zal zich vooral in dit geval niet haasten, omdat ook Frankrijk en Duitschland steeds met het oude systeem doorgaan. En men kijkt hier graag naar het buitenland.

Het is echter reeds een reden van verheuging, dat in verschillende kringen de oogen opengaan voor de gebreken, die aan den bestaanden toestand kleven.

EEN NIEUWE BEWEEGKRACHT.

Het is aan Charles Tripler te New-York gelukt een werktuig te maken, dat alleen door lucht wordt gedreven. Maar die lucht is vloeibaar gemaakt en zij werkt dus als kokend water, doch met veel meer kracht.

Bij een stoomwerktuig moet water door de warmte van kolen tot damp gemaakt worden, die, zich uitzettend, de kracht voortbrengt. Maar lucht wordt pas vloeibaar bij een temperatuur van 312 graden onder nul. Wordt de temperatuur hooger, dan kookt zij; komt zij derhalve plotseling in de buitenlucht, dan heeft er een verhitting plaats van ongeveer 380 graden, zonder dat eenige brandstof noodig is. Waren er menschen, die bij 312 graden onder nul konden leven, dan zouden zij, op onze temperatuur gebracht, het gevoel hebben alsof zij gebakken werden. Zoo is het ook met de vloeibare lucht gesteld.

De uitvinder maakt eerst vloeibare lucht door middel van een gewone stoommachine. Wanneer een gas wordt samengeperst, dan geeft het warmte af. Doet men de drukking plotseling ophouden, dan neemt het gas weer warmte op, en veroorzaakt dus koude in zijn onmiddellijke omgeving. Men perst nu stikstof en ethyleen sterk samen, doet de druk plotseling ophouden, en verkrijgt een koude, waarbij lucht aanstonds vloeibaar wordt. Deze methode is echter uiterst kostbaar, en daarom bedacht Tripler, om lucht samen te persen met hetzelfde doel. Die samengeperste lucht gaat eerst in buizen door stroomend water, geeft daar haar warmte af, en stroomt dan om andere buizen, met lucht gevuld, waaraan zij de warmte ontneemt. Uit een kraan, onder aan dit buizennet aangebracht, kan men de vloeibare lucht als water tappen. Het persen geschiedt door een werktuig, dat door vloeibare lucht wordt gedreven.

De vloeibare lucht heeft eigenaardige eigenschappen. Zij is ongeveer zoo zwaar als water en even helder, althans zoolang zij zich in een gesloten vat bevindt. Maar in een open vat is zij door wolken van damp omgeven. De vloeistof is zóó koud, dat men zich daarvan geen voorstelling kan maken. Toch kan men, mits zéér kort, er zijn hand in steken; blijft er een druppeltje hangen, dan heeft het dezelfde werking als witgloeiend ijzer. Toch voelt men geen brandende pijn. Van deze eigenschap zal in de heelkunde een uitgebreid gebruik gemaakt kunnen worden. Reeds hebben New-Yorksche geneesheeren er kankergezwellen mede weggenomen, zonder dat de patient eenige pijn voelde.

Plaatst men een ketel met vloeibare lucht op een stuk ijs, dan kookt de vloeistof, juist als water. Maar zet men den ketel boven een Bunsenschen brander, dan is het koken niet veel harder, en ziet men een dikke laag ijs tegen den bodem van den ketel, juist boven de vlam, wier waterdamp door de hevige koude gecondenseerd wordt.

Alcohol zoowel als kwikzilver worden vast, zoodra zij met vloeibare lucht in aanraking komen. Men kan met het kwikzilver, dadelijk nadat het uit de vloeibare lucht is genomen, als men er een houten steel in heeft laten bevriezen, als met een hamer een spijker in hout slaan.

Vloeibare lucht maakt ijzer en andere metalen zoo broos als glas. Een tinnen kroes, die gedurende een paar minuten met vloeibare lucht gevuld is geweest, breekt als men haar op den grond laat vallen in ontelbare stukjes. Koper en de edele metalen worden echter zoo week, dat men ze zeer gemakkelijk kan buigen.

De weinig kostbare wijze, waarop men thans, door dampkringslucht, dampkringslucht vloeibaar kan maken, moet in de 20e eeuw tot veranderingen aanleiding geven, waarbij stoom en electriciteit in al hare toepassingen slechts kinderspel zullen schijnen.

Het maken van ijs is door middel van vloeibare lucht zóó gemakkelijk, dat de ammoniak-werktuigen, die nu nog overal in gebruik zijn, weldra zullen verdrongen worden. Het verkoelen van de temperatuur in vertrekken is eveneens mogelijk, en dat wel op dezelfde wijze als men thans de temperatuur des winters verhoogt.

Vloeibare lucht zal ook in gasthuizen uitstekende diensten kunnen bewijzen. Zij is volstrekt zuiver, want haar koude is doodelijk voor alle ziektekiemen.

Daarenboven is zij rijk aan ozon, en heeft zij, vluchtig wordend, op de patienten een nog betere uitwerking dan zee- of berglucht.

De vloeibare lucht zal ook de scheepvaart geheel doen veranderen. Oorlogsschepen en handelsvaartuigen zullen geen kolen meer noodig hebben. De lucht, die overal aanwezig is, wordt eenvoudig vloeibaar gemaakt. Haar verdamping, zelfs bij de strengste koude, levert de noodige beweegkracht.

De kracht, die de verdamping van een zekere hoeveelheid vloeibare lucht ontwikkelt, is honderdmaal grooter dan die van een zelfde hoeveelheid kokend water. Men heeft dus slechts een kleinen ketel noodig, als men vloeibare lucht gebruikt, en kan het geheel buiten kolen en water stellen. Daarenboven doet vloeibare lucht hare werking onmiddellijk, ook bij de strengste koude, terwijl men geen stoom van water kan hebben, eer het tot 212 graden verhit is.

De vloeibare lucht kan vooral groote diensten bewijzen aan hen, die zich bezig houden met de oplossing van het vraagstuk, hoe luchtballons te besturen? De werktuigen zullen klein kunnen zijn, niet veel wegen en toch een groote kracht kunnen ontwikkelen, zonder dat vuur noodig is.

In 1877 gelukte het Raoul Pictet, om zuurstof vloeibaar te maken. Vijftien jaar later wist Olzewski ook stikstof tot een vloeistof te bereiden. Kort daarna bereidde Dewar vloeibare dampkringslucht. Zij was echter zóó duur, dat 20 gram *f* 8000 kostten. Het was reeds een groote stap voorwaarts, toen 5 liter voor *f* 750 konden bereid worden. Maar Tripler kon, tot groote verbazing van Pictet, de vloeistof maken tegen een prijs van *f* 0.10 per liter. De uitvinder wil echter beproeven dien prijs nog te verlagen.

Er blijven ongetwijfeld nog vele moeilijkheden te overwinnen, maar de reeds verkregen resultaten zijn zóó schitterend, dat de algemeene toepassing van vloeibare lucht als beweegkracht slechts een questie van tijd kan zijn.

De uitvinder wijst op het eigenaardig verschijnsel, dat de samengeperste lucht, die de warmte van de vloeibaar te maken lucht inneemt, bij haar uittreden uit het toestel volstrekt niet warm is. Er moet dus verlies van warmte zijn. Dit komt overeen met de theorie, die leert, dat het behoud van arbeidsvermogen hier op aarde niet steeds plaats vindt, zooals vroeger gedacht werd. De aarde koelt geleidelijk af, en die afkoeling gaat gepaard met verlies van arbeidsvermogen.

Toen de aarde pas bestond, had zij een temperatuur van 10.000 graden Fahrenheit. Nu is die tot ongeveer 60 graden gedaald, wat dus een vermindering van 9940 graden aangeeft. Men neemt aan, dat de temperatuur van het heelal ongeveer 460 graden onder nul is. De aarde heeft dus slechts 521 graden te verliezen, om een even dood lichaam te worden, als nu bv. de maan reeds is. Na eenige billioenen jaren zal de toestand zoo wezen.

Eer het zoo ver is, zal de lucht vloeibaar worden, en als regen op het aardoppervlak neerkomen, om daar ten slotte te bevriezen tot een mineraal, niet ongelijk aan kwarts. Dan is nog slechts waterstof en helium vloeibaar; eindelijk bevriezen ook deze, en is de aarde een geheel vaste massa, die zonder dampkring haar weg door het heelal vervolgt.

Tripler is er nu reeds in geslaagd, vloeibare lucht te maken door middel van vloeibare lucht, die in een werktuig, niet ongelijk aan een stoommachine, wordt gebruikt. Er wordt meer vloeibare lucht verkregen dan er noodig is voor het werktuig. Men zou dus meenen, dat het perpetuum mobile, zoo lang gezocht, nu eindelijk gevonden was.

Toch is dit niet het geval. Want de zonnewarmte, die onze atmosfeer op haar tegenwoordige temperatuur houdt, verricht de arbeid, die noodig is. Ook de stoommachine ontleent haar arbeidsvermogen aan de zon, doch niet onmiddellijk. Toch was het de zon, die de planten deed groeien, wier overblijfselen, als steenkool, nu tot het verrichten van arbeid worden gebruikt.

Het perpetuum mobile bestaat dus ook thans niet.

RESIDENTIENIEUWS.

Onder bovenstaand opschrift wijdt het „Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage" eenige regelen aan ons artikel „De tijd van gaan", om te doen zien „op welke wijze de heer De Stuers aangevallen wordt".

Men herinnert zich, dat wij in bedoeld artikel de meening weergaven van „den beheerder van een onzer openbare verzamelingen". Wij deelden tevens mede, dat onze zegsman „den referendaris volstrekt niet slecht gezind is, wat indertijd bleek uit zijn onderteekening van het bekende adres van sympathie"; zijn meening was, dat de heer De Stuers, na zijn land vijf en twintig jaren gediend te hebben, goed zou doen zijn ambt neder te leggen. Het „Dagblad" vat het betoog, waarop het advies steunde, dus samen „dat de heer De Stuers verouderd is en daarom behoort heen te gaan".

Nu haalt het „Dagblad" de volgende zinsnede uit het sympathie-adres aan, om te doen zien, dat onze zegsman van meening veranderd moet zijn. De adressanten verklaarden: „dat zij de leiding, uitgaande van de afdeeling Kunsten en Wetenschappen, op hoogen prijs schatten en dat zij het zouden betreuren zoo, om welke reden ook, zulk een karaktervolle leiding in haar werking werd gehinderd, omdat de hoogst noodige en nog steeds voort te zetten organiseering van 't geheel der inrichtingen voor Kunst en Wetenschap daarbij niet anders dan schade zou kunnen lijden".

Er wordt hier gesproken niet van den heer De Stuers, doch van de afdeeling Kunsten en Wetenschappen. Nu worden deze beiden vaak vereenzelvigd, doch de adressanten hebben dit natuurlijk niet gedaan. Zij bedoelden, wat volkomen juist is, dat de afdeeling een karaktervolle leiding behoort te geven, wie dan ook als referendaris aan haar hoofd staat. Dat de afdeeling met den heer De Stuers zou staan of vallen, ziedaar iets waaraan zij niet kunnen hebben gedacht.

Wij kunnen verzekeren, dat althans onze zegsman er zoo over oordeelt. Hij kwam dus geenszins in tegenspraak met zichzelf.

Ofschoon de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" berichtte, dat de inhoud van ons artikel haar „van andere zijde als juist bevestigd werd", komt het „Dagblad" met de mededeeling, dat: „het in staat is gesteld te verklaren, dat ons verhaal leugen en verzinsel is".

Wij zouden wel eens willen weten door wien het „Dagblad" tot deze verklaring „in staat gesteld" werd. Wij vermoeden door iemand, die een weinig ten westen van het Mauritshuis bureau houdt. Doch hoe werd deze persoon in staat gesteld om te verklaren, wat hij deed?

Wie liegt, verzint. Men had dus kunnen volstaan met de bewering, dat wij logen. Doch wie zoo ernstig een beschuldiging tegen ons inbrengt, moet met bewijzen komen, zal men hem gelooven.

Die bewijzen wachten wij.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS

Het Instituut zal op den 15n Juli e. k. eene hoogst belangrijke vergadering houden, zeker even belangrijk wat de toekomst betreft, als die, welke het verleden betrof, toen het Instituut in 1897 zijn vijftigjarig bestaan vierde.

Na zorgvuldige en nauwgezette voorbereiding zal de ook in „De Opmerker" veel besproken fusie met twee vakvereenigingen een feit worden, en wij meenen het Instituut te mogen gelukwenschen met de wijze, waarop, volgens het dezer dagen verzonden uitgebreid programma van de vergadering, die organisatie zal plaats hebben.

Het is ons bekend, dat in de laatstgehouden Instituutsvergadering het toen nieuwbenoemd lid van den Raad van Bestuur A. E. R. Collette zijn voldoening heeft betuigd over die benoeming en die van den heer A. Enno van Gelder, beiden lid van de bedoelde vakvereenigingen, de eerstgenoemde lid van de vakvereeniging voor Electrotechniek, laatstgemelde van die van Werktuig- en Scheepsbouwkundigen, waardoor reeds van zelf de grondslag werd gelegd voor vriendschappelijke samenwerking.

De aanstaande Instituutsvergadering nu is bestemd om den nieuwen toestand te organiseeren. Daartoe zullen verschillende vergaderingen worden gehouden, voornamelijk ten doel hebbende eensdeels een nieuwen Raad van Bestuur van het Instituut te doen optreden, anderdeels om de besturen der vak-afdeelingen, in verband met dien Raad, samen te stellen.

De Raad van Bestuur zal worden bijgestaan door een algemeenen secretaris, terwijl daarnevens de vakafdeelingen elk haren bijzonderen secretaris zullen hebben.

Het heuchelijk feit van deze voor ons vaderland en voor de technische wetenschap zoo belangrijke gebeurtenis zal met een vriendschappelijken maaltijd worden gevierd.

T.

KARAKTERISTIEK.

In een dagblad vonden wij dezer dagen de volgende advertentie:

„Op een Bouwkundig Bureau wordt gevraagd Iemand, P. G., die goed kan Ontwerpen en Detailleeren. Bekendheid met Administratie en Correspondentie strekt tot aanbeveling. Salaris aanvankelijk *f* 500 per jaar."

Waar zij, die deze betrekking zouden begeeren, hunne brieven moeten bezorgen, zullen wij niet vermelden. Slechts meenen wij de aandacht op deze advertentie te moeten vestigen, om onzen lezers een karakteristiek beeld te geven van den treurigen toestand, waarin onze bouwkunst verkeert.

Het moet een eigenaardig man zijn, die houder van dat „Bouwkundig Bureau". Als bij zoovelen zijner collega's schijnt zijn eigenlijke werkzaamheid zich tot het aanbrengen van klanten te bepalen, waarbij het „P. G." misschien zijn beste aanbeveling vormt. Maar het ontwerpen, detailleeren, administreeren en correspondeeren, daarvoor heeft hij zijn menschen, die hij de vorstelijke belooning geeft van..... nog geen tien gulden 's weeks!

Zoo zijn nu onze bouwmeesters. Werkelijk, het wordt tijd, dat in zulk een toestand verandering komt.

PRIJSVRAGEN

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Deze Vereeniging schrijft de volgende prijsvragen uit:

1ste Prijsvraag.

ONTWERP VAN EEN POORTJE VOOR EEN SCHOOLGEBOUW.

Het poortje wordt verondersteld in de rooiing van de straat een open gang af te sluiten, voerende naar eene op een achterterrein gebouwde school voor lager onderwijs of eene bewaarschool.

Het moet gedacht worden in steen, 't zij gehouwen of gebakken, te zijn uitgevoerd en met ijzeren of houten hekken of deuren gesloten worden. Er moet eene gelegenheid zijn om in duidelijke en voldoend groote letters de opschriften: „School voor Gewoon Lager Onderwijs" of „Bewaarschool", te plaatsen en bovendien moet een electrische klok worden aangebracht, waarvan de wijzerplaat ± 0.50 M. middellijn heeft; ook moet een vlaggestok kunnen worden aangebracht, die bij plaatsing een geheel met de geheele conceptie uitmaakt.

In de vormenspraak moet duidelijk het doel van de poort als toegang tot eene school, 't zij dan voor lager onderwijs of bewaarschool, worden uitgedrukt.

De breedte van de gang wordt geacht 4 M. te bedragen, de doorgang moet 2 M. in den dag breed zijn.

Verlangd worden: Platte grond, opstand en doorsnede op 1/20 der ware grootte, benevens een belangrijk fragment op 1/5 der ware grootte.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs, bestaande uit de zilveren medalje en het getuigschrift der Vereeniging, benevens *f* 40.

Een tweede prijs: Bronzen medalje en getuigschrift, benevens *f* 20.

Een derde prijs: Het getuigschrift der Vereeniging.

2de Prijsvraag.

HET ONTWERP VAN EEN INGANG VOOR EEN HEERENHUIS.

De ingang wordt gedacht in het midden van een gevel voor een heerenhuis, uit gehouwen of baksteen of eene vereeniging van beide materialen samengesteld en moet in afmeting en ordonnantie in overeenstemming met het karakter van zulk een huis worden ontworpen. De deur moet een enkele deur zijn. De breedte van de vestibule, waartoe zij voert, is 2.5 M. De vloer der vestibule ligt 3 treden boven de straat en de hoogte der verdieping in die vestibule gemeten bedraagt 5.5 M. van vloer tot vloer, terwijl de verdiepinghoogte der woonvertrekken geacht wordt 4.50 M. van vloer tot vloer te zijn. Boven de deur moet en ter zijde er van kunnen lichtramen ter verlichting der vestibule worden aangebracht; op eene behoorlijke gelegenheid tot het aanbrengen van een brievenbus, deurschel en huisnummer wordt nadruk gelegd.

Verlangd worden: Platte grond, opstand en doorsnede op 1/10 der ware grootte.

Uitgeloofd worden:

Als eerste prijs: De zilveren medalje en het getuigschrift der Vereeniging, benevens *f* 30.

Als tweede prijs: De bronzen medalje en het getuigschrift der Vereeniging, benevens *f* 20.

Als derde prijs: Het getuigschrift der Vereeniging.

3de Prijsvraag.

HET ONTWERP VOOR EEN HOUTEN WACHTHUISJE VOOR DE TRAM.

Het huisje wordt verondersteld te staan op een plein bij de tezamenkomst van meerdere tramlijnen en moet gedacht worden in hout te zijn uitgevoerd en geplaatst op een steenen voet.

Het huisje moet buitenwerks ongeveer 12 M². groot zijn en kan 4 of veelhoekig van grondvlak zijn en van binnen van zitbanken en buffettafel worden voorzien.

Aan één of meerdere zijden moeten luifels worden aangebracht met voldoend overstek om hen die buitenstaande willen wachten tegen zon of regen te beschermen.

Verlangd worden: Platte grond, opstand en doorsnede op eene schaal van 1/20 der ware grootte.

Uitgeloofd worden:

Als eerste prijs: De zilveren medalje en het getuigschrift der Vereeniging, benevens *f* 25.

Als tweede prijs: De bronzen medalje en het getuigschrift der Vereeniging, benevens *f* 15.

Als derde prijs: Het getuigschrift der Vereeniging.

4de Prijsvraag.

HET ONTWERP VAN EEN DRINKFONTEINTJE MET KLOK.

Het drinkfonteintje wordt verondersteld op een plein te staan en moet uit steen en ijzer worden samengesteld. Het moet twee tapkranen hebben in het ondergedeelte en gelegenheid aanbieden om de nap te zetten of te hangen. Boven het fonteintje moet eene electrische klok worden geplaatst met wijzerplaten aan twee of drie zijden van 0.50 M. middellijn.

Verlangd worden: Platte grond en voor en zij-opstand op eene schaal van 1/10 der ware grootte.

Uitgeloofd worden:

Als eerste prijs: De bronzen medalje en het getuigschrift der Vereeniging benevens *f* 25.—.

Als tweede prijs: Het getuigschrift.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet accuraat en niet schetsmatig zijn.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op den 15den December 1899 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1sten Secretaris, Jonkerfranssstraat 126.

Ontwerpen *na* dien datum ingezonden blijven buiten beoordeeling.

De teekeningen en stukken moeten met een motto gemerkt en verder vergezeld zijn van een gesloten brief waarin naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, en van een tweede dito waarin een correspondentieadres vermeld is. Op beide brieven moet het motto der teekeningen voorkomen.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich als zoodanig niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

De Jury voor deze prijsvragen bestaat uit de heeren:

G. van Arkel, K. de Bazel, Eduard Cuypers, architecten te Amsterdam, en Henri Evers en C. N van Goor, architecten te Rotterdam, beiden bestuursleden van B. en V.

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen heeft de Jury het recht aan het Bestuur van Bouwkunst en Vriendschap voor te stellen, de uitgeloofde prijzen op andere dan de bovengenoemde wijze te verdeelen.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 8 maanden na de beoordeeling, alle antwoorden ter expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land; gedurende dien tijd kan geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van het Bestuur van Bouwkunst en Vriendschap.

De ontwerpen zullen na dien tijd aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.

De uitslag der bekroningen en de uitreiking daarvan zal op de Algemeene Vergadering in Januari 1900 worden bekend gemaakt en de ontwerpen alsdan voor de eerste maal worden geëxposeerd. Het rapport der Jury zal alsdan ter inzage liggen en tevens in de voornaamste bouwkundige bladen verschijnen.

De deelname aan de beantwoording van de sub 2 en 3 genoemde prijsvragen is algemeen; die aan de sub 1 en 4 genoemde uitsluitend voor Rotterdamsche Bouwkundigen opengesteld.

Programma's zijn voor niet leden van B. en V. te bekomen bij den tweeden ondergeteekende.

Namens het Bestuur,

HENRI EVERS, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, 1ste Secretaris.

Rotterdam, 15 Juni 1899.

POLYTECHNISCHE SCHOOL.

Voor de deelneming aan de eindexamens der Rijks Polytechnische School hadden zich aangemeld 97 candidaten, en wel ter verkrijging van het diploma voor civiel ingenieur 45, voor bouwkundig ingenieur één, voor scheepsbouwkundig ingenieur één, voor werktuigkundig ingenieur 36 en voor technoloog (fabrieksingenieur) 13.

Van deze 97 candidaten trokken zich vóór of gedurende het examen 7 terug.

Nog hadden zich aangegeven voor het doen van het gedeeltelijk examen voor technoloog en wel voor het eerste gedeelte 26 candidaten, waarvan zich eveneens vóór of gedurende het examen twee terugtrokken en voor het tweede gedeelte 16, waarvan zich één candidaat terugtrok.

Voor de eerste maal wordt dit jaar voor de examen-commissie C een examen in de beginselen van kennis van werktuigen, werktuigbouwkunde en werktuigkundig teekenen afgenomen; de candidaten moeten in dit jaar in het bezit zijn gekomen van het getuigschrift B voor werktuigkundig ingenieur. Tot het afleggen van bedoeld examen hebben zich 10 candidaten opgegeven.

De uitslag van de examens voor technoloog eerste en tweede gedeelte, van de bouwkundige, scheepsbouwkundige, werktuigkundige en mijnen-ingenieurs volgt hieronder.

Examen B art. 60 (technoloog):

Geslaagd voor het 1e gedeelte (B 1): M. C. Braat, H. W. Dammers, P. H. Hendriks, C W. J. Hoyer, K. Jonker Czn., F. Keeman, W. C. Knoops, E. de Kruyff, J. G. Maschhaupt, F. A. Meihuizen, J. G Roest, N. J. A. Roldanus, H. J. Scholte, M. Snel, N. L. Söhngen, W. O. Tnaarup van Tienen, P. W. M. Trap, E. C. Verschoor.

Geslaagd voor het 2e gedeelte (B 2): H. J. W. A. A. Bakker, H. C. Barendrecht, H J. Belinfante, D. J. Bunschoten, M. Holleman, O. van Iterson Jr., S. C. J. Olivier, J. H. Schepers, B. W. van Edik Thieme.

Examens C, art. 62—65.

Geslaagd voor art. 62 (bouwk. ingenieur): J. H. W. Leliman.

Voor art. 63 (scheepsbouwk. ingenieur): J. C. S Schokking.

Voor artikel 64 (werktuigkundig ingenieur): H. F. Adams, A. E R. Arnold, A. W. van Berkel, J. F. Bierman, A. G. Bosman, Ph. M. Bosscher, P. J. C. Brauns, L. Coster van Voorhout, J. M. Goslings, F. L. Haider, A. G. P Harting, Chr. Hovestad, F. J. Th. van Iterson, G. Kalff, W. L. A. Kemper, J. Q. H Laumans, F. H von Lindern, C. F. G. Metsch, F. W. Rühle von Lilienstern ter Meulen, S. Piek, M. H. Rovers, N. A. Smits, E. F. Suringar, H. G. Teuwisse, F. G. Unger, S. G. Visker, D. A. Vreedenberg, J. H. D. Wagener.

Voor art. 65, mijnen-ingenieur, P. J. Jansen.

De uitslag van de overige examens, die worden voortgezet, zal vermoedelijk Dinsdag 4 Juli a. s. bekend kunnen gemaakt worden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

UTRECHT. Donderdag hebben een groot aantal leden der hier gevestigde afdeeling van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst een bezoek gebracht aan Nijmegen, waar zij, onder geleide van den heer gemeente-architect J. J. Weve, de merkwaardigheden der stad in oogenschouw hebben genomen.

DELFT. De navolgende studenten der Polytechnische School zijn tot hunne practische vorming gedurende de zomermaanden door den Minister van Waterstaat als buitengewoon opzichter aangesteld, te weten:

W. C. Köhler, bij de havenwerken te Delfzijl;

H. van Rees en jhr. W. Laman Trip, bij de uitbreiding van de haven- en sluiswerken te IJmuiden.

J. E. de Crane, bij de vernieuwing van den kaaimuur langs de spoorweghaven te Feyenoord.

L. Valk, bij het inrichten tot doorvaart van de tweede opening van de brug in den Postweg over het kanaal door Zuid-Beveland.

A. Heybroek, bij het maken van tramweghavens aan het Zijpe.

J. B. F. Smits, bij de werken tot voorziening tegen de onderloopsheid van het buitensluishoofd der schutsluis te Veere.

J. C. Scharp, bij het maken van het buitenkanaal tusschen de nieuwe schutsluis van het kanaal Engelen—Henriëttewaard en de rivier de Maas.

E. H. M. Uljée, bij de werken van den Boven-Rijn.
W. K. van Oort, „ „ „ „ de Waal.
C. W. Koch, „ „ „ „ „ Lek.
L. Doedes, „ „ „ „ den IJsel.

J. L. G. Krugers, bij de uitvoering van bezinkingen en bestortingen ten behoeve van de overbrugging van het Hollandsch Diep en bij het uitvoeren van baggerwerk op de Boven-Merwede.

V. J P. de Bloq van Kuffeler en J. H. A. Ringeling, bij de werken van de Maas.

W. Meijer Timmerman Thijssen en F. L. Schlingemann bij de werken van den Waterweg langs Rotterdam naar zee.

W. F de Wilde, bij den bouw van een post- en telegraafgebouw te Monnikendam.

H. Cramer, idem te Zandvoort.

H. J. Roosen en R Schungel, bij den bouw van het directiegebouw der Rijkspostspaarbank te Amsterdam.

K. G. Simom, bij den bouw van een post- en telegraafkantoor te Scheveningen.

Door den Raad van toezicht op de spoorwegwerken zijn geplaatst:

W. F. Buijsman, H. A. Henket en H. P. E. de Vogel, bij den bouw van een spoorwegbrug over den IJsel te Westervoort.

U. P. E Kriens, bij het aanbrengen van bedekkingen onder de viaduct in de Binnenrotte te Rotterdam.

A. van Linden van den Heuvell, bij het aanbrengen van nieuwe langs- en dwarsdragers in de brug over de Koningshaven te Rotterdam.

I. J. P. Kleyn, bij de uitbreiding van sporen en wissels te Maastricht.

Nog werd aan 27 studenten, wier namen hieronder volgen, die opgeleid worden tot mijnen-ingenieurs, de gelegenheid aangeboden, practisch werkzaam te zijn, onder leiding van den heer ingenieur C. Blankevoort in de mijnen in de omgeving van Heerlen in Limburg en Aken. B. Bamberg, J. van Braam Houckgeest, Z. S. Beijl, G. C. Bremer, J. G Bijdendijk, S. van Dorsser, E. A. Douglas, P. Drayer, P. L. Dubourcq, F. Z. Ermerins, B. von Faber, G. E. Gravenhorst, J. G. B. van Heek, L. Hupkes, W. H. D. de Jongh, W. A. Knol, J. Koster, J. de Lange, C. Moerman, J. E. Moltzer, J. A. Monod de Froideville, A. C. Nanning, F. P. C. S. van der Ploeg, B. F. Prager, B. F. W. Römer, L. F. Soesman en E. Zuur

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Nederl.-Indië zijn:

overgeplaatst van de resid. Preanger Regentschappen naar de resid. Semarang, de opz. 1e kl. J. A. de Witte; van de resid. Pasoeroean naar de resid. Preanger Regentschappen, de opz. 2e kl. A. L. F. J. van den Dungen Gronivius; van de resid. Menado naar de resid. Pasoeroean, de opz. 3e kl. L. O. Varkevisser; van het gouv. Sumatra's Westkust naar de resid. Palembang, de opz. 3e kl. A. B Barkey; van de resid. Batavia naar de resid. Pekalongan, ten einde als eerstaanwezend waterstaatsambtenaar op te treden, de architect 2e kl. J. C. W. F. Ditmarsch; van de resid. Japara naar de resid. Batavia, de opz. 1e kl. V. H. Abell; van de resid. Tegal naar de resid. Soerabaja, de opz. 3e kl. A. R. Bloemhard;

toegevoegd aan den chef der irrigatie-afdeeling Serang, met Koedoes als standplaats, de opz. 1e kl. F. H. Cordesius;

benoemd tot opzichter 3e kl. de tijdelijke opzichters N. A. Emor en G. A. Berends; tot hoofdingenieur 2e kl. de ingenieur 1e kl. E. A. C. F. van Essen.

— Bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java zijn:

benoemd tot adjunct-chef der 4e afd. S. A. Gonsalves, thans dezelfde betrekking bekleedende bij de exploitatie van den Staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust; tot opzichter-machinist 1e kl. J. A. de Bok, opz.-mach. 2e kl., en J. van Leuven, opz.-mach. 2e kl., à la suite van zijn corps gevoerd; tot opzichter van de werkplaatsen 1e kl., de opzichter van de werkplaatsen 2e kl. C. J. Brookman; tot opzichter van de werkplaatsen 2e kl., de onderopzichter van de werkplaatsen H. Ph. den Hertog;

ontslagen op verzoek eervol uit 's lands dienst, de opzichter van de werkplaatsen 1e kl. C. Bizelaar; op verzoek eervol uit zijne betrekking, de tijd. opz. 1e kl. bij den aanleg van Staatsspoorwegen op Java, A. Martherus;

overgeplaatst van de Oosters naar de Westerlijnen, de adjunct-ingenieur J. W. van Dijk;

geplaatst bij de Westerlijnen de wd. 2e-commies J. P. Goernat.

— Bij kon. besluit van 27 Juni is, met ingang van 1 Juli 1899, benoemd tot hoogleeraar aan de Polytechnische School J. F. Klinkhamer, bouwkundig ingenieur te Amsterdam.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter N. A. Sizoo bij het bouwen van een dienstwoning nabij de schutsluis en de keersluis in de Dieze, beneden de spoorweghaven te 's-Hertogenbosch, en F. de Jong, te Sneek, bij het ophoogen van een gedeelte van den Rijks grooten weg van Sneek naar Lemmer.

— De heer A. J. B. Boudewijnse, kunstschilder te 's-Gravenhage en commissaris van het schilderkundig genootschap „Pulchri Studio" aldaar, is benoemd tot ridder in de orde van Oranje-Nassau.

— Te Amsterdam is overleden Gerrit de Groot, kunstschilder, 69 jaar oud.

— Zondag 16 Juni overleed te Amsterdam, na hevige typhus, de jeugdige beeldhouwer Hendrik J. M. Baars in den ouderdom van bijna 24 jaar. Baars legde zich in het bijzonder toe op de medailleerkunst en zou deelnemen aan den prijskamp in de beeldhouwkunde aan de Academie, voor den Prix de Rome, toen de dood hem overviel.

— Benoemd tot opzichter der gemeente-gasfabriek te Wormerveer de heer C. Polet, volontair aan de gemeente-gasfabriek te Bergen-op-Zoom, thans tijdelijk opzichter aan de gasfabriek te Vlissingen.

VRAAG.

Tot dusver deed ik tinnen toonbanken en spoelbakken voor café's, hetgeen bij mij dikwijls voorkomt, in het buitenland vervaardigen. Weet iemand ook een solied adres in Nederland?

O.

Antwoorden zal de Redactie gaarne ontvangen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundige op het bureau van een arch. te 's-Gravenhage Adres lett. C H, Bureau dezes. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Bekwaam bouwkundig opzichter voor een werk buiten Amsterdam. Adres lett. T, boekh. voorheen Höveker & Wormser, Amsterdam.

— Bouwkundige opzichter-teekenaars, practisch ervaren en bekwaam in het maken van details, bestekken en begrootingen. Adres lett. B B, Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*)

— Bekwaam bouwkundig teekenaar te 's-Gravenhage. Adres lett. W R, Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*)

— Ingenieurs bij den dienst van tractie en materieel der Holl. IJz. Spwmij., in het bezit van het diploma voor werktuigkundig ingenieur. Adres Centraal Administratiegeb. Droogbak, Amsterdam.

— Jongmensch als assistent-teekenaar. Adres Arts and Crafts, Kneuterdijk 10, 's-Gravenhage.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Een assistent opzichter-teekenaar zoekt plaatsing. Verlangd salaris *f* 40 à *f* 50 per maand. Adres nº. 61, Bureau dezes. (2)

INFORMATIEPUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING,
VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Bouwk. Opz.-Teekenaar, leeft. 25 j. ong. sal. *f* 70 à 80 p. m
2. Onderbaas-opzichter, „ 45 „ „ *f* 20 per week.

VERVOLG DER AANKONDIGINGEN

DINSDAG, 11 Juli.

Kralingen, te 8 uren, door het bestuur van den polder Kralingen, in het waterschapshuis: het verrichten van herstellingen aan verschillende eigendommen van den polder met de levering der materialen. Inl. bij den arch. B. H. Beijderwellen, Hollaan Rotterdam. Aanw. 7 Juli, te 10 uren, aan het waterschapshuis.

VRIJDAG, 14 Juli.

's-Gravenhage, te 1 uur, door het min. van waterst.: de aanleg van een electrische geleiding tusschen Breukelen en Nichtevecht. Inl. bij den hoofding der telegraphie te 's-Gravenhage en den ing. te Amsterdam. Ram. f 1090.

VRIJDAG, 21 Juli.

's-Gravenhage, te 1 uur, door het min. van waterst.: het leggen en ingraven van een kabel te Middelburg. Inl. bij den hoofding. der telegraphie te 's-Gravenhage en den ing te 's-Bosch. Ram f 913.

's-Gravenhage, te 1 uur, door het min. van waterst.: het bijspannen van twee draden tusschen Amersfoort en Apeldoorn en van vier draden tusschen Apeldoorn en Zutfen. Inl. bij den hoofding. der telegraphie te 's-Gravenhage en den ing. te Zwolle. Ram. f 1490.

ADVERTENTIEN.

Gevraagd:
BOUWKUNDIGE
Opzichter-Teekenaars,
practisch ervaren en bekwaam in het maken van **detailteekeningen, bestekken** en **begrootingen.**
Brieven letters B B, Bureau Weekblad *„De Opmerker"*, te 's-GRAVENHAGE.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 86 Hekin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen. —* Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Bouwkundig Teekenaar.
Voor dadelijk gevraagd een **bekwaam BOUWKUNDIG TEEKENAAR** te *'s-Gravenhage.* Brieven onder letter W. R., Bureau van dit blad.

GEBR. VAN DER VLIET
IJzerhandelaars te Amsterdam.
Staal-, Plaat-, Band-, Hoek en T-IJzer enz.
Stalen Balken in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

Marmeren Schoorsteenmantels EN Grafmonumenten,
MAGAZIJNEN:
Amsterdam, Bloemgracht 77, Rotterdam, Delftschestraat 61,
Beleefd aanbevelend:
C. & J. COOL,
Fabrikanten.

Prijs per rol van 10 M. op 110 cM. fl 3.00.
Levering franco door het geheele land.
NON PLUS ULTRA.
Het beste aller Calqueerpapieren. — Vervangt het linnen.
GEBRS. KLOMPÉ, Arnhem & Deventer.
Eenig adres voor de **Lichtdruk-, Detail-** en **Calqueerpapieren.**
MONSTERS GRATIS en FRANCO.

GEORGS- MARIËN BERGWERKS- & HÜTTENVEREIN, OSNABRÜCK.

Levert tot concurreerende prijzen in uitstekende qualiteit:

SPOORWEGMATERIEEL: Rails uit Bessemer staal en dwarsliggers. **Wissels** compleet met toebehooren. **Asse**ren en **Wielen**. Stalen banden en assen uit Siemens Martinstaal.

Tramwegmaterieel, Systeem Haarmann.

Beveelt zich bijzonder aan tot levering van gesmeede stukken voor SCHEEPSMACHINES en van gegoten-stalen voorwerpen, alle soorten Façonguss. Alles uit Siemens Martinstaal, op verlangen volgens de voorwaarden van Bureau Veritas of Duitsche Lloyd.

Vertegenwoordiger: F. W. VAN GENDT JGz., 2e Schuytstraat 102, 's-Gravenhage,

die gaarne tot het geven van nadere inlichtingen bereid is.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op ***Dinsdag den 4den Juli 1899***, des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 773.

Het maken van eene los- en laadplaats, het uitbreiden en wijzigen van sporen en wissels en het uitvoeren van diverse werken op het station WINSCHOTEN.

Begroting f 4700.—.

De besteding geschiedt volgens § 37 van het bestek.

Het bestek ligt van den 24sten Juni 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur Jhr. H. H. SANDBERG VAN BOELENS te *Groningen*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 27sten Juni 1899 ten 10 ure vóórmiddag (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 20sten Juni 1899.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37,**
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

W. J. WEISSENO,
Nieuwendijk 111, Amsterdam.
Fabriceert: GEIJKTE DUIMSTOKKEN,
Twee- en Vijf Meterlatten,
STALEN MEETKETTINGEN,
Bakens, Jalons,
KOPEREN EN STALEN
Peillijnen, Peillooden, Peilstokken,
PEILSCHALEN enz.
Magazijn van Passerdoozen,
TEEKENBEHOEFTEN
en Optische Instrumenten.
EQUERRES, PRISMA'S enz.

VAN RIJN & Co.,
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.

SPIEGEL- en VERSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***

Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

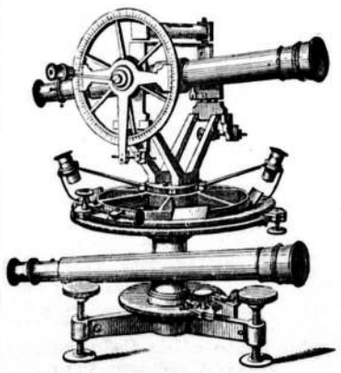

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

74ste JAARGANG N°. 27. ZATERDAG, 8 Juli 1899.

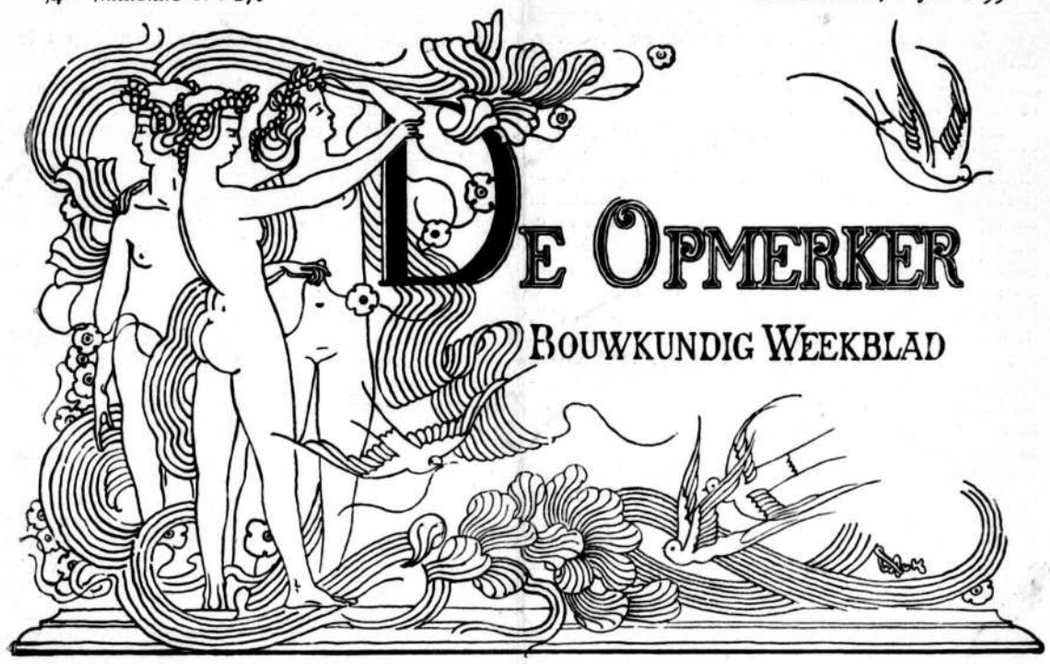

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met: plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsirgen, slechts tweemaal gerekend.

METSELSPECIEN.

Vele gebouwen uit vroeger tijden werden hersteld zonder dat er, om zoo te zeggen, een haan naar kraaide. De herstelling van den scheeven toren te Delft heeft, wat de archeologen daarvan ook vinden mogen, althans dit nut gehad, dat zij de aandacht van de geheele bouwkundige wereld van ons vaderland op het edele metselvak en op de wijze van samenstelling der daarbij gebruikelijke speciën heeft gevestigd.

Een onzer lezers stelt ons de vraag „welke zijn de eischen, waaraan de specie voor bedoeld geval heeft te voldoen en in hoeverre beantwoorden de voorgeschreven en de voorgestelde specie daaraan?" Hij wenscht van ons een beantwoording dezer vraag, en zou ook „de meening van den Delftschen gemeente-architect, van de door het stadsbestuur geraadpleegde deskundigen, van de heeren Bruigom, Van der Kloes, Meyers, Mohr, enz." willen kennen.

Wij willen gaarne aan het verzoek van den geachten lezer voldoen. Wij meenen, dat dit het best kan geschieden door een bespreking van wat de heer Van der Kloes in het laatste nummer van „De Ambachtsman" mededeelt, eerst naar aanleiding van onze artikelen over het onderwerp en dan naar aanleiding van een schrijven des heeren Meyers.

De heer Van der Kloes is over ons laatste opstel slecht te spreken. Hij ziet daarin een poging om hem te krenken. Wij geven hierbij gaarne de verzekering, dat wij deze bedoeling niet hebben gehad. Maar de wijze, waarop de heer Bruigom door hem behandeld werd, lokte als van zelf tot een wederwoord.

Nu de heer Van der Kloes zijne gedachten omtrent mortels in het algemeen mededeelt, bestaat er gelegenheid de questie op meer zakelijke wijze dan vroeger te behandelen. Wij wenschen slechts te constateeren, dat niet wij het persoonlijk element in het debat hebben gebracht.

Vooraf ga nog, dat wij met voldoening in de dagbladen lazen, hoe nu ten slotte toch Portlandcementspecie bij den torenbouw te Delft wordt gebruikt. Wij brengen onze hulde aan het stadsbestuur voor zijn verstandig besluit.

Doch nu ter zake. De heer Van der Kloes begint zijne besprekingen met den gewonen kalkmortel. Hij wijst erop, dat, zal daarmede goed werk gemaakt worden, zeer veel zand dient toegevoegd te worden, een waarheid, aan ieder vakman bekend. Voorheen scheen men van die waarheid minder doordrongen. Bij het sloopen van muren, uit de middeleeuwen dagteekenend, bleek het ons verscheiden malen, dat in den mortel volstrekt geen zand was gebruikt. Het sloopen ging zeer gemakkelijk; de kalk vormde platte, harde koeken, die zonder moeite van de steenen loslieten.

Nu hebben wij altijd gemeend, dat het toevoegen van zand noodig was, om verbinding tusschen de korrels onderling en de steenen te verkrijgen, zoodat men alleen scherp zand gebruiken kan. Dat evenwel het zand den mortel poreus maakt wisten wij niet. De heer Van der Kloes zal ons, en velen met ons, verplichten, door mede te deelen hoe hij deze poreusheid heeft waargenomen.

De heer Van der Kloes verklaart verder, dat „in geen geval met kalk en zand een behoorlijk hard en vast metselwerk te verkrijgen is". Ware dit werkelijk zoo, dan moest de kalkmortel in den ban gedaan worden.

De ervaringen der practijk zijn echter anders. Bij het sloopen van zeer oude metselwerken ziet men, dat kalkmortel uitstekend wezen kan. Hij werd in de middeleeuwen zoo goed als uitsluitend gebruikt; soms werd er gemalen roode steen (baksteen) aan toege-

voegd, wat de hardheid van den mortel zeer bevorderde. Zulke specie zagen wij, een kleine twintig jaar geleden, toen een oud stuk walmuur aan het Vreeburg te Utrecht gesloopt werd.

Het gebruik van tras was hier te lande vroeger veel minder algemeen, dan men in den regel meent. Pas in de zeventiende eeuw wordt zij hier en daar toegepast en eerst in de achttiende eeuw komt zij overal in zwang. Toch had de kalkmortel daardoor niet afgedaan; het voorbeeld, dat de heer Schelling aan den (lateren) generaal Krayenhoff ontleende, bewijst, dat men in het midden der achttiende eeuw met goed succes kalkmortel voor buitenmuren bezigde. En nog in onzen tijd geschiedt dit vaak, waar de zuinigheid betracht moet worden. Worden muren van goeden steen door bekwame metselaars in kalkmortel van behoorlijke samenstelling opgetrokken, dan blijken zij aan zeer hooge eischen te kunnen voldoen, ook in de buitenlucht.

Over de Doorniksche waterkalk en de andere, daarmede gelijkkomende kalksoorten, die in Nederland slechts zelden bij het maken van gebouwen gebezigd worden, is de heer Van der Kloes minder uitvoerig. Hij betreurt het, dat deze kalk zoo weinig in trek is. Wij hebben nimmer met waterkalk gewerkt; bij het bezoeken van sommige moderne kerken, waar deze kalk toepassing had gevonden, zagen wij nog al eens doorslaande muren. Wij kunnen natuurlijk niet beoordeelen, of dit euvel aan de kalk of aan de wijze, waarop zij gebezigd werd, moet worden toegeschreven.

Omtrent Portlandcement kan de heer Van der Kloes natuurlijk geen nieuws mededeelen, zou men denken. Doch wie dat meent vergist zich, want (pour le besoin de la cause alleen hopen wij) dit erkend voortreffelijk materiaal wordt gedeclineerd. „In weerwil van zijn hooge hoedanigheden", zoo heet het, „leent zich het Portlandcement niet bijzonder tot het gebruik voor opgaand metselwerk, doordien het, tenzij in groote hoeveelheid toegevoegd (meer dan 1 op 2½ of 3 zand) een weinig smijdigen mortel oplevert, terwijl vettere mortels mettertijd krimpen en de voegen losraken. Bovendien is Portlandcementmortel duur en eindelijk is van zijn buitengewone vastheid weinig partij te trekken."

Al de architecten in ons land, die thans uitsluitend magere Portlandcementmortels bezigen (en hun aantal is reeds zeer aanzienlijk) zullen den heer Van der Kloes bewijzen te over kunnen leveren, dat zijn bezwaren overdreven zijn. Mortels van 1 Portlandcement op 6 zand, met kalkmelk aangemaakt, worden door „Nederlandsche metselaars, voor wie een mortel 1:3 reeds moeielijk te verwerken is", dagelijks met succes gebruikt. Ja, zelfs zagen wij onlangs te Bremen met 1 Portlandcement op 10 zand werken, en dat ging uitstekend. Dat zulke mortels snel verharden en dat zij absoluut tegen vorst bestand zijn, zal den heer Van der Kloes niet onbekend wezen, ofschoon hij van deze voordeelen met geen enkel woord gewag maakt. En ieder vakman kan narekenen, dat het prijsverschil tusschen zeer magere cementmortel en basterd-trasmortel niet van beteekenis kan zijn, wanneer men, vóór alles, uitmuntend werk begeert.

Ten slotte behandelt de heer Van der Kloes de tras. Heeft hij bij het cement slechts voor schaduwen oog, nu doet hij alles in het helderste licht schijnen. Dat „de meeste mannen van het vak" de meening van den schrijver niet deelen, is hem bekend, doch hij ziet hierin slechts „wanbegrippen en verkeerde waarnemingen".

De eigenlijk gezegde trasspecie, 1 kalk op 1 tras, tot een stijf deeg gekneed, en waarmede al van ouds voortreffelijke waterdichte kelders gemaakt worden, als de werkman zijn vak goed verstaat, is „de oorsprong der wanbegrippen". Die mortel toch „krimpt na verloop van eenigen tijd door verlies van water". Had de heer Van der Kloes gelijk, dan zag het er met onze waterdichte kelders slecht uit. In het bijzonder de zoogenaamde drijvende kelders toch, waarbij men door klei zooveel mogelijk het water belet met de eigenlijke keldermuren in aanraking te komen, moesten dan zoo lek worden als mandjes. De ervaring leert evenwel het tegendeel.

Ook waar in den stand van het grondwater groote verschillen voorkomen, en waar een kelder soms maandenlang geheel boven water staat, om dan plotseling als waterkeering te moeten dienst doen, zou iedere kelder lek moeten zijn, omdat in den drogen tijd de krimp zich zou doen gevoelen. Maar ook daar leert al weder de ervaring het omgekeerde.

Het zal zeker haast nimmer voorkomen, dat iemand bij opbouw 1 kalk op 1 tras gebruikt. Een grootere of kleinere hoeveelheid zand wordt toegevoegd. En voegen met zulk een specie zal nog zeldzamer wezen. Daarom is, wat de heer Van der Kloes omtrent het uitvallen van voegen mededeelt, in het geheel niet ter zake dienende. Nuttiger ware het geweest, wanneer hij erop gewezen had, waarom zelfs de slapste trasmortels, hetzij dan tot metselen of tot voegen gebezigd, niet tegen vorst bestand zijn.

Wij kunnen ook al weer niet gelooven, dat er veel architecten zijn, die een specie van 3 kalk op 2 tras voor de muren hunner gebouwen voorschrijven. Dat bij zulk een mortel het „uitslaan" zich op bedenkelijke wijze moet vertoonen„ gelooven wij gaarne. Doch al weder zouden wij de vraag willen stellen, waarom ook bij slappen basterd-trasmortel die „uitslag" steeds optreedt, ja „het oppervlak der steenen afbrijzelt", zooals de schrijver dit noemt.

Ieder architect, die slappe Portlandcementmortels met zoo goed als geen kalk er dus in, gebruikt, zal waargenomen hebben, dat zich ook dan nog „uitslag" vertoont, ook al is het zuiverste en zachtste waterleidingwater voor de bereidng der speciën gebruikt.

Wij hebben wel eens over dezen „uitslag" nagedacht, en kwamen tot de volgende verklaringen.

De steenkolen en turf, waarmede de steenen gebakken worden, bevatten meestentijds zwavel; bij het bakken moeten zich dus zwavelverbindingen vormen, die ten deele in de steenen blijven. Komen die steenen nu daarna in de vochtige lucht, dan vormt zich langzamerhand zwavelzuur. Dikwerf worden de steenen al spoedig na het bakken verwerkt en komt dit zwavelzuur in aanraking met den kalkmortel. Er vormt zich zwavelzure kalk en zwavelzure magnesia, omdat kalk meer of minder magnesia bevat. Zwavelzure kalk lost in water bijna niet op, maar zwavelzure magnesia des te beter. Wordt een muur nu natgeregend, en treedt daarna een tijd droogte in, dan kristalliseert de zwavelzure magnesia en vormt zoo de witte aanslag. Het verschijnsel zal zich herhalen, zoo lang de steenen nog eenig zwavelzuur bevatten. Ook als de klei, waarvan men steenen bakt, zwavelzure magnesia bevat, kan ten slotte zwavelzure magnesia worden gevormd.

Naar onze meening zouden, om uitslag te voorkomen, slechts die stoffen voor de vervaardiging van steenen en mortel gebruikt mogen worden, die vrij zijn van schadelijke bestanddeelen. Daarom moest nimmer klei voor baksteenfabrikage gebezigd worden, die zóó uit het bouwland wordt gegraven, geen zwavelhoudende brandstoffen moesten worden gebruikt, en ook op het voorkomen van magnesia in kalk, tras of ander bindmiddel moest worden acht gegeven. Dat tras tot sterke uitslag aanleiding moet geven, blijkt wel daaruit, dat zij in den regel 1 à 2 percent magnesia bevat.

Wij zijn het dus volstrekt niet eens met den heer Van der Kloes, dat in opgaand werk „een overmaat van tras nimmer schadelijk kan zijn". Het „onzijdig poeder" is, door zijn magnesiagehalte, alles behalve onzijdig en bepaald schadelijk.

Kalk en tras, tot mortel vereenigd, moeten altijd „uitslag veroorzaken, wat door de practijk bevestigd wordt. Bij Portlandcementmortel komt ook wel eenige „uitslag" voor, doch, daar reeds spoedig „een volkomen harde en vaste steenachtige massa" ontstaat, waarvan slechts weinig oplost, kan het kwaad hier niet van beteekenis zijn, en wordt het in den regel veroorzaakt door de, zij het dan ook in geringe hoeveelheid, toegevoegde kalk.

Wij komen nu tot de bespreking van den brief, door den heer Mels Meyers, Mr. metselaar en aannemer, geschreven en door den heer Van der Kloes van aanteekeningen voorzien.

De argumenten, door den heer Meyers tegen den heer Van der Kloes gebruikt, komen vrijwel overeen met die, welke wij in het debat aanvoerden. Zij liggen voor ieder practisch man aanstonds voor de hand. Ten slotte zet de heer Meyers de nadeelen, aan het gebruiken van tras bij opbouw verbonden, nog eens helder uiteen.

De heer Van der Kloes nu tracht zijn figuur te redden door zijn aanteekeningen, die echter minder ter zake dienende zijn dan men zou mogen verwachten.

De eerste aanteekening bevat geen argumenten. Een apodictisch terugkomen op „wanbegrippen en verkeerde waarnemingen", op den „jammerlijken dwaalweg", die ieder bewandelt, die een „jarenlange practijk als metselaar achter zich heeft", moet voor het gemis schadeloos stellen.

De heer Meyers vindt de wijze, waarop de heer Van der Kloes in de questie is opgetreden, schadelijk voor den naam van den leeraar zoowel als van de onderwijsinrichting, waaraan hij verbonden is. Hier teekent de leeraar aan, dat hij het met den heer Meyers niet eens is, wat niemand verwonderen zal.

In de derde aanteekening neemt de heer Van der Kloes „zijn draai", waar hij zegt, dat hij tegen mortel van 3 zand, 1 cement en ¼ kalk geen bezwaar heeft; maar dan bederft hij zijn houding weer door vrij zotte opmerkingen over „het stugge en eigenzinnige volk der metselaars".

Van weinig vertouwen in het toezicht, dat op de Openbare Werken van Delft wordt uitgeoefend, spreekt aanteekening vier, die weer als pleidooi voor tras wil aangezien worden.

Gelukkig wordt in de vijfde aanteekening erkend, dat de geldquestie bij de keuze van mortels voor een Delftsch monument „van zeer ondergeschikt belang" is.

Wij zullen verder niet al de aanteekeningen bespreken. Slechts willen wij nog wijzen op die, welke op laboratoriumproeven betrekking heeft. De heer Meyers beweerde, dat die proeven niet met de practijk gelijkgesteld kunnen worden. De heer Van der Kloes hecht hooge waarde aan wat in een laboratorium kan worden verricht.

De heeren Bruigom en Meyers worden vervolgens „een paar van de meest onverzettelijke betweters uit het metselaarsgild" genoemd, een hatelijkheid, die beter achterwege gebleven ware. Want velen in den lande zullen met ons meenen, dat deze heeren het ditmaal beter wisten dan de heer Van der Kloes.

Ten slotte wordt, na een zeer oppervlakkig en niet in allen deele juist historisch overzicht van de mortelbereiding, door den heer Van der Kloes een oratio pro domo gehouden. Hij meent namen te moeten noemen van deskundigen, die bereid zullen zijn omtrent zijn bekwaamheid als mortelkenner getuigenis af te leggen. Men heeft hem veranderlijkheid verweten, zegt hij, en die veranderlijkheid erkennende, verklaart hij: „ik ben niet op eenmaal tot de zekerheid gekomen, waarmede ik thans kan en mag optreden". Eigen lof onderscheidt zich niet door een aangenamen geur; wij zullen daarom aannemen, dat de heer Van der Kloes geen fijnen neus heeft, en dit tot zijn eigen verontschuldiging doen strekken.

Het deed ons eindelijk genoegen te vernemen, dat de heer Van der Kloes, als Delftsch forens, in geen betrekking staat tot het gemeentebestuur en de gemeentewerken van Delft. Dat hij zich steeds moge weten vrij te houden van den „esprit de clocher", die zich aan de grenzen der gemeenten niet stoort, is onze oprechte wensch.

AUGUSTE RODIN.

Wij hebben, in ons nummer van 13 Juli 1889, het een en ander over den beeldhouwer, wiens naam hierboven staat, medegedeeld. Rodin was toen nog slechts weinig bekend; sedert werden zijn verdiensten meer naar waarde geschat. De tentoonstelling zijner werken te Rotterdam geeft ons aanleiding, nog eens, in eenigszins gewijzigden vorm, eenige bijzonderheden omtrent den beeldhouwer hier op te nemen.

Onder de vele honderden beeldhouwwerken, die in 1877 voor den Parijschen Salon werden aangeboden, was ook een eenvoudig pleisterbeeld, met een papier er bij, waarop vermeld stond: „Auguste Rodin, geboren te Parijs, leerling van de heeren Barye en Carrier-Belleuse, Rue Bretonville 3. „Het Bronstijdperk", pleisterbeeld".

De wijze, waarop dit beeld gemodelleerd was, verschilde geheel van die, welke door de meeste beeldhouwers van den tegenwoordigen tijd gevolgd wordt, en gaf zóó geheel de natuur weer, dat de meeste leden der jury van toelating geloofden, een afgietsel naar het leven voor zich te hebben. Enkele anderen slechts meenden dat, als dit beeld werkelijk gemodelleerd was, het een meesterwerk van den eersten rang mocht heeten. Ten slotte werd het beeld aangenomen, maar in een hoekje achteraf geplaatst.

De vervaardiger van het beeld, een zeer gevoelig man, die als een slaaf in de grootste onbekendheid gewerkt had, die zich twintig jaren lang de pijnlijkste ontberingen getroost had om zich aan de kunst zijner keuze te kunnen wijden, was tot in het diepst zijner ziel gegriefd, toen hij zag hoe men zijn werk geplaatst had en hoe zijn vakgenooten het elkander met een spottenden lach als een mystificatie aanwezen. Door de bemoeiingen van enkele bewonderaars kreeg het beeld eindelijk een gunstiger opstelling. De commissie voor den aankoop zag het, maar koos het niet uit, omdat al weder beweerd werd, dat het een afgietsel naar de natuur was. Het werk trok echter de aandacht der jongere kunstenaars. Wie is toch die Rodin? vroegen zij. Niemand kende hem.

Auguste Rodin was geboren in 1840; zijne ouders verkeerden in vrij bekrompen omstandigheden. Nog jong werd hij naar de kostschool van een zijner ooms te Beauvais gezonden. Dit onderwijs beviel hem echter slecht en daar zijn ouders het ook niet goed

bekostigen konden, kwam hij op veertienjarigen leeftijd in het vaderlijk huis terug. Hij wilde kunstenaar worden, en bezocht daarom de teekenschool, die als „la Petite Ecole" bekend staat en in de Rue de l'Ecole de Médécine te Parijs gevestigd is. Hier bleef hij drie jaren om 's ochtends te teekenen en te boetseeren, en zijn middagen al schetsende in het Louvre door te brengen.

Toen Auguste zeventien jaar was, wilden zijne ouders, dat hij in zijn eigen onderhoud zou voorzien, en hij vond een plaats als modelleur in een fabriek van papier-maché. Hij kon nu leven, doch had haast geen tijd meer voor eigen studie. Slechts de vroege morgenuren en de Zondagen kon hij daarvoor besteden.

Hij wilde nu trachten op de Ecole des Beaux Arts geplaatst te worden. De examencommissie wees hem echter tot tweemaal toe af.

Het werk, dat Rodin in zijn fabriek moest verrichten, was alles behalve aangenaam; hij was daar gewoon „ouvrier" en kreeg 2 francs per dag. Toch hield hij zes jaar zulk een bestaan uit. Zijn eenige afwisseling bestond in het nu en dan bezoeken van Barye, een beeldhouwer van naam, die hem af en toe les gaf.

Eindelijk gelukte het hem in de Rue de la Reine Blanche een stal te huren, dien hij, zoo goed het ging, tot atelier inrichtte en waar hij een buste begon te maken, die later onder den naam van „de gebroken neus" beroemd werd. Het model was een bedelaar, die het eigenaardig gelaatsgebrek vertoonde. Daarna begon hij aan een „Bacchante", die hem zeer goed voldeed, doch ieder, die het beeld zag, keurde het af. Hij had geen geld, om dit werk in gips over te brengen, en het kleimodel ging natuurlijk verloren.

In 1862 kwam Rodin in dienst van een ornemanist, die hem als onbekwaam ontsloeg. Hij ging naar Marseille en kwam ten slotte in een fabriek van kerkbeelden te Straatsburg terecht. Hij hield het hier slechts drie maanden uit, doch vond gelegenheid in zijn vrijen tijd een zijner beste werken te maken, de vrouwenbuste, die als „la petite Alsacienne" bekend is.

Door bemiddeling van een zijner kennissen werd Rodin opgenomen in het atelier van Carrier-Belleuse, die toen veel figuren voor den handel leverde. Hier bleef hij van 1863 tot 1870. Rodin verdiende nu behoorlijk geld, doch zijn beproevingen waren nog volstrekt niet ten einde. Belleuse, wiens klanten slechts elegante, zoetgemodelleerde beelden konden gebruiken, stond Rodin niet toe, zijn eigen manier van boetseeren te volgen. Deze werd dus verplicht, zich denzelfden stijl zonder karakter eigen te maken. In zijn vrijen tijd werd Rodin echter meer en meer zichzelf.

In 1864 was de „gebroken neus" voor den Salon geweigerd.

Toen de Fransch-Duitsche oorlog uitbrak, vluchtte Belleuse naar Brussel. Rodin kwam bij de nationale garde, doch zocht na den vrede zijn ouden patroon te Brussel weer op; hij kreeg plaats in het atelier tegen een loon van vijf en zeventig cents per uur. Belleuse organiseerde een tentoonstelling van werken, op zijn atelier vervaardigd; Rodin plaatste voor een winkelraam in de nabijheid eenige zijner eigen scheppingen. Hierover was Belleuse zoo verwoed, dat hij Rodin op staanden voet wegjoeg.

Daar stond hij nu, in een vreemd land, met vijf en twintig gulden als zijn geheele bezitting. Hij ontmoette een zekeren Van Rosburgh, een beeldhouwer, die vroeger te Parijs ook voor Belleuse gewerkt had, en die hem voorstelde gemeenschappelijk een atelier op te richten. Van Rosburgh had namelijk de opdracht gekregen twee groepen en twee karyatiden voor de nieuwe Beurs en voor andere gebouwen uit te voeren. Rodin deed het meeste van het werk.

In 1874 kregen de vennooten de opdracht, het gedenkteeken te ontwerpen voor Burgemeester Loos te Antwerpen, hetwelk aan iemand was besteld, die van beeldhouwen geen verstand had. De naam van Rodin bleef geheim, doch het werk baarde opzien.

Rodin keerde, nadat de vennootschap was ontbonden, naar Brussel terug en vestigde zich in de Rue Sans-Souci, waar hij zijn beeld „het Bronstijdperk" begon. Hij getroostte zich de grootste ontberingen om geld voor een reis naar Italië te verzamelen, die hij in 1875 ondernam; Michelangelo, maar meer nog Donatello, bewonderde hij daar.

Te Brussel teruggekeerd, werkte hij weer aan zijn beeld voort, dat in het laatst van 1876 gereed kwam, en in 1877 in den Cercle Artistique tentoongesteld werd. Maar het viel niet in den smaak, en werd als een „moulage" beschouwd.

Kort daarop vertrok Rodin naar Parijs, en wij zagen reeds, welk een ongunstige ontvangst ook daar zijn kunstwerk wachtte. Rodin moest weer als werkman dienst nemen, en het was wederom Belleuse, die hem arbeid verschafte. In 1878 werd de „gebroken neus" voor den Salon aangenomen; het werk trok de aandacht en herinnerde aan Donatello, zooals de bewonderaars zeiden.

Die bewonderaars gingen den meester in zijn atelier in de Rue des Fourneaux opzoeken en vonden hem bezig met het maken van zoete beeldjes voor Belleuse. Maar in zijn Ugolino en zijn Johannes de Dooper kon Rodin ook eigen werk laten zien, dat zeer geprezen werd. De buste van het laatste beeld werd zelfs in 1879 op den Salon met eene „mention honorable" bedacht.

In ditzelfde jaar werd een der grootste bewonderaars van Rodin Onder-secretaris van Schoone Kunsten. Hij kocht het „Bronstijdperk" voor den Staat aan en bezorgde Rodin een betrekking aan de porseleinfabriek te Sèvres.

Inmiddels was in 1880 ook het beeld van Johannes den Dooper gereed gekomen, en ook dit werd door den Staat aangekocht. Een groote bestelling van den Staat volgde nu, een deur voor het Museum van Decoratieve kunst, met tafereelen uit Dante's Hel. Deze deur zal in 1900 gereed komen.

Andere vermaarde werken, sinds ontstaan, zijn de „paarden van Nancy", de „burgers van Calais", de „Engel van den oorlog", een standbeeld voor „president Lynch", en het veelbesproken standbeeld van Balzac.

Rodin is een afstammeling van Michel Angelo; het groote, het majestueuse zoekt hij en hij schrikt ook voor het grillige niet terug. Zooals hij modelleert geen enkel hedendaagsch beeldhouwer en juist dit brengt het publiek van de wijs.

Maar de Rotterdamsche tentoonstelling zal toch ook velen van de onbetwistbare schoonheid der door Rodin gemaakte werken overtuigen.

DE KURHAUSPIER TE SCHEVENINGEN.

Betreffende den aanleg van een wandelhoofd in zee nabij het Kurhaus te Scheveningen, waartoe in het voorjaar van 1895 door de maatschappij „Zeebad Scheveningen" aan den Raad een verzoekschrift werd ingediend, hebben Burg. en Weth. thans een uitvoerig voorstel gedaan. Over den aanleg der pier wordt daarin het volgende medegedeeld:

Het hoofd zal volgens de aslijn van het Kurhaus op het strand aangelegd worden en uit drie deelen bestaan:

10. Het eigenlijke hoofd, lang 372 M., van een bruggehoofd uitgaande, dat 16.50 M. over den strandweg uitspringt. De vloer van het hoofd is 8 M. breed en vormt ter halver lengte een platform van 25 M. breedte. Het hoofd eindigt in een groot achthoekig platform van 63 M. bij 63 M., waarop een paviljoen van 36 M. bij 36 M. (met inbegrip van veranda's).

20. Het bruggehoofd, dat 16.50 M. uit den strandmuur over het strand uitspringt, 14.50 M. breed is en verbinding krijgt met den strandweg, ten einde toegang tot het hoofd te verschaffen voor het publiek, dat niet uit het Kurhaus op het hoofd komt.

30. Een verbindingsbrug tusschen het bruggehoofd en het Kurhaus-terras, breed 10 M. en lang 24.64 M., zich bij de aansluiting aan het Kurhaus-terras over een lengte van 18.50 M. verbreedende tot 28.42 M.

Aan het einde van het hoofd in zee wordt een aanlegplaats gemaakt ter lengte van 27 en ter breedte van 8 M., voorzien van een dubbel stel platformen, voor hoog en voor laag water, om het aanleggen van stoombooten en schuiten mogelijk te maken.

Volgens de oorspronkelijke teekeningen werd de verbindingsbrug met het Kurhaus-terras boven den verhoogden wandelweg gedragen door een aantal kolommen, op onderlinge afstanden van 4 M. in de breedte en van 4.50 M. en 7 M. in de lengte van de brug. Gewezen op het bezwaar, dat dit samenstel van kolommen ergerlijke ontsiering van de omgeving en daarbij belemmering van het verkeer dreigde op te leveren, heeft de maatschappij gewijzigde teekeningen ingezonden, waarin de volgende oplossing wordt gegeven:

De verhoogde wandelweg aan de zeezijde langs het Kurhaus-terras wordt, van ongeveer tegenover den westelijken vleugel van het Kurhaus af, afgegraven tot het peil van den strandweg, waarmede hij voor het vervolg één geheel zal uitmaken, en aan die zijde door twee trappen in verbinding gebracht met het niet te verlagen gedeelte; aan de oostzijde blijft hij aansluiten aan den verbindingsweg tusschen Gevers-Deynootplein en strandweg. De rijweg wordt dus vóór het Kurhaus verbreed tot 22 M., met behoud van het tegenwoordige 8 M. breede trottoir aan de zeezijde, en met verkrijging van een 14 M. breed trottoir aan de landzijde.

Op den rijweg worden eenige vluchttrottoirs aangelegd.

Aan de binnenzijde langs het landwaartsche trottoir wordt, onder het Kurhaus-terras, een winkelgalerij gebouwd welke in het midden rotondesgewijze ongeveer 8 M. (over een lengte van ongeveer 15.50 M.) op het trottoir wordt uitgebouwd en tot „bierhalle" ingericht.

Deze rotonde draagt voor een gedeelte het zich als een halfcirkelvormige uitbreiding van het Kurhausterras voordoende, verbreede deel der verbindingsbrug; de uitbreiding, waarop de muziektent van het Kurhaus wordt geplaatst, steunt overigens op zes of zeven ijzeren draagzuilen, geplaatst op het trottoir.

De verbindingsbrug krijgt dan op den strandweg aan weerszijden vier ijzeren draagzuilen, waarvan één tegen den rijweg op elk der trottoirs en twee op het vluchttrottoir in het midden.

MISVERSTAND.

„De Aannemer" bevat in het laatste nummer een artikel, aan ons opstel „Verblijdend" gewijd. Op gevaar af van weder te mishagen, zullen wij ook ditmaal die beschouwingen laten voor wat zij zijn. Te eerder meenen wij dit te mogen doen, omdat het artikel blijk geeft van een heftigheid, die een kalm debat onmogelijk maakt.

Slechts op een misverstand wilen wij wijzen. Toen wij schreven, dat het hier gold „de vraag of de Aannemersbond al dan niet aansprakelijk gesteld kan worden voor wat door zijn leden bij aanbestedingen wordt verricht", hadden wij n i e t het oog op „de aannemers, wien het rechtsgeding gold"; wij hebben vroeger duidelijk verklaard, dat „de geheele aannemersstand zich van deze betreurenswaardige affaire niets heeft aan te trekken". Het doet ons genoegen thans te vernemen, dat zoomin aanklagers als aangeklaagden leden van den Bond waren.

Maar wij hadden het oog op de „club", of hoe de vereeniging mag heeten, wier handelingen door het Openbaar Ministerie gebrandmerkt werden. Was geen lid dier „club" tevens lid van den Bond? Wij zullen gaarne het antwoord op deze vraag vernemen; mocht het blijken, dat geen Bondslid tevens lid van die „club" geweest is, dan zullen wij niet aarzelen ons ongelijk te erkennen en aan „De Aannemer" de ruimste voldoening te verschaffen.

ANDER RESIDENTIENIEUWS.

In het nummer van het „Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage", dat Dinsdag 4 Juli verscheen, wordt ons antwoord in zake den heer De Stuers besproken.

Noch van dit, noch van het vorig nummer ontvingen wij van de redactie een exemplaar. Had niet een belangstellende ons op de artikelen gewezen, dan waren wij daarvan onkundig gebleven. Toch hadden wij ons laatste nummer aan het „Dagblad" gezonden.

De korte zin van het lange betoog is, „dat wij den inhoud onzer artikelen moeten bewijzen". Wat daardoor verstaan moet worden, is niet duidelijk. Want zelfs al noemden wij man en paard, waartegen natuurlijk bezwaar bestaat, dan zou de redactie van het „Dagblad" zich toch nog niet gewonnen geven.

Het „Dagblad" heeft te bewijzen, op welke gronden het ons van leugen beschuldigt. Het kan al vast beginnen met wereldkundig te maken, wie de persoon geweest is, die de beide artikelen inspireerde. Men weet dan, welke waarde aan de tegenspraak moet worden gehecht.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De commissie voor de sectie „Architectuur" der Nederlandsche afdeeling van Schoone Kunsten op de Wereldtentoonstelling te Parijs in 1900 heeft de bepalingen met inzendingsformulieren verzonden voor de deelneming van Nederlandsche architecten aan genoemde tentoonstelling. Het bureau der commissie is gevestigd in het gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.

— De heer Thedoor Stang, ingenieur-directeur van de Duinwaterleiding dezer gemeente, heeft den 1 Juli onder groote belangstelling den dag herdacht, waarop hij vóór 25 jaren is benoemd tot directeur van dit openbaar werk. De heer Stang werd uitgenoodigd in de vergadering van burgemeester en wethouders te verschijnen en vernam daar in de vleiendste bewoordingen welke voldoening het aan 't Gemeentebestuur verschafte hem te kunnen gelukwenschen met zijn 25-jarige ambtsvervulling.

Den jubilaris werd door het Gemeentebestuur de gouden medaille van verdiensten aangeboden en bij deze hulde sloot zich de wethouder van publieke werken, de heer Bevers, aan.

Bij zijn komst aan de bureau's der waterleiding werd de jubilaris verrast door de keurige wijze waarop zijn kamer was versierd, terwijl de ambtenaren hun chef aldaar hun gelukwenschen en achting kwamen betuigen. Als souvenir van de ambtenaren werd den heer Stang een schrijfbureau met bureaustoel aangeboden, terwijl het personeel hem verraste met een bronzen beeld en twee vazen

B. en W. hebben den Raad medegedeeld, dat de heer Th. Stang 1 Juli den dag heeft herdacht, waarop hij 25 jaren geleden directeur aan de Duinwaterleiding werd. Zij vertrouwen, dat ook de Gemeenteraad van zijne zijde den jubilaris een blijk van waardeering zal wenschen te geven en stellen voor, hem eene verhooging van wedde met ƒ 500 per jaar toe te kennen, gerekend in te gaan den 1 dezer, welke verhooging uitsluitend strekt voor den tegenwoordigen titularis.

Amsterdam. In een dezer dagen gehouden vergadering van de Vereeniging tot veredeling van het Ambacht is tot lid van het hoofdcomité benoemd de heer P. Verloren van Themaat, te Utrecht.

De Voorzitter, Dr. P. J. H. Cuypers, deelde mede, dat de Regeering waarschijnlijk bereid zou worden gevonden een subsidie voor te stellen voor het openen van de gelegenheid tot het afleggen van proeven van bekwaamheid. Derhalve meent het bestuur, dat men die gelegenheid zal kunnen openstellen te Utrecht in de maand Februari 1900.

Mr. H. Smeenge liet uitkomen, dat met deze zaak groote uitgaven gemoeid zijn, daar men de deelnemers aan het examen zekere vergoeding zou moeten geven voor den tijd, aan het vervaardigen van het proefstuk te besteden en voor andere te lijden schade. Ook omdat het rijkssubsidie niet groot zal zijn, moet het aantal deelnemers beperkt worden. Voor hen, die toegelaten zullen worden, is die toelating op zichzelf dus reeds als een onderscheiding te beschouwen; in de oproeping tot het afleggen van proeven zal hierop de aandacht worden gevestigd.

Een tweede opmerking van Mr H. Smeenge leidde tot het verzoek aan de technische commissie om een preadvies uit te brengen tot vaststelling van de af te leggen proeven, opdat deze doeltreffend en tegelijkertijd zoo weinig mogelijk tijdroovend zullen zijn.

De Vergadering hield zich nog eenigen tijd bezig met bespreken van de voorbereiding van het examen.

— Vrijdagavond is de voordracht verschenen, waarop B. en W. den Raad voorstellen tot directeur van het gemeentelijk electrisch bedrijf te benoemen den heer N. W. Ressing, electrotechnisch ingenieur, onder-directeur der fabrieken voor gas en electriciteit te Rotterdam, op eene jaarwedde van ƒ 6000 tot ƒ 8000.

— Volgens *Het Centrum* heeft de heer Jos. Cuypers, civiel. ingenieur en architect te Amsterdam, bedankt voor het andermaal hem aangeboden professoraat in de middeleeuwsche bouwkunde, dat zou worden opgericht aan de Polytechnische School.

— Evenals vorige jaren zendt de Vereeniging tot bevordering van Beeldende Kunsten ook thans weer een prospectus der premie-uitgave 1899; de premie-uitgave zal dit jaar bestaan in een plaatwerk, inhoudende 12 reproducties naar kunstwerken, berustende in de verzameling van Jhr. Mr. H. A. Steengracht van Duivenvoorde, te 's-Gravenhage. De jaarlijksche contributie bedraagt slechts ƒ 5, waarvoor men, behalve genoemd plaatwerk, ook een lot in de verloting van kunstwerken ontvangt. Tot verkrijging van het lidmaatschap kan men zich vervoegen tot een der correspondenten of tot den secretaris van „Arti et Amicitiae", te Amsterdam.

Rotterdam. In de alhier gehouden vergadering der „Vereeniging van Gasfabrikanten" is den heer A. Breunissen Troost, die 40 jaren directeur was der gasfabriek te Sneek, het eere-lidmaatschap aangeboden.

Tot Voorzitter werd gekozen de heer Kramer, te Rotterdam, tot secretaris de heer Doesburgh, te Leiden, en tot bestuurslid de heer Bles, te Middelburg.

De vereeniging telt 175 gewone en 64 buitengewone leden.

— Naar men vernoemt, heeft de heer A. W. Ressing, onderdirecteur der fabrieken voor gas en electriciteit alhier, bij B. en W. zijn ontslag aangevraagd tegen 1 Augustus, in verband met zijne benoeming tot directeur van het gemeentelijk electrotechnisch bedrijf te Amsterdam.

Hoek van Holland. De bouwterreinen, die Vrijdag 6 dezer ter grootte van ongeveer 3 hektare door den Staat in publieke veiling gebracht werden, hebben ƒ 62.325 opgebracht.

Haarlem. In de school voor kunstnijverheid zal de tentoonstelling der teekeningen, schilderstukken en werkstukken, vervaardigd door de leerlingen, van 9 tot 17 Juli geopend zijn.

Deventer. De *Staatscourant* behelst de statuten van de Naamlooze Vennootschap „Deventer ijzeraardenbuizen- en terracottafabriek". Voor de eerste maal zijn benoemd: tot directeur de heer J. C. F. Laurillard, en tot commissarissen de heeren A. K. P. F. R. van Hasselt en J. K. Huysinga, commissionair in effecten te Amsterdam.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

overgeplaatst van het gouv. Sumatra's Westkust naar de resid. Semarang, de architect 2e kl. A. Legerstee; van de res. Krawang naar het gouv. Sumatra's Westkust, de opzichter 1e kl. J. C. Dekker; van de res. Lampongsche districten naar de res. Krawang, ten einde als eerstaanwezend waterstaatsambtenaar op te treden, de opzichter 2e kl. H. van der Sande;

geplaatst in de res. Menado, de benoemde opzichter 3e kl. B. C. Kuitert; in de res. Pekalongan, de benoemde opzichter 3e kl. J. A. Klein; in de res. Batavia, de benoemde opzichter 3e kl. G. A. Berends;

toegevoegd aan den chef der 2e waterstaatsafdeeling voor de irrigatie-opnemingen in Noord-Tegal, de benoemde opzichter 3e kl. N. A. Emor.

— In Nederl.-Indië is:

verleend wegens langdurigen dienst, een jaar verlof naar Europa, aan den bouwkundigen ambtenaar 1e kl. bij den aanleg van staatsspoorwegen J. P. J. H. Alsdorf;

overgeplaatst bij den dienst van het mijnwezen van Batavia naar Muntok, de ingenieur 3e kl. bij dien dienst E. Middelberg.

— Van de 10 candidaten, die zich te Semarang hadden aangemeld voor het examen van opzichter van den waterstaat, slaagden enkel de heeren Harmsen en Samuels.

Te Soerabaja slaagden in hetzelfde examen de heeren Mariouw, Gerrits, Leeuwenburg, Renneker, De Schoemaker, Wolff, Voormolen en Leefers

— Bij kon. besluit is de heer D. H. Havelaar, laatst ingenieur der 1e kl. bij den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken in Nederl.-Indië, thans tijdel. chef van het Bouwdepartement in Suriname, benoemd tot buitengewoon lid in den raad van bestuur in die kolonie.

— Aan de Polytechnische school zijn geslaagd:

Examen C. Art. 61. (civiel-ingenieur) de candidaten: R. P. van Alphen, F. K. J. Beukema toe water, J. Canters, E. A. du Croo, E. C. W. van Dijk, G. Gerlagh, M. R. Idema Greidanus, M. G. van Heel, R. G. Hoeffelman, D. M. Hol, L. F. E. van Hoogenhuijze, G. J. Hoogesteger, J. E. Inckel, R. D. IJspeert, W. Kamp, P. Kemper, A. S. J. van Kesteren, H. C. Meerburg, H. G. Mos, J. R. van Mus ehenbroek, S. M. S. Philipse, F. P. Pietermaat, P. H. A. Rosenwald, J. D. Ruijs, A. C. Sanches, A. K. J. Schill, P. Bakker Schut, J. van Hettinga Tromp, J. C. Vliegenthart, J. F. de Vogel en Th. van der Waerden.

Examen B. Art. 50 (technoloog). Geslaagd de candidaten: W. J. A. E. Berkemeier, A. G. Böeseken, J. W. Böeseken, W. Locker de Bruijne, J. F. B. van Hasselt, H. A. C. van der Jagt, J. M. C. Lebret, J. van Lonkhuijzen, J. B. Nachenius, J. Pohlman, Jhr. J. W. Six, H. C. Volkers en A. Wurfbain.

Examen C. Art. 64 (1e gedeelte). Geslaagd de candidaten. R. Boemendal, P. F. Bunge, M. H. Crans, P. Labrijn, J. K. Merex en A. Pot IJzn

— De heeren J. J. Zuidweg en J. D. M. van Reijn Snoeck, waarnemend adjunct-inspecteurs bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen, zijn bij die Maatschappij benoemd tot adjunct-inspecteurs 2e kl.

— Tot directeur der te Leerdam te stichten hoogdrukwaterleiding is benoemd de heer W. Bottenberg te Oud-Beierland.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen is benoemd tot opzichter 1e kl., de opzichter 2e kl. A. Visser, te Ede.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Directeur der gasfabriek te Steenwijk, voorloopig voor een jaar. Salaris ƒ 800, met ƒ 200 voor huishuur. Adres op zegel vóór 1 Aug. aan Burg. en Weth.

— Bouwkundige opzichter-teekenaars, practisch ervaren en bekwaam in het maken van details, bestekken en begrootingen. Adres lett. B B, Bureau dezes. (*Zie advert. in voorgaand no.*)

— Bekwaam bouwkundig teekenaar te 's-Gravenhage. Adres lett. W R, Bureau dezes. (*Zie aavert. in voorgaand no.*)

— Leeraar in het rechtlijnig en bouwk. teekenen aan de Avondteekenschool van de Nijverheidsvereeniging voor goud- en zilversmeden te Schoonhoven, cursus van 1 Sept. tot ult. Mei. Jaarwedde ƒ 350. Adres uiterlijk 31 Juli aan het Bestuur.

— Twee assistenten voor bouwkunde en twee assistenten voor waterbouwkunde aan de Polytechnische School te Delft, voor tijdelijk. Jaarwedde ƒ 1200. Adres vóór 1 Augustus aan den hoogleeraar-directeur J. M. Telders aldaar.

— Werktuigkundige ingenieurs bij den Dienst van tractie en materieel der Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen. Inl. bij genoemden Dienst.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Bouwkundig teekenaar, goed bekend met details en constructiewerk, drie jaar als zoodanig werkzaam geweest, zag zich weder gaarne geplaatst. Verl. sal. ƒ 60 per maand. (1)

Informatiebureau Technische Vakvereeniging,
Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1. Bouwk. Opz.-Teekenaar, leeft. 25 j. ong. sal. ƒ 70 à 80 p. m.
2. Onderbaas-opzichter, „ 45 „ „ ƒ 20 per week.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Rokin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen.
Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Stoomtimmerfabriek „De Arend".
C. BRUIJNZEEL & ZONEN. - Rotterdam.

Electriciteits Maatschappij „Phaëton",
voorheen
ROOTHAAN ALEWIJNSE & Co.
Nijmegen. — Brussel.
ELECTRO-TECHNISCH BUREAU.
Electrische verlichting en Krachtoverbrenging.
SPECIALITEITEN.
1°. Fabrieken van gloeilampen en electrische toestellen.
2°. Dynamo-machinen en electro-motoren.
3°. Booglampen, geleidingdraad, kabel, koolspitsen en alle verdere behoeften op het gebied der electro-techniek.
4°. Alle artikelen op het gebied der huistelegraphie en telephonie.
Engros-handel en Export naar Koloniën, Transvaal en alle overige landen.
UITERST BILLIJKE PRIJZEN. PRIMA QUALITEIT
Catalogi franco op aanvrage.

MOLIJN -- Gouda.
Rietplanken.
FLUATEN,
tegen verweering van alle STEENSOORTEN en MORTELS.

A. P. SCHOTEL Gzn.
DORDRECHT.
Stoommarmerzagerij Steenhouwerij.
Steen- en Marmerhandel.

HOUTCEMENT
BEDEKKINGEN worden tot billijke prijzen en onder garantie geleverd door
W. J. VAN ELDEN Hz.
Lood- en Zinkwerker,
Singel 229 b/d Paleisstraat,
AMSTERDAM.
Vertegenwoordiger der sedert 1868 gevestigde firma CARL SCHMIDT & Co., te *HIRSCHBERG in Silezie.*
Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar.

Marmeren Schoorsteenmantels EN Grafmonumenten,
MAGAZIJNEN:
Amsterdam, Bloemgracht 77,
Rotterdam, Delftschestraat 61,
Beleefd aanbevelend:
G. & J. COOL,
Fabrikanten.

W. J. WEISSENO,
Nieuwendijk 111, Amsterdam.
Fabriceert GEIJKTE DUIMSTOKKEN,
Twee- en Vijf Meterlatten,
STALEN MEETKETTINGEN,
Bakens, Jalons,
KOPEREN EN STALEN
Peillijnen, Peillooden, Peilstokken,
PEILSCHALEN enz.
Magazijn van Passerdoozen,
TEEKENBEHOEFTEN
en Optische Instrumenten.
EQUERRES, PRISMA'S enz.

GEORGS-MARIËN BERGWERKS- & HÜTTENVEREIN, OSNABRÜCK.
Levert tot concurreerende prijzen in uitstekende qualiteit:
SPOORWEGMATERIEEL: Rails uit Bessemer staal en dwarsliggers. Wissels complect met toebehoren en Wielen. Stalen banden en assen uit Siemens Martinstaal.
Tramwegmaterieel, Systeem Haarmann.
Beveelt zich bijzonder aan tot levering van gesmeede stukken voor scheepsmachines en van gegoten-stalen voorwerpen, alle soorten Façonguss. Alles uit Siemens Martinstaal, op verlangen volgens de voorwaarden van Bureau Veritas of Duitsche Lloyd.
Vertegenwoordiger: F. W. VAN GENDT Jgz., 2e Schuytstraat 102, 's-Gravenhage,
die gaarne tot het geven van nadere inlichtingen bereid is.

GASMOTOR
TE KOOP aangeboden.
1½ jaar gebruikt.
Merk GROSSLEY—OTTO.
9 PAARDEKRACHT.
Te bevragen: **LIPS — *Dordrecht.***

Openbare AANBESTEDING.

HET BESTUUR van het Waterschap **St. ANNALAND** zal trachten,

aan te besteden:

op ***Donderdag 20 Juli 1899***, des voormiddags te **elf uren**, op het *Gemeentehuis* te **St. ANNALAND:**

Het maken van nieuwe en het herstellen van oude steenglooiing, alsmede het maken van Dijksverbeteringen aan de Waterkeering van bovengenoemd Waterschap.

Aanwijzing geschiedt ***Donderdag 13 Juli*** bevorens, van 10—12 uur.

Inlichtingen geeft de Waterbouwkundige Ambtenaar W. A. DORMAAR, te *St. Annaland*.

Bestekken zijn te verkrijgen bij den Boekhandelaar J. M. C. POT, te *Tholen*, tegen betaling van **50 cent.**

De inschrijvingsbiljetten kunnen op den dag der aanbesteding tot 11 uur bij den Ontvanger-Griffier worden ingeleverd.

ST. ANNALAND, 3 Juli 1899.

Het Bestuur van het Waterschap
St. ANNALAND,
A. J. BIERENS JR., *Dijkgraaf.*
J. POLDERMAN, *Ontv.-Griffier.*

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Vlaardingen*, zullen op ***Zaterdag den 15 Juli 1899***, des namiddags ten **één** ure, bij enkele inschrijving, ten *RAADHUIZE*, in het openbaar **AANBESTEDEN:**

De levering van 380.000 stuks straatklinkers van den Waalvorm ten behoeve der Gemeentewerken van *Vlaardingen*, gedurende het dienstjaar 1899.

BESTEK en VOORWAARDEN voor deze levering liggen ter lezing op de Gemeente-Secretarie, alwaar tevens gedrukte exemplaren, tegen betaling van **25** cent per stuk, verkrijgbaar zijn.

Vlaardingen, 3 Juli 1899.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
R. A. VERPLOEGH CHASSÉ
De Secretaris,
J. VAN SCHRAVENDIJK.

Firma Van Lelijveldt en Hubrecht. G. SCHUTTE J.Fzn.
Valkenburg bij Leiden.
SCHELPKALKFABRIEK en HANDEL in STEENKALK en TRAS.
Agenten te Rotterdam de Heeren LAURENS & Co., Zuidblaak No. 73.
Directie te Valkenburg de Heer SENFF.

VAN RIJN & Co.,
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b.d. Nieuwe Binnenweg.
SPIEGEL- en VERSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

ROLLUIKEN
van ***hout*** en van ***staal***, in verschillende ***constructiën***. Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij
W. H. M. SCHOLTE,
Fabrikant, Prinsengracht 516, AMSTERDAM.

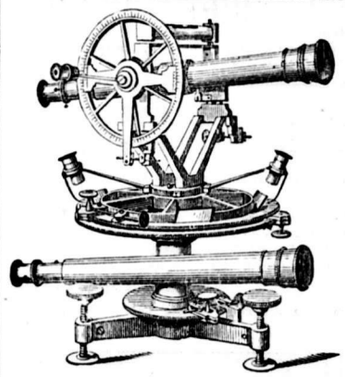

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

AANBESTEDING.

Op ***Zaterdag 15 Juli a.s.*** zal door den Architect H. WESSTRA Jr., namens het HAAGSCHE VROUWENCOMITÉ van het *NEDERL. ROODE KRUIS* te *'s-Gravenhage*, worden aanbesteed:

Het maken van gebouwen ten behoeve van het „ROODE KRUIS" te 's-Gravenhage.

Bestek en teekeningen zijn à *f* 3 per stel verkrijgbaar ten Kantore van den Architect, uitsluitend des morgens van 10 tot 12 uur.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37**,
ROTTERDAM.
Specialiteit in het vervaardigen van
HEETE-LUCHT-BAKOVENS,
Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.
Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

TATTERSALL & HOLDSWORTH,
ENSCHEDE.
Globe, Works en Stores.
Aanleg van **Centrale verwarming** in **SERRES, BROEIKASSEN,** PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz.
HANDEL in **Wand-** en **Muurtegels.**
Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.

LOUIS NAGEL & Co.,
Arnhem.
× ENGELSCHE ×
Stal- en Tuigkamer-inrichtingen.
— Catalogussen gratis. —
— Teekeningen en Begrootingen Kosteloos. —

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken en Tuinkoepels.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 28. ZATERDAG, 15 Juli 1899.

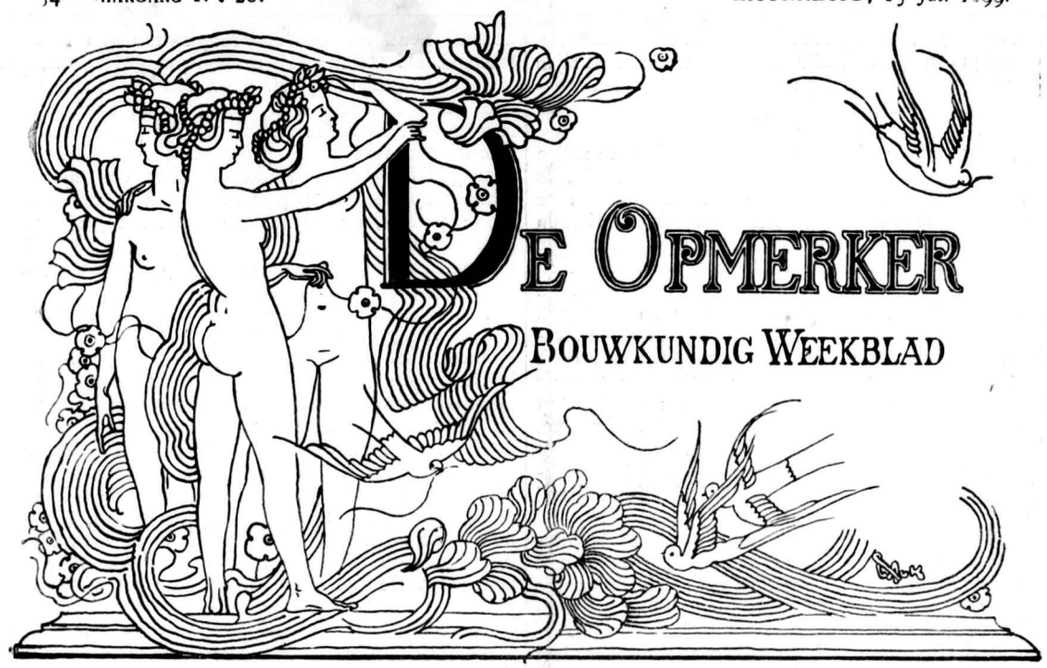

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

JOHANNES WILHELMUS BOERBOOMS.

Op den 8en Juli jl. overleed te Scheveningen, waar hij herstel zocht voor zijne geschokte gezondheid, plotseling de architect Johannes Wilhelmus Boerbooms, geboren te Arnhem 7 November 1849 en sedert een twintigtal jaren aldaar als zoodanig gevestigd.

Boerbooms genoot zijn opleiding eerst practisch bij wijlen zijn vader, die te Arnhem een welbekenden timmerwinkel dreef en kreeg teekenles van den te Arnhem goed bekenden, doch ook reeds sedert lang overleden Kleijn. Nadat hij het vak alzoo degelijk had beoefend, kwam hij onder leiding van Dr. Cuypers, wiens trouwe volgeling hij is geworden.

Onder diens leiding was hij belast met de uitvoering van een kerk en klooster voor de Paters Franciscanen te Brussel en de Carmelietenkerk.

Na vele jaren den grooten meester te hebben gediend, vestigde hij zich in zijne geboorteplaats, waar vele werken in de stad en den omtrek getuigen van zijn ernstig streven. Hij stierf te midden van zijn drukke werkzamheden, gewerkt hebbende zoolang het voor hem dag was.

Boerbooms, een zeer eenvoudig man, had een gewone, niet academische opleiding genoten, doch had zijn vak boven alles lief. Hij was een ijverig apostel van de leer van Viollet-le-Duc en is deze trouw gebleven in al zijn werken, zoowel in de vele kerken als in de meer profane bouwwerken, die hij heeft ontworpen en uitgevoerd.

Elk onderwerp, hem gegeven, bestudeerde hij met liefde en toewijding tot in de kleinste details, en met den practischen blik, hem eigen, werden de details serieus verzorgd.

Hij was in de eerste plaats architect in den waren zin van het woord, en hoewel hij niet den omgang van collega's zocht, zal Boerbooms' naam toch bij allen met weemoed in herinnering blijven, als die van

een kundig en ernstig man, die midden uit een schoone roeping is weggerukt. Zijn treurende weduwe en zijne vier kinderen, allen nog zeer jong, zullen den trouwen echtgenoot en den zorgzamen huisvader noode missen.

Onder de vele werken, die zijn naam in eere zullen houden, behooren o. a.: Een rectoraat te Almelo, de R. K. kerk te Velp, bijzondere R. K. school in de St. Jansstraat te Arnhem, openbare scholen te Elst en te Loo. De verbouwing van Insula Dei te Arnhem, de restauratie van de R. K. kerken te Groessen en te Wehl, de R. K. begraafplaats te Sneek. R. K. kerken te Goor, Vilsteren, Apeldoorn en Zieuwent.

Voorts het schoone St. Elisabeths-gasthuis te Arnhem, waarvan het geheele plan is ontworpen, doch nog niet geheel uitgevoerd, de restauratie van de Herv. kerken te Rheden en te Aalten; de sociëteit St. Jan, de pastorie en de St. Janskerk te Arnhem, een korenpakhuis op de Korenmarkt, een bijzondere school (R. K.), thans in aanbouw, op den Sonsbeeksingel, de verbouwing van het kasteel „Enghuijzen" te Zevenaar.

Sedert eenige jaren was Boerbooms door de commissie voor het herstel der Eusebius-kerk belast met de restauratie, die voor een deel onder zijn bekwame leiding is gereed gekomen en over welker toekomstige voltooiing hij menigmaal met liefde sprak.

Uit al zijne werken, 't zij religieus of profaan, kan men, wegens hun Gothisch karakter, Boerbooms' richting dadelijk kennen.

Een hogelbloem of Gothische bladconsole wist hij zoowel aan een profaan bouwwerk als aan een meer stichtelijk gebouw tot haar recht te doen komen en geen moderne kunstopvatting deed hem van zijn eens aangenomen richting afwijken.

Hoewel velen in opvatting met Boerbooms verschilden, respecteerde ieder in hem den eerlijken collega.

Zijne assche ruste in vrede.

A. R. Freem.

Arnhem, 11 Juli.

TEXEL.

Slechts betrekkelijk weinig bewoners van Nederland komen op het eiland Texel. De tocht van Amsterdam naar Den Helder is, sinds tusschen deze beide plaatsen niet veel verkeer meer bestaat, door de bommeltreinen er niet aangenamer op geworden. Daarenboven zien velen tegen de zeereis op. Maar als men fraai weder treft, is er voor zeeziekte geen nood.

De boot vertrekt aan de oostzijde van Den Helder, waar langs het „Nieuwe Diep" de marine-etablissementen van Willemsoord zich bevinden. Dreigend heft het fort aan de overzijde zijn gepantserden koepel omhoog, alsof het niet veel verwachting had van wat op het Huis ten Bosch zal worden overeengekomen.

Als de stoomboot zich in beweging zet, ziet men weldra Den Helder, achter zijn hoogen dijk half verscholen, uit zee oprijzen. Aan de westzijde maakt de vuurtoren van Kijkduin den indruk van een reusachtigen fabrieksschoorsteen. Het is stil op Texelstroom. De tijd is reeds lang achter ons, dat het hier van schepen grimmelde, die op den oostenwind wachtten om te kunnen uitzeilen. Slechts twee pantserschepen, die onder stoom beproefd worden, geven eenige levendigheid aan het tafereel.

Langzamerhand wordt Texel duidelijker zichtbaar; het dorp Oude Schild vertoont zich en de boot bereikt den nauwen havenmond, oostelijk van dit dorp gelegen. Wij gaan aan land.

Oude Schild, een lang dorp achter den dijk gebouwd, herinnert aan andere plaatsen van Noord-Holland. De huizen hebben allen puntgevels, die, tegen het doorslaan bij ruw weer, van boven beplankt zijn. Al het houtwerk is keurig groen geverfd, en hier en daar heeft het metselwerk der gevels duchtig met de witkwast kennis gemaakt. Zoo ontstond een kleurig tafereel, dat verdiende door een talentvol schilder op doek of papier te worden gebracht. De roode pannen, de grijsblauwe lucht, het groen van gras en boomen, de fijne schakeeringen van het water der plassen, die zich achter het dorp uitstrekken, dit alles werkt harmonisch samen.

Van belangwekkende bouwkunst ziet men aanvankelijk weinig. Slechts één der gevels is met den Hollandschen leeuw in krachtig relief versierd. Het logement „de Zeven Provinciën", waar De Ruyter en Cornelis Tromp zoo dikwijls vertoefden, als hun vloten door tegenwind niet konden uitzeilen, is in 1897 gesloopt en vervangen door een modern gebouw.

Een weinig het land in ligt de Hervormde kerk, een gebouw van 1650, zooals een cartouche in den oostelijken gevel aantoont. In 1740 werd, aan de noordzijde, een beuk bijgebouwd, doch zoowel wat de 17e als de 18e eeuw hebben gemaakt, is hoogst eenvoudig. De 19e eeuw zorgde voor het witten der gevels; juist toen wij de kerk bezochten, waren eenige oude visschers bezig, het witwerk op te frisschen. Oude Schild is een visschersplaats.

Bij het klimmen in het houten torentje, aan de westzijde op het dak der kerk gebouwd, bleek het talrijke duiven, en een kleine klok, in 1782 door Pieter Seest te Amsterdam gegoten, te bevatten.

Het interieur der kerk, met zijn helder gewitte wanden en zijn houten gewelf, is niet onaardig. Een predikstoel van ± 1670, met bijzonder karakteristiek snijwerk, waarbij noch allerlei schepen, noch het wapen van Texel, een anker met twee klimmende leeuwen, vergeten zijn, is een uitmuntend staaltje van 17e-eeuwsche kunstnijverheid.

In het bijzonder echter het koperwerk, keurig geschuurd, trekt de aandacht. Wel is het oude doophek niet meer aanwezig en zijn ook de vroegere banken verwijderd, maar de doophekboog, met het wapen van Cornelis Tromp en het jaartal 1683, toont nog de bekwaamheid der toenmalige geelgieters. De beide kaarskronen zijn ook met wapenschilden versierd; één, met het wapen van De Ruyter, draagt het jaartal 1677, de andere heeft het wapen van Cornelis Tromp en het jaartal 1678. De visschers meenen, dat De Ruyter de eerste kroon vereerd heeft, doch daar zij een jaar na zijn sneuvelen werd opgehangen, schijnt het geld uit zijn nalatenschap te zijn gekomen.

Ook in de achttiende eeuw kreeg de kerk nog koperwerk ten geschenke, als wandarmen, predikstoellezenaar, voorzangerslezenaar, enz. In 1651, den 14n Juli, gaf „Schipper Richard Robberts van Glasko, woonachtig tot Saendam", aan de kerk, die toen pas klaar was gekomen, een bord met de tien geboden ten geschenke. Hij deed op dit door H. Boon meesterlijk gepenseelde paneel ook het vers uit den 107n psalm aanbrengen: „Die met Schepen ter See afvaeren, handel doende op groote wateren, sien de wercken des Heeren en sijne wonderwercken inde diepte", wat ongetwijfeld toepasselijk mag heeten. Op dit bord hebben de blikken van Tromp en De Ruyter zeker dikwijls gerust, als zij zaten onder het gehoor van Do. Anthonius Danburg, wiens nagedachtenis door een opschriftbord in eere gehouden wordt. Maar op het oogenblik hangt dit bord niet meer in de kerk, doch is geborgen in een loodsje dicht bij, waar ook de dorpslijkwagen een onderkomen vond. Toen de

predikant den 11n Juni 1681 stierf „die in dees Tempel aan Gods volck van 't heylig Woort was d'eerste Tolck", had hij „loflyck een en dertig Jaer" zijn ambt bekleed. Men zou goed doen, dit bord weer in de kerk een plaats te geven. Dan konden ook de borden, gewijd aan „Kornelius Lenz, den Tweeden Godsgezant", in 1720 ontslapen, en aan het vergrooten van de kerk, weer in eere hersteld worden. Gelukkig liet men twee 18e-eeuwsche wapenborden op hun oude plaats.

Zerken bevat de kerk haast niet. Onder een ligt de „WelEdele Manhafte Heer Andreas Coenraad Kulenkamp, in leven Capitain van de Burgerij op Paramaribo in de Colonie van Suriname", die in 1761 op zee overleed. Een andere dekt het stoffelijke overschot van Jan Godfried Ulbregt, die in 1758 het tijdelijke met het eeuwige verwisselde na „op Texel mijnheer Commissaris en Comis ter Ree" geweest te zijn.

Wij verlaten nu het dorp aan de westzijde en volgen, langs de R. K. kerk, den dijk, om weldra landwaarts te gaan, en de Texelsche natuur te leeren kennen. Overal zien wij schapen, thans geschoren, in tamelijk schrale weiden, die door dijkjes van elkander gescheiden zijn. Weldra gaat de weg een heuvel op, die door een bosch bekroond is. Het landschap doet hier aan België of aan Engeland denken. In het zuidwesten zien wij Den Hoorn liggen; meer voor ons, geheel in het groen, Den Burg, de hoofdplaats van het eiland.

Ter zijde ligt een fort, in 1572 aangelegd, en in 1812 op last van Napoleon verbeterd. Het dient om een landing te beletten, doch wordt niet onderhouden, sinds de verdedigingswerken aan de zijde van Den Helder versterkt zijn.

Van den heuvel geniet men een fraai panorama, dat niemand zeker op Texel zou gezocht hebben. De weg daalt nu naar Den Burg, dus genoemd naar den burcht, die daar door de Romeinen gebouwd werd. Men kan in den plattegrond van het dorp nog duidelijk de Romeinsche stichting herkennen. De straten loopen rond om een ruimte, waar thans de Hervormde kerk en het park liggen, maar waar zich oorspronkelijk de Romeinsche versterking bevonden moet hebben.

Het dorp Den Burg maakt een allerliefste indruk. De huizen zijn keurig onderhouden, en overal geven boomen een aangename schaduw. Aan een pleintje, dat met zware linden prijkt, staan de logementen „Texel", „de Zwaan", „de Oranjeboom" en „de Lindeboom". In het laatste namen wij onzen intrek en hebben er de aangenaamste herinneringen van bewaard.

De kerk van Den Burg was voorheen aan den H. Johannes den Dooper gewijd; zij bevatte ook altaren, als wier patroons de HH. Anna en Jacobus genoemd worden. De middeneeuwsche stichting is nog vrij wel bewaard. Het koor is iets smaller dan het schip en eindigt rechthoekig. Deze plattegrondvorm, die in Engeland veelvuldig voorkomt, is hier-te-lande betrekkelijk zeldzaam. De oostelijke gevel heeft steunbeeren en in den top een nis, die den spitsboog vertoont.

In hoofdzaak 15e-eeuwsch, is het gebouw grootendeels van gebakken steen opgetrokken. De toren staat in de kerk, en wordt daar door twee zware zuilen gedragen. Het torenfront is het rijkste gedeelte van de geheele architectuur. De roode baksteen wordt hier door banden van gele klinkers, die een ongemeen groot formaat hebben, afgewisseld. Ook fragmenten van traceeringen, een nis, booggalerijen en fialen bleven bewaard.

Vermoedelijk hebben de oorspronkelijke bouwmeesters de bedoeling gehad de bovenste verdiepingen van den toren achtkant te maken. Hun plan kwam echter niet tot uitvoering, doch men zette den toren vierkant voort. In 1604 werd hij van een gemetselde spits voorzien, die, in kalkmortel gemetseld, den tand des tijds uitstekend heeft weerstaan.

De beuken der kerk worden gescheiden door slanke zuilen, met achtkante basementen en lijstkapiteelen. De gewelven zijn van hout. In 1649 goot Coenraad Splinter te Enkhuizen de torenklok.

Van het kerkmeubilair, dat aanvankelijk aanwezig was, is slechts zeer weinig overgebleven. In de helft dezer eeuw is een dier smakelooze betimmeringen aangebracht, zooals men ze helaas maar al te veel gemaakt heeft. Slechts de kaarskronen en de lezenaars, in 1668 door „den heer Captn. Roetering" geschonken, en het orgel uit het laatst der vorige eeuw behield men. Tot voor korten tijd waren ook de wapenborden nog op een zolder geborgen. Zij zijn echter sedert aan een Haagsch handelaar in oudheden verkocht.

Tal van zerken bevinden zich in de kerk. Predikanten, „kasteleins" van Eierland, andere waardigheidsbekleeders en ook heel wat zeevarenden vonden hier hun laatste rustplaats. Het lijk van „Heer De Wild", die te Helvoetsluis verdronk, dreef vier maanden rond, eer het op Texel aanspoelde en „gaaf" in Den Burg werd bijgezet. De huisvrouw van Barent van Neck werd in 1611 met haar dochters „Wijntje en Trijntje" begraven. Is hier een grappenmaker aan den gang geweest? Misschien hadden Wijntje en Trijntje toen nog niet de beteekenis van thans.

Zuidelijk van de kerk stond vroeger het klooster, dat door nonnen bewoond werd, en een kapel bezat, aan de H. Agnes gewijd. De voormalige kloostertuin is thans een fraaibelommerde wandelplaats; waar eens de gebouwen stonden, vindt men nu het weeshuis, dat echter grootendeels modern is, zoodat van de zeventiende eeuw slechts eenige ankers met 1641 en een paar karbeels spreken.

Ada van Holland, wij weten dit uit de vaderlandsche geschiedenis, werd in 1211 door haar oom Willem I naar Texel verbannen. Het was altijd een voldoening, als wij „Dirk de eerste" en al de verdere Dirken en Florissen opgedreund hadden, en aan „Ada" kwamen. Zij vormde een rustpunt voor ons vermoeid geheugen. Helaas, wij kunnen de graven van het Hollandsche huis niet meer opzeggen! En wij leven nog.

Men is het er niet over eens, waar de ongelukkige gravin opgesloten was. Sommigen meenen op het kasteel, dat stond, waar nu het logement „Texel" zich bevindt. Anderen zien in het voormalig klooster de bewaarplaats.

En werkelijk, het weeshuis bevat nog een geschilderd portret der gravin, met het bijschrift „Ada" en MCCIII. Maar het paneel heeft geen zoo hooge oudheid; het moet omstreeks 1650 gemaakt zijn. De schilder, nog volstrekt geen archeoloog, gaf de gravin een fantasie-costuum, dat aanstonds haar herkomst verraadt.

Verscheidene andere schilderijen zijn nog in het weeshuis te zien. Zeegezichten, een paar bijbelsche voorstellingen, een portretstuk, ziedaar de merkwaardigste. Het laatste stuk is gemerkt J. Riet, Hoorn 1659. Daarop zijn, blijkens het wapen, voorgesteld een Heer Van der Graeff, destijds 50 jaar oud, zijn dochters, oud 24 en 11 jaar, en zijn zoons van 21, 15 en 13 jaar. Dezelfde schildertrant vindt men ook in een tafereel, Jozef en Potiphar verbeeldend, terug.

Een enkele merkwaardige gevel is nog in Den Burg te zien, en wel Koogerstraat B, 133. Hij is van gebakken steen, met friezen van vlechtwerk, bogen enz., terwijl in de ankers het jaartal 1591 wordt gelezen. De oorspronkelijke trapjes zijn verdwenen. Het merkwaardigste van den gevel is het besneden houten deurkalf. Het is van 1599 en verbeeldt het wapen van Texel, met de spreuk:

„die syn oore stopt voort roepe der arme
godt sal hem niet ontfarme".

Wandelt men langs dezen gevel verder, dan gaat men noordwestwaarts het eiland in en bereikt ten slotte het dorp De Koog, dat aan de Noordzee is gelegen. De weg leidt langs bloembollenvelden, die ons aan de omstreken van Haarlem doen denken. Ook de bekende bollenloodsen ontbreken hier niet.

De duinen zijn niet hoog en zeer smal. Het dorp ligt aan de binnenzijde, en bestaat slechts uit weinig huizen. Bovenop de duinen is een eenvoudig badhuis gebouwd, van waar men een prachtig gezicht op de zee heeft.

De merkwaardigheden van De Koog zijn niet vele. De kerk is een onbelangrijk gebouw uit het begin der 18e eeuw, met enkele eenvoudige meubelen uit dien tijd. Dat hier voorheen een veel oudere kerk gestaan moet hebben bewijst een zerk, die thans voor den ingang ligt. Zij is door de kerkgangers sterk uitgesleten. Maar men onderscheidt op de hoeken nog de zinnebeelden der evangelisten en van het opschrift bleven de letters „starf heer ariszoe" bewaard. De priester, wiens graf de zerk heeft gedekt, zal wellicht zijn ambt in het niet meer bestaande dorp Westerend hebben uitgeoefend. Toen Van Heussen en Van Rijn in het begin der 18e eeuw hun beschrijving van het Haarlemsche bisdom opstelden, was het dorp er nog. „Een fraye toren, het vervallen muurwerk van de oude kerk, het kerkhof en de overgebleven doodsbeenderen geven de oudheid van het dorp genoeg te kennen", zeggen zij. De toren bleef tot 1859 bestaan, doch werd toen gesloopt, nadat hij reeds in 1710 zijn spits had verloren.

Het kerkhof is nu een weide, waarop schapen grazen. Slechts één zerk, van 1681, recht overeind in den grond geplaatst, herinnert nog aan de vroegere bestemming.

Men wil, dat het dorp Westerend zich van De Koog tot het zuidwestelijk gelegen dorp Den Hoorn heeft uitgestrekt. Zeker is, dat de parochiekerk de oudste van het eiland was. Zij bezat het recht van begraven, trouwen en doopen. De begeving der pastorie geschiedde door den graaf van Holland, de instelling van den pastoor had plaats door den aartsdiaken van Utrecht.

De tegenwoordige kerk van Den Hoorn was in de middeleeuwen een kapel. Evenals aan de kerk van Den Burg ziet men ook hier de rechthoekige koorsluiting. In den zwaren oostelijken muur zijn nog drie nissen, waarin vermoedelijk vroeger de altaren geplaatst waren, te zien.

Klimop dekt grootendeels de muren van het geheel vrijstaande gebouw, welks toren bepleisterd is, maar blijkbaar toch ook in de middeleeuwen werd opgericht. Die toren bevat een zeer merkwaardige kleine klok, die waarschijnlijk nog wel de oorspronkelijke zal wezen. Het opschrift luidt: Ave maria gracia plena dominus tecum + ricout butendiic fecit. Een soortgelijke klok bevindt zich ook te Zuid-Scharwoude en in de Oosterkerk te Hoorn. Te Zuid-Scharwoude is het opschrift, voor zoover de tekst betreft, uitvoeriger, omdat nog: benedicta tu in mulieribus werd toegevoegd; te Hoorn is slechts: ave maria op de klok te lezen. De klok te Zuid-Scharwoude is van 1448 en vermeldt, dat Ricout Buitendijk „tot wtrecht" woonde.

Het opschrift dezer klokken zou doen vermoeden, dat zij gemaakt waren om driemaal daags het „Angelus" mede te luiden. Doch dit gebruik, thans algemeen in de Katholieke wereld, werd pas in 1457 door Paus Calixtus III ingevoerd. Het duurde tot 1475 eer het tot Frankrijk doordrong, en wij mogen aannemen, dat het in de Nederlanden niet eerder in zwang kwam. Ricout kan dus in 1448 zijn klokken nog niet met het oog op „Angelus" hebben gegoten, wat niet wegneemt, dat zij voor het luiden daarvan later kunnen zijn gebruikt.

De kerk van Den Hoorn bevat een bijzonder fraaie eikenhouten predikstoel; het snijwerk is uiterst karakteristiek en vertoont het jaartal 1670, schepen, het wapen van Texel, enz. Voorheen moet de kerk ook een doophek in denzelfden trant bezeten hebben. Onder het moderne orgel ziet men nog eene keurig gesneden fries, die van dit doophek afkomstig moet zijn.

In 1701 werd in de kerk een galerij naar de Toskaansche orde gemaakt. In de fries worden de kerkgangers aan hunne plichten herinnerd. Ook een kaarskroon en een paar lezenaars, alles van koper, versieren de kerk.

Het is eigenaardig, dat alle wegen van Texel op Den Burg uitkomen. Wie dus van Den Burg naar Oosterend wil, moet op zijn schreden terug. Van Den Burg oostwaarts gaande, bereikt hij eerst het zeer oude dorp De Waal. Maar hij zal daar geen oudheden meer vinden. Want de Romeinsche tumulus, die zich hier eens bevond, is reeds lang geslecht. Ook de middeleeuwsche St. Odulphus-kerk en het H. Geesthuis zijn onder sloopershanden gevallen. De tegenwoordige kerk, van ongeveer 1860, heeft niets bijzonders, of het zouden haar sterk doorslaande muren moeten wezen.

Maar Oosterend biedt ons meer, wat de aandacht verdient. Daar staat de aloude St. Maartenskerk, en zij vertoont nog aan de noordwestzijde hare oorspronkelijke Romaansche architectuur. De muren zijn hier van tufsteen en bezitten kleine rondboogvensters, die later echter die later echter werden dichtgemetseld.

Het is nog duidelijk te zien, dat de kerk aanvankelijk met één beuk, zonder transept, heeft bestaan. Ware het schip nog voor den eeredienst in gebruik, dan zou waarschijnlijk ook de tufsteen aan de zuidzijde nog zichtbaar zijn. Maar men heeft daar een paar vertrekken getimmerd, nieuwe kozijnen ingebroken en toen van de gelegenheid gebruik gemaakt om den gevel eens netjes te pleisteren.

In de latere middeleeuwen, vermoedelijk omstreeks 1500, werd het transept en het koor van gebakken steen aan het Romaansche schip toegevoegd. Blijkens een opschrift in den tegenwoordigen oostelijken muur der kerk is de koorsluiting in 1724 verwijderd. Bij het koor worden de gebakken steenen door lagen van tufsteen, van den vroegeren bouw overgebleven, afgewisseld.

De kerk heeft een zwaren toren, die ongetwijfeld nog een Romaansche kern bevat. Het bovendeel van den toren is blijkbaar onlangs hersteld. Beneden maakt een pleisterlaag een onderzoek naar het materiaal onmogelijk. De toren bevat een klok, door Henrich Wegewart in 1598 te Kampen voor Lutjebroek gegoten. De kerk van dit Noord-Hollandsche dorp is ongeveer 40 jaren geleden vernieuwd. Toen is waarschijnlijk de oude kerk naar Texel verhuisd.

Van binnen is het gebouw geheel gemoderniseerd. Slechts de 18e-eeuwsche predikstoel, de doophekboog en de kaarskronen getuigen nog van den vroegeren luister.

Vele zerken bleven in de kerk bewaard. Maar het zijn geen beroemde personen, die daaronder rusten. Toch zijn de opschriften wel belangrijk voor hem, die wil weten, hoe men oudtijds leefde en stierf.

Op een der zerken wordt den beschouwer een raadsel opgegeven, ter bepaling van den ouderdom des overledenen. Wij vinden dit nu niet gepast. Doch onze voorvaderen hebben daar anders over gedacht. Men heeft daar slechts „het Boek der Opschriften", door Van Lennep en Ter Gouw op na te zien en men zal merkwaardige staaltjes vinden.

Oosterend, De Waal en Den Burg bezitten ook Doopsgezinde kerken. Deze gebouwen zijn echter zóó eenvoudig, dat zij, ofschoon uit de vorige eeuw, geen enkel detail bezitten, dat de aandacht trekt. Zelfs is van buiten het kerk-karakter haast niet zichtbaar. Het schijnt, dat al van ouds de Doopsgezinden in zulke „predikloodsen" behagen hebben gehad.

Oostelijk van Oosterend ligt het gehucht Nieuwe Schild, dat voorheen meer beteekenis had dan tegenwoordig. Toen woonden hier de zeeloodsen, die later naar Den Helder verhuisden. De Texelsche oesters plachten ook hier gevangen te worden; maar de oestervisscherij is zoo goed als geheel verloren gegaan.

Een bezoek aan den polder Eierland, die het noordoostelijk deel van Texel inneemt, is alleen merkwaardig voor dengene, die in landbouw belang stelt. Want De Cocksdorp, dus genoemd naar een Rotterdammer, is een schepping van deze eeuw en oudheden zal men er tevergeefs zoeken.

TOT BESLUIT.

Wij zijn nu reeds geruimen tijd in twistgeschrijf met „De Aannemer". Aan dezen strijd zou wellicht al een einde zijn, als men ons beter wilde begrijpen.

Het is er ons niet om te doen, den „Aannemersbond" onaangenaam te zijn. Wij waardeeren dit lichaam, in zooverre als het tracht het aannemersvak te veredelen en te verheffen. Dat wij den goeden aannemer zéér hoog stellen, onze laatste hoofdartikelen hebben het bewezen.

Wij strijden slechts tegen die aannemers, al dan niet leden van bond of club, wier oneerlijke practijken bij de bekende rechtszaak gebrandmerkt werden.

Treedt de bond tegen die practijken met kracht op, dan zal het ons steeds genoegen doen dit te vernemen. Tot dusverre echter was het bondsorgaan nog maar al te dikwijls bereid, het verkeerde goed te praten. Er komt echter een kentering, waarvan wij reeds een teeken konden waarnemen.

Met de „club" schijnt het al heel geheimzinnig te zijn toegegaan. Hopen wij, dat het aan het bondsbestuur te danken geweest zij, dat dit onzedelijk lichaam werd opgedoekt. En spreken wij ten slotte den wensch uit, dat het bondsbestuur steeds waakzaam blijve, om iedere poging, die gedaan zou worden om soortgelijke samenrottingen weer tot stand te brengen, met al de kracht van zijn gezag den kop in te knijpen.

ACTE VAN BEKWAAMHEID VOOR HET MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken is bepaald, dat de commissie, belast met het examineeren van hen, die een acte van bekwaamheid wenschen te verkrijgen tot het geven van M. O. in hand- en rechtlijning teekenen en boetseeren, voor het jaar 1899 zitting zal houden te Amsterdam; is aan deze commissie tevens opgedragen het examineeren van hen, die in 1899 de acte van bekwaamheid verlangen voor het handteekenen, bedoeld in art. 65bis der wet tot regeling van het L. O.; en zijn benoemd: tot lid en voorzitter dier commissie W. B. G. Molkenboer, directeur der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam; tot leden: L. Beirer, leeraar aan de Rijksnorm. voor teekenonderw. en aan de Rijksschool voor kunstnijverh. te Amsterdam; H. L. Boersma, dir. der ambachtsschool alhier; J. Bubberman, leeraar aan de Rijks H. B. S. en aan de burgeravondschool te Leeuwarden; A. R. Cohen, leeraar aan de Rijksnorm. voor teekenonderw. en aan de Rijksschool voor kunstnijverh. te Amsterdam; H. A. C. Dekker, onderw. aan de Rijkskweekschool voor onderw. te Haarlem, wonende te Amsterdam; A. M. J. Diemont, leeraar aan de Rijks H. B. S. en aan de gemeent. teekenschool te Zalt-Bommel; H. J. Van Dijk, leeraar aan de 1e H. B. S. met 5-j. c. en aan de 2e ambachtsschool te Amsterdam; F. Th. Grabijn, leeraar aan de school voor kunstnijv. en onderw. aan de Rijksnormaallessen te Haarlem; P. M. A. Hermann, dir. der gemeent. teekenschool en onderw. aan de Rijksnormaallessen te Edam; Bart van Hove, dir. der school voor kunstnijv. „Quellinus" te Amsterdam; J. D. Huibers, leeraar aan de Rijksnorm. voor teekenonderw. en aan de Rijksschool voor kunstnijv. te Amsterdam; J. De Jong Hzn., leeraar aan de Rijks H. B. S. te Zwolle; H. Kromhout Czn., leeraar aan de school voor kunstnijv. „Quellinus" en aan de industrieschool van de Mij. voor den Werkenden Stand te Amsterdam; J. C. U. Legner, leeraar aan de Rijks H. B. S. en aan de burgeravondschool te Utrecht; W. Meerwaldt, hoofd eener openb. lag. school te Amsterdam; J. H. A. Mialaret, hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten, Haag; T. H. A. A. Molkenboer, leeraar aan de industrieschool van de Mij. voor den Werkenden Stand te Amsterdam; C. W. Nijhoff, dir. der teekenschool voor kunstambachten te Amsterdam; H. Rozenbeek, leeraar aan de Rijks H. B. S. te Heerenveen en onderw. aan de Rijksnormaallessen te Sneek, wonende te Heerenveen; G. A. Scholten, leeraar aan de H. B. S. en aan de burgeravondschool te Tiel; H. J. De Vries, dir. der burgeravondschool en leeraar aan de H. B. S. met 5-j. c. te Haarlem; B. W. Wierink, dir. der industrieschool van de Mij. voor den Werkenden Stand en leeraar aan de gemeent. kweekschool voor onderws. en onderwijzeressen te Amsterdam; W. Zwier Gzn., leeraar aan de 4e H. B. S. met 3-j. c. en teekenonderw. aan openb. lagere scholen te Amsterdam.

VERBETERING.

Op blz. 212 van het vorig nummer, tweede kolom, achtste regel van onderen, leze men voor „zwavelzure magnesia" „zwavelkies".

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Amsterdam. Nu verleden jaar een crediet van ƒ 85,000 door de Kamers werd toegestaan voor 's Rijks museum, is de bouwmeester Dr. Cuypers in staat gesteld gevolg te geven aan het voornemen om een der torens van het rijksmuseum van een carillon te voorzien. Een carillon van den toren te Arnemuiden, een werk van Hemony, werd voor deze eereplaats bestemd. Van het stel klokken, dertig in getal, zijn er drie gebarsten, welke alzoo opnieuw gegoten moeten worden. Dit overgieten is toevertrouwd aan den 82-jarigen klokkengieter Fritze, te Aarle-Rixtel bij Helmond, die in het bezit is van oud gereedschap, dat eens aan Hemony zelven heeft toebehoord. 't Zal nog wel twee jaren duren duren eer het carillon in orde zal zijn gebracht.

— Zondag wordt in Arti de tentoonstelling geopend van teekeningen en ontwerpen voor kunstnijverheid en wandversiering, vervaardigd door den heer K. Sluijterman.

HAARLEM. In het trapportaal van het Museum van Kunstnijverheid, werd een gevel van een huis uit de Padangsche Bovenlanden op de natuurlijke grootte opgesteld. Deze woningen worden op palen gebouwd en zijn vaak zeer groot, daar telkens als de familiekring door huwelijk zich uitbreidt, er een gedeelte wordt aangebouwd om het nieuwe paar te huisvesten.

De houten huizen der Pangoeloe's of de Pangoeloe's Ketjil, van de Soekoes, de groote en kleine hoofden der verschillende families, zijn veelal van ornementaal beeldhouwwerk voorzien en geheel met kleuren opgewerkt. De polychrome sculpturen dezer huizen vertoonen ons door hunne bijzondere fraaie ornementiek alsook door de combinatie der kleuren eene eigenaardige kunstuiting, die van een uitstekenden smaak en een gezonde kunstopvatting getuigt.

De groote verscheidenheid der oorspronkelijke stukken, die onlangs uit de Padangsche Bovenlanden werden medegebracht, vormen naast den reeds genoemden gevel een aanzienlijk materiaal, waardoor wij met deze kunstuiting kennis kunnen maken. In vereeniging met de afgietsels der Hindoemonumenten, die nog onlangs werden aangevuld, en nog gedurende eenigen tijd in genoemd Museum tentoongesteld blijven, geeft dit geheel ons eenig denkbeeld omtrent de kunst zooals zij in vroeger tijden op Java bloeide, en hoe zij op het oogenblik nog op Sumatra wordt uitgeoefend.

— In de bovenzalen der school voor kunstnijverheid te Haarlem wordt thans eene tentoonstelling gehouden van het werk der leerlingen, dat gedurende het afgeloopen schooljaar vervaardigd werd.

Genoemde school bekleedt onder de inrichtingen, die zich door het aankweeken van geschikte werkkrachten de ontwikkeling van het kunstambacht in ons land ten doel stellen, eene voorname plaats; er werden dan ook reeds een groot aantal leerlingen tot de practijk voorbereid, die al dadelijk na het verlaten der school nuttige diensten hebben bewezen, omdat het onderwijs, zonder de theoretische vakken te verwaarloozen, in hoofdzaak op de practijk gericht is.

Over het algemeen straalt in het tentoongestelde werk de eigenaardige richting van het onderwijs door. Wij bemerken dan ook in de verschillende versieringsmotieven, die geheel op de natuur zijn gebaseerd, zeer veel oorspronkelijkheid die, naar mate de aanleg van den leerling daartoe vatbaar is, op den voorgrond treedt. Naast het teeken- en schilderwerk, dat van een ernstig streven getuigt, vinden wij op deze tentoonstelling de practische oefeningen der decoratieschilders, de teekenstudiën naar toegepaste kunst, als ook de boetseerwerken, de houtsnijwerken en de werkstukken der artistieke metaalbewerking. Laatstgenoemde afdeelingen vooral zijn van zeer practischen aard en het werk dat thans is tentoongesteld geeft zekerheid, dat er degelijke werkkrachten worden gekweekt.

De school verkeert, wat het aantal leerlingen betreft, in grooten bloei; over 1899 maakten 48 leerlingen gebruik van het onderwijs, doch de middelen waarover de school kan beschikken zijn ontoereikend en het bestuur der school heeft dan ook met zeer vele bezwaren te kampen.

Wij mogen niet uit het oog verliezen dat het kunstambacht in alle landen een tijdperk van ontwikkeling is ingetreden, en dat aan zijne beoefenaars hoogere eischen worden gesteld dan vroeger het geval was. Wil men derhalve de leer ingen voldoende voorbereiden om later met vrucht werkzaam te zijn, dan moet het onderwijs daaraan kunnen voldoen. Het valt niet te ontkennen dat met de ontwikkeling van het kunstambacht zich tevens de bronnen hebben uitgebreid, waardoor de artistieke handenarbeid tot de welvaart van een land kan medewerken. Het is dus onze plicht er naar te streven de buitenlandsche concurrentie het hoofd te bieden en voor de Nederlandsche producten op de wereldmarkt eene plaats te veroveren.

ARNHEM. Zoowel het verslag van het verhandelde in de afdeelingen over het ontwerp-reglement op den provincialen waterstaatsdienst en de instructie voor den hoofdingenieur van dien dienst, als het voorstel omtrent ingekomen adressen, in zake de opengevallen betrekking van hoofdingenieur, zijn thans in druk verschenen.

De voorstellen van Gedep. Staten zijn blijkbaar niet gunstig ontvangen en in de meeste afdeelingen rezen bedenkingen:

1°. tegen de ontworpen herziening van het reglement en de instructie van den hoofdingenieur in verband met een benoeming van laatstgenoemde;

2°. tegen het ontwerp-reglement zelf, waardoor in verschillende afdeelingen wijziging van verscheidene artikelen wenschelijk geacht werd.

De omstandigheid, dat door aanneming van het voorgestelde nieuwe reglement de betrekking van hoofdopzichter-ingenieur zal worden opgeheven, is oorzaak dat men bezwaren heeft om eerst het reglement te herzien en daarna den hoofdingenieur te benoemen, omdat daardoor de Staten voor het alternatief zouden komen te staan om òf den tegenwoordigen hoofdopzichter-ingenieur als ambtenaar der provincie op te offeren òf — wilde men dat niet — hem te benoemen tot hoofdingenieur. Het eerste zou in de hoogste mate hard en onbillijk zijn, het tweede zou in strijd zijn met de vrijheid der Staten om den ambtenaar te kiezen, die hun het meest in het belang der provincie wenschelijk voorkomt.

Sommige leden meenden ook, dat het reglement de sporen droeg van haastige samenstelling, waardoor de redactie van sommige artikelen te wenschen overliet.

Ook rees de vraag, waarom de betrekking van hoofdopzichter-ingenieur niet in de nieuwe regeling voorkomt.

Verder zijn enkelen van meening, dat het niet wenschelijk is het salaris van den hoofdingenieur te fixeeren op ƒ 4000; eene speling tusschen ƒ 3500 en ƒ 4500 zou huns inziens aanbeveling verdienen.

Enkele leden willen het ontwerp-reglement renvoyeeren aan Gedep. Staten en in de aanstaande najaarszitting een hoofdingenieur benoemen.

In de zitting van Woensdag jl. werd de jaarwedde op ƒ 4000 vastgesteld.

— Van de „Obernkirchener Sandsteinbrüche" ontvingen wij eene brochure, waarin deze bekende zandsteen besproken wordt; de vele gebouwen en monumenten, waarin de steen zoowel vroeger als in den tegenwoordigen tijd verwerkt is, worden daarin opgesomd, benevens getuigschriften van verschillende bouwmeesters, o. a. van dien van den Keulschen Dom, die verklaart dat de Obernkirchener zandsteen de eenige in Duitschland is die geheel aan den invloed der buitenlucht weerstand kan bieden; niet minder dan 36,748 M³ werden aan den Dom verwerkt. In het boekje wordt voorts de uitslag van verschillende proefnemingen van het koninklijk proefstation voor bouwmaterialen te Berlijn openbaar gemaakt. Vertegenwoordiger dezer groeven is de heer Ferdinand Engers, te Amsterdam.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

verleend een tweejarig verlof wegens ziekte aan den ingenieur 2e kl. B. M. Blijdenstein;

toegevoegd aan den chef der 5e waterstaatsafdeeling, de ingenieur 2e kl. G. Ph. M. de Pelser Berensberg;

tijdelijk gesteld ter beschikking, ten einde dienst te doen als adspirant-ingenieur, de ambtenaar op wachtgeld Jhr. R. R. L. de Muralt, en als opzichter 2e kl., de ambtenaar op non-act. H. J. Broekens, laatstelijk opzichter 2e kl.

— Benoemd door den directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid tot ingenieur 1e klasse de ter beschikking gestelde ambt. op wachtgeld A. Ch. Nieuwenhuys;

— De Minister van Waterstaat heeft benoemd tot buitengewoon opzichter: M. W. Berrevoets te Roermond en J. de Kluiver Az. te Philippine bij de verdediging van de Noordzeekust; W. P. H. Lommertzen te Alblasserdam bij het maken van drijvende aanlegplaatsen met toeleidende bruggen en lichtopstanden voor de tramweghaven aan het Zijpe, en A. J. van den Oever bij de voortzetting der verbetering van de Maas onder Alem en Driel.

— Bij het kadaster is:

eervol ontslag verleend, op verzoek, aan N. F. Perk, te Dordrecht, als landmeter 1e kl.;

benoemd tot landmeter 1e kl. J. Boer Hz., te Utrecht, thans 2e kl., en tot landmeter 2e kl. F. H. A. J. Bingen, te Delft, thans 3e kl.

— Tot directeur van het gemeentelijk electrisch bedrijf te Amsterdam werd benoemd de heer A. W. Ressing, onderdirecteur der fabriek voor gas en electriciteit te Rotterdam.

— Te Scheveningen overleed de architect J. W. Boerbooms in den leeftijd van bijna 50 jaren.

— De heer A. Labrijn, opzichter 1e kl. bij den dienst van weg en werken van de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen alhier, is met ingang van 1 Juli jl. benoemd tot hoofdopzichter bij genoemden dienst.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bekwaam opzichter-teekenaar. Adres met opgraaf waar men gewerkt heeft, lett. S W. 799, *Nieuws v. d. Dag.*

— Gemeente-architect te Hoorn, tevens directeur van en leeraar in het rechtlijnig teekenen (acte M²) aan de Burgeravondschool en Ambachtsteekenschool, geschiktheid bezittende tot het geven van vakteekenonderwijs. Jaarwedde ƒ 2000. Adres op zegel vóór 31 Juli aan den Gemeenteraad.

— Bouwk. opzichter te Rangoon, Britsch Burmah, voor ongeveer 2½ jaar. Vereischten: R.-K., ongeh., bekend met de uitvoering van kerk- en gewelfbouw en met de Fransche en Engelsche taal. Jaarwedde ƒ 1500 tot ƒ 2000. Vrije overtocht 1e kl. Adres met getuigschr. enz. den arch.-civ.-ing. Jos. Th. J. Cuypers, Amsterdam.

— Bekwaam bouwkundig teekenaar, in staat zelfstandig te detailleeren en als chef de bureau op te treden. Salaris ƒ 100 à ƒ 125 per maand, met jaarl. verhooging. Een korten tijd op proef werken wordt vereischt. Adres lett. S Z, Alg. Advert.-Bureau W. Meerkotter, Amsterdam.

— Bouwkundig opzichter bij den arch. W. Langhout Gz., Weesperzijde 62, Amsterdam.

— Onderdirecteur bij de fabrieken voor gas en electriciteit (meer bijzonder voor de afd. electriciteit) te Amsterdam. Aanv. jaarwedde ƒ 2500, met vrije woning enz. Adres op zegel vóór 1 Sept. aan Burg. en Weth.

Vervolg der Aankondigingen.

WOENSDAG, 19 Juli.

Twello, te 11 uren, door burg. en weth. van Voorst: eenige timmer, metsel- en verfwerken aan gemeentegebouwen, in 8 perc.

DONDERDAG, 20 Juli.

Diepenveen, te 4 uren, door H. J. Wietink, in „Café Zandbergen": het weder-opbouwen van de afgebrande boerderij „het Hekke" nabij de Platvoet. Inl. bij den timmerman G. Meijer aldaar. Aanw. 20 Juli, te 2 uren.

Zwolle, te 5 uren, bij Spantman, aan de Sassenpoort: het maken van afscheidingen enz. voor de te houden hasddraverij in de Wipstrikkerallee. Inl. bij den arch. D. de Herder. Aanw. 20 Juli, te 11 uren.

VRIJDAG, 21 Juli.

Apeldoorn, te 12 uren, door burg. en weth: het doen van verf- en behangwerk aan verschillende gemeentegebouwen. Inl. bij den gemeentearchitect.

ZATERDAG, 22 Juli.

Amsterdam, te 11 uren, door de firma J. H. de Bussy, in het „American-hotel": het maken van een gebouw naast en tot vergrooting van de Mercuurstoomdrukkerij in de Rustenburgerstraat no. 148 en Kuiperstraat, en het bebouwen van het open terrein vóór de bestaande fabriek aan de Rustenburgerstraat. Inl. bij den arch. J. van Looij.

Murmerwoude (Fr.): het afbreken en vernieuwen van een houten ophaalbrug over de Dwarsvaart bij de chichoreidrogerij van A. Prakken. Aanw. 22 Juli, te 10 uren. Bilj. inz. te 12 uren.

Ruurlo, te 3 uren, in het koffiehuis „de Klok": het herbouwen van de afgebrande woning „de Grinteboer". Bilj. inz. 21 Juli, bij W. Huitink aldaar. Aanw. 20 Juli, te 4 uren.

Warnsveld, te 2 uren, door kerkvoogden der Ned.-Herv. kerk, in „de Pauw": eenige herstellingen en onderhoudswerken aan en in de kerk en pastorie te Warnsveld. Inl. bij den bouwk. D. J. van Loo te Zutfen. Aanw. 20 Juli, te 2 uren.

Wonseradeel, te 10½ uren, door burg. en weth.: 1o. het vernieuwen en herstellen van 505 M². bestrating te Lollum, Makkum en Pingjum; 2o. het vloeren van een platte laag voor hoefslag, in 2200 M. kunstweg. Aanw. 18 Juli, te 8 uren, te Pingjum.

MAANDAG, 24 Juli.

Delft, te 12 uren, door den directeur der artillerie inrichtingen, op zijn bureel: de levering van beddingplanken, grenen, lang 4 M., en grenen ribben no. 1.

WOENSDAG, 26 Juli.

Rotterdam, te 12 uren, door dijkgraaf en heemraden van den polder Prins Alexander, in het Algemeen Verkooplokaal aan het Oostvestplein: a. het onderhoud tot 15 Juli 1900 van de kunstwerken behoorende aan den polder; b. het onderhoud van gedeelten straat- en grintweg en de Rottekade van den polder. Aanw. 22 Juli. Inl. bij den hoofdopzichter W. Brandsma Jhz. Oostzeedijk 49, Rotterdam.

Utrecht, te 7 uren, door den heer H. Oostveen, in „Café de Boer", Biltstraat: het schilderwerk van 13 heerenhuizen. Aanw. 19 Juli, te 11 uren, aan de Kievitstraat no. 16.

DONDERDAG, 27 Juli.

's-Gravenhage, te 2 uren, door burg. en weth.: het rioleeren en bestraten van straten ten westen van de Breughelstraat en het aanleggen, rioleeren en bestraten van straatgedeelten in het verlengde van de Zuidsingels. Aanw. 24 Juli, te 11 uren, aan de gemeentewerf.

VRIJDAG, 28 Juli.

's-Gravenhage, te 11 uren, door den min. van marine: het vergrooten van de bestaande gasfabriek bij de berghaven aan den Hoek van Holland. Aanw. 22 Juli, van 1—2 uren.

's-Gravenhage, te 1 uur, door het min. van waterst.: 1o. de aanleg van eene lijn met twee draden langs den spoorweg tusschen Zaandam en Alkmaar en tusschen Zaandam en Hoorn, alsmede het uitvoeren van eenige daarmede in verband staande werkzaamheden. Ram. ƒ 5245.

2o. Het bijspannen van zes draden aan de palen der lijn tusschen Amsterdam en Zaandam. Ram. ƒ 1865. Inl. bij den hoofding. der telegraphie te 's-Gravenhage en den ing. te Amsterdam.

's-Gravenhage, te 1 uur, door het min. van waterst: het herstellen en verbeteren van de lijn tusschen Meppel en Groningen, alsmede het bijspannen van twee draden aan de palen van die lijn. Inl. bij den hoofding. der telegraphie te 's-Gravenhage en den ing. te Zwolle. Ram. ƒ 2230.

Rotterdam, te 11 uren, ten kantore der fabrieken voor gas en electriciteit, aan den Oostzeedijk: de levering van 835,710 KG. gegoten-ijzeren buizen en hulpstukken. Inl. aan gen. kantoor.

DINSDAG, 1 Augustus.

Utrecht, te 2 uren (locale tijd), door de Maatschappij tot expl. van Staatsspoorw., aan het centraalbureau: b stek no. 774, het wijzigen van sporen en wissels, het verbreeden van het tweede perron, het wijzigen en uitbreiden der perronoverkapping, het maken van een tweeden doorgang onder den spoorweg en eenige diverse werken op het station Aanw. 25 Juli, te 10½ uren (spoortijd). Ram. ƒ 82,600. (Zie adv. in no. 28.)

MAANDAG, 7 Aug.

's-Gravenhage, te 10 uren, door het min. van waterst., aan het gebouw van het prov. best.: het uitdiepen van een gedeelte van den Hollandschen IJsel onder de gemeenten Gouda en Goudérak. Inl. bij den hoofding. Van Hooff te 's-Gravenhage, den ing. Kempers te Gorinchem en den opz. Straater te Gouda. Aanw. 31 Juli Ram. ƒ 2500.

Op onbepaalden datum.

Bolsward: het verbouwen van een woonhuis aan de Koemarkt. Inl. bij den arch. K. Tromp.

Drachten, door C. Kanninga: het bouwen van een woon- en winkelhuis. Inl. bij S. H. Kuilstra.

Marssum (Fr.): een belangrijke vertimmering aan de boerenhuizing, bewoond door K Jepma. Inl. bij M. S. Nieuwland aldaar. Aanw. 22 Juli, te 10 uren.

Metslawier (Fr.),: het bouwen eener boerenhuizing en schuur met lijtshuis nabij Bollingwier onder Nijkerk. Inl. bij den arch. D. Booijenga te Metslawier. Aanw. 22 Juli, te 1 uur.

Leeuwarden: het lei- en loodgieterswerk aan de godsdienstschool met woning, Perks raat no. 40 en 38. Inl. bij den arch. J. D. Bruns aldaar. Aanw. 17 Juli, te 11 uren.

Wommels: het uitdiepen van 1070 M. opvaart. Inl. bij D. Wijma.

Prijsopgave gevraagd.

Haarlem, door den heer J. Slabber, Baan 19. Rijnsteen, dakpannen, kalk, tras, vuren- en grenenhout

Vervolg der uitslagen.

's-Gravenhage, 13 Juli: het aanleggen, rioleeren en bestraten van straten ten Zuiden van de Vaillantlaan; ingek. 23 bilj., als: H. van Rhijn, Naarden, ƒ 45,744; G. Visser Gz., IJmuiden, ƒ 39,700; L. Volker Jr., Maarssen, ƒ 39,400; W. A. Verbruggen, Waddinxveen, ƒ 36,200; S. Schoonboom, Voorburg, ƒ 35,690; C. Boelhouwer Dz., Giessendam, ƒ 35,283; C. Zanen Hz., Ammerstol, ƒ 34,900; P. J. Dubbelman, Dordrecht, ƒ 34,850; H. van Wijngaarden, Hardinxveld, ƒ 34,371; B. W. de Blécourt, Nijmegen, ƒ 34,200; F. Kleyn en L. van Houwelingen, Dordrecht en Hardinxveld, ƒ 34,180; H. Bomert, 's-Gravenhage, ƒ 34,000; A. van der Meijden Az., Hardinxveld, ƒ 33,800; C. Boer Az., Sliedrecht, ƒ 33,700; H. Wienhoven Jr., Rotterdam, ƒ 33,180; J. v. Noordenne, Utrecht, ƒ 32,992; G. Vlot Gz., Hardinxveld, ƒ 32,900; G. v. d. Drift, id., ƒ 30,000; N. Pons Nz., 's-Gravenhage, ƒ 28,750; J. Bok, 's-Gravendeel, ƒ 28,300; A. de Waerd en J. C. Diercks, 's-Gravenhage, ƒ 28,190; G. v. d. Elshout, idem, ƒ 26,814; J. v. d. Elshout Gz., Scheveningen, ƒ 26,570.

Maassluis, 14 Juli: het dempen van een gedeelte sloot, het onder profiel brengen van het Zandpad, benevens het bestraten, rioleeren en afrasteren van het Zandpad; ingek. 11 bilj., als: R. Maarleveld, Vlaardingen, ƒ 6039; W. Kriens, Brielle, ƒ 5300; B. Muis, Hillegersberg, ƒ 4998; P. van Dongen Jzn., Rotterdam, ƒ 4985; S. Schoonboom, Voorburg, ƒ 4926; J. Stuurman, Ammerstol, ƒ 4885; Jac. Vogel, Vlaardingen, ƒ 4650; L. van Rossen, Maassluis, ƒ 4400; J. de Kloe, Alblasserdam, ƒ 4256; M. Goossen, Maassluis, ƒ 4082; J. P. Wimmers, Maassluis, ƒ 3995. Gegund.

Haarlem, 14 Juli: het bouwen van 49 woonhuizen, a. met en b. zonder zolderkamertjes, buiten de Amsterdamsche Poort te Haarlem, voor de Coöperatieve Bouwvereeniging „Ons Doel", onder beheer van den arch.-ing. J. A. G. van der Steur; ingek. 12 bilj., als:

	a.	b.
J. J. Guldemond	ƒ 95,000	ƒ 93,000
C. J. Cramer	„ 92,470	„ 91,000
A. Rinkema	„ 92,180	„ 91,430
B. Hagen	„ 92,104	„ 91,082
W. A. v. Zanten	„ 91,980	„ 90,273
J. A. Jonker	„ 91,780	„ 90,650
J. W. v. Sante	„ 91,698	„ 90,082
J. v. d. Boogaard	„ 91,100	„ 89,750
H. v. 't Wout	„ 90,800	„ 89,600
G. Nonnekes	„ 89,800	„ 89,000
J. F. Bakker	„ 87,362	„ 85,990
H. London	„ 86,880	„ 84,880

Allen te Haarlem.

Tiel, 14 Juli: het bouwen van 3 heerenhuizen voor rekening van de heeren v. d. Sijp en v. Krieken, aan den Stationsweg te Tiel, onder beheer van den arch. P. G. Buskens; ingek. 12 bilj., als: J. M. Roos, Nijmegen, f 22,000, W. v. d. Wacht, idem, f 21,997, A. v. Hellemond f 21,200, Beutener f 20,000, v. Alphen f 19,900, C. Post en N. de Man f 19,782, Hovers, Tilburg, f 19,500, Kocken, idem, f 19,400, Berndsen, Nijmegen, f 18,999, Ilmer f 18.284, G. Konings f 17,888, v. Mameren, Asch, f 17,688. De overigen te Tiel.

's-Gravenhage, 14 Juli: de aanleg van eene electrische geleiding tusschen Breukelen en Nigtevecht; ingek. 4 bilj., als: K. Appel, Spanbroek, ƒ 1132; H. T. van Essen, Halfweg, ƒ 1073; G. M. Jochems, Vreeswijk, ƒ 1034; W. van Dijk, Utrecht, ƒ 958.

Leeuwarden, 14 Juli: het uitvoeren van baggerwerk in de haven en vóór den mond van de haven te Stavoren, het met baggergrond dempen van de Blokhuisgracht en het ophoogen van het gedeelte zeewering, het zoogenaamde Schapenland; ingek. 4 bilj., als: F. J. Schaafsma, Harlingen, f 16,100; H. de Waal, Zalt-Bommel, f 16,000; L. Volker. Utrecht, f 12,850; P. Bos Az., Gorinchem, f 12,600. Ram. f 11,900.

Dordrecht, 14 Juli: het bouwen van een winkelhuis met bovenwoning, onder beheer van de architecten Waals en Boest van Reijn; ingek. 11 bilj., als: A. Schouten f 11,700; J. D. Nodelijk f 11,529; J. H. van Hoven f 11,270; C. J. Seijffers f 11,000; G van Dongen f 10,940; I. Bouwman Jr. f 10,828; Th. Smeulers f 10,529; A. Boelhouwers f 10,266; H. P. Slegt f 10,099; C. Weber f 9980. J. Kooijman Lzn. f 9896. Gegund. Allen te Dordrecht.

Middelburg, 14 Juli, voor rekening der genie: a. het doen van herstellingen aan de kaaimuren en vernieuwing van schermpalen; ingek. 4 bilj., als: P. J. Fiegen voor metselwerk f 18.20 per M³, voegwerk f 0.67 per M². en uittrekken en inslaan van palen voor f 103; W. v. Uije en Zn. resp. voor f 16.85, f 0.55 en f 90 25; A. Barentse resp. voor f 16 98, f 0,55½ en f 88; H. P. v. d. Ree en Zn. resp. voor f 16.90, f 0.54 en f 85.

b. Het verrichten van verfwerk aan verschillende gemeente-gebouwen; minste inschrijver: F. Machenaud en Zn., f 289.

c. Het verrichten van teerwerk aan remmingswerken, bruggen enz.; minste inschrijver: P. J. Fiegen, f 193. Allen te Middelburg.

Zwolle, 14 Juli: het verrichten van baggerwerk tot verdieping van het vaarwater tusschen de beide leidammen in het Zwolsche diep en daarbuiten in zee, in de provincie Overijssel; ingek. 7 bilj., als: A. L. van Wijngaarden Gz., Sliedrecht, f 0.29$^{6}/_{10}$; J. van Noordenne, Utrecht, f 0.29$^{5}/_{10}$; J. P. de Groot, Giesendam, f 0,29$^{7}/_{10}$; A. Visser, Haarlem, f 0.29$^{9}/_{10}$; A. F. Volker, Sliedrecht, f 0.29$^{9}/_{10}$; T. Volker, Dordrecht, f 0.29$^{9}/_{10}$; H. de Waal, Zaltbommel, f 0.24. Alles per M³.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag den 1n Augustus 1899***, des namiddags ten **2** ure *(lokale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 774.

Het wijzigen van sporen en wissels; het verbreeden van het tweede perron; het wijzigen en uitbreiden der perronoverkapping: het maken van een tweeden doorgang onder den spoorweg en eenige diverse werken op het station ARNHEM.

Begroting ƒ 82600.—.

De besteding geschiedt volgens § 73 van het bestek.

Het bestek ligt van den 11n Juli 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park, en aan het Bureau van den Heer Sectie-Ingenieur **D. MOLENAAR**, te *Zutphen*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 25n Juli 1899, ten 10 ure 30 voormiddag (*West Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 7n Juli 1899.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37**,
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

HOUTEN
Parketvloeren.

GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG

TATTERSALL & HOLDSWORTH,
ENSCHEDE.
Globe, Works en Stores.

Aanleg van **Centrale verwarming** in **SERRES, BROEIKASSEN,** PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz.
HANDEL in **Wand-** en **Muurtegels.**
Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **86 Rokin.**
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

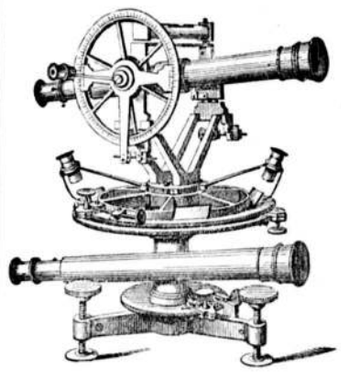

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS,** enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

VAN RIJN & Co.,
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b.d. Nieuwe Binnenweg.

SPIEGEL- en VERSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

Firma Van Lelijveldt en Hubrecht. G. SCHUTTE J.Fzn.
Valkenburg bij Leiden.
SCHELPKALKFABRIEK en HANDEL in STEENKALK en TRAS.
Agenten te Rotterdam de Heeren LAURENS & Co., Zuidblaak No. 73.
Directie te Valkenburg de Heer SENFF.

GASMOTOR
TE KOOP aangeboden.
1½ jaar gebruikt.
Merk GROSSLEY—OTTO.
9 PAARDEKRACHT.
Te bevragen: **LIPS — *Dordrecht.***

W. J. WEISSENO,
Nieuwendijk 111, Amsterdam.
Fabriceert: GEIJKTE DUIMSTOKKEN, Twee- en Vijf Meterlatten, STALEN MEETKETTINGEN, Bakens, Jalons,
KOPEREN EN STALEN
Peillijnen, Peillooden, Peilstokken,
PEILSCHALEN enz.
Magazijn van Passerdoozen,
TEEKENBEHOEFTEN
en Optische Instrumenten.
EQUERRES, PRISMA'S enz.

HOUTCEMENT
BEDEKKINGEN worden tot **billijke prijzen** en onder **garantie** geleverd door
W. J. VAN ELDEN Hz.
Lood- en Zinkwerker,
Singel 229 b/d Paleisstraat,
AMSTERDAM.
Vertegenwoordiger der sedert **1868** gevestigde firma **CARL SCHMIDT & Co.,** te *HIRSCHBERG in Silezie.*
Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar.

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken en Tuinkoepels.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 29. ZATERDAG, 22 Juli 1899.

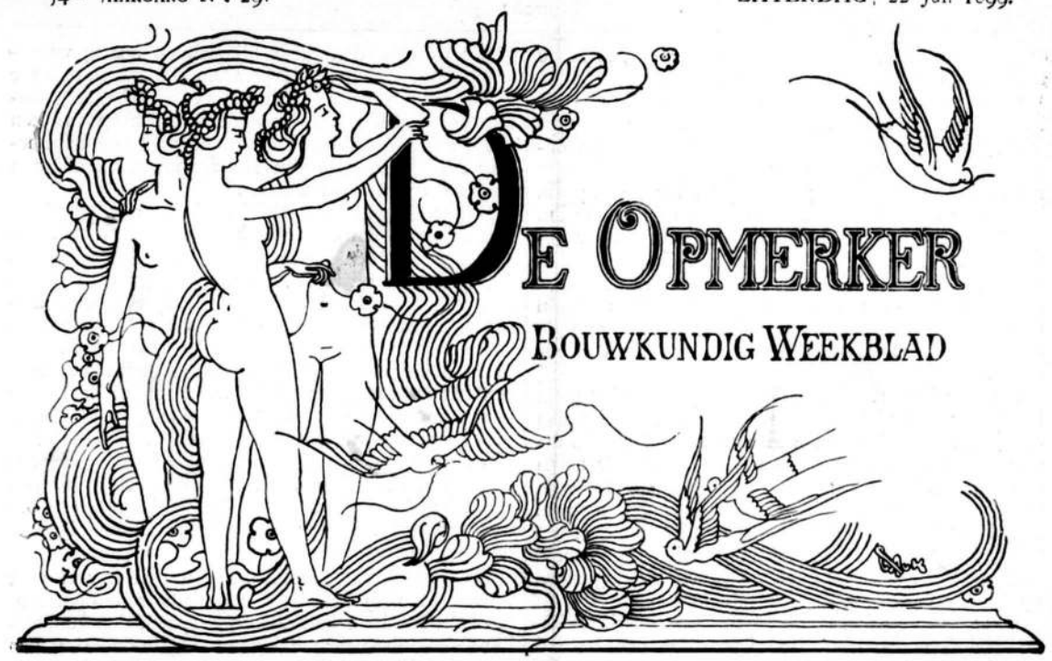

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met: plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsirgen, slechts tweemaal gerekend.

DE OUDHEIDKUNDIGE BOND.

De oudheidkunde is een wetenschap van verbazenden omvang. Iederen dag wordt het veld, waarop de oudheidkundige arbeiden kan, meer uitgebreid. Te verwonderen is het dan ook niet, dat de betrekkelijk weinige ernstige oudheidkundigen, die ons vaderland telt, zich ieder een afgebakend terrein hebben gekozen, om op te werken.

Ook zelfs met den besten wil waait iemand de kennis der zaken van het verledene maar zoo niet aan. Er is geen wetenschap, die zooveel ervaring vereischt als de archeologie. Sinds het verzamelen van bric-à-brac tot den bon ton is gaan behooren, heeft het fabriceeren van nagemaakte oudheden een hooge vlucht genomen. Menig oudheidliefhebber, die nog de noodige ervaring mist, is al door deze handige nabootsing bedot.

Op verschillende plaatsen van ons vaderland hebben de oudheidminnaars vereenigingen van meer of minder beteekenis gesticht. Die vereenigingen hebben zich thans tot een bond vereenigd.

Wij leven in een tijd van bonden, en zoo kan het ons niet verbazen, dat ook de oudheidkundigen in vereeniging kracht gaan zoeken. Het komt er nu maar op aan, van die kracht een goed gebruik te maken.

Men herinnert zich, hoe het vorig jaar de Tweede Kamer bij de behandeling der begrooting de post „boekwerken en andere voorwerpen van kunst en wetenschap" met ƒ 10.000 verminderde. Men herinnert zich eveneens hoe deze vermindering niet bedoeld was als bezuiniging, maar als een blijk van ongenoegen der Kamer over de wijze, waarop de referendaris Jhr. De Stuers zijn taak opvatte.

Het bestuur van den Oudheidkundigen Bond (was bond van oudheidkundigen niet beter?) komt nu op deze zaak terug. Het betreurt de vermindering, omdat „de kans op de zeer noodige en zeer gewenschte aanvulling der rijksverzamelingen door aankoopen op de dit jaar gehouden veiling van de eerste afdeeling van de bekende collectie van het kasteel Heeswijk, hierdoor voor een groot deel benomen is". Maar „een in de eerste plaats bevoegd beoordeelaar" (in wien wij onzen zegsman in zake het verouderen van den heer De Stuers vermoeden) schreef aan „De Kroniek", dat de Oudheidkundige Bond, dit opmerkende, toonde niet op de hoogte te zijn, want „de waarheid is, dat de dit jaar gehouden veiling gelukkig zeer weinig aanbood, wat voor onze musea van belang was", zoodat „het kleine door den Minister van Binnenlandsche Zaken beschikbaar gestelde crediet voldoende is geweest die voorwerpen aan te koopen, waaraan behoefte was". Ja, dezelfde bevoegde beoordeelaar verzekert zelfs, dat dit jaar geen veilingen van Heeswijker oudheden meer zullen worden gehouden.

Het bestuur van den Oudheidkundigen Bond meent „met kracht te moeten aandringen op het verleenen van een crediet op de begrooting voor het jaar 1900, ten einde althans van de in dat jaar te wachten zeer belangrijke veilingen van de andere afdeelingen der collectie het meest gewenschte voor ons land te kunnen behouden".

De adressanten zijn er vroeg genoeg bij. Gevraagd mag zelfs worden, of zij niet beter hadden gedaan met nog zoolang te wachten, totdat de ontwerp-begrooting openbaar zou zijn geworden. Was dan de bedoelde post niet uitgetrokken, dan had er op aangedrongen kunnen worden, dat dit alsnog zou geschieden. En kwam zij op de begrooting voor, dan had een adres tot handhaving daarvan meer indruk gemaakt als het tegen den tijd, dat de Kamer er over

beraadslagen zou, ware ingediend. Of ligt het in de bedoeling dan andermaal te adresseeren?

Ondertusschen, het geval is niet zoo eenvoudig als het schijnt. Er bestaat bij de Kamer, die sinds verleden jaar geen noemenswaardige veranderingen onderging, ontevredenheid over de handelingen van den referendaris der afdeeling Kunsten en Wetenschappen. Waardoor die ontevredenheid ontstaan is, wij weten het allen. De Mauritshuis-zaak, die onlangs weer opflikkerde, zal zeker de stemming van de Kamer niet hebben verbeterd. Wanneer de Minister van Binnenlandsche Zaken, om zich niet andermaal aan een échec bloot te stellen, het bedoelde crediet van de begrooting laat, dan behoeft dit niemand te verwonderen.

De heer De Stuers is nu de hinderpaal, en het moet hard voor hem wezen, dit te beseffen. Wilde hij zich opofferen, wilde hij zijn zetel aan iemand anders afstaan, men kon zeker zijn, dat de Kamer zelfs tegen een belangrijke som voor aankoopen op Heeswijk geen bedenking zou hebben. Zooals de zaken nu staan, zou de heer De Stuers zijn vaderland een dienst bewijzen door heen te gaan. Maar er behoort grootheid van geest toe, om zich zoo ten bate van het algemeen op te offeren.

Het adres van den Oudheidkundigen Bond, onderteekend door den man, die ook aan het hoofd stond van de ambtenaren, die den heer De Stuers op zoo zonderlinge wijze hun sympathie betuigden, is ongetwijfeld een poging, om den referendaris te steunen. Maar wie een vuur wil blusschen, moet er geen olie op gieten.

En nu was het zeker niet goed gezien, om den heer De Savornin Lohman hard te vallen over hetgeen hij verleden jaar aan de Kamer mededeelde. Want de heer Lohman, men weet het, is een verklaard tegenstander van den referendaris, die ook onder zijn Ministerschap de afdeeling Kunsten en Wetenschappen bestierde. De oud-Minister zal zich ongetwijfeld door den Bond geen schrik aan laten jagen, maar veeleer door de opmerkingen van het adres tot verklaarbaar verzet worden geprikkeld.

Wij achten derhalve het eerste optreden van den Oudheidkundigen Bond niet bijster gelukkig, althans niet politiek.

Er is nog meer reden tot bedenking. De eerste bijeenkomst van den Bond werd dezer dagen te Utrecht gehouden. De keuze van de oude bisschopsstad verdiende ongetwijfeld toejuiching, want voor de archeologen is daar heel wat te zien, ja zelfs meer, dan om één zomerachtermiddag te vullen. Evenwel, van de Utrechtsche oudheden kregen de vergaderden niets te aanschouwen. Er kwamen dertig rijtuigen voor, en deze brachten de heeren naar het spiksplinternieuwe Haarzuilen, dat nu eenmaal met alle geweld voor overoud wil worden aangezien.

Wij hebben nog wel zooveel verwachting van de kennis der Nederlandsche archeologen, dat zij de mystificatie doorgrond hebben. Een rijtoer is gezellig en men wil wel eens zien, hoe een oudheid gefabriekt kan worden. Wellicht had menigeen misschien een woord van protest willen doen hooren, doch werd hij daarvan weerhouden door het besef, dat de feestvreugde niet verstoord mocht worden. Maar wat zouden de heeren gezegd hebben, als men ze naar een antiquaar had gebracht en ze daar een kast had laten kijken, waarvan één poot uit de 14e eeuw, en het overige modern was? Een algemeene verontwaardiging zou vermoedelijk niet zijn uitgebleven.

Zal een Oudheidkundige Bond een lichaam van gezag worden, dan dient hij zich op streng wetenschappelijk standpunt te plaatsen. Hij heeft dan toe te zien, dat gebouwen uit het verledene niet gerestaureerd worden, dus voor de wetenschap verloren gaan, maar dat de „documenten, welke de herinnering aan de historie van Nederland bewaren", niet noodeloos vervalscht worden.

In het Utrechtsche archief bevinden zich ongetwijfeld vele handschriften, waaraan gedeelten ontbreken. Zal het nu den archivaris in het hoofd komen, om die gedeelten te laten bijwerken, geheel „in den stijl"? Immers neen. Slechts de hoogst noodige herstellingen zal hij laten verrichten, maar van voltooiing der ontbrekende gedeelten zal geen sprake zijn.

De bouwval van de Haar stond gelijk met zulk een handschrift. Hier echter werd zonder de minste gewetenswroeging het ontbrekende aangevuld. En de menschen, die dit aanvullingswerk verrichtten, zijn zóó trotsch op wat zij deden, dat zij geen gelegenheid laten voorbijgaan, om hun vervalsching als een groot kunstwerk te vertoonen! Zij drijven nu de onbeschaamdheid zoover om zelfs oudheidkundigen te durven uitnoodigen!

De Utrechtsche archivaris zou zich er wel voor wachten, als hij een zijner fragmentarische documenten zulk een kuur had doen ondergaan, den oudheidkundigen dit voor te leggen. De herinnering aan Klaas Kolijn, Ossian en het Oera Linda Bok zou genoeg zijn, om hem slapelooze nachten te bezorgen. Doch wanneer bouwkundigen als Kolijn of Ossian optreden, dan wordt het wat anders. Zij mogen vervalschen zooveel zij willen, ja zij meenen nog zelfs aanspraak te hebben op lof, ook uit den mond van hen, wien het alleen om de studie der oudheid te doen is!

In Engeland bestaat eene vereeniging, die zich ten doel stelt oude gebouwen tegen voorgenomen restauraties te beschermen. Naar Britsch gebruik heeft zij echter uitsluitend het oog op gebouwen buiten Engeland, meest in Italië. Een Italiaan, die wist, hoe er te Florence of Venetië geen steen kan vernieuwd worden, zonder dat de vereeniging de hartroerendste noodkreten aanheft, kwam in Engeland en verwachtte niet anders, dan overal gebouwen te zien, die nog niet met den restaurator hadden kennis gemaakt. Maar hoeveel moeite hij deed, hij kon er geen vinden.

De Oudheidkundige Bond hier-te-lande zou zeker het beschermen van oude gebouwen in haar program kunnen opnemen. Misschien is in alinea *d* van het tweede artikel der statuten, waar staat, dat de Bond zich onder meer ten doel zal stellen „het verzamelen van gegevens over Nederlandsche monumenten en oudheden en over den staat, waarin deze zich bevinden en het uitlokken van maatregelen tot verbetering daarvan", reeds een zoodanige bescherming bedoeld. Maar het begrip „verbeteren" is zoo rekbaar, dat dit woord, als ten minste geen restauratiën gewenscht worden, minder gelukig gekozen schijnt.

En het was een slecht begin, dat men de eerste der in de statuten genoemde „oudheidkundige excursies", ondernam naar een kasteel, dat zoo goed als geheel nieuw is. In het „bulletin", dat de Bond onder redactie van de heeren Overvoorde, Moes en Pit doet verschijnen, zal ,volgens het voorbericht, ook „kritiek over restauraties" worden uitgeoefend. De mogelijkheid bestaat dus, dat de restauratie van Haarzuilen besproken en gecritiseerd wordt. Doch wij verwachten dit niet; immers het zou al van weinig hoffelijkheid getuigen als men een stichting, die men en corps bezocht heeft, tot een onderwerp van critiek ging nemen. Het is nu eenmaal niet anders, wie zwijgt

stemt toe. De Oudheidkundige Bond, eenmaal de excursie naar Haarzuilen op haar programma gebracht hebbende, is verder verplicht te zwijgen. Hij zal dus geacht worden zijn volkomen instemming met hetgeen daar verricht is, te hebben betuigd.

Wie heeft 't denkbeeld van den tocht naar Haarzuilen geopperd? Het zou van belang zijn dit te weten. Er was, wij wezen er reeds op, te Utrecht oudheid genoeg te zien. Waarom werden de archeologen nu elders gebracht? Men heeft het kasteel de wijding der oudheid willen geven..... en is daarin geslaagd. Maar nu komt het er maar op aan, wat latere tijden zullen zeggen.

Het is wel jammer dat de eerste schreden, die de Bond op den weg der openbaarheid deed, niet gelukkiger zijn geweest. Van die eerste schreden toch hangt veel, zoo niet alles, af.

Het heeft den schijn, alsof de Bond onder de auspiciën staat van den referendaris, die tegenwoordig aan het hoofd der afdeeling Kunsten en Wetenschappen is geplaatst. Bedriegt die schijn niet, dan is het bestaan der vereeniging aan het bestaan van dien ambtenaar onafscheidelijk gekoppeld. En dit zouden wij betreuren. Immers men behoeft zich maar de „Commissie van Rijksadviseurs" voor den geest te halen, om te bedenken hoe weinig heil de auspiciën van den heer De Stuers met zich brengen.

Het leek ons soms, alsof er in den laatsten tijd hierte-lande eene archeologie, geheel onafhankelijk van de officieele, die steeds den bril van Viollet-le-Duc op haar neus heeft, bezig was zich te ontwikkelen. De Bond echter bewijst, dat het met die ontwikkeling reeds weder gedaan is, en dat de referendaris, als steeds, uitstekend de kunst verstaat, om zijn ambtenaren in het gareel te houden.

Wat de Bond verder doen zal, moet worden afgewacht. Hopen wij, dat uit zijn daden blijken moge, dat wij het niet bij het rechte eind hadden, toen wij bovenstaande beschouwingen neerschreven.

Wij zullen, ter zijner tijd, met vreugde ons ongelijk erkennen.

WINDMOLENS.

Onze pennestrijd met „De Aannemer" heeft nog een klein naspel gehad. Een bouwkundig blad heeft er, ter elfder ure, zijn aandacht aan gewijd. „Architectura" toch schreef: „De redactie van „De Aannemer" heeft het over deze en dergelijke onderwerpen al meermalen met „De Opmerker" te kwaad gehad en al meermalen is zij, zooals bijv. in het nommer van 22 Juni 1897, tot het besef gekomen van de moeilijkheid om in deze richting tot een goed slot te geraken, maar steeds weer, zooals in deze artikelen, ziet „De Aannemer" naar die zijde de vertegenwoordiging der meening van de architecten-professie, zonder op het idee te komen, dat ze wel eens tegen windmolens aan 't vechten kon zijn".

Deze zin munt niet door helderheid uit. „De Aannemer" zit er dan ook mede verlegen en tracht door de volgende parafrase tot grooter duidelijkheid te geraken. „Indien wij de bedoeling van het bovenstaande goed begrijpen, dan zouden wij in onzen strijd met „De Opmerker" niet te doen hebben gehad met vertegenwoordigers der „architecten-professie", maar wel met personen, die zich daarvoor uitgeven en door de redactie van „Architectura" daarom windmolens genoemd en derhalve gewraakt worden."

Hier moge een klein gedeelte van Cervantes' meesterstuk in vertaling volgen. Het is ontleend aan het achtste hoofdstuk.

„Don Quyote gaf zijn paard Rocinante de sporen, zonder zich te storen aan Sancho zijn schildknaap, die zei, dat het zonder eenigen twijfel windmolens waren, die de ridder ging aanvallen, en geen reuzen. Maar Don Quyote was er zoo vast van overtuigd, dat het reuzen waren, dat hij op het geschreeuw van zijn schildknaap geen acht sloeg. Zelfs toen hij reeds dicht bij de molens was, zag hij ze nog voor reuzen aan, en riep met luider stem: „Neen, lafaards, lage schepselen, een enkel ridder valt u aan, vlucht niet!" Er kwam toen juist wat wind, en de groote wieken begonnen zich te bewegen. Toen Don Quyote dat zag, schreeuwde hij: „Al had gij ook nog meer armen dan de reus Briares, ik zal u wel klein krijgen." Ondertusschen beval hij zich aan zijn dame Dulcinea aan, smeekte haar, hem in dit gevecht te ondersteunen, omklemde zijn schild, velde zijn lans, liet Rocinante zoo hard draven als hij kon en gaf een lansstoot in een der wieken van den eersten molen. Maar de molen draaide zoo hard met zijn wieken, dat de lans in stukken vloog, de ridder en zijn paard werden opgenomen en in een allertreurigsten toestand in het veld nedergeworpen. Sancho Panza holde zoo hard hij kon op zijn ezel voort om zijn heer hulp te verleenen, en toen hij hem daar zag liggen, bewegingloos door den hevigen slag, dien hij met Rocinante had gekregen, zei Sancho: „Alle drommels, ik riep toch tot Uwe Genade dat zij wel moest weten wat zij deed, dat het slechts windmolens waren."

De windmolen is hier „De Opmerker", Don Quyote „De Aannemer", en Sancho Panza „Architectura". Ten bate der bouwkunst draait de molen nu reeds vier en dertig jaar zijn wieken. Hij is zich wel bewust geen reus te zijn, en maakt op dien titel ook geen aanspraak.

Maar daar komt een ridder op hem aanhollen, en steekt hem in een zijner wieken. Dit bekomt Don Quyote slecht, en hij wordt „in treurigen toestand" neder geworpen. En als hij daar ligt, komt Sancho-Architectura op zijn ezeltje zoo hard het gaat aangedraafd ,en vertelt dat het een windmolen was, waarmede de ridder streed.

De molen draait door. De ridder ligt ter aarde. Moge het hem een leer zijn, om zich niet weder aan zulk een strijd noodeloos te wagen. Hij ga, met zijn schildknaap achter zich, op zulke paden, waar hem beter lauweren wachten.

EIGEN BEHEER.

Te Arnhem komt weldra een adres in behandeling, door aannemers aan den Raad gericht en strekkende om te verzoeken, dat zooveel mogelijk gemeentewerken in het openbaar zullen worden aanbesteed.

Een correspondent van „Het Handelsblad" zegt hieromtrent:

„De argumenten voor dit verzoek zijn de bekende: de geest der gemeentewet, die op de hand der heeren is, zoo zij meenen, de dreigende ondergang van den aannemersstand, de schade, die de gemeente bij eigen beheer lijdt, het gebrekkige toezicht der gemeente-ambtenaren, alles pleit er voor om het adres in te willigen.

Eén ding is echter jammer, en dat is, dat onze goede stad in haar directeur der gemeentewerken, den heer Tellegen, een man heeft, die behalve kundig bouwmeester, zich nu ook uitnemend geschikt betoont om dergelijke egoïstische argumenten te ontzenuwen.

In zijn bericht, dat bij het verzoek is gevoegd, gaat hij successievelijk de verschillende zinsneden van het adres na, om tot het resultaat te komen, dat, volgens

beraadslagen zou, ware ingediend. Of ligt het in de bedoeling dan andermaal te adresseeren?

Ondertusschen, het geval is niet zoo eenvoudig als het schijnt. Er bestaat bij de Kamer, die sinds verleden jaar geen noemenswaardige veranderingen onderging, ontevredenheid over de handelingen van den referendaris der afdeeling Kunsten en Wetenschappen. Waardoor die ontevredenheid ontstaan is, wij weten het allen. De Mauritshuis-zaak, die onlangs weer opflikkerde, zal zeker de stemming van de Kamer niet hebben verbeterd. Wanneer de Minister van Binnenlandsche Zaken, om zich niet andermaal aan een échec bloot te stellen, het bedoelde crediet van de begrooting laat, dan behoeft dit niemand te verwonderen.

De heer De Stuers is nu de hinderpaal, en het moet hard voor hem wezen, dit te beseffen. Wilde hij zich opofferen, wilde hij zijn zetel aan iemand anders afstaan, men kon zeker zijn, dat de Kamer zelfs tegen een belangrijke som voor aankoopen op Heeswijk geen bedenking zou hebben. Zooals de zaken nu staan, zou de heer De Stuers zijn vaderland een dienst bewijzen door heen te gaan. Maar er behoort grootheid van geest toe, om zich zoo ten bate van het algemeen op te offeren.

Het adres van den Oudheidkundigen Bond, onderteekend door den man, die ook aan het hoofd stond van de ambtenaren, die den heer De Stuers op zoo zonderlinge wijze hun sympathie betuigden, is ongetwijfeld een poging, om den referendaris te steunen. Maar wie een vuur wil blusschen, moet er geen olie op gieten.

En nu was het zeker niet goed gezien, om den heer De Savornin Lohman hard te vallen over hetgeen hij verleden jaar aan de Kamer mededeelde. Want de heer Lohman, men weet het, is een verklaard tegenstander van den referendaris, die ook onder zijn Ministerschap de afdeeling Kunsten en Wetenschappen bestierde. De oud-Minister zal zich ongetwijfeld door den Bond geen schrik aan laten jagen, maar veeleer door de opmerkingen van het adres tot verklaarbaar verzet worden geprikkeld.

Wij achten derhalve het eerste optreden van den Oudheidkundigen Bond niet bijster gelukkig, althans niet politiek.

Er is nog meer reden tot bedenking. De eerste bijeenkomst van den Bond werd dezer dagen te Utrecht gehouden. De keuze van de oude bisschopsstad verdiende ongetwijfeld toejuiching, want voor de archeologen is daar heel wat te zien, ja zelfs meer, dan om één zomerachtermiddag te vullen. Evenwel, van de Utrechtsche oudheden kregen de vergaderden niets te aanschouwen. Er kwamen dertig rijtuigen voor, en deze brachten de heeren naar het spiksplinternieuwe Haarzuilen, dat nu eenmaal met alle geweld voor overoud wil worden aangezien.

Wij hebben nog wel zooveel verwachting van de kennis der Nederlandsche archeologen, dat zij de mystificatie doorgrond hebben. Een rijtoer is gezellig en men wil wel eens zien, hoe een oudheid gefabriekt kan worden. Wellicht had menigeen misschien een woord van protest willen doen hooren, doch werd hij daarvan weerhouden door het besef, dat de feestvreugde niet verstoord mocht worden. Maar wat zouden de heeren gezegd hebben, als men ze naar een antiquaar had gebracht en ze daar een kast had laten kijken, waarvan één poot uit de 14e eeuw, en het overige modern was? Een algemeene verontwaardiging zou vermoedelijk niet zijn uitgebleven.

Zal een Oudheidkundige Bond een lichaam van gezag worden, dan dient hij zich op streng wetenschappelijk standpunt te plaatsen. Hij heeft dan toe te zien, dat gebouwen uit het verledene niet gerestaureerd worden, dus voor de wetenschap verloren gaan, maar dat de „documenten, welke de herinnering aan de historie van Nederland bewaren", niet noodeloos vervalscht worden.

In het Utrechtsche archief bevinden zich ongetwijfeld vele handschriften, waaraan gedeelten ontbreken. Zal het nu den archivaris in het hoofd komen, om die gedeelten te laten bijwerken, geheel „in den stijl"? Immers neen. Slechts de hoogst noodige herstellingen zal hij laten verrichten, maar van voltooiing der ontbrekende gedeelten zal geen sprake zijn.

De bouwval van de Haar stond gelijk met zulk een handschrift. Hier echter werd zonder de minste gewetenswroeging het ontbrekende aangevuld. En de menschen, die dit aanvullingswerk verrichtten, zijn zóó trotsch op wat zij deden, dat zij geen gelegenheid laten voorbijgaan, om hun vervalsching als een groot kunstwerk te vertoonen! Zij drijven nu de onbeschaamdheid zoover om zelfs oudheidkundigen te durven uitnoodigen!

De Utrechtsche archivaris zou zich er wel voor wachten, als hij een zijner fragmentarische documenten zulk een kuur had doen ondergaan, den oudheidkundigen dit voor te leggen. De herinnering aan Klaas Kolijn, Ossian en het Oera Linda Bok zou genoeg zijn, om hem slapelooze nachten te bezorgen. Doch wanneer bouwkundigen als Kolijn of Ossian optreden, dan wordt het wat anders. Zij mogen vervalschen zooveel zij willen, ja zij meenen nog zelfs aanspraak te hebben op lof, ook uit den mond van hen, wien het alleen om de studie der oudheid te doen is!

In Engeland bestaat eene vereeniging, die zich ten doel stelt oude gebouwen tegen voorgenomen restauraties te beschermen. Naar Britsch gebruik heeft zij echter uitsluitend het oog op gebouwen buiten Engeland, meest in Italië. Een Italiaan, die wist, hoe er te Florence of Venetië geen steen kan vernieuwd worden, zonder dat de vereeniging de hartroerendste noodkreten aanheft, kwam in Engeland en verwachtte niet anders, dan overal gebouwen te zien, die nog niet met den restaurator hadden kennis gemaakt. Maar hoeveel moeite hij deed, hij kon er geen vinden.

De Oudheidkundige Bond hier-te-lande zou zeker het beschermen van oude gebouwen in haar program kunnen opnemen. Misschien is in alinea *d* van het tweede artikel der statuten, waar staat, dat de Bond zich onder meer ten doel zal stellen „het verzamelen van gegevens over Nederlandsche monumenten en oudheden en over den staat, waarin deze zich bevinden en het uitlokken van maatregelen tot verbetering daarvan", reeds een zoodanige bescherming bedoeld. Maar het begrip „verbeteren" is zoo rekbaar, dat dit woord, als ten minste geen restauratiën gewenscht worden, minder gelukig gekozen schijnt.

En het was een slecht begin, dat men de eerste der in de statuten genoemde „oudheidkundige excursies", ondernam naar een kasteel, dat zoo goed als geheel nieuw is. In het „bulletin", dat de Bond onder redactie van de heeren Overvoorde, Moes en Pit doet verschijnen, zal ,volgens het voorbericht, ook „kritiek over restauraties" worden uitgeoefend. De mogelijkheid bestaat dus, dat de restauratie van Haarzuilen besproken en gecritiseerd wordt. Doch wij verwachten dit niet; immers het zou al van weinig hoffelijkheid getuigen als men een stichting, die men en corps bezocht heeft, tot een onderwerp van critiek ging nemen. Het is nu eenmaal niet anders, wie zwijgt

stemt toe. De Oudheidkundige Bond, eenmaal de excursie naar Haarzuilen op haar programma gebracht hebbende, is verder verplicht te zwijgen. Hij zal dus geacht worden zijn volkomen instemming met hetgeen daar verricht is, te hebben betuigd.

Wie heeft 't denkbeeld van den tocht naar Haarzuilen geopperd? Het zou van belang zijn dit te weten. Er was, wij wezen er reeds op, te Utrecht oudheid genoeg te zien. Waarom werden de archeologen nu elders gebracht? Men heeft het kasteel de wijding der oudheid willen geven..... en is daarin geslaagd. Maar nu komt het er maar op aan, wat latere tijden zullen zeggen.

Het is wel jammer dat de eerste schreden, die de Bond op den weg der openbaarheid deed, niet gelukkiger zijn geweest. Van die eerste schreden toch hangt veel, zoo niet alles, af.

Het heeft den schijn, alsof de Bond onder de auspiciën staat van den referendaris, die tegenwoordig aan het hoofd der afdeeling Kunsten en Wetenschappen is geplaatst. Bedriegt die schijn niet, dan is het bestaan der vereeniging aan het bestaan van dien ambtenaar onafscheidelijk gekoppeld. En dit zouden wij betreuren. Immers men behoeft zich maar de „Commissie van Rijksadviseurs" voor den geest te halen, om te bedenken hoe weinig heil de auspiciën van den heer De Stuers met zich brengen.

Het leek ons soms, alsof er in den laatsten tijd hierte-lande eene archeologie, geheel onafhankelijk van de officieele, die steeds den bril van Viollet-le-Duc op haar neus heeft, bezig was zich te ontwikkelen. De Bond echter bewijst, dat het met die ontwikkeling reeds weder gedaan is, en dat de referendaris, als steeds, uitstekend de kunst verstaat, om zijn ambtenaren in het gareel te houden.

Wat de Bond verder doen zal, moet worden afgewacht. Hopen wij, dat uit zijn daden blijken moge, dat wij het niet bij het rechte eind hadden, toen wij bovenstaande beschouwingen neerschreven.

Wij zullen, ter zijner tijd, met vreugde ons ongelijk erkennen.

WINDMOLENS.

Onze pennestrijd met „De Aannemer" heeft nog een klein naspel gehad. Een bouwkundig blad heeft er, ter elfder ure, zijn aandacht aan gewijd. „Architectura" toch schreef: „De redactie van „De Aannemer" heeft het over deze en dergelijke onderwerpen al meermalen met „De Opmerker" te kwaad gehad en al meermalen is zij, zooals bijv. in het nommer van 22 Juni 1897, tot het besef gekomen van de moeilijkheid om in deze richting tot een goed slot te geraken, maar steeds weer, zooals in deze artikelen, ziet „De Aannemer" naar die zijde de vertegenwoordiging der meening van de architecten-professie, zonder op het idee te komen, dat ze wel eens tegen windmolens aan 't vechten kon zijn".

Deze zin munt niet door helderheid uit. „De Aannemer" zit er dan ook mede verlegen en tracht door de volgende parafrase tot grooter duidelijkheid te geraken. „Indien wij de bedoeling van het bovenstaande goed begrijpen, dan zouden wij in onzen strijd met „De Opmerker" niet te doen hebben gehad met vertegenwoordigers der „architecten-professie", maar wel met personen, die zich daarvoor uitgeven en door de redactie van „Architectura" daarom windmolens genoemd en derhalve gewraakt worden."

Hier moge een klein gedeelte van Cervantes' meesterstuk in vertaling volgen. Het is ontleend aan het achtste hoofdstuk.

„Don Quyote gaf zijn paard Rocinante de sporen, zonder zich te storen aan Sancho zijn schildknaap, die zei, dat het zonder eenigen twijfel windmolens waren, die de ridder ging aanvallen, en geen reuzen. Maar Don Quyote was er zoo vast van overtuigd, dat het reuzen waren, dat hij op het geschreeuw van zijn schildknaap geen acht sloeg. Zelfs toen hij reeds dicht bij de molens was, zag hij ze nog voor reuzen aan, en riep met luider stem: „Neen, lafaards, lage schepselen, een enkel ridder valt u aan, vlucht niet!" Er kwam toen juist wat wind, en de groote wieken begonnen zich te bewegen. Toen Don Quyote dat zag, schreeuwde hij: „Al had gij ook nog meer armen dan de reus Briares, ik zal u wel klein krijgen." Ondertusschen beval hij zich aan zijn dame Dulcinea aan, smeekte haar, hem in dit gevecht te ondersteunen, omklemde zijn schild, velde zijn lans, liet Rocinante zoo hard draven als hij kon en gaf een lansstoot in een der wieken van den eersten molen. Maar de molen draaide zoo hard met zijn wieken, dat de lans in stukken vloog, de ridder en zijn paard werden opgenomen en in een allertreurigsten toestand in het veld nedergeworpen. Sancho Panza holde zoo hard hij kon op zijn ezel voort om zijn heer hulp te verleenen, en toen hij hem daar zag liggen, bewegingloos door den hevigen slag, dien hij met Rocinante had gekregen, zei Sancho: „Alle drommels, ik riep toch tot Uwe Genade dat zij wel moest weten wat zij deed, dat het slechts windmolens waren."

De windmolen is hier „De Opmerker", Don Quyote „De Aannemer", en Sancho Panza „Architectura". Ten bate der bouwkunst draait de molen nu reeds vier en dertig jaar zijn wieken. Hij is zich wel bewust geen reus te zijn, en maakt op dien titel ook geen aanspraak.

Maar daar komt een ridder op hem aanhollen, en steekt hem in een zijner wieken. Dit bekomt Don Quyote slecht, en hij wordt „in treurigen toestand" neder geworpen. En als hij daar ligt, komt Sancho-Architectura op zijn ezeltje zoo hard het gaat aangedraafd ,en vertelt dat het een windmolen was, waarmede de ridder streed.

De molen draait door. De ridder ligt ter aarde. Moge het hem een leer zijn, om zich niet weder aan zulk een strijd noodeloos te wagen. Hij ga, met zijn schildknaap achter zich, op zulke paden, waar hem beter lauweren wachten.

EIGEN BEHEER.

Te Arnhem komt weldra een adres in behandeling, door aannemers aan den Raad gericht en strekkende om te verzoeken, dat zooveel mogelijk gemeentewerken in het openbaar zullen worden aanbesteed.

Een correspondent van „Het Handelsblad" zegt hieromtrent:

„De argumenten voor dit verzoek zijn de bekende: de geest der gemeentewet, die op de hand der heeren is, zoo zij meenen, de dreigende ondergang van den aannemersstand, de schade, die de gemeente bij eigen beheer lijdt, het gebrekkige toezicht der gemeente-ambtenaren, alles pleit er voor om het adres in te willigen.

Eén ding is echter jammer, en dat is, dat onze goede stad in haar directeur der gemeentewerken, den heer Tellegen, een man heeft, die behalve kundig bouwmeester, zich nu ook uitnemend geschikt betoont om dergelijke egoïstische argumenten te ontzenuwen.

In zijn bericht, dat bij het verzoek is gevoegd, gaat hij successievelijk de verschillende zinsneden van het adres na, om tot het resultaat te komen, dat, volgens

zijn meening, „volstaan kan worden aan adressanten te berichten, dat aan hun verzoek steeds wordt voldaan, tenzij het belang der gemeente er zich tegen verzet".

En dat dit laatste nog wel eens kan voorkomen, wordt door hem bewezen met cijfers, die klinken. Ik neem er één van. In 1887 was bij aanbesteding voor gewoon onderhoud van 101 leerlokalen en 4 gymnastieklokalen *f* 2153 noodig, in eigen beheer in 1889 van 143 leerlokalen en 10 gymnastieklokalen *f* 2250; een ander werk kostte *f* 17.600, ware het gegund bij publieke aanbesteding, dan had het *f* 34.000 gekost.

Het is te verwachten, dat de Raad zich bij de gelijke conclusie der commissie van bijstand zal neêrleggen. G e m e e n t e b e l a n g is een woord, dat dikwijls al heel zonderling wordt opgevat, maar synoniem met aannemersbelang is het gelukkig nog niet."

Men ziet hieruit, dat het eigen beheer, waaraan, volgens de aannemers, zulke groote bezwaren verbonden zijn, mits goed toegepast, wel degelijk financieel voordeel kan geven.

HET MUSEUM TE BUDAPEST.

De prijsvraag voor het nieuwe museum te Budapest, waaromtrent wij in ons no. van 24 December 1898 het een en ander mededeelden, had als uitslag, dat aan de twee in de eerste plaats bekroonden werd opgelegd nadere plannen in te dienen.

Die indiening heeft thans plaats gehad, en het ontwerp van Schickedanz en Herzog, dat door den heer A. W. Weissman, die deel uitmaakte van de jury, in een afzonderlijk rapport met warmte werd aanbevolen, is nu voor de uitvoering gekozen.

Alvorens daartoe echter zal worden overgegaan, ontving de heer Weissman van de Hongaarsche regeering de vereerende opdracht, het plan naar zijne inzichten om te werken en ook verder van advies te dienen.

De Amsterdamsche architect is met zijn taak reeds een goed eind gevorderd. Wat wij van de plannen zagen, gaf ons de overtuiging, dat het museum te Budapest, als het voltooid zal zijn, tot de best ingerichte van Europa zal worden gerekend.

Het is voor de Nederlandsche bouwkunst een groote onderscheiding, dus in een harer beoefenaars door het verre Hongarije gehuldigd te worden.

LOYALITEIT.

Een onzer lezers stelde ons in kennis, met wat het „Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage" in zijn nummer van 14 Juli ll. schreef. Al van oudsher geldt in rechten de regel, dat iemands onschuld vaststaat tot zoolang de bewijzen van zijn schuld zijn geleverd. En nu het „Dagblad" ons van zóó ernstige zaken beschuldigt als „leugen", „oneerlijkheid", „deloyaliteit" en dergelijken, nu moet het, zoo al niet de bewijzen, dan toch de vermoedens wereldkundig maken waarop het die beschuldiging grondt.

Doet het dit niet, dan zal „ieder eerlijk man" het van gemis van „loyaliteit", die zeker een „persbelang" is, verdenken.

KUNSTSTEENEN.

(Ontleend aan het Tijdschrift der Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid.)

De uit slakken en zand, met daarvoor in aanmerking komende bindmiddelen, vervaardigde steenen worden in verschillende technische tijdschriften ten zeerste aanbevolen voor het bouwen van arbeiderswoningen en fabrieken, in plaats van baksteenen, en aan deze kunststeenen worden vele goede eigenschappen toegeschreven, die hen daarvoor zeer geschikt moeten maken.

Zeer zeker kunnen deze steenen groote diensten bewijzen, ter plaatse waar de grondstoffen voor baksteenen ontbreken of duur zijn en waar daarentegen slakken zeer goedkoop te verkrijgen zijn.

Evenwel mag men niet uit het oog verliezen, dat de baksteen een uitnemend bouwmateriaal is, waaraan men vele goede eigenschappen kan mededeelen, daar toch voor een juiste behandeling der grondstoffen, meer of minder sterk branden enz., iedere gewenschte graad van dichtheid of poreusheid verkregen kan worden. De baksteen te vervangen door uit mortel bereide steenen is daarom in het algemeen alleen dan aan te bevelen, wanneer werkelijke besparingen verkregen kunnen worden, zonder dat daardoor verschillende constructiedeelen benadeeld behoeven te worden.

Zelfs al wordt aangenomen, dat zoowel de keuze der grondstoffen als hunne vermengingsverhouding met zaakkennis geschiedt, moet toch de kunststeen het onderspit delven voor den baksteen.

In de eerste plaats is de doorlaatbaarheid voor water voor mortelmengsels onder geen voorwaarde zoo gunstig als die voor den baksteen. De onderzoekingen bij de nieuwe en oude gebouwen hebben ten duidelijkste bewezen, dat iedere mortel het water veel langer vasthoudt, dan dit voor den baksteen het geval is. Daarom moeten de kunststeenen, willen zij in dit opzicht met de baksteenen kunnen wedijveren, eene groote doorlaatbaarheid bezitten. Doch dit heeft weer het bezwaar, dat het door neerslag op de muren vallende water spoedig van de buitenzijde naar het binnenoppervlak gevoerd wordt Van daar dat men in poreuzen kunststeen opgetrokken muren tegen het indringen van vocht door neerslag of uit den grond goed dient te beschutten.

Een factor, die ook niet weg te cijferen is, bestaat in het geringere geleidingsvermogen voor warmte dat de baksteenen bezitten, daar toch de gebrande klei een veel slechtere warmtegeleider is dan het meerendeel der grondstoffen, waaruit de mortelsteenen vervaardigd zijn. Om hetzelfde doel te bereiken moeten de kunststeenen eene grootere poreusheid bezitten dan de baksteenen, wat evenwel tot bovengenoemde bezwaren aanleiding kan geven.

Onbruikbaar zijn de kunststeenen voor het bouwen van schoorsteenen, ketelmetselingen en andere deelen, welke somtijds aan hooge temperaturen zijn blootgesteld. Voor de binnenbekleeding der rookkanalen zijn de kunststeenen evenmin aan te bevelen, daar zij door hun ruw oppervlak de neerzetting van roet bevorderen, waardoor vernauwingen van de doorsnede in het leven geroepen worden, die den trek verminderen.

Op grond van bovengenoemde bezwaren zal men dus de mortelsteenen slechts voor bepaalde constructiedeelen van het gebouw kunnen gebruiken, of anders dient men door doeltreffende vermengingsverhoudingen der voor de vervaardiging van kunststeenen dienende grondstoffen aan zijne gebreken tegemoet te komen. Willen de steenen bv. bij een groote doorlaatbaarheid en hoog luchtgehalte eene beduidende vastheid bezitten, dan is het noodzakelijk daarvoor bindmiddelen te gebruiken, welke in niet te langen tijd door en door verharden, zonder dat daardoor een nadeelige invloed op de vastheid van den steen wordt uitgeoefend. Doch juist deze bindmiddelen maken de kunststeenen duur. En daar het juist zijn geringe marktprijs is, bij de vele goede eigenschappen, die de kunststeen bezit, welke hem een groot debiet kan bezorgen, moet het zeer in twijfel getrokken worden, of werkelijk zulk een uitnemend bouwmateriaal voor zulk een geringen prijs te bekomen is en of het niet beter is de keuze op den wellicht iets duurderen, doch in vele opzichten voortreffelijker baksteen te laten vallen.

Wil men goedkoope steenen voor het bouwen van arbeiderswoningen, werkplaatsen enz. gebruiken, zoo doet men in vele gevallen beter gebruik te maken van veldovensteenen, dan wel van mortelsteenen, daar zij in groote hoeveelheden goedkoop te verkrijgen zijn, en, wanneer zij met oordeelkundig overleg gebakken zijn, voor verschillende onderdeelen van het gebouw gebruikt kunnen worden.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS

De meermalen besproken fusie van het Instituut met de beide vak-vereenigingen van Werktuig- en Scheepsbouwkundigen en voor Electrotechniek is den 15n Juli jl., onder zeer gunstige voorteekenen, een feit geworden.

Nadat enkele voorloopige mededeelingen waren gedaan, met die zaak in verband staande, onder anderen de oprichting van een weekblad, gaf de Raad van Bestuur van het Instituut gevolg aan zijn voornemen om in zijn geheel af te treden, waarna de algemeene vergadering werd geschorst en gelegenheid werd gegeven tot het oprichten en organiseeren van de vakafdeelingen.

Na heropening van de vergadering bleek, dat de Vereeniging van Werktuig- en Scheepsbouwkundigen in haar bestuur had gekozen tot president het lid F. W. Hudig, tot secretaris het lid A. Doijer Jzn. en tot commissarissen de leden H. Enno van Gelder, L. Sloot en W. F. D. van Ollefen, terwijl haar conceptreglement zonder hoofdelijke stemming werd vastgesteld.

De Vereeniging voor Electrotechniek koos tot president het lid J. A. Snijders CJzn., tot secretaris het lid H. A. Ravenek en tot commissarissen de leden A. E. R. Collette, J. S. Theunissen, J. J. M. van Loenen Martinet, C. D. Nagtglas Versteeg en L. M. Barnet Lyon, terwijl ook haar ontwerp-reglement werd goedgekeurd.

Hierop werd de gewone pauze gehouden, na afloop van welke tot de benoeming van een nieuwen Raad van Bestuur van het Instituut moest worden overgegaan.

Op voorstel van het lid W. F. Leemans werd van de ballotage-briefjes geen gebruik gemaakt maar de bestaande Raad in zijn geheel bij acclamatie herbenoemd.

Die Raad bestaat alsnu uit de volgende leden: J. F. W. Conrad, J. M. Telders, G. J. De Jongh, F. M. van Panthalon baron van Eck, H. Wortman, B. M. Gratama, J. T. Gerlings, H. Enno van Gelder en A. E. R. Collette.

Blijkens mededeeling bij monde van den heer Conrad heeft de Raad hem tot president gekozen, het lid Telders tot vice-president en het lid Gerlings tot penningmeester.

Nadat het honorarium van den te benoemen algemeenen secretaris op voorstel van den Raad was vastgesteld, werd uit het aan de leden aangeboden drietal als zoodanig benoemd het lid R. A. van Sandick, secretaris van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.

Het aan de leden aangeboden ontwerp van Verordeningen werd, na een korte wisseling van gedachten tusschen de leden E. H. Stieltjes en B. M. Gratama, in zijn geheel vastgesteld.

Eindelijk werd tot correspondeerend lid van het Instituut benoemd professor Van 't Hoff, te Berlijn, tot nu toe correspondent van de afdeeling voor electrotechniek.

Het geheel verloop van de vergadering getuigde van een opgeruimden geest en broederlijken zin, die ook voorzaten bij den vriendschappelijken maaltijd, welke des avonds in de Theaterzaal nabij het Kurhaus te Scheveningen plaats had. De eerste dronk werd naar gewoonte door den president Conrad gewijd aan Hare Majesteit de Koningin, die, daarvan in kennis gesteld, nog staande de vergadering door een telegram Haren dank deed betuigen. Dezelfde spreker bracht in een zeer toegejuichte rede hulde aan de tot stand gekomen fusie en wekte tot voortdurende eendracht en eensgezinde werkzaamheid op. Door den honorair secretaris J. Tideman werd, in verband daarmede, een gedicht voorgedragen, dat den bijval der vergadering mocht verwerven en hetwelk wij in staat zijn gesteld hier te doen volgen:

15 JULI 1899.

't Zij me, in dit uur, vergund een feesttoon te doen hooren
Nu twee-en-vijftig jaar ons Instituut bestaat;
Mocht reeds het goud eens halven eeuwkrings het omgloren
Men vlechte een nieuwen krans met opgeruimd gelaat.
Want in dit uur wordt hier een broederschap gehuldigd,
Wier streven zich in blijde samenwerking toont,
En dank, oprechten dank zijn wij aan hen verschuldigd,
Wier edel pogen met deze uitkomst werd bekroond.

Voorwaar de wetenschap zoekt links en rechts haar wegen,
Maar ze is één schoon geheel, hel stralend om ons heen.
Zoek elk, die haar vereert, der wereld tot een zegen,
Met ernstig streven steeds haar voetspoor na te treên.
Zoo vorme ons Instituut een bond van ingenieuren,
Die op het technisch veld zich gorden tot den strijd,
Gereed met kalmen ernst haar wetten na te speuren,
Waardoor een schoon gebouw verrijst te zijner tijd.

Heil zij dier broederschap, uit edlen zin gesproten,
Heil allen U, die tot dat doel hier zijt vereend.
Met mannenmoed hebt Gij uw werkkring u ontsloten,
Volhardend zij haar steeds uw beste kracht verleend.
Een heildronk U gewijd, op wie wij hoopvol staren,
Bij zooveel wetenschap, bij goud van de echte keur,
Daal zegen op uw werk en blijft den roem bewaren,
Den grootschen eerenaam van Neêrlandsch Ingenieur!

DE KERK TE VORDEN.

Aan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* wordt het onderstaande uit Zutfen geschreven:

„De te Vorden in de Herv. kerk ontdekte muurschilderingen zijn slechts enkele vierkante decimeters in oppervlakte en voor de kunst van weinig belang. Het blootgelegde fragment is het eenige, dat tot heden gevonden werd en het is niet waarschijnlijk, dat er ter plaatse meer aanwezig is. In het Romaansche deel der kerk kan men echter op een paar plekken muurschilderingen onder de kalklaag zien heenschemeren.

„Het thans blootgelegde fragment vormt eene strook ter breedte van een paar d.M.'s, waarop in den eenen hoek de figuur van een engel voorkomt, welks uitgespreide rechtervleugel in zijn geheel zichtbaar is; de linker is verdwenen. Van de figuur is alleen de buste nog over. Rechts van den engel staat de zoogenaamde stendermolen, — een van die ouderwetsche houten molens, rustend op een onderstuk van balken en palen.

„Een en ander is in omtrekken geschilderd met rood en zwart.

„Naar de geheele opvatting en het karakter der uitvoering te oordeelen, is het niet waarschijnlijk, dat men hier te doen heeft met een middeleeuwsch werk, maar veeleer met een voortbrengsel van later tijd, misschien uit de 16de of 17de eeuw.

„In den stendermolen is duidelijk het type van molens te herkennen, dat in de Graafschap vroeger algemeen in gebruik was en dat thans nog vertegenwoordigd wordt door den molen buiten het dorp, ter zijde van den weg naar Ruurlo.

„De plaats, waar het tafereel bij het stukadooren der muren gevonden werd, behoort tot een gedeelte der kerk, dat waarschijnlijk niet ouder is dan de 15de eeuw.

„'t Is te hopen, dat de kerkvoogden niet zoo dwaas zullen zijn om deze muurschildering weer over te laten witten."

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Het ontwerp voor aanleg van een visschershaven te Scheveningen is door de Eerste Kamer der Staten-Generaal met 30 tegen 18 stemmen aangenomen.

— De architecten Mutters en Sluyterman belast met de werkzaamheden voor de centrale commissie voor de wereldtentoonstelling te Parijs in 1900, leden der bijzondere commissie voor groep XII, zijn druk aan den arbeid, bestaande in het uitwerken der details voor de versiering en inrichting onzer afdeeling. Veel oponthoud wordt veroorzaakt doordat telkens wijzigingen gebracht worden in de plannen der gebouwen.

Van eenige der afdeelingen die gereed zijn, maar ter goedkeuring zich in Parijs bevinden, zijn de ontwerpen aanwezig. Zooals bekend is tracht men in onze tentoonstelling eenheid van stijl en kleur te verkrijgen, waarbij men van verscheidene inzenders reeds krachtige medewerking heeft ondervonden.

De architecten zien daarom gaarne de inzenders op hun bureau, Hofspui 6, verschijnen, om kennis te nemen van de inrichting.

Haarlem. Het Museum van Kunstnijverheid ontving ten geschenke van Dr. H. J. Dompierre de Chaufepié, directeur van het Koninklijk Munt- en Penning-kabinet te 's-Gravenhage, eene aanzienlijke verzameling afgietsels van moderne medailles en plaketten van meesters uit verschillende landen, waardoor men een overzicht krijgt van de hoogte, waarop de kunst van het vervaardigen dezer merkwaardige gedenkteekenen het weder heden ten dage gebracht heeft, nadat zij lange jaren gesluimerd had. Onder de zeer zuivere gereproduceerde medailles bevinden zich werken van Ondiné, Ponscarme, Dubois, Chaplain, Roty, Tasset, Dupuis, Mouchon, Scharff, Pawlik, Tautenhayn, Charpentier, Patey, Rivet, Vernon, zoodat daaronder de beste hedendaagsche meesters vertegenwoordigd zijn. Deze reproductiën zijn thans in de Raadzaal van het Museum tentoongesteld.

Zutfen. Met de restauratie van het voorfront der zuiderdwarsbeuk van de St. Walburgskerk is op het laatst van Mei begonnen en thans reeds zijn de oude balustrade met hare drie pinakels afgebroken en door nieuwe vervangen.

Ook is het steenen maaswerk van het in dit front geplaatste raam geheel gesteld en begint men binnenkort met daarin de in lood gevatte ruitjes te zetten. De bovendorpel van den hier aanwezigen ingang met zijn beide consoles, droevige staaltjes van 19de-eeuwsch steenhouwwerk, is uitgebroken en zal door een fraaien gebeitelden vervangen worden.

In het zuiderlangschip, ongeveer tegenover het collectantenhuisje, wordt nog dit jaar eene thans volgemetselde deuropening opengebroken, waarvoor het steenhouwwerk ook reeds geheel gereed is.

Rhenen. De Gemeenteraad heeft besloten tot het plaatsen van een nieuw torenuurwerk in den in 1897 afgebranden, nu bijna geheel gerestaureerden Cuneratoren. De gezamenlijke kosten zullen bedragen ƒ 3900. Met de levering en plaatsing van het uurwerk is belast de heer J. Addicks, te Amsterdam. Waarschijnlijk zal het geheele werk op 1 Januari 1900 gereed zijn.

Wageningen. De Commissie voor de Inhuldigingsfeesten heeft besloten de overgeschoten gelden te besteden voor de plaatsing van een monumentale fontein in de stadsgracht bij Junushoff. De voorbereiding en uitvoering van dit werk geschiedt onder leiding van den heer L. A. Springer, leeraar in tuin-architectuur alhier.

— Aflevering 7 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese) bevat: Koraaldieren en koraalriffen, door Dr. A. J. A. Snijders. — De vorderingen der ethertelegrafie, door Dr. L. Bleekrode. — De eerste Nederlandsche elektromobiel, door H. Vreedenberg. — De mutoskoop, door H. — Pillendraaiers en boetseerders onder de insecten, door Dr. R. Sinia. — Het Fransche snelvuurgeschut van 120 milimeters, door P. D. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen. De afstand van de sterren in de Groote Beer, door Ant. Pannekoek. — Boekaankondiging. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

toegevoegd aan den chef der irrigatie-afd. Brantas, met Modjokerto als standplaats, de ingenieur 3e kl. J. Homan van der Heide; aan den chef der 4e waterstaatsafd., ten einde op zijn bureau te worden werkzaam gesteld, de opzichter 3e kl. J. L. van Erp Taalman Kip;

overgeplaatst naar de res Batavia, de ingenieur 2e kl. J. C. Voorduin; naar Bodjonegoro (res. Rembang) en ter beschikking gesteld van den chef der werken en opnemingen aan de Solo-rivier, de adspirant-ingenieur F. A. Varkevisser;

geplaatst te Bodjonegoro (res. Rembang) en ter beschikking gesteld van den chef der werken en opnemingen aan de Solo-rivier, de ambtenaar op wachtgeld, dienstdoend adsp.-ingenieur, Jhr. R. R. L. de Muralt; in de res. Banjoemas, de ambtenaar op wachtgeld, dienstdoend opzichter 2e kl., H. J. Broekens;

tweejarig verlof verleend aan den opzichter 2e kl. C. Badart.

— Benoemd tot ingenieur 3e kl. bij het mijnwezen in Ned.-Indië E. A. Neeb.

— De Minister van Koloniën heeft den heer S. Ritsema van Eck gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië, om te worden benoemd tot technisch ambtenaar bij het boschwezen daar te lande.

— Bij kon. besluit is met ingang van 16 Juli benoemd tot hoogleeraar aan de Polytechnische School J. C. Dijxhoorn, werktuigkundig ingenieur te Rotterdam.

— Uit Indië is hier-te-lande bericht ontvangen van het overlijden van den heer K. T. Olt, chef bij de „Ned.-Ind. Spoorwegmaatschappij" te Semarang.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen zijn benoemd tot inspecteur te Groningen de heer J. H. van Eijsbergen, adjunct-inspecteur 1e kl.; tot hoofdopzichter de opzichter 1e kl. A. Labrijn en tot opzichter 1e kl. de idem 2e kl. J. E. ten Bosch, J. H. Hamstra en E. J. Beerents.

— De heer P. H. G. Montenberg, adjunct-ingenieur der Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen is benoemd tot adjunct-ingenieur bij de Rijkstelegraaf.

— Tot ingenieur der gemeentewerken te Utrecht, op ƒ 2000 salaris, is benoemd de heer A. W. C. Dwars, civiel bouwkundig ingenieur te Rotterdam. Met de benoemde stond op de voordracht de heer H. C. M. Hennus, civiel-ing. te Altena.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Adspirant-ingenieur der marine. Adres op gezegeld papier vóór of op 15 Augustus aan het Departement van Marine. Jaarwedde ƒ 1200. Zoo noodig zal een vergelijkend examen worden gehouden; zie verder „Staatscourant" nº. 169.

— Onderwijzer in het bouwkundig teekenen aan de avondteekenschool voor timmerlieden, onder beheer der vereeniging „Concordia inter nos" te Amsterdam. Inl. 27 Juli, van 8 tot 10 uren in het gebouw „d'Geelvinck", Singel 530. Adres vóór 2 Aug. aan H. Bucker, 3e Hugo-de-Grootstraat 40.

— Een bekwaam meubelteekenaar en een bekwaam chef-verkooper, aan de meubelfabriek Nederland te Groningen. (*Zie advert. in dit no*)

— Bekwaam bouwkundig teekenaar, tevens opzichter. Salaris naar bekwaamheid. Adres nº. 19308, Bureau *N. Rott. Ct*

— Gemeente-architect te Hoorn, tevens directeur van en leeraar in het rechtlijnig teekenen (acte M²) aan de Burgeravondschool en Ambachtsteekenschool, geschiktheid bezittende tot het geven van vakteekenonderwijs. Jaarwedde ƒ 2000. Adres op zegel vóór 31 Juli aan den Gemeenteraad.

— Dijkopzichter bij het hoogheemraadschrp de Alblasserwaard met Arkel beneden de Zouwe. Jaarwedde ƒ 1400, met vrije woning. Vereischten: kennis van dijkwerken, bouwkunde en behandeling van het waterpas-instrument. Leeftijd niet ouder dan 40 jaren. Adres vóór 6 Augustus aan den dijkgraaf T. Swets Az., te Hardinksveld..

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Bouwkundig teekenaar, goed bekend met details en constructiewerk, drie jaar als zoodanig werkzaam geweest, zag zich weder gaarne geplaatst. Verl. sal. ƒ 60 per maand. (2)

Informatiebureau Technische Vakvereeniging, Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1. Bouwk. Opz.-Teekenaar, leeft. 25 j. ong. sal. ƒ 70 à 80 p. m.
2. Onderbaas-opzichter, „ 45 „ „ ƒ 20 per week.

ADVERTENTIEN.

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken en Tuinkoepels.**

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Rokin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Vervolg der Aankondigingen.

DINSDAG, 25 Juli.

Leeuwarden, te 8 uren: het bouwen van een woon- en winkelhuis op den hoek van Oldegalileën- en Lindebuurt.

MAANDAG, 31 Juli.

Delft, te 12 uren, door den directeur der artillerie-inrichtingen, op zijn bureel Van-Leeuwenhoeksingel: de levering van koper, messing, gaas en haken, ten behoeve van verschillende diensten in Ned.-Indië.

Delft, te 12 uren, door den directeur der artillerie-inrichtingen, op zijn bureel Van-Leeuwenhoeksingel: de levering van verschillende behoeften en van vijlen.

DINSDAG, 1 Augustus.

Lemmer, door burg. en weth. van Lemsterland: het uitbaggeren en verdiepen van de zeehaven van de Lemmer. Inl. bij den gemeentearch. J. Kuipers.

Op onbepaalden datum.

Ambt-Ommen, door Hendrikus Kampman: het weder-opbouwen van zijn landbouwerswoning Inl. in „Hotel Jansen" te Ommen.

Vervolg der uitslagen.

Neuzen, 20 Juli, door het bestuur der waterkeering van den calamiteuzen polder „Nieuwe Neuzen": a. het herstel, de vernieuwing en het onderhoud tot 30 April 1900 van de aarde-, kram-, rijs- en steenglooiingwerken enz. Minste inschr. B. van Eck, Neuzen, voor ƒ 3177.

b. het maken van werken tot verdediging van den oever; minste inschr. H de Kluiver, Sliedrecht, ƒ 8820.

Hengelo, 20 Juli: het amoveeren en weder-opbouwen van drie woningen, het maken van een gevel voor een stalgebouw en bijbehoorende werken; ingek 5 bilj., als: G. Steggink, Hengelo, ƒ 6975; J. Kleerebezem, idem, ƒ 6250; G. J. Beltman, idem, ƒ 5990; Morsink en Vos, Delden, ƒ 5970; Foks en Ribberink, Hengelo, ƒ 5920. 1 dag beraad.

Zwolle, 20 Juli: het maken van afscheidingen enz. voor de te houden harddraverij in de Wipstrikkerallée op 3 Aug. e. k.; ingek. 5 bilj., als: ten Dam ƒ 410, B. H. van Vilsteren ƒ 310, Gebr. Bollen ƒ 282, J. L. Hertog ƒ 269, H. G. Treep en Zn. ƒ 263. Alles te Zwolle. Bij de daarop gevolgde onderhandsche aanbesteding gegund aan J. L. Hertog.

Diepenveen, 20 Juli: het bouwen van een boerenwoning voor den heer H. J. Wiltink aldaar; ingek. 11 bilj.; hoogste inschr. ƒ 2400; laagste inschr. J. te Wechel, Twello, ƒ 2145. Gegund.

Arnhem, 21 Juli: het maken eener leikade op den rechteroever der rivier de Waal, tusschen de krib op kilometerraai 76,620 en den veerdam te Tuil, gemeente Haaften, provincie Gelderland; ingek. 7 bilj., als: O. A. Mol, Arnhem, 4999; G. W. van Hezewijk, Nijmegen, ƒ 4983; C. Boer Az., Sliedrecht, ƒ 4860; G. van Oord, Werkendam, ƒ 4570; J. Visser Jz., idem, ƒ 4514; P. W. van Hattum, Zaltbommel, ƒ 4187; J. W. van Anrooij, idem, ƒ 3775. Raming ƒ 4000.

Middelburg, 21 Juli: het leveren en storten van steen tot verdediging van den oever vóór Terneuzen; ingek. 2 bilj., als: P. A. van de Velde, Terneuzen, ƒ 9400; J. Jansen, idem, ƒ 9325; Raming ƒ 8800.

's-Gravenhage, 21 Juli, door het departement van waterst: 1o het leggen en ingraven van een kabel te Middelburg; ingek. 2 bilj., als: C. J. Tieroliff, Rozendaal, ƒ 1050; W. Dekker, Veere, ƒ 970.

2o. het bijspannen van twee draden tusschen Amersfoort en Apeldoorn en van vier draden tusschen Apeldoorn en Zutfen; ingek. 4 bilj., als: W. van Achterbergh, Amersfoort, ƒ 1731; J. Romein en L. Bijl, Schiedam, ƒ 1483; W. van Dijk, Utrecht, ƒ 1480; H. A. Ezerman, Zutfen, ƒ 1279.

MEDEDEELINGEN.

Haarlem. Het bouwen van 49 woonhuizen voor de coöp. bouwvereeniging „Ons Doel", onder beheer van den bouwk. ing. J. A. G. van der Steur (zie den volledigen uitslag in het vorig nummer) is gegund aan H. London te Haarlem.

Een bekwaam Meubelteekenaar
en
een bekwaam Chef-verkooper
(vertrouwd met den verkoop van **complete** Meubileeringen), worden **direct GEVRAAGD** aan de Meubelfabriek **„NEDERLAND".**
J. A. HUIZINGA. — GRONINGEN, Westersingel.

Javasche Bosch-Expl.-Mij. v/h. P. Buwalda & Co.
handel in **DJATIHOUT (JAVA-TEAK).**
Alle houtsoorten worden tegen concurreerende prijzen **in loon gezaagd**
Stoomhoutzagerij: Overzijde van het IJ, *westelijk v. h. Tolhuis.*
De Directie. *Nieuwe Doelenstraat 12—14 bij de Munt* Amsterdam.

CARBOLINEUM KRIMPEN.
Verzekert U van het GROOTSTE BEDERFWEREND vermogen.
G. M. BOKS & Co., *Amsterdam.*

J. THUS, Weesp.
Installeur van CENTRALE VERWARMINGEN
volgens de nieuwste Systemen.
GENERAAL-VERTEGENWOORDIGER DER
Metalwerke Bruno Schramm Ilversgehofen --- ERFURT.
Eerste Prijs. Eere-diploma der Architecten- en Ingenieursvereeniging op de tentoonstelling van Verwarmings-installaties te Dusseldorf 1897. (3)
Projecten en Inlichtingen gratis. -- Prijzen beneden elke concurrentie.

STOOMFABRIEKEN van
alle soorten **DAKPANNEN** en **VLOERBAKKEN, MACHINAAL geperste MOZAÏK-** en effen **CEMENTTEGELS, CEMENT-** en **KUNSTZANDSTEEN, REGEN-, WEL-** en **BEERPUTTEN** van **CEMENTBETON** en CEMENT IJZER (systeem Monier), **Riolen, Rietplanken enz. enz.**
HANDEL IN BOUWMATERIALEN.
A. OOSTHOEK & ZOON, Alfen a/d Rijn.
Sterk concurreerende prijzen direct op aanvraag. (2)
Groote voorraad. Monsters op aanvrage.

ROLLUIKEN van *hout* en van *staal*, in verschillende *constructiën.* Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij *W. H. M. SCHOLTE,* Fabrikant, Prinsengracht 516, AMSTERDAM.

MEIJJES & BOSCH.
Asphaltfabrikanten. WIJHE (Holland)
Leggen: HOUTCEMENTDAKEN, MASTIKDAKEN, ASPHALTDAKEN en ASPHALTVLOEREN.
Fabriceeren: ASPHALTDAKPAPIER, HOUTCEMENT, ISOLEERPLATEN, CARBOLINEUM, enz.
Directe levering. Prima referentiën. Concurreerende prijzen Veeljarige garantie.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37,**
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van
HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

LOUIS NAGEL & Co.,
Arnhem.
ENGELSCHE
Stal- en Tuigkamer-inrichtingen.
— Catalogussen gratis. —
— Teekeningen en Begrootingen Kosteloos. —

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op ***Dinsdag den 8sten Augustus 1899,*** des namiddags ten **2** ure (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 775.

Het vervangen van de draaibrug over het kanaal van Dokkum—Stroobos door éene vaste brug met twee openingen met daarmede in verband staande werken ten behoeve van den spoorweg van LEEUWARDEN naar GRONINGEN.

Begrooting f 22900.—.

De besteding geschiedt volgens § 57 van het bestek.

Het bestek ligt van den 17den Juli 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur Jhr. H. H. SANDBERG VAN BOELENS te *Groningen*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 25sten Juli 1899 ten 3 ure namiddag (*West Europeesche tijd*)

UTRECHT, den 14den Juli 1899.

Xylolith- of Houtgraniet- VLOEREN UIT ÉÉN STUK
worden gelegd door de
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEIJ, Rotterdam.

AGENTEN: A. E. BRAAT, Amsterdam; J. C. GOUDRIAAN, 's-Hage; A. VAN DER BOOM, Delft; KNIJFF & HOEBEE, Dordrecht; A. J. STOEL, Haarlem; C. H. VAN DUIJSEN, Leeuwarden (voor Friesland en Groningen).

VAN RIJN & Co.,
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.
SPIEGEL- en VERSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

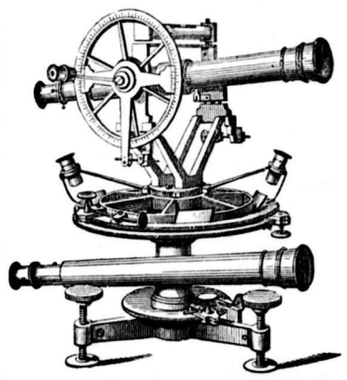

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN

Machinale Houtdraaierij en Zagerij.

Speciaal adres voor **grootwerk** voor HH. Timmerlieden en Aannemers.
Billijkst adres voor **Trapbalusters, Balkonbalusters** en **Hoofdbalusters, Houten Schoorsteenmantels** en verder alle **houten draai-** en **beeldhouwwerk.**

S. DE BOER, Apeldoorn.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Haarlemmermeer*, zullen op **Dinsdag 8 Augustus 1899,** des voormiddags ten **Elf** uur, ten *RAADHUIZE*

aanbesteden:

Het leveren en stellen van IJzeren Palen en staven voor het Marktplein te Hoofddorp.

Het bestek met de teekening ligt ter lezing ter *Secretarie*, en is aldaar tegen betaling van **f 0,25** verkrijgbaar, terwijl aanwijzing zal worden gegeven op **Vrijdag,** den **4 Augustus a. s.** ten *Raadhuize*, door den Gemeente-Opzichter, bij wien ook inlichtingen te verkrijgen zijn.

Haarlemmermeer, 19 Juli 1899.

LANTZENDORFFER, *Burg.*
D. EGGINK, *Secret.*

A. P. SCHOTEL Gzn.
DORDRECHT.
Stoommarmerzagerij Steenhouwerij.
Steen- en Marmerhandel.

MOLIJN -- Gouda.
Rietplanken.
FLUATEN,
tegen verweering van alle **STEENSOORTEN** en **MORTELS.**

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 30. ZATERDAG, 29 Juli 1899.

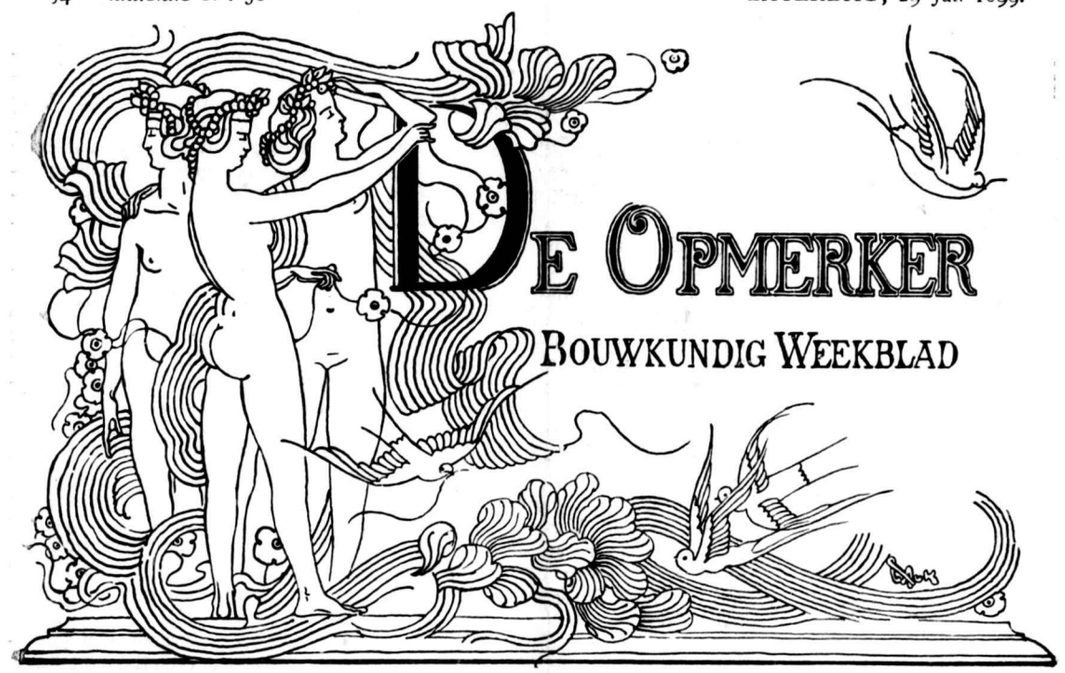

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

ANDERMAAL METSELSPECIËN.

Wij Nederlanders zijn een practisch volk, en ook onze bouwbeoefenaars verloochenen die vaderlandsche eigenaardigheid niet. Waar misschien de hoogdravende bespiegelingen over kunst, die soms in onze aan bouwkunst gewijde bladen voorkomen, meer ongelezen blijven dan de opstellers wel denken, daar vinden mededeelingen uit de dagelijksche bouwpractijk tamelijk algemeene aandacht.

Doch wij Nederlanders gelooven niet op gezag; wij zijn echte Thomassen en willen overtuigd worden. Wie ons van de hoogte zijner katheder een „mihi constat" in het gezicht wil slingeren, mist zijn doel. Slechts door een klemmend betoog zijn wij te vangen.

Het vraagstuk der metselspeciën is voor een ruimen kring van belang. De wijze, waarop het aan de orde kwam, was ietwat ongewoon. De Delftsche metselaars noemden een kat een kat en zeiden rond-Hollandsch waar het op stond. De heer Van der Kloes werd, nolens volens, in het debat betrokken en kreeg eenige vegen uit de pan, die niet mis waren, doch die hij zich had kunnen besparen, door zich uitsluitend tot de feiten te bepalen en personen onbesproken te laten.

Wij hebben, in ons vorig artikel over metselspeciën, getracht het vraagstuk op meer zakelijk terein te brengen en zijn daar, ten deele althans, in geslaagd. Want de jongste „Ambachtsman" bevat nu een weerslag op ons artikel, waarin de heer Van der Kloes de personenquesties gelukkig grootendeels rusten laat. Wel hoort men, als bij een aftrekkende onweersbui, het nog in de verte rommelen, waar de schrijver verzekert, „dat het niet aangenaam is met ons op het papier van gedachten te wisselen", waar hij vreest „zich nieuwe grieven en schampere opmerkingen op den hals te halen", waar hij bang is „zeer pedant te worden gevonden, omdat hij al vele jaren bij het onderwijs is", maar dit alles slaat niet in, hoe fel de vroegere schichten bedoeld geweest mogen zijn.

De heer Van der Kloes heeft van ons verder niets te vreezen. Slechts zal hij ons veroorlooven, om, in het belang van het vak, dat hij zeker geen minder goed hart toedraagt dan wij, eenige opmerkingen over den inhoud van zijn opstel in het midden te brengen.

Wij meenden, dat het toevoegen van zand bij metselspeciën noodig was om verbinding tusschen de korrels onderling en de steenen te verkrijgen, en dat men daarom alleen scherp zand gebruiken kan. Wij herinneren ons nog hoe onze leeraar in de scheikunde, die thans professor aan eene Nederlandsche universiteit is, op het bord ons de zuivere physische werking der zandkorrels in een reusachtig diagram aanschouwelijk poogde te maken. Wij hebben sedert verschillende verharde mortels onder het mikroskoop beschouwd, en het bleek ons, dat inderdaad het zand de bovengenoemde taak vervult.

De mogelijkheid, dat het zand de specie poreus zou maken, is hierdoor natuurlijk niet buitengesloten. Maar zelfs kalk zonder zand is, na verharding, zeer poreus, zooals men onder het mikroskoop duidelijk kan waarnemen. Wanneer men een klein stukje dus verharde kalk weegt, het daarna in water legt, en dan andermaal weegt, dan zal de toeneming van het gewicht doen zien, hoeveel water is opgeslorpt.

Wij namen de volgende proef. Uit den gevel van een huis in een onzer zeedorpen, blijkens een jaartal in 1600 gemetseld, braken wij een stukje metselspecie. Het breken ging zeer gemakkelijk, want de Leidsche steen, helderrood, waaruit de gevel bestond, was op

vele plaatsen zóó verweerd, dat gaten ter diepte van een halven steen en van groote oppervlakte ontstaan waren; op die plaatsen was de specie echter intact gebleven, en het verband vertoonde zich niet ongelijk aan de cellen in een bijenkorf. Wij losten een stuk van de dus verkregen specie in een zuur op, en overtuigden ons, dat geen zand als bezinksel achterbleef. Wij hadden dus zekerheid, dat alleen kalk als metselspecie was gebezigd. Die kalk was schelpkalk, zooals onder het mikroskoop bleek, daar kleine stukjes van de schelpen, vermoedelijk wegens het niet al te zorgvuldig branden, nog in de massa werden aangetroffen. Werd nu een stukje van de specie eerst droog gewogen, en dan weder, nadat het een etmaal in water gelegen had, dan was het gewicht aanzienlijk vermeerderd.

Uit deze proef, die het ook den heer Van der Kloes gemakkelijk vallen zal te nemen, konden wij verschillende dingen leeren. In de eerste plaats, dat men in 1600 hier-te-lande gebruik maakte van zeer zachte Leidsche steen en van schelpkalk zonder zand. Vervolgens dat bedoelde steen na drie eeuwen zóó vergaan was, dat diepe gaten de in goeden staat gebleven mortelvoegen van elkander scheidden. Eindelijk, dat deze mortel volkomen verhard was, ofschoon noch tras, noch zand was toegevoegd. Dit laatste was veroorzaakt door de poreusheid van den mortel, die ook behoorlijk was geconstateerd. Slechts de verbinding tusschen steenen en mortel was blijkbaar maar zeer gering geweest. Want nergens waren aan de overgebleven mortellagen overblijfselen van de geheel vergane steenen te ontdekken.

De ervaringen, hier opgedaan, komen niet overeen met wat de heer Van der Kloes zegt: „De graad van poreusheid hangt natuurlijk van de hoeveelheid zand af. Zand bevat ongeveer 60 pCt. vaste stof en 40 pCt. lucht. Een HL. drooggebluschte kalk geeft met de helft van zijn gewicht samengekneed, ½ HL. stijf deeg. Een HL. drooggebluschte kalk of ½ HL. stijf deeg uit den kuil geeft dus met 1 HL. zand een dichten mortel, waarin de lucht geen toegang heeft, evenmin als in het deeg in den kuil, en die dus evenmin als dit deeg, kan versteenen."

Maar het zal, en misschien heeft de heer Van der Kloes dit over het hoofd gezien, verschil maken, welke vorm men aan den HL. uit den kuil geeft. Spreidt men hem zoo breed uit, dat zijn dikte bv. slechts 5 millimeters bedraagt, dan zal de versteening betrekkelijk spoedig volgen. Want ook als de kalk in den kuil blijft, versteent de bovenste laag na eenigen tijd.

De heer Van der Kloes veronderstelt, dat in de middeleeuwen hier-te-lande hydraulische of waterkalk gebruikt moet zijn. In versteenden mortel van den toren te Rhenen meent hij zelfs cementkalk te mogen aannemen. Een scheikundig onderzoek ware hier zeer gewenscht.

Het verwerken van uitsluitend magere cementmortels is hier-te-lande reeds vrij algemeen geworden. De Haagsche architect, die zulke mortels wilde gebruiken, maar wiens metselaars „ze niet konden en wilden verwerken", zal goed doen, eens bij sommige zijner collega's een kijkje te gaan nemen.

In Joly"s Technisches Auskunftbuch vonden wij over het onderwerp het volgende.

„Cement-kalk-mortel: ofschoon het cement in verhouding van 1 deel op 3 deelen zand gemengd, een veel te vetten mortel oplevert, en men al naar mate het zand zuiver, scherp en groot van korrel is, veel meer daarvan kan toevoegen, zoo zijn toch de mortels met groot zandgehalte wegens hunne geringe smijdigheid moeilijk te verwerken. Door een geringe toevoeging van kalk is de moeilijkheid echter op te lossen. Mortels, bestaande uit 1 deel cement, 1—1½ deelen kalk en 8—10 deelen zand geven uitmuntende resultaten en zijn buitengewoon goedkoop. Deze mortels worden in de practijk nog veel te weinig toegepast, ofschoon zij met voordeel de kalkmortels kunnen vervangen."

Dit is dus een geheel ander oordeel dan dat van den heer Van der Kloes, die zegt:

„Dit neemt niet weg, dat deze soort mortels boven welbereide magere trasmortels eigenlijk niets vóór hebben. Het Portlandcement verliest er grootendeels zijn eigenlijk karakter in en neemt dat van een hydraulischen toeslag aan."

Nu komen wij tot de questie van het krimpen van sterken trasmortel. De heer Van der Kloes erkent, dat die mortel, bij kelders gebruikt, niet krimpt. Hij verklaart dit „omdat hij vocht genoeg houdt" en „de zon er nooit op schijnt". En daar nu ieder verstandig bouwmeester nergens anders sterken trasmortel zal bezigen dan bij kelders en diergelijken, zoo zou er eigenlijk over de krimpverschijnselen van dien mortel verder gezwegen kunnen worden. Dat er in de nabijheid van Delft „brughoofden gedurende den onderhoudstijd driemaal opnieuw met sterken trasmortel werden opgevoegd", nadat zij ook in dien mortel gemetseld waren, is haast ongelooflijk. Maar de heer Van der Kloes kan het weten en hij zal ook wel gelijk hebben, waar hij zegt, dat bij de sluizen te IJmuiden hetzelfde geschiedde. En dat alles bij onzen „onvolprezen" Waterstaat! Het is te hopen, dat althans in den vervolge de lessen van den heer Van der Kloes mogen nawerken. Want het geld der belastingbetalenden mag niet vermorst worden.

In ons vorig artikel poogden wij er een verklaring van te geven, hoe het komt, dat bij het gebruik van iedere trasspecie het zoo nadeelig uitslaan der opgaande muren zich vertoont. Wij zochten de oorzaak deels bij de steenen, deels bij de specie. De heer Van der Kloes zegt echter, dat wij dien „aan de steenen, n i e t aan de specie toeschreven". Hij heeft dus niet goed gelezen en om het gewicht van de zaak is het goed, nog eens kortelijk te herhalen, wat wij zeiden.

De brandstoffen, waarmede de steenen gebakken worden, zijn haast altijd zwavelhoudend; ook de klei, die nimmer uitgeloogd of gezuiverd wordt, bevat somtijds zwavelverbindingen. Zoo is het mogelijk, dat zich in de steenen ten slotte zwavelzuur vormt. Dit zwavelzuur zou op zich zelf volstrekt niet hinderlijk zijn, of tot uitslag aanleiding geven. Maar zoodra dit zuur in aanraking komt met een langzaam verhardenden mortel, die een eenigszins aanzienlijk gehalte aan magnesia bevat, dan vormt zich zwavelzure magnesia. Wordt een muur nu nat, en treedt een tijd van droogte daarna in, dan kristalliseert de zwavelzure magnesia, die zeer oplosbaar in water is, en ontstaat de uitslag.

De mortel, die tras bevat, voldoet het meest aan de voorwaarden, hierboven bedoeld. Want al vond de heer Van der Kloes in tras uit het Nettedal slechts 0.30 pCt. magnesia en in wilde tras 1.9 pCt., het gemiddelde bij onderzoekingen aan het Koninklijk Laboratorium te Berlijn was 1.21 pCt. Dit zou zeker een onschuldige hoeveelheid zijn, als de steenen slechts geen zwavelzuur bevatten. Zulke steenen worden in het buitenland, speciaal in Duitschland, waar de fabricage over het algemeen hooger staat dan bij ons, wel gemaakt. Men zal bij deze steenen de uitslag dan ook

niet zien, ook al werden zij in trasmortel gemetseld.

Maar de gewone Nederlandsche baksteen bevat soms heel wat zwavelzuur. Wordt daar nu trasmortel als verbindingsmiddel bij gebruikt, dan treedt de uitslag op en wel des te sterker, naarmate meer tras gebezigd werd. De practijk leert hetzelfde.

Nog onlangs konden wij aan den oostelijken oprit van het Centraal-Station te Amsterdam en aan het nog niet lang geleden voltooide station te Nijmegen het verschijnsel waarnemen. In beide gevallen „brijzelen de lappen er af".

Het komt soms voor, dat aan gebouwen, in trasmortel gemetseld, de afvoerpijpen verstopt zijn, en dit gebrek na eenigen tijd verholpen wordt. De muren bij die pijpen werden dan zeer nat; zoodra het water weer zijn natuurlijken weg kan volgen, ziet men dan de witte plekken ontstaan, die dikwijls de voorboden zijn van de zoo gevreesde afbrijzeling.

In geringe mate komt zelfs bij Portlandcementmortels, als inlandsche steenen gebezigd worden, de uitslag voor. Het betrekkelijk hooge magnesiagehalte van het cement is daarbij zeker niet zonder beteekenis. Daar evenwel het cement in veel geringer hoeveelheden wordt toegevoegd dan tras, zoo is de weinige uitslag daardoor gemakkelijk te verklaren.

De heer Van der Kloes zegt: „Zeer zeker zijn er steenen, die aan uitslaan onderhevig zijn, vooral onder de Belgische. Werken beide (welke beide? R e d.) oorzaken samen, dan brijzelen de lappen er af; ik nam dit bij een gebouw te Rijswijk waar. Maar de ouderwetsche Nederlandsche baksteen slaat niet uit. Het beste bewijs daarvoor is, dat men de tassen onbeperkten tijd in regen en zonneschijn kan laten staan, zonder dat zich een spoor van uitslag vertoont. Sommige Belgische steenen echter vertoonen van den aanvang af reeds alle kleuren van den regenboog. De uitslag, dien wij hier-te-lande zoo vaak waarnemen, komt uit hydraulische mortels voort, 't zij van vette of van waterkalk met tras of met Portland-cement, waarin de kalk te zeer de overhand heeft op het hydraulisch beginsel en dit nadeel niet door veel zand (poreusheid) wordt te niet gedaan."

Dat steen aan tassen reeds uitslaat, wordt ongetwijfeld maar hoogst zelden waargenomen. Het is mogelijk, dat het verschijnsel zich bij zeer inferieure soorten van Belgische steenen voordoet. Met de uitslag van gemetselde gevels heeft dat echter niets te maken.

De heer Van der Kloes schrijft de uitslag dier gevels toe aan overmaat van kalk in den gebezigden mortel. Hoe kan evenwel die kalk tot dit verschijnsel aanleiding geven? Welk zout is het, dat, kristalliseerende, den uitslag vormt? Welk zuur is de oorzaak van het ontstaan van het zout?

Het zwavelzuur in de steenen kan die oorzaak niet zijn, want zwavelzure kalk, het bekende gips, is in water zoo goed als onoplosbaar, en kan dus de kristallen niet vormen. De heer Van der Kloes, die zich „op het gebied der scheikunde eigenlijk niet gerechtigd acht mede te spreken", doch die „op dat gebied genoeg geliefhebberd heeft" om ons raad te geven, zal ons en de geheele bouwkundige wereld ten zeerste verplichten met hier de noodige verklaring niet achterwege te houden. Er zijn in Nederland, ondanks onze zoo zuiver „wetenschappelijke" Polytechnische School zoo weinig technici, die hun practijk op de basis der wetenschap hebben opgebouwd.

Maar ook als men de wetenschap ter zijde laat, en alleen als „vakman" zijn „zoogenaamde" ondervinding raadpleegt, dan wordt het vermoeden, dat kalk de oorzaak van de uitslag niet kan zijn, bijna tot zekerheid. Want de speculatiebouwers, die zuinigheidshalve slechts kalk en zand gebruiken, hebben aan hun gevels van uitslag nimmer last. De voegen vallen daar niet uit, ook al werden zij in het ongunstigste seizoen ingezet.

Nu zal de heer Van der Kloes ons misschien tegenwerpen, dat de speculatiebouwers niet zuinig zijn met het zand en dat dus de zoo gewenschte „poreusheid" ontstaat. Doch dan moet hij ons ook verklaren, welk verband er tusschen de uitslag en de poreusheid te zoeken is.

Ten slotte blijft nog het „hydraulisch beginsel", waarmede vermoedelijk tras bedoeld wordt. Als dit slechts in geringe hoeveelheid aanwezig is, en de kalk daarop „de overhand' heeft, zou de uitslag ontstaan. Ook hier voelen wij aan wat causaal verband groote behoefte. Want de kalk kan de oorzaak van het verschijnsel zoo min zijn als het zand; welke rol vervult nu het „hydraulisch beginsel"? Toelichting zal ongetwijfeld gaarne vernomen worden.

Wij gelooven niet, dat de heer Van der Kloes zich over dit opstel te beklagen zal hebben. Moge deze ervaring hem een aanmoediging zijn, om het begonnen debat, dat voor onze practische bouwkundigen van groot belang kan zijn, in zijn blad voort te zetten.

ONDERWIJS VOOR AMBACHTSNIJVEREN.

De verwarring, die er reeds jaren op het gebied van het onderwijs voor aankomende ambachtsnijveren heerscht, houdt een flinke regeling — zoo hoog noodig voor het verheffen der Nederlandsche ambachtsnijverheid — tegen, en begint daarbij zoodanigen omvang aan te nemen, dat openbare behandeling een eisch des tijds mag worden genoemd.

Aangezien maandbladen voor polemiek minder geschikt zijn, wordt „De Opmerker", zoovele jaren en zoo na verbonden aan onze ambachtsnijverheid, daarvoor aanbevolen.

De heer B. J. Bouwmeester te 's-Hertogenbosch gaf in de vergadering der Vereeniging tot bevordering van de Vakopleiding voor Handwerkslieden in Nederland, den 19n Juni 1897 te Utrecht gehouden, eene inleiding omtrent het verschil tusschen het gewone en het vakteekenonderwijs voor aankomende ambachtsnijveren, en maakte duidelijk, dat men diende te onderscheiden: teekenonderwijs om te leeren voorstellen op platte vlakken, teekenonderwijs waarbij het teekenen wordt toegepast op het dagelijksch leven, in dezen de ambachtsnijverheid, en teekenonderwijs, dat tegenwoordig met den naam „vakteekenen" wordt genoemd.

De heer Bouwmeester wees er op dat, wordt het teekenonderwijs op die wijze opgevat, het eenigszins op gelijke leest zal zijn geschoeid als het rekenonderwijs, waarbij onderwijs in het cijferen, het rekenonderwijs, waarbij toepassing van het cijferen, en het rekenonderwijs, dat als vakrekenen zeer duidelijk kan worden onderscheiden.

Daar er tijd te kort schoot om lang te kunnen discussieeren, werd door mij voorgesteld het besprokene eens goed te overdenken en des noodig op dat onderwerp nader terug te komen.

Het is de heer Zander te Zwolle, die in het nu verschenen maandblad der bovengenoemde Vereeniging meent de inleiding van den heer Bouwmeester te moeten critiseeren.

De heer Zander, betreurende dat de inleiding van den heer Bouwmeester nog niet nader is besproken, wil niet de redenen daarvoor doorgronden, doch liever een poging doen, om het streven te verdedigen van hen, die het vakteekenen, ook op teekenscholen voor aanstaande ambachtslieden, wenschen in te voeren of te verbeteren, op gevaar af door den Heer Bouwmeester en zijne geestverwanten voor oppervlakkig te worden aangezien.

Het blijkt, dat het den heer Zander nog niet duidelijk is geworden, wat eigenlijk het principieele verschil is tusschen vakteekenonderwijs en gewoon teekenonderwijs; hij vindt de bezwaren, door den heer Bouwmeester tegen vakteekenonderwijs geopperd, dat vakteekenonderwijs door vakmannen, die tevens teekenleeraren zijn, moet worden gegeven en alzoo tot zeer groote kosten moet leiden, te gezocht.

Zoolang (zegt de heer Zander) niet wordt bewezen, dat wij, voorstanders van vakteekenonderwijs, op den verkeerden weg zijn, zullen wij kalm voortgaan, elke op- en aanmerking dankbaar aanvaardende.

Dat heeft dus zoo iets van eene openbare uitdaging, die, naar 't mij voorkomt, niet beter kan worden beantwoord dan door zwart op wit het door den heer Zander gevraagde bewijs, dat zij op den verkeerden weg zijn, te leveren, in hope natuurlijk, dat door den heer Zander en zijne medestanders niet kalm zal worden voortgegaan, doch, de oppervlakkigheid erkennende, thans den rechten weg, door den heer Bouwmeester en zijne geestverwanten aangewezen, naar behooren te zullen volgen.

Om ook hen, die buiten het teekenonderwijs staan, gelegenheid te geven de questie wat nader te bekijken, moet worden opgemerkt, dat de grond van verschil ligt in de beantwoording der vraag: „Moet het onderwijs aan de bij de Wet op het Middelbaar Onderwijs geregelde burgerscholen en aan de door bijzondere personen geopende Ambachtsscholen dienen om jongens van 12—15 jaar, die in de ambachtsnijverheid een bestaan zullen trachten te vinden, voor te bereiden, of moet het onderwijs dienen de leerlingen klaar te maken om als bekwame werklieden op te treden. De burgerscholen (inrichtingen voor iets meer dan uitgebreid lager onderwijs ten behoeve der ambachtsnijveren) houden van voorbereiden, de Ambachtsscholen van klaarmaken. Wie zijn doel het eerste bereikt is de baas.

Beide soort scholen erkennen tot aanvulling van het onderwijs noodig te hebben, avondscholen voor voortgezet onderwijs.

De heer Zander zal dit wel met mij eens zijn.

Voor de jarenlang miskende Burgerscholen is het tegenwoordig een gelukkig verschijnsel, dat er wat meer belangstelling komt voor die bij de Wet op het Middelbaar Onderwijs goed geregelde inrichtingen.

Meer en meer wordt ingezien, dat ze niet zoo kwaad zijn, als hare tegenstanders reeds jaren hebben rondgebazuind. Aan de gemeentebesturen wordt zeer veel vrijheid gelaten, wanneer zij het onderwijs voor aankomende ambachtsnijveren wenschen in te richten, zoo men den geest der wet maar in 't oog houdt en zich daarnaar regelt.

Dat de kosten der Burgerscholen moeten worden gedragen door de gemeenten met meer dan 10.000 inwoners is oorzaak, dat de Burgerscholen door alle gemeentebesturen slechts noode worden geopend en dan stiefmoederlijk worden behandeld, alzoo niet die ondersteuning genieten, die noodig is om de vruchten voort te brengen, welke de wetgever zich heeft voorgesteld. De dubbeltjesquestie is voor de Burgerscholen het struikelblok.

Wanneer voorheen eene gemeente een Burgerschool moest openen, of thans de 10.000 zielen nadert, dan komt in den regel voor den dag eene commissie voor het inrichten eener Ambachtsschool. Die commissie heeft bij haar onstaan reeds de toezegging, een gemeente-subsidie te zullen ontvangen, wanneer het gelukt voor de gemeente ontheffing te verkrijgen van hare verplichting inzake het openen eener Burgerschool. Natuurlijk komen alle medestanders in 't geweer, om dat plan te bevorderen.

Het bestuur der inmiddels opgerichte Ambachtsschoolvereeniging verkrijgt gemeente-subsidie, de gemeente ontheffing van de bepalingen der Wet, beide deelgenooten gaan kalm hun weg vervolgen.

Het is de financieele voorsprong, die de Ambachtsscholen bij velen meer gewild maakt dan de Burgerscholen.

De uitmuntende bedoelingen van den wetgever, door beter geregeld onderwijs te komen tot opheffing van misstanden in onze samenleving, worden genegeerd, de groote behoefte der aankomende ambachtsnijveren aan goed geregeld onderwijs doodgezwegen.

Tegen het op zij schuiven der Burgerscholen door Ambachtsscholen zou, voor zoover de regeling van 't onderwijs betreft, niet zooveel bezwaar bestaan wanneer andere inrichtingen datgene wat de wetgever regelde voldoende konden vervullen.

Het blijkt echter, dat die taak veel te zwaar valt aan de Ambachtsschoolbesturen; het fundament dier schoolregeling, de particuliere liefdadigheid, heeft daaraan schuld, het onderwijs zich regelende naar de ontvangen liefdegaven, kan zich niet regelen naar de behoeften. Daarbij komt, dat het beheeren dier liefdegaven wordt gebruikt als middel om persoonlijke inzichten door te drijven; vergeten wordt de groote behoefte aan ontwikkelend onderwijs, bij de uit kleinere burgers voortkomende aankomende ambachtsnijveren.

Van het Burgerdagschoolonderwijs aan de Ambachtsscholen komt weinig of niets terecht; de gelden worden in hoofdzaak besteed aan een zoogenaamd vakonderwijs, voor een viertal ambachten, te geven aan kinderen van 13—14 en 15 jaar.

Dat er bezwaar wordt gemaakt meer en meer subsidie te geven, zonder meer vruchten, is natuurlijk en het gevolg ervan is strengere observatie.

Bij dat observeeren valt in de eerste plaats op te merken het zeer belangrijk verschijnsel, dat aan de Ambachtsscholen de leeftijd der leerlingen gaandeweg hooger is geworden. Zeer terecht heeft men ingezien, dat alzoo betere resultaten kunnen worden verkregen; eenige vergelijking met de Handwerksscholen in Duitschland wordt daardoor mogelijk; verbeteringen, met die scholen tot voorbeeld kunnen gemakkelijk worden ingevoerd.

Het vormen van bekwame werklieden, een uitdrukking waarmede bestuurders van ambachtsscholen nog al eens schermen, om het nut dier scholen aan te toonen, wordt er door bevorderd, al is het beperkt tot een klein getal ambachten.

De heer Zander en zijne medestanders zullen erkennen, dat de leuze (het vormen van bekwame werklieden) nog altijd voor de leuze moet worden beschouwd, nog altijd een vrome wensch is gebleven en zal blijven. Zoo mogelijk geeft de ambachtsschool gelegenheid aan eene eigene ambachtavondschool het onderwijs voort te zetten, maar meer kan men niet. Tot verheffing der Nederlandsche ambachtsnijverheid, gelijk in Duitschland wordt aanschouwd door samenwerking van „Fortbildungsschulen" en „Handwerkersschulen" is men nog niet gekomen; betere en meer algemeen nuttige resultaten, welke met goed geregelde Burgerscholen, samenwerkende met goed ingerichte particuliere werkplaatsen, te verkrijgen zijn, heeft men nog niet geleverd. De heer Zander zal ook dat wel met mij eens zijn.

Ook moet worden opgemerkt, dat het beambte zijn van eene particuliere vereeniging voor den heer Zander en medestanders moet zijn eene moeilijke positie. Bij het beoordeelen van hun streven doet men wel daarmede rekening te houden. Ze zijn veel'al vaders van huisgezinnen, hun spreken kan in enkele gevallen zilver zijn, hun zwijgen is somtijds goud.

Wanneer men zoekt naar de gronden, waarom niet meer en niet eerder over de inleiding van den heer Bouwmeester is gesproken, en vooral dat die thans wordt gecritiseerd, dan kan men die vinden in de afhankelijkheid van den heer Zander en zijne medestanders van hunne meesters, de besturen der Ambachtsscholen enz.

Op het gevaar af te worden beschuldigd wat heel breed uit te weiden, moet er door mij op gewezen worden, dat de Ambachtsschool-vereenigingen, op den keper beschouwd, als vereeniging weinig, somtijds niets beteekenen. Hun bestuur is alles. Liefdegaven zijn de grondslagen, zelfs de subsidies zijn weinig meer dan liefdegaven. Een vereenigingsleven hebben zij niet; als een stem des volks of der ambachtsnijverheid mogen zij niet worden beschouwd.

De directeuren aan Ambachtsscholen hebben dan ook zeer terecht ingezien, dat het „vereenigt u" ook voor hen recht van bestaan heeft en een Bond gevormd, waardoor eenheid van streven wordt bevorderd, meer vastheid in het voortbestaan is ontstaan.

Natuurlijk is de geest der Ambachtsschoolbesturen de geest van den Bond; hij, die het met dien geest niet eens is, heeft kwade dagen te wachten en als een wonder zal dus moeten worden aangeteekend, wanneer van uit dien Bond voorstellen worden gedaan van vooruitstrevenden aard.

De heer Bouwmeester en zijne geestverwanten bewegen zich vrijer, kunnen hunne voorstellen, die zij meenen tot verbetering van het onderwijs te moeten indienen en die niet genoeg in eigen kring worden gesteund, bij hoogerhand verdedigen, waardoor voor eenzijdigheid wordt gewaakt en een opgewekt leven verkregen.

De strijd, dien de heer Bouwmeester en zijn geestverwanten hebben te voeren, is dus feitelijk tegen de heeren, die achter den Bond staan; of het gelukken zal die heeren te overtuigen, als de heer Zander en medestanders met ons samengaan, is nog niet zoo dadelijk aan te nemen. Toch moet het worden geprobeerd. Misschien dat meer licht velen hunner de oogen zal openen, want velen treft men onder de bestuurders van Ambachtsscholen aan, die een vrijzinnige opvatting onzer samenleving goedgezind zijn.

De directeuren van Ambachtsscholen en de door hen gestichte Bond hebben getracht van de Ambachtsscholen te maken wat er in de tegenwoordige omstandigheden van te maken is. Handwerkersschulen, gelijk Duitschland ten voorbeeld stelt, zijn ze nog niet, al is men flink op weg door verhooging van den leeftijd der leerlingen langzamerhand in Duitschen geest hervormingen in te voeren.

Terecht ziet men tevens reeds in, dat aan de onderwijzers-werkbazen wat meer gelegenheid moet worden gegeven voeling te houden met de practijk; ook aan directeuren en leeraren wordt terecht meer en meer gelegenheid gegeven ook eens elders te gaan kijken, vakgeschriften worden gelezen, meer algemeene vakkennis opgedaan.

De heer Zander en zijne medestanders zullen ook die beweringen wel willen onderschrijven. Zij zullen evenceens moeten erkennen, dat onze Ambachtsscholen, zich nagenoeg geheel vrij ontwikkelende, kosten een kwart millioen gulden 's jaars.

Trots die gunstige omstandigheden hebben zij nog niet aangetoond in staat te zijn de wettelijk geregelde Burgerscholen te kunnen vervangen, nog niet bewezen, dat wij buiten de wet om met Ambachtsscholen kunnen komen tot verheffing en veredeling der Nederlandsche ambachtsnijverheid. Dat is dus eene ernstige misrekening, die het voortbestaan der Ambachtsscholen bedreigt, tenzij krachtige hervormingen tijdig worden ingevoerd. Door de critiek van den heer Zander is de ernstige ziekte der Ambachtsscholen openbaar geworden. Wat reeds lang werd vermoed, wordt bevestigd, men staat voor een bankroet. Of de Hooge Regeering den heer Zander en medestanders kalm zal laten voortgaan, mag worden betwijfeld.

Door des heeren Bouwmeester's voorstel te bestrijden blijkt, dat men van het teekenonderwijs der ambachtsscholen, zonder het de natuurlijke phasen te doen doorloopen, zoogenaamd vakonderwijs maakt, de heer Bouwmeester zou zeggen: kool.

Aangenomen moet worden dat, waar het hoofdvak der Ambachtsscholen zoo wordt behandeld, het ook zal gaan met de andere leervakken. Het doel dat men beoogt is de wereld te laten zien, dat bijzondere scholen voor ambachtonderwijs practischer werken dan de bij Rijkswet geregelde Burgerscholen, doch, zooals 't meer gaat, is het fundament van het onderwijs niet breed genoeg aangelegd om erop te kunnen voortbouwen; men heeft weinig ontwikkelde halfwassen werklieden gekweekt, geeft wissels af op de toekomst en verzekert, dat alles wel terecht zal komen, maar bewijst hetgeen bewezen moet worden niet.

De heer Zander doet het daarbij voorkomen van ontwikkelend onderwijs van huis uit innige afkeer te hebben; hoe anders toch te verklaren, dat de beginselen van het teekenen en de toepassing dier beginselen na rijp beraad worden bestreden, wanneer in 't openbaar wordt besproken eene vastere regeling van het teekenonderwijs; daarentegen wordt het vakteekenen, in gewone omstandigheden thuis behoorende in een eindcursus, als het eenige ware teekenonderwijs aanbevolen. Grondig onderwijs acht de heer Z. niet noodig.

In Duitschland is voorgesteld, en hier en daar met vrucht toegepast ook, de teekenleeraren, welke hun vak niet in den geheelen omvang begrijpen, in de vacantie eenige weken gelegenheid te geven het ontbrekende, 't zij in algemeene opvatting of in onderdeelen, aan Normscholen bij te doen werken. In navolging daarvan zou straks, wanneer de begrootingen voor onze Ambachtsscholen onderhanden komen, onder de rubriek „diverse uitgaven" reisgeld voor 't personeel kunnen worden opgenomen.

Wie weet welk groot practisch gevolg zulks zou hebben voor het vakteekenonderwijs en om beter te doen

begrijpen wat het gewoon teekenonderwijs voor aankomende ambachtsnijveren behoort te zijn.

De heer Zander doet het voorkomen, alsof het buitenland reeds druk bezig is den door hem en zijne medestanders aangewezen en kalm betreden weg te volgen. Practischer zal het zeker zijn zichzelf en zijne medestanders niet in zoo erge mate te bedotten, doch in het zeer nabij gelegen Duitschland eens te gaan rondzien naar de beste inrichtingen van „Gewerbliche Fortbildungsschulen" en de daaropvolgende „Handwerkersschulen".

De heer Bouwmeester en zijne geestverwanten zien in de in 't buitenland op te merken samenwerking der scholen meer heil dan in een strijd als de Nederlandsche Ambachtsscholen voeren tegen de bij Rijkswet goed geregelde Burgerscholen, een strijd, die meer en meer blijkt voort te spruiten uit onbekendheid met de beste regelingen elders, een strijd, die zeer zeker ook gesteund wordt door de vrees, die in sommige toongevende kringen heerscht, voor onderwijs dat bestemd is meer kennis te kweeken bij „den kleinen man" en de daaruit voor de grootere gemeenten voortvloeiende kosten.

Nu een van de invloedrijkste leden van den Bond van directeuren van Ambachtsscholen, ook namens anderen, heeft gesproken, mag van den Bond worden verwacht, dat hij zich niet onbetuigd zal laten en spoedig een steentje bijbrengen om eens duidelijk te maken, in hoeverre het beweren van den heer Z. wordt gedeeld. Tevens zal dan moeten blijken, hoe de Bond zich voorstelt dat de Ambachtsscholen naar den eisch des tijds zullen medewerken niet om aankomend halfwassen weinig ontwikkeld werkvolk te kweeken, langs eigen kalmen weg, maar in die richting, welke de zoo noodige verheffing der Nederlandsche ambachtsnijverheid vordert.

Om na deze nogal lange uitweiding, ter inlichting van de aanschouwers van den strijd, terug te komen op het punt in questie, wordt door mij de aandacht erop gevestigd, dat de heer Bouwmeester meende de vraag „wat is het verschil tusschen het gewone en het vakteekenonderwijs?" afdoende te hebben beantwoord, door te wijzen op de natuurlijke, voór de hand liggende, logische regeling van het onderwijs aan de goed geregelde Burgerscholen, er vooral op drukkende dat vakteekenen, zal het meer zijn dan de gebruikelijke toepassing van de gewone teekenkunstige beginselen, op onderwerpen uit het ambacht van den leerling, zeer kostbaar en dus voor Ambachtsscholen, met hare liefdadige fundeering, in de eerste plaats onbereikbaar zal zijn.

Wanneer nu het principieele verschil tusschen vakteekenonderwijs en gewoon teekenonderwijs door den heer Zander nog niet wordt begrepen, dan moet zulks worden toegeschreven aan ZEds. onbekendheid met de uitmuntende regelingen, welke in Duitschland worden gevolgd en die aan onze Burgerscholen zooveel mogelijke toepassing vinden; de questie wordt thans gestuit door een leemte, die, naar 't mij voorkomt, eerst bij den heer Z. moet worden aangevuld of opgehelderd door nadere critiek, om verder debat mogelijk te maken.

Moet de Nederlandsche ambachtsnijverheid — komt het vakteekenonderwijs aan Ambachtsscholen te duur — het dan doen zonder dat vakteekenonderwijs?

In een volgend artikel stel ik me voor die vraag te beantwoorden.

Groningen, Juli 1899. J. B. JAGER.

ONGEDACHT.

Wij hadden gemeend goed te doen, met in onze artikelen over den heer De Stuers, die vooral het „Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage" zooveel aanstoot hadden gegeven, het noemen van een naam te vermijden.

Niet dat het medegedeelde nu zoo heel verschrikkelijk was. Want er zijn erger dingen gezegd, dan dat de heer De Stuers goed zou doen een welverdiend otium cum dignitate te gaan genieten, na vijf-en-twintig jaren zijn krachten aan zijn vaderland te hebben besteed. Wie zulk een meening is toegedaan, behoeft nog niet noodzakelijk een landverrader te wezen.

De heer A. Pit te Amsterdam doet nu het verhaal, in de „Nieuwe Rotterdamsche Courant", van een onderhoud, dat hij in zekeren restaurant met onzen medewerker den heer A. W. Weissman heeft gehad. Laatstgenoemde heer geeft eenige rectificatie op dit verhaal. De heer Pit beweerde den heer Weissman niet te kennen, en alleen over Italiaansche kunst met hem te hebben gesproken, terwijl de heer Weissman staande houdt, dat de heer Pit hem reeds lang kende en dat het gesprek ook over Nederlandsche toestanden liep.

De heer Pit was in zijn artikel erg boos; de heer Weissman bleef, hem beantwoordende, meer gematigd. Toch zouden wij het: „qui se fache a tort" zoomin willen toepassen op den heer Pit als het „qui s'excuse s'accuse". Laten wij aannemen, dat de heer Weissman den heer Pit niet goed begrepen heeft.

Slechts blijft het ons duister, waarom de heer Pit, wiens naam niet genoemd werd, even ongedacht als onverwacht zich aan kwam melden. Want zelfs in het artikel van „De Kroniek" werd slechts gesproken van „een in de eerste plaats bevoegd beoordeelaar", en het was, bij de vele soortgelijke deskundigen, die ons vaderland bezit, niet na te gaan, wie bedoeld kon wezen.

Voor den heer De Stuers moet het een troost zijn te vernemen, dat andermaal een zijner ambtenaren van zijn onmisbaarheid is overtuigd.

Ter aanvulling het volgende schrijven, door den heer Dr. C. Hofstede de Groot aan den heer Pit gericht, voorkomende in de „N. Rott. Court." van gisteren.

Waarde Vriend!

Toen men u na uwe onderteekening van het bekende manifest ten behoeve van Jhr De Stuers in Januari jl. verweet, daardoor eene oncollegiale daad tegen mij als oud-ambtgenoot te hebben verricht, deelde ik dat gevoelen niet. Ik heb u persoonlijk verklaard dat ik uwe volkomen vrijheid van spreken en handelen erkende, mij daarbij zelf ook het recht voorbehoudende mij over deze quaestie zoo te uiten, als mij goed docht.

Hiertoe vindt ik thans aanleiding in uw ingezonden stuk in de *N. Rott. Ct.* **van 26 Juli èn in het daaraan voorafgegaan artikel in** *De Opmerker* **van 17 Juni.**

Ieder ingewijde, die dit artikel las, begreep dadelijk dat gij de daarin bedoelde directeur waart. De bijzonderheden van het onderhoud gelaten voor wat zij zijn, wist ieder, dat de hoofdstrekking: de wenschelijkheid van het heengaan van Jhr. De Stuers uwe gedachte weergaf. Gij toch hebt deze uwe meening in de eerste maanden van dit jaar herhaaldelijk geuit en gemotiveerd. Of hebt gij niet ook de pressie afgekeurd, die door Jhr De Stuers op de museumdirecteuren wordt uitgeoefend, de tirannie, de plagerijen, waaronder allen te zuchten hebben, die zich niet naar zijne inzichten voegen? Hebt gij niet verklaard principieel aan mijne zijde te staan in de door mij voorgestane afbakening der bevoegdheden van referendaris en museumdirecteuren? Hebt gij niet zelf ondervonden (met den Deutichemschen gildebeker) wat „voeling houden" en „onderling overleg" in den mond van den referendaris beteekenen? Ook ziet gij helder genoeg om te weten dat de oppositie der volksvertegenwoordiging (*) tegen de begrooting voor „Kunsten en Wetenschappen" in den regel niet is gericht tegen de zaak, maar tegen den chef der afdeeling, die door zijn optreden aan alle kanten het vertrouwen verloren heeft. En hebt gij niet zelf in een artikel in *De Kroniek*, **waarvan de bewoordingen uwen diplomatieken takt alle eer aandoen, het in zwang zijnd systeem van vermeerdering der kort te voren onder uw beheer gekomen verzameling gelaakt, wel wetend wie de personificatie van dat systeem was, al moge een ander de uitvoerende hand geweest zijn?**

Kort en goed, ook gij gevoelt dat de benauwende atmosfeer, die alles doortrekt wat met onze museumzaken in verband staat, uitgaat van het bureau van Jhr. De Stuers. Gij zijt ook menschkundig genoeg om te beseffen, dat deze zijn aard niet meer veranderd en gij weet ook, dat er een zucht van verademing in dien lande zal opgaan, als deze ambtenaar eens heengaat.

Gij hebt tegen mij en anderen herhaaldelijk verklaard, het bewuste certificaat van tevredenheid met Jhr. De Stuers, waarin de hoop op zijn verdere leiding werd uitgesproken, alleen te hebben onderteekend, omdat uwe niet-onderteekening door den betrokken persoon als een daad van openbare vijandschap zou worden uitgelegd en gij deze vijandschap niet in het belang der aan Uwe zorgen toevertrouwde verzameling achtet.

Ik zal over dit motief geen oordeel uitspreken. Men zou mij in deze zaak te veel partij kunnen achten. Ik richt dit schrijven tot u, omdat het publiek, hoe klein het in kunstzaken belangstellend gedeelte er van ook moge zijn, recht heeft te weten, welke waarde aan het meervermelde manifest te hechten is.

Geloof mij, steeds gaarne

t. t.

CORN. HOFSTEDE DE GROOT

Zeist, 27 Juli 1899.

(*) Ik herinner aan de quaestie van het Ethnographisch Museum, de Grafelijke Zalen en het krediet voor Heeswijk, om bij de laatste jaren te blijven.

PRIJSVRAGEN

ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN EN TECHNISCHE WETENSCHAPPEN TE ROTTERDAM.

ONTWERP VAN EEN RECLAMEPLAAT VOOR HORLOGES.

Merk: „De Korenbloem."

De bepalingen dezer prijsvraag zijn de navolgende:

1°. Bij haar oordeel zal de jury zich in de eerste plaats laten leiden door de kunstwaarde van het ingezondene. Bovendien moet het, om voor den prijs in aanmerking te komen, waarde hebben als Reclame-plaat; het geheel moet dus de aandacht trekken en — zonder ingewikkelde symboliek — duidelijk maken, dat die aandacht gevraagd wordt voor de aanprijzing van horloges, van het merk „de Korenbloem".

2°. De oorspronkelijke teekening moet op een formaat van circa 35 bij 52 cM. zijn geschetst.

3°. De teekening moet zoodanig worden uitgevoerd dat eene goede lithographische reproductie in kleurendruk daarvan kan worden gemaakt.

4°. De inzendingen moeten geschieden vrachtvrij vóór of op 1 September 1899 aan het Gebouw der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, Coolvest, te Rotterdam.

De teekeningen moeten voorzien zijn van een spreuk of motto en vergezeld gaan van een gesloten en verzegeld couvert, waarop van buiten dezelfde spreuk of datzelfde motto moet zijn herhaald en waarin naam en woonplaats van den ontwerper zijn opgegeven.

Op het couvert moet tevens geplaatst zijn een correspondentie-adres, om briefwisseling met den ontwerper, indien noodig, mogelijk te maken, zonder opheffing der anonymiteit.

5°. Voor deze prijsvraag zijn uitgeloofd drie prijzen t. w.: 1e prijs ƒ 100.— 2e prijs ƒ 50.— 3e prijs ƒ 25.—.

De beoordeeling der ingezonden teekeningen zal geschieden, zoo spoedig mogelijk na den voor de inzending vastgestelden datum, door eene jury bestaande uit de Heeren:

P. A. Schipperus, lid van het Bestuur der Academie.
Henri Evers, Hoofdleeraar aan de Academie.
A. van Maasdijk, Leeraar „ „ „

Deze jury zal van hare bevindingen een gemotiveerd rapport uitbrengen.

6°. De teekeningen moeten worden ingezonden plat verpakt tusschen cartons en niet gerold.

7°. Alle ingezonden ontwerpen zullen na de beoordeeling geëxposeerd worden.

8°. De drie bekroonde ontwerpen worden het eigendom van den Heer EDUARD GOUDSMIT te Rotterdam, van wien het verzoek tot het uitschrijven dezer prijsvraag is uitgegaan.

9°. Bij het uitvoeren der reproductie zal den ontwerper worden verzocht de afdrukken na te zien en eene goede bewerking daarvan te bevorderen. Eene afzonderlijke vergoeding wordt daarvoor niet toegekend.

De voorwaarden dezer prijsvraag zijn verkrijgbaar bij den heer Mr. P. Baelde, Secretaris der Academie, Scheepmakershaven 33.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:
ontslagen op verzoek, wegens volbrachten diensttijd, eervol uit 's lands dienst, de architect 1e kl. J. Hillen;
benoemd tot opzichter 2e kl., de ambtenaar op non-activiteit H. J. Broekens.

— Bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java is:
ontslagen op verzoek, wegens volbrachten diensttijd, eervol uit 's lands dienst, de opz. 1e kl. van de werkplaatsen Th. Driess;
benoemd tot tijdel. onderopz. der werkplaatsen en geplaatst op de Westerlijnen, L. R. Dulle.

— Bij kon. besluit zijn bij het kadaster benoemd:
tot landmeter 3e kl. J. D. Krijgsman, te Rotterdam; C. H. B. de Korver en J. H. Smeets, beiden te Aalsmeer;
tot landmeter 4e kl. A. Buning, te Zwolle; J. Z. Kerkhoff, te Arnhem; R. A. de Wal, te Assen; J. F. A. v. Riessen, te Arnhem; J. H. Raeven, te 's-Gravenhage; G. S. Neuteboom, te Rotterdam; J. H. J. Houben, te Aalsmeer; B. G. Deddes, te Dordrecht; C. A. Struyck, te Arnhem; J. A. Soer, te 's-Gravenhage en F. A. L. Kater, te Rotterdam, thans adspirant-landmeter.

— Te Arnhem overleed de heer J. Bruins, adj.-ingenieur bij den Rijks-Waterstaat, in den ouderdom van 28 jaar.

— Te Kampen is overleden de heer R. C. van der Palm, oudhoofdingenieur 1e kl. bij den Rijks-Waterstaat in Ned.-Indië.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is W. J. Ragut J.Pz. benoemd tot buitengewoon opzichter bij het opruimen van grond op de Nieuwe Merwede.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Een bekwaam meubelteekenaar en een bekwaam chef-verkooper, aan de meubelfabriek Nederland te Groningen. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Dijkopzichter bij het hoogheemraadschap de Alblasserwaard met Arkel beneden de Zouwe. Jaarwedde ƒ 1400, met vrije woning. Vereischten: kennis van dijkwerken, bouwkunde en behandeling van het waterpas-instrument. Leeftijd niet ouder dan 40 jaren. Adres vóór 6 Augustus aan den dijkgraaf T. Swets Az., te Hardinksveld.

— Bekwaam bouwkundig opzichter-teekenaar. Adres den arch. H. Reijgers te Enschede.

— Een bekwaam bouwkundig opzichter, P. G., ongehuwd, en een teekenaar. Adres lett. F. S. met opgaaf van leeftijd, uitgev. werken enz. en verlangd salaris aan Höveker en Wormser, Kalverstraat 154 Amsterdam.

— Bekwaam machineteekenaar op een technisch bureau. Adres met opgaaf van werkkring leeftijd enz. nº. 520, boekh. J. H. & G. van Heteren, Hartenstraat 26, Amsterdam.

— Opzichter-teekenaar bij een architect te 's-Gravenhage. Flink salaris, mits bewijzen van bekwaamheid (geen diploma). Adres lett. N, boekh. Blankwaardt & Schoonhoven, 's-Gravenhage. (*Zie advert. in dit no.*)

— Afdeelings-ingenieur bij de Ned.-Ind. Spoorwegmij., voor den aanleg van stoomtramwegen op Java. Adres aan gen. Maatschappij, Lange Beestenmarkt no. 46a te 's-Gravenhage.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Bouwkundig teekenaar, goed bekend met details- en constructiewerk, zag zich weder gaarne geplaatst. Verlangd sal. ƒ 60 per maand. Adres no. 62 Bureau dezes. (2)

— Een bouwk. opzichter-teekenaar, practisch ontwikkeld, zag zich gaarne als zoodanig geplaatst. Adres no. 63 Bureau dezes. (1)

Een ARCHITECT te *'s-Gravenhage* **vraagt** een

Opzichter-Teekenaar.

Flink salaris, mits bewijzen van bekwaamheid (Geen diploma) Brieven franco onder letter N. aan den Boekh. BLANKWAARDT & SCHOONHOVEN, *'s-Gravenhage.*

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Vervolg der Aankondigingen.

MAANDAG, 31 Juli.

Arnhem, te 7 uren, door den bouwk. A. J. Scheefer, in het café van den heer W. Suring, Westervoortsche dijk 25: het afbreken van perceel no. 23 aan den Westervoortschen dijk en het bouwen van een beneden- en een bovenhuis, met bijkomende werken.

DONDERDAG, 3 Augustus.

Apeldoorn, te 12 uren, door burg. en weth.: 1o. het vergrooten van school no. 4 te Beemte; 2o. het doen van werkzaamheden aan de bestaande schoolmeubelen en het leveren en plaatsen van eenige nieuwe schoolmeubelen; 3o. het maken van een nieuwe bekapping op de onderwijzerswoning te Uddel. Inl. bij den gemeente-arch.

MAANDAG, 7 Augustus.

Delft, te 12 uren, door den directeur der artillerie-inrichtingen, op zijn bureel Van-Leeuwenhoeksingel: de levering van brandspuiten en toebehooren, ten behoeve van verschillende diensten in Ned.-Indië.

Kollum, door burg. en weth. van Kollumerland: eenige herstellingen aan den toren te Burum, met bijlev. der materialen. Aanw. 3 Aug., te 10 uren.

VRIJDAG, 25 Augustus.

Middelburg, te 11 uren, door het min. van waterst.: het maken en inhangen van een paar sluisdeuren in den mond der Wester- of Koopmanshaven te Vlissingen, behoorende tot de zeewerken in de provincie Zeeland. Inl. bij den hoofding. Bekaar te Middelburg, den ing. Ermerins te Vlissingen en den opz. Inthout te Middelburg. Aanw. 18 Aug. Ram. ƒ 11,050.

Op onbepaalden datum.

Leeuwarden: het verbouwen van perceel Voorstreek no. 259 en het bouwen van eene broodfabriek. Inl. bij den arch. H. H. Kramer.

Vervolg der uitslagen.

Bergen-op-Zoom, 28 Juli: het bouwen van een machinegebouw, ketelhuis, twee woningen, koeloods en het maken van twee filters met waterreservoir, op een terrein nabij het Nieuwe Dorp (gem. Bergen op Zoom), door den commissaris der Bergen-op-Zoomsche drinkwaterleiding; ingek. 14 bilj.; hoogste inschr. H. J. Nederhorst, Gouda, f 29,483; minste inschr. J. Lindenberg, Wemeldinge, f 22,590.

's-Hertogenbosch, 28 Juli: het uitvoeren van verbeteringen aan den rijksweg van Best over Eindhoven naar de Belgische grens onder de gemeente Woensel; ingek. 4 bilj., als: Th. Van Lee, Vechel, f 3860; Lamb. Van Drunen, Hintham, f 3836; Joh. De Laat, Woensel, f 3827; Ant. Scheilekens, Vught, f 3825. Ram. f 3600.

Rotterdam, 28 Juli: de levering van 865,710 KG. gegoten ijzeren buizen en hulpstukken voor de fabrieken voor gas- en electriciteit; ingek. 2 bilj., als: R. S. Stokvis en Zn., Rotterdam f 8.67½; Van den Berg en Co., Amsterdam, f 8.50 per 100 kilo.

's-Bosch, 28 Juli: het bouwen van een woonhuis, sigarenfabriek met pakhuis en bijbehoorende werken, voor rekening van den heer A. Sweens Houtman, sigarenfabrikant te 's-Bosch, onder beheer van den arch. A. J. van Kempen; ingek. 9 bilj., als: A. van Mierlo f 29,354; A. J. Aangenendt f 29,000; C. Mutsaards, Tilburg, f 28,925; R. v. d. Biggelaar f 26,860; W. M. van Beekum f 26,630; J. van Rosmalen en H. Janssen f 26,100; P. Weijts, Berlicum, f 25,725; G. de Ruijter f 25,310; P. Hartman f 25,300. De overigen te 's-Bosch.

TATTERSALL & HOLDSWORTH,
ENSCHEDE.
Globe, Works en Stores.

Aanleg van Centrale verwarming in **SERRES, BROEIKASSEN,** PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz.
HANDEL in **Wand-** en **Muurtegels.**
Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.

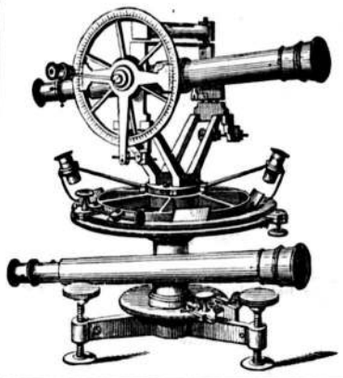

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

VAN RIJN & Co.,
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.
SPIEGEL- en VERSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

Firma Van Lelijveldt en Hubrecht. G. SCHUTTE J.Fzn.
Valkenburg bij Leiden.
SCHELPKALKFABRIEK en HANDEL in STEENKALK en TRAS.
Agenten te Rotterdam de Heeren LAURENS & Co., Zuidblaak No. 73.
Directie te Valkenburg de Heer SENFF.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 15den AUGUSTUS 1899,** des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 771.

Het maken eener gasleiding en het plaatsen van lantaarnpalen ten behoeve van de verlichting van het emplacement, de perrons en diverse dienstlokalen op het station BREDA.

Begrooting ƒ 7500.—.

De besteding geschiedt volgens § 28 van het bestek.

Het bestek ligt van den 26sten Juli 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park te Utrecht en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) bij den Ingenieur BLEULAND VAN OORDT.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 9den AUGUSTUS 1899, ten 2 ure namiddag *(West Europeesche tijd)*.

UTRECHT, den 25sten Juli 1899.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37.**
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van
HEETE-LUCHT-BAKOVENS,
Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.
Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

A. P. SCHOTEL Gzn.
DORDRECHT.
Stoommarmerzagerij Steenhouwerij.
Steen- en Marmerhandel.

J. VAN DER MOST,
Steenhouwer en Metselaar,
SCHIEDAM.
Molensteenen, Slijpsteenen.
Ruw en bewerkt
MARMER.
SCHOORSTEENMANTELS

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 31. ZATERDAG, 5 Augustus 1899.

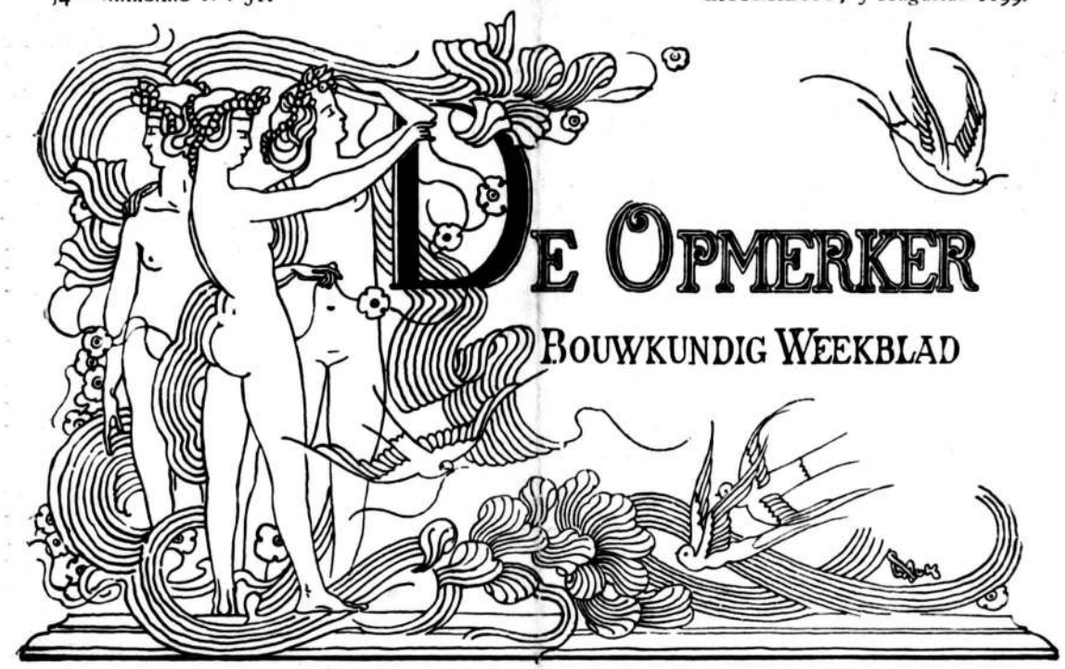

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

NIEUWE KUNST.

Wij hebben verscheidene malen gelegenheid gehad, onzen lezers met wat het Duitsche blad „Decorative Kunst" mededeelde, kennis te doen maken.

In het nummer van Juli vonden wij weder eene beschouwing over de nieuwe kunst, die wel waard is in ruimer kring verbreid te worden. Wij zullen zooveel mogelijk trachten het artikel, ook in vertaling, zijn eigenaardig Duitschen geur te laten behouden. Bij voorbaat zij dus voor germanismen vergeving gevraagd.

***

Het morgenrood van een nieuwe wereld staat nog aan den bewogen kunst-hemel van onze eeuw, en toch ziet men in de verte reeds de duisternis komen. De wisseling heeft zóó snel plaats, dat men zich afvraagt of het morgen- of avondrood is, dat in onze wijdgeopende oogen schijnt. Met zooveel geestdrift gingen wij het nieuwe tegemoet, het scheen ons zoo stout, wat volbracht moest worden, en toen maar eerst de tegenstand der behoudenden overwonnen was, meenden wij ook reeds overwonnen te hebben. Wij geloofden zoo vast, dat wij heel wat zouden kunnen tot stand brengen, zoodra het ons slechts veroorloofd zou worden, en nu reeds kwelt ons de bittere gedachte, dat alles al weer voorbij is, dat onze weelde reeds jong ten grave gaat.

Onze zwaarmoedigheid heeft helaas maar al te veel reden. Wel is Duitschland in den gelukkigen toestand, dat het nog niet behoefde te toonen, wat het vermag. Alles wijst daar nog op hoopvolle ontwikkeling, hier rijst de zon nog. Maar met de andere landen is het erger gesteld.

Wij voorspelden vroeger reeds, dat de milde bron, die daar vloeide, weldra zou opdrogen. En onze voorspelling kwam reeds in vervulling. Met het Engeland van Morris is het reeds gedaan, en in de laatste jaren is geen enkel man opgestaan, die den roem der Londensche school hoog kon houden. Op de bouwvallen van Morris wisten alleen de kunstenaars te Glasgow iets nieuws tot stand te brengen. Maar men heeft de paden, door Morris aangewezen, verlaten. Er is slechts een flauwe hoop, dat deze richting, die eigenlijk een zoet eklektisme is, een nieuwe ontwikkeling der Engelsche kunst zal veroorzaken.

In Engeland zelf is overal volkomen windstilte. Geen nieuwe beweging valt te bespeuren en de Arts- and Crafts-tentoonstelling, die dit najaar gehouden zal worden, wekt geen groote verwachtingen. Alleen de Schotten zullen daar iets te zien geven, dat de moeite waard is.

Maar Engeland heeft het recht, op zijne lauweren te rusten: juist toen daar de nieuwe beweging eindigde, begon zij in het overige Europa. Wij mogen echter niet vergeten, dat in Engeland, in een kwart eeuw, als uit niets een geheel nieuwe nijverheid geschapen werd, die voor alle andere landen het voorbeeld is geweest.

Wat Frankrijk bereikte, is haast niets geweest. Veel werd gehoopt van Plumet en zijn aanhangers. Men waardeerde den fijnen smaak van de eerste dingen die zij maakten, en geloofde, dat het gebrek aan oorspronkelijkheid weldra zou ophouden.

Plumet, Selmersheim, Sauvage, hebben sinds veel afgeleverd, en overal tentoongesteld. Maar hun smaak werd er niet beter op, en zij zijn ook niet oorspronkelijker voor den dag gekomen. Blijkbaar moet men hen als epigonen beschouwen.

Frankrijk heeft nu epigonen, zonder ooit baanbrekers te hebben bezeten. Want men volgde de Belgen na, doch alleen in het uiterlijk ornamentale. Men heeft ze verfranscht, bevallig gemaakt, maar van dat-

gene, hetwelk hun kracht vormt, bleef haast niets over.

Deze verwaterde kunst komt nu onder het publiek, nadat zij door de fabrikanten nog eens sterk verdund is. Overal ziet men de zoogenaamd moderne kunst, die, als kenteekenen een paar krullen en wat geel koper heeft. Die kunst maakt furore, maar men denkt aan den bedrogen toovenaarsleerling van Göthe, en wenscht de vroegere stijllooze tijden terug.

Slechts de eigenlijke schilder- en beeldhouwkunst bloeien nog in Frankrijk. Maar in den wedstrijd der volkeren op het gebied van kunstnijverheid doet dit land niet mede.

Hoe gaat het elders?

Wat is er geworden van België, het kleine land, dat, enkele jaren geleden, zulk een groote toekomst scheen te hebben en dat zooveel invloed kreeg op het buitenland? Vijf jaar geleden traden daar Finch, Van de Velde, Lemmen, Horta en Serrurier op. Wat zij deden werd buiten hun land door navolgers misbruikt; hebben zij binnen de grenzen nieuwe kunstenaars tot scheppen weten te bezielen?

Het was te verwachten geweest.

En toch ziet men ook hier dezelfde onbegrijpelijke onvruchtbaarheid. Slechts twee kunstenaars zijn sedert opgestaan, wier namen waard zijn niet vergeten te worden. Aan namen ontbreekt het overigens niet; hun getal heeft zich verdubbeld, ja verdriedubbeld, de „Belgische stijl" heeft niet alleen in het buitenland, maar ook te Brussel zelf ware verwoestingen aangericht. De leiders van vroeger zijn eenzamen gebleven en van hen vond slechts Van de Velde gelegenheid en kracht om zich verder te ontwikkelen. Tusschen leiders en volgelingen gaapt een afgrond, die zelfs door de meest milde beoordeelaars niet overbrugd kon worden.

De oorzaak van dit verschijnsel moet niet in de onbekwaamheid der navolgers gezocht worden. Er is in de kunst van Van de Velde een zeker bestanddeel, dat, ofschoon het voor sterke naturen slechts een opwekkende prikkeling vormt, voor zwakkeren een doodelijk gif is. Dit bestanddeel is de gemakkelijk te volgen oorspronkelijkheid, de beroemde krul.

Men zag in de kunst van Van de Velde slechts de krullen, en die krullen hebben de navolgers ten onder gebracht. Men zag van alles, wat door een scheppenden, maar toch ook bedachtzamen en redeneerenden geest gemaakt was, slechts de krullen omdat zij het meest in het oog vielen. Dat die krullen, die reeds bij Van de Velde niet onbedenkelijk waren, die tot de zaak niets afdeden, als het voornaamste werden beschouwd, daarin school het kwaad. Men begreep hare bedoeling niet, en zoo werden zij de voornaamste oorzaak van het verval.

Van de Velde is bijzonder harmonisch bewerktuigd, hij is van onzen tijd, zoowel in den goeden als in den slechten zin. Zijn werk heeft niets klassieks, het is daartoe te onrustig; zoo is ook onze tijd.

Wij hebben een Degas, geen Ingres; een Richard Wagner, geen Sebastiaan Bach; een Dostojewski, geen Goethe. Wij zoeken en waardeeren slechts het persoonlijke; volmaakt zuivere vormen, zooals de klassieke werken die vertoonen, willen wij niet meer, omdat wij aan alle conventie een hekel hebben. De schoonheidsleer van onzen zenuwachtigen tijd is volbloediger hartstochtelijker, pikanter dan de vroegere.

Van de Velde is de eerste, die aan de eischen dezer nieuwe leer wilde voldoen; hij houdt echter steeds de wetten, die het ambacht stelt, in het oog. Maar hoewel hij de grenzen, die er tusschen versiering en samenstelling bestaan, zeer goed kent, schroomt hij toch niet de bestanddeelen der versiering en der samenstelling dooreen te mengen, ofschoon de koele rede dit eigenlijk moest verbieden. De Belgen ondervinden nog altijd den invloed der Barokkunst, die op hun bodem het leven zag, en die eerst later naar Italië werd overgeplant. De Belgische volksaard zelf heeft iets baroks.

Maar terwijl Van de Velde van het barokke geen misbruik maakt, en men het hem vergeeft, om zijn vele goede eigenschappen, zwelgen zijn navolgers daarin en dit maakt hun werk volkomen ongenietbaar.

Dergelijke verschijnselen heeft men ook in de vroegere tijdperken der kunst. Maar nimmer was het verval zóó snel.

De architect Hankar te Brussel is een der navolgers, zooals er nu reeds tientallen, morgen honderden zullen zijn. Zijn winkels met krulgevels zijn bezig geheel Brussel in te nemen. In zijn woonhuis-ontwerpen herkent men het delirium van de manie der oorspronkelijkheid. En toch heeft deze bouwmeester in België meer klanten, dan hij bedienen kan.

Het publiek heeft voor het individueele geen gevoel; het wil alleen dat hebben, wat ook anderen bezitten. Maar van karikaturen houdt het; een parodie heeft in een schouwburg steeds grooten toeloop. Hankar heeft talent genoeg om een fatsoenlijk, burgerlijk woonhuis te kunnen ontwerpen. Maar hij heeft zijn natuur geweld aangedaan, de oorspronkelijkheid van anderen misbruikt, en dit alles, om bij reclamezieke winkeliers in het gevlei te komen.

Te Weenen heeft de nieuwe richting een harden strijd te voeren .Daarom moet hier een milde beoordeeling gelden. En de mogelijkheid bestaat, dat ten slotte iets echt „Wienerisches" wordt voortgebracht. Maar de Weeners hebben niet goed gezien, toen zij Khnopff als den profeet der nieuwe kunst binnenhaalden.

***

Wij zullen den schrijver niet in zijne verdere uiteenzettingen, die op Duitschland betrekking hebben, volgen. Zijn vaderlandsliefde doet hem veel voor de Duitsche kunst hopen. Maar hij ziet wel in, dat de Duitsche kunstenaars te plomp in hun werk zijn, dat het den indruk geeft, als of de makers van de eischen, die het hedendaagsche beschaafde leven stelt, geen begrip hebben.

Over de Nederlandsche nieuwe kunst vonden wij niets. Het buitenland schijnt die dus òf nog niet te kennen, òf niet de moeite waard te vinden.

De „Belgische stijl" begint ook ten onzent reeds zijn verwoestingen. Hier en daar vertoonen de beruchte krullen zich al. Thorn Prikker treedt nu als wegbereider op, en vele mindere goden volgen.

Maar de eigenlijke Nederlander heeft neiging tot nuchterheid. Daarom lacht de fabrieken- en ketelhuizenstijl hem meer toe, dan de Belgische lawaaierigheid. Wat in de Zuidelijke Nederlanden de „krul" is, is voor de Noordelijke het „innige vlak". Maar terwijl in België de ephemere kunst zich slechts in ephemere bouwwerken kan uiten, is Nederland het eenige land op aarde, dat die kunst doet toepassen aan een monument dat „d'eeuwen moet verduren".

Laat ons hopen, dat het daar nimmer berouw van hebben zal.

ONDERWIJS VOOR AMBACHTSNIJVEREN.

(Vervolg.)

Wanneer de Bond van Directeuren van Ambachtsscholen heeft duidelijk gemaakt en vervolgens doet blijken, dat het niet zijn doel is de Burgerscholen te onderdrukken of op zijde te schuiven, maar tot ontwikkeling dier bij Rijkswet goed geregelde inrichtingen mede te werken, — wanneer de Bond de formule zal hebben gevonden om de heeren bestuurders van Ambachtsschool-vereenigingen duidelijk te maken, dat Ambachtsscholen behooren te zijn Handwerksscholen voor jongens, met de daarbij behoorende Nijverheidsmuseums, dat er Avondscholen voor voortgezet onderwijs moeten zijn, — dan zijn de heer Zander en zijne medestanders op weg om mede te werken tot de zoo dringend noodige verheffing der Nederlandsche Ambachtsnijverheid.

Aangenomen dat die weg zeer spoedig zal worden betreden, dat men de door den heer Bouwmeester zoo juist gemerkte onderscheiding van gewoon teekenonderwijs en toepassing van dit teekenonderwijs op het ambacht van den leerling heeft begrepen, rest nog elkander te verstaan over het vakteekenen.

Waar de grens ligt tusschen het toegepast teekenen, als ik mij wel herinner door den heer Bouwmeester met den algemeenen naam van Ambachtsteekenen genoemd, zal wel door den heer Zander en zijn medestanders en door den heer Bouwmeester en deze zijne geestverwanten, zonder het publiek er in te mengen, worden geregeld.

Er rest dan, eens voor goed, alzoo op afdoende wijze overeen te komen, wat onder vakteekenen moet worden verstaan, in hoeverre het op school kan en dient te worden gegeven. De belastingschuldigen hebben het recht te weten waarvoor de subsidies worden gebruikt; de algemeene welvaart eischt, dat alles wat kan strekken om kennis van technischen aard bij den kleinen man te vermeerderen, zooveel mogelijk worde bevorderd en alle belemmeringen worden opgeruimd.

Eenige leiding, wat onder vakteekenen moet worden verstaan, kan in dezen geven het oude, te weinig bekende ambachtsrijmpje:

Zie goed toe hoe een ander doet,
Dan leert gij hoe het wezen moet.

Een rijmpje dat, naar 't mij voorkomt, waard is in ieder lokaal, waar vakteekenonderwijs wordt gegeven, met gulden letteren te worden geschreven.

Heeft toch de leeraar zijne leerlingen goed leeren zien, in dezen goed leeren voorstellen-teekenen, dan brengt hij ze in kennis met de wijze waarop een bekwaam ambachtsman onder verschillende omstandigheden handelt en laat den leerling dienovereenkomstig werkstukken uitvoeren.

Hierbij komt kijken 't geen men gewoon is een goed oordeel te noemen.

Hoe ontstaat een goed oordeel?

Een mijner adsistenten in het teekenen, trachtte zich nog al eens te redden, door den leerling ronduit te zeggen, teekenen kan ik je wel leeren, je goed te leeren oordeelen dit kan ik niet.

De heer Zander en zijne medestanders zullen zich niet zoo gemakkelijk die moeilijkheid van den hals kunnen schuiven; zij toch moeten hunne leerlingen leeren, goed te oordeelen, vooral als de Ambachtsscholen ook de plaats willen vervullen van Burgerscholen. Er is wel eens betwijfeld of van het leeren denken aan Ambachtsscholen wel voldoende werk wordt gemaakt; het wereldteeken waarin die scholen zich thans bevinden, dat der observatie, zal zulks wel ophelderen. Door mij wordt aangenomen, zoolang het tegenovergestelde niet blijkt, dat de heer Zander en zijne medestanders de jongens leeren oordeelen en goed oordeelen ook.

Een goed oordeel wordt in den regel gevormd, door ontwikkelend onderwijs, door oorzaak en gevolg juist te leeren onderscheiden, door allerlei feitenkennis op het gebied, waarop men zich beweegt, te verzamelen, te ordenen. De meer of minder bevatteiijkheid van den leerling, zijn meer of minder goed geheugen, spelen daarbij een groote rol. Hoe regelmatiger de leerling denkt en dit moet menigeen door schoolonderwijs beginnen te leeren, hoe gemakkelijker oordeel, hoe sneller men met de jongens opschiet. En deze zijn onze beste leerlingen, de hoop der toekomst.

De heer Zander en zijne medestanders zullen wel met mij eens zijn dat met deze jongens in de eerste plaats de verheffing moet worden bevorderd onzer ambachtsnijverheid en daarom met mij ontwikkelend onderwijs noodig oordeelen.

Het geven van ontwikkelend onderwijs, ook van technischen aard, is door de wet op het M. O. geregeld en opgedragen aan Burgerscholen, tenzij daarin op andere wijze is voorzien.

De Ambachtsscholen kunnen zich tot zekere hoogte buiten ontwikkelend onderwijs houden, wanneer zij verklaren zich met Burgerschoolonderwijs niet te willen bemoeien. Een mooi onderwerp voor de jaarlijksche Bondsvergaderingen.

Bij een goed oordeel behoort feitenkennis en deze wordt bij het vakteekenen verkregen, door aanschouwing, door het levende woord, door het lezen van ambachtsgeschriften, door de leerlingen veel te doen schetsen, door velerlei teekenkunstige voorstellingen te doen maken.

Wanneer naar eene schets eene werkteekening wordt gemaakt, dan noemt men dat eene vakteekening, de bouwkundigen noemen het nog steeds detailleeren.

Wanneer een wagenmaker zijn album opent, op zijn teekenschot de projectiën van het rijtuig uitzet en de kromme lijnen op ware grootte uitslaat, dan maakt hij een vakteekening of uitslag van den wagen.

Wanneer de kleermaker of de schoenmaker zijne patronen of mallen teekent naar de genomen maat, dan maken zij vakteekeninge.n

Wanneer de electricien zijne cellenschakelaar projecteert, de deelen uitslaat, zijn plan voor de installatiën vervaardigt, dan maakt hij vakteekeningen.

De gemeente Hoorn vraagt een gemeente-architect, bezitter der Acte M2, in staat te geven onderwijs in het vakteekenen.

Het zal een man moeten zijn met veel algemeene ambachtskennis, met veel ervaring.

De heer Carl Lachner, te Hannover, geeft uit maatschetsen voor het vakteekenen ten dienste van allerlei ambachten.

Uit een en ander blijkt voldoende wat de kern is van het vakteekenonderwijs; hoewel de mogelijkheid niet uitgesloten is, dat de heer Zander en medestanders er iets anders mede bedoelen, in welk geval ze zeer zeker niet zullen nalaten hunne bedoeling spoedig wereldkundig te maken.

Zoolang die mededeeling uitblijft, zal door mij als kern van het vakteekenen worden beschouwd, dat aan den leerling duidelijk wordt de wijze van doen; de teekenleeraar moet weten h o e in de verschillende ambachten wordt geteekend. Hij laat den leerling zien hoe men doet, doet hen voor, ziet goed toe hoe de leerling doet, zoo leert hij hem hoe 't wezen moet.

Het vakteekenonderwijs moet, gelijk uit het bovengenoemde voldoende blijkt, beschikken over vele en goede leermiddelen, niet voor enkele, maar voor allerlei ambachten; het behoort ter zijner beschikking te hebben ambachtsgeschriften, boeken, platen, modellenverzamelingen.

Wat de universiteits-bibliotheken voor de Hooge-

scholen zijn, moeten de Nijverheidsverzamelingen voor de Ambachtsnijverheid zijn, niets mag ontbreken wat naar den eisch des tijds den ambachtsman kan helpen oordeelen. Zoo doet men in 't buitenland meer en meer.

De heer Bouwmeester had zeker geen ongelijk, toen hij het vakteekenen zoo breed opgevat voor Ambachtsscholen, te bezwarend vond.

Het zou te veel gevraagd zijn overal zulke verzamelingen te openen; men kan echter in ons kleine land in navolging van Duitsche staten volstaan met centrale museums, gesteund door Provinciale verzamelingen en schoolbibliotheken. De kosten kunnen geen bezwaar zijn, waar reeds een kwart millioen door ons voor ambachtsonderwijs wordt besteed.

Men make maar eens eene raming van kosten voor eene betere regeling.

Om betere regeling te verkrijgen — de heeren Zander en medestanders zullen wel willen erkennen dat kalme voortgang op hunne wijze in strijd is met den geest des tijds, met de welvaart van land en volk — zal moeten worden aangevangen met het verlaten der volksschool op den 12- of 13-jarigen leeftijd der leerlingen.

Daar het bij nieuwe regeling geen aanbeveling verdient, de jongens reeds op zoo jongen leeftijd beroepskeuze te laten doen, moet het onderwijs algemeen ontwikkelend zijn in de richting der ambachtsnijverheid.

Het blijkt dat het grootste gedeelte der leerlingen tijd beschikbaar heeft om Burgerschoolonderwijs te ontvangen.

De 2500 leerlingen der Ambachtsscholen zijn voor de helft oud 14—16 jaren. 1/3 gedeelte is jonger, 1/6 deel ouder. Door het slöjdonderwijs in te voeren en verband te zoeken met Burgerscholen is een leertijd van twee jaren, misschien zelfs van ruim één jaar, voldoende. De jongens die de Ambachtsschool verlaten komen dan met hun 16e jaar op de avondschool voor voortgezet onderwijs en blijven aldaar gewoonlijk 3 jaren, alzoo tot den leeftijd, dat velen in dienst gaan.

Des daags wordt het verkozene ambacht beoefend.

Eene centrale verzameling voor het geheele land kan door een onzer Nijverheidsvereenigingen of een onzer Nijverheidsscholen of door samenwerking dier inrichtingen worden verkregen.

Voor de provinciale verzamelingen zijn onze Ambachtsscholen, die dan Ambachts-nijverheidsscholen kunnen heeten, als aangewezen.

Omtrent schoolverzamelingen behoeven, naar 't ons voorkomt, geene andere regelingen gesteld te worden, dan gelegenheid te geven veel te zien, veel gelegenheid voor tentoonstellingen en leestafels.

Een der geestverwanten van den heer Bouwmeester voegt hier aan toe:

De Burgerschool bij Rijkswet gesticht,
Te Groningen jaren geduldigd,
Zij toonde te brengen welvaart en licht,
Trots hen die haar hebben beschuldigd,
Handhaving der wet zij daarom 't parool
Van ieder die 't wel meent met deze soort school.

Ziet, heer Zander, hoe het nijvere Duitschland doet,
Bepaalt de Bond, hoe het hier wezen moet,
Besluiten zij, achter den Bond opgesteld,
Een weinigje minder te worden geteld,
Dan zal de strijd, lange jaren gestreden,
Zeer spoedig behooren tot 't grijze verleden.

Breekt zoo een beter tijdperk aan,
Voor aankomende nijvere handen,
Waarin, ieder voor zich, ontsluit zijne baan,
Ontrukt aan de knellende banden,
Dan verrijze met het nieuwe aureool,
De goed verzorgde Nijverheidsschool.

Moge zulks spoedig worden bewaarheid!

Groningen, Juli 1899. J. B. JAGER.

WAARHEID.

Toen het „Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage" ons in tamelijk krasse termen beschuldigde gelogen en verzonnen te hebben, bij het schrijven van ons artikel over het heengaan van den referendaris van Kunsten en Wetenschappen, zeide het tot het doen dier beschuldiging in staat te zijn gesteld.

Wij vroegen ons toen af, wie de persoon kon zijn, die hier achter de schermen zat, en wiens geheele taktiek was, om ons tot het noemen van een naam te nopen. Wij vermoedden, dat de heer De Stuers zelf de touwtjes trok, en dat hij al zeer weinig gesticht was over hetgeen de beheerder van een onzer openbare verzamelingen omtrent hem had medegedeeld.

Daar kwam, ongedacht, de heer Pit zich als de bedoelde persoon aanmelden, maar met de besliste ontkenning ooit zóó gesproken te hebben, als ons artikel wilde doen gelooven. Een stuk van Dr. Hofstede de Groot, dat wij nog in ons vorig nummer konden opnemen, wierp echter een gansch ander licht op de zaak.

Ontkenning kon niet meer baten. En de heer Pit schreef een lang stuk, dat vrijwel alles, wat in ons artikel gezegd werd, kwam bevestigen.

Wij zeiden, „dat onze zegsman den referendaris volstrekt niet slecht gezind was". De heer Pit spreekt „van zijne persoonlijke affectie voor dien heer".

Wij zeiden, „dat er een tijd geweest is, dat de heer De Stuers een kracht ten goede was, die in dien tijd, misschien door overmaat van ijver, wel eens dingen gedaan had, die beter nagelaten waren, doch dat de rekening sluit met een belangrijk winstsaldo ten bate onzer kunst". Het gedeelte van den brief des heeren Pit, dat op den Doetinchemschen gildebeker slaat, is in denzelfden toon.

Wij zeiden, dat, als „de referendaris thans verouderd is, dit niet slaat op hem als archeoloog, doch op zijn werkzaamheid in het belang van onze hedendaagsche kunst". De heer Pit zegt, dat „hij ten opzichte van het Nederlandsch Museum (dat der oudheden R e d.) het heengaan van den heer De Stuers zou betreuren". Maar hij vraagt zich ook af: „zal de vinnige tegenstand, dien hij in verschillende richtingen ontmoet, hem niet beletten nog veel nut te stichten? — zal hij nieuwe stroomingen weten te waardeeren en ten goede weten te leiden?" Ook hier hebben wij dus de gedachten van den heer Pit al merkwaardig juist weergegeven.

En eindelijk zeiden wij nog: „Een dergelijke toestand, meende onze zegsman, kon voor den heer De Stuers niet aangenaam zijn". De heer Pit vraagt zich af „in hoeverre het heengaan van den heer De Stuers voor hem zelf wenschelijk zou zijn". Andermaal dus een treffende overeenstemming.

Het „Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage" moge uit dit geval de les trekken, dat het onvoorzichtig is, krasse beschuldigingen te uiten op gezag van anderen, al zijn die nog zoo hooggeplaatst, al meenen zij een redactie tot nog zooveel in staat te kunnen stellen.

Het zou ons natuurlijk onmogelijk zijn geweest de ongegrondheid der beschuldigingen aan te toonen. Maar toen eenmaal de heer Pit door tastbare onwaarheden zijn positie trachtte te redden, en daarop door den heer Hofstede de Groot in de engte werd gedreven, moest hij wel door de mand vallen.

Wij hopen voor den heer Pit, dat zijn „uitstekende" verhouding met den heer De Stuers zoo mag blijven, maar zijn bevreesd, als wij ons herinneren, wat het „Dagblad" vroeger schreef, dat eenige verkoeling zich weldra zal doen gevoelen.

Niemand kan twee heeren dienen. Vooral iemand als de heer De Stuers vraagt de geheele persoonlijkheid zijner ondergeschikten; hij eischt volkomen overgave aan de zienswijze, die hij voorstaat en wie meent, dat er een „nieuwe" kunst mogelijk zou zijn, is reeds alleen daardoor verdacht.

De heer Pit zal dit in den vervolge moeten bedenken.

Wij laten de beide artikelen, waarover boven sprake was, hier volledigheidshalve volgen.

Mijnheer de Redacteur!

Vergun mij, nu ik het aan mij gericht schrijven van den heer Corn. Hofstede de Groot ga beantwoorden, het woord tot u te richten, niet tot hem. — Een aanhef met „Waarde Vriend" wil mij niet uit de pen.

Het wordt tijd in het openbaar klaren wijn te schenken Had ik met den heer Weissman slechts één een gesprek, met den heer Hofstede de Groot. dien ik tot mijn vrienden rekende, had ik er verschillende. En dikwijls liepen die over het doen en laten van den heer Referendaris van Kunsten en Wetenschappen. Het doet mij leed te hebben moeten zien, dat de heer Hofstede de Groot uit die gesprekken slechts dàt heeft weten te halen wat hem in zijn strijd tegen den heer De Stuers te pas komt. Het mag verwondering wekken, dat waar de heer H. d. G. er niets in ziet munt te slaan uit vertrouwelijk gesproken woorden, hij geschreven woorden ongelezen laat. Hij herinnere zich een particulier schrijven uit Parijs, een schrijven, dat ik tot hem richtte, nadat de heer J Veth mij het onderteekenen van het bekende stuk der 5 beheerders van publieke verzamelingen, als zijnde een oncollegiale daad, verweet. Ik ben niet gewoon copij van mijn brieven te houden, maar ik meen mij zeker te herinneren, dat ik als reden van mijn onderteekenen opgaf, mijn persoonlijke affectie voor den heer De Stuers. Toen toch was ik nog zóó kort directeur van het Nederlandsch Museum, dat ik moeilijk uit ervaring had kunnen onderschrijven wat het stuk verklaarde.

Thans heb ik meer recht van spreken.

In de Kroniek van 25 Dec. 1898 en in die van 22 Januari 1899, heb ik, op zeer ondubbelzinnige wijze, mijn inzichten omtrent het behartigen der belangen van het Nederl. Museum en omtrent mijn verhouding tot den chef der afdeeling Kunst en Wetenschappen uiteengezet. Zoo stak ik reeds bij den aanvang van mijn beheer mijn onafhankelijke zienswijzen niet onder stoelen en banken.

Toen was reeds tusschen jhr. De Stuers en mij voorgevallen een incident, waarop de heer Hofstede de Groot wijst, dat van den Doetichemschen gildebeker. Ik vertelde den heer H. d. G., dat, terwijl het krediet voor aankoopen ten behoeve van het Nederlandsch Museum was uitgeput en ik genoemden beker geen gewenschten aankoop achtte, de heer Referendaris er een order op gaf, te bestrijden uit een ander begrootingsartikel. Maar hoe en waarom deelde ik hem dit feit mede, — een feit dat nooit bekend ware geworden, aangezien de beker aan een hoogeren bieder verkocht werd? Prat op mijne onafhankelijkheid citeerde ik dit geval, eerlijkheidshalve, als het éénige, waarin de Referendaris zijn zin had doorgedreven, er tevens bij erkennende, dat ik eenigszins in mijn plichtsbetrachting was te kort geschoten, door te verzuimen in een rapport aan den minister mijne zienswijze uiteen te zetten.

Later heeft de heer Hofstede de Groot mij herhaaldelijk gevraagd hoe de verhouding tusschen den Referendaris en mij was. Hij heeft dan kunnen vernemen, dat, terwijl wij wel eens over het aankoopen van voorwerpen verschil van inzicht hadden gehad, ik nooit iets op den inventaris van de Verzameling had moeten brengen, wat er m. i. niet op thuis behoorde.

De aanwinsten, waarover ik telkens omstandig verslag gaf in de Kroniek en laatstelijk in het Bulletin van den Oudheidkundigen Bond, bewijzen dat ik niet ben afgeweken van den door mij in den beginne getraceerden weg. De heer Referendaris heeft mij hierin niet alleen nooit gedwarsboomd, maar integendeel gesteund. Voorzeker, ook ik acht het in principe gewenscht, dat de directeur eener verzameling vrijheid van handelen heeft binnen de grenzen van zijn krediet; deze opinie heb ik aan den heer H. d. Gr. medegedeeld, aan ieder die het hooren wilde, ook aan heer De Stuers, toen ik eens het voorrecht had bij hem aan te zitten. Evenwel, nu de reglementen het anders willen, heb ik voor mij er nimmer nadeel van ondervonden.

De heer Hofstede de Groot zal zich herinneren, dat ik hem heb voorgehouden, hoe onverstandig het van hem was reeds bij de eerste gelegenheid de beste, bij de eerste prenten-veiling, welke er tijdens zijn directeurschap werd gehouden, te weigeren met den heer Referendaris in overleg te treden. Kan het ook zijn, dat het den heer H d. G hindert een ander succes te zien hebben, waar hij mistastte? Ik ben misschien anders aangelegd dan hij, maar het is nu klaar en duidelijk gebleken, dat het hebben van een eigen opinie niet heeft te leiden tot incompatibiliteit tusschen den Referendaris en den museumdirecteur.

Wanneer het den heer H. de G. er om te doen is geweest vijandschap te zaaien tusschen den Referendaris en mij, laat mij dan zeggen, dat zijn geschrijf tot dit doel niet zal voeren.

Toen ik het voornoemde stuk der 5 directeuren onderteekende, had ik, gelijk gezegd, nog weinig recht van spreken; thans, nu ik geruimen tijd vrijelijk critiek heb gevoerd, heb ik dat wel. Niettegenstaande ik in zeer veel opzichten met den heer De Stuers van meening verschil, ofschoon ik mij nooit ontzien heb daaraan lucht te geven, noch in het publiek, — getuige het artikel over den Beursbouw van Berlage in dit blad en mijn artikelen in de Kroniek — noch in gesprekken met den chef der afdeeling K. en W., is onze verhouding uitstekend, steunt de Referendaris mijn pogen zooveel hij kan en waardeer ik dien steun ten zeerste.

In hoeverre het heengaan van den heer De Stuers voor hem zelf wenschelijk zou zijn, is een andere zaak. Hij heeft veel tot stand gebracht — zal de vinnige tegenstand dien hij in verschillende richtingen ontmoet, hem niet beletten nog veel nut te stichten? — Zal hij nieuwe stroomingen weten te waardeeren en ten goede kunnen leiden? Dit zijn vragen welke ik zeker wel eens zal behandeld hebben in algemeenen zin (vermoedelijk echter niet wat de laatste vraag betreft met den heer Hofstede de Groot, die op elk gebied van kunst stokstijf conservatief is). Maar herhaaldelijk heb ik getuigd, dat ik voor mij, ten opzichte van het Nederlandsch Museum, het heengaan van den heer De Stuers zeer zou betreuren.

Had de heer Hofstede de Groot zich niet laten vervoeren door blinden haat tegen den heer De Stuers, hij zou den waren zin mijner woorden niet misvat hebben; er niet slechts dat uit gelicht hebben, wat in zijn kraam te pas kwam.

Wat anders te zeggen van een man die in een personen-strijd zoozeer de elementaire begrippen van wat goed is en kwaad uit het oog verliest, dat hij zich niet ontziet gesprekken met iemand, dien hij zijn vriend noemt, verminkt in het publiek te brengen en zich dan nog met een „totus tuus" te teekenen.

U dankzeggende voor de verleende plaatsruimte, noem ik mij met de meeste hoogachting,

Uw dw. dienaar,
A. PIT.

Den heer A. PIT.
Directeur van het Nederlandsch Museum van Geschiedenis en Kunst te Amsterdam.

Gij maakt het mij tot verwijt, gesprekken met u in het publiek te brengen, en dan nog wel verminkt! Gij hebt zulk een zwak herinneringsvermogen, dat gij u niet herinnerdet den heer Weissman te kennen en gij hebt het ongeluk èn door hem èn door mij geheel verkeerd begrepen te worden.

Zoude het, dit alles samengenomen, niet kunnen zijn, dat uwe memorie u parten speelde en de fout aan uwe zijde lag?

Waar in de meest positieve termen iets werd tegengesproken, waarvan nu toch wel geen onbevangen beoordeelaar meer zal gelooven, dat het voor tegenspraak vatbaar was; waar in een blad, dat zich daartoe in staat gesteld zag, voor „leugen en verzinsel" werd uitgemaakt wat in hoofdzaak waarheid was, daar was spreken voor mij plicht, ook met gevaar voor oogen, daardoor een gewaardeerden vriend te verliezen.

Wat gij mij indertijd uit Parijs schreeft, is hier, te Zeist, niet onder mijn bereik en kan ik dus niet controleeren. Ik neem evenwel thans akte van uwe verklaring, dat gij toen nog niet uit ervaring kondt spreken, doch als reden voor uwe onderteekening van het manifest opgaaft: uwe persoonlijke affectie voor Jhr. De Stuers. Is dit niet vrijwel hetzelfde als hetgeen ik zeide, dat nl. niet-onderteekening als een daad van vijandschap zou zijn opgevat? Opnieuw moet ik het aan anderen overlaten, te beoordeelen, of persoonlijke affectie een motief is voor de onderteekening van een dergelijk stuk en welke waarde dan te hechten is aan een stuk dat op grond daarvan en niet op grond van ervaring onderteekend wordt! Te meer daar in den aanhef de onderteekenaars verklaren juist „hunne oprechte ondervinding te willen kond doen"! Ware hier niet een flink en krachtig mannenwoord, een „Neen" beter geplaatst geweest? Door zulk een „Neen" hadt gij ook u en mij deze onaangename gedachtenwisseling bespaard.

Voor de overige door u in het debat gebrachte punten moet ik terwille van redactie en lezers kort zijn. Gij weet dat ik uw streven waardeer, wees overtuigd dat het mij zal verheugen, indien gij slaagt. Uw meening dat uw succes mij hinderen zou, is onnoodig kwetsend. Gij noemt mij op elk gebied van kunst stokstijf conservatief — kent gij de spreuk, die het fries van den octogonal room in de National Gallery versiert? Zij luidt: „The works of „those whe have stood the test of ages, have a claim to that „respect and veneration, to which no modern can pretend."

Hiermede, vaarwel!

CORN. HOFSTEDE DE GROOT.

DE TENTOONSTELLING VAN SLUYTERMAN.

Als wij tot de vrienden van Sluyterman behoord hadden, en hij ons zijn voornemen bekend gemaakt had, zouden wij hem den raad hebben gegeven, zijn plan niet te volvoeren.

Want in onzen tijd is het voor een kunstenaar gevaarlijk, oud en nieuw werk tegelijkertijd te laten zien. Hem wordt dan verweten, dat hij zichzelf niet gelijk is gebleven, dat hij tal van goden heeft aangebeden, die hij later ten vure doemde. En aan dat verwijt is Sluyterman niet ontsnapt.

Doch, wanneer men het werk van anderen dus bijeen zou zien, zouden, voor wie niet met twee maten meet, dezelfde bemerkingen zijn te maken. Want nergens is geleidelijke ontwikkeling; de eene manier wisselt de andere af, zonder dat men daarvoor een klemmende reden vindt. Dit is het zwakke punt in onze hedendaagsche kunst.

Gaat men de werken der oude meesters na, dan ziet men bij één persoon een geheel andere ontwikkeling. De toonsoort blijft, al worden de harmonieën langzamerhand rijker. Hoeveel toonsoorten worden echter niet door onze hedendaagsche kunstenaars gebruikt! Lang kunnen zij er niet in blijven, en op het onverwachtst bezigen zij een onharmonische verwisseling.

Het is waar, als men de teekeningen, thans te Amsterdam geëxposeerd, beziet, blijft het duister, waarom Sluyterman nu eens zus, en dan weer zóó ontwierp. Laat echter bv. Berlage zijn teekeningen der laatste 15 jaar eens bij elkander hangen, en wij zullen hetzelfde zien.

Slechts de tentoonstellingen van Cuypers hebben meer eenheid; hier heeft echter het vasthouden aan één historischen stijl de ontwikkeling onmogelijk gemaakt.

Wat in het werk van Sluyterman treft is de handigheid van den teekenaar. Die is gebleven, hoe ook de manier wisselen mocht. Handigheid is echter een gevaarlijke eigenschap, vooral waar het teekenen geldt. Teekeningen als deze hebben toch op zichzelf geen andere waarde, dan dat zij duidelijke aanwijzingen of teekens geven van wat de ontwerper bedoeld heeft.

En deze duidelijkheid wordt gemist. Al die vlotte tintjes en lekker gewasschen toontjes zijn er niet op berekend, om een goed beeld van de latere werkelijkheid te geven, doch alleen om op de teekeningen effect te maken. Daarom moet alles, wanneer het uitgevoerd is, veel minder voldoen dan deze schetsen.

Er was een tijd, dat aan virtuose voorstelling groote waarde werd gehecht. Was de tentoonstelling tien jaar geleden gehouden, dan zou zij veel succes hebben gehad. Nu waait de wind uit een anderen hoek, en dit is de oorzaak, dat de onmiskenbare talenten van Sluyterman nu slechts weinig waardeering ondervinden.

TECHNISCHE OPLEIDiNG.

Wij vonden in een der bladen de volgende beschouwingen, die wij, eenigszins gewijzigd, laten volgen.

***

De opleiding onzer aanstaande architecten en ingenieurs deugt niet — in elk geval ze is onvoldoende. Ziedaar een uitspraak, wel geschikt om in de eerste plaats vele ouders en voogden van tegenwoordige en toekomstige technische studenten ongerust te maken, maar nog meer om alle Nederlanders, die technische hulp noodig hebben — en dat kan ieder — schrik aan te jagen.

Maar..... is het wel waar? Hebben wij geen uitstekende architecten en knappe, vertrouwbare ingenieurs? Wie spreekt dat afkeurend oordeel uit?

Helaas, eenige onzer beste deskundigen. Maar, let wel, dat onze architecten niet knap en onze ingenieurs niet geleerd zouden zijn, dat zeggen zij niet, zeker niet in het algemeen — hun grief betreft de opleiding onzer technici, de eischen hun gesteld aleer zij architect of ingenieur mogen worden. Wij hebben goede architecten en ingenieurs genoeg; de vraag is maar: hoe zijn zij het geworden? En dan, hoe kan er gezorgd worden, dat wij slechts goede krijgen?

Dat de vraag gesteld is, bewijst reeds, dat velen meenen, dat er aan de eischen en waarborgen wat hapert. Wordt er in Nederland voldoende voor gewaakt, dat de technici voor hun taak berekend zijn?

Neen.

De architect en ingenieur, dien de Polytechnische School aflevert, heeft zelfs zijn theoretische kennis nog heel wat aan te vullen, voor dat hij eene eereplaats onder de technici kan innemen; practische bedrevenheid moet hem geheel worden ontzegd. Het diploma, het eenige vereischte, dat de Staat feitelijk stelt, geeft geenerlei waarborg van geschiktheid. De wetenschappelijke opleiding aan de Polytechnische School met haar eigenaardige examens kan veilig als voldoende waarborg worden aangenomen, dat de jeugdige technicus genoegzaam aan zijn vak gedaan heeft om... te kunnen beginnen. Met de resultaten, thans verkregen, is men zoomin met het oog op de wetenschappelijke ontwikkeling als met het oog op de practische vorming tevreden.

Trouwens, ieder weet het of kan het weten. Ieder heeft wel een zoon, een neef, een jongen kennis, die te Delft gediplomeerd is, en zich niet lang geleden als architect of ingenieur gevestigd heeft, hetzij met het doel om te probeeren of hij practijk kan krijgen, en anders om, uitziende naar een baantje bij den Staat, een maatschappij of administratie, intusschen toch iets te doen te hebben. Vraag hem eens, en het antwoord zal in negen van de tien gevallen zijn, dat hij van hetgeen hij eigenlijk geleerd heeft, als student, nog niets of zoo goed als niets heeft toegepast, maar van allerlei, wat hij thans noodig heeft, nooit gehoord heeft.

Als student had hij plezier in velerlei, dat hem op 't college werd uiteengezet. Over constructie bijv. heeft hij de theorieën van groote geleerden vernomen en overdacht, maar als het een beetje wil, heeft hij nog zelfs de eenvoudigste constructie niet zien uitvoeren. Als een klant zich bij hem aan komt melden, zit hij over de eenvoudigste zaken met de handen in het haar.

De jonge architect of ingenieur zal u, als hij eerlijk is, moeten bekennen, dat hij menigmaal zenuwachtig is geweest, als hij een eenvoudig bestek in elkander moest zetten en dat hij herademde, als bij de uitvoering bleek, dat geen grove fouten gemaakt waren.

Bij het onderwijs is, niettegenstaande vermeerdering der leerstof, nog steeds gebrek aan de noodige kennis der practijk; en aan de andere zijde is, juist ten gevolge van de uitbreiding der leerstof, gebrek aan behoorlijke voorbereiding voor de beoefening der wetenschap als zoodanig.

Bij de examens is het wetenschappelijke de hoofdschotel. Moet de practijk zelf, het leven, nu maar de rest doen? Zal de jonge technicus nu verder al doende moeten leeren?

Niemand is met de tegenwoordige opleiding en voorbereiding voor de practijk tevreden. Wij zullen later eens nagaan, wat in die opleiding veranderd zou moeten worden.

METSELSPECIEN.

(Ingezonden.)

In verband met de artikelen over metselspeciën, in uw blad en in „De Ambachtsman" is het misschien niet zonder belang mede te deelen, wat Jhr. C. M. Storm van 's Gravensande in zijn handleiding tot de kennis der Burgerlijke en Militaire Bouwkunst, 2e druk, 1850, in § 47 over het onderwerp zegt:

„Wanneer men kalk, die alleen met water tot een deeg of dikken brij gevormd is, als metselspecie gebruikt, dan zou deze bij het opdroogen zoodanig inkrimpen, scheuren en barsten, dat er geen voldoende samenhang tusschen de steenen zou worden gevormd; tenzij men de voegen zoo dun kan maken, dat deze inkrimping geenen nadeeligen invloed uitoefent, hetgeen door de ruwheid der steenen veelal onmogelijk is. Diensvolgens voegt men een andere stof bij den kalk, welke daarmede gelijkmatig moet vermengd worden, zoodat op de eene plaats niet meer kalkdeeltjes dan op de andere zijn, en dat de hoeveelheid vreemde stof groot genoeg zij, om de schadelijke uitwerking der bedoelde inkrimping te voorkomen. Voor metselwerk, dat slechts aan de lucht is blootgesteld, voegt men bij den kalk alleen z a n d; doch is het ook aan het water blootgesteld, dan voegt men bij den v e t t e n kalk eene zoodanige stof, welke aan deze kalksoort de eigenschap geeft, onder water te kunnen verharden. Dergelijke stoffen noemt men in het algemeen c e m e n t e n."

Verder, in § 48:

„In de nabijheid van Maastricht is geen goed metselzand te bekomen. Bij de Genie aldaar maakt men veel gebruik van het poeder van gestampte gebakken steenen."

Voorts in § 57:

„De versteening of het verharden van den gewonen kalkmortel schijnt aldus verklaard te moeten worden. 1°. Het kalkdeeg droogt langzamerhand op, waardoor een droog kalkhydraat gevormd wordt, hetwelk onder medewerking van de drukking door de bovenliggende steenlagen uitgeoefend, een zekere vastheid verkrijgt. 2°. Door den mortel wordt er koolzuur uit de lucht opgeslurpt, waardoor de kalk allengs weder tot koolzure kalk overgaat, en, wat de vastheid betreft, tot den natuurlijken kalksteen nadert. Deze vorming van koolzure kalk heeft plaats door tusschenkomst van het water, hetwelk in den mortel aanwezig is, en dat, met kalk verzadigd, (kalkwater vormende) koolzuur opneemt, dan koolzuren kalk als kristallen afzet (evenals bij de stalaktieten of druipsteenen plaats heeft), zich andermaal met kalk verzadigt, enz. De mortel zal daarom harder worden, naar mate hij langzamer uitdroogt; terwijl mortel, die al zijn water spoedig in warme drooge lucht door uitdamping verliest, volstrekt geen vastheid verkrijgt. Wel is waar neemt het drooge kalkhydraat ook koolzuur op, doch verzadigt zich daarmede niet en zijne vastheid wordt, daar geen kristalvorming plaats heeft, weinig grooter dan die, welke het oorspronkelijk hydraat heeft. De volkomen versteening van den kalkmortel gaat zeer langzaam."

De schrijver verklaart hieruit, waarom men bij zeer oude muren zulke sterk verharde metselspeciën vindt. Hij is van meening, dat er geen scheikundige werking tusschen kalk en zand bestaat, maar dat de zandkorrels het indringen van het koolzuur in de metselspecie bevorderen, door de zeer kleine ruimten, welke er tusschen de zandkorrels en de kalk blijven. Hij wijst er op, dat zoowel ter voorkoming van te groote inkrimping als ter bevordering der verharding, de hoeveelheid kalk niet te groot mag zijn.

Ten slotte geeft in § 62 de schrijver als zijn meening te kennen, dat in de in 1850 door het Rijk toegepaste mengingen der speciën altijd te veel kalk werd gebruikt.

Over het uitslaan van gevels en de oorzaken daarvan kon ik bij Storm van 's Gravensande niets vinden.

Hoogachtend,

Uw bestendige lezer,

B., 3 Aug. '99. X.

PRIJSVRAGEN

TEHUIS VOOR ZEELIEDEN TE MAASSLUIS.

Op deze prijsvraag zijn niet minder dan 43 antwoorden ingekomen. In het volgend nommer hopen wij de motto's mede te deelen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. **Voor het overnemen van de concessie voor het wandelhoofd in zee voor het Kurhaus en het in exploitatie brengen der zaak heeft zich eene combinatie gevormd.**

Het bestuur van de op te richten naamlooze vennootschap „Wandelhoofd Scheveningen" zal bestaan uit de heeren: Mr. J. G. Patijn, oud-burgemeester van 's-Gravenhage, president; J. D. Ruijs T.Az., gedelegeerd commissaris en secretaris; A. Oppenheim, bankier, allen te 's-Gravenhage; G. van der Pot, reeder en cargadoor; L. E. Uyttenhooven, directeur der directe belastingen, enz., beiden te Rotterdam, terwijl als directeur zal optreden de heer B. Goldbeck, directeur-generaal der Maatschappij Zeebad Scheveningen.

Uit de samenstelling van het bestuur blijkt, dat hoewel de Maatschappij Wandelhoofd geheel zelfstandig zal optreden, toch de samenwerking met de Maatschappij Zeebad Scheveningen verzekerd is.

Het geheele werk zal volgens overeenkomst uitgevoerd worden door de Pletterij voorheen L. J. Enthoven & Co. De teekeningen van het hoofd en van de overbrugging op den strandmuur zijn sedert eenige dagen tentoongesteld aan het Kurhaus, landzijde, bij den noordelijken opgang naar de Kurzaal. Men hoopt onmiddellijk na afloop van het seizoen met den bouw te beginnen en, als er geen tegenspoed is met de winkelgaanderij onder het Kurhaus-terras en de overbrugging van den strandmuur, gereed te zijn op 15 Mei, terwijl het hoofd geheel voltooid, einde Aug. 1900 zal kunnen geopend worden.

— Naar wij vernemen is met den aanleg van de voor rijksrekening te bouwen buitenhaven te Scheveningen belast de ingenieur van den waterstaat, de heer H. Wortman, vroeger waterstaatsingenieur in Drente.

AMSTERDAM. **Het bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst maakt bekend dat de 80ste algemeene vergadering zal gehouden worden op Woensdag 6 September te Zwolle, en dat op Donderdag 7 September een bezoek zal worden gebracht aan Kampen.**

HAARLEM **Dinsdag 1 Augustus werd in het Brongebouw de algemeene vergadering gehouden van de Vereeniging van waterleidingsbelangen in Nederland, die het vorige jaar is opgericht en thans 35 leden telt.**

De heer Vogel riep de aanwezigen het welkom toe, wees op het vele werk, dat reeds gedaan werd en nog te doen valt, en gaf het woord aan den heer J. Schotel, uit Rotterdam, die de waterleiding van Haarlem behandelde. De geschiedenis leert dat, toen in 1856 de buizen door den grond van Haarlem voor de waterleiding van Amsterdam gelegd werden, Haarlem zelf geen water kon krijgen.

Dit duurde tot 1866, toen er waterverstrekking kwam, die echter in 1885 werd beperkt, en in 1889 door Haarlem besloten werd een eigen leiding te maken.

Er werd gezocht naar een waterterrein en dat was wel te vinden, maar het verkrijgen van de gronden ging niet zoo eenvoudig, want de eigenares wilde de gronden niet afstaan en onteigening moest worden aangevraagd. Dat geschiedde in 1890, doch eerst in 1894 kwam de wet en het duurde tot 1896 eer de bezwaren waren uit den weg geruimd.

In 1897 begonnen nu de werkzaamheden, en door het uitstekende werken van aannemers en leveranciers, kon reeds in 1898 de leiding worden geopend.

Spreker gaf daarna een beschrijving van de gemaakte werken. Van 1½ tot 3 uren werden verschillende musea en ook het orgelconcert in de St. Bavo bezocht, waarna een bezoek werd gebracht aan het terrein van de waterleiding in de duinen, waar de heer Schotel de geschiedenis der waterleiding nog eens demonstreerde.

Den volgenden dag, den 2den Augustus, kwam het eerst aan het woord de heer A. Vosmaer, te Haarlem, die het onderwerp „Ozonisatie-systemen" behandelde en te 1½ uur had, onder leiding van den heer Van Hasselt, een excursie plaats naar Leijduin. De eerste algemeene vergadering der Vereeniging is uitmuntend geslaagd.

— **Het Museum van Kunstnijverheid** werd gedurende de maand Juli bezocht door 764 personen, terwijl in de aan het Museum verbonden boekerij gedurende de laatste drie maanden 277 boeken plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land verzonden werden.

Gedurende de maand Augustus is de boekerij gesloten, doch gedurende de vacantiemaand zal in het Museum de tentoonstelling der Hindoe-monumenten, alsook de kunstnijverken uit de Padangsche Bovenlanden nog tentoongesteld blijven. De lessen van de aan het Museum verbonden school voor kunstnijverheid zullen 4 September weder beginnen.

MAASTRICHT. **De Gemeenteraad heeft de plannen voor een nieuw slachthuis, waarvan de kosten op ƒ200.000 zijn geraamd, goedgekeurd en besloten, de aanbesteding in gedeelten te doen plaats hebben.**

PERSONALIA.

— **Bij kon. besluit is den ingenieur 2de kl. bij de marine M. G. de Gelder, op zijn verzoek, met ingang van 1 Aug. j.l. eervol ontslag verleend.**

— **Bij kon. besluit is met ingang van 1 Aug. 1899 J. W. Böeseken, technoloog te Rotterdam, benoemd tot tijdelijk adjunct-secretaris bij de Staatscommissie, ingesteld bij kon. besluit van 18 Oct 1897 no. 32, om te onderzoeken, welke maatregelen behooren te worden genomen ter voorkoming van voor de volksgezondheid schadelijke verontreiniging der openbare wateren.**

— **Bij beschikking van den minister van waterstaat is de civiel ingenieur J. E. Inckel, te 's-Gravenhage benoemd tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij den algemeenen dienst van den rijkswaterstaat, en H. G. Hagenaar, te Blitterswijk, bij de verbetering van de Maas onder Grubbenvorst, Arcen en Velden.**

— De heer J. van Hettinga Tromp, civiel-ingenieur te Utrecht' is met ingang van 1 Augustus benoemd tot asp.-adj.-ingenieur bij den dienst van Weg en Werken der Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen.

— **Bij den waterstaat in Nederl.-Indië is:**

benoemd tot architect 1e kl., de architect 2e kl. H. G. Burkunk;

bepaald dat de opzichter 3e kl. J. L. van Erp Taalman Kip geplaatst blijft in de residentie Madioen;

toegevoegd aan den chef der 4e waterstaatsafdeeling voor zijn bureau, de opz. 1e kl. J. J. Sterkenburg;

overgeplaatst van de residentie Tegal naar de residentie Madoera, de opzichter 3e klasse H. L. E. Hornung.

— **Bij de Staatsspoorwegen in Nederl.-Indië zijn:**

benoemd tot bouwkundig ambtenaar 1e kl. Meyling; tot opzichter 1e kl. bij de werkplaatsen Jellema, en tot opzichter 2e kl. bij die werkplaatsen Chattelin; tot tijdelijk teekenaar 1e kl, de tijdelijke onderopzichter 2e kl. F. K. Wieringa;

overgeplaatst van de Bantam-lijn naar de lijn Kalisat-Banjoewangi, de bouwkundige ambtenaar 1e kl. D. J. Stam;

gedetacheerd bij de exploitatie der Oosterlijnen de onderopzichter D. Ch. P. Marcus;

geplaatst te Batavia bij het grondpeilwezen de benoemde mijningenieur 3e kl. Neeb.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Tijdelijk opzichter** bij den bouw der gemeentegasfabriek te **Beverwijk**, voor ongeveer 6 maanden. Salaris ƒ 80 per maand. Adres vóór 15 Aug. aan den Burg.

— **Teekenaar-constructeur** aan de machinefabriek „De Ooij" te Nijmegen. Pract. en theor. kennis van stoomwerktuigen vereischt.

— **Opzichter** voor toezicht bij den bouw eener kleine fabriek. Salaris naar bek waamheid. Adres lett. O 1419, boekh. Firma wed. J. Loretz te 's Bosch.

— **Leeraar** in het bouwkundig teekenen en de kennis der bouwmaterialen aan de Burgeravondschool te Dordrecht. Jaarwedde ƒ450. Adres vóór 1 Sept. ter secretarie der gemeente.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Een bouwk. opzichter-teekenaar, practisch ontwikkeld, zag zich gaarne als zoodanig geplaatst. Adres no. 68 Bureau dezes. (2)

— Een bouwk. opzichter-teekenaar zag zich gaarne tegen 15 Aug. of later geplaatst. Goede refer. Adres lett. A. Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*) (1)

— Iemand, oud 27 jaar, goed kunnende teekenen en detailleeren en ged. 10 jaar met vrucht op bouwwerken pract werkzaam geweest, zag zich gaarne als bouwk.-opz. of uitvoerder voor vast geplaatst. Adres no. 64, Bureau dezes. (1)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING,
VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Bouwk. Opz.-Teekenaar, leeft. 25 j. ong. sal. ƒ70 à 80 p. m
2. Onderbaas-opzichter, 45 „ „ ƒ20 per week.

ADVERTENTIEN.

OPZICHTER.

Een *Bouwkundig* **OPZICHTER-TEEKENAAR** zag zich gaarne tegen ***15 Augustus*** of later geplaatst. Goede referentiën ten dienste. Fr. Br. lett. A, Bureau van dit Blad.

Te koop aangeboden.

2 Horizontale STOOMMACHINES met veranderlijke Expansie en Condensatie, ± 25 Eff. P. K. Middellijn Cilinder 480, Krukslag 480, Middellijn Luchtpomp 266 m. M.
2 CENTRIFUGAALPOMPEN, Middellijn 70 c.M., Wateropbrengst bij 90 omwentelingen per minuut ± 45 M³.
Een **CORNWALL STOOMKETEL,** Lang 5 85, Middellijn 1 85, Middellijn Vuurgang 0 90 M. waarin 4 Waterbuizen, Middellijn Stoomkast 0.80, Hoogte 0 85 M. Verwarmend Oppervlak 34 M²., Stoomdruk 5 Atm.
Alles gebruikt, doch in uitmuntend goeden staat; de Ketel wordt geleverd op Rijkskeur.
Te bevragen bij CORNs EICKELBERG, *Makelaar in Machineriën*, **Heerenmarkt 7, *Amsterdam.***

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 86 Bekin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat

CARBOLINEUM KRIMPEN.

Verzekert U van het GROOTSTE BEDERFWEREND vermogen.
G. M. BOKS & Co.,
Amsterdam.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37,**
ROTTERDAM.
Specialiteit in het vervaardigen van
HEETE-LUCHT-BAKOVENS,
Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.
Bouwt ook OVENS met *uitrijdenden bakvloer* en *Draaiovens.*

P. KOOIJ,
Mr. Steenhouwer en Marbrier,
Z.-O. Buitensingel 203,
DEN HAAG.
Atelier voor alle in den ruimsten zin voorkomende Hardsteen, Zandsteen, Marmerwerken, Grafzerken en Schoorsteenmantels.
Telephoon 790.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 32 ZATERDAG, 12 Augustus 1899.

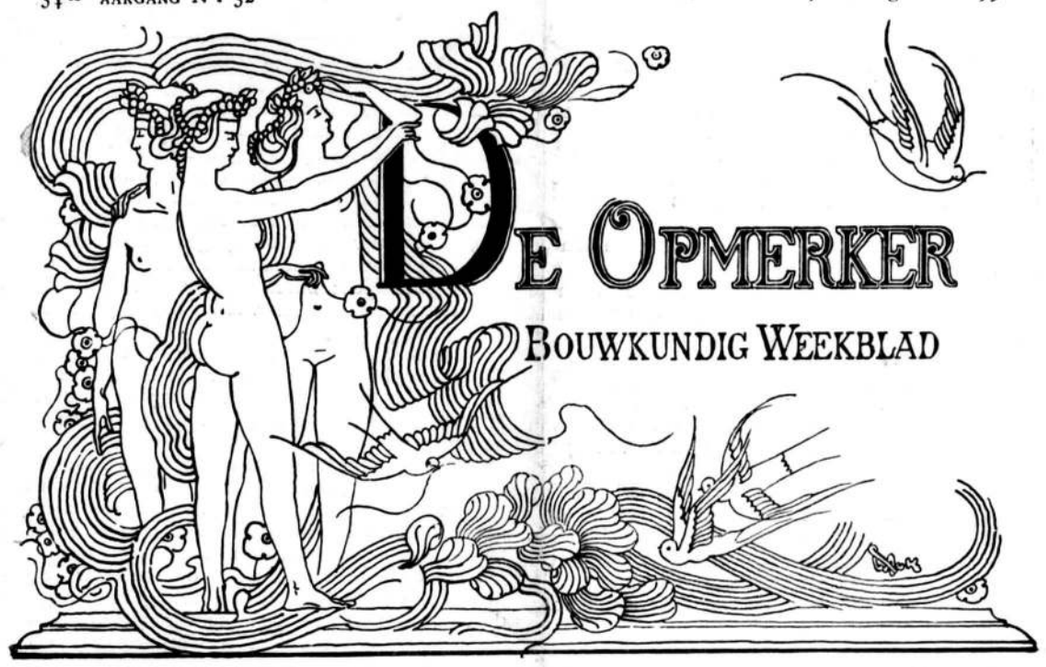

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ5.—; voor België ƒ6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ0.25, zonder plaat ƒ0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

REISHERINNERINGEN

DOOR

A. W. WEISSMAN.

IV.

Zürich.

Wanneer men eenigen tijd in het zonnige zuiden heeft vertoefd en, door een gelukkig toeval, daar voortdurend door heerlijk weder werd begunstigd, wanneer men de weelde der Italiaansche meren heeft genoten en slechts noode de reis naar het noorden aanvaardde, dan is men misschien niet in de beste stemming, om het schoon van Zwitserland te waardeeren.

Reeds als men den Gothard-tunnel uitkomt en te Göschenen zich een weinig vertreedt, voelt men de Noordsche koude op minder aangename wijze. De natuurtaferelen boeien aanvankelijk het oog, doch men mist het jonge groen, dat pas aan het landschap zijn eigenaardige bekoorlijkheid geeft.

Zelfs het Vierwaldstätter-meer lijkt kaal en doodsch in het vroege voorjaar. Als Brunnen voorbij is, en de trein zich naar Zug wendt, worden de bergen steeds lager, en haast het aanzien niet meer waard. Dan volgt een buitengewoon lange tunnel en de trein heeft den westelijken oever van het meer van Zürich bereikt.

Het zijn slechts heuvels, die dit meer begrenzen. De eenige berg, die zich hier bevindt, de Uetli, is niet zichtbaar, omdat de trein er te kort langs gaat. Aardige dorpen, met witte huisjes, te midden van wijnbergen gelegen, begrenzen den oostelijken oever van het meer.

Het eerste station van Zürich is Enge, dus genoemd naar de voorstad van dien naam. Dan komt een korte tunnel, een brug over een kleine rivier, de Sihl, en nadat de lijn een grooten boog beschreven heeft en nogmaals over de rivier is gegaan, wordt het eigenlijke hoofdstation van Zürich bereikt.

Men roemt het station om zijn practische inrichting. Ik kan mij met dien lof vereenigen en vooral de groote hal, met haar overvloedig bovenlicht, schoen mij wel geslaagd. Maar de architectuur van het gebouw vertoont die tamme Renaissance, die in de laatste jaren haast overal in Zwitserland wordt toegepast. De middenpartij is een niet gelukkige navolging van het nu afgebroken Palais de l'Industrie te Parijs.

Vóór het station staat een standbeeld, hetwelk een heer in modern kostuum voorstelt. Die heer was ongetwijfeld een braaf man, maar zijn medeburgers hebben niet goed gedaan hem, mitsgaders zijn gekleede jas, in brons te doen gieten.

Wij nemen nu de paardentram, die te Zürich nog niet overal door de electrische beweegkracht verdrongen is, ofschoon dit niet lang meer duren zal. Wij rijden langs de Limmat en bereiken zoo het meer, waar het stoombootje gereed ligt, dat ons naar de villa te Küsnacht, waar wij onzen intrek zullen nemen, vervoert. Deze bootjes hebben de eigenaardigheid, dat het geheele dek overkapt is, met vensters aan alle zijden, zoodat men min of meer aan een tramwagen herinnert wordt.

Zoodra de gelegenheid zich aanbood, voer ik weder naar de stad, om met hare bouwkunst kennis te maken. Dat die kennismaking geheel aan mijn verwachting beantwoordde, zal ik niet beweren.

Overal ziet men oud en nieuw naast elkander. Het vroegere Zürich moet een schilderachtige stad geweest zijn, doch heel wat is gesloopt, om voor modernen aanleg plaats te maken. Op prenten ziet men de stad door muren en torens omgeven, en door een zwaar hekwerk van het meer afgesloten. Doch terwijl te Luzern die oude versterkingswerken gespaard bleven,

en nu, ofschoon voor hunne oorspronkelijke bestemming ongeschikt geworden, aan de stad een eigenaardig karakter geven, heeft men ze te Zürich zoogoed als geheel doen verdwijnen.

De prachtige kaden, die men, van het meer komende, ziet, bestaan nog slechts betrekkelijk kort. De oevers van de stad en van de voorsteden Riesbach en Enge waren het eigendom van particulieren. Slechts de oevers van de Limmat behoorden aan de stad.

In 1881 besloten de drie gemeenten de kaden te doen maken en deze door een brug over de Limmat te verbinden. Bijna 22 hektaren van het meer werden gedempt, waarvoor 1.200.000 M3. materiaal noodig was, dat alles uit het meer, vooral aan de zuidzijde, gebaggerd werd. Men begon met het maken der fundeeringen voor de kademuren door een dam van grove kiezel te storten, waarachter de aanvulling geleidelijk werd voortgezet. Voor die aanvulling was 900.000 M3. materiaal gerekend, zoodat de inklinking zeer aanzienlijk geweest moet zijn.

Een brug van 120 M. lengte is over de rivier geslagen; de breedte van het dek bedraagt ongeveer 20 M., terwijl de pijlers 20 M. hart op hart staan. De ijzeren liggers hebben den boogvorm, en de brug, ofschoon zeer eenvoudig in haar hoofdlijnen, maakt een aangenamen indruk.

Een groot deel van het verkregen terrein is als park aangelegd. Maar ook voor bouwterrein werd gezorgd. Hier staat de in 1895 geopende Tonhalle, een werk van de Weener architecten Fellner en Helmer, maar dat, wegens het beweerd plagiaat, door deze bouwmeesters bij een hunner Duitsche collega's gepleegd, in geen besten naam staat. Ik kan niet beoordeelen, wat er van het plagiaat aan is. De plattegrond herinnerde mij in zijn hoofdtrekken aan dien van het Concertgebouw te Amsterdam. De ovale zaal, die daar echter aan de achterzijde geplaatst is, ligt te Zürich aan het hoofdfront, en zij is door twee torens geflankeerd, in den geest van het Casino te Monte-Carlo.

Daar tijdens mijn verblijf te Zürich geen uitvoering met koor en orkest plaats vond, zoo kan ik over de groote zaal geen oordeel vellen. In de ovale bovenzaal, die tevens als restaurant dient, speelt echter iederen avond een kapel. De acoustiek was er allerslechtst.

Dezelfde architecten, die de Tonhalle ontwierpen, bouwden ook den nieuwen schouwburg aan de oostelijke kade. In dit gebouw woonde ik een voorstelling bij en ik had gelegenheid er mij van te overtuigen, dat de bouwmeesters hun reputatie als schouwburgspecialiteiten wel verdienen.

Niet dat de architectuur nu zoo veel bijzonders was, want zij is, zooals ook bij de Tonhalle valt op te merken, uiterst banaal, niet bepaald slecht, maar zonder eenige persoonlijkheid. De distributie van het gebouw is evenwel voortreffelijk. Alle rangen hebben hunne afzonderlijke trappen, de zaal is goed van vorm, en het tooneel is van tamelijk aanzienlijke afmetingen. Maar de schilderingen in de zaal zijn foeilelijk, terwijl ook, door de tot ondersteuning aangebrachte zuilen, er verscheidene plaatsen zijn, waar men niets zien kan.

Een ander nieuw gebouw, het postkantoor, ligt wel niet aan de kade, maar toch in de onmiddellijke nabijheid ervan aan de westzijde van de Limmat. Ook hier is de architectuur van weinig beteekenis, doch valt de practische inrichting te roemen. De nuchtere zin van de Zwitsers heeft hier ongetwijfeld een rol gespeeld.

Ik zeide reeds, dat te Zürich oud en nieuw op eigenaardige wijze dooreengemengd zijn. Wanneer men van de kade komende, de stad ingaat, dan vindt men, onmiddellijk naast de hooge Renaissance-paleizen, die in den laatsten tijd zijn gebouwd, nauwe straatjes met vakwerk-huizen, die, al stijgende, naar het Grossmunster, de voornaamste kerk der stad, voeren.

De kerk is een Romaansche basiliek met drie beuken, wier koor rechthoekig gesloten, nimmer een eigenlijke koornis bezeten heeft. De beuken zijn door pijlers gescheiden; boven de zijbeuken zijn galerijen gemaakt, zooals men dit o. a. bij sommige kerken te Milaan ziet.

Twee torens verheffen zich aan de westzijde. Zij zijn in hun benedendeel nog volkomen Romaansch; slechts de achtkante bovenverdieping is blijkbaar uit den tijd der latere Gothiek. In de achttiende eeuw heeft men de ongelukkige gedachte gehad, de torens door quasi-Gothische koepels te bekronen. De zuidelijke toren prijkt, bovenaan, met een nis, waarin een beeld van Karel den Grooten. Nis en beeld zijn ongetwijfeld uit de 15e eeuw, ofschoon men te Zürich meent, dat zij veel ouder zijn.

De kerk is waarschijnlijk in de 11e eeuw begonnen en in de 13e voltooid. Zij heeft geen ingang aan de westzijde; het voornaamste portaal ligt aan den noordelijken zijgevel. Het is rijk versierd in den lateren Romaanschen stijl.

Het interieur is zonder eenig sieraad. Reeds in 1524 werd alles, wat aan den Katholieken eeredienst herinnerde, weggenomen. Zelfs het beeldhouwwerk aan de pijlers werd niet ontzien. Slechts enkele Romaansche reliefs zijn daar gespaard gebleven, waaronder een, dat de vlucht naar Egypte voorstelt. De gestrengheid der Protestanten ging zóóver, dat zelfs geen orgel geduld werd. Pas een twintig jaar geleden werd zulk een instrument aangebracht. Toen werden ook, in de oostelijke vensters, de niet zeer geslaagde figuren van Christus, Petrus en Paulus geplaatst.

De torens bevatten vier klokken; de beide grootste zijn uit de 15e, de twee andere uit de 18e eeuw. Boven het koor rijst een spits torentje uit het dak, waarin eveneens een klok hangt, die iederen dag om half drie wordt geluid.

Het voormalig klooster, dat bij de kerk behoorde, en dat aan de noordzijde lag, is grootendeels verdwenen om voor een meisjesschool plaats te maken. Maar als men dit gebouw is binnengetreden, wordt men verrast door de nog zeer goed bewaarde kruisgang van het klooster, die nu als speelplaats voor de leerlingen der school dient. Deze kruisgang bevat aan iedere zijde drie traveeën, en is in zeer rijken Romaanschen stijl gedecoreerd. De zuiltjes in de openingen zijn bijzonder slank. Hunne kapiteelen worden door kraagsteenen bekroond, die aan de werken der Longobardisch-Romaansche kunst doen denken.

Als men van de hooggelegen hoofdkerk langs een trap weder naar de Limmat afdaalt, dan komt men aan de voormalige Wasserkirche, een onbelangrijk gebouw uit het laatst der 15e eeuw, thans als bibliotheek in gebruik. Voorheen werden hier ook oudheden bewaard, die echter thans naar het nieuwe Landesmuseum zijn overgebracht.

Aan de overzijde van de Limmat ligt het Fraumünster, eene kerk uit het begin der 13e eeuw, doch niet meer geheel in haar oorspronkelijken toestand. Door later aangebrachte galerijen is het interieur vrijwel bedorven. De noordelijke toren kreeg in de 18e eeuw een dier bijzonder slanke spitsen, welke voor Zwitserland zoo karakteristiek zijn. Boven de deur van het noordertransept ziet men een hert uitgehouwen. Dit hert herinnert aan de legende, die

wil, dat Hildegard en Bertha, twee achterkleindochters van Karel den Grooten, door een hert, dat verlichte horens had, op de plek, waar het klooster gesticht moest worden, gewezen werden. Van het klooster is slechts weinig meer over. De drie Laat-Gothische kamerbetimmeringen zijn naar het Landesmuseum overgebracht. Van de Romaansche kruisgang bleef, aan de zuidzijde der kerk, nog een gedeelte bewaard. De vormen herinneren aan die van de Grossmünster. Slechts komen hier ook pijlers voor, die met reliefs, tafereelen uit de geschiedenis der HH. Felix en Regula, versierd zijn.

Wij gaan nu weder de Münsterbrücke over, die in 1838 van steen gebouwd werd, en bereiken zoo den oostelijken oever van de Limmat, die haar blauwe golfjes noordwaarts stuwt. Op haar oever werd in de laatste jaren der 17e eeuw het raadhuis gebouwd, dat in de geschiedenis der architectuur een zekere vermaardheid heeft, omdat het, ofschoon ontstaan in een periode, die door haar zeer barokke vormen bekend is, toch een strenge waardigheid vertoont. De verdiepingen zijn wel wat laag, maar de pilasters goed van verhouding en de bekroningen boven de vensters hebben geen al te wilde lijnen. Slechts de ingang is rijker van behandeling; dit portiek schijnt evenwel niet voltooid, althans de bekroning past niet goed bij het overige, en is wat al te nuchter.

Het gebouw bevat twee groote zalen, die hoogst eenvoudig versierd zijn.

In de nabijheid van het raadhuis bevinden zich verscheidene oude gildehuizen. De gilden bestaan nog wel, doch zijn in een soort van sociëteiten veranderd. Voorheen hadden de gilden ook een politieke beteekenis, doch deze hebben zij reeds lang verloren. Onder de gildehuizen is de zoogenaamde „Meise" het aanzienlijkste. Het gebouw draagt een 18-eeuwsch karakter en doet aan een Parijsch „hôtel" uit dien tijd denken, met zijn „cour d'honneur", zijn zijvleugels en zijn Mansardekappen. Ouder zijn de „Schmieden", de „Waag", de „Saffrau" en de „Zimmerleuten", die met hun topgevels en erkers, hun gedrukte rustieke arkaden de Renaissance van omstreeks 1600 vertoonen.

Wij nemen nu de funicolare te baat, om het hooger gelegen oostelijk deel der stad, waar het Polytechnicum zich verheft, te bezoeken. Eer ik dit gebouw als kunstwerk bespreek, mogen eenige mededeelingen omtrent de inrichting volgen.

De technische hoogeschool is een Staatsinrichting, door de wet van 7 Februari 1854 in het leven geroepen, en op 15 October 1855 geopend. Het tegenwoordige gebouw werd in 1863 betrokken. De Bondsregeering getroost zich voortdurend groote uitgaven, om de inrichting op de hoogte van den tijd te houden en om de beste hoogleeraren van binnen- en buitenland aan haar te verbinden.

Wat bij ons te lande de curatoren zijn, is hier de „eidgenössische Schulrath". Er zijn niet minder dan zeven afdeelingen, die ieder op een bijzonder vak van techniek of wetenschap betrekking hebben.

Zoo heeft men de „Bauschule", die in 7 semesters wordt doorgemaakt; de „Ingenieurschule" (7 semesters); de „Mechanisch-technische Schule" (6 semesters); de „Chemisch-technische Schule", die in een onderafdeeling voor technici (6 semesters) en een voor pharmaceuten (4 semesters) is gescheiden; de Land- und forstwirthschaftliche Abtheilung (5 à 6 semesters). Bovendien is er nog eene „Allgemeine philosophische und staatswissenschaftliche Abtheilung", waar leeraren in wis- en natuurkunde gevormd worden, en waar ook overigens de zuivere wetenschap in den uitgebreidsten zin wordt onderwezen.

Vroeger werden alle lessen in het eigenlijke gebouw gegeven. Thans zijn, in de nabijheid, prachtige nieuwe gebouwen verrezen, waar de scheikunde en de natuurkunde worden onderwezen. Het aantal hoogleeraren en privaatdocenten is meer dan honderd.

Wie de bekrompen inrichtingen kent, waarin ons Nederlandsch Polytechnicum zich moet behelpen, zal, de zalen doorwandelend, het kleine Zwitserland benijden. Maar het eigenaardige is, dat het ruime gebouw ook tevens de universiteit herbergt, die sinds 1833 te Zürich bestaat. Uit de verbinding van universiteit met polytechnicum moeten natuurlijk vele voordeelen ontstaan. Voor ons land, dat aan zijn vier universiteiten te veel heeft, zou een verbinding van technisch en zuiver wetenschappelijk onderwijs alle aanbeveling verdienen.

Men kent te Zürich onze Hoogere Burgerscholen niet. Daarvoor in de plaats heeft men de Kantonschule. Deze school is in drie afdeelingen gescheiden. De eerste bereidt voor de universiteit, de tweede voor handel en nijverheid. In de laagste klassen is het onderwijs voor alle leerlingen hetzelfde; dan moet een keuze gedaan worden, al naar mate de universiteit of het polytechnicum zal bezocht worden, of de leerling later in den handel wil gaan. Zoo worden de leerlingen niet met onnutte kennis volgepropt, doch wordt hun van den aanvang af in de eerste plaats datgene onderwezen, waaraan zij later behoefte zullen gevoelen.

Het Zwitsersche onderwijs is al van oudsher om zijn uitmuntende resultaten beroemd. Een inrichting als deze zou ongetwijfeld ook in Nederland voortreffelijk werken kunnen.

Na deze uitweiding keer ik tot de architectuur van het Poltechnicum terug. Semper ontwierp haar tijdens zijn Zwitsersche ballingschap. Men is in Duitschland gewoon Semper als een kunstenaar van den eersten rang te beschouwen maar het komt mij voor dat hij een zoo hooge schatting niet verdient. Want zelfs de meest milde beoordeelaar kan in het Polytechnicum niet anders zien dan een goed bedoelde navolging van een Italiaansch Renaissance-paleis. Men behoeft geen uitgebreide kennis van de kunstgeschiedenis, om in de middenpartij een getrouwe herhaling van het Palazzo Bevilacqua te Verona te zien. Maar Semper heeft het Sanmicheli willen verbeteren, door tusschen den rustieken onderbouw en de groote vensters van den bovenbouw nog een verdieping in te schuiven. Daardoor is het alsof de gevel op stelten staat.

De vestibule en de daarmede verbonden trappen zijn geïnspireerd op de paleizen van Genua, en vertoonen geen enkele oorspronkelijke gedachte. De tijd, dat dergelijke navolgingen als hooge uitingen van genie geprezen werden, ligt gelukkig reeds achter ons. Hopen wij, dat hij nimmer zal terugkeeren.

Van het terras vóór het gebouw heeft men een prachtig uitzicht op stad, meer en bergen.

(*Wordt vervolgd.*)

VAKTEEKENONDERWIJS.

Het artikel van den heer J. B. Jager uit Groningen, onder den titel van „Onderwijs voor Ambachtsnijveren", voorkomende in de Nos. 30 en 31 van dit weekblad, noopt mij even de pen op te vatten om enkele woorden onder bovenstaanden titel neer te schrijven. In het aangehaalde artikel van den heer J. wordt nog al een enkele keer mijn naam genoemd en dit is in de eerste plaats de aanleiding van mijn schrijven. Niet uit strijdlust, daartoe ben ik heden

niet in het minste gestemd. Ik heb vroeger, al vele jaren geleden, over hetzelfde onderwerp, waarover het thans gaat, veel, zeer veel strijd gevoerd; nu laat ik dit over aan hen, die dat noodig oordeelen.

Daar het mij gebleken is, dat sommige lezers door het artikel van den heer J. in de meening zijn gekomen, dat ik een tegenstander zou zijn van „Vakteekenonderwijs", moet ik even zeggen: dat ik een groot voorstander van dat onderwijs ben.

Hoe! ik, die tot mijn 35e jaar werkman geweest ben, die thans nog mij geheel in mijn element gevoel door in mijn vrije uren en vacantiën de werkmansgereedschappen met ijver te hanteeren, die teekenleeraar ben geworden, doordat ik als jong werkman reeds doordrongen was van het onontbeerlijke van de teekenkunst voor mijne nijverheid, die als werkman gestadig in nauwe betrekking stond tot verschillende ambachten en kunstambachten, en nu slechts het gemis van vereelte handen gevoel bij het gebruik van schaaf, zaag en beitel, — zou niet ingenomen zijn met den strijd, die er gevoerd wordt om het teekenonderwijs meer en meer in overeenstemming te brengen met de behoeften, die de verschillende ambachten het stelt?

Dit artikel dient om mij te scharen onder de voorstanders van het teekenonderwijs en in geen geval om een oordeel te vellen over het schrijven van den heer Jager. Daartoe ben ik niet in staat, omdat het mij een uitdaging schijnt aan den heer Zander, wiens aanleidend artikel mij geheel onbekend is.

Toen in 1897 te Amsterdam 1) door mij het verschil besproken werd van gewoon en vakteekenonderwijs, heb ik (als ik mij goed herinner) gezegd, dat men het teekenonderwijs, dat dienen moet om in ruime mate tepassing te vinden op de ambachten, kon verdeelen in Ambachtsteekenonderwijs en vakteekenonderwijs.

Ik heb toen gezegd, dat, indien aan Teeken- en Burgeravondscholen degelijke gronden der teekenkunst gelegd worden, welke hunne toepassing kunnen vinden op al de verschillende ambachten, welke door hare leerlingen daar als 't ware vertegenwoordigd worden, zulk onderwijs door mij met den naam van Ambachtsteekenonderwijs bestempeld wordt.

Door dat onderwijs nader te bespreken kwam ik tot de uitdrukking, dat het mijne meerdere sympathie wegdroeg dan het vakteekenonderwijs.

Hiertoe kwam ik, en 't is altijd mijne opvatting nog, doordien ik te veel gezien en opgemerkt heb, dat op zoovele scholen de naam van vakteekenonderwijs gegeven wordt aan eene richting, die er slechts op berekend is, om niet-deskundigen in den waan te brengen, dat het moeilijk vraagstuk (vakteekenonderwijs) opgelost is, terwijl door mij, bij het aanschouwen ervan, altijd gedacht wordt aan het strooien van zand in de oogen, enz.

Ik heb toen door enkele voorbeelden aangetoond, dat op genoemde scholen het Ambachtsteekenonderwijs mogelijk is, en daar het Vakteekenonderwijs, in den waren zin des woords, tot het onbereikbare behoort.

Maar ik heb ook gezegd, dat de Ambachtsscholen de inrichtingen waren, alwaar het Vakteekenonderwijs op zijn plaats is.

Ziet, ik ben niet ontevreden met mijn werkkring, en toch, ik had zoo gaarne een plaats gehad als leeraar aan eene Ambachtsschool, alléén uit liefde voor het Vateekenonderwijs.

Maar altijd zal ik mij onhandelbaar toonen, indien van mij gevergd wordt een zoogenaamd vakteekenonderwijs te geven aan leerlingen, die niet voldoende voorbereid, bij wie geen degelijke gronden gelegd zijn.

En hiermede heb ik gezegd, wat ik meende te moeten zeggen.

Misschien dat ik later, uit vrije beweging op het onderwerp terug kom.

B. J. Bouwmeester Jr.

's-Hertogenbosch, 9 Aug. 1899.

1) Niet te Utrecht, zooals de heer J. in vergissing geschreven heeft.

DE ZOOGENAAMDE RIDDERZAAL OP HET BINNENHOF TE 'S-GRAVENHAGE.

In den jaargang 1894 van „De Opmerker" heeft onze stadgenoot J. Tideman een drietal studiën op het gebied van de geschiedenis der Bouwkunst in Nederland geleverd, waarin ook, naar aanleiding van eene door den Rijksbouwmeester C. H. Peters gehouden voordracht over de Hofzaal 1), de aandacht is gevestigd geworden op de verkeerde benaming van Ridderzaal, herhaaldelijk aan die beroemde zaal gegeven, een benaming welke geheel op eene historische fictie berust.

Die benaming, welke in sommige ooren zeer aangenaam schijnt te klinken 2), is vermoedelijk ontstaan omstreeks de helft dezer eeuw. In het jaar 1845 hebben namelijk de studenten der Leidsche hoogeschool haar tweehonderd-zeventig jarig bestaan onder anderen gevierd met een gecostumeerden optocht, voorstellende de Ridders der orde van St. Jacob, waarvan de instelling door den dichter A. Beeloo in een paar geschriften als een feit, dat in 1279 zou hebben plaats gehad, was verheerlijkt geworden.

De heer Tideman is toen op goede gronden zoowel tegen die instelling als tegen de benaming van Ridderzaal, die natuurlijk met die zoogenaamde orde in verband staat, opgekomen en heeft de bronnen aangegeven, waarop zijne bestrijding berust.

Intusschen bleef dat aangenaam klinkend woord Ridderzaal tot in officieele bescheiden toe voortwoekeren en nu onlangs zijn weder in het weekblad „De Hofstad" een drietal artikelen aan de zaal en de ridderorde gewijd geworden.

Dit heeft hem aanleiding gegeven om thans tot eene afdoende bestrijding over te gaan. In nummer 23 van dat weekblad levert hij een breedvoerig betoog, waarin hij op onwederlegbare wijze aantoont, dat de geheele ridderorde een fictie is, die door den genealogist Christophorus Butkens in het jaar 1626 in een door dezen verzonnen va'sch stuk is belichaamd ten behoeve van een door hem in het licht gegeven werk over de familie Van Lijnden.

Wij hebben deze met veel zorg bewerkte studie belangrijk genoeg geacht om daarop bijzonder de aandacht van onze lezers te vestigen. Het is gemakkelijk daarvan kennis te nemen, omdat de uitgever van het weekblad „De Hofstad" dit in ruime mate aan de inwoners van 's-Gravenhage en ook daarbuiten ten geschenke zendt.

Wij herhalen met den schrijver: „Praat nooit meer over de Ridderzaal!"

(1) Opgenomen in het Haagsch Jaarboekje voor 1894.

(2) Zoo spreekt men ook geregeld van de ridders van het Metalen Kruis, dat eenvoudig een herinneringsteeken, maar geen ridderorde is.

TEGEN VOCHTIGE MUREN.

De vele „afdoende" middelen tegen vochtige muren zijn weder met een vermeerderd. Gewoonlijk echter blijken de middelen niet zoo „afdoend" als men den vaklieden wil doen gelooven; er zijn ons althans verscheidene bekend, die na een korter of langer bestaan weer verdwenen. Enkele hebben hun recht van bestaan overtuigend bewezen door de uitmuntende resultaten, die zij gaven en nog steeds geven, zoo o. a. Szerelmey's steenvloeistof.

Thans wordt een nieuw middel in den handel gebracht, nl. Brownings kleurlooze Preservative solution, dat, naar het ons voorkomt, zijn weg wel zal vinden, althans de proeven, die ons vertoond werden, waren werkelijk verrassend. De „Solution" is geheel kleurloos en verandert niets aan het uiterlijk van de steen, die er mede bestreken wordt. De bewerking is hoogst eenvoudig en geschiedt met een gewonen verfkwast; tweemaal strijken is voldoende.

Als een bewijs van de doeltreffendheid van het middel zagen wij van een gewonen baksteen, gedompeld in water, dit afloopen alsof de steen eene vettige ondoordringbare oppervlakte had; toch was aan den steen niets bijzonders te bespeuren.

De „Solution" wordt in den handel gebracht door the Indestructible Paint-Company Ld. te Londen, wier eenig agent is de heer J. Van Straalen, Visschersdijk 30 te 's-Gravenhage, die een proefblik van een liter inhoud, voldoende voor 4 M2, tegen rembours franco à *f* 2.30 toezendt.

PRIJSVRAGEN

Tehuis voor Zeelieden te Maassluis.

Op deze prijsvraag zijn ingekomen 43 antwoorden, onder de volgende motto's:

1. ½ Cent Postzegel.
2. ½ Cent Postzegel.
3. Veilige haven.
4. Ostara.
5. Ster met drie cirkels.
6. Oostwest Thuisbest.
7. Raadsel.
8. M. S. (in rand).
9. Maassluis (in rand).
10. Blauwe Ster.
11. Eenvoud.
12. Zeeman.
13. Tehuis.
14. Rust.
15. Een anker (figuur).
15.* Cor (in cirkel).
16. Oostwest thuisbest.
17. Veiligehaven.
18. Entre nous.
19. B. B.
20. Zeemanrust.
21. Bestevaer.
22. Behouden haven.
23. Anker.
24. Tromp.
25. Zeerust.
26. Maas.
27. Zeemanswelvaren.
28. S.
29. Humaniteit.
30. A—Z.
31. Haven.
32. Corri II.
33. B. E. I. A. E.
34. H.
35. M.
36. Y.
37. Boreas.
38. M. (in cirkel).
39. Oost West thuis best.
40. Oorlam.
41. Weldadigheid.
42. D. B.
43. Neptunus.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Uit Karlsbad komt het treurig bericht, dat Jaap Maris aldaar is overleden. Hij zocht er genezing voor eene ziekte, die hem in den laatsten tijd had aangetast en waarbij hij ook bedreigd scheen door de grootste ramp, die een schilder kan treffen. Het licht zijner oogen verflauwde, zoodat men voor blindheid moest vreezen.

Met Jaap Maris is een der grootste Hollandsche schilders van deze eeuw heengegaan. Van de drie broeders uit het geniale gezin was Jacob de oudste; hij werd geboren te 's-Gravenhage in 1837, Matthijs Maris in 1838 en Willem Maris in 1843.

Als leerling van Stroebel begon Jacob zijn loopbaan; hij werkte jaren aan de Academie te Antwerpen, kwam daarna bij Louis Meijer in Den Haag en toog in 1865 naar Parijs, waar hij op het atelier van Hébert werkte. Kort na 1870 ging hij naar Den Haag terug, waar hij sedert bleef. Zijn verblijf in Frankrijk is niet zonder invloed gebleven op zijn kunst; de groote school van Barbizon — het werk van Daubigny, Corot en Rousseau — had een diepen indruk op hem gemaakt.

Eerst geleidelijk is men Jacob Maris hier-te-lande gaan begrijpen en bewonderen; veel van zijn werk vindt men reeds niet meer in ons land. Engeland, Amerika, vooral Schotland, hebben er sinds jaren beslag op gelegd. Doch gelukkig werd het werk van dezen grootmeester ook in het vaderland gewaardeerd en vindt men het niet alleen in musea, maar ook in particuliere verzamelingen goed vertegenwoordigd.

Aan onderscheidingen heeft het Maris niet ontbroken. Vroeger reeds benoemd tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw, kreeg hij bij de inhuldiging van onze Koningin het commandeurskruis van de orde van Oranje-Nassau; bovendien bezat hij verscheiden buitenlandsche orden.

Het stoffelijk overschot zal in het begin der volgende week naar hier worden overgebracht en de teraardebestelling hier-ter-stede zal Woensdag plaats hebben. Ten teeken van rouw wegens het overlijden van den meester is het gebouw van het schilderkundig genootschap Pulchri Studio gesloten en is daar, evenals aan het gebouw van den Haagschen Kunstkring, de vlag halfstok uitgestoken

Deputatiën van tal van schilderkundige genootschappen en kringen, o. a. van 's-Gravenhage, Amsterdam en Rotterdam, zullen bij de plechtigheid tegenwoordig zijn. Daartoe aan te wijzen vertegenwoordigers van Pulchri Studio zullen de slippen van het lijkkleed dragen. De president H. W. Mesdag zal een lijkrede houden.

— Voor eenige dagen deed het bericht de ronde, dat te Tiel een huis met antieken gevel zou worden verkocht. De gevel is niet antiek, maar ter hoogte van de eerste balklaag bevindt zich een basrelief, een smidse voorstellende. Er werd bijgevoegd, dat Jhr. De Stuers een onderzoek ingesteld had en dat er een hooge som voor geboden was.

Voor eenige jaren reeds is uitgemaakt, dat bedoeld werk geen kunstwaarde bezit. Het is niet in zandsteen uitgehouwen, maar in pleisterwerk aangebracht, zoodat het bij amotie van het pand niet behouden zal kunnen worden.

Het bericht is een niet geslaagde manoeuvre om den prijs van het pand op te jagen. (*N. Rott. Ct.*)

— Uit zeer vertrouwbare bron kan het *Nieuws van den Dag* verzekeren, dat Dr. A. Bredius maatregelen heeft genomen, waardoor de belangrijke stukken, in zijn bezit of in bruikleen in het Mauritshuis, na zijnen dood eigendom zullen worden van het Stedelijk Museum te Amsterdam.

Amsterdam. Zij, die voor den cursus 1899/1900 tot de lessen der „Rijks-Akademie van Beeldende Kunsten" wenschen te worden toegelaten, moeten daarvan schriftelijk aan den hoogleeraar-directeur kennis geven vóór 11 September a. s., onder overlegging van:

1. een hem of haar betreffend uittreksel uit de geboorteregisters van den burgerlijken stand; — en 2. eene opgave van de cursussen, welke men wenscht te volgen.

Het toelatings-examen zal aanvangen op Maandag 25 September, des morgens te 9 uren, in het Academiegebouw (Stadhouderskade 86). De lessen zullen beginnen op Maandag 2 October.

Zij, die bij hunne schriftelijke kennisgeving mede kunnen overleggen de akte van bekwaamheid in het handteekenen voor middelbaar onderwijs (M[1]), zijn van het afleggen van bovenbedoeld toelatings-examen vrijgesteld.

Aan leerlingen van den vorigen cursus, die opnieuw wenschen te worden ingeschreven, wordt verzocht schriftelijk van dit verlangen bericht te geven vóór 11 September e. k.

Het leergeld, waarvan het stortingsbewijs bij den aanvang van het leerjaar moet worden ingeleverd, bedraagt voor alle lessen ƒ100, voor lessen van eenmaal 's weeks ƒ10, voor lessen van tweemaal 's weeks ƒ20 en voor lessen van vier- of meermaal 's weeks ƒ40.

Programma's zijn à 10 cents verkrijgbaar bij de boekhandelaren P. N. van Kampen en Zn., Singel 330, alhier.

LEIDEN. Woensdagnamiddag werd de tentoonstelling van Japansche kunst, georganiseerd door den directeur van 's Rijks Ethnographisch Museum Dr. Schmeltz, in het gebouw aan het Rapenburg no. 67 geopend

De tentoonstelling, die gedurende eenige weken kosteloos is geopend voor het publiek, bevat in 5 zalen, vestibule en tuin ruim 600 voorwerpen. In hoofdzaak zijn het houtsnijwerk, Buddhistische kunstvoorwerpen, kamerschutten, chromoplaten, geïllustreerde werken, rolschilderijen en hangrollen, aardewerk, waaiers en verdere voorwerpen van nut, kunstsmaak en huiselijk gebruik.

De opening geschiedde door Dr. Schmeltz in een welkomstrede, waarbij hij te kennen gaf, dat deze tentoonstelling de weg is om het Nederlandsche volk in kennis te stellen met de schatten, welke het Ethnographisch Museum te Leiden, een der voortreffelijkste instellingen van dezen aard in Europa, bezit, en deze meer algemeen bekend te maken. Spr. gaf daarbij een uitvoerig overzicht van oorsprong, ontwikkeling en bloei van het Museum, 't welk sedert 20 jaren klom van een bezit van pl. m. 15,000 voorwerpen tot ruim 50,000.

Een algemeen verkrijgbaar gestelde Gids met vier lichtdrukplaten zal ongetwijfeld strekken tot onontbeerlijke handleiding voor deze veelzins belangrijke expositie.

HAARLEM. De 31e algemeene vergadering der Nederlandsche Vereeniging voor localaalspoorwegen en tramwegen zal 19 Augustus in het Brongebouw gehouden worden. Voor den heer Schadd, die als bestuurslid bedankt heeft, moet een nieuw lid gekozen worden.

Verder zullen behandeld worden:

1°. Voorstel van het bestuur over het eventueel vormen van een collectief pensioenfonds voor de vaste beambten van alle localaalspoorweg- en tramwegondernemingen in Nederland.

2°. Voordracht van den heer L. M. Barnett Lyon, directeur der Eerste Nederlandsche Electrische Tram-maatschappij, over de electrische tramlijnen Haarlem—Zandvoort en ceintuurbaan te Haarlem. (De eerste in Nederland met bovengrondsche geleiding)

PERSONALIA.

— Bij kon. besluit is de Oost-Indische ambtenaar met verlof H. M. Toxopeus, laatstelijk opzichter der 2e kl. bij den waterstaat in Nederl.-Indië, op zijn verzoek, wegens physieke ongeschiktheid, eervol uit 's lands dienst ontslagen, met toekenning van pensioen.

— Bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java is:

benoemd tot tijdelijk onderopzichter der werkplaatsen en geplaatst op de Oosterlijnen A. Mierop;

overgeplaatst van de Wester- naar de Oosterlijnen, de opzichter van de werkplaatsen 1e kl. T. Jellema; van de Oosternaar de Westerlijnen, de opzichter van de werkplaatsen 2e kl. J. van der Plaats;

ontslagen op verzoek, eervol, de onderopzichter 1e kl. F. A. J. van Os.

— Gedurende de afwezigheid naar Nederland (in verband met het rapport over de werken in de Solovallei) van den heer De Meyier, directeur der burgerlijke openbare werken, zal de hoofdingenieur der Staatsspoorwegen Ruysch diens betrekking waarnemen.

— Bij den aanleg van de Staatsspoorwegen in Nederl.-Indië is eervol ontslagen de tijdelijke onderopzichter 1e kl. A. Denekamp.

— Tijdelijk gesteld ter beschikking van den directeur der burgerlijke openbare werken, ten einde dienst te doen als opzichter 2e kl., de ambtenaar op non-activiteit J. A. Schiotling.

— Bij de Polytechnische School te Delft zijn benoemd tot assistent in de bouwkunde de heer L. Couvée, architect en tot assistent in de mijnbouwkunde de heer S. J. Vermaas, ingenieur, beiden te Delft.

— De ingenieur 2e kl. van den rijkswaterstaat H. Wortman, tijdelijk gedetacheerd, bij het departement van waterstaat, en belast met de uitvoering van de buitenhaven der visschershaven te Scheveningen, zal in zijn tegenwoordigen werkkring worden vervangen door den heer F. Baucke, ingenieur van den rijkswaterstaat te IJmuiden.

— De civiel-ingenieur Kempen is benoemd tot aspirant-adjunct-ingenieur bij de Holl. IJzeren Spoorweg-maatschappij.

— Bij kon. besluit zijn, met ingang van 1 September 1899, benoemd tot adspirant-ingenieur voor het stoomwezen C. Hovestad, werktuigkundig-ingenieur te Gorinchem, en A. G. P. Harting, werktuigkundig-ingenieur te Leiden.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Iemand, die nauwkeurig en netjes werkt, voor het opmeten en in kaart brengen van een terrein, het maken van profielen enz. Adres lett. K IJ 36, *Nieuws v. d. Dag.*

— Bouwkundig teekenaar, in staat zelfstandig eenvoudige gebouwen te detailleeren, voor zes maanden. Loon naar bekwaamheid. Adres Technisch bureau Staatsspw., Walstraat 45, Arnhem.

— Bouwkundig opzichter bij den bouw der H. B. S. te Helder. Adres vóór 18 Aug. aan Burg. en Weth. (*Zie advert. in dit no*)

— Teekenaars voor het detailleeren van kamer- en scheepsbetimmeringen in diverse karakters, acquarelleeren en maken van kleinere teekeningen. Loon naar bekwaamheid. Adres de firma H. P. Mutters & Zn., Trompstraat 1, Den Haag.

— Bouwkundig opzichter. Salaris ƒ60 per maand. Adres met opgaaf van uitgevoerde werken, aan den architect H. A. Witzand Bz., Almelo.

— Twee bouwk. opzichter-teekenaars, bij een arch. te Haarlem. Adres motto „Opzichter" boekh. Gebrs. Van Brederode, aldaar. (*Zie advert. in dit no*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Een bouwk. opzichter-teekenaar zag zich gaarne tegen 15 Aug. of later geplaatst. Goede refer. Adres lett. A. Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no*) (2)

— Iemand, oud 27 jaar, goed kunnende teekenen en detailleeren en ged. 10 jaar met vrucht op bouwwerken pract. werkzaam geweest, zag zich gaarne als bouwk.-opz. of uitvoerder voor vast geplaatst. Adres no. 64, Bureau dezes. (2)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Bouwk. Opz.-Teekenaar, leeft. 25 j. ong. sal. ƒ70 à 80 p. m.
2. Onderbas-opzichter, 15 „ „ ƒ20 per week.

ADVERTENTIEN.

Machinale Jalousiën Fabriek
voor **HUIZEN** en **BLOEMENKASTEN.** Concurreerende prijzen, ruimen voorraad.
S. BRUIGOM, Arnhem.

GEBR. VAN DER VLIET
IJzerhandelaars te Amsterdam.
Staal-, Plaat-, Band-, Hoek en T-IJzer enz.
Stalen Balken in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 86 Rekin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat

Prijs per rol van 10 M. op 110 cM. ƒ 3.00.
Levering franco door het geheele land.
NON PLUS ULTRA.
Het beste aller Calqueerpapieren. — Vervangt het linnen.
GEBRS KLOMPÉ, Arnhem & Deventer.
Eenig adres voor de **Lichtdruk-, Detail-** en **Calqueerpapieren.**
MONSTERS GRATIS en FRANCO.

ROLLUIKEN van **hout** en van **staal**, in verschillende **constructiën.** Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij
W. H. M. SCHOLTE,
Fabrikant, Prinsengracht 516, AMSTERDAM.

H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Utrechtsche Fabriek voor
CENTRALE VERWARMING
naar alle systemen,
Ventilatie-, Wasch- en Drooginrichtingen.
Levering van: **Radiatoren, Ribbenbuizen, Ribbenkachels en de alom bekende Waschmachines, Centrifuges en Stoommangels,** systeem EMIL MARTIN.
Gratis Catalogus en Begrooting. *Billijke prijzen.*

VAN RIJN & Co., **SPIEGEL- en VERSTERGLAS.**
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

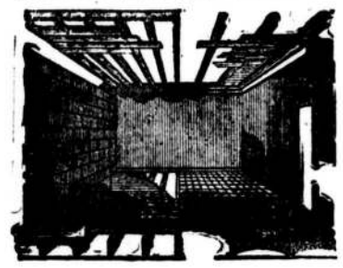

Excelsiorplaten.
GEBR. VAN DER VIJGH,
AMSTERDAM,
Fabriek van vuurvaste Wand- en Plafondplaten volgens nieuw Systeem.
Eenig, onovertreffbaar materiaal. Lichtdicht, geluidwerend. Verkrijgbaar in verschillende dikten. Steeds grooten voorraad. Directe levering. Uitvoering op 't werk door onze eigene stellers. Voorgeschreven bij particuliere- en gemeentewerken. Op aanvraag *gratis* toezending van *Brochure, Monsters* en *Prijs.*
Geluidwerende tusschenvloeren, ondervloeren voor houtcementdaken, brandvrije separatiën en plafonds.

Wereldtentoonstelling Amsterdam 1895. Gouden Medaille.

HOUTCEMENT
BEDEKKINGEN worden tot **billijke prijzen** en onder **garantie** geleverd door
W. J. VAN ELDEN Hz.
Lood- en Zinkwerker,
Singel 229 b/d Paleisstraat,
AMSTERDAM.
Vertegenwoordiger der sedert **1868** gevestigde firma **CARL SCHMIDT & Co.,** te *HIRSCHBERG in Silezie.*
Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar.

W. J. WEISSENO,
Nieuwendijk 111, Amsterdam.
Fabriceert GELIJKE DUIMSTOKKEN, Twee- en Vijf Meterlatten, STALEN MEETKETTINGEN, Bakens, Jalons, KOPEREN EN STALEN **Peillijnen, Peillooden, Peilstokken, *PEILSCHALEN enz.* Magazijn van Passerdoozen,** TEEKENBEHOEFTEN ***en Optische Instrumenten.*** **EQUERRES, PRISMA'S enz.**

PHOTOLITHOGRAPHIE.
PHOTOZINCOGRAPHIE- en Stéréotype-Inrichting
van G. J. THIEME, te Arnhem.
De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie,** bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures,** ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.
Prospectussen met proeven van bewerking worden op franco aanvrage gratis toegezonden.
G. J. THIEME.

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda
SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

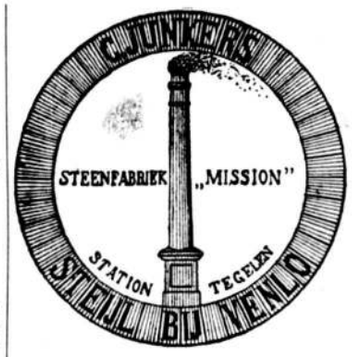

Opbouwen van
FABRIEKSSCHOORSTEENEN.
Radiale Machinale Gatensteenen.
NAGEPERSTE GEVELSTEENEN
(Appelbloesem.)
PROFIELSTEENEN.
Klinkers.
Waalvorm en Drielingen

Marmeren Schoorsteenmantels EN Grafmonumenten,
MAGAZIJNEN:
Amsterdam, Bloemgracht 77,
Rotterdam, Delftschestraat 61,
Beleefd aanbevelend:
G. & J. COOL,
Fabrikanten.

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN HALSEN,
(Locatiimmerfabriek — **DEN HAAG**

L. van der Hoorn,
DONKERSTRAAT 17, UTRECHT.
Fabriek van ELECTRISCHE SCHELLEN, NUMMERBORDEN, TELEPHONEN, BLIKSEMAFLEIDERS enz.
Complete installatiën voor GALVANOPLASTIEK, VERNIKKELEN, VERGULDEN, VERZILVEREN enz.
DYNAMO'S, ELEMENTEN, SLIJPSCHIJVEN, CHEMICALIEN, APPARATEN enz.
Begrootingen, Prijscouranten enz. gratis.

OPZICHTER.

Voor het dagelijksch toezicht op den bouw eener Hoogere Burgerschool te *HELDER*, wordt gevraagd een bekwaam **bouwkundig Opzichter,** bekend met het maken van detailteekeningen, en van degelijke aanbevelingen voorzien.

Brieven, met opgaaf van leeftijd, bij wien inlichtingen te bekomen zijn en verlangd salaris, aan Heeren Burgemeester en Wethouders, vóór 18 Augustus a. s

HELDER, 1 Augustus 1899.

Burgemeester en Wethouders der gemeente HELDER,

VAN STEIJN, Burgemeester.
UURBANUS, Secretaris.

Opzichter-Teekenaar.

Bij een ARCHITECT te *Haarlem* kunnen

Twee Bouwkundig

OPZICHTER-TEEKENAARS

geplaatst worden. Brieven met opgave van verlangd salaris, uitgevoerde werken en waar men zijn opleiding heeft genoten onder het motto „*Opzichter*" bij de Boekhandelaars GEBRS. VAN BREDERODE, aldaar.

Heeren Huiseigenaren! Attentie.

BROWNINGS SOLUTION is een permanent afdoend middel tegen vochtige Muren. Proef van bewerking en uitkomst, tot de grootste bevrediging van bekende deskundigen voorhanden en voor ieder belangstellende zichtbaar bij J. VAN STRAALEN, handel in Chemicaliën en Verfwaren, *Visschersdijk* 30, *Den Haag*. Eenig agent van de **Indestructible paint Company Ltd**, voor Nederland en Koloniën.

1 Liter proefblik, voldoende voor 4 M², met gebruiksaanwijzing tegen rembours franco door geheel Nederland à *f* **2.30.**

5 Liter proefblik à *f* **2.20** per Liter.

A. P. SCHOTEL Gzn.
DORDRECHT.
Stoommarmerzagerij Steenhouwerij.
Steen- en Marmerhandel.

H. P. DEN BOER,

Wollenfoppenstraat **37,**

ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden en Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **nitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

MEIJJES & BOSCH.

Asphaltfabrikanten. **WIJHE** (Holland)

Leggen: **HOUTCEMENTDAKEN, MASTIKDAKEN, ASPHALTDAKEN en ASPHALTVLOEREN.**

Fabriceeren: **ASPHALTDAKPAPIER, HOUTCEMENT, ISOLEERPLATEN, CARBOLINEUM, enz.**

Directe levering. Prima referentiën. Concurreerende prijzen. Veeljarige garantie.

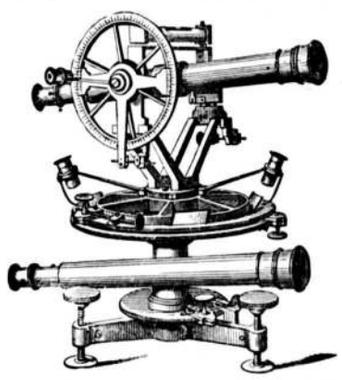

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**

Geëmailleerde

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

Firma Van Lelijveldt en Hubrecht. G. SCHUTTE J.Fzn.

Valkenburg bij Leiden.

SCHELPKALKFABRIEK en HANDEL in STEENKALK en TRAS.

Agenten te Rotterdam de Heeren LAURENS & Co., Zuidblaak No. 73.
Directie te Valkenburg de Heer SENFF.

Amsterdamsche Jalousiën-fabriek

Speciaal Adres voor:

ROLLUIKEN, ZONSCHERMEN,
TOCHTSCHERMEN, SERREDEK-KING, Glas, Jalousiën enz.
Eenig adres voor
Houten Parquettapijten.

SPECIALE FABRIEK VAN:

Geschilderde Winkelgordijnen.

I. F. KRÖNER & Zonen, HOFLEVERANCIERS,
Spuistraat 246 248, 250, AMSTERDAM.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 33. ZATERDAG, 19 Augustus 1899.

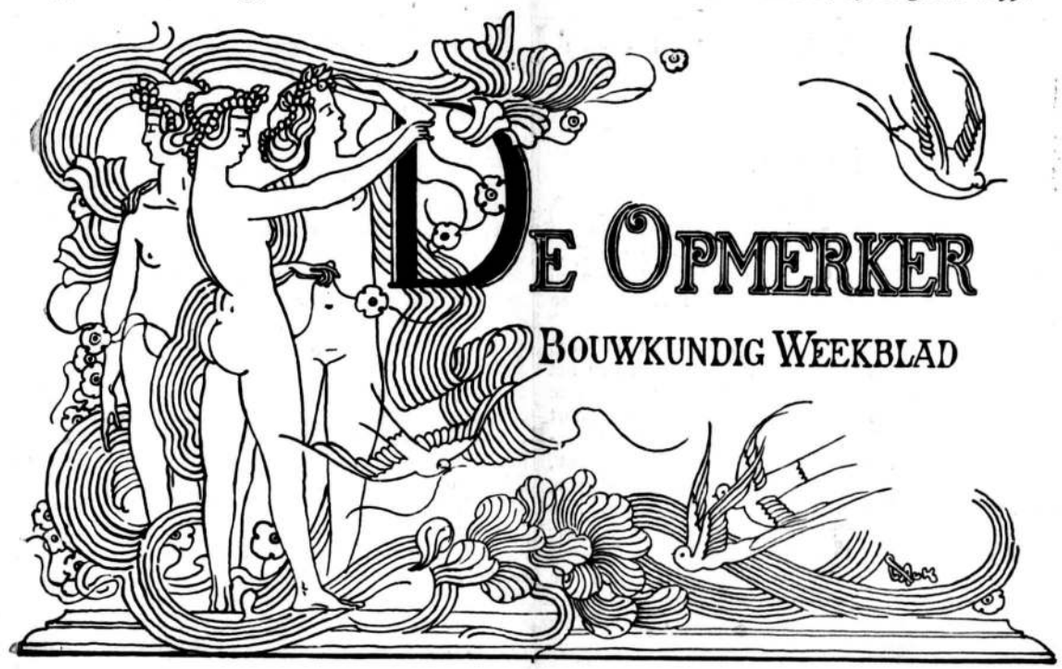

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsirgen, slechts tweemaal gerekend.

POORTJE AAN DEN INGANG VAN HET OUDEMANNEN- EN VROUWENHUIS DER NED.-HERVORMDE DIACONIE TE ALKMAAR.

(Met eene plaat.)

Het tegenwoordige Oudemannen- en Vrouwenhuis der Ned. Herv. Diaconie te Alkmaar is een gebouw van reeds ouden datum.

Oorspronkelijk was het (maar veel grooter dan thans) het klooster van St. Anna of Witte Begijnhof, dat, wegens achteruitgang, in 1554 door de 8 overgebleven zusters aan de stad verkocht werd op haar leven. Eenige jaren later, in 1576, kocht Noord-Hollandsch gouverneur, Jhr. Diederik Sonoy, het grootste gedeelte der gebouwen weder van de stad. Na zijn vertrek naar Engeland verkocht Sonoy's gevolmachtigde, in 1591, het ten oosten van het tegenwoordige „Huis van Achten" gelegen gedeelte aan Mr. Willem Bardes, oud-burgemeester van Amsterdam, die voor dat gedeelte een uitgang of poort behield in de Lombardsteeg, die ook pas omstreeks dien tijd gemaakt is.

Het „Hof van Sonoy" (het tegenwoordige plein langs den oostelijken vleugel van het Oudemannen- en Vrouwenhuis heet nog „Hof") werd nu „Hof van Bardes" en na zijn dood in 1601 werd het bewoond door zijn zoon, ook als zijn vader Mr. Willem Bardes geheeten, die zijn huis bijbouwde en vergrootte, vermoedelijk tot zóó, als het tegenwoordig nog is. Hij schijnt den oostelijken vleugel bijgebouwd te hebben en een zaal aan de westzijde, waardoor het nu nog zoo eigenaardig den hof of tuin omsluit, welke tuin na de demping van de Nieuwesloot, in 1863, met een ijzeren hek van den openbaren weg werd afgesloten.

Behalve dit liet hij ook het achthoekig kloostertorentje aanzienlijk verhoogen en verfraaien en den 7en Januari 1607 werd hem vergunning verleend een houten brug te mogen maken over genoemde Nieuwesloot, waarbij hij ook het zoo fraaie poortje, op bijgaande plaat voorgesteld, deed bouwen. Het is van gehouwen steen opgetrokken en vormt nog den hoofdtoegang tot het tegenwoordig „Diaconiehuis".

Het in de fronton gebeeldhouwde wapen herinnert aan den stichter, Mr. Bardes. 's Bouwmeesters naam schijnt, evenals die van zoovele andere meer of minder belangrijke werken uit vroeger eeuw, en die toch vaak zooveel aangename kunstvormen aan schoone verhoudingen paren, te zijn verloren gegaan. Bardes' echtgenoote, Cornelia van Loo, overleed den 16en September 1607 en hij zelf op den 8en Mei 1619.

Beiden werden begraven op het koor der Groote Kerk te Alkmaar.

Na hem heeft zijn huis verschillende eigenaars gehad, totdat 22 April 1744 diakenen der Geref. gemeente het geheel voor slechts *f* 2000 kochten van een timmerman en een metselaar, die er, op hun beurt, een half jaar vroeger, een koopje aan hadden voor *f* 900, zegge negenhonderd gulden. Zooals gezegd, sedert 1744 werd het voor Oudemannen- en Vrouwenhuis ingericht en het torentje in 1876 voor het laatst aanmerkelijk hersteld.

Naar historische gegevens van den Edelachtb. heer C. W. Bruinvis, Wethouder der gemeente Alkmaar.

Haarlem, Augustus 1899.

L. DE VRIES.

REISHERINNERINGEN

DOOR

A. W. WEISSMAN.

IV.

Zürich.

(*Vervolg*).

Hebben de Zwitsers het in de wetenschap, in het bijzonder in de toepassing daarvan op de practijk, ver gebracht, als beoefenaars van kunst hebben zij nooit veel beteekenis gehad. Maar als liefhebbers van kunst mogen zij genoemd worden.

Als men, na het Polytechnicum bezocht te hebben, zijn schreden zuidwaarts richt, komt men aan het zoogenaamde Künstlergütli, een stichting uit de eerste jaren der 19e eeuw. Aanvankelijk was hier een soort van sociëteit gevestigd, doch in 1846 werd het tegenwoordig gebouw, dat voor tentoonstellingen dient, gesticht. Het bouwwerk is in den stijl dier dagen, de „romantische" van Gärtner, opgetrokken. Zijn inrichting beantwoordt allerminst aan de eischen, die tegenwoordig gesteld kunnen worden,

De verzameling, die tentoongesteld is, maakt een zonderlingen indruk. De meeste schilderijen hebben hoegenaamd geen kunstwaarde. Van de oude stukken zijn portretten van Angelica Kaufmann en Hyacinthe Rigaud nog de beste. Onder de moderne trekken twee Böcklin's de aandacht om het bijzonder krachtig koloriet. Vooral een dezer doeken, dat twee oude menschen in een priëel verbeeldt, is ongewoon van opvatting.

Wij gaan nu weder naar de benedenstad, langs den Hirschgraben en de Rämistrasse, om zoo de Bahnhofstrasse, de voornaamste straat van Zürich, die het van noord tot zuid doorsnijdt, te bereiken.

Deze straat is omstreeks 1865 aangelegd ter plaatse waar vroeger een stadsgracht zich bevond. Zij is 24 M. breed, en maakt, met haar breede trottoirs en fraaie beplanting, een echt modernen indruk. Hooge huizen, beneden met winkels, boven in verdiepingen verhuurd, hebben voor een goed deel de vroegere, meer landelijk ingerichte woningen vervangen. Toch is er van de oude bebouwing nog hier en daar het een en ander overgebleven.

Het eerste bouwwerk, van het meer gerekend, is de beurs. Haar architectuur is die der Italiaansche Renaissance. Het gedeelte waar zich de beurszaal bevindt, bestaat uit drie traveeën, welke door gekoppelde Korinthische zuilen gescheiden worden. Deze zuilen staan op bijzondere hooge rustieke pedestallen; boven de kroonlijst verheft zich een attiek van aanzienlijke afmetingen. Wat niet fraai staat is, dat de zuilen geen het minste verband houden met de verdieping-hoogte. Daardoor maakt de Dorische orde, wier lijst op weinig aangename wijze in de Korinthische kolomschachten eindigt, geen goeden indruk. De zaal is ongeveer 20 M. breed en 30 M. lang, en geheel in Italiaanschen trant gedecoreerd.

Aan de andere zijde van de straat ligt het Centralhof, een reusachtig vierkant gebouw met een klein park in het midden. Beneden zijn hier prachtige winkels terwijl de verdiepingen weder als afzonderlijke appartementen worden verhuurd. Ook hier is de Renaissance-stijl in toepassing gekomen en het gebouw heeft ongetwijfeld een monumentaal karakter. Het wordt ten noorden begrensd door de Poststrasse, aan wier eind men de torens van het Frau-münster en van het Gross-münster ziet. De tegenstelling tusschen oud en nieuw is zeer pikant.

Het zou mij te ver voeren, alle gebouwen van de Bahnhofstrasse te bespreken. De architectuur is overal van hetzelfde type, en men herkent duidelijk den invloed van het Polytechnicum. Nieuwe gedachten zijn nergens waar te nemen. De Zwitsers bezoeken blijkbaar met ijver hun colleges, zij volgen hun professoren en denken er niet aan, iets anders te doen dan hun geleerd is. Fouten tegen de „orden" maken zij niet, de Italiaansche architectuur der 16e eeuw kennen zij op hun duimpje. En met dit licht zijn zij volkomen tevreden; behoefte om uit den band te springen voelen zij niet. Hoe uitstekend het Polytechnicum ook ingericht zij, de vorming die het aan architecten geeft, is niet beter dan die welke aan andere dergelijke inrichtingen te verkrijgen valt. Onze tijd begint weer waarde te hechten aan het individueele in de bouwkunst; daarvoor is natuurlijk aan technische hoogescholen geen plaats. Zij kunnen slechts middelmatigheid kweeken, zooals de architectuur te Zürich overal bewijst.

Toch heeft de nieuwe kunst ook reeds aan de Limmat een voorpost uitgezet. In de Fraumünsterstrasse, niet ver van het Postkantoor, zag ik een winkel, waar de artikelen der Münchener Secession voor het venster stonden uitgestald. Ik ging er binnen en vond een grooten voorraad van die eigenaardige bibelots, waaraan de nieuwe kunst bij voorkeur hare krachten beproeft. Het was er mij echter om te doen, iets speciaal Zwitsersch machtig te worden. De eigenaar van het magazijn, wiens broeder professor te München was, achtte de Zwitsersche kunst nog geenszins op de hoogte van haar tijd. Op mijn aandringen wist hij een paar schoteltjes uit Thun, niet onaardig georneerd, uit een hoekje te voorschijn te halen. Ook een paar vaasjes, uit het zuidelijk Schwarzwald afkomstig, nam ik mede.

De Zwitsers hebben geen aanleg voor het decoratieve. Dit bleek mij bij het bezoeken van het Café Metropole, aan den Stadthausquai. Hier is niet op geld gezien, maar het geheel is zóó overladen, de verhoudingen zijn zóó plomp, dat er van schoonheid geen sprake kan zijn.

De Bahnhofstrasse wordt even voorbij de Poststrasse verbreed tot den Paradeplatz. Hier staat een der grootste gebouwen van Zürich, dat van de Schweizerische Creditanstalt; het is, evenals dat van de „Bank in Zürich", dat aan de overzijde der straat staat, als een Italiaansch paleis opgevat. Men is op het oogenblik bezig aan den Paradeplatz nog een derde bankgebouw te stichten, dat echter, door zijn gedrukte vormen, het oog niet aangenaam treft.

Wij wandelen nu de Bahnhofstrasse, die onophoudelijk door electrische tramwagens bereden wordt, af, om het Schweizerische Landesmuseum te bezoeken.

Ik aarzel niet, om dit museum als de grootste bezienswaardigheid van Zürich te verklaren. Telkens en telkens ging ik er weder heen, om te genieten van de oude kunstnijverheid, die daar tentoongesteld is.

De ligging van het gebouw is niet bijzonder gunstig, omdat het achter het station als het ware verborgen is. De landtong tusschen de Limmat en de Sihl is wel als fraai park, met opgaand geboomte aangelegd, maar het stadskwartier „Unterstrass" is geheel een nijverheidswijk; van het museum kijkt men op . . . het stedelijk slachthuis, dat, bij oostenwind, alles behalve lieflijke geuren verspreidt. Aan de andere zijde van de Sihl ligt het zoogenoemde „Industriequartier". In ieder ander land, behalve Zwitserland, zou men zulk een situatie hebben afgekeurd,

Maar de minder goede ligging is ook alles, wat

POORTJE

AAN DEN INGANG VAN HET

OUDE MANNEN- EN VROUWENHUIS

DER NED. HERV. DIACONIE

TE ALKMAAR.

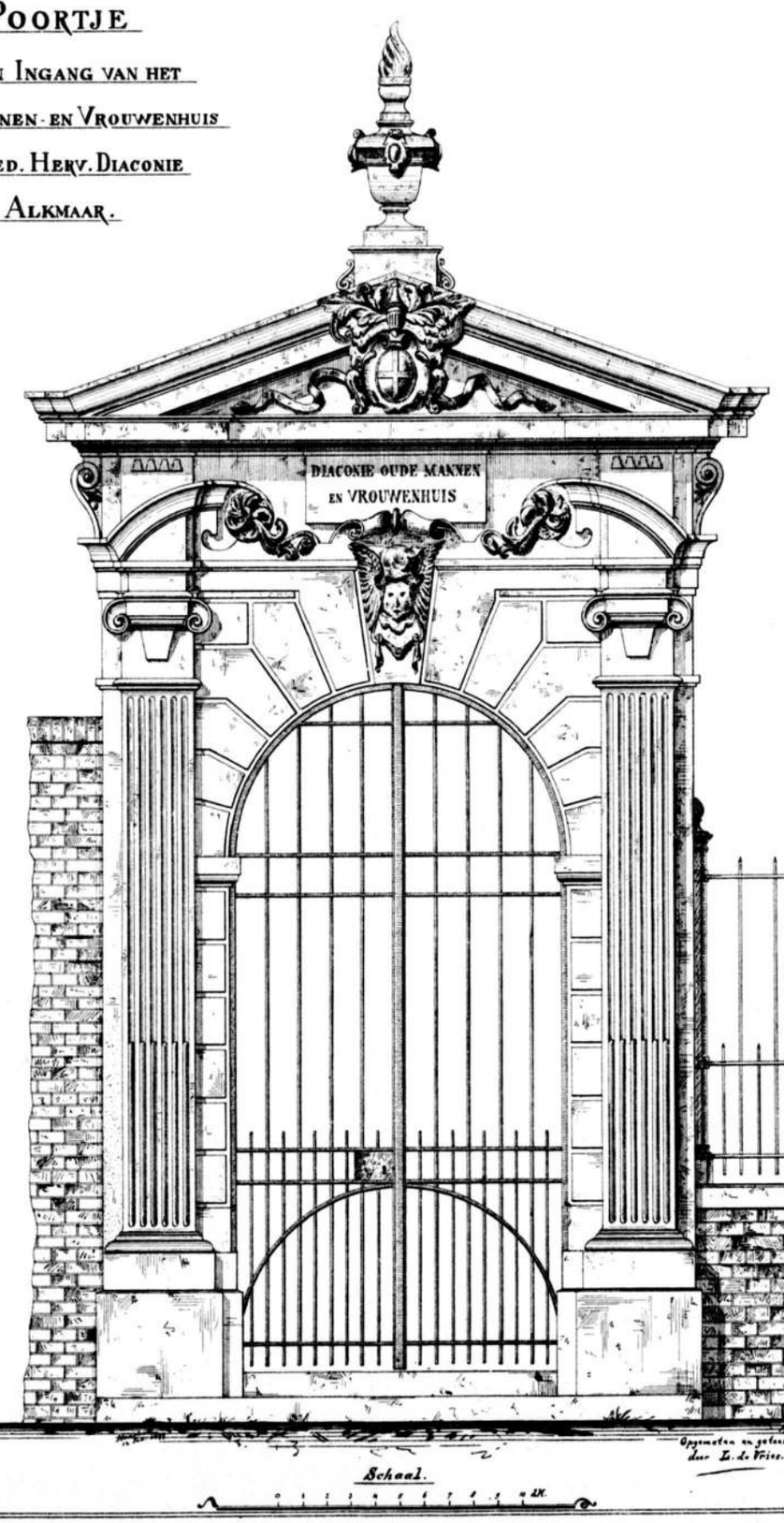

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

ik] op het gebouw vind] aan te merken. Want zoowel de belangrijkheid van het tentoongestelde, als de inrichting van het museum verdienen de hoogste bewondering.

Het museum is een stichting van de „Eidgenossenschaft". De groote Zwitsersche steden wilden het allen gaarne binnen haar grenzen hebben, en daardoor ontstond een strijd, die pas in 1891 ten gunste van Zürich beslist werd. Men had de goede gedachte, om, eer de architect G. Gull aan het ontwerpen ging, eerst een directeur der toekomstige verzameling te benoemen, en deed daarvoor in den heer H. Angst een uitmuntende keuze. Deze directeur had een afzonderlijk teekenbureau onder zijn bevelen, waar alles wat met de installatie in verband stond, ten papiere werd gebracht, en waardoor die installatie werd geleid.

Aan deze wijze van werken waren groote voordeelen verbonden. Het gebouw kon nu zóó gemaakt worden, dat alles, wat men erin tentoonstellen wilde, er ook in paste. Maar voor den ontwerper van het geheel was er geen gelegenheid, om door zijn monumentale architectuur te schitteren. De verstandige Zwitsers begrepen dat het gebouw niets meer dan een geschikt omhulsel moest zijn, dat het tentoongestelde zelf de versiering diende te vormen.

Het gebouw is daarenboven zóó ontworpen, dat het gemakkelijk kan uitgebreid worden, en als die uitbreiding voltooid is, een gesloten geheel om een zeer ruime binnenplaats vormt. Nu zijn nog slechts de zuidelijke en westelijke vleugels geheel, doch de oostelijke en noordelijke voor een gedeelte gereed.

De as van het gebouw loopt van oost naar west. In den oostelijken gevel staat een hooge toren in die as, terwijl, aan de westzijde, daar een kapel gemaakt is. Doordat de vleugels niet bijzonder diep zijn, is de verlichting van de zalen, die overal van terzijde plaats vindt, uitstekend. Nergens vindt men van die donkere vertrekken, zooals er in het Germaansch Museum te Neurenberg en ook in het Rijksmuseum te Amsterdam zoo vele voorkomen.

De stijl van het gebouw is die van het begin der 16e eeuw; Gothische constructie met Renaissance details, die zich volstrekt niet opdringen.

Onder den toren is de ingang; men betaalt 1 franc entree en komt eerst in de zalen, waar de voorhistorische oudheden tentoongesteld zijn. Er is hier heel wat te zien; men vindt voorwerpen uit den tijd, toen onze voorouders nog in holen woonden, toen zij hun werktuigen uit vuursteen, rendierbeenderen en hoorn vervaardigden, maar toen zij het reeds tamelijk ver... in de teekenkunst gebracht hadden.

Maar later werden de holen verlaten; de paalwoningen in de Zwitsersche meeren werden gebouwd. Reeds kon de mensch spinnen en weven, en de voortbrengselen zijner kunst liggen hier voor ons. Ook het maken van aarden vaten was in die voor-historische tijden in zwang.

Men rekent, dat het bronstijdperk van 1700—750 voor Christus geduurd heeeft. Paal-woningen uit deze periode hebben in de onmiddellijke nabijheid van Zürich gestaan. Daarin zijn keurige lijfsieraden, werktuigen, gedreven vaatwerken gevonden. Als men dat alles liggen ziet, staat men verbaasd over de groote technische vaardigheid dier voorwereldlijke Zwitsers. Maar men kan zijn oogen haast niet gelooven, als men ook goudsmidswerk en glas, in de paalwoningen gemaakt, vindt uitgestald. Een model van een dorp uit paalwoningen bestaande, geeft een duidelijk beeld van de toestanden in die langvervlogen tijden.

Van 750—200 voor Christus duurde het ijzertijdperk. Toen kwam het brons meer op den achtergrond; voor wapenen werd bij voorkeur ijzer gebruikt. Ook beschilderd aardewerk werd vervaardigd. In dien tijd werden ook de eerste munten geslagen, als navolging van die der Grieken.

Bij het beschouwen dezer voorhistorische voorwerpen treft de overeenkomst met veel, wat ons nog thans voor dagelijksch gebruik dient.

De Romeinen hebben in Zwitserland vele sporen van hun verblijf achtergelaten De verzameling, daarvan in het museum aanwezig, is uiterst belangrijk. Men ziet hier allereerst het beroemde diptiek van ivoor, dat van den Consul Areobindus afkomstig is. Het bestaat uit twee toeslaande plaatjes, wier binnenzijde met was bekleed werd om het ingriffen van aanteekeningen mogelijk te maken. Dergelijke dipticha zonden de consuls aan hun vrienden ter gelegenheid van de aanvaarding der ambtsbetrekking; wie een dergelijk geschenk ontving had daardoor tevens een uitnoodiging tot bijwoning der openbare kampspelen. Het snijwerk op de ivoren plaatjes vertoont dan ook den consul in ambtsgewaad, met den dolk in de hand, welke gezwaaid werd om het teeken tot den aanvang der spelen te geven. Onderaan ziet men het circus afgebeeld, waarin menschen met dieren vechten.

Verder zijn tentoongesteld vingerringen, naalden, ketens en gespen van goud, vaatwerk van terra-sigillata, amphoren, vijzels, aschkruiken, kookgereedschap, lampen, bronzen beeldjes, paardentuig, klokken, hoefijzers, sloten met sleutels, dakpannen, grafsteenen en overblijfselen van mozaïeken. In dezelfde zalen zijn ook enkele voorwerpen uit de Alemannische en Karolingische tijdperken aanwezig.

Terwijl bij dit alles de zuiver chronologische volgorde in acht is genomen, heeft het overige der verzamelingen een ander systeem van schikking.

Wat uit de middeleeuwen en den nieuweren tijd afkomstig is, heeft men zoodanig bijeengeplaatst, dat ieder vertrek een zoo behaaglijk mogelijk geheel vormt. Dit om het zoo eens te noemen „esthetische" systeem heeft ongetwijfeld vele voordeelen. Maar wie het toepast, komt al gauw in de verzoeking, om ter wille van het goede effect zich niet tevreden te stellen met het exposeeren van wat hij heeft, doch ook bij te voegen, te voltooien, na te bootsen. En zij, die het Zwitsersche Landesmuseum inrichtten, hebben aan die verzoeking niet altijd weerstand geboden.

Zeer rijk is de verzameling aan overblijfselen van Zwitsersche glasschilderkunst, meest uit het laatst der 15e en het begin der 16e eeuw. In het bijzonder de heraldieke voorstellingen zijn uitmuntend opgevat.

Reeds een der eerste vertrekken, die wij nu betreden, geeft ons gelegenheid op de schaduwzijde van het systeem te wijzen. Het is een „reconstructie" van een kamer uit het „Haus zum Loch" te Zürich, die van 1306 dagteekent. Maar hier heeft de verbeelding heel wat moeten aanvullen. De muurbeschilderingen heeten naar 14e-eeuwsche voorbeelden gevolgd te zijn; daar zij evenwel zoo frisch van kleur en zoo keurig net door de hedendaagsche schilders op de wanden werden gebracht, zoo is het twijfelachtig, of zij nu juist wel het effect maken, dat in de 14e eeuw bedoeld werd.

Het vertrek bevat overigens zeer belangrijke voorwerpen, als een wapenrol van Zürich uit de 14e eeuw, merkwaardig voor heraldici, het schild met wapen van Ridder Arnold von Brienz (1180—1225), Romaansche schoenen en luchters. Maar ik waag het te betwijfelen, of een zaal in de 14e eeuw er wel zoo

heeft uitgezien, als men mij hier wil doen gelooven.

Een zeer aardig gedeelte van het gebouw is dat, hetwelk de Gothische kapel bevat. Deze kapel bestaat natuurlijk ook grootendeels uit nabootsingen. Zoo zijn de vloertegels gevolgd naar die van Königsfelden uit de 14e eeuw, de gewelfschilderingen naar motieven te Schwyz uit de 16e eeuw, een deur is ook al kopie. Het ontbreekt hier echter gelukkig niet aan wezenlijke oudheden, als altaren, grafzerken, geschilderde vensters en dergelijken.

Het kan mijn doel niet zijn, om den geheelen inhoud van het museum ook zelfs maar vluchtig te bespreken. Slechts het voornaamste kan ik aanstippen en daaronder moet zeker in de eerste plaats genoemd worden de reeks van kamerbetimmeringen, ditmaal geen nabootsingen, maar echt.

De eerste drie kamers zijn afkomstig uit de Fraumünster-abdij te Zürich; zij dragen de jaartallen 1489 en 1507. Bijzonder interessant is de kamer uit de zoogenaamde „Prälatur" van het klooster, om de zeer vlak gesneden friezen onder de zoldering. De laat Gothische stijl is hier nog aan het woord.

Dan verdient nog vermelding eene 18e-eeuwsche apotheek, afkomstig uit het voormalig Benedictijner klooster Muri. De inventaris is al bijzonder volledig; zij is niet uitsluitend 18e-eeuwsch, maar ook voorwerpen uit de 17e en 19e eeuw vonden hier een plaats.

Een klein kamertje uit Wallis, 15e-eeuwsch, een grooter vertrek uit het voormalig vrouwenklooster Oetenbach te Zürich, van 1521, een kamer van 1585 uit de Casa Pestalozzi te Chiavenna, een kamer uit Stans, van 1566, een kamer uit Rorschach, van 1582, de beroemde kamer uit het Seidenhof te Zürich van 1620, een kamer uit Münster in Grauwbunderland van 1630, een kamer uit het Palazzo Pellanda te Biasca in Tessin van 1585, een kamer in Barokstijl van omstreeks 1650, ziedaar de voornaamste van deze reeks, die ieder museum dat te Zürich zal benijden.

De porseleinen kachels in deze vertrekken zijn grootendeels meesterstukken in hun soort. Nog in dezen tijd zijn in Zuid-Duitschland en Zwitserland dergelijke kachels in gebruik. Men stookte ze met hout, en het porselein, of liever het aardewerk, bewaart de warmte nog lang nadat het vuur reeds is uitgegaan, en deelt het pas langzamerhand aan het vertrek mede.

Bij de oude kachels, onder anderen bij die uit het Seidenhof, zijn zitplaatsen gemaakt, die men zegt, dat voor grootvader en grootmoeder bestemd waren. De bejaarde lieden zullen het daar warm genoeg gehad hebben.

Ook de oude kleederdrachten en de keramiek verdienen vermelding. Minder ingenomen ben ik met het groote gobelin van 1663, dat voorstelt hoe de Zwitsersche gezanten met Lodewijk XIV een verbond sluiten. Technisch is het tapijt zeker voortreffelijk, maar het zondigt tegen de regelen der goede tapijtweefkunst, omdat het niets anders is dan de reproductie van eene uitvoerige schilderij.

Een glanspunt van het museum is de wapenzaal. Hier vindt men wapenen uit de 15e, 16e, 17e en 18e eeuw in de grootste verscheidenheid. Wel ontbreken de prachtstukken, die andere collecties bezitten, maar daarentegen zijn de oorlogstuigen, die werkelijk gebruikt werden, in grooten getale aanwezig. Vele stukken hebben daarenboven een historische waarde, in de eerste plaats de wapenen, die Zwingli in den noodlottigen slag bij Kappel gebruikte, toen hij den heldendood stierf.

Ik hoop door deze korte vermelding mijnen lezers eenig denkbeeld gegeven te hebben van het hoogstbelangrijk Landesmuseum te Zürich. Mochten zij in Zwitserland reizen, dan zullen zij goed doen, het bezoeken van dit gebouw in hun programma op te nemen.

ONZE AMBACHTSSCHOLEN.

„Men staat voor een bankroet."

De heer Bouwmeester en zijne geestverwanten — onder hen schaar ik mij gaarne — zijn groote voorstanders van Ambachtsscholen, vooral als die medewerken tot verheffing der Nederlandsche Ambachtsnijverheid, en het zijn tevens groote voorstanders van Vakteekenonderwijs.

Het komt mij voor, dat er eenig misverstand ontstaat wanneer dit vakteekenonderwijs de grens overschrijdt, die als de drempel der werkplaats moet worden beschouwd; dan is het geen onderwijs meer, maar raadgeving in de practijk.

De tegenwoordige ambachtsscholen zal men moeten hervormen, tenzij de belanghebbende crediteuren, het Rijk en de Provinciale besturen, nog eenigen tijd de zaken aan den gang houden door telkens de gaten te stoppen met verhoogde subsidiën: een bijna ondenkbaar geval.

De hervormers vinden tegenover zich vele der 25 directeuren, vele der 150 à 200 bestuurders der Ambachtsschoolvereenigingen, vele leden der besturen van gemeenten met meer dan 10.000 zielen (alwaar M. O. moet worden geregeld) en verder de geheele schaar kalme menschen, die het beter vinden langs eigen kalmen weg voort te gaan, omdat hun de opgewektheid ontbreekt van de maatschappelijke nooden kennis te nemen.

De hervormers vinden tegenwoordig steun bij eenige leden van die gemeentebesturen, alwaar het ambachtsonderwijs aan de orde is en waar men, gehoord de weinig bevredigende rapporten omtrent het werken der tegenwoordige ambachtsscholen, eene afwachtende houding begint aan te nemen.

Het komt er nu op aan de hervorming smakelijk voor te dragen.

Bij het doen van voorstellen tot betere regeling onzer tegenwoordige ambachtsscholen, is door mij nog al eens tot voorbeeld genomen de gemeente Groningen en de aandacht in de eerste plaats gevestigd op de behoefte der bevolking.

De bevolking van Groningen, ruim 60.000 zielen, kan volgens officieele gegevens worden verdeeld in 15.000 zielen, behoorende tot huisgezinnen met meer dan 800 gulden inkomen, in 15.000 zielen behoorende tot gezinnen met een inkomen van 500—800 gulden en in 30.000 zielen, waarvan de inkomsten op 500 gulden en minder zijn bepaald.

Tot die 30.000 zielen behooren 10.000 bedeelden.

Het voortgezet onderwijs in die gemeente is voor de 15.000 zielen met meer dan 800 gulden inkomen volop geregeld.

Voor het voortgezet onderwijs der 45.000 zielen beneden 800 gulden inkomen heeft men ambachtsschool, burgeravondschool, herhalingsdagschool en herhalingsavondschool.

Dat in de behoefte aan voortgezet onderwijs voor het 3/4 gedeelte der bevolking niet voldoende wordt voorzien, behoeft geen betoog, te meer nu allerwege in buiten- en binnenland meer kennis verspreiden onder den kleinen man als een eisch des tijds wordt gerekend.

Er zijn te Groningen vele en velerlei liefdadigheid beoefenende vereenigingen, die maatschappelijke nooden willen lenigen langs eigen kalmen weg, maar gewoonlijk een broertje dood hebben aan onderwijs.

Niemand zal de noodzakelijkheid van liefdadigheidsinstellingen ontkennen, wanneer die bedachtzaam veler nooden lenigen, maar velen zien eene tegenstrijdigheid in het lenigen van nooden, wanneer niet tevens recht van bestaan wordt toegekend aan middelen tot voorkoming daarvan.

De hervormers der ambachtsscholen hebben ten doel middelen ter voorkoming der nooden aan te wijzen.

Het bijkans ondenkbare geval, dat de subsidiën herhaaldelijk zullen worden verhoogd, zal veroorzaken, dat nog meer halfwassen weinig ontwikkeld werkvolk wordt gekweekt voor enkele ambachten, nog meer jongelui het volledig leeren van een ambacht prijsgeven, nog meer door vertwijfeling onberaden huwelijken aangaan en alzoo meer en meer armoede bevorderen.

Maar dit nog niet alleen!

Men doet voor al de andere ambachten nagenoeg niets, omdat..... er geen geld is.

Het bankroet der ambachtsscholen is de reddende engel, vooral thans, nu er nog zoovelen zijn, die met onze tegenwoordige Ambachtsscholen dwepen en dus zullen verhinderen, dat met het badwater ook het kind wordt weggeworpen.

Financieel hervormd zal er moeten worden, te meer daar het blijkt, dat met de subsidies voor het ambachtsonderwijs vrijwat betere regeling te verkrijgen is.

Van hoe groot belang hervorming is voor eene bevolking als die van Groningen, kan ook hieruit blijken, dat de 45.000 zielen met een inkomen van 800 gulden en minder, te beschouwen zijn als 8000 huisgezinnen waarin de een meer, de ander minder, doch allen eenig belang hebben bij eene goede regeling van het onderwijs voor ambachtsnijveren.

Meer kennis is daar meer welvaart.

Wordt te Groningen tot betere regeling besloten, dan zal wel de eerste stap zijn het heropenen der aldaar van 1866—1882 goed gewerkt hebbende Burgerdagschool. Eén school voor de 8000 gezinnen zal wel te weinig zijn. Dat heeft de wetgever dan ook voorzien en bepaalde minstens één. Daarmede gaat dan samen het ontlasten der Ambachtsschool van lager onderwijs enz.

De reorganisatie te Groningen zal het sein wezen voor meer dan vijf-en-twintig gemeenten, alwaar men regelen moet ingevolge de wet, om het bevredigen der behoeften der kleinere burgers ter hand te nemen en daardoor sympathie voor onze staatsregeling te kweeken onder den kleinen man.

Het komt mij voor, dat de hervormers onzer Ambachtsscholen eene dankbare taak te wachten staat.

Het meermalen voorgestelde programma voor hervormde ambachtsscholen laat ik hier tot besluit volgen.

1°. Aankomende ambachtsnijveren gelegenheid verschaffen onderwijs te ontvangen in het bewerken der grondstoffen, bij het verkozen ambacht in gebruik, met het maken van eenvoudige ambachtswerkstukken, in particuliere of in eigen werkplaatsen.

2°. Ambachtsnijveren gelegenheid verschaffen vakgeschriften te bestudeeren, teekeningen te vervaardigen enz. Het Gewerbe-Museum te Bremen geeft daarvoor een goed voorbeeld.

3°. Het formeeren, openstellen en aanvullen eener Provinciale Ambachtsbibliotheek, met museum voor modellen, platen en grondstoffen. Het Haarlemsche Museum voor Nijverheid werkt gaarne mede als Centraal-Museum.

4°. Het organiseeren van doorloopende tentoonstellingen van voorwerpen der Nederlandsche Ambachtsnijverheid. Het Museum te Bremen geeft een goed voorbeeld.

5°. Het jaarlijks houden van wedstrijden voor leerlingen, gezellen en meesters, waardoor, gelijk in Beieren, een opgewekt leven wordt verkregen.

6°. Het houden van Provinciale Ambachtsexamens tot steun der commissie tot veredeling der ambachten.

De directeur van zoodanige inrichting, elders Gewerbe-Museum genoemd, kan in Nederland voorloopig genoemd blijven directeur der Ambachtsschool en hij wordt bijgestaan door adsistenten en baas-onderwijzers.

Onze Ambachtsscholen kunnen geleidelijk tot zulk eene nieuwe regeling worden hervormd en de overkomplete leeraren en onderwijzers naar de Burgerscholen overgaan.

Avondteekenklassen voor hen, die tot de Burgerscholen niet kunnen worden toegelaten, kunnen blijven bestaan, mits zij ontwikkelend onderwijs geven.

De bestuurders der Ambachtsscholen dienen te worden gekozen op voordracht of gehoord de Kamers van Arbeid.

De contributie van liefdadigheid beoefenende ingezetenen kan, gelijk thans, in hoofdzaak worden gebruikt voor gereedschappen, teekenbehoeften, prijzen, wedstrijden, enz.

Bij het Provinciaal bestuur van Groningen is in behandeling reisgeld te verstrekken aan provinciale leerlingen. In zake voeding is men 't nog niet eens kunnen worden.

Omtrent pensioenregeling zij nog medegedeeld, dat men, door de Burgerscholen op zijde te schuiven en particuliere Ambachtsscholen er voor in de plaats te stellen, heeft benadeeld de vele leeraren en onderwijzers, welke thans buiten het corps burgerlijke ambtenaren zijn geplaatst.

Door Burgerscholen hoofdzaak, Ambachtsscholen bijzaak te doen zijn, komt er gelegenheid nagenoeg alle docenten onder de burgerlijke pensioenregeling op te nemen.

Wanneer ik in de andere maand wederom eenigen tijd beschikbaar heb, dan over 't een en 't ander nog iets uitvoeriger.

J. B. JAGER.

Groningen, Augustus 1899.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Met groot huldebetoon werd Maandagochtend het stoffelijk overschot van Jacob Maris op de algemeene begraafplaats ter aarde besteld. De rouwwagen en het lijkkleed waren omhangen en belegd met ontelbare kransen en bloemstukken, terwijl een afzonderlijke wagen in katafalkvorm de overige bloemzendingen des lands bevatte. De lijkwagen werd voorafgegaan door de Kon. Militaire Kapel, wier leden civiele kleeding droegen. De stoet schreed plechtstatig onder de tonen der treurmuziek van Chopin en Beethoven, lievelings-componisten wijlen Maris, langs den Ouden Scheveningschen Weg en Kerkhoflaan naar de begraafplaats. Vlak achter den rouwwagen volgden een aantal schilders, beeldhouwers en andere artisten, waarbij zich vele kunstminnaars aansloten. In zeven rijtuigen volgden betrekkingen en genoodigden.

Pulchri's voorzitter, Mesdag, bracht allereerst met een gevoel van diepen weemoed de laatste hulde aan hem, dien hij noemde een der grootste mannen van deze eeuw.

Het was tevens een woord van afscheid aan zijn trouwen vriend dien hij twintig jaren heeft gekend en liefgehad, die tevens was een gelukkig vader en hoofd van zijn gezin. Daarom moest hij een meester als Maris een woord van hulde, eerbied en vereering schenken. Immers, aldus ging Mesdag ongeveer voort, als er een is die veel heeft toegebracht aan de glorie van de Nederl. schilderschool, op wiens krachtige bezielende kunst alle Nederlanders trotsch waren, dan was het zeker Jacob Maris, en daarom schudt heden het gebouw der nationale schilderschool op zijne grondvesten, omdat een zijner krachtigste steunpilaren grafwaarts

wordt gedragen, want de grootheid van dezen man was gelegen in zijn kunst.

Jozef Israëls sprak daarna als voorzitter van de Haagsche Teekenmaatschappij, die aan Jacob Maris veel te danken heeft. Immers, als zij eene tentoonstelling opende en er was geen teekening van Maris, dan ontbrak er iets aan de glorie van die expositie. Zijn kunst is zoo erkend dat hij er eigenlijk niet van behoefde te spreken! Hij schetste in hem vooral den artist zooals men dien wenschen moet, een man die geen eer en roem najoeg en die slechts leefde voor zijn werken, waaraan hij steeds de grootste belangstelling, liefde en zorg besteedde. Als de Teekenmaatschappij dan ook opnieuw hare zalen opent, zal slechts een klein gedeelte van Jacob Maris hier begraven zijn, want hij zal voortleven in zijn werken, die zijn naam in de Nederl. schilderschool hebben gevestigd. Daarom paste hier een woord van dank voor alles wat Maris heeft laten zien en genieten.

Voorts werd nog het woord gevoerd door den heer Hulk, bestuurslid van Arti et Amicitiae te Amsterdam, door Mr. Snijders van Wissenkerke, voorzitter van den Haagschen Kunstkring, en namens de vereeniging St.-Lukas, te Amsterdam. De plechtigheid werd besloten met een koraal van de Kapel.

— De Gemeenteraad heeft Dinsdagnamiddag de namen van de kunstschilders Ch. Rochussen en P. Stortenbeker vereeuwigd door een paar straten in de bestaande schilderswijk naar deze overleden kunstenaars te noemen.

Een der raadsleden wilde bij deze gelegenheid die hulde bewijzen aan den diepbetreurden Jacob Maris, maar de wethouder meende, dat daartoe de gelegenheid zich later wel zal voordoen, en de Raad was blijkbaar van dezelfde meening.

Amsterdam. De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zal hare 80ste algemeene vergadering op Woensdag 6 September te Zwolle houden; tot voorbereiding heeft zich eene commissie van ontvangst gevormd, bestaande uit de heeren J. L. van Essen, correspondent der Maatschappij, H. van Dijk, Jnr. L. F. Teixeira de Mattos en C. Zander.

Na afloop der gewone werkzaamheden zullen eenige mededeelingen over de stad Zwolle en hare merkwaardigste gebouwen gedaan worden, terwijl voorts een bezoek zal worden gebracht aan de Groote Kerk en aan de Statenzaal, waarna eene wandeling door de stad wordt gemaakt ter bezichtiging van merkwaardige oude en nieuwe gebouwen.

Den volgenden dag wordt een bezoek gebracht aan Kampen, waar de heer K. de Vidal de St. Germain, directeur der gemeentewerken, de leden bij hun rondgang zal vergezellen.

Middelburg. In eene vergadering, Dinsdag gehouden, besloot het comité voor den aanleg van een tramlijn Middelburg—Domburg den ingenieur W. E. Cramer, te 's-Gravenhage, definitief te belasten met het ontwerpen en in plan brengen van die lijn.

Het uitvoerend comité, vergezeld van den ingenieur, bepaalde vervolgens in groote trekken de richting der lijn en de halteemplacementen, nabij de dorpen St.-Laurens en Serooskerke, op het terrein.

Donderdag is aangevangen met het in kaart brengen en uitbakenen, terwijl de ingenieur zich vlak binnen twee maanden met het gedetailleerde plan gereed te zijn.

Delft. De directeur der Polytechnische School zal tot inschrijving voor den cursus 1899-1900 zitting houden in het gebouw der instelling, op 4, 5 en 6 September, des voormiddags van 10 tot 12 en des namiddags van 1½ tot 3 uren.

Gorkum. Door het Dijksbestuur van de Alblasserwaard met Arkel beneden de Zouwe is uit de 93 sollicitanten voor de betrekking van dijkopzichter het volgende tweetal opgemaakt: Nugteren, opzichter over de landerijen te Dordrecht, en Nederlof, opzichter bij de gemeentewerken te Rotterdam.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

benoemd tot ingenieur 3e kl. de ambtenaar op wachtgeld J. J. S. van Leeuwen;

toegevoegd aan den chef der 4e waterstaats-afdeeling voor de werken aan de Brantas-, Porrong- en Soerabaja-rivieren de ambtenaar ter beschikking, dienstd. opz. 2e kl. J. A. Schiotling.

— Bij de exploitatie van Staatsspoorwegen op Java is:

benoemd tot opzichter van de werkplaatsen 1e kl., de opz. van de werkpl. 2e kl. P. Ch. Mouthaan; tot opz. van de werkpl. 2e kl., de onderopz. van de werkpl. D. C. de Paauw.

— Bij de exploitatie van den Staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust is:

benoemd tot opzichter van de werkplaatsen 1e kl. de opz. van de werkpl. 2e kl. C. M. van Houtrijve.

— De heer J. de Heus, chef van het atelier voor de herstellingen en het onderhoud van het materieel der Burgerl. Openb. Werken in Ned.-Indië, heeft tegen 5 Oct. pensioen aangevraagd.

— Door den Minister van Binnenlandsche Zaken zijn voor het tijdvak van 1 September 1899 tot en met 31 Augustus 1900 benoemd tot assistenten aan de Polytechnische School te Delft:

W. van Veen, civiel- en bouwkundig ingenieur te Delft, voor de beschrijvende meetkunde en graphostatica;

B. J. W. Reuser, civiel-ingenieur te Delft, voor de beschrijvende meetkunde en graphostatica;

J. M. G. Scheffer, werktuigkundig ingenieur te Delft, voor de toegepaste natuurkunde en electrotechniek;

H. C. Volkers, technoloog te Hof van Delft, voor de toegepaste natuurkunde en electrotechniek;

Th. van der Waerden, civiel-ingenieur te Eindhoven, voor de toegepaste natuurkunde en electrotechniek;

D. Bisschop, technoloog te Delft, voor de scheikunde;

M. van Breukeleveen, technoloog te Delft, voor de scheikunde;

P. M. van Haarst, technoloog te Delft, voor de scheikunde;

C. F. Loke, technoloog te Delft, voor de scheikunde;

L. van Scherpenzeel, doctorandus in de scheikunde te Delft, voor de scheikunde;

P. D. C Kley, te Delft, voor de micro-chemie;

P. Hövig, candidaat mijnen-ingenieur te Rotterdam, voor de delfstofkunde;

J. van Baren, onderwijzer te Rotterdam, voor de delfstofkunde;

J. Z. Risch, werktuigkundig ingenieur te Delft, voor de kennis van werktuigen en werktuigbouwkunde;

C. Steuerwald, werktuigkundig ingenieur te Delft, voor de kennis van werktuigen en werktuigbouwkunde;

S. Lindeman, werktuigkundig ingenieur te Delft, voor de kennis van werktuigen en werktuigbouwkunde;

A. Leeflang, te Delft, voor de burgerlijke bouwkunde;

L. Couvée, te Delft, voor de burgerlijke bouwkunde;

J. E. Bruins, te Delft, voor het handteekenen;

A. Th. C. van de Sandt, te Rotterdam, voor de schoone bouwkunde;

J. H. van Seters, civiel-ingenieur te Delft, voor de waterbouwkunde;

E. G. W. van Dijk, civiel-ingenieur te 's-Gravenhage, voor de waterbouwkunde;

F. J. H. M. Thijs, civiel-ingenieur te Delft, voor de geodesie, het landmeten en waterpassen.

— Voor het tijdvak van 1 Sept. 1899 tot en met 31 Aug. 1900 is benoemd tot assistent voor de scheikunde aan de Polytechnische School te Delft A. van Delden, aldaar.

— Voor het tijdvak van 1 Sept. 1899 tot en met 31 Dec. 1899 is benoemd tot assistent voor de bacteriologie aan de Polytechnische School te Delft S. J. Vermaes Jr., mijnen-ingenieur te Delft.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Twee bouwk. opzichter-teekenaars bij een arch. te Haarlem. Adres motto „Opzichter" boekh. Gebrs. Van Brederode, aldaar. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Bekwaam bouwk. teekenaar, in staat zelfstandig te detailleeren en schetsen uit te werken. Adres nº. 6272, *Alg. Ned. Aavertentieblad*, 's-Gravenhage.

— Ervaren ingenieur bij den aanleg van den Noordooster locaalspoorwegmaatsch. Adres met opgaaf van leeftijd, vroegere betr. enz. aan gen. Mij. te Zwolle.

— Bouwkundig opzichter. Salaris ƒ100 per maand. Vereischten: eerlijk, ijverig en op de hoogte der schoone bouwkunst. Adres nº. 21278, *N. Kott. Ct.*

— Bouwkundig opzichter, tevens goed uitvoerder. Pract. ontw. in timmeren hoofdzaak. Salaris ƒ60 per maand. Adres lett. E 2, Van Duyl's Advertentiebureau, Amsterdam.

— Practisch bouwk. opzichter, voor ongeveer 5 maanden, niet beneden de 23 jaar en ongehuwd. Salaris ƒ75 per maand. Adres lett. L. B., Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*)

— Bekwaam bouwk. teekenaar te 's-Gravenhage. Salaris naar bekwaamheid. Br. lett. G. H., Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*)

— Bouwkundig teekenaar, in staat zelfstandig eenvoudige gebouwen te detailleeren, voor zes maanden. Loon naar bekwaamheid. Adres Technisch bureau Staatsspw., Walstraat 45, Arnhem.

— Teekenaars voor het detailleeren van kamer- en scheepsbetimmeringen in diverse karakters, acquarelleeren en maken van kleinere teekeningen. Loon naar bekwaamheid. Adres de firma H. P. Mutters & Zn., Trompstraat 1, Den Haag.

— Bouwkundig opzichter. Salaris ƒ60 per maand. Adres met opgaaf van uitgevoerde werken, aan den architect H. A. Witzand Bz., Almelo.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Bekwaam bouwk. opzichter, leeftijd 25 jaren, ged. de laatste jaren op groote werken werkzaam geweest, zag zich gaarne geplaatst. Adres letters A D, Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*) (1)

Informatiebureau Technische Vakvereeniging, Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1. Bouwk. Opz.-Teekenaar, leeft. 25 j. ong. sal. ƒ70 à 80 p. m
2. Onderbaas-opzichter, 45 „ „ ƒ20 per week.

Bouwkundig
OPZICHTER.

Een *bekwaam* **BOUWKUNDIG OPZICHTER,** leeftijd 25 jaar, gedurende de laatste jaren op groote werken werkzaam geweest zijnde, zag zich gaarne in eene hem passende betrekking geplaatst. Goede referentiën ten dienste. Fr. Br. onder lett. A D, Bureau dezer Courant.

Bouwkundig Teekenaar.

WORDT GEVRAAGD direct een **bekwaam BOUWKUNDIG TEEKENAAR** te *'s-Gravenhage* Salaris naar bekwaamheid. Brieven aan het Bureau van dit Blad onder letters G. H.

Bouwkundig
OPZICHTER.

Voor ongeveer 5 maanden *gevraagd* een **practisch BOUWKUNDIG OPZICHTER**, niet beneden 23 jaar en ongehuwd. Salaris **ƒ75** per maand. Fr. brieven onder L B. aan het Bureau van *„DE OPMERKER".*

TATTERSALL & HOLDSWORTH,
ENSCHEDE.
Globe, Works en Stores.

Aanleg van **Centrale verwarming** in **SERRES, BROEIKASSEN,** PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz. HANDEL in **Wand-** en **Muurtegels.** Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.

A. P. SCHOTEL Gzn.
DORDRECHT.
Stoommarmerzagerij Steenhouwerij.
Steen- en Marmerhandel.

P. KOOIJ,
Mr. Steenhouwer en Marbrier,
Z.-O. Buitensingel 203,
DEN HAAG.

Atelier voor alle in den ruimsten zin voorkomende **Hardsteen, Zandsteen, Marmerwerken, Grafzerken** en **Schoorsteenmantels.**

Telephoon 790.

HOUTEN
Parketvloeren.

GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 86 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead. Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.** Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

STOOMFABRIEKEN van
alle soorten **DAKPANNEN** en **VLOERBAKKEN, MACHINAAL geperste MOZAÏK-** en **effen CEMENTTEGELS, CEMENT-** en **KUNSTZANDSTEEN, REGEN-, WEL-** en **BEERPUTTEN** van **CEMENTBETON** en CEMENT IJZER (systeem Monier), **Riolen, Rietplanken enz. enz.**
HANDEL IN BOUWMATERIALEN.
A. OOSTHOEK & ZOON, Alfen a/d Rijn.
Sterk concurreerende prijzen direct op aanvraag. (2)
Groote voorraad. Monsters op aanvrage.

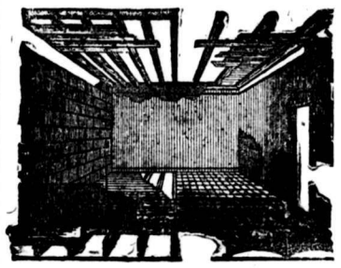

Geluidwerende tusschenvloeren, ondervloeren voor houtcementdaken, brandvrije separatiën en plafonds.

Excelsiorplaten.
GEBR. VAN DER VIJGH,
AMSTERDAM,
Fabriek van vuurvaste Wand- en Plafondplaten volgens nieuw Systeem.

Eenig, onovertreffbaar materiaal. Lichtdicht, geluidwerend. Verkrijgbaar in verschillende dikten. Steeds grooten voorraad. Directe levering. Uitvoering op 't werk door onze eigene stellers. Voorgeschreven bij particuliere- en gemeentewerken. Op aanvraag *gratis* toezending van *Brochure, Monsters* en *Prijs.*

Wereldtentoonstelling Amsterdam 1895. Gouden Medaille.

KON. NED. GROFSMEDERIJ,
LEIDEN.

Machine-, Stoomketel- en Constructiefabriek. Scheepsbouwwerf met Dwarshelling, lang 50 M Stoombooten-, Bagger- en Spoorwegmateriaal. IJzer- en Kopergieterij. Zware en Lichte Smeewerken. Ankers, IJzeren en Stalen Kettingen met certificaat van Lloyd's en Bureau Veritas.

CARBOLINEUM KRIMPEN.

Verzekert U van het
GROOTSTE BEDERFWEREND
vermogen.
G. M. BOKS & Co.,
Amsterdam.

Electriciteits Maatschappij „Phaëton",
voorheen
ROOTHAAN ALEWIJNSE & Co.
Nijmegen. — Brussel.
ELECTRO-TECHNISCH BUREAU.
Electrische verlichting en Krachtoverbrenging.
SPECIALITEITEN.
1º. **Fabrieken van gloeilampen en electrische toestellen.**
2º. **Dynamo-zaachinen en electro-motoren.**
3º. **Booglampen, geleidingdraad, kabel, koolspitsen en alle verdere behoeften op het gebied der electro-techniek.**
4º. **Alle artikelen op het gebied der huistelegraphie en telephonie.**
Engros-handel en Export naar Koloniën, Transvaal en alle overige landen.
UITERST BILLIJKE PRIJZEN. **PRIMA QUALITEIT**
Catalogi franco op aanvrage.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37,**
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van
HEETE-LUCHT-BAKOVENS,
Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.
Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

A. E. BRAAT.
Hoofd-Vertegenwoordiger der
JOSSON-CEMENT
voor NEDERLAND en INDIË.
Uitsluitend: Iste soort AND. TRAS
(volgens de nieuwe **A. V.** met 7½ % gloeiverlies).
Handel in Bouwmaterialen.
De **TEGELZAAK** is gevestigd
Spuistraat 109.
AMSTERDAM.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING
Op ***Dinsdag den 29sten Augustus 1899,*** des namiddags ten **2** ure (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:
BESTEK No. 777.
Het maken van eene VEELADING, een KEIWEG en een LOSSPOOR met bijkomende werken op het station *WIJCHEN*.
Begrooting f 3360.—.
De besteding geschiedt volgens § 32 van het bestek.
Het bestek ligt van den 12den Augustus 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Morelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur Jhr. J. C. VAN REIGERSBERG VERSLUIJS, te *'s-Bosch*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 0.50.**
Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.
Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 22sten Augustus 1899 ten 10 ure voormiddag (*West Europeesche tijd*).
UTRECHT, den 8sten Augustus 1899.

CORNS. EICKELBERG.
voorheen **A. J. JOEKES.**
AMSTERDAM.
Machinerieën, Machinekamerbehoeften, Stoomappendages, Gasmotor-olie, Machine- en Cilinderoliën enz.

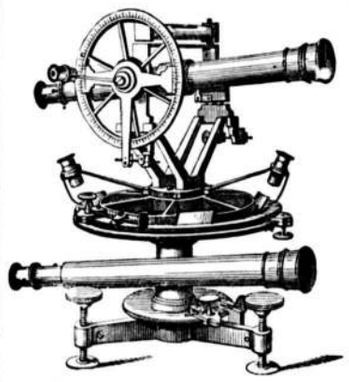

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN

VAN RIJN & Co.,
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.
SPIEGEL- en VERSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

Javasche Bosch-Expl.-Mij.
v/h. P. Buwalda & Co.
Handel in DJATIHOUT (JAVA-TEAK).
Alle houtsoorten worden tegen concurreerende prijzen **in loon gezaagd**
Stoomhoutzagerij:
Overzijde van het IJ,
westelijk v. h. Tolhuis.
De Directie.
Nieuwe Doelenstraat 12—14 bij de Munt
Amsterdam.

AANBESTEDING.
Op **Zaterdag 2 Sept. 1899,** des namiddags **3** uur, zal door de architecten A. W WEISSMAN en P. H. VAN NIFTRIK, namens den Heer M. VERDONCK te *Hees*, in het Hotel „*de Gouden Leeuw*", Hezelstraat 60 te *Nijmegen*, worden aanbesteed:
Het bouwen van 3 nieuwe Villa's en het verbouwen van 1 bestaande Villa aan de Voorstadslaan te HEES.
Bestek en teekeningen zijn te verkrijgen à *f* 2 per stel bij THIEME'S Boekhandel te *Nijmegen* van 23 Aug af.
Inlichtingen worden gegeven door genoemde architecten ten hunnen kantore Plantage Parklaan 4 te *Amsterdam*, en den 30n Augs. des morgens ten 11 uur ter plaatse.

AANBESTEDING.
Op ***Dinsdag den 29 Augustus 1899,*** des namiddags te **2** uur (*locale tijd*), zal in het Spaarbankgebouw a/d. Ridderstraat No. 15, te *Nijmegen*
Publiek worden aanbesteed:
Het bouwen van een KANTOORGEBOUW met CONCIERGEWONING a/d. Houtmarkt aldaar.
Bestekken en teekeningen zijn van den 19 Augustus 1899 af, tegen betaling van **f 1.50** per exemplaar te verkrijgen bij den Concierge van genoemd Spaarbankgebouw.
Inlichtingen verstrekt de Architect J. KNOOPS JR., 3e Walstraat No. 1.
Aanwijzing op 't terrein den 29 Augustus a s., voormiddags te 11 uur (*locale tijd*).

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 34. ZATERDAG, 26 Augustus 1899.

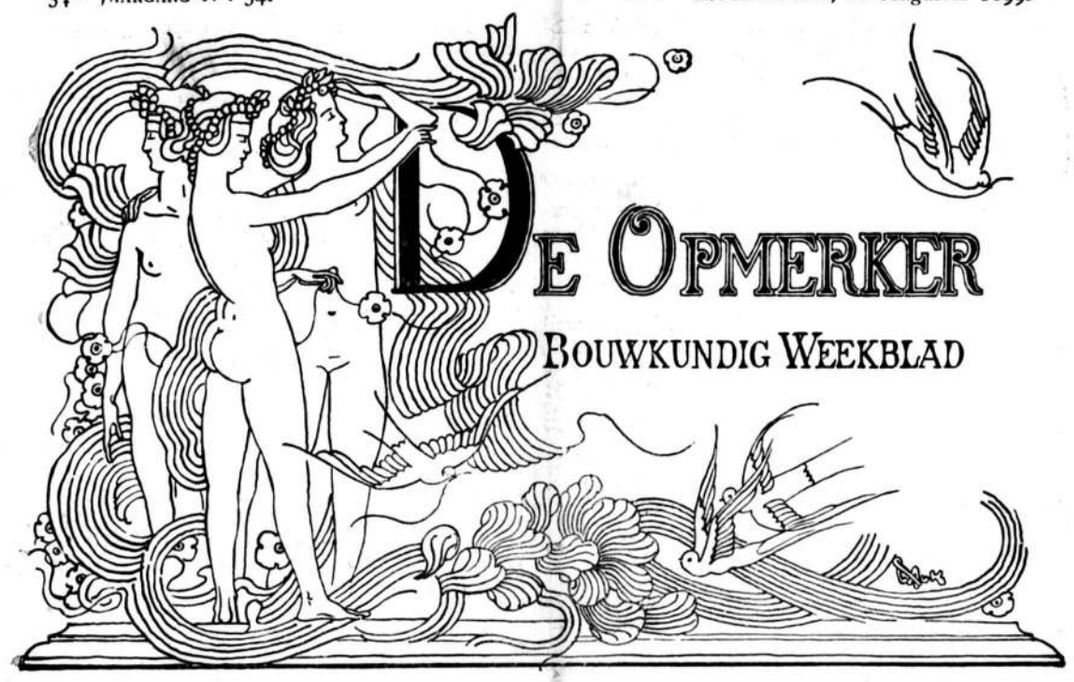

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsregels, slechts tweemaal gerekend.

BIJ DE PLAAT.

De bij dit nummer behoorende plaat is aan de Deutsche Bauzeitung ontleend en stelt voor het raadhuis te Leipzig, zooals het volgens het plan van den architect prof. Hugo Licht zal gebouwd worden.

TECHNISCH ONDERWIJS.

Het zeer lezenswaardig opstel van den heer J. B. Jager in ons laatste nummer is ongetwijfeld wel geschikt om hen, die belang stellen in technisch onderwijs, tot nadenken te stemmen.

Vooral de cijfers, die omtrent een provinciale hoofdstad als Groningen worden medegedeeld, verdienen de aandacht. Tegenover 15.000 zielen, behoorende tot huisgezinnen met meer dan *f* 800 inkomen per jaar, staan daar 45.000 zielen, die deel uitmaken van gezinnen, die het met minder dan dit zeker zeer bescheiden bedrag moeten stellen.

De heer Jager wijst erop, dat er te Groningen tal van gelegenheden bestaan, waar de eerstgenoemde zielen zich voor hun levenstaak kunnen voorbereiden; maar voor de veel grooter massa zielen, die tot de tweede categorie behooren, zijn die gelegenheden haast niet aanwezig.

Wij gelooven niet, dat er vooreerst van Rijkswege veel verandering in den toestand, die hier aangeduid werd, en die in andere steden zeker weinig beter zal zijn, gebracht zal worden. Mocht de schoolplicht er door komen, dan zal men meenen al heel wat gewonnen te hebben.

Lager onderwijs is ontegenzeglijk een goed ding, maar het is niet genoeg. Dit zag de wetgever reeds in, toen hij het middelbaar onderwijs in het leven riep. Doch het blijft altijd jammer, dat dit middelbaar onderwijs niet anders geregeld werd. Het geeft te veel en te weinig tevens. Het geeft te veel aan de kinderen van hen, die de kosten van schoolgeld en leermiddelen kunnen bestrijden. Het geeft te weinig aan het kroost dergenen, die zich, ook met den besten wil, deze weelde niet kunnen veroorloven.

Maar zelfs de bevoorrechte kinderen, die de Hoogere burgerschool kunnen bezoeken, krijgen te veel onnutte, te weinig wezenlijk nuttige leering. Algemeene kennis is een vaag begrip, dat, in de werkelijkheid, meer gelijk staat met algemeene onwetendheid dan velen wel willen toegeven.

Als het eenmaal zoover zal komen, dat algemeen erkend wordt, dat, behalve voor toekomstige beoefenaars der zuivere wetenschap, alle onderwijs moet strekken tot voorbereiding voor de practijk des levens, dan zal ook het onderwijs voor aanstaande ambachtsnijveren een algeheele verandering ondergaan.

De heer Jager mag er terecht op wijzen, dat het ambachtsonderwijs, nu een soort van particuliere armenzorg, recht heeft, om een betere plaats in te nemen. De Staat behoort te zorgen, dat de werkman de opleiding kan krijgen, die hem nu maar al te veel ontbreekt, of als een aalmoes wordt toegeworpen.

Het is inderdaad verkeerd geweest, dat men op de meeste plaatsen, zoodra er een ambachtsschool werd gesticht, de burgerdagschool eenvoudig ophief. De burgerdagschool geve de theorie, de ambachtsschool zorge voor de practijk.

Dikwijls wordt het bezwaar geopperd, dat de ambachtsschool onmogelijk de practijk, ook zelfs in haar bescheidensten omvang, aan hare leerlingen kan doen kennen. Doch dit bezwaar zou opgeheven zijn, indien de school, wat ook reeds de heer Jager schijnt te bedoelen, voor de oefeningen harer verstgevorderde leerlingen, zich in verbinding stelde met particuliere werkplaatsen. De overgang van de school tot het werkelijk leven zou veel geleidelijker zijn dan thans.

Onze ambachts-, nijverheids-, kunstnijverheidsscholen zijn te zeer teekenscholen. En nu is teekenen een heel mooi ding, maar alleen of hoofdzakelijk daardoor leert men de techniek van geen enkel ambacht. En het teekenen heeft daarenboven nog dit nadeel, dat het de leerlingen in den waan brengt, alsof dit het hoofdvak is, en al het overige bijzaak.

Het is toch eigenlijk al te gek, dat onze „nieuwe kunst" haar aanzijn dankt aan schilders en teekenaars, die van het ambacht niet het minste besef hebben. Zij had ongetwijfeld een geheel ander, misschien wel beter karakter gekregen, als zij aan het brein van bekwame werklieden ontsproten was.

Dat wij zulke werklieden niet hebben, bewijst wel, dat er aan de technische opleiding wat hapert, dat zij te veel theorie, te weinig practijk geeft. Goed ambachtsonderwijs is een eisch des tijds, is een levensvraag voor de talrijke „zielen", die in het handwerk later hun middel van bestaan zullen vinden. Voor de meergegoeden wordt door den Staat misschien al te goed gezorgd; het is tijd, dat nu ook eens aan de belangen der „kleyne luyden" gedacht worde.

STIJL IN MUNTEN EN POSTZEGELS.

Nauwlijks was de verschijning der nieuwe postzegels aangekondigd, of nagenoeg eenstemmig spraken de dagbladen een afkeurend oordeel daarover uit en werden zij door sommigen rondweg „bepaald leelijk" genoemd.

Niet altijd zou ik gaarne het oordeel der pers in esthetische questies onderschrijven, maar ditmaal moet ik bekennen, toen ik de producten gezien had, het er geheel mede eens te zijn.

De vorige editie was leelijk, dat was reeds lang uitgemaakt, maar ik ben geneigd om deze nog leelijker te vinden, ten minste de hoofdsoorten, d. w. z. die, welke men het meest onder de oogen krijgt.

Critiek op dergelijke dingen schijnt in ons land juist de omgekeerde uitwerking te hebben, die men er gewoonlijk aan toeschrijft. Halsstarrig knoeit men voort en maakt zich bij landgenoot en vreemdeling belachlijk.

Of is het niet belachlijk, dat er nu in ons land, dat eertijds zoovele beroemde graveurs heeft opgeleverd en thans nog zoovele bekwame teekenaars bezit, geen geschikte krachten te vinden zouden zijn om een postzegel te ontwerpen en te graveeren, waarmede wij ten minste fatsoenlijk voor den dag kunnen komen?

Een onzer vele vereenigingen heeft een paar jaar geleden reeds, meen ik, een prijsvraag voor een postzegelontwerp uitgeschreven. Wat daarvan terechtgekomen is weet ik niet, maar voor een prijsje had het Rijk zich zeker een paar goede ontwerpen kunnen verschaffen. Ook al had men er geen prijsvraag van willen maken, de adressen zijn bekend genoeg, waar men goed werk in dit genre krijgen kan en een advies van iemand, die een postzegel beoordeelen kan uit een oogpunt van stijl en uitvoering, had toch ook het Rijk geen schatten gekost.

Het is helaas het oude liedje, eigenwijsheid van enkelen, gesteund door économie des bouts de chandelles, dat schoone beginsel in een staatshuishouding, zoo teekenend voor de toestanden.

Men moge een postzegel niet de moeite waard vinden er zooveel drukte over te maken, teekenend zijn dergelijke kleine feiten toch en veelal van wijdere strekking en ernstiger gevolgen, dan men zich in 't algemeen voorstelt.

Dat de openbare meening zoo spoedig een afkeurend oordeel heeft uitgesproken is evenwel een gelukkig verschijnsel, al waren ook de beschouwingen, waarop zij dit oordeel vestigde, tamelijk oppervlakkig en al bepaalde zij zich daarbij ook tot enkele bijzaken op de uitvoering betrekking hebbende, de hoofdzaak, den stijl, onbesproken latende.

Bij dit punt wensch ik evenwel eenige oogenblikken stil te staan. Het is toch weder in hoofdzaak gebrek aan stijl, dat onze nieuwe postzegels leelijk maakt.

Dit aan te toonen is niet zoo heel gemakkelijk, want het gaat niet aan een stel voorschriften te geven, die slechts nauwkeurig op te volgen zijn, om stijl in dergelijk werk te verkrijgen; men verwachte daarvoor dan ook geen recept van mij, maar toch wil ik trachten mij wat nader te verklaren.

Wat is een postzegel?

Is het een belasting, zooals het quitantie- en wisselzegel, een stempel, dat iets bewijst en een handteekening bekrachtigt of vervangt, is het een waarborg, een bewijs van echtheid, een securiteit, een bewijs van eenig recht, zooals andere zegels en stempels?

Het postzegel bewijst, dat door den afzender een verschuldigd **porto** is voldaan en déchargeert tegelijkertijd de administratie, die het gepostzegelde stuk ter verzending aanneemt en bezorgt.

In dit opzicht heeft het dus overeenkomst met het formaatzegel, de wissel- en quitantiezegels. Hiermede wordt evenwel belasting betaald, terwijl voor het postzegel onmiddellijk een bepaalde dienst, dus arbeid, wordt gepresteerd.

Geen wonder dus, dat men in het postzegel niet anders ziet dan een gewoon betaalmiddel voor een bepaald doel, een soort papieren geld, waarmede men vooruit de diensten der postadministratie betaalt en dat, zoodra die betaling is geschied, waardeloos wordt gemaakt.

Misschien hapert er wat aan deze opvatting. Zij bepaalt echter in hoofdzaak den stijl van het postzegel.

Sinds onheuglijke tijden zijn de beeltenissen van regeerende vorsten en wapens of in beteekenis daarmede overeenkomende heraldieke emblemen de hoofdmotieven geweest, waarmede het wettig betaalmiddel, als zoodanig, werd gestempeld; met of zonder vermelding der waarde in cijfers of letters.

Zeer natuurlijk zijn deze motieven van het metalen geld op het papieren overgegaan en zoo ook op de postzegels.

Er moet dus overeenkomst zijn in den stijl van het munststempel en dien van het postzegel waarbij echter in aanmerking te nemen is, dat het eerste in metaal wordt uitgevoerd, het tweede als een product van graveerkunst gedrukt wordt.

Ik zal hier nu geen verhandeling gaan schrijven over den stijl van munten, daarover is door meerbevoegden genoeg geschreven.

De metalen munt vertoont in den regel niet anders dan een basrelief en moet dus in de eerste plaats als basrelief beeldhouwwerk beoordeeld worden. Zij moet bovendien aan eenige speciale eischen voldoen.

Munten zijn gewoonlijk lang in omloop. Bevat de beeldenaar dus een portret, dan moeten daarin vooral de hoofdkaraktertrekken, die het langst in het menschelijk gelaat blijven spreken, tot hun recht komen.

Alles wat aan mode onderhevig is moet daarin vermeden worden. De mode laat gewoonlijk het meest haar invloed gelden op kleeding, haardracht en dergelijken; zij heeft op de gelaatstrekken zelf natuurlijk geen of weinig invloed.

34ste JAARGANG.

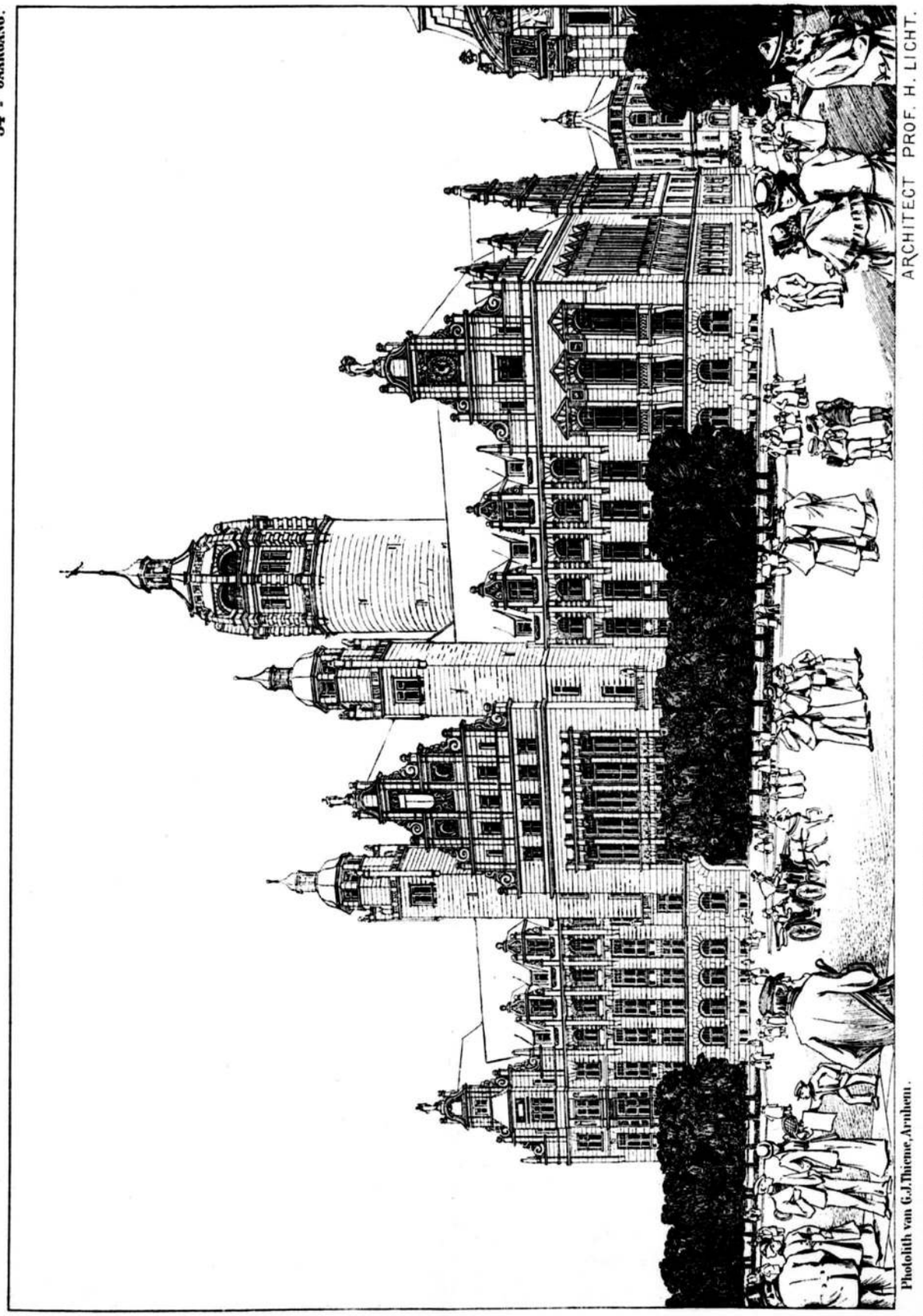

HET NIEUWE RAADHUIS TE LEIPZIG.
ARCHITECT PROF. H. LICHT.
Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

DE OPMERKER 1899.

Eenvoud en weglating van alle onnoodig bijwerk is dus aan te bevelen.

Moge dit niet altijd even gemakkelijk zijn, er staat tegenover, dat de voorgestelde personen min of meer boven de mode verheven zijn of daarin langen tijd zelf den toon aangeven.

Langen tijd heeft bij voorbeeld de kop van Keizer Wilhelm I als model gediend in Duitschland en nog vindt men daarvan onder de oude heeren menige vaak welgeslaagde copie en zoo is er een tijd geweest, dat het type van Napoleon III voor de officieren het voorbeeld was, waaraan men zooveel mogelijk trachtte nabij te komen.

Ofschoon als beeldhouwwerken klein van afmeting, behoeft toch de behandeling niet peuterig te zijn; veeleer schrijft het bovenomschreven karakter van den muntkop een krachtige behandeling voor.

Het doel van den modelleur moet hier niet zijn een tot in elk haartje getrouw portret te leveren, maar veel meer de hoofdtrekken te doen uitkomen.

In een goed gemodelleerden kop blijven dan ook bij afgesleten exemplaren de karakteristieke hoofdlijnen tot het laatst toe zichtbaar.

Men kan dit bij voorbeeld waarnemen aan onze guldens en rijksdaalders met den kop van Willem II, zoowat het laatste goed werk, dat aan onze rijksmunt in dit genre gemaakt is.

Hoe zullen de thans in omloop zijnde guldens van Koningin Wilhelmina, ook al dadelijk bij hun verschijning terecht als werk van zeer inferieure kwaliteit beoordeeld, er na 50 jaren uitzien? Ik denk, dat niemand deze vraag ooit zal kunnen beantwoorden, daar men ze vóór dien tijd wel wijselijk aan de circulatie zal hebben onttrokken.

Dat ook de andere motieven, die behalve de beeldenaar op de munten voorkomen, aan de eischen van stijl moeten voldoen, ligt voor de hand. Zoo ergens, dan moeten toch zeker hier wapens en verdere attributen uit een heraldisch oogpunt onberispelijk zijn, de aanduiding der waarde, zoo die voorkomt (want op de Engelsche sovereigns b. v. komt zij niet voor) in de eerste plaats duidelijk, cijfers en letters goed van vorm, opschriften goed verdeeld, zoodat het muntvlak goed gevuld is, in één woord alles naar de regelen der kunst, waarvan maar niet willekeurig kan worden afgeweken.

Keeren we nu na deze kleine excursie op het gebied van de munten tot het postzegel terug, dan geloof ik dat nagenoeg al de boven opgesomde eischen van stijl en uitvoering ook daarop behooren te worden toegepast.

En wil men bovendien voorbeelden, men behoeft niet ver te zoeken naar goede, maar die schijnen hier, als vaak in andere gevallen, opzettelijk genegeerd te zijn.

Ik kan toch niet aannemen dat de ontwerper onzer postzegels nooit eens aandachtig de zegels van Engeland en zijn koloniën bekeken heeft, vooral de oudere edities. De nieuwere staan daarbij achter, maar toch is in de meesten de beeltenis van Victoria nog in postzegelstijl gehouden en is deze niet een slecht gecopieerde of nagepeuterde photographie. De zegels der Vereenigde Staten van Noord-Amerika mogen voorzeker ook genoemd worden en vele andere, doch men behoeft slechts eenige oogenblikken in een postzegelalbum te bladeren, om tot dezelfde bedroevende conclusie te komen als de dagbladen, welker oordeel ik boven aanhaalde.

En nu ten slotte over de beteekenis van het feit nog dit. Tot sociale of politieke verwikkelingen zal het zeker geen aanleiding geven, niemand zal de administratie, die de nieuwe postzegels de wereld inzond, van hoogverraad beschuldigen, niemand zal revisie aanvragen van het proces, waaruit het nieuwe postzegel ontstaan is.

De mislukte gravuretjes zullen hun weg door de wereld wel maken en eindelijk in de albums der duizende verzamelaars of, als deeltjes van een kunstig peuterwerk op een theeblad geplakt, hun laatste rustplaats vinden; zij zullen dus „practically" aan hun bestemming voldoen.

En toch is het jammer, dat zij ook niet aan hoogere eischen voldoen; zij konden dat en het zou beter zijn geweest. Sedert kunst regeeringszaak is, mogen wij aan de regeering hooge eischen stellen, ook in kleine zaken als deze; zij toch beschikt over de middelen, om het goede voorbeeld te geven en die ontbreken menigeen, die dit gaarne zou willen doen.

Onze nieuwe postzegeltjes zijn te beschouwen als een product van kleinzieligheid, in kleine zaken wel is waar, maar wie waarborgt ons een betere opvatting in groote zaken, waarbij groote belangen op het spel staan?

In deze en andere vragen zal ik mij evenwel niet verder verdiepen.

Ik wilde alleen over den stijl van het postzegel wat in het midden brengen, maar kan niet besluiten, zonder er, nadat ik zooeven van goede voorbeelden heb gerept, op te wijzen, dat ook anderen dan wij vaak tegen den stijl zondigen en niet alles in het buitenland beter is en beter gemaakt wordt dan bij ons. Ook dit zal men bij 't doorbladeren van een postzegelalbum kunnen gewaar worden. Onze Belgische broeders bijvoorbeeld houden er ook zeer leelijke zegeltjes op na en het gebruik van gelegenheidsprentjes als postzegels, dat in de laatste jaren in de mode gekomen is, kan m. i. uit het oogpunt van stijl ook niet ter navolging worden aanbevolen.

Aan de Fransche munt schijnen zelfs de gewone practische eischen, waaraan een munt voldoen moet, in het vergeetboek te zijn geraakt.

De nieuwe francstukken, onlangs uitgegeven, kunnen namelijk niet gestapeld worden, omdat het relief van 't stempel dikker is dan de rand. Ook dit is in zekeren zin een stijlfout, en een heel domme.

Maar over hetgeen in Frankrijk gebeurt, verwondert zich tegenwoordig niemand meer. Blijkbaar is het een streek van een of anderen Uilenspiegel.

De stukken zullen, naar ik vernam, dan ook weer ingetrokken worden. Ik zou den betrokken Minister dan wel in overweging willen geven, bij de nieuwe editie het beeldje van de Republiek door dat van Uilenspiegel te vervangen en in het schoone devies het woord „fraternité" maar weg te laten tot nader order.

LUCTOR.

METSELWERK.

De heer Van der Kloes wijdt in het jongste nummer van „De Ambachtsman" andermaal een artikel aan het metselvak. Hij verrichtte daarmede een goed werk, en het boekje „Handleiding voor den metselaar", dat hij voornemens is het licht te doen zien, zal ongetwijfeld in ruimen kring belangstelling wekken.

Wij betreuren het ondertusschen, dat de geachte schrijver zich niet geroepen voelt om de gedachtenwisseling in zijn weekblad voort te zetten. Want er zijn nog heel wat punten, die niet in allen deele duidelijk zijn. Hierover echter later.

In ons nummer van 29 Juli deelden wij de resultaten mede van een proef, door ons met metselspecie, nu juist drie eeuwen oud, genomen. Die resultaten kwamen niet geheel overeen met wat de heer Van der Kloes had opgemerkt. Immers deze had gemeend, dat „de graad van poreusheid" afhankelijk was van „de hoeveelheid zand", aan den mortel toegevoegd. En de proef had geleerd dat mortel, ook al bevat hij volstrekt geen zand, zeer poreus is.

De heer Van der Kloes meent nu, dat de slecht gebrande kalk, die vele stukjes van schelpen bevat, met een mortel, uit kalk en zand gemengd, gelijk mag gesteld worden. Wij gelooven dit ook. Maar dan heeft de heer Van der Kloes zich minder juist uitgedrukt, toen hij van „zand" alleen sprak. Hij had daaraan behooren toe te voegen „of een andere dergelijke stof".

De verklaring, hoe die stof werkt, en hoe die werking een zuiver physische is, kunnen wij volkomen onderschrijven. Maar het zij ons veroorloofd eraan te herinneren, dat wij van den aanvang af op die physische werking gewezen hebben, terwijl de heer Van der Kloes, zij het dan ook zijdelings, eene chemische werking vermoedde.

Op een belangrijk punt is dus eenstemmigheid verkregen. Maar er is toch nog verschil genoeg overgebleven. Dit betreft in de eerste plaats de rol, die het krimpen bij metselspeciën vervult. De heer Van der Kloes heeft daaromtrent, naar onze meening, geen goede voorstelling.

Hij zegt: „Elk deeg doet hetzelfde; stijfsel, pap, rijstebrij, enz. enz., die in een schaaltje uitdrogen, krimpen, trekken en scheuren daarbij uit elkaar tot er op het laatst haast geen samenhang meer is." Doch, ofschoon dit ongetwijfeld waar is, zou het gewaagd zijn hieruit ook voor kalkmortel een gevolg te willen afleiden. Immers die wordt niet in een schaaltje door den metselaar te drogen gezet, doch vormt de voegen tusschen de steenen. Op die voegen wordt een aanzienlijke drukking uitgeoefend, die op het krimpen van invloed moet zijn. Een inzender in ons blad, die mededeelde wat Storm van 's Gravesande over dit onderwerp zeide, sprak dan ook „van de drukking, door de bovenliggende steenlagen uitgeoefend". Die drukking is oorzaak van het bekende „zetten" van alle metselwerk.

Ondertusschen, dit krimpen, al vindt het plaats, kan niet van groote beteekenis zijn. De voegen, waaruit wij de stukken braken, die ons bij onze proefneming dienden, waren volkomen versteend en vertoonden volstrekt geen krimpscheuren. Wie wel eens een ouden muur heeft zien sloopen, die in kalkmortel met geen of bijna geen zand gemetseld was, zal hetzelfde hebben waargenomen.

Hiermede willen wij niet zeggen, dat het aanbeveling verdient zulke mortels, als onze vaderen bezigden, ook nu nog te gebruiken. Het toevoegen van zand heeft zóóveel voordeelen, dat het dwaasheid zou zijn daarvan af te zien.

Eer wij van dit punt afstappen, willen wij nog de opmerking maken, dat het metselwerk der 17e en 18e eeuw haast zonder uitzondering zeer dunne voegen vertoont. De metselaars uit die tijden waren het met den heer Van der Kloes eens, dat het bindmiddel geen groote dikte moest hebben. In onzen tijd houdt men nogal van een „flinke" voeg, maar gebruikt daardoor meer specie dan weleer, zonder een beter resultaat te bereiken. Metselen is een werk, dat groote zorg vereischt; dit wordt tegenwoordig maar al te dikwijls uit het oog verloren. Zelfs een halfsteensmuur kan, hoe ook aan regen en wind blootgesteld, zóó gemaakt worden, dat hij niet doorslaat, altijd verondersteld, dat goede materialen gebezigd worden. Men moet echter de metselaars, die zulk werk kunnen verrichten, met een lantaarntje zoeken.

Het zij ons nu vergund nog eens in herinnering te brengen, wat eigenlijk het hoofdpunt is, waarover het debat loopt. Dit is de vraag of, bij opgaand metselwerk, tras of cement aan de specie behoort toegevoegd te worden. Die vraag wordt door den heer Van der Kloes in zijn jongste artikel tot ons leedwezen niet meer besproken.

Wij zijn van meening, dat cement de voorkeur verdient, al ware het maar alleen daarom, dat dan de zoo schadelijke uitslag, het opvriezen en het uitvallen der voegen in den winter niet te vreezen zijn. Wij gaven een verklaring van het ontstaan van den uitslag, en zouden gaarne de meening van den heer Van der Kloes daaromtrent vernemen. Wij herinneren ons nog wel zooveel uit den tijd, toen wij de scheikunde beoefenden, dat wij de uiteenzettingen van den geachten schrijver zullen kunnen volgen.

De heer Van der Kloes schrijft den uitslag der gevels toe aan overmaat van kalk in den gebezigden mortel. Hoe kan evenwel die kalk tot dit verschijnsel aanleiding geven? Welk zout is het, dat, kristalliseerende, den uitslag vormt? Welk zuur is de oorzaak van het ontstaan van het zout? Misschien zullen deze vragen in de „Handleiding voor den metselaar" beantwoord worden. De heer Van der Kloes zou echter velen verplichten, zoo hij reeds vóór het verschijnen van dit werk hieromtrent zijn meening kenbaar maakte.

METSELSPECIEN.

(Ingezonden.)

Het is misschien van eenig belang hier ook mede te deelen, wat L. van Heusden in zijn Handleiding tot de Burgerlijke Bouwkunde, in 1833 door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen uitgegeven en in 1837 herdrukt, omtrent de metselspeciën zegt.

„§ 84. De kalk, op zich zelven genomen, zonder vermenging met andere harde stoffen, geen behoorlijk verbindingsmateriaal zijnde, heeft de ondervinding geleerd, dat als er bij deszelfs opdrooging scheuren en bersten ontstaan, nadat de waterdeelen er uitgewasemd zijn, men genoodzaakt is, ter voorkoming daarvan, denzelven met zand, tras, fijngestampte gebakken steenen, tegels of dakpannen enz. te vermengen. Wanneer dus deze vermenging behoorlijk is geschied, heeft men voor geene bersten te vreezen; ook zal dan deze geringe hoeveelheid kalk des te spoediger droogen; en daar iedere zandkorrel door den kalk omhuld is, heeft bij ieder van deze plaats hetgene bij de geheele voeg, met betrekking tot den steen moet plaats grijpen, namelijk in de poriën of oneffenheden der steenen in te vatten en met deze als het ware één ligchaam uit te maken.

„§ 85. De vermenging van kalk met zand wordt mortel genoemd; deze aan het oogmerk zullende voldoen, dient zoodanig bewerkt te worden:

1. Dat de kalk, op verschillende punten, zich aan vaste harde ligchamen kunne vasthechten.

2. Dat de afstand van den eenen steen tot den anderen, die door kalk moet gevuld worden, door het zand in kortere tusschenafstanden verkort worde en dus deze geheele vulling niet alleen door den kalk plaats hebbe.

3. Dat door de vermenging van andere harde ligchamen, als het zand enz., aan welke de kalk zich kan vasthechten, de menigte van water, tot bereiding van den kalkmortel, verminderd worde, en dezelve daardoor een sterkere verbinding verkrijge.

4. Dat door de vermenging van harde ligchamen met groote scherpe kanten, het aanhangen en verbinden van den kalk vermeerderd worde. Dit behoort men bij het kleven aan het truweel te kunnen opmerken; wanneer de kalk daar niet dadelijk en glad afglijdt, kan men denzelven als goed aannemen.

5. Dat bij de uitwaseming van het water tegelijkertijd het koolstofzuur deszelfs plaats inneme, om de kalkdeelen weder te kristalliseeren, te verbinden en volkomen te verharden.

Hieruit volgt derhalve, dat tot een goeden kalkmortel geen ander dan grof, hard en zuiver zand, met groote scherpe kanten, kan gebruikt worden."

De schrijver gaat dan na, welke zandsoorten te verkrijgen zijn; hij zegt dat „het zuiver rivierzand algemeen voor zeer goed gehouden" wordt. Dan merkt hij nog op:

„§ 87. Hoewel de kalk, als ware het, moet dienen om de zandkorrels aan elkander te verbinden, ten einde een vast ligchaam daar te stellen, behoeft er toch eigenlijk niet meer kalk gebruikt te worden, dan tot invulling van de ruimten, welke tusschen de zandkorrels gevonden worden, noodig is."

„In ons vaderland is het meest gebruikelijk bij steenkalk, op 3 deelen kalk, 2 deelen zand te nemen en, bij schulpkalk, 4 deelen kalk op 2 deelen zand. Volgens de algemeene voorwaarden, bij den dienst der fortificatiën voorgeschreven, bij steenkalk 1 deel kalk op 1 deel zand en bij schulpkalk 3 deelen kalk op 2 deelen zand."

Ook wat in § 90 gezegd wordt, verdient wel de aandacht.

„Men onderscheidt in het gebruik vierderlei soorten van cement of tras, naar de verschillende evenredigheid der zamensteliende deelen, kalk, tras en zand; welk laatste bestanddeel voor de zoogenoemde bastaardsoorten gebruikt wordt, als: sterk tras, sterk bastaard tras, bastaard tras en slap bastaard tras. Volgens de algemeene voorwaarden, bij § 87 gemeld, neemt men voor sterk tras, indien bij de vermenging steenkalk gebruikt wordt: 2 deelen kalk en 1 deel tras; voor sterk bastaard tras 6 deelen kalk, 4 deelen tras en 1 deel zand; tot bastaard tras 2 deelen kalk, 1 deel tras en 1 deel zand en tot slap bastaard tras 3 deelen kalk, 1 deel tras en 2 deelen zand. Indien schulpkalk en tras gebezigd wordt, tot sterk tras, 2 deelen kalk en 1 deel tras; tot sterk bastaard tras 6 deelen kalk, 3 deelen tras en 1 deel zand; tot bastaard tras 3 deelen kalk, 1½ deel tras en 1½ deel zand en tot slap bastaard tras 3 deelen kalk, 1 deel tras en 2 deelen zand."

De destijds gebruikelijke mortels waren dus sterk kalkhoudend. In het „Handboek voor den Ingenieur", door J. D. Pasteur, dat in 1837 zijn tweeden druk beleefde, worden echter ook andere mengingen, die toen in zwang waren, opgegeven. Voor sterken trasmortel vinden wij daar 6 kalk, 5 tras, en ook 1 kalk, 1 tras; voor sterken bastaard trasmortel 6 kalk, 2 tras, 1 zand en ook 3 kalk, 1 tras, 1 zand of 2 kalk, 1 tras, 1 zand; voor slappen bastaard trasmortel 6 kalk, 1 tras, 2 zand, of 6 kalk, 1 tras, 3 zand of 5 kalk, 1 tras, 3 zand, en eindelijk 4 kalk, 1 tras, 3 zand.

In 1855 gaf W. C. Brade, ingenieur-directeur der Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij zijn „Bouwkundig Memoriaal" in het licht. De gedeelten op de metselspeciën betrekking hebbende, zijn letterlijk dezelfde als bij L. van Heusden, zoodat hier plagiaat gepleegd moet zijn.

Hoeveel zorg er in 1837 aan het bereiden van metselspeciën besteed werd, blijkt het beste uit § 91, die wij hier overnemen.

„Bij groote werken wordt de kalk in eene zoogenaamde kalkloods in afzonderlijke hokken voor nat beveiligd en in dezelve beslagen; waartoe de grond met plavei bestraat of met planken bedekt wordt, ten einde, bij het omzetten der metselspecie, geen aarde of andere vreemde deelen er onder te vermengen. Wanneer men kalkmortel wil beslaan, neme men zoovele maten kalk, als het beslag kalkdeelen, en evenzoovele maten zand, als het beslag zanddeelen moet bevatten. Deze drooge stoffen moeten vooraf wel onder elkander vermengd worden. Vervolgens make men in het midden eenen kuil, waarin men water doet; dan steke men den kalk met de schop rondom af en werpe denzelven in den kuil met water, zoolang totdat het water bedekt is.

„Men moet vooral zorg dragen bij dat beslag niet te veel water tegelijk te gebruiken omdat door den overvloed van water de kalkdeeltjes, voornamelijk wanneer zij niet door en door met het zand vermengd zijn, zich aan elkander zetten en korrels veroorzaken.

„Wanneer dit mengsel vervolgens bebouwd of omgezet wordt, moet men er telkens, naar mate dat het water in den kalk trekt, er nieuw bijvoegen, doch altoos slechts weinig tegelijk; gedurig bij elke gieting den kalk omzettende, doorbouwende en met het platte van de schop kloppende of slaande, ten einde de korrels weg te nemen; waarna men den kalk op eenen hoop plaatst, en denzelven, zooals de werklieden zeggen, vlijmt of klemt, dat wil zeggen, sterk met den kalkbouw wrijft.

„Om den kalk met de waterdeeltjes genoegzaam te doen doortrekken, late men den aldus beslagen hoop tot den volgenden dag liggen; in acht nemende om, wanneer deze, bij gebrek aan eene behoorlijke bergplaats, in de open lucht beslagen is, denzelve met eene rieten mat te bedekken, of met zand te bestrooijen, ten einde de uitwerking der lucht op denzelven zoo veel mogelijk voor te komen. Achtervolgens moet deze kalkmortel den volgenden dag weder omgehaald en op nieuws doorbouwd en gevlijmd worden, om er de korrels uit te krijgen; tevens wel zorg dragende, dat de mortel niet te stijf of te dun worde beslagen. In het eerste geval geeft dezelve kompe voegen en eene moeijelijke versteening; in het tweede geval loopt hij met het drukken der steenen te veel weg en veroorzaakt geene genoegzame verbinding. De kalk moet alzoo niet vloeibaar, maar als een soort van lijm zijn, welke, naar mate de aard van den steen harder of zachter is, ook iets stijver of dunner behoort te zijn, of naardat het saizoen is. Wanneer men bv. in het najaar metselt, neemt men de specie, ter behoeding tegen de vorst, iets drooger, hetgene men doorgaans droog metselen noemt. Men moet hiervan echter niet dan in het voornoemde geval gebruik maken, daar hierbij geene volkomen vaste vereeniging wordt daargesteld.

„Het beslaan van het sterke tras geschiedt op dezelfde wijze, als voor den mortel beschreven is; daarbij echter in acht nemende, dat de kalk, zoowel steen- als schulpkalk eerst gezift moet worden, en wel zorg dragende, dat er geen zand, steentjes of vuil onder gerake; ook het tras te ziften is in dit geval zeer goed en zelfs eenigszins noodzakelijk. Het best is, deze specie eenige dagen te laten rusten, voor men die gebruikt, doch dezelve alle dagen wel door te bouwen. Voor groote werken heeft men veelal de gewoonte, dit drie of vier dagen achter elkander te doen, alvorens van de specie gebruik te maken.

„De mengsels tot het bastaard tras moeten, volgens de algemeene voorwaarden, zonder bijvoeging van tras gedurende drie dagen dagelijks met kalkhakken of

houweelen beslagen en afgewreven worden. De bijvoeging van tras behoort niet dan op den dag der verwerking te geschieden, wanneer de geheele massa andermaal bebouwd en herbouwd zal moeten worden."

Dat sterke trasspecie pas na drie of vier dagen gebruikt werd, klinkt eenigszins vreemd. Maar men was dit destijds gewoon; bij de werken van het Noord-Hollandsch kanaal is dergelijke specie gebezigd, en met uitmuntend resultaat.

Nu moge nog een aanhaling uit het reeds genoemde boek van Pasteur volgen.

„Bij alle metselwerken, welke noch aan het water, noch aan vochtigheid der lucht te veel zijn blootgesteld, alsook aan het binnengedeelte van zware fondamenten, bekleedings- en sluismuren, of beeren, gebruikt men de eenvoudigste vermenging van metselstoffen, bestaande uit kalk en zand, aan welke men den naam geeft van kalkmortel.

„Aan eerstgenoemde werken blijft, tot verharding of versteening der specie, eenen genoegzamen tijd overig en laatstgemelde worden veelal met een zachtere soort van metselsteenen bewerkt, welke door het opzuigen van waterdeelen de opdrooging bevorderen. Bij beide deze soorten van werken is het voldoende, dat de kalk, door vermenging met harde stoffen, in kleine vakjes verdeeld worde, om de inkrimping bij het droogen van denzelven niet schadelijk te doen zijn."

Na al deze mededeelingen uit den goeden ouden tijd komt nu ten slotte iets meer moderns, ontleend aan het „Handbuch der Wasserbaukunst", door G. Hagen.

„In het algemeen hangt de vastheid van iederen mortel grootendeels daarvan af, of de kalkbrij innige aanraking heeft met het toegevoegde zand. Kalk, die gebrand en geblusscht is, vormt na droging geen vaste massa. Langzamerhand geeft hij zijn water aan de lucht af, doch hij krijgt scheuren. De losse stukjes, die zich dus vormen, zijn zoo zacht, dat men ze tusschen de vingers fijn kan wrijven.

„Op steenen met zeer gladde oppervlakte hecht de kalk slechts weinig, zoodat gepolijste steenen geen stevig metselwerk kunnen opleveren. Maar dit is wel te verkrijgen met ruwe en vooral poreuze steenen, omdat daar het oppervlak, dat met den kalk in aanraking komt, zeer groot wordt. Rondelet vond, dat één zelfde mortel zich aan de poreuze steenen, die aan de Marne gebroken worden, met dubbel zooveel kracht hechtte als aan gladgeslepen kalksteenen.

„Op dezelfde wijze als de mortel zich aan de steenen hecht, hecht hij zich ook aan de zandkorrels, waarmede hij vermengd is. Ook hier is de verbinding het sterkst wanneer de kalk zoo dun mogelijke lagen vormt en zooveel mogelijk met de zandkorrels in aanraking komt. Hierdoor kan men zich verklaren, waarom scherp zand een beteren mortel geeft als ander, waarbij de hoeken afgeslepen zijn. Het is deze aanraking, waarop de kracht van den mortel, uit vetten kalk en zuiver kwartszand samengesteld, berust. De kalkbrij verhardt, omdat zij koolzuur uit de lucht tot zich trekt en zich weder in koolzuren kalk omzet, die fijn verdeeld tusschen alle zandkorrels, een juiste sluitende, vaste massa vormt. Deze verandering heeft plaats zonder dat aan een chemische verbinding tusschen kalk en zand gedacht mag worden. De samenhang tusschen deze beiden is alleen mechanisch. De koolzure kalk vormt zich echter uiterst langzaam."

De schrijver is zeer uitvoerig over Portlandcement en tras. Van mortels, met het laatste materiaal bereid zegt hij: „Het is gewenscht, bij het aanmaken van deze mortels zoo weinig mogelijk water te gebruiken. Want slechts een deel van dit water verbindt zich met het tras en het andere moet naar buiten verdampen. Daar het echter niet zuiver, maar als oplossing van de alkaliën, die de mortel bevat, naar buiten komt, kristalliseeren deze en vormen den uitslag, die alle muren, met hydraulische mortels gemetseld, vertoonen."

Omtrent Portlandcementmortels vonden wij: „Cement, met veel zand vermengd, is moeilijk te bewerken. Maar maakt men den mortel met kalkmelk in plaats van water aan, dan is gemakkelijk een brij van den gewenschten samenhang te verkrijgen. Het is ook overigens voordeelig kalk en cement te zamen te gebruiken. Want zelfs een kleine toevoeging van cement geeft aan den vetten kalkmortel hydraulische eigenschappen. Een menging van 1 cement, 6 zand 2 kalk geeft een mortel, die voor metselwerk, dat zeer aan den regen is blootgesteld, uitmuntend is."

Hoogachtend,

Uw bestendige lezer

B., 22 Aug. '99. X.

VRAAG.

Mij zijn bekend de navolgende methoden om glas vast te zetten in ijzeren ramen, en wel deze:

1e. het zetten in een pap van slappe stopverf;

2e. het stoppen met stopverf na vooraf een koordje te hebben gelegd.

3e. het stoppen als boven na een bies of strootje te hebben gelegd.

In deze 3 gevallen evenwel de ruiten klein te snijden. Met het oog op eene groote hoeveelheid te verwerken glas in T en L ramen, vernam ik gaarne, of er soms een betere methode is te vinden, of wel welke der bovenstaande de beste is.

I. D. R., te IJ.

De Redactie houdt zich gaarne voor toezending van antwoorden aanbevolen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De „Staatscourant" bevat de statuten van de Maatschappij tot exploitatie van steenfabrieken en den groothandel in bouwmaterialen, alhier, ten doel hebbende het aankoopen, oprichten en exploiteeren van steen- en andere fabrieken op het gebied van kleiwaren, cement- en kunstzandsteen en den groothandel in bouwmaterialen.

De vennootschap is aangegaan voor 60 jaren met een kapitaal van f 500 000.

Oprichters hier ter stede zijn de heeren: R. C. A. W. Guldemont, ingenieur albier, directeur; C. R. W. Guldemont, fabrikant te Katwijk, directeur; H. Dieters Jz., industrieel te Groningen; Mr. J. H. D. Kraeutler, alhier; Mr. F. van Bredehoff de Vicq van Oosthuizer, kantonrechter te Purmerend, en Mr. J. Dermout te Scheveningen.

— Aandeelhouders van het „Hôtel Garni" te Scheveningen, hebben besloten tot vergrooting van het hôtel door het opbouwen van een verdieping, waardoor er ongeveer 90 kamers meer zullen komen. In verband hiermede werd besloten, het kapitaal met f 200.000 te vergrooten en daarvan voorloopig f 150.000 uit te geven.

Amsterdam. De stads-horlogemaker, de maker van de klok in den toren van het Paleis op den Dam, de heer Addicks, hoopt 7 October zijn 80n verjaardag te vieren.

Uit verschillende deelen des lands heeft zich een commissie gevormd, om den ouden heer een blijk van waardeering te geven. Leden van het eere-comité zijn o. a. Dr. P. J. H. Cuypers, Roermond, Dr. F. Kaiser, Leiden en 23 anderen; de commissie voor het huldeblijk telt 41 leden, met den heer K. H. Kolkmeyer, president der Chr. Huygensvereeniging, als voorzitter. Het voornemen bestaat den heer Addicks o. a. zijn portret, door Krabbé geschilderd, aan te bieden.

Haarlem. Aan de School voor Kunstnijverheid zullen Maandag 4 September de lessen worden hervat.

Het is een verblijdend teeken dat genoemde inrichting meer en meer wordt bezocht, en voornamelijk door hen die met het ernstige voornemen bezield zijn om door middel van het aldaar geleerde zich eene positie te veroveren.

Ongeveer 140 leerlingen dames en jongelieden zullen bij hervatten der daglessen weder tegenwoordig zijn, terwijl de leerlingen die in October uitsluitend den avondcursus zullen volgen nog niet werden ingeschreven.

De groote toevloed van leerlingen, die niet alleen uit Haarlem de school bezoeken, doch ook uit andere plaatsen van ons land komen om van het onderwijs gebruik te maken, is niet alleen het gevolg der degelijke organisatie van de Haarlemsche School doch is ook voor een groot deel toe te schrijven aan de ontwikkeling der versierende kunsten en der kunstambachten die zich van lieverlede ook in ons land openbaart.

De toegepaste kunst die zoo langen tijd verwaarloosd werd, begint thans ook in onze samenleving door te dringen. Zij toch strekt zich uit op de voorwerpen van dagelijksch gebruik en op al hetgeen ons omringt.

Daar zij op beginselen berust die het streven bevorderen om de gelijkheid van materiaal, soliditeit in de bewerking met schoonheid van vorm en kleur te vereenigen en door deze factoren de waarde van de producten der handwerksnijverheid wordt verhoogd, is het zeker geene overvloedige weelde waarnaar zij streeft, doch het is een economisch vraagstuk dat door haren invloed wordt opgelost. Deze invloed doet zich dan ook onder de breede scharen der bevolking gevoelen, daar de toegepaste kunst niet alleen toewijding en liefde voor den arbeid kweekt, doch bovendien leven en beweging in ons industrieel leven brengt, daardoor aan vele handen werk geeft, en nieuwe bronnen van inkomsten voor de bevolking opent.

De vraag naar leerlingen, die met goed gevolg den vijfjarigen cursus hebben doorloopen, neemt steeds toe, wel een bewijs dat de practische richting van de Haarlemsche School de leerlingen een goed onderkomen in de werkplaats waarborgt.

— Te Frankfort a/M. heeft men de ontwerpen klaar voor een nieuwen stedelijken schouwburg, die twee millioen mark zal kosten en in drie jaar klaar moet zijn. De ontwerper is de Berlijnsche architect Heinrich Seeling, die reeds meer schouwburgen, o. a. het Neue Theater te Berlijn heeft gebouwd.

Het tooneel wordt gebouwd voor intiemer en grooter tooneelspel, ook voor „Spieloper". De zaal zal 1150 plaatsen bevatten.

— Aflevering 8 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

Gooiland. Een geognostische biologische studie, door C. J. Koning. — De vorderingen der ethertelegrafie, door Dr. L. Bleekrode. — Mierenplanten, door Dr. H. J. Calkoen. — Een en ander over merkwaardige kometen, naar W. T. Lynn. — Koraaldieren en koraalriffen, door Dr. A. J. C. Snijders. — Beschrijving van eenige instrumenten, in gebruik bij de Siboga-expeditie, onder leiding van Prof. Max Weber, door Hoorens van Heyningen. — Het jubileum der Royal Institution of Great Britain, door Dr. L. Bleekrode. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie. — Boekaankondiging. — Korte mededeeling.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

benoemd tot ingenieur 2e kl. J. Homan van der Heide, thans ingenieur 3e kl.

— Bij kon. besluit is de heer J. C. S. Schokking, scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur, met ingang van 1 Oct. a. s., benoemd tot adspirant-ingenieur der marine.

— De heer J. Bolt, adjunct-directeur der gasfabriek te Zaandam, is benoemd tot hoofdinspecteur bij de gasfabriek te Amsterdam.

— Bij kon. besluit zijn, met ingang van 1 Sept., benoemd tot directeur der Rijksschool voor kunstnijverheid de heer J. W. H. Berden, thans leeraar aan genoemde school, en tot leeraar bij de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers en bij de Rijksschool voor kunstnijverheid de heer W. Kromhout Cz.

— Bij kon. besluit is H. A. Ridderikhoff benoemd tot bureelambtenaar der 3e kl. van den Rijkswaterstaat.

— B. en W. van Groningen hebben tot eerste machinist bij het openbaar slachthuis benoemd H. Zuidema, thans leeraar in het machine-bankwerken aan de ambachtsschool aldaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Practisch bouwk. opzichter, voor ongeveer 5 maanden, niet beneden de 28 jaar en ongehuwd. Salaris *f* 75 per maand. Adres lett. L. B., Bureau dezes. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Bekwaam bouwk. teekenaar te 's-Gravenhage. Salaris naar bekwaamheid. Br. lett. G. H., Bureau dezes. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Twee bekwame opzichters-teekenaars, aanvankelijk voor vlot teekenwerk. Adres Bureau der gemeentewerken te 's-Gravenhage. (*Zie advert. in dit no.*)

— Adjunct-directeur aan de gasfabriek te Zaandam. Jaarwedde *f* 800 à *f* 1000. Adres op zegel vóór 1 September aan den Burgemeester.

— Bouwkundig opzichter-teekenaar. Adres met opgaaf van refer, onderdom, religie enz, letter C G 903, *Nieuws van den Dag*.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Bekwaam bouwk. opzichter, leeftijd 25 jaren, ged. de laatste jaren op groote werken werkzaam geweest, zag zich gaarne geplaatst. Adres letters A D, Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*) (2)

Informatiepureau Technische Vakvereeniging, Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1. Bouwk Opz.-Teekenaar, leeft. 25 j. ong. sal. *f* 70 à 80 p. m
2. Onderbaas-opzichter, 45 „ „ *f* 20 per week.

Gevraagd
bij de GEMEENTEWERKEN van **'s-Gravenhage:**
2 Bekwame
Opzichters-Teekenaar,
aanvankelijk voor **vlot Teekenwerk.**
Aanbiedingen *schriftelijk*, met opgave van opleiding, waar gewerkt, en verlangd Salaris, aan het Bureau der GEMEENTEWERKEN.

GEBR. VAN DER VLIET
IJzerhandelaars te Amsterdam.
Staal-, Plaat-, Band-, Hoek en T-IJzer enz.
Stalen Balken in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. Böhler & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer.
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM,** Filiaal: **36 Rokin.**
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

„ANTI-STONE". Beste en goedk. **Reägens** tegen Ketelsteen in Stoomketels.
Groote Kolenbesparing.
VANE & Co., Atlasworks, Amsterdam.

Asphaltfabriek WIJHE.
Voorheen MEIJJES & BOSCH.
***Leggen:* HOUTCEMENTDAKEN, MASTIKDAKEN, ASPHALTDAKEN** en **ASPHALTVLOEREN.**
***Fabriceeren:* ASPHALTDAKPAPIER, HOUTCEMENT, ISOLEERPLATEN, CARBOLINEUM, enz.**
Directe levering. Prima referentiën. Concurreerende prijzen. Veeljarige garantie.

Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

LANDSGEBOUWEN.

AANBESTEDING.

Op ***Woensdag 20 September 1899,*** des voormiddags ten 11 ure, zal, onder nadere goedkeuring van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, aan het gebouw van het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid, worden aanbesteed:

Het verbeteren en uitbreiden van de bliksemafleiders op het gebouw van het Departement van Justitie te 's-Gravenhage.

(Raming f 3920.)

Het bestek No. 55 ligt na 6 September 1899 ter lezing aan het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid; aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Fluweelen Burgwal No. 16 te 's-Gravenhage; aan dat van het Provinciaal Bestuur van Zuidholland, en is voorts op franco aanvrage, tegen betaling der aan den voet van het bestek vermelde kosten, te bekomen bij de firma GEBROEDERS VAN CLEEF, Spui No. 28*a* te 's-Gravenhage, en, door hare tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij voornoemden Rijksbouwmeester, Fluweelen Burgwal 16, te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op 13 September 1899, des voormiddags ten 9 ure.

's-Gravenhage, 22 Augustus 1899.

AANBESTEDING.

Op **Zaterdag 2 Sept. 1899,** des namiddags 3 uur, zal door de architecten A. W. WEISSMAN en P. H. VAN NIFTRIK, namens den Heer M. VERDONCK te *Hees*, in het Hotel *„de Gouden Leeuw"*, Hezelstraat 60 te *Nijmegen*, worden aanbesteed:

Het bouwen van 3 nieuwe Villa's en het verbouwen van 1 bestaande Villa aan de Voorstadslaan te HEES.

Bestek en teekeningen zijn te verkrijgen à *f* 2 per stel bij THIEME'S Boekhandel te *Nijmegen* van 23 Aug. af.

Inlichtingen worden gegeven door genoemde architecten ten hunnen kantore Plantage Parklaan 4 te *Amsterdam*, en een 30n Augs. des morgens ten 11 uur ter plaatse.

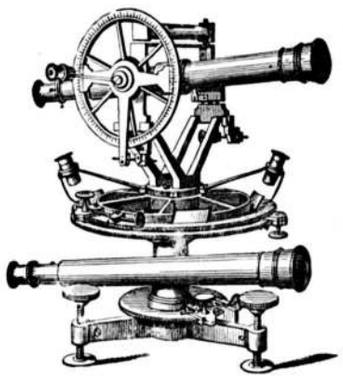

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN, voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerde **Peilschalen.**

WEEGWERKTUIGEN.

VAN RIJN & Co., *ROTTERDAM.* *Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.*

SPIEGEL- en VERSTERGLAS. Glasverzilvering voor de ***grootste maten.***

Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

ROLLUIKEN

van ***hout*** en van ***staal***, in verschillende ***constructiën.*** Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij ***W. H. M. SCHOLTE,*** Fabrikant, Prinsengracht 516, AMSTERDAM.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag den 29 Augustus 1899,*** des namiddags te 2 uur *(locale tijd)*, zal in het Spaarbankgebouw a/d. Ridderstraat No. 15, te *Nijmegen*

Publiek worden aanbesteed:

Het bouwen van een KANTOORGEBOUW met CONCIERGEWONING a/d. Houtmarkt aldaar.

Bestekken en teekeningen zijn van den 19 Augustus 1899 af, tegen betaling van **f 1.50** per exemplaar te verkrijgen bij den Concierge van genoemd Spaarbankgebouw.

Inlichtingen verstrekt de Architect J. KNOOPS Jr., 3e Walstraat No. 1.

Aanwijzing op 't terrein den 29 Augustus a. s., voormiddags te 11 uur *(locale tijd)*.

Heeren Huiseigenaren! Attentie.

BROWNINGS SOLUTION is een permanent afdoend middel tegen vochtige Muren. Proef van bewerking en uitkomst, tot de grootste bevrediging van bekende deskundigen voorhanden en voor ieder belangstellende zichtbaar bij J. VAN STRAALEN, handel in Chemicaliën en Verfwaren, *Visschersdijk* 30, *Den Haag*. Eenig agent van de **Indestructible paint Company Ltd**, voor Nederland en Koloniën.

1 Liter proefblik, voldoende voor 4 M², met gebruiksaanwijzing tegen rembours franco door geheel Nederland à *f* 2.30.

5 Liter proefblik à *f* 2.20 per Liter.

H. P. DEN BOER,

Wollenfoppenstraat **37,**

ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden en Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

A. P. SCHOTEL G^Sr.

DORDRECHT.

Stoommarmerzagerij Steenhouwerij.

Steen- en Marmerhandel.

MOLIJN -- Gouda.

Rietplanken.

FLUATEN,

tegen verweering van alle STEENSOORTEN en MORTELS.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 35. ZATERDAG, 2 September 1899.

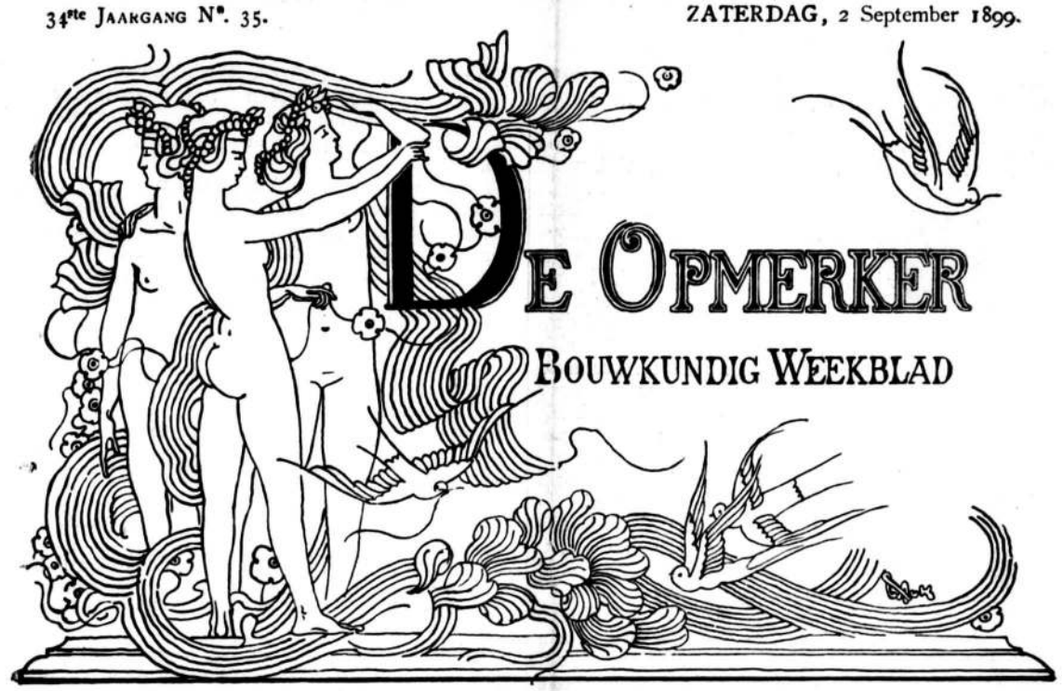

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar, bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

HOUTSNIJKUNST.

In de vijftiende eeuw zien wij in noordelijk Europa overal de houtsnijkunst met ijver beoefenen. Deze uiting der Laat-Middeleeuwsche kunst is niet aan een bepaalde streek gebonden. Altaren, met reliefs versierd, vinden wij bv. in de kerk te Gheel in Vlaanderen, in de St. Nicolaaskerk te Kalkar, in de St. Mariakerk te Lübeck, in de kerk van St. Wolfgang in Opper-Oostenrijk.

Onder de Zuid-Duitsche altaren is dat van 1496 in de kloosterkerk te Blaubeuren een der fraaiste. De opvatting is nog volkomen Gothisch. In het midden is de kroning van Maria verbeeld, op de luiken de aanbidding der herders en der H. Drie Koningen. Vooral in het ornement bleef de Gothische traditie vastgehouden, doch de onbekende maker van dit kunstwerk moet de natuur goed bestudeerd hebben, wat vooral blijkt uit de aangezichten der figuren en uit de stoffeering der achtergronden.

Andere werken in dezen geest zijn het altaar der St. Kiliaanskerk te Heilbronn, van 1498, dat in de St. Jacobskerk te Rothenburg aan de Tauber van 1466, en dat in de St. Mariakerk te Creglingen in Wurtemberg. De vervaardiger van dit laatste werk heeft blijkbaar zijn modellen uit zijn onmiddellijke omgeving gekozen. Het was hem meer om waarheid dan om schoonheid te doen.

Bijzonder fraai zijn de beelden van Christus, Maria en de Apostelen, in 1496 door een onbekend meester voor de kerk te Blutenburg gemaakt, doch thans in het Nationaal Museum te München. Ook Michael Pacher, een Tiroler, had destijds als houtsnijder een grooten naam. Zijn werkzaamheid valt tusschen 1467 en 1498. Als zijn meesterstukken gelden de altaarversieringen te Gries en te St. Wolfgang. Het middenvak wordt hier telkens ingenomen door de kroning van Maria. De figuren onderscheiden zich door sierlijkheid en waardigheid; de plooien der gewaden zijn met zorg naar de werkelijkheid weergegeven. In een Mariabeeld van een altaar van Bozen afkomstig, doch thans in het Nationaal Museum te München, herkent men zijn manier.

Bij deze werken zijn rijke Laat-Gothische motieven nog in de omlijstingen gebruikt, ofschoon zij de stijve vormen der vroegere Middeleeuwsche plastiek in de figuren niet meer vertoonen. Niet slechts in Zuid-Duitschland, maar ook in het noorden valt duidelijk waar te nemen, hoe de studie der natuur tot een vrijere opvatting leidde.

Een zeer rijke schepping is het altaar in de Bergervaarderskapel van de St. Mariakerk te Lübeck. De verschillende tafereelen uit het leven der H. Maagd, in hoog relief behandeld, zijn zóó van het werkelijk leven afgezien, dat zij de beste Vlaamsche schilderijen in herinnering brengen. Een Nederlander schijnt dan ook de maker te zijn geweest.

Een ander Nederlander sneed niet minder voortreffelijk het altaar, dat vroeger in de kloosterkerk te Bordesholm aanwezig was en nu de domkerk te Sleeswijk versiert. Hans Bruggeman werkte er aan van 1515—1521. De compositie bevat niet minder dan 385 beelden, voor het meerendeel over twintig groepen verdeeld. De houdingen der figuren zijn vol verscheidenheid, de kleeding is naar die des tijds gevolgd, terwijl vooral de behandeling van het naakt geprezen dient te worden.

Aan dit kunstwerk herinnert het altaar in de kerk te Vreden in Westfalen, vooral belangrijk wegens de nog zeer goed bewaarde beschildering. Het altaar te Sleeswijk daarentegen schijnt van den aanvang af niet op polychromie berekend te zijn geweest.

Merkwaardig zijn ook de altaren, die zich in de St. Nicolaaskerk te Kalkar bevinden en die, door wie te Kleef vertoeft, gemakkelijk kunnen bezichtigd worden. Een daarvan draagt nog geheel een Gothisch

karakter. Maar de drie andere, uit het laatst der vijftiende eeuw, hebben figuren, die, ofschoon ook in een Gothische omlijsting geplaatst, even natuurlijk behandeld zijn als die der toenmalige Vlaamsche schilders. Het eerste altaar, aan de H. Anna gewijd, werd in 1490 door Dirk Bogaert, een Nederlander, voltooid; de voornaamste groep, de H. Anna met Maria en het kind Jezus, is geheel naar het werkelijk leven gevolgd.

Het altaar der zeven vreugden van Maria is het werk van een zekeren meester Arend, die geruimen tijd te Zwolle vertoefd heeft en dus ook een Nederlander zal geweest zijn. Dit werk onderscheidt zich door de virtuositeit der techniek. Niet minder fraai is het beeldhouwwerk van het hoofdaltaar, dat door zekeren meester Lodewijk in 1500 werd voltooid. De lijdensgeschiedenis heeft den kunstenaar de stof geleverd en is met zooveel vrijheid behandeld, dat de moeilijkheden, die het materiaal met zich bracht, als spelende overwonnen zijn. De figuren dezer drie altaren zijn nimmer beschilderd geweest. Een ongemeen rijk werk is het altaar der zeven weeën van Maria, in 1522 voltooid door Hendrik Douwerman. Vooral de groepeering is hier uitmuntend.

De scheppingen dezer Nederlanders, in de kerk van een kleine en weinig bezochte stad verborgen, zijn slechts aan enkelen bekend, ofschoon zij meesterstukken in den volsten zin des woords mogen heeten. Daarentegen is Veit Stosz, hun tijdgenoot, die voornamelijk te Neurenberg gewerkt heeft, al van ouds beroemd.

Deze houtsnijder, omstreeks 1450 te Neurenberg geboren, ging als jongmensch naar Krakau, waar hij het hoogaltaar der Lieve-Vrouwekerk vervaardigde. Dit werk toont den kunstenaar nog geheel van de Gothische tradities doordrongen; vooral komt dit uit in de scherpe, stijve plooien, die hij aan de gewaden en draperieën heeft gegeven.

In 1496 te Neurenberg teruggekeerd, kreeg hij talrijke bestellingen. Als zijn voornaamste werk geldt de zoogenaamde „rozenkrans' in de St Laurenskerk te Neurenberg. Hier is de H. Maagd, vergezeld van den engel Gabriël, die haar het „Wees gegroet" toeroept, levensgroot voorgesteld, omgeven door een krans van rozen, die met zeven medaillons, de vreugden van Maria, versierd is. Geheel bovenaan is God de Vader geplaatst, terwijl engelen in de meest verschillende houdingen de hoofdfiguren omgeven. Het geheel is aan het gewelf van het koor der kerk opgehangen. Onderaan den krans ziet men de slang met den appel, als zinnebeeld van de erfzonde.

Boven het altaar der St. Sebaldskerk maakte Stosz een kolossalen Christus aan het kruis, die uitmunt door de wijze, waarop de diepe smart van den Lijder is weergegeven.

Veit Stosz is in 1533 gestorven, nadat hij reeds vroeger blind was geworden. Zijn tijdgenooten hadden veel waardeering voor zijn talent, doch laakten zijn twistzieken aard.

De beeldhouwers van dezen tijd stelden den gekruisten Christus, met Maria en Johannes naast zich, ontelbare malen voor. Dikwijls zijn deze groepen slechts het werk van bekwame handwerkslieden, wien het aan eigenlijk talent ontbrak. Maar soms hebben ook meesters van den eersten rang als vervaardigers van dergelijk werk hun gaven tentoongespreid, bijvoorbeeld de onbekende kunstenaar, die de klagende Maria, nu in het Germaansche museum te Neurenberg, beitelde. Dit beeld is het eenige, dat van de groep is overgebleven.

De Duitsche kunstenaars hadden zich, zoolang de 15e eeuw duurde, slechts ten deele van de tot conventie geworden tradities der Gothiek kunnen losmaken. Wel trachtten zij, door een ijverige studie der hen omringende werkelijkheid, natuurlijker te worden, doch die pogingen gelukten slechts betrekkelijk zelden.

Toen de 16e eeuw aanbrak, werden zij met de Italiaansche werken bekend. Doch hoeveel bewondering zij daarvoor mochten gevoelen, tot volledige navolging dier scheppingen kwamen zij niet. Alleen enkele ornementeele motieven der Renaissance werden overgenomen, doch veranderd op een wijze, die het Duitsche karakter duidelijk doet uitkomen.

Augsburg was destijds de stad, die den grootsten handel op Italië dreef. Daar vestigde zich in 1486 Erhard Ratdolt, een boekdrukker, die langen tijd in Italië vertoefd had en die de ornementen der Renaissance bij zijn drukwerk gebruikte.

Weldra werd dat voorbeeld gevolgd en werd Augsburg de stad, waar talrijke prachtwerken, met houtsneeprenten verlucht, het licht zagen. Vooral Johann Schönsperger had als uitgever grooten naam. Kunstenaars als Leonhardt Beck en Daniël Hopfer maakten voor hem teekeningen, die door Jost Dienecker in hout werden gesneden. Hopfer was in de eerste plaats ornemanist; zijn groote vindingrijkheid blijkt uit de randlijsten, door hem ontworpen.

De houtsnijkunst was inmiddels tot volledige ontwikkeling gekomen. Wel noodzaakten de eigenaardigheden der techniek nog altijd tot het maken van breede omtreklijnen, tot het aanbrengen van slechts enkele schaduwen en tot het vermijden van tusschentinten, maar juist die breedheid van behandeling gaf aan de prenten een karakteristiek aanzien en bracht haar in overeenstemming met de forsche letters, die toen door de boekdrukkers werden gebruikt. Tekst en verluchting stonden met elkaar in de schoonste harmonie.

De eigenlijke plaatsnijderskunst moet hier echter buiten beschouwing blijven. In de Zuidelijke Nederlanden deed de Renaissance spoedig haar invloed op de houtsnijders gelden. Voorbeelden daarvan zijn de schoorsteenbetimmering van 1529 in het Paleis van Justitie te Brugge en de prachtige eikenhouten deurpaneelen van 1531 in het raadhuis te Oudenaarden. Guyot de Beaugrand. Lancelot Blondeel en Paulus van Schelden zijn de vervaardigers. Nog in 1556 blijft Cornelis de Vriendt, die het eikenhouten portaal in de St. Pieterskerk te Leuven maakte, aan hun stijl getrouw.

Het oudste werk van dien aard in de Noordelijke Nederlanden is de koorafsluiting in de St. Vituskerk te Naarden, van 1531. Denzelfden stijl, doch fijner, vertoonen de balustrades, die Damiaan Hendriks in 1535 voor de St. Bavokerk te Haarlem maakte. Van 1538—1542 werkte Jan Terwen aan de beroemde koorgestoelten in de Lieve Vrouwekerk te Dordrecht, tusschen 1542 en 1572 werd het niet minder vermaarde koorhek in de St. Gommaruskerk te Enkhuizen voltooid.

Een eigenaardigheid dezer Nederlandsche werken is, dat zij haast uitsluitend ornementaal zijn. Aan de afwezigheid van groote figuurlijke voorstellingen, waardoor zij in den tijd der beeldstormerij geen aanstoot gaven, danken zij ongetwijfeld hun behoud.

Hoe voortreffelijk de Nederlandsche meesters van dien tijd echter ook figuren wisten te snijden, bewijzen de al te zeldzame proeven hunner kunst, die in openbare verzamlingen worden bewaard.

HET INVALIDENHUIS TE PARIJS.

Ieder, die te Parijs geweest is, kent het Invalidenhotel. Maar die kennis bepaalt zich tot een zeer klein

gedeelte van het gebouw, want haast niemand gaat verder dan de koepel en de daaraansluitende kerk.

Men is geneigd zich het reusachtige monument voor te stellen als gevuld met oude snorrebaarden, die daar hun laatste levensdagen slijten. Toen in 1889 de Esplanade, die zich vóór het paleis uitstrekt, door de tentoonstelling was ingenomen, dachten velen, dat die kermisdrukte voor de oudjes bijzonder hinderlijk moest zijn. Evenwel..... er zijn haast geen invaliden meer in het hotel; hun aantal bepaalt zich tot een honderd vijftig, die in een vleugel, naar den boulevard des Invalides gekeerd, gehuisvest zijn.

Lodewijk XIV gelastte in 1670 den bouw, naar plannen van Libéral Bruant. Toen het gesticht in 1675 gereed kwam, konden er 6000 invaliden in worden opgenomen. Het paleis staat aan de zuidzijde van de Seine, met zijn voornaamsten gevel juist op het noorden. Die gevel is 196 M. lang en bezit drie verdiepingen. De middenpartij bestaat uit een grooten boog, die door Jonische pilasters wordt gedragen. In dien boog ziet men Lodewijk XIV te paard, met de zittende figuren van de Gerechtigheid en de Voorzichtigheid naast zich. Deze middenpartij hangt misschien wat erg los samen met den gevel, maar zij is zeer oorspronkelijk gedacht. De groote boog vervangt op gelukkige wijze het fronton, dat de 17e-eeuwsche architecten in zulke gevallen plachten aan te brengen. Het risaliet springt niet met rechte hoeken uit den gevel, doch de overgang geschiedt door kwartcirkels. Deze toepassing van gebogen lijnen in den plattegrond is een echt Barok-motief, maar het effect mag uitmuntend genoemd worden.

Het hooge dak van het gebouw, met het attiek daaronder, geeft aan het geheel een typisch Fransch cachet. Libéral Bruant heeft, behalve aan de middenpartij, nergens pilasters gebruikt, doch voor de verdeeling der gevels alleen fijne bossages aangewend. Het ontwerp kreeg daardoor eenvoud en rust; de soberheid was wel in overeenstemming met het doel, dat bij de stichting beoogd werd. Boven de lijst zijn oeuils-de-boeuf geplaatst, die op zeer verschillende wijze geornerd, veel tot verlevendiging van het dak bijdragen.

Als men de hoofdingang binnengaat komt men op een binnenplaats, die 100 M. breed en 65 M. diep is. Naar Italiaanschen trant wordt zij door galerijen omgeven. Ook hier is de architectuur bijzonder streng. Alles, wat aan versiering zou kunnen doen denken, bleef weg. De arcades bestaan uit archivolten, die op imposten rusten. Zelfs de sluitsteenen der archivolten zijn niet afzonderlijk aangeduid. Alleen de zuidzijde, waar zich de kerk van den H. Lodewijk bevindt, is rijker behandeld. Hier zijn Jonische en Korinthische gekoppelde zuilen geordonneerd, met een versierd fronton daarboven. Het plein maakt een grootschen indruk; vier kleinere bevinden zich aan wederzijden er naast.

Op de muren der galerijen zijn fresco's geschilderd, die geen groote kunstwaarde hebben, doch die, daar zij tafereelen uit de Fransche krijgsgeschiedenis verbeelden, altijd belangstellende beschouwers hebben. De fresco's, die uit het midden dezer eeuw dagteekenen, zijn ondertusschen in geen al te besten toestand.

De kerk van den H. Lodewijk bestaat uit drie beuken, waarvan de middenste een aanzienlijke breedte heeft. Boven de zijbeuken zijn galerijen aanwezig. Een reusachtige Korinthische pilasterorde scheidt de traveeën. Boven de kroonlijst zijn veroverde vlaggen vastgemaakt, zooals men die ook in de groote zaal van het paleis te Amsterdam ziet. Maar, ofschoon ook door het tongewelf een vergelijking met Van Campens schepping zich opdringt, zij valt niet ten voordeele van den Franschen tijdgenoot uit.

In de vier hoeken van de groote binnenplaats liggen de breede trappen, die naar de verdiepingen voeren. De groote zalen dienen niet meer voor hare oorspronkelijke bestemming. Zij bevatten ten deele de verzamelingen van het „Musée d'artillerie", waar zooveel merkwaardigs te zien is, en dat zoo zelden door vreemdelingen wordt bezocht. Opmerking verdient de zoogenaamde „salle du conseil", om haar goede verhoudingen. Zij is met portretten versierd; dat van Napoleon, door Ingres, geldt voor het beste. De zalen, waar de wapenverzameling thans berust, waren voorheen de eetzalen. De vroegere slaapzalen zijn thans ongebruikt.

Het meest bekende gedeelte van het Invalidenhotel is de koepel, het meesterstuk van Jules Hardouin Mansard. Slechts weinige bezoekers zijn er zich van bewust, dat deze koepel eigenlijk slechts een hors-d'-oeuvre is. De kerk van den H. Lodewijk bleek te klein, en aan Mansard werd opgedragen haar te vergrooten. Hij maakte van de gelegenheid gebruik om haar, naar Italiaanschen trant, van een koepel te voorzien. Onze lezers hebben zeker allen dien koepel hetzij in werkelijkheid, hetzij in afbeelding gezien. Zij herinneren zich de bevallige koepellijn, die aan zoo menig Parijsch stadsgezicht een eigenaardig karakter geeft.

De koepel verdient den lof, die hem algemeen gegeven wordt ten volle, maar toch zal de onpartijdige beoordeelaar moeten erkennen, dat het geheel zich, van de Place Vauban gezien, niet op zijn gunstigst vertoont. De armen van het Grieksche kruis, dat den plattegrond vormt, doen zich daar al te kort voor en vormen geen voldoende basis voor den eigenlijken koepel.

Evenwel van binnen is de harmonie des te treffender. Het is een gelukkige gedachte geweest het graf van Napoleon onder den vloer te maken. Daardoor bleef het effect van het interieur ongeschonden.

EEN TENTOONSTELLING.

Met den ochtendtrein was ik te Amsterdam gekomen. Langs het snikhete Damrak was ik op den Dam aangeland en zoo in de Kalverstraat, waar althans wat schaduw werd gevonden.

Een man deelde daar reclamepapiertjes rond; ook mij duwde hij een in de handen en ik zag een aanprijzing van..... de tentoonstelling van Rodin in Arti et Amicitiae. Deze zeker niet alledaagsche reclame miste op mij haar uitwerking niet, en ik wandelde naar het Spui, om met de kunst van den grooten Franschman kennis te maken.

Boven het portiekje wapperde een vlag, en aanplakbiljetten bewezen, dat hier de tentoonstelling gehouden werd. Een paar treedjes af, een jongetje voorbij, dat in een blauw uniformpje stond te gapen, een gang door, en ik kwam in een vreemd gemeubelde zaal, waar een heer aan een tafel zat te geeuwen. Van Rodin echter geen spoor. Het jongentje was mij achterna geloopen en beduidde mij, dat ik de trap moest opgaan.

Op die trap zag ik een paar houten bordjes, waarop een penseelschrijver enkele namen had aangebracht, waarschijnlijk om ze te vereeuwigen. Ik herinner mij nog den naam van Tetar van Elven. Ik gun dien man de onsterflijkheid op het houten bordje.

Zoo ging ik voort langs een hokje, waarin een juffrouw zat, die kaartjes verkocht en die, behalve een breikous, ook een brievenbus bij zich had, waarin gezegde kaartjes geworpen moesten worden.

De reclame had nog geen doel getroffen. Gedu-

rende mijn bezoek werd mijn rust door geen ander bezoeker gestoord.

En toen ik het hokje weer langs, de trap weer afging, had ik nog geen denkbeeld van Rodin's kunst gekregen.

Wel stonden in de bovenlichtzalen verscheidene gips-afgietsels, wel zag ik op den vloer penteekeningen tegen de lambriseering in lijstjes achter glas opgesteld, wel was een tafel met fotografieën bedekt, maar ik kreeg geen indruk van den meester, zooals ik verwacht had.

Toch is Rodin ontegenzeglijk een bekwaam beeldhouwer, al zou ik hem niet, zooals sommigen, met Donatello en Michelangelo op één lijn willen stellen. Maar al die fragmenten, op primitieve voetstukken onder het brutale bovenlicht opgesteld, toonden volstrekt niet wat Rodin wel kan.

De „bourgeois de Calais" moet een mooie groep wezen. Welken indruk krijgt men daarvan echter, als men niets dan de koppen op een laag getimmerte ziet staan? Het pleit niet voor Rodin, dat hij in zulk een tentoonstelling heeft toegestemd. En ook het overige was bijzonder fragmentarisch.

Men meent tegenwoordig slechts dan nog aan de beeldhouwkunst recht van bestaan te moeten gunnen, als zij zich in dienst der bouwkunst wil stellen. Men wijst er dan op, dat in den tijd der Grieken, in de Middeleeuwen en in de periode der Renaissance geen beeldhouwkunst denkbaar was zonder bouwkunst.

Maar het schijnt, dat in die hooggeroemde tijdperken men de beeldhouwkunst minder waardeerde dan thans. Want de beroemde fries van het Parthenon had, op haar oorspronkelijke plaats, zoo goed als geen licht; de meest vermaarde Grieksche beelden stonden in cella's, die geen enkel venster bezaten; veel plastische werken der Middeleeuwen waren zoo goed als onzichtbaar, en het ontbreekt ook niet aan werken der Renaissance, die zeer ongunstig geplaatst zijn.

Toch is de opstelling voor beeldhouwwerken alles. Zelfs het grootste meesterstuk moet, als het niet goed verlicht is, het door zijn maker bedoelde effect missen. Het goed opstellen van een plastisch werk vereischt veel smaak en overleg. Men kan er niet mede volstaan alles in bovenlichtzalen op te stellen. Heeft men geen vertrekken met hoog zijlicht beschikbaar, dan doet men beter geen tentoonstelling te houden.

Pas wanneer zij onder een goed licht staan, kan men beeldhouwwerken beoordeelen. Met Rodin's pleisterafgietsels was dit niet het geval, en daarom ben ik mistroostig weer op het Spui gekomen.

VOORHEEN EN THANS.

Een Engelsch blad schreef onlangs, dat, ofschoon de hoeveelheid geërfde kennis in onzen tijd verbazend is vermeerderd, ofschoon de toegepaste wetenschap zich zoo algemeen uitbreidt, het toch dwaas is te meenen, dat onze hersenen het winnen van die onzer voorvaderen. Onze moderne omgeving gaat het vormen van een groot oorspronkelijk intellect of scheppend talent tegen.

Het menschelijk brein werkt ontvangend en handelend. Alleen de ontvangende eigenschappen worden tegenwoordig aangekweekt. Zoo vormt men „algemeen" ontwikkelde menschen, maar een oorspronkelijk denker of iemand van beteekenis ontstaat niet op deze wijze. Hersenontwikkeling is een zaak van oefening en het voortdurend opnemen zonder verwerken leidt tot niets.

In de dagen der Ouden kon een jongmensch van 18 of 19 jaar alles wat men destijds van wiskunde wist gemakkelijk onder de knie krijgen, en zijn nog jong en frisch brein vervolgens aan zelfstandig onderzoek wijden.

Maar de tegenwoordige leerling moet ook algebra, gonio-, trigonometrie enz. leeren, en brengt het toch niet zoover, dat hij al deze vakken beheerscht.

Het scheppend denken wordt tegenwoordig verdoofd, verstompt, de leerling kan niets anders doen, dan zich een weg banen door de wildernis van boekenkennis, hem door zijn voorgangers achtergelaten.

Tot zoover de Engelsche schrijver, die erkent dat zijne beschouwingen niet opvroolijkend zijn. Gelukkig maar, dat niet ieder mensch noodzakelijk scheppend moet optreden, en dat men, in onzen tijd van examens, met loutere boekenkennis al een heel eind ver komt.

Doch er zijn vakken, waarbij scheppen een noodzakelijkheid is. In de eerste plaats mag daaronder wel genoemd worden de bouwkunst. Want terwijl de beoefenaars der andere beeldende kunsten althans in de natuur hunne voorbeelden vinden, de architect mist zulk een steun.

De bouwmeesters van vroegere eeuwen waren ontegenzeglijk veel minder van „geërfde kennis" voorzien dan die, welke onze tijdgenooten zijn. Als scheppers evenwel waren zij die nakomelingen verre de baas. De „wildernis van boekenkennis" was vroeger veel minder dicht dan thans. Ja het is zelfs de vraag, of zij niet eigenlijk pas in onze eeuw ontstaan is.

Wie zou willen beproeven die wildernis met hare voetangels en klemmen wat uit te dunnen, zou een vergeefsch werk doen. Want zij groeit onmiddellijk weer dicht. Laat ons de hedendaagsche architecten er dan niet al te hard over vallen, wanneer zij in e genlijke scheppende kracht te kort schieten.

TENTOONSTELLING VAN GAS- EN WATERLEIDINGARTIKELEN.

In den loop van deze maand, en wel van 9 tot 18 September wordt te Schiedam eene tentoonstelling gehouden van artikelen betreffende gas- en waterleiding voor industrieel en huishoudelijk gebruik. Het getal der inzendingen is zoo groot, dat de geheele beschikbare ruimte, zoowel in de zalen der Officiersvereeniging als de daarbijbehoorende tuin, wordt ingenomen en verscheiden aanvragen wegens gebrek aan plaats moesten worden afgewezen.

De expositie zal alles bevatten wat redelijkerwijze verwacht mag worden en vroeger op soortgelijke tentoonstellingen de aandacht trok; daarbij komt dat de Schiedamsche tentoonstelling volledíger zal zijn dan die, welke tot nu toe in ons vaderland werden gehouden. Verschillende fabrikanten hebben het voornemen een groot aantal gas- en watermotoren in te zenden en aan de tentoonstelling wordt eene afdeeling voor acetyleen toegevoegd.

De noodige feestelijkheden zullen niet ontbreken en de daarvoor benoemde commissie zorgt voor concerten, vuurwerk en illuminatie, terwijl de Vereeniging voor Gasfabrikanten en de Zuid-Hollandsche Vereeniging van Gasindustrieelen het voornemen hebben gedurende de tentoonstelling hunne vergaderingen te houden.

De plechtige opening geschiedt Zaterdag 9 September en de uitgever H. J. C. Roelants te Schiedam zorgt voor een uitvoerigen en geïllustreerden catalogus.

DE N.-Z.-KAPEL TE AMSTERDAM.

Omtrent het eigendomsrecht dezer in den laatsten tijd ook in ons blad veelbesproken kapel deelt de *N. Rott. Courant* het volgende mede.

Het voornemen om de Nieuwe-zijdskapel, van oudsher genaamd de Heilige Stede, van wege het Mirakel van het H. Sacrament in 1345, tot welks eer en gedachtenis de kapel gesticht werd, het voornemen om dit bouwkundig gedenkteeken te sloopen, bracht reeds geruimen tijd de geesten in beroering. Wie meenden, dat het door het bestuur der Ned. Herv. Gemeente genomen besluit om dat voornemen ook inderdaad te volvoeren, de quaestie feitelijk beëindigde en hen die hart hebben voor historie en traditie voor een verloren zaak plaatste, rekenden evenwel buiten een mogelijk veto van onze beschreven vaderen ten stadhuize. Op welke gronden ons gemeentebestuur zich wellicht tegen de sloping zal verzetten, kunnen wij niet met zekerheid zeggen. Bekend is evenwel, dat op het verzoek van het Kerkbestuur aan de Gemeente om met het oog op de a. s. sloping der kerk, het torentje te doen afbreken, door het gemeentebestuur nog niet beschikt is. De torens van een aantal kerken worden als het eigendom der gemeente beschouwd, hetgeen wel niet volgt uit de omstandigheid dat door de burgerlijke overheid het onderhoud dier torens en van de uurwerken bekostigd wordt, maar daarmede toch in verband wordt gebracht. Verder is verluid, dat B. en W. aanleiding hebben gevonden den stadsadvocaat in den arm te nemen, natuurlijk niet om hem te vragen of zij al dan niet tot afbraak van het torentje zullen overgaan, want wat in deze hun recht is, staat vast, maar met eene vraag van veel wijdere strekking, namelijk of niet behalve het torentje, heel de kerk met om- en bijbouw het eigendom is der gemeente. Mr. Kappeyne van de Coppello moet, dit is ook vrij zeker, deze vraag toestemmend hebben beantwoord. B. en W. vonden het echter raadzaam bovendien het advies in te winnen van Mr. M. I. Pijnappel, wiens meening tot heden niet ruchtbaar is geworden. Dat het hier een teere quaestie geldt, die niet zoo gemakkelijk valt uit te maken, blijkt wel uit de bedachtzaamheid waarmede B. en W. haar behandelen en de geheimzinnigheid die zij daarbij betrachten. De stukken op de zaak betrekkelijk, zijn geheim en de beslissing door den gemeenteraad te nemen over het eventueel voeren van een proces, zal in geheime zitting worden voorbereid.

Dit staat intusschen vast: om het torentje alléén gaat het niet! Trouwens, ieder begrijpt, dat het kerkbestuur van de voorgenomen sloping niet zou afzien, bij weigering der gemeente om eerst het torentje af te breken. Het kerkbestuur heeft bij het plan tot bouw eener nieuwe kapel ter zelfder plaatse, zelfs rekening gehouden met de mogelijkheid eener weigering van de overheid. Men zou den toren eenvoudig laten blijven!

Het gaat om den eigendom van toren en kerk beide. Een quaestie, waarvan de beslissing van buitengewone beteekenis is, niet alleen voor Amsterdam, maar voor heel het land.

Wij zullen ons in de juridische quaestie, die hier op den voorgrond treedt en waarvan eene beoordeeling buiten onze bevoegdheid ligt, niet mengen. Maar daarom mag het vraagstuk toch onze belangstelling wekken en zonder in 't minst te willen zinspelen op de motieven, door den stadsadvokaat in zijne memorie neergelegd, motieven, die wij niet kennen en waarvan wij ook niet weten of zij door Mr. Pijnappel worden gesteund, nemen we de vrijheid hier mede te deelen hoe de quaestie van het eigendomsrecht der N. Z. kapel en vele andere kerken, reeds vroeger ter sprake is gekomen. In de „Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom van Haarlem", dl. XII en XIII, komt eene uitvoerige studie voor van I. F. Vregt: „De Kerkelijke Goederen en de Staatsregeling van 1798", die onder de tegenwoordige omstandigheden zeer onze belangstelling heeft getrokken.

Met onze oude staatsinrichting viel in 1795 ook onze staatskerk en de veranderde toestand maakte eene andere regeling noodig met betrekking tot de kerkelijke goederen en fondsen, waarvan tot dien alleen de Hervormden het genot hadden. Uit schier eindelooze deliberaties ontsproot toen o. m. het 6e der Additioneele artikelen van de Staatsregeling van 1798, luidende als volgt; „Alle „kerkgebouwen en pastoriehuizen der voormaals heerschende kerk, voor zoover zij, door aanbouw uit de afzonderlijke kas der gemeente, geene bijzondere en wettige eigendommen zijn, worden overgelaten aan de beschikking van ieder plaatselijk bewind, om deswege tusschen alle kerkgenootschappen eenig vergelijk te treffen." Evenals elders in den lande had men, in verband met deze bepaling, ook te Amsterdam eene schikking te treffen over de verdeeling der kerken onder de verschillende gezindten. De Nederduitsch- en Waalsch-Hervormden trachtten de uitvoering van het artikel echter te verhinderen of te vertragen, intusschen hopende op een spoedige herziening der staatsregeling te hunnen voordeele, eene herziening die de wet zelve als noodzakelijk gebood in 1804. Hoe krachtig de Katholieken zich ook weerden, de Hervormden wisten door telkens hernieuwd uitstel van de Municipaliteit te verkrijgen, zich in het bezit van al hunne kerken te handhaven. Wat de na de reformatie gebouwde kerken betreft, erkenden zij wel, „dat zij op kosten van de stad gebouwd waren, maar deze was, wegens de toenmalige verhouding tusschen Kerk en Staat, bevoegd en verplicht tevens om in de behoefte van den heerschenden godsdienst te voorzien; niet bij wijze van voorschot of leening, zooals de stedelijke commissie wilde, maar als gift, zonder eenige voorwaarde aan het Herv. Genootschap in vollen eigendom geschonken. En wat de oude kerken betreft (de Oude- en Nieuwe Kerken, de St.-Olofs-kapel of Oude-Zijds- en de Nieuwe-Zijdskapel) zij waren nooit als nationale bezittingen behandeld.... Maar ook, afgezien van het eigendomsrecht, hadden toch in ieder geval de Hervormden recht op het gebruik van al die kerken." En hoewel de stedelijke commissie zich bleef beroepen op het 6e der Additioneele Artikelen, waarbij de kerken worden verklaard: „voor plaatselijk eigendom of liever voor eigendom van alle kerkgenootschappen te zamen genomen", de Hervormden gaven geen kamp en reeds in 1801 — dus nog 3 jaar vóór de constitutie het voorschreef — kwam de verwachte en door hen zoo dringend gewenschte omkeer. De nieuwe Staatsregeling maakte kort en goed een einde aan den strijd tusschen de Hervormden eenerzijds en de municipaliteit en de Katholieken anderzijds, door als art. 13 te decreteeren: „Ieder kerkgenootschap blijft onherroepelijk in het bezit van hetgeen, met den aanvang dezer eeuw, door hetzelve wierd bezeten."

En nu komt de quaestie, die misschien ook thans haar gewicht nog niet verloren heeft. Wij vinden haar opgeworpen in een adres der R.-K. Amsterdamsche Commissie, dd. 1 Februari 1802 aan den Staatsraad van het Bataafsch Gemeenebest, waarbij zij opkwam voor de R.-K. belangen en rechten. Wij stippen uit dat adres het volgende aan:

„Naar ons inzien hebben de stellers van dezen Artikel (13) zeer wijsselijk van het eigendomsrecht gezwegen, en aan de bezitters der kerken slegts het bezitrecht toegewezen; de Artikel immers zegt niet, dat ieder kerkgenootschap den Eigendom krijgt van hetgeen hetzelve met den aanvang dezer eeuw heeft

bezeten; neen, maar dat hetzelve onherroepelijk in het bezit er van zal blijven — er is toch een groot onderscheid tusschen den aart van Possessio (bezitting) en van Dominium (eigendom). De bezitting kan zelfs met kwade trouw plaats hebben, maar nimmer het eigendom." Aan wie dan het eigendom moet worden toegekend? Eigenlijk zou het antwoord moeten luiden: „alle de kerken, die vóór de Reformatie door onze Catholyke voorvaders gebouwd zijn, behooren privatievelijk tot ons kerkgenootschap; en die welke sedert de Reformatie uit stadskas zijn opgericht, behooren aan de Stad."

Adressanten wenschen zich echter te onderwerpen aan het inzicht van het vorig staatsbestuur, „waarbij alle de kerken en geannexeerde goederen eenig als een plaatselijk eigendom zijn te beschouwen; waarin dus alle kerkgenootschappen, naar het aantal hunner leden, hun belang en interesse hadden." De Katholieken vroegen slechts een billijke schadevergoeding van hen die de kerken gebruiken, waarop zij (de Kath.) recht kunnen doen gelden. „De tegenwoordige staatsregeling toch heeft niet herroepen, dat de eigendom der kerken enz. in de gezamenlijke gemeente berust."

De staatsraad heeft zich nimmer verwaardigd het adres te beantwoorden. Op praeadvies van den voorzitter werd het stuk in handen gesteld van den Raad tot de Bin. Zaken, die er echter het zwijgen toe deed. Ook latere pogingen door de katholieken in het werk gesteld, leidden tot geen gevolg.

Of de quaestie van „bezit" en „eigendom" ook thans nog van beteekenis is, in hoeverre bij kerken het bezit, na zus of zooveel jaren eigendom kan worden, of er na 1801 iets verder contractueel geregeld is, zoodat de wederzijdsche rechten van Gemeente en Herv. Kerk behoorlijk gewaarborgd zijn en ook of in het bovenstaande inderdaad wordt aangewezen het punt in geschil — het zijn vragen, aan wier beantwoording wij ons niet wagen.

Maar zeker zou het menigeen eene voldoening zijn te vernemen, dat de gemeente sterk genoeg staat om de uitvoering van het besluit tot slooping der Kapel te verhinderen en het daarheen te leiden, dat zij, op oordeelkundige wijze gerestaureerd en bevrijd van den èn de Kerk èn de Kalverstraat ontsierenden ombouw, als gedenkwaardig monument voor onze stad in wezen blijft.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs houdt Dinsdag 12 September vergadering in het Brongebouw te Haarlem. Blijkens den oproepingsbrief zullen voordrachten worden gehouden over:

a. de thans in uitvoering zijnde uitbreidingswerken van de gemeentelijke Amsterdamsche waterleiding te Leyduin, door het lid J. van Hasselt;

b. de electrische bewegingswerktuigen der nieuwe schutsluis te IJmuiden, door het lid F. C. Dufour, en

c. de electrische tram te Haarlem, door het lid L. M. Barnet Lyon.

Door de zorgen van de regelings- en feestcommissie zijn schikkingen getroffen tot veraangenaming van deze bijeenkomst en zullen, na afloop van het dejeuner excursies plaats hebben, als:

a. naar IJmuiden, ter bezichtiging van de electrische bewegingswerktuigen van de nieuwe schutsluis, de visscherhaven en de havenhoofden;

b. naar de werken van de Eerste Nederl. Electrische Trammaatschappij;

c. naar Leyduin, ter bezichtiging van de in uitvoering zijnde uitbreidingswerken van de gemeentelijke Amsterdamsche Waterleiding, en

d. naar een of meerdere fabrieken en werkplaatsen naar keuze

Voorts wordt den leden de gelegenheid aangeboden tot bezichtiging der tentoonstelling van de afgietsels van Hindoemonumenten op Midden-Java, en wordt het middagmaal des namiddags te 6 uren in het Brongebouw gehouden.

HAARLEM. De boekerij, verbonden aan het Museum van Kunstnijverheid, is 1 September weder voor het publiek geopend; zooals bekend is, kan men uit genoemde boekerij, boek- en plaatwerke n ontbieden die betrekking hebben op de kunstgeschiedenis van de meest verschillende tijdperken, alsook op het gebied der decoratieve kunsten en der kunstambachten. Deze boek- en plaatwerken worden kosteloos toegezonden; de aanvragers hebben alleen de onkosten der vracht heen en terug te voldoen, en zich aan de bepalingen van het reglement te houden.

Belangstellenden kunnen zich vervoegen tot den heer E. von Saher, te Haarlem, die kosteloos het prospectus der boekerij toezendt.

— Te Athene is onlangs een nieuwe schouwburg voltooid die zeer elegant en met alle comfort van de modernste vinding is ingericht. De feestelijke openiug zal met het begin van het seizoen door den Koning geschieden; men wacht nog slechts op zijn terugkeer uit het buitenland, en er is wel aanleiding om daarop te wachten, want de Koning heeft een behoorlijk aandeel gehad in den bouw. De geheele tooneelinrichting en de electrische verlichting zijn uit zijn privaatkas betaald en voor het vervolg heeft hij een aanzienlijk jaarlijksch subsidie toegezegd

Alles wordt geheel op Parijsche leest geschoeid en vooral het Théâtre Français wordt, ook wat de verhouding der kunstenaars betreft, tot model genomen. Het repertoire zal evenwel voornamelijk bestaan uit klassiek-Grieksche werken.

PERSONALIA.

— Bij den aanleg van staatsspoorwegen in Ned.-Indië is:

opgedragen de leiding van den aanleg der lijn Goebeng-Kalimas-oost aan den ingenieur 1e kl. W. de Jongh Dz., met standplaats te Soerabaja;

overgeplaatst van de lijn Batavia-Tangerang-Bantam naar de lijn Goebeng-Kalimas-oost, de bouwkundig ambtenaar 2e kl. F. K. A. van Bylevelt en de tijdelijke onder-opzichters 2e en 3e kl. H. Wisseling en K. Anthonijsz; van de lijn Kalisat-Banjoewangi naar de lijn Goebeng-Kalimas-oost, de tijdelijke opzichter 3e kl. J. Schuitemaker; van de lijn Batavia-Tengerang-Bantam naar de lijn Kalisat-Banjoewangi, de opzichter 1e kl. D. H. K. Mentel.

— Bij kon. besluit zijn benoemd:

in de orde van den Nederlandschen Leeuw:

tot ridder: J. A. Snijders Gzn., hoogleeraar te Delft; W. Marirs, kunstschilder te 's-Gravenhage; P. H. Kemper, hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat te Haarlem; D. Goedkoop, directeur der Nederlandsche Scheepsbouwmaatschappij te Amsterdam; E. D. Kits van Heijningen, lid van den Raad van Toezicht op de spoorwegdiensten te 's-Gravenhage; J. B. Roessingh van Iterson, hoofdingenieur bij de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij te Amsterdam;

in de orde van Oranje-Nassau:

tot officier: K. van Rijn, hoofdingenieur van den Provinc'alen Waterstaat te Utrecht; H. M. W. W. Staring, chef van de werkplaatsen van de Mij. tot exploitatie van Staatsspoorwegen te Tilburg; G. F. Schadd, chef der afdeeling „beweging" aan de Holl. IJzeren Spoorweg-maatschappij te Amsterdam; N. van Dissel, ingenieur voor het stoomwezen te Breda;

tot ridder: G. Henkes, kunstschilder te Voorburg; E. A. von Saher, directeur van de kunstnijverheidschool te Haarlem; M. J. Meihuizen, lid der firma Duintjer, Wilkens, Meihuizen en Co., aardappelmeel- en siroopfabrikanten te Wildervank; H. van Aubel, directeur der Koninklijke Nederlandsche papierfabriek te Maastricht; I. F. H. Roll, directeur der Maatschappij ter vervaardiging van gasmeters te Dordrecht; A. Mollink, directeur der briquettenfabriek firma Asselbergs en Co., te Bergen-op-Zoom.

De eere-medaille der orde van Oranje-Nassau is verleend:

in **goud** aan den hoofdopzichter der fortificatiën J. M. van der Wetering, bijgenaamd De Rooij; W. van Enst BJz., opzichter 1e kl. van den Rijkswaterstaat.

in **zilver** aan C. F. Hein, leeraar in het timmeren aan de ambachtsschool te Arnhem; G. Aalpoel, werkbaas bij het Groote en Voorstergasthuis te Deventer; J. Vlamink, brandgast te Breda; W. H. van Loon, oud-meesterknecht aan de drukkerij van „het Vaderland" te 's-Gravenhage; J. G. de Fuyk, klerk bij 's Rijks archief te Utrecht; F. J. Robert, goud- en zilversmidsgezel (monteur) te Utrecht; J. Kooreman Jz., waterbouwkundig ambtenaar bij de waterkeeringen van de calamiteuse Hoofdplaat- en Thomaespolders te Hoofdplaat; R. P. Göbel, werkzaam in de Koninklijke Utrechtsche fabriek van zilverwerken van A. Begeer te Utrecht; N. Vallentgoed, meesterknecht aan de Leidsche dekenfabriek te Leiden; R. Meenhorst, werkman in dienst bij de firma Heerkens, Schaepman en Co., azijn- en wasfabrikanten, te Zwolle; J. J. Siau, werktuigkundig teekenaar aan het marine-etablissement te Soerabaja.

— Aan den hoofdingenieur der telegrafie J. H. Collette is, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend onder dankbetuiging.

— Bij beschikking van den minister van waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: de civiel-ingenieur L. F. E. van Hoogenhuyze, te 's Gravenhage, bij de verbetering van het kanaal van Gent naar Terneuzen; de civiel-ingenieur W. Kamp, te Zwolle, bij de werken van het Noordzeekanaal; L. G. de Graaf, te Scherpenisse, bij de uitvoering van baggerwerk in de Boven-Merwede; D. Mantel te Enkhuizen bij het maken eener kapglooiing op het eiland Wieringen; J. Rietema te Delfzijl bij het bouwen van eene pachterswoning te Fiemel en J. J. van de Rotte bij de werken voor het op hoogte brengen der dijken van den Westzaner-, Zaandammer- en Grooten IJpolder.

— Tot directeur der gemeentelijke gasfabriek te Steenwijk is benoemd de heer H. Wieringa, tot voor kort directeur der geconcessionneerde — doch thans door de gemeente overgenomen gasfabriek.

— Tot inspecteur der gemeentegasfabrieken te Amsterdam is benoemd de heer Jos. J. L. van den Hove.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter-teekenaar, grondig bekend met den aanleg van tramwegen, bij de Dedemvaartsche Stoomtramwegmaatschappij. Adres den directeur te Avereest.

— Twee bekwame opzichters-teekenaars, aanvankelijk voor vlot teekenwerk. Adres Bureau der gemeentewerken te 's-Gravenhage. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Bekwaam teekenaar. Adres lett. M. Z. Bureau dezes (*Zie advert. in dit No.*).

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Een jongmensch, zelfstandig teekenaar en praktisch timmerman, goede referentiën, zag zich gaarne geplaatst te Rotterdam of elders. Adres no. 65, Bureau dezes. (1)

— Iemand, pract. en theor. ontwikkeld biedt zich aan als opzichter, teekenaar of onderbaas. Adres no. 357, Boekh. Joh. G. Stemler Cz., Amsterdam. (*Zie advert. in dit No.*).

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Bouwk. Opz.-Teekenaar, leeft. 25 j. ong. sal. f 70 à 80 p. m.
2. Onderbaas-opzichter, 45 „ „ f 20 per week.

ADVERTENTIEN.

Een Aannemer VRAAGT tegen *15 September* een bekwaam

Teekenaar (Bouwk.),

Zij, die geruimen tijd bij een Architect werkzaam zijn geweest genieten de voorkeur.

Brieven te zenden onder letters M. Z. aan het Bureau van dit Blad.

IEMAND, practisch en theoretisch ontwikkeld, *b. z. a.* a's:

Opzichter, Teekenaar, of Onderbaas.

Prima referentiën.

Br. fr. No. 357 Boekh JOH. G. STEMLER CZN, *Amsterdam.*

TE KOOP.

Édifices de Rome Moderne, 1e et 2e Parti, par P. PETAROUILLY, *Architecte*, met omschrijving, **f 65.**

RONDELET, **L'Art de Batir,** met omschrijving, **f 18.**

Etudes complètes d'ombres et de lavis f 6.

Te bezichtigen bij Firma P. J. ZANDVLIET, Oude Gracht b/d. Hamburgerbrug, *Utrecht*.

PHOTOLITHOGRAPHIE.

PHOTOZINCOGRAPHIE-

en Stéréotype-Inrichting

van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie,** bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures,** ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking worden op franco aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer.

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM,** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Wasehta'els, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Corns. GIPS Cornszoon, Dordrecht.

CREOSOTEEREN
BURNETTEEREN } **op strengste keur.**
KYANISEEREN
GEDEELTELIJKE CREOSOTEERING.

HOUTHANDEL — DWARSLIGGERS.

STOOMFABRIEKEN van

alle soorten **DAKPANNEN** en **VLOERBAKKEN, MACHINAAL geperste MOZAYK-** en effen **CEMENTTEGELS, CEMENT-** en **KUNSTZANDSTEEN, REGEN-, WEL-** en **BEERPUTTEN** van **CEMENTBETON** en **CEMENT IJZER** (systeem MONIER), **Riolen, Rietplanken enz. enz.**

HANDEL IN BOUWMATERIALEN.

A. OOSTHOEK & ZOON, Alfen a/d Rijn.

Sterk concurreerende prijzen direct op aanvraag. (2)

Groote voorraad. Monsters op aanvrage.

KON. NED. GROFSMEDERIJ,

LEIDEN.

Machine-, Stoomketel- en Constructiefabriek. Scheepsbouwwerf met Dwarshelling, lang 50 M. Stoombooten-, Bagger- en Spoorwegmateriaal. IJzer- en Kopergieterij. Zware en Lichte Smeewerken. Ankers, IJzeren en Stalen Kettingen met certificaat van Lloyd's en Bureau Veritas.

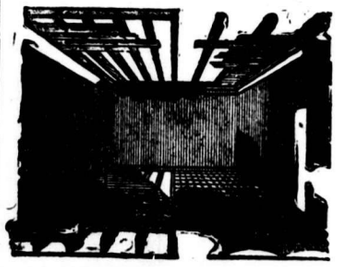

Geluidwerende tusschenvloeren, ondervloeren voor houtcementdaken, brandvrije separatiecën en plafonds.

Excelsiorplaten.

GEBR. VAN DER VIJGH,

AMSTERDAM,

Fabriek van vuurvaste Wand- en Plafondplaten volgens nieuw Systeem.

Eenig, onovertrefbaar materiaal. Lichtdicht, geluidwerend. Verkrijgbaar in verschillende dikten. Steeds grooten voorraad. Directe levering. Uitvoering op 't werk door onze eigene stellers. Voorgeschreven bij particuliere- en gemeentewerken. Op aanvraag *gratis* toezending van *Brochure, Monsters* en *Prijs.*

Wereldtentoonstelling Amsterdam 1895. Gouden Medaille.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

(Gedeeltelijk voor rekening van den Staat.)

Op ***Dinsdag den 12den September 1899,*** des namiddags ten **2 ure** (*locale tijd*), aan het Centraal bureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 781.

(In seven Perceelen.)

Het verrichten van eenige herstellingen en wijzigingen aan gebouwen en kunstwerken enz. behoorende tot de lijnen Pruisische grens bij AKEN—Belgische grens bij LANAEKEN—Belgische grens bij EIJSDEN—MAASTRICHT en Belgische grens bij BUDEL—Pruisische grens bij VLODROP.

Begrooting ƒ 65322.—.

De besteding geschiedt volgens § 34 van het bestek.

Het bestek ligt van den 26sten Augustus 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN, te *Maastricht*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 0.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden als volgt:

Voor perceel 1—2 op 6 September 1899, ten 8 15 uur v.m., aanvangende te *Maastricht*.

Voor perceel 3 op 6 September 1899, ten 3 45 uur n.m., aanvangende te *Maastricht*.

Voor perceel 4 t/m 7 op 7 September 1899, ten 8 uur v m, aanvangende te *Roermond*.

UTRECHT, den 25sten Augustus 1899.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37,**
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

F. DE BRUIJN & Zn. HOF-SPIEGEL- en MEUBELFABRIKANTEN.
MAGAZIJN: **KETELSTRAAT E 13.** *ARNHEM.*
FABRIEK: **WEZENSTRAAT D 7—8 en 9,** *ARNHEM.*
KONINKLIJKE FABRIEK VAN
Gebeeldhouwde en Vergulde Spiegels en Ameublementen van Kunst en Weelde, voor Salons, Boudoirs, Eetzalen. MEUBELSTOFFEN.
CARTON PIERRE-ORNAMENTEN ter inwendige versiering van Gebouwen, als Plafonds, Deuren, Lambriseeringen enz. Ontwerpen en Uitvoeringen van Kamerbetimmeringen en uitvoering naar gegevon ontwerpen — **ARTISTIEKE BRONZEN.** — Teekeningen en Prijscouranten op aanvrage.

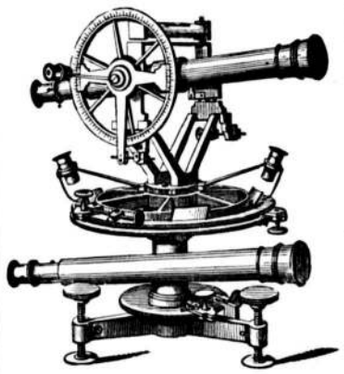

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

Stoomtimmerfabriek
„ZWEDEN"
D. LAUTENBACH & C°.,
UTRECHT.
Architraven, lijsten, deuren, ramen, betimmeringen. Meubelen voor Kerken en Scholen, enz. enz.
KOZIJNEN, geheel afgewerkt of pasklaar. Houten gebouwen, kloeken, vloerdelen met blinde verbinding.
ARCHITRAVEN en LIJSTEN in voorraad; PROFIELEN gratis verkrijgbaar.

VAN RIJN & Co,
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.
SPIEGEL- en VERSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

B. HOLSBOER.
Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.
BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz.
Bakens, Rotatie- en Inductie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

CORNS. EICKELBERG.
voorheen **A. J. JOEKES.**
AMSTERDAM.
Machinerieën, Machinekamerbehoeften, Stoomappendages, Gasmotor-olie, Machine- en Cilinderoliën enz.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 36. ZATERDAG, 9 September 1899.

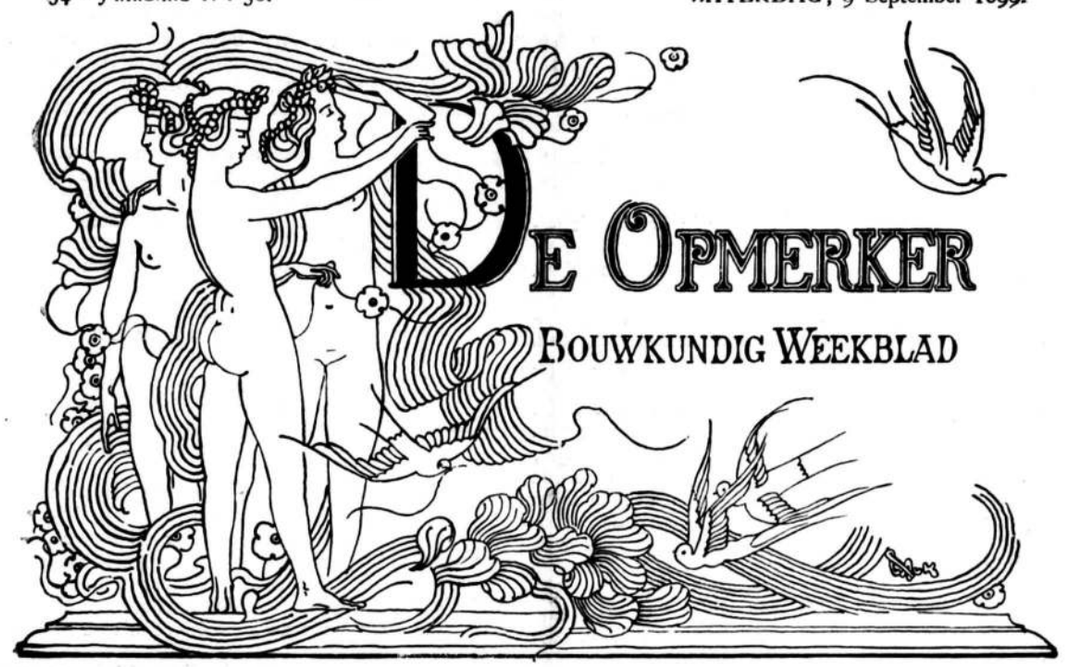

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar, bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

POSTZEGELS EN MUNTEN.

Binnenkort zullen buitenlanders allicht geneigd zijn zich een verkeerd denkbeeld te vormen van het standpunt onzer esthetische ontwikkeling, en wel door middel van onze postzegels. Onze munten hebben alvast daartoe veel bijgedragen.

Wanneer vreemdelingen de spreuk „Wo Bildung, ist die Kunst zu Hause" tot maatstaf nemen om het beschavingsstandpunt in Nederland te beoordeelen, zouden zij ons zeer zeker groot onrecht aandoen.

Toch zouden zij, met onze munten en postzegels in handen, dat onrecht kunnen begaan.

In algemeene ontwikkeling en beschaving behoeven wij voor geen volk ter wereld te wijken. In algemeene en wetenschappelijke kennis staan wij bij geen volk ten achter, veeleer aan de spits der beschaafde volken. In geen tak van wetenschap staan wij lager dan de meest geavanceerde volken. De drie levende talen worden door de meeste jongelieden van stand gelezen, en, zij het al niet vlot, dan toch ook gesproken.

Waar vindt men dat in 't buitenland?

In kennis van buitenlandsche litteratuur staan wij zeer zeker ver boven andere naties. Engelsche, Duitsche, Fransche en Scandinavische letterkundigen zijn voor ons geen vreemdelingen.

In vele wetenschappen staan wij zelfs bovenaan. In de schilderkunst staan wij zelfs vrijwel in de voorhoede. In de bouwkunst weldra gelijk met de meest beschaafde natiën. In de sculptuur zijn wij nog de gelijken met andere natiën, waarvoor een verklaarbare reden bestaat.

Op het gebied van decoratieve kunst kunnen wij meedoen, en worden onze producten reeds onder de aandacht gebracht van vreemdelingen en der bespreking waardig geacht b.v. in het September-nummer van de „Deutsche Kunst und Decoration. Niederländisches Sonderheft".

Op het gebied van kunstnijverheid worden door Nederlanders producten geleverd, die in kunstwaarde gelijkstaan, zoo niet hooger dan de meeste buitenlandsche, en meestal getuigen van ernstiger studie en smaak dan de veel geroemde Fransche artikelen

Het staat waarlijk met onze kunst „noch nicht so schlecht", al wordt zij, in tegenstelling met de wetenschap, bij ons nog altijd als stiefkind behandeld. Het gaat met onze kunst als met slecht verzorgde kinderen: zij moeten er zichzelf maar doorheen werken, en dat lukt dan meestal, ofschoon er wel eens slachtoffers vallen.

Dat alles in aanmerking genomen, is het juist zoo smartelijk en ergerlijk, dat voortbrengselen als munten en postzegels, die over de geheele wereld verspreid worden, en onder de oogen en in handen komen van zoovelen, de bewijzen van kennis, kunde en artistieke begaafdheid missen.

In het nummer van „De Opmerker" van 26 Aug. jl. komt eene beschouwing voor omtrent onze postzegels en munten, door „Luctor", die volkomen juist is, en van veel kennis en goeden smaak getuigt.

Naar aanleiding daarvan zij mij een enkele opmerking veroorloofd.

Luctor zegt: Het is helaas het oude liedje: eigenwijsheid van enkelen, gesteund door économie des bouts de chandelle, enz.

De eerste eigenschap mag in vele gevallen aanwezig zijn, zoodra de kunst treedt in dienst van den Staat, van de tweede eigenschap mag men den Staat in dit geval niet beschuldigen.

Het is meer onkunde van de uitvoerders, en zelfs niet onwaarschijnlijk, dat die producten van munt- en zegelkunde hier-te-lande beter betaald worden dan elders.

Wanneer de levering van die producten aan een vooruitstrevend, bekwaam industrieel werd besteld, dan

geloof ik, dat de Staat beter bediend was geworden.

Zeer zeker waren er begaafde teekenaars bereid gevonden aan een wedstrijd voor een ontwerp-postzegel deel te nemen, ook bij geringe belooning.

Ook ontbreekt het hier nog niet aan bekwame graveurs, die zich gaarne met de uitvoering belast zagen.

Maar dat alles baat in dit geval niets.

Wel merkwaardig.

Luctor zegt: Het is toch weder in hoofdzaak gebrek aan stijl, dat onze postzegels leelijk maakt.

Volkomen juist. Precies als bij onze muntstukken. 't Is weer onkunde.

De versiering op het postzegel is met in overeenstemming met den vorm van het te versieren vlak. De verdeeling van het vlak is allereerst gebrekkig. Het portret van de Koningin staat in schoonheid ver beneden de werkelijkheid, is onduidelijk en te klein. Het waardecijfer is ook te klein en slecht geplaatst.

Het woord „Nederland" is te klein en onduidelijk; precies dezelfde fout als bij de vorige postzegels. De kroon boven de ellips, wanneer er een kroon moet zijn, is ook te klein en leelijk van vorm. In de bovenhoeken, ook al weer juist als bij de vorige postzegels, twee gelijke wapenschilden; men was met die hoeken verlegen, want waarom tweemaal hetzelfde wapen?

Was bij de vorige zegels de kroon op het schild buiten proportie groot, ditmaal is die te klein. Het symbool van Koninklijke waardigheid dekt hier het schild niet. De wapenschilden zijn in cartouchevorm gehouden en het schild, waarop het waardecijfer staat, is daarentegen meer een wapenschild.

Het geheel is kleurloos en onfrisch gegraveerd.

Deze postzegels zullen daarom bij oordeelkundige vreemdelingen een verkeerd denkbeeld verwekken omtrent het standpunt van onze hedendaagsche kunstindustrie, en dat is onverdiend en jammer.

Het postverkeer brengt die dingen toch onder de aandacht van velen.

Met de briefkaarten en pakketpost-borderellen is het niet beter. Het wapenschild op de briefkaarten en postborderellen bevat een leeuw, die meer gelijkt op een griffioen of struisvogel, dan op den koning der dieren.

Ook hier is geen rekenschap gehouden met de grens en den vorm van het te versieren vlak. Het wapenteeken laat geheele plekken onbedekt en vult het vlak niet genoegzaam aan, daargelaten nog den afschuwelijken vorm van het beest, terwijl de wapenmantel het geheel niet beter maakt.

In de kleine pasmunt zien wij dezelfde fout. De 2½ en 1 cent-stukken vertoonen een soort van vetgemesten leeuw, in schrijdenden stand, niet staand of stijgend, maar eropafgaande als een oude sergeant-majoor van de dd. schutterij; van wapenschild geen sprake. Het wapenteeken is geplaatst in een veld, bezaaid met blokjes, begrensd door een cirkel, waarschijnlijk in navolging der Belgische nikkel munstukken, niettemin onheraldisch.

Die bronzen munten zijn voorbeelden van leelijkheid; vergelijk daarmede eens de Duitsche pfennigstukken.

Waar ter wereld is er een muntstuk te vinden, dat in artistieke en technische uitvoering staat beneden het gouden tienguldenstuk, met den beeldenaar van Koning Willem III?

De eenvoudigste fabrikant van spielmarken en dergelijken, zou zoo iets niet durven afleveren. Elk burgerlijk metaalwaren-industrieel zou iets beters kunnen leveren. Zoo'n fabrikant zou ook een geheel anderen weg van productie volgen.

„Luctor" vermeldt in zijne beschouwing ons muntstuk met den beeldenaar van Koning Willem II en terecht noemt hij dat zoowat het laatste goede werk, aan onze Rijksmunt gemaakt. Met den maker, David van der Kellen Sen., is dan ook onze eerste en laatste muntgraveur gestorven; deze was een man, die de beide qualiteiten, welke een muntgraveur dient te hebben, in hooge mate bezat, nl. kunstenaar en werkman in één persoon. Het is ook niet te verwachten dat, bij den bestaanden gang van zaken, de producten van onze Rijksmunt een hooger artistiek en technisch gehalte zullen bereiken.

Het model voor munt of medaille wordt doorgaans geleverd door een begunstigd modelleur. Daarna wordt het model mechanisch op den stalen stempel overgebracht en zoo noodig door den graveur geretoucheerd.

Blijkt nu die graveur onmachtig het model in alle deelen te kunnen volgen, en is hij niet genoeg technicus en kunstenaar tevens, dan kan met die retouche veel bedorven worden.

De tegenwoordig veel voorkomende plaques en medailles bewijzen, dat de reliefbank de modellen, door den modelleur geleverd, zeer zuiver op kleine schaal reduceert, zoodat er geen graveur aan behoeft te pas te komen, reden waarom de modelleur dan ook niet medailleur genoemd kan worden, wat ten onrechte wèl geschiedt, daar de machine het technische gedeelte verricht.

Blijft dus over als hoofdzaak bij het fabriceeren van munten en zegels artistieke waarde. Is het model of ontwerp goed, dan kan aan het tegenwoordig bijna volmaakte werktuig de reproductie en reductie op schaal worden overgelaten.

De heerlijke 16e- en 17-eeuwsche munten, in penningkabinetten voorhanden, bewijzen echter, dat handwerk nog te prefereeren is. Is echter, zooals bij de meeste onzer munten, de kunstwaarde zeer gering en de technische uitvoering onvoldoende, dan „hört Alles auf".

JANUS.

BURGERSCHOLEN

EN

SCHOLEN VOOR AMBACHTS-NIJVERHEID

Bij het verdedigen van burgerscholen stuit men vele malen op hen, die zich niet houden aan de telkens en telkens herhaalde toelichting van den heer inspecteur dr. D. J. Steyn Parvé, dat Burgerscholen zijn voorbereidende scholen, dienende om meer kennis ook van technischen aard te brengen, voornamelijk onder aankomende ambachtsnijveren en landbouwers.

Telkens en telkens hoort men herhalen, de burgerscholen geven voor den een te veel, voor den ander te weinig. Wordt nagegaan waar die meeningen ontstaan, dan blijkt het, dat zij voortkomen uit te weinig bekendheid met de wet, hare toelichting en hare toepassing, uit tegenwerking van hen, die vreezen kennis te brengen onder den kleinen man, uit gebrek aan of te weinig waardeering van algemeene wetenschappelijke kennis.

Dat de burgerscholen voor sommige ambachtsbeoefenaars te veel geven, is alleen beweerd, nog nimmer openlijk bewezen; dat ze te weinig geven ligt eenvoudig aan de eischen die men stelt, zonder rekening te houden met de gelegenheid die er bestaat om vervolgklassen aan de burgerscholen toe te voegen. Te Groningen heeft men met het beste gevolg eene burgerschool voor voortgezet onderwijs en soortgelijke regelingen ook elders.

Om meerder bekendheid te verkrijgen van de wet is in Schuurman's Editie der Nederlandsche Staatswetten No. 8 te lezen:

ART. 13.

„De burgerscholen, voornamelijk bestemd voor aanstaande ambachtslieden en landbouwers, zijn dag- en avondscholen.

De burgerdagschool is van een tweejarigen cursus.

Aan de burgerdagschool wordt onderwijs gegeven in wiskunde, Nederlandsche taal, beginselen der aardrijkskunde en geschiedenis, eerste beginselen der natuur- en scheikunde, mechanica en kennis van werktuigen, natuurlijke historie, die der technologie of landbouwkunde, de eerste gronden der staathuishoudkunde, teekenen en gymnastiek.

De gemeenteraad bepaalt, of de beginselen der technologie, dan wel die der landbouwkunde onderwezen zullen worden; hij kan ook bepalen, dat in beide vakken onderwijs zal worden gegeven; hij kan ook bij de opgenoemde vakken van onderwijs, dat in het boetseeren en in eene of andere vreemde taal voegen.

De gemeenteraad bepaalt mede, welke van de in dit artikel genoemde vakken aan de burgeravondschool onderwezen zullen worden."

In een zelfde gemeente alzoo eene burgerdagschool en in diezelfde gemeente eene burgeravondschool, de eerste bestemd voor hen die geen bezwaar hebben, na het doorloopen der volksschool, nog een paar jaren dagschoolonderwijs te volgen, de tweede bestemd voor hen, die des daags verhinderd zijn; de eerste ingericht voor volledig burgerschoolonderwijs, de tweede ingericht naar keuze van den gemeenteraad."

Memorie van Toelichting.

„Hoever het onderwijs in de wiskunde zal moeten gaan, is moeilijk vooraf te bepalen; veel zal afhangen van de vorderingen, die de leerlingen op de lagere school gemaakt hebben. Het onderwijs moet zooveel mogelijk de practijk op het oog hebben.

Aan een volledigen cursus in technologie of landbouwkunde is hier niet te denken; alleen die deelen, welke voor de leerlingen van practisch belang zijn, zullen uitgekozen en op populaire wijze behandeld moeten worden.

Het onderwijs in eene vreemde taal kan inzonderheid voor grensbewoners van gewicht zijn.

Over het algemeen is het wenschelijk, alles te bevorderen, wat strekken kan om aan onze ambachtslieden uitdrukkingen en geschriften, ook buiten den kring onzer taal, toegankelijk te maken."

ART. 14.

„In elke gemeente, waar de bevolking tienduizend zielen te boven gaat, wordt door het gemeentebestuur ten minste één burgerschool dag- en avondschool opgericht.

Zij kan aan eene openbare lagere school worden verbonden."

Memorie van Toelichting.

„Verbinding der burgerschool aan eene openbare lagere school kan te weeg brengen, dat de leerlingen na het doorloopen der laatste des te gemakkelijker in de burgerschool treden; zoodanige uitbreiding, voor beide soms heilzaam, kan daarenboven tot vereenvoudiging en besparing van kosten leiden.

De verbinding kan geschieden, zonder dat in het plan der lagere school eene aanmerkelijke wijziging behoeft gemaakt te worden."

De Minister zeide:

„De verbinding der burgerschool stel ik mij voor op dezen voet:

Bij de lagere school worden eenige klassen gevoegd, waarin volgens het leerplan van de burgerschool onderwezen wordt, zoodat de leerlingen van de lagere school, na de lessen van de hoogste klasse te hebben doorloopen, in de eerste klasse of den eersten cursus van de burgerschool treden. De leiding van die middelbare school, verbonden met de lagere school, zal in handen zijn van den directeur der eerste en het toezicht bij den inspecteur van middelbaar onderwijs."

Het is, dunkt mij, voldoende duidelijk, dat het bovenstaande slaat op eene volledige burgerschool en dat, waar de uitdrukking burgerdag- en avondschool wordt gebruikt, dit is eene verduidelijking van burgerschool die bij dag en avond wordt gehouden, eene uitdrukking alzoo, die moet beschouwd worden in de lijst van haar tijd, toen aan de lagere school van 9—12, van 2—4 en van 5—7 onderwijs werd gegeven en de lessen van 5—7 avondschoollessen werden genoemd.

De wet bepaalt verder, dat, zoo de bevolking te ver uiteen woont, of zoo door eene burgeravondschool voldoende in de behoefte wordt voorzien, vrijstelling, doch telkens slechts voor hoogstens vijf jaren, kan worden verleend.

De geest der wet blijkt uit 't bovenstaande voldoende voor een ieder die hart heeft voor loyale uitvoering onzer staatswetten en niet wil gedoogen dat wetten voor 't welzijn van den kleinen man met een slap handje worden uitgevoerd.

De ervaringen te Groningen opgedaan leerden, dat er geen bezwaar bestaat in gemeenten, alwaar de bevolking der burgerschool wordt gevormd uit leerlingen van allerlei lagere scholen, eene voorbereidende of verzamelklasse aan den tweejarigen cursus der burgerschool toe te voegen.

Zoo ontstond te Groningen eene burgerschool met drie eenjarige cursussen.

De ervaringen te Groningen leerden mede, dat voor die leerlingen, welke ambachten beoefenen die hoogere eischen stellen in zake meer kennis, eene avondschool voor voortgezet onderwijs de voorgaande cursussen kan aanvullen.

Er bleek geen bezwaar te bestaan het personeel der burgerschool en dat der avondschool voor voortgezet onderwijs als geheel te beschouwen.

De mogelijkheid bleek te bestaan, onder het personeel onderwijzers op te nemen met acten lager onderwijs.

Het is nog niet geheel en al duidelijk geworden, wat zij, die wetswijziging voorstaan in zake burgerscholen, verlangen; te Groningen heeft men getoond door loyale uitvoering der wet allerlei behoeften aan meer kennis te kunnen bevredigen.

Op grond dier ervaring komt het mij voor, telkens en telkens er op te moeten wijzen, dat de bij rijkswet geregelde burgerscholen, bestemd om meer kennis ook van technischen aard te verspreiden onder de aankomende ambachtsnijveren en landbouwers, goed geregeld zijn en dat pogingen om de wet te wijzigen niet zijn in 't belang der kleine burgers, althans vooreerst niet.

Wordt nagegaan wie op wijziging der wet in zake burgerscholen aandringen, dan zijn het nogal eens voorstanders eener te maken wet op het ambachtsonderwijs.

Nu zal er wel niet ernstig sprake kunnen zijn eene wet op het ambachtsonderwijs te maken, die afbreuk zal doen aan de wet op het middelbaar onderwijs.

Is het de zuivere bedoeling van ambachtsschoolbe-

stuurders, door wettelijke regeling het voor aankomende ambachtsnijveren noodige onderwijs op hechten grondslag te vestigen, zoo kan bij die heeren geen bezwaar bestaan mede te werken aan eene wet op nijverheidsscholen in 't algemeen, eene wet, die technische vakscholen in allerlei schakeering zou kunnen omvatten.

Eene wet op nijverheidsscholen in 't algemeen kan de wet op het M. O. krachtig steunen, haar aanvullen in zake kennis en vaardigheid van technischen aard.

Het zal misschien aanbeveling verdienen, zulke regelingen partieel en eerst bij Kon. besl. te doen plaats hebben, vooral ook omdat deze regelingen gemakkelijk in verband kunnen worden gebracht met het beheer onzer tegenwoordige ambachtsscholen.

Aangenomen nu, dat men 't met mij eens is, dat onze ambachtscholen hervormd moeten worden, dat de wet op het middelbaar onderwijs krachtig dient te worden gehandhaafd en eerlijk en rond uitgevoerd, is het verder eene questie van uitvoering.

Werd door mij in een der vorige artikelen reeds gewezen op het groote belang van betere regeling voor gemeenten als Groningen, betere regeling is niet alleen een gemeente-, maar ook een groot provinciaal belang, want nauw met de burgerscholen zijn verbonden de belangen der omwonende provincialen, vooral nu er als 't ware een wedren ontstaat in het bevorderen van 't schoolbezoek der minvermogenden naar de scholen der centrale gemeenten.

Noch leerlingstelsels, noch het kweeken van werkvolk behoeven er onder te lijden, de rijks- en provinciale subsidies zullen daarentegen deugdelijker worden besteed, naar behoefte kunnen worden geregeld en niet gelijk thans plaats heeft, het onderwijs zich regelende naar de liefdegaven.

Om niet weder te vervallen in de oude grove fout, die met burgerscholen is gemaakt, zal men zich moeten onthouden de leeraarsbetrekkingen aan burger- en nijverheidsscholen als bijbaantjes te beschouwen.

Een der redenen, waarom burgerscholen niet tot bloei zijn gekomen is gelegen in te zuinig beheer. Men belast leeraren van Hoogere Burgerscholen met het geven van onderwijs aan burgerscholen om het honorarium zekere hoogte te geven, ongeveer evenzoo als men lagere onderwijzers herhalingsonderwijs opdraagt en waarvan om dezelfde reden weinig terecht komt.

Niet alleen zijn burgerschoollessen voor leeraren van Hoogere Burgerscholen lastposten, om na dagtaak soms laat op den avond les te geven aan burgerscholen, het onderwijs aan beide soort scholen loopt mede zoover uiteen, dat een zelfde vak door een zelfde persoon moeilijk wordt begrepen.

Directeuren voor soortgelijke inrichtingen als onze burgerscholen, worden in Duitschland beloond met honorariums van 4 à 5000 Mark, aan directeuren van onze ambachtsscholen worden flinke tractementen tot 3000 à 4000 gulden en meer toegekend, en een ieder zal mij toestemmen, dat daarvoor hooge eischen gesteld mogen worden.

Volgens mededeeling in ons jongste Maandblad der Vereeniging tot bevordering van de Vakopleiding voor Handwerkslieden in Nederland, heeft de Minister van Financiën hulp toegezegd in zake de pensionneering van het personeel der ambachtsscholen, wanneer er verband wordt gebracht tusschen die scholen en den Staat.

Thans terugkomende tot het begin van dit artikel, mag de vraag worden gedaan, of het recht van bestaan heeft te meenen, dat het onderwijs aan zulke bij rijkswet en Kon. besl. geregelde scholen, met directeuren waaraan hooge eischen mogen worden gesteld, voor den een te veel, voor den ander te weinig zal geven.

Wordt mij toegegeven, dat bij goede uitvoering zulks niet mogelijk is, dan meen ik nogmaals er op te moeten wijzen, dat krachtige handhaving en flinke uitvoering onzer Staatswetten bij den kleinen man zal brengen meer welvaart en daarmede meerdere waardeering onzer staatsregeling.

J. B. JAGER.

Groningen, September 1899.

HET KAN VERKEEREN.

Men schreef 1893, de maand November was in het land. In onze kolommen deelden wij het volgende mede:

„Reeds vroeger werd in dit blad melding gemaakt van de pogingen, die door de jongere Nederlandsche kunstenaars in het werk worden gesteld om tot een nieuwe, echt moderne richting in de bouwkunst te geraken. Het moet erkend worden, de bouwkunst komt in deze wel een weinig met de nachtschuit. Waar de schilders reeds lang over het „impressionisme" heen zijn, om thans op de voor het profanum vulgus onbestijgbare hoogten van het „symbolisme" te verwijlen, waar de letterkundigen, de thans berucht „jongere generatie", proza en poëzie wisten te scheppen, die aan schoonheid, doch ook aan onduidelijkheid niets te wenschen overlieten, daar sukkelde de bouwkunst nog maar altijd op de oude, platgetreden paden voort. Dit zal, den Goden zij dank, anders worden. Wij zullen, het werd te Rotterdam door een der meest bekwame jongeren uitgesproken, ook impressionistische bouwkunst krijgen."

Het bleek, dat de impressionistische bouwkunst, zooals zij door den spreker was geschetst, door een ter vergadering aanwezig verslaggever als volgt werd aangeduid:

„Wat bedoeld wordt met impressionistische bouwkunst is niet moeilijk te begrijpen, daar in onzen tijd met twee groote factoren rekening moet worden gehouden namelijk tijd en geld. De tijd voor het bestudeeren van details wordt den architect niet meer gelaten en het geld heeft men er niet meer voor over. Daarom moet de architect, die den tegenwoordigen tijd begrijpt, alle ballast overboord gooien, al die tijdroovende details, die toch niet naar wensch kunnen worden uitgevoerd. De architect moet alleen zoeken naar groote lijnen, dan pas zal hij zich rustig gevoelen in de toekomstige democratische maatschappij, die alles, wat niet tot den maatschappelijken welstand der gemeenschap strekt, als misdadig zal beschouwen."

Hier werd dus, zonder er doekjes om te winden, de zuivere utiliteitskunst door den heer Berlage, die toen de spreker was, gepredikt. Er woei toen een wind van zuinigheid door het land, die vooral te Amsterdam, bij de gemeenteraadsverkiezingen, een orkaan geleek. Later bleek het een storm in een glas water, doch zoo gaat het wel eens meer.

En toen, in hetzelfde najaar, waarin de Rotterdamsche lezing gehouden werd, de beschreven vaderen der hoofdstad de begrooting behandelden, gaven zij als hun meening te kennen, dat Amsterdam, zuinigheidshalve, het wel zonder architect zou kunnen stellen.

Wij schreven toen: „Van den bouwmeester in het algemeen kan men zeggen, dat hij het niemand naar den zin kan maken; dit geldt in sterke mate voor den architect eener groote gemeente. Werden grieven tegen zijn beleid of kennis te pas gebracht, men zou ze kunnen beamen of wel van een tegenovergesteld gevoelen kunnen zijn. Maar er wordt hier eenvoudig op Rotterdam gewezen, waar, zonder dat daar een

architect aan de gemeente verbonden is, toch ook schoone bouwkunst wordt gemaakt. 't Verwondert ons nog, dat de schoone bouwkunst der Maasstad niet aan die der Amstelstad ten voorbeeld wordt gesteld.

Ruim een half jaar verstreek weer, en de bezuinigers kregen hun zin. De gemeenteraad gaf den architect zijn ontslag, ofschoon een aantal zijner collega's nog verzocht hadden: „den bekwamen man, die in een reeks van werken, die der gemeente tot eer strekken, getoond had, wat het artistieke gedeelte van zijn taak betreft, op de rechte plaats te staan", in zijn werkkring te handhaven.

Toen het ontslag gegeven was zeiden wij: „zoo zal dan de stad, die „als Keizerin de kroon draagt van Europe", en die in haar dienst mannen had als Hendrik de Keyser, Cornelis Danckertz, Daniël Stalpaert, Abraham van der Hart en Bastiaan de Greef, het in den vervolge zonder „aartsbouwheer" moeten doen. Een der talrijke assistenten of adjuncten, die de gemeente zich de weelde veroorlooft erop na te houden, kan zich best, als bijbaantje, met de waarneming der esthetische belangen van een stad met bijna een half millioen inwoners belasten."

Zoo geschiedde. Wij behoeven niet de gebouwen op te sommen, in deze „magere jaren" gesticht. Wij behoeven slechts het telefoongebouw te noemen, om in herinnering te brengen, hoe armelijk de stichtingen zijn.

Inmiddels was de „impressionistische kunst", wier toepassing in de practijk aanvankelijk door velen ondenkbaar werd geacht, bij enkele gebouwen in Nederland aangewend. Evenals de Geuzen met hun bedelzak begonnen de bouwmeesters in hun geestelijke armoede hun hoogste eer te stellen.

De Amsterdamsche beursquestie werd opgelost. De vroede vaderen bedienden zich van den plattegrond, door hun vroegeren architect ontworpen. Om echter dien plattegrond van opstanden te voorzien, wat zeker geen heksenwerk was, daarvoor werden de beschikbare gemeente-krachten onbekwaam geacht. Men wendde zich, zonder concurrentie uit te lokken, tot den vader der „impressionistische bouwkunst". De „muren met gaten" komen nu reeds een aardig eind boven de schutting uit. Aan de toekomst blijve het oordeel over deze schepping.

Vreemder was het, dat het gemeentebestuur ook voor de uitbreiding van het Binnengasthuis de hulp van een outsider inriep. Dit werk had door het aanwezige personeel best verricht kunnen worden; hinderlijk nepotisme scheen de drijfveer, indien althans geen redenen van esthetischen aard den doorslag hadden gegeven.

Nu wordt de uitbreiding voortgezet. De omwonenden, onthutst door wat zij reeds tot stand zagen komen, vreezen, dat het verdere niet veel beter zal zijn. Het „Handelsblad" zegt hieromtrent:

Zooals bekend is, heeft de Gemeenteraad besloten, dat bij de gebouwen van het Gasthuis in de Nieuwe Doelenstraat zal worden aangetrokken het terrein van drie huizen. Reeds is de bouw begonnen.

Een zeer begrijpelijke grief van de bewoners van genoemde straat was het, dat bij den bouw van het reeds bestaande gedeelte zoo weinig rekening is gehouden met de huizen in de omgeving. De gevels toch missen alle sieraad en de eenvoud is tot het uiterste gedreven.

Ten einde te voorkomen dat ook de nieuw te stichten gebouwen aan die fout zullen mank gaan, is een adres aan den Gemeenteraad gericht, geteekend door de heeren J. F van den Brink, F. Adama van Scheltema, S. Reich & Co., G. F. W. Hartung Jr., J. Mann, J. & H. Salm, J. de Boer, H. Martens, A. J. Reijnvaan, J. M. Reijnvaan, D Joosting Bunk, D. D. Stuten, Mendes Gans & Co., mr. C. G. Veth, H. Jos en mr. E. van Lier, die er op wijzen, dat het uiterlijk van het thans voltooide deel van het gasthuis geenszins in overeenstemming is met het levendig karakter der straat, maar veeleer aan kazerne of gevangenis doet denken.

Dat feit betreuren zij ook en vooral, doordien de straat vele vreemdelingen herbergt, die nu van onzen bouwtrant een min gunstigen dunk krijgen. Wel is dit kwalijk te verhelpen, doch ten aanzien van het nog onvoltooide gedeelte zouden den architect ten minste aanwijzingen gegeven kunnen worden.

Adressanten dringen met klem op de inwilliging van hun verzoek aan.

Wij gelooven, dat de Raad de klacht van de bewoners van een der drukste stadsgedeelten ernstig zal onderzoeken en — zoo eenigszins mogelijk — daaraan zal te gemoet komen.

Dit laatste gelooven wij niet. Want wij achten het onmogelijk, om een eenmaal aangevangen werk te veranderen.

Toch is het adres nuttig, in zooverre als het bewijst, dat de burgerij niet langer wenscht, dat de esthetische belangen der gemeente zoo schromelijk verwaarloosd worden. Ook op andere wijze heeft zij daar blijk van gegeven door, bij de laatste verkiezing, de architecten Bleys en Van Arkel in den Raad te brengen. Dien twee mannen van smaak wacht een moeilijke, doch dankbare taak. Zij kunnen natuurlijk niet meer ongedaan maken, wat eenmaal met moedwil bedorven is, doch zij kunnen in den vervolge hun medeleden duidelijk maken, dat de hoofdstad des Rijks behoort te zorgen, dat de gebouwen, die zij sticht, vooral op die plaatsen, waar zij in het oog vallen, ook uit een esthetisch oogpunt aan zekere eischen voldoen.

Daarom is al weder eens bewezen, hoe „'t kan verkeeren". Wij weten wel, dat de heeren Bleys en Van Arkel in de eerste plaats hun benoeming danken aan hunne politieke richting, maar dit neemt niet weg, dat de kiezers, indien zij begeerd hadden, dat in het oude sop der sobere zuinigheid werd voortgezeild, naar andere candidaten zouden hebben omgezien.

Het is wel eigenaardig, dat het begin der „magere jaren" samenvalt met het heengaan van de heeren Muysken en Cuypers uit den Raad. Laten wij hopen, dat met de heeren Bleys en Van Arkel weer „vette jaren" voor ons schoon Amsterdam zullen zijn aangebroken.

PRIJSVRAGEN

RECLAMEPLAAT VOOR HORLOGES, MERK „DE KORENBLOEM".

Op deze prijsvraag, ten verzoeke van den heer Eduard Goudsmit, te Rotterdam, uitgeschreven door de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen aldaar, zijn niet minder dan 110 ontwerpen ingekomen. Volgens de gemaakte bepalingen, opgenomen in ons nommer van 29 Juli 1899, zullen de heeren P. A. Schipperus, lid van het bestuur dezer inrichting, Henri Evers, hoofdleeraar en A. van Maasdijk, leeraar aan de Academie, als jury optreden en zullen de ontwerpen na de beoordeeling worden tentoongesteld.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

80ste Algemeene Vergadering.

Woensdag 6 dezer werd deze vergadering gehouden in een der bovenzalen van de Buiten-sociëteit te Zwolle; zij werd des voormiddags tegen halftwaalf uren geopend door den heer A. Salm GBz., die allen welkom heette, erop wees, dat de heer Leliman Senior, oud-Voorzitter der Maatschappij, tegenwoordig was en daarna den heer Leliman Junior dank bracht voor hetgeen door hem op 't gebied der bouwkunst en voor de Maatschappij wordt gedaan, ten bewijze waarvan o. a. een keurige collectie schetsen strekte van streken, in den vreemde en in ons eigen land gemaakt, en hier voor de leden tentoongesteld.

Een veertigtal leden waren opgekomen. Namens de leden der Maatschappij, te Zwolle woonachtig, werden daarop bestuur en afgevaardigden door den heer J. L. van Essen welkom geheeten. Er was een en ander gedaan om de heeren iets van Zwolle te doen zien. Zoo waren in de vergaderzaal een reeks teekeningen van oude en nieuwere Zwolsche gebouwen en een aantal plattegronden en fraaie schetsen uit vroeger dagen geplaatst.

Na een woord van dank van den Voorzitter aan de Zwolsche leden, ging hij over tot een schets van den tegenwoordigen toestand der Maatschappij, die gunstig genoemd werd. Op ultimo December 1898 was het aantal leden 553 en op primo September jl. 602, een vermeerdering dus van 49 leden, waaronder 38 gewone leden.

De Maatschappij had o. a. het verlies te betreuren van het gewone lid der Mij., den heer J. W. Boerboom, te Arnhem, die vooral in de laatste tien jaren met veel kerkelijk werk, ook

restauratiën belast was en met groote nauwgezetheid de restauratiewerken der St. Eusebiuskerk te Arnhem leidde.

Voor het vormen van een collectieve inzending van werken van Nederlandsche architecten voor de Parijsche wereldtentoonstelling in 1900 is eene oproeping geschied; deze speciale commissie heeft zich gevormd uit de Maatschappij en het Genootschap A. et A., en hoopt op eene flinke inzending, opdat de Nederlandsche bouwkunst waardig vertegenwoordigd worde.

De bibliotheek werd wederom met vele geschenken verrijkt.

Nadat de Voorzitter nog enkele mededeelingen gedaan had omtrent uitgaven der Maatschappij en er een commissie was benoemd van stemopnemers voor de verkiezing van bestuursleden in Mei 1900, werd door hem een voorstel gedaan dat levendigen bijval vond bij allen. 't Was het voorstel om den heer J. R. de Kruyff, die zich om gezondheidsredenen verplicht had gezien zijn betrekking als directeur der rijksschool voor kunst en nijverheid neer te leggen, het eerelidmaatschap aan te bieden. Wat de heer De Kruyff gedaan heeft, is algemeen bekend. Hij sloeg nu ongeveer 20 jaar geleden de hand aan de ploeg, heeft den invloed der Maatschappij uitgebreid en wist naast verspreiding van technische kennis, verhooging en verbetering van den algemeenen smaak te verkrijgen.

Voorts stelde de Voorzitter voor den heer Tutein Nolthenius te Zutfen, die het vorige jaar op de vergadering, aldaar gehouden, een beschrijving van Zutfen gaf, die voor de plaats zijner inwoning een standaardwerk is geworden, de medaille der Maatschappij aan te bieden als bewijs van erkentelijkheid.

Ook dit voorstel werd met algemeen applaus begroet.

De Voorzitter gaf nu het woord aan den heer J. L. van Essen om eenige mededeelingen te doen over de voornaamste werken, in de laatste 25 jaar te Zwolle uitgevoerd.

Spr. wees op de verandering die Zwolle heeft ondergaan door de verbetering van den waterweg naar zee, wijl dit gepaard ging met omlegging van een deel der Willemsvaart en den bouw van een keersluis met draaibrug. Daarmee in verband stond de verbetering van het zuidelijk deel der stad, de vergrooting der veemarkt en de bouw van een kaaimuur als aanlegplaats voor schepen en stoombooten.

Verschillende bruggen werden hernieuwd, vergroot of gelegd De houten draaibrug over de Willemsvaart bij den Spoolderberg werd door een ijzeren draaibrug vervangen; over de gracht bij den Commissaris der Koningin werd een voetgangersbrug gelegd met draaibaar deel; de vaste Diezerpoortenbrug werd tot een draaibrug gemaakt, terwijl op verschillende plaatsen doelmatige aanlegplaatsen werden gemaakt. Op dit oogenblik wordt de ladingplaats bij de Diezerkade belangrijk verbeterd.

Voorts wees spr. op de nieuwe Statenzaal, op 't gebouw van het Provinciaal bestuur, op de gerestaureerde Sassenpoort, op het verbouwen van alle scholen, op den bouw van 't gymnasium, van vier nieuwe schoolgebouwen, van een gebouw voor het ambachtsonderwijs en de burgeravondschool, op de bewaarschool, brei- en naaischool.

Verder werd de gerestaureerde hoofdwacht en de herstelling van den grooten toren in herinnering gebracht, alsmede hetgeen op hygiënisch gebied is gedaan, het Sophiaziekenhuis, de drinkwaterleiding, de rioleering van verschillende deelen der stad; voorts de uitbreiding der gasfabriek, de verfraaiing der stadswallen door het opruimen van de Kwade Negen en het maken van een plein, waar nu de fontein is geplaatst, ter herinnering van het 25-jarig jubilé van den vroegeren burgemeester, Jhr. W. C. Th. van Nahuijs.

Aan het particulier initiatief danken we de herstelling van de Groote kerk, den bouw van de R.-K kerk met toren in de Roggenstraat, de Synagoge, de Plantagekerk en de Oosterkerk en verschillende schoone villa's, alsmede het verrijzen van geheele wijken buiten de grachten.

Ten slotte herinnerde spr. wat is geschied om Zwolle tegen overstroomingen te vrijwaren en hij wees op de plannen van zijn hand, die in de zaal waren opgehangen.

De Voorzitter bracht, in aansluiting aan het applaus der leden, den heer Van Essen dank en herinnerde dat hij als correspondeerend lid steeds te Zwolle voor 't belang der Maatschappij is werkzaam geweest.

Daarop verkreeg de heer Rieber, secretaris der Maatschappij, het woord om eenige mededeelingen te doen over oud Zwolle.

Het is ondoenlijk om in een kort bestek de vele bijzonderheden te vermelden, door den bekwamen spreker ten beste gegeven. Hij ging aan de hand van het geschiedboek en van teekeningen en plattegronden uit vroegere tijden den toestand van Zwolle na, en toonde dat hij bij het doorwandelen der stad de oogen duchtig den kost had gegeven. Menig antiek gevaltje, menig artistiek overblijfsel had zijn aandacht getroffen en werd door hem vermeld

De secretaris eindigde zijn hoogst merkwaardige studie met het uitspreken van de hoop, dat een schets van den kunstzinnigen vroegere burgerij voor de tegenwoordige een prikkel mocht zijn om te behouden wat er nog van overgebleven is en in den geest van vroegere dagen voort te werken.

Een hartelijk woord van dank van den Voorziter volgde. Dat de heer Rieber voor deze schets zijn vacantie had ten offer gebracht, mocht de Voorzitter niet verzwijgen; 't is een bewijs te meer voor de belangstelling en liefde, welke hij voor de Maatschappij koestert.

Een woord van leedwezen, dat Zwolle niet langer een afdeeling der Maatschappij rijk is, volgde. De heer Leliman Sr., die hier nu 24 jaar geleden in een bloeiende afdeeling een vergadering had gepresideerd, voegde er een opwekkend woord aan toe en hoopte dat het er weder toe komen zou.

Daarop werd de samenkomst gesloten en den inwendigen mensch versterkt, waarop de leden zich naar de Groote Kerk begaven, waar de heer J. C. v. Apeldoorn de beleefdheid had te hunner eer een concert te geven. Een viertal nommers werden door hem voorgedragen.

Na het kerkgebouw werd de Statenzaal bezocht en daarna de Sassenpoort, waarop een wandeling door de stad volgde.

Tegen vijf uren ging men naar het Katerveer voor den gemeenschappelijken maaltijd, waaraan 36 personen deelnamen. De Voorzitter, de heer Salm, bracht den eersten dronk uit op de Beschermvrouw der Maatschappij, H. M. de Koningin-Moeder. Menig hartelijk woord werd nog gesproken. Aan de Zwolsche leden werd hulde gebracht voor hun ontvangst, terwijl natuurlijk het stichten van een afdeeling nog al eens ter sprake kwam.

Donderdag brachten een 25-tal leden een bezoek aan Kampen, waar men zich op de bovenzaal der societeit „'t Collegie" vereenigde Nadat eenige mededeelingen waren gedaan omtrent de oude gebouwen en zoowel teekeningen als platen waren bezichtigd, werd een bezoek gebracht, met den heer K. de Vidal de St. Germain, directeur der gemeentewerken, als geleider, aan het oude raadhuis met de merkwaardige schepenzaal, de Boven- of St Nicolaaskerk en het nieuwe gasthuis terwijl ook oude gevels van stadsgebouwen, de drie oude stadspoorten, enz. werden bezichtigd.

Bovenstaande bijzonderheden zijn ontleend aan het verslag, opgenomen in de Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De Minister van Waterstaat brengt ter kennis van belanghebbenden, dat het eerstvolgend vergelijkend onderzoek van candidaten, dingende naar een getuigschrift van voldoend afgelegd examen voor opzichter van den Rijkswaterstaat zal worden gehouden in de maand Maart 1900; dat tot de vereischten van toelating tot voormeld onderzoek o. a. zal behooren het overleggen van bewijsstukken, waaruit blijkt, dat de candidaat na volbrachten zeventienjarigen leeftijd, gedurende te zamen minstens twee jaren met vrucht practisch werkzaam is geweest in een of meer tot de bouwvakken behoorende ambachten; en dat, voor zooveel de candidaten bezitten het einddiploma eener ambachtsschool, alwaar de practijk van de bouwvakken wordt onderwezen, bovengenoemde termijn van twee jaren wordt teruggebracht tot één jaar.

— Opnieuw heeft de Nederlandsche schilderschool een verlies van beteekenis geleden door het afsterven van David Bles, den algemeen bekenden genre-schilder. Slechts weinige dagen geleden ontzag de kloeke grijsaard, ondanks zijn 78-jarigen leeftijd en zijne hardhoorigheid, zich niet vrij op straat te wandelen, en vol belangstelling voor de publieke zaak, bijeenkomsten te bezoeken. Een ongesteldheid van pleuritischen aard deed hem, na een zachten doodstrijd, voor goed insluimeren.

Met Bles gaat een type verloren onder onze schilders, een man van fijne vormen, die zijn penseel wist dienstbaar te maken om in afgewerkte kunststukken den humor tot zijn recht te brengen en het menschelijk leven onder een vorm weer te geven, zoo geestig en guitig, dat zijne doeken reeds daardoor alleen onweerstaanbaar aantrokken en bekoorden, om niet te spreken van het coloriet en de volleerde behandeling van de stof, waarvan zij overtuigend blijk gaven Een „Bles" te bezitten is een ideaal geweest van vele Nederlanders, omdat men zeker was, dat een voortbrengsel van zijn kunst steeds af was, en gedachte, ontwerp en uitvoering volkomen in overeenstemming met elkaar waren. De „Muziekles" is misschien het meest algemeen bekende en gewaardeerde voortbrengsel van zijn hand, omdat het op vele tentoonstellingen prijkte, maar hoe talrijk zijn zijne doeken van gelijke waarde, die in de kabinetten der kunstkenners bewaard worden Bles mocht zich verheugen in groote belangstelling voor zijn kunst, vooral in vroegere jaren, toen hij veel werkte. Wijlen Koningin Sophia was zeer met zijn talent ingenomen en bezocht vaak zijn atelier. En ook onze jeugdige Koningin vereerde met Hare Moeder den schilder Bles met Haar bezoek, bij gelegenheid dat deze het portret van H. M. in groot toilet had mogen schilderen, dat zeer werd geroemd en wel het laatste groote werk van zijn hand mag heeten.

Na dien tijd werkte hij nog wel, maar niet geregeld.

Nog weinige weken geleden bracht Bles zijn afscheidsgroet op het graf van zijn kunstvriend Maris en thans is het graf gesloten van den man, die in de Nederlandsche schilderschool een eigen, zelden overtroffen standpunt heeft weten in te nemen.

Bles was ridder van de orde van den Nederlandschen Leeuw en van verschillende buitenlandsche orden.

Amsterdam. Volgens een bericht, opgenomen in het *Bouwkundig Weekblad*, is in eene vergadering van de leden der Maatschappij „Arti et Amicitiæ" het verzoek behandeld van het Genootschap „Architectura et Amicitia" om instemming te betuigen met het adres door genoemd Genootschap gericht tot den Minister van Binnenlandsche Zaken, gedateerd 1 Maart jl., waarin verzocht wordt om in het vervolg aan de Rijks academie van Beeldende

Kunsten ook onderwijs te doen geven in de bouwkunst en aanverwante vakken. De vergadering heeft besloten dit verzoek niet te steunen.

— Op den 12den September e. k. zal het 25 jaar geleden zijn, dat de heer Th. A. de Koster zijn bekende zaak te Amsterdam oprichtte.

Op bescheiden schaal in een klein perceel aan den Nieuwendijk begonnen met een industrie, die hier-te-lande nog maar schaars beoefend werd, namelijk de centrale verwarming van huizen, kerken en scholen; het bouwen en verwarmen van ijzeren plantenkassen, serres, enz, breidde zich de zaak door vlijt en energie in korten tijd zoodanig uit, dat naar een grooter terrein moest omgezien worden, en de fabriek in 1878 werd overgeplaatst naar de Ferd.-Bolstraat 32 en Quellijnstraat 57/59.

Het is bekend dat de toestellen van den heer De Koster door het geheele land toepassing vonden, niet alleen voor particuliere, maar ook voor vele rijks- en gemeentegebouwen.

Het mocht den heer De Koster gelukken, om, door solied en goed werk te leveren, in de meeste gevallen de tevredenheid zijner afnemers te verwerven, getuige de vele gunstige attesten en de gouden en zilveren medailles door hem behaald.

Zooals boven gezegd, begon de heer De Koster (toen reeds op middelbaren leeftijd), zijn fabriek zeer bescheiden, en wel met een enkel werkman, terwijl hij thans na 25 jaren het voorrecht mag genieten, zich omringd te zien, door een staf van meer dan 40 bekwame, geoefende werklieden, waarvan een groot aantal van 10 tot 23 jaren voortdurend aan de zaak verbonden is.

Het is ons aangenaam te kunnen constateeren, dat de fabriek voortdurend in bloei blijft toenemen. Mocht de heer De Koster zich aan de zaken willen onttrekken en zijn zoo welverdiende rust gaan nemen, dan staan zijn beide zonen, sedert jaren reeds aan de zaak verbonden, gereed om hem zooveel doenlijk te vervangen. Alle gegevens zijn er, dat zij de voetstappen huns vaders zullen drukken, en er voor zullen zorgen dat na nog eens en nog eens 25 jaren, de firma Th. A de Koster, met roem en eere in den lande zal genoemd worden.

Nijmegen. De Gemeenteraad heeft besloten, een adjunct-gemeente-architect te benoemen op een aanvangsjaarwedde van ƒ1800, met verhooging tot ƒ2000 na drie jaren.

Groningen. De gemeenteraad besloot in zijne zitting van Dinsdag jl., de installatie voor de electrische verlichting van het openbaar slachthuis op te dragen aan de Allgemeine Electricitäts-Gesellschaft te Berlijn, van welke maatschappij Mijnssen en Co. te Amsterdam vertegenwoordiger zijn.

Delft. Donderdag herdacht professor T. A. Snijders CJz. den dag, waarop hij het ambt van docent aan de Polytechnische School aanvaardde.

PERSONALIA.

— Bij kon. besluit is met ingang van 1 Sept. jl. benoemd tot ingenieur der telegraphie, de adspirant-ingenieur der telegraphie S. Mulder.

— De heer R. P. van Alphen te Rotterdam is benoemd tot ingenieur bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen zijn benoemd tot adjunct-ingenieurs 2e kl. de adspirant-adjunct-ingenieurs J. van Hille, A. T. Hoogenboon, A. J. Hirschig en W. H. H. M. Berentzen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bekwaam teekenaar. Adres lett. M. Z. Bureau dezes (*Zie advert. in het vorig n°.*).

— Bouwkundig opzichter. Salaris naar bekwaamheid. Adres met opgaaf van leeftijd en vorigen werkkring, letter C, boekh. H. L. Smit, Hengelo (O.).

— Bekwaam bouwkundig teekenaar te Arnhem. Adres lett. O S 421, *Nieuws v. d. Dag.*

— Adjunct gemeente-architect te Nijmegen. Jaarwedde ƒ1800. Vereischten: diploma van civiel- of bouwk. ingenieur en gedurende eenige jaren practisch werkzaam geweest. Gelegenheid tot persoonl. kennismaking met het gemeentebestuur na oproeping. Adres op zegel vóór 1 October aan Burg. en Weth.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen, kostelooz opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Een praktisch bouwk. opzichter van middelb leeftijd, P. G., met goede aanbevelingen, thans het toezicht hebbende over de uitvoering van een belangrijk kunstwerk, dat bijna klaar is, zag zich gaarne weder geplaatst. Brieven n°. 66, Bureau dezes. (1)

— Een jongmensch, zelfstandig teekenaar en praktisch timmerman, goede referentiën, zag zich gaarne geplaatst te Rotterdam of elders. Adres n°. 65, Bureau dezes. (2)

TE KOOP.

Édifices de Rome Moderne, 1e et 2e Parti, par P. PETAROUILLY, **ƒ 65.**

RONDELET, **L'Art de Batir,** met omschrijving, **ƒ 18.**

L'Eglise de La Sainte Trinité de Paris, par BALLU, **ƒ 12.**

Style Ameublement Gothique, ƒ 3,50.

Traité de Perspective Linéaire, met omschrijving, **ƒ 10.**

Cent Statues, par PERRIER, **ƒ 10.**

Les proportions du Corps Humain, par AUDRAN, **ƒ 4.**

Te bezichtigen bij Firma P. J. ZANDVLIET, Oude Gracht b/d. Hamburgerbrug, *Utrecht.*

W. VAN MERKESTEYN,
Rijtuig- en Wapenschilder.
FIJNSTE UITVOERING VAN
Rijtuig- en Wapenschilderwerk,
Kunstlakwerk en Decoratieschildering.
Billijke Prijsberekening.
Vraag Prijsopgaaf en Monsters van Uitvoering.
Gerard Doustraat 1e en 1f.
AMSTERDAM.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer.
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM,** Filiaal: **36 Rokin.**
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complecte Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

VAN RIJN & Co., **SPIEGEL- en VERSTERGLAS.**
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

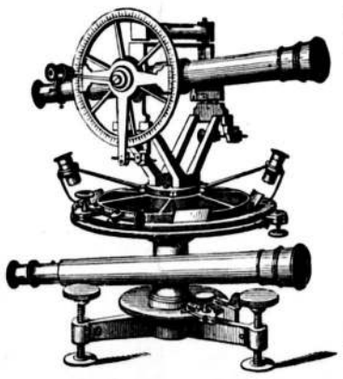

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Vlaardingen*, zullen op ***Zaterdag, den 30 September 1899***, des namiddags ten **één** ure, bij enkele inschrijving ten *RAADHUIZE* in het openbaar **AANBESTEDEN:**

Het bouwen van een School, voor 576 kinderen, aan de Oosterstraat te *Vlaardingen*.

BESTEK en **TEEKENINGEN** liggen ter inzage op de Gemeente-Secretarie en zijn vanaf *15 September* tegen betaling van **ƒ 2,50** per stel op franco aanvraag verkrijgbaar.

Vlaardingen, 7 September 1899.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
R. A. VERPLOEGH CHASSÉ
De Secretaris,
J. VAN SCHRAVENDIJK.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag den 19den September 1899***, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 780.

Het maken van eene locomotiefwerkplaats met aansteekloods, het aanbrengen van daklichten in de kap van de bestaande locomotiefwerkplaats, het opbreken en leggen van sporen en wissels en het uitvoeren van eenige diverse werken ten behoeve van de Centrale Werkplaatsen op het station TILBURG.

Begrooting ƒ 68480.—.

De besteding geschiedt volgens § 58 van het bestek.

Het bestek ligt van den 30sten Augustus 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur F. J. DES TOMBE, te *Breda*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 1.—**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 12den September 1899, te 9.40 uren voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

Utrecht, den 26sten Augustus 1899.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag den 19den September 1899***, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 778.

Het maken van een haltegebouw met perron en bergplaats; het wijzigen en uitbreiden van het bestaande haltegebouw (chefs- en arbeiderswoning) en het uitbreiden van eenige diverse werken op de halte DALFSEN.

Begrooting ƒ 8550.—.

De besteding geschiedt volgens § 67 van het bestek.

Het bestek ligt van den 29sten Augustus 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het Bureau van den Heer Sectie-Ingenieur K DEN TEX, te *Zwolle*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 0.50**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 13den September 1899, ten 2.30 ure namiddag *(West Europeesche tijd)*.

Utrecht, den 24sten Augustus 1899.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op ***Dinsdag den 26 September 1899***, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, in het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 779.

Het maken van GEBOUWEN en verdere INRICHTINGEN ten behoeve van de *halte FEIJENOORD* (tusschen de Roentgens- en Steven Hoogendijkstraat) te *ROTTERDAM-FEIJENOORD*.

Begrooting ƒ 19,700.—.

De besteding geschiedt volgens § 36 van het bestek.

Het bestek ligt van den 6den September 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur **A. J. BUIS**, te *Rotterdam* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 1.—**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 19den September 1899 ten 9.30 ure voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

UTRECHT, den 2den September 1899.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag den 19den September 1899***, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, in het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen aan het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Het aanbrengen der lichtmasten en geleidingen voor de electrische verlichting van het emplacement te ARNHEM, het leveren van eenig daarbij benoodigd ijzerwerk en het plaatsen der geleidingspalen, booglampen, enz.

Begrooting ƒ 1000.—.

De besteding geschiedt volgens § 21 van het bestek.

Het bestek en teekeningen liggen van den 1sten September 1899 ter inzage in het Centraalbureau aan het Moreelse Park te *Utrecht*, en zijn op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) verkrijgbaar, tegen betaling van **ƒ 0.50** voor het bestek en **ƒ 2.—** voor de teekeningen.

Inlichtingen worden gegeven door den Ingenieur M. L BLEULAND VAN OORDT, aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken).

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 13den September 1899, ten 1 ure namiddag *(West Europeesche tijd)*.

Utrecht, den 31sten Augustus 1899.

H. P. DEN BOER,

Wollenfoppenstraat **37**,

ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 37 — ZATERDAG, 16 September 1899.

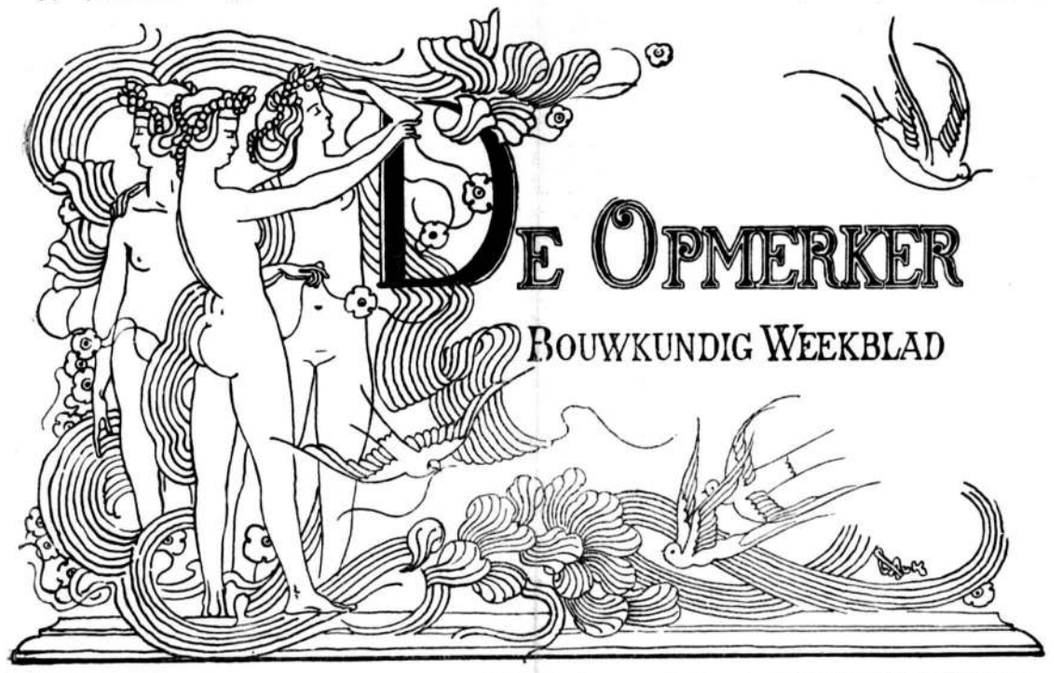

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar, bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met: plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

DE OUDE OF ST. NICOLAASKERK TE AMSTERDAM.

De voorgenomen slooping van de Heilige Stede vestigt de aandacht van het geheele land op de Amsterdamsche kerken, die nog in de middeleeuwen gebouwd zijn. In een der laatste „Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom van Haarlem" vonden wij een opstel van den heer Bernard J. M. de Bont, getiteld: „De Oude of St. Nicolaaskerk te Amsterdam, hare kapellen, altaren en fundatiën". Het verdient zeer gelezen te worden, als een poging om vast te stellen, hoe dit Amsterdamsche kerkgebouw er vóór de Hervorming heeft uitgezien.

De schrijver wijst allereerst op den veelszins treurigen toestand, waarin de oude hoofdkerk der Amstelstad zich op het oogenblik bevindt. Hij haalt een gedeelte aan uit een opstel van den predikant Dr. Gunning, ten betooge, dat de oude Katholieke kerken voor den Protestantschen eeredienst al zeer weinig geschikt zijn.

Dr. Gunning zegt: „Wij kunnen op den duur onze kostbare kathedralen (sic) niet meer onderhouden. Ik laat nu hare volkomen ongeschiktheid voor onzen eeredienst nog daar! Dat is ten deele een questie van smaak. Ik voor mij vind het een jammerlijk gezicht, zoo'n machtig gebouw, als bijv. de Dom te Utrecht, door dat houten getimmerte ontsierd, terwijl het nobeiste en heerlijkste in zoo'n kerk, het koor — denk aan de prachtige Hooglandsche kerk te Leiden — geheel ongebruikt en ledig staat, indien het niet met kalkemmers, brandspuiten en dergelijken bezet is. Maar anderen denken daar anders over, en vinden de koude (ook al bevriest soms het glaasje water op den preekstoel) en den tocht (al waait het ook letterlijk in de kerk), de rookende stoofjes en wat er verder bijkomt, zeer draaglijk. Maar puur uit een financieel oogpunt worden zij voor ons gaandeweg onhoudbaar. Die geweldige daken kosten duizenden aan onderhoud. Die machtige vensters, waar wind en straatjongens hun vernielzucht op botvieren, moeten hersteld worden. Die geweldige muren, booggangen, gewelven — ze zijn op voortgezette liefdevolle verzorging aangelegd. Een Roomsche kerk is geen „kerkzaal", maar een levend iets, waar alles voortdurend moet worden veranderd, verfraaid en versterkt. Zoodra er die liefde niet meer voor is, worden ze antiquiteiten. Indien er, gelijk te Leiden, geen rijkssubsidie bijkomt, zijn de meeste van die kerken tot een langzaam verval gedoemd. Onze kerkvoogden missen veelal den moed — ook omdat zij weten, dat duizenden hun lidmaatschap opzeggen, als het hun ook maar enkele guldens kost — een fermen hoofdelijken omslag in te voeren, om hunne huishouding waardig en overeenkomstig hunnen staat op te houden. Zoo zijn er gemeenten met vijf, zes, zeven kerken, waar men één, twee, drieduizend gulden uitgeeft, ofschoon 20 à 30.000 gulden benoodigd zouden zijn, wilde alles er behoorijk uitzien. Wat zegt ge van de vervelooze banken in onzen Dom? Wat van de muren onzer Janskerk? En dat zijn dan nog wel Utrechts hoofdkerken. Loop dan eens een of andere Roomsche kerk in, en bezie die keurig onderhouden banken, die frissche, ingelegde vloeren (om nu van verdere versieringen maar te zwijgen) — wordt dan uw ziel niet met weemoed vervuld, als ge aan onze armelijke, schamele bedehuizen denkt?"

In deze uiting van den Hervormden predikant ligt zeer veel waarheid. Men zou wenschen, dat de gebouwen weer voor hun oorspronkelijke bestemming gebruikt konden worden. Er zijn hierbij echter zooveel bezwaren te overwinnen, dat het hier wel steeds bij een vromen wensch zal moeten blijven.

De heer De Bont wijst er verder op, dat het „Memorieboek" der kerkmeesters van vóór de Hervorming dat de geheele geschiedenis der kerk zou kunnen ver-

halen, en dat door Wagenaar nog gebruikt kon worden, thans verdwenen is, zoodat men de historie uit andere bronnen, die echter niet vele zijn, moet afleiden.

Omtrent de geschiedenis van den bouw levert de kerk zelve natuurlijk belangrijke en zeer vertrouwbare documenten. Slechts enkelen echter verstaan de taal die de steenen spreken. De heer A. W. Weissman heeft in het Amsterdamsch Jaarboekje van 1890 iets „over de bouwgeschiedenis der Oude Kerk" medegedeeld, waarvan de heer De Bont het voornaamste overnam, om het echter met belangrijke bijzonderheden uit te breiden.

Van de eerste kerk, in 1306 gewijd, is niets meer over. De heer De Bont heeft echter nagespeurd, dat de wijding plaats had den 15en of 16en September van dat jaar, en daardoor tevens den oorsprong aangegeven van de oude Amsterdamsche kermis, die in 1875 voor het laatst gevierd werd. Reeds Ter Gouw had deze datums genoëmd, doch de heer De Bont heeft ze nu voor goed vastgesteld.

Op gezag van Eyck tot Zuylichem, die in het tweede deel der „Berichten van het Historisch Genootschap" over de kerk 't een en ander mededeelde, werd vroeger vrij algemeen aangenomen, dat de zuilen van schip en koor uit het laatst der dertiende eeuw afkomstig zouden zijn. De heer Weissman toonde echter aan, dat de oudste zuilen pas in het laatst der veertiende eeuw zijn opgericht. Zij komen voor ter N.W.-zijde van den middenbeuk, de overige zuilen zijn uit de vijftiende en zestiende eeuw.

In het begin der zestiende eeuw was de kerk genoegzaam voltooid, al ging men toen voort met het aanbouwen van kapellen. De heer De Bont spreekt van een vergrooting in de 15e eeuw, op gezag van den anonymus achter Pontanus. Doch deze 17e-eeuwsche schrijver heeft slechts van „aenghemaeckte capellen" gesproken, en kan dus een eigenlijke vergrooting van de kerk, waarvoor in de architectuur geen bewijzen te vinden zijn, niet bedoeld hebben.

Maar de heer De Bont vermeldt niet de groote verandering, welke de kerk in de 16e eeuw onderging. De heer Weissman zei daarvan: „De kerk bestond in het laatst der 15e eeuw uit drie beuken van gelijke breedte en gelijke hoogte, door ronde pijlers gescheiden en door houten gewelven, allen even hoog als die, welke thans nog in de zijbeuken aanwezig zijn, gedekt. Het koor eindigde in een halven tienhoek en bezat geen trans. De gedaante der kerk kwam dus overeen met die der St. Nicolaaskerk te Monnikendam. Ook een toren prijkte, evenals daar, aan de westzijde van den middenbeuk. Deze toren had echter geenszins de hoogte van den tegenwoordigen. Het schijnt, dat men in den aanvang der 16e eeuw de kerk niet fraai genoeg vond. De inmiddels bijna voltooide St. Catharinakerk nabij den Dam, die als basiliek, dus met een hoogen middenbeuk en lage zijbeuken, gebouwd was, schijnt den naijver der parochianen aan de oude zijde te hebben opgewekt, waarom zij besloten ook den middenbeuk hunner St. Nicolaaskerk te verhoogen. De geringe afmetingen der zuilen maakten dit nogal lastig; door het aanbrengen an zware houten dwarsbalken met schoren kwam men deze moeilijkheid echter te boven. De verhooging strekte zich aanvankelijk alleen uit over het westelijk deel der kerk, gelijk men op de kaart van Cornelis Anthonisz, in 1536 geschilderd en in 1544 als houtsnede uitgegeven, kan zien. Men neemt daar tevens waar, op hoe weinig fraaie wijze het verhoogde middenschip tegen den toren aansloot. Deze misstand heeft zeker aanleiding er toe gegeven, dat men bedacht was den toren te verhoogen. Reeds in 1549 werd voor dit doel gecollecteerd, doch het duurde tot 1564 eer men den bestaanden toren afbrak, om hem door den tegenwoordigen te vervangen. Op de kaart van Anthonisz zien wij verder een koortrans, die in den aanvang der zestiende eeuw gemaakt werd, omdat de St. Catherinakerk er een bezat. Dat deze trans aanvankelijk niet in het plan gelegen heeft, blijkt uit de onbeholpen wijze, waarop hij tegen de zijbeuken van het koor aansluit. Het aanleggen daarvan heeft ook ten gevolge gehad, dat de kade ten oosten der kerk ongeveer de helft harer breedte moest missen en het gebouw dus aan den O. Z. Voorburgwal buiten de rooilijn kwam te staan. Van 1553 tot 1555 werden aan de oostzijde der kerk belangrijke veranderingen gemaakt. Niet slechts werden toen aan de N. O.-zijde twee kapellen gesticht, doch ook het koor werd op dezelfde hoogte als het schip gebracht. De Renaissance was toen reeds de heerschende stijl en de bouwmeesters hebben zich bij de detailleering dan ook daarvan bediend, hoewel zij, wat de hoofdvormen betreft, aan den Gothischen stijl getrouw bleven. De oostelijke pijlers van het kruis der kerk zijn, blijkens hun details, toen tevens vernieuwd, denkelijk omdat de vroegere er niet op berekend waren een grooten last te dragen. Waarschijnlijk heeft men bedoeld later ook het transept te verhoogen; de woelige tijden van 1566 hebben echter verhinderd aan dit voornemen uitvoering te geven, zoodat thans de aansluiting van het lage transept aan den hoogen middenbeuk op vrij primitieve wijze plaats vindt."

Het koor was dus pas in 1555 in zijn tegenwoordigen toestand gebracht. Voor de vensters, die het toen had gekregen, gaf, naar de heer De Bont opgeeft, Karel V zeven geschilderde glazen, terwijl ook de Prins van Oranje er één schonk. Een glas ontbrak nog in 1578, ofschoon de kerkmeesters den bisschop van Haarlem verzocht hadden dit te geven.

De „vier stuks tapisserijen", waarvan de teekening door Maarten van Heemskerk gemaakt was, en die door Willem Andriesz de Roet te Leiden geweven waren, zullen ook pas na 1555 in het koor zijn opgehangen.

Het altaarstuk in het koor geeft den heer De Bont aanleiding tot uitvoerige uiteenzettingen. Hij is van meening, dat het een triptiek was, waarvan het middendeel in 1530 door Jan van Schorel, en de luiken, na 1545, door Maarten van Heemskerk werden geschilderd. Een herhaling van het middenpaneel meent de heer De Bont in de Begijnhofskerk te Amsterdam en in het Bisschoppelijk Museum te Haarlem te hebben gevonden. Wij zouden van meening zijn, dat de luiken door Van Heemskerk in 1555, toen het koor voltooid was, gemaakt zijn.

De heer De Bont wijst er op, dat de schrijvers, die over de kerk mededeelingen deden, zich dikwijls vergisten bij het beschrijven harer sieraden. Aan de noordzijde van het koor stond tegen een der zuilen 't H. Sacramentshuis, dat 15 M. hoog was, en dat dus aan dat in de St. Laurenskerk te Neurenberg niet ongelijk geweest zal zijn. Het werd in 1566 bij de beeldstormerij beschadigd, doch later weer hersteld. Het vaatwerk, dat dit Sacramentshuis bevatte, wordt door den heer De Bont opgenoemd. De groote monstrans, een meesterstuk van Amsterdamsch goudsmeewerk, was in 1549 gemaakt, en had zes honderd tien gulden en negentien stuivers gekost. In October 1578 werd deze monstrans aangekocht door den oud-burgemeester Cornelis Jacobsz Brouwer, genaamd Bam, en geschonken aan de St. Nicolaaskerk te Calcar. Nu is er echter verwarring gekomen, doordat de bovengenoemde schrijvers deze monstrans met den naam van ciborie bestempeld hebben.

De heer De Bont zegt, dat het koor vroeger „ongetwijfeld was afgesloten door een hek van koper of hout, dat plaats heeft gemaakt voor het tegenwoordige". Het koperwerk van het tegenwoordige hek is evenwel ongetwijfeld uit het begin der 16e eeuw. Slechts de omlijstingen zijn later, in 1682, gemaakt. De opschriften in de friezen, die den heer De Bont nogal aanstoot geven, zijn uit het laatst der 16e eeuw, doch in 1862 opnieuw aangebracht.

Van de rekeningen der kerkmeesters is er slechts één bewaard gebleven. Zij berust nu op het archief, en geeft de inkomsten en uitgaven van 25 April 1552 tot 18 Maart 1553. De uitgaven zijn, jammer genoeg, slechts weinig uitvoerig omschreven. Het jaar, waarover de rekening loopt, is dat, waarin de verhooging van 't koor, die wij vroeger vermeldden, werd begonnen. Wij vinden echter deze uitgaaf niet genoemd, en zullen dus moeten aannemen, dat de uitgaven „int extraordinariusboeck", die bijna de helft van het geheel vormen, ten behoeve van dit groote werk gedaan zijn.

Wel wordt genoemd „het nieuwe Vrouwenkoer", waarvoor „tot den dach toe als boven gescreven staet" ruim 311 gulden werd uitgegeven. De heer De Bont zegt van dit koor, eigenlijk een kapel aan de noordzijde van het koor der kerk, „dat het omstreeks den jare 1555 door het O. L. Vrouwe-gilde gesticht is". Uit de rekening blijkt nu, dat men reeds in 1553 met den bouw bezig was, en dat kerkmeesteren, zoo zij al niet het werk geheel bekostigden, er toch aanzienlijke uitgaven voor deden. De stichting der O. L. Vrouwe-kapel valt samen met de verhooging van het koor, de waarschijnlijkheid is dus groot, dat de kerkmeesters deze werken deden uitvoeren.

Deze kapel bezit, zooals bekend is, zeer fraaie gebrande glazen. De heer De Bont vermeldt er slechts twee, dat voorstellende Christus' geboorte en dat, verbeeldend het sterfbed van Maria. Doch er is er nog een, dat links de groetenis des engels en rechts de ontmoeting van Maria en Elizabeth te zien geeft.

Dat het eerste glas een geschenk is van de stad Amsterdam, gelooven wij met den geachten schrijver. Ook kunnen wij ons begrijpen, dat hij niet overal den stijl dezer glazen overeenkomstig het daarop aangebrachte jaartal 1555 vindt. Inderdaad zijn in 1759 de glazen gerestaureerd. De glasbranders van toen hebben zich op niet onverdienstelijke wijze van hun taak gekweten, maar de techniek was sedert achteruitgegaan. Ook in stijl en opvatting was verandering gekomen. Voor hem, die de glazen aandachtig en met kennersblik beschouwt, is het niet moeilijk de oorspronkelijke gedeelten van de later aangebrachte te onderscheiden.

De heer De Bont zegt: „deze glazen zijn ontworpen door Lange Pier", en neemt dus aan, dat Pieter Aertsen de cartons gemaakt heeft. Het zou belangrijk zijn te weten waarop de geachte schrijver zijn uitspraak grondt. Is er overeenkomst tusschen de teekening der glazen en die van enkele authentieke werken van dezen schilder? Ziedaar een vraag, die waard zou zijn door een deskundige afdoende te worden beantwoord.

Nog in 1571 werd deze kapel vergroot door een aanbouw aan de oostzijde. Deze aanbouw is door Wagenaar en Ter Gouw „het H. Graf" genoemd. De heer De Bont wijst er evenwel op, dat de gevelsteen een voorstelling van de Groetenis des Engels vertoont en dat dus de aanbouw door het O. L.Vrouwe-gilde zal gemaakt zijn. Hij ziet er in de collegiekamer van het gild, en wij gelooven, dat hij het bij het rechte eind heeft.

Uitvoerig staat de schrijver stil bij het altaarstuk der O. L. Vrouwe-kapel. Het was almede een werk van Pieter Aertsen, en werd door Michiel Coxie zeer geprezen. Het kunstwerk is na de invoering der Hervorming verwijderd. De heer De Bont gelooft, dat in 1625 nog een der luiken, beschilderd met de H. Drie Koningen, zich in de nalatenschap van Cornelis van der Voort bevond.

Behalve deze kapel, die de voornaamste was, bezat de kerk er nog vele andere. De schrijver deelt er heel wat wetenswaardigs omtrent mede. De bouw van de doopkapel, die zuidelijk van den toren staat, plaatst hij in het begin der 15e eeuw. Maar de vormen en de gebezigde bouwstoffen wijzen veeleer op den aanvang der 16e eeuw als den tijd der stichting. En daar de koperen doopvont in 1531 te Mechelen door Cornelis van den Eynde gegoten werd, zouden wij meenen, dat pas toen de kapel voltooid was.

De kapel ten Z. W., door Lysbeth Gaven gesticht, geeft den heer De Bont aanleiding tot uitweidingen over deze milddadige vrouw en over het klooster der Barrevoeters, dat zij stichtte.

De kapel der Huiszittenmeesters en de St. Eligius- of Smidskapel kunnen wij met stilzwijgendheid voorbijgaan. Maar het zuidertransept, het zoogenaamde St. Sebastiaans- of Handboogschutterskoor, tusschen 1468 en 1473 gesticht, is belangrijk om de zoogenaamde „IJzeren kapel", een klein vertrek, dat buiten tegen de kerk naast den zuider-ingang gebouwd is. Het heeft tot voor weinige jaren gediend als bewaarplaats van de handvesten en oorkonden der stad. Ter Gouw was van meening, dat dit vertrek nooit tot een ander doel bestemd is geweest. Maar de heer De Bont wijst er op, dat door niets deze stelling kan worden bewezen. Naar zijn meening moet de kapel gemaakt zijn om het H. Sacrament van Mirakel te bewaren. Hij grondt zijn gevoelen „op de meer dan groote waarschijnlijkheid, dat de kapel gebouwd is door Koning Maximiliaan, wiens wapen en dat van zijn zoon op de ijzeren deur waren aangebracht".

Ter Gouw was van oordeel, dat de IJzeren kapel „kort nadat Amsterdam bemuurd was" gesticht moest zijn. De heer Weissman kwam, op grond van de architectuurvormen, tot de conclusie, dat de stichting niet vóór 1530 plaats gehad kon hebben. Wij gelooven, dat de eene schrijver het tijdperk der stichting te vroeg plaatst en de tweede te laat. Immers onder het beeldhouwwerk, dat aan de gevels is aangebracht, komen ook voor de wapens van Maximiliaan van Oostenrijk en Philips den Schoonen. De stichting zal dus omstreeks 1500 geschied moeten zijn.

Over het O. L. Vrouwekoor, dat eigenlijk een aanbouw is tegen het Noordertransept, hebben wij reeds gesproken. De heer De Bont noemt de westelijke travée van de O. L. Vrouwekapel als St. Joriskapel of Voetboogschutterskoor. Doch wij zien niet in, dat dit werkelijk zóó geweest is. Immers het glas, dat zich daar bevindt, heeft blijkbaar op de H. Maagd betrekking. Wij vermeldden reeds, dat de heer De Bont het over het hoofd had gezien. Nu plaatst hij het in een St. Joriskapel, ofschoon het met dien heilige niets te maken heeft. Want er zijn wel heiligen op aangebracht, doch het zijn Petrus en Paulus, voor wie Jan Claesz Hoppe, de schenker van het raam, geknield ligt. Van den H. Joris is echter geen spoor te zien.

Onderaan in het glas daarnaast zijn, behalve het wapen van Amsterdam, ook de patronen der Amsterdamsche kerken aangebracht, en wel voor de Oude Kerk de HH. Nicolaas en Johannes de Dooper, voor de Nieuwe Kerk de HH. Maria en Catharina. Daarom zouden zeker, was de H. Joris de patroon der kapel

geweest, waarin het andere glas werd aangebracht, de makers dezen populairen heilige niet hebben vergeten.

Wij zoeken het Voetboogschutterskoor in het tegenwoordig noordertransept, en gelooven, dat Wagenaar, die zeker geen vertrouwbare bron is voor dergelijke bepalingen, daar ten onrechte een kapel van St. Jeroen plaatste. Want het is zeer waarschijnlijk, dat de Handboogschutters en de Voetboogschutters, gilden van vrijwel gelijke beteekenis, ook kapellen van ongeveer hetzelfde aanzien gehad zullen hebben. En daarenboven vinden wij, dat de heer De Bont gegronden twijfel koestert, of er wel een altaar van St. Jeroen in de kerk geweest is. Hij zegt hieromtrent: „H. Jeroen. Volgens Lelong was in de Oude Kerk een altaar van dien naam, gesticht door Pieter Gijsbertsz. In den door hem aangehaalden fundatiebriet komt evenwel de naam van St. Jeroen niet voor, wel die „der glorieuser Maget Marien, St. Jacob ende St. Peter, der H. Apostelen ende St. Nicolaes". Waarschijnlijk ontstond de vergissing bij Lelong omdat op. St. Jeroensdag op dit altaar een „hooge misse" werd gedaan. Hij had dit altaar om dezelfde redenen ook St. Anna-altaar kunnen noemen, want Heer Claes van Diemen en Machtelt Fonck fundeerden op dit altaar een St. Annamis. De juiste naam van dit altaar is mij onbekend gebleven."

De stichtingsbrief komt ook voor bij Van Heussen en Van Rijn, in de „Historie ofte Beschrijving van 't Haarlemsche Bisdom". Daar lezen wij, dat gesticht werd „een outaer en Capellerye, in St. Nicolaes Parochie Kerk, bij de Noorder Deur en de Muer". Van een kapel wordt dus niet gesproken; zelfs schijnt het altaar niet tegen een muur, doch alleen daarbij gestaan te hebben. Een plaatsing tegen een pijler of zuil behoort dus niet tot de onmogelijkheden.

Ook de heer De Bont weet blijkbaar met de St. Jeroenskapel en het St. Jeroensaltaar geen weg. Want ofschoon hij er op wijst, dat de „hooge misse" op St Jeroensdag op het altaar door Gysbert Pietersz (een vergissing voor Pieter Gysbertsz) gedaan, een bewijs is, dat er een altaar van St. Jeroen geweest moet zijn, heeft hij op een andere plaats, zooals wij zagen, juist het omgekeerde medegedeeld.

De kapel der Weytkoopers grensde westelijk aan het Noordertransept. Op het altaar in deze kapel hadden Jan Klaessen en Styn Tymans vijf missen gesticht. In het memorieboek van Proost Zaffius komt deze fundatie voor als gemaakt op St. Jacobsaltaar. Dit geeft den heer De Bont aanleiding om andermaal de stichting van Pieter Gysbertsz ter sprake te brengen, en daar onder de heiligen de H. Jacobus genoemd wordt, aan te nemen, dat het altaar in de Weytkooperskapel geplaatst was. Daarmede zijn Jeroenskapel en altaar dan voor goed van de baan.

De heer De Bont handelt dan zeer uitvoerig over de kapel, ten oosten van het noorderportaal dezer kerk. Die kapel is een der vroegste voortbrengselen onzer Renaissance; zij wordt door den geachten schrijver als kapel van het H. Graf beschouwd, omdat Proost Zaffius schreef, dat het H. Jacobsaltaar gelegen was „nabij het Graf des Heeren". Wij kunnen ons met deze gissing zeer goed vereenigen.

De heer De Bont wijst op den treurigen toestand, waarin zich deze kapel op het oogenblik bevindt. „Laat ons nu de kapel binnengaan", zegt hij, „en wat zien wij dan? Een betrekkelijk klein vertrek, dat zijn licht ontvangt door een glasraam, in rijken overgangsstijl gebouwd. De zoldering bestaat uit gemetselde rondbogen, terwijl op twee consoles aan den westermuur een wapenschild is aangebracht, dat natuurlijk is overschilderd. Het schoonste van de kapel is de rijk bewerkte baldakijn, waarvan de zoldering geheel à jour bewerkt is, terwijl rondboogjes met kleine consoles de afhangende versiersels uitmaken. Op den grond onder den baldakijn ziet men een kleine verhooging, waarop ongetwijfeld de afbeelding van het Lichaam des Heeren heeft gerust. Het beeld is weg, de ornementen zijn ten deele vernield en de baldakijn is bij het raam geheel weggehakt, om plaats te maken voor een gemetselden vuurhaard."

De stichtings-acte van Pieter Gijsbertsz, die 20 Januari 1450 gepasseerd werd, en die de schrijver nu reeds heeft toegepast op het St. Jeroens- en het St. Jacobsaltaar, moet ten derden male dienst doen bij de kapel van het H. Graf. Maar de stijl van het gebouwtje kan niet van 1450 zijn. Het moet, op zijn vroegst, in de eerste jaren der 16e eeuw zijn opgetrokken. Wij zouden het omstreeks 1520 willen stellen. De heer De Bont zegt: „Deze kapel is gesticht door Pieter Gijsbertszoon den 20n Januari 1450. In de stichtingsakte zegt hij een kapel te stichten „bij de Noorder-Deur en die Muer". Daar nu tusschen die deur en dien muur van het noordertransept de uitgebouwde kapel te vinden is, zoo is ontwijfelbaar deze kapel de door Pieter Gijsbertsz gestichte."

Deze bewijsvoering gaat mank. Want in de akte staat niet „Capelle", maar „Capellerije". Wat hieronder verstaan moet worden, leert een andere akte van 18 Juni 1465, waar sprake is van een „vicarie off cappellerie". Pieter Gijsbertsz heeft dus geen kapel gesticht, maar alleen een altaar, en de noodige gelden voor den altaardienst beschikbaar gesteld. Wij houden het er voor dat dit altaar werd opgericht in de reeds genoemde Weytkooperskapel, ofschoon, zooals wij reeds opmerkten, een plaatsing tegen een pijler of zuil niet uitgesloten behoeft te worden.

Van de overige kapellen deelt de heer De Bont niets bijzonders mede.

Wij vestigen de aandacht op zijn arbeid, die zeker nog belangrijker zou zijn, indien over betere bronnen te beschikken viel. Het schijnt, dat die bronnen er wel zijn, maar dat men ze niet kan raadplegen. De heer De Bont zegt hieromtrent: „Mr. De Roever, de stadsarchivaris, wien het archief der Oude Kerk zeer ter harte ging, bracht in dato 10 September 1884 in herinnering aan de commissie tot het bestuur van de kerkgebouwen, fondsen en inkomsten der Nederduitsch Hervormde Gemeente, dat in de Oude Kerk in een kast in het gewelf, boven de zoogenaamde catechisatiekamer, boeken en perkamenten zich bevinden, waarvan reeds velen „door den tand des tijds geleden hebben".

Aan een verzoek, dat die stukken aan het gemeentearchief in bruikleen gegeven mochten worden, schijnt niet voldaan te zijn.

Laten wij hopen, dat de stukken nog bestaan en dat ze gebruikt zullen kunnen worden, om veel, wat nog duister is in de geschiedenis der St. Nicolaaskerk, toe te lichten.

EEN ONGEVAL.

Te Amsterdam zijn laatstleden Woensdag, even na drie uur, twee huizen ingestort. Wij hebben ons den volgenden ochtend naar de hoofdstad begeven, en zagen een verwoesting, zooals wij nog zelden mochten aanschouwen.

De bewoners van het Muiderpoortkwartier waren in grooten getale te hoop geloopen. Zij waren al heel slecht te spreken over de Amsterdamsche bouwpolitie, die niet had verhoed, dat zulk een ongeval, waarbij verscheidene gezinnen al hun have verloren, ja waarbij zij ternauwernood het leven konden redden, gebeuren kon.

Een Amsterdamsch blad schreef:

Elf gezinnen hadden een goed heenkomen moeten zoeken. Zij werden in den loop van den avond door buren en kennissen geherbergd.

Het schouwspel der ruine bleef den ganschen avond hetzelfde, doch steeds stonden honderden menschen het geval te bespreken en critiek uit te oefenen op de wijze van bouwen in de nieuwe stad. Deze huizen leverden alweer een typische illustratie op de matige eischen der bouwverordening. Het blok van vijf huizen (met het hoekhuis mee) aan de Pieter-Nieuwlandstraat, was opgetrokken met één- en ander halve-steens buitenmuren. Wilde men nu niet genoodzaakt zijn de tusschenmuren ook ten minste één steen dikte te geven, dan moesten de balken dragen in de voor- en achtermuren. Dit geschiedde: de tusschenmuren konden nu van een halven steen worden gemaakt en de balken (ongeveer 20 bij 8 cM.) werden gelegd van voor- naar achtermuur. Uitteraard dienden balken, die een lengte van twee kamers hadden, een hechten steun te hebben in de muren. Doch men vond het hier niet noodig ankers te maken en zoo kwamen de balken gewoon met de koppen ingemetseld te liggen. De samenhang van de vloeren met de buitenmuren was dus maar gering, en met de halvesteens-binnenmuren bestond die in 't geheel niet.

Het is vermoedelijk aan dat gebrek aan samenhang tusschen gevelmuur en balklaag te wijten, dat de instorting heeft kunnen plaats hebben. Daardoor toch is de bovenbelasting, volgens ooggetuigen, als het ware van den draagbalk afgegleden en heeft al het andere meegesleept. Ook de binnenbouw bood geen weerstand, daar zij geheel uit dun hout bestond.

Een aantal Raadsleden waren op het terrein aanwezig. Wij merkten o. a. op de heeren Polak, Nolting, Bleys en Josephus Jitta. De heeren zullen door dit geval zeker wel den indruk hebben gekregen dat er iets, neen, zeer veel hapert aan de bouwverordening en verandering in deze hoog noodig is. Gisterenavond moet de quaestie reeds in een der afdeelingen van den Raad, die toen vergaderde, ter sprake zijn gebracht en in de volgende Raadszitting zal een interpellatie van een der Raadsleden-bouwkundigen niet uitblijven.

De nieuwe Raadsleden-bouwkundigen krijgen dus reeds aanstonds gelegenheid om de belangen hunner mede-ingezetenen te behartigen. Als men de interpellanten nu maar niet met een kluitje in het riet stuurt, door er aan te herinneren, dat een nieuwe bouwverordening in bewerking is.

Want de bouwverordening die thans vigeert, hoeveel verbetering zij moge behoeven, heeft hier geen schuld. Waren hare voorschriften behoorlijk nageleefd, het ongeval zou niet plaats hebben gehad. Maar de beste verordeningen geven niets, wanneer daar de hand niet aan gehouden kan worden. En met het veel te weinig talrijke personeel, dat de gemeente Amsterdam er voor haar bouwtoezicht op nahoudt, is aan strenge handhaving der verordening niet te denken.

In ons nummer van 2 November 1895 hebben wij een aan de regeling der bouwpolitie te Amsterdam gewijd opstel opgenomen. Het is misschien niet zonder nut, de voornaamste gedeelten van dit artikel hier nog eens te doen volgen.

Reeds sinds langen tijd werden van allerlei zijden klachten geuit over de bouwpolitie te Amsterdam. Deze klachten betroffen niet zoozeer de onvoldoendheid der bouwverordeningen of het gemis aan plichtsbetrachting der vijf bouwopzichters, dan wel de weinige talrijkheid dezer titularissen, waardoor bij allen ijver hunnerzijds, toch eigenlijk van een behoorlijk toezicht geen sprake kon zijn. Aan vaste bureau-uren gebonden, moesten de bouwopzichters gedurende dien tijd de geheele gemeente onbewaakt laten; knoeiers hadden dan vrij spel, want zij wisten, dat de personen, die hen controleeren moesten, op het raadhuis zaten.

Nu zou men meenen, dat het gemeentebestuur, toen het aan het verbeteren van deze toestanden ging, in de eerste plaats gezorgd zou hebben, dat het getal bouwopzichters zoodanig werd uitgebreid, dat een permanente velddienst, om het zoo eens uit te drukken, naast een permanenten bureaudienst georganiseerd kon worden en een voldoend aantal opzichters voortdurend op de been kon zijn, om overal een wakend oog te houden.

Maar het is bekend, dat de financiën der hoofdstad niet schitterend zijn, en nu kost het aanstellen van een aantal nieuwe bouwopzichters natuurlijk geld. Het gemeentebestuur vond toen dezen uitweg, dat het, den meer en meer gebruikelijken weg volgend, een inspecteur over de bestaande bouwopzichters aanstelde, vermoedelijk hopende, dat! één zulk een titularis tegen verscheidene bouwopzichters zou opwegen, ofschoon hij lang zoo kostbaar niet zou zijn.

Zal deze hoop vervuld worden en zal, na de benoeming van dezen inspecteur, die onlangs geschied is, de toestand verbeteren? Misschien ligt het in de bedoeling den inspecteur met het leeuwendeel van den bureaudienst te belasten, om zoo de eigenlijk gezegde bouwopzichters ambulant te maken. Hierbij moet evenwel niet uit het oog worden verloren, dat de bureaudienst van het bouwtoezicht een juist begrip van de locale omstandigheden, die zich bij elke aanvraag om bouwvergunning voordoen, vereischt, en dat dit begrip slechts door persoonlijk onderzoek ter plaatse is te verkrijgen.

Wordt dit onderzoek door den inspecteur zelf ingesteld, dan zal hem voor zijn bureauwerk al heel weinig tijd overblijven. Laat hij zich telkens voorlichten, dan wordt het personeel voor geruimen tijd aan zijn eigenlijk werk, het surveilleeren, onttrokken, wat zeker niet gewenscht kan heeten.

Het is dan ook onze meening, dat ditmaal weder, als reeds zoo menigmaal, de zuinigheid de wijsheid bedrogen heeft, en dat de nieuwe regeling niet het nut zal brengen, dat daarvan verwacht wordt.

Bij de kolossale uitbreiding, die de hoofdstad verkregen heeft en bij den daarmede evenredig toegenomen speculatiebouw is het gemeentebestuur niet verantwoord, door alles bij het oude te laten en alleen een inspecteur aan te stellen.

Wij gelooven, dat deze opmerkingen niets van haar kracht hebben verloren. Naar ons werd medegedeeld, heeft de nieuwe regeling alleen dit gevolg gehad, dat de bureauwerkzaamheden zijn uitgebreid, voornamelijk door de uiterst scherpe, vaak kleingeestige toepassing der bepalingen van de verordeningen op de ontwerpen der architecten. Het toezicht buitenshuis is echter niet verbeterd, zooals ieder, die de speculatiewijken in aanbouw bezocht, kan zien. Bij goed toezicht had ook een ongeval als dat in de Pieter-Nieuwlandstraat niet kunnen voorkomen.

Het is te hopen, dat de oogen thans opengaan, en dat men tot het besef komt, dat de gelden, aan het aanstellen van meer bouwopzichters te besteden, goed gebruikt zijn.

Als men meent alleen door het wijzigen der verordeningen verbetering te zullen verkrijgen, vergist men zich. Zelfs de beste verordeningen, wij herhalen het, baten niets, indien de middelen ontbreken om ze gestreng te handhaven.

ONGEHOORDE MISREKENING.

In de Indische begrooting voor het volgend jaar wordt gelezen:

„De aanleg van de lijn Batavia—Anjer heeft, vooral financieel, met grooten tegenspoed te kampen. De lijn, begroot op ƒ 6.400.000, zal, zonder den zijtak Tanah Abang—Weltevreden, waarvan de aanleg voorloopig is uitgesteld, ƒ 9.891.000 kosten, voornamelijk ten gevolge van aanneming bij het voorontwerp van te lage eenheidsprijzen voor het grondverzet, den ballast en het spoorleggen, te geringe schatting van het aantal en de wijdte der bruggen en van den tijd, dien de uitvoering van het werk zou vorderen. Een onderzoek is nog gaande, hoe zulk een ongehoorde misrekening mogelijk is geweest."

Het Indische ingenieurskorps, welks prestige nu een jaar geleden door de Solo-vallei-geschiedenis zulk een gevoeligen knak kreeg, verliest dus andermaal een pluim, en een groote ook. Als men leest, wat er alzoo te min bij dezen spoorwegaanleg geschat werd, dan begrijpt men niet, voor welke onderdeelen de raming juist was. Grondverzet, ballast en spoorleggen, ziedaar drie der voornaamste factoren bij ieder spoorwegontwerp. Allerkostelijkst, of diep treurig, al naar men wil, is die „te geringe schatting van het aantal en de wijdte der bruggen". De werkzaamheden zijn dus maar begonnen, eer men een goede kaart, met uitvoerige waterpassingen gemaakt had! Inderdaad, zulk een lichtzinnigheid is haast ongelooflijk.

Reeds in het begin van dit jaar werden, in de Indische bladen, vreemde mededeelingen omtrent den aanleg van dezen spoorweg gedaan. Zij werden toen tegengesproken, maar blijken nu in hoofdzaak waar te zijn geweest.

Het is te hopen, dat de resultaten van het onderzoek, dat nog gaande is, openbaar gemaakt zullen worden, en dat de schuldigen, zoo bij dit werk als bij dat der Solo-vallei, hun verdiende straf niet zullen ontgaan. Onwetendheid of onbekwaamheid mogen in zulk een geval niet als verzachtende omstandigheden worden aangenomen.

DE N. Z. KAPEL TE AMSTERDAM.

Er is hoop, dat de N. Z. Kapel te Amsterdam behouden zal blijven. Mag men de dagbladen gelooven, dan zou de Gemeenteraad in geheime zitting besloten hebben der Hervormde Gemeente het eigendom in rechten te betwisten. De kansen zouden voor de stadsregeering ongetwijfeld niet slecht staan.

Anderen willen, dat de Hervormde Gemeente het proces niet zal afwachten, maar, door de kerk te herstellen en weder in gebruik te nemen, de aanleiding tot het geding zal pogen te doen verdwijnen.

Misschien ware dit laatste de eenvoudigste oplossing. Doch de heeren, die zich voorgenomen hadden om het gebouw af te breken, ten einde er, na de sloopping, een slaadje uit te halen van een paar millioen, maken dan toch ten slotte een allergekst figuur.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS

(Vergadering van Dinsdag 12 September 1899.)

Na de opening van de vergadering, in het Brongebouw te Haarlem gehouden, werd mededeeling gedaan van tal van ingekomen giften, zoowel uit het binnen- als buitenland.

Het Bestuur deelde mede, dat op de wereldtentoonstelling te Parijs het gedenkboek 1847—1897 met de Fransche vertaling zal worden ingezonden.

Na het afdoen der huishoudelijke zaken sprak de heer J. van Hasselt, ingenieur van de Amsterdamsche duinwaterleiding, over de in uitvoering zijnde uitbreidingswerken van de gemeentelijke duinwaterleiding te Amsterdam.

Vervolgens kreeg het woord de heer F. C. Dufour, ingenieur te Haarlem, die over de electrische bewegingswerktuigen der nieuwe schutsluis te IJmuiden eene voordracht hield, die luid werd toegejuicht.

Nu kwam aan het woord de heer L. M. Barnett Lyon, directeur van de Eerste Ned. electrische tram, die een uitlegging gaf van de werking daarvan.

Na het dejeuner verdeelden de ruim 250 aanwezigen zich en gingen naar IJmuiden; de installaties van de electrische tram; Leijduin; de werkplaatsen der H. IJ. Spoor; de firma J. J. Beynen, de Haarlemsche machinefabriek; de werf Conrad en de caoutchoucfabriek van de heeren Gebr. Merens.

Te zes uren werd het middagmaal in het Brongebouw gehouden.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1094*e Vergadering op* 13 *Sept.* 1899.

Met een hartelijk woord van welkom aan de leden werd de eerste winter-vergadering door den nieuwen voorzitter, den heer K. de Bazel geopend.

Na lezing der notulen, werden de ingekomen stukken voorgelezen waaronder een schrijven van Arti et Amicitiae, waarin deze Vereeniging zich niet genegen verklaard om adhesie te betuigen aan het adres van het Genootschap inzake een bouwkundigen leerstoel aan de Rijks academie van Beeldende Kunsten. Nadat gebleken was dat de reden hiervan bestond in een verkeerde opvatting van de gedachten in het adres neergelegd, werd besloten alsnog Arti te verzoeken op dit besluit terug te komen. Voorts was ingekomen de Koninklijke goedkeuring op de gewijzigde statuten.

Hierna had de installatie plaats van 3 nieuwe leden en werd als gewoon lid aangenomen de heer F. Zwollo, kunst-metaaldrijver te Amsterdam.

Na deze huishoudelijke bezigheden, hield de heer Lauweriks eene lezing over „Bouwkundige proportiën".

Spreker begon te wijzen op de tegenwoordige bouwwerken, waaruit maar al te vaak blijkt dat de architect geheel onbekend is met de grondvormen nl: de bouwkundige proportiën.

Spreker ging uitvoerig na, welke de beschouwingen daaromtrent van Vitruvius waren, toonde aan hoe de verhoudingen overal weer te vinden zijn in de natuurwetten, in de muziek en in de bouwkunst en wees op het gevaar dat, zonder voldoende studie van deze eenvoudige verhoudingen, bestaat in het maken van leelijke en verwerpelijke bouwwerken.

Nadat over het onderwerp nog eenige gedachtenwisseling plaats vond, werd de vergadering gesloten.

PRIJSVRAGEN

RECLAMEPLAAT VOOR HORLOGES, merk „DE KORENBLOEM".

Op deze prijsvraag zijn ingekomen 126 antwoorden met de volgende motto's:

1. Tjobak.
2. XII uur.
3. Het Korenbloempje.
4. Centaurea Cyanus.
5. Haast u langzaam.
6. Groen.
7. Henri.
8. Tryal.
9. Blauw, geel, zwart.
10. El Trabajo.
11. Uurwerk.
12. R.
13. Time is money.
14. Geel, wit, zwart.
15. Zonnige uren.
16. Nederland. 2 st.
17. Bloem.
18. De tijd is snel Gebruikt hem wel.
19. Oude liefde roest niet.
20. Getrouwheid.
21. Ende desepereert niet.
22. In 't verleden Ligt het heden.
23. Geel en blauw.
24. Na regen komt zonneschijn.
25. Wallpaper.
26. Natura Artis Magistra.
27. Time is money.
28. Hoop doet leven.
29. De tijd rolt voort.
30. Bonheur.
31. Tikke-tikke-tik.
32. Hora ruit 2 st.
33. Alle beginsels zijn moeilijk.
34. Nans.
35. Le Temps.
36. 'k Segh niet hoeveel 't weerd is, En of 't uijt goede stoff of quae gedistilleerd is.
37. Hoe laat.
38. Ready.
39. Eureka
40. Remontoir.
41. Tusschen 9 en 3.
42. Ars longa, vita brevis.
43. 't Daghet in 't Oosten.
44. Eenvoud.
45. Reclame.
46. Juiste tijd.
47. Struggle for life.
48. Doornroosje.
49. Tijd.
50. Vernuft.
51. Geel, groen, blauw, zwart.
52. Mededinging.
53. Lust tot werken.
54. De lendenen omgord.
55. Schets.
56. Blauw en geel.
57. Zandlooper.
58. Reclame.
59. Eduard.
60. Simplex.
61. Centaurea.
62. Stip.
63. Chronos.
64. Centaurea Cyanus.
65. ×.
66. Reclame.
67. Ornament.
68. De Oogst.
69. Eenvoud.
70. 3 uren.
71. Tijd is geld.
72. Tijd sluit.
73. Tijd is geld.
74. Dit mankeert nooit.
75. Ora et Labora.
76. Aleida.
77. 't wil niet kapot.
78. Lijn.
79. Een gewild merk.
80. Sine Labore Nihil.
81. Zero
82. Middag.
83. Tik-tak.
84. Vier blokjes.
85. Te laat.
86. Drie bolletjes.
87. De Korenbloem
88. × × ×.
89. Eenvoud.
90. Puck.
91. Driehoek (figuur).
92. De Bloem.
93. Tijd is geld.
94. Bloem.
95. Juist op tijd.
96. Simplex.
97. Flora.
98. Steeds voorwaarts.
99. Ster (figuur).
100. Tik-tak.
101. Tijd.
102. Horloge in vierkant (fig.).
103. Wat vermag de schilderkunst zonder steun of Vorstengunst.
104. Nec plus ultra.
105. Time is money.
106. In magnes voluisse sat est.
107. Hans.
108. Schets.
109. Bonjour.
110. Kleur.
111. Van Societeit. In het duister met het licht van zijn signaar ontdekken dat het laat is.
112. Het staat stil.
113. Kroon.
114. Bloem (figuur). 2 st.
115. Horloges.
116. Ou ne nimium nocet.
117. Stipt op tijd.
118. Blauw.
119. Eere wien eere toekomt.
120. De tijd.
121. Precies.
122. Rust roest.
123. 6 minuten voor 3.
124. Tijd is geld.
125. Omnia vincet labor improbus
126. Uil.

UNIVERSITEIT VOOR CALIFORNIË.

De tweede wedstrijd tusschen de elf in de eerste prijsvraag bekroonde deelnemers is thans geëindigd. De jury, te San-Francisco vergaderd, heeft het ontwerp van den heer Bénard te Parijs bekroond; naar zijn plan zal de Universiteit, waarvoor 50 millioen beschikbaar is, gebouwd worden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal is het volgende adres gericht:

Geeft eerbiedig te kennen,

de Naamlooze Vennootschap Nederlandsche Maatschappij voor Monierwerken te Amsterdam;

dat zoowel het Staatsbelang als dat der Nederlandsche industrie medebrengen; dat algemeene mededinging worde opengesteld bij de uitvoering van werken van Staatswege;

dat echter herhaaldelijk met dit beginsel geen rekening wordt gehouden;

dat onder anderen bij den bouw van 's Rijks Postspaarbank te Amsterdam van wege het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid belangrijke cement-ijzerwerken, systeem Monier, werden onder handen genomen, doch dit werk zonder publieke aanbesteding, en zelfs zonder uitnoodiging tot prijsopgave aan andere fabrikanten, is opgedragen aan de Amsterdamsche Cement-ijzerfabriek:

dat aan requestrante geen enkel aan het algemeen belang ontleend motief voor de achterstelling harer fabriek bekend is, zij over de uitstekendste technische krachten en hulpmiddelen beschikt, en bij geen andere fabriek achterstaat wat de voortreffelijkheid van het door haar geproduceerde betreft;

dat de achterstelling harer fabriek, en de begunstiging eener andere, bijzonder onbillijk is tegenover de requestrante, die, op het verzoek van het Departement van Koloniën, in het jaar 1896 heeft medegewerkt tot verwezenlijking van het bij het legerbestuur in Nederlandsch-Indië gerezen denkbeeld om de cement-ijzer-constructie ook daar te lande in toepassing te doen brengen, terwijl, naar requestrante destijds vernomen heeft, die medewerking bij anderen niet verkregen werd;

dat dan ook aan requestrante van wege het hoofd van het Departement van Koloniën bij de missive van 28 Februari 1897, lett. F, nº. 415a, voor die medewerking dank betuigd werd in de volgende bewoordingen:

„Ik heb de eer u namens den Minister dank te betuigen „voor de alleszins welwillende wijze, waarop de kapitein der „genie van het leger in Nederlandsch-Indië J. W. C. van „Steeden, thans met verlof hier te lande, door u in de gelegenheid is gesteld om zoowel in uwe fabriek als elders „de door u uitgevoerde werken te bezichtigen en voor het „verstrekken van de noodige inlichtingen voor het onderzoek „of de Monierwerken met vrucht kunnen worden toegepast „bij 's lands werken in Nederlandsch-Indië; enz.

De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën,

(get.) A. E. ELIAS."

dat de requestrante op voormelde onbillijke, en, naar hare overtuiging met 's lands belang strijdige handelwijze bij herhaling, doch te vergeefs, de aandacht van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid heeft gevestigd;

dat zij nog even voor de aanbesteding van den bovenbouw van de Rijks Postspaarbank te Amsterdam de aandacht des Ministers gevestigd heeft op de omstandigheid, dat de te verrichten cement-ijzer-werken niet in het bestek der aanbesteding waren opgenomen.

Redenen waarom requestrante zich eerbiedig wendt tot Uwe Hooge Vergadering met het verzoek om naar aanleiding van hare hierboven ontwikkelde grief, zoodanige besluiten te willen nemen, als door Haar oorbaar zal worden geacht, tot voorkoming van eene, ook met 's lands belang strijdige begunstiging van den eenen industrieel boven den anderen bij het uitvoeren van werken van Staatswege.

ROTTERDAM. **Toen de commissie voor de plaatselijke werken in 1896 voorstelde de wedde van den directeur der gemeentewerken en het maximum der wedden van de adjunct-directeuren met f 1000 te verhoogen, kon dit slechts bij de minderheid van B. en W. steun vinden.**

Na de wijziging, welke dit college sedert onderging, is echter eene meerderheid ontstaan, die het in 't belang der gemeente acht, het inkomen van den directeur der gemeentewerken gelijk te stellen met hetgeen te Amsterdam (f 8000 zonder meer) aan die betrekking verbonden is, en dat alzoo te bepalen op f 7000 met vrije woning en voorts om, in verband daarmede het maximum voor de adjunct-directeuren met f 1000 te verhoogen (dus tot f 3000 à f 5500.)

Mitsdien stellen B. en W. thans voor de verordening in dien zin te wijzigen.

GRONINGEN. **Onder de nieuwstijdingen in de Groninger courant van den 12en dezer komt eene waarschuwing voor aan het geacht publiek, om vooral niet te schrikken wanneer de omschutting van het gebouwtje van de voormalige hoofdwacht, dat vanwege het Rijk gerestaureerd is, straks wordt weggenomen tot opluistering van de lustrumfeesten, die den 18en dezer maand zullen beginnen. Het publiek, dat deze waarschuwing eerst niet begreep, meent nu achter de beteekenis te zijn gekomen en gelooft tegelijk de verklaring te hebben gevonden van de omstandigheid, dat deze restauratie op zulk een geheimzinnige en langzame wijze is tot stand gekomen, want, zoo wordt er beweerd, het gebouwtje is gedurende de restauratie wel een halve meter gezakt.**

Inderdaad is de drempel van den toegang thans ongeveer 30 à 40 cM. beneden de aangrenzende straat aangebracht, zoodat het gebouwtje, in plaats van *boven*, in de straat schijnt te staan. Naar wij vernemen is echter deze lage ligging geen gevolg van eene verzakking, maar van de omstandigheid, dat de vloer eenige eeuwen vroeger de nu aangenomen hoogte heeft gehad. Het publiek staat nu voor een nieuw raadsel dat nog opgelost moet worden, hoe nl. die vermeende verzakking in overeenstemming zal worden gebracht met het niveau van het marktplein. Ook wij konden nog niet vernemen op welke wijze men daarbij te werk zal gaan, zonder een soort van vallei te vormen, waardoor het gebouwtje in het natte seisoen in een waterplas zal komen te staan. Men mag echter aannemen dat de rijksambtenaren, die de restauratie geleid hebben, wel weten wat ze gedaan hebben en het raadsel tot tevredenheid van het publiek zullen oplossen.

ARNHEM. **B. en W. hebben den Raad voorgesteld een rentmeester te benoemen voor het beheer van „Sonsbeek" en „Klarenbeek", op een jaarwedde van f 1600 met vrije woning enz., en dezen ambtenaar voorloopig werkzaam te stellen onder den directeur der gemeentewerken. De heer G. C Sprengler, directeur der Boschbouwschool te Frederiksoord, werd voor deze betrekking voorgedragen.**

De bepaling, dat de te benoemen rentmeester voorloopig zal werkzaam gesteld worden onder den directeur der gemeentewerken, en dat binnen een jaar voorstellen tot definitieve regeling zijner positie zullen ingediend worden, is in 't voorstel opgenomen ter bevrediging van die leden van den raad, die een zelfstandigen hoofdambtenaar als rentmeester wenschen.

TIEL. **Woensdag jl. werd de Tielsche Ambachtsschool geopend, welke plechtigheid door vele autoriteiten werd bijgewoond. Verschillende sprekers voerden hierbij het woord; de heer Landman, voorzitter der commissie voor de school, schetste in een uitvoerige rede de geschiedenis van haar ontstaan. De school werd gebouwd naar de plannen van den heer Scholten alhier en geopend met 41 leerlingen.**

PERSONALIA.

— **Bij den waterstaat in 's lands B. O. W. in Ned.-Indië hebben de volgende mutatiën plaats gehad:**

ontslagen eervol de opzichter 3e kl. J. H. Knoop; wegens ziekte, eervol, de opzichter 2e kl. A. Th. Manusama; de opzichter 2e kl. M. J. Bausch;

benoemd tot architect 2e kl. en geplaatst in de residentie Soerabaja de ambtenaar op non-activiteit E. Keasberry.

— **Bij den aanleg van Staatsspoorwegen in Ned.-Indië is:**

bepaald dat de tijdelijke opzichter 3e kl. J. Schuitemaker bij de lijn Kalisat-Banjoewangi geplaatst blijft;

overgeplaatst van de lijn Kalisat-Banjoewangi naar de lijn Goebeng-Kalimas-oost, de tijdel. 2e commies H. C. Anthonijsz.

— **Aan den ingenieur 2e kl. bij den waterstaat in Ned.-Indië, F. W. J. van Rossum is een geneeskundig spoedcertificaat voor een buitenlandsch verlof uitgereikt.**

— **De ingenieur der marine 1e kl. J. S. van Veen wordt met 1 November a. s. overgeplaatst van 's Rijks werf te Willemsoord naar 's Rijks werf te Amsterdam.**

— **Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is met ingang van 1 October a. s.:**

1º. de ingenieur van den rijkswaterstaat H Wortman belast met de uitvoering van den aanleg eener buitenhaven tot toegang naar eene door de gemeente 's-Gravenhage te bouwen visschershaven;

2º. de ingenieur van den rijkswaterstaat F. Doffegnies, thans werkzaam op het bureel van den hoofdingenieur voor de rivieren, voor den tijd van een jaar gedetacheerd aan het Departement van Waterstaat; en

3º. de adspirant-ingenieur van den rijkswaterstaat J. P. van Vlissingen, thans te Hoek van Holland, toegevoegd aan den hoofdingenieur voor de rivieren.

— **Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken zijn voor het tijdvak van 16 Sept. 1899 tot en met 31 Aug. 1900, benoemd tot assistent aan de Polytechnische School te Delft voor de waterbouwkunde E. A. du Croo, civiel-ingenieur te 's-Gravenhage; voor de beschrijvende meetkunde en graphostatica: D. M. Hol, civiel-ingenieur te 's-Gravenhage; en voor de schoone bouwkunde: G. Versteeg, te Delft.**

— **Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: J. Pellinkhof, te Zwolle, bij de uitvoering van vernieuwingen en herstellingen aan de Paradijssluis op de Drentsche Hoofdvaart; G. H. Slot, te Zwartsluis, bij de uitvoering van vernieuwingen en herstellingen aan de Haarsluis op de Drentsche Hoofdvaart en P. Bakker-Schut, te Delft, bij den bouw van een brug over de Oude Maas te Spijkenisse.**

— **De civiel-ingenieur P. J. van Voorst Vader is door de gemeente werkzaam gesteld bij den aanleg der werken voor de binnenhaven te Scheveningen.**

Het is te hopen, dat de resultaten van het onderzoek, dat nog gaande is, openbaar gemaakt zullen worden, en dat de schuldigen, zoo bij dit werk als bij dat der Solo-vallei, hun verdiende straf niet zullen ontgaan. Onwetendheid of onbekwaamheid mogen in zulk een geval niet als verzachtende omstandigheden worden aangenomen.

DE N. Z. KAPEL TE AMSTERDAM.

Er is hoop, dat de N. Z. Kapel te Amsterdam behouden zal blijven. Mag men de dagbladen gelooven, dan zou de Gemeenteraad in geheime zitting besloten hebben der Hervormde Gemeente het eigendom in rechten te betwisten. De kansen zouden voor de stadsregeering ongetwijfeld niet slecht staan.

Anderen willen, dat de Hervormde Gemeente het proces niet zal afwachten, maar, door de kerk te herstellen en weder in gebruik te nemen, de aanleiding tot het geding zal pogen te doen verdwijnen.

Misschien ware dit laatste de eenvoudigste oplossing. Doch de heeren, die zich voorgenomen hadden om het gebouw af te breken, ten einde er, na de sloopping, een slaadje uit te halen van een paar millioen, maken dan toch ten slotte een allergekst figuur.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS

(Vergadering van Dinsdag 12 September 1899.)

Na de opening van de vergadering, in het Brongebouw te Haarlem gehouden, werd mededeeling gedaan van tal van ingekomen giften, zoowel uit het binnen- als buitenland.

Het Bestuur deelde mede, dat op de wereldtentoonstelling te Parijs het gedenkboek 1847—1897 met de Fransche vertaling zal worden ingezonden.

Na het afdoen der huishoudelijke zaken sprak de heer J. van Hasselt, ingenieur van de Amsterdamsche duinwaterleiding, over de in uitvoering zijnde uitbreidingswerken van de gemeentelijke duinwaterleiding te Amsterdam.

Vervolgens kreeg het woord de heer F. C. Dufour, ingenieur te Haarlem, die over de electrische bewegingswerktuigen der nieuwe schutsluis te IJmuiden eene voordracht hield, die luid werd toegejuicht.

Nu kwam aan het woord de heer L. M. Barnett Lyon, directeur van de Eerste Ned. electrische tram, die een uitlegging gaf van de werking daarvan.

Na het dejeuner verdeelden de ruim 250 aanwezigen zich en gingen naar IJmuiden; de installaties van de electrische tram; Leijduin; de werkplaatsen der H. IJ. Spoor; de firma J. J. Beynen, de Haarlemsche machinefabriek; de werf Conrad en de caoutchoucfabriek van de heeren Gebr. Merens.

Te zes uren werd het middagmaal in het Brongebouw gehouden.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1094*e Vergadering op* 13 *Sept.* 1899.

Met een hartelijk woord van welkom aan de leden werd de eerste winter-vergadering door den nieuwen voorzitter, den heer K. de Bazel geopend.

Na lezing der notulen, werden de ingekomen stukken voorgelezen waaronder een schrijven van Arti et Amicitiae, waarin deze Vereeniging zich niet genegen verklaard om adhesie te betuigen aan het adres van het Genootschap inzake een bouwkundigen leerstoel aan de Rijks academie van Beeldende Kunsten. Nadat gebleken was dat de reden hiervan bestond in een verkeerde opvatting van de gedachten in het adres neergelegd, werd besloten alsnog Arti te verzoeken op dit besluit terug te komen. Voorts was ingekomen de Koninklijke goedkeuring op de gewijzigde statuten.

Hierna had de installatie plaats van 3 nieuwe leden en werd als gewoon lid aangenomen de heer F. Zwollo, kunst-metaaldrijver te Amsterdam.

Na deze huishoudelijke bezigheden, hield de heer Lauwerika eene lezing over „Bouwkundige proportiën".

Spreker begon te wijzen op de tegenwoordige bouwwerken, waaruit maar al te vaak blijkt dat de architect geheel onbekend is met de grondvormen nl: de bouwkundige proportiën.

Spreker ging uitvoerig na, welke de beschouwingen daaromtrent van Vitruvius waren, toonde aan hoe de verhoudingen overal weer te vinden zijn in de natuurwetten, in de muziek en in de bouwkunst en wees op het gevaar dat, zonder voldoende studie van deze eenvoudige verhoudingen, bestaat in het maken van leelijke en verwerpelijke bouwwerken.

Nadat over het onderwerp nog eenige gedachtenwisseling plaats vond, werd de vergadering gesloten.

PRIJSVRAGEN

RECLAMEPLAAT VOOR HORLOGES, merk „DE KORENBLOEM".

Op deze prijsvraag zijn ingekomen 126 antwoorden met de volgende motto's:

1. Tjobak.
2. XII uur.
3. Het Korenbloempje.
4. Centaurea Cyanus.
5. Haast u langzaam.
6. Groen.
7. Henri.
8. Tryal.
9. Blauw, geel, zwart.
10. El Trabajo.
11. Uurwerk.
12. R.
13. Time is money.
14. Geel, wit, zwart.
15. Zonnige uren.
16. Nederland. 2 st.
17. Bloem.
18. De tijd is snel
    Gebruikt hem wel.
19. Oude liefde roest niet.
20. Getrouwheid.
21. Ende desepereert niet.
22. In 't verleden
    Ligt het heden.
23. Geel en blauw.
24. Na regen komt zonneschijn.
25. Wallpaper.
26. Natura Artis Magistra.
27. Time is money.
28. Hoop doet leven.
29. De tijd rolt voort.
30. Bonheur.
31. Tikke-tikke-tik.
32. Hora ruit 2 st.
33. Alle beginsels zijn moeilijk.
34. Nans.
35. Le Temps.
36. 'k Segh niet hoeveel 't weerd is,
    En of 't uijt goede stoff of quae gedistilleerd is.
37. Hoe laat.
38. Ready.
39. Eureka
40. Remontoir.
41. Tusschen 9 en 3.
42. Ars longa, vita brevis.
43. 't Daghet in 't Oosten.
44. Eenvoud.
45. Reclame.
46. Juiste tijd.
47. Struggle for life.
48. Doornroosje.
49. Tijd.
50. Vernuft.
51. Geel, groen, blauw, zwart.
52. Mededinging.
53. Lust tot werken.
54. De lendenen omgord.
55. Schets.
56. Blauw en geel.
57. Zandlooper.
58. Reclame.
59. Eduard.
60. Simplex.
61. Centaurea.
62. Stip.
63. Chronos.
64. Centaurea Cyanus.
65. ×.
66. Reclame.
67. Ornament.
68. De Ooget.
69. Eenvoud.
70. 8 uren.
71. Tijd is geld.
72. Tijd slijt.
73. Tijd is geld.
74. Dit mankeert nooit.
75. Ora et Labora.
76. Aleida.
77. 't wil niet kapot.
78. Lijn.
79. Een gewild merk.
80. Sine Labore Nihil.
81. Zero
82. Middag.
83. Tik-tak.
84. Vier blokjes.
85. Te laat.
86. Drie bolletjes.
87. De Korenbloem
88. × × ×.
89. Eenvoud.
90. Puck.
91. Driehoek (figuur).
92. De Bloem.
93. Tijd is geld.
94. Bloem.
95. Juist op tijd.
96. Simplex.
97. Flora.
98. Steeds voorwaarts.
99. Ster (figuur).
100. Tik-tak.
101. Tijd.
102. Horloge in vierkant (fig.).
103. Wat vermag de schilderkunst zonder steun of Vorstengunst.
104. Nec plus ultra.
105. Time is money.
106. In magnes voluisse sat est.
107. Hans.
108. Schets.
109. Bonjour.
110. Kleur.
111. Van Societeit. In het duister met het licht van zijn signaar ontdekken dat het laat is.
112. Het staat stil.
113. Kroon.
114. Bloem (figuur). 2 st.
115. Horloges.
116. On ne nimium nocet.
117. Stipt op tijd.
118. Blauw.
119. Eere wien eere toekomt.
120. De tijd.
121. Precies.
122. Rust roest.
123. 6 minuten voor 3.
124. Tijd is geld.
125. Omnia vincet labor improbus
126. Uil.

UNIVERSITEIT VOOR CALIFORNIË.

De tweede wedstrijd tusschen de elf in de eerste prijsvraag bekroonde deelnemers is thans geëindigd. De jury, te San-Francisco vergaderd, heeft het ontwerp van den heer Bénard te Parijs bekroond; naar zijn plan zal de Universiteit, waarvoor 50 millioen beschikbaar is, gebouwd worden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal is het volgende adres gericht:

Geeft eerbiedig te kennen,

de Naamlooze Vennootschap Nederlandsche Maatschappij voor Monierwerken te Amsterdam;

dat zoowel het Staatsbelang als dat der Nederlandsche industrie medebrengen; dat algemeene mededinging worde opengesteld bij de uitvoering van werken van Staatswege;

dat echter herhaaldelijk met dit beginsel geen rekening wordt gehouden;

dat onder anderen bij den bouw van 's Rijks Postspaarbank te Amsterdam van wege het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid belangrijke cement-ijzerwerken, systeem Monier, werden onder handen genomen, doch dit werk zonder publieke aanbesteding, en zelfs zonder uitnoodiging tot prijsopgave aan andere fabrikanten, is opgedragen aan de Amsterdamsche Cement-ijzerfabriek:

dat aan requestrante geen enkel aan het algemeen belang ontleend motief voor de achterstelling harer fabriek bekend is, zij over de uitstekendste technische krachten en hulpmiddelen beschikt, en bij geen andere fabriek achterstaat wat de voortreffelijkheid van het door haar geproduceerde betreft;

dat de achterstelling harer fabriek, en de begunstiging eener andere, bijzonder onbillijk is tegenover de requestrante, die, op het verzoek van het Departement van Koloniën, in het jaar 1896 heeft medegewerkt tot verwezenlijking van het bij het legerbestuur in Nederlandsch-Indië gerezen denkbeeld om de cement-ijzer-constructie ook daar te lande in toepassing te doen brengen, terwijl, naar requestrante destijds vernomen heeft, die medewerking bij anderen niet verkregen werd;

dat dan ook aan requestrante van wege het hoofd van het Departement van Koloniën bij de missive van 28 Februari 1897, lett. F, nº. 415 a, voor die medewerking dank betuigd werd in de volgende bewoordingen:

„Ik heb de eer u namens den Minister dank te betuigen „voor de alleszins welwillende wijze, waarop de kapitein der „genie van het leger in Nederlandsch-Indië J. W. C. van „Steeden, thans met verlof hier te lande, door u in de ge„legenheid is gesteld om zoowel in uwe fabriek als elders „de door u uitgevoerde werken te bezichtigen en voor het „verstrekken van de noodige inlichtingen voor het onderzoek „of de Monierwerken met vrucht kunnen worden toegepast „bij 's lands werken in Nederlandsch-Indië; enz.

De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën,

(get.) A. E. ELIAS."

dat de requestrante op voormelde onbillijke, en, naar hare overtuiging met 's lands belang strijdige handelwijze bij herhaling, doch te vergeefs, de aandacht van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid heeft gevestigd;

dat zij nog even voor de aanbesteding van den bovenbouw van de Rijks Postspaarbank te Amsterdam de aandacht des Ministers gevestigd heeft op de omstandigheid, dat de te verrichten cement-ijzer-werken niet in het bestek der aanbesteding waren opgenomen.

Redenen waarom requestrante zich eerbiedig wendt tot Uwe Hooge Vergadering met het verzoek om naar aanleiding van hare hierboven ontwikkelde grief, zoodanige besluiten te willen nemen, als door Haar oorbaar zal worden geacht, tot voorkoming van eene, ook met 's lands belang strijdige begunstiging van den eenen industrieel boven den anderen bij het uitvoeren van werken van Staatswege.

ROTTERDAM. Toen de commissie voor de plaatselijke werken in 1896 voorstelde de wedde van den directeur der gemeentewerken en het maximum der wedden van de adjunct-directeuren met f 1000 te verhoogen, kon dit slechts bij de minderheid van B. en W. steun vinden.

Na de wijziging, welke dit college sedert onderging, is echter eene meerderheid ontstaan, die het in 't belang der gemeente acht, het inkomen van den directeur der gemeentewerken gelijk te stellen met hetgeen te Amsterdam (f 8000 zonder meer) aan die betrekking verbonden is, en dat alzoo te bepalen op f 7000 met vrije woning en voorts om, in verband daarmede het maximum voor de adjunct-directeuren met f 1000 te verhoogen (dus tot f 8000 à f 5500.)

Mitsdien stellen B. en W. thans voor de verordening in dien zin te wijzigen.

GRONINGEN. Onder de nieuwstijdingen in de Groninger courant van den 12en dezer komt eene waarschuwing voor aan het geacht publiek, om vooral niet te schrikken wanneer de omschutting van het gebouwtje van de voormalige hoofdwacht, dat vanwege het Rijk gerestaureerd is, straks wordt weggenomen tot opluistering van de lustrumfeesten, die den 18en dezer maand zullen beginnen. Het publiek, dat deze waarschuwing eerst niet begreep, meent nu achter de beteekenis te zijn gekomen en gelooft tegelijk de verklaring te hebben gevonden van de omstandigheid, dat deze restauratie op zulk een geheimzinnige en langzame wijze is tot stand gekomen, want, zoo wordt er beweerd, het gebouwtje is gedurende de restauratie wel een halve meter gezakt.

Inderdaad is de drempel van den toegang thans ongeveer 30 à 40 cM. beneden de aangrenzende straat aangebracht, zoodat het gebouwtje, in plaats van *boven*, in de straat schijnt te staan. Naar wij vernemen is echter deze lage ligging geen gevolg van eene verzakking, maar van de omstandigheid, dat de vloer eenige eeuwen vroeger de nu aangenomen hoogte heeft gehad. Het publiek staat nu voor een nieuw raadsel dat nog opgelost moet worden, hoe nl. die vermeende verzakking in overeenstemming zal worden gebracht met het niveau van het marktplein. Ook wij konden nog niet vernemen op welke wijze men daarbij te werk zal gaan, zonder een soort van vallei te vormen, waardoor het gebouwtje in het natte seisoen in een waterplas zal komen te staan. Men mag echter aannemen dat de rijksambtenaren, die de restauratie geleid hebben, wel weten wat ze gedaan hebben en het raadsel tot tevredenheid van het publiek zullen oplossen.

ARNHEM. B. en W. hebben den Raad voorgesteld een rentmeester te benoemen voor het beheer van „Sonsbeek" en „Klarenbeek", op een jaarwedde van f 1600 met vrije woning enz., en dezen ambtenaar voorloopig werkzaam te stellen onder den directeur der gemeentewerken. De heer G. C Sprengler, directeur der Boschbouwschool te Frederiksoord, werd voor deze betrekking voorgedragen.

De bepaling, dat de te benoemen rentmeester voorloopig zal werkzaam gesteld worden onder den directeur der gemeentewerken, en dat binnen een jaar voorstellen tot definitieve regeling zijner positie zullen ingediend worden, is in 't voorstel opgenomen ter bevrediging van die leden van den raad, die een zelfstandigen hoofdambtenaar als rentmeester wenschen.

TIEL. Woensdag jl. werd de Tielsche Ambachtsschool geopend, welke plechtigheid door vele autoriteiten werd bijgewoond. Verschillende sprekers voerden hierbij het woord; de heer Landman, voorzitter der commissie voor de school, schetste in een uitvoerige rede de geschiedenis van haar ontstaan. De school werd gebouwd naar de plannen van den heer Scholten alhier en geopend met 41 leerlingen.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in 's lands B. O. W. in Ned.-Indië hebben de volgende mutatiën plaats gehad:

ontslagen eervol de opzichter 3e kl. J. H. Knoop; wegens ziekte, eervol, de opzichter 2e kl. A. Th. Manusama; de opzichter 2e kl. M. J. Bausch;

benoemd tot architect 2e kl. en geplaatst in de residentie Soerabaja de ambtenaar op non-activiteit E. Keasberry.

— Bij den aanleg van Staatsspoorwegen in Ned.-Indië is:

bepaald dat de tijdelijke opzichter 3e kl. J. Schuitemaker bij de lijn Kalisat-Banjoewangi geplaatst blijft;

overgeplaatst van de lijn Kalisat-Banjoewangi naar de lijn Goebeng-Kalimas-oost, de tijdel. 2e commies H. C. Anthonijsz.

— Aan den ingenieur 2e kl. bij den waterstaat in Ned.-Indië, F. W. J. van Rossum is een geneeskundig spoedcertificaat voor een buitenlandsch verlof uitgereikt.

— De ingenieur der marine 1e kl. J. S. van Veen wordt met 1 November a. s. overgeplaatst van 's Rijks werf te Willemsoord naar 's Rijks werf te Amsterdam.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is met ingang van 1 October a. s.:

1º. de ingenieur van den rijkswaterstaat H Wortman belast met de uitvoering van den aanleg eener buitenhaven tot toegang naar eene door de gemeente 's-Gravenhage te bouwen visschershaven;

2º. de ingenieur van den rijkswaterstaat F. Doffegnies, thans werkzaam op het bureel van den hoofdingenieur voor de rivieren, voor den tijd van een jaar gedetacheerd aan het Departement van Waterstaat; en

3º. de adspirant-ingenieur van den rijkswaterstaat J. P. van Vlissingen, thans te Hoek van Holland, toegevoegd aan den hoofdingenieur voor de rivieren.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken zijn voor het tijdvak van 16 Sept. 1899 tot en met 31 Aug. 1900, benoemd tot assistent aan de Polytechnische School te Delft voor de waterbouwkunde E. A. du Croo, civiel-ingenieur te 's-Gravenhage; voor de beschrijvende meetkunde en graphostatica: D. M. Hol, civiel-ingenieur te 's-Gravenhage; en voor de schoone bouwkunde: G. Versteeg, te Delft.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: J. Pellinkhof, te Zwolle, bij de uitvoering van vernieuwingen en herstellingen aan de Paradijssluis op de Drentsche Hoofdvaart; G. H. Slot, te Zwartsluis, bij de uitvoering van vernieuwingen en herstellingen aan de Haarsluis op de Drentsche Hoofdvaart en P. Bakker-Schut, te Delft, bij den bouw van een brug over de Oude Maas te Spijkenisse.

— De civiel-ingenieur P. J. van Voorst Vader is door de gemeente werkzaam gesteld bij den aanleg der werken voor de binnenhaven te Scheveningen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Adjunct gemeente-architect te Nijmegen. Jaarwedde *f* 1800. Vereischten: diploma van civiel- of bouwk. ingenieur en gedurende eenige jaren practisch werkzaam geweest. Gelegenheid tot persoonl. kennismaking met het gemeentebestuur na oproeping. Adres op zegel vóór 1 October aan Burg. en Weth.

— Twee practisch ervaren werktuigkundigen bij de Samarang-Joana Stoomtrammaatschappij, voor den dienst in Indië, één als chef van de afd. tractie, aanv. salaris *f* 300 per maand, en één als chef der werkplaats, aanv. salaris *f* 250 per maand, met vrijen overtocht enz. Adres ten kantore der Maatschappij, Jan-Pietersz.-Coenstraat 4, Den Haag.

— Teekenaar, bekend met teekenen van ijzerconstructies, bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen. Adres met overlegging van bescheiden, teekeningen enz. aan den ingenieur, belast met het onderhoud der spoorwegbruggen, centraalbureau Utrecht.

— Bouwkundig opzichter voor 2 à 3 maanden. Salaris *f* 50 per maand. Adres nº. 770, Boekh. M. de Wekker, Apeldoorn.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Diensta anbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen, kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Een praktisch bouwk. opzichter van middelb leeftijd, P. G. met goede aanbevelingen, thans het toezicht hebbende over de uitvoering van een belangrijk kunstwerk, dat bijna klaar is, zag zich gaarne weder geplaatst. Brieven nº. 66, Bureau dezes. (2)

— Iemand, pract. en theor. ontwikkeld biedt zich aan als opzichter, teekenaar of onderbaas Adres no. 357, Boekh. Joh. G. Stemler Cz., Amsterdam. *(Zie advert. in het vorig nº)* (2)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Bouwk. Opz.-Teekenaar, leeft. 25 j. ong. sal. *f* 70 à 80 p. m.
2. Onderbaas-opzichter, 45 „ „ *f* 20 per week.

PIANINO Gevraagd.

Prijs, Fabriek, Verkoopreden, adres *Bureau dezer Courant* lett. N A.

GEBR. VAN DER VLIET
IJzerhandelaars te Amsterdam.

Staal-, Plaat-, Band-, Hoek en T-IJzer enz.
Stalen Balken in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer.
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM,** Filiaal: **36 Rokin.**
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Wasehta'els, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

VAN RIJN & Co., **SPIEGEL- en VERSTERGLAS.**
ROTTERDAM. **Glasverzilvering**
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg. voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op ***Dinsdag den 26sten September 1899,*** des namiddags ten **2 ure** *(locale tijd)*, in het Centraal bureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen aan het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 782.

Het afbreken van de voormalige stationschefswoning te Moerdijk, het vervoeren der afkomende materialen naar en het maken van eene opzichterswoning op het station ZEVENBERGEN met bijkomende werken.

Begrooting *f* 3270.—.

De besteding geschiedt volgens § 44 van het bestek.

Het bestek ligt van den 6den September 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. J. BUIS, te *Rotterdam*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ***f* 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 20sten September 1899 ten 8.45 ure voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

Utrecht, den 2den September 1899.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op ***Dinsdag den 26 September 1899,*** des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 783.

Het maken van een gebouw voor machines en accumulator met daarmede in verband staande werken op het station ROTTERDAM (Feijenoord). Begrooting *f* 3730.—.

De besteding geschiedt volgens § 40 van het bestek.

Het bestek ligt van den 9den September 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. J. BUIS, te *Rotterdam*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ***f* 1.—.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 22sten September 1899 ten 10 ure voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

Utrecht, den 6den September 1899.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag 26 September 1899,*** des namiddags **3 ure** *(locale tijd)*, zal door den architect J. H. TONNAER, namens zijn lastgever, in het Koffiehuis van Mej Wed. A. J. DE WOLF, *Noordeinde* te *DELFT*, worden

aanbesteed:

Het bouwen van een woonhuis met SMEDERIJ en annex werken, op een terrein gelegen aan de Hugo-de-Grootstraat te *Hof van Delft.*

Bestek en teekeningen zijn van af 20 Sept. e. k. à ***f* 1,50** verkrijgbaar bij genoemden architect.

Aanwijzing op het terrein den 22 Sept. a. s., voormiddags te 11 uur *(locale tijd)*.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37,**
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van
HEETE-LUCHT-BAKOVENS,
Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.
Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG Nº. 38 ZATERDAG, 23 September 1899.

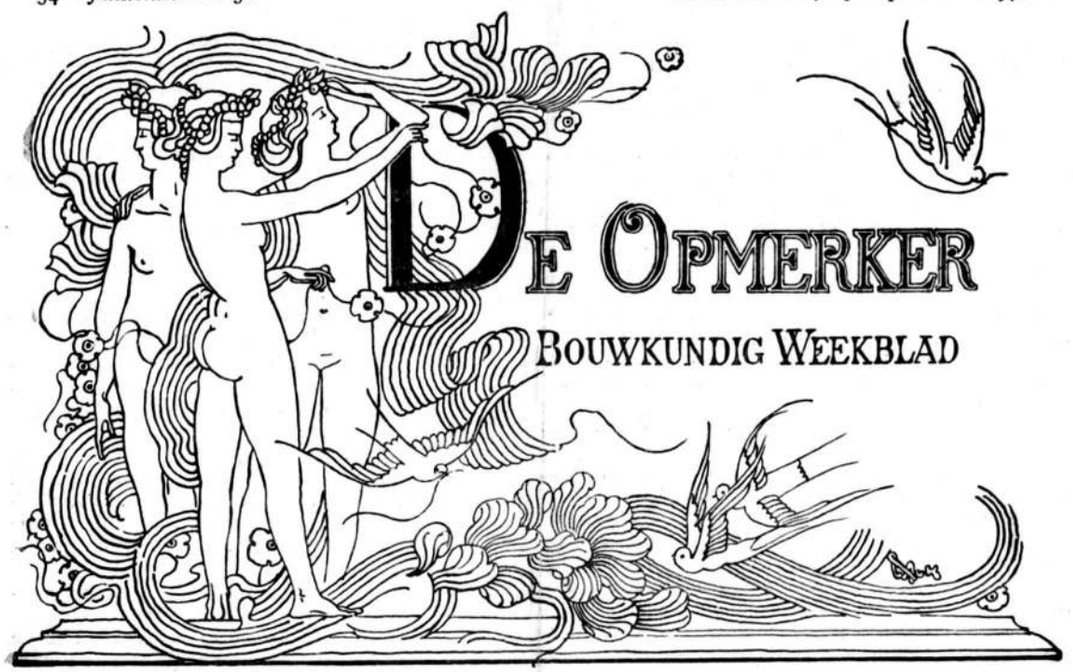

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar, bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsirgen, slechts tweemaal gerekend.

TECHNISCH ONDERWIJS.

Het artikel „Technisch Onderwijs", in „De Opmerker" van 26 Aug. jl., in verband met vroegere beschouwingen, in dat blad voorkomende omtrent Ambachtsteekenonderwijs en Vakteekenonderwijs, geeft mij aanleiding tot een paar opmerkingen. Dat artikel bevat eenige becijferingen ook weer naar aanleiding van een vroeger artikel, rakende hetzelfde thema, waarin ook alweer berekeningen voorkomen.

Zeer zeker verdienen die cijfers de algemeene aandacht.

Maar even gewichtig zijn ook andere zaken, die met technisch onderwijs en vak- of ambachtsteekenonderwijs in streng verband staan.

In bovengemeld artikel wordt gezegd: „Onze Ambachts-, Nijverheids- en Kunstnijverheidsscholen zijn te zeer teekenscholen". Direct daaronder staat: „Het is toch al te gek, dat onze nieuwe kunst (?) haar aanzijn dankt aan schilders en teekenaars" enz. Hoe is dat nu te rijmen?

Wordt er aan die genoemde vakscholen te veel geteekend (wat niet het geval is), dan zou die nieuwe kunst in die scholen moeten ontstaan, en dat is toch niet zoo.

Daaronder volgt: „Zij (die nieuwe kunst) had ongetwijfeld een geheel ander karakter gekregen, als zij aan het brein van bekwame werklieden ontsproten was".

Laat mij nu eens zeggen, dat dit zeer tegenstrijdige beschouwingen zijn.

Juist omdat die bekwame werkman niet in staat is nieuwe kunstvormen te scheppen, moet de scheppende schilder of teekenaar dat doen, wat trouwens ook lang zoo gemakkelijk niet is en wat van een werkman niet verlangd kan worden en ook niet verlangd wordt.

Ook tijdens het bloeitijdperk van het hand- en kunsthandwerk waren het kunstenaars, die de ontwerpen leverden.

Wanneer men dien bekwamen werkman zoo stilletjes zijn gang laat gaan in het laten ontspruiten van nieuwe of oude kunst, dan komt er in den regel niet veel moois te voorschijn, dat hebben de tentoonstellingen bewezen van voorwerpen, door den bekwamen werkman in vrijen tijd vervaardigd.

Wel moge het bekomen.

Voorts staat er: „Dat wij zulke werklieden niet hebben (dus scheppers, bekwame werklieden) bewijst wel, dat er aan de technische opleiding (?) wat hapert, dat zij te veel theorie, te weinig practijk geeft."

Die scheppende werklieden verwacht men dus te krijgen door de practijk. Hoe is het dan met werklieden die alleen practijk of techniek beoefenen? Die zijn er toch zeker genoeg, en zelfs zeer bekwame.

Ik verwijs weer naar die tentoonstellingen van knutselwerk.

Wat de techniek betreft, laat een overigens zeer bekwamen smid eens zelfstandig een sierhekje of uithangbord maken, en ge zult eens zien wat er van terecht komt.

De schrijver bedoelt bekwame werklieden te vormen, die in staat zijn in hun vak nieuwe gedachten en vormen te brengen, maar met wat minder theorie en vooral wat minder teekenonderwijs, terwijl hij schijnbaar met leedwezen die taak ziet overnemen door schilders en teekenaars.

Het scheppen van nieuwe, smaakvolle gebruiksvormen schijnt men dus niet zoo moeilijk te vinden. Dat kan een bekwaam werkman ook wel.

Ook met wat minder teekenonderwijs? Doorgaans verraden de producten van des werkmans vindingrijkheid tengevolge van „les défauts de ses qualités", en door gebrek aan vormenkennis en redegevende con-

structie, het duidelijkst bewijs, dat er behoefte bestaat aan goede vakteekenscholen.

Die noodige vormenkennis moet verkregen worden door theorie en teekenen, zelfs veel teekenen onder bekwame leiding.

Juist dat, wat door de tegenstanders van ambachtsscholen en vakscholen zoo veroordeeld wordt, het teekenen en veel teekenen, moet het ambacht opheffen.

Eenmaal in de practijk gekomen teekent de werkman niet meer. De stram geworden handen zijn voor dat werk niet meer geschikt; dan moet de werkman teren op hetgeen hij aan de vakschool leerde.

Na het verlaten der vakschool op 16-, 17- of 18-jarigen leeftijd, kan hij zich zijn geheele leven aan de techniek wijden. Of zou men ernstig verlangen, dat de ambachts- of vakschool bekwame werklieden afleverde?

Wanneer de leerling, na het verlaten der lagere school, aan de ambachtsschool de gereedschappen, bij zijn vak in gebruik, leert kennen en eenigszins leert hanteeren, dan is er reeds veel verkregen.

Het is te veel verlangd van die handen, meestal nog kinderhanden, dat zij vijl, hamer, schaaf of beitel volkomen meester worden in dien korten tijd; hun physiek is daartoe nog te weinig ontwikkeld. Zoo gemakkelijk is het ambacht niet.

Er wordt over vakopleiding te veel gepraat door menschen die niet weten hoeveel ervaring er toe behoort een hamer, vijl, schaaf of beitel goed te kunnen hanteeren. Het hoogste woord wordt meestal gevoerd door mannen, ook vrouwen, die buiten het ambacht staan. Gewoonlijk zgn. paedagogen.

Het doel der vakscholen is den aanstaanden werkman eene opleiding te geven, die in de werkplaats niet verkregen wordt, en niet gegeven kan worden.

Het thema is te afgezaagd, om nu nog eens het onbetwistbaar nut van vak- en ambachtsscholen te verdedigen.

Toch schijnt het aldoor weer noodig.

Doch de schoen wringt ergens anders. Die tegenstanders van ambachtsscholen, waaronder ook werklieden, komen al maar weer terug op dat teekenen, dat hindert hun zoo.

En zonder te weten waarom, hebben zij gelijk. Het teekenonderwijs aan de ambachtsscholen is hoogst zelden doeltreffend. De gewone phrase luidt dan: het teekenonderwijs moet ontwikkelend zijn, en met dezen dooddoener meent men dan genoeg gezegd te hebben, maar laat het meestal bij zeggen..

Het teekenonderwijs, zooals alle onderwijs, moet ontwikkelend zijn. Zeker, anders is het beter de jongens harmonika te laten spelen. Maar laat het bij dat axioma niet blijven. Daarvoor moet het teekenonderwijs uitsluitend zijn vakteekenonderwijs.

Maar, zijn de onderwijzers voor dat onderwijs berekend? Slechts bij uitzondering. Niet dat het hen aan lust, ijver of talent ontbreekt, maar omdat de opleiding voor het teekenonderwijs hen daartoe niet voorbereidt.

De candidaat voor de akte M. O. handteekenen leert anatomie, d. i. beender- en spierenleer, bewegingsleer, een beetje dermografie, myotomie, proportieleer van den mensch, perspectief, niet zoo'n klein beetje, teekenen van pleisterkop, dito ornement, stilleven, methodiek, stijl- en ornementleer.

Wanneer nu de candidaat aan de gestelde eischen voor dit examen voldaan heeft, is hij dan in staat met die kundigheden goed vakteeken onderwijs te geven?

Voor diegenen, die het teekenonderwijs aan ambachtsscholen, door middel der resultaten, goed bestudeerd hebben, is het bekend, dat de afdeeling rechtlijnig teekenen, waaronder constructie- en werktuigkundig teekenen, meest altijd gunstig afsteekt bij de afdeeling handteekenen.

En waarom?

Omdat de afdeeling rechtlijnig teekenen doorgaans in handen is van practici, van mannen, die naast theoretische kennis ook dikwijls practische ervaring hebben, niet zelden werklieden waren of zijn, hetzij timmerman of werktuigkundige. De onderwijzers in handteekenen zijn meestal teekenaars of schilders, die van het ambacht geen kennis hebben, zich er weinig toe voelen aangetrokken, als zijnde van inferieure waarde. Altijd, behoudens enkele uitzonderingen.

Die uitzonderingen zijn er den laatsten tijd. Het kunsthandwerk trekt mede vele jonge kunstenaars aan, daartoe opgewekt veelal door buitenlandsche tijdschriften en producten.

Een gelukkig verschijnsel is, dat het meestal de wel begaafden zijn, die zich aan een of ander vak van kunsthandwerk wijden. Die waardeering van het hand- en kunsthandwerk komt dan ook verder voort uit vrije studie, arbeidslust en talent, of minder geluk op het gebied der picturale kunst.

Wanneer echter de opleiding van den a. s. hand-vakteekenonderwijzer eens meer aansluitend was bij de behoeften van vak- en ambachtsschool, wanneer de a. s. onderwijzer eens wat minder tijd aan anatomie, perspectief-, pleister- en stilleven-teekenen, wat meer van de leer van het ornement, wat meer van stijlkennis, wat meer aan stileeren en teekenen van naturalïen en boetseeren deed, en in plaats van andere vakken wat meer kennis opdeed van materialen, van technologie en de beginselen der scheikunde, en bovendien de kennis en het gebruik van gereedschappen bij ververschillende vakken in gebruik, zou dan die onderwijzer niet met meer vrucht als vakteekenonderwijzer kunnen optreden?

Wil men het ambacht opheffen, verbeteren, dan is oordeelkundig teekenonderwijs allereerst noodig.

De vakscholen zullen mettertijd toenemen in getal en gehalte. Daarvoor zijn dan onderwijzers noodig. Maar voor dat onderwijs is het niet noodig, dat de onderwijzer alle onderdeelen van het skelet en alle spieren, banden, vezels van buiten kent, zonder ook figuur te hebben geteekend.

Aan zijne uitgebreide perspectievische kennis heeft hij aan vakscholen ook niet veel, evenmin aan proportieleer of pleisterkoptcekenen.

Het natuurteekenen van draadfiguren, blokken, pleister en stilleven is voor den a. s. werkman vrijwel overbodig. Beschrijvende meetkunde, projectieteekenen, het teekenen van velerlei bewogen lijnen uit vrije hand zal hem beter te pas komen, terwijl het boetseeren voor enkele vakken niet gemist kan worden.

Met deze handvaardigheden toegerust, kan de leerling aan het vakteekenen deelnemen, onder leiding van een onderwijzer, die op het gebied van handwerk en kunsthandwerk geen vreemdeling is. Dan mag er geteekend, en veel geteekend worden, zonder schade voor den a. s. werkman. Daarna in de practijk gekomen, zal de werkman niet meer genegen zijn die armzalige, bedroevende knutselarijen te maken, die door den ambitieuzen werkman nog dikwijls in vrijen tijd worden vervaardigd, en die meer medelijden, dan vereering opwekken. Misschien dat dan in de toekomst de werkman het creëeren van nieuwe smaakvolle vormen niet meer aan den teekenaar of schilder behoeft over te laten. Misschien dat er dan uit het brein van meergemelden bekwamen werkman bruikbare en tegelijk schoone vormen te voorschijn komen.

Zoodat ik maar zeggen wil, dat cijferen heel nuttig en noodig is, maar dat men niet geheel buiten den waard moet rekenen, anders komt alle spitsvondige berekening ten slotte toch faliekant uit.

Waar die waard zit, zoeke men zelf maar.

4 Sept. '99. JANUS.

Toen de heer Janus het bovenstaande schreef, kon hij niet vermoeden dat er reeds een wijziging van het examen-programma voor de akten M1 en O. in bewerking was; den 8n dezer maand werd den Minister van Binnenlandsche Zaken een ontwerp tot wijziging der akten M1 en O. handteekenen, perspectief en boetseeren aangeboden door de heeren Boersma, Van Delden, Molkenboer, De Vries en Wierink.

Indien wij den geachten schrijver wel begrijpen, dan is hij het eigenlijk met ons eens, waar wij het betreuren, dat onze Ambachts-, Nijverheids- en Kunstnijverheidsscholen te zeer teekenscholen zijn. Wat is toch een teekenschool? Het is een inrichting, waar het teekenen „an und für sich", zooals de Duitschers zeggen, beoefend wordt. Op zulke scholen wordt den leerlingen onderwezen, wat er zoo al met de hulpmiddelen, die den teekenaar ten dienste staan, op papier kan worden gebracht. Men leert daar doezelen, wasschen, kleuren, arceeren, en wat dies meer zij, men is daar gewoon de teekening niet als middel, maar als doel te beschouwen.

De heer Janus heeft zeker, als hij de tentoonstellingen bezocht, die door de inrichtingen, die wij boven opsomden, tamelijk geregeld gehouden worden, zich ervan kunnen overtuigen, dat daar inderdaad de teekenkunst, zooals wij haar hier schetsten, een plaats inneemt, die onevenredig is aan het belang, dat zij voor de leerlingen heeft.

Dat de fout schuilt in de opleiding der hedendaagsche gebreveteerde teekenonderwijzers, willen wij den heer Janus aanstonds toegeven. Wij kennen heel wat gediplomeerden, die een kubus, geplaatst onder een hoek van zooveel graden, op den bodem van een zooveel meter diepen put, heel geleerd in perspectief weten te brengen, doch wien de handen verkeerd staan, als van hen verlangd wordt een eenvoudig gebouw in perspectief te brengen.

Het is inderdaad vrij dwaas, wat er al zoo van de candidaten voor de akte M. O. verlangd wordt. Welke leerlingen heeft men wel gedacht dat de bezitters van het diploma zullen krijgen, om aan hen de „beender- en spierenleer", de „bewegingsleer", en al de fraaiigheden, waarvan de heer Janus ons een lijstje geeft, te onderwijzen? Op onze middelbare scholen, waar het teekenen slechts een zeer bescheiden plaats vervult, komt al dit moois niet te pas. Ook op Ambachts-, Nijverheids- en Kunstnijverheidsscholen kan het best achterwege blijven.

Het groote kwaad is de scherpe scheiding, die tusschen teekenkunst en ambacht gemaakt wordt. Op de meeste Kunstnijverheidsscholen leert men slechts teekenen en wat boetseeren; werkplaatsen zijn er zoo goed als niet aan verbonden. Het feit, dat men voor de Rijks-kunstnijverheidsschool een bovenverdieping van het schilderijen-museum goed genoeg heeft geacht, is bijzonder welsprekend. Geen hamerslag wordt daar gehoord, geen aanbeeld klinkt er, geen zaag die daar knarst, niets! En daar, op die stille zolders, waar slechts potlood, penseel, krijt en pen onhoorbaar over het papier of doek glijden, waant men „ambachtslieden", en nog wel „kunstnijveren", te vormen!

Men kan het onzer „nieuwe kunst" wel aanzien, dat zij niet uit het brein van practische mannen is voortgekomen. En nu moge men zeggen, dat „ook tijdens het bloeitijdperk van het hand- en kunsthandwerk het kunstenaars waren die de ontwerpen leverden", daarmede is nog niet veel bewezen.

Nemen wij eens de werken van een dezer kunstenaars, Hans Vredeman de Vries, ter hand, dan zien wij, dat zijn ontwerpen, zooals zij daar lagen, nimmer zijn uitgevoerd. Ons althans is geen enkel meubel bekend, dat men in de prenten van Vredeman de Vries ook vindt afgebeeld. De teekenaar bekommerde zich te weinig om de eischen der practijk, dan dat van zulk een uitvoering sprake kon zijn. De wezenlijke meubelen uit de tweede helft der zestiende eeuw geven duidelijke blijken, ontworpen te zijn door mannen, die met de practijk uitstekend op de hoogte waren.

Wij zijn volstrekt geen tegenstanders van teekenonderwijs voor den aanstaanden werkman of technicus, mits het slechts binnen zeer enge grenzen blijft, en niet meer geven wil, dan voor het zich vormen van een duidelijke voorstelling noodig is. Al wat naar „opwerken" van teekeningen zweemt, behoort echter vermeden te worden, en de tijd, die daardoor vrijkomt, aan het wezenlijke ambacht te worden gewijd.

Als men hen, die zich tegenwoordig met het kunsthandwerk bezighouden, spreekt, dan klagen zij, dat hun eigenlijke kennis van het ambacht zoo gering is, omdat het hun nooit werd onderwezen. Daardoor moeten zij met schade en schande trachten wijs te worden, wat nog niet eens altijd gelukt.

Een meer practische inrichting van het onderwijs zal, zij het dan ook pas in de toekomst, verbetering kunnen brengen. Red.

DE N. Z. KAPEL TE AMSTERDAM.

De Heilige Stede, die gedoemd leek tot verdwijnen, schijnt nu behouden te zullen blijven. Het Amsterdamsche stadsbestuur zal in rechten voor de aanspraken op den eigendom opkomen. En het laat zich aanzien, dat de rechtsvordering, zij het ook misschien pas na jaren, zal worden toegewezen.

Hangende de gedingen blijft dan het kerkgebouw in zijn tegenwoordigen staat, tenzij de partijen tot de overtuiging mochten komen, dat het niet aangaat een monument, in het hart der hoofdstad gelegen, zóó onooglijk te laten, als het thans is.

Nog ziet men op de deuren van de kerk de papieren geplakt, waarop „gesloten wegens herstelling" te lezen staat. Deze opschriften kunnen best verdwijnen, te eer daar zij eigenlijk „gesloten wegens voorgenomen afbraak" hadden moeten luiden.

De „kastjes", met planken dichtgespijkerd en met velerlei advertentiën beplakt, konden weer heropend worden. Wij zijn zeker, dat ze nog liefhebbers genoeg zullen vinden. Ook de huizen en winkels aan de Rokinzijde deed men het best te verhuren.

Dit alles heeft betrekking op het uiterlijk van het gebouw. Gezorgd dient evenwel ook, dat van binnen zulke maatregelen genomen worden, als kunnen strekken om het gebouw zoo goed mogelijk te behouden. Natuurlijk kan alleen het kerkbestuur hier handelend optreden, en bij den gebleken onwil om de kapel te laten voortbestaan zal menigeen vreezen, dat van die zijde al heel weinig gedaan zal worden. Doch wij vertrouwen, dat conservatoire maatregelen toch niet achterwege zullen blijven, omdat ook de burgerlijke gemeente er belang bij heeft, dat zij worden genomen.

Indien de stad Amsterdam het proces wint, zal zij

ongetwijfeld het gebouw niet voor den openbaren dienst bestemmen. Dat de Raad tot afbraak zou besluiten en het terrein verkoopen of in erfpacht geven is onwaarschijnlijk, nu zooveel ingezetenen op het behoud prijs stellen. Wanneer echter de Katholieken met een hoog bod voor het gebouw zouden komen, ware het o. i. zeer wel mogelijk, dat de Raad daarop inging.

Eene herstelling van het eerwaardig gebouw, misschien wel een geheele ontmanteling, kan dan niet uitblijven. Reeds werd, in een winkelkast, een teekening tentoongesteld, waarop de kapel verbeeld is, zooals zij zich dan zal voordoen.

Het zal niet gemakkelijk zijn de kerk te restaureeren, omdat het aan goede gegevens omtrent haar toestand vóór 1578 ontbreekt. De kaart van Cornelis Antonisz van 1544 is eigenlijk het eenig vertrouwbaar document. En daar is het gebouw zóó klein voorgesteld, dat van de details zoo goed als niets te zien is.

De studie van het monument zelf kan heel wat leeren. Een moeilijkheid leveren echter de toevoegselen na 1578. Zal men die behouden of doen verdwijnen? De vervaardiger van de bovengenoemde teekening is voor het behoud geweest, en wij gelooven, dat hij juist gezien heeft. Voor behoud komen allereerst in aanmerking de oostelijke en westelijke portieken) ook de noordelijke aanbouw zou verdienen gespaard te worden. Het schijnt, dat daar vroeger de sacristie was. Op deze plaats kon dit noodzakelijk vertrek wederom ingericht worden.

In den regel wordt aangenomen, dat de kapel een bouwwerk uit de veertiende eeuw zou zijn, gesticht kort nadat in 1345 het mirakel daar ter plaatse geschied was. Doch de details van de kerk wijzen ons op veel lateren tijd. De zuilen zijn, in vorm, niet ongelijk aan die der Nieuwe Kerk, die pas in de vijftiende eeuw werd begonnen. Het komt ons voor, dat de oorspronkelijke kapel niet breeder was dan de tegenwoordige middenbeuk, en dat zij is blijven bestaan totdat het tegenwoordige gebouw, om haar heen gebouwd, voltooid was.

De ruime koortrans, die het gebouw bezit, is ongetwijfeld gemaakt met het oog op de processie, die in Maart placht gehouden te worden. Het verdient opmerking, dat Frederik van Baden, bisschop van Utrecht, pas den 3n October 1504, om de gedachtenis van het mirakel te vereeuwigen, een processie en kerkelijke getijden heeft ingesteld. Zijn opvolger, Georgius van Egmond, heeft den 31n Augustus 1555 de voorrechten, aan de kapel geschonken, nog uitgebreid.

In verband hiermede zouden wij van meening zijn, dat het gebouw pas omstreeks 1500 in zijn tegenwoordigen staat gebracht is. Wij worden in die meening versterkt door de verordening door de stadsregeering in 1498 vastgesteld, waar het heet „dat dezelve Capelle nu in allen gesteltenisse bequaem is". De „groote vereeringen", welke de Roomschkoning Maximiliaan in 1434 aan de kapel geschonken had, hebben zeker de voltooiing mogelijk gemaakt.

In ons vorig nummer zagen wij, dat de heer De Bont van oordeel is, dat de zoogenaamde „IJzeren kapel der Oude Kerk door dezen vorst gesticht is, om er het H. Sacrament van mirakel in te bewaren. Evenwel blijkt uit de verordening van 1498, dat dit niet het geval was. Want daar staat „dat de Ecclesiën van beide zijden (dus van de Oude Kerk en van de Nieuwe Kerk) gezaemenderhand eerwaerdelijken in Processie gaen zullen inder Heiliger Stede, omme al daer met allen eeren, reverentiën en waerdigheden 't Heilige Sacrament op te nemen ende na ouder gebruikinge met processien omme der Steede gedragen en weder inder Heilige Steede metter generale Processie gebrocht te worden, omme aldaer te blijven rusten als 't behoort: en dat gedaen, zo zullen beide de Processiën gaen tot op die Plaetse (de Dam) toe, ende aldaer zo zal elck aen d'ander minnelijk oorlof nemen, en gaen, daer hem believen zal."

De kerk had voorheen zes altaren. Het hoofdaltaar was dat van het H. Sacrament. Er was een genootschap van gildezusters aan verbonden. Van Heussen en Van Rijn zeggen verder: „De Priesters-kleederen en 't outaar gewaad waren veelerley en in grooten getale. Onder anderen was er een gouden kelk: dewelke, beneffens andere groote geschenken, aan de H. Stede vereert is geweest door Keizer Maximiliaan. Doch deze kelk, zooals het zeggen is, wert naderhand tot geld geslagen, daar een kelk op afgebeeld staat. Dan was er noch een groote voorraad van vaandelen en van anderen toestel tot het houden van den jaarlijkschen ommegang. Daar was een kopere doopvont van een uytstekend maakzel: een treffelijk orgel, een kunstig portaal."

Van alles, wat hier opgenoemd wordt, is niets meer aanwezig. Het orgel, een werk van omstreeks 1525, bleef tot ongeveer 1870 in het gebouw. Toen verhuisde het naar de R. K. kerk te Jutfaas, waar het nog op het oogenblik dienst doet.

Enkele zaken van minder belang bleven in het gebouw zelf of in de R. K. kerk op het Begijnhof bewaard. Het merkwaardigste zijn een paar schilderijen en een oude beschilderde kist, die geacht wordt, doch waarschijnlijk zonder grond, voor het bewaren der mirakuleuze hostie te zijn gebezigd.

Indien de Katholieken zich het bezit van de N. Z. Kapel mochten kunnen verschaffen, dan zullen zij haar geheel op nieuw moeten inrichten; alleen het orgel zal misschien weer op zijn oude plaats kunnen komen. Den bouwmeester, dien men het herstellen der kerk zou willen opdragen, wacht een zeer moeilijke taak. Want bij een monument als dit kan hij er niet mede volstaan, wat vijftiende-eeuwsche motieven te pas te brengen, en zijn verbeelding te laten werken, waar het hem aan gegevens ontbreekt. En, wij zagen het reeds, die gegevens zijn uiterst schaars. Daarenboven dient alles, wat na 1578 is aangebracht, voor zooverre het kunstwaarde heeft, gespaard te blijven en de bekende „polychromie", waardoor reeds zoo menig kerkinterieur bedorven is, dient achterwege te blijven. Het zal wel kunst vereischen al deze klippen te ontzeilen.

Het geval kan zich evenwel ook voordoen, dat de tegenwoordige gebruikers van de kerk, om welke reden dan ook, zich bekeerden van de dwaling huns wegs en besluiten het gebouw te herstellen en weder voor de godsdienstoefening te bestemmen. Dat men dan van eene „restauratie" der kerk afzie, en niet meer herstelle, dan strikt noodig is. Want de in naam der kunst door de Hervormden in den laatsten tijd ondernomen „restauraties", bv. die te Arnhem en te Rhenen, zijn niet gelukkig uitgevallen.

Het wit der muren moge Roomsch-Katholieken aanstoot geven (ofschoon ten onrechte, want de middeleeuwsche kerken hier-te-lande waren grootendeels gewit), Protestanten zullen zich daar niet aan ergeren. Zij zullen het heldere wit der vaderen zeker verkiezen boven de gore sopjes, die men nu in naam der kunst op de kerkmuren smeert.

Wij hopen dat het gebouw, mocht het blijven bestaan, door den restaurator, wie het ook zij, genadig behandeld moge worden.

BOUWPOLITIE.

Men gebruikt in ons land gaarne de leus „vrijheid, blijheid". De vrijheidszin zit den Nederlander in het bloed, en hij ziet zich niet gaarne aan banden gelegd, ook zelfs dan niet, als hij eigenlijk erkennen zou moeten, dat zijn gebondenheid een noodzakelijkheid is voor de betrekkelijke vrijheid zijner medeburgers.

De eigenaardige toestanden uit den tijd van de Republiek der Vereenigde Nederlanden werken nog op het oogenblik na, ofschoon de „Fransche tijd" dit haast onmogelijk scheen te hebben gemaakt. In den regententijd waren de plaatselijke besturen vrijwel souverein; zij maakten keuren en verordeningen naar hartelust. Men vindt het begrip dier souvereiniteit nog, zij het dan ook verwaterd, in de zoo hoog geroemde „autonomie" der gemeenten terug. Die autonomie wordt verdedigd vooral met het oog op de „plaatselijke toestanden". Zij kon echter in vele opzichten zeer beperkt worden, zonder dat daar nadeelige gevolgen van ondervonden zouden worden. Ja wij gelooevn zelfs, dat er in menig opzicht door deze beperking verbetering zou komen.

Het is hier de plaats niet, om over dit onderwerp in den breede uit te weiden. Slechts over de politieverordeningen, in het bijzonder over die betreffende het bouwen en sloopen, wenschen wij hier iets in het midden te brengen.

De bevoegdheid tot het maken dier verordeningen ontleenen de gemeentebesturen aan de wet. De wetgever heeft zekere grenzen willen trekken, door alleen het maken van bepalingen rakende de openbare orde, zedelijkheid of gezondheid toe te laten. Die grenzen omvatten een zoó groot veld, dat er eigenlijk van beperking haast geen sprake is.

Het is niet te verwonderen, dat vele gemeentebesturen op dit veld verdwaald zijn, dat andere het, uit vrees van dolen, niet of zoo goed als niet betreden. Daarom had de wetgever ook moeten zorgen voor een gids op dit gebied, of althans in groote lijnen moeten aangeven, wat de juiste weg was, eenige speling vergunnende voor de reeds genoemde plaatselijke toestanden.

Wie gehoopt mocht hebben, dat de nu ingediende „Woningwet" zulk een gids zou zijn, vindt zich teleurgesteld. Immers het wetsontwerp is slechts een proeve van sociale staatkunde, zooals zij door zoovele welmeenende, maar onpractische dames en heeren tegenwoordig wordt aangeprezen. Wij zullen wellicht later gelegenheid vinden om uitvoeriger op dit wetsontwerp terug te komen.

Noodig zou zijn een wet, die vaststelde op welke wijze de verordeningen der gemeentebesturen in zake bouwen en sloopen moeten zijn ingericht, en van welke beginselen daarbij behoorde te worden uitgegaan. Nog verkieslijker zouden wij het achten, indien het Rijk het bouwtoezicht aan zich hield, en dus zorgde voor gelijke bepalingen door het geheele land.

Zooals de zaken op het oogenblik staan, is men eigenlijk aan de heidenen overgeleverd. In sommige gemeenten bestaan verordeningen op het bouwen en sloopen, in andere in het geheel niet. En wie, als architect, in verschillende gemeenten des Rijks bouwt, komt tot de overtuiging, dat er in de bepalingen, die geacht kunnen worden op bouwen en sloopen betrekking te hebben, een groote afwisseling heerscht. Slechts voor een zeer klein deel laat die afwisseling zich verklaren door het noodzakelijk verschil, dat de plaatselijke gesteldheid medebrengt.

Vooral voor zoover de openbare gezondheid in het spel komt, is het verschil treffend; wat in de eene gemeente onder bedreiging van boete bij overtreding is voorgeschreven, vindt men in een andere gemeente, eveneens onder bedreiging van boete, verboden. Toch is de gezondheidsleer thans als wetenschap ver genoeg gevorderd om voorschriften te kunnen geven, die voor het geheele land geldend behoorden te worden verklaard.

Wie toegeeft, dat wij hier met een groot nationaal belang te doen hebben, zal moeten erkennen, dat het vaststellen van deze regelen en het houden van toezicht op de naleving daarvan niet langer aan de plaatselijke besturen kan blijven overgelaten.

Eens en vooral dient uitgemaakt te worden of iemand, die bouwen wil, daartoe vergunning van overheidswege behoeft of niet. Ons komt het voor, dat zulk een vergunning niet noodig is, doch dat pas tegen hem die bouwt moet worden opgetreden, zoodra wordt geconstateerd, dat hij in strijd met de bestaande voorschriften handelt. Maar dan ook is een talrijk en bekwaam personeel noodig, dat voortdurend toezicht houdt. Men kan zeggen, dat op het oogenblik dit toezicht vrijwel alles te wenschen overlaat. In de meeste gemeenten moeten met ander werk belaste ambtenaren als bijbaantje ook bouwtoezicht houden. Slechts enkele groote gemeenten hebben bepaalde bouwopzichters in hun dienst. In de hoofdstad des Rijks telt men één bouwopzichter op ongeveer honderdduizend zielen.

De vraag doet zich voor of, en in hoeverre, een gemeentebestuur, vergunning gevende tot den bouw, de verantwoordelijkheid daarvoor op zich neemt. In art. 1645 van het Burgerlijk Wetboek toch staat: „Indien een gebouw, voor eenen bepaalden prijs aangenomen en gemaakt, geheel of gedeeltelijk vergaat door een gebrek in de samenstelling of zelfs uit hoofde van de ongeschiktheid van den grond, zijn de bouwmeesters en aannemers daarvoor, gedurende tien jaren, aansprakelijk." Wij willen deze vraag slechts stellen, hare beantwoording aan rechtsgeleerden overlatende.

Het verdient opmerking, dat enkele gemeentebesturen vergunningen tot bouwen geven, maar verreweg de meesten er zich toe bepalen te verklaren of zij al dan niet bezwaren tegen den voorgenomen bouw hebben. Hier behoorde eenheid te komen, vooral omdat de vergunningen tot allerlei misbruiken aanleiding kunnen geven. Ook moet er gelegenheid zijn in hooger beroep te kunnen komen, indien men zich bij de beslissing van het gemeentebestuur in bouwzaken niet kan neerleggen.

De gemeentelijke bouwverordeninven, voor zoover zij althans bestaan, bevatten in de eerste plaats meest voorschriften om te verkrijgen, dat de gebouwen zóó samengesteld zijn, dat zij door instorten geen gevaar voor bewoners of voorbijgangers opleveren. Over het algemeen kan men zeggen, dat deze voorschriften in den regel voldoende zijn; indien men desondanks toch vaak van ongelukken verneemt, dan moet dit worden toegeschreven aan de onmogelijkheid, om aan het voorgeschrevene de hand te houden.

Die onmogelijkheid spruit voort uit twee oorzaken. De eerste is het gebrek aan voldoend personeel om contrôle uit te oefenen; de andere is het betrekkelijk gering gezag, waarmede de wet dit personeel, ja zelfs de gemeentebesturen, heeft bekleed. De gemeenten hebben het in haar macht, haar bouwpolitie zoo talrijk te doen zijn, als zij meenen, dat noodig is.

Maar voor het gemis aan gezag, waarmede zij en hun beambten bekleed zijn, draagt het Rijk de verantwoordelijkheid.

Betrekkelijk geringe boeten, ziedaar alle straf, waarmede gemeentebesturen mogen dreigen, terwijl zij natuurlijk nog aan de uitspraak der rechterlijke macht moeten overlaten, of die opgelegd worden of niet. Als gemeenten met behulp van eigen sterken arm voorbeelden gingen stellen, zooals nu en dan geschiedde, hebben zij er niet veel plezier van beleefd.

Gelukkig is het, dat de groote massa der bouwenden niet precies weet, welke de bevoegdheden der bouwpolitie zijn. Daardoor kan reeds een procesverbaal een invloed ten goede uitoefenen; vrees om met den strafrechter in aanraking te komen, wanneer door een ongeluk menschen gedood of verwond worden, kan ook veel uitwerken.

Aan de bestaande toestanden moet, hoe eer hoe liever, een einde komen en wettelijke dwang van het Rijk op de gemeentebesturen is het eenige, dat hier helpen kan.

De gemeenteraden, tot wier bevoegdheid nu het maken van bouwvoorschriften behoort, zijn bijna altijd samengesteld uit personen, die, bij gebrek aan technische vorming, voor dit werk al heel weinig competentie bezitten. Nu kunnen zij zich wel de noodige deskundige voorlichting verschaffen, maar zij zijn daartoe niet verplicht. Daarenboven behoeven zij zich door die voorlichting niet te laten leiden.

Hierdoor wordt verklaard, waarom zoovele bouwverordeningen vrijwel onzinnige bepalingen bevatten.

Vaste voorschriften van Staatswege, waaraan alle gemeenten zich in deze te houden hebben, moeten worden vastgesteld. Die voorschriften dienen zoodanig te zijn, dat zij met de plaatselijke toestanden rekening houden, doch dit mag niet verder gaan dan strikt noodzakelijk is en mag niet plaats hebben ten opzichte van wat, ofschoon door het gebruik geijkt, toch als schadelijk voor de ingezetenen moet worden aangemerkt.

***

Wij hebben hierboven geen gunstig oordeel uitgesproken over de voorgedragen „Woningwet".

Erkend dient evenwel te worden, dat, ofschoon naar ons oordeel het beginsel, waarvan zij uitgaat, verkeerd is, toch § 10 dier wet, de strafbepalingen behelzende, aan het gemeentelijk bouwtoezicht meer prestige zal geven dan het tot dusverre bezit. Want indien de gemeentelijke bouwverordeningen overtreden worden, kan de rechter een hechtenis van ten hoogste twee maanden toepassen of een boete van ten hoogste drie honderd gulden opleggen. Ja zelfs kan, bij herhaling der overtreding, het dubbele dezer straffen over de schuldigen worden uitgesproken.

En wie zonder schriftelijke vergunning van Burgemeester en Wethouders een tot woning bestemd gebouw opricht, of zoodanig gebouw geheel of gedeeltelijk vernieuwt, wordt met gelijke straf bedreigd. Maar het is wel vreemd, dat hier alleen van „tot woning bestemde gebouwen" gesproken wordt. In gemeenten, waar nu reeds het vergunningssysteem bestaat, zullen dus in den vervolge, mocht het ontwerp tot wet worden, fabrieken, stallen, koetshuizen en wat dies meer zij zonder vergunning kunnen worden gebouwd. Daar de wet het uitsluitend over „volkshuisvesting" heeft, zal het moeilijk vallen, ook omtrent gebouwen niet voor bewoning bestemd, bepalingen in te lasschen.

PRIJSVRAGEN

RECLAMEPLAAT VOOR HORLOGES, MERK „DE KORENBLOEM".

Niet minder dan 126 antwoorden werden ingezonden op de prijsvraag, uitgeschreven door de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam. De jury, bestaande uit de heeren P. A. Schipperus, H. Evers en A. van Maasdijk, heeft de drie prijzen toegekend, en wel den eersten ad ƒ 100 aan het ontwerp „Stip", den tweeden ad ƒ 50 aan het ontwerp „Groen", den derden ad ƒ 25 aan het ontwerp „In het verleden ligt het heden".

Na opening der naambriefjes bleken de inzenders te zijn resp. de heeren J. C. Voogt te Rotterdam, H. Schut te Groningen en H. Ellens te Arnhem.

Het eerstgenoemde ontwerp zal tevens door de lithographische inrichting van de firma J. Vürtheim en Zoon te Rotterdam worden uitgevoerd.

De heer Goudsmit, op wiens verzoek de prijsvraag was uitgeschreven, heeft ten slotte nog 5 gratificaties, ieder ad ƒ 20, disponibel gesteld, die door de jury zijn toegekend aan de ontwerpen „Tryal", „Kroon", „Tijd-Slijt", „Geel, groen, blauw, zwart" en „Middag".

De ingekomen antwoorden zijn van 20 tot 27 dezer voor leden en andere belangstellenden ter bezichtiging gesteld in het gebouw der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. **Naar wij vernemen blijft Dr. A. Bredius aan als directeur van het Koninklijk Kabinet van Schilderijen, en is deze gunstige oplossing te danken aan de persoonlijke tusschenkomst van H. M. de Koningin, die den heer Bredius heeft doen blijken, dat Zij op zijn behoud als directeur hoogen prijs stelde.**

— De kunstschilder Taco Mesdag heeft Donderdag jongstleden zijn 70sten verjaardag gevierd, bij welke gelegenheid hem door vrienden en kunstbroeders een in zilver gedreven en in Renaissancestijl uitgevoerde beker werd aangeboden. Des avonds werd den heer en mevrouw Mesdag in „Pulchri Studio" een banket aangeboden.

— De heeren H. W. Mesdag, Jozef Israëls, Mr. F. W J. G. Snijder van Wissenkerke, Bart van Hove, P. A. Schipperus, F. J. G. Bosman, B. J. Blommers, Th. de Bock, Willy Martens en Ph. Sadée hebben zich tot een comité vereenigd met het doel om op het graf van Jacob Maris een eenvoudig en waardig gedenkteeken te plaatsen.

Iedere vereerder en vriend van den grooten meester wordt in de gelegenheid gesteld van zijn sympathie te doen blijken door het storten van een bijdrage van hoogstens ƒ 10 en minstens ƒ 2,50.

Naar „Het Vaderland" bericht, zal in October een tentoonstelling worden georganiseerd van werken van Jacob Maris.

AMSTERDAM. **Wij vestigen de aandacht op het onderstaande bericht uit het „Bouwkundig Weekblad":**

„De 39ste openbare tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters, op 9 dezer te Amsterdam geopend, kon volgens haar reglement ook omvatten kunstwerken op het gebied van de bouwkunst.

„Maar de inzending van bouwkunstenaars is ditmaal al zeer luttel. Slechts één bouwmeester zond er iets van zijn werk, de heer A. C. Bleijs: een paar teekeningen van het O. L. Vrouwe Gasthuis te Amsterdam en één van 't inwendige van de R.-K. kerk aan de Prins-Hendrikkade aldaar.

„'t Verschijnsel is te verklaren.

„Het is een stil protest.

„Voor deze tentoonstelling werd in April 1899 eene commissie benoemd van 24 personen, met den burgemeester der hoofdstad als voorzitter, waaronder veertien particulieren en tien uitvoerende kunstenaars, zijnde zeven schilders, twee beeldhouwers en één graveur. Tegen die verhouding bestaat geen bezwaar; maar wel moet worden opgekomen tegen het feit, dat onder die kunstenaars niet één architect werd opgenomen."

ROTTERDAM. **De Gemeenteraad hechtte zijne goedkeuring aan het voorstel van B. en W. om het tractement voor den directeur der gemeentewerken te bepalen op ƒ 7000 met vrije woning en dat van de adjunct-directeurs op ƒ 3000 tot ƒ 5500.**

ARNHEM. **In de vergadering van den Gemeenteraad, den 16den dezer gehouden, werd het voorstel van B. en W. om een deskundige aan te stellen voor het beheer van „Sonsbeek" en „Klarenbeek' sterk bestreden; met 16 tegen 10 stemmen, werd de motie-Scheidius aangenomen, luidende:**

„De Raad, van oordeel dat het wenschelijk noch noodig is over te gaan tot de aanstelling van een ambtenaar van zoodanige opleiding en positie als nu wordt voorgesteld;

„verwijst de stukken naar B. en W. met verzoek andere voorstellen te doen."

— Hier-ter-stede is opgericht de maatschappij „Rijnoevers", die zich blijkens hare statuten ook het verbinden van de beide oevers van den Rijn bij Arnhem door eene overbrugging ten doel stelt. Het kapitaal is bepaald op ƒ 1,000,000 verdeeld in tien seriën, ieder ƒ 100,000, waarvan aanvankelijk zes seriën worden uitgegeven.

Commissarissen zijn de heeren Mr. L. J. van Gelein Vitringa, deken der orde van advocaten te Arnhem; W. baron van Voorst tot Voorst, grondeigenaar te Elden; W. H. van Braam, industrieel te Arnhem; D. W. P. Wisboom, ingenieur en grondeigenaar Huize Groot-Warnsborn te Arnhem, en G. W. baron van der Feltz, burgemeester van Elst. Directeur is de heer H. C. van der Houven van Oordt, lid der Gedep. Staten van Gelderland te Arnhem.

HAARLEM. **In de jongstleden vergadering van directeuren der Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid, werd den heer F. W. van Eeden, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, en tot directeur van genoemd Museum werd de heer E. A. von Saher benoemd, en zulks met ingang van 1 November e. k.**

Den heer Van Eeden werd de persoonlijke titel van eeredirecteur van het Museum toegekend.

— Een mensch kan niet alles weten, schrijft K. in „Taal en Letteren". Wanneer een architect niet vermoedt dat het oude ic en doe beteekent ik doe (het) niet, is er niemand, die hem dat kwalijk zal nemen. Maar wanneer die architect nieuwbedachte oudhollandsche zinnen laat zetten op of in z'n gebouwen, is het toch wel gewenscht dat hij eens vraagt aan een deskundige of het in den haak is met z'n oudnederlandsch.

Op het Rokin te Amsterdam staat een wijd en zijd bekende boekwinkel, die o. a. versierd is met de woorden:

Een kloecke geest Die veel En leest.

Nu zal ik niet loochenen, dat in dezen tijd van veelschrijverij weinig lezen van 'n kloeken geest kan getuigen; maar zonderling is het, dat de bedoelde waarschuwing prijkt in een winkel, waarin men toch liefst zooveel mogelijk boeken verkoopt.

Op het Sophiaplein verheft zich een groot levensverzekeringsgebouw, ontworpen door denzelfden architect, die den boekwinkel op het Rokin verbouwde. In den gevel van dat gebouw op 't Sophiaplein is een spreuk gebeiteld, die ook buitengewoon ongeschikt is om reklame te maken. Met weinig stichting toch leest men:

Ick EN maeck V den Brandt onschadelyck,

en men gevoelt neiging door te loopen naar 'n maatschappij, die de brandschade wèl vergoedt....

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: J. Wind Cz., te Groningen, bij het maken en inhangen van sluisdeuren voor de Nieuwe Statenzijl en het maken van een loods te Oude Statenzijl; W. H. N. van der Heijden, te Vianen, bij de werken van het Merwedekanaal, en P. Mulder, bij de uitvoering van eenige werken in den Boven-Rijn onder Herwen en Aerdt en Millingen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Ingenieur of opzichter voor het ontwerpen en aanleggen van een stoomtramweg in Limburg. Adres met conditiën, referentiën, bewijzen van bekwaamheid, leeftijd enz. onder n°. 169, Bureau „Limburger Koerier", te Heerlen.

— Hoofdingenieur van den prov. waterstaat in Gelderland. Adres op zegel tot uiterlijk 2 Oct. aan Gedep. Staten te Arnhem.

— Dijksopzichter der „Contributie-zeedijken van Westdongeradeel". Jaarwedde ƒ 450 met vrije woning. Adres den dijkgraaf te Ternaard, vóór 1 October.

— Onderwijzer voor bouwkundig teekenen aan de Nutsteekenschool te Scheveningen, van October tot ultimo Maart, 4 avonden per week van 6½—8½ uren. Salaris ƒ 225. Adres den heeren F. A. Koch en H. van Wort te Scheveningen. *(Zie advert. in dit no.)*

— Onderwijzer in het bankwerken en draaien, tevens bekwaam tot het geven van vakteekenonderwijs in het smeden aan de Ambachtsschool te Zwolle. Jaarwedde ƒ 850. Adres den directeur vóór 1 October.

— Bekwaam bouwkundige, in staat zelfstandig als afdeelingschef op een bouwk. bureau te fungeeren. Salaris naar bekwaamheid. Adres lett. B K, Boekh. W. P. van Stockum & Zn., Buitenhof 36 Den Haag. *(Zie advert. in dit no.)*

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen, kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Bouwkundig teekenaar zag zich gaarne geplaatst op werk of kantoor van een architect. Adres n°. 1839 boekhandel v/h. W. J. van Hoogstraten, 's-Gravenhage. *(Zie advert. in dit n°.)* **(1)**

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Bouwk. Opz.-Teekenaar, leeft. 25 j. ong. sal.	ƒ 70 à 80 p. m.
2. Onderbaas-opzichter,	45 „	„	ƒ 20 per week.

ADVERTENTIËN.

Een bouwkundig Teekenaar

zag zich gaarne als zoodanig geplaatst op het werk of kantoor van een architect. Br. fr. No. 1339 Boekhandel v/h. W. J. VAN HOOGSTRATEN, Noordeinde 98, *'s-Hage.*

Nuts-Teekenschool, Scheveningen.

Gevraagd een **ONDERWIJZER voor bouwkundig teekenen** van *October* tot ultimo *Maart* Lesavonden *Maandag, Dinsdag, Donderdag* en *Vrijdag* van **6¼ tot 8½ uur. Salaris ƒ 225.** Brieven franco aan de heeren **F. A. KOCH** en **H. VAN WORT** te *Scheveningen*

Exploitatie Bouwterrein.

Een **eigenaar van open grond** in ***Zandvoort*** wenscht in kennis te komen met **Bouwondernemers,** om voor gemeenschappelijke rekening dien grond als **Bouwterrein** te exploiteeren.

Br. fr. onder No. 719 aan het Advertentie-Bureau van de Firma A. HACK, Westeinde 26*a* te *'s-Gravenhage.*

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer.

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM,** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead. Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.** Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

„ANTI-STONE". Beste en goedk. **Reägens** tegen Ketelsteen in Stoomketels.

Groote Kolenbesparing.

VANE & Co., Atlasworks, Amsterdam.

ROLLUIKEN van ***hout*** en van ***staal***, in verschillende ***constructiën***. Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij **W. H. H. SCHOLTE,** Fabrikant, Prinsengracht 516, AMSTERDAM.

Firma Van Leijveldt en Hubrecht. G. SCHUTTE J.Fzn.

Valkenburg bij Leiden.

SCHELPKALKFABRIEK en HANDEL in STEENKALK en TRAS.

Agenten te Rotterdam de Heeren LAURENS & Co., Zuidblaak No. 78.

Directie te Valkenburg de Heer SENFF.

W. VAN MERKESTEYN,

Rijtuig- en Wapenschilder.

FIJNSTE UITVOERING VAN

Rijtuig- en Wapenschilderwerk,

Kunstlakwerk en Decoratieschildering.

Billijke Prijsberekening.

Vraag Prijsopgaaf en Monsters van Uitvoering.

Gerard Doustraat 1e en 1f.

AMSTERDAM.

AANBESTEDING.

Winkel-Galerij Kurhaus.

te SCHEVENINGEN,

op Donderdag 12 October 1899,

des middags ten 12 ure,

zal in een der lokalen van het Kurhaus te *SCHEVENINGEN* voor rekening der Naamlooze Vennootschap „Pleterij" voorheen L. J. ENTHOVEN & Co., Den Haag, in het openbaar worden aanbesteed:

Het bouwen eener Winkel-Galerij met Bierhalle en verschillende daarbij behoorende Werken, een en ander uit te voeren overeenkomstig de daarvan door den Architect W. B. VAN LIEFLAND ontworpen teekeningen en bestek.

Teekeningen en Bestek zijn van af Donderdag 28 September a. s. tegen betaling van *f* 5 — per stel, verkrijgbaar ten Kantore van den Architect, Plein 22 (bovenhuis), alwaar tevens dagelijks des voormiddags 9 tot 12, en des namiddags van 2 tot 4 uur inlichtingen zullen te verkrijgen zijn.

AANBESTEDING.

Op ***Zaterdag 30 September 1899***, des namiddags ten 2 ure, zal de Firma W. HOOGENSTRAATEN & Co., in het *NUTSGEBOUW Kamer No 2*

aanbesteden:

Het afbreken van de perceelen in de Jodenkerksteeg No. 2, en het maken van een FABRIEKSGEBOUW.

Het ontwerp met bestek liggen ter plaatse van de besteding ter inzage, terwijl afdrukken van beiden ad *f* 2 zijn te verkrijgen.

De aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Dinsdag den 27n September 1899*, des voormiddags te *elf* uur.

Verlangde inlichtingen worden inmiddels gegeven door den architect

W. F. VAN DER HEYDEN,
Doezastraat 43.

LEIDEN, 23 September 1899.

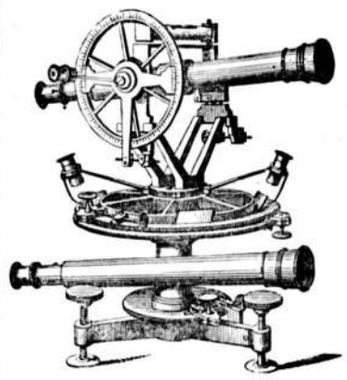

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE **INSTRUMENTEN,**

voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS,** enz.

Geëmailleerde

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

VAN RIJN & Co.,
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.

SPIEGEL- en VERSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***

Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag den 17den October 1899***, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, in het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen aan het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 789.

Het maken van eene uitbreiding der GASLEIDINGEN op het emplacement en in diverse dienstlokalen van het station *Roermond* en op het emplacement van het station *Maastricht*, alsmede het plaatsen van LANTAARNPALEN op die stations.

Begrooting *f* 2000.—.

De besteding geschiedt volgens § 28 van het bestek.

Het bestek ligt van den 18den September 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het Bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. A. C. H. VAN LIEBERGEN, te *Maastricht*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ***f* 1.**

Inlichtingen worden gegeven door den Ingenieur BLEULAND VAN OORDT aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken).

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 10den October 1899 te *Roermond* ten 1 ure, en te *Maastricht* ten 4 ure namiddag *(West Europeesche tijd).*

Utrecht, den 16den September 1899.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag den 10den October 1899***, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 787.

(In drie perceelen).

Het maken van welwaterputten op de lijnen AKEN—LANAEKEN en VLODROP—BUDEL.

Begrooting { **1e perceel *f* 3793.—** **2e „ „ 618.—** **3e „ „ 526.—**

De besteding geschiedt volgens § 25 van het bestek.

Het bestek ligt van den 22sten September 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te *Maastricht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ***f* 0.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden voor de lijn *Aken—Lanaeken* den 2den October 1899 ten 8 ure 40 voormiddag te Simpelveld en voor de lijn *Vlodrop—Budel* den 3den October 1899 ten 9 ure 30 voormiddag te Vlodrop. *(West Europeesche tijd).*

Utrecht, den 18den September 1899.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 39. ZATERDAG, 30 September 1899.

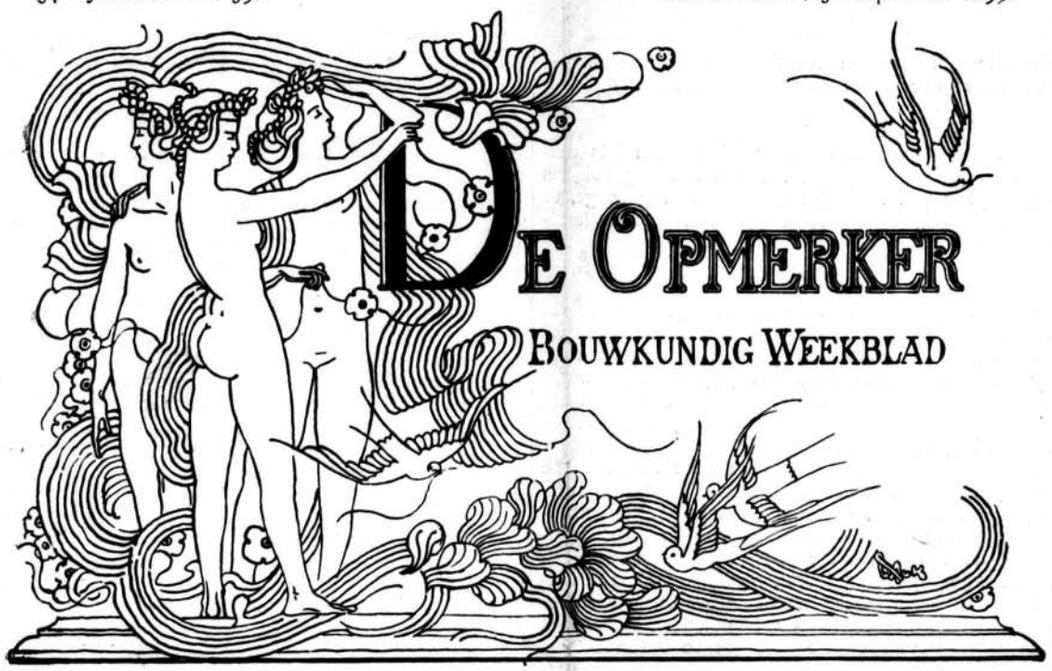

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

GEDENKTEEKENEN.

In een toelichtende noot bij art. 196 der Staatsbegrooting voor 1900 (hoofdstuk V): Subsidie voor het onderhoud enz. van nog niet ondersteunde monumenten enz. leest men het volgende:

„In onderscheidene plaatsen wordt de restauratie voorbereid van monumenten welke in verval zijn geraakt, doch waarvan het behoud voor de kunst en de nationale geschiedenis ongetwijfeld plicht is: bij voorbeeld het Raadhuis te Hasselt, de toren te Vianen, de kerken te Dordrecht en te Goes, bovenal de Domtoren te Utrecht; en reeds zijn meerdere aanzoeken om ondersteuning van Rijkswege ingekomen. Het heeft evenwel met het oog op den staat der financiën niet raadzaam geschenen het gezamenlijk bedrag voor monumenten bestemd op deze begrooting te verhoogen, zoodat, hoezeer men ook zoude gewenscht hebben de instandhouding van meerdere monumenten te bevorderen, men zich heeft moeten beperken tot een enkel gebouw, dat indien niet terstond hulp verleend wordt, dreigt verminkt te worden, namelijk de kerk te Medemblik. Dit fraai monument, dat met een groot aantal geschilderde glazen van historische waarde prijkt, verkeert in een zoodanigen toestand, dat eene herstelling geen uitstel gedoogt. Het kerkbestuur is echter niet bij machte meer dan *f* 10.000 bijeen te brengen, terwijl ongeveer *f* 17.000 noodig is, zoodat het er toe zou moeten komen om in plaats van de glazen te herstellen, die te verkoopen. Het is derhalve dringend noodzakelijk hier hulp te verleenen, welke daarin zal bestaan dat in verschillende termijnen een subsidie van *f* 7000 zal worden uitgekeerd."

Deze toelichting zal niemand verbazen, die zich herinnert, wat er verleden jaar, toen de begrooting behandeld werd, in de Tweede Kamer werd gesproken en besloten.

Slechts de onpersoonlijke vorm, waarin zij gegoten is, zal wellicht eenige verwondering wekken. „Het heeft met het oog op den staat der financiën niet raadzaam geschenen het gezamenlijk bedrag voor monumenten bestemd te verhoogen", heet het. Wien scheen dit niet raadzaam? zou men willen weten. En als men nog pas den Minister van Financiën heeft hooren verklaren, dat de staat der geldmiddelen niet ongunstig is, dan maakt het een zonderlingen indruk, dat er op zoo betrekkelijk geringe bedragen, als voor het in stand houden der monumenten in den regel worden gegeven, beknibbeld moet worden. „Men" zou toch zoo gewenscht hebben de instandhouding van „meerdere" monumenten te bevorderen, maar „men" heeft zich tot een enkel gebouw moeten beperken.

Wanneer „men" wordt vervangen door „Jhr. De Stuers", dan is het raadsel opgelost. De referendaris beseft wel, dat de stemming der Kamer te zijnen opzichte, nu het conflict met den heer Bredius weer acuut geworden is, er sinds verleden jaar niet op verbeterd zal zijn. Hij vreest een nieuw échec, en wil daarom door groote zuinigheid de harten verteederen. Of het hem gelukken zal?

Wij mogen hier nog wel eens herinneren, wat wij in ons No. van 22 Juli, toen wij het adres van den Oudheidkundigen Bond bespraken, schreven.

„Er bestaat bij de Kamer, die sinds verleden jaar geen noemenswaardige veranderingen onderging, ontevredenheid over de handelingen van den referendaris der afdeeling Kunsten en Wetenschappen. Waardoor die ontevredenheid ontstaan is weten wij allen. De Mauritshuis-zaak, die onlang weer opflikkerde, zal zeker de stemming van de Kamer niet hebben verbeterd. Wanneer de Minister van Binnenlandsche Zaken, om zich niet andermaal aan een échec bloot te stellen, posten van de begrooting laat, dan behoeft het niemand te verwonderen. De heer De Stuers is nu de hinderpaal, en het moet hard voor hem wezen dit te beseffen. Wilde hij zich opofferen, wilde hij zijn zetel aan iemand anders afstaan, men kon zeker zijn, dat de Kamer zelfs tegen belangrijke posten geen bedenking zou hebben. Zooals de zaken nu staan, zou de heer De Stuers zijn vaderland een dienst bewijzen door heen te gaan. Maar er behoort grootheid van geest toe, om zich zoo ten bate van het algemeen op te offeren."

De memorie van toelichting bewijst, dat de heer

De Stuers zijn eigen voortbestaan als referendaris boven dat der opgesomde monumenten stelt.

***

Het zal onzen lezers belang inboezemen iets omtrent de kerk te Medemblik, wier herstelling, volgens de memorie van toelichting, geen uitstel gedoogt, te vernemen. Wij ontleenen dat aan de „Noord-Hollandsche Oudheden".

***

De St. Bonifaciuskerk heeft thans geen koor; het vroeger bestaande werd omstreeks het midden dezer eeuw afgebroken. Zooals het gebouw zich nu vertoont, bestaat het uit drie beuken van gelijke hoogte, waarvan de zuidelijke smaller is dan de beide overigen. De koorsluitingen, die thans aanwezig zijn, werden in onzen tijd gemaakt.

De beuken worden gescheiden door zware ronde zuilen, zonder basementen en van achthoekige lijstkapiteelen voorzien. De bogen, die de zuilen verbinden, zijn zeer gedrukt en niet geprofileerd, doch eenvoudig afgeschuind. Voor den middenbeuk staat een zware toren, wiens muurwerk bijzonder dik is. Evenals de kerk, die echter ten deele gepleisterd is, bestaat ook de toren geheel uit gebakken steen, met uitzondering van enkele blokjes roode zandsteen. De muren zijn met eenvoudige spitsboognissen versierd. Het vierkante benedendeel wordt door een balustrade in Renaissance-stijl gedekt. Daarboven verheft zich een slanke, achtkante steenen spits, waarvan de ribben met hogels van witte steen bezet zijn, terwijl zich daarin ook kleine spitsboogvensters bevinden. Boven op de spits staat een koepeltje in Renaissance-stijl, dat op Dorische kolommen rust, door een balustrade omgeven wordt en door een opengewerkte tulpvormige bekroning, met gesmeed ijzeren ornement, wordt afgesloten.

In den toren hangen drie klokken. De grootste, van 1.88 M. doorsnede, en de daaropvolgende van 1.50 M. middellijn, werden door François en Pierre Hemony in 1649 te Zutphen gegoten. De kleinste klok, in 1636 te Enkhuizen door Everhardus Splinter gemaakt, heeft 1.25 M. middellijn. Ofschoon dus in de 17e eeuw vervaardigd, draagt zij als opschrift „Sunte Pieter is min naem, tot Godes dienst ben ick bequaem, den levendigen roep ick, dooden overluide ick", ja zij is zelfs met twee beeldjes van dien heilige versierd. Deze klok mag dus wel merkwaardig heeten.

De kerk heeft houten gewelven, waarvan die in den middenbeuk en in den noordelijken zijbeuk ellipsvormig zijn, terwijl die in den zuidelijken zijbeuk den vorm van een halve ellips hebben.

De predikstoel is van eikenhout, zonder jaartal, doch blijkbaar tusschen 1550 en 1560 vervaardigd. De vijf zijden, die in het gezicht komen, zijn versierd met reliefs, die tafereelen uit het Oude Testament verbeelden en op Italiaansche manier behandeld zijn. De figuren op den voorgrond zijn in tamelijk krachtig relief gebeiteld; die op het tweede plan zijn vlakker, terwijl de achtergronden door architectonische composities worden ingenomen. Boven ieder tafereel is een fijngesneden fries, in den trant van Cornelis Floris, met kleine saterfiguren, bloemfestoenen, cartels en dergelijken. Van onderen bevindt zich een Dorische fries met triglyphen. De pilasters op de hoeken zijn van cannelures voorzien, terwijl op een daarvan een gesneden eikenhouten engelkop tot dracht van den lezenaarstandaard aanwezig is. Het doophek en de trap van den predikstoel zijn uit net laatst der 17e eeuw. Aan de oostzijde van het middenschip staat een eikenhouten koorhek van omstreeks 1600, met Dorische gecanneleerde pilasters en gedraaide balusters. In de fries staat:

„'t Misbruyck In Godes Kerck Allengskens Ingecomen
Is Alhier Wederom Anno 1572 Afgenomen."

De eenvoudige eikenhouten banken zijn uit de 17e eeuw. Het koperwerk bestaat uit zes kaarskronen.

In den zuiderbeuk bevinden zich geschilderde glazen. Het eerste glas, aan de oostzijde beginnend, vertoont het wapen van Monnikendam, in een omlijsting, gehouden door twee griffioenen, waarboven twee engelen met een krans en twee cherubijnkopjes. Onder het wapen staat: Monckedam, Anno 1670. Het geheele glas is in kleuren uitgevoerd, en, op één der kopjes na, zeer goed bewaard.

Het tweede glas vertoont van boven een schild, waarin staat: De Diacone der Gerefermeerde Kerke alhier, 1670. De engelfiguren, in grisaille uitgevoerd, die dit schild omgeven, zijn zeer beschadigd. Lager ziet men zes wapens, in kleuren uitgevoerd, met grisaille cartels. Het zijn die van Pieter de Jongh; Jan Schellinger, regeerend schepen en diaken; Anthonie de Man; Olphert Lakenman; ..... Slicher; en Abram Flodorp. Het benedendeel der compositie wordt gevormd door de zeker toepasselijke voorstelling, in grisaille, van het penningske der weduwe, met het volgend bijschrift:

„Hij zagh in d' offerkist het Weduwsduytje vallen
En sprak: dees Arme vrouw gaf meer als een van allen.
Niet, dat een Grooter gift van Hem veroordeelt wert:
Maer 't moet niet hapren aan een mild en nedrigh hert."
Luca Cap. 21. Vers 3. Anno 1670.

Het derde glas is zeer beschadigd. Het bovendeel wordt gevormd door een allegorische voorstelling, waarvan slechts eenige zwevende engeltjes, in kleuren goed bewerkt, en wellicht van een ouder glas afkomstig, bewaard bleven. Lager ziet men een zon en een voorstellng van de dieren, die in de arke Noachs gaan. Vier wapens zijn naast dit tafereel aangebracht. Meer onderaan, in een barok kartel, een panorama van Medemblik en tal van schepen. Dit glas is in 1671 door het Schippersgilde gegeven. De omlijstingen zijn in grisaille, het overige is in kleuren uitgevoerd.

Het vierde glas is zeer beschadigd en toont in zijn onharmonisch coloriet duidelijk, hoe de glasschilderkunst omstreeks 1700 allengs verviel. Van boven ziet men het wapen der stad, door twee leeuwen gehouden. Lager zit een vrouw, die een boek en een zwaard draagt, op een troon. Het opschrift is bijna geheel verdwenen.

In de omlijsting van dit glas zijn wapens van burgemeesters en kerkmeesters geplaatst.

Het vijfde glas is zóó beschadigd, dat van de allegorische voorstellingen in het midden bijna niets overbleef. Beter bewaard zijn de wapens in de grisaille omlijsting. Dit glas is van 1681.

In de kerk ligt de grafzerk van George Murray, die in 1745 en 1746 het leger van den Engelschen pretendent Charles Edward Stuart, den Charley van de Schotsche volksliederen, aanvoerde. De zerk bevond zich vroeger in het koor, doch is, na de sloping daarvan, naar de noordwestzijde van de kerk overgebracht.

***

Uit deze beschrijving blijkt, dat het „groot aantal geschilderde glazen van historische waarde" moet worden teruggebracht tot vijf uit den tijd, toen de glasschilderkunst hier-te-lande vrijwel in haar nadagen was. Het schijnt, dat men in de eerste plaats deze glazen wil herstellen, een werk, dat, naar de beschrijving te oordeelen, althans voor sommige der vensters vrijwel met vernieuwen gelijk zal moeten staan.

Het is te hopen, dat de herstelling zóó moge geschieden, dat het bestaande zooveel mogelijk behouden blijve. Toen, mede met ondersteuning van het Rijk, de glazen der kerk in De Rijp gerestaureerd zijn, heeft de glasbrander, door onwetendheid, dwaze flaters gemaakt. De medewerking en het toezicht van een bekwaam archeoloog zijn noodig, zal een dergelijke herstelling tot een bevredigend einde worden gebracht.

BOUWPOLITIE. *)

(Ingezonden.)

Naar aanleiding van het ongeval, dat te Amsterdam heeft plaats gehad, en de mededeeling daarvan in uw blad van den 16n September, verzoek ik u beleefd 't onderstaande in het eerstvolgend nummer van uw blad op te nemen.

In het daar plaats gehad hebbende ongeval ligt weer een duidelijke wenk, om aan het plaatselijk toezicht op particulieren bouw meer aandacht te schenken.

Weinigen zullen er heden ten dage nog gevonden worden, die niet, hetzij in meerdere of mindere mate, overtuigd zijn van de noodzakelijkheid van streng toezicht op eigen- en wel in 't bijzonder op speculatiebouw. Vrij algemeen zegt men: ja, bouwpolitie moet er zijn, en tegelijk heeft een ieder, die maar weet dat er een bouwpolitie bestaat, een op- of aanmerking op de wijze hoe zij werkt.

Den een is de bouwpolitie te streng, den ander is ze niet streng genoeg; A keurt de bouwverordening af en B zegt, dat de ambtenaren niet deugen, en onder die allen zijn er slechts weinigen, ja zelfs weinigen onder de technici, die de moeilijkheid inzien van dezen zeer belangrijken, veel omvattenden, maar helaas nog te veel in minachting zijnden tak van dienst.

Als ambtenaar bij de bouwpolitie heb ik mij sinds eenige jaren bijzonder voor haar geinteresseerd; de verschillende bouwverordeningen heb ik met elkaar vergeleken, de regeling van den dienst, zooals die in onze groote steden bestaat, aan elkaar getoetst, de wijze van optreden der verschillende ambtenaren gadegeslagen, en onder dit alles heb ik niet de minste eenheid aangetroffen. Alles is met elkaar in strijd. Wat in de eene gemeente wordt voorgeschreven, wordt in een andere verboden. De eene gemeente heeft voor de bouwpolitie afzonderlijk personeel, in de andere gemeente is het een soort bijbaantje. De eene ambtenaar treedt op als een echt politieman, de ander blijft, ook al is hij in politiedienst, toch technicus.

Ja waarlijk, het „zooveel hoofden, zooveel zinnen" komt bij de bouwpolitie tot zijn recht; en dat geldt niet alleen onze gemeenten onderling, neen, ook in één zelfde gemeente vindt men verscheidenheid in de toepassing der voorschriften, de wijze van optreden, etc.

Zelf moet men dan ook bouwpolitieman zijn om dat goed te kunnen opmerken, en het gevaar, dat daarin schuilt, recht te beseffen.

Ongetwijfeld geeft de bouwpolitie zelf eenige aanleiding voor de zoo uiteenloopende oordeelvellingen over haar. Een en ander heeft bij mij de overtuiging gevestigd, dat, zal de bouwpolitie zich doen kennen, zooals ze gekend moet worden, zal ze zich de achting waardig maken, die ze werkelijk waard is, er meer eenheid, meer een streven in één richting moet geboren worden, berustende op een degelijke, gezonde opvatting van dezen dienst.

Uitgaande van de meening, dat er een zekere eenheid moet bestaan over het geheele land, wil ik mij thans nog maar alleen beijveren om aan te toonen hoe, en langs welken weg, m. i. een plaatselijke bouwpolitie haar ideaal meer nabij kan komen.

Voorop stel ik, dat de bouwpolitie een zeer eigenaardige en veel moeilijkheden in zich bevattende tak van dienst is. Daarom kunnen de gemeentebesturen dezen dienst niet op één lijn stellen met de afdeeling fabrikage, of althans niet als een onderdeel daarvan beschouwen; neen, deze dienst behoeft een bijzondere oftewel een afzonderlijke aandacht.

Een alleszins bekwaam bouwkundige, een man die door zijne capaciteiten van zich doet spreken, kan zeer goed ongeschikt zijn om bij de bouwpolitie dienst te doen, en om in de wijken van den speculatiebouw de werkelijk toch niet zoo ingewikkelde bouwwerken overeenkomstig den eisch te doen bouwen; en dat om gemis van de juiste tactiek.

Een ambtenaar der bouwpolitie moet doordrongen zijn van de idée, dat hij werkzaam is in het belang der openbare orde, veiligheid en gezondheid, en weten, dat de bestaande bouwverordeningen ten opzichte van enkele zaken in vage, en ten opzichte van andere in overdreven termen voorschriften geven, ja hem soms in een speciaal geval machteloos doen staan.

Dit goed voor oogen houdende, zal het hem in de practijk telkens blijken, dat elke bouwverordening, hoe volledig ze ook moge schijnen, toch eigenlijk zeer onvolledig is, en dat vele voorschriften diegenen treffen voor wie ze niet zijn gemaakt; dat er geen bouwverordening kan worden gemaakt die in onze bestaande toestanden op alle gevallen past.

Bij een serieuze opvatting van de grondgedachte der bouwverordening zal hij zich dikwijls moeten beijveren om meer gedaan te krijgen dan de bouwverordening vraagt, en dat juist eischt de noodige tactiek, een beslist vasthoudend en humaan optreden als een vak-, en niet als een politieman.

Ja, zelfs heeft de ervaring mij, en ongetwijfeld vele collega's met mij, geleerd, dat men dikwijls meer verkrijgt door een bespreking die op de practijk berust, dan door 't wijzen op de bepalingen der bouwverordening.

Alzoo moet een ambtenaar der bouwpolitie m. i. zijn een bekwaam, practisch bouwkundige, met voldoende theoretische kennis, die ten allen tijde zijn prestige weet te handhaven.

Tot verkrijging van een goede regeling der plaatselijke bouwpolitie moet, volgens mijn besliste overtuiging, aan het hoofd van dezen dienst staan een zelfstandig hoofdambtenaar, hetzij dan inspecteur of hoofdinspecteur, maar iemand, die zich geheel aan die afdeeling van den gemeentedienst wijdt, een man, die, na voldoende theoretische opleiding, verder door de practijk gevormd, volkomen berekend is voor zijn taak.

Deze ambtenaar moet in de eerste plaats niet met een beetje juridische kennis en gewapend met duimstok en passer de ingekomen bouwplannen aan de letter der bouwverordening toetsen; hij moet niet meenen, dat de veiligheid en gezondheid zich absoluut aan de maten, in de bouwverordening genoemd, bindt, maar hij moet den geest der verordening vatten en zich beijveren die toe te passen en toch, zonder miskenning der letter. Van dien ambtenaar moet een

(*) Wegens plaatsgebrek kon dit artikel in het vorig nummer niet opgenomen worden.

bezielende kracht uitgaan, hij moet in de eerste plaats zijn de uitlegger der bouwverordening en moet ze overeenkomstig die uitlegging door al zijn onderhoorigen op dezelfde wijze laten toepassen.

Onder dezen hoofdambtenaar moet een voldoend, ik herhaal voldoend, aantal ambtenaren werkzaam zijn, die meer speciaal met het dagelijksch toezicht belast worden. Deze ambtenaren zullen gezamenlijk alle moeilijkheden, die zich in de practijk voordoen, met hun chef bespreken en hem daardoor in staat stellen om uit te maken hoe en op welke wijze voortaan zaken, als door hen besproken, behandeld moeten worden.

Om een goede verdeeling van de taak, met 't oog op bureaudienst en contrôle, in een algemeene beschouwing aan te geven is niet mogelijk; dit staat te veel met plaatselijke toestanden in verband. Hoofdzaak is, dat men er naar streeft om de hoogst mogelijke eenheid bij het toezicht tot stand te brengen.

Het doel dezer korte uiteenzetting mijner gedachten is om:

a. te doen uitkomen, dat strenge bouwverordeningen en een groot personeel, hoe noodig en onmisbaar ook, alleén niet voldoende zijn om met bevredigend succes naar het non plus ultra te streven;
b om te waarschuwen voor de zoo nadeelig werkende oppervlakkigheid van de toepassing der letter, en
c. om de wenschelijkheid aan te toonen van te streven naar eenheid, die berust op gezonde opvatting van den dienst.

Bij een ernstig overzicht van de bouwpolitie hierte-lande denkt men wel eens aan een jong opzichtertje, dat zich krampachtig vastklemt aan de houtzwaarte, in een bestek aangegeven, en bv. een zolderbalk en damplank afkeurt, omdat ze volgens de beschreven maat 2 mM. te licht zijn, maar op kwaliteit van het hout niet let.

En evenals een dergelijk opzichter door den aannemer en de werklieden niet als opzichter, maar als een plaag wordt beschouwd, evenzoo zal een kleingeestig, oppervlakkig bouwtoezicht oppositie kweeken in plaats van zich de algemeene waardeering waardig te maken, die het verdient; het zal bovendien ook ten deele zijn doel missen.

De beschouwingen, door mij ten beste gegeven, zouden nog aanmerkelijk kunnen worden uitgebreid; ik zou nog kunnen wijzen op het gevaar, dat schuilt in een weifelend, niet beslist en niet consequent optreden; ik zou nog kunnen aantoonen hoe een ambtenaar soms zijn kracht zoekt in het opmaken van processen-verbaal en een ander juist in 't vermijden daarvan; edoch het zij thans genoeg.

Een ieder, die belang stelt in onze bouwpolitie en den daaraan zoo nauw verwanten gezondheidsdienst, kan ik sterk aanraden om het „Woningtoezicht", door Dr. Jenny Weijerman geschreven, ernstig in te zien; dit werk verdient m. i. aller attente.

Ten slotte wil ik nog even duidelijk doen uitkomen, dat ik in deze beschrijving onze groote steden in het bijzonder op het oog had, maar in geen geval een enkele gemeente of enkele personen.

Dit schrijven is een algemeene beschouwing en als zoodanig bied ik het u, geachte redacteur, ter plaatsing aan, waarvoor ik u bij voorbaat mijn beleefden dank betuig.

W.

Wij hebben, en de lezers onzer laatste artikelen over Bouwpolitie zullen dit begrijpen, het ingezonden stuk van den heer W. met instemming geplaatst.

Op de eischen, die hij aan het personeel der bouwpolitie wil stellen, hebben wij niets af te dingen. Althans in de grootere gemeenten van het Rijk zou het aan die eischen moeten beantwoorden.

De heer W. wijst er op, dat er zoo weinig eenheid is in het bouwtoezicht hier-te-lande, en hij geeft zijn verbazing te kennen over het ook door ons geconstateerde feit, dat in naam der openbare orde, zedelijkheid en gezondheid de eene gemeente voorschrijft, wat eene andere ten strengste verbiedt. Eenheid behoorde er ten dezen opzichte te bestaan. Zij is echter alleen te verkrijgen, wanneer het Rijk zich de regeling dezer materie aantrekt.

Men mocht veronderstellen, dat de bezwaren en de klachten, die nu reeds zoovele jaren geuit worden, bij de Regeering, die met een wet op het bouwtoezicht bij de Kamers zou komen, een open oor zouden gevonden hebben.

Het wetsontwerp, den 11n September laatstleden bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediend, uit overweging: „dat het wenschelijk is bepalingen vast te stellen betreffende de volkshuisvesting", werd dan ook door velen met verlangen tegemoet gezien.

Reeds sinds langen tijd toch stond het vast, dat de wijze, waarop de Gemeentewet de materie had geregeld, onvoldoende was. Slechts van een Rijkswet was verbetering te wachten. Die wet is nu voorgedragen, en reeds van verschillende zijden met groote toejuiching begroet.

Wij kunnen in die blijdschap niet deelen. Het maatschappelijk gedeelte van het vraagstuk willen wij onbesproken laten; maar wij moeten aanstonds verklaren, dat wij als technici, slechts matig met het voorgestelde zijn ingenomen.

Een Rijkswet hadden wij verwacht, en daarbij verondersteld, dat het Rijk het toezicht op het bouwen wilde gaan uitoefenen, of althans, dat zulke voorschriften gegeven zouden zijn, dat alle Nederlanders in den vervolge op een voet van gelijkheid zouden worden behandeld.

Doch reeds het eerste artikel sloeg die verwachting den bodem in. Daar toch staat: „De volkshuisvesting is een voorwerp van de aanhoudende zorg der gemeentebesturen". Het zijn dus wederom de gemeentebesturen, wien in de laatste jaren al zooveel op de schouders gelegd werd, die te zorgen hebben voor de huisvesting van het volk. Wat moet men onder dit „volk" verstaan? De bedoeling kan zijn alle ingezetenen; waarschijnlijk heeft men echter meer uitsluitend den minderen man op het oog gehad. De ontworpen wet toch heeft ook hare philantropische zijde, zooals wij later zullen zien.

Op welke wijze de gemeenteraad zijn zorg aan de volkshuisvesting zal wijden, leert ons artikel 2. „De gemeenteraad stelt in het belang van gezondheid en veiligheid voorschriften vast betreffende de eischen waaraan moet worden voldaan: a. bij het bouwen van woningen; b. bij geheele of gedeeltelijke vernieuwing; c. met betrekking tot bestaande woningen. De gemeenteraad stelt in het belang van gezondheid en zedelijkheid voorschriften vast nopens behoorlijke bewoning."

Van dit alles kunnen Gedeputeerde Staten, den inspecteur, belast met het toezicht op de handhaving van de wettelijke bepalingen betreffende de volkshuisvesting gehoord, den gemeentebesturen telkens voor vijf jaren bij een met redenen omkleed besluit vrijstelling geven.

Van de zoo gewenschte gelijkheid komt dus niets, omdat met deze vrijstellingen de deur voor willekeur wordt opengezet. Het spreekt toch vanzelf, dat de provinciebesturen zeer verschillende opvattingen moeten hebben.

In art. 3 der wet wordt bepaald, dat „de voorschriften, in artikel 2 bedoeld, verschillend kunnen zijn naar gelang van den aard en de grootte der woningen, alsmede van hare ligging in verschillende deelen der gemeente". Hier wordt dus de ongelijkheid der voorschriften in één zelfde gemeente, waartegen de heer W., en o. i. terecht, groot bezwaar heeft, door de wet gesanctioneerd.

Vreemd is, dat in artikel 3 dan gezegd wordt: „Bij die voorschriften kunnen eischen worden gesteld omtrent de afscheiding van slaapplaatsen en de ruimte der vertrekken in verband met het aantal bewoners". Wij willen aannemen, dat deze eischen inderdaad zoo belangrijk zijn, dat zij vóór alle andere gesteld dienen te worden, doch zouden dan het woord kunnen door moeten vervangen willen zien. Maar wanneer bouwplannen worden ingediend, zal het als regel wel onmogelijk zijn daarbij op te geven hoeveel personen in ieder vertrek zullen gaan wonen. En wij begrijpen niet goed, hoe men, als de huizen eenmaal voltooid zijn, er contrôle op zal kunnen uitoefenen, hoeveel bewoners in ieder vertrek aanwezig zijn.

Het vooropstellen dezer eischen, wij willen het maar aanstonds zeggen, is ons een sterk bewijs van het gemis aan practischen zin bij den wetgever. Hij is wel zoo goed te bepalen, dat de voorschriften buiten toepassing blijven ten aanzien van woningen, waarin „geen andere personen wonen dan die haar reeds bewoonden op 1 Januari 1900 of waar de overschrijding het gevolg is van vermeerdering door geboorte of samenwoning van leden van een zelfde gezin". Ook de bloed- en aanverwanten volgens het burgerlijk Wetboek mogen buiten de bepalingen blijven.

Nu vragen wij, wat met deze voorschriften bereikt zal worden? Zij zijn natuurlijk met het oog op den minderen man bedoeld, en bestemd om het samenwonen van te veel personen in één vertrek te voorkomen. Doch in de meete gevallen zullen de uitzonderingen van toepassing zijn. Slechts het houden van commensaals zou belet kunnen worden, en daardoor menig gezin, in naam der gezondheidsleer, zijn voornaamste bron van inkomsten zich zien ontgaan. Het eenige gevolg van gemeenteverordeningen in dezen geest zal dus zijn, dat de mindere man zich nog meer dan thans aan het naleven der bepalingen nopens het inschrijven in de bevolkingsregisters zal onttrekken.

Artikel 4 is meer imperatief. „Ten aanzien van geheel of gedeeltelijk te vernieuwen of nieuw te bouwen woningen worden door den gemeenteraad, voor zoover niet vrijstelling is verleend, voorschriften vastgesteld betreffende: de plaatsing van de gebouwen ten opzichte van den openbaren weg; de hoogte van de gebouwen; de afmetingen der ter bewoning in te richten vertrekken; de beschikbaarheid van drinkwater; brandgevaar; voorkoming van vochtigheid in fundamenten en muren; hechtheid van muren, vloeren, trappen, zoldering en dak; verwijdering van rook, water en vuil; toevoer van licht en lucht." Dergelijke voorschriften moeten ook gemaakt worden voor reeds bestaande woningen, doch de vier eerste onderdeelen kunnen dan vervallen.

Dit alles is heel fraai; het zal echter niets baten, als niet de regelen, door de gemeentebesturen in zake deze onderwerpen te geven, bij de wet worden vastgesteld. Nu reeds zijn in de bouwverordeningen onzer grootere gemeenten voorschriften als de bedoelde opgenomen. Dat ze sterk verschillen is wel het beste bewijs, hoe noodig het is, eens en vooral vast te stellen, wat een normale bouwverordening dient in te houden.

Een onderdeel is door den wetgever vergeten, en wel: „de hoedanigheid der te bezigen bouwstoffen". Als hierop van overheidswege niet gelet mag worden, komt er wel nooit een goede „volkshuisvesting".

In artikel 5 wordt het „vergunningssysteem", nu reeds in sommige gemeenteverordeningen opgenomen, gesanctionneerd, maar alleen voor „tot bewoning bestemde gebouwen", of het „geheel of gedeeltelijk vernieuwen daarvan". Weigering der vergunning kan geschieden „op grond, dat aan de voorschriften der bouwverordening niet wordt voldaan". Zoodoende is het vergunningsrecht geen dwangmiddel meer in de handen van gemeentebesturen, die bijzondere oogmerken willen bereiken. „Aan het verleenen der vergunning", zegt het ontwerp verder, „kan als voorwaarde worden verbonden het betalen van een bijdrage in de kosten van bestrating, rioleering, verlichting en aanleg van waterleiding, ingeval bij plaatselijke verordening dienaangaande, bepalingen zijn vastgesteld en het bedrag der bijdrage is geregeld."

Evenwel moet „het besluit tot het verleenen van voorwaardelijke vergunning of tot weigering der vergunning altijd met redenen omkleed" zijn.

Artikel 6 bepaalt, dat, in de gevallen bij de gemeenteverordening aangeduid, Burgemeester en Wethouders bevoegd zijn: „nadere eischen vast te stellen ten opzichte van in die verordening bepaaldelijk aangewezen onderwerpen", maar ook „vrijstelling te verleenen van het voldoen aan in die verordening bepaaldelijk omschreven eischen". Men denkt hier aan de oude formule uit den regententijd „ter discretie van mijne heeren Burgemeesteren". Ook de wetgever heeft soortgelijke gedachten gehad en, bevreesd dat men in het stellen van „nadere" eischen wel eens wat ver kon gaan, beroep toegelaten „op den Gemeenteraad". De practijk leert, dat men op deze wijze meest bij den duivel te biecht komt. Toch is de Gemeenteraad souverein gebleven. Heeft deze iemand geweigerd om te bouwen, dan is er geen macht ter wereld, die daar wat aan verhelpen kan, al berustte de weigering op de onzinnigste gronden.

Artikel 7 kent aan Gedeputeerde Staten, die „het advies van den inspecteur" inwinnen, het toezicht op het vaststellen en buiten werking brengen der gemeentelijke bouwverordeningen toe, terwijl artikel 8 hen de bevoegdheid geeft, voor onwillige gemeentebesturen zoodanige verordeningen te maken, of wel ze te wijzigen of in te trekken.

In artikelen 9 en 10 wordt een poging gedaan om een statistiek van huurders en verhuurders in gemeenten boven 20.000 zielen te verkrijgen. Deze artikelen hebben uit een technisch oogpunt geen belang. Ook de artikelen 11—25, betreffende de verbetering van woningen, overbevolking, onbewoonbaarverklaring, ontruiming en afbraak, kunnen hier onbesproken blijven.

Over de onteigening, zooals zij in artikel 26 is geregeld, hopen wij later eenige beschouwingen te geven. Geheel van staathuishoudkundigen aard zijn de artikelen 29—36, die bepalen hoe door Gemeente en Rijk geldelijke steun voor het bouwen van woningen kan worden verleend. Van de strafbepalingen deelden wij in ons vorig nummer de voornaamste mede.

Het zou ons niet verwonderen, indien de geestelijke vader van het technisch deel van het wetsontwerp in eenigerlei betrekking staat of gestaan heeft tot het gemeentebestuur van Amsterdam. Want de toestanden, op het oogenblik in de hoofdstad aanwezig, vindt men vrijwel als basis der nu voor het geheele Rijk voorgestelde regeling terug. Men is vermoedelijk van meening, dat Amsterdam, met zijn

vijfhonderdduizend zielen, wel in de eerste plaats bij de samenstelling dezer „woningwet" in aanmerking genomen mocht worden.

Over de staatkundige, staathuishoudkundige en menschlievende strekking van het wetsontwerp matigen wij ons geen oordeel aan. De technische bepalingen voldoen ons niet, omdat zij slechts een toestand bestendigen, die reeds lang onhoudbaar is gebleken. Het is niet aan te nemen, dat de besturen onzer grootere gemeenten, die nu reeds zulke lijvige bouwverordeningen maakten en daar zoo slecht de hand aan hielden, in het vervolg anders zullen doen en zich de kosten van talrijke bouwopzichters, tot wier aanstelling geen wet hen verplicht, zullen getroosten.

Nog minder mag worden verondersteld, dat die gemeentebesturen plotseling zóó verlicht zullen worden, dat hunne bouwverordeningen allen als modellen in haar soort zullen mogen gelden.

En ten slotte gelooven wij niet, dat de willekeur, waarover zoo vaak geklaagd wordt, zal eindigen, zoolang in bouwzaken de gemeenteraden uitspraak doen, zonder dat hooger beroep mogelijk is.

RECLAMEPLAAT VOOR HORLOGES.

Dat er niet minder dan 126 antwoorden inkwamen op de prijsvraag voor een aanplakbiljet, uitgeschreven door de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam, bewijst wel, dat er liefhebberij voor het oplossen van zulke vraagstukken bestaat.

Bij het bezichtigen der ingezonden teekeningen constateerden wij met vreugde, dat het grootste deel der ontwerpen van een in menig opzicht onverwachte vaardigheid getuigt. De teekenscholen bijken rijke vruchten af te werpen. Want de bepaald slechte, onbeholpen inzendingen, die bij vroegere gelegenheden wel eens wat al te talrijk waren, zullen nu geen vijfde van het geheel vormen.

Waar het echter nog steeds aan blijft ontbreken is vinding. De Engelsche, Fransche en Duitsche plaatwerken worden wel ijverig bestudeerd en bewonderd, doch die bewondering uit zich in een haar gevaarlijkste vormen, namelijk navolging. Bij de meeste inzendingen kan, wie genoemde plaatwerken kent, de modellen met den vinger aanwijzen.

Het is een veeg teeken dat de jury, bestaande uit de heeren P. A. Schipperus, H. Evers en A. van Maasdijk, over het met den eersten prijs bekroonde ontwerp „Stip" moest zeggen: „Hoewel de ontwerper onder invloed van den schilder Mucha is geweest, is zijn compositie toch persoonlijk gebleven. Wie zóó onder vreemden invloed staat als deze teekenaar, kan niet persoonlijk zijn. Had de horlogemaker zulk een ontwerp begeerd, dan had men hem naar Mucha moeten verwijzen. Hij zou dan voor het geld, dat hij nu aan de prijzen, premiën en gratificaties besteed heeft, beter bediend zijn. Want Mucha, die de schepper is van deze „en profil" gestelde, zeer bevallige vrouwefiguren, kan zulk werk natuurlijk nog beter maken dan zijn navolgers. Dat het hem daaraan hier-te-lande niet ontbreekt, leert ons deze tentoonstelling. De ontwerpen „Aleide", „Ik wil niet kapot", „Klavervier", „Ora et Labora", „Adres", „El Trabajo" zijn op zijn werk al zeer duidelijk geïnspireerd. Heeft men met de navolging vrede, dan kunnen de beide eerste dezer zes zeker met het ontwerp „Stip" gelijkgesteld worden. Hun had althans de tweede en derde prijs niet mogen ontgaan.

Reeds bij een vroegere prijsvraag voor een aanplakbiljet trof het ons, dat de beoordeelaars niet naar een bepaald systeem te werk waren gegaan, zoodat het duister bleef, welke eischen zij aan zulk een ontwerp meenden te moeten stellen. En wederom laat deze tentoonstelling ons in de onzekerheid. Want de met den tweeden en derden prijs bedachte ontwerpen „Groen" en „In het verleden ligt het heden" behooren tot een geheel ander soort als dat, hetwelk den eersten prijs verwierf. Hier is de strenge styleering symmetrisch ten opzichte van een as gebezigd. De ontwerper van „Groen" heeft naar de nieuwe Münchener gekeken, de ontwerper van „In het verleden enz." wendde den blik naar het westen, zoodat dan ook de beoordijlaars zeggen, dat zijn werk „herinneringen aan modern-Engelsche composities toont."

Neemt men aan, dat de opvatting dezer beide ontwerpers de juiste is, dan mag „Stip", noch een daarmede verwante teekening voor eenigerlei onderscheiding in aanmerkng komen. Er dient dan onder andere inzendingen als bv. „Lijn", „Kleur", „het Korenbloempje", „Tijd is geld", „Omne nimium nocet", „De tijd is snel, gebruik hem wel", „Ornament", „Le Temps", „Flora", „Blauw en geel", „Schets", „Time is money", „Zandlooper", „Tik tak", en soortgelijke een keus gedaan. Men kan dan, al naar verkiezing, Engelsch of Duitsch getinte nemen.

De eervolle vermeldingen brengen den beschouwer nog meer van de wijs. Want de realistische figuren, breed geteekend, en alleen met zwart, zonder tusschentinten aangewasschen, die het tijdschrift „Jugend" dikwijls geeft, die ook in de „Revue Blanche" af en toe voorkomen, en die door de ontwerpers van „Geel, groen, blauw, zwart" en „Tryal" te pas gebracht zijn, vallen geheel buiten de beide vorige kaders. Het ontwerp „Tijd slijt", dat de Delftsche plateelbakkerstrant vertoont, past misschien in de categorie der „gestyleerde" inzendingen, maar heeft toch geen recht op een onderscheiding, terwijl het ontwerp „Middag", dat ook in die afdeeling thuis behoort, bepaald zwak is. En ten slotte is in het ontwerp „Kroon" de lithografenstijl aan het woord. Wat was nu de leidende gedachte van de beoordeelaars?

Mag realisme op een aanplakbiljet gehuldigd worden, dan zijn de ontwerpen „Een gewild merk" en „Eere wien eere toekomt", verdienstelijke scheppingen, die ook aan het doel, de aandacht van het publiek te trekken, wel zullen voldoen.

Wie daarentegen van meening is, dat het vreemde, het dwaze, niet uitgesloten behoeft te worden, kan den palm reiken aan een der ontwerpers, die in het ongewone hun heil hebben gezocht. Er is ook in dit genre nogal keus. Zoo zagen wij bijvoorbeeld een geraamte, dat zich aan een korenbloem vasthoudt en een zandlooper wegschopt; een hoofd dat uit den grond oprijst en angstig staart naar een horloge, dat met een hand uit den hemel komt vallen; een engel, die, in een Hollandsch polderlandschap geplaatst, van een verrassend effect is; twee clowns; en ten slotte een portret van Emile Zola, welks teekenaar zeker geen antisemiet is. Deze ontwerpen staan qua teekenwerk niet laag.

Het is er nog ver van af, dat wij reeds een karakteristieke reclame-kunst hebben zouden. Onze ontwerpers zien nog te veel naar wat in het buitenland gemaakt wordt. Doch wij hebben op het oogenblik tal van in het teekenen geoefende handen; als de daarbij behoorende breinen nu maar wat vindingrijker worden, dan zijn wij reeds een heel eind op weg.

TENTOONSTELLING VAN GLASSCHILDERKUNST TE ARNHEM.

De heeren Löhrer en Lersch te Utrecht hielden van 18 tot 23 September in de bovenzaal van de société St Jan te Arnhem eene expositie van hun glasschilderkunst

Daar de zaal van St. Jan voor dergelijke exposities totaal

ongeschikt blijkt, had de heer Löhrer alle kunstmiddelen aangewend om het te weinige licht te concentreeren, zoodat de tentoongestelde glazen tamelijk goed te zien waren.

Een groote vooruitgang in het werk van den heer Löhrer, na zijne gelukkige vereeniging met den heer Lersch, kunnen wij met genoegen constateeren. De combinaties, gemaakt van het opalescentglas, dat in Amerika wordt vervaardigd en per kilo wordt verkocht, waren goed van toon en vorm; alleen kon ons de bijvulling van het gestreepte glas in de zeer modern opgevatte pauw niet bekoren. Het licht komt hier te brutaal doorheen. Naast de fijnere tinten van de veeren en den kop zou eene vulling van minder doorlatend glas beter voldoen.

Het Louis XV venstertje was goed van toon en vorm. Het figuurtje kwam tegen het afgedekte glas goed uit. Jammer dat het juist stond onder de pauw met de krachtige kleuren en daardoor zwak leek.

De proeven van kerkelijke glazen waren zeer goed. De kleuren zijn niet op het glas geschilderd en in den oven gebrand, doch verkregen uit glas van verschillende dikte, waardoor de overvloeiing der tinten wordt veroorzaakt. Het licht gaat uit den aard der zaak door dit gekleurde glas sterker heen dan door gebrandschilderd glas, waardoor men eenigszins het mystieke van de op laatstgenoemde wijze behandelde kerkvensters mist.

De geëxposeerde geschilderde koppen waren verdienstelijk van toon, vooral blonk uit de Petruskop (uit de Voetwassching genomen). Het Gothische venster, de verheerlijking van den Christus voorstellende, was een zeer goed geslaagde proeve van wat de firma op kerkelijke kunst kan leveren.

Het bezoek was matig. Over het algemeen trekken kunstexpositiën in onze stad niet veel publiek, en de locale bladen helpen dapper mede om door hunne voorlichting het publiek nog van de wijs te brengen. Ik las onder een rubriek, waarboven stond „Letteren, Tooneel, Kunst, enz.' een spreuk, daarna vermelding van de publieke vermakelijkheden, een verslag van deze tentoonstelling, een verhaal over de kunsten bij Carré en een vermelding van de aanbieding van een gouden beker aan Taco Mesdag.

En in de beschouwing over de tentoonstelling, hierboven besproken, staan zulke verkeerde opmerkingen, dat het de moeite loont er enkele aan te halen: Eerst een aanhef over stoelen en tafels, die logisch gedacht zijn, en dan volgt:

„De glasschilderkunst *moet* weer uit het verval te voorschijn worden gebracht en de waarde der bewering, dat de glasschilderkunst niet meer is wat zij vroeger was, *moet tot nul gereduceerd worden* (ik cursiveer). En dat is zij bijna; reeds kunnen nagenoeg alle kleuren even schitterend, even vol, even doorzichtig en even *verschillend van tint* in éénzelfde stuk glas gemaakt worden als de oude glasschilders dit vermochten."

Ik zou den verslaggever willen aanraden in Gouda eens een kijkje te gaan nemen naar de glazen van Crabeth en anderen, dan zal hij tot andere gedachten komen. Zeker er wordt veel goeds gepresteerd, doch het hier bedoelde glas verkrijgt door de gieting verschillende tinten, terwijl de vroegere glazen werden beschilderd en gebrand. Ik geloof dat het verschil tastbaar is. Ik zou, om sterk te spreken, deze wijze noemen een glorie van de techniek, die voor de kunst niet bevorderlijk is.

Verder schrijft de verslaggever:

„Een vooroordeel moet verdwijnen, dat geschilderd glas alleen in kerken en eigenlijk gezegd alleen nog maar in Roomsche kerken tehuis behoort. Dit is de meest dwaze gedachte die men zich kan voorstellen. Het behoort overal *waar een stuk decoratief moet worden aangebracht* en waar licht moet worden doorgelaten, dus evenzeer in Protestantsche kerken als in woonhuizen en openbare gebouwen. Gelukkig dat dit idee reeds meer en meer veld begint te winnen en dat er zoodoende een toekomst voor den glasschilder, die aan den top der kunstnijverheid staat, geopend wordt."

Het schijnt mij hier of de verslaggever in geen jaren rondom zich heeft gezien. Het is soms waarlijk om er ziek van te worden, zooals de mode het glas in lood en het gebrandschilderd glas te pas en te onpas plaatst. In buffetdeuren zelfs, zoodat men, om ervan te genieten, in het buffet moet kruipen, daar alleen invallend licht de beschouwing mogelijk maakt. Neen, werkelijk, door de zucht naar goedkoop en het verlagen ervan tot een gewoon handelsartikel, is ook aan dezen tak van kunstnijverheid veel kwaad toegebracht.

Verder moet mij nog de opmerking van 't hart dat de besproken pauw niet in nieuw Engelschen stijl is, maar dat de wijze van glaszetting een Engelsch procedé is.

Ten slotte zegt de verslaggever „dat de heeren Löhrer en Lersch hier geen platgetreden paadje van imitatie volgen, maar dat zij zoekend en vindend hun eigen weg durven gaan".

Ik geef de verzekering dat hem bij nadere bestudeering van de geschiedenis van de glasschilderkunst blijken zal dat dit paadje niet zoo erg plat getreden is, want dat er na de dagen van Crabeth en anderen een vervalperiode is aangebroken in de gladschilderkunst, zoo groot en zoo verpletterend, dat er tot op onzen tijd op dat heerlijke paadje van de oude kunst nog niemand geloopen heeft, laat staan het plat getreden. Dit zoo gebruikelijke slot past hier slecht.

De oude glaasjes, zelfs gebarsten, doen hoog opgeld onder de kenners. Laat de verslaggever maar eens een bezoek brengen op 't Prinsenhof te Delft, waar Jan Schouten met een staf van teekenaars en schilders, waaronder mannen als Le Comte, jarenlang met succes bezig zijn geweest om dat platgetreden paadje te zoeken, en de glasschilderkunst te doen herleven. Ik ben overtuigd dat hij, bij een weinig gevoel voor kunst, een anderen kijk zal ontvangen en zijn eigen verslag wel wat conventioneel gaan vinden.

Is er zoo weinig aan gelegen op kunstindustrieel gebied goede verslagen te maken in de locale bladen, dat men zelfs zich de moeite niet geeft daarvoor òf inlichtingen in te winnen òf die verslagen op te dragen aan personen die oordeel over techniek en kunst hebben? Het is toch niet te vergen dat een gewoon verslaggever een veelarmige hydra is, die meent alles te kunnen omvatten; het is m. i. hoog noodig dat ons publiek ontwikkeld wordt op dat gebied. Het „enseignement de la rue" geeft door het weinig aanwezig zijn van wat goeds niet veel, en het publiek kan het kaf van het koren meestal niet onderscheiden.

A. R. F.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De Commissie van advies voor de Grafelijke Zalen heeft aan den Minister van Waterstaat een werkplan overgelegd, in de verwachting dat aan het gerechtshof spoedig elders een tijdelijk verblijf zal worden aangewezen, zoodat niet alleen het gebouw van de Rolzaal kan worden hersteld, doch ook de aanbouwen aan de zuidzijde van de Hofzaal kan afgebroken worden.

Van die meening uitgaande, stelt de commissie zich voor dat de gang der werkzaamheden zal zijn:

1o. Gerechtshof. In goeden staat brengen van het groote gewelfde vertrek onder de Rolzaal, door het herstellen en gedeeltelijk vernieuwen der gewelven, het wederopenen van bestaan hebbende licht- en deuropeningen met ramen en deuren en het leggen van een vloer.

Het herstellen der gevelmuren van dit gebouw.

Het maken van die werken in het gebouw, welke na een behoorlijk onderzoek blijken zullen noodig te zijn, waartoe o.a behooren de verbindingen en aansluitingen tusschen dit bouwdeel en het gebouw van De Lairesse aan de eene en de Hofzaal aan de andere zijde

2o. Haagtorentje Herstellen van muren, gewelven, steenen en houten vloeren, bekapping, enz, voor zoover dit niet nog in dit jaar kan geschieden.

3o. Hofzaal. Herstellen van muren en steunbeeren, afbreken van de huizen aan de zuidzijde en aanschaffen van materialen, teneinde met kracht te kunnen doorwerken, zoodra de gelegenheid daartoe verkregen is. Van groot belang is vooral om reeds in het aanstaande jaar aan te schaffen het eikenhout voor de nieuwe kap, tenminste voor zoover betreft het hout van zware afmetingen. Dergelijk hout is niet altijd dadelijk te verkrijgen, en zeker niet in voldoend drogen staat Wordt dit nu in den loop van 1900 aangeschaft, zoo kan het een of twee jaren uitdrogen vóór het in bewerking wordt genomen.

Eene begrooting voor het geheele werk te geven is zeer moeilijk, zoolang de te verrichten werken niet volledig zijn bestudeerd, doch de Commissie meent dat de herstelling van het gerechtshof met Haagtorentje nog ongeveer f 40,000 zal vorderen, terwijl voor de Hofzaal de kosten op ongeveer f 165,000 zijn te stellen. Voor het aanstaande jaar acht de Commissie het wenschelijk dat wederom f 30,000 worde uitgetrokken, welke geleidelijk kunnen verwerkt worden, terwijl daarenboven voor het aanschaffen van eikenhout voor de kap van de Hofzaal eene som van f 20,000 zal noodig zijn.

— De uitvoering der werken voor de visschershaven te Scheveningen is thans op de volgende wijze geregeld:

Het gedeelte, dat door het Rijk bekostigd wordt en begroot is op ruim vier ton, namelijk de havenhoofden in zee met 't baggerwerk daartusschen, zal worden uitgevoerd door den ingenieur van den rijkswaterstaat H. Wortman, onder leiding van den hoofdingenieur van den rijkswaterstaat A. van Hooff; terwijl de uitvoering van alle overige werken der haven, die begroot zijn op circa 1¼ millioen en die voor rekening der gemeente komen (met provinciaal subsidie van drie ton), opgedragen is aan den ingenieur der gemeentewerken, den heer P. J. van Voorst Vader, onder leiding van den directeur der gemeentewerken.

Rotterdam. Het bestuur der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap' kondigt in een rondschrijven aan de leden voor dezen winter de volgende spreekbeurten aan:

Woensdag 11 October de heer J. C. Niermeijer, leeraar aan het gymnasium te Rotterdam; 1 November de heer A W Weissman, architect te Amsterdam; 22 November Dr. L. Bleekrode, te 's-Gravenhage; 13 December de heer J. L. M Lauweriks, architect te Amsterdam; 10 Januari algemeene vergadering; 24 Januari de heer Henri Evers, architect te Rotterdam; 14 Februari de heer H P. Berlage, architect te Amsterdam; 7 Maart.....; 28 Maart.....

Voor de beide laatste vergaderingen is het bestuur nog in briefwisseling met de heeren J. J Weve, architect te Nijmegen, en W. C. Brouwer, plateelbakker te Gouda.

Groningen. De schutting om het gebouwtje „de voormalige Hoofdwacht" is verdwenen. Er is gelukkig niemand bij geschrokken en de ontmaskering is dus kalmer afgeloopen dan men verwachtte.

Nu het oudje weer verjongd te voorschijn is gebracht, maakt het een goed figuur. 't Is knap gedaan. Jammer is 't echter dat de, misschien wel wat overdreven, zucht naar oorspronkelijkheid het gebouwtje in den grond heeft gestopt. Dat had vermeden

kunnen worden, wanneer men het nieuwe kalf had weggelaten dat in het deurkozijn is aangebracht om boven de deur, op gelijke hoogte met de bovenhelft der wederzijdsche kruiskozijnen, een bovenlicht te vormen. Dit had aan het geheel geen schade gedaan en in elk geval minder dan de te lage ligging van den vloer. Bovendien is door dat kalf de ingang nauwlijks hoog genoeg om zonder bukken te kunnen binnengaan.

Wanneer men in aanmerking neemt, dat de menschen in vroeger eeuwen beduidend grooter zijn geweest dan tegenwoordig, is het ook niet aan te nemen dat het gebouwtje toen zulk een lage deur had. Maar hoe dit zij, nu men gemeend heeft het gebouwtje als een merkwaardigheid te moeten behouden en restaureeren, kan niet ontkend worden dat het, op zichzelf genomen, op een afstand er aantrekkelijk uitziet. Toch blijven er nog mopperaars naar staan kijken, die het zonde vinden dat aan dit „ding" zooveel kosten zijn besteed en het een sta-in-den-weg blijven noemen voor den kerk- en toreningang. Zij gelooven dat een ander geslacht, met minder respect voor de oudheid het gebouwtje daarom zal doen opruimen.

HAARLEM. Het comité voor de oprichting van een standbeeld voor Frans Hals is met het ontwerp gereed, en heeft dit ter goedkeuring bij den Raad ingediend.

B. en W. adviseeren er gaedgunstig op te beschikken en tevens toe te staan, dat de gemeente-architect bij de oprichting zijn medewerking mag verleenen.

Het monument komt in het Florapark.

ZUTFEN. Aangaande de restauratie der Sint-Walburgskerk valt het volgende mee te deelen. Het voorfront van het zuider dwarspand is bijna geheel gereed op het voegwerk onder de waterlijst na en het herstel der plintstukken.

Voor de open ruimte tusschen het collecta tenhuisje en de zuider zijbeuk is een mooi hek gezet, door den heer H. A. Ezerman, architect der restauratie, ontworpen, en door den heer J. Volkers alhier gesmeed.

In genoemde zijbeuk is de vroegere, daar aanwezige deuropening, welke dichtgemetseld was, weer opengebroken en van stijlen en een bovendorpel in Gildehauser steen voorzien. Daartusschen is nu eene eikenhouten deur met mooi ijzeren beslag gehangen. Aan de voorzijde is deze deur glad bewerkt, aan de achterzijde zijn uitgeschulpte cirkels aangebracht. (*N. Rott. Ct.*)

— Aflevering 9 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese, te Utrecht) bevat: Mierenplanten, door Dr. H. J Calkoen. — Koraaldieren en Koraalriffen, door Dr. A. J. C. Snijders. — De afsluiting en drooglegging der Zuiderzee, door A. D. Hagedoorn — — Gooiland. Een geognostische biologische studie, door C. J. Koning. — Het jubileum der Royal Institution of Great Britain, door Dr. L. Bleekrode. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij kon besluit is benoemd: tot hoofdingenieur der telegraphie A. E. K. Collette, thans ingenieur der telegraphie in algemeenen dienst; tot ingenieur der telegraphie in algemeenen dienst S. J. J. H. van Emden, thans ingenieur der telegraphie.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is de ingenieur 3e kl. H. L. van Hooff, met ingang van 1 October a. s., toegevoegd aan den ingenieur Du Croix, ter standplaats IJmuiden.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië zijn:

benoemd tot opzichter 1e kl. de ambtenaar op non-activiteit, tijdelijk gesteld ter beschikking van den directeur der burgerlijke openbare werken, teneinde dienst te doen als opzichter 2e kl., G. A. A. Theuvenet;

benoemd tot opzichter 3e kl. en geplaatst in de residentie Bagelen, de ambtenaar op non-activiteit J. C. Swaab;

tijdelijk gesteld ter beschikking van den directeur der burgerlijke openbare werken, de ambtenaar op non-activiteit J. Th. P. J. Straatman, laatstelijk ingenieur 2e kl.

— Bij den „Noord-Frieschen Locaalspoorweg" is benoemd tot ingenieur de civiel-ingenieur H. C. Meerburg, te Leiden.

— Tot leeraar in het vakteekenen aan de burgeravondschool te Schiedam is benoemd de heer A. C. Linschoten.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Onderwijzer voor bouwkundig teekenen aan de Nutsteekenschool te Scheveningen, van October tot ultimo Maart, 4 avonden per week van 6½—8½ uren. Salaris *f* 225. Adres den heeren F. A. Koch en H. van Wort te Scheveveningen. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Bekwaam bouwkundige, in staat zelfstandig als afdeelingschef op een bouwk. bureau te fungeeren. Salaris naar bekwaamheid. Adres lett B K, Boekh. W. P. van Stockum & Zn., Buitenhof 36 Den Haag. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Ervaren opzichter, om tijdelijk in Rijksdienst te treden als ijzerconstructeur bij den bouw eener brug over de Oude Maas te Spijkenisse. Salaris *f* 150 per maand. Adres, met opgaaf van betrekking, leeftijd, gehuwd of ongehuwd, aan den ingenieur van den waterstaat H. M. Henkes, te 's-Gravenhage.

— Bouwkundig teekenaar, om gedurende 4 uur per dag les te geven aan eene R.-K. instelling te Rotterdam. Salaris *f* 500. Adres lett. B. R., Bureau dezes. (*Zie adv. in dit no*)

— Opzichter bij de gemeentewerken te Dordrecht Jaarwedde *f* 1000. Kennis van polderwerken, landerijen en bemaling strekt tot aanbeveling. Adres Burg en Weth. vóór 15 Oct (*Zie advert. in dit no.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen, kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Bouwkundig teekenaar zag zich gaarne geplaatst op werk of kantoor van een architect. Adres nº. 1839 boekhandel v/h. W. J. van Hoogstraten, 's-Gravenhage. (*Zie advert. in het vorig nº*) (2)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29; AMSTERDAM.

1. Bouwk. Opz.-Teekenaar, leeft. 25 j. ong. sal. *f* 70 à 80 p. m.
2. Onderbaas-opzichter, 45 „ „ *f* 23 per week.

CORRESPONDENTIE.

— *Den Heer v. H. te A.* Wegens plaatsgebrek moet uw artikel tot het volgend nommer blijven liggen.

Met *1 Nov. a. s.* wordt GEVRAAGD aan een R.-C. instelling te *Rotterdam* een

Bouwkundig Teekenaar,

om gedurende **4** uur per dag les te geven. Salaris *f* **500**. Adres met franco brieven onder letter B R bureau van dit blad

GEMEENTE-OPZICHTER.

Dordrecht.

Voor de betrekking van OPZICHTER bij de **Gemeentewerken te Dordrecht**, op een jaarwedde van circa *f* **1000.**—, worden sollicitanten opgeroepen.

Kennis van polderwerken, landerijen en bemaling strekt tot aanbeveling.

Sollicitatiën op zegel in te zenden vóór den *15 October 1899* aan Burgemeester en Wethouders.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer.

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM,** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Wasehta'els, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

VAN RIJN & Co., *ROTTERDAM.* *Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b.d. Nieuwe Binnenweg.*

SPIEGEL- en VERSTERGLAS.

Glasverzilvering voor de ***grootste maten.***

Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

ROLLUIKEN van ***hout*** en van ***staal***, in verschillende ***constructiën.*** Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij **W. H. M. SCHOLTE,** Fabrikant, Prinsengracht 516, AMSTERDAM.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG Nº. 40. ZATERDAG, 7 October 1899.

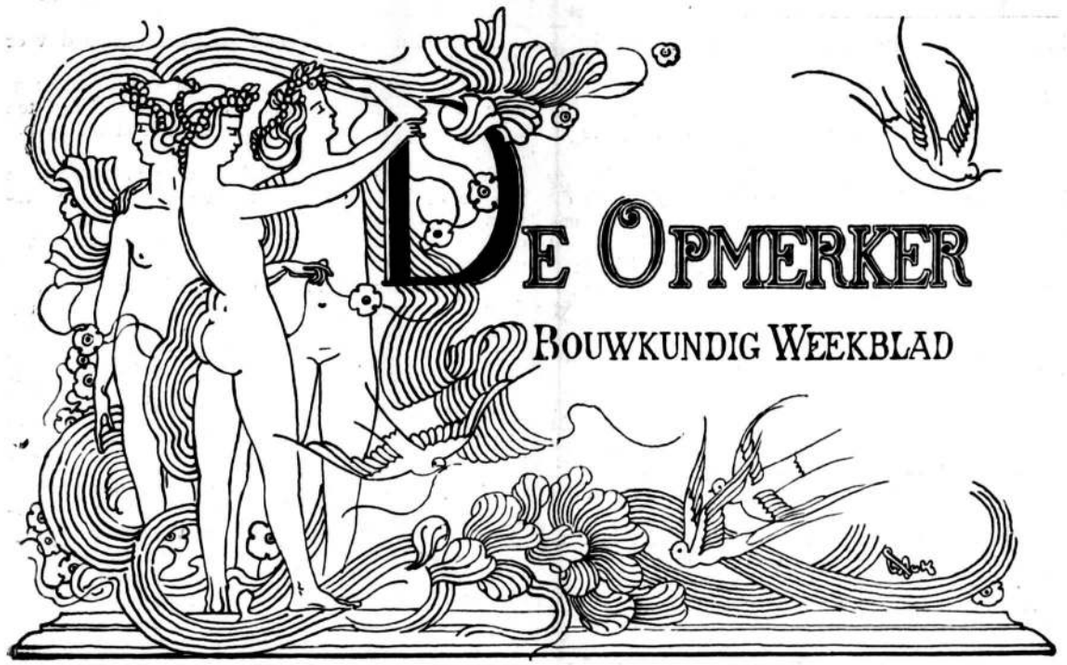

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

KERK VOOR DE REMONSTRANTSCHE GEMEENTE TE ARNHEM.

(Bij de plaat.)

In het voorjaar van 1899 ontving ik de opdracht tot het maken van een plan voor een kerkgebouw ten dienste van de Rem. Gemeente alhier, voor 500 à 600 plaatsen en met consistorie, catechisatiekamer en woning voor den koster. In Mei werd het project ingediend; de plattegrondvorm bestond uit een kruis, waarvan het middenveld 10 × 10 meter groot was, en de beenen 7 meter diep waren. Ter rechter- en linkerzijde werd een gaanderij ontworpen, voor 110 plaatsen elk, terwijl een gaanderij boven het spreekgestoelte was bestemd voor orgel en koor. De trappenhuizen, tot de zijgaanderijen toegang gevende, waren buiten den frontmuur als torentjes gepronnonceerd. De bedekking bestond uit een houten gewelf waardoor in het middenschip een kruisgewelf ontstond. De kosten waren echter te hoog, zoodat een tweede project werd gemaakt van eenvoudiger opvatting, volgens bijgaande plaat.

De gaanderijruimte is hier grooter geprojecteerd, zoodat beneden minder plaatsen zijn.

Van binnen worden de muren vlak afgewerkt in schelpkalk-mortel met gevoegde profielsteenen om ramen, deuren en bogen. Houten kruisgewelven overdekken de zij- en middenruimten. De kappen worden met leien gedekt. Uit een zuinigheidsoogpunt zijn topgevel-afdekkingen vermeden en schieten de leien over eene uitgemetselde profiellaag langs de beschrijvende lijn van den topgevel.

Door de aanwezigheid van een veenlaag in het terrein en de groote diepte, waarop de goede laag om te fundeeren wordt gevonden, ± 6.50 M. uit den grondslag, bestaat de fundeering uit afgekuipte en gebetoneerde putten, waarop pijlers, die door bogen worden gekoppeld.

De kosten van den geheelen bouw met verlichting, verwarming en stoelen (voorloopig) zijn geraamd op 60 à 65 mille.

Arnhem, 2 Oct. 1899. A. R. FREEM.

LOON EN ARBEIDSDUUR.

Burgemeester en Wethouders van Rotterdam hebben een preadvies uitgebracht omtrent de regeling van loon en arbeidsduur van gemeentewege, zooals die nu sinds vijf jaar te Amsterdam in werking is.

Dit preadvies is vooral merkwaardig daarom, dat het een regeling als de gewenschte niet aanbevelenswaardig acht. Het sluit zich aan bij wat wij, nu haast zes jaar geleden, in het midden brachten.

De preadviseurs zien in de beweging te dezer zake een aanval op een beginsel van het uiterste gewicht. Immers het aantal werklieden, dat door de aannemers van gemeentelijke werken in dienst kan worden gesteld, zinkt, vergeleken bij de tienduizenden, die voor particulieren werkzaam zijn, zóó in het niet, dat de beweging louter in het streven om het lot dier enkelen te verbeteren, haar verklaring niet vinden kan. Haar doel moet wel zijn, onder een verleidelijke leuze, de overheid te nopen een schrede te zetten op een nieuwen weg, die leiden moet tot hare inmenging in de regeling van loonen en prijzen, en die haar brengen zou op een gebied, waarop hare onmacht vaak gebleken is en hare tusschenkomst telkens onheil heeft veroorzaakt.

De meening der preadviseurs is, dat hetgeen men van hen verlangt gelijkstaat met een verbod om werklieden, wier diensten het normale loon niet waard zijn, te doen arbeiden ten bate der gemeente. En dit verbod wordt gevraagd aan dezelfde over-

heid, die lieden, ook al hebben zij geen normale kracht of bekwaamheid, bij werkloosheid door het verleenen van onderstand niet kan schadeloos stellen. Wie toch zal gelooven, dat de aannemer personen in dienst zal houden, wier arbeid niet opweegt tegen hetgeen hij hun uitbetalen moet?

Er wordt geschermd met de bewering, dat hooger loon beter arbeid ten gevolge zou hebben, doch dit is allerminst bewezen. Wat verlang wordt, is een bestuursdaad en moet mitsdien uitsluitend van het bestuursstandpunt beoordeeld worden. En zich daarop plaatsend meenen de preadviseurs, dat de maatregel alleen dan genomen mag worden, indien zij ten bate strekt van het algemeen, en niet één groep der maatschappij bevoordeelt, met benadeeling van anderen.

Wat een particulier volkomen vrijstaat en bij hem toejuiching verdient, mag daarom nog niet door de overheid worden nagevolgd. De maatregel past niet in het kader van overheidsbemoeiing en er is zelfs kans dat zij meer kwaad dan goed zal doen, indien zij toch genomen wordt.

Bepaalt de overheid, dat iemand indirect in haar dienst niet minder verdienen mag dan zeker minimum, en wordt dat minimum niet beneden de norm gesteld, maar, gelijk adressanten allengs zijn gaan wenschen, zoodanig, dat het tot verhooging van het standaardloon medewerken kan, dan zullen, aangenomen dat dergelijke opdrijving met het stelsel der gemeentewet vereenigbaar ware, daarvan slechts nut hebben de bekwame werklieden, die dat hoogere loon ook waard zijn. Maar benadeeld zullen zijn allen van geringere vaardigheid of mindere werkkracht, omdat de gemeentelijke werken voor hen zouden zijn gesloten.

Wijders zal ten einde te voorkomen, dat allerlei werk op plaatsen verricht werde, waar de loonen lager zijn, of dat de bepalingen op andere wijze worden ontdoken, de overheid genoodzaakt worden stap voor stap verdere maatregelen te nemen van protectionistiche strekking en twijfelachtige doelmatigheid.

De verdediging tegen misbruik door aannemers, tegen uitzuiging en hongerloon, is den arbeiders zelven het best toevertrouwd; met groote belangstelling zien B. en W. hen, gebruik makende van de sedert een halve eeuw verworven vrijheid, in vereeniging en organisatie hun kracht zoeken, met leedwezen den meerderjarigen man deze vragen aan de overheid, op een gebied waar deze onmachtig is en hij zichzelf helpen moet.

Dit wat de loonquestie aanbelangt, als gevolg waarvan wordt voorgesteld geen minimumloonbepalingen in de bestekken op te nemen.

Voor arbeidsduur geldt hetzelfde, voor zoover beoogd wordt een belangrijke beperking daarvan. Immers, een beperking van beteekenis zou volgens B. en W. moeten leiden tot een inmenging ten aanzien van hetgeen door den werkman in den overblijvenden tijd verdiend kan worden en dus onmogelijk zijn, zonder tot dezelfde bedenkelijke gevolgen te leiden, als zij voorzien van bepalingen omtrent het loon.

Het fixeeren echter van den arbeidstijd gelijk die regel is, is volkomen vereenigbaar met het gemeentebelang, want die tijd hangt samen met de mogelijkheid van het houden van toezicht en B. en W. hebben dan ook geen bezwaar daaromtrent bepalingen in de bestekken op te nemen.

Een tiental bepalingen worden dan ook door hen geformuleerd, waarvan de voornaamste zijn: werktijd van 6 dagen per week van 6 tot 7, met 1½ uur rusttijd in de kortste en 2½ uur in de langste dagen.

De loonen worden met 50 pCt. verhoogd voor Zondags- en nachtarbeid.

Bij staking der werkzaamheden door force majeure is de aannemer verplicht een week lang, ten minste de helft van het gewone dagloon uit te betalen.

Ten slotte nog een aantal bepalingen omtrent de aan de werklieden te verstrekken gemakken en tevens vaststelling van de vergoeding bij ongelukken die den dood of geheele of tijdelijke invaliditeit ten gevolge hebben.

Dit preadvies ademt dien practischen geest, waardoor de Maasstad zich in den regel onderscheidt. Men wil de hoofdstad wel navolgen in het vaststellen van een maximum arbeidsduur, gelijk die nu reeds regel is. Maar men ziet, en terecht, in dat het vaststellen van één minimumloon voor alle ambachtslieden die indirect in gemeentedienst zijn, te Amsterdam niet het gewenschte gevolg heeft gehad, nl. om ook bij particulieren den loonstandaard te verhoogen. Veel meer verwacht men van de organisatie der werklieden zelven, en onzes inziens terecht. Dat de Amsterdamsche regeling haar doel gemist heeft, bleek onder anderen verleden jaar, toen de timmerlieden geruimen tijd het werk staakten. Het zal ons benieuwen, wat de herziening der Amsterdamsche bepalingen, die op het oogenblik in bewerking is, uitwerkt

TECHNISCH ONDERWIJS.

In den laatsten tijd ijvert de heer J. B. Jager in „De Opmerker" voor de Burgerdagscholen, die naar veler meening niet hebben voldaan aan de bedoeling van den wetgever.

Ik zal ZEd. op den weg, dien hij zich ter verduideliijking zijner zienswijze kiest, niet volgen. Waar ZEd. echter meent de Ambachtsscholen er bij te moeten betrekken, en die geheel of ten deele te moeten afbreken als niet beantwoordend aan het doel, of aanvoerend, dat deze voor de Burgerscholen in de plaats zijn gesteld, daar meen ik dat een woord van protest niet mag achterwege blijven, te meer daar schrijver blijk geeft vrijwel onbekend te zijn met het Ambachtsonderwijs.

Kan in enkele regels het doel van Ambachtsscholen worden uiteengezet, veel moeilijker zal het zijn in een klein artikel de opvatting van het onderwijs aan onze Ambachtsscholen zoodanig aan eene nadere beschouwing te onderwerpen, dat ook zij, die niet bij dit onderwijs betrokken zijn, zich in alle deelen een denkbeeld kunnen vormen van het nut, dat dit onderwijs reeds afwerpt voor den toekomstigen ambachtsman.

Voor het oogenblik zal ik mij dan ook slechts bepalen tot eene korte bespreking.

Het ernstig streven van de vakmannen om de Ambachtsscholen zoodanig in te richten, dat daarin practijk en theorie — hand aan hand gaande — op de meest volkomen wijze worden beoefend, heeft zeker niet weinig bijgedragen om deze vakscholen — vooral bij den werkenden stand — te doen beschouwen als de meest geschikte opleidingsplaats voor den toekomstigen ambachtsman.

Zeker is ook zeer veel voor het zgn. leerlingstelsel te zeggen, maar welke patroon in een onzer groote steden zal zich genoeg met een leerjongen kunnen bemoeien om hem in enkele jaren in kennis gelijk te doen staan met een jongen, die „met goed gevolg" den leercursus op eene Ambachtsschool heeft doorloopen.

Degene, die reeds door eigen aanschouwing hebben gezien hoe alles op de Ambachtsscholen op wate-

Kerk voor de Remonstrantsche Gemeente te Arnhem

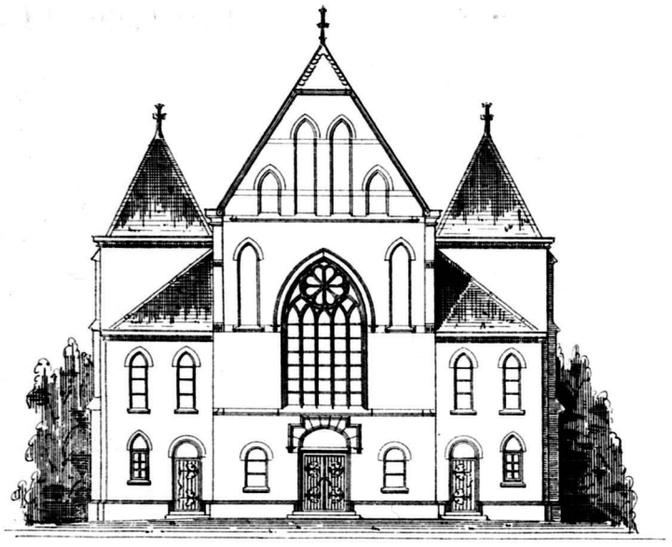

Voorgevel.

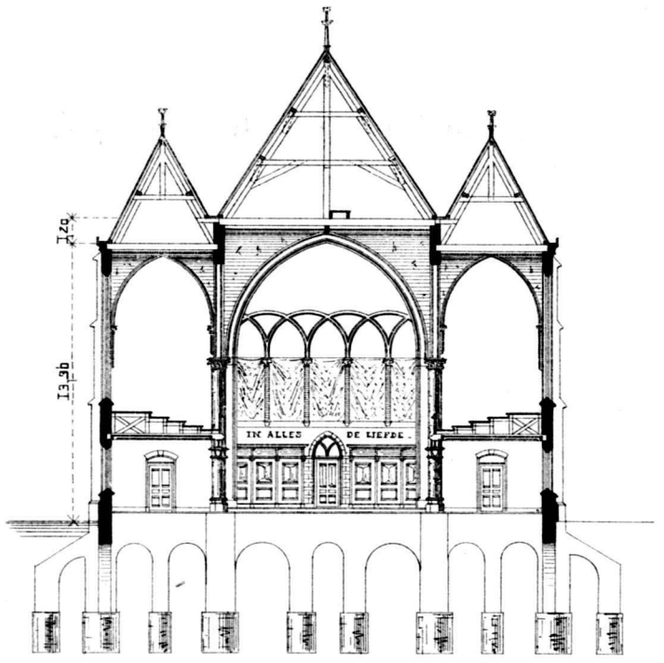

Doorsnede

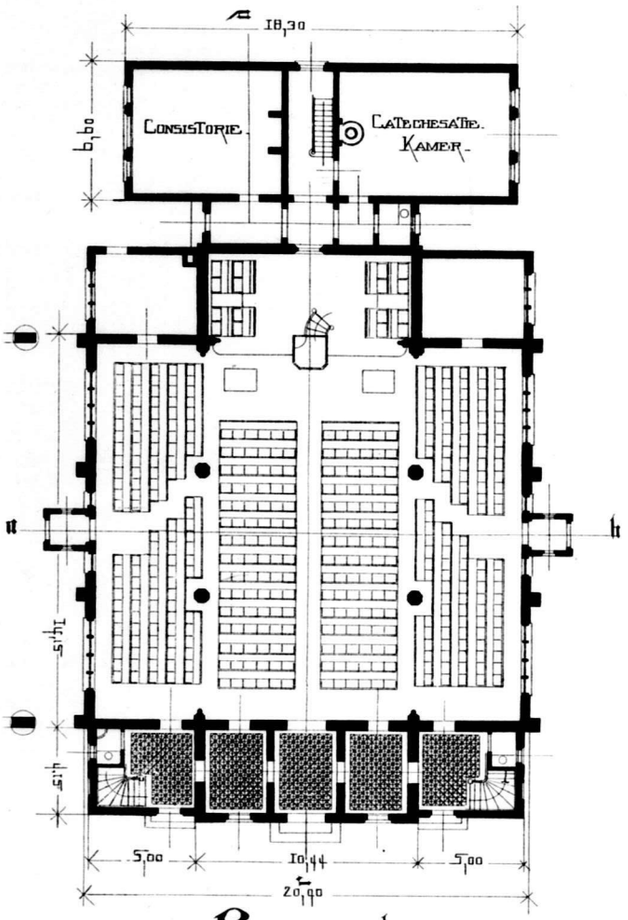

Begane grond.

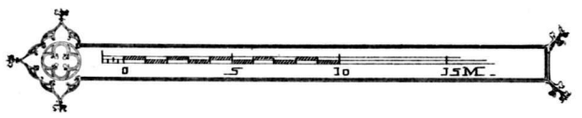

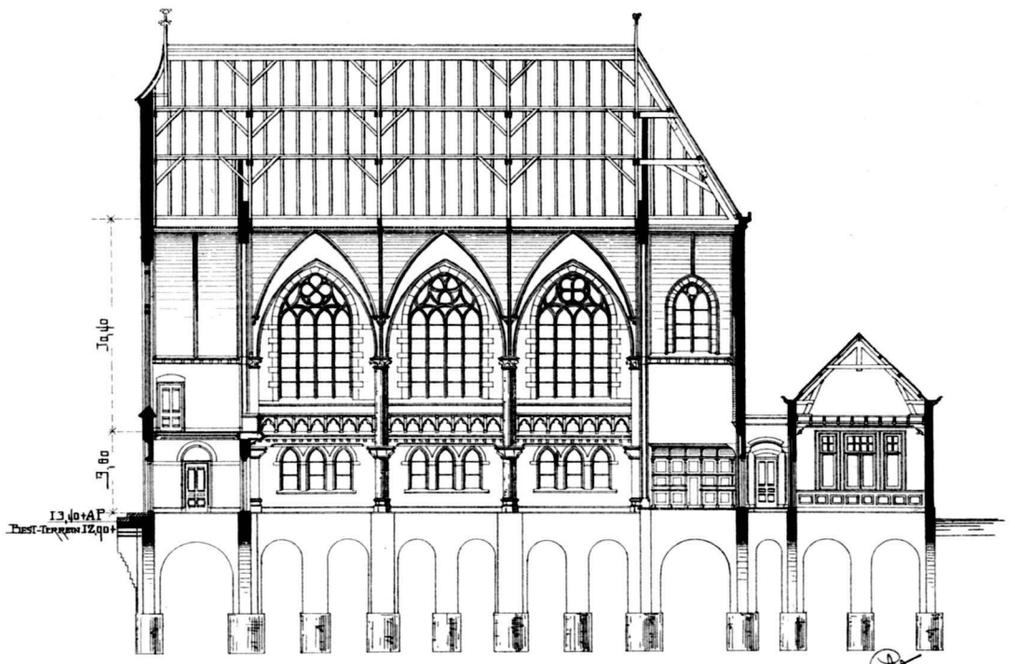

Doorsnede

Photolith van G. J. Thieme, Arnhem.

grootte wordt gemaakt en uitgeslagen, hoe teekeningen en werkstukken geheel overeenkomen met de opvatting daarvan in de practijk, hebben verbaasd gestaan over de resultaten, in 2 à 3 jaar tijds met leerlingen van 12-16 jaar verkregen. En toch, bij eenig nadenken moet ieder erkennen, dat 't niet anders zijn kan.

De leeraren, gekozen uit de meest bekwame practici, zijn er toe aangewezen om bij voortduring den leerling erop te wijzen h o e en w a a r o m de verschillende constructies en onderdeelen zóó, en niet anders moeten gemaakt worden.

Door het aangeven van goede voorbeelden wordt hun smaak ontwikkeld en zoodoende door een en ander de grond gelegd, waarop zij later met succes kunnen voortbouwen en waardoor zij, wat algemeene kennis van hun vak betreft, eenmaal hooger zullen staan dan de meeste hunner vakgenooten.

Een gevolg van dit alles is dan ook, dat het aantal Ambachtsscholen in de laatste jaren sterk is vermeerderd, dat enkele scholen genoodzaakt waren tot uitbreiding hunner localiteit over te gaan en dat bij anderen een groot aantal leerlingen wegens plaatsgebrek moest worden afgewezen.

Een verblijdend verschijnsel is het bovendien, dat het onderwijs bij de patroons — dus bij de mannen, gerechtigd om over de resultaten te oordeelen — wordt gewaardeerd, zelfs zóó, dat de aanvragen om ontslagen leerlingen aan sommige scholen het beschikbare aantal overtreffen.

Elke nieuwe tentoonstelling van werkstukken aan deze scholen kan bovendien getuigenis afleggen van den ernst, waarmede getracht wordt het onderwijs te verbeteren, en wie bekend is geweest met het vakonderwijs van vóór 20 jaren zal moeten erkennen, dat het in dien tijd met reuzenschreden is vooruitgegaan.

Toch rusten de mannen, die daaraan tot heden hebben gearbeid, niet; zij werken steeds voort, verbeterende daar waar verbetering valt aan te brengen, en aan hun ijver en toewijding is het te danken, dat het vooroordeel tegen de Ambachtsscholen, voor het grootste deel, is weggenomen en dat zij allerwege de sympathie ontvangen, die zij verdienen.

Door den heer Jager werd de wenschelijkheid uitgesproken, dat men voor de regeling van het Ambachtsonderwijs bij onze oostelijke buren zou in de leer gaan. Ik kan er mij niet op beroemen met alle vakscholen in Duitschland bekend te zijn; het werk echter van de enkele scholen, waarmede ik mocht kennismaken, gaf mij geen hoogen dunk van den practischen zin, die bij dat onderwijs voorzit.

Vóór twee jaar werd te Amsterdam eene tentoonstelling gehouden van het werk van leerlingen van de Vakschool te Maagdenburg, en ik ben er zeker van, dat allen, die het tentoongestelde werk hebben bezichtigd, zich met een schouderophalen daarvan hebben afgewend.

Heeft de heer Jager zijne inlichtingen wel uit goede bronnen? ZEd. wijst er op, in het schrijven van 6 Sept. jl., dat aan directeuren van Ambachtsscholen flinke traktementen worden toegekend, zelfs tot 4000 gld. en meer.

Reeds vroeger zijn — in een ander blad — zinspelingen gemaakt op de hooge salarissen, maar ik kan den heer Jager, en allen die in gelijke meening verkeeren verzekeren, dat genoemde cijfers geheel onjuist zijn. Er is in ons land slechts één stad, waar de betrekking van directeur aan eene Ambachtsschool met ƒ 3000 wordt gesalarieerd; overal elders blijft de bezoldiging daar beneden; bovendien moet men niet vergeten, dat de directeuren minstens 8 uren per dag verbonden zijn.

Andere bronnen van inkomsten, bv. aan Avondscholen, moeten in dezen buiten beschouwing blijven, kunnen althans niet gerekend worden te behooren tot het salaris aan de Ambachtsschool.

Ik vraag mij af, wat de heer Jager had willen aanvangen, indien hij — zooals tot vóór 2 jaar zijn ernstig voornemen was — zich bij het Ambachtonderwijs had verbonden. Had ZEd. van de Ambachtsschool eene Burgerschool willen maken? of zijn zijne inzichten sinds dien gewijzigd?

Zooals reeds gezegd is, zal ik den heer Jager niet op zijne uitvoerige besprekingen volgen; echter zal het voor ieder, die met het programma van de Burgerscholen bekend is, duidelijk zijn, dat dit niet de rechte plaats is voor de opleiding van den a. s. ambachtsman.

De beschikbare tijd, zoo hoog noodig voor zijne vakontwikkeling, laat geen ruimte voor het onderwijs in de natuur- en scheikunde, natuurlijke historie, aardrijkskunde, geschiedenis, staathuishoudkunde, enz. Voelt een ambachtsleerling roeping zich een dezer wetenschappen eigen te maken, goed, laat hem de gelegenheid tot ontwikkeling in deze vakken opzoeken, maar geen opleider mag de verantwoordelijkheid op zich nemen, de jeugdige hersens vol te proppen met kennis, waarvan hij niet het minste voordeel zal hebben in zijn volgend leven.

Het programma der Burgerscholen zoodanig om te werken, dat deze geschikt worden voor de opleiding van den a. s. ambachtsman zal slechts leiden tot naamverandering. De Burgerscholen te maken tot opleidingsplaats voor toekomstige industrieelen, werkbazen, architecten, enz., behoort tot de onmogelijkheden, wanneer althans — zooals de wet eischt — in iedere gemeente boven de tienduizend zielen zoo'n school moet worden opgericht. Het aantal leerlingen voor de verschillende bedrijven, die in eene kleine gemeente eene dusdanig ingerichte Burgerschool zal bezoeken, is te gering, dan dat daarvoor de groote kosten, aan dit hooger vakonderwijs verbonden, zouden gerechtvaardigd zijn.

Amsterdam, Sept. '99. v. H.

BOUWPOLITIE.

Wij lazen in de „Nieuwe Rotterdamsche Courant":

GOUDA, 29 September. De Raad nam heden een zeer zonderling besluit, eenig in de geschiedenis van Gouda. In de nieuwe bouwverordening van Februari jl. had hij eene bepaling der oude bouwverordening gehandhaafd, volgens welke o. a. alle gevels en scheidingsmuren van gebouwen bij op- of verbouw tot op eene hoogte van 9 M. boven de straat van steen ter dikte van ten minste 0.22 M. gemetseld moeten zijn. Een timmerman, van B. en W. vernomen hebbende, dat deze bepaling absoluut was en dat daarvan geen dispensatie kon worden verleend, wendde zich tot den Raad met het verzoek om ten behoeve van eene hem opgedragen verbouwing van een perceel op de Markt daarvan te mogen afwijken. Het waren vooral de heeren Herman en Straater, die dit verzoek ondersteunden, terwijl de beide wethouders, de heer Van Galen en ook de voorzitter erop wezen, dat de Raad de gevraagde afwijking op grond van de verordening niet mocht toestaan. De Raad besloot met 13 tegen 2 stemmen (die van de wethouders, terwijl de heer Van Galen niet medestemde) tot inwilliging van het verzoek. De heer Van Iterson wilde in dergelijke gevallen, waar het bleek dat de verordening niet was in het belang van de particulieren en van de gemeente, den gordiaanschen knoop eenvoudig doorhakken, zoo slechts ge-

handeld werd in den geest van de verordening. Ook had hij tegen de inwilliging van het verzoek geen bezwaar, maar meende tevens, dat de verordening, die niet volmaakt blijkt te zijn, duchtig moest worden herzien. Deze laatste woorden lokten toejuiching uit, en de voorzitter verzekerde, dat die herziening ook niet lang meer zou uitblijven. Tot deze verzekering droeg wellicht ook bij een interpellatie van den heer Van Galen over het feit, dat in strijd met de bedoelde verordening door een bouwondernemer op den Bleekerssingel, dus buiten de Singelgrachten, een drietal huizen worden gebouwd zonder paalfundeering. B. en W., die de teekeningen voor den bouw, het bouwplan, hadden goedgekeurd, moesten erkennen, dat zij in deze gedwaald hadden, maar voerden daarbij tot hunne verontschuldiging aan, dat de door hen geraadpleegde deskundige van meening was, dat het bouwplan voldoenden waarborg gaf voor de hechtheid van de huizen, instorting van belendende perceelen zou voorkomen en dus kon worden gevolgd. Later bleek hun, dat hun raadsman in dat plan ook geen strijd met de bouwverordening had gezien, daar naar zijne meening onder stadssingels ook begrepen waren de huizen en erven aan die singels gelegen, evenals men bijv. onder Hoogstraat niet alleen de straat, maar ook de huizen aan die straat begrijpt. Zij spraken echter het vertrouwen uit, dat een dergelijk misverstand niet meer zou voorkomen."

Men kan uit deze mededeeling zich een voorstelling maken van de wijze, waarop de nieuwe „woningwet", mocht zij worden aangenomen, zal werken.

Gouda, een niet onaanzienlijke plaats van Zuid-Holland, zal met zijn twintig duizend inwoners vermoedelijk niet onder de gemeenten behooren, die door de Gedeputeerde Staten van Den Haag van het invoeren eener bouwverordening worden vrijgesteld.

De bepaling omtrent de dikte van muren, in de wet voorgeschreven, mag dan natuurlijk niet ontbreken. Maar als dan een timmerman van Burgemeester en Wethouders mocht vernemen, dat aan de bepaling de hand zal gehouden worden, wendt hij zich eenvoudig tot den Raad en ziet zich van de hem opgelegde verplichting vrijgesteld! Al zou er ook nog zooveel gevaar uit ontstaan, de vrijstelling is definitief, want... de Raad is souverein!

Het geval met de huizen buiten de Singelgrachten te Gouda gebouwd, doet duidelijk zien, van hoeveel belang goede technische voorlichting voor gemeentebesturen is, als zij bouwverordeningen hebben toe te passen. Evenwel, van die technische voorlichting is in de „Woningwet" nergens sprake. Indien men nu ziet, hoe het in een gemeente als Gouda daarmede gesteld is, kan men begrijpen, hoe vreemd het in kleinere plaatsen zal toegaan.

Een eisch, „dat gevels en scheidingsmuren van gebouwen tot op eene hoogte van 9 M. boven de straat ten minste 0.22 M. dik moeten zijn", kan waarlijk niet overdreven worden geacht. De Raad van Gouda is van een ander oordeel. Wij zijn er benieuwd naar, hoe dit lichaam later de „Woningwet" zal toepassen.

DE GESCHIEDENIS VAN EEN GEDENKTEEKEN.

Onder den titel: „Uit de geschiedenis der Heilige Stede te Amsterdam" heeft de heer J. F. M. Sterck een keurig boekje in het licht gegeven, waarin hij mededeelingen doet over de kunstschatten, dienst en inrichting der Nieuwe Zijdskapel, en die door goedgeslaagde verluchtingen verduidelijkt.

In het eerste hoofdstuk gaat hij de oudste berichten omtrent het gebouw na. Het mirakel, waaraan het zijn aanzijn dankt, geschiedde 15 Maart 1345. In 1361 wordt het bestaan der kapel vermeld in een schepenbrief, die in het Beggijnhofarchief wordt bewaard. Ook uit een charter, dat in het Rijksarchief van Noord-Holland berust, schijnt te blijken, dat in 1383 de H. Stede reeds bestond. Het is echter niet bekend, welke gedaante de kapel toen had; zij is in 1421 en daarna in 1452 door brand vernield.

Het tweede hoofdstuk brengt mededeelingen omtrent den toestand van het gebouw in de zestiende eeuw. Een afbeelding van de kapel, zooals zij zich vertoonde omstreeks 1536, wordt gegeven. Deze afbeelding is blijkbaar naar een veel latere prent genomen. Beter ware het geweest hier een gedeelte der kaart van Cornelis Antoniszen te reproduceeren. In het jaar 1544 heeft de kapel haar koortrans nog niet; dit belangrijk onderdeel van het tegenwoordig gebouw moet dus pas na dien tijd gemaakt zijn.

Verscheidene 16e-eeuwsche schenkingen aan het Sacraments-altaar, het St. Laurens-altaar, het St. Gangolfs-altaar en het St. Jeroens-altaar worden vermeld. Ook staat de schrijver uitvoerig stil bij de troebelen, die in 1531 voorvielen, toen het eerste der huizen, om de kapel heen staande, zou gebouwd worden, en driehonderd vrouwen dit, als heiligschennis, doch tevergeefs, wilden beletten.

De kunstwerken, die de kapel bezat, worden in het derde hoofdstuk besproken. Allereerst het orgel, dat tot 1871 de kerk versierde, en sedert in de R. K. kerk te Jutfaas een plaats kreeg. Op gezag van den heer Van Heukelom deelt de heer Sterck mede, dat het orgel door Amsterdammers in het begin der 16e eeuw vervaardigd moet zijn. Het blijkt echter niet, waarop deze veronderstelling rust. In het begin der 16e eeuw hebben buitenlanders hier soortgelijk werk gemaakt. Zoo is bv. 't kleine orgel in de St. Laurenskerk te Alkmaar van 1511 en door Johannes Confluentinus, Jan van Coblentz, vervaardigd.

De heer Sterck veronderstelt, dat de fragmenten van 16e-eeuwsche schilderijen, die nog thans aanwezig zijn, en die aan Jacob Cornelisz worden toegeschreven, behoord hebben tot een vulluik of polyptiek, dat vóór 1518 voltooid zou zijn. Van de verschillende fragmenten worden goedgeslaagde afbeeldingen gegeven. De kerk, op fragment IV te zien (dat vermoedelijk naar een teekening werd gereproduceerd) is blijkbaar de Oude Kerk, die in 1518 haar koortrans nog niet bezat.

Van het geschilderd glas, dat in een der zuidoostelijke vensters geplaatst was, is niets meer over. Wagenaar beeldde af, wat er nog in de 18e eeuw van te zien was, nl. de knielende figuren van Keizer Maximiliaan, zijne gemalinnen Maria van Bourgondie en Bianca Sforza, Philips de Schoone, Johanna van Arragon en hunne zes kinderen, waaronder Karel V en Ferdinand.

De heer Sterck verdiept zich in gissingen, wanneer het glas geplaatst zal zijn. Hij neemt aan, dat Maximiliaan het schonk in 1484, nadat hij de kapel bezocht had. Maar daar Karel V op het glas voorkomt als een knaap van minstens 12 jaar, kan het niet vóór 1512 gemaakt zijn. Dat er 28 jaar verloopen zou zijn eer het glas, in 1484 geschonken, werkelijk vervaardigd werd, kan de heer Sterck niet gelooven. Daarom neemt hij aan, dat de helft, op Maximiliaan betrekking hebbende, in 1494 en het overige in 1512 werd aangebracht. Maximiliaan toch is met de Keizerskroon afgebeeld, die hij pas in 1493 verkreeg; daar hij in 1494 met Bianca Sforza in den echt trad, zoo kan een vroeger jaar niet wel worden aangenomen. Wij zouden van meening zijn, dat zelfs voor het geheel nog het jaar 1512 vroeg genoeg mag heeten. Het wapenschild van Maximiliaan toch wordt gehouden door echte Renaissance-engeltjes, zooals ze hier-te-lande stellig niet vóór 1520 geteekend zijn.

Ten slotte vermeldt schrijver de lotgevallen van de kerk na 1578. Het gehee'e boekje, rijk verlucht, zal hem, die in dit Amsterdamsch gedenkteeken belang stelt, veel wetenswaardigs leeren. Wij kunnen de kennismaking gerust aanbevelen.

BEZUINIGING BIJ DEN RIJKS-WATERSTAAT.

Wat door een „deskundige" omtrent het beheer bij den Rijkswaterstaat wordt medegedeeld in een der laatste nummers van „Het Vaderland", namelijk dat de zuinigheid daar veel te wenschen over zou laten, wist men in technische kringen reeds lang.

Wij herinneren dat wij, nu bijna een jaar geleden, toen Holland in last was over de Solo-vallei, schreven:

„Nu een Indisch waterstaatswerk vele millioenen meer dreigt te gaan kosten, dan waarop gerekend was, worden tal van Nederlandsche waterstaatswerken opgesomd, waarbij dit ook het geval was, zonder dat er ooit een haan naar gekraaid heeft. En dan wordt betoogd, dat, wanneer een corps zóó eenig en onovertroffen als de Nederlandsche waterstaat, dit wel mocht doen, er geen reden bestaat waarom de Indische waterstaat dit illustre voorbeeld niet ook eens zou navolgen."

Het is streelend voor den nationalen trots, wanneer op congressen, waaraan een deel der technische wereld blijk van geest met groote volharding deelneemt, de buitenlanders onze ingenieurs in heildronken roemen. De eerzame burger denkt dan met stille voldoening, hoe zijn land, ontwoekerd aan de baren, door de zorgen van den waterstaat zoo wel wordt bewaard. Leest hij dan later van de millioenen, op de begrooting aangevraagd en door de Kamers, soms na eenig debat, toegestaan, dan wrijft hij zich in de handen, verheugd, dat het geld zoo goed besteed wordt.

Evenwel, hij zou minder gerust zijn als hij wist, hoe bitter weinig contrôle er op die uitgaven wordt uitgeoefend. Wel moet alles, tot op een cent, kloppen bij de Algemeene Rekenkamer, en dit gebeurt ook, daar anders dit lichaam de verevening zou weigeren. Doch dit even ijverig als zorgvuldig college heeft geen kennis van technische zaken en is dus niet in staat te beoordeelen of wel steeds de noodige zuinigheid wordt betracht.

Nu zal men zeggen, dat alle posten, die toegestaan worden, toch aan de critiek van Minister en Kamers onderworpen zijn geweest. Doch die critiek, het blijkt wel zonneklaar uit wat in „Het Vaderland" werd medegedeeld, heeft bitter weinig te beduiden.

Een Minister van Waterstaat, gesteld dat hij technicus is, dankt zijne benoeming in een Kabinet aan geheel andere eigenschappen, dan zijn mogelijke technische bekwaamheden. En de technische Kamerleden, die critiek zouden willen uitoefenen, vinden natuurlijk hij hunne niet-technische medeleden geen bijzonder belangstellend gehoor. De aanneming of verwerping van een begrootingspost wordt dan ook steeds door geheel andere dan technische overwegingen beslist.

Mocht het haast ondenkbare geval zich voordoen, dat technische Kamerleden het een Minister van Waterstaat bijzonder lastig maakten, dan zou die bewindsman eenvoudig heengaan.

In deze omtandigheden kan het zeker niemand verwonderen, indien de technische hoofdambtenaren des Rijks zich in een groote mate van vrijheid verheugen. Wij zijn er van overtuigd, dat zich onder hen mannen bevinden, die er steeds ernstig naar streven voor het minste geld den lande het meeste te geven. Doch, en dit is niet anders mogelijk, er zijn ook anderen die een opvatting hebben, welke van de vorigen ten eenenmale verschilt.

Wat de „deskundige" in „Het Vaderland" mededeelt wettigt de veronderstelling, dat de laatstgenoemden verreweg in de meerderheid zijn. Er wordt veel te veel aan de ondergeschikte beambten overgelaten chijnt het. Deze zoeken, vóór alles, zich te dekken, en ramen daarom onnoodig ruim.

De „deskundige" is van oordeel, dat, als de Kamer alle posten voor onderhoud van Rijkswerken met een vierde of een derde verminderde, men nog best toe zou komen, en vele honderdduizenden bespaard zouden worden.

Wij gelooven, dat hij het bij het rechte eind heeft, maar wat wij boven schreven zou blijken waar te zijn. De Minister, op zulk een wijze behandeld, zou zijn ontslag nemen. En de Kamer, die dezen bewindsmang nogal welgezind bleek, zal tot zulk een krassen maatregel niet willen overgaan.

Sommigen zijn van oordeel, dat „een zachte drang van de Kamer in de richting der bezuiniging van groot nut zou zijn". Men kan het hiermede eens zijn, en toch meenen, dat dit zachte middel met zal worden toegepast. Want het is niet in de eerste plaats naar zuinigheid, dat de Kamerleden streven. Willen zij misschien ook al eens posten verminderd zien, aan die van hun eigen district mag niet worden geraakt. En daar de Waterstaat alle districten omvat, wordt het maar het beste geacht in het geheel niets te verminderen.

Dat de Minister zou bezuinigen „desnoods tegen de geheele ambtenaarswereld in", zooals gewenscht wordt, gelooven wij niet. Want Ministers komen en gaan, de ambtenaren blijven. De geestkracht, noodig „om met vaste hand het mes in de wond te zetten", is maar weinigen gegeven. Die het ondernamen, hebben daarvan weinig vreugde beleefd.

Daarom kan men wel zeker zijn, dat de Minister ontkennen zal, „dat de diagnose der kwaal juist is". De Kamer zal de verantwoordelijkheid niet op zich durven nemen, den bewindsman haar vertrouwen te ontzeggen en alles zal bij het oude blijven.

Toch heeft de „deskundige" ,die in „Het Vaderland" aan het woord was, een goed werk gedaan met er op te wijzen hoe weinig de zuinigheid in technische Zaken betracht wordt. Zijn opmerkingen kunnen er mogelijk toe leiden, dat de contrôle op den waterstaat en op de andere technische diensten verscherpt wordt, bv. door aan de Algemeene Rekenkamer een technische afdeeling te verbinden. Daardoor zou althans reeds iets gewonnen zijn.

EEN VERDIENSTELIJK MAN.

Wanneer dit nummer van „De Opmerker" verschijnt, viert de heer J. H. Addicks, stadshorlogemaker van Amsterdam, zijn tachtigsten verjaardag.

Toen ik nog in dienst van de gemeente Amsterdam was, had ik gelegenheid den jubilaris in zijn werkzaamheid gade te slaan. De voortreflijke wijze, waarop hij zich steeds van zijn taak heeft gekweten, geeft mij aaleiding hier eenige woorden van waardeering jegens hem uit te spreken.

Hoe goed hij de stedelijke uurwerken onderhoudt is aan ieder, die Amsterdam bewoont of bezoekt, bekend. Komen soms storingen voor, dan zijn die te wijten aan het woeden der elementen, waartegen natuurlijk geen enkel uurwerk bestand is.

Men heeft gezegd, en volkomen juist, dat Addicks meer is dan een uurwerkmaker. Zijn vindingrijke geest rust nimmer, zelfs nog niet op zóó hoogen leeftijd, als hij thans heeft bereikt. Ik kreeg daarvan het bewijs, toen ik mijn gemeentebetrekking aanvaard had. In gezelschap van Addicks beklom ik de torens, om mij van hun inwendigen toestand te overtuigen. Het bleek, dat de meeste luidklokken op stopblokken stonden en niet meer gangbaar waren. Deze toestand dagteekende van een vijftig jaar geleden; men duchtte toen gevaar voor de torens van het slingeren der klokken.

Ik deed Addicks de vraag, of hij deze klokken weer gangbaar kon maken, en wel zóó, dat zij zonder gevaar geluid zouden kunnen worden.

Aanstonds verklaarde hij zich daartoe bereid, en toen de benoodigde gelden door den Raad waren toegestaan, toog hij aan het werk. In plaats van de houten balken ,waaraan de klokken vroeger hingen, deed hij zware ijzeren beugels maken, en bracht daardoor het draaipunt van de klokken zóóveel lager, dat het luiden, dat voorheen acht man vereischt had, nu door één met gemak kon geschieden en de slingering zeer verminderd was. Verleden jaar bij de kroningsfeesten konden dan ook in iederen toren de drie klokken hun onberispelijk dur-accoord weer als van ouds laten hooren.

Van de verbeteringen, die hij aan de uurwerken steeds aanbracht, spreek ik hier niet; een bevoegder pen dan de mijne moge die boekstaven.

Wel wil ik herinneren aan het carillon, door hem voor een toren te Stockholm gemaakt en daar opgesteld. Dit werk, dat tot geheele tevredenheid zijner lastgevers volbracht werd, bewijst hoe zijn verdiensten ook in het buitenland erkend werden.

Ten slotte wensch ik den heer Addicks toe, dat dat hij nog vele jaren even frisch van geest als thans, ten bate van stad en land, zijn vak moge uitoefenen.

A. W. WEISSMAN.

AANPLAKBILJETTEN.

Bij gelegenheid van de bespreking der Rotterdamsche prijsvraag werd het betreurd, dat de jury geen bepaling had gegeven van de vereischten, waaraan een goed aanplakbiljet behoort te beantwoorden. Wij vonden zulk een omschrijving in het Septembernummer van „The Poster", een werk, dat zich blijkens de Rotterdamsche tentoonstelling in veler belangstelling verheugt.

***

Een aanplakbiljet moet in de eerste plaats een denkbeeld uitdrukken, en dat wel met zulk een kracht, met zulk een onmiddelijkheid en met zulk een duidelijkheid, dat het verstaanbare taal spreekt, ook al zou er geen enkel opschrift op voorkomen. De uitvoering van dit denkbeeld moet kunstvol en sierlijk geschieden, opdat het oog niet beleedigd worde, maar vooral om de belangstelling van den beschouwer te wekken. Het is wel is waar te verkiezen, dat het aanplakbiljet schoon zij, maar het kan ook zonderling, grappig, natuurlijk, zelfs onnatuurlk wezen, en toch even goed aan zijn doel beantwoorden. De kleuren moeten spreken, doch noch te fel, noch te gedempt zijn. Wat het zeggen wil behoort het kort doch krachtig te zeggen, anders let de voorbijganger er niet op. Oorspronkelijkheid is een eerste vereischte, opdat het zich van anderen onderscheide en een bepaalden indruk teweegbrenge. Maar het dient ook kunstvol bewerkt te zijn, opdat wie het ziet een goeden indruk krijgt van de zaken, die aangeprezen worden. Daarom moet het biljet in den eenvoudigsten vorm de beknopte gedachte van den maker weergeven. Eindelijk moet het door steendruk op zoo volmaakt mogelijke wijze al de eigenaardigheden van de teekening weergeven.

***

In hetzelfde nummer komt ook het volgende voor.

***

De „Avenue Press" drukte een fraaie teekening in den geest van Mucha, die als aanplakbiljet voor „Erasmic Soap" dient. Maar waar, waar is de onderteekening? Mucha laat die toch nooit weg, en wij mogen toch niet veronderstellen, dat wij hier een nabootsing voor ons hebben.

***

Het blijkt hieruit, dat Mucha in Engeland al even erg geplunderd wordt als bij ons of in België, waar vooral zekere Privat-Livemont, wiens naam o. a. op een aanplakbiljet voor Van Houtens-cacao voorkomt, een handje van heeft.

VOORHEEN EN THANS.

Aan de Algemeene Beschouwingen, door den Gemeenteraad van Amsterdam over de begrooting gehouden, is het volgende ontleend.

1893.

„In eene andere afdeeling werd uitdrukkelijk de wenschelijkheid betoogd van de opheffing der betrekking van gemeente-architect. Al wat in betrekking staat tot de schoone bouwkunst kan aan de afdeeling Publieke Werken worden behandeld, zonder dat men daarbij zijn toevlucht behoeft te nemen tot architecten."

1899.

„Sommige leden betreurden het, dat geen gemeente-architect meer in functie is en noemden den toestand op dit punt onbevredigend. De bouw van sommige gemeentelijke gebouwen van den laatsten tijd werd smakeloos geacht; deze leden achtten het wenschelijk aan hoogere architectonische eischen te voldoen, hetgeen naar hun oordeel geenszins tot stijging van uitgaven zal behoeven te leiden."

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van den 30 *September* 1899.

De voorzitter, de heer L. M. Moolenaar, opent de eerste wintervergadering en verzoekt den 2n secretaris, den heer P. van de Wint, de notulen voor te lezen. Nadat deze zijn goedgekeurd, wordt de heer H. Kisch Lzn., fabrikant van decoratieve, heraldieke en kerkelijke kunstborduurwerken, als lid aangenomen.

De heer Bagh had het bestuur in overweging gegeven, om den heer Jos. Merckelbagh, artist in de ledersnijkunst te Utrecht, uit te noodigen, eene lezing met exposities te houden. Met bovengenoemden heer is het bestuur in correspondentie getreden en met het oog op de kosten van de lezing (*f* 40) stelt de voorzitter voor, de bespreking over dit onderwerp tot de volgende vergadering uit te stellen, als de begrooting ter tafel komt.

Daarna komt het bestuur met een voorstel ten opzichte van den wedstrijd (straatversiering) door de Vereeniging onder de leden uitgeschreven, n 1: om den termijn van inzending te verlengen tot den 15n November a. s.

Indertijd hebben vele leden, door op eene lijst te teekenen, zich verbonden eene teekening in te zenden. Slechts 11 zijn ingekomen, 7 à 8 nog toegezegd. Den leden, die tot dus verre in gebreke zijn gebleven, wordt nu nog de gelegenheid aangeboden, blijk van hun ijver en hunne belangstelling te geven.

De heer Schreuder merkt op, dat vele leden, toen ze op die lijst hebben geteekend, niet de bedoeling begrepen hebben, dat zij zelven eene teekening moesten inleveren. Door het zenden van eene herinnerings-circulaire meent het bestuur daaraan voldoende te gemoet gekomen te zijn. De voorzitter licht verder den heer Jansen in ten opzichte van de beoordeeling der teekeningen Een jury wordt hiervoor niet benoemd; de geheele vergadering maakt uit welke ontwerpen ze de beste vindt. Ieder geeft wat hij geven kan; een kunststuk behoeft zijne teekening niet te zijn. Men moet het doel in het oog houden: een aangenamen vergadering-avond door te brengen met het tentoonstellen van eigen producten der leden en het toekennen van eenige medailles.

Aan het 3e punt der agenda: Tentoonstelling van platen uit de bibliotheek, kan geen gevolg gegeven worden wegens de afwezigheid van den bibliothecaris. Met zijne spijt over deze teleurstelling uit te drukken, sluit de voorzitter de matig bezochte vergadering.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

Met een welkomstwoord van den voorzitter, den heer C. R. van Ruijven, werd deze eerste vergadering in het seizoen geopend. Als spreker trad op de heer J. P. F. Kosters met het onderwerp „Toepassing der wetenschap op de Industrie", welke voordracht met groote aandacht werd gevolgd.

Besloten werd dit jaar een prijsvraag uit te schrijven voor het vervaardigen van een kunstindustrieel voorwerp.

De in de bus gevonden vraag „Is er ook iemand, die kan opgeven waar kurksteen verkrijgbaar is en op welke wijze dit materiaal bewerkt moet worden?" werd door den heer Van der Kloes te Delft beantwoord.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

UTRECHT. Volgens mededeeling van den Directeur-Generaal van de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen wordt met 1 November de dienst van weg en werken 3e afdeeling op het gedeelte van het spoorwegnet, hieronder nader omschreven en „district Rotterdam" genoemd, als een hoofddeel beschouwd.

Aan het hoofd van dit district wordt geplaatst een eerstaanwezend ambtenaar met den titel van district-ingenieur, die zijn dienst zal uitoefenen overeenkomstig eene voorloopige instructie ter standplaats Rotterdem

De sectie-ingenieurs zullen met ingang van den 1 November aan den district-ingenieur overdragen het gedeelte van hunnen dienst, dat voortaan tot den werkkring van den district-ingenieur zal behooren.

Het personeel, werkzaam in het district en behoorende tot de 3e afdeeling van den dienst van weg en werken, wordt met ingang van bovengenoemden datum rechtstreeks onder de bevelen van den district-ingenieur gesteld.

Het district Rotterdam omvat de lijnen:

Amsterdam—Utrecht—Zeist—Driebergen, met uitzondering van de electrische verlichting van het station Utrecht.
Breukelen—Harmelen.
Woerden—Leiden.
Gouda—Den Haag—Scheveningen.
Utrecht—Rotterdam.
Rotterdam—Rosendaal—Esschen.
Vlissingen—Tilburg—Baarle Nassau—Belgische grens.
Tiburg—'s-Hertogenbosch, met uitzondering van station 's-Hertogenbosch.
Moerdijk—Breda

Als district-ingenieur te Rotterdem wordt met ingang van 1 November aangewezen de ingenieur M. L. Bleuland van Oordt, thans te Utrecht.

SNEEK. De heer A. Breunissen Troost, directeur der gasfabriek alhier, herdacht den 1 October zijn 40-jarig ambtsjubilé onder zeldzame blijken van belangstelling.

In Amicitia werd den jubilaris een diner aangeboden, waaraan onderscheidene gasdirecteuren in den lande en tal van autoriteiten uit de gemeente deelnamen.

De raad dezer gemeente heeft hem een gouden gedenkpenning vereerd, als bewijs van dankbare waardeering der vele en belangrijke diensten, aan de gemeente bewezen.

REENEN. De restauratie-werken van den toren schijnen voorloopig te worden gestaakt. De gemeenteraad van Reenen heeft namelijk van de directie der restauratie-werken de mededeeling ontvangen, dat er voor de herstelling nog *f* 1825 boven de aannemingssom noodig zal zijn voor bijkomende werken. Dit bedrag wordt voorloopig niet toegestaan, wijl op de aannemingssom reeds ongeveer *f* 150 te kort is gekomen. (*Bouwk. Weekblad.*)

PERSONALIA.

— Bij den Rijkswaterstaat is de civiel-ingenieur H. Thorn Prikker benoemd tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij de verbetering van Neder-Rijn en Lek.

— De civiel-ingenieur R. le Poole, adjunct-ingenieur bij den Rijkswaterstaat, is geplaatst op het technisch bureau der ingenieurs Beversen en Van Heurn, om werkzaam te zijn bij den aanleg van den electrischen spoorweg Rotterdam Den Haag—Scheveningen.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: H. van den Hooven te Zwolle, bij de verbetering van de Vecht in Overijsel, en A. Nieuwdorp Wz., bij het verrichten van peilingen in de Zuid-Willemsvaart in Limburg.

— De beeldhouwer A. W. M. Odé Jr. uit 's-Gravenhage, opende zijne lessen in het boetseeren aan de Polytechnische School.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter bij de gemeentewerken te Dordrecht. Jaarwedde *f* 1000. Kennis van polderwerken, landerijen en bemaling strekt tot aanbeveling. Adres Burg. en Weth. vóór 15 Oct. (*Zie advert. in dit no.*)

— Hoofdopzichter bij de gemeentereiniging te Utrecht. Jaarwedde *f* 900 à *f* 1200. Adres op zegel, met opgaaf van inlichtingen vóór 15 Oct. aan B. en W. Inlichtingen bij den directeur op Dinsdag en Woensdag.

— Opzichter bij den polder 't Grootslag. Jaarwedde *f* 900 met vrije woning. Kennis van machinerieën strekt tot aanbeveling. Adres met overlegging van bewijzen van bekwaamheid vóór 8 November aan den burgemeester D. Kooiman, te Bovenkarspel.

— Zeer bekwaam practisch bouwkundig opzichter voor een groot bouwwerk te Amsterdam. Adres den architect J. Verheul Dz, te Rotterdam.

— Bouwkundig teekenaar, om gedurende 4 uur per dag les te geven aan eene R.-K. instelling te Rotterdam. Salaris *f* 500. Adres lett. B. R., Bureau dezes. (*Zie advert. in het vorig n*⁰)

— Teekenaar-opzichter, liefst met eenig begrip van werktuigen. Salaris *f* 90. Adres n⁰. 374, boekh. J. Waltman Jr., Delft.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen, kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Wegens beëindiging der werkzaamheden zoekt een jongmensch, oud 22 jaar, tegen November of eerder plaatsing als opzichter-teekenaar. Adres n⁰. 67, Bureau dezes. (1)

INFORMATIEPUREAU TECHNISCHE VAKVERENIGING,
VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Bouwk Opz.-Teekenaar, leeft. 25 j. ong. sal. *f* 70 à 80 p. m.
2. Onderbaas-opzichter, 45 „ „ *f* 20 per week.

ADVERTENTIËN.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer.

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM,** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead. Specialiteit voor de Levering van *compleete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Wasehta'els, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.** Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

STOOMHOUTDRAAIERIJ EN ZAGERIJ
van het **Broederhuis te Zeist.**

Biedt zich beleefd aan tot het vervaardigen van alle
HOUTDRAAIWERKEN,
net en goed afgewerkt. **Lage prijzen. Figuur- en Ornamentzagerij; Versieringen voor Veranda's, Tuinhuizen, Balustrades, enz. enz.**
Bij grootere partijen aanmerkelijke **PRIJSVERMINDERING.**

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37,**
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van
HEETE-LUCHT-BAKOVENS,
Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.
Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN HALSEN,
Meestimmerfabriek — **DEN HAAG**

GEMEENTE-OPZICHTER.

Dordrecht.

Voor de betrekking van OPZICHTER bij de **Gemeentewerken te Dordrecht,** op een jaarwedde van circa **ƒ1000.—**, worden sollicitanten opgeroepen.

Kennis van polderwerken, landerijen en bemaling strekt tot aanbeveling.

Sollicitatiën op zegel in te zenden vóór den *15 October 1899* aan Burgemeester en Wethouders.

GEVRAAGD:

om direct in dienst te treden:

Drie bekwame

TEEKENAARS

op het Bureau der Architecten voor de a. s Wereldtentoonstelling te Parijs in 1900.

Schriftelijk zich aan te melden aan het genoemd Bureau, ***Hofspui 6,*** DEN HAAG, met bijvoeging van referentiën.

Goed bekend met ornamentteekenen is vereischte.

STOOMTIMMER-

HOUTWOL-FABRIEK

DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.

SPECIALITEIT in verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken en Tuinkoepels.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag den 31sten October 1899,*** des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, in het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen aan het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 187.

Het leveren van OMWENDBARE PUNT- en KRUISSTUKKEN, van Gegoten Staal.

De besteding geschiedt volgens Art 15 van het bestek.

Het bestek ligt van den 9den October 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Ingenieur, Chef der Werkplaatsen en Magazijnen te *Utrecht*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

Utrecht, den 2den October 1899.

VAN RIJN & Co.,
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b.d. Nieuwe Binnenweg.

SPIEGEL- en VENSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***

Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op ***Dinsdag den 17den October 1899,*** des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 188.

Het leveren van 34000 stuks GRENEN DWARSLIGGERS.

De besteding geschiedt volgens Art. 11 van het bestek.

Het bestek ligt van den 25sten September 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Ingenieur, Chef der Werkplaatsen en Magazijnen te *Utrecht*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ0.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd

Utrecht, den 23sten September 1899.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *'s BOSCH* zullen op ***12 October 1899,*** voorm. 10 ure in het openbaar

AANBESTEDEN:

1°. Maken van beerputten in de straten.

2°. Leveren en stellen van ijzerwerk voor beerputten op de mestvaalt.

Bestekken en teekeningen ter inzage op het Gemeentehuis en ter afsp à **ƒ1.00** en **ƒ 0.75** verkrijgbaar bij den Ingenieur-Architect, die tevens nadere inlichtingen geeft.

Aanwijzing in loco op 10 October e. k. voor 1°. voorm. 10½ ure (bijeenkomst Stationsplein) en voor 2°. nam. 2 ure.

H. & J. SUYVER
FABRIKANTEN VAN

Stoomketels en Werktuigen,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met EERE DIPLOMA (hoogste onderscheiding)
Hollandsche Tuin- en Heerpaard, Bickerstraat

AMSTERDAM.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag den 24sten October 1899,*** des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 791.

Het maken van eene loods voor zuivelproducten met bijbehoorende werken op het Station MAASTRICHT.

Begrooting ƒ 19 980.

De besteding geschiedt volgens § 49 van het bestek.

Het bestek ligt van den 4 len October 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te *Maastricht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 17den October 1899 ten 11 ure voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

UTRECHT, den 30sten September 1899.

AANBESTEDING.

HH REGENTEN van het BURGERWEESHUIS te *VLISSINGEN*, zijn voornemens op **DINSDAG 24 OCTOBER 1899,** des nam. 3 uur, in het Weeshuis a/d Korenmarkt te *Vlissingen*, in het ***openbaar aan te besteden:***

Het bouwen van een nieuw WEESHUIS voor 40 à 50 weezen aan de BADHUISSTRAAT.

Bestek en teekeningen zijn te verkrijgen tegen betaling van **ƒ 2** per stel bij den Gemeente Bouwmeester, bij wien tevens inlichtingen te verkrijgen zijn.

Aanwijzing Dinsdag 17 October 1899, des nam. 2 uur.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 41. ZATERDAG, 14 October 1899.

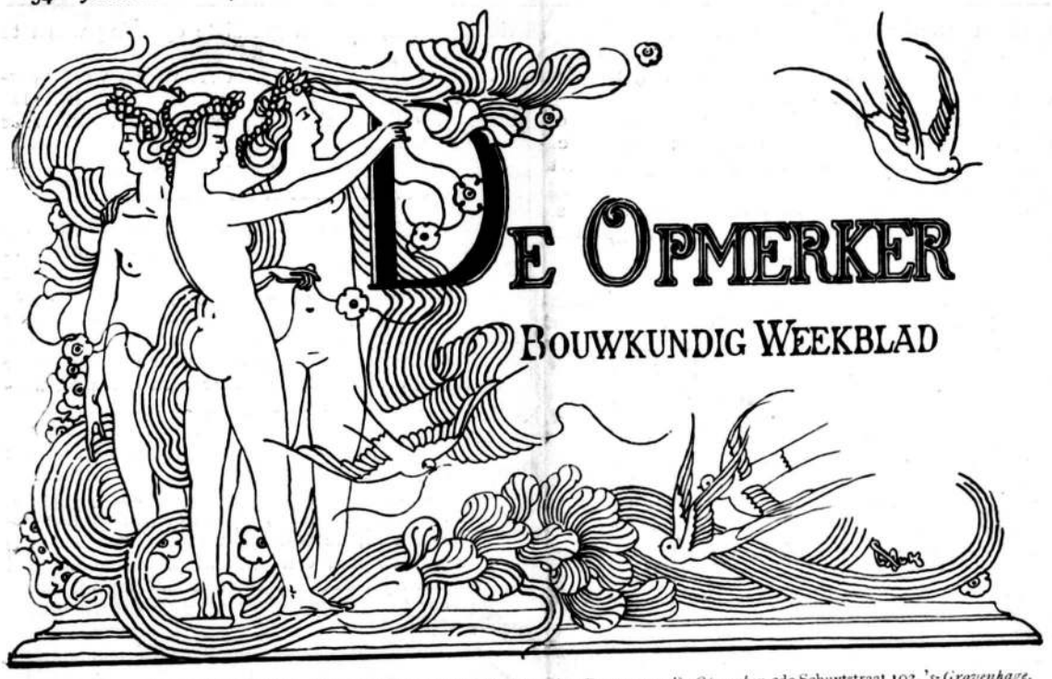

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsregen, slechts tweemaal gerekend.

DE ZUINIGHEID VAN HET RIJK EN REMBRANDT.

Voor het Rijkmuseum te Amsterdam wordt op de begrooting van dit jaar een som van ƒ 134.825 aangevraagd. Dit is zeker een respectabel bedrag, doch ieder Nederlander zal er zich in verheugen, wanneer het gebouw in goeden staat wordt gehouden, wanneer het personeel niet te karig bezoldigd wordt, wanneer, waar dit mogelijk is, de verzamelingen worden uitgebreid.

Dat van dit bedrag ruim één vierde, ƒ 38.795, voor jaarwedden bestemd is, zal niemand verbazen, die weet, hoeveel toezicht in een zóó uitgestrekt gebouw gevorderd wordt. En de salarissen zijn niet hoog; de hoofddirecteur geniet slechts ƒ 4000, zeker een bescheiden bedrag, in aanmerking nemende wat zulk een titularis in het buitenland ontvangt.

Voor onderhoud, verwarming, verzekering van in bruikleen gegeven voorwerpen wordt de helft ongeveer van het geheel, namelijk ƒ 63.330, geraamd. Ook tegen dezen post kan geen bedenking rijzen, wanneer ten minste ook het uitbreiden der verzamelingen daaruit bestreden moet worden.

Er blijft nu nog ƒ 32.700, dus ongeveer een vierde van het totaal, over. Men zou meenen, dat dit voor aankoop van kunstvoorwerpen bestemd was. Maar dat is zoo niet. Het dient..... voor voltooiing van het Rijksmuseum-gebouw! Jaar in, jaar uit komt zulk een post op de begrooting voor, ofschoon men zou veronderstellen, dat het gebouw, reeds sedert 1885 in gebruik, nu toch wel voltooid is. Wie de moeite zou willen nemen om die posten, met dat jaar te beginnen, eens op te tellen, zal van het totaal verbaasd staan. Een groot deel van de Heeswijksche verzameling had er voor kunnen worden aangekocht.

Enkele uitgaven, die men uit dezen post in het volgend jaar wil bestrijden, verdienen wel de aandacht. De decoratieve tegelbekleeding van de gevels zal ƒ 2250 vorderen, voor ƒ 7000 schilderwerk zal worden verricht, ƒ 6950 zal worden besteed „voor voltooiing der werken aan den klokkentoren" en ƒ 7500 „als eersten termijn voor de vernieuwing der centrale verwarming".

Over de noodzakelijkheid der tegelpaneelen zal men verschillend oordeelen. Er zullen menschen zijn, die meenen dat, indien het daarvoor bestemd bedrag gebruikt werd om een schilderij aan te koopen van een meester die nog niet in de verzameling vertegenwoordigd is, het museum meer gebaat zou zijn, dan met tegels, waar niemand naar kijkt, en wier kunstwaarde aan zeer gegronden twijfel onderhevig is.

Het schilderwerk schijnt niet tot het gewoon onderhoud te behooren, eensdeels omdat het onder dien post niet voorkomt, anderdeels omdat de meer gebruikelijke benaming „verfwerk" niet gebezigd is. Het museum is reeds kleurig genoeg; de mogelijkheid bestaat, dat men het nog wat sprekender wil versieren. En daaraan is toch waarlijk geen behoefte. Ook hier zou aankoop van oude schilderstukken meer gewenscht zijn.

De „voltooiing der werken aan den klokkentoren" zal wel bestaan in het plaatsen van het carillon uit Arnemuiden, het maken van de ton voor het speelwerk, enz.

Een museum kan zeer goed zijn, zonder dat het torens heeft. Men gaat zeker niet te ver, als men zegt, dat zulke torens niet slechts overbodig, maar zelfs schadelijk voor de goede verlichting zijn. Doch ons Rijksmuseum heeft nu eenmaal torens, waarvan één al sinds jaren ten genoege der omwonenden den tijd aanwijst en ook hooren laat. Doch men wil dien omwonenden nog grooter genot verschaffen. Zij zul-

len ieder kwartier een deuntje van het Arnemuidensch klokkenspel hooren. Evenwel is menigeen, die zwak van gezondheid is, of aan slapeloosheid lijdt, op dit eentonig getjingel niet gesteld.

In ieder geval zou het museum er niets minder om zijn, wanneer men het carillon wegliet; het aanzienlijk bedrag van *f* 6950 zou voor aankoopen best te gebruiken wezen.

De zonderlingste post is die van *f* 7500, als eerste termijn, niet voor het maken van een geschikte „Nachtwacht"-zaal, maar..... voor vernieuwing der centrale verwarming! Hoe is het mogelijk, zal men vragen, dat na zóó korten tijd hier reeds vernieuwing noodig is? De Minister zegt, dat de bestaande toestellen „door het gebruik en den roest verteerd zijn". Hij hoopt tevens „door de toepassing der laatste uitvindingen een aanzienlijke besparing te verkrijgen in de kosten van exploitatie". En dan zegt men nog, dat de Staat der Nederlanden niet zuinig is!

Wij zijn er benieuwd naar, welke „laatste uitvindingen" zullen worden toegepast. Maar, het is reeds vroeger door zeer bevoegden gezegd, het systeem van heete-luchtverwarming, waarop de geheele aanleg is ingericht, deugt niet voor een museum, omdat er steeds gevaar bestaat, dat de calorifères ondicht worden, zoodat kooloxyde in de lokalen komt, terwijl de droge, stoffige lucht voor de kunstwerken op den duur zeer nadeelig is. Bij de toestellen „door gebruik en roest geheel verteerd", moeten deze nadeelen al zeer sterk gevoeld zijn. Des winters kreeg menig bezoeker hoofdpijn in het gebouw; hij weet nu, dat hij dit, behalve aan de totaal ontbrekende ventilatie, aan het kooloxyde te danken heeft.

Toch blijft het vreemd, waarom reeds nu geheele vernieuwing der toestellen noodig is. Van de Fransche firma, die ze leverde, had solieder werk verwacht mogen worden. Of liet de bediening te wenschen over? Hieromtrent dient licht ontstoken te worden.

De Kamer heeft het recht van amendement. Mocht zij daar nu eens gebruik van maken, door den post van *f* 32.700 te bestemmen als eerste termijn voor het maken e e n e r n i e u w e R e m b r a n d t z a a l. Hij blijft dan voor zijn oorspronkelijk doel, het voltooien van het Rijksmuseum, bestemd. Want men kan dit gebouw niet voltooid achten, zoo'ang een goede gelegenheid om het werk van Rembrandt daar tentoon te stellen, ontbreekt.

De tegels, het schilderwerk, het carillon, zij kunnen achterwege blijven, zonder dat iemand daar aanmerking op zal maken. Zelfs met de verwarming kan het zulk een vaart niet loopen; een min kostbare herstelling ware althans te beproeven.

Maar de Rembrandtzaal! Het schijnt wel, alsof niemand daar meer aan denkt. De „Nachtwacht", die in het Stedelijk Museum zoo gunstig geplaatst was, is na afloop der Rembrandt-tentoonstelling naar het Rijksmuseum teruggebracht, zij het dan op minder plechtige wijze, dan op een geestige plaat destijds werd voorgesteld. Haast een jaar hangt de schilderij nu weer op haar oude plaats, onder het „koude kelderlicht". De storm van verontwaardiging, die voorspeld werd, als dit zou geschieden, is niet opgestoken. Het Nederlandsch publiek heeft wel wat anders te doen dan zich met kunstzaken bezig te houden.

Wij schreven verleden jaar: „Een verbouwing van het middengedeelte, Rembrandtzaal en eerezaal, kan niet langer uitblijven. Want het zou zoo gewenscht zijn, dat de heer Cuypers zelf haar uitvoerde. Om de „Nachtwacht"-zaal zóó te wijzigen, dat zij zijlicht ontvangt, ook daarvoor zal de heer Cuypers, die zoo vindingrijk is, wel een geschikte oplossing weten te vinden".

Niets is echter geschied, ja zelfs niets werd voorbereid. En niets zal geschieden, zoolang de heer De Stuers in zijn betrekking gehandhaafd blijft. Waar zijn de mannen die hem aandurven?

ONTKERSTENDE GOTHIEK.

Dezer dagen werd een verslag van de redevoering, waarmede de hoogleeraar Klinkhamer zijn lessen te Delft opende, door een bouwkundig blad medegedeeld.

Misschien doet men goed, dergelijke redevoeringen niet al te ernstig op te vatten. De nieuwbenoemde hoogleeraren zijn altijd gul met hunne beloften. Of, en in hoeverre zij die nakomen, kunnen alleen hunne leerlingen beoordeelen, en uit de aard der zaak worden dier meeningen niet openbaar gemaakt.

De hoogleeraar Klinkhamer is met de beste gevoelens bezield, om de Delftsche school, voor zoover de wet hem daartoe vrijheid laat, tot een betere oefenplaats van architecten te maken, dan zij tot dusver was. Reeds dadelijk is hij echter aan banden gelegd, doordat hij de middeneeuwsche kunst zal hebben te onderwijzen, een onderwerp, dat hem nogal vreemd zal zijn, daar hij nooit toonde er bijzondere liefde voor te gevoelen of er meer dan gewone aandacht aan te wijden.

Er is misschen wat tegen, dat men aankomende bouwkundigen veel tijd aan het leeren der geschiedenis hunner kunst laat besteden. Moet echter die geschiedenis onderwezen worden, dan zal dat alleen kunnen gebeuren door iemand, die geheel opgaat in den geest der tijdperken, die hij heeft te behandelen. In het bijzonder de bouwkunst der middeleeuwen vereischt een diep doordringen in den tijdgeest.

Wie een poging wil doen, om de Gothiek alleen als toegepaste mechanica en statica te beschouwen, moet noodzakelijk falen. Het kan niet ontkend worden, dat zelfs de beroemde Viollet-le-Duc op deze klip gestrand is. Hij heeft zich de middeleeuwers te veel als menschen van onzen tijd voorgesteld. De groote drijfveer, die toen het geloof was, meende hij meestal buiten beschouwing te kunnen laten.

De heer Klinkhamer wil nog verder gaan. Hij zal den middeleeuwschen kerkbouw geheel achterwege laten, omdat er geen tijd is om dien te behandelen. Zoo zal hij dan zijn leerlingen een ontkerstende Gothiek onderwijzen.

Ons dunkt dit een dwaas pogen. Want juist in den kerkbouw hebben de middeleeuwen hun heerlijkste werken voortgebracht. Viollet-le-Duc heeft die werken te veel als nuchter verstandsmensch beschouwd. Gevoeld heeft hij ze niet. Wie zich daarvan wil overtuigen, sla Ruskin maar eens op, die in verstand wellicht de mindere, in zuiver voelen stellig de meerdere van den vermaarden Franschen bouwmeester geweest is.

De nieuwe hoogleeraar geeft als zijn oordeel, dat, kon een Erwin von Steinbach, een Robert de Coucy, een Jan ten Doem, uit zijn doodslaap worden opgewekt, hij in onzen tijd slechts fabrieken zou bouwen. En aan dit oordeel knoopt hij een betoog vast, dat duidelijk wil maken, hoe alle bouwkunst slechts nuttigheidskunst was, is en wezen zal, hoe ingenieur en architect eigenlijk twee namen zijn voor éénzelfde begrip.

Het kan zijn dat de heer Klinkhamer, die indertijd zijn ingenieurs-diploma verkreeg en toch als architect optrad, deze stelling hoofdzakelijk verkondigde met het oog op zijn gehoor, dat later eenzelfden weg als hij hoopt te bewandelen.

Maar waarschijnlijker is het, dat de hoogleeraar de formule der „nieuwe kunst" heeft willen uitspreken; zes jaar geleden gaf de heer Berlage haar reeds in zijn bekende Rotterdamsche redevoering.

Wij hebben toen tegen de formule gewaarschuwd en voorspeld dat, werd zij toegepast, het met de bouwkunst weldra gedaan zou zijn.

Reeds is de toepassing hier-te-lande vrij algemeen; slechts enkelen durven echter alle consequenties, uit de formule voortvloeiende, aan. En juist aan het werk dier enkelen kan worden waargenomen, hoe nuttigheid en schoonheid twee zeer verschillende begrippen zijn. Wie alleen op nuttigheid letten wil, noeme zich ingenieur, en dringe ons zijn werken niet als hooge kunst op. Hij verheuge zich in een drukke practijk, omdat hij zoo goedkoop werkt, doch verbeelde zich niet kunstenaar te zijn.

Indien het den middeleeuwers alleen om de nuttigheid te doen ware geweest, zouden zij ons geheel andere monumenten hebben nagelaten. Geen beeldhouwwerk, geen schilderwerk, ja zelfs niet de minste versiering hadden zij ooit aangebracht. Hunne kerken waren vierkante ruimten geworden, laag van verdieping, zonder torens, zonder gewelven.

Men kent de heerlijke scheppingen uit die tijden, en weet dat het n i e t de nuttigheid was, die bij het maken daarvan voorzat.

Laat ons eens hooren, wat Ruskin zegt; misschien noopt het citaat den nieuwen Delftschen hoogleeraar tot het lezen en herlezen der werken van dezen voortreflijken schrijver.

„Als aan al de behoeften van het dagelijksch leven door onzen architect voldaan is, dan verbeelden wij ons, dat wij een goed huis krijgen. Wij zijn trotsch op zijn afmetingen, zijn correctheid, de gemakken die het aanbiedt. En wij zijn er overtuigd van, dat een bouwwerk ons niet meer genoegen kan geven. Wij denken er geen oogenblik aan, dat wij een gebouw zouden kunnen lezen, zooals wij ook Milton en Dante lezen. Wij vinden het dwaas, dat het lezen van steenen ons evenveel genoegen zou kunnen geven als het lezen van gedichten. Toch mogen wij van een bouwmeester, zoo goed als van een schrijver, verlangen, dat hij ons wat te zeggen heeft."

Wat zeggen ons nu gebouwen, naar de nieuwe formule gesticht? Kunnen wij er eene verheffende, schoone gedachte in lezen? Doeltreffendheid, goedkoopheid, nuttigheid, het is alles opperbest, maar verheffend kan het niet genoemd worden. Hoeveel verheffing moest er anders niet van een fabriek, een ketelhuis, een sluis, een basculebrug uitgaan! En wel niemand zal beweren, dat dit het geval is.

De nieuwe formule is dubbel verderflijk, omdat zij zoo gemakkelijk kan worden toegepast. Begaafdheid is niet meer noodig, want op geen vormen, op geen verhoudingen, op geen versierselen komt het meer aan. Dit alles kan als onnut overboord geworpen worden, sinds de fabriek als het niet te overtreffen ideaal geldt.

Wij komen, op deze wijs, langzamerhand heel laag bij den grond, wat reeds erg genoeg is. Doch moet de Gothiek, die in werkelijkheid zoo hoog stond, nu moedwillig naar beneden gehaald worden, om in het systeem van een Delftsch hoogleeraar te passen? Wezenlijk, hier wordt hinderlijke heiligschennis gepleegd.

Reeds bestond de „Delftsche Renaissance", wier werken zich tegenwoordig in geen besten naam verheugen. Nu zullen we nog de „Delftsche Gothiek" krijgen, die, naar het zich laat aanzien, niet beter zal zijn.

Men zou goed doen, te Delft de kunst maar geheel los te laten, en zich uitsluitend op de vorming van ingenieurs toe te leggen. Aanstaande bouwmeesters zouden hun weg wel vinden. Doch het ziet er niet naar uit, dat de Delftsche school in de eerste jaren zulk eene hervorming zal ondergaan. Wij durven voorspeilen dat de nieuwe hoogleeraar, zoo hij leven blijft, den zeventigjarigen leeftijd zal halen, zonder dat de onderwijsinrichting, waaraan hij zijn krachten wijdt, noemenswaard is veranderd.

Zoo gaat het in Nederland.

TECHNISCH ONDERWIJS.

Dezen titel koos de heer Van H(arderwijk?) om nog eens het praatje te verkondigen, dat Burgerscholen, naar veler meening, niet hebben beantwoord aan de bedoeling van den wetgever.

Wanneer de heer v. H. uit mijne artikelen leest dat ik, om Burgerscholen te bevorderen, de Ambachtsscholen geheel of ten deele wensch af te breken, dan moet mijnerzijds daartegen ernstig protest worden aangeteekend.

Het doel mijner artikelen was nog eens duidelijk te maken, dat het voor de verheffing der Nederlandsche ambachtsnijverheid en dus voor de welvaart van land en volk noodig is, dat de jongens de twee jaren, na het doorloopen der volksschool, besteden aan Burgerdagschoolonderwijs en dat zulks kan geschieden zonder bezwaar voor het handwerkonderwijs onzer ambachtsscholen.

Verder werd er door mij op gewezen, dat door het samenwerken van Ambachtsscholen met Burgeravondscholen en met Burgeravondscholen voor voortgezet onderwijs aan de uitgebreidste wenschen van hen, die volop onderwijs voor ambachtsnijveren verlangen, kan worden tegemoet gekomen.

Uit mijn eigen jarenlange ervaring, veel onderzoek en bezoek aan scholen en werkplaatsen blijkt, dat door invoering van slöjd aan de Ambachtsscholen den 3-jarigen cursus tot een van twee of van één jaar kan worden ingekrompen, waardoor het beweren jegens mij, niet geheel en al op de hoogte te zijn van het onderwijs onzer Ambachtsscholen, wel afdoende zal zijn onderdrukt.

Door den door mij aangewezen weg langzamerhand te volgen, zullen de 300.000 gulden en meer, tegenwoordig voor ons Ambachtsonderwijs besteed, nuttiger bestemming verkrijgen, niet alleen voor enkele ambachten, maar ook voor andere ambachten en voor hen, die hooger op willen dan bekwaam werkman, dienst doen.

Hervorming onzer Ambachtsscholen acht ik daarom een dringende eisch des tijds.

Dat was dan ook het advies, door mij aan de besturen van ambachtsscholen ernstig aanbevolen, toen men mij uitnoodigde mijn sollicitatiestukken in te zenden, waarop de heer Van H. doelt.

Door mij moet den heer Van H. worden aanbevolen eens een onderzoek in te stellen naar de werking van goed ingerichte Burgerscholen, naar de noodzakelijkheid van wat meer kennis der natuur, wat elementaire scheikunde, aardrijkskunde, geschiedenis en staathuishoudkunde; mij dunkt, men moet zelf al heel weinig ontwikkeld zijn om de noodzakelijkheid niet te erkennen. Van volproppen der jeugdige hersenen kan alleen sprake zijn bij geheel verkeerde schoolregeling.

Hoe meer men elkander en de wetenschap leert kennen, hoe meer men leert waardeeren, zoo is het mij althans gegaan.

Wanneer directeuren onzer Ambachtsscholen ook

aan andere inrichtingen voor ambachtsnijveren werkzaam zijn, dan reken ik de traktementen bij elkander en meen, dat dan hooge eischen mogen worden gesteld.

Wil de heer v. H. van mij inlichtingen omtrent het onderwijs in Duitschland, gaarne staan mijne hulpbronnen ten zijnen dienste.

Het beweren van den heer Van H., dat het programma der Burgerscholen zoodanig omgewerkt, dat het geschikt wordt voor den a. s. ambachtsman, slechts zal leiden tot naamsverandering, doch dat dan, omdat de scholen Burgerscholen heeten, het bezoek gering zal zijn, is zeker niet genoeg overdacht.

Meer juist mag worden beschouwd, dat de Burgerdagscholen reeds jarenlang in de gemeenten boven de 10.000 zielen zouden hebben gebloeid, wanneer de besturen onzer Ambachtsscholen hadden medegewerkt.

Het antwoord van den heer v. H. geeft mij gelegenheid even te wijzen op de vergadering van den Bond van directeuren onzer Ambachtsscholen, den 30n September te Utrecht gehouden.

Aldaar moet rapport zijn uitgebracht door afgevaardigden naar de zomervergadering der Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drente. Als lid dier Vereeniging stel ik er prijs op, dat dit rapport wordt gepubliceerd, om te voorkomen, dat in dezen geknoeid wordt.

Terzelfder vergadering van den Bond is besloten tot de Hooge Regeering een adres te richten, adhesie betuigende met voorstellen tot wijziging der teekenacten M. O.

Die zaak is ook niet in het reine. Wat toch is het geval? De wet op het M. O. geeft gelegenheid aan hen, die middelbaar teekenonderwijs wenschen te doceeren, eene acte voor het teekenen te behalen

De wet schrijft ééne teekenacte voor. Het Kon. Besl. van den 28n Febr. 1868, no. 27, heeft die eene acte gesplitst in twee acten, één voor het handteekenen en één voor het rechtlijnig teekenen en de perspectief.

De candidaten moeten blijken geven van zekere nader omschreven teekenkundige kennis en van teekenkunstige vaardigheid, zij behooren blijken te geven, dat zij zich eene duidelijke voorstelling hebben gevormd van de eischen van een geleidelijken, doeltreffenden gang van het onderwijs, ingericht naar de bestemming der verschillende middelbare scholen.

De vraag is meermalen gedaan: wat wil eene examen-commissie voor teekenen M. O. nog meer? het programma is voor hen, die leeraar wenschen te worden en omtrent wier meer of mindere geschiktheid nader bij sollicitatie wordt beslist, niet te hoog, en voor het onderwijs niet te laag.

Het is mij altijd aanbevelenswaardig voorgekomen, dat de examencommissies voor het teekenen M. O. zich hebben te houden aan dit beknopte, vrij duidelijke programma.

Sedert vele jaren hebben genoemde examen-commissies zich aan dat beknopte, vrij duidelijke programma niet gehouden.

Men is meer en meer overgegaan de eischen der examens voor het teekenonderwijs eenigszins in te richten naar de vermogens en levensbehoeften der candidaten en heeft ze ook willen dienstbaar maken voor inrichtingen, die niet behooren tot de wet op het M. O.

In plaats tot den ouden rechten weg terug te keeren, is thans voorgesteld bij de examen-eischen op te nemen ambachtskennis en ambachtsvaardigheid in decoratieve schilderkunst, in de ceramiek, in de graphische kunsten, in het bewerken der edele metalen, in het beeldhouwen, in het kunstsmeden, in huis- en werktuigbouwkunde, en dit wordt nu door den Bond na ampele discussie gesteund.

Het komt mij voor, dat er eenige wisselwerking is tusschen den Bond en de voorstellers der wijzigingen, en dat die wisselwerking ook elders valt op te merken; alzoo één zaak onder één deken.

Ligt het nu op den weg eener onafhankelijke, slechts den Staat verantwoordelijke examen-commissie, benoemd voor het teekenen M. O., die zaak te steunen?

De voorgestelde wijzigingen zijn niet noodig voor de inrichtingen der wet op het Middelbaar Onderwijs, zullen de eenheid van dit onderwijs bederven, alzoo inbreuk maken op den geest, die dit onderwijs beheerscht.

Waarschijnlijk heeft men een vriendschapsdienst willen bewijzen, en de gevolgen niet overzien.

Moge een volgende examen-commissie die zaak voorgoed opruimen; het zal aan veel geknoei een einde maken en het Middelbaar en het Ambachtsonderwijs beide ten goede komen.

October 1899. J. B. JAGER.

KUNSTVORMEN DER NATUUR.

Sedert de vroegste eeuwen heeft de kunst, met name de architectuur (letterlijk vertaald de hoofdkunst, de voornaamste van de kunsten, waartoe als onderdeel de zoogenaamde schoone bouwkunst behoort) hare motieven aan de natuur ontleend, getuige onder anderen de beteekenis van de lotusplant in de Assyrische en Egyptische bouwkunst en het schilderachtig Korinthisch kapiteel, dat aan een mandje waarover een acanthusplant zich had uitgespreid, zijn oorsprong is verschuldigd. In den nieuweren tijd is de kunstvlijt ontstaan en ook daar heeft de eenig ware grondslag, die aan de kunsten hare vormen moet schenken, de natuur in haren onuitputtelijken rijkdom, zich op praktische wijze doen gelden. Onuitputtelijk mogen wij zeggen, want met slechts de natuurvoortbrengselen, die zich als vanzelf voor het menschelijk oog onthullen, de sierlijke boomen en planten aan de oppervlakte, zelfs de rotsgevaarten en de hemelverschijnselen, en niet minder het dierenrijk, leveren de stof op het kunstgebied; ook in de lagere natuurgebieden ontwikkelt zich een rijkdom van vormen, die voor den waren kunstenaar een schat onthullen, waaraan hij naar welgevallen zijn vormen en denkbeelden kan ontleenen.

Wij wenschen de aandacht te vestigen op een werk, dat dezer dagen het licht ziet, en waarin vooral deze laatstbedoelde vormen worden dienstbaar gemaakt ten behoeve van de kunst in het algemeen en de kunstnijverheid in het bijzonder. Wij bedoelen een door den bekenden natuurvorscher Dr. Ernst Haeckl aangekondigd en aangevangen werk, getiteld: Kunstformen der Natur, dat in het „Bibliographisches Institut" te Leipzig en Weenen het licht ziet en waarvan voorloopig vijf afleveringen, platen met tekst, zullen verschijnen.

De bewerker stelt zich voor, de meer verborgen schoonheden der natuur voor een uitgebreiden kring van vrienden der kunst en der natuur toegankelijk te maken. Een onmetelijke schat van bevallige, verrukkelijke vormen ligt verborgen in die lagere streken van het organische leven, die eerst in de tweede helft der negentiende eeuw ons nader zijn bekend geworden. Maar 't meerendeel van de reeds voorhanden afbeeldingen dezer in hunne vormen zoo schoone

organismen ligt in kostbare, zeldzaam voorkomende en nauwelijks toegankelijke werken verscholen. Inmiddels is het de bedoeling van den bewerker geenszins zich er toe te bepalen om eene bloemlezing te verzamelen van zoodanige reeds aan het licht gebrachte vormen, maar hij geeft ook talrijke oorspronkelijke afbeeldingen, die door zijne kunstvaardige hand gedurende een aantal reistochten naar de natuur door hem zijn geteekend.

De moderne beeldende kunst en de moderne, zich krachtig weder ontwikkelende kunstnijverheid, de graphische kunstbeoefening zullen in deze met recht zoo geheeten „kunstvormen der natuur" eene rijke bron van nieuwe en schoone motieven vinden.

Het werk verschijnt van tijd tot tijd in afleveringen, elke bevattende tien platen met minstens tien vellen toelichtenden tekst. Iedere aflevering is afzonderlijk verkrijgbaar voor den geringen prijs van 5 Mark = 3 gulden. Voorloopig zullen vijf afleveringen met vijftig platen het licht zien en, wanneer die eerste reeks met voldoende belangstelling wordt ontvangen zal — na de verschijning van tien afleveringen met honderd platen — eene algemeene inleiding daaraan gratis worden toegevoegd, welke de systematische indeeling van de gezamenlijke vormengroepen zal behelzen, voorts een æsthetische bepaling van hare kunstbeteekenis, alsmede mededeelingen omtrent de voornaamste bronnen uit de hiertoe betrekkelijke litteratuur.

Welke rijkdom hier te verwachten is, kan reeds eenigermate worden nagegaan wanneer men de keurig uitgevoerde platen raadpleegt, welke worden aangetroffen in de vijfde of laatste uitgave van het met roem bekende Meyer's Konversations Lexicon. Ein Nachschlagewerk des allgemeinen Wissens, waarvan onlangs het negentiende deel verscheen en dat vooral op natuurkundig gebied schitterende bijdragen levert. Uit dien rijken schat vestigen wij zoo voor de hand de aandacht op de artikelen: „Mineralen und Gesteine", „Ornamentik", Pflanzenornamente" enz. Het wordt insgelijks door het „Bibliographisches Institut" uitgegeven.

T.

METSELSPECIËN.

In ons nummer van 26 Augustus hebben wij het een en ander over metselspeciën in het midden gebracht, hopende, dat dit den heer Van der Kloes aanleiding zou mogen geven op dit onderwerp door te gaan. Het debat beloofde belangwekkend te worden. Inmiddels is een der hoektorentjes der Delftsche Oude Kerk voltooid. Men herinnert zich, dat deze herstelling aan den scheeven toren de aanleiding was tot de vraag, welke metselspeciën het meest geschikt zijn.

Het laatste nummer van „De Ambachtsman" bevat nu weder een stukje over mortels. De heer Van der Kloes valt de directie der Publieke Werken te Groningen aan, omdat zij slappe cementmortels gebruikt. Hij gaat zelfs zóóver, aan die mortels de eigenaardigheden toe te kennen, welke door andere practici bij trasspecie werden opgemerkt.

Inderdaad, men kan wel zien, dat de heer Van der Kloes als technicus „in den Ruhestand getreten ist", zooals de Duitschers dit plegen te noemen. Van de nadeelen, aan het gebruik van tras in opgaand werk verbonden, weet hij niets meer, ja hij durft zelfs zeer sterke trasmortels voor dergelijk werk aan te bevelen!

Van argumenteeren is de heer Van der Kloes een vijand. Hij is blijkbaar er zoo van overtuigd, de wijsheid in pacht te hebben, dat hij het onnoodig oordeelt aan te geven, waarop zijn meening steunt. Zijn stokpaardje is, dat een specie niet te veel kalk moet bevatten. Is aan dien eisch voldaan, dan heeft hij verder niets aan te merken.

Ervaren practici zullen zich door de artikelen van „De Ambachtsman", zoo zij er kennis van nemen, met van de wijs laten brengen. Aankomende bouwkundigen zullen echter het geschrevene als een evangelie gelooven. En zoo kan veel kwaad worden gesticht.

Wij willen daarom de mortelquestie nog eens ernstig bespreken, deels in de hoop Achilles uit zijn tent te doen komen, maar vooral als waarschuwing voor het jonger geslacht.

Als in de wiskunde beginnen wij met een bewijs uit het ongerijmde. Nemen wij eens aan, dat de stelling des heeren Van der Kloes juist is, en dat de aanwezigheid van veel kalk in den mortel het uitslaan der muren, het uitvallen der voegen en het afbrijzelen der steenen ten gevolge heeft.

In de stad onzer inwoning wordt zeer veel op speculatie gebouwd. De ondernemers daarvan, hoezeer ook door de bouwpolitie op de vingers gekeken, zijn vrij in de keuze hunner materialen. Zelf als de „Woningwet" van kracht zal zijn, blijven zij die vrijheid behouden. In deze omtandigheden kiezen zij de goedkoopste materialen, en aan tras of Portland-cement in den mortel voor hun gevelmuren denken zij zelfs niet. De besten onder hen meenen zich bijzonder te onderscheiden, als zij hun specie flink kalkhoudend maken. De gevels worden vaak uit zeer zachten steen opgetrokken. Toch hebben wij op die gevels nooit uitslag gezien; van uitvallende voegen, zelfs na strenge vorst, hadden de bouwondernemers geen last, en, als de steenen afbrijzelden, of liever uitregenden, dan kwam dit, omdat zij uit klei bestonden, die ternauwernood iets van het ovenvuur had bemerkt.

In de wijken, waar deze speculatiewoningen verrijzen, laat het gemeentebestuur af en toe openbare gebouwen stichten. In den mortel wordt daar de tras niet gespaard, de steenen zijn aan strenge keur onderworpen en van nauwiettend toezicht kan men zeker zijn. En toch, de gevels der gebouwen slaan ieder voor- en najaar uit, de voegen raken los bij het minste vorstje, en zelfs de zeer harde klinkers van de trasramen vertoonen hier en daar na weinige jaren sporen van afbrijzeling.

Wanneer de heer Van der Kloes zich de moeite wil geven, de wijken eener zich uitbreidende stad te doorwandelen, dan kan hij zich van de waarheid onzer mededeelingen overtuigen. Het zal hem dan duidelijk worden, dat de oorzaak der genoemde gebreken niet in de kalk, maar in de tras te zoeken is.

Wanneer dit bewijs uit het ongerijmde nog niet voldoende mocht zijn, dan willen wij nog op andere wijze aantoonen, dat sterk kalkhoudende mortels, ofschoon zij om het langzame verhardingsproces geen aanbeveling verdienen, toch de hierboven opgesomde nadeelen niet kunnen veroorzaken.

Wij hebben in een onzer vorige nummers trachten duidelijk te maken waarom onze Nederlandsche gebakken steenen allen min of meer zwavelzuur bevatten. Dit zuur, met kalk in aanraking komende, geeft geen oplosbaar zout. Maar waar het magnesia ontmoet, verbindt het zich, en vormt zwavelzure magnesia, die zeer oplosbaar is en die dus, zoodra de muren wat gaan opdrogen, kristalliseert. De kracht, bij dit kristalliseeren ontwikkeld, maakt de voegen los en verbrijzelt de oppervlakte van de steenen.

De heer Van der Kloes heeft in tras slechts 0,30 pCt. magnesia kunnen vinden, maar andere onder-

zoekers van naam stelden het gemiddelde gehalte op het viervoud van dit percentage vast.

Vele technici hebben, door schade en schande wijs geworden, geen tras meer in hun opgaand werk gebruikt. Zij zijn overgegaan tot magere Portland-cement-mortels, die met een zeer geringe kalktoevoeging uitstekend verwerkt kunnen worden. En sedert zij deze mortels bezigen, hebben zij van geen enkel der opgenoemde gebreken meer last.

Is dit laatste feit den heer Van der Kloes onbekend? Wij zouden het haast gelooven. Onze tegelfabrieken, die tegenwoordig hun product nogal eens aan gevels zien toepassen, en die er hun eigen tegelzetters op na houden, laten allen hun tegels in cementmortel aanbrengen. Was trasmortel voor dit doel zoo geschikt, als de heer Van der Kloes ons wijs wil maken, dan zouden die fabrikanten hem zeker wel laten gebruiken.

De heer Van der Kloes kome nu eindelijk eens met zijn argumenten voor den dag! Groote woorden bezigde hij reeds te veel.

DE HEER VAN DER KLOES EN ZIJN STOKPAARDJE.

(Ingezonden.)

In het laatst verschenen nummer van het weekblad van het genootschap „A. et A." komen, in het technisch gedeelte, weder eenige kletspraatjes voor van den heer Van der Kloes, leeraar te Delft, over tras en het gebruik van Portland-cement. Een groot deel van die praatjes is gewijd aan de specie, welke hier in Groningen aan een waimuur en aan de gebouwen van het openbaar slachthuis is verwerkt.

Voor hen, die waarschijnlijk niet weten hoe het komt dat de heer Van der Kloes schijnbaar zoo maar kosteloos zooveel belang stelt in de specie, die hier verwerkt wordt, diene tot naricht, dat we hier een paar trasmoienaars hebben, die natuurlijk erg het land hebben, dat hoe langer hoe meer de tras door Portland-cement wordt vervangen en even natuurlijk alle pogingen in het werk steilen om het gebruik van cement te doen ontraden en daartoe geen middelen onbeproefd laten. Zulk een middel is alweer natuurlijk de heer Van der Kloes, die vooral voor niet-deskundigen haast een bovenmenschelijke kennis van metselspecie aan den dag legt.

Dat de heer Van der Kloes zich door Jan en alleman wil laten gebruiken om de tras weer als uitstekend materiaal te doen voorstellen, moet hij weten. Evenwel moet gezegd worden, dat ZEd. daardoor den schijn op zich laadt, dat door hem meer het belang der trasleveranciers dan de tras wordt bedoeld. Bovendien is het van algemeene bekendheid, dat de heer Van der Kloes zich voor zijn diensten behoorlijk laat betalen.

Voor het overige is het mij onverschillig, en zal het ook den overigen lezers, behalve de trasleveranciers, onverschillig zijn hoe de heer Van der Kloes over de hier gebruikte specie denkt. De wijze waarop en waarom hij zijne zienswijze doet kennen is mij echter niet onverschillig, en zal voor anderen ook geen onverschillige zaak zijn, wanneer men in aanmerking neemt, dat hij praatjes aan den man tracht te brengen, zonder behoorlijk geïnformeerd te zijn. Ik raad de lezers aan het gewauwel over tras en de schoolmeesterswijsheid van den heer v. d. Kloes in het vervolg aan hem, als bouwkundige, niet toerekenbaar te beschouwen en zijn ongevraagde raadgevingen, gelijk die, welke hij tot de directie der gemeentewerken te Groningen richt, als een zaak van belang aan te merken voor hem en de trasleveranciers. Het stokpaardje, dat de heer Van der Kloes berijdt, geeft hem geen recht zich met eens anders zaken te bemoeien. Tegenover den raad betreffende specie-proefnemingen, welke hij zoo welwillend aanbiedt, geef ik hem den raad te beproeven zich wat meer tot zijn schoolklasse te bepalen. Hij zal dan ontdekken dat de specie, welke hij moet verwerken, soms veel te droog is aangemaakt om een practische proef te kunnen doorstaan.

L. M. MOOLENAAR,
Adj.-directeur der gemeentewerken.

Groningen, October 1899.

PAPIERSTUC.

(*Ingezonden.*)

Onder de producten, welke in den laatsten tijd steeds meer worden aangewend en besproken, is het papier er wel een, dat de opmerkzaamheid verdient, omdat het voor zoovele doeleinden gebruikt wordt.

Men maakt tegenwoordig uit de dunne papierbladen niet alleen voorwerpen, die het karakter van het materiaal behouden, maar ook zulke, waarin men het papier, in zijne nabootsingen van hout, ijzer, steen, enz. niet kan terugvinden.

Amerika, met zijne reusachtige papierfabrieken, staat bovenaan wat de toepassing betreft; met succes maakt men daarvan papier: spoorraderen en badmantels, hoefbeslag en dakbedekking; maar ook Engeland vervaardigt papieren gasleidingsbuizen, die beter zijn dan de ijzeren en voorts heeft men in Europa reeds papieren vaten en flesschen.

De meeste dezer voorwerpen verkrijgt men door het papier, met andere stoffen vermengd, onder een zeer hoogen druk te persen; de massa die daardoor ontstaat, is zoo hard als metaal, en heeft vele eigenschappen, die haar daarboven doet verkiezen.

Op deze wijze werden ongeveer een vijftig jaar geleden in Engeland voorwerpen van papier gemaakt voor plafond-bekleeding, ter vervanging van de gewone pleister of stuc-ornementen. Een dusdanig product noemde men „stuc-paper". Aangemoedigd door het succes, kwamen er weldra meer fabrieken, en na korten tijd werd deze industrie naar het vasteland overgebracht.

Ook in ons land, waar dit artikel enkele jaren geleden bijna geheel onbekend was, heeft men daarin groote vorderingen gemaakt. Nu particulieren en bouwkundigen door ondervinding het nut van papier-stuc gaan inzien, wordt de toepassing meer algemeen; bij het bouwen of verbouwen van huizen wordt reeds veel papier-stuc gebruikt, omdat het de voorkeur verdient boven hout of pleister.

De ongevoeligheid voor warmte en vocht is mede een der groote voordeelen van dit materiaal; eenmaal daartegen bestand gemaakt, kan men er met succes de vochtigste muren mee bekleeden.

Voor gebouwen, die door de nabijheid van een spoorweg, door slappen grond, of door eene dunne balklaag, aan trillingen onderhevig zijn, is een papier-stuc plafond uitstekend geschikt, daar het niet scheurt, en alle trillingen medemaakt, zonder de minste verandering te ondergaan.

Bij het herstellen van oude plafonds, neme men alleen lijsten en middenstukken van papier-stuc, die aan het gestucadoorde plafond worden geschroefd, zonder dat zij gevaar loopen af te vallen.

Dat men in dezen tak van nijverheid in vormen en modellen met den tijd meegaat, bewijst wel de „Goudsche Papier-stucfabriek". Wij zagen daar eenige lijsten, friesversieringen en middenstukken, waarbij met de nieuwe kunstrichting rekening gehouden is en die iedere kamer tot sieraad zouden strekken.

De lambrizeeringen voldeden ons bijzonder goed, en het verwondert ons niet, dat deze fabriek met hare artikelen zulk een succes heeft, te meer daar alles in de verlangde kleuren wordt vervaardigd en de lambrizeeringen zóó geleverd worden, dat men ze slechts aan den wand behoeft te schroeven.

Behalve de artikelen welke uitsluitend tot het bouwvak behooren, legt de fabriek zich in den laatsten tijd ook toe op het volgens eene nieuwere vinding vervaardigen van artikelen tot het meubelvak behoorende; zoo zagen wij o. a. kapstokken in verschillende grootten en vormen, tafels, paraplu-bakken, papiermanden, enz.

Natuurlijk zijn aan deze fabriek uitstekende werkkrachten verbonden, zoowel voor het ontwerpen en modelleeren, als voor het decoreeren, daar steeds nieuwe modellen moeten worden ontworpen. Niet alleen ons land, maar zelfs Amerika, betrekt van deze fabriek verscheidene artikelen, die daar door vorm en kleur veel aftrek vinden.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Vergadering van Woensdag den 11 *October* 1899.

De heer Niermeijer, leeraar aan het gymnasium, trad als spreker op met het onderwerp „Hindoetempels en hedendaagsche huizen op Java" en leidde zijne voordracht in met het bespreken van eenige Bramaansche tempels op midden-Java. Deze tempels, op hooge bergen geplaats, waren gewijd aan verschillende goden en godinnen en hadden inwendig geene grootere ruimte dan 3 centiare voor het opstellen van het beeld van de godheid. Groote steenen trappen, zoogenaamde Boedha-trappen, leidden tot den tempel en zijn het bewijs dat daarheen pelgrimstochten gedaan werden.

Grootere tempels worden in de vlakten van Djokjokarta en Soerakarta aangetroffen. Een der grootste is de Kalasan-tempel met een twintig-hoekig grondvlak, waarin een groote middenen vier kleine kamers. Een der kleine kamers dient als voorportaal, terwijl de andere slechts van buiten zijn te bereiken. De bouwmeesters schenen de toog en het gewelf niet te kennen en de steenen werden eenvoudig in horizontale lagen overspringend op elkaar gelegd.

Nog een korte bespreking over eenige tempels uit de 12e en 13e eeuw op Oost-Java, waarna lichtbeelden der hedendaagsche huizen en tempels op Java, Sumatra, enz. tentoon gesteld en besproken werden.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

1096*ste vergadering van* 11 *October* 1899.

Na opening der Vergadering door den voorzitter, den heer K. de Bazel, had voorlezing plaats van de notulen en ingekomen stukken, onder welke zich bevond een schrijven van den heer Lauweriks, waarin deze verklaart zijn functie als bestuurslid en 2e secretaris, wegens gebrek aan tijd, te moeten nederleggen. Na een hartelijk woord van dank, uitgesproken door den voorzitter, voor de vele en langdurige werkzaamheden vervuld door den aftredenden titularis, werden de heeren F. L. Ludwig en H. C. Jorissen als lid geïnstalleerd en de heer H. van Buuren als lid aangenomen.

Hierna werd een voorstel behandeld om de vergaderingen voortaan om halfnegen te doen aanvangen; dit voorstel werd door een paar leden bestreden en bij hoofdelijke stemming verworpen.

Vervolgens werd het woord gegeven aan den heer J. A. van der Kloes, uit Delft. Als onderwerp had spreker gekozen de „IJzerindustrie".

Uitgaande van de grondstof het ijzererts, gaf spreker in duidelijke woorden weer hoe daaruit het ijzer bereid wordt in de verschillende verhoudingen ten opzichte van de koolstof. Hierna werden verschillende bewerkingen besproken als 't wellen, 't gieten, 't smeden, 't walsen, 't booren en ponsen, het trekken van draad enz., alles in verband met de nieuwste toepassingen. Voorts schetst spreker de ijzerindustrie in Westfalen en breekt een lans voor het fabriekswerk in tegenstelling met het handwerk. Een ruime collectie van ijzerwerken lichtte de woorden van den spreker toe.

Na afloop der lezing werd nog een debat gehouden, vooral in verband met het laatste gedeelte der lezing, waaraan door de heeren De Bazel, Van Boven, Cuypers en Van der Kloes werd deelgenomen.

Bij monde van den voorzitter, werd den heer Van der Kloes dank gebracht voor zijn belangrijke voordracht.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. In het lokaal van het schilderkundig Genootschap „Pulchri Studio" werd Zaterdag den 7n dezer maand de tentoonstelling geopend van de werken van wijlen den schilder Jacob Maris. De Voorzitter van het Bestuur, de heer H. W. Mesdag, bracht een welverdiend woord van dank aan hen, die het Bestuur in staat hadden gesteld deze uitgelezen verzameling bij elkander te brengen. Een honderdtal schilderijen geven een overzicht van dertig jaren arbeid des meesters en spreiden pracht en verscheidenheid tentoon door de veelzijdigheid van talent in die heerlijke landschappen, onvolprezen stadsgezichten, mooie busten en kranige figuren. Die collectie is inderdaad een monument van den meester.

En buiten die verzameling staat op een ezel, met een lauwerkrans aan den voet, een onafgewerkt doek, het laatste waaraan Maris gewerkt heeft.

— De kunstcollectie van Jacob Maris is onderhands aangekocht door den heer J. J. Biesing. *Het Vaderland* zegt daaromtrent het volgende:

„Het is een prachtige verzameling, waaronder behalve verscheidene zeer mooie schilderijen van Jacob Maris zelf, uit vroegeren en lateren tijd, eenige bijzondere stukken zijn van zijn broeder Thijs. Wij zagen o. a een doopplechtigheid, een vrouwefiguur en een werk van vroegeren datum, een marktafereel, bewonderenswaardig mooi van teekening en kleur. Verder is er ook zijn bekend „Meisje met een citroen".

De collectie bevat overigens stukken van Mesdag, Mancini en anderen."

AMSTERDAM. De vakafdeeling voor werktuig- en scheepsbouw van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs vergaderde Woensdag den 11n October in „Parkzicht". Na het doen van verschillende mededeelingen werd het jaarverslag uitgebracht, de ontworpen begrooting goedgekeurd en het lid A. J. Jookes tot redacteur benoemd.

Daarna hield de heer G. J. A. Steen eene uitvoerige en hoogst belangrijke voordracht over „Diepboringen naar steenkool, petroleum, enz., opgeluisterd en verduidelijkt door een menigte teekeningen, schetsen en modellen.

Na die voordracht, die met onverdeelde belangstelling werd aangehoord, bracht de president in warme bewoordingen den heer Steen den dank der leden over voor de vele moeite, die hij zich daarvoor heeft willen getroosten.

Ten slotte leidde de heer J. G. van Gendt J.Gzn. op zeer duidelijke en beknopte wijze het bezoek in aan de fabriek der Heineken's Bierbrouwerij-Mij., waarvoor hem door den president in welgekozen woorden dank werd gebracht.

Met veel belangstelling werd daarna een bezoek gebracht aan bovengenoemde brouwerij, waar de leden, in kleine groepen verdeeld, elk onder leiding van een der technische beambten, gelegenheid hadden alles nauwkeurig te bezichtigen. In een der lokalen, waar de leden na het bezoek te zamen kwamen, werd gelegenheid gegeven het fabrikaat te beoordeelen en werd nog eenige oogenblikken gezellig vertoefd.

— Volgens het *Nederl. Dagblad* is het torentje op het dak van de O.-Z kapel in den laatsten tijd al schever en schever gaan staan, zoodat een onderzoek noodzakelijk werd geacht. Het is nu gebleken, dat het gedeelte van het dak, waarop het torentje staat, geheel verweerd en verteerd is, zoodat men aanstonds maatregelen heeft moeten nemen om instorten te voorkomen.

Tusschen de rechtsgeleerde raadslieden der gemeente en der commissie tot het bestuur over de kerkgebouwen, goederen, fondsen en inkomsten der Nederlandsche Hervormde gemeente te Amsterdam worden onderhandelingen gevoerd, die de mogelijkheid eener minnelijke schikking niet uitsluiten. De stand dier onderhandelingen is van dezen aard, dat een proces minder waarschijnlijk is dan het zich heeft laten aanzien.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

benoemd tot architect 2e klasse, de ambtenaar op nonactiviteit E. Keasberry, laatst die betrekking bekleed hebbende; tot opzichter 3e klasse, de ambtenaar op nonactiviteit J. C. Swaab, laatst die betrekking bekleed hebbende;

geplaatst in de residentie Soerabaja, de benoemde architect 2e klasse E. Keasberry; bij de directie, de ter beschikking gestelde ambtenaar op nonactiviteit J. T. P. J. Straatman, laatst ingenieur 2e klasse, en tijdelijk, de benoemde opzichter 3e klasse J. C. Swaab;

toegevoegd aan den chef der 1e waterstaatsafdeeling in het belang der verbetering van het wegennet in de resid. Preanger Regentschappen de dienstd. ingenieur 3e kl. M. A. van Oort; aan den chef der 2e waterstaatsafdeeling, de adspirant-ingenieur E. A. Varkevisser; aan den chef der irrigatie-afdeeling Brantas, met Modjokerto als standplaats, de opzichter 1e klasse J. F. L. N. Fransz; aan den chef der irrigatie afdeeling Serang, met Rembang als standplaats, de opzichter 3e klasse C. Hollestelle.;

overgeplaatst van de resid. Preanger Regentschappen naar Bodjonegoro (res. Rembang) en ter beschikking gesteld van den chef der werken en opnemingen aan de Solo-rivier, de ingenieur 2e kl. W. Elenbaas; naar de resid. Cheribon de opzichter 3e kl. E. W. Bitterberg; van de residentie Cheribon naar de residentie Soerabaja, de opzichter 2e klasse J. D. Th. Brunet de Rochebrune;

ontslagen eervol uit zijne betrekking, de ingenieur 3e kl. bij de werken aan de Solo-rivier M. A. van Oort, wordende deze ambtenaar tijdelijk ter beschikking gesteld van den directeur der burgerlijke openbare werken;

gesteld ter beschikking van den chef der irrigatie-afd. Brantas, de benoemde opzichter 3e kl. G. A. A. Theuvenet.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is de civiel-ingenieur W. de Hoog, te Arkel, benoemd tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij de werken van het Noordzeekanaal en zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: A. J. Schouten, te Heusden, bij het maken van dienstwoningen bij de schutsluis te Andel, en H. Willemsen, te Amsterdam, bij den bouw van een ijsbreker ten behoeve van de ijsopruiming op de rivieren.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen is benoemd tot adjunct-ingenieur 1e klasse de heer G. H. Brandt, te Vlissingen, thans adjunct-ingenieur 2e klasse.

— Aan de ingenieurs P. T. L. Grinwis Plaat en A. L. Snouck Hurgronje is bij Gouvernementsbesluit admissie verleend als landmeter in de kolonie Suriname.

— Voor de betrekking van leeraar aan de Nutsteekenschool te Scheveningen werden aanbevolen de heeren P. Brittijn en J. van Essen, beiden opzichter bij de gemeentewerken te 's-Gravenhage, en de heer M. J. van Hemmen, opzichter van Delfland. Uit deze voordracht werd de heer J. van Essen benoemd.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter bij den polder 't Grootslag. Adres op zegel vóór 8 Nov. aan den voorzitter van den polder en burgemeester van Bovencarspel D. Kooiman. Jaarwedde ƒ 900 en vrije woning. Vereischten: grondige kennis van watermolens-constructie. Kennis van machinerieën strekt tot aanbeveling. (Gewijzigde oproeping.)

— Twee ervaren opzichters, bij het dagelijks toezicht op een waterstaatswerk, waarvan een ervaren in metselwerk en een in grond- en rijswerk. Adres, met opgaaf van vorige betrekking, gehuwd of ongehuwd, aan den ingenieur van den waterstaat te Brielle.

— **Teekenaar**, bekend met het machinewerk, ijzerconstructie enz. op een teekenbureau. Technische opleiding en kennis van vreemde talen is vereischte. Aanv. salaris *f* 50 à *f* 75 per maand. Adres, met opgaaf van leeftijd, werkkring enz., nº. 3153. Intern. Annoncebureau, Prinsengracht 693, Amsterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen, kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Associatie gezocht met een architect of architect-aannemer, of als deelgenoot in eenig bedrijf annex met het bouwvak, Adres lett. X. Bureau dezers. (*Zie advert. in dit no.*) (1)

— Wegens beëindiging der werkzaamheden zoekt een jongmensch, oud 22 jaar, tegen November of eerder plaatsing als opzichter-teekenaar. Adres nº. 67, Bureau dezes. (2)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING,
HEERENGRACHT 304, AMSTERDAM.

Bouwk. opz.-teek.,	leeftijd	51 j.,	geh.,	verl. salaris	*f*	90 p. m.
„ „ „	„	28 j.,	ongeh.	„ „	„	90 à 100
„ „ „	„	33 j.,	„	„ „	„	100
„ „ „	„	25 j.,	„	„ „	„	70 à 80
„ „ „	„	31 j.,	„	„ „	„	100 à 110
Chef-machinist	„	46 j.,	„	„ „	„	100

ARCHITECT.

Een JONGMENSCH, vele jaren op een 1e Bureau werkzaam geweest zijnde, en daarvoor ook groote werken zelfstandig uitgevoerd hebbende, wenscht zich te **associeeren** met een ARCHITECT of ARCHITECT-AANNEMER, of DEELGENOOT te worden in eenig bedrijf annex met het bouwvak. Kapitaal disponibel.

Brieven letter *X*, Bureau van dit Blad.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag den 17den October 1899***, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 790.

Het gedeeltelijk verven en het met dakpik bestrijken der perronoverkappingen op het station NIJMEGEN.

Begrooting *f* 11060.

De besteding geschiedt volgens § 24 van het bestek.

Het bestek ligt van den 7den October 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur D. MOLENAAR, te *Zutphen*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 0.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 11den October 1899 ten 10 ure voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

Utrecht, den 6den October 1899.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer.

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM**, Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *compleete Badinrichtingen*. — *Privaat-Inrichtingen*.— Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen*.— *Closets, Waschta'els, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

VAN RIJN & Co., **SPIEGEL- en VENSTERGLAS.**
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

AANBESTEDING.

Op ***Zaterdag 21 October***, des voormiddags te ***elf*** uur, zal door den architect J. WOLBERS namens zijn principaal te Haarlem worden **AANBESTEED** in *Café Neuf* van den heer MONTAGNE:

Het bouwen van een VILLA op een terrein gelegen in het buitenverblijf *Oosterhout* onder de gemeente HEEMSTEDE.

Aanwijs op het terrein *Woensdag 18 October*, des voormiddags te *tien* uur.

Bestek en teekeningen zijn te verkrijgen tegen betaling van **f 2** bij de boekdrukkers Firma RUIGROK en Zn., *Gedempte Oude Gracht*, te HAARLEM

Patenten

worden verschaft en verkocht door
H. & W. Pataky
Patentbureau
BERLIN NW., Luisenstr. 25.
opgericht 1882.
Reeds over **30 000**
de
Patenten aangevraagd.
Verkoopcontracten von patenten afgesloten tot een bedrag van ca. **2¾ mill. M.**
Inlichtingen & prosp. grat.

A. P. SCHOTEL Gzn.
DORDRECHT.
Stoommarmerzagerij Steenhouwerij.
Steen- en Marmerhandel.

AANBESTEDING.

HH. REGENTEN van het BURGERWEESHUIS te *VLISSINGEN*, zijn voorneme's op **DINSDAG 24 OCTOBER 1899,** des nam. 3 uur, in het Weeshuis a/d Korenmarkt te *Vlissingen*, in het ***openbaar aan te besteden:***

Het bouwen van een nieuw WEESHUIS voor 40 à 50 weezen aan de BADHUISSTRAAT.

Bestek en teekeningen zijn te verkrijgen tegen betaling van *f* 2 per stel bij den Gemeente Bouwmeester, bij wien tevens inlichtingen te verkrijgen zijn.

Aanwijzing Dinsdag 17 October 1899, des nam. 2 uur.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat 37,
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG Nº. 42 ZATERDAG, 21 October 1899

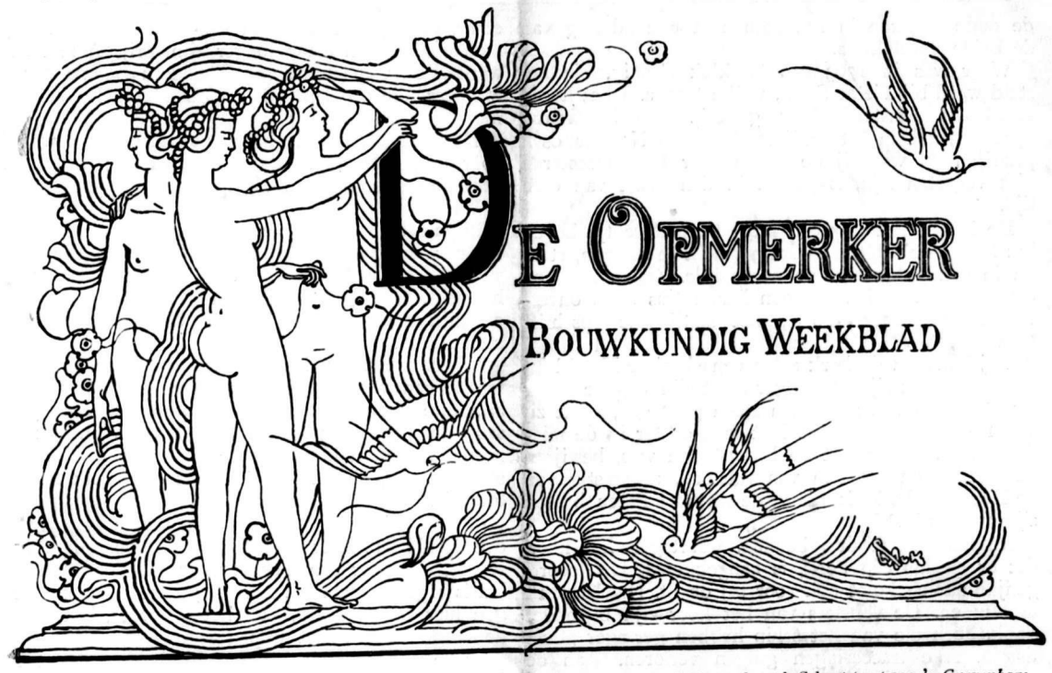

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

AAN DE VECHT.

Weesp is een stad, die over de geheele wereld genoemd wordt. Zij dankt dit voorrecht aan Van Houten's cacao, die wel niet meer zooals vroeger binnen haar wallen, maar dan toch in haar onmiddellijke nabijheid gemaakt wordt.

Wie haar wel eens voorbijgespoord is, kent haar schilderachtige ligging. De Vecht deelt haar in twee deelen, waarvan het noordelijke hoofdzakelijk uit groene wallen bestaat, en een klein eiland vormt, waarop slechts enkele huizen staan. De eigenlijke stad ligt aan de zuidzijde der rivier, tusschen hoog geboomte verscholen, waarboven de kerktoren geestig uitsteekt.

Nabij het station verrees een moderne wijk, maar overigens behield het stadje tamelijk wel zijn oud karakter, al deden een paar cacao-koningen daar weelderige villa's bouwen, die nu verlaten staan, omdat hun bezitters naar elders verhuisden.

Witte wipbruggen overspannen nog de wateren, die, sinds het Merwedekanaal gegraven werd, niet veel meer bevaren worden. Zelfs de Vecht, voorheen zulk een drukke waterweg, is stil geworden.

De wandelaar richt zijn schreden al ras naar het hart der stad, waar de eerwaardige St. Laurenskerk tusschen statige boomen haar grijze muren verheft. Vooral de toren spreekt van hoogen ouderdom. Met zijn lisenen en boogfriezen moet hij ongetwijfeld uit de 13e eeuw dagteekenen, toen de Romaansche stijl nog in deze landen algemeen was. De beide onderste verdiepingen bestaan uit reuzenmoppen, en zijn haast zonder openingen, want de ingang aan de westzijde zal niet vóór de 15e eeuw zijn gemaakt. De derde verdieping, uit tufsteen gebouwd, heeft vroeg-Gothisch geprofileerde spitsboogvensters. De vierde verdieping eindelijk is in de 18e eeuw van buiten opnieuw bemetseld, en heeft dus haar oorspronkelijk karakter verloren.

De bekroning van den toren is ongemeen van vorm; zij bestaat uit een achtkante spits met leien bekleed, en een open verdieping met de bekende peer daarop. Deze spits moet omstreeks 1560 gemaakt zijn, en toen voor een klokkenspel gediend hebben. Wie kans ziet in den toren te komen, zal daar nog één klok van dit 16e-eeuwsche werk vinden, Mattheus apostel genaamd en door Jan Moor in 1562 gegoten. Deze klok doet thans de halve uren hooren. De luidklok, in 1506 door Geert van Wou voor den toren gemaakt, waarschijnlijk in 1614 als zoodanig buiten dienst gesteld, wordt als uurklok gebruikt. Maria is haar naam; zij doet nog steeds ieder uur haar plicht en hoopt dat haar „geluit Goede bequame" zij, zooals op haar bovenrand te lezen staat. Toen de regeering van Weesp in 1614 bij Hendrik Wegewart te Kampen een luidklok bestelde, om „Maria" te vervangen, hebben de heeren den gieter waarschijnlijk het oude opschrift laten zien. En toen hij zijn werkstuk vormde „tot behoef der stede Weesp", plaatste hij in den rand ook „mijn geluit sy Godt bequaem", maar daar hij de klok niet mocht noemen naar een heilige, vervolgde hij „als men verkondicht sin heiligen naem" en voegde daar nog aan toe „so roepe ick geliick tsi arm ofte rick", zoodat alles rijmde.

Toen in 1674 een kleine luidklok noodig was, deed men die door Pierre Hemony te Amsterdam gieten. Als gewoonlijk koos Pierre een psalmvers voor zijn opschrift, en wel ditmaal het twaalfde vers van den negenden Psalm, in het Latijn.

Waarschijnlijk heeft de beroemde gieter Burgemeesteren er toen op gewezen, dat hun 16e-eeuwsch klokkenspel aan zuiverheid te wenschen overliet, want twee jaar later voorzag hij hen van een nieuw, dat hij reeds in 1671 voltooid had, en waarvoor hij

de oude klokken in ruil nam, met uitzondering van de beide uurklokken.

Weer was in 1763 een luidklok noodig, die besteld werd bij Pieter Seest, welke toen aan het hoofd stond der Amsterdamsche gieterij. Een langdradig opschrift, half in het Latijn, half in een Nederlandsch prulrijm, en waarbij de namen der burgemeesteren niet vergeten zijn, is geheel in den geest van dien tijd.

De kerk heeft nog een klein koepeltorentje boven het koor; de klok, die daarin placht te hangen, staat nu in een hokje aan de noordzijde. Zij draagt den naam van den kerkpatroon Laurentius „den onverwonnen martelaar", zooals het Latijnsche opschrift hem noemt.

Wij gaan nu de kerk zelve eens bezien. Het blijkt aanstonds, dat zij veel jonger moet zijn dan de toren. Grootendeels van gebakken steen gebouwd, heeft zij een 15-eeuwsch karakter. Dat men echter in de middeneeuwen zuinig met de bouwstoffen was, bewijzen de banden en blokken van tufsteen, afkomstig van de Romaansche kerk, die in de muren en steunbeeren zijn gemetseld.

De kerk heeft drie beuken, waartegen het koor, dat er slechts één bezit, is aangebouwd. Een soortgelijke aanleg komt ook voor bij de St. Nicolaaskerk te Muiden. De vensters van het koor zijn bijzonder slank, doch die van het schip hebben geringer afmetingen. Alle traceeringen gingen verloren. Aan de noordzijde van het koor bevindt zich een portaal van gebakken en gehouwen steen, met een ordonnantie naar de Toskaansche orde. Het werd, blijkens een opschrift, in 1673 aan het gebouw toegevoegd.

Het oorspronkelijk portaal ligt aan de zuidzijde, waar zich vermoedelijk ook de ingang der oude Romaansche kerk bevond. Het doet echter geen dienst meer, en zijn fijne laat-Gothische architectuur is bedorven, toen het als kosterswoning werd ingericht. In de voormalige sacristie, aan de zuidzijde van het koor, werd in de 18e eeuw een rijke Rococo-betimmering aangebracht, om haar als consistoriekamer te kunnen gebruiken.

Wij gaan nu de kerk binnen, die met hare slanke zuilen en sierlijke kapiteelen den indruk maakt van zooveel andere tempelgebouwen. De predikstoel is zonder kunstwaarde, maar op zijn klankbord zien wij nog de bekroning der vroegere, die een fraai werk uit het begin der 16e eeuw moet geweest zijn, en een waardig tegenhanger van het nog aanwezige koorhek. Dit prachtig werkstuk is van eikenhout, dat echter, onbegrijpelijk genoeg, ook in eikenhoutkleur is overgeverfd. Waar die verf heeft losgelaten ziet men nog, dat oorspronkelijk rood en blauw voor de beschildering gebruikt is geworden. De balusters zijn meesterwerken van geelgieterskunst. Van de vijf vakken is het middenste het breedste, terwijl het tweede en vierde de deuren bevatten, die toegang tot het koor geven. Het middenvak is het rijkst bewerkt. Daar bevindt zich in de as een smal gedeelte, dat thans door een blaker gevuld wordt. Dat daar St. Laurens met zijn rooster gestaan heeft, is niet onwaarschijnlijk. Nog op het oogenblik dient zijn beeltenis als windwijzer boven het koor. De vakken ter wederszijden van deze middenpartij zijn breeder; de rijke versieringen der benedenste vullingen gaan hier in voetstukken over, waarop voorheen wellicht de beelden van O. L. Vrouw en Johannes den Evangelist stonden, ter zijden van het crucifix, dat in het midden oprees.

Alleen in het koor vindt men nog oude meubelen. Merkwaardig is daar een tafel uit het begin der 16e eeuw, nog geheel Gothisch van constructie. Drie gestoelten, die een eeuw jonger zijn, prijken met snijwerk. Een wapenbord van Theodorus Alexander de Munster, die 20 September 1672 overleed, vond hier mede een plaats.

De zerken zijn, om haar opschriften, van waarde voor den liefhebber van geslachtkunde; bijzondere versieringen vertoonen zij niet.

Wij verlaten nu het gebouw, om ons naar het nabijgelegen raadhuis te begeven. Toen het stadsbestuur dit monument in het laatst der 18e eeuw stichtte, moet er welvaart te Weesp hebben geheerscht. Want wij weten geen werk uit dien tijd, zoo degelijk en zoo grootsch opgevat, althans voor een zóo kleine stad.

Reeds de naar het westen gekeerde voorgevel maakt een waardigen indruk. De middenpartij met zijn drie ingangen en sierlijk balkon, is door Dorische en Jonische pilasters verlevendigd. In het bekronend fronton houden twee grimmige leeuwen der stede wapen, en uit het dak rijst een slank koepeltorentje.

Treden wij binnen, dan komen wij in een groote, overwelfde hal. Hier bevindt zich de voormalige vierschaar, die door een Toskaansche kolonnade van de hal is afgescheiden. De keurig gesmeede hekken vragen hier de aandacht, ook het stucwerk, dat, tegen den achterwand, het wapen van Holland, omgeven door de zinnebeelden der Gerechtigheid, vertoont. De zoldering heeft als versiering het Alziend Oog, dat daar zeker gepast is aangebracht. Dat de overheid toen het gebouw gesticht werd, het zwaard niet tevergeefs droeg, bewijzen de doodshoofden in de friezen en de roode doornenroede der Gerechtigheid. Twee gevangenissen staan met de vierschaar in verbinding; zij zijn nog geheel in haar oorspronkelijken toestand. Verscheidene gevangenen hebben daar het oogenblik afgewacht, dat zij voor de in de vierschaar op een witmarmeren bank gezeten magistraten moesten verschijnen, om hun doodvonnis te vernemen.

Links bevindt zich de hoofdtrap, breed, met zware eikenhouten balusters en leuningen. Ook hier ontbreekt het niet aan stucversieringen. Op het bordes, tusschen pilasters, is een nis aangebracht, met beeldhouwwerk in marmer gevuld. De zinnebeelden van kunst en handel omgeven een opschriftbord, hetwelk vermeldt hoe „den 19den van Sprokkelmaand in 1772 de eerste steen van dit raadhuijs gelegd werd door Mr. Abraham d'Arrest, zoon van den Burgemeester Abraham d'Arrest, terwijl ook wordt medegedeeld, dat „de eerste vroedschapsvergadering in hetzelve gehouden is den 11den van Sprokkelmaand 1776". Men heeft dus juist vier jaar over het gebouw gewerkt. De naam des bouwmeesters wordt niet genoemd; misschien heeft Abraham van der Hart wel het ontwerp gemaakt, dat althans geheel in zijn geest is.

De trap leidt naar een ruime burgerzaal, die, naar het voorbeeld van „'s werelds achtste wonder", in geen later gebouwd raadhuis mocht worden gemist. De wanden prijken in stucwerk met Korinthische pilasters, festoenen en zinnebeelden. Boven de deur, die naar de oude schepenkamer leidt, zijn de attributen van Hercules aangebracht, om de macht der Gerechtigheid duidelijk te doen uitkomen. Maar dat die macht goed gebruikt moest worden, leerde het „audi et alteram partem" daarnaast.

Treden wij nu het vertrek binnen, na nog even den in kleurig marmer ingelegden vloer der burgerzaal bewonderd te hebben. Jonische pilasters in stucwerk zien wij langs de muren. Bijzonder fraai is de schouw van rood en wit marmer, in wier fries de zinnebeelden der Gerechtigheid zijn gebeiteld. Niet minder de aandacht waard is het geborduurde vuurscherm, vóór de schouw geplaatst.

Drie deuren zijn in den muur, over den schoorsteen, aangebracht. De middenste, die toegang geeft tot de gevangenissen, waarheen men langs een afzonderlijke trap afdaalt, is bekroond door de zinnebeelden van het halsrecht. In de fries staart een doodshoofd ons aan.

Boven de deuren terzijde zijn schilderijen geplaatst, die, voor 18e-eeuwsch werk, niet onverdienstelijk zijn. Het eerste verbeeldt het Goddelijk recht, door Mozes met de tafelen der wet en verschillende Oud-Testamentische figuren; op het tweede ziet men het wereldlijk recht voorgesteld door Justinianus met het Corpus Juris en figuren uit de Romeinsche oudheid.

De voormalige burgemeesterskamer heeft een fraaien schoorsteen, waarin men een schilderij, uit het vroegere raadhuis afkomstig, een plaats gaf. In 1650 werd dit stuk door den burgemeester G. J. Sybilla, die, als de regeeringsbeslommeringen hem daar den tijd toe lieten, ook het penseel hanteerde, voltooid. Herodias met het hoofd van Johannes den Dooper is het onderwerp. Ook de twee schilderijen boven de deuren, Abrahams offerande en Boaz, zijn wellicht van Sybilla, doch zeker uit de 17e eeuw.

Een eenvoudig notenhouten kabinet uit het begin der 18e eeuw, werd voor ons door den vriendelijken secretaris van Weesp ontsloten. Wij stonden verbaasd van de merkwaardigheden, die het bevatte, en die wij in de gelegenheid gesteld werden op ons gemak te bewonderen.

Een bronzen schenkkan, in den vorm van een ram, die door een monsterachtig dier in den nek wordt gebeten, is het oudste stuk. De kan is niet geheel gaaf, want de ram heeft een deel van zijn voorpooten en een zijner hoorns verloren. De wol is door naief gestyleerde krullen voorgesteld; tusschen de horens bevindt zich een beweegbare klep. De kan moet omstreeks 1200 vervaardigd zijn; zij was voor kerkelijk gebruik bestemd, wanneer de priester onder den dienst zich met het water, dat zij bevatte, de handen wiesch.

Het fraaiste voorwerp der verzameling is de verguld zilveren halsketen uit de 15e eeuw, die vroeger aan de handboogschutterij behoorde. Het sieraad bestaat uit zes afzonderlijke gedeelten, die door scharnieren verbonden zijn. Ieder deel is uit even fijn als kunstig gedreven bladwerk in laat-Gothischen stijl samengesteld. Onderaan hangt de papegaai, terwijl aan elk der zes gedeelten een zilveren schild is bevestigd. Een dier schilden heeft het blazoen van St. Joris, terwijl, behalve een ons onbekend wapen, op de andere huismerken voorkomen. Van het email is op deze schilden nog slechts hier en daar iets te zien. Merkwaardig is het zeker, dat ook een munt, in 1534 door de Wederdoopers „Tho Munster" geslagen, aan dezen keten hangt. Wat dit beduidt, begrijpen wij niet.

De zestiende eeuw is vertegenwoordigd door een zilveren vrouwesieraad, bestaande uit een gedreven en gegraveerde gesp, waaraan kettinkjes bevestigd zijn, die twee kokers, een schaar en een kussentje dragen. De kokers zijn met uitnemend fraai drijfwerk in den trant van ± 1540 versierd. Behalve acanthuslofwerk en mythologische voorstellingen zijn ook dansende boeren en vogels aangebracht.

Tot de 17e eeuw behooren een gedreven koperen schotel met het beeld van St. Joris, een doos met een goudschaal en gewichten, door „Guiliam de Neve in de Warmoesstraat 't Amsterdam" gemaakt in 1627, twee gedreven zilveren platen van het koorndragersgild, die op de lijkbaar der broeders werden gehecht, en een verguld-zilveren draagteeken met het wapen van Weesp en de St. Laurenskerk, benevens het devies: „hom soit qui mal y pense'. De platen van het koorndragersgild, waarop „den 12 Februarius 1648" staat, zijn geheel in de manier van Lutma en misschien wel van dien vermaarden drijver afkomstig.

Ook de 18e eeuw is vertegenwoordigd door den kalkbak, het schootsvel en de troffel, die de „Wel Ed. Heer Abraham d'Arrest" gebruikte, toen hij den eersten steen van het raadhuis legde. Dit zilverwerk heeft echter slechts weinig kunstwaarde.

De oude vroedschapskamer op de tweede verdieping heeft geen bestemming meer, en is in verwaarloosden staat. Toch heeft zij nog hare blank-eikenhouten betimmering en rood-trijpen behangsel. De schouw prijkt met het wapen van Weesp en een bloemvaas, benevens een wapenschild van Weesperkarspel. Behalve een 17e-eeuwsche eikenhouten tafel zijn ook nog een half dozijn stoelen uit de 18e eeuw aanwezig.

In de zaal hangt een groot regentenstuk, van 1652, dat zou verdienen hersteld te worden. Ook een kleiner regentenstuk en een tafereel van Christus met den cijnspenning zijn uit denzelfden tijd. Een 18e-eeuwsch stuk stelt het voormalig raadhuis voor.

Ook een andere zaal op deze verdieping, met een marmeren schoorsteenmantel en in eikenhout betimmerd, bevat een schilderij. Zij stelt Salomo's eerste gerecht voor. De schilder-burgemeester heeft haar geteekend „Gysbert J. Sybilla fecit 1635".

De wapenkamer bevat een aantal oude pieken, met het wapen der stad.

Aan de oostzijde, tegen het raadhuis aan, ligt het St. Bartholomeus-gasthuis. Het bestaat uit twee vleugels, met een binnenplaats daartusschen; van deze binnenplaats is een gedeelte bij het raadhuis aangetrokken. Wij zien daar een fraai beeld der gerechtigheid, eenigszins beschadigd en overgewit, terwijl zwaard en weegschaal zijn verdwenen. Daarbij staat de gevelsteen van het oude raadhuis, met der stede wapen versierd.

De noordelijke vleugel van het St. Bartholomeusgasthuis is de oudste. Hij is van gebakken en gehouwen steen opgetrokken. De topgevel, die vroeger aanwezig geweest moet zijn, is verdwenen. Toch bleven nog vier gevelsteenen bewaard, waardoor wij leeren, dat deze vleugel in 1612 gebouwd werd. Een fraai portiek van 1623 verdient de aandacht om de voorstelling van den heilige, naar wien de stichting genoemd is.

De zuidelijke vleugel, van 1630, is veel eenvoudiger, uitsluitend van gebakken steen. Op de binnenplaats vertoont hij een fronton met het wapen der stad.

Laten wij nu het gebouw binnengaan. De regentenkamer prijkt met een 17e-eeuwsche eikenhouten schouw, rustende op Dorische zuilen van kleurig marmer. Een in dit vertrek uitkomende kelderingang is met paneelwerk uit den tijd der stichting, 1612, betimmerd.

Een handelaar in oudheden kan hier zijn gading vinden, want behalve twee oude kasten en andere meubelen, Chineesch porselein en oud Delftsch bevat het vertrek ook verscheidene schilderijen. Sommigen daarvan werden in den loop der tijden zóó donker, dat wij nauwelijks herkennen kunnen, wat zij voorstellen. Hiertoe behooren een tafereel met Adam en Eva, een met Salomo's eerste gerecht en een stilleven.

Beter bewaard is een 17e-eeuwsch landschap en een groote schilderij, de werken van barmhartigheid verbeeldend en gemerkt: „Ghysbert J. Sybilla fecit 1647".

Hier en daar zijn in de andere vertrekken nog oude meubelen, een klok, Delftsch aardewerk enz., opgesteld.

Wie Weesp doorwandelt, zal verscheidene oude gevels en fragmenten aantreffen. Maar zij deden ons niet naar het schetsboek grijpen, al waren zij uit een oudheidkundig oogpunt van belang.

Wij gingen de poort uit, en wandelden langs den oostelijken oever der Vecht naar Nederhorst den Berg. Het landschap is hier schoon; de kronkelende rivier stroomt langzaam tusschen molens, boerderijen en geboomte, dat reeds zijn veelkleurige herfsttooi heeft De weg leidt langs een fort, dat tamelijk slecht onderhouden schijnt te worden, en van verouderde samenstelling is. Toch wordt het nog voor de verdediging gebruikt.

Aan de overzijde zien wij een nieuwe villa, die door rijkdom van aanleg poogt te vergoeden, wat den stichters aan smaak ontbrak. Het torentje van Vreeland steekt uit de boomen en weldra gaan wij links om, waar de rivier zich in twee armen scheidt.

In de verte trekt een moderne Katholieke kerk onze aandacht. Daarbij ligt een brug, die wij overgaan, om in het dorp te komen, dat wij bezoeken willen en dat zijn naam Nederhorst-den-Berg draagt naar den heuvel, waarop de Hervormde kerk gebouwd is. Die kerk, sinds een jaar of wat gerestaureerd, is zeer merkwaardig. Geheel van tufsteen opgetrokken, is zij grootendeels Romaansch. Haar schip vertoont den stijl der 12e eeuw, haar koor is uit den eersten tijd der Gothiek. De latere middeneeuwen hebben aan het schip een noordelijken zijbeuk toegevoegd.

Het koor eindigt in een halven tienhoek en bezit geen trans; het is iets hooger dan het schip. De muur, die het aan de westzijde afsluit, wordt bekroond door twee maskers, die, naar men wil, den H. Willebrordus zouden voorstellen, doch die eer aan den Romeinschen Janus doen denken. Deze bekroning moet uit de latere middeneeuwen afkomstig zijn.

De voormalige sacristie ligt aan de noordzijde van het koor, en is een voortzetting van den daar aanwezigen zijbeuk. Maar het is duidelijk te zien, dat de sacristie vroeger op zichzelf heeft gestaan.

Aan de zuidzijde van het schip is een portaal aanwezig, dat van den aanvang af als ingang der kerk gediend heeft. Slechts het bovendeel is in de latere middeneeuwen eenigszins veranderd; toen werd ook de deuromlijsting gemaakt.

De toren, aan de westzijde, is met lisenen en boogfriezen, benevens zeer eigenaardig Romaansch lijstwerk, versierd. De toreningang is van lateren tijd. De galmgaten worden door korte zuiltjes met teerlingkapiteelen in tweeën verdeeld.

De vensters der kerk zijn zeer verschillend van vorm. Die aan de zuidzijde, geheel Romaansch, hebben slechts kleine afmetingen; die aan de noordzijde, uit de latere middeneeuwen, hebben geen traceeringen meer, ofschoon zij daar wel op aangelegd schijnen. Die van het koor zijn lang en smal en wijzen op de 13e eeuw als den tijd van haar ontstaan.

Opmerking verdienen de boogfriezen en lijstwerken aan den zuidelijken gevel, die met hunne zigzaglijnen en rozetten het karakter der 12e eeuw vertoonen. Wij meenen te mogen veronderstellen, dat kerk en toren uit dien tijd dagteekenen, en dat het koor in de 13e eeuw ter vervanging van het oorspronkelijke is aangebracht, terwijl de noorderzijbeuk omstreeks 1500 zal zijn toegevoegd. Dat het Romaansche lijstwerk ook om 't koor loopt, is wellicht een gevolg der restauratie.

Er is al heel wat geschreven over den ingang, die aan de noordzijde toegang geeft tot het gebouw. Van Lennep en Ter Gouw zeggen er van: „Op een steen boven de deur der kerk te Nederhorst-den-Berg staat een Latijnsche inscriptie, die minstens vijf, mogelijk wel zeshonderd jaar oud is, en dus in een letterschrift, dat de meesten onzer tijdgenooten niet meer lezen kunnen. Wij zullen het dan ook met uitteekenen en liever eenvoudig zeggen dat er te lezen staat:

Qui petit hanc aulam petat Elburgam
fore salvam et per eam nullus intret n...

Uit! Juist toen de steenhouwer die n gezet had, sloeg de klok; het was het schaftuur — hij lei hamer en beitel neer, ging heen en is tot heden toe nog niet teruggekeerd, om de rest er bij te zetten."

Dan geven de schrijvers de verschillende gissingen, die gemaakt zijn omtrent de beteekenis van dit opschrift, en vervolgen: „Toen de steenhouwer heengegaan was om te schaften, kwam er een geleerde monnik te Nederhorst-den-Berg aan, die terstond het nieuwe opschrift las, maar ook even spoedig de opmerking maakte, dat in den tweeden regel tegen de prosodie gezondigd was. En toen wilde de maker van 't gedicht, uit baloorigheid, of de pastoor, die misschien zelf de maker was, de rest met geplaatst hebben en liet den steenhouwer zeggen, dat hij niet terug behoefde te komen."

Deze gissing berust echter op niets. Zij is een proeve van geestig vernuft, zooals Van Lennep dat bezat. De vertaling der woorden is: „Wie gaat naar dezen voorhof, bidde dat Elburga mag behouden worden, en door dezen ga niemand binnen, die niet...".

Van Lennep dwaalde, toen hij sprak van één steen. Het opschrift staat op twee steenen, die den linkschen stijl en den bovemdrempel van den ingang vormen. Daar de zijbeukmuur omstreeks 1500 gemaakt is, en wel van de tufsteen, die van den vroegeren noordermuur van het schip afkomstig was, zoo is de deuromlijsting daar toen pas geplaatst. Het verdient de aandacht, dat de deuromlijsting van het zuiderportaal, dat van den aanvang af den ingang der kerk vormde, omstreeks 1500 vernieuwd is. Het mag zeer waarschijnlijk worden geacht, dat toen de oude omlijsting in den noordermuur werd aangebracht. Want neemt men de plaatsing in het portaal aan, dan is ook het woord „voorhof" verklaard. Het kraal van de omlijsting is als een koord gedraaid.

Het eerste dorp bij Nijmegen op Duitsch gebied is Zyfflick. Men ziet 't leggen, als men den Duivelsberg bij Berg-en-Dal beklimt. De Romaansche torendeur aldaar heeft een soortgelijke omlijsting. Het opschrift neemt echter in dit geval alleen den bovendrempel in en luidt:

Vita, salus, requies datur hic. Pulsate fideles.

De vertaling is: „Leven, heil, rust wordt hier gegeven. Klopt aan, geloovigen!"

De ontbrekende woorden te Nederhorst-den-Berg hebben al tot heel wat gissingen geleid. De beste is wel die van den heer Graaf „nisi pro ipsa veniam roget", d. i.: „die niet vergiffenis voor haar vraagt".

Wie Elburga was, werd tot dusverre niet opgehelderd.

Treedt men de kerk binnen, dan blijkt het, dat alleen het schip nog maar voor de godsdienstoefeningen gebruikt wordt en door een houten schot van het koor gescheiden is. De zuilen tusschen de beuken met hare achtkante voeten, vertoonen als kapiteelen engelkoppen, leeuwenkoppen, ossenkoppen en adelaars. Een toespeling op de evangelisten mag dus worden aangenomen. De predikstoel, het doophek, vier gestoelten, het koorhek, enz. zijn naar den 17en-eeuwschen smaak versierd. Het koorhek heeft ook nog enkele 16e-eeuwsche gedeelten. De wapenborden van „den Hoog Edel Welgeb. Gestr. Heer Gerard van Reede, heer van Nederhorst, Vreeland, Overmeer, Horstweerd etc., Geëligeerde Raad ter vergaderinge van de Edel Mogende Heeren Staten 's Lands van Utrecht ende derselver ordinaris Gedeputeerde" en van zijn „Douairière Agnes van Utenhove" hangen in het koor. De eerste stierf 11 September 1670, de tweede 26 Mei 1692. Ook bezit de kerk eenig fraai koperwerk, dat in 1676, misschien door de genoemde dame, geschonken werd.

Als men den heuvel, waarop de kerk gebouwd is, aan de zuidzijde afdaalt, ziet men een tommerrijke buitenplaats voor zich. Midden in het groen ligt het aloude kasteel Nederhorst, dat nog wel zijn middeneeuwschen aanleg met vier hoektorens bewaard heeft, doch in de achttiende eeuw geheel en al verbouwd werd. Aan de hoektorens zijn nog enkele 17e-eeuwsche details zichtbaar. De gracht, die het gebouw omgeeft, is aan de oostzijde overbrugd.

Voor het huis loopt een breede oprijlaan op de Nieuwe Vecht aan. Hier staan rijkgesmeede hekken in den trant van het begin der 18e eeuw, die u herinneren aan den tijd, toen de karossen hier statig voorreden, en de gebeeldhouwde boeiers hier aanlegden, en heeren met allongepruiken vol hoofschen zwier dames met hoepelrokken bij het uitstappen behulpzaam waren.

Toen had de Vecht haar glanstijdperk. Nu is zij een stille stroom, die haast geen scheepvaart meer kent.

TECHNISCH ONDERWIJS.

In zijn laatste schrijven verzekert de heer Jager, dat het zijn doel niet is de ambachtsscholen te benadeelen.

ZEds. opvatting over het ambachtsonderwijs is echter geheel in strijd met de zienswijze van hen, die daaraan tot heden hunne beste krachten hebben ten beste gegeven.

De meening, door den heer Jager geopperd, dat de jongens het onderwijs aan de burgerdagschool kunnen genieten zonder bezwaar voor het vakonderwijs aan de ambachtsscholen, is natuurlijk beslist onmogelijk.

Elk nieuw leervak vraagt tijd; wil men hen dus het onderwijs laten volgen aan eene burgerschool, dan kan dit niet anders dan tot schade zijn van het vakonderwijs aan de ambachtsschool.

Hoe de heer Jager ertoe komt de invoering van slöjd — dat is dus van knutselwerk — aan de ambachtsscholen aan te bevelen, begrijp ik niet; het is echter teekenend voor zijne opvatting omtrent vakonderwijs aan den aanstaanden werkman. Het is juist gedurende de laatste 25 jaren aan onze ambachtsscholen het ernstig streven geweest, alle knutselwerk buiten te sluiten, de oefeningstukken te maken op de ware grootte en het onderwijs zooveel mogelijk in te richten naar de eischen der practijk.

Op sommige ambachtsscholen wordt het slöjdonderwijs gedurende de schafturen beoefend door jongens, die geen gelegenheid hebben naar huis te gaan, maar het wordt dan meer beschouwt als amusement dan als leerzaam bedrijf.

De ambachtsscholen mogen hun leerplan niet verder uitbreiden dan strikt noodzakelijk is. Leervakken, waarvan de leerling in de practijk geen voordeel heeft, worden buitengesloten.

Met hen, die niet tevreden zijn met bekwaam werkman te worden, maar hooger op willen, mogen de ambachtsscholen geen rekening houden; immers zij zouden hun doel voorbijstreven.

In het vuur zijner verdediging vergeet de heer Jager zich een weinig, waar hij tracht het burgerdagschoolonderwijs voor den a. s. werkman te verdedigen, en schrijft:

„Men moet zelf al heel weinig ontwikkel zijn om de noodzakelijkheid niet te erkennen van wat meer natuur- en scheikunde, aardrijkskunde, geschiedenis en staathuishoudkunde voor ambachtsleerlingen."

Ik ben overtuigd, dat besturen en directeuren van ambachtsscholen zich dit schrijven niet zullen aantrekken, maar toch dient den heer Jager gewezen te worden op de ongepaste woorden in dien zin.

Tot heden hebben besturen en directeuren zich niet verantwoord geacht bovengemelde wetenschappen te doen onderwijzen ten koste van de eigenlijke vakontwikkeling.

De avondteekenscholen voor handwerkslieden zijn in hoofdzaak bestemd voor hen, die niet in staat zijn eene ambachtsschool te bezoeken, en voor hen vooral moet alles, wat niet direct hun vak raakt, ter zijde worden gesteld, om zooveel mogelijk de geringe, voor het onderwijs beschikbare tijd te benutten voor de opleiding in hun vak, en niemand zal toch beweren, dat de wetenschappen, hierboven genoemd, voor een bekwaam timmerman, meubelmaker, schilder, smid enz., onmisbaar zijn.

Verder acht de heer Jager 't hervormen onzer ambachtsscholen een dringende eisch des tijds.

Hervormen in den geest als door den heer Jager wordt aanbevolen acht ik verwerpelijk, maar naar verbetering van het ambachtsonderwijs wordt nog voortdurend gestreefd.

Waar de heer Jager sprak over de hooge tractementen van directeuren aan ambachtsscholen, rekent ZEd. er nu bij het directeurschap aan eene avondschool. ZEd. erkent dus zijne onjuiste opgave. Wij zullen op deze geldquestie niet verder ingaan, maar er alleen op wijzen dat, in verhouding tot het aantal diensturen, een directeur aan eene ambachtsschool eer lager dan hooger gesalarieerd is dan het hoofd eener lagere school.

Gaarne zal ik — als de gelegenheid zich voordoet — van de vriendelijke uitnoodiging van den heer Jager, om van zijn hulpbronnen kennis te nemen, gebruik maken, alhoewel ik het van meer nut acht op de vakscholen voor den a. s. werkman in het buitenland, den leergang en de opvatting van het werk der leerlingen te beoordeelen. Eerst uit deze nadere kennismaking kan worden opgemaakt of er voor ons iets goeds te leeren valt. Ik herhaal echter, wat reeds in mijn vorig schrijven is vermeld, nl. dat ik tot heden geen hoogen dunk gekregen heb van de opvatting van het vakonderwijs bij onze oostelijke naburen.

In het volgend deel van het schrijven begaat de heer Jager een buitensporigheid, door de vrees uit te spreken, dat door den Bond van directeuren van ambachtsscholen bij het uitbrengen van een rapport geknoeid zal worden. De waarde van deze uitdrukking aan het adres dezer heeren wil ik niet qualificeeren,

maar laat haar gaarne voor rekening van den heer Jager.

Bij het bespreken der voorstellen tot wijziging der teekenacten M. O. verzekert ZEd., dat in de vergadering van bovengenoemden Bond besloten is een adres te richten aan de hooge regeering, waarin adhesie betuigd wordt met de voorgestelde wijzigingen.

Van wie heeft de heer Jager zijn inlichtingen, dat ZEd. in zijn schrijven zoo beslist van „adhesie betuigen" kan spreken?

Voor zoover ik de toestanden kan overzien, durf ik met vrij groote zekerheid beweren, dat er van een adhesie-betuiging geen sprake kan zijn; maar wij moeten ons oordeel opschorten tot het adres is gepubliceerd.

Hiermede meen ik het laatste schrijven van den heer Jager te hebben beantwoord. Ik zal op dit onderwerp niet nader terugkomen, maar laat verder de beoordeeling van de ontvouwde inzichten, en de waarde van een eventueel volgend schrijven van den heer Jager, gaarne over aan de lezers van dit blad.

Amsterdam, Oct. '99. v. H.

PRIJSVRAGEN

PROGRAMMA VAN DE EERE-PRIJSVRAAG,

uitgeschreven door het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam.

Bij de viering van zijn negende Lustrum schrijft het genootschap een prijsvraag uit voor het ontwerp van een Academiegebouw voor schoone kunsten, School voor voortgezet en hooger onderwijs in de Bouwkunst, de Beeldhouwkunst, de Schilderkunst en eenige reproduceerende kunsten Van de leerlingen die deze school bezoeken wordt verondersteld, dat zij de beginselen der practische en theoretische ontwikkeling reeds hebben doorgemaakt, tevens is verondersteld een leerprogramma, dat de gelegenheid biedt voor het voortzetten der practische oefeningen; hetzij dat geschiedt door de gevorderde leerlingen niet aan een onafgebroken dagelijkschen leergang te binden, hetzij die practische werkzaamheden worden verricht in de ateliers der leeraren die aan de school verbonden zijn.

Er wordt verondersteld, het gebouw te stichten in de nabijheid van de musea, wier verzamelingen bij het onderwijs benut kunnen worden, nl. op een deel der museumterreinen te Amsterdam.

De inrichting moet bevatten:

I. voor algemeen gebruik:

a. woning voor den concierge, bevattend keuken, woonkamer, drie slaapkamers en verdere gemakken;

b. voor centrale verwarming en verlichting, een afzonderlijk gebouwtje, waarvan de vloer 3 M. beneden het laagst te verwarmen vertrek moet gelegen zijn; voor de verwarming is noodig pl. m. 40 M²., voor de verlichting pl. m. 30 M², hierbij tevens een woning voor den machinist, ingericht evenals die voor den concierge;

c. bergplaatsen voor pakkisten enz., ruimten geschikt voor in- en uitpakking en verzending, reserveruimten;

d. lokaal voor het maken van afgietsels; liefst met boven- of ruim zijlicht. De onder c en d genoemde lokalen kunnen onder den beganen grond gelegen zijn, dat onder d moet gelegen zijn in de nabijheid van de studielokalen der beeldhouwers;

e. portiersloge;

f. 2 spreekkamers;

g. bureau voor den Directeur;

h. zaal voor publieke en besloten voordrachten; tevens geschikt voor het houden van tentoonstellingen, minstens 200 M². groot;

i. bibliotheek, minstens 100 M².;

j. pleistergalerij waarin beelden, afgietsels van kunstwerken, enz. kunnen worden geëxposeerd, liefst bovenlicht en zeer ruim;

k. kleine expositiezaal voor schilderijen, in de nabijheid daarvan een magazijn voor schilderijen en een lokaal voor het verrichten van verschillende werkzaamheden;

m. twaalf vertrekken, die afwisselend voor verschillende doeleinden kunnen worden gebezigd, als tijdelijke ateliers, loges, enz. minimum ruimte 16 M²., het is wenschelijk eenige dezer vertrekken grooter en met gelegenheid voor bovenlicht in te richten; zeven dezer ve trekken moeten wat ruimte en verlichting betreft geheel aan elkaar gelijk zijn;

n. een theoriezaal voor proportie en ontleedkunde, pl. m. 50 M².;

o. een theoriezaal voor projectie, perspectief enz., pl. m. 50 M².;

p. een theoriezaal voor kunstgeschiedenis, esthetica, pl. m. 50 M².;

q. een theoriezaal voor bouwconstructie in verband met statica, ontwerpen, inrichten van gebouwen enz., pl. m. 50 M²;

r. trappen, garderobes, gemakken in alle afdeelingen, als closets, toiletten en alles wat tot een goede inrichting behoort:

s. In de genoemde en nog volgende lokalen, behalve de kelders, moeten de verwarmingsinrichtingen worden aangegeven.

II. Afdeeling Bouwkunst.

a. een lokaal voor het teekenen van onderdeelen en het uitwerken der plannen van eenvoudige bouwwerken, pl. m. 70 M².;

b een lokaal voor het ontwerpen van versierende onderdeelen, pl. m. 70 M²;

c. een lokaal voor het teekenen van ontwerpen van bouwwerken, pl. m. 70 M².

In ieder dezer lokalen moeten kasten aanwezig zijn voor boeken en plaatwerken, benevens aan- en afvoer van water;

d. een vertrek als verzameling van bouwkundige modellen enz.;

e. een vertrek als bergplaats voor hulpmateriaal bij het teekenen,

f. drie kamers en drie ateliers voor leeraren;

g. een kamer voor assistenten;

h. een knechtskamertje

III. Afdeeling Beeldhouwkunst.

a. twee lokalen voor boetseeren naar afgietsels, pl. m. 70 M².;

b. „ „ „ „ „ het leven idem.;

c. werkplaats voor het bewerken van steen idem.;

d. „ „ „ „ „ hout, pl. m. 40 M².;

e. lokaaltje als bergplaats voor hulpmateriaal; niet te klein;

f. kleedkamer voor modellen, in aansluiting met de lokalen voor studie naar het leven;

g. twee kamers met twee ateliers voor leeraren;

h. een kamer voor assistenten;

i. een knechtskamertje;

j. een kelder voor het bewaren van boetseerklei.

IV. Afdeeling Schilderkunst.

a. twee lokalen voor het teekenen naar afgietsels, pl. m. 70 M².;

b. twee lokalen voor het teekenen naar het leven, pl. m. 70 M².;

c. vier lokalen voor het schilderen naar het leven, pl. m. 70 M².;

d. een laboratorium voor de kennis der schildersverven.

e. een vertrek als bergplaats voor hulpmateriaal;

f. kleedkamertjes voor modellen, in verband met de teeken- en schilderlokalen;

g. drie kamers en drie ateliers voor leeraren;

h. een kamer voor assistenten;

i. een knechtskamertje.

V. Afdeeling Grafische kunsten,

a. een lokaal voor het graveeren en etsen in metaal;

b. een lokaal voor het teekenen op steen;

c. een lokaal voor het snijden in hout;

deze drie afdeelingen kunnen ook in een groot gesepareerd lokaal te zamen worden gebracht;

d. een lokaal voor drukkerij;

e twee kamers voor leeraren;

f. een kamer voor assistenten.

Deze lokalen kunnen naar het oordeel van den ontwerper over twee of meer verdiepingen worden verdeeld.

Gevraagd worden de navolgende teekeningen:

1e. een situatie van het geheele terrein op schaal 1 à 500;

2e. de plattegronden van alle verdiepingen op schaal 1 à 500;

3e. een voornaam gedeelte op schaal 1 à 50;

4e. de verschillende gevels en minstens twee doorsneden op schaal 1 à 200;

5e een voornaam gedeelte van een der gevels of doorsneden op schaal 1 à 50;

6e. een versierd detail van het uit- of inwendige op schaal 1 à 20 of 1 à 10.

Zij moeten op wit papier worden uitgevoerd binnen een rand van 0,35 × 0.50, 0,50 × 0.70 of 0.70 × 0.98 M.; de behandeling der teekening wordt vrijgelaten;

de namen der verschillende lokalen moeten in de plannen worden ingeschreven.

Als eerste prijs wordt uitgeloofd een som van driehonderd gulden, als tweede een som van honderdvijftig gulden, beiden met het diploma van het genootschap.

De medewerking aan deze prijsvraag is opengesteld voor alle Nederlandsche bouwkundigen.

Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvraag moeten vrachtvrij bezorgd zijn voor of op den 1n Augustus 1900 des namiddags te vier uur, aan het adres van den 1n secretaris van het Genootschap, American-Hotel te Amsterdam.

Alle stukken en teekeningen moeten in den bovenhoek aan de rechterhand voorzien zijn:

1e. van het motto waaronder het ontwerp is ingezonden;

2e. van een nauwkeurige opgaaf van het jaartal, den datum van inzending, van het nummer en de soort der prijsvraag;

zij moeten vergezeld gaan van een gesloten naambrief en een correspondentie-adres om zoo noodig met den ontwerper in briefwisseling te kunnen treden.

De naam van den vervaardiger mag op de teekeningen niet voorkomen, noch op eenigerlei wijze voor de uitspraak der jury aan dezen bekend gemaakt worden, het schrift op de teekeningen mag niet van zijne hand zijn.

Wanneer aan de bovenstaande bepalingen niet is voldaan blijven zulke onderwerpen buiten beoordeeling.

Indien een rekenkundig of meetkundig verhoudingsstelsel is toegepast is het wenschelijk dat stelsel aan te geven.

De ingezonden werken worden beoordeeld door een jury, bestaande uit de heeren: Aug. Allebé, H. P. Berlage, Dr. P. J. H. Cuypers, A. le Comte en A. Salm GBzn.

De jury heeft het recht om ingeval geene bekroning kan worden toegekend de beschikbare gelden geheel of gedeeltelijk te verdeelen tusschen die ontwerpen, welke volgens haar oordeel recht op belooning hebben.

Alle ontwerpen blijven het eigendom der vervaardigers; de bekroonde ontwerpen moeten echter, op de voorwaarden in de genootschapsstatuten bepaald, beschikbaar gesteld worden voor reproductie in een der genootschapsuitgaven.

De uitslag der beoordeeling zal terstond na de uitspraak der jury worden bekend gemaakt.

De ingekomen ontwerpen zullen, voor zoover de gelegenheid dat toelaat, worden tentoongesteld op de kunsttentoonstelling door het genootschap te houden in 1900. Zij zullen, nadat deze en die van de zustervereenigingen, waarmede daaromtrent overeenkomsten bestaan, zijn afgeloopen, aan de correspondentie-adressen worden ternggezonden.

Het Bestuur van Architectura et Amicitia,

Voorzitter:	Secretaris:
K. DE BAZEL.	J. P. D. LOKHOF.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING 'S-GRAVENHAGE.

Vergadering van Vrijdag 20 *Oct.* 1899.

Wegens ongesteldheid van den heer Mutters, werd de vergadering door den waarnemenden Voorzitter geopend. Na lezing en goedkeuring der notulen werd de heer A. W. Weissman, architect te Bussum, uitgenoodigd de spreekbeurt over „Nieuwe kunst" te vervullen.

De spreker begon met het geven van een overzicht onzer bouwkunst van 1875 af. Daaruit bleek een toepassen van de historische stijlen, waarbij telkens naar grooter rijkdom gestreefd werd; die rijkdom bereikte haar toppunt tusschen 1891 en 1893, en werd vergeleken bij vastenavondpret De Aschdag volgde, toen de heer Berlage in November 1893 in een lezing te Rotterdam de grootste eenvoud van vormen aanbeval, ook met het oog op de komende democratie. Van dien tijd af dagteekent bij ons de nieuwe richting.

Vervolgens werd nagegaan, hoe zij ontstaan is. Reeds Ruskin wees, omstreeks 1850, op de noodzakelijkheid eener nieuwe kunst, die hij zich dacht als voortzetting van de Romaansch-Byzantijnsche. Hij had wel invloed, doch die openbaarde zich pas na 25 jaar in de kunstnijverheid, zooals die door Morris en zijn volgelingen beoefend werd. De Engelsche bouwkunst wendde zich omstreeks 1880 tot den Queen-Ann-stijl, en uit dezen vloeide later de eigenaardige bouwtrant voort, die op het oogenblik aan de overzijde van het Kanaal bij kleine landhuizen veel toepassing vindt, en die reeds naar het vasteland is overgewaaid.

Omstreeks 1893 begon ook de Belgische kunstnijverheid nieuwe paden te zoeken. Zij schiep grillige vormen, daarin het voorbeeld der vroegere Vlamingen volgend. Een zeer fantastische architectuur, vooral te Brussel toegepast, kwam hieruit voort De Belgen hadden vooral invloed op de nieuwere Franschen.

Er zijn dus twee nieuwe richtingen, de Engelsche, die zich op den grootst mogelijken eenvoud toelegt, en de Belgische, die het oorspronkelijke door grilligheid tracht te bereiken. In de monumentale architectuur heeft echter geen dezer beiden nog gelegenheid gehad te toonen, wat zij vermag.

Daarentegen zijn in Noord-Amerika de lessen van Ruskin opgevolgd, en is daar een karakteristieke, echt-Amerikaansche bouwkunst ontstaan, die, ofschoon wortelend in den Zuid-Europeesch Romaanschen stijl, toch zeer oorspronkelijk mag genoemd worden.

Uitvoerige mededeeligen werden nu gedaan omtrent de wijze, waarop te München en Weenen de „Secession" is opgetreden, die, aanvankelijk slechts de beeldende kunst omvattend, ook op de beoefening der kunstnijverheid veel invloed kreeg.

Ten slotte werd gewezen op den invloed van Viollet-le-Duc, die niet het gevolg heeft gehad, dat daarvan verwacht werd, omdat de nieuwe kunst er niet uit is voortgekomen. Van de beide nieuwe richtingen werd aan de Engelsche tegenover de Belgische door den spreker de voorkeur gegeven. De stelling, dat alle bouwkunst utiliteitsbouwkunst zou zijn, werd bestreden. Indien zij, wat mogelijk scheen, algemeen zou worden aangenomen, dan zou dit tot den algeheelen ondergang der bouwkunst leiden, omdat het uitsluitend voldoen aan utiliteits-eischen geen schoonheid in zich sluit.

Na een woord van dank aan den spreker sloot de Voorzitter de vergadering.

VEREENIGING DE FRIESCHE BOUWKRING.

Vergadering van 19 *Otober* 1899.

De Voorzitter opent deze eerste winteravondbijeenkomst met een hartelijk woord van welkom aan de leden.

Nadat de heer A. Fabriek, ambtenaar van den Prov. Waterstaat, tot lid was aangenomen, werden door den Secretaris en den Penningmeester hunne jaarverslagen uitgebracht, waaruit de gunstige toestand der Vereeniging blijkt.

Wegens het aftreden volgens rooster van den heer M. Hofstra te Franeker, werd tot bestuurslid benoemd de heer S. Jansma.

Alsnu vestigde de Voorzitter de aandacht op de tentoonstelling van oude bouwwerken in de provincie Friesland en die, welke door de Maatschappij van Bouwkunst zijn uitgegeven, benevens eenige proeven van photographieën van oude gebouwen, ingevolge een besluit van de Vergadering om oude gebouwen in Friesland, welke kunstwaarde bezitten, op te sporen en in teekening te brengen of te doen photographeeren.

Van den voorgevel van het kanselarijgebouw te Leeuwarden (na de restauratie) was aan elk der leden reeds een photographie toegezonden; die van den hoofdingang op grootere schaal, benevens eenige poortjes en gevels te Leeuwarden en Marrsum trokken aller aandacht; alle photographieën werden ten zeerste geroemd, omdat de details zoo zeldzaam duidelijk zijn weergegeven.

Voorts was het plaatwerk van Van Lennep en Hofdijk, „Oude Kasteelen in Nederland", welwillend door den heer Kalma ter bezichtiging afgestaan.

De voorgestelde reglementsverandering betreffende het jaarlijksch aftreden van een bestuurslid werd aangenomen terwijl de heer W. D. de Groot met groote meerderheid van stemmen als voorzitter werd herkozen.

Aangaande 't voorstel van het bestuur om jaarlijks een vast aantal photographieën van oude gebouwen voor de leden van de Vereeniging te doen maken, ontspon zich een zeer geanimeerde discussie betreffende de vraag of deze al of niet ook voor niet-leden zouden kunnen verkrijgbaar gesteld worden Eenige leden waren er voor om meer plaatselijk te werken. De Voorzitter meende evenwel dat men het doel, dat met de opname beoogd wordt, niet uit het oog mag verliezen; een algemeene verspreiding onder architecten en onder diegene welke de instandhouding van oude bouwwerken op prijs stellen, zou van veel nut zijn. Hieromtrent was het meerendeel der aanwezige leden het met den Voorzitter eens en werd besloten de zorg daarvoor aan het bestuur over te laten als zulks zonder bezwaar van de kas kon geschieden.

Niets meer aan de orde zijnde sloot de voorzitter, onder de gewone dankbetuigingen, deze vergadering.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

AMSTERDAM. Volgens het „Handelsblad" worden door Publieke Werken plannen ontworpen voor den bouw van een verbrandingsoven van vuil op de Stadsbelt. Wanneer inderdaad tot een proefneming met verbranden wordt overgegaan, dan zal de uitslag daarvan van veel beteekenis voor Amsterdam zijn. Te Berlijn zijn de proeven met verbranden vrij wel mislukt; gelukken zij hier wel, dan zal de noodzakelijkheid tot het verplaatsen der Stadsbelt, die zich bij het uitbreiden der gemeente in het westen der stad, meer en meer doet gevoelen, niet meer zóó dringend zijn.

— Bij den uitgever S. L. van Looy, alhier, zal verschijnen het „Handboek voor timmerlieden en bouwkundigen, tevens ten dienste voor inrichtingen van ambachts-onderwijs", door H. J. de Groot. Naar wij vernemen bevat dit werk ruim 800 teekeningen en zal met de uitgaaf vrij spoedig een begin worden gemaakt.

ROTTERDAM. De Gemeenteraad benoemde in zijne zitting van 19 dezer tot leeraar in het rechtlijnig en bouwkundig teekenen den heer A. Velsink en tot inspecteur bij de bouwpolitie den heer A. E. Veenenbos (thans tijdelijk).

UTRECHT. Voor de betrekking van hoofdopzichter der gemeentereiniging hebben zich ongeveer 150 sollicitanten aangemeld.

ARNHEM. Het door 's Rijks waterstaat opgemaakte ontwerp der rivierverbetering bij Malburgen is door de Regeering vastgesteld en de teekening van dit belangrijke werk wordt door den Minister ter kennisneming gezonden aan het bestuur der gemeente Arnhem, dat het verzoek heeft gedaan daarmede vóór de uitvoering kennis te maken.

KAMPEN. Op de voordracht tot benoeming van een leeraar in het handteekenen aan de Hoogere Burgerschool en het gymnasium zijn geplaatst de heeren H. P. M. Kosters, te Leiden; A. P. H. J. van Weezel Errens, te Tilburg, en J. Favier, te Arnhem.

BRIELLE. Dr Cuypers heeft deze week de Sint-Catharina-toren bezocht Nog één jaar zal aan de restauratie gewerkt worden en de Zuidzijde, waaraan men nu bezig is, zal dan gereed komen. De hoop bestaat dat ook de ingang onder den toren, geheel in den stijl van het monumentale gebouw, zal hersteld worden.

Wat nu de werkzaamheden aan het raadhuis betreft, zeggen B. en W. in de memorie van toelichting bij de begrooting van 1900, dat zij bezwaarlijk op denzelfden voet kunnen worden voortgezet; de herstelling van den beer is onderhanden genomen en meer en meer blijkt dat het bovendeel van den voorgevel zoo

verregaand slecht is, dat een geheel vergaan van dat deel niet lang kan uitblijven, tenzij ernstiger maatregelen genomen worden. Om den gevel voor ondergang te bewaren, diende dit artikel (herstelling raadhuis) op ƒ2500 te worden gebracht. Geschiedde dit jaarlijks, dan zou in 10 jaren het allerergste zijn hersteld. Met het oog op den financieelen toestand der gemeente, geven B en W. in overweging het bedrag van ƒ10.0 dit jaar nog te behouden.

— Blijkens achterstaande annonce wordt de bibliotheek c. a. van wijlen den heer J. W. Boerboons, architect te Arnhem, te koop aangeboden. Op aanvrage wordt de catalogus door mevrouw Boerbooms gezonden.

— Aflevering 10 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

Iets over het lichten der zee, door Tiddo-Folmer. — De reuzenkijker op de wereldtentoonstelling te Parijs in 1900, door Dr. A. van Hennekeler. — Een en ander over merkwaardige kometen, naar W. T. Lynn. — Gooiland. Een geognostische biologische studie, door C. J. Koning. — De „Fluitspraak" op Teneriffe en Gomera, door Mimosa. — Muzikanten onder de Insekten, door Dr. R. Sinia. — Schetsen uit Zuid-Afrika, door Mimosa. — Resultaten der jongste onderzoekingstochten ter zee, door A. D. Hagedoorn. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen. De ouderdom der aarde, door Ant. Pannekoek. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Korte Mededeelingen.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië zijn:

overgeplaatst van de residentie Krawang naar de residentie Preanger Regentschappen, voor de werken in het belang der bevloeiing van de Tjiheavlakte uit de Tjisokkan, de adspirant-ingenieur Ph. van der Kaaden; van de residentie Rembang naar de directie, de adspirant-ingenieur W. J. Steup; van Ambarawa naar Salatiga, de opzichter 1e kl. C. F. Smith; van de directie naar de residentie Bagelen, de opzichter 3e kl. J. C. Swaab;

tijdelijk ter beschikking gesteld: van den directeur der burgerlijke openbare werken, om belast te worden met de waarneming van de betrekking van adjunct-chef van de tweede afdeeling der staatsspoorwegen op Java, de bouwkundig ambtenaar 1e kl. J. Gmelig, zich noemende Meyling.

— Met ingang van 1 November a. s. is benoemd tot sectie-ingenieur bij de Noordooster-Locaalspoorwegmaatschappij te Zwolle de heer J. C. van der Muelen, thans adj.-ing. bij 's Rijks waterstaat te 's-Grevelduin-Capelle.

— De heer P. Terpstra, teekenaar bij den prov. waterstaat van Drente, is tegen 1 November benoemd tot opzichter bij den aanleg der haven te Scheveningen.

— Volgens kennisgeving van B. en W. zijn op de vierjaarlijksche tentoonstelling te Amsterdam met de gouden medaille bekroond de heer G. David Nillet te Parijs, mevrouw S. Heyberg–Ledeboer te Rotterdam, de heeren H. W. Jansen te Amsterdam, M. Schildt te Rotterdam, Ch. van Wijck te 's-Gravenhage en F. Lauwers te Antwerpen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Teekenaar (tijdelijk) bij den prov. waterstaat in Drente. Salaris ƒ50 per maand. Adres op zegel vóór 1 Nov. aan Gedep. Staten van Drente, te Assen.

— Onderwijzer in het timmeren aan de Ambachtsschool te Haarlem. Jaarwedde ƒ800. Adres den directeur vóór 28 Oct.

— Jongeling, vertrouwd met calqueerwerk en rondschrift, op een teekenbureau. Adres, met opgaaf van leeftijd, enz., no. 570, boekh. J. H. en G. van Heteren, Amsterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen, kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Associatie gezocht met een architect of architect-aannemer, of als deelgenoot in eenig bedrijf annex met het bouwvak, Adres lett. X. Bureau dezers. *(Zie advert. in dit no.)* (2)

INFORMATIE-BUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING
HEERENGRACHT 304, AMSTERDAM.

1	Bouwk. opz.-teek.,	leeft.	51 j.,	geh., verl. sal.	ƒ90 p. m.
2	„	„	„	resp. 28 en 33 j., ongeh., verl. sal. resp.	ƒ90 à ƒ100 en ƒ100.
1	„	„	„	31 j., ongeh., verl. sal.	ƒ110.
3	„	„	„	resp. 20, 21 en 22 j., ongeh., verl. sal. resp.	ƒ65, ƒ65 en ƒ40.

ADVERTENTIEN.

ARCHITECT.

Een JONGMENSCH, vele jaren op een 1e Bureau werkzaam geweest zijnde, en daarvoor ook groote werken zelfstandig uitgevoerd hebbende, wenscht zich te **associeeren** met een ARCHITECT of ARCHITECT-AANNEMER, of DEELGENOOT te worden in eenig bedrijf annex met het bouwvak. Kapitaal disponibel.

Brieven letter *X*, Bureau van dit Blad

Door het overlijden van den Heer BOERBOOMS, *Architect*, worden ter overname aangeboden de werken uit diens Bibliotheek, **Fotografiën** verder **Waterpas-Instrument, Equerre Lich-druktoestel,** enz., **Teekentafels** en verder **Bureau-Ameublement.**

Catalogus en verdere inlichtingen verschaft gaarne Mevr. de Wed. BOERBOOMS, te **Arnhem, *Korenmarkt.***

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer.
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM,** Filiaal: **36 Rokin.**
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschta'els, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen.
Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

VAN RIJN & Co., **SPIEGEL- en VENSTERGLAS.**
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.
Glasverzilvering voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37,**
ROTTERDAM.
Specialiteit in het vervaardigen van
HEETE-LUCHT-BAKOVENS,
Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.
Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

J. VAN DER MOST,
Steenhouwer en Metselaar,
SCHIEDAM.
Molensteenen, Slijpsteenen.
Ruw en bewerkt
MARMER.
SCHOORSTEENMANTELS

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 43. ZATERDAG, 28 October 1899.

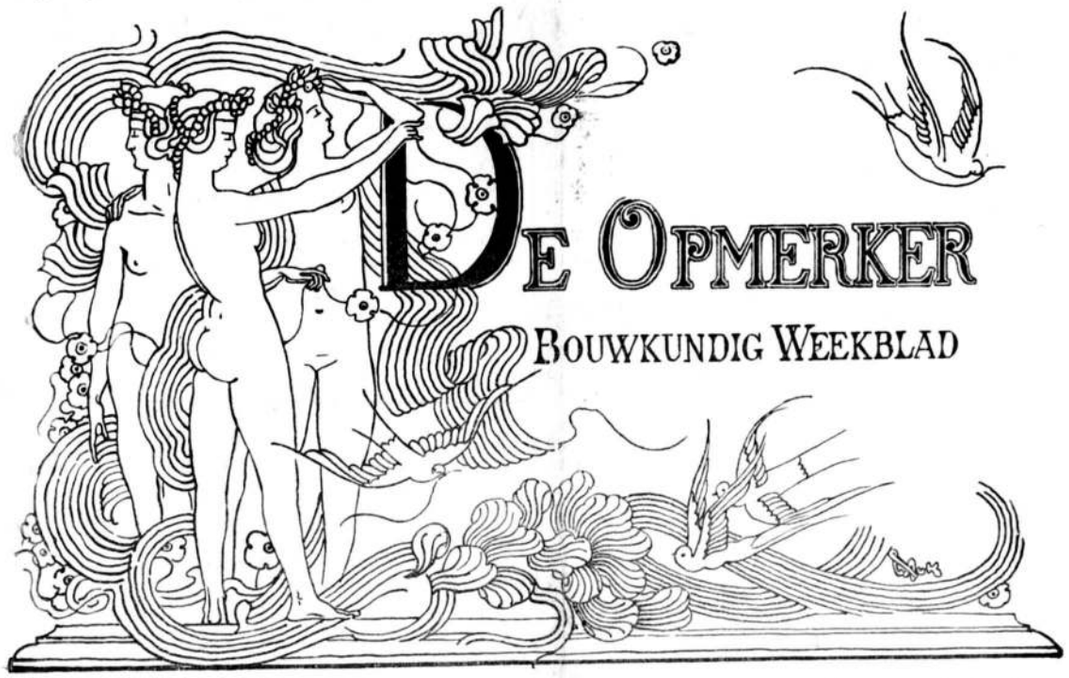

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ5.—; voor België ƒ6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ0.25, zonder plaat ƒ0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsirgen, slechts tweemaal gerekend.

DE TIJD VAN GAAN.

In ons nummer van 17 Juni zeiden wij, dat de heer De Stuers goed zou doen met, na vijf en twintig jaren zijn krachten gewijd te hebben aan zijn vaderland, zijn ambt neder te leggen.

Thans behelzen de bladen 't volgend communiqué:

„De referendaris der kunsten, jhr. mr. Victor de Stuers, bevindt zich thans te Maastricht. Met het oog op de beichten van daar omtrent een benoeming van den heer De Stuers tot burgemeeser wordt ons medegedeeld, dat het gerucht van het neêrleggen door den heer De Stuers van zijne tegenwoordige betrekking reeds meermalen liep, maar vooral in de laatste weken meer grond had".

Hieruit schijnt te moeten worden opgemaakt, dat de heer De Stuers weldra als burgemeester van Maastricht zijn otium cum dignitate zal gaan genieten.

Wij hebben, van het jaar 1874 af, den referendaris bestreden, en wij kunnen dus niet verdacht worden van vooringenomenheid met hem, als wij verklaren, dat de heer De Stuers aan ons land groote diensten bewezen heeft. Hij is dikwijls een kracht ten goede geweest, al heeft hij, door overmaat van ijver, soms dingen gedaan, die beter nagelaten waren.

Groote verwachtingen werden van hem bij zijn optreden gekoesterd. Heeft hij daaraan beantwoord? Hierover wordt zeer verschillend geoordeeld.

De lof zou meer algemeen zijn, indien de heer De Stuers niet steeds van groote eenzijdigheid blijk had gegeven. Die eenzijdigheid was zijn kracht, maar zijn zwakheid tevens.

De eigenaardig Katholiek-middeneeuwsche richting, als wier meest bekende vertegenwoordiger hij mag gelden, heeft Alberdingk Thijm tot vader gehad. Deze geestdriftige schrijver streed tot 1860 ongeveer alleen voor zijn ideaal, eene herleving der middeleeuwen. Toen vond hij een medestander in den Roermondschen bouwmeester P. J. H. Cuypers; de wedstrijden voor het Haagsche onafhankelijkheids-monument en voor het Museum-Willem I gaven der nieuwe richting gelegenheid zich naar buiten te doen gelden. Doch tot 1874 toe bleef haar invloed tot de Katholieke kringen beperkt.

Thorbecke had het stelsel van staatsonthouding in zake kunst voorgestaan. Na zijn verscheiden veranderde men van systeem, en de heer De Stuers zal steeds genoemd worden als de man, die door zijn opstel „Holland op zijn smalst" tot die verandering het meest heeft bijgedragen.

De eigenlijke aanvang van de werkzaamheid des heeren De Stuers valt samen met de instelling van het college van rijksadviseurs. De heeren De Stuers en Cuypers, die leden dezer commissie waren, wisten daar hunne eigenaardige kunst-inzichten te doen zegevieren, ondanks het dikwijls heftig verzet hunner medeleden, dat reeds in 1878 tot de opheffing van het college leidde.

Het Rijksmuseum is het monument van den heer De Stuers zoo goed als van den heer Cuypers. Zeker was het een zinrijke gedachte, toen hun beider portretten aan de museumgevels in steen werden uitgehouwen.

De heer De Stuers schreef indertijd over het gebouw: „De gelukkige kentering in de zienswijze der Regeering wordt aangeduid door de in 1875 ondernomen stichting van 's Rijks-Museum te Amsterdam. Dit bouwwerk is een der omvangrijkste, welke in deze eeuw van Staatswege zijn gebouwd, en zijn bestemming wettigde, dat daarbij meer dan bij eenig ander de hulp der talrijke ten dienste der architectuur staande kunstvakken ingeroepen en een in ons land sinds

lang niet meer voorkomende weelde tentoongespreid werd."

Het heeft aanstoot gegeven, dat dit gebouw tot een monument voor de middeleeuwsch-Katholieke richting geworden is, ofschoon het niets anders dan een passende bewaarplaats van oud-Nederlandsche kunstwerken had moeten zijn. Nog meer ergernis werd gewekt door de onverschilligheid, waarmede de kunstwerken aan het gebouw werden opgeofferd, zoodat zelfs Rembrandt's „Nachtwacht" een ongeschikte plaats verkrijgen moest. En eindelijk keurden velen het af, dat de heer De Stuers haast uitsluitend aan de Nederlandsche bouwwerken der middeleeuwen zijn zorgen wijdde.

Daarenboven was de heer De Stuers niet zachtzinnig voor zijn tegenstanders, die hem heerschzucht en partijdigheid verweten. Maar hij wist zich staande te houden, zonder ooit water in zijn wijn te doen.

De zaak-Bredius, die wij hier niet willen ophalen, zal wel de reden van het heengaan des heeren De Stuers zijn. Het zal niet gemakkelijk zijn iemand te vinden, die zijn waardige plaatsvervanger zou mogen heeten.

Want de referendaris heeft van groote kwaliteiten blijk gegeven. Hij was meer dan een hoofdambtenaar, hij was een kracht, hij wist te bezielen, hij wist tot bewonderen te nopen. Wanneer hij wat minder eenzijdigheid getoond had, zou hij een idealen referendaris geweest zijn.

Wie zal zijn erfenis aanvaarden? De tijd zal het leeren. Natuurlijk zal het nu met de „officieele" kunstrichting, die in den heer De Stuers hare belichaming vond, gedaan wezen, maar wat zal er voor in de plaats komen?

Wie beproeft tegen den stroom op te roeien, moet, al beschikt hij over reuzenkracht, het ten slotte opgeven. Er bleef den heer De Stuers slechts één keus — zich laten drijven of aan wal gaan. Door het laatste te kiezen toont hij karakter.

Bij zijn optreden heeft de heer De Stuers zich een nieuwe bouwkunst gedroomd, een bouwkunst die hij zich dacht gebaseerd op wat hij de redegevende architectuur der middeneeuwen achtte. Overal waar hij invloed kon uitoefenen, heeft hij getracht die kunst te bevorderen. Maar terwijl het een tijd lang den schijn had, alsof Cuypers een school zou vormen, is dit toch niet gebeurd, en gaan de talentvolste bouwmeesters van deze dagen hun eigen wegen. Dit moet voor den heer De Stuers een groote teleurstelling zijn.

Toch was de leer van Viollet-le-Duc misschien wel geschikt geweest, om als uitgangspunt voor een nieuwe kunst te dienen. Maar er waren in den beroemden Franschen bouwmeester twee personen vereenigd, een archeoloog en een hervormer der bouwkunst. Hij had dus iets van den Romeinschen god Janus, bekend om zijn twee aangezichten; een daarvan zag achteruit naar de middeleeuwen, het andere richtte den blik op de toekomst. En nu heeft de waardeering voor den archeoloog de heeren De Stuers en Cuypers in het op prijs stellen van den hervormer gehinderd. Zij meenden volgelingen van Viollet-le-Duc te zijn, doch deelden alleen zijn middeneeuwsche sympathieën en gingen met zijn hervormingsdenkbeelden slechts in zóóverre mede, als die tot een herleving der Gothiek konden bijdragen. Deze Gothische neigingen hangen nauw samen met de richting van het hedendaagsch Katholicisme hier-te-lande.

Toch had de meester zelf geschreven: „Ik acht het noodig nadrukkelijk te zeggen, dat ieder, die meent dat mijn leer slechts het in bescherming nemen van de middeneeuwsche kunstrichting beoogt, schromelijk dwaalt".

Ware in ons vaderland de kunstleer van Viollet-le-Duc op deze breede wijze verkondigd dan zou zij veler sympathie hebben gehad. Tegen het haar kenmerkend hoofdbeginsel, dat de versiering zich uit de samenstelling moet ontwikkelen, kan toch niemand, die ernstig nadenkt, eenig bezwaar hebben.

De heer De Stuers heeft het goed bedoeld. Heeft ook het standpunt, waarop hij zich plaatste, de zegepraal van Viollet-le-Duc's leer in den weg gestaan, toch heeft hij der Nederlandsche bouwkunst op betere paden gebracht, dan die zij voor zijn optreden gewoon was te bewandelen.

En als dan nu misschien de tijd van gaan voor hem gekomen mocht zijn, dan past het onzen architecten, deze groote verdienste met dankbaarheid te erkennen.

METSELSPECIEN.

Het zal den heer Van der Kloes niet onbekend zijn, dat men in de oudheid aan hem, die onderwijzen wilde, als eersten eisch stelde, goed te kunnen onderscheiden. Aan dien eisch heeft de heer Van der Kloes, bij het schrijven aan zijn artikel over „Samenstelling van mortels" in „De Ambachtsman" van 21 October niet voldaan, waaruit de gevolgtrekking zou te maken zijn, dat zijn onderwijs geen groote waarde heeft.

Want de heer Van de Kloes heeft geen onderscheid gemaakt tusschen het ingezonden stuk van den heer Moolenaar, waarvoor wij ons niet aansprakelijk kunnen stellen, en o n s artikel, dat het Groningsche geval geheel onbesproken liet. Niet „de heeren van „De Opmerker"", maar „de heer Moolenaar, die tot dit blad in geen vaste betrekking staat", had de heer Van der Kloes moeten schrijven bij het vermelden van zijn qualificatie als „wauwelende oude, die bovendien nog door trasmolenaars en trashandelaars betaald wordt om aan hun materiaal den voorrang toe te kennen boven Portland-cement".

De heer Van der Kloes schrijft „dat hij zich niet meer boos maakt over aantijgingen als de bedoelde"; zijn gelatenheid is prijzenswaardig doch waarschijnlijk zou men te Groningen liever vernomen hebben, wat hem noopte zijn aandacht aan de werken dier gemeente te wijden. Nu zal men daar in het Noorden het zijne er van blijven denken.

Gelukkig blijkt het, dat de heer Van der Kloes in zijn stukje hoofdzakelijk ons artikel op het oog heeft. Daardoor zijn wij in de gelegenheid het debat over de metselspeciën voort te zetten.

Het doet ons genoegen, dat de heer Van der Kloes niet meer zoo stijf op zijn stuk blijft staan als vroeger. Meende hij dezen zomer nog, dat tras slechts 0.30 pCt. magnesia bevatte, terwijl wij als gemiddelde 1.20 pCt. hadden gevonden, nu erkent hij, dat tras van Winningen 3.7 pCt., tras uit 't Brohldal 2.42 pCt. en tras uit het Nettedal 1.31 pCt. bevat. Ons gemiddelde was dus zeker niet te hoog.

De heer Van der Kloes acht het uitgemaakt, dat in Portland-cement 3 pCt. magnesia volstrekt onschadelijk is. Wij willen dit voor een oogenblik toegeven, ofschoon wij een kleiner gehalte zouden verkiezen. Maar de schrijver dwaalt, daaruit nu ook de onschadelijkheid van het magnesiagehalte in tras af te willen leiden. Want in de eerste plaats voegt men aan den mortel veel minder cement dan tras toe, en in de tweede plaats verhardt cement aanzienlijk sneller dan tras. Heeft men dus cement en tras met een gelijk magnesiagehalte, dan is het percentage in het eerste geval geringer dan in het tweede. Daarenboven is de vorming van zwavelzure magnesia des te geringer, hoe sneller de specie verhardt. Eenige cijfers kunnen hier misschien veel verduidelijken.

Een veel gebruikte trasmortel bestaat uit 1 deel tras, 2 deelen kalk en 4 deelen zand. Aannemende, dat de tras 3 pCt. magnesia bevat, heeft dus de mortel 0.4 pCt. van dit zout. Als cementmortel wordt in zulke gevallen een mengsel gebezigd van 1 deel cement, 1 deel kalk en 7 deelen zand. Bij een zelfde magnesiagehalte voor het cement is dat van den mortel slechts 0.3 pCt.

De heer Van der Kloes erkent, dat magnesia in Portland-cement schadelijk is, doch alleen in zooverre zij tot krimpen aanleiding geeft. Doch in de dunne voegen onzer muren, waar slechts zeer slappe cementmortel voorkomt, wordt dit krimpen nimmer opgemerkt. Ook bij tras hebben wij het in dergelijke gevallen nooit waar kunnen nemen.

Op deze gronden „betwijfelt de heer Van der Kloes sterk, of magnesia in tras in 't geheel een schadelijke uitwerking k a n hebben. Hij verzamele echter eens wat zoogenaamde „muursalpeter", die hij in het volgend voorjaar op vrijwel iederen met tras gemetselden gevel zal vinden. Hij zal dan tot de overtuiging komen, dat de witte vlokken grootendeels uit gekristalliseerde zwavelzure magnesia bestaan, en wellicht gaan inzien, dat magnesia in tras een schadelijke uitwerking heeft. Was het waar, wat de heer Van der Kloes „met de stukken" meent te kunnen aantoonen, dat een overmaat van tras alle uitslag voorkomt, dan zou een trasraam in de oude beteekenis niet uitslaan. Ieders ervaring leerde evenwel tot dusverre het tegendeel.

De heer Van der Kloes geeft ons toe, dat men op „muren in kalkmortel zonder meer gemetseld" zelden uitslag aantreft. Wij verklaren dit daardoor, dat de zich vormende zwavelzure kalk in water onoplosbaar is.

En nu komen wij aan de verklaring, die de heer Van der Kloes van de wijze, waarop de uitslag ontstaat, geeft. Wij laten die in haar geheel volgen.

„De uitslag ontstaat in sterken graad, als hydraulische toeslag, tras (en ook Portland-cement, als het in dezen zin wordt aangewend) door kalk wordt aangetast, zonder dat deze in haar geheel wordt vastgelegd, wat alleen kan geschieden door een overmaat van tras of anderen hydraulischen toeslag (zacht gebrand baksteenpoeder enz.). Heeft de kalk de overhand, dan ontstaan in rijkelijke hoeveelheid zeer oplosbare zouten, die den uitslag vormen. Door het aanwenden van veel zand kan men de kalk echter grootendeels vastleggen aan koolzuur uit den dampkring en de zouten, die nog mochten worden afgescheiden, binnen den muur, in de poriën tusschen de zandkorrels houden."

Men bemerkt aan deze verklaring, dat de heer Van der Kloes goed heeft gedaan er op te wijzen, dat hij geen scheikundige is. Portland-cement, dat door kalk wordt aangetast, die niet, misschien wel aan een ketting, is vastgelegd; ditzelfde Portland-cement, dat niet zulk een droevig lot ondergaat, wanneer het maar in groote hoeveelheid aanwezig is; kalk, die de overhand houdt en daardoor in rijkelijke hoeveelheid zeer oplosbare, maar niet nader aangeduide zouten doet ontstaan; kalk, die vastgelegd wordt aan koolzuur uit den dampkring; zouten, die binnen poriën tusschen zandkorrels gehouden worden, dit alles zijn uitdrukkingen, die geen scheikundige voor zijn rekening zal willen nemen.

Doch, gesteld dat dit wel zoo ware, dan is toch de verklaring met de feiten in strijd. In onzen tijd van nieuwe kunst worden vele huizen gepleisterd. Om aan dit pleisterwerk de gewenschte witte kleur te geven, pleegt men veel kalk in de specie te doen, zoodat het Portland-cement zeker niet „de overhand" heeft, maar de kalk. De zoo gevreesde geheimzinnige „zouten" hebben dus alle gelegenheid zich te vormen. Maar men ziet ze niet. De slimmerts verbergen zich in de poriën tusschen de zandkorrels.

Zoodra echter hier of daar tras door de specie gedaan wordt, wagen zij zich naar buiten, en lachen er om of de kalk of de tras in den mortel den baas speelt. Geen porie tusschen zandkorrels is meer in staat ze te houden. Zoo gering is hun eerbied voor de wetenschap des heeren Van der Kloes. Het zijn eigenwijze zouten.

Eindelijk komen wij aan de tegelzetters. Die willen, zooals wij schreven, van tras in de specie niets weten, als zij voor het afvallen van hun werk aansprakelijk gesteld worden. Ja zij verlangen zelfs, dat bij het metselen der muren, waartegen later hun product moet komen, geen tras gebruikt zal worden. Nu beveelt de heer Van der Kloes aan een mengsel van 1 schelpkalk, 1¼ tras, 1½ zand. Wanneer er tegelfabrieken mochten zijn, die zich aan deze specie wagen willen, dan zullen wij dit gaarne vermelden. Wij houden ons echter ook aanbevolen voor de mededeeling, hoeveel tegels losgelaten hebben. Maar bovenal zal het ons benieuwen, of de tegels tegen vorst bestad blijken.

Zoo min als de heer Van der Kloes zijn wij van plan ons door wien of wat ook te laten afschrikken van het openbaar maken dezer berichten.

CAVEANT CONSULES.

De consuls mogen op hun hoede zijn! Maar wij hebben immers geen consuls meer, althans niet als de oud-Romeinsche, wien somtijds een groote macht gegeven werd. Onze consuls zijn de Kamers, die voor onze belangen waken, en die er dus ook voor moeten zorgen, dat onze belangen in zake kunst behoorlijk behartigd worden.

Geschiedt dit dan met? Werd van Rijkswege geen museum gebouwd, dat ettelijke millioenen kostte, worden niet jaarlijks groote sommen beschikbaar gesteld, om deze stichting te voltooien en te verfraaien?

Zeer zeker, doch nu is aan ons de beurt om te vragen. Wie is Nederlands grootste schilder? Gij roept allen uit één mond: „Rembrandt!" Welke zijn 's meesters schoonste werken? En al weer antwoordt gij: „de Nachtwacht en de Staalmeesters".

Wij zouden nu nog kunnen vragen, of die meesterstukken zóó in het Rijksmuseum tentoongesteld zijn, als zij behooren. Uw antwoord zou dan wezen: „neen" doch daar dit misschien geen voldoende gewicht in de schaal zou leggen, willen wij hier liever constateeren, dat ook de meest bevoegde beoordeelaars, sedert de jongste Rembrandt-tentoonstelling, die vraag ontkennend beantwoorden.

Cato de oude placht al zijne redevoeringen te besluiten met „delenda Carthago". Hij beleefde wel de verwoesting dier stad niet meer, doch het nageslacht heeft hem den roem niet onthouden, veel tot die verwoesting te hebben bijgedragen.

Waar is nu onze Cato in de Kamer, die, waar hij maar kan, zegt „wij moeten een betere Rembrandtzaal hebben"? De oude Romein voegde zijn zin aan alles toe, wat hij in de vergadering mededeelde. Wie hem in ons parlement zou willen navolgen, liep kans heel wat keeren tot de orde geroepen te worden. De Romeinsche voorzitters schijnen in zulke zaken gemakkelijker geweest te zijn. Doch de behandeling der begrooting kan een goede gelegenheid geven.

Mocht dan gevraagd worden, waar het geld voor zulk een zaal van daan moet komen, dan herinneren wij er reeds bij voorbaat aan, dat er een post van *f* 32.700 op de begrooting voorkomt, die zonder eenig bezwaar als eersten termijn voor de nieuwe zaal dienen kan. Immers hij is bestemd „voor voltooiing van het Rijksmuseum-gebouw". En een goede tentoonstellingszaal zal toch niet minder noodig geacht worden dan een klokkenspel, tegels en soortgelijke overtolligheden, die men nu uit den post bestrijden wil.

Daarom nog eens: „Caveant Consules". Als de Tweede Kamer maar voet bij stuk wil houden, dan kunnen wij in een jaar of drie een goede Rembrandtzaal hebben.

OOK EEN STANDPUNT.

In den laatsten tijd werden klachten te Amsterdam geuit over de totale verwaarloozing van de eischen der schoonheidsleer bij de stichting van gemeentegebouwen. Die klachten vonden weerklank bij den Raad, die in zijn verslag omtrent de ingediende begrooting „het betreurde dat geen gemeente-architect meer in functie is", en de wenschelijkheid uitsprak, „dat aan hoogere architectonische eischen zou voldaan worden".

En nu beantwoorden Burgemeester en Wethouders deze opmerkingen als volgt:

„Aan den dienst der Publieke Werken is verbonden een assistent-architect met het onder hem dienende personeel, welke architect zich met groote zorg en tot tevredenheid van Burgemeester en Wethouders van zijne taak kwijt.

„Waar voor een buitengewonen bouw, als de Beursbouw, de tijdelijke medewerking van een architect van naam wordt te hulp geroepen, in enkele andere bijzondere gevallen de gelegenheid openstaat tot raadpleging der hierboven reeds genoemde Commissie, daar heeft zich tot heden niet de behoefte doen gevoelen op de aangegeven wijze het personeel te versterken.

„Mocht echter voortdurende vermeerdering van werk op het bureau van den assistent-architect blijvende versterking van personeel noodzakelijk maken dan zal zekerlijk nader overwogen worden, in welke richting die versterking in het belang der Gemeente moet gezocht worden."

Vermoedelijk zal de Raad wel weten, dat er een assistent-architect aan den dienst der Publieke Werken verbonden is; aangenaam zal het hem zijn te vernemen, dat deze titularis „zich met groote zorg en tot tevredenheid van Burgemeester en Wethouders van zijn taak kwijt".

Maar dit was de vraag waarschijnlijk niet; want de competentie van het achtbaar college in zake schoonheidsleer kan van slechts zeer geringe beteekenis zijn. Daarenboven vinden Burgemeester en Wethouders hun assistent-architect blijkbaar „geen man van naam", want anders hadden zij voor den Beursbouw „de tijdelijke medewerking" van een ander niet ter assistentie geroepen, daar waar zij toch ook nog de „Commissie" hadden kunnen raadplegen.

Toch is het College niet zeker, dat de toestand bestendigd zal kunnen blijven, daar het voortdurend vermeerdering van „werk" op het bureau van den assistent-architect voorziet. Het zal dan overwegen in welke „richting" de „versterking van personeel dan zal moeten gezocht worden".

Hopen wij, dat men dan de richting naar boven kiest, en een architect benoeme, wien de tegenwoordige titularis dan weer als voorheen zal kunnen assisteeren. Maar de richting naar beneden zal het wellicht winnen. Als in Den Haag en te Rotterdam zal men ook te Amsterdam wel een jongmensch kunnen vinden, die voor een klein salaris zich met de behandeling der esthetische vraagstukken wil belasten. Zoo iets wordt op vele bureaux van particuliere architecten met het meeste succes in practijk gebracht, en zou dus ook op gemeente-kantoren nuttig kunnen werken.

De architecten in den Raad zullen echter, naar wij hopen, met zulk eene regeling geen vrede blijken te hebben.

EEN MONUMENT MINDER.

De gemeenteraad van Amsterdam heeft met 25 tegen 14 stemmen besloten dat de Willemspoort, het gedenkteeken, dat aan den intocht van Koning Willem II, den populairen grootvader van onze tegenwoordige vorstin, herinnert, zal worden afgebroken.

Burgemeester en Wethouders hadden, toen het advies der deskundige Commissie luidde, de poort te restaureeren, *f* 6000 daarvoor aangevraagd. De heer Fabius, die op zijn manier ook aan schoonheidsleer doet, wilde als afsluiting van den Haarlemmerdijk „een monument of iets van dien aard, bv. een fontein". Maar zulk een monument moet toch aan het een of ander feit de herinnering levendig houden. Men richte het op voor het gevallen besluit en ontrukke de namen van voor- en tegenstemmers der slooping aan de vergetelheid, waarin zij anders zullen verzinken.

De heer Bleys, architect nog wel, ontzegde aan de poort iedere reden van bestaan; hij achtte haar niet klassiek (!) en een leelijk ding, dat geen zes gulden waard was. De heer Heineken was voor de zuinigheid en wilde voor het monument „zooveel geld niet uitgeven". De heer Nolting „zag het nut van de poort niet in", de heer Daniël Schut vond, dat men daar een prachtig terrein zou krijgen „dat zijn geld wel zal opbrengen".

Dat deze heeren alles wat aan hun grootvaders herinnert al lang in klinkende munt hebben omgezet, mag veilig worden aangenomen.

Toen trad de heer Bleys nogmaals in beschouwingen over schoonheidsleer „en betoogde „dat men een monument dat men mooi vindt, mooi blijft vinden, doch dit is nooit mooi geweest". Daarom, weg met de poort.

Als de heer Bleys eens kennis had genomen van wat er in 1840 over de poort werd geschreven, dan zou hij deze woorden wel binnen hebben gehouden en zich het leuk verwijt van den heer Sterck hebben bespaard, dat wat men nu mooi acht, over vijftig jaren wellicht heel leelijk zal worden gevonden. Wij hopen dat de heer Bleys het niet zal beleven, wanneer men zijn werk, omdat het niet mooi meer is, gaat afbreken.

Niemand heeft een woord gewijd aan de beteekenis van de poort als geschiedkundige herinnering. En toch is er bij de kroning van Koning Willem II niet minder geestdrift geweest dan bij die zijner kleindochter. Als in 1950 het gedenkraam in de Nieuwe Kerk herstelling vereischt, en men stelt voor het maar liever weg te nemen „omdat men het niet mooi vindt en het nooit mooi geweest is", dan zal, hopen wij, de storm van verontwaardiging opgaan, die nu achterwege bleef. Doch het kan dan ook anders zijn.

VARIA.

INVLOED VAN HET TIJDSTIP VOOR HET VELLEN DER BOOMEN OP DE DUURZAAMHEID VAN HET HOUT.

Algemeen wordt aangenomen, dat het hout van grootere duurzaamheid zal wezen, naarmate het in een tijd geveld is, dat het de minste sappen bezit.

Vier even oude pijnboomen, onder dezelfde omstandigheden opgegroeid, werden respectievelijk einde December, einde Januari, einde Februari en einde Maart geveld. Zij werden tot 15 bij 10 cM. dikke en 10 M. lange balken gezaagd, zoodanig dat de kern in het midden bleef. Nadat de balken behoorlijk uitgedroogd waren, werden zij aan proeven ter bepaling van hun draagvermogen onderworpen. Hieruit bleek, dat het in December gevelde hout het grootste, het in Januari ongeveer 12 pCt., het in Februari en Maart gevelde hout respectievelijk 20 en 38 pCt. geringer draagvermogen bezat. Even sterke en oude pijnboomen voor een deel einde December en voor een ander deel einde Maart geveld, werden tot palen van 10 cM. diameter gezaagd en na hunne uitdroging een meter diep in den grond geplaatst. Terwijl de in einde December gevelde palen nog na 16 jaar stonden, braken de in einde Maart gevelde palen reeds na 3—4 jaren bij de minste beweging af.

Uit dezelfde houtsoort waarvan een deel einde December, het andere einde Februari geveld was, betimmerde men twee paardenstallen. Het eerste kon 6 jaren mede, het andere moest reeds na 2 jaren vernieuwd worden. Twee wagenraderen werden van velgen uit beukenhout voorzien, dat in December en in Februari geveld was. Het December-velgenhout hield zich bij een veelvuldig gebruik gedurende 6 jaren uitstekend, terwijl het Februari-hout reeds na twee jaar vernieuwd moest worden.

Ter bepaling van de poreusheid van het op verschillende tijden gevelde eikenhout werd de volgende proef genomen: Van vier even oude eiken, die einde December, Januari, Februari en Maart geveld waren, werden ongeveer 1 cM. dikke schijven van 10 cM. diameter gezaagd waarop een rand van blik werd geplaatst. Het hierdoor gevormde bakje werd met ongeveer 2 L. water gevuld. De schijf van den Decemberstam liet hoegenaamd geen water door, die van het Januarihout na 48 uren eenige droppels; door het in Februari gevelde hout liep het water in een tijdsverloop van 48 uren weg, terwijl het Maarthout in 24 uren al het water had doorgelaten.

ASBESTMORTEL.

Sinds de pijs van den asbestmortel door de „Asbestos en Asbestic Company Ltd." lager gesteld is geworden, zoodat hij met den kalk-zandmortel kan concurreeren, heeft hij vooral in Aemerika eene uitgebreide toepassing gevonden.

De grondstof voor den asbestmortel wordt verkregen uit de kortvezelige overblijfselen van de asbestbereiding die met verschillende bindmiddelen tot asbestmortel te verwerken zijn. Cement, gips, ook mengsels hiervan met kalk en verschillende kleefstoffen, kunnen voor de bereiding van den mortel in aanmerking komen.

In de vuurbestandheid en het zeer geringe warmtegeleidingsvermogen van het asbest ligt de voortreffelijkheid van dezen mortel opgesloten. Zoowel houtals ijzerconstructiën worden door eene bepleistering met den asbestmortel meer beveiligd tegen de schadelijke inwerking van vuur; ook de kans voor eene verspreiding van het vuur van het eene constructiedeel op het andere wordt door eene asbestbepleistering in sterke mate verminderd. Afhankelijk van de dikte der muren, mag men aannemen, dat de verwarmingskosten met 20—40 pCt. verminderd kunnen worden, indien de muren der ruimte met asbestmortel bepleisterd worden. Vooral van belang is dit voor gebouwen in vakwerk opgetrokken, of wier grondstoffen een grooter warmtegeleidingsvermogen bezitten dan die voor baksteenen bedraagt. Een ander voordeel is gelegen in het feit, dat het vertrek spoediger verwarmd kan worden, en de meer gelijkmatige warmteverdeeling, die plaats zal hebben. Ten gevolge toch van de geringe warmtegeleiding der wanden heeft een spoediger verhooging van de temperatuur van de lucht der kamerruimte plaats, terwijl deze bij hare strijking langs de muren niet zoo sterk afgekoeld wordt als dit wel bij eene pleistering met de meer gebruikelijke mortelsoorten het geval is.

Een ander voordeel van een met asbestmortel gepleisterde ruimte bestaat in het geringe vermogen, dat het asbest bezit om het geluid voort te planten. Het geluid in eene met asbestmortel bepleisterde kamer zal ook meer gedempt klinken.

Voor deze doeleinden is het daarom raadzaam, de hoeveelheden der bindmiddelen tot een minimum te beperken daar anders de goede eigenschappen van het asbest in dit opzicht, door toevoeging van lichamen, die warmte en geluid in hooge mate geleiden, zullen benadeeld worden.

Technisch bezit de asbestmortel vele voordeelen op de kalk- en de cement zandmortels; hij bezit de goede hoedanigheden van den zuiveren gipsmortel en hiermede vermengd een grooter verhardingsvermogen. Het verven of het behangen der muren enz. kan bijna direct na de bepleistering plaats vinden; een verbleeking of verandering der kleuren of der oppervlakte heeft niet plaats. Eene versiering hierop kan evengoed als op een gipsbepleistering plaats vinden en haar gewicht kan door verhooging van het asbestgehalte tot een minimum gebracht worden.

Een meer algemeen gebruik van den asbestmortel mag dan ook wel verwacht worden.

KUNSTMATIGE ASPHALTSTEEN.

Daar de natuurlijke asphaltsteen tamelijk duur is, heeft men getracht deze door een vermenging van fijngemalen kalksteen of krijt met asphalt te bereiden. Het is evenwel tamelijk lastig langs mechanischen weg een voldoend fijn kalksteenpoeder te krijgen. M. Rauschenbuch wil dit evenwel langs chemischen weg bereiken. Ten dien einde worden kalksteenen gebrand, waardoor deze in calciumoxyde omgezet worden, hetwelk door blussching met water in calciumoxydehydraat overgaat. In groote houders wordt deze verbinding met de daarvoor noodige hoeveelheid water vermengd, waarna koolzuur of Co_2 houdende lucht in het mengsel door middel van pompen zoolang gedreven wordt, totdat het calciumoxydehydraat gelegenheid gevonden heeft om zich in koolzure kalk om te zetten. Door bezinking, klaring en drogen bekomt men dan een zoo fijn verdeelde koolzure kalk, als nooit door mechanische verbrijzeling te verkrijgen is.

De aldus gevormde moleculen koolzure kalk worden door verwarming met asphalt zeer gelijkmatig hiermede omhuld, zooals dit bij natuurlijk asphalt het geval is.

(T. d. N. M. t. b. v. N.)

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING UTRECHT.

Vergadering van Dinsdag 24 *October* 1899.

De Voorzitter opent de vergadering en heet allen welkom in deze eerste winterbijeenkomst

Nadat de secretaris voorlezing heeft gedaan van het verslag der dezen zomer gehouden kunstreis, werden eenige zaken van huishoudelijken aard behandeld

Onder de ingekomen stukken bevindt zich een van den Volksbond, „Vereeniging tegen Drankmisbruik, afdeeling Utrecht". Deze vereeniging wil ook het drankmisbruik op bouwwerken tegengaan, en heeft, om een algemeen overzicht te krijgen van den toestand, verschillende vereenigingen uitgenoodigd om op eene vergadering op 29 November a. s. haar te dienen van advies. Hiertoe worden voor ieder dezer lichamen 2 afgevaardigden gevraagd. Voor de Maatschappij van Bouwkunst afd. Utrecht, werden voorloopig hiervoor gekozen de voorzitter en de secretaris, de heeren I. H. J. van Lunteren en A. J. Vreeswijk.

Verder was ingekomen een brief over sociale adviezen. Daar dit onderwerp nog al veel bespreking eischt, werd besloten hierop bij de behandeling der jaarlijksche begrooting in December a. s. terug te komen.

In de vragenbus was o. a. gevonden eene vraag of er ook een middel bestaat om privaten zonder waterspoeling toch reukeloos te houden. Uit de discussie, die hierover ontstond, bleek al spoedig dat geen goede oplossing is te geven. Niets meer aan de orde zijnde sloot de voorzitter de vergadering.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1097*ste vergadering van* 25 *October* 1899.

Na opening der vergadering en lezing der notulen werd voorlezing gedaan van het Juryrapport in zake de prijsvragen voor een tegelversiering.

Bekroond voor de eerste prijsvraag werd het ontwerp „Bouwkunst", 2e prijs ontwerp „A.' Deze ontwerpen bleken te zijn respectievelijk van de heeren Walenkamp en Van Leeuwen. Het merkwaardige doet zich hierbij voor dat de heer Walenkamp, geen lid van het Genoot-chap zijnde, niet voor bekroning in aanmerking kan komen. De heer Lauweriks zou in dit geval gaarne dispensatie zien, 't welk bestreden werd. Door middel van 't orgaan zal een en ander besproken en op een volgende vergadering een besluit genomen worden. Wat de tweede prijsvraag betreft, kon geen volledige bekroning plaats vinden, doch werd aan den ontwerper van motto „Lijn en kleur" een beloening van ƒ 10 toegewezen.

Op voorstel van één der leden werd staande deze vergadering een inzameling gehouden voor de Afdeeling „Roode Kruis" in Transvaal, welke ƒ 36.50 opbracht.

Verder had de heer Wachtendonk het woord over de gilden. Volgens geschiedkundige aanteekeningen en een keur van platen gaf de spreker een duidelijk overzicht van het bestaan dier gilden, hunne goede en slechte eigenschappen, eene bespreking, die met de grootste aandacht gevolgd werd en waarbij nog gesproken werd door de heeren De Bazel, Zwollo, enz.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

'S-GRAVENHAGE. Bij beschikking van den Minister van Binnenl. Zaken zijn in de commissie tot examineeren van hen die het diploma van geëxamineerd en beëedigd landmeter verlangen, voor het jaar 1899 benoemd: tot lid en voorzitter H. J. Heuvelink, hoogleeraar aan de Polytechnische School, en tot leden A. W. E. Kwisthout, ingenieur-verificateur van het kadaster te Roermond; Dr. P. Zeeman Gz., hoogleeraar aan de Polytechnische School: M. S. van Dunné, inspecteur der registratie en domeinen te Delft.

— Aandeelhouders der Maatschappij tot exploitatie van de terreinen en het hôtel „Witte Brug" hebben met algemeene stemmen besloten tot den bouw van een tweede eetzaal voor 150 personen en uitbreiding van het getal logeerkamers, door een verdieping op het bestaande hôtel te plaatsen.

ARNHEM. De voordracht voor hoofd-ingenieur van den provincialen waterstaat bestaat uit de heeren H. Hendriks, alhier, hoofd-opzichter-ingenieur van den provincialen waterstaat; P. A. A. Faure, te Breda, en C. W. Weys, ingenieur in Indië.

HOORN. Op voordracht voor gemeente-architect zijn geplaatst de heeren J. van Reijendam, te Haarlem; W. C. Ch. Steenaart, te 's-Hertogenbosch, en J. Veldkamp, te Monnikendam.

DOETINCHEM. De firma Th. de Keyzer & Co., te Groningen, heeft bij den Raad dezer gemeente concessie aangevraagd voor een drinkwaterleiding.

VLISSINGEN. Een wetsontwerp is ingediend tot bekrachtiging eener overeenkomst met de Kon. Maatschappij „De Schelde", strekkende om aan deze over te dragen de onder het beheer van het Depart. van Oorlog staande Rijksgebouwen en gronden aan de noordelijke dokkaai, omvattende het zoogenaamde Paviljoen der genie met tuin, de opzichterswoning met geniewerf, werkplaats en tuin en woningen voor die gezinnen.

„De Schelde" wenscht over een en ander de beschikking te verkrijgen ten einde eene groote gieterij op te richten.

De Regeering deelt mede, dat de waarde der af te stane staatsgebouwen en staatsgronden, zooals die door twee deskundigen is geschat, voldoende vergoed wordt door hetgeen de Staat aan grond en te slechten gebouwen van de Maatschappij „De Schelde" in ruil ontvangt.

VALKENBURG. Het bouwen van een nieuw raadhuis met postkantoor alhier, is in de Zaterdagavond gehouden raadsvergadering onderhands gegund aan den heer L. Habets alhier, voor ƒ 30.650, die ook bij de publieke inschrijving de laagste inschrijver was.

Met deze aanbesteding is het niet erg in den haak geweest; de bus was open, de biljetten waren niet verzegeld zooals het bestek aangaf, en het biljet van genoemden aannemer geopend en, als medeborg, door den gemeente-ontvanger geteekend. Dientengevolge heeft de heer J. Hillen, te Utrecht, die voor ƒ 32.270 had ingeschreven, protest aangeteekend, ook bewerende, dat het biljet van den heer Habets nà 12 uren in de bus was gedaan.

Om alle moeilijkheden te voorkomen, heeft het gemeentebestuur van zijn in het bestek voorziene bevoegdheid gebruik gemaakt, en aan geen der inschrijvers bij de publieke aanbesteding het werk gegund. Of dit muisje nog een staartje zal hebben, zal de toekomst moeten leeren. (*N. R. Cr.*)

— Het Raadhuis te Wernigerode is elken bezoeker van de Harz bekend als een oud en mooi gebouw. Het is.... gerestaureerd! Merkwaardig is nu de critiek over die restauratie in „Die Denkmalspflege", die in een uitvoerig artikel aantoont, hoe deze „restauratie" een treurig bewijs is van de schade aan vele monumenten van bouwkunst onder valsche leus aangedaan.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

toegevoegd aan den chef der 4e waterstaatsafdeeling voor de opnemingen in het belang der bevloeiing van de afdeelingen Pamekasan en Bangkalan (Madoera), de adspirant-ingenieur A. A. Meijers;

overgeplaatst van de residentie Bantam naar het gouvernement van Sumatra's Westkust, de opzichter 2e kl. H. J. E. G. F. Hofmeyr;

verleend een jaar verlof naar Europa, aan den opzichter 2e kl. M. Z. Lindhout;

geplaatst op de Westerlijnen en belast met het beheer van onderafdeeling II der 2e afdeeling, met Tjiandjoer als standplaats, de wd. adjunct-chef J. Gmelig, zich noemende Meyling;

gedetacheerd bij de exploitatie der westerlijnen, de tijdelijke opzichter 3e kl. W. P. Rosel; de tijdelijk onderopzichters 2e kl. Th. J. Pattiwael Westerloo, L. M. Haaksma en J. C. D. Baumgarten en de tijdelijke onderopzichter 3e kl. W. J. Hess.

— Tot directeur der gemeentelijke gasfabriek te Haarlem is benoemd op een aanvangssalaris van ƒ 1000, de heer J. Blom, te Arnhem, met bepaling dat het salaris bij den aanvang der expoitate zal worden gebracht op ƒ 6000 en dat ƒ 1000 zal worden toegekend als geen vrije woning kan worden verstrekt.

— De heeren A. L. Schiecke, inspecteur bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen te 's-Hertogenbosch, en C. Walraven, adjunct-inspecteur 1e kl. te Breda, zijn met ingang van 1 Nov. a. s., benoemd tot inspecteur der exploitatie bij genoemde maatschappij.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is de civiel-ingenieur J. C. Vliegenthart, te Hansweert, benoemd tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij de werken van den Rotterdamschen Waterweg.

— Tot opzichter van het waterschap „De Contributie-Zeedijken" Westdongeradeel (Fr.) is benoemd de heer C. Alberds, te Kollum.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter-teekenaar voor ontwerp en bouwen eener villa, voor een jaar. Salaris ƒ 75 per maand, met premie van ƒ 200. Adres lett. O. A. T., Venloosch Nieuwsblad, Venlo. (*Zie advert. in dit no.*)

— Teekenaar, die gewoon is op steen te teekenen en goed portrettist, om elke week een artistieke plaat te leveren. Adres motto „Teekenaar", boekh. M. Schooneveld & Zoon, Rokin 2, Amsterdam.

— Bekwaam teekenaar op een tapijtfabriek. Artistieke ontwikkeling en stijlkennis hoofdvereischte. Bekendheid met het patroneeren van tapijten strekt tot aanbeveling. Adres lett. P S Z, Algem. Advertentiebureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING
HEERENGRACHT 304, AMSTERDAM

1	Bouwk. opz.-teek.,	leeft.	51 j., geh., verl. sal.	ƒ 90	p. m.
2	„	„	„	resp. 28 en 33 j., ongeh., verl. sal. resp.	ƒ 90 à ƒ 100 en ƒ 100.
1	„	„	„	31 j., ongeh., verl. sal.	ƒ 110.
3	„	„	„	resp. 20, 21 en 22 j., ongeh., verl. sal. resp.	ƒ 60, ƒ 60 en ƒ 40.

Vervolg der Aankondigingen.

VRIJDAG, 3 November.

Deventer, te 11½ uren, door de arch. Van Gendt en Nieraad te Arnhem, in het café van den heer Duijm, aan de Keizerstraat: het maken van een nieuwe kap en verdere werken aan de villa „Eikelhof", onder Olst. Aanw. 31 Oct., te 12 uren.

Zwolle, te 4 uren, bij mej. wed. Nekkers: de glas-, schilder- en behangwerken van het in aanbouw zijnd woonhuis aan de Oosteralee. Inl. bij den arch. D. de Herder.

ZATERDAG, 4 November,

Dordrecht, te 2 uren, door burg. en weth., ten raadhuize: het maken van een walmuurtje, ter afsluiting van den te dempen mond der voormalige Beeldjeshaven, nabij den molen „de Maagd". Inl. ten raadhuize. Gez. bilj. inl. 4 Nov. te 1 uren ter secretarie, 1e afdeeling.

DINSDAG, 7 November.

's Hertogenbosch, te 11 uren, door den arch. F. H. J. Pastoor, in café „Parlement" van de heeren Gebr. Weijtjes: het sloopen, weder opbouwen en in te richten tot beneden- en bovenwoningen, der perceelen C. 333, gelegen aan de Korte Tolbrugstraat, en C. 340, gelegen aan de Snikerstraat. Inl. bij gen. arch. Aanw. 2 Nov., te 11 uren.

VRIJDAG, 10 November.

Arnhem, te 12 uren, door het ministerie van binnenlandsche zaken, aan het gebouw van het prov. bestuur: het maken van een bijgebouw voor de afdeeling landbouwkunde op het terrein genaamd Duivendaal ten behoeve van de rijks-landbouwschool te Wageningen. Inl. bij den rijksbouwkundige voor de onderwijsgeb. enz. te 's-Gravenhage. Aanw. 3 Nov.. te 2 uren. Ram. ƒ 39,200.

Arnhem, te 12 uren, door het ministerie van binnenlandsche zaken, aan het gebouw van het prov. bestuur: het bouwen van een rijkslandbouwproefstation en een station voor zaadcontrôle op een terrein aan de Binnenhaven nabij de Lawicksche laan te Wageningen. Inl. bij den rijksbouwkundige voor de onderwijsgeb. enz te 's-Gravenhage. Aanw. 3 November, te 2 uren. Raming ƒ 51,400.

Geertruidenberg, te 11½ uren, door den kapitein eerstaanw. ingenieur te Breda, in hotel „Santbergen": het doen van voorzieningen aan het gebouw in de Koestraat. Bilj uiterl. 9 Nov. vóór 9 uren, ten bureele der Genie te Geertruidenberg. Inl. bij den opzichter van fortificatien aldaar. Aanw. 6 Nov., te 10 uren, aan het gebouw in de Koestraat. Raming ƒ 1950.

Vervolg der uitslagen.

Tenborgh, 24 Oct.: het verbouwen van een huis; laagste inschrijver L. Rexwinkel, Tenborgh, ƒ 452. Gegund.

Nijmegen, 25 Oct: het afbreken van twee huizen en opbouwen van een vergaderlokaal met 2 bovenwoningen; ingek. 16 bilj., als: Ch. van Tienen ƒ 16,567, Zandvoort ƒ 16,380, G. J. Verburgh ƒ 15,800 Thunnissen ƒ 15,600, Grandjean ƒ 15,600, Berntzen ƒ 15,245, N. v. Eck ƒ 14,974, J. C. Kropman ƒ 14,900, J. B. Smits en Zoon ƒ 14,700, D. P. Hendriks ƒ 14,240, Th. Delgijer ƒ 13,900, H. v. d. Kaa en Schoers ƒ 13,898, H. Seegers ƒ 13,760, A. H. Kuijpers ƒ 13,439, J. H. Leenders ƒ 13,361, W. v. d. Wacht ƒ 12,488. Gegund aan H. Seegers. Allen te Nijmegen.

Aardenburg, 26 Oct.: het stichten der gebouwen voor de gasverlichting door de Ned. Compagnie voor Aerogeengas, systeem van Vriesland te Amsterdam; ingek. 4 bilj, die ter opening aan de Maatschappij te Amsterdam zijn opgezonden.

Sas van Gent, 26 Oct.: het maken van fundeeringen voor de te bouwen beetwortelsuikerfabriek, onder beheer van den bouwk. Jac. Wisse te Zaamslag; ingek 12 bilj., als: W. Dekker, Veere, ƒ 12,900; Aug. de Meijer, Selzaete, ƒ 12,500; Corn. Bleijenburgh, St. Jansteen, ƒ 12,350; W. H. Swets, Hardinxveld, ƒ 11,727; P. van Wijngaarden, Dordrecht, ƒ 11,380; J. van de Velde, Ter Neuzen, ƒ 10,990; J. Lindenberg, Wemeldinge, ƒ 10,650; A. A. de Wilde, idem, ƒ 10,590; H. van Dongen, Dordrecht, ƒ 10,447; O. van der Straten, Rotterdam, ƒ 10,337; G. van der Put, Ter Neuzen, ƒ 9540; Ed. Claassen, Sas van Gent, ƒ 8800.

Breda, 26 Oct.: het inrichten van het gebouw de Lange Stallen, tot bureelen, magazijnen, bergplaatsen en woningen voor gehuwden. (1e gedeelte). Geen bilj ingekomen.

Amsterdam, 26 Oct.: het verbouwen van de perceelen N. Kerkstraat 102 tot 104 tot vleeschhal door het kerkbestuur der Ned. Isr. Hoofdsynagoge; ingek. 24 bilj. waarbij 7 van onwaarde als: V. Brussel en Bylonse, ƒ 21,998; Rademaker ƒ 16,130; Rietsnijder en Zn. ƒ 16,100; Dorlas ƒ 16,090; Schmidt en Hermans ƒ 15,900; Jac. Koster ƒ 15,900; Timmer en Furstner ƒ 15,899; P. S. Rijnierse ƒ 15,793; P. J. v. d. Meer ƒ 15,700; C. J. Rijnierse ƒ 15,689; gebr. Terlingen ƒ 15,475; Rieken ƒ 15,300; Greve ƒ 15,300; Meekers ƒ 14,977; S. Wiersma ƒ 14.700; C. Kater ƒ 14,516; W. de Leon, Sloten, ƒ 14,400. De overigen te Amsterdam.

's-Gravenhage, 26 Oct.: het rioleeren en bestraten van een gedeelte Laan van Meerdervoort tusschen het afvoerkanaal en de Beeklaan; ingek. 15 bilj., als: C. v. Stuijvenberg, Loosduinen, ƒ 17,300; W. Hillebregt ƒ 14,800; L. Volker Jr., Maarssen, ƒ 14,100; P. Kraaijeveld ƒ 13.990; J. Blok, 's Gravendeel, ƒ 13,990; W. A. Verbruggen, Waddingsveen, ƒ 13,780; J. v. Noordenne, Utrecht, ƒ 13,700; H. L. v. Zeijl, Zandvoort, ƒ 13,500; H. Jongenburger, Waddingsveen, ƒ 12,800; J. v. d. Vlugt Rzn. ƒ 12,000; N. Pons Nz. ƒ 11,990; J. v. d. Elshout Gzn., Scheveningen, ƒ 11,700; G. v. d. Elshout, idem, ƒ 10,997; G. v. d. Drift ƒ 10,300; A. de Waerd en J. C. Diercks ƒ 10,286. De overigen te 's-Gravenhage.

Oosterwolde (Fr.), 26 Oct.: het bouwen van een lokaal voor evangelisatie te Oosterwolde, onder beheer van den arch. P. J. Kramer te Smild; ingek. 9 bilj., als: G. H. Wieberdink ƒ 1472; R. H. Veldman ƒ 1450; G. K. Hoekstra, Appelscha, ƒ 1418; J. Brand, Smilde, ƒ 1418; R. P. Offringa, id. ƒ 1375; K. H. Noorman ƒ 1375; K. van Es ƒ 1360; K. J. Riemersma, Drachten, ƒ 1339; J. K. Luiting ƒ 1295. Gegund. De overigen te Oosterwolde.

Utrecht, 27 Oct. onder beheer der genie: 1o het doen van verbeteringen van ondergeschikt belang aan werken in de N. Holl. waterlinie; ingek. 2 bilj., als: C. J. Looijen, Heukelom, ƒ 3900; H. v. d. Berg, Utrecht, ƒ 2988. Ram. ƒ 3118.

2o het leveren van bewegingswerktuigen voor de inundatiesluis te Honswijk; ingek. 3 bilj., als: J. Ohlman, Vianen, ƒ 2119,82½; De Jong en Co., Oudewater, ƒ 1715; De Vries en Robbe, Gorkum, ƒ 1620. Ram. ƒ 1390.

3o het maken van een duiker in den Voordorpschen dijk, als verbetering van inundatiemiddelen in de Nieuwe Holl. waterlinie. Geen bilj ingek. Ram. ƒ 1800.

Middelburg, 27 Oct.: het onderhoud van de aanleg- en losplaats voor visschers in den Brakman bij de Isabellasluis, gedurende de jaren 1900, 1901 en 1902; ingek. 3 bilj., als: B. van Eek ƒ 768 per jaar; A. Tholens Danz. ƒ 750 idem; A. Tholens Dingz. ƒ 657 per 3 jaar. Allen te Terneuzen.

Groningen, 27 Oct.: het uitbreiden van het rijks archiefgebouw te Groningen en het uitvoeren van daarmede in verband staande werken op een terrein gelegen aan de Groote Snor te Groningen; ingek. 7 bilj., als: H. Moorman, Bedum, ƒ 12,725; H. T. van Duinen ƒ 12,370; D. Dooijes ƒ 12,260; K. H. Huizinga ƒ 11,639; T. Y. Jelsma ƒ 11,396; K. J. Kalt, Heerenveen en F. J. Kalt ƒ 10,888. 1 bilj. van onwaarde. De overigen te Groningen.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer.

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM**, Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

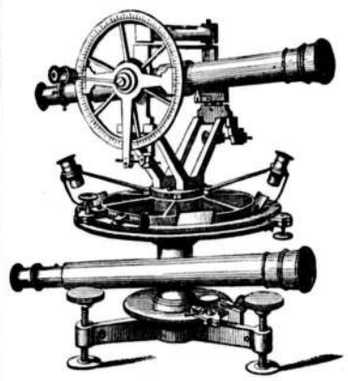

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN
WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

B. HOLSBOER.

Arnhem.

Leverancier van Z. M. den Koning.

Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.

BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.

EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz.
Bakens, Rotatie- en Inductie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

Opzichter-Teekenaar

GEVRAAGD voor ontwerp en bouw van een VILLA voor den tijd van een jaar. Salaris *f* 75 per maand en een premie van *f* 200 bij gebleken goede uitvoering van het gebouw.

Alleen zij, die bewijzen van bekwaamheid en veel ondervinding bezitten, komen in aanmerking. Adres lett. O. A. T. aan het *Venloosch Nieuwsblad*, **Venlo.**

GEBRs. HEINLE,

39, Prinses-Mariestraat 39,

'S-GRAVENHAGE.

GLAS IN LOOD.

Geëtst Geschilderd Gebrand GLAS.

Specialiteit in het versieren met **Opalescent-glas.**

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag den 14den November 1899***, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 788.

Het wijzigen van het hoofdgebouw, het verplaatsen en wijzigen van de goederenloods en het uitvoeren van eenige diverse werken op het station *Heerenveen*.

Begrooting *f* 9300.

De besteding geschiedt volgens § 44 van het bestek.

Het bestek ligt van den 24sten October 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur K. DEN TEX, te *Zwolle*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 0.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 7den November 1899 ten 10.30 ure namiddag *(West Europeesche tijd)*.

Utrecht, den 19den October 1899.

CENTRALE VERWARMING,

Ventilatie, Serreverwarming, Broeikasverwarming.

G. H. BRUNS Jun., Bremen.

Agenten voor Nederland:

NELL en STUTTERHEIM, Den Haag.

VAN RIJN & Co., *ROTTERDAM.*
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b.d. Nieuwe Binnenweg.

SPIEGEL- en VENSTERGLAS.
Glasverzilvering voor de ***grootste maten.***

Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

Amsterdamsche Jalousiën-fabriek

Speciaal Adres voor:

ROLLUIKEN, ZONSCHERMEN, TOCHTSCHERMEN, SERREBEKLEEDING, Glas, Jalousiën enz.

Eenig adres voor **Houten Parquettapijten.**

SPECIALE FABRIEK VAN:

Geschilderde Winkelgordijnen.

J. F. KRöNER & Zonen, HOFLEVERANCIERS, **Spuistraat 246 248, 250,** AMSTERDAM.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op ***Dinsdag den 21sten November 1899***, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 792.

Het maken van eene overkapping op het tweede perron op het station *Dordrecht*.

Begrooting *f* 34450.

De besteding geschiedt volgens § 48 van het bestek.

Het bestek ligt van den 25sten October 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur **A. J. BUIS**, te *Rotterdam*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 0.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 14den November 1899, ten 10 ure voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

Utrecht, den 20ste October 1899.

H. P. DEN BOER,

Wollenfoppenstraat **37,**

ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

TATTERSALL & HOLDSWORTH.

ENSCHEDE.

Globe, Works en Stores.

Aanleg van **Centrale verwarming** in **SERRES, BROEIKASSEN,** PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz.
HANDEL in **Wand- en Muurtegels.**
Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.

HOUTEN

Parketvloeren.

GEBR. VAN MALSEN,

Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 44 — ZATERDAG, 4 November 1899.

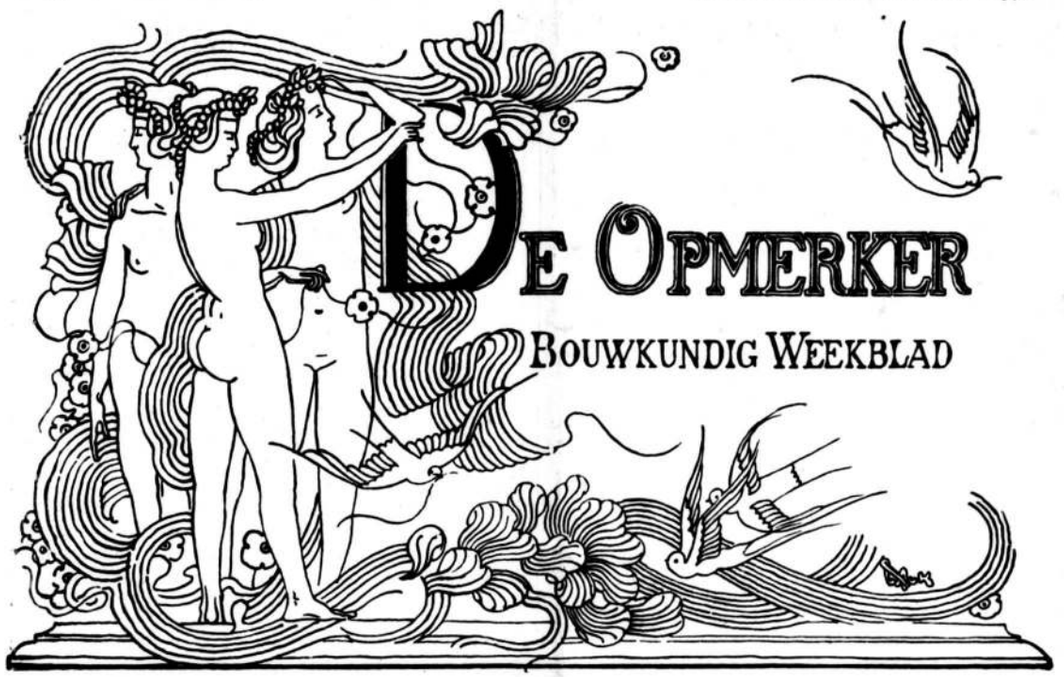

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

ENGELSCHE KUNST.

Op het oogenblik is de stemming der Nederlanders ten opzichte van de Engelschen nu juist niet vriendschappelijk. Maar de kunst kent geen vaderland. Wij hebben, vooral in de laatste jaren, zooveel van onze westelijke naburen overgenomen, dat het waarlijk niet verwacht mag worden, dat daaraan een einde zal komen, ten minste niet in den eersten tijd.

In „The Studio" vonden wij het een en ander over de hedendaagsche Engelsche buitenhuizen, die men thans ook hier zoo vaak ziet verrijzen. Daarom zal het onzen lezers misschien niet onwelgevallig zijn, daarmede kennis te maken.

De Engelsche architecten hadden tot voor korten tijd een zeer eigenaardige opvatting van hun vak. Zij wilden zich alleen bezig houden met bouwen in den eigenlijken zin; als een hunner broederen zich ook verwaardigde meubelen, behangselpapieren en dergelijken te ontwerpen, dan achtten zij dit als een soort van zelfmoord.

Maar nu is de „nieuwe architect" opgestaan, en deze heeft geheel andere inzichten! Hij is van oordeel, dat juist aan het inwendige der huizen tot dusverre niet genoeg zorg werd gewijd, dat men meer bouwde met het oog op den voorbijganger dan op den bewoner.

De „nieuwe architect" verfoeit alle historische stijlen. Hij tracht zijn plattegronden zoo practisch mogelijk in te deelen, zijn gevels zoo rustig te houden als hij kan. Dit laatste bereikt hij door ze te bepleisteren, wat naar zijn meening ook uit een oogpunt van zuinigheid aan te raden is. Het is aan geen twijfel onderhevig, dat het bepleisteren het doorslaan der muren belet, en dus wel practisch voordeel oplevert. En de groote witte vlakken geven aan het geheel iets bijzonder rustigs.

Reeds vroeger was het in Engeland gebruikelijk, zeer groote en wijde schoorsteenen te maken, die met het oog op de open haarden, een noodzakelijkheid waren. De „nieuwe architect" weet van dit motief veel partij te trekken. Maar de dikwijls ietwat gezochte schilderachtigheid der buitenhuizen uit de oude school vermijdt hij.

De vensters worden thans in den regel zeer klein ontworpen; de kamers laag, maar groot van oppervlak. Men meent, dat dit gezelliger is, ook in Nederland zal dit niet gauw nagevolgd worden.

Zooals wij reeds zeiden wordt veel zorg besteed aan de meubelen en de geheele inwendige inrichting der huizen. William Morris had hier, sedert 1870, het voorbeeld gegeven, doch zijn streven werd pas opgemerkt, toen in 1884 het tijdschrift „The Hobby Horse" werd uitgegeven. Dit was het orgaan van het Century Guild, een vereeniging of gild van verschillende personen, die, in den geest van Morris, het ambacht weer wilden verheffen.

In dit tijdschrift werd de eerste poging gedaan om het drukken weer tot een kunst te maken. Morris begroette deze eerste proeve met groote blijdschap en werd er door aangemoedigd de bekende Kelmscott Press op te richten, wier voortbrengselen zulk een verdiende vermaardheid verkregen.

Het Century Guild hield zich niet alleen bezig met het vervaardigen van voorwerpen, het maakte ook ontwerpen voor behangsels en stoffen, die het in fabrieken deed uitvoeren. Ook het weven van tapijten werd niet door het gilde zelve verricht. Doch meubelen, drijfwerken en dergelijken kwamen uit de werkplaatsen van het gild zelf voort. Een specialiteit waren de meubelen, groen gebeitst, met geel koper beslagen, die thans zoo algemeen zijn geworden.

Deze meubelen hadden allen strenge lijnen, en deze

strengheid is ook in de latere Engelsche meubelen gebleven.

Deze meubelen en de huizen, waarvoor zij ontworpen zijn, werden in den laatsten tijd door de bouwmeesters van het vasteland met ijver bestudeerd. Navolging ervan bleek echter in de meeste gevallen bezwaarlijk, omdat de eigenaardige Engelsche eischen in andere landen niet bestaan.

Zoo kwam men tot een compromis en loodste slechts zooveel van het Engelsche in de nationale architectuur, als met het oog op de onafwijsbare eischen der practijk mogelijk bleek.

Zoowel bij de meubelen als bij de huizen wordt het samenstel alleen reeds voldoende geacht, tot bereiking van het gewenschte effect. De practische, min of meer prozaïsche aard van den Brit uit zich hier.

In Engeland hebben de boerenwoningen de modellen geleverd. Zelfs het dak van riet of stroo vond navolging. Waar een dergelijke bedekking al te landelijk scheen, werd aan eenvoudige pannen of leien de voorkeur gegeven. Waar geen pleisterwerk gebezigd werd, zag men breuksteen of geheel vlak en onversierd metselwerk gebruiken.

De meubelmakers van het vasteland, die op de hoogte willen blijven, gaan ieder jaar naar de tentoonstelling der Arts and Crafts te Londen, ofschoon deze exposities in de laatste jaren niet zoo belangrijk meer zijn dan vroeger.

Het moet worden toegegeven dat wat Engeland voor de moderne kunstnijverheid heeft gedaan, van groote beteekenis geweest is. Mannen als Walter Crane en William Morris zijn algemeen gewaardeerd; anderen echter bleven meer op den achtergrond. Toch hebben ook zij invloed uitgeoefend.

EEN WEDSTRIJD TE PARIJS.

Het gemeentebestuur van Parijs keert tegenwoordig ieder jaar prijzen uit voor den schoonsten gevel, die gebouwd werd. Zoo tracht 't te bevorderen, dat de stad verfraaid wordt. Den eigenaars der bekroonde huizen wordt het straatgeld kwijtgescholden, de bouwmeesters en de aannemers krijgen eerepenningen.

Dit jaar is voor het eerst door de jury uitspraak gedaan. Het gebouw genaamd „Castel Béranger", Rue Lafontaine 16 te Auteuil, verkreeg den derden prijs en daardoor is aan de „nieuwe kunst" de eerste officieele erkenning te beurt gevallen. Het gebouw is zonderling genoeg, daar de architect, Guimard, tot iederen prijs oorspronkelijk heeft willen zijn. Daardoor is hij in het grillige vervallen. Zoo is, bij voorbeeld, door afwisseling van gebakken en gehouwen steen een kleureffect verkregen, dat geheel en al afwijkt van wat men tot dusverre gewend was. Sommige deelen van de gevels zijn van gebakken steen, andere van gehouwen steen, zonder dat de beschouwerwer zich ook maar in het minst rekenschap kan geven van de reden, die daartoe heeft geleid. In de details herkent men de moderne Brusselsche architectuur, en met de eischen der goede constructie is in het geheel geen rekening gehouden.

Het „Castel Béranger", hoeveel aanmerkingen men erop moge maken, is toch een oase in de woestijn der nieuwe Parijsche „maisons de rapport" .Waarom dat in de Rue de Grenelle 204, door Marquet ontworpen, den eersten prijs verwierf, zal niet velen duidelijk zijn. Alles is even banaal, de kroonlijsten met de obligate hekjes, de pilasters, de balkons vindt men aan honderden gevels te Parijs terug.

De gevel in de Rue du Roi de Sicile, van Debrie, verwierf den tweeden prijs. Hij is in een soort van Louis XV-stijl gehouden, en met zijn gebombeerde balkonhekken, zijn cartouches en consoles spreekt hij van niet veel oorspronkelijkheid. Ook hier begrijpt de deskundige beschouwer niet, waarin eigenlijk de verdienste van het ontwerp bestaat.

Nog drie gevels werden eervol vermeld. De eerste is gebouwd naar een ontwerp van Rabier, Boulevard de la Villette 87. Het huis staat aan drie straten en heeft een imposant effect, dat echter alleen aan de afmetingen te danken is, en door de omgeving der buitenwijk nog sterker uitkomt. Maar gelukkig zijn wij in ons land aan deze architectuur ontwassen. Wij voelen niets meer voor een samenraapsel van motieven, wier oorsprong men met den vinger kan aanwijzen. Wij verlangen meer oorspronkelijkheid, dan dit mengelmoes van Renaissance elementen ons kan bieden.

Een gevel in de Avenue d'Antin, 39, door Bunel en Dupuis ontworpen, is in haar voornaamste deelen een zeer getrouwe kopie van het kantoorgebouw „New-York", in de Leidschestraat te Amsterdam. De vraag doet zich nu voor, of de Parijzenaars zich naar het noorden begeven hebben, om hun inspiratie te halen, dan wel of Franschen en Hollanders naar één zelfde, misschien wel Duitsch voorbeeld hebben gewerkt. Wie onzer lezers is voldoende op de hoogte, om hier licht te ontsteken?

De zesde gevel staat in de Rue Croix-des-Petits Champs 18, en werd ontworpen door een bouwmeester, welke antwoordt op den ietwat zonderlingen naam van Breffendille. De Louis Seize-stijl is hier aan het woord; het geheel doet aan het werk der moderne Munchenaars denken.

Bij de beoordeeling der huizen moest de jury zich alleen tot de gevels bepalen. Het was haar uitdrukkelijk verboden, ook met de indeeling en de inwendige versiering rekening te houden. Het gemeentebestuur toch had alleen de bedoeling gehad het versieren der straten aan te moedigen.

Die bedoeling is zeker zeer prijzenswaardig. Maar het gaat toch eigenlijk niet aan, een bouwwerk alleen naar zijn uiterlijk aanzien te beoordeelen. De gevel is niet een boezelaar, mag dit althans niet zijn; hij behoort het logisch gevolg te wezen van de indeeling. Wie dus den gevel wil beschouwen los van het overige, begaat eene groote zonde tegen de grondregelen van alle goede bouwkunst.

Nu heeft men alleen het bevallige gewaad bekroond, en zich niet bekommerd om het lichaam, dat het omsluit, alsof de rieten pop van de uitstallingen der winkels gelijk gesteld mocht worden met eene schoongebouwde vrouw!

Het kan niet ontkend worden, dat deze handelwijze zeer bedenkelijk moet worden geacht. Want de architecten te Parijs zijn toch reeds al te zeer geneigd, om van hunne gevels paradestukken te maken, terwijl zij aan de plattegronden slechts weinig studie besteden, en éénzelfde indeeling bij schier alle „maisons de rapport" wordt herhaald. Zoo wordt de treurige werkelijkheid door een mooi masker voor het oog verborgen.

De kansen stonden voor de deelnemers aan den wedstrijd niet gelijk. Want natuurlijk kon van een programma geen sprake zijn. En de bouwterreinen waren van grooten invloed; zij, wier huizen aan breede straten staan, moesten het winnen van hen, die aan smalle straten bouwden. En hij, die slechts een weinig breed terrein ter beschikking had, was in nog slechter toestand.

Het is wel zonderling dat men de eigenaars, door ze vrij te stellen van het straatgeld, een financieel voordeel bezorgde, doch architecten en aannemers met medailles naar huis liet gaan. Deze al zeer platonische belooningen hebben ten gevolge gehad, dat van de vierhonderd huizen, die in 1898 te Parijs gebouwd zijn, slechts veertig ter deelneming aan den wedstrijd werden ingeschreven.

Onze lezers herinneren zich misschien, dat jaren geleden ook te Brussel een soortgelijke wedstrijd is gehouden. De „maisons primées de Bruxelles" waren een standaardwerk in de boekverzamelingen onzer oudere bouwmeesters. Wij kijken het nu niet meer aan.

Wanneer wij het volgend jaar de tentoonstelling te Parijs wellicht zullen bezoeken, dan moeten wij ons van de architectuur der wereldstad geen al te groote voorstelling maken.

Het is misschien mogelijk, dat de uiterst strenge bepalingen op het bouwen te Parijs, oorzaak zijn van veel banaals, dat ons als kunst wordt opgedischt. Maar de wijze, waarop de Fransche architecten worden onderwezen, heeft ook zeker grooten invloed.

Men kan zeggen, dat de huizen allen naar één model, dat allesbehalve fraai is, werden opgetrokken. Dit maakt Parijs voor den architect, die het bezoekt, uiterst vervelend. De banale weelde, die soms tentoongespreid wordt, vermag voor die verveling geen vergoeding te geven. Erkend dient evenwel, dat de huizen bijzonder deugdelijk van samenstelling zijn, en de indeeling den Parijzenaars blijkt te voldoen, al zou een Nederlander er geen vrede mede hebben.

Een ruime vestibule leidt naar breede trappen. De antichambres van voorheen zijn door flinke portalen vervangen, waarop alle ontvangkamers uitkomen. Een diensttrap brengt de keuken met de straat in verbinding. Centrale verwarming, soms zelfs electrische verlichting, overvloedig water, doch niet altijd van goede hoedanigheid, vindt men in ieder nieuw huis.

Zijn dus de hedendaagsche huizen veel beter ingericht dan die van een kwart eeuw geleden, uit een esthetisch oogpunt beschouwd zijn zij op hetzelfde lage peil gebleven, zooals deze wedstrijd al zeer overtuigend bewijst.

Het publiek voelt niets voor de kunst der architecten; voor schilders en beeldhouwers interesseert het zich, doch de bouwmeesters vindt het niet meer dan een noodzakelijk kwaad.

Niet alleen de macht der overlevering, doch ook de richting, waarin het bouwkundig onderwijs zich beweegt, werkt noodlottig. Deze richting is die van den bekenden kreeftengang; men wil alleen uit het verledene wijsheid putten. Terwijl wetenschap en nijverheid alles van de toekomst verwachten, blijft de bouwkunst maar steeds achteruit zien. De eischen van het heden bestaan slechts voor haar als een onaangenaam beletsel om geheel en al het verledene te kunnen volgen.

De Ecole des Beaux Arts ziet in de studie der oudheid niet een middel om het oordeel te scherpen en den smaak te louteren, maar doel. Zij verlangt in de eerste plaats gehoorzame navolging en doet niets om de eigenaardige begaafdheid van den leerling te ontwikkelen. Zoo kweekt zij slechts middelmatigheid.

De Prix de Rome is een instelling, die wellicht te verdedigen was in een tijd, toen de reis naar Italië moeilijk en kostbaar genoemd mocht worden, doch nu heeft zij geen nut meer. Toch gaan de winners van dien prijs, die allerlei voorrechten hebben, maar steeds voort restauraties van antieke monumenten, voor onzen tijd van geen de minste waarde, ten papiere te brengen.

Een bouwmeester, die te Parijs een „maison de rapport" moet uitvoeren, is wel nooit een „Prix de Rome". Die heeren vergenoegen zich met een baantje in regeeringsdienst, zooals onze ingenieurs bij den Water staat hun kostje pogen te koopen. De Parijsche huizen zijn grootendeels in appartementen verhuurd, en rijk en arm woont in hetzelfde gebouw. De gegoedheid der bewoners is omgekeerd evenredig met de hoogte van hunne verblijven boven de straat. De huurders wisselen voortdurend en de architect moet zorgen, de meest verschillende smaken te kunnen bevredigen. Zoo rest hem niets anders dan de wanhopigste banaliteit. Daarenboven zijn aan de gevels alle voorsprongen verboden, en dit is zeker ook niet bevorderlijk aan de opvatting van den bouwmeester.

Rijke particulieren, die vrijstaande huizen laten bouwen, kunnen, wanneer zij slechts terrein genoeg beschikbaar stellen, zich aan den dwang der rooilijnen onttrekken. Doch deze heeren verlangen in de eerste plaats, dat hunne huizen in historische stijlen gebouwd zullen worden, en leggen zoo de architecten weer aan banden. Dikwijls geven zij zelfs het gebouw aan, dat zij tot in onderdeelen gevolgd willen zien. Deze anachronismen zijn echter nog kinderspel bij het werk van die architecten, die gedwongen worden den smaak hunner patroons te bevredigen door allerlei stijlen te vermengen.

Een werk als het bovengenoemde „Castel Béranger" is voor Parijs dan ook een groote nieuwigheid. Wel zijn reeds enkele gebouwen in dien trant gesticht, doch zij hebben slechts zeer bescheiden afmetingen. Dat de jury aan gevels als deze een derden prijs toekende, zou misschien een teeken des tijds mogen heeten, indien niet de eerste en tweede prijzen aan zulke doodgewone werken waren ten deel gevallen.

Had de jury werkelijk oog gehad voor oorspronkelijkheid, dan had zij aan dit „Castel" alleen een prijs moeten toekennen, en de andere vijf gevels geheel onvermeld laten.

Nu heeft het den schijn, alsof men beginselloos geweest is, en alleen nummer drie met een prijs bedacht heeft, omdat men de lauweren zooveel mogelijk aan zeer uiteenloopende richtingen gelijkelijk wilde geven.

In ons land zijn hier en daar stemmen opgegaan, om te betoogen, dat de overheid zich ook met de schoonheidsleer moet gaan bemoeien. Zelfs bestaat er in de hoofdstad reeds een commissie, die adviezen over gevels uitbrengt.

Misschien kon een proef met een wedstrijd als de Parijsche ook in een onzer groote steden genomen worden. Het resultaat zou allicht beter zijn dan in Frankrijk.

Het is voor den Nederlandschen bouwmeester een streelend gevoel, als hij ziet, hoe de kunst van zijn vaderland in vele opzichten hooger staat dan die van een stad, die tot voor korten tijd geacht werd aan de spits der beschaving te gaan.

EENE TENTOONSTELLING.

Er bestaat te Groningen een voorbeeldige commissie, voortgekomen uit een diaken-gezelschap, welke zich ten doel stelt onbemiddelde jongelieden, met lust, ijver en talent, voort te helpen tot zij zich eene positie in de maatschappij kunnen verwerven. Deze commissie heeft, of had eene tentoonstelling georganiseerd van teekenwerk en voorwerpen van kunst en nijverheid, vervaardigd door de jongelieden, die door haar werden en worden geholpen.

Het was een goed denkbeeld, die tentoonstelling te doen houden en het goede daarvan is eerst recht duidelijk geworden, nu zij werkelijk is tot stand gekomen. Het is, of liever het was, een aantrekkelijke tentoonstelling; zeer aantrekkelijk zelfs, door de bescheiden manier, waarop zij in het leven werd geroepen, door de goede en aangename wijze, waarop alles gerangschikt was, door hare geringe uitgebreidheid en bovenal door hetgeen er werd geëxposeerd.

Er was uitstekend werk, dat bewees dat de jongelui hun tijd goed hebben besteed. In het algemeen gaf deze tentoonstelling een prachtig voorbeeld voor anderen, tot leering en navolging.

De arbeid, welke het meest uitmuntte, was die van den heer H. Ellens, thans leeraar M. O. te Arnhem. De naar zijn ontwerpen vervaardigde meubelstukken gaven een gunstig getuigenis van het gevoel van dezen voor vorm en kleur. Zijn schilder- en teekenwerk is correct, vlug en net behandeld en legt een nagenoeg volkomen meesterschap aan den dag. Jammer is 't, dat dit talent moet gebonden zijn binnen de muren van een ambachtsschool. Men kan aan die inrichtingen wel met wat minder toe — zonder schade voor het ambachtsonderwijs.

Dan was er uitmuntend decoratiewerk van den heer Jetzes, thans decorateur bij prof. Fitger te Bremen. Ofschoon door dezen, behalve eigen vinding, ook welgeslaagde kopieën waren tentoongesteld, was het geheel zeer verdienstelijk. Vervolgens was er zeer belangrijk en hoogst verdienstelijk werk van den heer A. Smit, leeraar M. O. te Amsterdam, en van den heer J. Faber, gemeente-architect te Purmerend, vervolgens van den heer Rosema, leeraar M. O. te Amsterdam, en van den heer A. Hahn, mede te Amsterdam, door wien alleen studies, schetsen en ontwerpen voor versiering waren ingezonden, die welgeslaagd waren of veel beloofden.

Eindelijk was er zeer verdienstelijk werk te zien van mej. K. Wijntjes, werkzaam bij de firma Jansen te Amsterdam, voor decoratief van gordijnen en meubelstoffen.

Al dit werk, in een gezellige zaal tentoongesteld, bij een zeer gunstige verlichting, lokte veel publiek en was voor de commissie een prachtig succes voor haar behartigingswaardig streven, dat algemeene navolging verdient. De namen der leden van de commissie, welke hier met eere vermeld dienen te worden, zijn: J. Brugmans, K. Kiewiet de Jonge, H. J. Sicman, P. Koning en H. Pyttersen.

SUBALTERNE WATERSTAATS-AMBTENAREN IN NEDERLANDSCH-INDIE.

Door den heer B. H. W. Willebrands, gedelegeerd lid van de Vereeniging van bouwkundigen in Nederlandsch-Indië, is aan de leden der Staten-Generaal een open brief gericht over de subalterne Waterstaatsambtenaren, waarin de toestand van het corps wordt blootgelegd, zooals die werkelijk is. Aan dezen brief ontleenen wij het volgende.

Onder de subalterne Waterstaats-ambtenaren in Nederlandsch-Indië verstaan wij in dezen brief de gediplomeerde architecten en opzichters van den Waterstaat en 's lands B. O. W.

Zij zijn voor een deel uit Holland gezonden, voor een deel in Indië aangesteld. De laatstgenoemden vermeerderen jaarlijks, terwijl het aantal der eerstgenoemden evenredig vermindert.

Zooals bij meerdere diensttakken is het ook bij den Waterstaat in Indië; het diploma voor den Hollandschen Waterstaat is wel voldoende voor Indië, dat voor Indië niet voldoende om in Holland in vasten dienst bij het Rijk geplaatst te worden.

Het examen voor den Hollandschen Waterstaat duurt gewoonlijk twee dagen, dat voor den Indischen vijf, zes of zeven dagen.

Hij, die met het Hollandsche diploma naar Indië vertrekt, komt op de ranglijst boven dengeen, die het diploma in Indië verwierf.

Waar eerst sterk werd geijverd om opzichters uit Holland in den dienst te krijgen, werd dit bij verandering van directies nagelaten; later werd zelfs getracht Javanen op te wekken om aan het examen deel te nemen, en van de ingenieurs daartoe medewerking verzocht.

Het aanvangsalaris van den opzichter B. O. W. is ƒ 150,— 's maands, waarvan, evenals bij alle ambtenaren, de gewone kortingen afgaan. Als voorbeeld kan gelden, dat ambtenaren, die thans tien jaren in actieven dienst zijn, in al die jaren slechts éénmaal een promotie maakten van ƒ 50,— 's maands en de kans hebben, bijna de zekerheid, dat zij hier nog drie, vier jaren op blijven, tenzij eene zoo hoog noodige reorganisatie tot stand komt.

Wat de gevolgen van die lage traktementen zijn?

Dat de flinkste en ondernemendste der ambtenaren, juist die, waaraan het gouvernement zooveel behoefte heeft, den dienst verlaten zoo spoedig dat mogelijk is.

Dat de zwakken van karakter zich vergrijpen aan 's lands gelden, of overgaan tot andere fraudes.

Dat een ieder tracht de beste standplaats meester te worden, d. w. z. die standplaatsen, waar eenige bijbaantjes, als rooimeester, waarnemend landmeter en dergelijken te vervullen zijn, of de meeste reiskosten gedeclareerd kunnen worden.

Dat men het algemeen als eene straf beschouwt, om bij de irrigatie-afdeelingen, of bij den algemeenen dienst te worden ingedeeld, omdat van de toegestane vaste reiskosten gewoonlijk niets overblijft om het traktement te suppleeren, terwijl het werk zelf zoo schoon, zoo productief is.

Dat, om van de irrigatie-afdeelingen vrij te komen en bij den gewestelijken Waterstaatsdienst geplaatst te worden, allerlei chicanes gebruikt worden: als voorgewende ziekten, particuliere brieven aan invloedrijke personen, of familieleden aan het Departement, zelfs onkunde wordt voorgewend. En het resultaat is dikwijls, dat men zijn zin krijgt, dat de een de dupe wordt van het mindere plichtsgevoel van den ander.

Dit geeft niet het recht om te zeggen: „hoe slecht zijn die ambtenaren", doch wel om aan te merken: „hoe slecht is de regeling".

Er is zulk eene geschikte gelegenheid tot het kweeken van verantwoordelijkheidsgevoel, door de jonge ambtenaren eerst eenige jaren bij den algemeenen dienst te plaatsen, waar ze voortdurend onder goed toezicht leeren werken, meten enz.; dan bij eene irrigatie-afdeeling, waar ze in volle ontwikkeling en in de kracht van hun leven zijn, terwijl de zware taak die eigenschappen vordert, en ten slotte bij den gewestelijken dienst. Onwil en voorgewende onkunde of ziekte zullen dan verdwijnen, want wie niet deugt voor het eene, zal ook niet voldoen in het andere is dan de stelregel.

Doch in de eerste plaats behooren de traktementen herzien te worden. Dit kan reeds geschieden door de emolumenten van sommigen in 's lands kas te doen vloeien en het totaal bedrag te besteden ten nutte van het geheele corps.

Hecht men aan het oordeel van mannen als Broshooft, Van Sandick, Saltet, die hun meening reeds uitspraken, en vroeg men den ingenieurs, die nu in dienst zijn, om hunne meening te zeggen over de traktementen der opzichters, men kan er van verzekerd zijn, dat bijna eenstemming voor verbetering zou worden gepleit.

Bij iedere reorganisatie hebben bedoelde ambtenaren het moeten ontgelden; steeds werd, als bezuiniging bevolen werd, óf aan het traktement, óf aan de promotiekansen getornd, zoo zelfs, dat nu voor de jongeren (en onder die jongeren behooren menschen met twaalf of meer dienstjaren) de kans om eenmaal architect 1ste klasse te worden, op eene bezoldiging van ƒ 450 's maands, onmogelijk is geworden.

De formatie geeft nu 10 architecten 1ste klasse op ƒ 450,—; dit klein aantal had evengoed weggelaten kunnen worden en vervangen door 2de klasse op ƒ 300,— 's maands, doch volgens betrouwbare bron is bij de groote reorganisatie onder den heer De Gelder op deze wijze geredeneerd: „Die tien architecten moeten blijven om energieke menschen in dienst te krijgen, want als de „bâton de maréchal" gesteld wordt op ƒ 300,—, zal men daartoe niet overgaan". Menigeen is werkelijk door die kans op ƒ 450,— misleid. 't Spreekt vanzelf, dat de kans dus verkeken is, een eenigszins voldoend pensioen te genieten.

Het bezitten van een architects-diploma geeft geen voorrechten, noch financieel, noch moreel; de kans om eenmaal architect te worden is zoo goed als nihil.

Geen kleine traktements-verhooging, niets wordt er voor in ruil gegeven. En wat gebeurt om als het ware met het diploma te spotten?

Dat jongere opzichters, zelfs 3e klasse, niet in het bezit van diploma B, dienst doen of deden als eerst aanwezend Waterstaats-ambtenaar, terwijl gediplomeerden, hoog in de ranglijst voorkomende 1ste klassen, die op het punt stonden om tot architect bevorderd te worden, zelden in de gelegenheid waren gesteld om te doen zien, dat zij voor die zelfstandige betrekking geschikt waren.

Waterstaatsbureaux, die vroeger werden beheerd door hoofdingenieurs en ingenieurs, met of zonder adspirant-ingenieurs, worden thans waargenomen door één architect, waardoor, terwijl de fondsen voor de werken zeker niet verminderden, een belangrijk bedrag aan traktementen is bespaard.

En niettegenstaande die daardoor stilzwijgende erkenning dat het gehalte van het corps voortdurend verbetert, en de verantwoordelijkheid steeds grooter wordt, zijn de traktementen met 15—33 pCt. verminderd en wordt van regeeringswege voortgegaan met de leden ervan buiten den kring der ambtenaren te plaatsen, wat ten gevolge heeft, dat het publiek die menschen minacht.

Deze mededeelingen — zegt de heer Willebrands ten slotte — zijn niet te beschouwen als van één persoon, het is de uiting van velen, haast van allen, die bij de zaak betrokken zijn.

Dat er toch onderzocht worde of de toestand is, zooals die kan zijn, of er werkelijk geen verbetering kan worden aangebracht, of het noodzakelijk was, dat elk verzoek om verbetering ontkennend werd beantwoord, of noodeloos lang werd aangehouden.

Wij bezitten de innige overtuiging, dat dit onderzoek tot verbetering zal leiden en in die overtuiging blijven wij opgewekt onzen plicht vervullen.

PRIJSVRAAG.

GEVELONTWERP VAN EEN GEBOUW VOOR KANTOOR ENZ. DER LEVENSVERZEKERING-MAATSCHAPPIJ „ROTTERDAM".

Op deze prijsvraag zijn ingekomen 36 antwoorden.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van Vrijdag **28** *October* **1899.**

Na voorlezing en goedkeuring der notulen deelt de voorzitter mede, dat de heer Jos. Merckelbagh, te Utrecht, genegen is op de door het bestuur gestelde voorwaarden een lezing te houden.

Daarna geeft de 1e secretaris, de heer W. G. Hof, een uitvoerig en zaakrijk verslag over het afgeloopen jaar, het 15e vereenigingsjaar, waarbij hij gelegenheid vindt, de leden krachtig op te wekken om zooveel mogelijk de belangen der Vereeniging te bevorderen, die thans uit 1 adspirant-lid, 58 gewone en 11 kunstlievende leden bestaat.

Het jaarverslag van den penningmeester, de heer H. de Herder, is uiteraard kort, doch zaakrijk. De heeren J. Versteegh en H. Reijenga Jz. worden belast met het nazien der rekening, die in volkomen orde wordt bevonden. De voorzitter brengt den heeren Hof en Den Herder den dank der Vereeniging.

Wegens afwezigheid van den bibliothecaris wordt zijn jaarverslag niet behandeld. Bij de vaststelling der begrooting deelt de voorzitter mede, dat er in het vervolg vier „Opmerkers" zullen circuleeren. Er is één bijgevoegd, om te gemoet te komen aan den wensch van enkele leden. Met algemeene stemmen wordt aangenomen, den heer Merckelbagh voor het op de begrooting uitgetrokken bedrag uit te noodigen, de lezing te houden. Vervolgens wordt de geheele begrooting goedgekeurd.

De heer H. Ellens, leeraar M. O. te Arnhem, die toevallig in de stad is, verrast de vergadering door eene interessante studie over het meubel ten beste te geven, die door teekeningen op het bord en platen opgehelderd wordt en waarin hij met tal van voorbeelden uiteenzet, dat de grondvorm, een koffer, zooals die in de middeleeuwen in gebruik was en thans op het platteland nog wel wordt aangetroffen, nog steeds bestaan is gebleven. De Vergadering vond in den voorzitter haren tolk, die den heer Ellens zeer dankte en zich bij hem bleef aanbevelen.

De leden van de vijf commissiën voor de beantwoording van vragen worden bij acclamatie herkozen; voor den heer N. W. Lit, die als lid der vereeniging heeft bedankt, wordt voor bouwkundige rechtskennis gekozen de heer G. Nijhuis. Voor eene uit te schrijven prijsvraag wordt gestemd over een grafmonument en een inodoor. Het eerst genoemde wordt gekozen, waarvan het bestuur in de e k. vergadering een concept-programma zal indienen.

Tot leden van de commissie voor de regeling van den onderlingen wedstrijd worden gekozen de heeren P. H Dopheide, T. IJ. Jelsema en G. G. Reitsma. Wegens aftreding van den vicevoorzitter en den 1sten bibliothecaris, welke niet herkiesbaar zijn, worden gekozen de heeren J. A. Huizinga en A. Jansen, die de benoeming aannemen.

Met een woord van dank aan de geïntroduceerden en de afgetreden bestuursleden, in 't bijzonder aan den heer K. Hoekzema, die daarop verklaart de vereeniging steeds gaarne van dienst te willen zijn, sluit de voorzitter de vergadering.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. De leden van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, die het initiatief hebben genomen tot oprichting van een vakafdeeling voor spoorwegbouw en spoorweg-exploitatie, hebben medegedeeld:

1o dat zich voor de vorming van eene vakafdeeling voor spoorwegbouw en spoorweg-exploitatie van het Kon. Inst. v. Ingenieurs hebben aangemeld 129 deelnemers;

2o dat de vergadering tot oprichting van de vakafdeeling, de vaststelling van een vakafdeelings-reglement en de keuze van een bestuur, zal gehouden worden op Dinsdag 7 November, des namiddags half twee, in de tuinzaal van het Zuid-Hollandsch Koffiehuis, te 's-Gravenhage;

3o dat, op verzoek, de heer G. van Diesen zich bereid heeft verklaard de leiding dezer constitueerende vergadering op zich te nemen en dat de heer Jhr. H. G. Verspyck genegen is bevonden om op die bijeenkomst als secretaris op te treden;

4o dat van het voornemen tot oprichting van de vakafdeeling mededeeling is gedaan aan den Raad van Bestuur van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs en aan dezen het verzoek is gericht, de vergadering op 7 November te willen bijwonen of zich daarop te doen vertegenwoordigen.

— Door eenige bladen werd vermeld, dat prof. J. Kraus, die zich als regeerings-commissaris in Indië bevindt, ten einde een onderzoek in te stellen naar de werken der Solo-vallei te Nongko Djadjar (bij Lawang, Tenggergebergte) ziek lag.

Met volkomen zekerheid kan de *Delftsche Courant* mededeelen, dat de hoogleeraar, na een korte ongesteldheid, geheel genezen

die plaats heeft verlaten en den 24n October per stoomschip Laos Batavia verliet om over Singapore te repatriëeren.

Den 19n November arriveert de Fransche mail te Marseille, vanwaar de heer Kraus tegen 25 November te Delft wordt terugverwacht.

De directeur van 's lands Burgerlijke en Openbare Werken, de heer De Meyier, verlaat den 8n November Batavia per stoomschip Merapi van de Rotterdamsche Lloyd.

Na aankomst dezer heeren in Nederland zal de commissie voor de Solo-werken hare werkzaamheden onmiddellijk te Delft voortzetten.

AMSTERDAM. De „Vereeniging van Voorstanders eener Nederlandsche Octrooiwet" hield Zaterdag 28 October haar gewone jaarvergadering.

De tijdelijke Voorzitter opende deze met een warm woord ter nagedachtenis aan Prof. A. Huet, den man, die met rusteloozen ijver dertig jaar er voor gestreden heeft om ons vaderland niet te doen zijn het land der vrijbuiterij op industrieel gebied, die de krachtigste hefboom is geweest om de vereeniging in het leven te roepen en die deze bezielde door zijne groote werkkracht en zijn geestig woord.

De leden kunnen geen betere hulde bewijzen aan den te vroeg ontslapen voorzitter dan door krachtiger dan ooit te streven naar het tot stand komen eener octrooiwet.

Na afdoening der gebruikelijke bezigheden bracht de in de vorige vergadering benoemde commissie tot bestudeering der bestaande buitenlandsche wetten en het vroeger door Minister Lely ingediende wetsontwerp verslag uit van hare werkzaamheid, en zeide een volledige studie van dit onderwerp toe, welke binnenkort den leden in druk zal bereiken en daarna het onderwerp van bespreking zal worden op eene volgende vergadering.

De vier bestuursleden werden opnieuw benoemd, terwijl als vijfde lid door de vergadering het oud-bestuurslid, de heer G. A. A. Middelburg, gedelegeerd commissaris der Ned. Zuid-Afrikaansche Spoorweg-maatschappij, werd gekozen.

ROTTERDAM. Het bestuur van den Nederlandschen Aannemersbond heeft een adres gericht aan B. en W. dezer gemeente, waarin het verzoekt de Algemeene Voorschriften enz. van 1882 van het Departement van Waterstaat, die in de bestekken voor de uitvoering van publieke werken onder beheer der gemeente Rotterdam tot op dezen dag van toepassing worden verklaard te vervangen door zoodanige bepalingen als zouden strooken met het beginsel van rechtsgelijkheid tusschen beide partijen, waaronder het bestuur o. m. verstaat:

a. het beslechten van geschillen door arbitrage;

b. het beschouwen van werkstakingen, klaarblijkelijk ten doel hebbende het ongemotiveerde opdrijven der loonen of het verstoren der orde op de werken, als force majeure;

c. eene billijke regeling der aansprakelijkheid voor schade, met dien verstande dat de aannemer alleen aansprakelijk kan worden gesteld voor schade door zijn toedoen of nalatigheid ontstaan, enz

Het bestuur geeft overigens als zijne overtuiging te kennen, dat, indien Burg. en Weth. vooralsnog geen termen zouden kunnen vinden tot de opneming van dergelijke vrijzinnige, doch strikt billijke bepalingen in de bestekken over te gaan, althans gedeeltelijk aan de grieven van de onder de directie der gemeente werkende aannemers zou kunnen worden tegemoet gekomen door de vervanging van de Algemeene Voorwaarden van Waterstaat van 1882 door die van hetzelfde departement van 12 December 1895, nader gewijzigd, blijkens een nota van den tegenwoordigen Minister van Waterstaat van einde April 1899.

HAARLEM. De heer E. J. Borger, technisch ambtenaar aan de centrale werkplaats der Hollandsche Spoorwegmaatschappij, herdacht Donderdag 26 October zijne 40-jarige werkzaamheid bij deze inrichting. De heer Vogel, ingenieur der werkplaats, bood den jubilaris, ook namens de ambtenaren en enkele oud-ambtenaren, een cylinder-schrijfbureau aan met een album, op verdienstelijke wijze bewerkt.

— De heer F. W. van Eeden, die onlangs aftrad als algemeen secretaris der Maatschappij van Nijverheid en directeur van het Koloniaal Museum en daarop tot eere-directeur benoemd werd, vierde Donderdag 26 October zijn 70n verjaardag onder zeer vele blijken van belangstelling uit verschillende plaatsen.

— Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand October bezocht door 1051 personen, terwijl uit de aan het Museum verbonden boekerij 138 boek- en plaatwerken verzonden werden.

Op het einde der maand November zal vanwege het Museum in Zutfen eene tentoonstelling, betrekking hebbende op de versierende kunsten en verschillende kunstambachten, gehouden worden.

ALMELO. De jaarwedde van den te benoemen gemeente-architect, tevens directeur der gemeentereiniging, werd in de laatst gehouden zitting van den gemeenteraad bepaald op *f* 1200.

— Wij verwijzen belanghebbenden naar de annonce der firma Wed. J. Ahrend & Zoon te Amsterdam, omtrent een nieuw door haar in den handel gebracht soort lichtdrukpapier, wat, met het oog op den donkeren wintertijd, velen welkom zal zijn.

PERSONALIA.

— Bij kon. besluit zijn, met ingang van 15 November 1899, de ingenieurs van den Rijks-waterstaat 2de kl. A. E. Kempees en M. Caland bevorderd tot ingenieur 1ste kl.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

verleend wegens langdurigen dienst, één jaar verlof aan den ingenieur 2e kl. H. van Gelderen.

— Bij de staatsspoorwegen op Java is:

gedetacheerd bij de exploitatie der westerlijnen, de tijdelijke 3e commies bij den aanleg der lijn Batavia—Tangerang—Bantam F. H. Breukelman.

— De heer N. J. Singels, ingenieur te 's-Gravenhage, is (op een jaarwedde van f 3000) benoemd tot electro-technisch adviseur der gemeente Groningen, voor het van gemeentewege op te maken plan van een electrische centrale voor de levering van stroom voor verlichting, krachtsoverbrenging en andere doeleinden.

— Aan den directeur der B. O. W., den heer De Meijier, is opgedragen zich naar Nederland te begeven in het belang zijner werkzaamheden als lid van de door den Minister van Koloniën ingestelde commissie voor het uit te brengen schriftelijk advies in zake de wijze waarop verder met de geschorste Solo-werken moet gehandeld worden.

Gedurende zijn afwezigheid is de leiding van zijn departement opgedragen aan den inspecteur van het stoomwezen.

— Te Milaan is in den ouderdom van 67 jaar overleden de architect A. van der Steur Jr., lid van den gemeenteraad te Haarlem.

— De heer H. J. Fischer is benoemd tot teekenaar aan het Centraalbureau van de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen te Utrecht.

— De gemeenteraad te Hoorn benoemde tot stads-architect, tevens directeur-leeraar van de burgeravondschool, den heer J. van Reijendam, te Haarlem.

— Tot sectie-ingenieur bij de Noord-Ooster-Locaalspoorwegmaatschappij is benoemd de heer J. C. van der Meulen, te 's-Grevelduin-Capelle.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van staatsspoorwegen is benoemd tot adjunct-inspecteur 1e kl. Jhr. Mr. C. Beelaerts van Blokland, te Utrecht, thans adjunct-inspecteur 2e kl.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter-teekenaar voor ontwerp en bouwen eener villa, voor een jaar. Salaris *f* 75 per maand, met premie van *f* 200. Adres lett. O. A. T., „Venloosch Nieuwsblad", Venlo. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Directeur der Ambachtsschool te Arnhem. Jaarwedde *f* 2000 met vrije woning. Adres tot 12 November bij den secretaris H. P. de Haan.

— Directeur der gemeenteavondschool voor handwerkslieden te Arnhem. Jaarwedde f 800. Adres vóór 12 November aan den secretaris H. P. de Haan.

— Bekwaam teekenaar op een ijzerfabriek, bekend met fabriekswerkzaamheden. Sal. *f* 1200 per jaar. Adres met voldoende inlicht. nº. 2211, Advertentiekantoor J. H. de Bussy, Amsterdam.

— Opzichter aan het ambacht „De Vier Noorderkoggen". Jaarwedde *f* 800 met vrije woning en *f* 60. Persoonlijk bezoek aan den dijkgraaf Donker, des Vrijdags van 9—2 en aan den hoofdopzichter A. Kater, te Medemblik, des Vrijdags van 1—5 uren.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende maten, kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending aer eventueel inkomende brieven.*)

— Bouwkundig opzichter-teekenaar zoekt plaatsing wegens beeindiging van werk. Goede getuigschriften zoowel pract. als theoretisch kunnen worden overgelegd. Adres no. 68 Bureau dezes. (1)

INFORMATIE-BUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING HEERENGRACHT 304, AMSTERDAM.

1	Bouwk. opz.-teek.,	leeft. 51 j., geh., verl. sal.	*f* 90 p. m.
2	„ „	„ resp. 28 en 33 j., ongeh., verl. sal. resp. *f* 90 à *f* 100 en *f* 100.	
4	„ „ „	„ resp. 20, 21, 21 en 22 j., ongeh., verl. sal. resp. *f* 60, *f* 60 *f* 60 en *f* 40.	
1	machinist,	„ 37 j.,	

De DIJKGRAAF van het **Ambacht „de Vier Noorder Koggen"** noodigt

Sollicitanten

naar de betrekking van OPZICHTER bij den inwendigen Waterstaat van het Ambacht uit, hunne sollicitatiën met origineele getuigschriften bij den ondergeteekende schriftelijk **in te zenden vóór 1 December aanstaande.** De vacceerende betrekking wordt gesalarieerd met **f 800,—**, vrije woning en **f 60,—** uit bijkomende betrekking. Sollicitanten kunnen zich in persoon vervoegen bij den ondergeteekende, uitsluitend des *Vrijdags* van voorm. *9* tot nam. *2* uur en bij den Hoofdopzichter van het Ambacht, den Heer A. KATER Jz., te *Medemblik*, uitsluitend des *Vrijdags* van nam. *1* tot *5* uur.

Benningbroek, 27 October 1899.

De Dijkgraaf voornoemd,
DONKER.

Bij **P. GOUDA QUINT**, te ***Arnhem***, zijn verschenen:

Beknopt practisch leerboek der Burgerlijke en Water-Bouwkunde, door B. F. PLASSCHAERT. Tweede, veelvermeerderde druk. Twee deelen, met 1200 Figuren, benevens Atlas van 34 Platen en Kaart *f* 24.85, geb. *f* 26,75. Afzonderlijk: de Burg. Bouwkunde *f* 15,60 geb. *f* 16,60. De Waterbouwkunde met Atlas *f* 13,25, geb. *f* 14.15.

Het detailleeren van Bouwkundige samenstellingen. *(Afschrijven en uitslaan).* Handleiding voor eigen studie en practisch onderwijs, door B. F. PLASSCHAERT Eerste tot vierde serie. Elke serie bevat 25 Platen, met beschrijving, en is afzonderlijk verkrijgbaar. Elke serie *f* 5.

Practisch Landmeten en Waterpassen, door A. PLASSCHAERT Sr., met 59 Figuren. In linnen band *f* 1,75.

Geschiedenis van de Bouwstijlen in de hoofdtijdperken der Architectuur, door E. GUGEL. Met 831 Figuren en 6 Staalgravuren. Tweede, veel vermeerderde druk *f* 24,50. geb. *f* 28.

De Kunstnijverheid. Beknopte handleiding ter ontwikkeling van den Kunstsmaak met betrekking tot het Ambacht (bevattende een beknopt overzicht der geschiedenis van de Bouwkunst, der regelen voor de Versieringskunst en der voornaamste Kunstambachten), door A. W. WEISSMAN. Met 97 Figuren. Goedkoope uitgave *f* 1,25.

Prijsvermindering van **De Architect.** Jaarg 5—8. Jaarg. 5 *f* 7,50 en jaarg. 6—8 elk afzonderlijk *f* 3, te zamen *f* 7,50.

Prijsvermindering van **De Bouwmeester.** Jaarg. 1 en 3—7. Elk afzonderlijk *f* 3, te zamen *f* 15.

Proef-afleveringen en prospectussen zijn op aanvrage verkrijgbaar.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer.
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM**, Filiaal: **36 Rokin.**
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *compleete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen.
Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

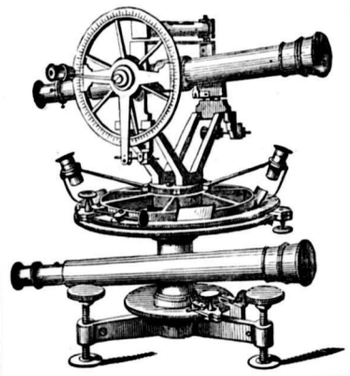

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN
WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

Prijs per rol van 10 M. op 110 cM. f 3.00.
Levering franco door het geheele land.
NON PLUS ULTRA.
Het beste aller Calqueerpapieren. — Vervangt het linnen.
GEBRS. KLOMPÉ, Arnhem & Deventer.
Eenig adres voor de Lichtdruk-, Detail- en Calqueerpapieren.
MONSTERS GRATIS en FRANCO.

Door het overlijden van den Heer BOERBOOMS, *Architect*, worden ter overname aangeboden de werken uit diens Bibliotheek, **Fotografiën**, verder **Waterpas-Instrument, Equerre Lichtdruktoestel**, enz., **Teekentafels** en verder **Bureau-Ameublement.**

Catalogus en verdere inlichtingen verschaft gaarne Mevr. de Wed. BOERBOOMS, te **Arnhem, *Korenmarkt.***

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *'s-BOSCH*, zullen op ***13 November 1899***, v. m. 10 ure in het openbaar

AANBESTEDEN:
Maken van 2 beerputten van beton op de Mestvaalt.

Bestek en teekening ter inzage op het Gemeentehuis en à *f* 1.— verkrijgbaar bij den Ingenieur-Architect, die tevens nadere inlichtingen geeft. Aanwijzing in loco op 9 November e. k., v. m. 10½ ure.

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG.

P. KOOIJ,
Mr. Steenhouwer en Marbrier,
Z.-O. Buitensingel 203,
DEN HAAG.
Atelier voor alle in den ruimsten zin voorkomende **Hardsteen, Zandsteen, Marmerwerken, Grafzerken** en **Schoorsteenmantels.**
Telephoon 790.

GEBR. VAN DER VLIET
IJzerhandelaars te Amsterdam.
Staal-, Plaat-, Band-, Hoek en T-IJzer enz.
Stalen Balken in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

STOOMTIMMER-HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken en Tuinkoepels.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37,**
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van
HEETE-LUCHT-BAKOVENS,
Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.
Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

J. VAN DER MOST,
Steenhouwer en Metselaar,
SCHIEDAM.
Kolensteenen, Slijpsteenen.
Ruw en bewerkt
MARMER.
SCHOORSTEENMANTELS

A. P. SCHOTELG^EN.
DORDRECHT.
Stoommarmerzagerij Steenhouwerij.
Steen- en Marmerhandel.

Machinale Jalousiën Fabriek
voor **HUIZEN** en **BLOEMENKASTEN.** Concurreerende prijzen, ruimen voorraad.
S. BRUIGOM, Arnhem.

Opbouwen van
FABRIEKSSCHOORSTEENEN.
Radiale Machinale Gatensteenen.
NAGEPERSTE GEVELSTEENEN
(Appelbloesem.)
PROFIELSTEENEN.
Klinkers.
Waalvorm en Drielingen

Algemeen Nederlandsch Verbond.

Dringend verzoek ik ieder, zoo spoedig mogelijk mededeeling in 't oorspronkelijke of in afschrift, van al zulke pakkende bijdrage **uit brieven en bladen,** als geschikt zijn om in **zeer wijden kring** eerlijke ingenomenheid met de burgers van de beide Republieken te bevestigen en wanbegrip omtrent hen tegen te gaan.

H. J. KIEWIET DE JONGE.
Secretaris.

Dordrecht.

VAN RIJN & Co.,
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.
SPIEGEL- en VENSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

B. HOLSBOER.
Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.
BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz.
Bakens, Rotatie- en Inductie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

PROEFSTATION voor BOUWMATERIALEN
KONING & BIENFAIT
mechanisch en chemisch onderzoek van metalen bouwmaterialen, verf machineoliën, enz.
TARIEVEN op AANVRAAG VERKRIJGBAAR
amsterdam

MASTIX-CEMENT DAKBEDEKKING.
De *eenige echte* en *origineele* Mastix-Cement Dakbedekking, die erkend is als de **VEREENVOUDIGING** en **VERBETERING** van het Houtcementen-dak, en als de **BESTE BEDEKKINGS-WIJZE** ter vervanging van zinken daken (zie het *Bouwkundig Weekbl.* No. 11 18 Maart 1897, en *Architectura* No 35, 26 Febr. '98) in 1894 in, Nederland ingevoerd, wordt **op grond van eene ruim 20-jarige ervaring UITSLUITEND GELEVERD** door
20 jaar Garantie.
H. ALLERSDORF, Singel 455, AMSTERDAM.
Talrijke Binnen- en Buitenlandsche Referentiën.
Een model is geëxposeerd in het gebouw der Mij. t. Bev. d. Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterd.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

31ste JAARGANG N°. 45 ZATERDAG, 11 November 1899.

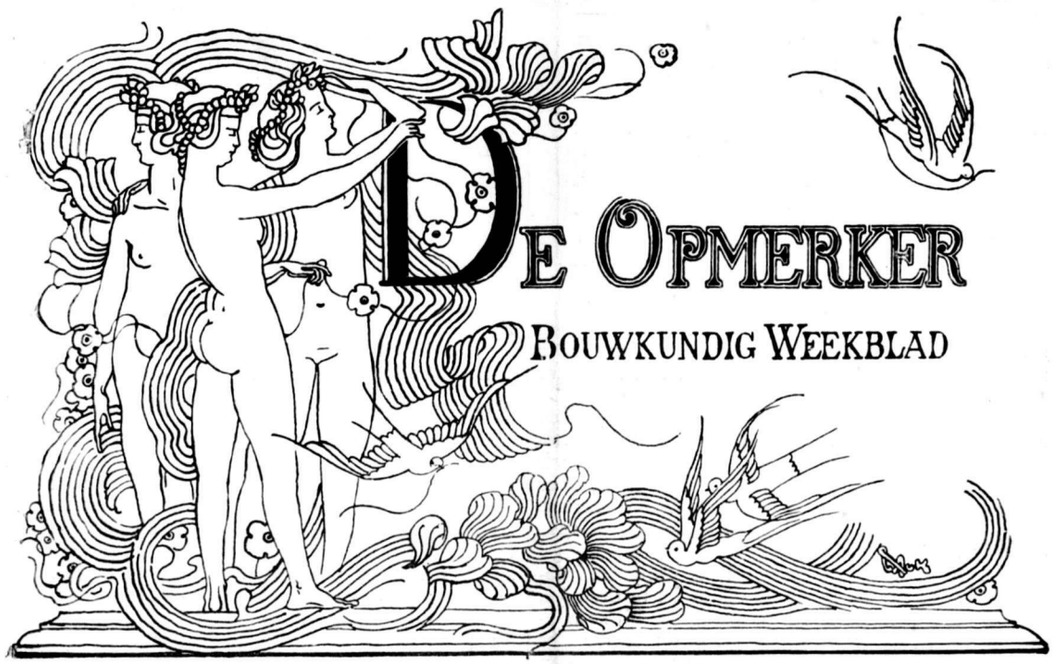

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

REDACTEUR: F.W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsirgen, slechts tweemaal gerekend.

WEENER KUNST.

Over het algemeen is men te Weenen in zake bouwkunst uiterst behoudend. Maar in Otto Wagner bezit de Donaustad een architect, die als waardig vertegenwoordiger der „nieuwe" richting mag worden genoemd.

Wagner heeft tot dusverre nog maar betrekkelijk zelden aan bouwwerken kunnen toonen wat hij vermag. Pas onlangs is hij in de gelegenheid gesteld geworden, enkele zijner ontwerpen uit te voeren. De oudere richting bestrijdt hem op alle mogelijke manieren, doch als hoogleeraar kan Wagner op het jongere geslacht grooten invloed uitoefenen.

De jongeren zijn overigens te Weenen al heel slecht over academies in het algemeen te spreken. Zij zien daarin slechts hoogescholen, die de wetenschap van de kunst willen onderwijzen, en verwijten aan die instellingen, dat ze verouderd zijn en geen rekening huuden met de eischen, die het werkelijke leven stelt.

De academie, meenen zij, ziet slechts achter zich, naar tijdperken, die reeds lang dood en begraven zijn. Zij wil schilders, beeldhouwers en bouwmeesters kweeken, doch op haar manier.

Van de schilders kent zij slechts de zoogenaamde „historie-schilders". Zij wil hun leeren gebeurtenissen uit vervlogen eeuwen op het doek te brengen, maar vergeet, dat dit de taak der hedendaagsche kunst niet mag zijn. Wat kan ons de oorlog schelen, die zoo lang achter ons ligt? vragen de jongeren. Wij willen ons verheugen in de natuur, die ons omgeeft, wij stellen belang in het heden, in de gebeurtenissen, die wij zelf beleefden. Niets is ons te gering; vandaag willen wij ons met „hooge" kunst bezighouden, om morgen een ontwerp voor een wapen of meubel te maken.

Maar de academie wil dit alles niet hooren. Zij beschouwt als haar specialiteit alleen „hooge" kunst, en wil zich met niets anders ophouden. Zij blijft onverzettelijk. De jongeren beweren nu, en zij hebben daarin wel gelijk, dat een academie alle vrijheid in haar leerlingen doodt, en door vaste regelen slechts middelmatigheid en niets meer weet te bereiken. Zij moesten eens weten, dat de Hollandsche architecten, de jongeren nog wel, die tot dusverre van het academisch juk vrijbleven, er naar smachten dit op hun schouders te krijgen!

Otto Wagner, als hoogleeraar, valt geheel buiten het academisch kader. Wel is hij oorspronkelijk een aanhanger der klassieken geweest, doch hij is langzamerhand tot een andere opvatting gekomen.

Misschien herinneren onze lezers zich nog het fraaie ontwerp „Stet", dat hij in 1884 op de Amsterdamsche beursprijsvraag inzond. Het was een klassiek ontwerp in den besten zin des woords, en maakte vooral op de meesterlijk behandelde perspectiefteekening, die als geëtst scheen, een gunstigen indruk. De ontwerper had van het terrein een gelijkbeenig trapezium gemaakt, waardoor hij een fraai academisch plan kon samenstellen. De gevels waren versierd met een Jonische orde, deels bij wijze van pilasters, deels als vrijstaande kolonnade behandeld. De gevel aan de Damzijde, met een fronton bekroond, was rustig en wezenlijk monumentaal.

Van binnen was het gebouw nog strenger behandeld; hier had Otto Wagner van de klassieke motieven een zeer vrij gebruik gemaakt en kondigde hij reeds zijn latere manier aan.

Een zijner leerlingen maakte onlangs beschouwingen openbaar, die een goed denkbeeld geven van wat hij beoogt.

„Er zijn bouwwerken", zoo heet het daar, „die er uitzien alsof zij opgestapeld waren; andere weer schijnen uit den grond te zijn gewassen. De eene eeuw gaf aan de eerste, de andere aan de tweede manier de voorkeur.

„De Romeinen en de meesters der Renaissance stapelen laag op laag; zij vreezen niet de sluitsteenen, de voegen, kortom het geheele samenstel duidelijk te laten zien. Maar de kunst van het Oosten, van de middeleeuwen, van den Baroktijd doet de gebouwen als door natuurkracht uit den grond opgroeien. De Grieken hadden hier het voorbeeld gegeven; zij slepen hun marmerblokken zóó glad, dat van voegen niets zichtbaar bleef. Wanneer zij grovere steensoorten moesten bezigen, bedekten zij die door een laag pleister. Zelfs het marmer werd in kleuren beschilderd.

„De middeneeuwsche kunst deed 't zelfde. De voegen spelen hier geen rol; in den Baroktijd wordt de gevel als een plastische massa, die door den kunstenaar als geboetseerd, geen enkele gedachte aan zichtbare constructie meer opwekt.

„Otto Wagner is in klassieke richting begonnen. Maar langzamerhand verwierp hij vele der overgeleverde antieke vormen, omdat zij voor onzen tijd geen beteekenis meer hebben. Hij zocht de schoonheid meer in eenvoudige lijnen dan in overvloed van versiering. Zoo wist hij uit de antieke kunst te halen, wat voor ons nog waarde heeft.

„Wagner gebruikt motieven, als zuilen, lijsten, frontons, enz. om een bepaalde gedachte uit te drukken, maar schept ook nieuwe vormen, wanneer hij ze noodig heeft. Wanneer men die vormen met die der hedendaagsche Engelschen en Belgen vergelijkt, dan blijkt het, dat hij noch in de nuchterheid der eersten, noch in de gezochtheid der laatsten vervalt."

Men ziet, dat dus in Otto Wagner twee richtingen vereenigd zijn. De eerste bedoelt het zuiveren en vereenvoudigen der antieke kunst, de laatste het scheppen van nieuwe vormen.

Dit jaar heeft de hoogleeraar het werk zijner leerlingen tentoongesteld. Het blijkt, dat hij hun groote vrijheid laat. Slechts een paar volgen uitsluitend zijn klassieke opvattingen; de meesten voelen zich vóór alles aangetrokken tot het nieuwe in zijn kunst.

Het eerste jaar had tot taak gekregen een huurhuis voor een bepaald terrein te Weenen te ontwerpen. In de plattegronden is niet veel verscheidenheid; het onderwerp, zoo van uitsluitend practischen aard, leende zich daartoe niet. De gevels vertoonen groote lijnen; de versiering is spaarzaam toegepast, lijsten en voorsprongen werden zorgvuldig vermeden.

Het tweede jaar hield zich bezig met het ontwerpen van een Volksbank, al weder voor een terrein te Weenen. Hier is variatie in de distributie, maar in de gevels toont zich de zelfstandigheid der leerlingen nog meer. Wel is overal de meester te herkennen, doch verscheidene der leerlingen hebben ook iets van zichzelf in hun werk gelegd. Dit is een groote lof voor het systeem van den onderwijzer.

De leerlingen der hoogste klasse hadden zeer verschillende onderwerpen ter behandeling gekregen, als een dierentuin, een tentoonstellingsgebouw, een specialiteiten-theater, een vorstelijk buitenverblijf, een universiteit en een kerk.

Het werk van Matouchek, een Bohemer, staat hier het hoogst. Hij heeft zoowel een ontwerp voor den dierentuin als voor de kerk gemaakt, en daardoor bewezen, dat de nieuwe richting ook zeer monumentale gebouwen tot stand zou kunnen brengen.

Tot dusverre is het zoover nog niet gekomen, maar toch is Otto Wagner in de gelegenheid gesteld ook als uitvoerend architect zijn talent te bewijzen. De stadsspoorweg te Weenen is uitgebreid door een lijn, die langs 't bekende slot Schönbrunn loopt, waar de Keizer zich dikwijls ophoudt en waar hij ook vorstelijke bezoekers pleegt te huisvesten. Daarom is hier een klein station gebouwd, en met het ontwerpen en uitvoeren daarvan werd Otto Wagner belast. De architect heeft er veel eer mede ingelegd, en zelfs de Keizer, die anders nogal behoudend is, betuigde hem zijn tevredenheid.

De spoorlijn loopt bij Schönbrunn door een uitgraving; daarom werd het station boven de baan gebouwd. In het midden is de Keizerlijke wachtkamer, die een achtkanten plattegrond vertoont en door een koepel gedekt is. Deze koepel, ofschoon zeer oorspronkelijk opgevat, is in schoone harmonie met de 18e-eeuwsche architectuur van het slot.

Het gebouw is geheel gepleisterd. De vorstelijke rijtuigen komen in een overdekte doorrit, die uit ijzer en glas is samengesteld.

De ontwerper heeft hier een poging gedaan om het ijzer decoratief te behandelen, en is daarin tamelijk wel geslaagd. Een ingenieur zal, als hij deze ijzerconstructie ziet, de opmerking maken, dat er veel meer materiaal aan gebruikt is, dan strikt noodig was. Maar Wagner was van meening, dat, wie voor een Keizer bouwt, niet zuinig op het materiaal behoeft te zijn. Hij heeft zich waarschijnlijk de smeedwerken uit de 18e eeuw herinnerd, die zoo echt decoratief zijn. Op zichzelf beschouwd voldoet de doorrit dan ook wel; slechts de organische samenhang met het hoofdgebouw ontbreekt, en dit is een fout, die had kunnen vermeden worden, bijvoorbeeld door de pijlers van den doorrit van steen, in plaats van ijzer te maken.

De gevels zijn geheel gepleisterd; zij hebben bijna geen openingen; aan de zijde, waar zich de breede trappen naar het spoorwegperron bevinden, zijn muren aangebracht, die door een eigenaardige flauw gebogen lijn werden afgedekt. De koepel, tamelijk vlak, is van gedreven koper. Een originеele oplossing vormen de daartegen geplaatste consoles, die het koepelvlak met den trommel tusschen de acht ovale vensters, op gelukkige wijze verbinden. Het motief is door Longhena te Venetië aan Santa Maria della Salute gebezigd; Wagner heeft het echter op schoone wijze gevarieerd.

Door een vestibule komt men in de Keizerlijke wachtkamer; het gevolg gaat links door een loggia naar een afzonderlijk vertrek.

Bij de inrichting der wachtkamer is met de gewoonten van den Keizer rekening gehouden. Daarom zijn de tafel en de stoelen niet in het midden, doch tegen den achterwand geplaatst. Tegen den muur is een gezicht op Weenen in vogelvlucht geschilderd; de stadsspoorweg is daarop duidelijk zichtbaar.

Daar de plaatsing van de tafel aangegeven was, heeft Wagner het tapijt zoo gedecoreerd, dat daarop alle wegen, die de Keizer naar de deuren nemen kan, als breede loopers zijn uitgedrukt. In de vakken daartusschen werd een ornement van bladeren aangebracht. Het geheele tapijt is in verschillende tinten van rood uitgevoerd, en maakt een zeer ongemeen effect. Alleen de bladeren zijn misschien wat al te groot. Hetzelfde motief is ook bij de versiering der wanden en der meubelen toegepast. Het behangsel bestaat uit fluweel ,de stoelen zijn met zijde bekleed.

Het hout in de zaal is mahoniehout, dat hier en daar vergulд werd.

Twee deuren leiden naar de trappen, waarlangs de perrons bereikt worden. Het eene perron is voor de richting naar den Praterstern, het andere voor die naar Hütteldorf. Een derde deur geeft toegang tot een toiletkamer. De schoorsteenmantel bestaat uit onyx en is geheel zonder beeldhouwwerk. Het prachtige materiaal komt daardoor des te beter uit.

Een klein vertrek naast de wachtkamer bevat een schrijftafel, die geheel volgens de aanwijzingen van den Keizer is ingericht. De electrische lampen zijn met smaak ontworpen.

Het vertrek voor het gevolg is eenvoudiger behandeld; hier is alles in groene tinten gehouden en werd het goud door zilver vervangen.

In dit bouwwerk heeft Wagner, die nu K. K. Baurath is, een in vele opzichten uitmuntende schepping geleverd en getoond, dat men niet alleen in de middeleeuwen de motieven voor een nieuwe kunst behoeft te zoeken. Het is te hopen, dat hem nu weldra de gelegenheid zal worden gegeven, eens aan een monument zijn krachten te beproeven. Het is wel jammer, dat de Weeners met het bebouwen van hunnen Ring niet vijftig jaar gewacht hebben. In plaats van de kolossale pastiches, die daar nu staan, hadden er dan wezenlijk moderne bouwwerken kunnen komen.

VENETIË. *)

Toen ik dit voorjaar Venetië zou bezoeken, heb ik met opzet de belangrijke werken, over de stad der lagunen geschreven, niet medegenomen. Zelfs de lezing van Ruskin's „Stones of Venice" bewaarde ik tot na mijn terugkeer, om uit eigen oogen te zien en niet reeds vooraf onder een invloed te komen. Mijn indrukken heb ik in een bouwkundig blad openbaar gemaakt.

Pas daarna heb ik Ruskin's werk ter hand genomen, om het met de grootste belangstelling en bewondering te lezen. Ik stel mij voor, u hedenavond met het boek, den schrijver en de stad, die hij als zijn onderwerp koos, kennis te doen maken, en hoop, dat die kennismaking u een aanleiding zal zijn om de drie lijvige deelen met hetzelfde genoegen te bestudeeren en te overdenken, als ik daarbij smaakte.

Het werk verscheen in 1851, toen Ruskin bijna twintig jaar lang de bouwstoffen er voor te Venetië verzameld had. Oorspronkelijk zou het slechts een verhandeling over den Gothischen stijl van het Zuiden worden, doch het werd een wijsgeerig-dichterlijke beschouwing over kunst in het algemeen, niet bestemd voor de mannen van het vak, doch voor het beschaafde publiek, en rijk verlucht.

Ruskin zegt in de voorrede: „Zoowel in de platen als in den tekst heb ik voornamelijk naar helderheid en begrijpelijkheid gestreefd, opdat zelfs hij, die met het onderwerp in het minst niet bekend is, het boek ter hand zal kunnen nemen, en begrijpen wat er mede bedoeld wordt. Als ik niet de voornaamste gedeelten van mijn verhandeling begrijpelijk heb gemaakt ook voor wie volstrekt niet geleerd is, als ieder, die in mijn onderwerp belang stelt, die gedeelten niet gemakkelijk lezen kan, dan heb ik mijn doel ten eenenmale gemist. Slechts voor het begrijpen van zeer enkele beschouwingen is de kennis van de beginselen der lagere wiskunde noodig; wie die beschouwingen te duister vinden mocht, kan ze gerust overslaan, zonder dat hij daar schade van ondervinden zal. De aan de bouwkunst ontleende uitdrukkingen, die ik noodzakelijk moest gebruiken, en dat zijn slechts weinige, heb ik verklaard, overal waar zij voorkomen. Al zal men mij dus dikwijls vervelend of langdradig vinden, ik vertrouw toch, dat ik nergens duister zal zijn. Ik heb mij daarom zoo op helderheid toegelegd, omdat ik door menschen van allerlei rang en stand gehoord wensch te worden. Er is in ieders leven een tijd, dat hij belang stelt in bouwkunst. De een heeft wat te zeggen bij het ontwerpen van een openbaar gebouw, de ander moet zijn eigen huis laten bouwen of veranderen. Terwijl het er in het algemeen niet op aankomt, of de groote menigte al of geen begrip van kunst heeft, terwijl men zeer goed leven kan, zonder zich schilderijen of beeldhouwwerken aan te schaffen, behoort ieder zich min of meer met de bouwkunst vertrouwd te maken. Wie dat niet doet, heeft veel onaangenaamheid en gooit noodzakelijk geld weg. Kerken, winkels, pakhuizen, landhuizen, heerenhuizen en arbeiderswoningen moeten worden gebouwd en gebruikt, al zijn zij nog zoo naargeestig en ongemakkelijk. Daarom behooren wij allen daar kennis van te hebben, en die kennis te gebruiken, wanneer wij daartoe in de noodzakelijkheid zijn, opdat wij niet worden overgeleverd aan de grillen der architecten en de genade der aannemers. Wel is waar heb ik mij in mijn verhandeling niet in het bijzonder bezig gehouden met de eischen, waaraan hedendaagsche gebouwen moeten beantwoorden. Doch de beginselen, die ik mijn lezers zou willen inprenten, zijn van alle tijden. Ik heb ze afgeleid uit de overblijfselen van een stad, die, daar zij de rijkste voorbeelden geeft van een bouwkunst, door een volk van handelaars in het leven geroepen, om aan zijn dagelijksche behoefte of zijn zin voor luister te voldoen, zeker voor de bewoners van Londen belangwekkend moet zijn."

In deze regelen heeft Ruskin ons zijn programma gegeven. Sedert de eerste verschijning is het boek herhaaldelijk herdrukt, waaruit men zou willen afleiden, dat de schrijver zijn doel bereikt moet hebben.

Maar hij dacht daar anders over. Want toen in 1874 de derde druk verscheen, schreef hij weder een voorrede, die aldus begint:

„Geen van mijn boeken heeft zooveel invloed gehad op de hedendaagsche kunst als de „Stones of Venice", maar die invloed is alleen uitgeoefend door het derde deel daarvan en het Engelsche publiek heeft hardnekkig geweigerd van de overblijvende twee derden kennis te nemen. In de meeste gevallen zal een geneesheer liever hooren, dat de zieke zijn drank of pillen geheel weggeworpen heeft, dan dat hij verneemt, hoe den apotheker een boodschap is gezonden, om twee van de drie bestanddeelen, op het recept aangegeven, weg te laten. En zoo zou het mij veel aangenamer geweest zijn, dat de architecten mijn boek nooit ter hand hadden genomen, dan dat zij slechts enkele mijner inzichten wilden deelen, en daarvan gebruik gemaakt hadden, om fabrieksschoorsteenen te bespikkelen met zwarte en roode gebakken steenen, om onze banken en lakenwinkels met Venetiaansche traceeringen op te smukken, om onze kerken donkere en ongure holen te doen worden, die slechts bestemd schijnen om reclame te maken voor goedkoop geschilderd glas en tegels."

Ruskin geeft eenige voorbeelden van dergelijke misbaksels, en vervolgt dan, met bitterheid, nadat hij erop gewezen heeft, hoe de fraaiste landschappen door fabrieken geheel bedorven zijn:

„Er is niet de minste mogelijkheid, dat een volk, hetwelk er behagen in schept om Gods beste gaven moedwillig te bezoedelen en te verlagen, ooit iets in de beoefening van welke kunst ook zal bereiken. Wanneer ik weer een nieuwen druk van mijn boek laat verschijnen, dan doe ik dit slechts ter wille van die schaarsche en weinig invloedrijke menschen, die nog boeken van het begin tot het eind lezen, en die het gelezene ook willen begrijpen."

Het was mij een genoegen, het aantal dier lezers met één te mogen vermeerderen. Doch toen ik het boek uit had, was het mij tevens duidelijk geworden, waarom dit getal niet aanzienlijker kon zijn.

*) Voordracht van den heer A. W. Weissman, in de vergadering van Bouwkunst en Vriendschap, van 8 November 1899.

Ruskin heeft te groote verwachtingen gehad van den gemiddelden lezenden mensch. Het onderwerp sleept hem mede, het geeft hem bladzijden in de pen, die gelijk kunnen gesteld worden met het beste wat Thomas Carlyle schreef. Doch de eigenaardige stijl, die de „wijze van Chelsea" in zijn boeken bezigt, maakt de lezing niet gemakkelijk; de schrijftrant van Ruskin herinnert aan dien van den beroemden Schot, en is, bij alle streven om duidelijk te zijn, niet die, welke men moet gebruiken om tot de groote menigte door te dringen.

Menschen als Ruskin kunnen nooit populair in den eigenlijken zin des woords worden. Het begrijpen en waardeeren hunner werken zal wel altijd het voorrecht eener kleine minderheid blijven. Zoo sterk kan de democratie nimmer worden, dat zij de aristocratie des geestes vernietigt.

Bij den derden druk heeft Ruskin zelf een ietwat critisch overzicht van zijn boek gegeven. „Het eerste deel", zegt hij, „bevat een ontleding van de beste samenstellingen, die in gehouwen of gebakken steen gebezigd kunnen worden, en wel zoo eenvoudig en natuurlijk mogelijk in woorden gebracht. Mijn bedoeling was, dat dit de grondslag van mijn volgend onderwijs in de bouwkunst zou zijn. Ik beveel de lezing van dit deel in het bijzonder dien jongelieden aan, die het ernstig voornemen hebben de beginselen der edele bouwkunst te leeren kennen, ofschoon ik nu inzie, dat ik in dit deel hier en daar te gekunsteld en te gedwongen geweest ben. Doch deze inleiding is zonder nut voor wie thans bouwt, want er wordt niet over het gebruik van ijzer gesproken, uitgezonderd waar het voor ankers en doken gebezigd is, en dus de rol van cement in het samenvoegen van steenen vervult.

„In het tweede en derde deel wordt aangetoond, hoe de opkomst en het verval der Venetiaansche bouwkunst gelijken tred houden met de meerdere of mindere zedelijkheid der beginselen, waarnaar de Staat geregeerd werd. Dit duidelijk te maken was het hoofddoel van mijn boek; maar het beoogde twee dingen meer. Het wilde onderzoeken, welke betrekking er bestond tusschen den werkman en zijn werk in de middeleeuwen en in andere tijden. Het trachtte de vorming van de Venetiaansche Gothiek duidelijk te maken, van haar ontstaan uit de vroegste Romaansche kunst af, tot haar dood, toen de zoogenaamde herleving van de beginselen der klassieken in de 16e eeuw algemeen werd."

Gij ziet uit deze aanhaling, dat Ruskin zich allerminst op objectief standpunt plaatsen wil. Hij schroomt er nergens voor, zijn voorkeur en zijn afkeur te doen blijken; de middeneeuwen zijn voor hem alles. Wat daarna kwam, verwierp hij zoo goed als geheel.

Bij het kiezen van den titel „de Steenen van Venetië" heeft de schrijver ongetwijfeld aan de spreuk „saxa loquuntur" gedacht. Zoo ergens, dan spreken de steenen in de stad der lagunen. Ook de afzonderlijke deelen van het werk hebben aan de bouwkunst ontleende titels. Het eerste heet „de fundamenten" het tweede „de zee-verdiepingen", het derde „het verval". Onder „zee-verdiepingen" moeten verstaan worden „verdiepingen gelijkstraats"; de naam komt daar van daan, dat in de voornaamste straten van Venetië de zee het plaveisel vormt.

Het eerste hoofdstuk is „de steengroef" gedoopt. De schrijver maakt daar een vergelijking tusschen Tyrus, Venetië en Engeland, die alle drie door den zeehandel tot bloei kwamen. Hij gaat vervolgens de geschiedenis van Venetië na, en toont aan, welke de oorzaken waren van de opkomst en het verval van den Staat. De stijl van Carlyle treft ons reeds hier. Maar wij worden niet minder getroffen door een andere eigenaardigheid van Ruskin, en wel zijn gebrek aan systeem. De overvloed zijner gedachten is zóó groot, dat hij onophoudelijk op zijpaden afdwaalt; de lezer gaat daar gaarne met hem mede, doch wordt zoodoende van den eigenlijken hoofdweg afgeleid.

Zoo volgt, onmiddellijk op de geschiedkundige beschouwingen een vergelijking tusschen Giovanni Bellini en Tiziano, waarbij hunne voornaamste schilderijen tot in onderdeelen worden besproken. De aanleiding daartoe is de stelling, dat de achteruitgang van Venetië en zijn kunst dagteekent van 1418, en dat die achteruitgang veroorzaakt was door het verdwijnen van den echt-godsdienstigen zin. De uiteenzetting is belangwekkend, doch zij blijft op deze plaats een hors-d'-oeuvre, dat ergens anders beter aangebracht had kunnen worden.

Na een kort overzicht van de bouwkunst van Europa, dat in zijn beknoptheid zóó vol van oorspronkelijke gedachten is, dat ik zou wenschen, dat mijn bestek had toegelaten het voor u te vertalen, geeft Ruskin zijn hart lucht over de Renaissance, die hij het bederf der bouwkunst noemt. Ik wil u een staaltje van des schrijvers betoogtrant niet onthouden.

„Het bederf deed zich in alle richtingen gelden; alles werd door dwaasheid en huichelarij overstroomd. In plaats van de Christelijke onderwerpen, koos de schilderkunst de godenleer, die eerst niet begrepen, later slechts tot een lage streeling der zinnen werd gebruikt. Goden zonder kracht, saters zonder boerschheid, nimfen zonder onschuld, menschen zonder iets menschelijks worden in onzinnige groepen op het doek samengebracht en de straten raken vol van geaffecteerde en theatrale marmeren beelden. Het misbruikte verstand zinkt al lager en lager; de onwaardige landschappen nemen de plaats van de historiestukken in, die door de belachelijke pedanterie hunner makers tot algeheel verval komen. In het zuiden wil Salvator Rosa verheven zijn, en is slechts gemaakt, flanst Claude Lorrain zijn zoogenaamd ideale landschappen samen, fabriceeren Gaspard Poussin en Canaletto hun vervelende stukken; ten noorden van de Alpen wijden verdwaasde schilders hun leven aan het geduldig weergeven van steentjes, mist, dikke koeien en slootwater."

Deze regels zijn zeer karakteristiek voor Ruskin's zienswijze. Die eenmaal vooropgezette meening maakt hem onrechtvaardig, en doet hem met één pennestreek alle waarde aan de Nederlandsche schilderschool der 17e eeuw ontzeggen. Toch bestaat er geen het minste verband tusschen de eigenlijke Renaissance en die schilderschool. Vreemder nog wordt het, als Ruskin hier ook het geloof bij te pas brengt en beweert, dat de Renaissance het Christendom, de zedelijkheid, de wetenschap en de kunst ten val gebracht heeft, en de ondergang van Italië, de omwenteling in Frankrijk, ja zelfs den treurigen toestand van de Engelsche kunst onder George II op haar geweten heeft.

Dat hier schromelijk overdreven wordt, springt aanstonds in het oog. Ruskin zelf schijnt bevreesd geweest te zijn, dat men hem van overdrijving beschuldigen zou. Daarom wilde hij op meer overtuigende wijze aantoonen, hoe verderflijk de Renaissance gewerkt heeft. Hij brengt ons daartoe in de kerk van San Giovanni e San Paolo, waar vele dogen begraven liggen, en vergelijkt de monumenten van Tomaso Mocenigo en Andrea Vendramin. Dit laatste gedenkteeken, van 1487, is een der beroemdste werken der Renaissance; het andere is in 1424 door een Florentijnsch meester gemaakt. En nu wordt het monument van Vendramin veroordeeld, omdat Ruskin, toen hij op een ladder geklommen was, zag, dat van de liggende figuur des overledenen alleen datgene was afgewerkt, wat in het gezicht kwam, terwijl het overige slechts ten ruwste was behakt.

Verder zoekt Ruskin verband tusschen 't karakter der beide dogen en dat van hun grafteeken. Mocenigo had een lange en gelukkige regeering, terwijl Vendramin slechts twee jaar het bewind voerde, en aan de pest stierf. Eindelijk deelt hij mede, dat Alessandro Leopardo, de vervaardiger van het monument voor Vendramin, in 1487 wegens gepleegde valschheid uit het Venetiaansch grondgebied werd verbannen.

Dit alles is ver gezocht. Om aan te toonen, hoe het geloof der Venetianen langzamerhand verminderde, komt Ruskin met een soortgelijk bewijs aan. Sommige kapiteelen van het Dogenpaleis zijn 15-eeuwsche navolgingen van andere, die ongeveer een eeuw vroeger werden gemaakt. Een dezer kapiteelen vertoont de hoop, met de hand Gods boven haar. In de navolging heeft men die hand weggelaten, en daaruit leidt Ruskin af, dat het geloof toen verdween.

Maar terwijl het eerste hoofdstuk dus reeds de minder gelukkige eigenaardigheden van Ruskin toont, bevat het toch ook zeer schoone bladzijden, vol van oorspronkelijke gedachten. Ik wijs slechts op het gedeelte, waar de wijze, waarop de Venetiaansche kunst zich vormde, wordt behandeld.

„De Grieksche bouwkunst werd door de Romeinen onhandig nagevolgd, en zonder dat daardoor veel bereikt werd. Hunne verdienste is echter geweest het gebruik van bogen algemeen te maken. Maar het Dorische kapiteel werd bedorven, toen zij beproefden het te verbeteren; slechts het Dorische kapiteel werd gevarieerd en verrijkt door beeldwerk, dat dikwijls zeer schoon is, en van veel verbeelding getuigt. Toen kwam het Christendom en maakte zich van den boog meester, om dien, met telkens nieuw genoegen, te versieren. Een nieuw kapiteel werd bedacht, dat in de plaats van het bedorven Dorische kon treden. Overal ging het Christendom in het Romeinsche rijk aan den arbeid, om met de voorhanden bouwstoffen aan zijn denkwijze uitdrukking te geven, om toepasselijke versiering aan te brengen.

„Deze Romeinsch- Christelijke bouwkunst is de juiste uitdrukking van het Christendom uit dien tijd. Beiden zijn oprecht en schoon — maar toch onvolmaakt. Zij spreken van groote onwetendheid en stralen toch door het sterke licht eener kinderlijke verbeelding, dat onder Constantijn begint te schijnen, de stranden van den Bosphorus, de Egeïsche en de Adriatische Zee met zijn helderheid vervult, en dan, als het volk zich aan afgodendienst gaat overgeven, verduistert tot een flauw schijnsel, gelijk aan dat, hetwelk doode lichamen afgeven.

„De bouwkunst, zoowel als het geloof, waaraan zij uitdrukking geeft, begint dan te verstijven, en wordt als een vergulde en gebalsemde mummie ter ruste gelegd. Die rust bleef bestaan, waar zij niet verstoord werd. Doch het was geordineerd, dat ruwe wekkers zouden verschijnen.

„Deze Christelijke kunst van het ondergaande Romeinsche rijk verdeelde zich in twee takken, de Westersche en de Oostersche. De eene had haar middenpunt te Rome, de andere te Byzantium. Uit de eerste ontstond het vroeg Christelijk-Romaansch, en de andere ontwikkelde zich door de verbeeldingskracht en de bekwaamehid der Grieksche werklieden tot den Byzantijnschen stijl.

„Beide deze stijlen zijn een natuurlijk gevolg van de kunst der oude Romeinen, zij vloeien voort uit dezelfde bron. Men kan ze daarom beiden beschouwen als Christelijk-Romeinsch, als een bouwkunst, die de verfijning der heidensche tijdperken verloren had, maar die door het Christendom in dienst van een hooger beginsel was gesteld, en die door de verbeeldingskracht der Griekse werklieden met nieuwe vormen werd verrijkt.

„Deze kunst was meer of minder ruw, al naarmate zij verder of minder ver verwijderd was van de zetels der regeering. Haar schoonheid ontleende zij aan de innigheid en de frischheid van het geloof, dat haar bezielde. Toen die beiden verdwenen, verloor zij haar levenskracht, en verzonk in ontzenuwing en rust, wel nog niet zonder schoonheid, doch verdoofd en onmachtig tot vooruitgaan of veranderen.

„Maar er zou vernieuwing komen. Terwijl te Rome, te Constantinopel en in streken, die onder hun invloed stonden, de kunst haar zuiversten antieken vorm behield en in al haar verfijning beoefend werd, konden de minder bekwame werklieden der verwijderde provincies die zuiverheid niet bereiken. En nog ruwer was het werk der barbaren, die het groote rijk aan alle zijden omgaven. Doch die barbaren hadden de kracht der jeugd, en terwijl in de middenpunten van het rijk de kunst tot een vormendienst werd, begon de barbaarsche kunst steeds meer vorderingen te maken.

„Sommige dezer barbaarsche volken stonden in het geheel niet onder den invloed der Romeinen. De Longobarden deden niets anders, dan het ontzenuwde lichaam, den zwakken geest van het Christendom versterken. De Arabieren straften den afgodendienst, en verkondigden, dat alle godsdienst geestelijk moet zijn. De Longobarden bedekten de kerken die zij bouwden met gebeeldhouwde voorstellingen van lichaamsoefeningen als jacht en oorlog. De Arabieren verbanden alle voorstellingen van het onzienlijke uit hun plaatsen van samenkomst, en verkondigden van hunne minaretten: „Daar is geen God dan God". Verschillend in aard en roeping kwamen zij van het Noorden en van het Zuiden, als een gletscherbeek en een lavastroom. Zij ontmoetten elkander te Venetië, en daar bleef het water stilstaan, beladen met drijvende wrakstukken uit den Romeinschen tijd. Het Dogen-paleis te Venetië bevat de drie elementen, Romeinsch, Lombardisch en Arabisch, in gelijke hoeveelheden. Daarom is het als gebouw het middenpunt der wereld."

Dit zijn schoone regelen, die ons Ruskin in zijn volle kracht toonen. Het zou mij te ver voeren, indien ik u hier ook de wijze, waarop Ruskin zijn stelling uitwerkt, zou willen mededeelen. Wie het Engelsch voldoende machtig is, zal hier het oorspronkelijke met onvermengd genot lezen.

(*Wordt vervolgd.*)

PRIJSVRAAG.

GEVELONTWERP VOOR DE LEVENSVERZEKERING-BANK „ROTTERDAM" TE ROTTERDAM.

Op deze, door den heer C. T. J. van Wijk uitgeschreven prijsvraag zijn ingekomen 35 antwoorden, onder de volgende motto's:.

1. Maaszicht.
2. Assurance sur la vie.
3. Ongedeeld.
4. Drie kruizen.
5. Ster in cirkel.
6. Driehoek in cirkel.
7. Drie gevulde sterren.
8. R.

9. Moed.
10. L. V. B.
11. Reclame.
12. Sta vast.
13. Twee Y in cirkel.
14. Leven.
15. Memento mori.
16. Toekomst.
17. S.
18. E. O. S.
19. Marie.
20. M in cirkel.
21. J. E. in cirkel.
22. George.
23. Bodhi Satwa.
24. Baksteen.
25. Polis.
26. Een cirkel.
27. Oud en Nieuw.
28. Société.
29. Assurance.
30. Gevulde driehoek in cirkel.
31. Ostara.
32. Nur Reclame.
33. Paul Kruger.
34. Boer.
35. Een model dat buiten mededinging moet blijven.

De jury, bestaande uit de heeren Henri Evers, J. P. Stok Wz. en C. J. Struyk, heeft met den 1en prijs ad *f* 250, *of* de uitvoering, bekroond het ontwerp „Assurance", waarvan de vervaardiger is de heer H. Bonda, architect te Amsterdam, met den 2en prijs ad *f* 100 het ontwerp S van de heeren De Roos en Overeynder, architecten te Rotterdam, en met den 3en prijs ad *f* 50 het ontwerp „Paul Kruger", van de heeren C. Bruijnzeel & Zonen, architecten te Rotterdam.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1098*ste vergadering van* 4 *Nov.* 1899.

Na opening der vergadering, werd voorlezing gedaan van een schrijven van den heer Van der Sluys Veer, waarin deze bedankt voor zijne benoeming als bestuurslid.

Hierna werd een voorstel van het bestuur om de redactie uit te breiden na eenige discussie aangenomen.

Vervolgens kreeg de heer C. A. Lion Cachet het woord over „Handteeken-onderwijs en Bouwkunde".

De heer Cachet wees er in hoofdzaak op dat volgens zijne inzichten het handteekenonderwijs nog meer nadruk moest leggen op het kennen der voorwerpen, waardoor vooral de perspectief te verwerpen valt. Eveneens werd het gipsmodel door den heer Lion Cachet verworpen. Veel meer moet de aandacht aan de voorwerpen zelve geschonken worden.

Aan den wand bevond zich een tentoonstelling van teekeningen van eenige in Transvaal uitgevoerde bouwwerken.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Vergadering van Woensdag 8 *November* 1899.

In deze vergadering hield de heer A. W. Weissman, architect te Amsterdam, een voordracht over Venetië, naar aanleiding van Ruskin's „Stones of Venice". In dit driedeelig werk beschrijft Ruskin zijn indrukken over Venetië en is hieruit genoegzaam op te maken dat hij elken steen er in kent. Ook de wijze, waarop hij den indruk weet weer te geven, dien men bij de nadering van Venetië ondervindt, is een kennismaking met zijn werk alleszins waard.

De heer Weissman bepaalde zich echter hoofdzakelijk de vergadering kennis te laten maken met Ruskin's opinie omtrent de architectuur te Venetië, waartoe hij in de eerste plaats de Sint-Marcus behandelde. De wijze, waarop Ruskin deze kerk beschrijft, geeft hen, die niet het voorrecht hadden haar te bezoeken, een idée van den overweldigenden indruk, dien ze op den aanschouwer maakt; ook de Rialto-brug, het Dogepaleis, de Bibliotheek, Onze Lieve Vrouwekerk en meerdere groote gebouwen werden besproken en verduidelijkt door photo's en lichtbeelden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs vergadert Dinsdag 14 November e. k. in het lokaal „Diligentia".

Na behandeling van een ontwerp-overeenkomst tusschen de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs en het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, betreffende de uitgaaf van het weekblad *De Ingenieur* als gemeenschappelijk orgaan; het verslag van de Afdeeling „Nederlandsch-Indië; de ontwerp-regeling der geldelijke en administratieve verhouding van de Afdeeling „Nederlandsch-Indie" tot het Instituut en het bericht omtrent eene vakafdeeling voor spoorwegbouw en spoorweg-exploitatie, volgt de mededeeling omtrent in 1900 te Parijs te houden congressen.

Blijkens de agenda zullen voordrachten gehouden worden door het lid C. W. Weijs over aanleg en exploitatie der Pategoewanwerken, een blik op de werkzaamheid van den ingenieur op irrigatiegebied in Nederlandsch-Indië, en door het lid M. Sijmons over de wetgeving tot regeling van het Staatstoezicht op de volksgezondheid.

— Het comité voor het eenvoudig gedenkteeken op het graf van Jacob Maris ontving tot heden voor dat doel een bedrag van twee duizend, drie honderd vijf en zeventig gulden.

— De Vereeniging „Arti et Industriæ" zal, ter gelegenheid van het 15-jarig bestaan, van 12 – 19 November a. s. eene kunstbeschouwing van werken harer leden geven in de groote zaal van den Haagschen Kunstkring, Heerengracht 13 alhier.

— Wij vernemen dat de tentoonstelling en de verkoop der kunstwerken, door leden van Pulchri Studio afgestaan ten behoeve van het fonds tot aankoop en vertimmering van het gebouw Lange Voorhout nº. 15, zal plaats hebben na sluiting der eeretentoonstelling (Jacob Maris).

— Eenige Nederlandsche kunstindustriëelen hebben het volgend adres aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal gericht:

Geven met verschuldigden eerbied te kennen de ondergeteekenden, kunstindustriëelen in Nederland;

dat zij het van het hoogste belang achten voor den bloei onzer kunstnijverheid, dat de rijksverzameling, waar de modellen van oude kunstnijverheid zijn tentoongesield, met name het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst te Amsterdam, op onbekrompen wijze wordt aangevuld.

Nu onder de Nederlandsche kunstindustriëelen zich meer en meer de behoefte openbaart, de goede voorbeelden van onze nijverheid uit vroegere dagen te gaan raadplegen om de groote ernst, die uit deze trouwe overbrengers uit vroegere bloeiperioden spreekt, nu blijkt meer en meer, dat onze rijksverzameling — hoeveel practisch nuttigs zij ook reeds bevat — in menig opzicht nog zeer onvolledig is te noemen.

Wil onze rijksverzameling beantwoorden aan de eischen, die wij aan haar in ons aller belang mogen stellen, dan moet zij voorbeelden bevatten van het beste, wat op ons gebied in vroegere tijden is voortgebracht, zoowel in Nederland als daarbuiten.

De gelden, die daaraan zullen worden besteed, vormen een kapitaal, dat zijne rente ruimschoots zal afwerpen, daar Nederland met zijn volk, rijk aan kunstzin, tegenover het buitenland de eereplaats moet hernemen, die het in de 16e en 17e eeuw zoo glansrijk heeft gehandhaafd.

De ondergeteekenden veroorloven zich daarom den wensch uit te spreken, dat de Tweede Kamer der Staten-Generaal dáár, waar onze Regeering door het voorstellen van credieten tot aankoop van voorwerpen van oude kunstnijverheid opkomt voor de belangen onzer hedendaagsche industrie, haar krachtig in haar pogen zal steunen.

— De Vakafdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het „Instituut van Ingenieurs" is Dinsdag j. l. in een vergadering onder leiding van den heer G van Diesen, tot stand gekomen, waarvoor zich 140 deelnemers hadden aangemeld.

Het reglement werd vastgesteld en verkreeg staande de vergadering de goedkeuring van het hoofdbestuur, daar de aanwezige leden van den raad van bestuur gemachtigd waren, die goedkeuring te verleenen, wanneer het algemeen reglement zich daartegen niet verzette.

Een voorstel, om in den titel van het reglement ook de tramwegen te noemen, werd ingetrokken, daar reeds in de woorden „in den uitgebreidsten zin" lag opgesloten, dat tramwegen daaronder werden begrepen, zoodat men den titel ongewijzigd kon laten, ook in verband met het bij de Kamer aanhangige wetsontwerp op de „spoorwegen met beperkte snelheid".

Nadat de heer Van Diesen uitdrukkelijk had te kennen gegeven, het voorzitterschap alleen voor deze vergadering op zich te hebben willen nemen, werden tot bestuurders benoemd de heeren: J. L. Cluysenaer, voorzitter; jhr. H. G. Verspijck, secretaris; E. H. Stieltjes, C. de Bruyn en J. Schroeder van der Kolk, commissarissen.

— Gaarne vestigen wij de aandacht van belanghebbenden op het voornen en van de „Afdeeling 's Gravenhage der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst", om, bij genoegzame deelneming dezen winter een cursus te openen voor jeugdige opzichters en andere bouwkundigen om hunne kennis van het huisschilders-ambacht te vermeerderen. Daarmede wil de Afdeeling trachten te gemoet te komen aan de weinige en gebrekkige gelegenheid die het meerendeel der bouwkundigen slechts hebben

of later kunnen vinden om in dit deel van het bouwvak de voor hen zoo onmisbare kennis op te doen.

Naar ons is medegedeeld zag men het aantal deelnemers liefst tot 20 à 24 beperkt, en zal het onderwijs gegeven worden in deze maand en volgende drie maanden in ongeveer twintig avondlessen, op nader te bepalen dagen en uren. Twee bekwame deskundigen, geheel met het vak-onderwijs vertrouwd, zullen met die lessen worden belast en het Bestuur der Ambachtsschool is zoo welwillend om door het beschikbaar stellen van daartoe geschikte lokalen der Ambachtsschool zijne medewerking te verleenen. Men verzuime niet zich vóór 17 November e. k. schriftelijk aan te melden bij den secretaris der Afdeeling, den heer E. F. Ehnle, Pieter-Bothstraat 23. De van de deelnemers gevorderde bijdrage is uiterst billijk te noemen. (Zie voorts de advertentie in dit nummer.) Wij wenschen de Afdeeling succes op haar streven.

Amsterdam. De hoogleeraar-directeur der Rijks-academie van Beeldende Kunsten brengt ter algemeene kennis, dat het beeld en de overige werken, vervaardigd ter mededinging bij den wedstrijd in de beeldhouwkunst, in het gebouw der Academie kosteloos ter bezichtiging worden gesteld van Zondag 19 tot en met Zondag 26 Nov. a. s., op de werkdagen van des voormiddags 10 tot des namiddags 4 uren en op Zondagen van 's namiddags 1 tot 4 uren.

— In het einde dezer maand zal door de Mij. Arti et Amicitiae een tentoonstelling worden gehouden van werken van Jacob Maris. Zij belooft zeer belangrijk te worden. Behalve dat bijna alle schilderijen, thans in Pulchri Studio geëxposeerd, in Arti zullen komen, zijn nog vele andere toezeggingen van bezitters van werken des grooten meesters ontvangen.

— Bij de behandeling der gemeentebegrooting voor het jaar 1900 heeft de burgemeester, na de opmerkingen van den heer Bleys, een onderzoek toegezegd omtrent de vraag of de teekeningen voor den bouw der ingestorte huizen in de Pieter Nieuwlandstraat beslist door het bouwtoezicht hadden afgekeurd moeten worden. Dit onderzoek zou aan onpartijdige deskundigen, buiten de gemeente, worden opgedragen. Wij lezen thans, dat de heeren C. H. Peters en D. E. C. Knuttel, rijksbouwmeesters, en de directeur der gemeentelijke publieke werken te Utrecht, de heer Nieuwenhuis, uitgenoodigd zijn, een rapport uit te brengen.

(*N. R. C.*)

Groningen. Het bericht, opgenomen in het vorige nommer, dat de heer N. J. Singels te 's-Gravenhage is benoemd tot electro-technisch adviseur der gemeente, is niet geheel juist. Wel is een voordracht daartoe bij den raad ingekomen, maar deze voordracht werd in de j. l. gehouden raadsvergadering aangehouden, nadat daartoe door een raadslid een voorstel was gedaan. Dit raadslid vond deze voordracht onbevredigend, omdat hij zich eene andere voorstelling van de zaak had gemaakt dan in de voordracht is neergelegd. Naar zijn meening moet de adviseur eerst benoemd worden wanneer de plannen zijn ingekomen van de fabrikanten, die daartoe zullen uitgenoodigd worden. Het is hem daarom niet duidelijk wat de adviseur zal hebben te doen in het eerste jaar. Hij vreest bovendien dat deze benoeming van invloed zal zijn op de antwoorden en berekeningen der fabrikanten.

Met het oog op deze bemerking bestaat er kans dat de benoeming van den heer Singels later zal plaats hebben dan door B. en W. is voorgesteld.

— De begrooting voor den dienst 1900, welke in deze zelfde vergadering werd afgedaan, liep buitengewoon vlug van stapel. Onder de punten waarop in het bijzonder de aandacht werd gevestigd, is het meest van algemeen belang dat, waarbij in overweging wordt gegeven om bij de Regeering aan te dringen op verbetering van het postkantoor en op het vestigen van een bijkantoor in een ander deel der stad.

Middelburg. Naar den toestand der Koorkerk, die gedurende den geheelen winter uit vrees voor gevaar buiten dienst werd gesteld, is op verzoek van kerkvoogden een onderzoek ingesteld door de architecten Verheul uit Rotterdam, Posthumus Meyes uit Amsterdam, en Nieuwenhuijs uit Utrecht.

Vlissingen. De Gemeenteraad besloot bij de behandeling der begrooting met algemeene stemmen de jaarwedde van den gemeente-bouwmeester te brengen op *f* 1700 met vrije woning en die van den gemeente-opzichter op *f* 900.

Enkhuizen. De Zuidertoren verkeert, zooals uit een daartoe ingesteld onderzoek is gebleken, in een toestand, welke een spoedige herstelling dringend noodzakelijk maakt. De kosten der restauratie zijn geraamd op *f* 28,668.

Egmond aan Zee. Donderdag 9 November werd te Egmond de gedenksteen gelegd van het „A. C. Wertheim Paviljoen" als zieken-paviljoen in verband met de bestaande „Prins Hendrik Stichting". Deze steen werd gelegd door den heer Johan Gustaaf Wertheim, zoon van wijlen den heer A. C. Wertheim. Gesproken werd door den voorzitter, den heer Aug. Hendriks, en den heer Wertheim, terwijl alle regenten en de directeur, de heer Van Hall, bij deze plechtigheid tegenwoordig waren.

Het paviljoen wordt opgetrokken naar plannen en onder leiding van de architecten A. L. van Gendt en Zonen te Amsterdam en uitgevoerd door den aannemer den heer G. Ruigewaard te Egmond aan Zee.

PERSONALIA.

— Met ingang van 1 Nov. 1899 zijn benoemd tot ingenieur bij de Rijkscommissie voor graadmeting en waterpassing, de civiel-ingenieurs J. Canters, te Zutfen, en M. R. Idema Greidanus, te Leiden.

— De Provinciale Staten van Gelderland hebben den heer H. Hendriks, hoofdopzichter-ingenieur van dien waterstaat, met 48 stemmen benoemd tot hoofdingenieur bij dezen tak van dienst De heer C. W. Weys in Indië vereenigde 6 en de heer P. A. A Faure te Breda 2 stemmen op zich.

— De heer Schadd, chef der afdeeling beweging bij de Holl. IJzeren Spoorweg-maatschappij, is opgetreden als adjunct-chef van het vervoer bij die maatschappij.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: P. W. J. Carpaij. te Schoorldam, bij het vernieuwen der vaste brug nº. 20 onder Ilpendam; C. A. Salm, te Amsterdam, en S. de Vries Jr., te Spijkenisse, bij den bouw van een brug over de Oude Maas; D. A. van der Straaten, bij de uitvoering van baggerwerk in den benedenmond van het Spui op de Bieningen; J. Heemstra, te IJmuiden, bij het doen van opnemingen, peilingen en waterpassingen, het in teekening brengen daarvan en het maken van grondberekeningen voor de verbetering van het Noordzeekanaal, en J. Breed, te Zijpe, bij de uitvoering van beplantingen.

— De heer H. C. J. Gritters, ingenieur bij het Centraal-station voor electrische stroom-levering te 's-Gravenhage, is benoemd tot adjunct-directeur van de gemeentefabrieken voor gas en electriciteit te Rotterdam.

— Bij kon. besluit is benoemd tot bureelambtenaar 3e kl. van den Rijkswaterstaat A. A. L. Vroom, te Loosduinen.

— Aan mejuffrouw J. A. C. Mijnssen is de gouden eerepenning, bedoeld bij art. 13 der wet van 26 Mei 1870 (*Staatsblad* no. 78) toegekend en is voorts aan haar voor het tijdvak van 1 December 1899 tot 30 November 1900 een jaargeld van f 1200 verleend, bestemd om haar in de gelegenheid te stellen zich in de beeldhouwkunst te volmaken.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig teekenaar, geheel op de hoogte van de constructie van schepen, moddermolens en slepers. Adres lett. E. J. H. Office de Publicité Brussel.

— Gemeentearchitect, tevens directeur der gemeentereiniging te Stad-Almelo, op een aanvangstractement van *f* 1200. Adres vóór 20 Nov. aan den burgemeester. (*Zie adv. in dit no.*)

— Teekenaar bij de gemeentewerken te Leiden, in staat bestekken en begrootingen te maken. Salaris *f* 1200. Adres den directeur der gemeentewerken. (*Zie advert. in dit no.*)

— Onderdirecteur der gemeente-gasfabriek en duinwaterleiding te Middelburg. Jaarwedde *f* 1200. Adres aan den gemeenteraad vóór 24 December.

— Opzichter-teekenaar bij den aanleg van een tramweg ongehuwd. Adres lett. K, J. Belinfante, Paviljoensgracht no. 19 's-Gravenhage.

— Boekhouder-teekenaar bij een aannemer van publieke werken, vertrouwd met de Nederlandsche en Fransche correspondentie. Praktijk, eenige kennis van waterbouwkunde en werktuigk. constr. strikt vereischt. Adres nº. 28496, Bureau *N. Rott. Ct.*

— Directeur der gemeentegasfabriek te Arnhem. Jaarwedde *f* 3000 à *f* 4000, met vrije woning enz. Vereischte: volkomen op de hoogte der gasfabrikage, terwijl bekendheid met de inrichting en toepassing van het electrisch licht tot aanbeveling strekt. Adres vóór 25 November aan Burg. en Weth.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen, kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Bouwkundig opzichter-teekenaar zoekt plaatsing wegens beeindiging van werk Goede getuigschriften zoowel pract. als theoretisch kunnen worden overgelegd. Adres no. 68 Bureau dezes. (2)

Informatie-Bureau Technische Vakvereeniging Heerengracht 304, Amsterdam.

1	Bouwk. opz.-teek., leeft. 51 j., geh., verl. sal. *f* 90	p. m.
2	„ „ „	resp. 28 en 33 j., ongeh., verl. sal. resp. *f* 90 à *f* 100 en *f* 100.
4	„ „ „ „	resp. 20, 21, 21 en 22 j., ongeh., verl. sal. resp. *f* 60, *f* 60 *f* 60 en *f* 40.
1	machinist,	„ 37 j.,

CORRESPONDENTIE.

— *Aan Z. te A.* Op artikelen, waarvan de naam des schrijvers ons niet bekend is, wordt geen acht geslagen.

ADVERTENTIEN.

Tegen 1 Januari 1900 wordt te ***Stad Almelo*** GEVRAAGD een

GEMEENTE-ARCHITECT,

TEVENS

Directeur der Gemeentereiniging,

op een aanvangstractement van **ƒ 1200.** Zijne instructie zal bepalen, dat hij zonder vergunning van B. en W. geene werkzaamheden zal mogen verrichten. Aangifte bij gezegeld adres vóór den 20 Nov. a. s. aan den Burgemeester, — in persoon alleen wanneer men daartoe uitgenoodigd wordt.

GEVRAAGD bij GEMEENTEWERKEN te ***Leiden*** een

TEEKENAAR,

tevens in staat **bestekken** en **begrootingen** te maken.

Salaris **ƒ 1200.**

Stukken zoo *spoedig mogelijk* in te zenden aan den Directeur der Gemeentewerken.

De Afdeeling 's-Gravenhage der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst

brengt ter kennis van belanghebbenden dat voor haar, bij genoegzame deelname, in dezen winter, op nader te bepalen avonduren, eene **CURSUS** zal gegeven worden ten behoeve van **Bouwkundige Opzichters** en **aankomende Bouwkundigen** ter vermeerdering van hunne kennis in het **verwers-ambacht.**

Zij, die daaraan wenschen deel te nemen, moeten zich zoo spoedig mogelijk, ***uiterlijk 17 November a. s.*** schriftelijk aanmelden, — met opgave van kwaliteit, bij den secretaris der Afdeeling, den Heer **E. F. EHNLE**, ***Pieter Bothstraat no. 23***, alhier. Als bijdrage in de kosten heeft ieder deelnemer, geen lid zijnde, de verplichting vóóraf ***zes gulden*** te voldoen; de leden betalen ***vijf gulden.***

A. E. BRAAT.

Hoofd-Vertegenwoordiger der

JOSSON-CEMENT

voor NEDERLAND en INDIË.

Uitsluitend: Iste soort AND. TRAS

(volgens de nieuwe A. V. met 7½ % gloeiverlies).

Handel in Bouwmaterialen.

De **TEGELZAAK** is gevestigd

Spuistraat 109,

AMSTERDAM.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer.

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM,** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Wascht'fels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

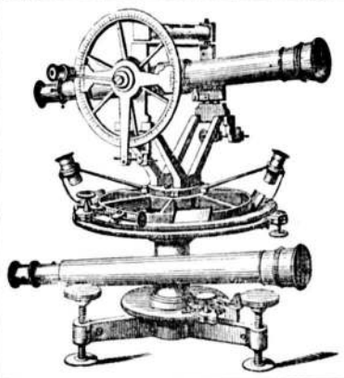

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerde

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN

VAN RIJN & Co., **SPIEGEL- en VENSTERGLAS.**

ROTTERDAM.

Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b.d. Nieuwe Binnenweg.

Glasverzilvering voor de ***grootste maten.***

Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

C. A. HUIJGEN, civ.-ingenieur.

ROTTERDAM, Stationsweg 59.

Vertegenwoordiger van het ***EISENWERK KAISERSLAUTERN*** te KAISERSLAUTERN.

Luchtverversching, centrale verwarming door middel van warme lucht, **stoom** of warm water; **locale verwarming** door middel van gas- of **kolenvulkachels.**
Badinrichtingen, stoom-kook- en stoom-waschinrichtingen, desinfectieoven, waterleiding.
Getuigschriften van een groot aantal inrichtingen, zoowel in het buitenland als in eigen land, staan ten dienste.
Projecten worden gratis geleverd.

GEBRs. HEINLE,

39, Prinses-Mariestraat 39,

'S-GRAVENHAGE.

GLAS IN LOOD.

Geëtst Geschilderd Gebrand **GLAS.**

Specialiteit in het versieren met **Opalescent-glas.**

HOUTEN

Parketvloeren.

GEBR. VAN MALSEN,

Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG.

H. P. DEN BOER,

Wollenfoppenstraat **37,**

ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden en Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

TATTERSALL & HOLDSWORTH.

ENSCHEDE.

Globe, Works en Stores.

Aanleg van **Centrale verwarming** in **SERRES, BROEIKASSEN,** PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz.
HANDEL in **Wand- en Muurtegels.**
Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

31ste JAARGANG N°. 46 ZATERDAG, 18 November 1899.

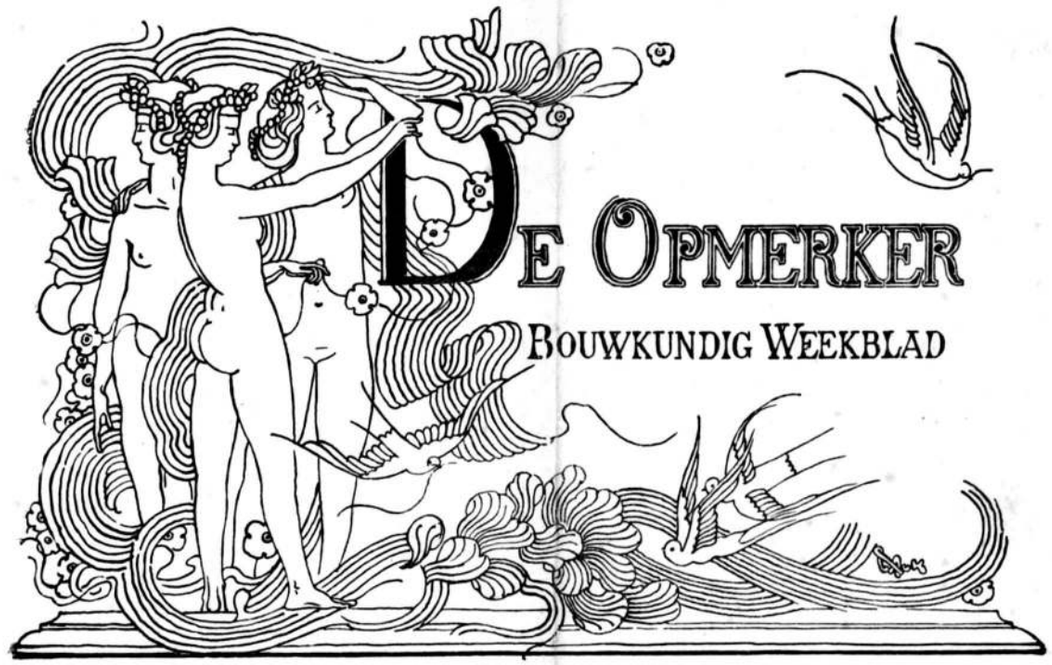

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsirgen, slechts tweemaal gerekend.

VENETIË. *)

(*Vervolg van pag.* 359.)

Wanneer deze kennismaking met Ruskin u bevalt, dan zal ik gaarne van het verdere, wat het eerste boek bevat, u een volgende keer het een en ander mededeelen. Er wordt daar een hoogst belangrijke ontleding van de bouwkunst in haar geheelen omvang gegeven. Voor ditmaal ben ik verplicht, daar ik u ook over de Venetiaansche gebouwen in het bijzonder wil spreken, mij tot hoofdstuk II te beperken, waar Ruskin zich afvraagt, welke de deugden der bouwkunst zijn. Hij beantwoordt die vraag als volgt:

„In de eerste plaats eischen wij van gebouwen, zoo goed als van menschen, twee soorten van deugd, namelijk dat zij hun plicht doen en vervolgens dat zij dien op een behaaglijke en aangename wijze doen.

„Hun plicht bestaat uit twee onderdeelen — handelen en spreken — handelen, om ons te beschermen tegen weder en geweld; spreken, om gebeurtenissen in herinnering te houden, of gevoelens uit te drukken.

„Een gebouw behoort dus aan drie eischen te voldoen:

1. Het behoort goed te handelen, en dus aan zijn bestemming op de beste wijze te beantwoorden.
2. Het behoort goed te spreken en zijn bestemming in gekuischte woorden uit te drukken.
3. Het behoort er goed uit te zien, ons door zijn aanwezigheid te behagen, wat het ook hebbe te doen of te zeggen."

Het hoofdstuk, aan deze stellingen gewijd, is een der belangrijkste van het boek. De verleiding is groot, het met u te behandelen. Ik zal echter die verleiding weerstaan, mij overtuigd houdende, dat de gestelde eischen u reeds een denkbeeld geven van het standpunt, waarop Ruskin zich plaatst. Dit standpunt verschilt van dat, door Viollet-le-Duc ingenomen, ofschoon de Engelschman in bewondering voor de middeleeuwen voor den Franschman niet onderdoet. Maar terwijl Viollet-le-Duc zich houdt aan de oppervlakte der dingen en uitsluitend zijn verstand laat werken, dringt Ruskin dieper door en voelt hij sterker dan zijn tijdgenoot.

Zoo kom ik dan tot het tweede deel van het boek, waar Ruskin de gebouwen van Venetië in hun geheel beschouwt, nadat hij in het eerste hun architectuur ontleed heeft, om ons zijn standpunt duidelijk aan te geven.

Het begin van dit deel behoort tot het schoonste wat Ruskin schreef.

„In vroeger dagen, die nimmer zullen terugkeeren, kon geen aanzienlijke reis gemaakt worden, zonder dat men zich groote moeite had te getroosten. Die moeite werd echter beloond, omdat men de streken, die men doortrok, op zijn gemak kon beschouwen. Als de avond was gekomen en de reiziger op den top van den laatsten heuvel dien hij had te beklimmen, 't kalme dorpje zag liggen, als hij de verspreide huizen, in een waarvan hij zich ter ruste zou leggen, beschouwde, als hij zich verlustigde in de groene weiden en het kleine riviertje aan zijn voeten, dan doorleefde hij oogenblikken van stil geluk. Niet minder was zijn genot, als hij aan de laatste bocht van een stoffigen weg gekomen, de torens van een vermaarde stad tegen den rooden avondhemel zag omhoogrijzen. Voor deze genietingen van vroeger vindt men in de drukte van het spoorwegstation, waar men thans aankomt, zeker geen vergoeding. Toen was er afwisseling, nu weet men zeker, dat men een kap van ijzer en glas zal zien.

*) Voordracht van den heer A. W. Weissman, in de vergadering van Bouwkunst en Vriendschap, van 8 November 1899.

„In die dagen was er geen heerlijker aankomst dan te Venetië. Laten wij, op een herfstochtend, de donkere poorten van Padua doorgaan, en den weg naar het oosten nemen. De weg gaat waterpas, olmboomen staan aan zijn zijden; overal volgeladen festoenen in de wijngaarden, de bladen in purperen schemering; de trossen donkerblauw getint. Dan rijst de weg boven de Brenta en loopt tusschen de rivier en de breede vlakte, aan de noordzijde, die met eindelooze velden van moerbezieboomen en Turksche tarwe bedekt is. De Brenta stroomt langzaam doch krachtig; haar geelgrijs water glijdt tusschen de eentonige oevers, het haast zich niet, treuzelt niet, en slechts hier en daar daar draait een kleine kolk, alsof er iets in de rivier was geworpen. De dijk aan de noordzijde is stoffig en zonder boomen. De toren van Dolo trilt in de warme lucht, en schijnt niet nader te komen.

„De zon rijst meer en meer, en verhit de muren van de kleine piazza te Dolo, waar wij van paarden verwisselen. Nu gaat de reis weer verder langs de Brenta, die zich in armen verdeelt, welke zooveel half stilstaande poelen vormen. Aan de overzijde staan een paar Venetiaansche villa's, zwart, gescheurd, haast bouwvallen. Waar zich eens de kleine tuinen uitstrekten, vindt gij nu slechts modderpoelen; de omheiningen zijn door den tijd vergaan. De marmeren treden, waar de gondels plachten aan te leggen, zijn gebroken en verzakt. Waterplanten groeien er op. Eindelijk gaat de weg naar het noorden, en ter rechterzijde is een open veld, bedekt met wuivend gras. Doch zie dien kant nog niet uit.

„Vijf minuten later zijn wij in de opkamer van de kleine herberg te Mestre, blij in de koelte van de schaduw. De tafel is bedekt met een laken van twijfelachtige witheid, waarop borden en glazen geplaatst zijn, met broodjes daartusschen, die meer aan strikken van meel dan aan gebak doen denken. Het uitzicht van het balkon is niet vroolijk. Een nauwe straat met een eenzame kerk van gebakken steen en een sombere campanile daarnaast vormt de overzijde. Een klooster vertoont zich, met roode overblijfselen van fresco's boven de vensters. In de straat loopt een sloot, waaraan een paar kleine huizen staan, met een rozenprieeltje. De lucht echter, die uit de straat opstijgt, is geen rozegeur, maar afkomstig van knoflook, zeekreeften en gebraden kastanjes, die op stalletjes verkocht worden. De pakkedragers hebben ruzie over onze koffers; wij gaan naar beneden, en doen ons best hen tot bedaren te brengen.

„Na een paar honderd schreden komen wij aan een kade, waar treden naar beneden voeren. En daar liggen de zwarte gondels van Venetië.

„Wij stappen in, en glijden door het groene water van een lang kanaal met vlakke oevers. De zeelucht wordt merkbaar, in het westen begint de toren van Mestre te verdwijnen, en daarachter rijzen purperen bergen, als verlepte rozenbladen, flauw tegen den namiddaghemel omhoog — de Alpen van Bassano.

„Eindelijk maakt 't kanaal een bocht, langs de lage bastions van het oude fort Malghera. Weer een kanaal, doch nu niet zoo lang. Het wordt wijder, het gras der oevers wordt minder hoog, en eindelijk wordt het vervangen door een strand met wier bedekt.

„Als wij hier eenige jaren vroeger geweest waren, hadden wij aan onze rechterzijde de lagune kunnen zien, en den warmen zuiderhemel, die zich daarover welft. Nu bederft de spoorwegbrug met zijn akelige bogen het geheele gezicht. Aan het einde van die bogen verrijst een rij van lage en verwarde gebouwen, die, als men de vele torens wegdenkt, wel iets van een Engelsche fabriksstad heeft. Eenige koepels, wazig en blijkbaar op grooteren afstand, verheffen zich in het midden der rij; maar het eerste wat het oog treft is een zwarte rookwolk, die over het noordelijk deel hangt en uit een kerktoren komt. Dat is Venetië.

„Toen de brug er nog niet was, leverde het gezicht op de stad een schouwspel, dat door geen reiziger ooit vergeten kon worden. Als de gondel de lagune bereikte, na het kanaal van Mestre te hebben verlaten, was de aanblik van Venetië soms een bron van teleurstelling, want, van dien kant gezien, zijn de gebouwen minder eigenaardig, dan die van andere groote Italiaansche steden. Maar dit gebrek werd verborgen door den afstand, en ruimschoots vergoed door de vreemde wijze, waarop de muren en torens schijnbaar uit de diepe zee opstaken. Want het was voor het oog niet merkbaar, dat het groote water met zijn zilveren kabbelingen, zich uitstrekkend van het noorden naar het zuiden, zoo ondiep is; ook de eilanden aan de oostzijde waren niet te zien.

„De zilte bries, de witte krijschende zeevogels, de hoopen zwart zeegras, dit alles deed aan een oceaan denken, waarop de groote stad rustte. De oceaan was niet blauw, een meer gelijk, zooals de zee, die de kusten van Napels bespoelt, of die onder de marmeren rotsen van Genua sluimert, maar een zee met de bleeke kracht van onze noordelijke golven, en slechts door een geheimzinnige macht in toom gehouden, en veranderd in een stroom van gloeiend goud, nu de zon onderging achter de eenzame, op een eiland gelegen toren van de kerk, die zoo toepasselijk aan „St. Joris van het zeegras" gewijd is.

„Als de gondel dichter bij de stad kwam, leek de kust, die de reiziger verlaten had, een lange triestige vlakte, slechts met wat kreupelhout en wilgen bezet. Ten noorden rezen de heuvels van Arqua als purperen piramiden omhoog, door de spiegelende lagune gedragen. Eenige heuvelruggen strekten zich daarachter uit, en dan kwamen de Alpen, die den geheelen noordelijken gezichtseinder begrensden. Boven Vicenza begonnen de ruwe spitsen, als een muur van blauw, vreemd getand, door wier kloven men de bergen van Cadore zag, met hun witte toppen door de zon beschenen, als om ze tot een kroon voor de Adriatische zee te maken.

„Wanneer het oog zich daarvan afwendde, zag men het gloeien der campaniles van Murano, en onderscheidde Venetië, grootsch op de golven rustende.

„Eindelijk was de stad bereikt, niet door een poort met torens, maar door een inham, die als tusschen twee koraalrotsen werd ingesloten. De reiziger verbaasde zich over de lange rij paleizen met kolommen, over de zwarte gondels, die er voor lagen, over het groene plaveisel van het kanaal, dat telkens door de bries als met rijke figuren werd ingelegd.

„Voor het eerst zag hij de Rialto-brug haar reusachtigen boog over het kanaal slaan, juist achter het Palazza de' Camerlenghi. Doch eer die vreemde, teedere boog, sterk als een hol in de rotsen, bereikt was, had de gondelier zijn „Ah! Stali" doen hooren, en had hij den besnebden steven gewend, om het vaartuig in een nauw kanaal te brengen, waar de kroonlijsten der paleizen elkander haast raakten, waar het riemgeplas tegen het marmer van de muren weerkaatste.

„Ten slotte bereikte de boot de breede zilveren zee, en verrees de gevel van het Dogenpaleis met zijn roode tinten tegenover de koepels van Santa Maria della Salute, die zoo blank als sneeuw leken. Bij dit gezicht als uit een tooversprookje was het niet te verwonderen, dat de aanschouwer geheel onder den indruk kwam."

Het is voor den hedendaagschen reiziger, nu de spoorwegverbinding de afzondering van Venetië heeft doen ophouden, niet meer mogelijk op zulk een wijze Venetië te bereiken. Doch, zoo gij ooit naar de stad der lagunen zoudt willen gaan, dan zou ik u raden den trein te nemen, die te middernacht aankomt. De gondel vervoert u dan in diepe duisternis naar uw hotel, en bij uw ontwaken zal Venetië zich zoo verrassend vertoonen, als gij maar kunt wenschen. Ik ten minste zal nimmer het gezicht vergeten, toen ik uit mijn venster kijkend, den beroemden ingang van het Canal Grande in de morgenzon zag schitteren, met de kerk van La Salute op den voorgrond, en het eiland San Giorgio op den achtergrond, of toen ik, na een paar nauwe straatjes te zijn doorgegaan, op de Piazza stond.

Ruskin vervolgt: „De laatste paar jaren, die over de geheele wereld zalk een groote verandering hebben gebracht, hadden op Venetië een veel noodlottiger invloed, dan de vijf eeuwen, die daaraan voorafgingen. Het fraaie stadsgezicht bij de nadering is nu niet anders te zien dan door het raampje van een spoorwagen, als de trein verplicht is op de brug langzamer te rijden. Vele paleizen zijn voorgoed bedorven, andere werden ontheiligde bouwvallen. Toch is er nog zooveel te zien, dat de oppervlakkige reiziger, als hij vertrekt, vóór de verbazing over het vreemde bij hem verdwenen is, niet vermoedt, dat de stad zulk een nederigen oorsprong had, en niet bemerkt, in welk een staat van verval zij thans verkeert.

„Ik benijd ten minste diegenen niet, in wier hart de verbeelding, die altijd zoo weldadig werkt, gestorven is, zoodat zij hen niet meer heen helpen kan over pijnlijke indrukken, niet meer verheffen kan boven het gemeene, niet meer verbergen kan wat uit den toon valt, zelfs niet te Venetië, dat zulke heerlijke herinneringen opwekt, dat zoo allesovertreffend is in zijn schoonheid.

„Het Venetië van de hedendaagsche schrijvers is van zeer jonge dagteekening; het is als een tooneelstuk, dat alleen bij kunstlicht vertoond kan worden. Zoodra het werkelijke licht der waarheid het beschijnt, blijft er niets van over.

„Geen enkel gevangene, wiens naam waard is in herinnering te blijven, is ooit de „brug der zuchten" overgegaan, die voor Byron het voornaamste van geheel Venetië scheen. Geen Koopman van Venetië heeft de Rialtobrug gezien, die nu door den reiziger als iets zoo merkwaardigs wordt beschouwd. Het standbeeld, dat Byron door Faliero doet aanspreken, als ware het een zijner groote voorvaderen, werd opgericht voor een condottiere, toen Faliero reeds honderd en vijftig jaar dood was. De meest in het oog vallende stadswijken zijn sedert drie eeuwen zoo veranderd, dat als Enrico Dandolo of Francesco Foscari uit hun graven konden opstaan, en op een galei den ingang van het Canal Grande konden binnenvaren, waar de treden van La Salute uit het water rijzen, zij niet zouden weten waar zij waren, en de groote stad niet zouden herkennen, wie ter wille en door wier ondankbaarheid zij vergrijsd ten grave gebracht werden. De overblijfselen van h u n Venetië liggen verborgen achter de reusachtige gebouwen, die de vreugd waren van het volk, toen het zijn verval tegemoet ging; men moet hen zoeken op pleintjes, waar het gras tusschen de steenen groeit, in stille steegjes, aan sombere kleine kanalen, waar de golven hun grondslagen sinds vijf eeuwen ondermijnden, en hen weldra geheel ten val zullen brengen. Wij zullen die overblijfselen bijeengaren, om daaruit althans eenig denkbeeld van de verdwenen stad te krijgen, een stad die, duizendmaal schooner dan de tegenwoordige, niet door de gril van een vorst of door de praalzucht van edelieden verrees, maar door mannen met ijzeren handen en geduldige harten werd opgebouwd."

Het eerste gedenkteeken, dat Ruskin bespreekt, is de kathedraal te Torcello. Het hoofdstuk, daaraan gewijd, behoort tot de fraaiste van het boek. Ruskin gaf in 1879 eenige critische aanteekeningen op zijn eigen werk in het licht. Hij noemt daar onder anderen den zin over de macht der verbeelding, dien ik straks voor u vertaalde, een der beste, die hij ten papiere bracht, maar erkent, dat hij bij het hoofdstuk over Torcello van een verkeerde onderstelling is uitgegaan, omdat niet die stad, maar Aquileja de moeder van Venetië was. Hij verontschuldigt zich, dat hij dit hoofdstuk niet heeft doen vervallen, doch de lezer, die hier weer een uitmuntende beschrijving van het stadje en zijn gedenkteekenen geniet, zal er niet rouwig om zijn, dat dit gedeelte behouden bleef. Ware het niet, dat de gebouwen van Venetië zelf thans onze aandacht vragen, ik zou u gaarne de vertaling van dit voortreffelijk hoofdstuk geven.

Ook het hoofdstuk over Murano, de stad waar de Venetiaansche glasblazers wonen, ga ik voorbij, om Ruskin over de kerk van San Marco te hooren. Hij begint met de legenden te bespreken, die omtrent de kerk en haar stichting gaan. Die legenden zijn belangwekkend genoeg, doch ik moet de lezing aan u overlaten.

Omtrent den stichtingstijd van het gebouw zegt Ruskin: „De voornaamste deelen der kerk zijn uit de elfde eeuw, de Gothische bijvoegselen uit de veertiende, de herstelde mozaieken uit de zeventiende eeuw."

Mijn verblijf te Venetië was een klein paleis uit de 15e eeuw, op den hoek van het Canal Grande en den Rio dei Barcaroli. Aan de achterzijde kwam het huis uit op den Campo San Moisé, en de straat van dien naam. Het is daar, dat ook Ruskin ons brengt, als hij ons de Piazza wil doen bezoeken. Zoo krijgt gij dan een beschrijving van wat ik zelf zag — maar schooner, dan ik haar ten papiere had kunnen brengen.

„Wij bevinden ons in een geplaveide steeg, op zijn hoogst twee meter breed, vol menschen en schreeuwende venters, wier straatgeroep, beginnende met een schrille kreet, en eindigende als in een geluid van koperen instrumenten, tusschen de hooge gevels bepaald oorverdoovend is. Boven ons zien wij in vreemde verwarring, ruwe vensterluiken, ijzeren balkons, schoorsteenpijpen en boogvensters met overstekende drempels van steen uit Istrië. Hier en daar een paar groene bladen, als een vijgeboom over den muur van een binnenplaats zijn takken naar buiten steekt, en onze aandacht vestigt zich op de smalle strook hemelblauw omhoog.

„Aan wederszijden een reeks van winkels, zoo dicht mogelijk op elkander gedrongen tusschen de vierkante steenen pijlers, die de eigenlijke gevels dragen. De puien der aanzienlijkste winkels zijn beglaasd, doch voor het meerendeel zijn ze afwezig, en zijn de koopwaren eenvoudig op banken en tafels in de open lucht uitgestald. Daar het licht slechts uit het steegje kan komen, zijn de winkels donker, zoodat de tegen den achtermuur onder een beeld der Madonna geplaatste flauwe lamp duidelijk van buiten zichtbaar is De minder vrome winkelier heeft zijn lamp niet aangestoken en vergenoegt zich met een stuiversprent, maar de meer godsdienstige heeft een gekleurde plaat, in een kastje gezet met een verguld lijstje eromheen, een paar verlepte bloemen erbij en een schitterende verlichting.

„Bij den fruitverkooper, waar het ooft opgehoopt ligt, heeft de Madonna een overhuiving van versche laurierbladen. De koperslager daarnaast heeft geen licht; in zijn winkel ziet men niets dan de flauwe glans der figuren op de gedreven koperen pannen. Dan komt een „Vendita Frittole e Liquori", waar de H. Maagd, met een vetkaars naast haar, troont boven heerlijke gerechten, wier samenstelling het maar beter is niet te weten.

„Doch verderop, in het voornaamste wijnhuis der straat, is de Madonna in volle pracht, boven vaten ouden wijn, met flesschen Maraschino daarnaast. Twee roode lampen hangen voor haar; maar 's avonds, als de gondeliers hier hun geld komen verdrinken, krijgt zij een geheele kandelaar vol kaarsen.

„Zoo komen wij aan de brug, die ons naar het Campo San Moisé brengt, waar de eigenlijke toegang tot de Piazza begint. Maar van deze Bocca di Piazza (mond van het plein) is het Venetiaansche karakter verdwenen, vooreerst door den verschrikkelijken Barokgevel van San Moisé, dien wij later zullen beschouwen, en dan omdat de winkels allen gemoderniseerd zijn, terwijl het eigenlijke volk op straat vermengd is met vreemdelingen, vooral Engelschen en Oostenrijkers, die heen en weer slenteren.

„Wij verhaasten onze schreden, om onder de galerij te komen, en dan zijn wij de vreemdelingen plotseling vergeten. Want tusschen de bogen straalt een schitterend licht, de reuzentoren van San Marco rijst uit het marmeren plaveisel, en aan iedere zijde zetten zich de booggalerijen in geregelde orde voort, alsof de oude huizen uit de donkere steeg van daareven door een onzichtbare hand van elkander waren geschoven en hun vervallen muren veranderd waren in sierlijke zuilen en behaaglijk beeldhouwwerk.

„Wel mochten zij dus uit elkander wijken, want in de verte verrijst een vizioen. Wij onderscheiden een menigte van zuilen, tot een piramide van kleurig licht opgetast als een schat van goud, opaal en paarlmoer. Vijf boogopeningen zijn met mozaieken getooid, met beeldhouwwerk bezet van albast, dat helder als barnsteen is en teer als ivoor, dat palmbladen en leliën, druiventrossen en granaatappelen, vogels tusschen een reusachtig gietwerk van knoppen en pluimen voorstelt. In het midden buigen zich statige engelen met lange gewaden en schepters, boven de poorten naar elkander; hunne vormen zijn wazig, haast overschitterd door den gouden grond, die tusschen de bladeren naast hen glanst; zoo straalde het morgenlicht door de takken van Eden's hof, toen de engelen voor zijn poorten de wacht hielden.

„De muren der portieken zijn bezet met zuilen van jaspis, porfier, diepgroene serpentijnsteen en marmer, dat zijn blauwe aderen door de zon kussen laat; de azuren schaduwen tusschen de zuilen gelijken op de golfjes der zee, die het stuivende zand bespoelen. De kapiteelen prijken met velerlei samenstel van lijnen, bossen van bladeren, acanthusgroen en wijnloof, geheimzinnige teekenen, allen eindigende in het kruis.

„In de breede bogen is het heelal verbeeld — engelen, de teekenen van den dierenriem, het menschelijk bedrijf in alle jaargetijden. En hooger glanst een rij van glinsterende spitsen, en witte bogen en roode bloemen, een heerlijke overvloed, waartusschen de Grieksche paarden hun breede borst in gulden kracht doen stralen en de leeuw van St. Marcus tegen een blauwen achtergrond met sterren bedekt uitkomt.

„De spitsen lossen zich op in schuim van marmer, dat tegen den blauwen hemel opspat, alsof de branding van het Lidostrand, bevroren, door zeegodinnen met koraal en amethist was ingelegd.

„En welken indruk maakt nu die pracht op de voorbijgangers? Gij kunt den geheelen dag voor den gevel op en neer loopen, en gij zult niemand zien, die hem met één blik verwaardigt. In de portieken hebben neringdoenden hun stalletjes opgeslagen. Rondom het plein voor de kerk praalt koffiehuis aan koffiehuis, waar de luie Venetianen uit den burgerstand hun onbeteekenende dagbladen lezen. Onder de vesper speelt de stafmuziek, en de krijgshaftige tonen vermengen zich met den orgelgalm. De marsch overstemt het gebed, en het volk dringt zamen om de muzikanten. Overal liggen mannen als hagedissen in de warme zon te slapen. Schreeuwende kinderen laten hun centesimi al spelende op het marmer vallen. En op dit alles zien Christus en Zijn engelen den geheelen dag neder."

Deze schildering is nog in hoofdzaak juist. Slechts waakt de politie thans beter dan vroeger tegen de slapers en de kinderen, en brengt de kapel nu klassieke muziek ten gehoore. Ook staan, zelfs al is het reisseizoen nog niet aangebroken, benden vreemdelingen, met de bekende roode boekjes in de hand, den gevel aan te gapen. Maar hun belangstelling is niet die, welke Ruskin wenscht.

(*Wordt vervolgd.*)

ONZE AMBACHTSSCHOLEN.

Hervormd zal er moeten worden.

Onder de 65.000 inwoners der gemeente Groningen telt men 7 à 8000 huisgezinnen, die allen belang hebben bij eene betere regeling van het onderwijs voor aankomende ambachtsnijveren, en deze verhoudingen treft men allerwege aan, waar burgerscholen moesten zijn of ambachtsscholen zijn geopend.

Een zesde gedeelte der bevolking wordt bedeeld en noopt aller krachten in te spannen om vergrooting van den werkkring van liefdadigheidsbeoefenaars te voorkomen.

Meer kennis onder den kleinen man beteekent bij hem meer welvaart, minder armoede. Zou, wordt in die richting naar verbetering onderzoek gedaan, hervorming onzer ambachtsscholen met hare drie à vier ambachten kunnen achterwege blijven?

Het komt mij voor, den heer v. H. op ZEd.'s artikel in no. 42 vooreerst het volgende te moeten antwoorden.

De heer Bouwmeester wees er in Juni 1897 op, dat eene meer juiste regeling van het teekenonderwijs zou te verkrijgen zijn, wanneer duidelijker werd onderscheiden, wat onder gewoon teekenonderwijs moet worden verstaan, wat moet worden verstaan onder toepassing van het gewoon teekenonderwijs en wat moet worden verstaan onder vakteekenonderwijs, er op wijzende, dat vakteekenonderwijs door ervaren ambachtslieden, tevens vaardige teekenaars en goede onderwijzers, dient te worden gegeven en daarom en om de benoodigde leermiddelen, te duur zal komen voor onze ambachtsscholen, die van liefdegaven moetende leven, het onderwijs naar de ontvangen gaven moeten regelen en, beperkt als hunne middelen zijn, het onderwijs niet kunnen regelen naar de behoeften der leerlingen.

Goed geregeld teekenonderwijs zou dan op gelijksoortige leest zijn geschoeid als het rekenonderwijs, alwaar onderwijs in het cijferen, onderwijs in het toepassen van het cijferen en vakrekenonderwijs vrij duidelijk zijn te onderscheiden.

Het teekenonderwijs zou, zoo geregeld, eene waardige plaats innemen onder de ontwikkelende leervakken van het middelbaar onderwijs.

De verwachting van de vooruitstrevenden in onze Vereeniging tot bevordering van de vakopleiding voor

Handwerkslieden, dat na de rede van den heer Bouwmeester in 1897 voorgoed een eind zou gekomen zijn aan de verwarring, die er heerscht op het gebied van het Nederlandsche teekenonderwijs, waardoor eene afdoende regeling van het onderwijs voor aankomende ambachtsnijveren wordt tegengehouden, is eenigszins beschaamd door de critiek van den heer Zander in Juni ll., alzoo 2 jaren na dato, mede namens anderen, geleverd.

De heer Zander verklaarde namens zijne medestanders, dat zij kalm hun weg zullen vervolgen.

Opnieuw bleek het, dat nogmaals voor waarheid en licht zal moeten worden gestreden.

Wanneer de kalme weg, door den heer Zander en medestanders inzake het onderwijs aan ambachtsscholen en aan avondteekenscholen bewandeld, wordt nagegaan, dan blijkt het, dat allerwege de kalme weg in strijd is met de eischen, die aan ontwikkelend onderwijs gesteld worden.

Daar moet dus het verschil worden gezocht, en wanneer nu blijkt, gelijk mij bleek, dat zij, die den kalmen weg bewandelen, van grondig onderwijs beslist afkeerig zijn, zich zelfs op hunne oppervlakkigheid laten voorstaan, dan is die kalme weg in strijd met volkswelvaart, dan wordt, door dien weg te vervolgen, meer en meer armoede gekweekt.

Maar niet alleen om armoede-kweeking te beteugelen, is noodig het hervormen onzer ambachtsscholen; een andere sedert jaren ingeslopen misstand, de niet volledige invoering eener Rijkswet en wel die op het Middelbaar Onderwijs, zal door hervorming onzer ambachtsscholen, zoodat zij beter voorzien in de volksbehoeften, worden opgeruimd.

Mijnerzijds zou men kunnen besluiten de ambachtsscholen, die weinig ontwikkeld, halfwassen werkvolk kweeken, uit den weg te gaan, aangezien de heer Zander en zijne geestverwanten langzamerhand wel zullen inzien, dat ook zij den rechten weg, die het belang der leerlingen huldigt en verheffing onzer ambachtsnijverheid bevordert, moeten bewandelen, doch daardoor zal de ziekelijke toestand van ons teekenonderwijs niet worden verbeterd.

De heeren Zander en medestanders zullen met hand en tand het teekenonderwijs, dat zij vakteekenonderwijs, gegeven aan kinderen van 15 en 16 jaren, gelieven te noemen, willen verdedigen en alzoo een groot gedeelte van het kwart millioen gulden, thans jaarlijks gebruikt, nog eenigen tijd onttrekken aan het zoo noodige ontwikkelende teekenonderwijs voor onze ambachtsnijverheid.

Om schoon baan te verkrijgen, moet er daarom telkens en telkens worden aangedrongen op spoedige hervorming onzer ambachtsscholen en het heropenen en openen der burgerscholen, de inrichtingen waarvan is aangetoond dat zij goed geregeld zijn bij eene Rijkswet, doch die in hare ontwikkeling worden tegengewerkt.

Dat het mogelijk is, en niet alleen in het belang der leerlingen, maar ook in het belang der beambten, onze ambachtsscholen te hervormen, door zooveel doenlijk van het onderwijs te brengen onder de wet op het M. O., is misschien nog niet duidelijk genoeg aangetoond.

Dat moet dus in een volgend artikel nog eens in andere bewoordingen worden herhaald.

Groningen, 10 Nov. 1899. J. B. JAGER.

HERSTELLINGSWERKEN AAN DE ST. JANSKERK TE GOUDA.

Zooals bekend is, zijn aan de St. Janskerk te Gouda sedert eenigen tijd herstellingswerken onderhanden genomen, waarvan de leiding werd opgedragen aan de architecten Joseph Cuypers en W. Kromhout.

Toen het bericht hieromtrent in de dagbladen verscheen, werd het door velen met instemming begroet. Tot voor korten tijd toch kon de kunstlievende bezoeker van Gouda zich bij elk bezoek ergeren aan de wijze, waarop een der merkwaardigste monumenten van ons land werd onderhouden, of beter gezegd aan de wijze, waarop men de aandacht wist af te leiden van de bedenkelijke teekenen van een langzaam maar zeker verval, die er zich aan vertoonden.

Langzaam gelukkig, want de grijze St. Jan heeft een sterke constitutie. Ware dit niet zoo, hij zou reeds lang tot puin gevallen zijn, de kostbare glazen in zijn val medesleepend en tot scherven verbrijzelend.

Ter verontschuldiging van degenen, wien de zorg voor het gebouw was toevertrouwd, zou men kunnen aanvoeren, dat men, gelijk elders, ook hier beschikte over beperkte middelen of geen middelen ter beschikking meende te mogen stellen. Wat echter beschikbaar was werd aan lapwerk verknoeid.

Bedenkelijke verzakkingen waren sinds jaren geconstateerd; toch bepaalde men zich jaren achtereen tot het opknappen van de muren met Portlandcement, het aanplakken van omlijstingen langs de ramen, blokken verbeeldende, die den argeloozen, niet-deskundigen voorbijganger zeker in den waan moesten brengen, dat de ramen, die de kostbare glazen bevatten, nu op ongemeen solide wijze werden voorzien. Men was overtuigd, dat aan de fundeeringen wat haperen moest, doch om tot het besluit te komen, die fundeeringen dan eens op te graven, schijnt het advies van de zooeven genoemde architecten noodig te zijn geweest.

Toen was het uit met de halve maatregelen; toen werd een gedeelte van het noorder transept en vervolgens het buitenste zijschip aan die zijde ontgraven en kwamen de oorzaken aan het daglicht. Zware schoor- en ondervangingswerken werden gemaakt en na een grondig onderzoek van vele oude gebreken en ingekankerde wonden door de heelmeesters, vatte men op afdoende wijze eindelijk het herstellingswerk aan, en wie nu af en toe de eerwaardige patiente bezoekt, kan het langzaam zien vorderen.

Voor zoover dit is na te gaan, wordt het werk op oordeelkundige wijze uitgevoerd.

Men heeft de ramen in het onder handen genomen zijschip uitgenomen en de glasvakken opgeborgen in speciaal daarvoor gemaakte kasten, met evenveel genummerde laden, als er glasvakken zijn, een handelwijze, die alleszins gemotiveerd is, waar het zulke kostbare stukken geldt. De ramen zullen ook in de herstelling deelen en deze maatregelen schenen degenen, die deze reeds zoo zeer mishandelde kunstwerken op hun waarde weten te schatten, gerust te stellen, dat ook daarvan in 't vervolg geen sprake zou zijn, maar de piëteit in acht genomen zou worden, die de behandeling van zulke zaken vereischt.

Een gerucht, dat mij dezer dagen ter oore kwam, doet mij evenwel vreezen, dat zij, die zoo dachten, zich te vroeg verheugd hebben. Volgens dat gerucht toch zou een (of meer) van de ramen, die ter herstelling naar Roermond *) gezonden waren, nogal beschadigd teruggekomen zijn, en nogal erg beschadigd, namelijk zoodanig, dat het weder naar Roermond terug zou moeten, om opnieuw hersteld te worden.

Meerdere bijzonderheden zijn mij niet bekend, zoodat ik niet kan nagaan, of de schade groot of klein is. Ik weet ook niet hoe het ongeluk gebeurd is en welk raam het heeft getroffen, maar ik weet wel, dat

*) Waarom niet naar Delft of naar Veere? Deze vraag meen ik mij terloops te mogen veroorloven.

in het zijschip, waar de ramen nu uitgenomen zijn, er twee van de gebroeders Crabeth aanwezig waren. Men verzendt zulke kostbare en bovendien zoo breekbare kunstwerken toch niet gewoon als vrachtgoed of bestelgoed, zoomin als men dit met een kostbaar schilderij zou doen. Wanneer dit hier gebeurd is, is er een grove fout begaan en wie hier nu de schuld van draagt, dit na te gaan ligt niet in mijn bedoeling. Ik wil alleen het feit constateeren, een feit dat, wanneer het gerucht waarheid blijkt te bevatten, en hieraan mag ik vooralsnog niet twijfelen, te ernstiger is, omdat het 't vertrouwen schokt in de bouwmeesters, aan wie de herstelling van een onzer kostbaarste monumenten is opgedragen.

Dit vertrouwen zou ik in dit geval gaarne geschokt bewaard zien, omdat men het er vrijwel over eens is, dat hier een der gelukkigste combinaties gevonden is, die men zich, waar het de herstelling van monumenten geldt, wenschen kan.

Met de meeste zorg, met de grootste liefde voor zijn werk kan de architect er echter niet voor instaan, dat er geen fouten worden begaan, dat weet ieder collega uit zijn eigen practijk zóo goed, dat hij er niet aan denken zal er zijn kunstbroeder een verwijt van te maken. Hier echter kan de fout van één werkman het niet te vergoeden verlies van een uniek kunstwerk ten gevolge hebben, dat deel uitmaakt van een schat, dien wij, waar reeds zooveel verloren ging, wel met de meeste zorgvuldigheid mogen bewaren, en die terecht als nationaal eigendom beschouwd wordt.

Dat dan ook de mannen, die er alles van weten, over dit geval spoedig eenige opheldering zullen geven is een m. i. alleszins gerechtvaardigde wensch. Dat die opheldering tevens een geruststelling bevatte, hoop ik van harte.

LUCTOR.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

AFDEELING ARNHEM.

Vergadering van Woensdag 8 November 1899.

De Voorzitter opende deze eerste winterbijeenkomst met een opwekkend woord aan de leden, en eene aansporing aan ieder door het bijbrengen van zijn steentje te trachten de vergaderingen leerzaam en aangenaam te doen zijn. Hij brengt eerbiedige hulde aan den te vroeg ontslapen collega J. W. Boerbooms.

Tot bestuurslid in de plaats van den heer Müller, die bedankt heeft, werd met groote meerderheid van stemmen gekozen de heer W. F. C. Schaap, adjunct-directeur der gemeentewerken, die deze benoeming aannam. Besloten werd om eene prijsvraag uit te schrijven en daarvoor een keuze te doen uit een preekstoel, een abri, eene rustieke brug in een park, een univentil en een monumentale standkraan voor drinkwater op een markt. In eene volgende vergadering zal daarover worden beslist. Daarna werd het woord gegeven aan den heer J. H. Leliman, bouwkundig ingenieur te Delft, die eene causerie hield over oude en nieuwe steden, en daarbij eene zeer interessante kunstbeschouwing gaf van eigen schetsen, stadhuizen, stadsgezichten, woonhuizen, platte gronden van oude en nieuwe steden, waaronder een interessante plattegrond van Amsterdam.

In den Romeinschen tijd werden de grondslagen gelegd van de eerste steden in Germanië; ook ons land behoorde daartoe. Spreker vond hierin aanleiding tot eene meer uitvoerige beschouwing van de Romeinsche heerbanen in ons land. Over het algemeen kon men van de steden en kasteelen die er aan lagen zeggen, dat de handel de menschen samendreef naar de hoofdpunten der wegen; uit vele plattegronden blijkt hoe eene stad groeide langs de wegen. Lang niet alle steden recruteerden hare bevolking uit degelijke elementen. Nog in de 10de eeuw wees Keizer Hendrik de Vogelaar Merseburg aan, als veilige woonplaats voor dieven en roovers, mits deze hun talent zouden gebruiken tegen vijandelijke stammen. Eene nadere beschouwing van de plattegronden leidt tot het onderscheiden van twee typen. De regelmatige steden, bijv. Alexandrië, Freudenstadt, Sablioneta, ontstonden ineens, en meestal op hoog bevel, de onregelmatige groeiden langzamerhand.

Vervolgens stond spreker stil bij eenige antieke steden en ontwerpen er voor. Een van de meest geniale plannen voor eene stad was het plan van een Griek, om den berg Athos te verhakken tot een menschenbeeld, hetwelk in de eene hand de stad zou dragen en in de andere eene groote schaal, om al het uit het gebergte verzamelde water in die schaal te verzamelen en als een groote waterval in zee te laten vloeien. Het plan van Michel Angelo, om den grooten marmerberg Carrara als een groot statue te hakken, is gelukkig ook niet ten uitvoer gekomen.

Veiligheid en rust zijn de eerste levensvoorwaarden voor eerlijken handel en goede kunst; de dringende eisch, eene stad te versterken, was van den groot-ten invloed op den bouw van middeneeuwsche steden. Uit de ongeregelde toestanden, die daar volgens onze begrippen heerschten, mag men niet afleiden, dat toen ter tijd geen toezicht en bemoeiïng van overheidswege voorkwamen. Het tegendeel is waar. Alle publieke en niet publieke vermakelijkheden, kleeding en elke uiting van weelde stond onder contrôle. In de 15e eeuw brandden te Keulen 2 lantaarns; één voor het raadhuis en één voor de Cunibertskerk. De bordeelen waren veeltijds stadseigendommen. Tot het laatst der 17e eeuw was het aan de minder-en verboden gebruik te maken van een karos. In 1670 verbood de stedelijke politie te Amsterdam eene gebrekkige juffrouw om zich te laten rijden. Een eeuw later, in 1777, waren in Amsterdam 40.000 (?) luxe paarden.

Aan de hand van eene geschiedenis van 's-Hertogenbosch gaat spreker na, welke gevaren eene stad eertijds bedreigden; brand was het meest te vreezen. Uit verschillende keuren wordt aangetoond, dat sommige steden reeds vroegtijdig hiertegen maatregelen namen en ook de burgers tegemoetkwamen, die hun huis in brandvrij materiaal wilden optrekken. Met de hygiëne stond men, ondanks de beste bedoelingen, op gespannen voet. De nauwe straten, de opeenhooping der bevolking, de modderpoelen op straat, het groote aantal losloopende huisdieren, vooral varkens en het gemis eener redelijke straatreiniging veroorzaakten op den langen duur allerlei epidemische ziekten. In 1490 was het te Neurenberg op straffe verboden meer dan 10 varkens in één huis te houden; en zeer geroemd was daar de zindelijkheid!! De stadsreinigingen stonden niet hooger dan die van Constantinopel in onze dagen.

Spreker meende, dat het gezond verstand reeds vele van de eischen, waarvan hij er eenige noemde, aanwees. Uitsluitend schilderachtige effecten, zooals middeneeuwsche steden die aanbieden, kan men niet namaken; trouwens alleen als de levensopvatting van vóór vier eeuwen weder ging heerschen, 't geen ondenkbaar is, zou men zich op den duur in zulk een stad thuis gevoelen. De artist moet zorgen dat de wandelaar variatie heeft; hij moet waken tegen het eentonige netwerk van lange straten, en onder de leuze: „l'art dans la rue" zorgen voor een of ander „point de vue", dat rust geeft aan het oog. Een monumentale drinkfontein, een abri of een toiletgebouwtje zijn door onze moderne steden aangewezen, daarvoor te dienen. Om verschillende redenen zijn de architecten de personen die waken moeten voor den aanleg van nieuwe, en het behoud van oude steden. Geen ander vak dan het hunne, vereenigt immers de wetenschap en kunst, die noodig zijn om zulk een taak naar behooren te vervullen; daarenboven is hun belang er direct bij betrokken; hun werk immers, zal er den terugslag van ondervinden, als een buurt te boek staat als saai en vervelend.

Door den Voorzitter werd spreker de hartelijke dank van de vergadering gebracht en de wensch erbij gevoegd, dat dit voorbeeld ook anderen moge opwekken, de vergaderingen aantrekkelijk en leerzaam te maken. De daarna door den heer Leliman gegeven kunstbeschouwing werd met aandacht gevolgd.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Het Instituut hield den 14den dezer eene in veel opzichten, belangrijke vergadering in het lokaal „Diligentia" alhier.

Wegens afwezigheid van den president J. F. W. Conrad, die zich naar Egypte had begeven ter bijwoning van de feestelijkheden aan het kanaal van Suez, werd de vergadering door den vice-president J. M. Telders geleid.

In de eerste plaats zij gewezen op de reorganisatie van het Instituut, die op tweederlei wijze werd voortgezet en bevestigd.

Vooreerst wat betreft de uitgave van het door het reglement voorgeschreven weekblad. Het denkbeeld, om ten behoeve van de leden bij de werken ook een weekblad als orgaan van het Instituut het licht te doen zien, was niet nieuw; herhaaldelijk had het een punt van ernstige en gezette overweging bij den Raad van Bestuur uitgemaakt, en telkenmale was daarbij ook sprake geweest om te trachten het weekblad *De Ingenieur*, het orgaan van de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs, daaraan, zoo mogelijk, dienstbaar te maken. Hadden die pogingen destijds niet tot den gewenschten uitslag geleid, thans was het den nieuw opgetreden Raad van Bestuur gelukt met het Bestuur der bovenvermelde Vereeniging tot een ontwerp-overeenkomst te geraken, strekkende om *De Ingenieur* als gemeenschappelijk orgaan van beide lichamen het licht te doen zien. Bij den oproepingsbrief was een afdruk van dat ontwerp aan de leden toegezonden.

Bij de behandeling van deze zaak ontbrak het niet aan bezwaren uit den boezem der leden, zoowel wat de financieele regeling betreft als wat aangaat het punt van redactie. De president en de penningmeester beijverden zich die bezwaren te ontzenuwen, en daarbij kwam ook in overweging dat het ontwerp, zooals het na nauwgezette voorbereiding was tot stand gekomen, geen amendeering toeliet, maar bij goedkeuring in zijn geheel moest worden aangenomen. Met overgroote meerderheid hechtte de vergadering daaraan hare goedkeuring.

Een tweede punt, met de reorganisatie in verband staande, was de onlangs plaats gehad hebbende oprichting van eene vakafdeeling voor spoorwegbouw en spoorweg-exploitatie, waaromtrent eenige mededeelingen werden gedaan.

Voorts werd goedgekeurd eene nadere regeling der geldelijke en administratieve verhouding van de afdeeling „Nederlandsch-Indië" tot het Instituut.

De vergaderzaal was rijkelijk versierd met een overgroot aantal teekeningen, uit het archief van het Indisch Departement van Burgerlijke Openbare Werken, welwillend ter beschikking gesteld en in verband staande met de eerste op het programma voorkomende voordracht, namelijk die van het lid C. W. Wijs, die de onverdeelde aandacht van de leden gedurende geruimen tijd bezig hield met hoogst belangrijke, op uitnemend duidelijke wijze voorgedragen mededeelingen omtrent den aanleg en de exploitatie der Pategoewan-werken, waarin een blik werd geworpen op de werkzaamheid van den ingenieur op irrigatiegebied in Nederlandsch-Indië, waarvan die werken, zij het op betrekkelijk kleine schaal, een welgeslaagd voorbeeld opleveren. Spreker wenschte met zijn voordracht vooral een indruk te geven hoezeer de ingenieurs-werkzaamheid op het irrigatiegebied in Indië zich ontwikkelt, en deed dit in verband met de bedoelde werken gelegen in de residentie Pasaroean en ter grootte van ongeveer de helft van den Haarlemmermeerpolder. Zij vormen een samenhangend geheel van bevloeiïngs-, afwaterings- en waterkeerende werken, ter vervanging van een voor den geregelden watertoevoer onzeker werkend en voor een spaarzaam waterverbruik geheel ongeschikt stelsel in het gebied, waarover die werken zich uitstrekken. Het beheer en de exploitatie zijn zoodanig geregeld, dat goedkoopheid en doelmatigheid zijn vereenigd, terwijl het particulier landbouwbelang door de instelling van zoogenaamde waterkringen behoorlijk is behartigd.

De voordracht gaf aan de leden Déking Dura, Koster en Van Sandick aanleiding tot het vragen van eenige inlichtingen, die op alleszins voldoende wijze door den spreker werden verstrekt.

Wegens het ver gevorderde uur moest het lid M. Sijmons afzien van zijne in de tweede plaats aan de orde gestelde voordracht over de Wetgeving tot regeling van het Staatstoezicht op de volksgezondheid. Met een enkel woord wenschte hij echter mede te deelen waarom hij deze voordracht in den boezem van het Instituut had wenschen te houden, namelijk omdat eene, op zijn initiatief ingestelde commissie in den boezem van de Vereeniging van Burgerlijke ingenieurs te dezer zake een rapport had uitgebracht, waarin de technische zijde van de quaestie niet tot haar recht was gekomen.

Naar aanleiding van de verschijning van de Fransche vertaling van het „Gedenkboek" 1847—1897 van het Instituut bracht het lid W. F. Leemans dank aan allen, die zulk een groot aandeel hadden gehad in het tot standkomen van dit veelomvattend en moeilijk werk, in het bijzonder aan den honorair-secretaris J. Tideman, het lid J. Schroeder van der Kolk en den tegenwoordigen secretaris R. A. van Sandik.

Een groot aantal nieuwe leden werd wederom aangenomen.

Als algemeene indruk mag worden vermeld, dat naar met grond kan worden verwacht, het Instituut een schoone toekomst te gemoet gaat.

SOCIËTEIT „U. N. I" TE ROTTERDAM.

Vergadering van Woensdag 15 November 1899.

Op deze vergadering werd door den heer B. Nooyen, decorateur en lid der sociëteit, eene voordracht gehouden over: „De wand en zijne versiering".

Na een kort historisch overzicht, waarin spreker aantoont dat men door alle tijden heen getracht heeft den wand zoo aangenaam mogelijk te doen schijnen, legt hij er nadruk op, dat de wand, als zijnde het voornaamste deel van het vertrek, steeds onze grootste zorg verdient.

Spreker beschrijft nu den wand in de verschillende kunstperioden, waarbij steeds de lambrizeering een hoofdrol speelt, om daarna te komen op den tegenwoordigen wand met zijne versiering, welke helaas maar al te dikwijls verwaarloosd wordt. Een lambrizeering toch is gewoonlijk een ongekende weelde, en stijlloos loopt het doek of papier tot aan den grond toe door, zoodat een basis van den wand ontbreekt, daar men een 0.13 M. hoog plintje toch niet als basis kan beschouwen.

Voor onzen tijd acht spr. de stof (?) wel het rijkste hulpmiddel voor wandversiering, doch meer gebruik maakt men van papier; bedoelde men aanvankelijk met papier kostbare stoffen te imiteeren, thans heeft het een persoonlijk karakter gekregen, waardoor het ten volle aanspraak maakt op zijn toepassing.

De kleur van den wand maakt op ons den eersten en grootsten indruk; men dient daarom te zorgen, zegt spreker, dat hij harmonisch is, daar hij den achtergrond vormt van alles wat in 't vertrek geplaatst is; men moet geen niets zeggende kleuren gebruiken, doch de natuur tot leidsvrouw nemen, die ook met verschillende kleuren een harmonisch geheel maakt. Verder dient de wand als platvlak behandeld te worden, dus met uitsluiting van elke versiering die relief uitdrukt. Een collectie photo's, stoffen en papieren dienden deze voordracht ter opluistering.

Na een beroep gedaan te hebben op allen, om den wand wat minder stiefmoederlijk te behandelen, eindigt spreker zijn voordracht onder luid applaus der aanwezigen, waarna de Voorzitter den spreker dank brengt voor zijn hoogst duidelijke en interessante voordracht.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Vergadering van Donderdag 16 November 1899.

De Voorzitter opent de vrij talrijk bezochte vergadering met een hartelijk woord van welkom aan de nieuwe leden, en stelt de verkiezing van een bestuurslid aan de orde, wegens het bedanken van den heer P. Jansma. In zijn plaats werd gekozen de heer Terpstra, en nadat twee nieuwe leden werden aangenomen, gaf de Voorzitter het woord aan den heer A. W. Weissman, architect-ingenieur te Bussum, die welwillend had gehoor gegeven aan de uitnoodiging om in deze vergadering op te treden met 't onderwerp: „Hans Vredeman de Vries en zijn tijd".

In zijn inleidend woord verklaarde spreker geen beter onderwerp te kunnen kiezen dan het leven en de werken van een persoon die Leeuwarder van geboorte was en ruimschoots heeft bijgedragen tot den bloei van de kunst in Nederland; wiens werken evenwel nog zoo weinig bekend zijn en wellicht daardoor zoo miskend worden, dat men zelfs in zijn geboorteplaats nog geen straat naar hem heeft genoemd ter zijner herinnering.

Het is spreker aangenaam dat de plaatwerken van den grooten meester hier zijn tentoongesteld, waartoe hij welwillend in de gelegenheid gesteld is door den heer Frederiks, architect te Middelburg; de heer Frederiks is de eenigste die alles van Hans Vredeman de Vries verzameld heeft, en daar deze platen tot heden niet ter leen werden afgestaan, heeft de geboortestad van den meester de primeur.

Aan de hand van deze plaatwerken werd het duidelijk hoe door het toevoegen van nieuwe motieven aan de bestaande vormen, werk in 't leven werd geroepen dat voor oorspronkelijk kon doorgaan; welk een invloed zijn werk heeft gehad op latere kunst bewijst o. a. het Raadhuis te Leiden, het Waaggebouw te Alkmaar, de Oosterpoort te Hoorn enz.

Na de tijdsomstandigheden te hebben geschetst, waarin Vredeman de Vries leefde, werden als zijn woonplaatsen genoemd de steden Kampen, Mechelen en Antwerpen. Spreker noemde de verschillende meesters, waarbij Vredeman zijne opleiding heeft genoten en vermeldde de werken, die door hem werden uitgevoerd; aan het einde van zijne voordracht deelde spreker mede dat Vredeman de Vries, in 1527 geboren, op 77-jarigen leeftijd overleed.

Omtrent het stellen van kandidaten voor leden van Kamers van Arbeid, als laatste punt op de agenda voorkomende, werd besloten eene buitengewone vergadering te houden.

Niets meer aan de orde zijnde, had de Voorzitter de aangename taak om den heer Weissman den dank der vergadering te brengen voor de leerzame en interessante voordracht en voor 't zeldzaam kunstgenot, dat den leden door de tentoongestelde platen was aangeboden; hij sprak daarbij den wensch uit, dat een der straten langs de gemeentebouwterreinen naar Vredeman de Vries moge genoemd worden. Op voorstel van een der leden werd besloten dienovereenkomstig een verzoek tot het Gemeentebestuur te richten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

'S-GRAVENHAGE. Voor het in Maart 1900 te houden vergelijkend examen voor opzichter van den Rijkswaterstaat worden tot deelneming alleen toegelaten zij, die op 1 Januari 1900 het 21e levensjaar reeds en het 30e nog niet zijn ingetreden.

Aanmelding moet geschieden vóór 1 Februari 1900 aan het Departement van Waterstaat met een op zegel geschreven verzoek, dat tevens moet bevatten eene nauwkeurige opgave van naam, voornaam, woonplaats en betrekking.

De *Staatscourant* nº. 266 bevat nadere bijzonderheden.

— Wij vestigen de aandacht op achterstaande annonce van het Bestuur van het Bouwkundig Genootschap. De heer Arild Madson zal Dinsdag 20 en Woensdag 21 dezer, des namiddags van 2—4 uren, in het gebouw van den Haagschen Kunstkring séances geven over Noorsche weefkunst. Op deze séances hebben de leden van het Bouwkundig Genootschap, op vertoon van hun diploma, kosteloos toegang.

— Zaterdagmiddag, 11 November, werd in den „Kunstkring" de kunstnijverheidstentoonstelling geopend van voortbrengselen van leden der vereeniging „Arti et Industriae", bij gelegenheid van het 15-jarig bestaan der vereeniging.

De secretaris, de heer Fr. J. Belinfante, opende haar met een kort woord.

Hij wees o. a., op het feit dat de vaktentoonstellingen der laatste jaren hebben bewezen dat niet werd stil gezeten. Ook de vereeniging „Arti" heeft gewerkt; hare pogingen ten aanzien van proeven van bekwaamheid in het ambacht vonden krachtigen steun bij de Maatschappij van Nijverheid, en er is thans een permanente commissie om het afleggen van proeven mogelijk te maken.

De heeren J. J. van Nieukerken en H. L. Boersma hebben ook in dit opzicht hooge verdiensten.

Pogingen om een kunstnijverheidstijdschrift te stichten en een kunstnijverheidshalle te vestigen, moest de vereeniging, wegens gemis aan financieelen steun, opgeven, maar door kunstbeschouwingen, prijsvragen, bezoeken aan musea trachtte zij het kunstgevoel op te wekken.

AMSTERDAM. De Kamer van Arbeid voor de metaal- en houtbewerking alhier heeft, naar aanleiding eener ingekomen klacht, besloten, in aansluiting aan hetgeen te dezer zake door eene andere

Kamer alhier wordt verricht, een onderzoek in te stellen naar de toepassing der vanwege deze gemeente geldende bepalingen omtrent loon en arbeidstijd, teneinde, indien daartoe termen bestaan, het gemeentebestuur uit te noodigen aan billijk gebleken wenschen te willen tegemoet komen.

De Kamer heeft aan verschillende vereenigingen van patroons en werklieden advies gevraagd over de zaak. Maar bovendien roept zij allen op, die meenen haar inlichtingen te kunnen verstrekken over de volgende vragen:

Wordt door den aannemer of onder-aannemer wel eens een ander loon uitbetaald dan 23 cent voor een ambachtsman, 20 cent voor een vakarbeider die geen ambachtsman is en 18 cent voor een handlanger, opperman of sjouwerman boven 23 jaar? Worden er wel eens middelen gebruikt om dit loon te ontduiken en welke dan? Wordt het loon wel eens ergens anders uitbetaald dan op het werk of op de werkplaats? Krijgen zij, die op de werkplaats werken in directen dienst van den hoofdaannemer voor de gemeente, ook het loon? Zijn u gevallen bekend van zaken, die binnen de gemeente moeten vervaardigd worden en buiten gemaakt zijn? Wordt het loon wel eens aan een ander dan den werkman zelf uitbetaald? Wordt de opzichter van de gemeente altijd bij de uitbetaling toegelaten? Wordt er vaak overgewerkt (langer dan elf uur) en wordt dan voor het eerste uur 10 pCt., voor het tweede 20 pCt, voor het derde 80 pCt. en voor de volgende uren en voor den Zondagsarbeid de helft meer loon betaald? Krijgt gij altijd eene aanstelling van den aannemer, waarin het loon staat vermeld? Is de gemeente-verordening, waarin dit alles is bepaald, altijd op het werk aangeplakt? Zijn er nog andere opmerkingen te maken?

Zij, die naar aanleiding van deze vragen iets hebben mede te deelen, kunnen dit doen aan alle leden der Kamer, doch worden verzocht zich zoo mogelijk vóór of op 21 November aanstaande bij voorkeur te wenden tot den secretaris, den heer J. Bredée, Nassaukade 78, alhier.

Indien men het verlangt belooft de Kamer de meest strikte geheimhouding van den naam van hem, die zich tot haar richt.

— Het bestuur der Technische Vakvereeniging heeft aan den Gemeenteraad het volgend adres gericht:

Ondergeteekenden, uitvoering gevend aan een besluit, genomen in de vergadering dd. 1 November 1899, van de afdeeling Amsterdam der „Technische Vakvereeniging' (goedgekeurd bij kon. besluit dd. 24 Juni 1896, no. 84), nemen bij deze de vrijheid beleefd doch dringend uwe aandacht te vestigen op het feit, dat de gelegenheid tot het verkrijgen van onderwijs voor toekomstige ambachtslieden in de hoofdstad verre van toereikend is en dringend uitbreiding vereischt.

Als leden van eene Vereeniging, die bestaat uit opzichters, teekenaars, werkmeesters, en meesterknechts in de technische vakken, uit personen dus, die uit hunne dagelijksche ervaringen het nut van goed vakonderwijs bij de werklieden hebben leeren kennen en waardeeren, hebben wij ons steeds verheugd in den toenemenden bloei der beide ambachtsscholen te dezer stede, en in het steeds toenemend bezoek der avondscholen, verbonden aan beide inrichtingen, zoowel als in de oprichting van de verschillende avond-vakscholen, die op anderer initiatief in de laatste jaren hier ter stede zijn opgericht.

Onaangenaam werden wij echter getroffen door de mededeeling, voorkomende in enkele dagbladen, dat bij het begin van den winter-cursus aan de avondschool op de Weteringschans door gebrek aan plaatsruimte een 400-tal aspiranten waren afgewezen.

Wij hebben daarom een nader onderzoek ingesteld naar den toestand der 4 onderwijs-inrichtingen van de Vereeniging „Maatschappij voor den Werkenden Stand, afdeeling Ambachtsscholen", welk onderzoek de volgende feiten aan het licht bracht.

Aan de 1e Ambachtsschool bedroeg het aantal leerlingen bij den aanvang van den cursus Maart 1897 182, Augustus 1897 204, Maart 1898 205, Augustus 1898 212, Maart 1899 212, Augustus 1899 212, zijnde het maximum te plaatsen aantal.

Aan de 2e Ambachtschool konden wegens gebrek aan plaatsruimte niet geplaatst worden in Maart 1897 55 leerlingen, Augustus 1897 69 leerlingen, Maart 1898 54 leerlingen, Augustus 1898 53 leerlingen, Maart 1899 93 leerlingen, Augustus 1899 85 leerlingen.

Bij den aanvang van den cursus 97/98 moesten aan de avondschool op de Weteringschans afgewezen worden wegens gebrek aan plaatsruimte 200 aspiranten, bij den aanvang van den volgenden cursus was dat het geval met 256 aspiranten, terwijl dit jaar, zoals wij hiervoren reeds zeiden, dit aantal steeg tot 403.

Aan de avondschool in de Westerstraat bedroeg het aantal leerlingen, geplaatst in 1897 187, in 1898 198, terwijl dit jaar zich ook aan deze school het treurige feit voordeed, dat 89 aspiranten moesten worden afgewezen wegens gebrek aan plaats.

Bovenstaande cijfers zijn zóo welsprekend, dat verder betoog ons vrij wel overbodig voorkomt

In het belang der 442 afgewezenen, doen wij dan ook met vertrouwen een beroep op uwe bereidvaardigheid, die voor een dergelijk goed doel nooit te vergeefs werd ingeroepen, en verzoeken wij u die maatregelen te willen treffen, die in het belang van goed vak-onderwijs zullen blijken noodig te zijn, ten einde te voorkomen, dat het aantal afgewezenen in de toekomst nog grooter zal worden.

Groningen. In de laatst gehouden zitting van den Gemeenteraad is een voorstel ingekomen tot stichting van een nieuw gebouw voor de alhier bestaande academie „Minerva". De toelichting is wellicht niet overbodig, dat aan de dusgenaamde academie les wordt gegeven in het kunstschilderen en teekenen, alsmede in de zeevaartkunde Een eigenaardige combinatie, welke, hoe dan ook in het leven geroepen, moeilijk te rijmen valt. 't Gevolg daarvan is, dat de eene inrichting dikwijls de andere in gevaar brengt van ten onder te gaan, en er heel veel tact en beleid toe noodig is om met de financiën zoo te schipperen en te laveeren, dat ze beiden het hoofd boven water houden. Het spreekt vanzelf dat het kunstgedeelte van deze academie onder dien druk voortdurend heeft geleden en zoowel de onderwijskrachten als de beschikbare ruimte niet meer toereikend zijn in de behoefte van den tegenwoordigen tijd te voorzien. Het door den Raad te nemen besluit wordt met belangstelling tegemoet gezien, en door velen wordt gehoopt dat bij het nemen van dit besluit de zeevaartkunde van de academie voor kunsten wordt afgenomen en een eigen bescheiden plaatsje, ergens aan een breed water, wordt toegekend. Dat zou aan het kunstonderwijs ten goede komen en voor vele jongelieden een toekomst openen, welke die zoogenaamde academie wel elk jaar bij vernieuwing voorspiegelt, maar nooit in vervulling kan brengen wanneer de halfbakken toestand, waarin zij verkeert, niet met ernst wordt veranderd en verbeterd.

In deze raadszitting werd ook eervol ontslag verleend aan den heer A. Schram de Jong, directeur der gemeentewerken, en werd de heer Singels te 's-Gravenhage, op een jaarwedde van ƒ 3000, tot electro-technisch adviseur benoemd. De bezwaren, door een der leden tegen deze benoeming geopperd, werden door het meerendeel der overige raadsleden niet gedeeld, zoodat de benoeming met 19 tegen 6 stemmen en een onthouder plaats vond.

Het indertijd door den heer Van Niftrik te Amsterdam opgemaakte plan voor de uitbreiding van een stadsgedeelte, werd door B. en W. onuitvoerbaar geacht, omdat bij de uitvoering van dit plan het peil van een verbindingskanaal met 1.55 meter verhoogd zou moeten worden. De Raad vereenigde zich met deze zienswijze in zooverre, dat hij besloot dit plan tot nader order te laten rusten, om later daarvan te kunnen nemen wat hem goeddunkt.

— Heden, 18 November, spreekt de heer Jos. Merkelbagh uit Utrecht in de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst alhier over zijn werk, de decoratieve lederversiering. Wij vestigen de aandacht van besturen van bouwkundige vereenigingen op deze lezing, vooral nu voor vergaderingen sprekers gevraagd worden met een onderwerp, de kunst betreffende. De heer Merkelbagh heeft vele lezingen en tentoonstellingen van door hem vervaardigde voorwerpen gehouden. Zaterdag 25 dezer spreekt de heer M. in de Vereeniging „Kunst en Kunstnijverheid" te Amsterdam.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Nederl.-Indië is:
overgeplaatst naar Semarang de ingenieur der 1e klasse S. W. Becking.

— Op de voordracht voor adjunct-gemeentearchitect te Nijmegen is door Burg. en Weth. geplaatst de heer L. C. Dumont, gemeentebouwmeester te Zierikzee.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Gemeentearchitect, tevens directeur der gemeentereiniging te Stad-Almelo, op een aanvangstractement van ƒ 1200. Adres vóór 20 Nov. aan den burgemeester. (*Zie adv. in het vorig no.*)

— Teekenaar bij de gemeentewerken te Leiden, in staat bestekken en begrootingen te maken. Salaris ƒ 1200. Adres den directeur der gemeentewerken. (*Zie advert. in dit no.*)

— Onderdirecteur der gemeente-gasfabriek en duinwaterleiding te Middelburg. Jaarwedde ƒ 1200. Adres aan den gemeenteraad vóór 24 December.

— Werktuigkundig teekenaar, bekend met ijzerconstructiën. Bekendheid met het gasvak strekt tot aanbev. Adres met kopie van getuigschr. enz. lett. T. V A Alg. Advert.-bur. Nijgh en Van Ditmar Amsterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau Technische Vakvereeniging
Heerengracht 304, Amsterdam.

2 Bouwk. opz.-teek., leeft. resp. 28 en 33 j., ongeh., verl. sal. resp. ƒ 90 à ƒ 100 en ƒ 100.
1 „ „ „ „ 26 j., ongeh., verl. sal. ƒ 50.
4 „ „ „ „ resp. 20, 21, 21 en 22 j., ongeh., verl. sal. resp. ƒ 60, ƒ 60 ƒ 60 en ƒ 40.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland"

5de Jaargang N°. 47. ZATERDAG, 25 November 1899.

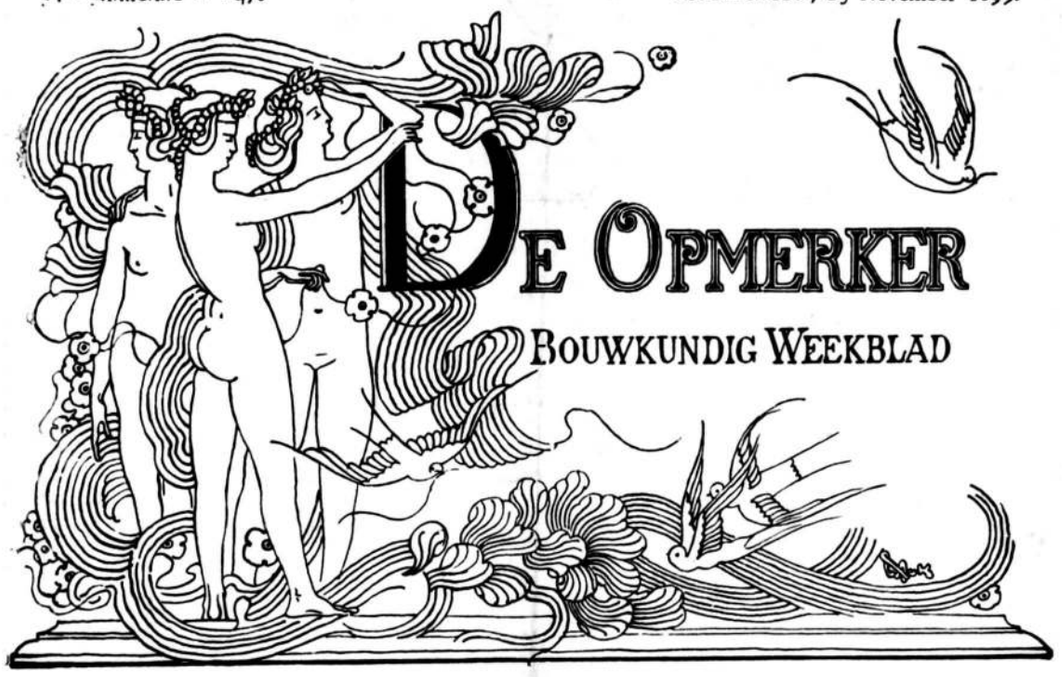

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad

Redacteur: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Anno ces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

VENETIË. *)

(Vervolg van pag. 366.)

De schrijver brengt ons dan binnen, niet door den hoofdingang, maar door de doopkapel aan de zuidzijde.

„Wij zijn in een overwelfde ruimte; de zoldering is echter niet gevormd door gewone gewelven, maar door kleine koepels, met gouden sterren en sombere figuren bedekt. In het midden staat een bronzen doopvont, versierd met rijke reliefs en bekroond door een beeldje van Johannes den Dooper. De eenige lichtstralen vallen in door een klein venster, dat hoog geplaatst is. Zij vallen op een graftombe.

„Zie deze ruimte eens rond. De vloer bestaat uit rijk mozaïek, omgeven door een laag plint van rood marmer. De muren zijn bekleed met platen van albast. Hier en daar zijn de marmeren platen verdwenen, zoodat het ruwe metselwerk voor den dag kwam, het albast heeft vlekken van ouderdom, wier rijk goudbruin aan de kleur van zeewier, door de zon beschenen, doet denken. Welk een verval, maar welk een schoonheid tevens! Het licht bereikt het altaar niet, en zijn beeldhouwwerk, dat den doop van Christus voorstelt, is nauwelijks te zien. Maar de figuren op de gewelven zijn duidelijk. Zij staan in twee cirkels; aan de eene zijde de Hemelsche Machten, aan de andere de apostelen, Christus in het midden. Op de muren is de magere figuur van den Dooper in alle omstandigheden van zijn leven verbeeld. De Jordaan stroomt tusschen steile rotsen; aan zijn oever staat de boom, die geen vrucht voortbracht en de bijl ligt er reeds bij. „Alle boom die geen goede vrucht voortbrengt, wordt uitgehouwen en in het vuur geworpen." Ja, waarlijk, de mensch heeft geen andere keus dan of met vuur gedoopt, of in vuur geworpen te worden. De muziek van het plein dringt door het getraliede venster; maar luider klinkt in onze ooren het vonnis, dat de oude Griek op dezen muur heeft geschreven.

„Venetië heeft gekozen. Maar hij, die onder de tombe ligt, Andrea Dandolo, de groote geschiedschrijver, ried zijn stad een betere keuze aan. Doch zij wilde niet naar hem luisteren; nu ligt het stof op zijn lippen en heeft zij hem en zijn raadgevingen reeds lang vergeten.

„Laat ons nu door de getraliede bronzen deur, die zijn rustplaats afsluit, de kerk zelve binnentreden. Zij is in nog dieper schemering gehuld, waaraan het oog wennen moet, aleer het iets kan onderscheiden. Dan zien wij den kruisvorm van het geheel, de verdeeling in beuken door tal van zuilen. Het licht komt slechts binnen door nauwe openingen rondom de koepels. Hier en daar valt ook een straal uit een ver verwijderd venster in de schemering, en vormt een smalle streep van phosphorlicht op de marmeren golven, die in duizend kleuren over den vloer stroomen, zich verheffen en dalen.

„Verder slechts licht van waskaarsen of zilveren lampen, die dag en nacht in de duistere kapellen branden. De gewelven stralen van goud, de albasten muren weerspiegelen flauw het schijnsel der kaarsvlammen. De aureolen der heiligenbeelden schitteren als wij er voorbijgaan, om weer aanstonds in de schemering te verdwijnen.

„Overal zien wij figuren, boven en beneden, als in een droom. Het schoone en het verschrikkelijke vermengen zich; draken en slangen, roofdieren en bevallige vogels, de hartstochten en genietingen der menschen, de geheimenissen der Verlossing zijn bont

*) Voordracht van den heer A. W. Weissman, in de vergadering van Bouwkunst en Vriendschap, van 8 November 1899.

dooreen geplaatst. Overal vinden wij het Kruis, soms met de slang der eeuwigheid erom heen, dan weer met vogels en planten aan zijn voet. Het meest treft ons het groote kruisbeeld boven het koorhek, dat in schitterende tinten tegen de schaduw van de koornis uitkomt. Dit stralend kruis is het eerste, wat het oog van den binnentredende onderscheidt; in het midden van ieder gewelf troont Christus in heerlijkheid of richtende.

Het kaarslicht beschijnt de bijbelsche geschiedenissen, die op gewelven en muren in mozaïek verbeeld zijn. Maar ik heb nog nooit een Venetiaan die mozaïeken met een blik zien verwaardigen. De San Marco wordt nog wel gebruikt voor het doel, waarvoor de kerk werd gesticht, maar de indrukwekkende zinnebeelden, die zij bevat, worden door de hedendaagsche geloovigen niet meer begrepen. Men voelt haar schoonheid niet, de taal die zij spreekt heeft men verleerd. Nu staat de kerk te midden van de stad, ten wier behoeve zij werd opgericht, treuriger dan een bouwval, omdat de afstammelingen van de stichters, die nog steeds haar vullen, het schrift op haar muren reeds lang niet meer begrijpen."

Ruskin wijst er dan op, dat de meest in het oog vallende eigenaardigheid van het gebouw is, dat de constructie niet zichtbaar bleef, omdat de gebakken steen, waaruit het eigenlijk bestaat, overal met kostbaarder materiaal werd bekleed. Dit verbergen van de eigenlijke samenstelling acht hij geen gebrek, maar een deugd, die de kerk met de beste werken der oudheid gemeen heeft. Dat zulk eene bekleeding een bedrog zou zijn, bestrijdt hij ten sterkste, en hij is dus een geheel andere meening toegedaan dan Viollet-le-Duc. Hij zegt niet onaardig, dat, wanneer men het gebouw zou willen laken, omdat het niet geheel van marmer is, men met hetzelfde recht zou mogen veronderstellen, dat een geharnast man geheel uit ijzer bestaat.

De reden, waarom de Venetianen het gebouw dus bekleedden, zoekt hij in hun gevoel voor kleur, dat niet bevredigd werd door den gebakken steen. Nu gaat Ruskin de regelen na, die de bouwmeesters van San Marco in acht genomen hebben. Hij vindt zeven wetten.

De eerste is, dat de plinten en lijsten allen fijn zijn en weinig voorsprong hebben; de tweede, dat geen poging gedaan werd om de constructie naar buiten zichtbaar te maken; de derde, dat alle zuilschachten uit één stuk bestaan; de vierde, dat de zuilen in geen verband zijn met de eigenlijke samenstelling; de vijfde, dat de zuilen zeer verschillende afmetingen hebben; de zesde, dat alle beeldhouwwerken weinig voorspringen; de zevende en laatste, dat de indruk onafhankelijk is van de afmetingen.

Het is zeer de moeite waard de opmerkingen te lezen, die Ruskin omtrent deze regelen maakt. Vooral wie tot dusverre, op gezag van Viollet-le-Duc, als vaststaande heeft aangenomen, dat alleen de zichtbare samenstelling aan een gebouw schoonheid verleent, kan hieruit veel leeren, dat zijn blik zal verruimen. Ik moet echter, om niet te uitvoerig te worden, mij tot deze aanduidingen bepalen, om nog het een en ander mede te deelen over de mozaïeken, dat zoo kenmerkend sieraad van de kerk.

Ruskin begint met een breede beschouwing over wat eigenlijk onder kerkelijke kunst moet worden verstaan. Hij ontkent, dat er in vroegere tijdperken een bijzondere kerkelijke kunst was; zij smolt met de wereldlijke samen. Wanneer wij nu de Gothiek als alleen voor geestelijke gebouwen geschikt beschouwen, dan komt dit, omdat haar kerken bijna alleen overbleven, terwijl haar huizen, torens, poorten en kasteelen grootendeels zijn verdwenen.

De mozaïeken in de San Marco zijn niet gemaakt om de kerk op te smukken, maar tot leering van de geloovigen. Zoo is het gebouw eigenlijk een reusachtig geïllustreerd gebedenboek, gemaakt in een tijd, toen haast niemand kon lezen, en deze afbeeldingen de eenige mogelijkheid gaven, om het volk met de Heilige Schrift bekend te maken. De San Marco is de verluchte Bijbel van een groot volk in zijn opkomst.

De figuren der mozaïeken hebben iets plechtigs. Zij zijn in breede lijnen gehouden, om vooral duidelijk waargenomen te kunnen worden. Vol majesteit zien zij van muren en gewelven op den beschouwer neer.

Dan gaat Ruskin de zinnebeeldige beteekenis van wat voorgesteld werd na. In de voorhal, waar de ongedoopten en de pas bekeerden zich ophielden, werden zij bekend gemaakt met de geschiedenis des Ouden Verbonds, van de schepping der wereld tot den mannaregen toe. Zoo werd de ongenoegzaamheid van het Oude Verbond aangetoond, want het manna was het ware brood des levens nog niet.

Wanneer de gedoopte binnenging, zag hij boven den hoofdingang Christus op zijn troon, met de woorden: „Ik ben de deur" en de verdere teksten, die daarop betrekking hebben. Het mozaïek van den eersten koepel verbeeldt de uitstorting des H. Geestes, waaraan de binnentredende ook deel had. Twaalf stroomen van vuur vloeien uit de duif naar de apostelen; lager zingen de engelen het „Heilig, heilig, heilig", om den geloovige te herinneren, dat ook van hem heiliging geëischt werd.

Op den volgenden koepel en de daaraansluitende gewelven is de lijdensgeschiedenis voorgesteld, met de hemelvaart, die den geheelen koepel vult. Daarbij zijn de Christelijke deugden, de vier Evangelisten en de vier stroomen van het Paradijs verbeeld.

„De derde koepel, boven het koor, bevat de Oud-Testamentische voorbeeldingen. Maar de geloovigen konden die slechts zelden zien. Hun verkondigde de middenste koepel: „Christus is opgestaan".

„In de oogen van het oude Venetiaansche volk", zegt Ruskin, „was het huis van den Heiligen Marcus meer dan een kerk; het was ook een boek, waarop Gods Woord stond geschreven. Het verzinnelijkte voor hen de Bruid met haar kleed van gedreven goud, de tafelen der wet en de getuigenissen. Om zulk een gebouw te versieren werd niets gespaard; de muren werden, naar het woord van de Openbaring, van jaspis, de fundamenten met allerlei kostelijk gesteente versierd, zoodat op de kerk de zegevierende uiting van den Psalmist zou kunnen worden toegepast: „Ik ben vroolijker in den weg Uwer getuigenissen, dan over allen rijkdom".

„Als wij weten, met welk een hooge bedoeling de zuilen naast het plaveisel van het levendige plein werden opgesteld, dan zien wij de zeven poorten en de gloeiende koepels van den tempel met andere oogen aan.

„Hier berustte de kracht van Venetië, zoolang het zich de leering van het gedenkteeken herinnerde; maar zoodra het die niet meer begon te achten, kwam zijn ondergang, onherroepelijk. Geen stad had een prachtiger Bijbel. In het noorden werden de tempels met ruw en moeilijk leesbaar beeldwerk versierd, maar te Venetië had de kunst van het oosten alles verguld, zoodat de kerk straalde als een ster van Bethlehem. De muren, die de getuigenissen spraken, waren slechts door enkele duimen dikke marmeren platen gescheiden van die welke de geheimen der raadsvergaderingen of de slachtoffers der politiek

bewaarden. Hoe groot was niet de zonde der stad, toen zij alle schaamte liet varen, en het groote plein zich liet vullen door de dwaasheid der geheele aarde! Want dit alles geschiedde in het aangezicht van Gods Huis, waar de muren brandende waren met de letters Zijner wet. Spelers en gemaskerden kwamen en gingen. Nu is de stilte gekomen, maar niet onverwacht. Want de witte koepel van St. Marcus had door eeuwen van toenemende ijdelheid en schuld steeds Venetië toegeroepen: Gij zult over dit alles verantwoording moeten doen".

Zoo eindigt Ruskin zijn hoofdstuk over de St. Marcuskerk, om dan een nieuw te wijden aan de weinige paleizen uit den Byzantijnschen tijd, die Venetië nog bezit. Het belangrijkste daarvan is de Fondaco de' Turchi. Thans is het gerestaureerd, en als stedelijk museum ingericht. Wanneer men van het station het Canal Grande opvaart, ligt het paleis aan de rechterhand, juist tegenover het bekende paleis Vendramin-Calergi, waar Richard Wagner gestorven is. Of Ruskin met de restauratie vrede heeft gehad, valt te betwijfelen.

Hij beschrijft het gebouw als volgt: „Het is een treurige bouwval; al zijn eerwaardigheid is verloren gegaan door de pogingen, die gedaan zijn om het voor zijn tegenwoordige bestemming als pakhuis geschikt te maken. Het bestaat uit bogen, door marmeren zuilen gedragen, ingesloten door muren van gebakken steen, met marmer bekleed. De bekleeding is er echter grootendeels afgerukt, als het doodskleed van een lijk. De muren, met duizend scheuren, en overal met gebakken steen bijgelapt, met klei dichtgesmeerd, met witkalk bestreken, zijn door de eeuwen in stoffig verval gekomen. Gras en klimplanten groeien in de scheuren; verrotte houten planken zijn in de gangen gespijkerd, en het geheel is een vormelooze hoop, die weldra in zal storten."

Wanneer men thans het gerestaureerde gebouw in zijn witte naaktheid ziet, dan begrijpt men niet, hoe Ruskin de paleizen uit den Byzantijnschen tijd, zoogoed als de St. Marcuskerk, als voorbeelden van kleurige versiering kan aanhalen. Maar de schrijver heeft, door een nauwkeurig onderzoek van de overblijfselen uit deze periode, vastgesteld, dat de gevels met mozaïeken bedekt waren, dat de zuilen uit gekleurd marmer bestonden, dat de kapiteelen met goud en blauw werden versierd. Ook serpentijnsteen in groote schijven vond toepassing, en gaf met zacht rood marmer een prachtige tegenstelling.

In het hoofdstuk over de Byzantijnsche paleizen zijn gedeelten, die ik u gaarne zou vertalen. Doch de Gothische stijl vraagt thans onze aandacht.

Ruskin begint met te zeggen, welke volgens zijne meening de eigenaardigheden der Gothiek zijn. Hij verschilt hier geheel en al van Viollet-le-Duc, die alles tot de bouwkundige samenstelling terugbrengt, want hij somt ze als volgt op: wildheid of ruwheid; afkeer van eentonigheid; liefde voor de natuur; zin voor het belachlijke; onbuigzaamheid; mildheid.

Het wilde, eenigszins ruwe karakter der Gothische kunst prijst hij, omdat het een gevolg is van de vrijheid, die iederen werkman gelaten werd. Hij maakt een vergelijking tusschen de arbeiders der Assyriërs, Egyptenaars en Grieken, die zich allen slaafs moesten voegen naar wat hun meesters hen voorschreven, en de Gothische werklieden, die geen werktuigen, doch denkende wezens waren. Hieraan knoopt Ruskin een beschouwing vast over de noodzakelijkheid, om weer zelfstandige werklieden aan te kweeken, die niet slechts gegeven teekeningen volgen, maar die hun eigen ontwerpen maken. Was er meer tijd beschikbaar, dan zoude deze beschouwing, waarin een uiteenzetting van de beginselen, die wij thans door der volgers der „nieuwe kunstrichting" zien toepassen, wordt gegeven, zeker uwe belangstelling wekken, vooral in verband met den tijd, 1852, toen zij werd neergeschreven. Doch hoezeer ook de aandacht waard, is dit gedeelte toch eigenlijk een „hors d'oeuvre", een dier afdwalingen, waar het boek vol van is, zooals ik reeds vroeger zeide. Men zou er een avond over kunnen spreken, zonder zijn gehoor te vervelen, maar van Venetië zou het dan niets vernemen.

Daarom laat ik nu dit hoofdstuk rusten, om mij te bepalen tot eenige mededeelingen over het hertogelijk paleis, dat door Ruskin, en terecht, als het voornaamste voortbrengsel van de Venetiaansche Gothiek wordt beschouwd.

(*Wordt vervolgd.*)

OM EEN KEIZERSKROON.

De heer B. H. Klönne heeft bij Frederik Muller & Co. een boekje het licht doen zien, getiteld: „Het wapen van Amsterdam". De schrijver behandelt hierin het blazoen der hoofdstad, zooals dit verleden jaar door den Hoogen Raad van Adel „gerectificeerd" werd.

Het werkje is keurig uitgevoerd, en door eenige zeer goed geslaagde verluchtingen kreeg het blijvende waarde.

Jammer is het slechts, dat de heer Klönne, die als rector van het Beggijnhof steeds een groote belangstelling toonde voor de stad zijner inwoning, van heraldieke wetenschap, noch van heraldieke kunst, het juiste begrip toont. In dit opzicht staat hij gelijk met den Amsterdamschen archivaris, die de „rectificatie" voorbereidde en tot stand bracht.

Want er was aan een dergelijke verbetering volstrekt geen behoefte. Immers wie het wapen der stad moet of wil aanbrengen, is vrij in de wijze, waarop hij dit doen zal, mits hij slechts zorgt, niet tegen de fundamenteele regelen der heraldiek te zondigen. Een van die regelen is, dat de kroon met het schild in overeenstemming zij, een andere, dat de heraldieke vormen zoo karakteristiek en dus zoo kenbaar mogelijk moeten worden gemaakt. De Hooge Raad van Adel heeft geen teekeningen te sanctionneeren; slechts wanneer een verandering in de beschrijving van het blazoen zou worden gewenscht, behoort hij die verandering al of niet te bekrachtigen. Wanneer dit hooge lichaam er zich toe heeft laten verleiden, iets te doen, dat buiten zijn bevoegdheid ging, dan kan dit niemand binden.

De teekening, die in 1816 door den Hoogen Raad van Adel aan het diploma voor de hoofdstad werd toegevoegd, heeft de heer Klönne doen afbeelden. Fraai is zij niet, maar zij geeft het blazoen toch zonder fouten weer. Als document van de wijze, waarop in het begin dezer eeuw heraldieke teekeningen vervaardigd werden, is zij zelfs niet zonder waarde.

Tegen het ontwerp van 1898, dat de officieele goedkeuring verwierf, en dat het stadsbestuur thans volgt, kunnen meer bedenkingen gemaakt worden, dan tegen dat van 1816.

De heer Klönne heeft gelijk, als hij den niet rechthoekigen vorm der kruisen, die men thans ziet, veroordeelt. De teekenaar van 1816 heeft zijn kruisen misschien wat mager gemaakt, maar hij zorgde ten minste, dat zij rechthoekig bleven.

De leeuwen van 1898 zijn niet veel beter, dan die van 1816. De heer Klönne wijst er terecht op, dat ook de stand van een der schildhouders verkeerd is.

De eigenlijke strijd gaat evenwel om de Keizerskroon. De heer Klönne kiest de kroon van Keizer Frederik III, de heer Veder, de archivaris, die van Keizer Rudolf II. Ieder van hen komt met een geheele reeks van overwegingen, ten betooge dat hun keuze de juiste is.

En toch behoefde er geen strijd te bestaan, daar de heraldiek wil, dat de vorm van de kroon zich naar dien van het schild zal regelen. Wie den schildvorm kiest van ± 1500, moet ook de kroon uit dien tijd gebruiken, wien een schild in den trant van ± 1600 beter lijkt, dient daarop de kroon van Rudolf II te plaatsen.

De heeren Klönne en Veder hebben denzelfden schildvorm gekozen, namelijk dien, welke van onderen in een halven cirkel eindigt. De Duitsche schrijvers over wapenkunst noemen dien vorm den 15e-eeuwschen. In ons land was hij in 1451 reeds in gebruik, zooals de grafzerk van Heer Jan van Egmond, in de kerk te Egmond op den Hoef kan bewijzen. Het schild is hier schuin geplaatst en van leeuwen als tenanten voorzien. Boven den westelijken ingang der kerk vinden wij het wapen van Egmond andermaal; de schildvorm is dezelfde, doch 't staat rechtop, terwijl ook weer de leeuwen als schildhouders voorkomen. Dit wapen is van 1480.

Na 1510 wordt hier te lande de schildvorm rijker. De schilden, die op de in 1518 versierde gewelven der kerk te Naarden voorkomen, zijn begrensd door in- en uitbuigende lijnen, en ook bij vele andere voorbeelden uit de periode van 1510—1560 is dit het geval. Toch komt af en toe de 15e-eeuwsche vorm nog wel voor, bijvoorbeeld op de kaart van Amsterdam, door Cornelis Antonisz., van 1544; zelfs in de 1e eeuw vindt hij hier en daar toepassing. Maar men kan toch veilig met de Duitsche schrijvers aannemen, dat het schild, in den halven cirkel eindigende, een schepping der 15e eeuw is, en voor dien tijd karakteristiek mag worden geacht.

De studie der Nederlandsche zegels leert ons hetzelfde. De driehoekige schildvorm, die langzamerhand iets minder puntig wordt, blijft tot laat in de 15e eeuw algemeen in zwang. Dan komen de vierkante, van onderen afgeronde schilden in gebruik, die in 1500 reeds algemeen zijn. Omstreeks 1560 wordt het „accolade"-schild mode.

Maar de studie der zegels leert ons nog iets. Tegelijkertijd met de afgeronde schilden zien wij de kronen als schildbedekking bezigen; de tot dusver gebruikelijke kroon, die later als de gravenkroon zou gelden, is in het begin der 16e eeuw het zinnebeeld van het Koningschap. Dezelfde kroon, maar met twee elkander kruisende beugels, waarop de rijksappel rust, is op de zegels van dien tijd de Keizerskroon. Eerst na 1555 wordt ook de Koningskroon van dergelijke beugels voorzien, doch lager dan die van de Keizerskroon.

Wanneer wij dit alles in het oog houden, dan wordt het ons duidelijk, dat de heer Klönne zich vergist, als hij meent „op de kaart van Amsterdam, door Cornelis Antonisz. vervaardigd, alsmede op vele oude gravuren niet de Keizers-, maar de Koningskroon te ontmoeten". Karel V zal toch op zijn zegel wel de Keizerskroon hebben doen aanbrengen, en deze kroon komt geheel overeen met die van Antonisz.

Wie dus op een wapenschild, dat den vorm heeft, door de heeren Klönne en Veder gekozen, een Keizerskroon wil aanbrengen, moet die met de twee kruisende beugels kiezen.

Zelfs in de 17e eeuw herinnerde men zich die kroon nog en plaatste haar boven de adelaars op de hoekpaviljoenen van het Amsterdamsch stadhuis.

De heer Klönne geeft een keurige afbeelding van de kroon, die Professor Hugo Gerard Ströhl te Weenen op het praalgraf van Keizer Frederik III in den Stephansdom vond. Men doet wel, zich te herinneren, dat dit praalgraf door Nicolaus Lerch pas in 1513 gemaakt werd, toen Frederik III reeds twintig jaar dood was. Maximiliaan voerde toen de nieuwe kroon in, die wij bij Dürer, Burgkmair en hun tijdgenooten vinden. Maar op de zegels behield hij den ouden vorm, en zijn kleinzoon Karel volgde hem daarin na, ofschoon men hem op penningen en prenten met de mytervormige kroon van Maximiliaan ziet afgebeeld.

Ons is, voor 1555, geen zegel bekend, waarop de kroon van Nicolaus Lerch voorkomt. Dat zij tot dekking van een wapenschild gebruikt zou zijn, bleek ons evenmin. Wel hebben Dürer en Burgkmair een gewijzigden vorm, waarbij het groote kruis van voren tot geringer afmetingen teruggebracht, en het geheel meer als myter behandeld wordt, toegepast.

Tegen het bezigen van dien gewijzigden vorm kan, als een schild van ± 1500 gebezigd wordt, geen bezwaar bestaan. Ook tegen het gebruik van de kroon, zooals zij door Lerch werd voorgesteld, zou niets te zeggen vallen, ware het niet dat zij, zooals het wapen, dat de heer Van der Laars op verzoek van den heer Klönne verdienstelijk teekende, voor het schild te kolossaal is.

Daarom handelt men wellicht het meest verstandig, door de kroon met kruisende beugels te nemen, die hier te lande tot 1555 toe uitsluitend op de zegels der Duitsche Keizers werd aangewend. Boven een Amsterdamsch wapen, in tegelwerk ter versiering van een gevel in de Leidschestraat uitgevoerd, heeft de ontwerper zulk een kroon geplaatst en daardoor een goed voorbeeld gegeven.

Het wapen, dat de gemeente Amsterdam nu voert, op grond van de verkregen sanctie, is heraldisch niet juist. Dat de kroon van Rudolf II op het 15e-eeuwsche schild een plaats kreeg, is misschien te verdedigen, omdat zulke schilden ook in de 17e eeuw nog een enkele maal gebruikt werden, maar dat de kruisen hun goeden vorm verloren, is een onvergeeflijke fout.

Men had mogen verwachten, dat in onzen tijd, nu de beoefenaars der wapenkunde en der wapenkunst talrijk genoeg zijn, het advies van een hunner door het bestuur der hoofdstad zou zijn ingewonnen. Nu dit niet geschiedde, en men van den archivaris werk verlangde, dat buiten den kring van zijn wetenschap lag, kon teleurstelling niet uitblijven.

Gelukkig kan men het gebrek gemakkelijk genoeg verhelpen. Laat ons hopen, dat dit binnen niet al te langen tijd zal gebeuren.

BABYLONISCH.

Het is met de oude stad Babylon niet best afgeloopen; nog op het oogenblik staat zij in zulk een slechten reuk, dat „een modern Babylon" te heeten voor een plaats zeker geen eer is.

Babylon was de stad der terrassen; de hangende tuinen van Semiramis zijn algemeen bekend. Sedert den ondergang der trotsche veste had men zulk een terrassenbouw op geen plaats meer aanschouwd.

Doch nu gaat de Amstel de Eufraat naar de kroon steken. Reeds werd op Amsterdam het drastisch epitheton, dat het Oude Testament aan Babylon koppelde, toegepast; nu evenwel zal men ook van de hangende tuinen der Amstelstad kunnen spreken.

In de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" toch lezen wij:

De vraag is hoe de Kalverstraat er over 100 jaar zal uitzien, als onze bouwers zich in de richting blijven voortbewegen, thans gevolgd bij den nieuwbouw van het hotel-restaurant du Commerce. Dit gewrocht heeft, dunkt ons, alle kans, op een gedrocht te gaan lijken. Na de streksche kroonlijst van het 10 meter hooge huis, volgen nog drie verdiepingen, van 3 M. hoogte elk, die telkens zóóver inspringen, dat ze vallen binnen een hoek van 30 graden, uit de lijst getrokken; en om ruimte te winnen voor de logeerkamers, die aldus op het dak zijn gebouwd, heeft de architect de lijn dier drie verdiepingen nog laten geeren met de rooilijn, waarnaar het benedengedeelte van het nieuwe gebouw zich moest richten.

De schrijver wijt dezen zonderlingen „nieuwbouw", zooals hij met een afschuwelijk germanisme, misschien opzettelijk, het „gedrocht" betitelt, aan de bepalingen der Amsterdamsche bouwverordening. Zooveel ons bekend is, wordt daar echter van zulke terugspringende terrassen geen melding gemaakt, doch alleen van de verhouding tusschen straatbreedte en gevelhoogte gesproken. De terrassen zijn een vinding van het Dagelijksch Bestuur, die nog pas een paar jaar oud is. Gaan wij te ver, met te onderstellen, dat er verband bestaat tusschen haar en het feit, dat een geneesheer thans „wet houdt" over de openbare werken?

Hooren wij weder den schrijver in het door ons aangehaalde dagblad.

Het is zeker waar, dat maar niet ieder in onze gemeenschap kan worden vrijgelaten zijn huis op te trekken zóó hoog als 't hem goeddunkt, wil men de kans niet loopen, dat de hooge gevels ten laatste alle licht en lucht in de straat zullen betimmeren. Voorheen, toen de menschen het niet zoo in de hoogte behoefden te zoeken, kon men meer vrijheid laten. Maar thans, nu men de communicatie tusschen de verschillende verdiepingen per lift kan onderhouden en bij behoorlijken toevoer het water zonder veel bezwaar tot naar de nok van het huis oppersen, zoodat het tegenwoordig zelfs geen zeldzaamheid is, dat men de keuken op de hoogste étage brengt, nu dienen er door de overheid grenzen te worden gesteld, uit het oogpunt der hygiëne (toevoer van licht en lucht).

Dit alles schijnt heel juist, en in de nieuwe wijken is het gemakkelijk, een behoorlijke verhouding tusschen straat en gevelhoogte te verkrijgen. Wilde men ook in de oude stad dit hygiënisch ideaal bereiken, dan diende zij geheel en al „gehausmanniseerd" te worden à l'instar de Paris. En nu het Dagelijksch Bestuur daar, gelukkig misschien, geen kans toe ziet, heeft het den terrassen-aanleg bedacht, die al een paar maal is toegepast, en die nu, op groote schaal uitgevoerd, de voorbijgangers met ontzetting omhoog doet staren.

Dwaze menschen! Begrijpt gij dan niet, dat gij de Kalverstraat, zonder gevaar voor uw gezondheid, niet kunt doorgaan, indien daar gevels staan, die meer dan drie meters hooger zijn, dan haar breedte? Is het u dan onbekend, hoe de statistiek leert, dat overal waar zulke gevels staan, de sterfte verbazend is, terwijl ziekten van de akeligste soort de overlevenden teisteren? Reeds bij vier meters boven de straatbreedte begint deze ellende, en zij neemt toe in evenredigeid van de kwadraten der meters, die hooger bebouwd worden of zijn.

Gij gelooft ons niet? Gij wijst er ons op, dat zelfs tegenover de hoogste huizen in de Kalverstraat haast nooit een winkel „gesloten wegens sterfgeval" is; gij voert ons tegemoet, dat de dokterskoetsjes daar schaars voor de huizen staan, ja dat er zelfs juist op de gevaarlijkste punten der straat uitstekend gezonde menschen wonen. „Nous avons changé tout cela", zal de medicus-wethouder u triomfantelijk antwoorden, terwijl hij zich verkneukelt in de hygienische monumenten, waarmede hij zijn stad verrijkt.

Maar gezondheidsleer en schoonheidsleer zijn twee verschillende zaken. Mocht de wethouder het nog niet weten, dan zal de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" het hem zeggen.

Nu zal men beweren, dat een zoo'n perceel, als het hier bedoelde, het karakter der straat niet zal bederven, dat de architect door een flink vooruitstekend balcon aan de 2de verdieping van het eigenlijke huis, het oog afsluit voor de aesthetische ongerechtigheden, die hij boven bedrijft en dat de straat te nauw is, om bovenachter op de kroonlijst te zien — maar men kan er staat op maken, dat dit vreemde perceel niet alleen zal blijven staan en ieder nieuwbouwer onder de dwingende bepalingen der bouwverordening op gelijke wijze van den nood een deugd zal maken. Hoe dan ten slotte de Kalverstraat er moet gaan uitzien, kan ieder zich voorstellen. Het zal eenvoudig afschuwelijk zijn!

Afschuwelijk, best mogelijk, doch uiterst gezond. Mocht het zoover ooit komen, dan is er een ware heilstaat voor de Kalverstraat, haar bewoners en haar wandelaars aangebroken. Wie dan eens lucht wil happen, wie zich door het hemellicht eens goed wil laten bestralen, gaat naar de Kalverstraat en spaart de reis naar een „Sommerfrische" uit. De winkeliers worden ware Methusalems, geen geneesheer vindt tusschen Dam en Munt meer iets te verdienen. En komt hij toevallig in die voor hem zoo onvoordeelige straat, dan gaat hij een koffiehuis binnen, om zijn leed te verzetten.

Ja, het zou ons niet verbazen, als de naam Kalverstraat dan werd afgeschaft, om door Gezondheidsstraat te worden vervangen, tenzij men er de voorkeur aan mocht geven, de straat naar den wethouder te doopen, of haar Babylon-straat te noemen, wat misschien nog meer gepast zou zijn, ook in verband met het in den aanhef van dit opstel vermelde epitheton.

En laat de Rotterdamsche bediller nu maar schrijven:

De wijze waarop men in de politieverordening het goede doel heeft willen bereiken, schijnt ons al zeer irrationeel toe, althans uit een aesthetisch oogpunt allerminst te verdedigen. Er zal dus iets anders moeten worden bedacht, wil men onze straten niet voor goed verknoeid zien.

Wij weten wel beter. De straten worden niet verknoeid, zij worden eenvoudig gezond gemaakt.

Babylon gaat herrijzen.

EINDELIJK.

Toen wij in ons nummer van 14 October jl. er de aandacht op vestigden, dat er bij het opmaken der Staatsbegrooting voor 1900 in het geheel niet aan gedacht was, iets uit te trekken voor een geschikte „Nachtwacht"-zaal, scheen het wel, alsof onze stem die des roependen in de woestijn zou blijven.

Maar thans hebben wij beter nieuws te melden.

Op de Staatsbegrooting voor 1900 is nu een som van ƒ 8400 uitgetrokken tot het bouwen van een lokaal, ingericht tot het nemen van proeven over de meest gewenschte verlichting van Rembrandt's „Nachtwacht".

Met de Transvalers kunnen wij nu zingen:

„Komt burgers, laat de vlaggen wappren,
Ons lijden is voorbij!"

Want veilig kan worden aangenomen, dat deze post in de Kamer geen bestrijding zal ontmoeten, en dat dus de tijd niet verre meer zal zijn, dat de „Nachtwacht" uit den kerker verlost wordt, waarin de schilderij nu haast vijftien jaar is opgesloten.

Na de tentoonstelling van het meesterstuk in het Stedelijk Museum, waar het zoo gunstig geplaatst was, mochten verdere „proeven" misschien overbodig schijnen, er is toch reden tot blijdschap, dat nu ten langen leste door de regeering erkend wordt, dat de tegenwoordige plaatsing van de „Nachtwacht" voor dit doel niet „de meest gewenschte" is.

Als nu dit „proeflokaal" maar niet als bliksem-aflei-

der bedoeld is. Wie zullen de „proevers" zijn? Daar hangt nog veel van af. Bij de bekende neiging van alle „deskundigen" om het niet met elkaar eens te zijn is de mogelijkheid er, dat men zich op de zeer uiteenloopende adviezen later zal beroepen, om den toestand te laten, zooals hij nu is.

Daarom zou het gewenscht zijn, dat de Kamer de *f* 32.700, die nu uitgetrokken zijn voor wat de „voltooiing" van het museumgebouw heet, bestemde als eerste termijn voor het maken eener nieuwe Rembrandt-zaal. Zij blijven dan voor het oorspronkelijk doel dienen, omdat men het gebouw niet voltooid kan achten, zoolang een goede gelegenheid tot het tentoonstellen van het beste wat het bevat, blijft ontbreken.

Is die zaal er, dan kunnen de decoratieve tegelbekleedingen, het decoratiewerk, de werken aan den klokkentoren, de verwarmingstoestellen aan de beurt komen. De tegels, het schilderwerk, het carillon, zij kunnen achterwege blijven, zonder dat iemand daar aanmerking op zal maken. Zelfs met de verwarming zal het nog wel gaan, als men de meest noodige voorzieningen treft.

Maar een goede Rembrandt-zaal ontbrak reeds te lang.

MARTENA-STATE.

De kerkvoogden van de Ned. Herv. gemeente te Cornjum, gem Leeuwarderadeel, hebben aan den Gemeenteraad van Leeuwarden een adres ingediend omtrent het slot „Martena State", met bijbehoorende gronden en gebouwen, indertijd aan hen gelegateerd op voorwaarde van goed onderhoud, daar het anders aan de gemeente Leeuwarden vervallen zal.

Het slot is thans in zulk een vervallen en verwaarloosden toestand geraakt, dat herstelling daarvan—bijna gelijk zou staan met eene algeheele vernieuwing, en de opkomsten van genoemde eigendommen zijn zoo gering, dat zij geheel onvoldoende zijn, om daarmede zelfs eenigszins belangrijke kosten van onderhoud van het slot te kunnen bestrijden.

Kerkvoogden zijn derhalve niet in staat aan de bij het testament gestelde voorwaarden te voldoen; zij zijn echter van oordeel in des erflaters geest te zullen handelen, door op de plaats van het slot een gebouw te stichten naar een daarvan opgemaakt ontwerp.

Zij meenen evenwel geen vrijheid te hebben tot de verbouwing over te gaan, zonder eenige zekerheid te hebben verkregen omtrent de mogelijke gevolgen van zoodanige handeling, en hebben daarom aan den Gemeenteraad van Leeuwarden een adres ingediend, inhoudende het verzoek te willen verklaren of als zijn gevoelen te willen uitspreken, dat hunne gemeente door vernieuwing van het slot niet zal worden geacht de genoemde voorwaarde te hebben geschonden en de gemeente Leeuwarden deswege geen aanspraken op het gelegateerde zal doen gelden.

Het bovenstaand bericht trok eenige dagen geleden in „De Telegraaf" mijn aandacht. Het bevat in korte woorden het laatste hoofdstuk van de geschiedenis van een zoo groot aantal monumenten, dat velen er niet anders in zullen zien dan den natuurlijken loop der dingen en zich wellicht zullen verwonderen, dat nog iemand zich warm maakt daarover en zich kan voorstellen, dat daaraan door een artikeltje in „De Opmerker" nog iets zou zijn te veranderen.

Maar al moge het regel zijn geworden, dat aan al hetgeen nog van historische monumenten is overgebleven, met name in Friesland, ten slotte het vonnis te wachten staat, dat nu als een donkere wolk boven Martena-state hangt, ben ik toch de meening toegedaan, dat de bouwkundige kringen niet mogen toelaten, dat hier „la mort sans phrase" wordt uitgesproken.

Ik schaam mij niet te bekennen, dat ik den toestand van Martena-state niet ken, omdat ik mijne onkunde ten dezen opzichte deel met de meeste der vakgenooten, en zelfs diegenen daaronder, welke, als ik, nog een warme belangstelling koesteren voor onze historische monumenten, wel grootendeels nooit te Cornjum zullen zijn geweest.

Hoe lang zal ons nog een inventaris onzer monumenten blijven ontbreken, waarin men in gevallen als dit het noodige kan naslaan, om te kunnen beoordeelen of 't gevaar, dat dreigt, ernstig is of niet en of het werkelijk de moeite waard is, zich voor het behoud van het bedreigde monument in de bres te stellen. Wie uit eigen waarneming in dit geval inlichting kan geven, zwijge niet.

Mij staat op het oogenblik alleen ten dienste de „Tegenwoordige staat van Friesland, Anno 1786" waarin ik aangeteekend vind:

„Konjum of Kornjum, bij welk dorp verscheiden fraaie plaatsen zijn, vooral Martena-state", en verder vermeld wordt, dat deze state toenmaals kort te voren bewoond was geweest door vier opeenvolgende generaties van het bekende geslacht van Burmania en vroeger, namelijk in 1504, door Duco van Martena, in de geschiedenis welbekend. De kerk van Kornjum, met hare opkomsten, is ook een stichting van het laatstgenoemde geslacht, dat onder de Friesche edelen een der eersten is geweest, die zich tegen de Spaansche dwingelandij hebben verzet; zelfs zijn in dit huis de voornaamste vergaderingen te dien einde gehouden.

Uit een en ander blijkt voldoende, dat wij hier met een historisch huis te doen hebben, dat misschien uit een architectonisch oogpunt in den loop der tijden veel van zijn aanzien verloren heeft, maar wanneer het type van de Oude Friesche state er nog in te onderkennen valt, dan is dit een voldoende reden, om voor het behoud te pleiten.

En zal hiervan nu geen steen op den anderen blijven, zal men den slooper zonder protest zijn gang laten gaan?

Zal men als elders de oude moppen, die door den metselaar voor een nieuw gebouw niet mooi genoeg geacht worden, zien gebruiken in den straatweg?

Zeer waarschijnlijk wel, en denkelijk spoedig, want de voortvarende kerkvoogden hebben het ontwerp voor het nieuwe gebouw, dat zij van plan zijn te stichten, alvast maar laten gereedmaken, zoo zeker schijnen zij wel te zijn, dat de gemeente Leeuwarden hoegenaamd geen bezwaar tegen hun plannen zal opperen.

Wanneer het bovenaangehaalde courantenbericht met juistheid den inhoud van het adres weergeeft, dan moet dit een merkwaardig stuk zijn, waarin het achtbaar college zonder blikken of blozen erkent de verplichting, die het bij de aanvaarding van het legaat op zich heeft genomen, eenvoudig te hebben genegeerd en dat wel zonder eenige zakelijke verontschuldiging voor dit verzuim aan te voeren. Want hoe is de bewering, dat de inkomsten geheel onvoldoende zouden zijn, om daarmede zelfs eenige belangrijke kosten van onderhoud van het slot te kunnen bestrijden, te rijmen met de plannen tot stichting van een nieuw gebouw?

Wanneer de opbrengst der afbraak alleen daarvoor voldoende is, dan rijst het vermoeden, dat er toch nog heel wat overeind staat, dat wellicht waard is bewaard te blijven.

In tegenstelling met de opvatting van kerkvoogden geloof ik, dat de gemeente Leeuwarden in den geest des erflaters zal handelen door de voorwaarden der testamentaire beschikking te handhaven. Zij heeft in elk geval in haar recht tot naasting een krachtig middel in handen, om, op welke wijze dan ook, een historisch gedenkteeken voor ondergang te behoeden.

P. H. SCHELTEMA.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
AFDEELING UTRECHT.

Vergadering van Dinsdag 21 *November* 1899.

De Voorzitter, de heer I. H. J. van Lunteren, opende de vergadering en gaf voordat de gewone huishoudelijke zaken behandeld werden, het woord aan den heer Robbert Kalff, die eenige mededeelingen zou doen over verschillende artikelen.

Allereerst besprak hij het gasbezuinigingstoestel. Dit toestel, waarvan eene teekening aan de leden werd rondgedeeld, had hij in natura opgesteld met gasleiding en brander, teneinde daardoor duidelijk en zichtbaar de werking te kunnen gadeslaan. De proef slaagde uitstekend, en bewees door den daaraan verbonden meter, dat 20 pCt. minder gas werd verbruikt, bij eenzelfde sterkte van licht.

Het suizen, veroorzaakt door te sterken toevoer van gas, werd mede hierdoor opgeheven. Hoofdzakelijk voor hotels en groote gebouwen ontworpen, kan dit bezuinigingstoestel ook in burgerwoningen worden toegepast.

Verder had genoemde heer een brandvrije schoorsteendeur en een model jaloezie-dakraam ter bespreking mede gebracht. De eerste trok om hare bijzondere en eenvoudige sluiting de aandacht, terwijl het laatste als zeer praktisch werd beschouwd, vooral door dat men het open kan laten staan zonder dat men gevaar loopt dat het inregent of tocht veroorzaakt

De Voorzitter dankte den heer Kalff voor zijn mededeelingen.

Hierna werden de huishoudelijke zaken afgedaan.

O. a. was een schrijven ingekomen van den Waterbouwkundigen Bond in Zeeland over opleiding van technische opzichters. Dit schrijven werd voor advies gegeven aan een commissie bestaande uit de heeren I. N. Breebaart en W. de Jong. De heer Köhler achtte het noodig dat nog een derde b. v. een aannemer, aan de heeren werd toegevoegd. Daar men in beginsel hiertegen geen bezwaar had, wenschte de Voorzitter het aan genoemde commissieleden over te laten hierin te handelen

Nog was ingekomen een brief over eventueele wetswijziging van de maatschappij in 1900. Besloten werd in de a. s. Decembervergadering zoo noodig voorstellen te doen.

Hierna sloot de Voorzitter de vergadering.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1099*ste vergadering van* 22 *Nov.* 1899.

Na lezing der notulen werd aan de orde gesteld het voorstel Bourdrez, dat naar aanleiding van de vele ongelukken, als instorting enz. van gebouwen, beoogt een schrijven te richten aan de Tweede Kamer.

Dit schrijven drukt goedkeuring uit over de behandeling van de woningwet, maar geeft verder aan, dat 't wenschelijk zou zijn hieraan toe te voegen een wettelijke bepaling, regelende de bevoegdheid van personen, die een bouwwerk ontwerpen en uitvoeren.

De heer Ingenohl verwacht niet veel van dit voorstel, terwijl de heer Joseph Cuypers er een lans voor breekt, maar aangeeft dat een betere weg zou zijn dit verzoekschrift te richten aan de Regeering, dus aan een der Ministers overlatende op welke wijze dit uitgewerkt zal worden. Besloten werd dat 't bestuur een adres zou opstellen en de Vergadering hierover raadplegen. De heer C. W. Nijhoff hield hierna een kunstbeschouwing over eenige bouwwerken in en nabij Rome, en wel over Romeinsche oud-Christelijke en Renaissance bouwwerken. Deze kunstbeschouwing bestond in een zeldzaam schoone collectie photo's, op breedvoerige en duidelijke wijze toegelicht door den spreker.

Na eenige huishoudelijke bezigheden werd de goed bezochte vergadering gesloten.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van Zaterdag 18 *November* 1899.

Na voorlezing en goedkeuring der notulen, deelt de Voorzitter mede, dat de functies van Vice-voorzitter, 1e Bibliothecaris en 2e Bibliothecaris respectievelijk zijn toegewezen aan de heeren J. N. Kruizinga, A. Jansen en J. A. Huizinga. De benoeming van den nieuwen 1en Bibliothecaris zal eene nieuwe regeling in den gang van den leescirkel ten gevolge hebben. In den eersten tijd zal de portefeuille misschien ongeregeld verschijnen Verder deelt de Voorzitter mede, dat de leden van de verschillende commissiën allen hunne benoeming hebben aangenomen.

De vaststelling van het programma voor de prijsvraag, een grafmonument voor een bouwmeester, lokt eenige discussie uit. Het bestuur stelt voor het monument van metaal te doen samenstellen. De heer Van Elmpt vraagt, waarom den mededinger aan een bepaald materiaal te binden; hij is er voor, hem vrij te laten, door óf natuursteen óf metaal te nemen. De Voorzitter vindt, dat er op het gebied van metaal meer iets nieuws te leveren is. Bovendien zal de taak van de jury, door den inzender vrij te laten, tamelijk moeilijk worden, van welk gevoelen ook de heer Hoekzema is Ten slotte wordt het voorstel van het bestuur aangenomen, zoodat het ontwerpen van een grafmonument voor een bouwmeester in metaal als prijsvraag zal worden uitgeschreven, waarvan het programma eerstdaags zal worden bekend gemaakt.

Vervolgens houdt de heer Jos. Merckelbagh van Utrecht eene doorwrochte rede over het met de hand insnijden, drijven en modelleeren der ornementversiering in het leder, ter vervaardiging voor prachtbanden voor missalen, bijbels, albums met familiewapens, eeregeschenken, enz.

In breede trekken schetst hij de wording, den bloei, het verval en de wedergeboorte van het kunstambacht, dat hij met zooveel succès beoefent. Zulk eene tentoonstelling van keurig eigengemaakt werk moet wel de bewondering en waardeering van iedereen afdwingen. De hand eens meesters is hier werkzaam geweest. Vergeleken bij het machinaal geperste lederwerk, waaraan alle bezieling ontbreekt, omdat het niet zooveel relief en meer vage omtrekken van de versieringen vertoont, springt het duidelijk in het oog, dat de hand eens kunstenaars het werktuig boven alle werktuigen is. Het eene is proza, het andere poëzie.

Na de pauze neemt de heer Merckelbagh zijn gereedschap, gaat aan 't werk en laat de Vergadering zien, hoe artistiek hij in eenige oogenblikken een gedeelte van een leeuw van het Utrechtsche wapen op en in het leder toovert. De Voorzitter dankt den heer M. en wenscht hem toe, dat zijn werk met het meeste succès moge bekroond worden.

De vergadering wordt opgeluisterd door eene tentoonstelling van de 39 ontwerpen van „Straatversiering", ingekomen op de onder de leden uitgeschreven prijsvraag. Het bestuur stelt voor deze ontwerpen met andere teekeningen en platen tentoon te stellen voor het publiek ten bate van de Boeren in Transvaal en Oranje-Vrijstaat. De hiervoor benoemde commissie belast zich met de uitvoering. Met een woord van dank aan de opgekomen leden en introducés sluit de Voorzitter de vergadering.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Bij kon. besluit is:

1o. de commissie van deskundigen, voor het uitbrengen van advies omtrent de vraag, op welke wijze binnen de stelling van Amsterdam, in tijd van oorlog, voldoende in de behoefte aan drinkwater, zou kunnen worden voorzien, ontbonden, en

2o. aan den voorzitter, de leden en den secretaris Harer Majesteits dank betuigd voor de wijze, waarop zij zich van hunne taak hebben gekweten

— Naar wij vernemen is de levering van 66 M². Beijersch granieten dekbanden, voor de heeren De Groot en Kalis, ten dienste der vaargeul te Amsterdam, geheel ten genoegen der directie en accuraat uitgevoerd door den heer P. Kooij, mr. steenhouwer alhier.

AMSTERDAM. *Eigen Haard* geeft een ontwerp te zien tot restauratie der Nieuwe Zijds Kapel. De heer B. W. F. van Riemsdijk heeft er een paar woorden bij geschreven.

„Laat, schrijft hij, ons hopen dat door het optreden der gemeente dit monument behouden blijve en dat een ieder zal medewerken, rijk, provincie, burgerlijke en kerkelijke gemeente en particulieren, om het te behouden en in eere te herstellen, opdat men niet moge zeggen dat op het einde der 19de eeuw een daad van vandalisme gepleegd is geworden, die onze nakomelingen ons met het volste recht zullen verwijten.

„Vreemdelingen, waaronder beroemde kunstenaars en kunstvrienden, gaven mij hunne verontwaardiging te kennen toen ik over de mogelijkheid sprak dat dit gebouw zou worden gesloopt. In het buitenland worden thans dergelijke overblijfselen van geschiedenis en kunst, vooral waar het een kerkgebouw geldt, met de grootste piëteit behandeld. Wij zagen dit in Londen, in zoo menige stad in Duitschland en België.

„Wordt niet op dit oogenblik met groote kosten te Gent het oude kasteel, dat midden in de stad gelegen is, en dat in handen van particulieren geheel was ontaard, in zijn vorigen luister hersteld?

„Moge Amsterdam dit voorbeeld volgen!"

„De teekening is door den heer Van de Pavert te Amsterdam gemaakt naar de bestaande gegevens, waarvan enkele voor den dag zijn gekomen tijdens de afbraak van een winkelhuis aan het Rokin. Van het ontbloote gedeelte werden toen van rijkswege fotografieën en van de voornaamste beeldwerken afgietsels vervaardigd.

„Het bestaande oude poortje aan het Rokin, hoewel niet in denzelfden stijl als de kerk, werd behouden, en dat met reden, omdat het, op zichzelf een oud monument, niet zonder kunstwaarde is."

ROTTERDAM. Het bestuur der eerste patroonsvereeniging „Rotterdamsche Bouwkring" alhier heeft zich tot den Gemeenteraad gewend met een adres, waarin het verklaart:

1o. het voorstel van B. en W. om geen bepalingen vast te stellen omtrent minimum-loon te ondersteunen;

2o. te verzoeken, in afwijking van het voorstel van B. en W., voor de zoogenaamd „lange dagen" een normalen werktijd van 10 uren vast te stellen, met schafttijden van te zamen 2 uren; behoudens afwijkingen in bijzondere gevallen, zoowel wat den werkduur als wat de schafttijden betreft;

3o. te verzoeken eenige wijziging te brengen in enkele der overige bepalingen, door B. en W. voorgesteld en in het adres afzonderlijk genoemd

Een en ander wordt in het adres uitvoerig toegelicht en maakte een punt van bespreking uit in de Raadsvergadering van Donderdag j.l.; het eerste gedeelte van het voorstel van Burgemees-

ter en Wethouders, namelijk: „om geen gevolg te geven aan „de verzoeken om opneming in de be-tekken van bepalingen „omtrent het minimum loon der werklieden" werd met 26 tegen 14 stemmen aangenomen.

DELFT. Den afgetreden wethouder van publieke werken alhier, de heer Ary Vermaes Wz., werd den 20n dezer door het gezamenlijk personeel der verschillende takken van dienst, onder beheer van genoemden heer, een geschenk aangeboden. Bij monde van den heer Ribbius, directeur der gasfabriek en waterleiding, werden hem de gevoelens van sympathie en achting vertolkt, door het personeel voor hem gekoesterd. Het geschenk bestaat uit een palmpot en twee vazen van Delftsch aardewerk.

VOORBURG. De heeren J. Pohlmann te Delft en J Boekwijt te 's-Gravenhage hebben aan het gemeentebestuur concessie aangevraagd tot het oprichten van een waterstofgasfabriek alhier ter verlichting der gemeente.

— Aflevering 11 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

Trans-siberische Spoorweg, door H. V. — Gooiland. Een geognostische biologische studie, door I. Koning — De Sodor of Sparklet, door H. — Verscheidenheid op photografisch gebied, door Dr. J. E. Rombouts. — Nicotiana Sylvestris, door J. Sturing. — Schetsen uit Zuid Afrika, door Mimosa. — Muzikanten onder de Insekten, door Dr. A. J. C Snijders. — Resultaten der jongste onderzoekingstochten ter zee, door A. D. Hagedoorn. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie

PERSONALIA.

— Benoemd tot officier in de orde van Oranje-Nassau de heer J. van Hasselt, directeur der gemeentelijke waterleiding te Amsterdam, en bevorderd tot officier in genoemde orde de kapitein der genie P. Kleynhens, respectievelijk lid en secretaris van de bij kon. besluit ontbonden Staatscommissie voor het geven van advies omtrent het voorzien van drinkwater in de stelling van Amsterdam

— De heer C. L. M. Lambrechtsen van Rithem, directeur der gemeentewerken te Amsterdam, is benoemd tot directeur der Dordtsche Petroleum-maatschappij, welke betrekking hij heeft aangenomen.

— Bij den aanleg van Staatsspoorwegen in Ned.-Indië is:
benoemd tot ingenieur 1e kl de ambtenaar op niet-activiteit J. H. Hubenet, en geplaatst op de lijn Kalisat-Banjoewangi

— De ingenieur 1e kl. bij den waterstaat te Semarang, S. J. G. van Overveldt, is wegens volbrachten diensttijd eervol ontslagen.

— De Raad van Nijmegen benoemde tot adjunct-gemeente-architect den heer L. C. Dumont, gemeente-bouwmeester te Zierikzee, op een jaarwedde van ƒ1800 met uitzicht op verhooging tot ƒ2000 na driejarigen dienst.

— Bij de burgeravondschool te Soerabaja is:
ontslagen eervol, als assistent bij het bouwkundig onderwijs B. van Laar;
benoemd tot assistent bij het bouwkundig onderwijs F. Keasberry, architect 2e kl. bij 's lands burgerl. openbare werken.

— Tot teekenaar bij den Prov. Waterstaat van Drente is uit 18 sollicitanten benoemd de heer J. H. van Dokkum, te Zwolle.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig opzichter-teekenaar. Salaris ƒ90 per maand. Adres M 54, Erven B. van der Kamp, Groningen. (*Zie advert. in dit no.*)

— Bekwame teekenaars, bekend met electrotechniek. Adres met opgaaf van verl. salaris, werkkring, enz., lett. R. W. Ned. Advert.-bureau, Amsterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen, kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Teekenaar, bekwaam in architectuur-, figuur- en ornementteekenen, zoekt plaatsing. Adres lett V A, Bureau dezes (*Zie adv. in dit no.*) (1)

INFORMATIE-BUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING
HEERENGRACHT 304, AMSTERDAM

1 Waterbouwk. opz., leeft. 24 j., ongeh., verl. sal. ƒ70.
2 Bouwk. opz.-teek., leeft. resp. 28 en 33 j., ongeh., verl. sal. resp. ƒ90 & ƒ100 en ƒ100.
1 „ „ „ „ 26 j., ongeh., verl. sal. ƒ50.
3 „ „ „ „ resp. 21, 21 en 22 j., ongeh., verl. sal. resp. ƒ65, ƒ60 en ƒ40.
1 Werktuigk. teek., leeft. 21 j., ongeh., verl. sal ƒ60 à ƒ70

TEEKENAAR
en
VAKTEEKEN-onderwijs.

Een Teekenaar, bekwaam in het uitvoeren van Architectuur, Figuur- en Ornament teekeningen, zoowel in lijnen als aquarel in verschillende stijlen, zoekt **plaatsing** als **TEEKENAAR** of als **LEIDER** eener **inrichting.** Steller dezer heeft jarenlang verschillende vakkennis opgedaan in binnen- en buitenlandsche Ateliers. Voor het Ministerie, afd. K. en W. enz., heeft hij belangrijke teekenwerken uitgevoerd; thans werkzaam op een alom bekend Atelier en daar belast met het uitvoeren van Teekeningen (hoofdz. Chr. Architectuur). Ook niet ongenegen op te treden als **Leeraar** in het geven van **degelijk VAKTEEKENONDERWIJS.** Uitm. ref. als **Teekenaar** en als **Leeraar** ten dienste. Franco brieven lett. V A, Bureau van dit Blad.

Wordt GEVRAAGD te **Groningen,** om dadelijk in dienst te treden, een
Bouwkundig
OPZICHTER-TEEKENAAR,
salaris **ƒ90** per maand. Franco brieven onder M 54, bureau Erven B. VAN DER KAMP, *Groningen.*

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer.
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM,** Filiaal: **36 Rokin.**
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

VAN RIJN & Co., **SPIEGEL- en VENSTERGLAS.**
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b.d. Nieuwe Binnenweg.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat 37,
ROTTERDAM.
Specialiteit in het vervaardigen van
HEETE-LUCHT-BAKOVENS,
Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zuveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.
Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

Heeren Huiseigenaren! Attentie.

BROWNINGS SOLUTION
is een permanent afdoend middel tegen vochtige Muren. Proef van bewerking en uitkomst, tot de grootste bevrediging van bekende deskundigen voorhanden en voor ieder belangstellende zichtbaar bij J. VAN STRAALEN, handel in Chemicaliën en Verfwaren, *Visschersdijk* 30, *Den Haag.* Eenig agent van de **Indestructible paint Company Lted,** voor Nederland en Koloniën.
1 Liter proefblik, voldoende voor 4 M², met gebruiksaanwijzing tegen rembours franco door geheel Nederland à ƒ **2.30.**
5 Liter proefblik à ƒ **2.20** per Liter.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

31ste JAARGANG N°. 48 ZATERDAG, 2 December 1899.

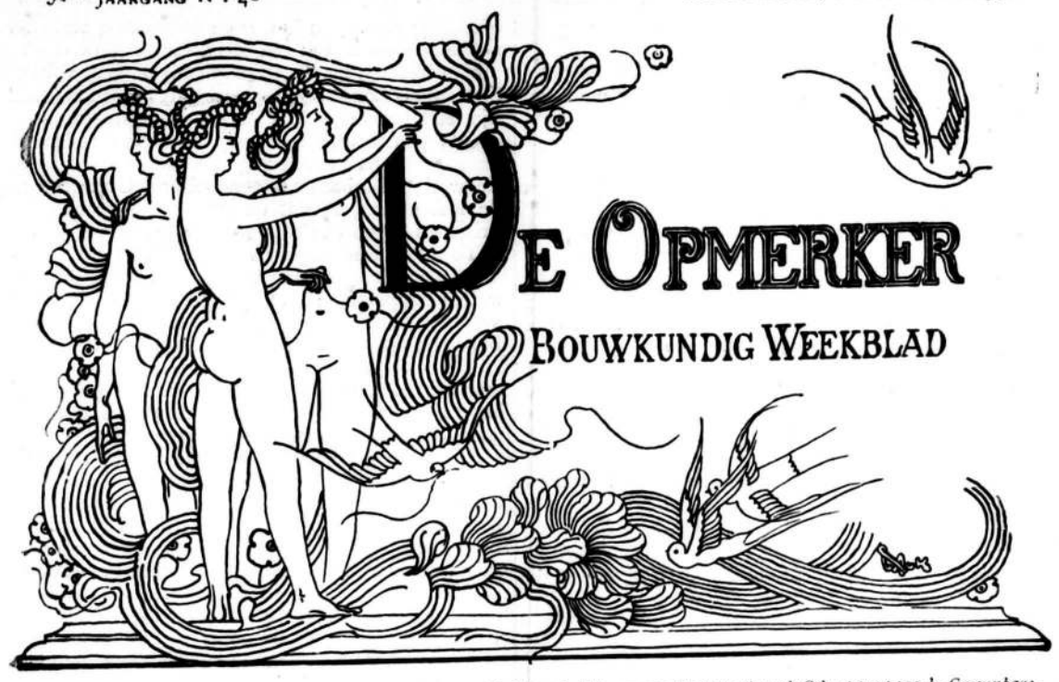

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker,* 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland 5.—; voor België ƒ6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met: plaat ƒ0.25, zonder plaat ƒ0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsirgen, slechts tweemaal gerekend.

VENETIË. *)

(*Vervolg en slot van pag.* 373.)

In 803, toen Karel de Groote stierf, werd het Venetiaansche bewind op het eiland Rialto gevestigd. Men begon den bouw van de kerk, aan den H. Marcus gewijd, en zuidwaarts daarvan stichtte men een paleis, dat als den zetel der regeering kon dienen. Dit paleis werd in 1106 door brand beschadigd, doch het was in 1116 reeds weer in zooverre hersteld, dat de Duitsche Keizer Hendrik V daar ontvangen kon worden.

In 1301 besloot men tot den bouw van een nieuw gedeelte. De aristocratische regeeringsvorm was toen gevestigd, en er kwam behoefte aan een zaal, waar de Groote Raad kon vergaderen. Die zaal werd gesticht ter plaatse waar zich nu de gevangenissen bevinden, dus bij de bekende Brug der Zuchten. Reeds in 1341 werd een grooter vertrek gebouwd, en dit is het oudste gedeelte van het bestaande paleis. Het bevindt zich aan de oostzijde van den gevel, die naar de lagunen gekeerd is. Men herkent het aanstonds aan de twee groote vensters, in het bovendeel van den gevel, die van andere afmetingen zijn dan de overige. In 1400 was het gereed, en strekte zich uit tot de Piazzetta. Het Byzantijnsche paleis werd in 1423 afgebroken, de vleugel langs de Piazzetta daarvoor in de plaats gemaakt en in 1439 door den bouw van de sierlijke Porta della Carta, naast de San Marcokerk, voltooid. De vleugel achter dit portiek is een werk, in 1462 door den Doge Christoforo Moro, den Othello van Shakespeare, ondernomen.

In het laatst der vijftiende eeuw valt de stichting van den oostelijken vleugel, waartoe de zaal van 1301 werd afgebroken. Hier is de Renaissance aan het woord. Antonio Rizzo, Pietro Lombardo en Antonio Scarpagnino waren de bouwmeesters. Dit gedeelte van het paleis bevat tegenwoordig den ingang. Men gaat de zoogenaamde Reuzentrap op, en bereikt zoo de galerij, waar de toegangsbewijzen worden afgegeven.

Een groote brand verwoestte in 1574 de zuidelijke en oostelijke vleugels. Men dacht er aan het geheele gebouw af te breken, om door Palladio een nieuw te doen oprichten. Maar het oude werk bleef behouden, nieuwe daken werden aangebracht, en zoo kreeg het geheel de gedaante, die wij thans nog zien. Pas in 1597 begon Antonio da Ponte, die ook de Rialtobrug ontwierp, met de bekende Brug der Zuchten, die het paleis met de aan den overkant van het kanaal gestichte gevangenissen verbond.

Eigenaardig voor Ruskin's zienswijze mag het heeten, dat hij, na deze opgave van de tijdperken, zich uitsluitend bepaalt tot eene uitvoerige beschouwing van de kapiteelen aan de zijde der lagune en aan die van de Piazzetta. Die kapiteelen zijn bij de restauratie allen vernieuwd, ofschoon de oude bewaard bleven. Dat Ruskin met deze restauratie vrede gehad heeft, kan moeilijk worden aangenomen. Ook de groepen op drie hoeken van het gebouw worden besproken. Die groepen stellen voor de val des menschen, Noach's dronkenschap en Salomo's eerste gerecht. De twee eerste behooren tot de veertiende, de laatste tot de vijftiende eeuw. Ofschoon Ruskin erkent, dat de vijftiende-eeuwsche groep het meeste indruk maakt en ook als beeldhouwwerk de meeste verdienste bezit, is hij van oordeel, dat de beide andere beter bewerkt zijn, omdat de bladen der boomen, die telkens op den hoek voorkomen, uitvoeriger zijn behandeld.

*) Voordracht van den heer A. W. Weissman, in de vergadering van Bouwkunst en Vriendschap, van 8 November 1899.

De natuurlijkheid der figuren acht hij hier geen deugd.

Zooals bekend is, heeft het paleis twee arcades; de hier genoemde groepen behooren bij de onderste. De bovenste, met hare fraaie traceeringen, is versierd met de aartsengelen Raphaël, Michaël en Gabriël.

De kapiteelen der benedenste zuilen zijn versierd met de verpersoonlijking der deugden en ondeugden, waarin Ruskin aanleiding vindt, uitvoerige mededeelingen te doen omtrent de wijze, waarop zulke verbeeldingen in de middeleeuwen geschiedden, en hoe zich langzamerhand een systeem vormde, dat in Dante's Inferno zijn schoonste uitdrukking vond. Ook de jaargetijden zijn voorgesteld.

De bouwmeesters, die in de vijftiende eeuw het veertiende-eeuwsche werk vervolgden, hebben eenvoudig de vroegere kapiteelen gecopieerd, wat Ruskin hen zeer kwalijk neemt.

Over het inwendige van het paleis is de schrijver veel minder uitvoerig. Hij bespreekt slechts terloops de schilderijen van Paolo Veronese en Tintoretto, en wijst erop, hoeveel die door onhandige herstellingen hebben geleden. In een der vele aanhangsels, later door Ruskin aan zijn werk toegevoegd, behandelt hij de schilderijen uitvoeriger, en daarbij blijkt zijn bewondering voor Tintoretto. Die bewondering vloeit voort uit Ruskin's eigenaardige opvatting der schilderkunst, die hem slechts doet waardeeren wat werd voorgesteld, en niet hoe dat geschiedde. Zoo vindt hij Tintoretto's paradijs, het grootste beschilderde doek ter wereld, des schilders meesterstuk, om den rijkdom der gedachte. Dat andere werken van dezen kunstenaar veel beter werden uitgevoerd, legt bij hem geen gewicht in de schaal.

Het derde deel van het boek noemt Ruskin „het verval". Daar behandelt hij de Renaissance, en hij besteedt daaraan slechts weinig hoofdstukken. En ook hier veroorlooft hij zich tal van afdwalingen, zoodat over de eigenlijke Renaissance niet veel wordt medegedeeld.

Ruskin onderscheidt drie soorten van Renaissance: de vroege, de Romeinsche en de grilligе. Voor de eerste voelt hij het meest, omdat zij in vele opzichten aan de Gothische opvattingen vasthield. Maar zoodra zij in weelderige versiering behagen gaat scheppen, heeft zij het bij Ruskin verbruid.

Zelfs de meesterlijke technische uitvoering van de Renaissance-bouwwerken acht hij een nadeel. Alleen de bekleeding met verschillend gekleurd marmer, die in de 15e eeuw weer in zwang kwam, bewondert hij. Doch er is geen enkel der prachtige paleizen uit dezen tijd, dien hij een uitvoerige bespreking waardig keurt.

Dat Ruskin met de zestiende eeuw nog minder op zou hebben, mocht worden verwacht. Hier echter gaat de natuur bij hem boven de leer; voor het Palazzo Grimani, een der heerlijke werken, waarmede de vestingbouwkundige Michele Sanmicheli Venetië heeft verrijkt, en dat nu als gerechtsgebouw dient, heeft hij de grootste bewondering.

„De gevel", zegt hij, „bestaat uit drie verdiepingen van de Corinthische orde, en is eenvoudig, fijn en waarlijk grootsch. Hoe reusachtig hij is zien wij, als wij waarnemen hoe de paleizen daarnaast, die toch drie verdiepingen hebben, slechts tot de eerste verdieping van Sanmicheli's werk reiken. Aan dit paleis dankt het stadsgezicht met de Rialto-brug op den achtergrond zijn indrukwekkendheid.

„De behandeling der details is even bewonderenswaardig als de grootschheid van het geheel. Aan dezen edelen gevel is geen lijn, geen verhouding verkeerd; de volmaaktheid van het steenhouwerswerk doet de groote blokken marmer, waaruit hij bestaat, volstrekt niet zwaar toonen. De versiering is spaarzaam, maar fijn. Het benedendeel is het eenvoudigste, omdat het slechts pilasters heeft, terwijl overigens zuilen zijn aangewend. Alle kapiteelen zijn voorzien van sierlijk bladwerk, de schachten gecanneleerd. Overigens zijn de muren vlak, zoodat de zuilen zich voordoen als kristallen tegen een rots van kwarts."

Toch kon Ruskin geen vrede hebben met de bouwkunst der 16e eeuw. Hij verwijt haar trots, te groote wetenschappelijkheid, te ver gedreven zucht om te systematiseeren, ontrouw aan het oude geloof. De bewijzen, die hij daarvoor bijbrengt, zijn wel eenigszins gezocht. De neiging tot bespiegeling speelt den schrijver hier parten. Een tijd, die een gebouw als het Palazzo Grimani kon voortbrengen, is zeker niet zoo slecht geweest, als Ruskin ons wil doen gelooven.

Reeds vroeger heb ik u erop gewezen, hoe Ruskin het verval van Venetië, dat volgens hem reeds in den aanvang der 15e eeuw begon, in verband brengt met de afnemende godsdienstigheid zijner inwoners. Hij besluit nu zijn hoofdstuk over de Romeinsche Renaissance met de aanhaling uit Ezechiël: „Zie, de dag is gekomen, de roede heeft gebloeid, de hoovaardij heeft gegroend. Niets van hen zal overblijven, noch van hunne menigte; de kooper zij niet blijde en de verkooper bedrijve geen rouw, want een brandende toorn is over de geheele menigte van het land". Zooals de toorn Gods over Israël kwam, toen het in afdwalingen was vervallen, zoo kwam ook het verval over Venetië, toen het oude geloof verminderde.

Ik kan mij met deze stelling van Ruskin niet vereenigen. Want, ofschoon ik toegeef, dat de vijftiende eeuw voor Italië misschien een achteruitgang in geloovigheid beteekende, blijkt uit niets, dat die achteruitgang te Venetië grooter was dan elders. Vele en prachtige kerken werden toen gebouwd, en ook in de 16e, 17e en 18e eeuw geschiedde dit nog. De regeering van den Staat waakte zorgvuldig tegen alle ketterij. Nu moge Ruskin, die, toen hij zijn boek schreef, een geloovig Protestant was, aan dit alles geen waarde hechten en van meening zijn, dat de landen, die aan het Catholicisme getrouw bleven, na de zestiende eeuw allen achteruit zijn gegaan — een meening, die door velen gedeeld wordt — de oorzaak van het verval lag althans voor Venetië elders.

De ontdekking van den zeeweg naar Indië is het geweest, die den handel van Venetië heeft doen te niet gaan. Zelfs indien de Venetianen, als de Engelschen en de Nederlanders, ijverige Protestanten waren geworden, dan zou dit hun handel niet hebben gered. En zonder handel moest Venetië te gronde gaan.

Ruskin ziet geheel over het hoofd, welke zeer merkwaardige kunstuitingen zelfs de vervaltijd van Venetië nog heeft opgeleverd. Toen hij later, ten behoeve van zijn landgenooten, een lijst der voornaamste bouwwerken van Venetië aan zijn boek toevoegde, was hij genoodzaakt verscheidene te vermelden, die tot deze latere tijdperken behoorden. Meestal zegt hij dan eenvoudig, dat hij deze gebouwen niet bezocht heeft, of bepaalt hij zich tot de vermelding van enkele schilderijen, daar aanwezig, waarbij hij voornamelijk aan Tintoretto aandacht wijdt.

Hij doet die lijst voorafgaan door een inleiding, waarin hij, in het kort, nog eens zijn standpunt uiteenzet. Merkwaardig is hier de volgende uiting: „In den loop der 15e eeuw werd de Christelijke godsdienst in Europa ondermijnd; een heidensche bouwkunst werd ingevoerd, die de Grieksche en Romeinsche nabootste. Wel was de bouwkunst der Grieken en Romeinen niet goed, maar zij was ten minste natuurlijk en paste in haar tijd. Doch de nabootsingen in de 15e eeuw ingevoerd, en sedert altijd in zwang gebleven, waren noch goed, noch natuurlijk. Zij pasten in geen tijd. Alle bouwmeesters, die dezen stijl gebruikten, hebben werk zonder eenige waarde gemaakt, en daarom is de geheele bouwkunst der laatste drie eeuwen waardeloos. Wij moeten de Renaissance opgeven, verachten en vergeten en verder slechts bouwen in de Christelijke stijlen, die van nu aan tot in eeuwigheid de beste zullen zijn."

Dat iemand, die zóó oordeelt, vooral met de latere Renaissance geen vrede hebben kan, is wel duidelijk. Ruskin zegt daarvan: „Gedurende de laatste jaren, dat de Venetiaansche Staat bestond, dacht zoowel de adel als het volk alleen om wat genoegen kon verschaffen. Een voor een werden de bezittingen der Republiek door haar vijanden weggenomen; de handel kwijnde door de vadsigheid der inwoners, door de vreemde mededinging. De bouwkunst van Venetië in dezen tijd is de slechtste en laagste, die ooit ergens werd toegepast. Haar kenmerkt een beestachtige spotternij, een liefhebberij voor onbeschaamde grappen, die zich uiten in misvormde en monsterachtige beeldbouwwerken; zij zijn als steen geworden dronkemanspraat. Het doet zeer, bij zulk een tijdperk, bij zulk werk stil te moeten staan. Ik zou het dan ook niet gedaan hebben, indien ik niet van oordeel geweest was, dat men den geest der Renaissance slechts kan vatten, als men haar tot haar einde volgt."

Gij zult nu benieuwd zijn te weten, waardoor Ruskin zijn oordeel staaft. Gaat het u als mij, dan zijt gij verbaasd een lange beschouwing te vinden over de eigenaardige huwelijksplechtigheden, die al sinds het jaar 943 in de kerk van Santa Maria Formosa gevierd werden, maar die in 1379 een einde namen.

Nu maakt de schrijver een tegenstelling tusschen deze feestelijkheden... en een masker uit de 17e eeuw, dat den sluitsteen van den toren versiert! Dit masker noemt hij „onmenschelijk, monsterachtig, loerend als in beestachtige verwording, te vuil om afgebeeld of beschreven te worden, ja om langer dan een oogenblik te worden aangezien."

Dergelijke maskers, die vooral bij de bruggen voorkomen, en wier meesterlijke uitvoering de bewondering van iederen kenner moet wekken, worden door Ruskin verfoeid. Hij heeft geen woorden genoeg om er zijn verachting voor uit te drukken.

Dan krijgt de gevel van Santa Maria Formosa een beurt. Hij is een werk van het midden der zestiende eeuw en niet beter of slechter dan zoovele andere uit dien tijd. Maar Ruskin veroordeelt hem, omdat nergens eenig zinnebeeld, eenig opschrift, dat de kerkelijke bestemming aanduidt, aanwezig is. Hierna worden de vroeger reeds genoemde gevels van San Moisé, in 1668 begonnen, en daarna die van Santa Maria Zobenigo, die een weinig westelijker ligt en van 1680 dagteekent, besproken. Ruskin ziet in deze beide gevels, die zeer belangwekkende werken uit den Baroktijd zijn, niet de minste schoonheid. Hij vindt ze slechts voortbrengselen van speelschheid. En dan geeft hij een lange uiteenzetting van de verschillende wijzen, waarop gespeeld kan worden, om met beschouwingen over spot en zijn onwaardigheid te besluiten.

Dit gedeelte is wel mooi geschreven, doch in zijn ijver is Ruskin hier ongetwijfeld te ver gegaan. Hij heeft zich door zijn persoonlijke voorkeur laten leiden en is daardoor onrechtvaardig geworden. Dat Venetië in de zestiende eeuw achteruitging, dat die achteruitgang in de zeventiende en achttiende eeuw steeds sterker werd is waar; des te grooter moet onze bewondering zijn voor een stad, die in zulk een vervaltijd werken weet te stichten als de Bibliotheek van San Marco, Santa Maria della Salute, het Palazzo Pesaro, het Palazzo Corner della Regina, om slechts enkelen te noemen.

Ruskin heeft, in latere jaren, de onbillijkheid van zijn oordeel erkend, en in een aanhangsel vele dezer gebouwen meer waardeerend besproken. Hij noemt de bibliotheek daar „een bevallig gebouw van Sansovino", en ofschoon hij tegen de sluitsteenen en de figuren naast de bogen bedenking heeft, prijst hij de goede verhoudingen en geeft hij zelfs Scamozzi lof voor den gevel van de Procuratie Nuove.

Over Santa Maria della Salute geraakt hij zelfs in verrukking. Vooral de verhoudingen vindt hij hier geslaagd. Ruskin's bewondering voor den schilder Turner, die deze kerk bij voorkeur afbeeldde, is zeker op de verandering van zijn oordeel niet zonder invloed geweest. Maar, om niet geheel en al met zichzelf in tegenspraak te komen zegt hij, dat goede verhoudingen niets uitstaande hebben met de verdiensten van welke bouwkunst dan ook.

Het Palazzo Pesaro wordt in het aanhangsel „het machtigste en indrukwekkendste werk der latere Renaissance". Zelfs de prachtig gebeeldhouwde maskers, eens zoo verfoeid, weet Ruskin nu te bewonderen. Alleen het Palazzo Corner della Regina blijft Ruskin „zonder verdienste of belang" achten.

Ruskin noemt zijn laatste hoofdstuk „Besluit", doch spreekt zijn vrees uit, dat het wat los aan elkander hangt, omdat hij er veel in wilde zeggen, waarop hij vroeger niet genoeg nadruk gelegd had.

De schrijver zegt in de eerste plaats, dat met de 18e eeuw de bouwkunst in Europa eindigde. Hij vreest, dat het nog lang zal duren, eer er weer van een architectuur sprake kan zijn.

Hier vinden wij veel belangwekkends, omdat Ruskin nu het oog op de toekomst richt. Hij zegt bijvoorbeeld: „Dat de hedendaagsche wetenschap, met al wat zij tot de gerieflijkheden des levens heeft bijgebracht, de thans levende menschen op een hooger standpunt geplaatst heeft dan de vroegere, zal wel niemand betwijfelen. Wij zijn nu in den toestand van een ernstig en werkzaam jongeling, die de kinderschoenen ontwassen is. Wat mogen wij niet verwachten van een ras als het onze, dat zes duizend jaar noodig had, om den jongelingsleeftijd te bereiken, wanneer het eindelijk zijn middelbare en krachtigste jaren zal beleven?

„De vooruitgang is tot dusverre niet groot geweest. Lage oorlogen, leugenachtige staatkunde, gedachtelooze wreedheid, onzinnige zorgeloosheid — die bij volken overeenkomen met de levendigheid, de sluwheid, de ongeduldigheid en de onbezorgdheid welke kinderen toonen — komen nog voor, zoogoed als in de vroegste tijdperken der geschiedenis. Nemen wij nu niet aan, dat de menschheid nog pas bezig is de kinderschoenen uit te trekken, dan zouden wij aan alle vooruitgang moeten gaan wanhopen."

Maar Ruskin ziet wel in, dat de wetenschap der kunst gevaarlijk is, omdat zij meent alles te kunnen onderwijzen, alles tot steusels terug te kunnen brengen. In het bijzonder meent hij, dat met de Renaissance de wetenschap de kunst op dwaalwegen heeft gebracht. Daarom raadt hij aan de „orden" overboord te werpen, om tot de beginselen der middeneeuwen terug te keeren.

Dit slot is niet in alle opzichten bevredigend, omdat Ruskin hier in tegenspraak komt met wat hij in

een vorig hoofdstuk betoogde, dat het even dwaas is de middeneeuwen na te volgen, als de Grieken en Romeinen. Ik merkte het reeds vroeger op, dat consequentie nu juist niet een der karaktertrekken van het boek is. Men moet het lezen met kritischen geest, en zich niet van de wijs te laten brengen door tegenstrijdigheden, die zoo veelvuldig voorkomen.

Ruskin is, ik behoef het u niet te zeggen, een gevoelsmensch, en zijn uitingen passen daarom allerminst in een bepaald stelsel. Deze opmerking werd door onderscheidene beoordeelaars van het werk reeds dadelijk na de verschijning gemaakt.

Ruskin vond het niet aangenaam, dat men verschillende uitleggingen gaf aan wat hij had geschreven; zonderling genoeg zag hij niet in, dat juist in den rijkdom van de gedachten, die als zaden van velerlei soort in de harten der lezers, al naarmate zij daar een goeden bodem vonden, konden ontkiemen, de groote waarde van zijn boek school.

Daarom vatte hij, eenigszins boos, in een der aanhangsels tot het werk zijn stelsel in korte woorden samen, en zeide, dat dit bestond in een verheerlijking der Gothiek ten koste der Renaissance. Zoo doet zich het zeldzaam verschijnsel voor, dat de schrijver zelf zich niet ten volle van de waarde van zijn werk bewust is. Want had Ruskin zich wezenlijk op dit enge standpunt geplaatst, de schoonste bladzijden van zijn boek zouden niet geschreven zijn.

Zoo heb ik dan gepoogd, u eenig denkbeeld te geven van dit hoogstbelangrijk boek. De noodzakelijkheid, waarin ik mij bevond, om niet te veel van uw geduld en uw aandacht te vergen, heeft mijne taak allerminst gemakkelijk gemaakt.

Ik ontveins mij niet, groote gedeelten te hebben moeten overslaan, die zeker verdiend zouden hebben, dat ik daarbij uitvoerig stilstond.

Wanneer Ruskin u geboeid heeft, dan hoop ik in een volgend seizoen de gelegenheid te vinden, om u andermaal over zijn werk en zijn streven te onderhouden. Ik zal dan uitvoeriger kunnen zijn over veel, dat ik hedenavond slechts kon aanstippen, of geheel terzijde moest laten.

A. W. WEISSMAN.

PRIJSVRAGEN

GEVELONTWERP VOOR DE LEVENSVERZEKERING-BANK „ROTTERDAM" TE ROTTERDAM.

Jury-rapport.

Aan

den heer Directeur C. T. J. van Wijk.

WelEdele Heer. De jury ontving van u ter beoordeeling 34 antwoorden, alle voldoende aan de eischen, in het programma gesteld. Zij hebben de volgende motto's:

1. Maaszicht.
2. Assurance sur la vie.
3. Ongedeeld.
4. Drie kruizen.
5. Ster in cirkel.
6. Driehoek in cirkel.
7. Drie gevulde sterren
8. R.
9. Moed.
10. L. V. B.
11. Reclame.
12. Sta vast.
13. Twee Y in cirkel.
14. Leven.
15. Memento mori.
16. Toekomst.
17. S.
18. E. O. S.
19. Marie.
20. M in cirkel.
21. J. E. in cirkel.
22. George.
23. Bodhi Satwa.
24. Baksteen.
25. Polis.
26. Een cirkel.
27. Oud en Nieuw.
28. Société.
29. Assurance.
30. Driehoek in cirkel.
31. Ostara.
32. Nur Reclame.
33. Paul Kruger.
34. Boer.

Is deze inzending quantitatief belangrijk, bij een onderzoek bleek weldra, dat ook qualitatief de prijsvraag volkomen geslaagd mag heeten. Verschillende verdienstelijke ontwerpen toch zijn aanwezig, en over het algemeen is veel ernstig doordacht en fraai werk geleverd. Een aantal ontwerpen getuigt van artistieke vaardigheid — fraaie woonhuisgevels te zien gevende — zonder meer, terwijl de bepaald slechte ontwerpen slechts een kleine minderheid bedragen.

Indachtig het karakter van het gebouw meende de jury, dat voor bekroning in aanmerking moesten komen de ontwerpen, die zich door een voorname, forsche architectuur onderscheiden. Een sobere massale behandeling van het gevelvlak, waarin uitgesproken de indeeling van den plattegrond; daarbij een sprekend silhouet van het bovendeel, een en ander geschikt om op een afstand te worden gezien en op gepaste wijze de aandacht te trekken: Ziedaar de voornaamste eischen ter bekroning op den voorgrond gesteld.

Met het oog hierop werden vier categoriën gemaakt. Als minst geslaagde ontwerpen werden de dertien nos. 1, 2, 3, 4, 11, 12, 13, 14, 18, 27, 30, 31 en 32 ter zijde gelegd.

Tot de 2e categorie behooren de acht nos. 5, 9, 16, 20, 21, 23, 25 en 26. Daarna als 3e categorie de acht nos. 6, 8, 15, 19, 24, 28 en 34, zoodat als beste ontwerpen overblijven de vijf nos. 7, 17, 22, 29 en 33.

Als nadere critiek het volgende:

Eerste categorie.

No. 1. Maaszicht. Is een zeer zwak ontwerp in conceptie, vorm en constructie.

No. 2. Assurance sur la vie. Vertoont een compilatie van vormen, zonder leidende gedachte. Enkele ornementeele details zijn niet onverdienstelijk geteekend.

No. 3. Ongeduld. Heeft geen aangenaam silhouet. Vooral de figurale teekeningen verraden een ongeoefende hand.

No. 4. Drie kruizen. Is eene zonderlinge, weinig beschaafde compositie met zeer onrustige details, welker zwaaiende lijnen ongeschikt ter uitvoering zijn.

No. 11. Reclame en No. 12. Sta vast. Deze twee ontwerpen zijn onbeduidend van opvatting en de details niet fraai.

No. 13. Twee Y in een cirkel. Een verwarde combinatie van onlogische vormen.

No. 14. Leven. Hoewel systematisch in samenstelling, geeft dit ontwerp weinig aantrekkelijke vormen te zien.

No. 18. E. O. S. In deze façade, ietwat stug van aanzien, met gelijke verdeeling der raamassen, is evenmin als in de reeds genoemde het grondplan tot uiting gebracht. Over 't algemeen zijn de vormen met zorg geteekend. Sommige s'graffito-versieringen zijn niet in harmonie met het overige ornement.

No. 27. Oud en Nieuw. Is niet gelukkig van compositie, overladen met motieven uit verschillende perioden zonder samenhang. Ook de juiste schaal der versieringen wordt dikwijls gemist.

No. 30. Driehoek in cirkel. Mist een juiste opvatting en is te veel een burgerwoonhuis. Daarbij te

PRIJSVRAAG VAN EEN GEVELONTWERP VOOR DE LEVENSVERZEKERINGBANK ROTTERDAM

PAUL KRUGER
3e PRIJS
ONTWERPERS C BRUINZEEL EN ZONEN ROTTERDAM

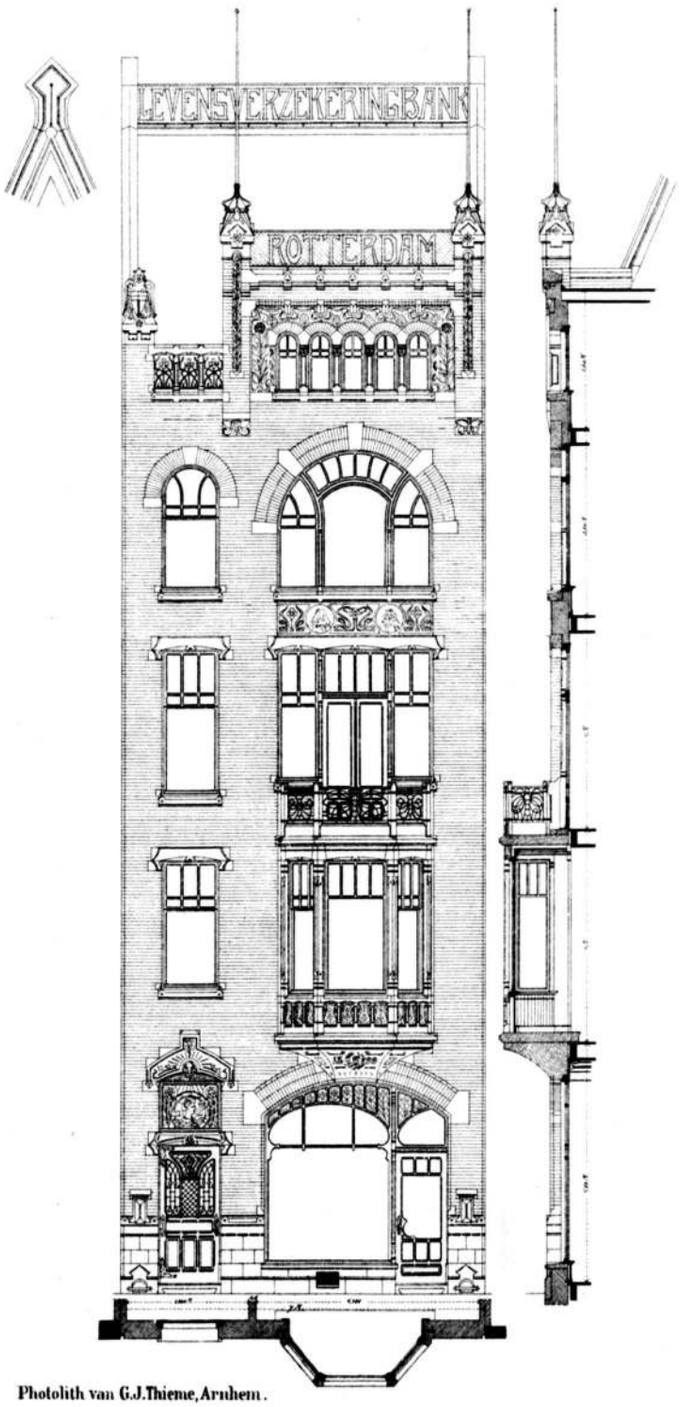

ASSURANCE
1e PRIJS
ONTWERPER H BONDR AMSTERDAM

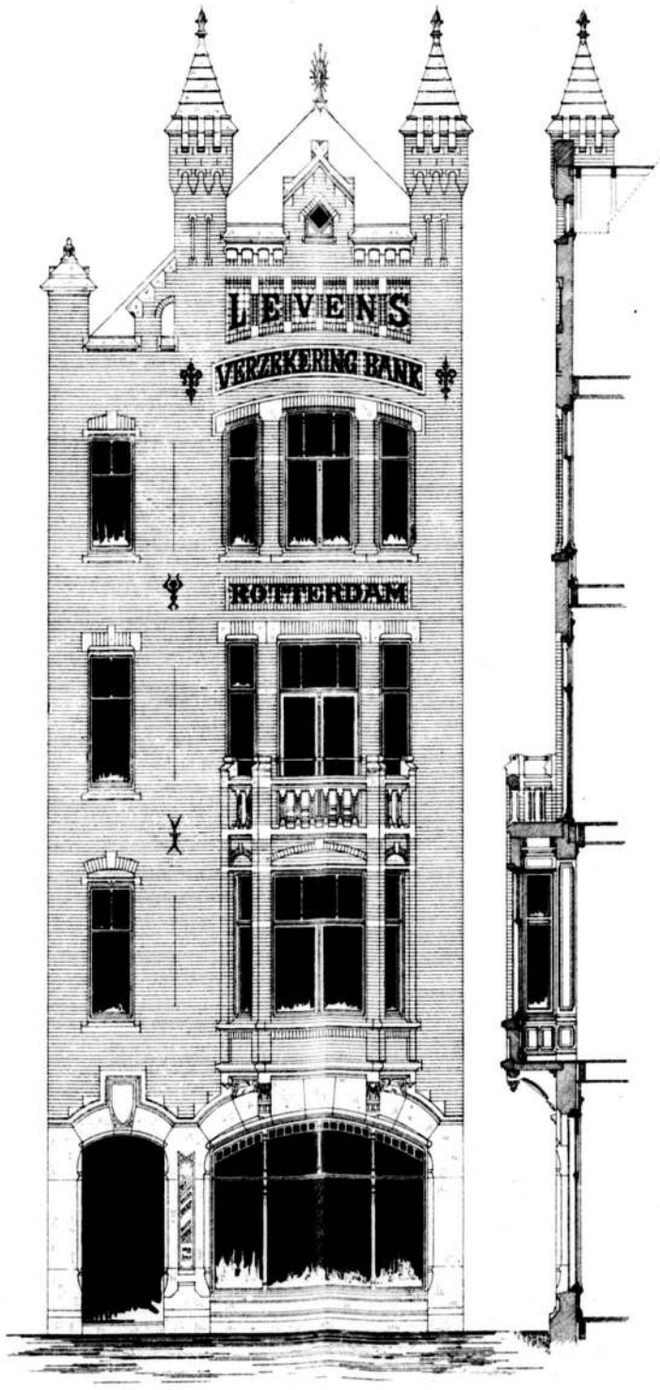

S
2e PRIJS
ONTWERPERS DE ROOS EN OVEREUNDER ROTTERDAM

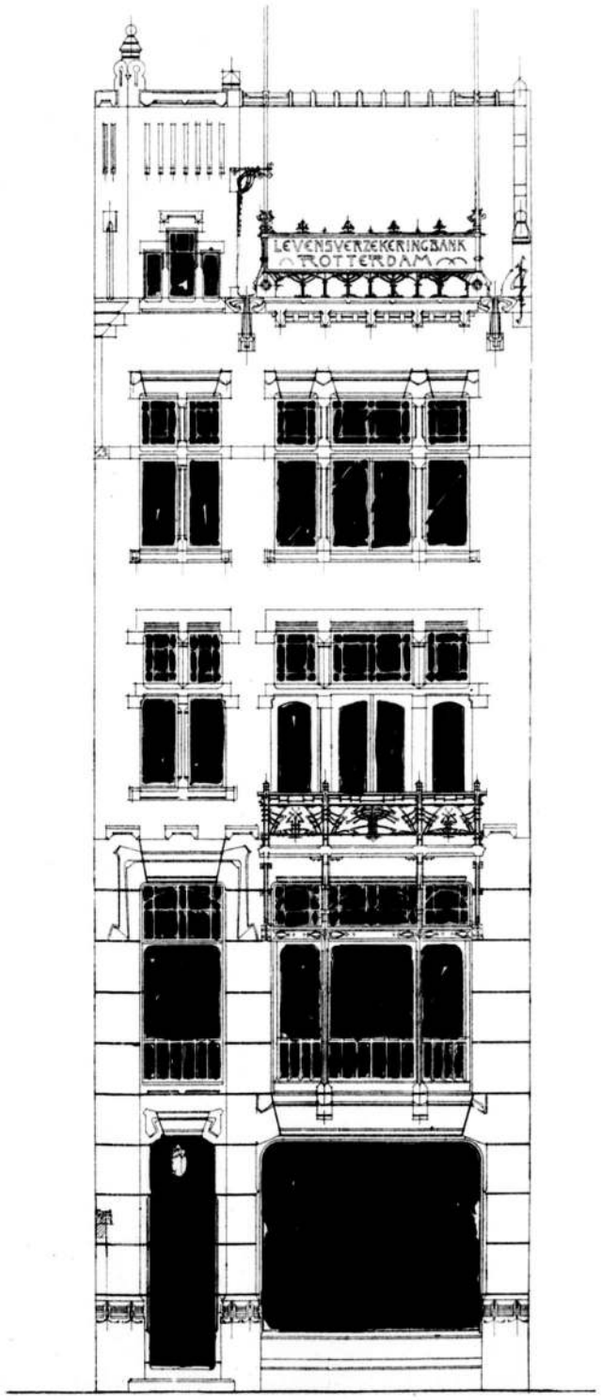

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

onrustig door de vele details, waarvan enkele niet zonder karakter zijn, bijv. die van den steenen erker. De houten bovenbekroning is niet constructief gedacht. Het ornement is wat zwak.

No. 31. Ostara. Doet een zwak geteekende, weinig interessante compositie zien.

No. 32. Nur Reclame. Het parterre hiervan is slecht opgelost; ook de bekroning is onvoldoende bestudeerd. De details geven een ongeoefende hand te kennen.

Tweede categorie.

No. 5. Ster in cirkel. Ofschoon niet in het juiste karakter opgevat, doet dit ontwerp in menig opzicht een verdienstelijken woonhuisgevel zien. De openingen van parterre en 1e verdieping zijn te klein. Ook het ronde raam der 2e verdieping is niet gelukkig. De architectuur-details en het ornement zijn door vaardige hand uitgevoerd.

No. 9. Moed. Ook hier is de hoofdgedachte juist. De verschillende afschuiningen en afrondingen om de ramen van alle verdiepingen zijn gezocht en onbehaaglijk van vorm.

No. 16. Toekomst. Vertoont geen gelukkige inspiratie. Het steenverband der raambekleedingen is eentonig en mist eenheid van schaal. De erker-opvatting is niet onverdienstelijk. Sommige versieringen zijn niet oorspronkelijk.

No. 20. M in cirkel. Van dezen strak geteekenden gevel is het benedendeel onrustig en het minst geslaagd. Ook is het grondplan niet tot uitdrukking gebracht. Het geheel mist de noodige distinctie.

No. 21. J E in cirkel. Een eenvoudig ontwerp, waarvan het benedendeel het meest geslaagd is. De pilasters naast het raam der 3e verdieping zijn misplaatst en slecht van detail. Ook is er te weinig verband tusschen de bogen der 2e verdieping en de overige raamvormen.

No. 23. Bodhi Satwa. De algeheele compositie is weinig interessant. Het grondplan komt niet tot zijn recht. De details zijn te klein van schaal voor buitenarchitectuur. De indruk van het parterre wordt verstoord door de scheve plaatsing van den erker, welke bovendien op vrij plompe wijze is uitgebouwd. De versiering van den top is niet fraai van vorm en kleur. Het ontwerp is met zorg geteekend.

No. 25. Polis. Ook hier is geen rekening gehouden met den plattegrond. De silhouet van het middendeel is niet gelukkig, overigens zijn de details eenvoudig gedacht

No. 26. Cirkel. Geeft een forschen woonhuisgevel te zien, ietwat zwaar in sommige details, zooals de pijlerbekroningen van den erker en het balkon der 1e verdieping. De gevel is flink geteekend. Het parterre is te veel winkelpui.

Derde categorie.

No. 6. Driehoek in cirkel. Is in hoofdgroepeering niet onverdienstelijk, als goed aangevende het grondplan. De bekroning is minder gelukkig van silhouet. De algemeene indruk wordt echter benadeeld door de overlading met details.

No. 8. R. Is een verdienstelijk ontwerp. In de hoofdmassa's eenigszins verbrokkeld, en daardoor missende een massaal aanzien; ook wat schraal in enkele onderdeelen, o. a. het groote raam der 1e verdieping — te veel tabagie — maar overigens goed bestudeerd. Geslaagd is het parterre in de teekening der motieven en in den juisten samenhang van architectuur en versiering; ook de top is aangenaam van silhouet.

No. 10. L. V. B. Met zorg bestudeerd en vaardig geteekend, doch in compositie verbrokkeld, door avant-corps, erker en pijler. Is te veel heerenhuis, meer sierlijk dan imposant.

No. 15. Memento mori. Doet een sobere architectuur zien, wel in het karakter der opgaaf. De gevelafsluiting is onbeduidend van silhouet, de dak-reclame verre van fraai. De overdekking van het kleine raam der 3e verdieping is gezocht, dat der 2e verdieping te massief.

No. 19. Marie. Is met vaardige hand geteekend. In opvatting te veel als een sierlijk woonhuis behandeld. Tegen de teekening van het parterre maakt de jury bezwaar uit een oogpunt van constructie. De erker is zeer geslaagd. Eenheid is in alle vormen te bespeuren.

No. 24. Baksteen. Deze kloeke, in onderdeelen consequent doorgevoerde baksteengevel heeft eene bekroning, welke voor het benedendeel van den gevel te zwaar is; ook het silhouet ervan is niet aangenaam. De groepeering van de benedenverdiepingen is goed in het karakter van het gebouw. De profileeringen zijn sober en beschaafd van vorm.

No. 28. Société. Is een eenvoudige, goede gevel, die, wat soberheid betreft, wel nabij aan het karakter komt. Tegen de opvatting van het parterreraam maakt de jury bezwaar. Zonder bedekte ijzerconstructie is deze boog niet uit te voeren. De ramen der hoofdvertrekken van de verdiepingen zijn te klein.

No. 34. Boer. Heeft wel karakter, doch is verbrokkeld in de hoofdlijnen. Typisch is de oplossing van het parterre in verbinding met den erker. Meer eigenaardig dan doeltreffend is ook de topbekroning in ijzer.

Vierde categorie.

No. 7. Drie gevulde sterren. Is een ernstig bestudeerde gevel, goed in het karakter der opgaaf. Jammer, dat het parterre te veel verdeeld is. De ontwerper heeft zich blijkbaar te veel laten leiden door de gedachte om het kantoor of magazijn zooveel mogelijk licht te verschaffen. Daardoor is het deftige karakter te loor gegaan. Ook de bekroning van den gevel is niet pakkend door de tweeërlei reclame versieringen in mozaïek en ijzer, vlak boven elkaar. Het geheel is door vaardige hand geteekend.

No. 17. S. Is een artistieke gevel. Mooi rijzen de pijlers op, rustige ramen omsluitende, en dragende de muurvelden in vlakke behandeling. Het reclamebord der Levensverzekering is te klein; ook de ingang is te smal, beide gemakkelijk te verbeteren. De erker zou aanmerkelijk winnen door den afgeschuinden uitbouw in ijzerconstructie tot onder het balkon door te voeren. Beter ware de raamafsluiting van het parterre zóó te construeeren, dat de steen in rust is. Het ontwerp is zonder effectbejag door bekwame hand geteekend.

No. 22. George. Geestig gedacht! Hoewel de toren origineel van teekening is, zou hij in uitvoering geen duidelijken indruk maken en misschien zelfs bezwaar opleveren bij den eigenaar van het aangrenzende perceel. Het parterre is fraai opgelost met de overhoeks geplaatste pijlers en rustige boogverdeeling. Minder gelukkig is de erker der 2e verdieping, welke het balkon in tweeën scheidt. Met talent zijn de details bewerkt, sierlijke vormen te zien gevende, doch van schaal wel wat klein, in aanmerking genomen de plaatsing van den gevel.

1e prijs. No. 29. Assurance. Deze gevel is zeer geslaagd, eenvoudig, duidelijk van teekening in de onderdeelen en van sprekend silhouet. De ontwerper

heeft van de bijzondere hoogte van het pand partij getrokken, door de zijmuren te doen spreken en het gebouw door een paviljoendak te bekronen, met forsche afsluitingen op de vier hoeken. Het geheel verkrijgt daardoor iets monumentaals en zal van de rivier af zeker goed gezien worden. Wijzigingen van ondergeschikten aard zouden ter verbetering strekken: de kraagsteenen van den erker nader te bestudeeren, de as der kleine ramen te plaatsen in die van den ingang. De boog boven de 3e verdieping (waarin een opschrift voorkomt) te herzien om moeilijkheden in uitvoering te voorkomen, en eindelijk het dak rechthoekig in plaats van vierkant in grondvorm te maken, waardoor de nok als reclame-versiering kan worden aangewend.

No. 33 Paul Kruger. Ook deze gevel is zeer verdienstelijk. Rustig opgebouwd, goed bekroond en het plan juist weergevende. Tot de massieve behandeling van de muurvlakken is het plint van den onderbouw — in kleine voegverdeeling — te nietig. Een open poort als ingang ware te verkiezen. De bewerking der raamafsluiting is ietwat gezocht en de cul-delampe van den erker mist een mooie aansluiting tot den boog. De uitvoerige details van glas en mozaïek getuigen van artistieke hand.

Conclusie.

De jury had de moeilijke taak, te beslissen tusschen een vijftal ontwerpen, alle zeer verdienstelijke inzendingen. Na zorgvuldig onderzoek heeft zij met eenparigheid van stemmen de volgende beslissing genomen.

1e prijs. Uitvoering, motto „Assurance".
2e prijs, motto „S".
3e prijs, motto „Paul Kruger".
Eervolle vermeldingen motto „Drie sterren" en motto „George".

Rotterdam, Nov. 1899.

De Jury:
HENRI EVERS.
J. P. STOK Wz.
C. J. STRUYK.

De bij dit nommer behoorende plaat geeft eene reproductie van de drie bekroonde ontwerpen. De vele tinten in aanmerking genomen, die op de originneele teekeningen voorkwamen, is deze reproductie goed gelukt, met uitzondering echter van het bovenlicht van het ontwerp „S"; de tijd ontbrak om dit te retoucheeren.

Red.

GRAFMONUMENT VOOR EEN BOUWMEESTER.

De Vereeniging tot bevordering der bouwkunst te Groningen schrijft uit de navolgende prijsvraag:

a. **Er wordt verlangd een grafmonument voor een bouwmeester.**
b. **De beschikbare oppervlakte van het terrein wordt gesteld op 30 M².**
c. **Het monument moet geheel van metaal worden samengesteld, zonder gebruik te maken van gietvormen. Drijfwerk wordt evenwel toegestaan.**
d. **De voeting waarop het monument wordt opgesteld en bevestigd, mag niet hooger zijn dan een halve meter of 0.50 M. boven het terrein.**
e. **Er worden verlangd tenminste 2 aanzichten en de noodige doorsneden op de schaal van 1 à 20, alsmede de voornaamste détails op de schaal 1 à 10. — De teekeningen moeten in kleur zijn uitgevoerd.**
f. **Er worden uitgeloofd een prijs van 40 gulden en een premie van 25 gulden welke worden uitgekeerd aan de beide mededingers wier ontwerpen van allen de beste en als goed geslaagd worden beschouwd.**
g. **De bekroonde ontwerpen worden het eigendom der vereeniging.**
h. **De namen der jury-leden zullen tenminste een maand voor het tijdstip, dat de ontwerpen moeten zijn ingezonden, worden bekendgemaakt.**
i. **De ingekomen ontwerpen zullen worden tentoongesteld voor de leden en belangstellenden der plaatselijke vereenigingen te Groningen, Amsterdam, Rotterdam en Leeuwarden.**
k. **Elk ontwerp moet gemerkt zijn met een spreuk of teeken en vergezeld zijn van een naambriefje, een correspondentie-adres en een toelichting.**
l. **De niet-bekroonde stukken worden terugbezorgd.**
m **De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht door den 1en secretaris, den heer W. A. Hof, in de Hofstraat te Groningen, vóór den 1en Maart 1900.**
n. **Aan de mededingers zullen afdrukken van het jury-rapport worden toegezonden.**
o. **Aan deze prijsvraag kunnen alleen Nederlanders deelnemen.**

Namens het Bestuur,
De Voorzitter:
L. M. MOOLENAAR
De 1e Secretaris:
W. A. HOF.

Groningen, November 1899.

MARTENA-STATE.

„Wie uit eigen waarneming in dit geval inlichtingen kan geven, zwijge niet."

Deze woorden in het stuk van den heer Scheltema, opgenomen in „De Opmerker" van 25 dezer, leggen mij eene verplichting op. Ik wil hieraan gaarne voldoen.

Gevraagd om advies in de ter dezer zake aan den Gemeenteraad van Leeuwarden gestelde vraag, heb ik mij een paar weken geleden, in gezelschap van den heer W. C. de Groot, architect alhier en deskundige voor HH. kerkvoogden van Cornjum, naar bedoeld gebouw begeven, om meer van nabij te kunnen oordeelen.

Het is allerminst een gebouw, zooals de heer S. zich dat voorstelt.

In zijn rapport aan HH. kerkvoogden schreef de heer De Groot:

„De bestaande gebouwen (men kan ze haast niet in 't enkelvoud noemen) hebben meer het aanzien van aaneengetrokken, in verwaarloosden toestand verkeerende schuren of pakhuizen, of wel van een werk- of armhuis uit den ouden tijd, dan van een woonhuis van een oud adellijk geslacht", en op eene andere plaats zegt hij:

„De gebouwen zijn in een zeer vervallen staat, gedeelten van het dak zijn ingevallen, de panbedekking ontbreekt voor een groot gedeelte, voorts is de kap uit het verband gezet, gebroken en rottig.

„Ten gevolge van het jarenlange lekken is aan balken, zolders, vloeren en andere betimmeringen belangrijke beschadiging toegebracht en is veel daarvan reeds verrot. De muren zijn voegloos, verwaterd, gescheurd en zoodanig bouwvallig, dat een gedeelte reeds in puin ligt. De kozijnen, ramen en dakgoten zijn mede verrot of versleten. De gebouwen zijn in zulk een vervallen en verwaarloosden staat, dat herstelling daarvan bijna gelijk zou staan met eene totale vernieuwing.

„Indien", zoo zegt hij verder, „de gebouwen nog kunstwaarde bezaten... maar ook dit is niet 't geval."

En in mijn brief aan Burgemeester en Wethouders heb ik mij verplicht gezien het volgende te verklaren

„...'t Is in één woord een groote ruïne en 't zou onverantwoordelijk zijn te vorderen, dat een dergelijk vervallen, ja ten deele omgevallen gebouw weer moest worden hersteld. Er is bijna geen kamer, die niet vreeselijk gehavend is: behangsel of eenige andere versiering is niet meer aanwezig en schijnt reeds jaren verwijderd, schoorsteenmantels en betimmering bestaan nog slechts in één vertrek, en dan: groote gaten in daken, vermolmde zolders en vloeren, gedeeltelijk

omgevallen muren, een zeer bouwvallige brug... in één woord: alles is zoo goed als verweerd."

En verder schreef ik omtrent de artistieke waarde:

„Niets is er, behoudens enkele kleinigheden, wat ook maar een schijn van bouwkundige waarde heeft. Slechts enkele gedenksteenen met jaartallen en opschriften zijn 't uitnemen waard, maar die dateeren zeer waarschijnlijk uit een vroeger tijdperk, toen hier een heel ander gebouw stond.

„Zoo vindt men ook nog een viertal net gebeeldhouwde, wapendragende leeuwtjes, die zijn ingemetseld in de muren van een op eenigen afstand buiten de gracht staand koetshuis, maar die zijn zóó ellendig geplaatst, dat niet anders dan een zeer onbevoegde hand deze misplaatsing heeft kunnen uitvoeren.

„Het geheel maakt dan ook den indruk van een gebouw, dat door zeer onbevoegden is gemaakt, die, misschien op instigatie van een meer gevoeligen eigenaar, zich lieten bewegen de enkele stukjes van waarde, overgebleven van de vroegere „state", niet te vernietigen, maar ze nog een zeer bescheiden plaatsje waardig te keuren.

„Zelfs de oude moppen zijn niet meer dan slechts op enkele plaatsen aanwezig. De gevelsteenen zijn alle van gewoon formaat."

Mij dunkt, uit een en ander blijkt duidelijk genoeg, dat het „Martena-state", hetwelk de heer Scheltema zich droomde, helaas reeds lang verdwenen is, maar dat het nu te amoveeren gebouw niets is dan een smakeloos gewrocht uit een tijd, toen de kunst in verval was en men, ten minste in Cornjum, niet eens wist op welke wijze de nog waardige ornementen van vroeger geplaatst konden worden.

„En waardoor is dan het nu nog bestaande, maar half vergane huis in zulk een ellendigen staat gekomen?" zal men allicht vragen.

Ben ik wel ingelicht, dan is het reeds vele jaren onbewoond. De oude heer Huber, die hier het laatst woonde, overleed 17 October 1871 en toen ging het over aan den nu laatsten erflater, Jhr. Duco Martena van Burmania Vegelin van Claerbergen, die 28 December 1894 overleed op den leeftijd van ongeveer 35 jaren.

De man schijnt er weinig naar omgezien en anderen gelegenheid gelaten te hebben het te plunderen, maar zelfs voor 't meest noodzakelijke onderhoud geen cent te hebben uitgegeven.

Is het dan te verwonderen dat kerkvoogden, die, behalve dit gebouw, ook nog eene bijzondere begraafplaats der familie hebben te onderhouden, tegen de kosten opzien van een deugdelijke herstelling, vooral wanneer het zoo weinig kunstwaarde heeft en bovendien niet geschikt is voor bewoning door gezinnen, die Cornjum tot woonplaats kunnen kiezen, en — last not least — het voor 't onderhouden bestemde kapitaal nauwelijks voldoende is om een nieuw gebouwtje als het nu ontworpene te stichten?

Neen, liever ten slotte een woord van lof aan HH. kerkvoogden, waar deze nog hebben kunnen goedvinden den heer De Groot op te dragen een gebouwtje te maken, waardig de plaats van de eenmaal zeker vermaarde stins in te nemen, want werkelijk — het ontwerp belooft iets goeds.

Het gebouwtje, een viertal kamers groot, met torentje, topgevels en verdere bewerking in den geest der renaissance, zal, wanneer het in passende materialen wordt uitgevoerd, een goeden indruk maken tusschen het zware geboomte, omgeven als het is door een breede gracht, waarover een nette brug toegang zal verschaffen. Daarbij zal den zoolang verongelijkten leeuwtjes weer een hunner waardige plaats worden aangewezen en zij hunnen maker weer tot eer verstrekken.

Op die wijze kan sloopen werkelijk geen kwaad.

De Directeur der Gemeentewerken
W. C. A. HOFKAMP.

Leeuwarden, 29/11 1899.

HINDERLIJK.

Men had mogen verwachten, dat de N. Z. Kapel te Amsterdam, hangende de eigendomsquestie, zooveel mogelijk in behoorlijken staat werd gehouden.

De papieren, die het verbod behelsden, om aan te plakken, deden het beste hopen. Maar thans ziet men, niet slechts tegen de „kastjes", maar tegen de vensters der kerk zelve, velerlei soorten van reclameborden bevestigd.

Het is mogelijk, dat die borden daar bevestigd zijn door onverlaten, die zich aan het verbod niet hebben gestoord. In dat geval zal het kerkbestuur ze zeker zoo spoedig als kan doen verdwijnen.

Maar ons werd medegedeeld, dat die reclames tegen betaling toegelaten zijn. Wij hopen, dat dit niet het geval moge blijken, en dat het kerkbestuur zich Mattheus 7, vers 6 zal herinnerd hebben. Een gebouw, dat zoovele eeuwen voor een heilige, ernstige bestemming gediend heeft, moet, ook al komen zijn nadagen, met een zekeren eerbied behandeld worden.

De schampere opmerkingen, die de voorbijgangers zich nu veroorloven, zouden achterwege gebleven zijn, indien het kerkbestuur bijtijds had gezorgd, dat een zóó cynische reclame niet had kunnen plaats vinden.

VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

Vergadering van Woensdag **22** *November* **1899.**

In deze vergadering hield de heer Dr. L. Bloekrode een voordracht over „Luchtscheepvaart op haar tegenwoordig standpunt". Spr. leidde zijn voordracht in met eenige proeven van opwaartschen druk en doordringende kracht van licht- en waterstofgas, om daarna meer in details de eerste ballons te behandelen.

Volgens sommigen was de luchtballon in 1570 bij de Chineezen reeds bekend en heeft in 1617 een Spanjaard gemeend door middel van vier luchtledige koperen bollen een ballon saam te kunnen stellen en te doen stijgen, 't welk echter niet uitvoerbaar was door het groote soortelijk gewicht van koper.

De eerste ballon die opsteeg werd in 1783 gemaakt door de Gebr. Mongolfier en was gevuld met warme lucht; daarna werd door Charles een ballon met waterstofgas gevuld en opgelaten, en stak Blanchard in 1785 met een ballon het Kanaal over.

De cijfers der verschillende hoogten door ballons verkregen loopen zeer uiteen, doch zeker is dat in 1895 door een Duitscher een hoogte van 9100 M. bereikt werd. De onbemande ballons, voorzien van zelfregistreerende thermometers enz., stegen tot een hoogte van 18,000 M. De grootste ballon met een inhoud van 25,000 M³ werd in 1878 gemaakt.

Daarna volgde een bespreking der bestuurbare ballons, van af de eerst uitgevondene in 1850.

De meest bekende proef hiermede werd in 1884 gedaan door twee Fransche artillerie-officieren. In 1894 werden door Wölfert, en in 1897 door Schwarz proeven genomen met aluminium-ballons, welke mislukten en waarbij beiden zijn omgekomen. Eenige proeven met het door den Engelschman Bruce uitgevonden telegrafeeren in den ballon volgden, terwijl na de pauze het maken, vullen en opstijgen van Andrée's ballon werden behandeld en toegelicht door foto's en lichtbeelden.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van Vrijdag 24 *November* **1899.**

Na opening der vergadering deed de waarnemend Voorzitter de heer Metzelaar, de mededeeling dat van het geven van een cursus voor huisschilderen, wegens de geringe aanmelding van bouwkundigen moest worden afgezien. Het bestuur achtte zich niet verantwoord voor deze geringe deelneming een vrij groot subsidie beschikbaar te stellen. Men hoopt de zaak het volgend jaar tot stand te brengen.

Na mededeeling van eenige zaken van ondergeschikt belang,

werd het woord gegeven aan den heer J. H. W. Leliman, architect te Delft; deze heer hield eene zeer interessante causerie over graven en grafmonumenten, toegelicht door een groote collectie platen; de voordracht werd met veel belangstelling gevolgd en spreker hulde gebracht voor zijn omvangrijken arbeid.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van Vrijdag 24 *November* 1899.

In deze bijeenkomst, die door een groot aantal genoodigden werd bijgewoond, hield de heer Jhr. G. Graafland, luit.-kolonel der infanterie van het Oost-Indisch leger, een voordracht over het aanzicht der Atjehsche kampongs, de woningen der Atjehers en.... de moeilijkheden die met de vestiging der Nederlanders in Atjeh gepaard gingen De wanden der zaal waren behangen met wapentropeeën, Indische kleeden, teekeningen enz. Na afloop werd den spreker, onder toejuiching der aanwezigen, door de heeren Eduard Cuypers en Salm, resp. voorzitter der Afdeeling en Maatschappij, dank gezegd.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN

AMSTERDAM. Aan den heer Lambrechtsen is op zijn verzoek op een nader te bepalen tijdstip eervol ontslag verleend als directeur van publieke werken.

GRONINGEN. De voordracht van B. en W. tot het stichten van een nieuw gebouw voor de academie „Minerva", werd in de laatst gehouden Raadsvergadering met 22 tegen 7 stemmen afgekeurd. Deze afstemming had niet plaats omdat men de noodzakelijkheid der stichting ontkende, maar omreden de Raad niet genegen was daarvoor een gedeelte van het stadsplantsoen te bestemmen.

Niet alleen met het oog op de lokaalruimte, maar vooral met het oog op den aard van het onderwijs, die aan deze academie, naar de behoefte des tijds, uitbreiding en verandering dient te ondergaan, is het te hopen dat men spoedig een meer geschikte plaats zal kunnen aanwijzen om de academie een beter onderdak te bezorgen.

Voor de jongens, die aan deze inrichting reeds onderwijs ontvangen en voor die welke van dat onderwijs wenschen gebruik te maken, maar daarvan niet kunnen profiteeren, zou een langer uitstel hoogst nadeelig zijn, omdat zij in hun toekomstig maatschappelijk leven zich niet op één lijn zullen kunnen stellen met hen, die elders hunne opleiding genoten

DORDRECHT. De Vereeniging tot instandhouding van oude gebouwen alhier, vestigt de aandacht van kunstvrienden op het gevaar dat het bekende geveltje, Nieuwstraat 33, loopt om binnenkort afgebroken te worden wegens bouwvalligheid. De eigenaar is niet ongenegen mede te werken, maar heeft voor eene zaakkundige restauratie de fondsen niet beschikbaar. Staatshulp kan niet worden verstrekt, zoodat het bestuur der Vereeniging een beroep doet op alle belangstellenden om het door eene bijdrage te steunen. De kosten worden begroot op ƒ 1200. Reeds zijn eenige bijdragen toegezegd.

ZUTFEN. In eene jl. Zaterdag alhier gehouden openbare samenkomst leidde de heer R. P. J. Tutein Nolthenius het onderwerp in: door welke middelen is in noordelijk Gelderland de kunstnijverheid tot meer ontwikkeling te brengen? Spreker ging de oorzaken na, waardoor het kunstgevoel bij de groote menigte verloren ging; uitvoerig toonde hij aan dat daaraan schuld dragen: gebrek aan kunstnijverheidsonderwijs, door opheffing der gilden, concurrentie der goedkoope en leelijke groot-industrie en overheersching door den zin voor het wetenschappelijke.

Ten slotte werd door al de aanwezigen de volgende motie aangenomen: „Het is wenschelijk, dat eene Vereeniging worde gesticht, ten doel hebbende de bevordering der kunstnijverheid in Gelderland, in de eerste plaats door het hier ter stede oprichten van eene Geldersche school voor kunstnijverheid". Een voorloopig comité van dames en heeren is geconstitueerd.

PERSONALIA.

— De Minister van Koloniën heeft de heeren L. Houwink en P. van Tiel gesteld ter beschikking van den Gouv.-Generaal van Nederl.-Indië, om te worden benoemd tot ingenieur bij het mijnwezen daar te lande.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: J. van Valkenburg, te Rotterdam, bij het uitvoeren van werkzaamheden en leveringen aan de buitenvloeddeuren der middensluis van de Noordzeesluizen te IJmuiden, en F. J. Frohn, M. van Wijngaarden en P. de Vries Jr., allen te IJmuiden, bij het maken van het gebouw voor een centraalstation tot voortbrenging van electrische stroomen bij de nieuwe schutsluis te IJmuiden.

— Bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen is benoemd tot adjunct ingenieur 2e kl, de adspirant-adjunct-ingenieur M. A. F. H. de Ranitz, aan het Centraalbureau te Utrecht, en tot adjunct-inspecteur 1e kl., de adjunct-inspecteur 2e kl. Jhr. C. R. F. Kraijenhoff.

— De Minister van Waterstaat heeft met ingang van 1 December benoemd tot hoofdopzichter van de landsgebouwen, den heer J. Roem, thans onderopzichter te Leiden.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig opzichter-teekenaar. Salaris ƒ90 per maand. Adres M 54, Erven B. van der Kamp, Groningen. (*Zie advert. in het vorig no*)

— Gemeente-bouwmeester te Zieriksee. Jaarwedde ƒ1400. Adressen vóór 15 Dec. '99 aan den Burgemeester. (*Zie advert. in dit no.*)

— Een onderwijzer voor het lijn- en constructieteekenen aan a. s. timmerlieden, bekend met de beginselen der beschrijv. meetkunde en arch. vormleer, tevens goed timmerman. Salaris ƒ1000. — Een onderwijzer voor hand- en vakteekenen aan a. s. huisschilders, goed huisschilder, bij voorkeur met acte M. Sal ƒ1200. — Een onderwijzer voor het practisch onderwijs aan a. s. bankwerkers en smeden, ervaren bank- en plaatwerker, bij voorkeur iemand, die als monteur heeft dienst gedaan Salaris ƒ1000, allen aan de Ambachtsschool te Utrecht. Voorloopig tijdel. aanstelling. Adres vóór 1 Jan a. s. aan den Directeur.

— Practisch ervaren opzichter, bekend met opnemingen en waterpassingen, alsmede met de uitvoering van aardewerken, voor ongeveer een jaar. Salaris ƒ100 per maand. Adres vóór 15 Dec. aan den hoofding. van den prov. waterst. A. Deking Dura te Zwolle.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen, kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Teekenaar, bekwaam in architectuur-, figuur- en ornementteekenen, zoekt plaatsing. Adres lett. V A, Bureau dezes (*Zie adv. in het vorig no.*) (2)

— Een bouwk. opzichter-teek., tevens bekend met waterbouwkunde, zoekt betrekking Adres no. 70 Bureau dezes. (1)

— Jongmensch, bekend met bouwkundig teekenen en practisch timmeren, zoekt plaatsing. Adres no. 373, boekh. Joh. G. Stemler Cz., Amsterdam. (*Zie advert. in dit no.*) (1)

— Een opzichter-teekenaar zoekt plaatsing. Verlangd salaris ƒ60 's maands. Adres nº. 69, Bureau dezes. (1)

INFORMATIE-BUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING
HEERENGRACHT 304, AMSTERDAM.

1 Bouwk. opz., leeft. 31 j., geh., verl. sal. ƒ80.
2 Bouwk. opz.-teek., leeft. resp. 28 en 33 j., ongeh., verl. sal. resp. ƒ90 à ƒ100 en ƒ100.
1 „ „ „ „ 26 j., ongeh., verl. sal. ƒ50.
3 „ „ „ „ resp. 21, 21 en 22 j., ongeh., verl. sal. resp. ƒ60, ƒ60 en ƒ40.
1 Waterbouwk. opz., leeft. 24 j., ongeh, verl. sal. ƒ70.
1 Werktuigk. teek., leeft. 21 j., ongeh., verl. sal. ƒ60 à 70.

ADVERTENTIEN.

H.H. Architecten en Bouwkundigen.

Een JONGMENSCH, bekend met **Bouwkundig TEEKENEN** en **Practisch TIMMEREN**, zoekt plaatsing. Br. franco, No. 373, Boekh JOH. G. STEMLER Cz., *Amsterdam*

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer.

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM, Filiaal: 36 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead. Specialiteit voor de Levering van *compleete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* **— Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. —** *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Waschtafels, Urinoirs* **enz. — VERWARMING en VENTILATIE. Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.**

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG Nº. 49 — ZATERDAG, 9 December 1899.

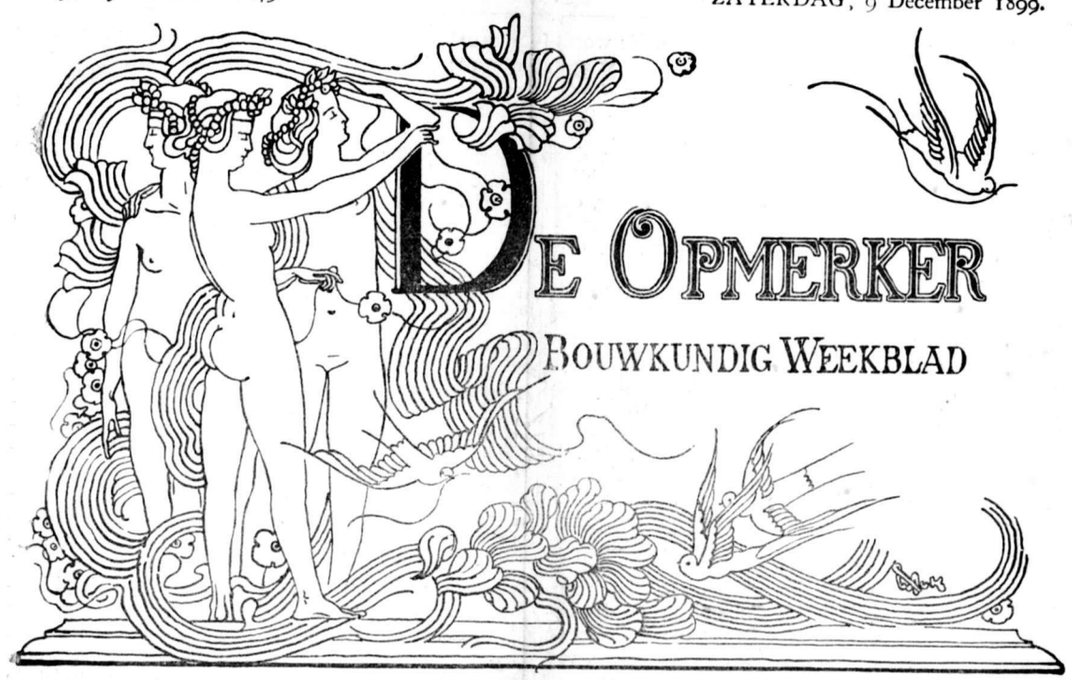

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ5.—; voor België ƒ6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ0.25, zonder plaat ƒ0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

BIJ DE PLATEN.

vereeniging" werd ten vorigen jare, volgens bijgaande

Het gebouw voor de 's-Gravenhaagsche Ambachtsteekeningen, gebouwd aan het Hoogezand te 's-Gravenhage.

De groote zaal biedt eene ruimte aan voor 600 zitplaatsen, de bovenzalen zijn bestemd voor vergaderingen en feesten, terwijl men verder in het gebouw eenige kleine kamers vindt voor bijeenkomsten, bestuurskamer, koffiekamers en woning voor den kastelein.

De geheele afwerking van het gebouw draagt den stempel van eenvoud, overeenkomstig zijne bestemming.

De kosten van den bouw hebben ruim ƒ 40.000 bedragen.

's-Gravenhage, Nov. 1899.

H. WESSTRA JR.,
Architect.

ARTS AND CRAFTS.

Wij zullen het ditmaal niet hebben over het Haagsche magazijn, dat zich Arts and Crafts betitelt. Deze instelling is namaak, zooals die tegenwoordig zoo veel voorkomt, en wel past in een tijd als de onze, nu het ideaal van al wat op het vasteland zich heet te respecteeren is, voor een Engelschman te worden aangezien. De oorlog in Zuid-Afrika zal daar niets aan veranderen; men zal voortgaan met „football", met „afternoon-tea", met „sport", men zal „arts and crafts" iets veel fraaiers blijven vinden dan „kunsten en ambachten".

Het Haagsche magazijn is namaak. De echte „Arts and Crafts" is een tentoonstelling, die alle drie jaar in de New Gallery van Regentstreet te Londen wordt gehouden. Dit jaar werd zij den 9den October geopend en den 9den December gesloten.

Deze tentoonstelling is de zesde; zij heeft echter niet de beteekenis van hare vijf voorgangsters. Het blijkt duidelijk, dat de Engelsche gebruikskunst niet meer op de hoogte staat van vroeger.

William Morris, die in het najaar van 1896 stierf, stichtte de vereeniging, die de tentoonstellingen onderneemt. Zijn heengaan is een groot verlies voor de Engelsche kunstnijverheid geweest, een verlies, dat onherstelbaar mag worden geacht.

Terwijl de vijf vorige tentoonstellingen zich niet in de belangstelling van het groote publiek mochten verheugen, werd de zesde druk bezocht. Sedert 1895 is de „nieuwe kunst" in de mode gekomen, en de deftige dames en heeren haasten zich nu, om zich het tentoongestelde aan te schaffen. Zoo kunnen er voor de kunstnijveren inderdaad gouden dagen aanbreken.

Maar terwijl het financieel resultaat dus ditmaal prachtig is, staat de artistieke waarde van wat men zag verre achter bij het vroeger tentoongestelde. De Engelschen, die nooit door de gave der vinding hebben geschitterd, zullen, ook in de „nieuwe kunst", die op hun bodem ontstond, door de bewoners van het vasteland weldra overvleugeld worden.

Een groote teleurstelling bereidde vooral het werk van Walter Crane, die thans de plaats van Morris heeft ingenomen. Als teekenaar van eenige prentenboeken heeft deze kunstenaar zich ook op het vasteland naam gemaakt. Doch nu beproefde hij plastiek te leveren, en het moet erkend worden, dat er geen beeldhouwer in hem steekt. Het oppervlakkige, weinig doorwerkte, dat reeds in veel van zijn teekenwerk te bemerken viel, komt in zijn boetseersels al te hinderlijk op den voorgrond. Wie beeldhouwer wil zijn,

moet jarenlang ernstig gestudeerd hebben. Er wordt tegenwoordig met onbeholpenheid en naieviteit gekoketeerd. Het is aardig, als een kind gebroken spreekt, maar wanneer een volwassen man dat gaat doen, noemt men hem krankzinnig of kindsch.

Er is heel wat naiefs op deze tentoonstelling, dat, met een onpartijdig oog bekeken, alleen belachlijk genoemd mag worden. De leuze is tegenwoordig, dat de beschaafde mensch zijn leven moet gaan vereenvoudigen, om zoodoende nader te komen tot den werkman.

Dat die leus, als zooveel andere, onoprecht is, wordt wel duidelijk, als men de Londensche tentoonstelling in oogenschouw genomen heeft. Want het gaat met de vereenvoudiging blijkbaar als met het herdertje spelen in de tweede helft der 18e eeuw. Men denkt er niet over meubelen te gebruiken, zooals de werkelijke arbeider die in zijn huis heeft. Slechts de eenvoudige hoofdvormen neemt men over, doch zorgt, dat de meubelen door kostbaarheid van grondstof, rijk beslag, snijwerk en schilderwerk tot echte weelde-artikelen worden. De gevraagde en betaalde prijzen geven een vreemden dunk van de komende vereenvoudiging des levens.

Ook in het metaalwerk, het glaswerk, de boekbanden, de tapijten en de behangselpapieren is de eenvoud slechts schijn. Wie over beperkte middelen de beschikking heeft, behoeft er niet aan te denken, van deze voorwerpen iets machtig te zullen worden.

De mode heeft zich nu in Engeland van de nieuwe kunst meester gemaakt, om haar zoolang trouw te blijven, als haar wisselvallige aard zal veroorloven. En dan moet er weer wat „nieuwers" komen, hetwelk zeker geen troostrijk vooruitzicht is.

EEN HANDLEIDING VOOR DEN METSELAAR.

Het zal wel niet dikwijls voorkomen, dat de herstelling van een gebouw aanleiding geeft tot eene geheele litteratuur over een belangrijk onderdeel van ons vak. Dit geval deed zich voor bij den scheeven toren van Delft, die daardoor, behalve in de schoone bouwkunst, ook in de zuivere techniek terecht vermaard is geworden.

Wij hebben dezen zomer met den heer J. A. van der Kloes, leeraar in de kennis der bouwstoffen aan de Polytechnische School te Delft, menige lans gekruist over de vraag, of bij het metselen aan tras dan wel aan cement de voorkeur behoort te worden gegeven. De heer Van der Kloes, die te Dordrecht een eervolle loopbaan als uitvoerend technicus voleindigde, treedt, wat verklaarbaar is, op als paladijn voor het tras, dat al vanouds aan de Merwede in de beste hoedanigheid wordt voortgebracht. De ervaringen, die hij met dit materiaal opdeed, zijn gunstiger geweest, dan door andere technici verkregen werden. Ook de „Handleiding voor den Metselaar", die hij dezer dagen ter Boekhandel en Drukkerij van E. J. Brill te Leiden het licht deed zien, vertoont daarvan overvloedige bewijzen.

De vraag kan worden gedaan, of er behoefte was aan een werkje, als wat thans verscheen. Immers, het ontbreekt in ons land niet aan boeken, waarin het metselvak grondig wordt besproken. De werken van Brade en Van Heusden onder de oudere, en van Plasschaert en Berghuis onder de nieuwere, mogen in vele opzichten uitnemend genoemd worden.

De heer Van der Kloes zegt echter in zijn voorbericht: „Mijn doel is geweest, datgene in het kort samen te vatten, wat den metselaar bij het aanleeren en beoefenen van zijn ambacht tot dusver het meest ontbrak; ik heb daarom vooral nadruk gelegd op de samenstelling en de behandeling der mortels".

Zoo worden dan ook aan het eigenlijke metselvak slechts een zestiental bladzijden gewijd, en neemt een bespreking der daarbij noodige stoffen de overige ruimte grootendeels in. Daardoor is de schrijver niet in noodelooze herhalingen vervallen, en kan zijn pennevrucht geacht worden de bestaande werken op welkome wijze aan te vullen.

De ervaren practicus spreekt uit alles, wat in het midden wordt gebracht. Maar niet ieders ondervinding is dezelfde. En zoo zal de heer Van der Kloes het ons dan ook ten goede houden, als wij niet met alles, wat hij opmerkt, ons kunnen vereenigen.

Zoo hebben wij bv. met de „verdiepte of terugliggende voegen", die door den schrijver „veel eenvoudiger en hechter" genoemd worden, dan het zoogenaamde „knipwerk", geen gunstige resultaten verkregen. En dat 't talrijken collega's ook zoo gegaan is, mag wel daaruit worden afgeleid, dat deze terugliggende voegen, die een jaar of tien geleden nogal eens werden toegepast, nu nergens meer worden aangewend.

Ook hebben wij dikwijls fundeeringen gelegd hooger dan 80 cM. beneden het aardoppervlak, en toch het door den heer Van der Kloes gevreesde nadeel niet ondervonden.

Hoofdstuk II, waarin de soorten van metselsteen worden besproken, hadden wij gaarne iets meer uitvoerig gewenscht. De schrijver had hier zeer nuttige wenken kunnen geven, die echter, helaas, achterwege zijn gebleven. Want in den laatsten tijd wordt hierte-lande steen gefabriceerd op geheel andere wijze dan vroeger, en het zou de moeite waard geweest zijn, te vernemen, welke ervaringen met deze nieuwe producten zijn opgedaan. Wij vinden omtrent dit belangrijke onderwerp slechts dit: „Sommige fabrikanten hebben het zeer ver gebracht in het mengen van verschillende kleisoorten, met het doel om steen van bepaalde kleuren te verkrijgen. Deze steenen worden tegen hoogere prijzen afgeleverd, uitsluitend als vóórwerkers of blindeersteenen. (Duitsch Verblendsteine.) Weer andere zoeken hun kracht in het verglazen."

Maar of die steenen door het verglazen die kracht ook vinden, blijft onbesproken. Ook over de vóórwerkers hun deugden en gebreken wordt verder niets in het midden gebracht. Ja zelfs omtrent de eischen, waaraan de gewone gebakken steen behoort te voldoen, zal men niets vermeld vinden. Toch had dit alles in een „Handleiding voor den Metselaar", vooral wanneer die opgesteld is door een leeraar in de kennis der bouwstoffen, niet mogen ontbreken.

Wat over de metselspeciën gezegd wordt, is, zooals wij reeds opmerkten, meer uitvoerig en een doorloopend pleidooi voor het gebruik van tras. Zelfs in Portlandcementmortel wil de schrijver geen tras missen.

Zooals reeds dezen zomer gebleken is, zijn er tegenwoordig tal van ervaren vaklieden, die, de nadeelen van trasmortels kennende, aan slappe Portlandcementmortels de voorkeur geven. De heer Van der Kloes maakt zich, in een paar regels, daarvan als volgt af: „De beschreven schrale Portland-cement-kalkmortels blijven altijd vrij wat duurder, dan de slappe bastaardtrasmortels, die zij vervangen".

Hier had men althans een becijfering mogen verlangen, die dit „vrij wat" nader bepaalde.

Men weet, dat de schrijver den uitslag op muren toeschrijft aan zeer kalkrijke mortels; men weet ook, dat door anderen dit euvel aan het gebruik van tras

VOORGEVEL VAN HET GEBOUW DER 's GRAVENHAAGSCHE AMBACHTSVEREENIGING AAN HET HOOGEZAND TE 's GRAVENHAGE.

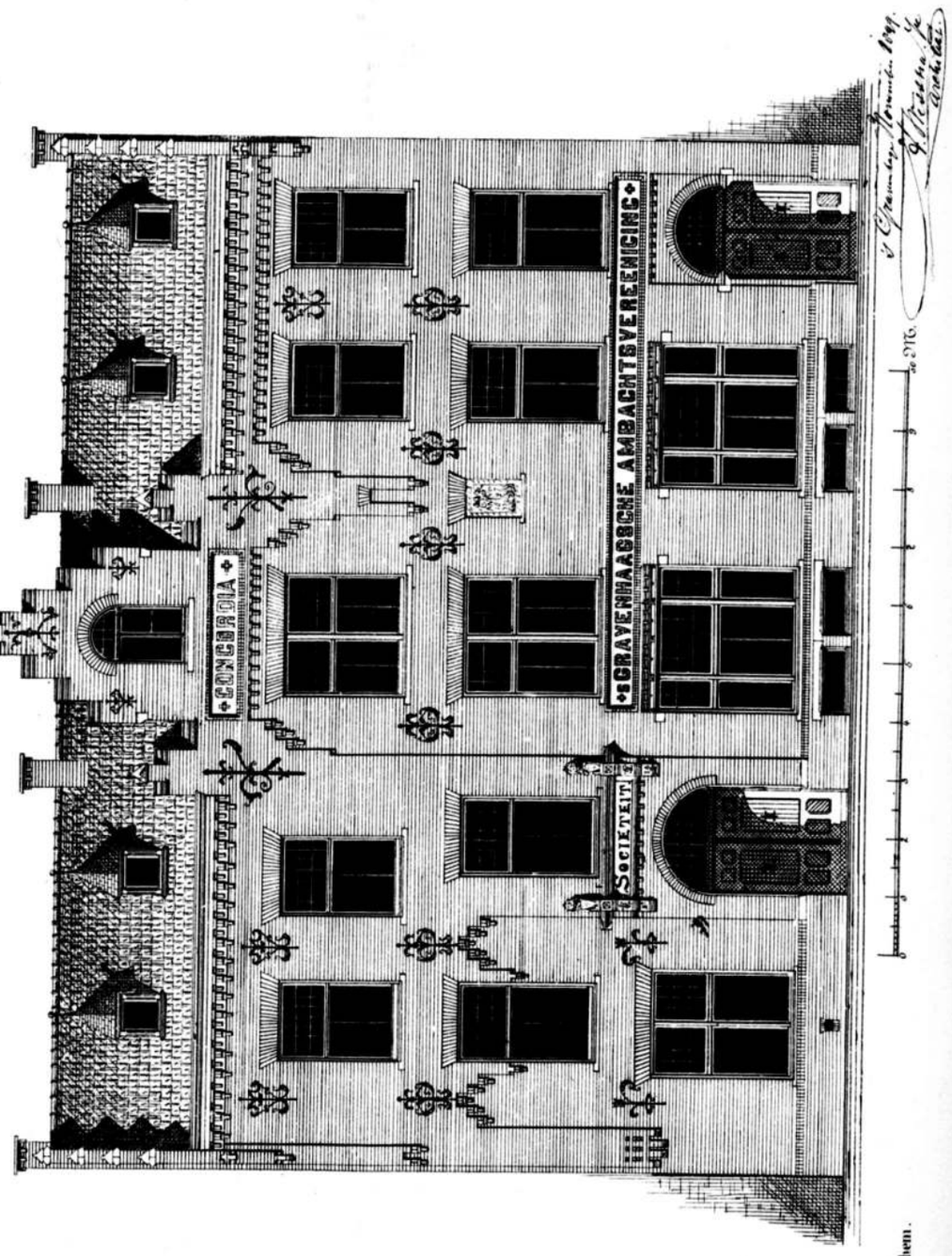

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

ONTWERP VAN HET GEBOUW DER s'GRAVENHAAGSCHE AMBACHTSVEREENIGING.

AAN HET HOOGEZAND TE s'GRAVENHAGE.

BEGANE GROND.

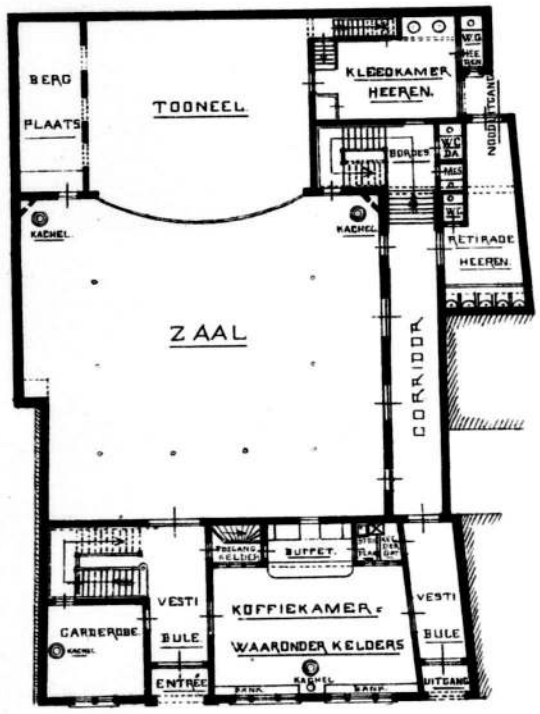

EERSTE VERDIEPING.

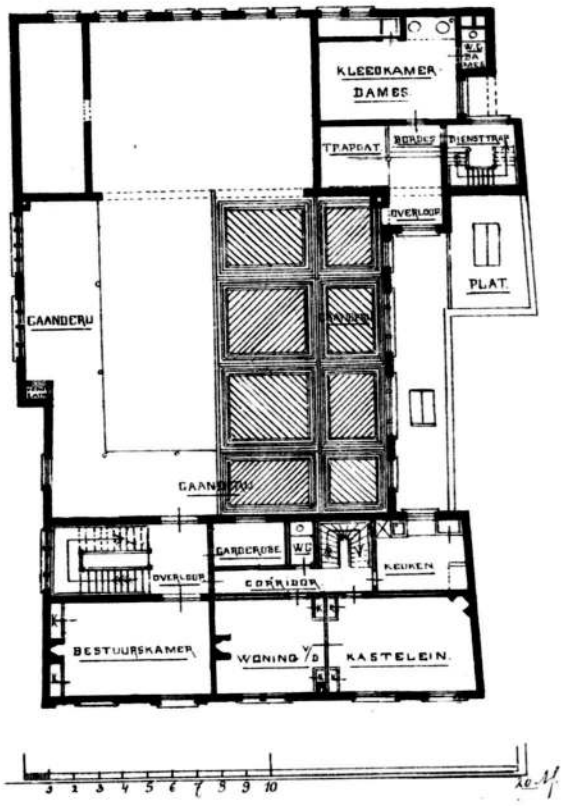

TWEEDE VERDIEPING.

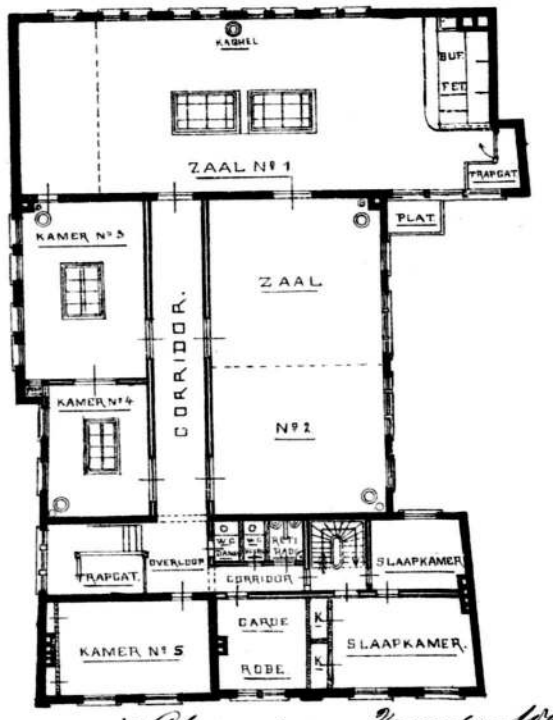

's Gravenhage, November 1899.

J. Wesstra Jr.
Architect.

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

wordt toegeschreven. De strijd wordt, door het boekje, allerminst beslist. De heer Van der Kloes bezigt zijn oude argumenten, of liever zijn vroegere apodictische uitlatingen andermaal, zonder de minste aandacht te schenken aan wat door anderen in het midden werd gebracht.

Nu moge een werkje als dit, dat vermoedelijk bestemd is om den werkman in handen gegeven te worden, minder geschikt zijn voor wetenschappelijke betoogen, daarom behoeft het nog niet eenzijdig te wezen.

Het zou volstrekt niet geschaad hebben, wanneer ook aan de Portland-cement-mortels de noodige aandacht ware gewijd, en wanneer erop ware gewezen, dat vele architecten zich daarvan met uitnemend gevolg bedienen.

De schrijver is niet altijd consequent in zijn ijver, om de trasmortels in het gunstigste licht te plaatsen. Zoo geeft hij 't een en ander ten beste over „het aanbrengen van tegeltaferelen op buitenmuren". Hij herhaalt hier nog eens zijn waarschuwing tegen „overmaat van kalk", en geeft dan recepten voor een trasmortel en een Portland-cement-mortel, die hij voor tegelwerk geschikt acht. Bij den laatsten mortel mag niet meer dan $^1/_8$ kalk zijn, maar bij den trasmortel is $^1/_{11}$ nog onschadelijk. Dus is een trasmortel, die driemaal zooveel kalk houdt, als een Portland-cement-mortel, evengoed. Hoe dit te rijmen met de bovenvermelde waarschuwing?

Het boekje zou aan waarde gewonnen hebben, indien de schrijver zich op een onpartijdig standpunt had geplaatst. Nu moet op zijn pennevrucht het: „Man merkt die Absicht, und ist verstimmt", toegepast worden.

BELANGRIJK.

De Hooge Raad heeft 6 November ll. twee arresten gewezen, die voor bouwmeesters uiterst belangrijk genoemd mogen worden.

Een ingezetene van Enschede had langs de openbare straat een houten hek doen plaatsen op den grond van een hem toebehoorend terrein, maar ongeveer twee meter vóór, en niet in of achter de rooilijn, in de verordening op het bouwen bepaald. Hij werd deswege vervolgd, doch voerde aan dat hij niet gehouden was het hek in de rooilijn te plaatsen, omdat dit voor hem gelijk zou staan met afstand van den grond aan de gemeente zonder eenige schadevergoeding.

Het gerechtshof te Arnhem had hem schuldig verklaard en aangenomen, dat door het verbod het eigendomsrecht werd beperkt, doch niet geheel opgeheven, omdat de eigenaar enkele bevoegdheden ten opzichte van het terrein buiten de rooilijn behield.

De Hooge Raad heeft evenwel anders beslist. Hij overwoog dat, blijkens de bewoordingen der verordening, de grond buiten de rooilijn werd gemaakt tot openbare straat. Hierdoor zou de eigenaar ophouden het vrije en uitsluitend gebruik te hebben, maar dat gebruik aan een ieder worden toegestaan, terwijl het beheerscht zou worden door de voorschriften van het openbaar gezag.

Daarom mist de bepaling der politie-verordening bindende kracht, daar zij verder gaat dan artikel 625 van het Burgerlijk Wetboek, hetwelk bepaalt: „Eigendom is het recht om van eene zaak het vrij genot te hebben en daarover op de meest volstrekte wijze te beschikken, mits er geen gebruik van makende, strijdende tegen de wetten of de openbare verordeningen, daargesteld door zoodanige macht, die daartoe volgens de grondwet de bevoegdheid heeft, en mits men aan de rechten van anderen geen hinder toebrenge; alles behoudens de onteigening ten algemeenen nutte, tegen behoorlijke schadeloosstelling, ingevolge de Grondwet".

De beklaagde werd, wegens de niet strafbaarheid van het feit, ontslagen van alle rechtsvervolging.

Op denzelfden dag heeft de Hooge Raad een gelijke beslissing genomen omtrent de politie-verordening te 's Hertogenbosch, waarin is voorgeschreven, dat bij hoekhuizen „de gevels zoodanig moeten worden gesteld, dat zij door een rechte of gebogen lijn van minstens twee meter de rooilijnen der beide straten, waaraan zij gebouwd zijn, verbinden". Ook hier nam de Hooge Raad aan dat, in verband met de omschrijving, wat openbare straat is, verder was gegaan, dan het bovenaangehaald artikel van het Burgerlijk Wetboek.

Deze beslissingen zijn, wij behoeven het niet te zeggen, van het hoogste gewicht. Maar al te veel toch vindt men in gemeente-verordeningen bepalingen, gelijk aan die, welke nu door den Hoogen Raad als niet bindend verklaard zijn. Duizende eigenaars zijn ongetwijfeld van die bepalingen het slachtoffer geworden, maar door eigen schuld, omdat zij er tegen opzagen, hun eigendomsrecht tegenover de gemeentebesturen te verdedigen.

Er zijn in vrijwel alle politie-verordeningen artikelen, die, wanneer daar in rechten tegen opgekomen werd, ten slotte, als de bovenbedoelde, niet bindend verklaard zouden worden. Maar slechts hoogst zelden wil iemand zich daaraan wagen, en dit is de kracht der keuren-makende gemeenteraden.

Door de beslissingen van den Hoogen Raad, die wij mededeelden, kunnen eigenaardige moeilijkheden ontstaan. Want het streven, om behoorlijke rooilijnen te verkrijgen, kan niet afgekeurd worden; ook de schuine of ronde hoeken van hoekhuizen zijn zeker aanbevelenswaard. En wanneer nu een eigenaar zich niet bereid verklaart om, in der minne, voor een zeker bedrag zijn buiten de rooi- of hoeklijn gelegen grond aan de gemeente af te staan, dan rest er niets anders, dan onteigening, die echter, voor zulke kleine stukjes, wel niet te verkrijgen zal zijn.

De nieuwe titel, die, wanneer de ontworpen „Woningwet" aan de bestaande onteigeningswet van 1851, die in 1886 gewijzigd is, zal worden toegevoegd, zal in gevallen als de bedoelde van geen nut zijn, daar hier het belang der „volkshuisvesting" niet kan gelden.

In ieder geval zullen de artikelen in de gemeenteverordeningen, die met de gevallen beslissingen van den Hoogen Raad in strijd zijn, nu moeten vervallen, en door andere worden vervangen.

Het zal belangwekkend zijn te vernemen, op welke wijze men zal trachten, door een andere redactie het doel te bereiken, zonder de eigenaars in hunne rechten te verkorten.

NIEUWE ZEDEN.

In een blad, welks naam wij niet noemen zullen, lazen wij, naast advertenties, waarbij „een jonge dame" en een „beschaafde weduwe, 24 jaar oud", om „financieelen steun" verzoeken, ook die van een architect, die wenscht te worden belast met „het ontwerpen en uitvoeren van alle voorkomende werken op bouwkundig gebied, het compleet installeeren van woonhuizen, winkels, enz., het leveren van bestek- en detailteekeningen, administreeren van huizen en eigendommen, het koopen en verkoopen, huren en verhuren van huizen en het exploiteeren van bouwterreinen".

De steller van de aankondiging is geen anonymus. Zijn naam moge aan een misplaatste grap doen denken, het adres van „bouwkundig bureau", op een der beste standen van een onzer grootste steden, laat geen twijfel aan de ernstige bedoeling, die bij het adverteeren heeft voorgezeten.

Toen verleden jaar de architecten in sommige steden door de overheid als houders van een architectuurzaak werden aangewezen,, werd daartegen, en terecht, geprotesteerd. Doch waar moet het heen, wanneer bouwmeesters gaan adverteeren op een wijze, als die bovenbedoeld is?

De geneesheeren hebben, toen sommigen hunner tot adverteeren hun toevlucht gingen nemen, een zoodanige handelwijze als onwaardig gebrandmerkt.

Het aanzien van de architecten hier-te-lande zou er zeker onder lijden, indien het gegeven voorbeeld van adverteeren navolging zou vinden. Daarom spreke een onzer bouwkundige lichamen over deze questie, die zeker belangrijk is, zijn meening uit.

Men late zich niet door het algemeen streven naar reclame van de wijs brengen. Het geldt in goede gezelschappen nog steeds als hoogst onwellevend, om van eigen persoon of eigen werk te spreken. Vroeger dachten onze architecten daar ook zoo over, en het was al veel, als zij zich na de voltooiing van een belangrijk werk er toe lieten vinden, daaromtrent in het openbaar eenige mededeelingen te doen.

Maar ook dit schijnt te veranderen. De Amsterdamsche beursbouwmeester, die reeds verleden jaar over zijn toen nog ongeboren geesteskind sprak, heeft gemeend het thans andermaal ter sprake te moeten brengen, ofschoon het nog geenszins voldragen is. Was de nieuwsgierigeid van zijn gehoor zoo groot, om te vernemen, hoe alles wel worden zal? Die nieuwsgierigheid zal echter pas geheel bevredigd worden, als het gebouw gereed is, en ieder over het effect kan oordeelen.

Misschien zal men zeggen, dat bij nieuwe kunst ook nieuwe zeden behooren. Wij zijn echter van meening, dat de vroegere zeden beter waren.

NIEUW KERAMIEK EN GLAS-KERAMO.

„La Céramique Nouvelle" noemen de Franschen een nieuwen tak van industrie, die voornamelijk bestemd is voor het decoratief bekleeden van woningen, gevels en monumentale bouwwerken en waarmee op de aanstaande wereldtentoonstelling op groote schaal een proef zal worden genomen. Het nieuwe keramiek zal het eerste tentoonstellings-object zijn, dat den bezoekers tegenschittert, want de triumfale ingangspoort op de Place de la Concorde, waardoor het hoofdverkeer plaats zal hebben, verkrijgt een zeldzaam prachtig decoratief, dat hoofdzakelijk uit dit nieuwe voortbrengsel der moderne kunstnijverheid zal zijn samengesteld.

Het tweede groote voorwerp, dat met het nieuwe versieringsmateriaal pronken zal, is een 80 M. hooge fabrieksschoorsteen, waarvan het voetstuk en de schacht tot een hoogte van 32 M. met ornementen en beeldwerken in het nieuwe keramiek bekleed zal worden, aan de spits eindigende in vier boven elkaar gelegde kransen tot afsluiting en bekroning van het bouwwerk.

Omtrent de vervaardiging van dit nieuwe versieringsmateriaal ontleenen wij aan „Génie civile" het volgende: Een paat, waarvan het hoofdbestanddeel kiezelaarde is, omvat een metalen vlechtwerk, zóó, dat de contouren daarvan overal gelijkmatig met de materie bestreken zijn. Zoo vormt het vlechtwerk van metaaldraad in zekeren zin het skelet van het te vervaardigen voorwerp en verzekert daaraan een tot dusver door vormsels van klei en zelfs steen niet bereikte stevigheid. De samenstelling van de paat, varieerende in verband met de te vervaardigen voorwerpen, is tamelijk gecompliceerd. Gewoonlijk worden met de kiezelaarde zand, porseleinaarde en vloeispaath, en ook toevoegsels van smeltalkaliën, al naar de bestemming, gemengd.

Technisch ligt de „Witz" van het opbouwen van dit keramisch product hierin, dat zich de opperlaag van het metalen skelet, onder de inwerking van de hooge temperatuur bij het bakken, met de kiezelaarde tot een gesmolten silicaat verbindt, dat het gansche ijzeren geraamte overtrekt en tegen elke verdere chemische inwerking ook op den duur beschermt.

Na de eerste bakking wordt het voorwerp gedecoreerd met de bij het porseleinschilderen gebruikelijke metaaloxyden, vervolgens met email of glazuur overtogen en ten tweeden male in den oven gebakken.

Voor reliefversieringen wordt het metalen weefsel met de hand over vormen gebogen, de paat er door indompelen of met penseel opgelegd, dan met droge paatpoeder bestoven, welke alle vocht opzuigt en eindelijk met de hand gemodelleerd, waarna de voorwerpen gebakken en beschilderd worden. Bij groote afmetingen der voorwerpen worden de vormen door ijzeren geraamten gesteund.

Deze nieuwe keramiek schijnt een groote toekomst te hebben, zoowel voor de uitgebreide toepassing, waarvoor zij vatbaar is, als om de aanmerkelijke bezuiniging, die er door verkregen wordt. Het nieuwe product leent zich toch zoowel voor inwendige woningversiering als voor geveldecoratie. Tegenover de tegenwoordige stuc-versiering verzekert zij een besparing van 50 pCt. Ook de duurzaamheid van het nieuwe materiaal wordt zeer geroemd.

Te Parijs zal men in de monumentale entrée van de tentoonstelling en in den prachtschoorsteen volop gelegenheid hebben om dit nieuwe snufje op decoratief gebied te bestudeeren. Voor den schoorsteen, die bestemd is voor de stoomketelbatterijen ter opwekking van motorische kracht in de tentoonstelling, was een prijsvraag uitgeschreven, voor een ontwerp, dat, rekening houdend met het practische doel, tevens als bouwwerk een goed figuur kon maken naast de prachtige gebouwen op het Champ de Mars. Achttien ontwerpen werden ingediend, en de eerste prijs toegekend aan het ook uit een bouwkundig oogpunt verdienstelijke plan met de nieuwe decoratie. De kosten van den schoorsteen bedragen 203.000 francs, waarvan 25.000 frans voor de keramische versiering. Tegelijk is een prijsvraag uitgeschreven voor een bijzondere electrische verlichting van deze porseleinen bouwgewrochten.

De Parijsche tentoonstelling zal gelegenheid geven nog met een ander nieuw product van de keramische nijverheid kennis te maken, namelijk met het k e r a m o, een reeds vóór lang door Réaumur vervaardigde massa, die men verkrijgt wanneer men glas tot een temperatuur verhit, waarin die stof week, maar niet vloeibaar, ondoorschijnend en kristallijn wordt. De Fransche ingenieur Carchey heeft het oude idee weder opgevat en er patent voor genomen. Als grondstoffen worden gebruikt de afval van de glasfabrikage en scherven van allerlei aard. Gepulveriseerd en bij tamelijk hooge temperatuur geperst, verkrijgt men steenen, die alle mogelijke steensoorten van marmer en porfier tot aan granaat toe bedrieglijk nabootsen. Zoowel de nieuwe Alexander III-brug als de groote cere-ontvangstzaal der expositie zullen met glas-keramo bekleed zijn.

(T. d. N. M. t. b. v. N.)

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 29 *November* 1899.

In deze vergadering werden eenige bouwmaterialen besichtigd en wel in de eerste plaats monsters kalkzandsteen van de Twentsche kalkzandsteenfabriek te Almelo, waarbij de heer G. Halbertsma, architect te Almelo, de fabrikage van deze steen behandelde en vele gevraagde inlichtingen verstrekte Uit het verhandelde bleek, dat deze steen in drukvastheid bijna gelijk staat met klinkers, in gering wateropzuigend vermogen in vergelijking met baksteen, alleen door Friesche klinkermop wordt overtroffen en uitstekend tegen vorst is bestand, terwijl ze met het oog op den prijs met baksteen kan concurreeren.

Van een ander artikel, het „Papyristite" (volgens het prospectus goed voor daken, vloeren, wanden, metselspecie, isoleermateriaal enz.) waren verschillende monsters tentoongesteld, waarbij de heer Herm. B. Weinhold, directeur der Papyristite-fabriek, voor zoover de ondervinding hem daartoe in staat stelde, de noodige ophelderingen gaf en vele vragen beantwoordde.

Hierna werd besloten tot het aanschaffen van de „Deutsche" en „Schweizerische Bauzeitung" en het „Zeitschrift des Oesterreichischen Ingenieur-und Architecten Vereins".

Bij de rondvraag bracht de heer Rientjes, naar aanleiding van de jongste spoorwegongelukken, de veiligheids-inrichtingen der spoorwegen ter sprake.

Met een bijzonder woord van dank aan de sprekers sloot de Voorzitter de vergadering, die door een zestigtal personen werd bijgewoond.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

Vergadering van Donderdag 30 *November* 1899.

In deze vergadering trad als spreker op Prof. Dr. A. E. J Holwerda, te Leiden, met het onderwerp: „De geschiedenis van het metselen en steenhouwen". Achtereenvolgens gaf spr. een overzicht van de wijze van werken aan bouwwerken uit de grijze oudheid, eenige duizenden jaren vóór Christus, hoe men werkte in den tijd der Assyriërs en Babyloniërs, der Egyptenaren en Grieken, en vestigde daarbij de aandacht op de omstandigheid dat laatstgenoemden berekeningen en begrootingen maakten, die doen zien dat de ambachtslieden toentertijde zeer veel geld verdienden. Nog heden komen deze berekeningen den architect, die met de restauratie van een dergelijk bouwwerk belast is, uitstekend te pas. Behalve de indeeling en het ontstaan van de graven der Egyptische Koningen, de Pyramiden, behandelde spreker ook de ontwikkeling van den zuilen- en gewelfbouw.

Voor de uit te schrijven prijsvraag, een bloemenbak, had de jury, bestaande uit de heeren Van Achterberg, Brouwer en Komen, een ontwerp-programma met schets opgemaakt. Deze schets kon de Vergadering echter niet in allen deele behagen, waarom zij eenigszins gewijzigd zal worden.

Na afdoening van eenige zaken van ondergeschikt belang, werd de vergadering gesloten,

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING HAARLEM.

Vergadering van 30 *November* 1899.

In deze bijeenkomst hield de heer J. London eene voordracht over de vuursteen der firma Cowen. Spr. beschreef in algemeene trekken de steenkolenmijnen, welke moeilijkheden men bij den bouw der mijngangen te overwinnen had en hoe zich de verschillende lagen in den aardbodem uitstrekken. De mijnen der firma Cowen hebben de eigenaardigheid, dat de bodem uit opvolgende lagen van zandsteen, vuursteen en steenkool bestaat. De zandsteen heeft zeer weinig waarde, de daaronder liggende vuursteenlaag echter wordt uitgebouwen. Deze vuursteen vertoont zich als een harde steenmassa, die door uithouwen, springen of boren moet verwijderd worden. Komt deze steenmassa echter in de buitenlucht, dan verandert ze in korten tijd tot pulver, evenals opgegraven boomstammen, die eeuwen onder den grond hard en gaaf bleven, terwijl ze in weinige uren vermolmen, wanneer ze aan de lucht zijn blootgesteld. Dit pulver wordt nu aangemengd en uit de hand in koperen vormen gevormd, daarna gedroogd en bij kleine partijen in ovens gebrand. Een en ander werd toegelicht met vluchtige schetsen.

Na dankzegging aan den spreker werd de vergadering gesloten.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1100*ste vergadering van* 6 *Dec.* 1899.

Na opening der vergadering en lezing der notulen werd voorlezing gedaan van een schrijven van den heer W. van Boven, waarin deze, door vertrek naar elders, voor zijn functie als bestuurslid bedankt.

Hierna kreeg de heer Berlage het woord om zijn voordracht te houden over „de stand der werkzaamheden aan de Beurs". Spreker begon met te zeggen, dat hier en daar foutief vermeld was dat hij zou spreken over de versiering der Beurs; zijn lezing zou slechts zijn een toelichting van de werkteekeningen. De verschillende materialen en hun toepassing werden opgesomd en de overkapping, ventilatie, verwarming en verlichting besproken. Hieruit bleek o a. dat de zalen met teakhout bevloerd zullen worden. Als dakbedekking zal een geel verglaasde pan worden gebruikt. Een nieuw systeem van ventilatie en verwarming komt hier in toepassing, hetwelk is opgedragen aan een firma te Dusseldorf, als gevolg van een prijsvraag. De Beurs zal geen eigen electrische installatie krijgen, doch voorloopig worden aangesloten bij Electra, en later aan het toekomstige electrische station der gemeente.

De toelichting werd door de vele aanwezigen met aandacht gevolgd en een warm applaus viel den spreker ten deel.

Hierna werd een vertificatie-commissie benoemd, bestaande uit de heeren Nijhoff, Jansen en De Jongh. De programma's der 3e, 4e en 5e prijsvraag werden voorgelezen en vastgesteld en tot aanvulling van het bestuur een jury van 6 leden hiervoor benoemd. Ter vervanging van den heer Van Boven werd als bestuurslid gekozen den heer C. W. Nijhoff, die onder hartelijk applaus de benoeming aanvaardde. Nog werd een discussie gevoerd over een nieuw lokaal voor het Genootschap, en de medewerking der leden gevraagd tot 't vinden van een geschikte gelegenheid.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Dinsdagmorgen is onverwacht, na een korte stondige ongesteldheid, alhier overleden de oud-hoofdingenieur der telegraphie J. M. Collette. Op den 1sten dezer maand kreeg hij op zijn verzoek eervol ontslag, terwijl zijn zoon, ingenieur der telegraphie, in zijn plaats benoemd werd. De heer Collette werd geboren 22 Juli 1828, trad in 1853 als telegraphist in dienst bij den Rijks-telegraaf, werd in 1883 inspecteur en 1 October 1891 hoofdingenieur, chef van den technischen dienst der telegraphie. De overledene was 71 jaar oud.

Het plechtige afscheid van zijn ondergeschikte ambtenaars zou op 1 dezer plaats gehad hebben, maar werd door een kleine ongesteldheid verhinderd en eenigen tijd uitgesteld. Niemand vermoedde echter dat het einde zoo spoedig daar zou zijn.

PERSONALIA.

— Te 's-Gravenhage is de heer J. M. Collette, oud-hoofdingenieur der telegraphie, den 5 December overleden.

— Door den directeur der burgerlijke openbare werken in Nederlandsch Indië is bepaald dat de opzichter 3e kl. bij den waterstaat Ch. Breedt definitief geplaatst wordt te Bekoemen.

— Bij de staatsspoorwegen op Java is verplaatst van de wester- naar de oostelijke lijnen de tijdelijke onder-opzichter der werkplaatsen L. H. Dulle.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is K. Westhoeve benoemd tot buitengewoon opzichter bij de werken voor het aanbrengen eener voorziening aan het onderzeesche beloop vóór en langs het zeeëind van het Noorderhoofd van den Rotterdamschen waterweg aan den Hoek van Holland.

— In de plaats van wijlen den heer J. E. Kriens, is tot gemeente-opzichter te Rijswijk benoemd de heer C. Klapwijk.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen, kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Een bouwk. opzichter-teek., tevens bekend met waterbouwkunde, zoekt betrekking Adres no. 70 Bureau dezes. (2)

— Jongmensch, bekend met bouwkundig teekenen en practisch timmeren, zoekt plaatsing. Adres no. 373, boekh. Joh. G. Stemler Cz., Amsterdam. (*Zie advert. in het vorig no.*) (2)

— Een opzichter-teekenaar zoekt plaatsing. Verlangd salaris ƒ60 's maands. Adres nº. 69, Bureau dezes. (2)

— Bouwkundig opzichte-teekenaar zoekt plaatsing. Laatstelijk als zoodanig werkzaam bij den bouw eener villa te Bloemendaal. Adres no. 71, Bureau dezes. (1)

INFORMATIE-BUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, HEERENGRACHT 304, AMSTERDAM.

1 Bouwk. opz., leeft. 31 j., geh., verl. sal. ƒ80.
2 Bouwk. opz.-teek., leeft. resp. 28 en 33 j., ongeh., verl. sal. resp. ƒ90 à ƒ100 en ƒ100.
1 „ „ „ „ 26 j., ongeh., verl. sal. ƒ50.
3 „ „ „ „ resp. 21, 21 en 22 j., ongeh., verl. sal. resp. ƒ60, ƒ60 en ƒ40.
1 Waterbouwk. opz., leeft. 24 j., ongeh, verl. sal. ƒ70.
1 Werktuigk. teek., leeft. 21 j., ongeh., verl. sal. ƒ60 à ƒ70.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Directeur der op te richten ambachtsschool te Winschoten. Jaarwedde *f* 1500 Adres vóór 15 December bij den secretaris der vereeniging tot verheffing van het ambachtsonderwijs aldaar.

— Constructeur op een technisch bureau. Bekendheid met werktuigkunde strekt tot aanbev. Adres, met opgaaf van salaris, leeftijd enz., onder no. 592, boekh. H. & G. van Heteren, Amsterdam.

— Gemeente-bouwmeester te Zieriksee. Jaarwedde *f* 1400. Adressen vóór 15 Dec. '99 aan den Burgemeester. (*Zie advert. in dit no.*)

— Een onderwijzer voor het lijn- en constructieteekenen aan a. s. timmerlieden, bekend met de beginselen der beschrijv. meetkunde en arch. vormleer, tevens goed timmerman. Salaris *f* 1000. — Een onderwijzer voor hand- en vakteekenen aan a. s. huisschilders, goed huisschilder, bij voorkeur met acte M. Sal. *f* 1200. — Een onderwijzer voor het practisch onderwijs aan a. s. bankwerkers en smeden, ervaren bank- en plaatwerker, bij voorkeur iemand, die als monteur heeft dienst gedaan. Salaris *f* 1000, allen aan de Ambachtsschool te Utrecht. Voorloopig tijdel. aanstelling. Adres vóór 1 Jan a. s. aan den Directeur.

— Machineteekenaar, bekwaam om zelfstandig scheepsmachines te ontwerpen. Adres met opgaaf van verlangd salaris, lett. S. W. W., Alg. Advert.-bur. Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

Gemeentebouwmeester,
ZIERIKZEE.

Worden opgeroepen SOLLICITANTEN naar de met *1 Januari 1900* vacant komende betrekking van **Gemeentebouwmeester** te ***Zierikzee*** op een Jaarwedde van ***f* 1400.**

De benoeming zal voorloopig tijdelijk geschieden. Sollicitatiën (adres op zegel) in te zenden aan den Burgemeester, vóór 15 December 1899.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37.**
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van
HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda

SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *BAARN*, zullen op ***Dinsdag den 19 December 1899***, des namiddags 2 uur, ten Gemeentehuize

AANBESTEDEN:

1o. **Het leveren van 197.000 Straatklinkers (Waalvorm) franco op den wal.**

2o. **Het leveren van ± 490 M³ Grint, franco op den wal.**

Bestekken zijn verkrijgbaar à ***f* 0,30** per stuk, op franco aanvraag aan den Gemeentesecretaris. Inlichtingen zijn te bekomen bij den Gemeente-opzichter.

BAARN, den 2 December 1899.

Burgemeester en Wethouders van Baarn,
D'AULNIS, *Burgemeester.*
G. VAN MERKESTIJN, *Secretaris.*

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer.
Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM,** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Wascha'els, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

LANDSGEBOUWEN.

AANBESTEDING.

Op ***Zaterdag 30 December 1899***, des voormiddags ten 11 ure, zal, onder goedkeuring van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, aan het gebouw van het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid, worden aanbesteed:

Het onderhoud en herstel van de Landsgebouwen te 's-Gravenhage, gedurende 1900.
(Raming *f* 44.500.)

Het bestek No. 56 ligt na 17 December 1899 ter lezing aan het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid; aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Fluweelen Burgwal No. 16 te 's-Gravenhage; aan dat van het Provinciaal Bestuur van Zuidholland, en is voorts op franco aanvrage, tegen betaling der aan den voet van het bestek vermelde kosten, te bekomen bij de firma GEBROEDERS VAN CLEEF, Spui No. 28*a* te 's Gravenhage, en, door hare tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij voornoemden Rijksbouwmeester, en bij den Opzichter bij de Landsgebouwen H. E. v. D. WATER, Binnenhof.

Aanwijzing zal worden gedaan op Zaterdag 23 December 1899, des voormiddags ten 9 ure.

's-Gravenhage, 1 December 1899.

J. VAN DER MOST,
Steenhouwer en Metselaar,
SCHIEDAM.

Molensteenen, Slijpsteenen.
Ruw en bewerkt
MARMER.
SCHOORSTEENMANTELS

W. J. WEISSENO,
Nieuwendijk 111, Amsterdam.
Fabricant GEIJKTE DUIMSTOKKEN,
Twee- en Vijf Meterlatten,
STALEN MEETKETTINGEN,
Bakens, Jalons,
KOPEREN EN STALEN
Peillijnen, Peillooden, Peilstokken,
PEILSCHALEN enz.
Magazijn van Passerdoozen,
TEEKENBEHOEFTEN
en Optische Instrumenten.
EQUERRES, PRISMA'S enz.

A. E. BRAAT.
Hoofd-Vertegenwoordiger der
JOSSON-CEMENT
voor NEDERLAND en INDIË.
Uitsluitend: Iste soort AND. TRAS
(volgens de nieuwe **A. V.** met 7½ % gloeiverlies).
Handel in Bouwmaterialen.
De **TEGELZAAK** is gevestigd
Spuistraat 109,
AMSTERDAM.

Ministerie van Justitie.
Openbare AANBESTEDING.

Op **Vrijdag 22 December 1899**, des namiddags ten 2 ure, zal in een der localen van het Departement van Justitie, te *'s Gravenhage*, in het openbaar bij enkele inschrijving worden **aanbesteed:**

Het driejarig onderhoud,

aanvangende 1 Januari 1900 en eindigende 31 December 1902, van de Strafgevangenis en het Huis van bewaring te 's Gravenhage (bestek No. 113); de Rijkswerkinrichting, het Huis van bewaring en het Kanton-gerechtsgebouw te Leiden en het Huis van bewaring te Dordrecht (bestek No. 114), de Strafgevangenis, het Huis van bewaring en het Paleis van Justitie te Arnhem en de Strafgevangenis, het Rechtsgebouw, het Hoog Militair gerechtshof en het Huis van bewaring te Utrecht (bestek No. 115); het Rechtsgebouw, de Strafgevangenis en het Huis van bewaring te Zutphen, het Rechtsgebouw en het Huis van bewaring te Tiel, de Strafgevangenis te Gorinchem, het Opvoedingsgesticht te Montfoort en het Kantongerechtsgebouw te Amersfoort (bestek No. 116).

Bestekken liggen ter lezing in bovengenoemde gebouwen en zijn tegen betaling van *f* 0.85 op franco aanvrage verkrijgbaar bij de GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui No. 28*a* te 's Gravenhage.

Aanwijzing zal geschieden voor de gebouwen te 's Gravenhage den 14 December 1899 des voormiddags ten 11 ure voor het Huis van Bewaring en des namiddags ten 2 ure voor de Strafgevangenis.

Voor de gebouwen te Arnhem, den 15n December 1899, voor het Paleis van Justitie des voormiddags ten 9 ure, daarna voor het Huis van Bewaring en des namiddags ten 1½ ure voor de Strafgevangenis.

Voor de gebouwen te Leiden, Montfoort en Dordrecht den 15n December 1899, des namiddags ten 1½ ure, te Leiden te beginnen bij de Rijkswerkinrichting.

Voor de gebouwen te Zutphen, beginnende bij de Strafgevangenis en voor de gebouwen te Tiel, beginnende bij het Huis van Bewaring den 16n December 1899, des namiddags ten 1 ure.

Voor de gebouwen te Utrecht den 15n December 1899, des voormiddags ten 10 ure, voor het Hoog Militair Gerechtshof, daarna voor het Rechtsgebouw, des namiddags ten 1½ ure voor de Strafgevangenis en daarna voor het Huis van bewaring.

Voor de gebouwen te Gorinchem en Amersfoort den 16n December 1899, des voormiddags ten 11 ure.

Inlichtingen zijn in het algemeen en voor de werken te Utrecht en Montfoort uitsluitend alleen te bekomen op het Bureau van den Ingenieur-Architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te 's Gravenhage en verder:

voor de werken aan de Strafgevangenis te 's Gravenhage bij den Opzichter L. ARNOLD, aldaar;

voor die aan het Huis van Bewaring te 's Gravenhage bij den Opzichter J. H. PFEIFFER, aldaar;

voor die te Leiden bij den Opzichter J. ROEM aldaar;

voor die te Dordrecht en Gorinchem bij den Hoofd-Opzichter G. J. VAN DER GOES, te Rotterdam;

voor die te Arnhem bij den Opzichter A. R. FREEM, aldaar;

voor die te Amersfoort, bij den Opzichter H. KROES, aldaar;

voor die te Zutphen, bij den Opzichter F. H. VAN ETTEGER, aldaar;

voor die te Tiel bij den Opzichter G. A. SCHOLTEN, aldaar.

's-Gravenhage, 2 December 1899.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
P. J. VAN BEIJMA.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *ARNHEM* zullen ***Donderdag den 14n December 1899***, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden:**

BESTEK No. 2.

De levering franco Arnhem van 2300 M. TROTTOIRBANDEN van hardsteen.

BESTEK No 14.

Het leveren van MATERIALEN: Steen, Kalk; Houtwaren: IJzerwaren, Koper, Zink, Lood, Gereedschappen: Gas- en Waterleidingsartikelen: Verfwaren en Glasruiten: borstelwaren, Doeken, Touw: Behangers- Stoffeerdersartikelen: Manufacturen en Kleedingstukken: Drogistartikelen: diverse Materialen en Gereedschappen, Vogelvoeder, enz.

Inlichtingen: alle werkdagen, tot en met den 13n December a. s., des voormiddags van 10—12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de Kadestraat; bestek met gezegelde inschrijvingsbiljetten tot dien dag verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize; No. 2 (met één teekening) ad ***f* 0.75**, No. 14 (met bijbehoorenden gezegelden inschrijvingsstaat) ad ***f* 1.—** per stuk.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.
AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag den 19den December 1899***, des namiddags ten 2 ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 796.

Het verbreeden van den toegangsweg naar de goederenloods, het maken van eene los- en laadplaats, het wijzigen en uitbreiden van sporen wissels en het uitvoeren van diverse werken op het Station PEPERGA.

Begrooting *f* 4300.

De besteding geschiedt volgens § 38 van het bestek.

Het bestek ligt van den 29sten November 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur K. DEN TEX, te *Zwolle*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ***f* 0.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 12den December 1899 ten 10 ure 30 voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

Utrecht, den 25sten November 1899.

Openbare AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der gemeente *Utrecht* zijn voornemens op ***Zaterdag 16 December 1899***, des namiddags ten **1½ uur**, in het openbaar ten *STADHUIZE*

aan te besteden:

Het leveren en aanvoeren van 517,000 stuks Luiksche- of Ourthe Grèskeien (retaillé).

De voorwaarden voor de levering liggen ter lezing op het Bureau der Gemeentewerken Achter Klarenburg en zijn aldaar, zoomede ten Stadhuize (Afdeeling Financiën) en bij de Boekhandelaren **VAN TERVEEN & ZOON**, verkrijgbaar gesteld tegen betaling van ***f* 0,25** per exemplaar afgehaald en van ***f* 0,27½** franco toegezonden op aanvraag.

UTRECHT, 4 December 1899.

De Secretaris der Gemeente Utrecht,
J. BOOL.

GEORGS- MARIËN BERGWERKS- & HÜTTENVEREIN, OSNABRÜCK.

Levert tot concurreerende prijzen in uitstekende qualiteit:

SPOORWEGMATERIEEL: Rails uit Bessemer staal en dwarsliggers. **Wissels** compleet **met toebehoren** en **Wielen**. Stalen banden en assen uit Siemens Martinstaal.

Tramwegmaterieel, Systeem Haarmann.

Beveelt zich bijzonder aan tot levering van gesmeede stukken voor SCHEEPSMACHINES en van gegoten-stalen voorwerpen, alle soorten Façonguss. Alles uit Siemens Martinstaal, op verlangen volgens de voorwaarden van Bureau Veritas of Duitsche Lloyd.

Vertegenwoordiger: F. W. VAN GENDT JGz., 2e Schuytstraat 102, 's-Gravenhage,

die gaarne tot het geven van nadere inlichtingen bereid is.

KON. NED. GROFSMEDERIJ,

LEIDEN.

Machine-, Stoomketel- en Constructiefabriek. Scheepsbouwwerf met Dwarshelling, lang 50 M. Stoombooten-, Bagger- en Spoorwegmateriaal. IJzer- en Kopergieterij. Zware en Lichte Smeedwerken. Ankers, IJzeren en Stalen Kettingen met certificaat van Lloyd's en Bureau Veritas.

CARBOLINEUM KRIMPEN.

Verzekert U van het **GROOTSTE BEDERFWEREND** vermogen.

G. M. BOKS & Co.,
Amsterdam.

ROLLUIKEN van *hout* en van *staal*, in verschillende *constructiën*. Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij
W. H. M. SCHOLTE,
Fabrikant, Prinsengracht 516, AMSTERDAM.

VAN RIJN & Co.,
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b.d. Nieuwe Binnenweg.

SPIEGEL- en VENSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***

Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

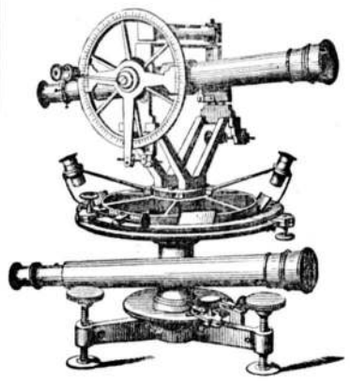

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN
WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN

STOOMFABRIEKEN van
alle soorten **DAKPANNEN** en **VLOERBAKKEN, MACHINAAL geperste MOZAYK- en effen CEMENTTEGELS, CEMENT- en KUNSTZANDSTEEN, REGEN-, WEL- en BEERPUTTEN** van **CEMENTBETON** en CEMENT IJZER (systeem MONIER), **Riolen, Rietplanken enz. enz.**
HANDEL IN BOUWMATERIALEN.
A. OOSTHOEK & ZOON, Alfen a/d Rijn.
Sterk concurreerende prijzen direct op aanvraag. (2)
(Grootte voorraad. Monsters op aanvrage.

B. HOLSBOER.

Arnhem.

Leverancier van Z. M. den Koning.

Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.

BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz.
Bakens, Rotatie- en Inductie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 50. ZATERDAG, 16 December 1899.

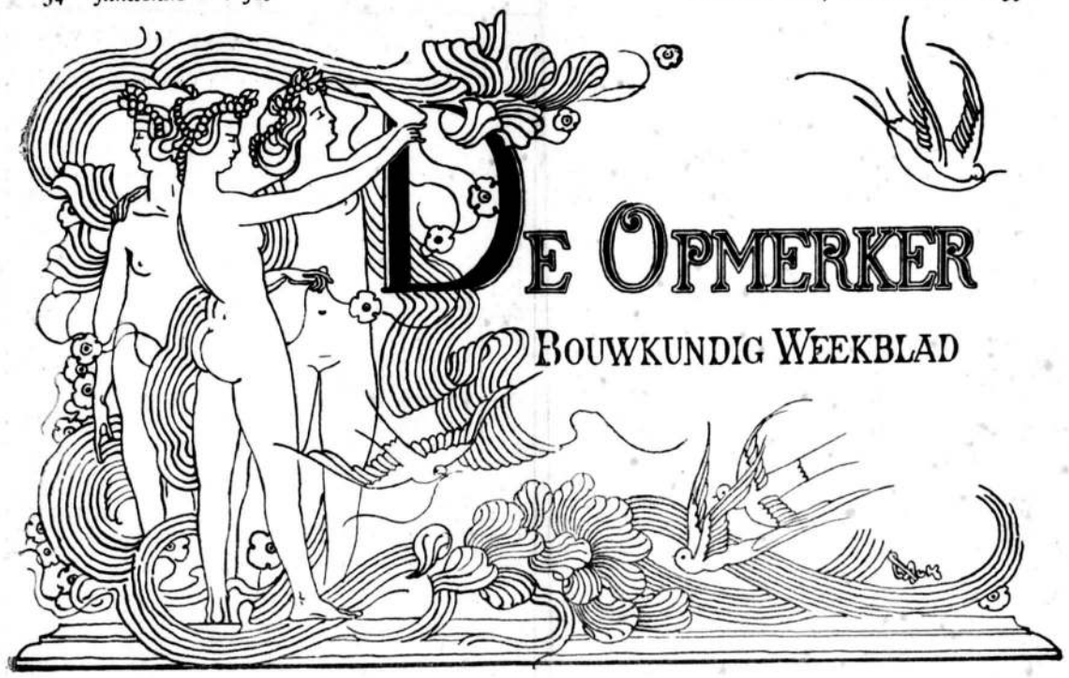

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnement-prijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsirgen, slechts tweemaal gerekend.

HANS VREDEMAN DE VRIES EN ZIJN TIJD.*

De vermaarde kunstenaar, over wiens leven en werken ik mij voorstel u het een en ander mede te deelen, werd te Leeuwarden geboren in het jaar 1527. Zijn vader was een Duitsch lansknecht, die Friedemann heette, en die zijn zoon den echt Germaanschen naam van Hans gaf.

Leeuwarden was toen een stad van eenige beteekenis, die reeds in 1190 de stedelijke rechten had verkregen, doch pas in 1398, nadat zij zes jaren vroeger door de Schieringers in de asch werd gelegd, van muren voorzien was.

Doch in 1527 bestonden die muren niet meer, want nadat Leeuwarden in 1435 met Oldehove en Hoek vereenigd was, had men in 1481 een nieuwe en ruimere omwalling gemaakt. In 1483 en 1511 was de stad wel door brand geteisterd, maar zij kwam die rampen spoedig te boven.

In 1529, dus toen de kleine Hans twee jaar oud was, begon Jacob van Aken den toren van Oldehove in laat-Gothischen trant. Dat die toren niet voleindigd werd had verschillende oorzaken, die wij hier niet zullen bespreken. Kenschetsend voor den geest des tijds is het evenwel, dat men in 1529 nog zulk een bouwwerk geheel laat-Gothisch ontwierp en aanving.

Men bleef te Leeuwarden, langer dan elders, aan de bouwwijze der middeleeuwen getrouw. Want niet alleen was de Nieuwe toren, die velen uwer nog gekend hebben, van 1538—1541 gebouwd, daarvoor het bewijs, maar ook het Kanselarijgebouw, in 1566 begonnen, is een voorbeeld van tamelijk zuivere Gothiek in een tijd, toen overal elders de Renaissance reeds aan het woord was.

Leeuwarden bezat in het begin der 16e eeuw talrijke en aanzienlijke gebouwen, die, daar zij van steen waren opgetrokken, stinsen genoemd werden. Hier woonden de edelieden, terwijl de burgerij zich meest in houten huizen ophield.

Dat de stad toen bloeide, en dat men er voor de kunst wat overhad, blijkt wel daaruit, dat een glasschilder uit Amsterdam, Reyer Gerritsz, zich daar neerzette. De glasschilderkunst werd toen door mannen van groot talent beoefend. Wel zijn de meeste hunner werken door beeldstormerij en latere verwaarloozing verdwenen, doch er bleven toch enkele over, terwijl ook beschrijvingen van sommigen door tijdgenooten zijn gegeven.

Van Reyer Gerritsz en zijn voortbrengselen weten wij niets. Maar omtrent verscheidene zijner tijdgenooten zijn wij beter ingelicht.

Een 16e-eeuwsch glasschilder placht zich in hoofdzaak slechts bezig te houden met het overbrengen in glas van de cartons, die door anderen voor hem gemaakt werden. Door een gelukkig toeval bezitten wij nog een dezer cartons. Het is het ontwerp voor het groote glasraam, dat Georgius van Egmond, bisschop van Utrecht, in 1541 aan de St. Bavokerk te Haarlem schonk. Thans berust het carton in een der bijgebouwen van het Rijks-museum te Amsterdam.

Het wordt daar vermeld, als te zijn geteekend door den Haarlemschen glasschilder Gerrit Boels, doch dit is een vergissing. Want Boels was een Leuvenaar, die volgens de archieven wel het maken van het glas aannam, maar die het carton door Bernard van Orley, hofschilder van Keizer Karel V, liet ontwerpen.

In dit carton speelt de architectuur een groote rol. De omlijsting van het voornaamste tafereel is in rijke Renaissance vormen gehouden. Bovenaan staan de figuren van geloof, hoop en liefde in nissen, met allerlei bijwerk daarnaast. De eigenlijke voorstelling

* Voordracht gehouden door A. W. Weissman in de „Friesche Bouwkring" te Leeuwarden den 16n November 1899.

doet ons bisschop Georgius zien, knielende voor de H. Drievuldigheid en met den H. Maarten, den patroon van het bisdom, achter zich. Bijzonder veel werk is gemaakt van de perspectief der prachtige zaal, waarin de personen zijn geplaatst.

Zulke uiterst zorgvuldig geteekende perspectieven kwamen toen algemeen op de glazen voor, en zullen den glasschilders als vanzelf tot de beoefening der doorzichtkunde hebben gebracht. Ook Reyer Gerritsz zal naar dergelijke cartons vaak hebben gewerkt. Zijn leerling Hans Vredeman had dus alle gelegenheid zich de perspectief eigen te maken.

Gerritsz was een Amsterdammer, en daar de beeldende kunst in het begin der 16e eeuw aan den Amstel verscheidene bekwame meesters telde, zoo mogen wij zeker aannemen, dat hij daar goed onderricht had genoten.

Van Mander noemt in de eerste plaats Jacob Cornelisz, wiens geboortejaar hem onbekend is, doch die in 1512 de leermeester van Jan van Schorel was. Naar zijn geboorteplaats wordt deze schilder ook wel Van Oostzanen, of, naar zijn woonplaats, Van Amsterdam genoemd. Zijn schildermanier is zeer uitvoerig, terwijl ook vele en fraaie houtsneden van zijn hand bewaard zijn gebleven. In het museum te Kassel ziet men een triptiek van hem, waar de vereering der H. Drievuldigheid is voorgesteld; het stuk draagt het jaartal 1523. Het Mauritshuis te 's Gravenhage is in het bezit van een schilderij van 1524, waar Salome, met het hoofd van Johannes den Dooper op een schotel, is verbeeld. Kenmerkend voor de vrouwenfiguren van den meester zijn het hooge voorhoofd en de kleine spitse kin. Een zeer fantastisch tafereel is de schilderij, Saul en de heks van Endor, in het Rijks-museum te Amsterdam, waarschijnlijk in 1526 vervaardigd. Omstreeks 1533 stierf Cornelisz. Men ziet in zijn werken, overal waar gebouwen voorkomen, de perspectief met groote juistheid toegepast.

Waar Jacob die kennis verkregen had, weten wij niet; de beoefening der doorzichtkunde was toen nog verre van algemeen. De universiteit van Padua gaf in het begin der 15e eeuw daartoe den eersten stoot. Jacopo Bellini maakte reeds perspectiefteekeningen, waarvan er onder anderen nog in het Louvre verscheidene bewaard worden. De dochter van Bellini huwde met Andrea Mantegna, den beroemden Italiaanschen schilder. Deze leerde de perspectief van zijn schoonvader, en toonde zich reeds dadelijk een meester in deze wetenschap, die, onder zijn invloed, sedert in Italië overal beoefend werd. De schilders hielden ervan, hun kunst te toonen, door rijke architectonische achtergronden op hun stukken aan te brengen. Met de Renaissance kwam de perspectief naar het noorden.

Ook de Amsterdamsche kunstenaars trokken in het begin der 16e eeuw over de Alpen. Onder hen behoorde Pieter Aertsen, wegens zijn lengte door zijn tijdgenooten Lange Pier genoemd. Hij schilderde, na zijn terugkomst, altaarstukken, doch ook tafereelen, aan het werkelijke leven ontleend. Als ontwerper der cartons voor de nog thans aanwezige glazen in de Oude Kerk te Amsterdam toonde hij zich een uitmuntend teekenaar, voor wien de perspectief geen geheimen bezat. Deze glazen zijn van 1555, het jaar waarin ook het oudste glas der kerk te Gouda gemaakt werd.

Wij mogen dus aannemen, dat Hans Vredeman de Vries te Leeuwarden bij Reyer Gerritsz het teekenen en de perspectief, waarin hij later zoo zou uitblinken, geleerd heeft. Lang schijnt hij echter niet bij dezen meester vertoefd te hebben, want nadat hij ook te Kampen en te Mechelen geweest was, vinden wij hem in 1549 reeds te Antwerpen.

Dat de jonge kunstenaar zich te Kampen ophield, behoeft ons niet te verbazen. In 1543 was in die stad het raadhuis door brand zeer beschadigd, en tusschen 1543 en 1546 werd dit weer hersteld. Bij die herstelling was ook werkzaam Jacob Colijn, een Vlaming uit Kamerijk; hij is de schepper van de beroemde schouw. Het karakter van dit werk komt vrijwel overeen met dat der andere, in dien tijd uitgevoerd. De Renaissance van de Certosa te Pavia is hier nog aan het woord. Slechts het hier en daar gebruiken van saterfiguren, zooals die door de school van Rafaël plachten gemaakt te worden, is iets nieuws.

Het is niet onwaarschijnlijk, dat Colijn den jeugdigen Fries op Vlaanderen, als het beloofde land voor den kunstenaar, gewezen heeft. Dat juist Mechelen als plaats van bestemming gekozen werd, is gemakkelijk te verklaren. Te Mechelen toch had Jacob bloedverwanten, die verschillende takken van kunst beoefenden. De meest beroemde van hen was Alexander Colijn, die later de reliefs voor het grafteeken van Keizer Maximiliaan te Innsbrück zou beitelen, reliefs, die door Thorwaldsen ten zeerste werden geprezen.

Er bestond in de 16e eeuw een levendig verkeer tusschen Mechelen en de steden van Noord-Nederland. In het bijzonder de Mechelsche geelgieters hadden in deze streken goede klanten. De familie Waghenens heeft tal van klokken naar het noorden gezonden, Jan Fyerens leverde tusschen 1513 en 1515 het koperen koorhek aan de St. Bavokerk te Haarlem, nadat hij in 1498 reeds aan den prachtigen lezenaar dier kerk zijn kunst getoond had. Nog in de 17e eeuw kwam Rombout Verhulst uit Mechelen naar Noord-Nederland, om de graftombes onzer zeehelden uit te voeren.

Mechelen had de Renaissance het eerst ingehaald. Toen Margaretha van Oostenrijk daar in 1517 haar paleis deed bouwen, ving Rombout Keldermans dat aan in den laat-Gothischen stijl, dien hij gewoon was te bezigen. Maar de landvoogdes liet het door Guyot de Beaugrand, die uit Frankrijk was gekomen, voltooien in den nieuwen bouwtrant, die daar toen in zwang was.

Vredeman de Vries heeft zeker te Mechelen heel wat geleerd. Maar toen in 1549 Keizer Karel V en zijn zoon Philips te Antwerpen hun blijde inkomst zouden houden, ging hij naar de Scheldestad, in de hoop bij het maken der feestversieringen werk te zullen vinden. En dit gelukte hem ook.

Antwerpen heeft op den meester den grootsten invloed uitgeoefend. In deze toen zoo bloeiende Vlaamsche stad vond hij kunstenaars, die hem bijzonder aantrokken. Daar woonde Pieter Coeck van Aelst, die, „in d'Italiaensche spraeck ervaren wesende", zooals Van Mander zegt, „de Boecken van Sebastiaen Serlii in onze spraeck vertaeld hadde". Dit werk werd eerst in 1553, door Maryken Verhulst, Pieters weduwe, uitgegeven. Maar ongetwijfeld is De Vries nog met Coeck bij zijn leven bekend geweest. De neiging tot het theoretische, die hem reeds eigen was, moet daardoor sterker zijn geworden. Van Mander waardeerde Coeck's werk ten zeerste. „Door desen ernstigen arbeydt", zegt hij, „is de verdwaelde const van Metselrye in het licht ghebracht en op den rechten wech geholpen; soo dat men de dinghen, die van Pollio Vitruvio doncker beschreven zyn, lichtelyk verstaen can. Dus is door Pieter Coeck de rechte wyze van bouwen opghecomen".

Aan dezen Antwerpschen meester heeft De Vries ongetwijfeld veel te danken gehad. Diens werk was hem een grondslag, waarop hij voort kon bouwen.

Toch is Hans niet in allen deele den Vlaming gevolgd. Want hij gevoelde ook groote bewondering voor Cornelis de Vriendt, genaamd Floris, een kunstenaar, die, behalve bouwmeester, ook als schilder en beeldhouwer werkzaam was en die zijn studiën in Italië had gemaakt. Als bouwmeester zou hij zich onderscheiden door het uitvoeren van het raadhuis te Antwerpen, in 1561 begonnen. Als beeldhouwer zou hij roem inoogsten door de rijke tabernakels, die men in de kerken van Zoutleeuw en te Suerbempte ziet, en die de jaartallen 1554 en 1557 dragen. Als houtsnijder zou hij in 1556 het prachtige portaal der St. Pieterskerk te Leuven uitvoeren.

Cornelis, in 1518 geboren, was slechts negen jaar ouder dan Hans. In Italië had hij kennis gemaakt met de versieringen, door de leerlingen van Rafaël uitgevoerd, en die gevolgd waren naar die van oud-Romeinsche vertrekken, welke in het laatst der 15e eeuw waren opgegraven. Men zag ze voor grotten aan en zoo kregen de versieringen den naam van grottesken. Het waren deze decoratiewerken, met hun grillige ranken, stengels, schilden, paneelen, saterfiguren, enz., die in het begin der 16e eeuw als modellen voor talrijke decoraties werden genomen.

Pinturicchio is een van de eerste meesters, die deze versieringswijze heeft toegepast; in de school van Rafaël werd zij tot haar hoogste volmaking gebracht. De loggia's in het Vaticaan werden door Giovanni da Udine onder Rafaël's leiding beschilderd. De antieke caissons kwamen nu ook in den smaak, en Serlio maakte daar fraaie ontwerpen voor. De grottesken door Pierino del Vaga te Genua in het Palazzo Doria geschilderd, behooren tot de besten uit dezen tijd.

Cornelis Floris bracht nu deze grottesken naar Vlaanderen. Zijn opvatting, die breeder, soms plomper dan de Italiaansche is, maar die zich door groote frischheid onderscheidt, werd door zijn tijdgenooten zeer bewonderd.

Terwijl de Renaissance in Nederland van 1515 tot ongeveer 1545 zich in hoofdzaak bij die van Noord-Italië aansloot, won van 1545 tot 1570 de manier van Floris meer en meer veld. De vroegere trant is kenbaar aan de edele acanthusbladen, die overal toepassing vinden, en die op harmonische wijze met het bijwerk, als vogels, candelabers, schilders, ramskoppen en dergelijken worden verbonden.

Het meest kenmerkende in den stijl van na 1545 zijn de cartouches, die bestaan uit dooreengestoken, uitgeknipte en opgeroide platte vlakken; het schijnt dat ze oorspronkelijk van leder en perkament werden gemaakt, en later pas in steen en hout werden nagebootst. Behalve deze cartouches komen nu hermen en saters in den smaak; opmerking verdienen ook de ornementen van geometrische samenstelling, als naar uitgezaagd hout gevolgd, die met vogels en kleine trossen van vruchten, korfjes enz. in verbinding worden gebracht.

Het is deze stijl geweest, dien Vredeman de Vries in al zijn scheppingen toepaste. Heeft hij hem ook al niet uitgevonden, hij bracht hem tot ontwikkeling en was, door zijn prentwerken, van grooten invloed op de kunst van zijn tijd.

Tijdens zijn verblijf te Antwerpen begon hij in 1555 met het uitgeven van die werken; zijn laatste uitgave is van 1604 gedagteekend.

Onze kunstenaar is echter niet in de Scheldestad gebleven. Eer wij hem op zijn verdere omzwervingen volgen, zullen wij ons bezighouden met zijn voornaamste werk, dat daar het licht zag.

Dit hoofdwerk van Vredeman de Vries is de „Architectura", in 1577 bij Gerard de Jode te Antwerpen verschenen en in 1581 herdrukt. Het is opgedragen aan „den welgheboren Heeren, Heer Pieter Ernst, Grave tot Mansfelt, Edel Heer tot Helderinghe, etc., Heer van der Oorden des gulden Vlies, Gouverneur ende overste Capitein van 't Hertochdom Luxemborch, ende Graefschap Chyni, etc. mynen ghenadighen Heeren".

Vredeman de Vries begint zijn werk met een vers „totten discreten Leser" te richten. Het besluit dus:

Vitruvius den experten excellenten Architect heeft
Rome verchiert, en Griecken is vol synder wercken;
Jacobus Androuetus 't syne oock wy veel perfect, gheeft
Elck in syn distancie, oomen wel can mercken:
Sebastiano Serlii, der voornaemster Vitruvius clercken
Een, daer hem Pieter Coeck van Aelst toe refereert.
Hun sciencien blyckt, aen d'Edificien, 't sy Palleysen oft kercken,
Twelck hem al meest met Vitruvius confirmeert
Tis een excellente Conste, dwelck synen meester dan eert.

Het eerste hoofdstuk heet „Tuschana", en behandelt de Toskaansche orde; de schrijver acht die vooral geschikt „om haer geordineerde grove Rustique, Sterckte en Verbant, om in gronde oft onderste panden der Fabrycken te stellen, als in grondmueren, Brugghen, Kelders, Logien, Poorten, Pachuysen, Artelryhuysen, Vestingen, Blockhuysen, etc. en al wat groff, robust, tot sterckten ende Fortressen dient en noodigh is te ghebruycken".

De afbeeldingen, die hierbij gevoegd zijn, mogen zeker belangwekkend genoemd worden. Zij bewijzen de veelzijdigheid van Hans Vredeman. Want behalve twee vestingpoorten en een bastion, ziet men hier ook bruggen voorgesteld. Wat de Toskaansche orde met deze bruggen te maken heeft, is wel niet duidelijk, maar de teekeningen toonen, dat De Vries met den bruggenbouw uitstekend op de hoogte was. In het bijzonder trekt de aandacht een steenen boogbrug, met een zoogenaamd oorgat, zijnde een klep, die geopend kon worden om schepen met staande mast door te laten. Deze vinding wordt door Laurentius, in 1628, toegeschreven aan den Amsterdamschen stadstimmerman Hendrik Jacobsz. Staets, die in 1595 haar zou hebben toegepast aan een brug over het Damrak en er octrooi op verkreeg. Maar negentien jaar vroeger had Hans Vredeman zulk een oorgat reeds afgebeeld.

Staets had alleen houten bruggen van de inrichting voorzien; de Vries wilde ook steenen bruggen met oorgaten maken. Om dit te kunnen doen, moest hij het gewelf in het midden doorsnijden, en door een ingewikkelde verankering de beide helften op haar plaats houden. Die verankering bestaat deels uit ijzer, deels uit hout; zij is gebaseerd op het „cantilever"-systeem, dat in onze dagen bv. op de brug over de Forth werd gebruikt. Zoo kan men met Salomo zeggen, dat er niets nieuws onder de zon is.

Velen stellen zich Vredeman de Vries voor als een uitsluitend decoratief genie. Hoe goed hij echter op de hoogte der constructie was, bewijst zijn teekening der fundeering van een brugpijler, met damwand en pomp, om het water te verwijderen.

De Toskaansche orde achtte De Vries zeer geschikt, „om door Steenhouwers, Beeldtsnyders, Schrynwerckers en Schilders elck na syn werck te commoderen, na de teerderheyt syns wercx, schoonheyt en sterckte".

De Dorische orde vindt hij wel fraai, maar voor de Nederlandsche gevels niet zoo geschikt, „want in dese Nederlanden heeft men een ander conditie, namelyck in Steden van grooter negotiën, daer de plaetsen cleyn en dier syn, moetmen al in de hoochde, tot veel gheriefs, met veel lichts te crygen, inventeren en soecken, elck na syn gheleghentheyt en plaetse".

Daarom geeft hij een paar voorbeelden van gevels

in dezen stijl, zooals ze in de Nederlanden toegepast zouden kunnen worden. Hier is van de Dorische orde niets anders behouden, dan de lijst met haar triglyphen. Het overige is alles uit 's meesters verbeelding ontsproten. Bij het beschouwen dezer ontwerpen ziet men, hoeveel Hendrik de Keyzer aan Vredeman de Vries te danken heeft gehad.

(*Wordt vervolgd.*)

DER WERELD LOON.

In het „Bouwkundig Weekblad" van 9 December vinden wij een kort hoofdartikel, getiteld „Een afscheid", waarin betreurd wordt, dat den heer C. L. M. Lambrechtsen van Ritthem, zooals men weet benoemd tot directeur van de Dordtsche Petroleummaatschappij, zijn eervol ontslag als directeur van publieke werken, zonder een enkel woord van waardeering, „zoo bot" verleend werd.

De redactie van het „B. W." meent, dat al is het geen gebruik een „loontrekkend beambte" te danken bij zijn ontslag, ditmaal een uitzondering had moeten worden gemaakt. Zij noemt de werken op, die in de 4½ jaar van het directeurschap van den heer Lambrechtsen tot stand zijn gekomen:

„een aantal nieuwe scholen en verbouwingen van reeds bestaande vele nieuwe bruggen, die gunstig afsteken tegenover oudere: de kolossale havenwerken met het nieuwe Entrepôt-dok, kort geleden uitvoerig in dit blad beschreven; de nieuwe koopmansbeurs; de vrouwen-kliniek; de verbouwing der gasthuizen; de uitgebreide werken in de Stads- en Gasthuispolders, enz.; ter uitvoering liggen van hem gereed het plan tot uitbreiding ten zuiden der stad, dat eener nieuwe rioleering en wellicht nog meerdere ontwerpen. Ook zij er aan herinnerd, dat tijdens zijn directeurschap de concessies voor telephoon, gasfabrieken en tram aan de stad overgingen.

„Voor millioenen is onder zijn kort beheer tot stand gekomen."

De redactie wijst erop, dat de directeur hoofdambtenaren door de stad heeft zien aanstellen met hoogere bezoldiging, terwijl zijn „gewis moeilijker werkkring lager getaxeerd bleef, wellicht omdat de exploitatie der gemeentebedrijven als handelszaken worden beschouwd".

Ten slotte vermoedt de schrijver van het artikel, dat er reden moet hebben bestaan voor den heer Lambrechtsen om heen te gaan.

„Volbloed ingenieur als hij is, volkomen berekend voor de zware taak die op hem rustte, zal hij zijn werkkring niet vaarwel gezegd hebben enkel om een hoogere bezoldiging. Zoo iets ligt niet in zijn aard."

***

Ook wij gelooven, dat in de laatste jaren de positie der Amsterdamsche technische ambtenaren in dienst der gemeente er niet aangenamer op is geworden.

De reorganisatie der Amsterdamsche afdeeling „Gemeentewerken" werd voorafgegaan door een tijdperk van drie jaren, waarin een groot deel der dagbladpers de technici op ongemeen vinnige wijze aanviel, bij welke aanvallen voornamelijk het wapen der verdachtmaking gebezigd werd. Ook in den Raad werden herhaalde malen woorden van wantrouwen gesproken.

Het is voor een gemeenteraad, die natuurlijk slechts bij uitzondering technici van beteekenis in zijn midden telt, altijd een zeer moeilijke zaak, zich met technische questies te moeten bezighouden. De functie van wethouder der openbare werken wordt, waar zij bestaat, door leeken uitgeoefend, die zich in alle opzichten afhankelijk voelen van hunne ambtenaren. Is er nu een ietwat welbespraakt technicus in den Raad, dan kan die, hoe onbeteekenend hij overigens moge zijn, met geringe moeite den niet-deskundigen wethouder in het debat uit den zadel lichten. En toch, een werkelijk technicus is nog minder te duchten, dan in techniek liefhebberende leden.

In vroeger jaren maakte de Amsterdamsche Gemeenteraad het nogal schappelijk. Zoolang hij technici van naam, als Gosschalk, Muysken of Cuypers in zijn midden telde, luisterde hij met graagte naar de adviezen, die gegeven werden. In dien tijd hadden ook de technische hoofdambtenaren niet over gemis van waardeering te klagen.

Alles veranderde evenwel, toen de politiek haar intrede hield in de zaal, waar Amstels beschreven vaderen bijeenkomen. Sinds werden de technici niet meer als raadsleden gekozen om hunne bekwaamheden, maar om hun godsdienstig-staatkundige overtuiging.

De twee antirevolutionnaire technici, die zich in 1893 bij de kiezers aanbevalen, hebben dapper op de bazuin der „bezuiniging" geblazen, en op dit geschal vielen de muren, die hen van het Prinsenhof afgezonderd hielden, tot gruis.

Nog in den moesson der bezuiniging bracht men de reorganisatie der afdeeling Publieke Werken tot stand, nadat men zich eerst op de bekende wijze van den overtollig geachten gemeente-architect had ontdaan. Bij die reorganisatie stelde men zich Rotterdam tot voorbeeld, waar de directeur der Publieke Werken „omnis homo" is. Men vergat echter, dat, ofschoon twee hetzelfde kunnen doen, dit toch niet als hetzelfde kan worden aangemerkt.

Toen de reorganisatieplannen in den Raad behandeld werden, gingen er stemmen op tegen het behouden van den toenmaligen directeur der Publieke Werken, den heer J. A. Schuurman, sedert overleden. De voorzitter verklaarde toen, dat „B. en W. zeer zeker zouden overwegen, of er personen zijn, die in de nieuwe regeling niet passen, en daarom òf zelf handelen zouden, òf zoo noodig aan den Raad zouden voorstellen, maatregelen te nemen".

Als resultaat van dit alles werd de heer Schuurman, die er een veelbelovende militaire loopbaan aan had gegeven, om zijn krachten aan het directeurschap der Amsterdamsche Openbare Werken te wijden, in 1895 aan den dijk gezet. Men gaf hem zijn eervol ontslag, men kon hem zijn pensioen niet onthouden, doch geen woord van waardeering kreeg hij mede. Wie hem van nabij gekend hebben, weten, dat het toen ondervonden grievend leed tot zijn spoedig afsterven het meest heeft bijgedragen.

Men ging nu aan het zoeken naar een nieuwen directeur, en het scheen, dat een der hoofdambtenaren der sedert genaaste Duinwatermaatschappij groote kans had, benoemd te worden. Dezelfde persoon wordt nu andermaal als den opvolger van den heer Lambrechtsen gedoodverfd.

Maar reeds kort daarna verscheen de voordracht, waarbij de heer C. L. M. Lambrechtsen, ingenieur van den Provincialen Waterstaat in Zeeland, te Goes, de eenige was, die op de nominatie stond.

Toen de benoeming had plaats gevonden, schreven wij, in ons nummer van 20 Juli 1895: „Welke zal de positie van den nieuwen directeur zijn? Hij is jong, wordt zeer bekwaam geacht, heeft waarschijnlijk veel van de onverzettelijkheid, waardoor het Zeeuwsche ras zich onderscheidt, alles qualiteiten, die niet te versmaden zijn. Zal men hem echter de teugels laten, of zal, zooals reeds in den laatsten tijd kon waargenomen worden, hij zich met een plaatsje in het achterbakje moeten tevreden stellen, terwijl de niet-deskundige wethouder op den bok zit en de commissie van bijstand, in het rijtuig staande, den koetsier te bevelen heeft? Mag pas, als door begrijpelijke onhandigheid van den voerman, het wagentje tegen een boom is gereden, of wel heel en al onderstboven ligt, de directeur uit zijn achterbakje

naar voren komen, om zich met verwijten te hooren overladen over wat toch waarlijk zijn schuld niet is, om daarna het karretje weer in het goede spoor te brengen? Zal de nieuwe directeur zich met zulk een plaatsje in het achterbakje tevreden stellen? Misschien niet, en het zou slechts natuurlijk zijn, indien hij, als zijn collega te Rotterdam, verlangde met het sturen belast te worden. Doch wanneer wij nagaan, welke geest er tegenwoordig in den Amsterdamschen Raad heerscht, dan gelooven wij niet, dat de directeur op den bok zal geduld worden."

En als wij nu lezen, wat het „Bouwkundig Weekblad" schrijft, dan komt ons deze voorspelling in de herinnering. De heer Lambrechtsen zal inderdaad zijn werkkring niet vaarwel gezegd hebben om zich financieel te verbeteren. Maar men heeft hem nu al haast vijf jaar in het achterbakje gehouden, men heeft hem achtereenvolgens een scheikundige, een pleitbezorger en een geneesheer als koetsier gegeven; de heeren in het rijtuig zullen, hoe vaak zij tuimelden, toch niet op hun mond gevallen zijn. Is het dan te verwonderen, dat een man van karakter zulk een palfreniersbaantje er aan geeft?

Doch onder deze omstandigheden kon geen woord van waardeering worden verwacht. De heeren zijn weinig gesticht er over, dat hun „loontrekkende beambte" hun den dienst heeft opgezegd; ook een mevrouw is in zulk een geval niet vriendelijk tegen haar dienstmaagd. Nu komen weer de beslommeringen van de besteedster, het getuigen halen, alles verre van aangenaam.

De stemming van den Raad vindt haar uiting in een schrijven van den heer A. C. Bleys, lid van bestuur der Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst, waarvan het „Bouwkundig Weekblad" het orgaan is, tevens lid van den Gemeenteraad, een schrijven, door hem ook gezonden aan de redactie van het „B. W.", waarin hij zegt:

„Naar aanleiding van het hoofdartikel „Een afscheid" voorkomende in No. 49, 9 December jl. wensch ik ter kennis der lezers te brengen dat de redactie van genoemd weekblad bestaat uit den heer C. T. J. L. Rieber alleen, als secretaris der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, zoodat de *bestuursleden* daaronder niet verstaan kunnen worden. Daargelaten mijne af- of goedkeuring van hetgeen in bovengenoemd „afscheidsartikel" voorkomt, wensch *ik* niet van de minste verantwoordelijkheid verdacht te worden"

Zelfs de heer Bleys vreest dus „verdacht" te worden, als hij zou durven zeggen, dat de heer Lambrechtsen wel een woord van waardeering verdiend had.

Nog altijd blijft ondank der wereld loon.

EEN KLOK.

Wij lezen in de „Nieuwe Rotterdamsche Courant":

AMSTERDAM, 8 December. Aan het slot zijner mededeelingen aangaande de vordering van den beursbouw, zeide de heer Berlage dezer dagen, dat voor zijn klokketoren wel ergens in de stad eene oude klok te vinden zou zijn. Een nieuwe was niet op de begrooting gebracht.

Wij hebben eens hier en daar geïnformeerd, en kwamen te weten, dat er toch niet zoo gemakkelijk een goede beurs bengel aan te wijzen is. Volgens de teekening van den architect zou de bengel in den beurstoren een klok van wel 5000 K.G. gewicht moeten worden. 't Zal echter niet in ernst zijne bedoeling zijn, voortaan alle middagen omstreeks half twee de goede stad Amsterdam van zulke zware klokkegalmen te vervullen, dat men zal kunnen meenen, dat in het volgend oogenblik de golven der Zuiderzee tegen het paleis op den Dam zullen klotsen, of dat de Spanjolen opnieuw voor de poort staan. In de kelders van het Rijksmuseum worden eenige klokken bewaard, waarvan echter geen enkele eenigerlei historische waarde voor onze stad bezit. Buitendien is daar niet dan klein goed, ongeschikt om opgehangen te worden boven in den stoeren toren der nieuwe beurs. De luiklokken der stadstorens zijn pas in 1898, ter gelegenheid der inhuldiging, in orde gebracht en geluid. Op hoogtij geschiedt het klokkenluiden met drie klokken, voor eene uitvaart met de zwaarste alleen, met de doodsklok. De zwaarste en oudste doodsklok van Amsterdam is die van den Oudekerkstoren; zij weegt 4000 KG. Men zal er echter niet licht toe besluiten de pas herstelde klokkentrio's der stadstorens nu weder te schenden; en wat er overigens aan oud klokken nog aanwezig is, wordt door deskundigen onbruikbaar geacht.

De nieuwe beurs moet dus voor haar toren een splinternieuwen bengel krijgen, niet zoo zwaar als de doodsklok van den Oudekerkstoren, maar ook niet zoo keffend van toon als het kleine ding dat tot heden de beursbezoekers dagelijks opklept. Een klok van een tweeof drieduizend kilogram zal den puiken toon bij het deftig opgaan ter beurze weten te vatten. Zulk eene kost niet meer dan een vierduizend gulden. Dus behoeven onze vierduizend beursbezoekers elk slechts één gulden te geven om op de nieuwe beurs door een schoonklinkenden nieuwen bengel saamgeluid te worden.

Wil de gansche burgerij beseffen, dat in den bengel der Amsterdamsche beurs telken dage het hart der koopstad hoorbaar klopt, dan mag de collecte voor den nieuwen beur bengel er eene zijn door heel de stad.

Men heeft den tijd tot 1902.

Deze mededeelingen vereischen hier en daar verbetering. De oudste luidklok te Amsterdam is niet die, welke tegenwoordig in den Oude-Kerkstoren aanwezig is, ofschoon zij er vroeger wel gehangen zal hebben. Op dit oogenblik vindt men haar in den Zuikerkstoren. Haar randschrift luidt: „Salvator vocor, fulgura frango, defunctos plango, vox mea est vox vitae, voco vos ad sacra, venite. Anno domini MCCCCCXI wilhelmus moer et jasper fratres me fecerunt". In 1617 is deze klok naar den toen nog pas drie jaar geleden voltooiden Zuiderkerkstoren overgebracht.

Wij zijn het met den schrijver eens, dat men goed zal doen de klokken, die zich nu in de stadstorens bevinden, daar te laten. Ook wij zouden 't betreuren, indien de zuivere majeur-drieklanken, die geen hedendaagsch gieter zóó meer zou kunnen maken, geschonden werden.

De „keffende" beursbengel, die thans van half twee tot kwart voor twee uur geluid wordt, zal wel niemand aangenaam vinden. Dit luiden is een overblijfsel uit den tijd, toen de stedelijke uurwerken nog slechts één wijzer hadden, en dus de minuten niet met juistheid konden aangeven.

Sinds zij dit wel doen, is de reden, om den beursbezoekers er aan te herinneren, dat het kwartier weldra zal slaan, niet meer aanwezig. Het luiden van een klok kan dus gevoeglijk gestaakt worden, zonder dat iemand dit betreuren zal.

Reeds sinds onheuglijke tijden toch gaan, als het gebengel ophoudt, de hekken geenszins dicht. De zwartgehoede beursbewakers wachten met sluiten tot vijf minuten vóór twee.

De beurs heeft dus geen toren noodig, te minder daar die van de Oude Kerk en van het voormalig raadhuis al zeer dicht in de nabijheid zijn.

Nu zal men zeggen, dat de beurs, door Hendrik de Keyzer gebouwd, een toren had. Maar daarvoor bestond een reden. In het begin der 17e eeuw moest de spits van den stadhuistoren wegens bouwvalligheid afgebroken worden, en was er dus behoefte tijdsaanwijzing in deze buurt. Toen het nieuwe stadhuis in 1667 van een uurwerk en klokkenspel voorzien was, werd de beurstoren gesloopt, en bracht men de daarin aanwezige klokken naar den Munttoren over, waar zij nog op het oogenblik zich doen hooren.

Nog altijd geldt de uitlating van den blijspeldichter:

„Geen huis dat er meer deugt, of 't al dan niet bewoond is,
Tenzij het met een toren geheel in stijl bekroond is."

Een toren is echter een te belangrijk bouwdeel, dan dat er mede gemorst zou mogen worden, zooals in de laatste vijf-en-twintig jaren. Het nageslacht zal ons om onze torenbouwmanie uitlachen.

Ware het, dat de nieuwe beurs kwam in een buurt, waar klok noch klepel gehoord wordt, dan zou een toren reden van bestaan hebben. Wij zagen echter, dat dit niet het geval is. Om nu toch een

toren te kunnen rechtvaardigen, moet de thans reeds geheel overbodige beursbengel vervangen worden door „een klok van drieduizend kilogram" Wat dit zeggen wil, wordt duidelijk, als wij mededeelen, dat, blijkens de specificatie van François Hemony de uurklok van het tegenwoordig Koninklijk Paleis slechts 5570 halve kilogrammen weegt. De zwaarste klok van den vroegeren beurstoren, die thans in den Munttoren hangt, woog 500 halve kilogrammen, volgens dezelfde specificatie. Een zwaardere klok dan deze heeft men dus zelfs in de 17e eeuw „bij het deftig opgaan ter beurze" niet kunnen luiden, en de omwonenden zullen daar niet rouwig om geweest zijn.

Het zal den tegenwoordigen Damrakbewoners zeker niet aangenaam zijn, iederen werkdag een kwartier lang op het zware klokgebrom onthaald te worden, dat drieduizend kilogram brons veroorzaken. De collectanten zullen in die buurt niet veel ophalen. Aan de offervaardigheid der vierduizend beursbezoekers twijfelen wij ook; velen hunner zullen van meening zijn, dat het hart der koopstad niet zoo vreeselijk hoorbaar behoeft te kloppen. Werd een stemming gehouden het zou blijken, dat haast niemand aan een beursbengel waarde hecht.

En de handel heeft toch anders wel oog voor het nuttige.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De Minister van Waterstaat heeft aan de Kamer medegedeeld, dat het bij het afbreken van de zeer bouwvallige oude gebouwen, die tegen de Ridderzaal op 't Binnenhof waren geplakt, gebleken is, dat het muurwerk dier Groote zaal in zeer slechten toes and verkeert, dat de steunbeeren bij de stichting der aanhangende gebouwen, op onoordeelkundige wijze ten deele zijn weggebroken en dat de fundeering op vele plaatsen slecht is.

Ten einde het onderzoek te kunnen voortzetten en het gebouw te behouden, zorg te dragen dat er ten slotte iets te restaureeren overblijve, is de commissie voor het Binnenhof gemachtigd, de dringend noodige herstellingen uit te voeren.

De Minister gelooft niet, dat een andere wijze van werken mogelijk was; hij neemt de verantwoordelijkheid daarvoor geheel op zich en meent dat de commissie, die zich met ijver en toewijding van haar moeilijke taak kwijt, daarvoor geen verwijt mag treffen.

— In de voorwaarden voor deelneming in de Nederl. afdeelingen van de wereldtentoonstelling te Parijs in 1900 werd bepaald, dat de inzenders de goederen op 1 December 1859 moesten gereed hebben. De werkzaambeden, de installatie enz. op de terreinen der tentoonstelling zijn evenwel niet ver genoeg gevorderd om reeds nu met de opstellingen in het algemeen te beginnen. Waarschijnlijk zullen de verzendingen nu eerst plaats hebben van omstreeks 15 Januari e. k. af Inmiddels zijn aan de inzenders over vervoer en behandeling vanwege de centrale commissie eenige wenken gegeven.

— De inzenders in groep II (beaux-arts) ter wereldtentoonstelling te Parijs in 1900 worden eraan herinnerd dat de inzendingsbiljetten vóór 31 December aan het adres van den secretaris der bijzondere commissie voor die groep in het gebouw Pulchri Studio, alhier moeten zijn ingeleverd.

De termijn voor inzending van kunstwerken duurt van 8 tot 14 Januari a. s. in gemeld gebouw.

— In den ouderdom van bijna 84 jaar overleed Maandag hierter-stede de heer A. P. Godon, den 8 Januari 1816 te Utrecht geboren. Na als resident te zijn gepensionneerd, vestigde de heer Godon zich te 's-Gravenhage, werd in 1872 tot lid van den Gemeenteraad gekozen en trad van 1887 tot 1889 als wethouder op Aan de ambachtsschool bleef de heer Godon echter tot zijn dood zijn belangstellende zorgen wijden. De overledene was gedurende verscheidene jaren voorzitter van den Raad van bestuur der Academie van Beeldende Kunsten.

Amsterdam. B. en W. stellen den Gemeenteraad voor, in de vacature van directeur der publieke werken te voorzien door met ingang van 15 Januari 1900 te benoemen tot die betrekking den heer J. van Hasselt, directeur der gemeentelijke waterleidingen, en hem tegen denzelfden datum eervol van deze laatste betrekking te ontheffen; te bepalen dat de jaarwedde van den heer Van Hasselt zal worden bepaald op ƒ 8000, en dat zal worden gehandhaafd het besluit, genomen bij zijne benoeming tot directeur der gemeentelijke waterleidingen, ten aanzien der te zijnen behoeve loopende levensverzekering, zoodat de titularis niet zal vallen onder de gemeentelijke pensioenverordening.

Zutfen. De buitenrestauratie onzer Sint Walburgskerk is dezer dagen geëindigd. De steenhouwers en de onlangs uit Arnhem naar hier gekomen beeldhouwer L. Henzen gaan nu, evenals vorige winters, voort met het houwen van venstertraceeringen, balustrades, pinakels enz., welke men het volgende jaar hoopt te stellen. (*N. R. Ct.*)

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is:

benoemd tot ingenieur 1e kl., de ambtenaar op nonactiviteit J. K. E. Triebart, laatst die betrekking bekleed hebbende.

overgeplaatst: naar de Preanger-Regentschappen, de adsp.-ingenieur A. M. Valkenburg.

toegevoegd: aan den chef der 1e waterstaatsafdeeling voor de opnemingen ter verbetering van de irrigatie in de residentie Krawang, de adspirant-ingenieur H. Varkevisser.

— Bij de staatsspoorwegen op Java is:

belast: met het beheer der 2e sectie van den aanleg der lijn Kalisat-Banjoewangi, de ingenieur 1e kl. J. B. Hubenet.

gedetacheerd: bij de exploitatie der westerlijnen, de tijdel. betaalm. L. A. van Beusechem.

— Bij Kon. besluit is, met ingang van 16 December 1899, benoemd tot bureelambtenaar der 3de klasse van den Rijkswaterstaat J. C. Remigius, te Vlissingen.

— B. en W van Middelburg bevelen voor onderdirecteur der gemeentegasfabriek en waterleiding aan de heeren H. Th. van Heyningen, adjunct-inspecteur der gasfabriek te Utrecht; P. D. Spruyt, directeur-boekhouder der gasfabriek te Maarsen; F. Bykes, assistent a/d. gemeentegasfabriek en opzichter van de electriciteitswerken te Hilversum. D. Bisschop, technoloog en assistent in de scheikunde aan de Polytechnische School te Delft, en W. H. van Rietschoten, chemicus aan de gemeentegasfabriek te Leiden.

— Benoemd tot directeur der ambachtsschool te Arnhem de heer G. W. Boot Bz., onderdirecteur van de Amsterdamsche school.

— De heer G. C. Michell werd benoemd tot leeraar in het rechtlijnig en bouwkundig teekenen en de kennis van bouwmaterialen aan de burgeravondschool te Dordrecht.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen zijn benoemd bij den dienst van weg en werken: tot werktuigkundige 1e kl. de heer J. C. Witte, thans 2e kl.; tot idem 2e kl de heer H. Buitenweg, thans technisch-ambtenaar 1e kl.; tot bouwkundige 1e kl. de heer H. Kersemaekers, thans bouwkundige 2e kl., en tot bouwkundige 2e kl. de heer W. de Jong, thans technisch-ambtenaar 1e kl.; tot technisch ambtenaar 2e kl. de heeren E. Th. Goddefroy, H. M. de Koff en P. H. Ingelse.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 April 1900, aan L. A. Springer, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als leeraar aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen.

— Bij kon. besluit is aan J. Grundel, op verzoek, eervol ontslag verleend als hoogleeraar aan de Polytechnische school.

— De Paus heeft den heer J. Kaijser, architect en lid van den Gemeenteraad te Maastricht, benoemd tot ridder in de orde van Gregorius den Groote.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Leeraar in rechtlijnig en vakteekenen, voornamelijk aan timmerlieden en meubelmakers, van de ambachts- en avondvakteekenschool te Haarlem. Jaarwedde ƒ 1000 en ƒ 300. Adres den Directeur, tot 23 December.

— Volontair op een ingenieurs-bureau te 's-Gravenhage. Adres lett G H, Bureau dezes. (*Zie adv. in dit no.*)

— Teekenaar voor het in teekening brengen van projecten op electrotechnisch gebied. Adres met getuigschriften enz. aan den heer H. Doijer, te Delft.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende maten, kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Bouwkundig opzichte-teekenaar zoekt plaatsing. Laatstelijk als zoodanig werkzaam bij den bouw eener villa te Bloemendaal. Adres no. 71, Bureau dezes. (2)

Informatie-Bureau Technische Vakvereeniging
Heerengracht 304, Amsterdam

2 Bouwk. teekenaars, leeft. resp. 26 en 21 j., ongeh., verl. sal. resp. ƒ 50 en ƒ 60.
6 Bouwk. opz.-teek, leeft. resp. 22, 23, 33, 21, 21 en 23 j., ongeh., verl. sal. resp. ƒ 40, ƒ 75, à 80, ƒ 100, ƒ 60, ƒ 60 en ƒ 60 à ƒ 70.
1 Bouwk.-opz., leeft. 31 j., geh., verl. sal. ƒ 80.
1 Waterb.-opz, „ 24 „ ongeh., „ „ ƒ 70.
1 Opz.-landm., „ 37 „ „ „ „ ƒ 1500 per jaar.
2 Werkt.-teekenaars, resp. 21 en 22 j., ongeh., verl. sal. ƒ 60 à 70.

ADVERTENTIËN.

Op een Ingenieurs-Bureau te *'s-Gravenhage* bestaat gelegenheid tot plaatsing van een **JONGMENSCH,** aanvankelijk als

VOLONTAIR,

om opgeleid te worden tot **Technisch Bureau-Ambtenaar.**

Diploma H.-B. School 3-jarige cursus strekt tot aanbeveling. Eigenhandig geschreven brieven met levensbeschrijving en referentiën worden ingewacht aan het Bureau van dit Blad, lett. G H.

Openbare

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *Utrecht* zijn voornemens op ***Zaterdag 23 December 1899,*** des namiddags ten 1½ uur, in het openbaar ten Stadhuize

aan te besteden:

1o. **Het eenjarig onderhoud over 1900 van de sluis en daarbij behoorende werken te Vreeswijk.**
2o. **Idem. idem van den straatweg en daarbij behoorende werken van Utrecht naar Vreeswijk.**
3o. **Idem, idem van de sluis te Nieuwersluis en het jaagpad van daar tot Hinderdam.**
4o. **Idem, idem van het jaagpad met bijbehoorende werken tusschen het Merwedekanaal en Woerden.**
5o. **Het leveren van materialen benoodigd voor Gemeentewerken in 1900 als: Straatklinkers, Metselsteenen, Kalk, Tras, Portland-Cement, Engelsche Potbuizen, Lekzand, Heidezand, Houtwaren, Verfwaren, Olie, Petroleum, Borstelwerk, Glasruiten, IJzer en IJzerkramerijen, Gereedschap en Touw.**

De bestekken en voorwaarden liggen ter inzage aan het Bureau der Gemeentewerken, *Achter Klarenburg,* en zijn te verkrijgen aldaar, ten Stadhuize (Afdeeling Financiën) en bij de Boekhandelaren VAN TERVEEN & ZOON, tegen betaling van **ƒ 0.25** per exemplaar afgehaald en van **ƒ 0.28** franco per post.

Monsters voor de sub. 5 genoemde materialen zijn te bezichtigen aan het Stadsmagazijn, *Achter Klarenburg,* op werkdagen van 9 tot 12 en van 2 tot 4 uur.

Utrecht, 9 December 1899.

De Secretaris der Gemeente Utrecht,
J. BOOL.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer.
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM,** Filiaal: **36 Rokin.**
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschta'els, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag den 2den Januari 1900,*** des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 800.

Het maken van eene los- en laadplaats, het wijzigen van de veelading, het uitbreiden en wijzigen van sporen en wissels en het uitvoeren van diverse werken op het station WOLVEGA.

Begrooting ƒ 2900.

De besteding geschiedt volgens § 39 van het bestek.

Het bestek ligt van den 12den December 1899 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur K. DEN TEX, te *Zwolle*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 0.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 27sten December 1899 ten 10 ure 30 voormiddag *(West Europeesche tijd).*

Utrecht, den 8sten December 1899

GEBR. VAN DER VLIET
IJzerhandelaars te Amsterdam.

Staal-, Plaat-, Band-, Hoek en T-IJzer enz.
Stalen Balken in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. Böhler & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

GEBR. DEPREZ,
Stoomketelfabrikanten,
TILBURG.

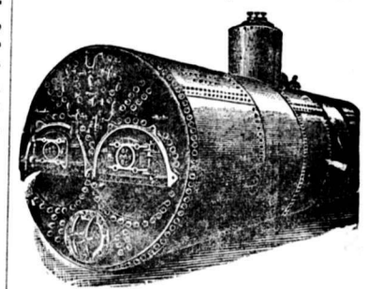

Vervaardigen als **SPECIALITEIT STOOMKETELS** van alle afmetingen en leveren ook **RESERVOIRS, SCHOORSTEENEN** en andere **PLAATIJZERWERKEN.**

STOOMTIMMER-HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken en Tuinkoepels.**

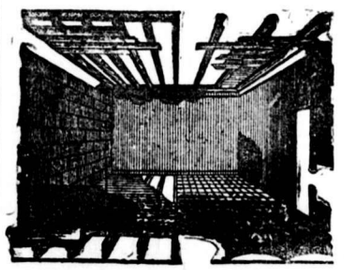

Geluidwerende tusschenvloeren, ondervloeren voor houtcementdaken, brandvrije separatiecën en plafonds.

Excelsiorplaten.
GEBR. VAN DER VIJGH,
AMSTERDAM,
Fabriek van vuurvaste Wand- en Plafondplaten volgens nieuw Systeem.

Eenig, onovertrefbaar materiaal. Lichtdicht, geluidwerend. Verkrijgbaar in verschillende dikten. Steeds grooten voorraad. Directe levering. Uitvoering op 't werk door onze eigene stellers. Voorgeschreven bij particuliere- en gemeentewerken. Op aanvraag *gratis* toezending van *Brochure, Monsters* en *Prijs.*

Wereldtentoonstelling Amsterdam 1895. Gouden Medaille.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37,**
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van
HEETE-LUCHT-BAKOVENS,
Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.
Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

P. KOOIJ.
Mr. Steenhouwer en Marbrier,
Z.-O. Buitensingel 203,
DEN HAAG.
Atelier voor alle in den ruimsten zin voorkomende **Hardsteen, Zandsteen, Marmerwerken, Grafzerken** en **Schoorsteenmantels.**
Telephoon 790.

W. J. WEISSENO,
Nieuwendijk 111, Amsterdam.
Fabriceert GEIJKTE DUIMSTOKKEN, Twee- en Vijf Meterlatten, STALEN MEETKETTINGEN, Bakens, Jalons, KOPEREN EN STALEN **Peillijnen, Peillooden, Peilstokken,** ***PEILSCHALEN enz.*** **Magazijn van Passerdoozen,** TEEKENBEHOEFTEN ***en Optische Instrumenten.*** **EQUERRES, PRISMA'S enz.**

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN MALSEN.
Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG.

HOUTCEMENT
BEDEKKINGEN worden tot **billijke prijzen** en onder **garantie** geleverd door
W. J. VAN ELDEN Hz.
Lood- en Zinkwerker,
Singel 229 b/d Paleisstraat,
AMSTERDAM.
Vertegenwoordiger der sedert **1868** gevestigde firma **CARL SCHMIDT & Co.,** te *HIRSCHBERG in Silezie.*
Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar.

Asphaltfabriek WIJHE.
Voorheen MEIJJES & BOSCH.
Leggen: **HOUTCEMENTDAKEN, MASTIKDAKEN, ASPHALTDAKEN** en **ASPHALTVLOEREN.**
Fabriceeren: **ASPHALTDAKPAPIER, HOUTCEMENT, ISOLEERPLATEN, CARBOLINEUM, enz.**
Directe levering. Frima referentiën. Concurreerende prijzen. Veeljarige garantie.

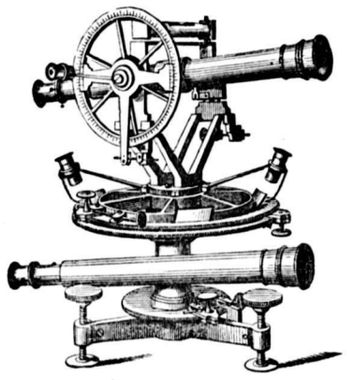

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**
Geëmailleerde Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

VAN RIJN & Co.,
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d. Nieuwe Binnenweg.
SPIEGEL- en VENSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

Prijs per rol van 10 M. op 110 cM. fl 3.00.
Levering franco door het geheele land.
NON PLUS ULTRA.
Het beste aller Calqueerpapieren. — Vervangt het linnen.
GEBRS. KLOMPÉ, Arnhem & Deventer.
Eenig adres voor de Lichtdruk-, Detail- en Calqueerpapieren.
MONSTERS GRATIS en FRANCO.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

31ste JAARGANG N°. 51. ZATERDAG, 23 December 1899.

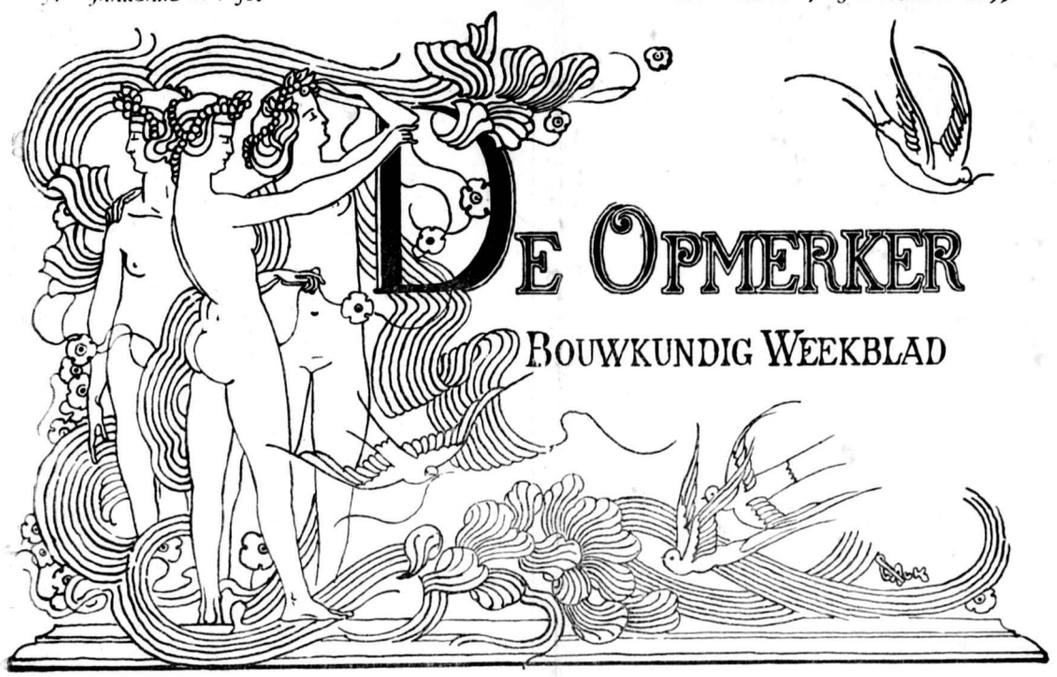

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland 5.—; voor België ƒ 0.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsregen, slechts tweemaal gerekend.

BASTIAAN DE GREEF JANSZOON.

Wanneer de man, dien wij deze week ter aarde besteld hebben, deze regelen, aan zijne nagedachtenis gewijd, had kunnen lezen, dan zou hij, die wars was van al wat naar vertoon zweemde, het betreurd hebben dat zij geschreven en openbaar gemaakt waren. Hij behoorde niet tot diegenen, die hunne autobiographie al sinds jaren in een laadje hebben klaar liggen, opdat, zoo de dood hen verrassen mocht, het nageslacht niet in twijfel kan komen over het geleden verlies. Integendeel, zelfs de weinigen, met wie hij op vertrouwelijken voet verkeerde, vernamen nooit iets van zijn vroeger leven. Was niet de heer A. N. Godefroy, zijn anders trouwe vriend, zoo welwillend geweest mij eenige mededeelingen te doen, ik had niet veel omtrent De Greef hier kunnen neerschrijven.

Het was in Mei 1882, dat ik een briefje van den stads-architect ontving, met het verzoek hem op zijn bureau ten raadhuize te willen bezoeken. Ik was destijds als hoofdopzichter bij een particulier architect werkzaam, en met een ietwat angstig gevoel ging ik naar het Prinsenhof, vreezende dat ik mij op de een of andere wijze aan een vergrijp tegen de bouwverordeningen had schuldig gemaakt, en daarover onderhanden genomen zou worden.

Men wees mij een kamer, waar ik wachten moest. Het stevig eikenhouten kantoor-ameublement scheen niet gebruikt te worden. Aan den wand hing een groot schutterstuk; boven de deur prijkte het geschilderd portret van baron Van Boetzelaar, die burgemeester van Amsterdam was geweest. Het meest werd echter mijn aandacht getrokken door allerlei zilverwerken, blijkbaar feestgeschenken, die, in gezelschap van een borstbeeld van Michelangelo en een statuet van Rembrandt slechts ten deele ontpakt op een tafel stonden.

Na eenigen tijd trad de heer De Greef binnen, en wel geheel anders, dan ik hem mij had voorgesteld. Het frissche gelaat, met zijn peinzende en toch vriendelijke blauwe oogen, werd omlijst door een grijzenden baard, zooals Koning Willem II dien placht te dragen. De eenigszins gebogen gestalte verried alleen den man op jaren; de groote zorg, aan het toilet besteed, deed mij in den stads-architect iemand van smaak en opvoeding vermoeden.

Het onderhoud eindigde daarmede, dat ik de mij aangeboden stedelijke betrekking aanvaardde, nadat mij toegestaan was pas den 1n November daaraanvolgende in dienst te treden. En zoo werd mij een plaats naast De Greef aangewezen; acht jaar lang heb ik met hem iederen dag aan dezelfde tafel gezeten. Aanvankelijk was hij zeer gereserveerd tegenover mij, totdat het ijs gebroken werd. Doch niet vrouw Architectura, doch vrouw Musica heeft als ijsbreekster gediend.

Het oude Parklokaal, waar zooveel goede muziek ten gehoore was gebracht, werd destijds afgebroken, om plaats te maken voor den te onzaliger ure ondernomen Parkschouwburg. Het orkest gat toen uitvoeringen onder Wedemeijer in verschillende lokalen, om eindelijk in de zaal van den Werkenden Stand Zondagochtend-concerten te geven, die uitsluitend aan klassieke muziek waren gewijd. De Greef was daar een trouw bezoeker, en op een stil galerijplaatsje zat hij te genieten. Toen hij ook mij daar eens had opgemerkt, begon hij een paar dagen daarna een gesprek over de uitvoering en de groote symphonie in C van Schubert, die daar gemaakt was. En toen bemerkte ik, welk een uitstekend musicus De Greef was. Later, toen het mij vergund werd hem in zijn woning, waar anders het profanum vulgus verre moest

blijven, af en toe te bezoeken, mocht ik van zijn klavierspel genieten.

Meer en meer werd het mij duidelijk, welk een fijn beschaafd man De Greef was. Zijn belezenheid verbaasde mij; al wat er nieuws in de moderne talen uitkwam, schafte hij zich steeds aan, en zoo bleef hij voortdurend van alles op de hoogte. Lezen en muziek waren zijn eenige uitspanningen, althans in den tijd, dat ik het voorrecht van zijn kennismaking had. Zijn leven was eenzaam; alleen met Godefroy, een trouwen vriend zijner jeugd, had hij geregeld verkeer.

De Greef was een van die architecten, die, naar het voorschrift van Vitruvius, aan algemeene ontwikkeling groote waarde hechten. Onder de oudere generatie vond men er meer dan onder de jongere; om bij de nog levenden te blijven noem ik alleen Godefroy als voorbeeld van zulk een universeel man. Degelijke wetenschap vormde bij die oudere architecten het stevig fundament, waaraan de nieuwere, die altijd maar schermen met kunst, helaas te weinig waarde hechten.

Dat De Greef een uitmuntend teekenaar was, bewezen de kleine schetsboekjes, die hij altijd bij zich droeg, en waarin hij, met schrijfpen of potlood, op artistieke en smakelijke wijze door een geestig „croquis" in een oogwenk zijn denkbeelden duidelijk wist te maken. Was zulk een boekje niet gauw genoeg bij de hand, dan nam hij het eerste het beste papier, dat hij onder zijn bereik vond. Zoo zijn op omgekeerde kruisbanden, briefomslagen, schutbladen, ja zelfs winkelzakjes, deze geestige schetsen neergeworpen. Vriendenhanden hebben soms deze „vliegende bladen", waaraan De Greef geen de minste waarde hechtte, bijeengegaard.

Wie zoo kon schetsen, moest een bekwaam teekenaar geweest zijn. De portefeuilles der gemeente Amsterdam bevatten dan ook menig meesterlijk geteekend blad van zijn hand, afkomstig uit de jaren 1834—1856.

En het is niet te verwonderen, dat De Greef het zoover in de kunst heeft gebracht. Hij had haar als het ware met de paplepel reeds ingekregen. Want zijn vader, Jan de Greef, was een architect van buitengewoon talent. Hoezeer hij dien vader vereerde, blijkt wel het best daaruit, dat hij zich nog als een-entachtig-jarig grijsaard met trots „Janszoon" schreef.

Jan de Greef was pensionnaire van den „lammen Koning" Lodewijk Napoleon geweest. Hij had als zoodanig te Rome bij Percier en Fontaine gestudeerd, hij had de werken der klassieken en der Renaissance door eigen aanschouwing leeren kennen. Toen het Genootschap „Architectura et Amicitia" in 1885 zijn tentoonstelling hield, hebben daar de teekeningen van Jan de Greef de algemeene bewondering gewekt. De lessen van den kunstschilder Schouman zijn hem van groot nut geweest.

Het paleis in het Noordeinde te 's-Gravenhage liet Koning Willem I door Jan de Greef verbouwen. Gedurende de verbouwing bewoonde de architect met zijn gezin daar eenige vertrekken, en zoo heeft Bastiaan de Greef den 9n Februari 1818 in een koninklijk paleis het levenslicht aanschouwd. Maar hij heeft zich daar nooit op beroemd, ja er zelfs nooit tegen iemand een woord over gerept. Pas na zijn overlijden kwam ik deze bijzonderheid van zijn vriend Godefroy te weten.

Onder de werken van Jan de Greef behoort ook het tegenwoordig paleis Soestdijk, dat door de natie aan den toenmaligen kroonprins, den overwinnaar van Quatre-Bras, was geschonken.

Later nam het stads-fabriekambt van Amsterdam den bekwamen bouwmeester in zijn dienst, om hem met den bouw van het Gerechtshof en de inrichting van het Entrepôtdok te belasten. Hier toonde De Greef zich een uitmuntend practicus.

Kort nadat Jan de Greef overleden was, kwam zijn zoon Bastiaan, den 16n December 1834, in dienst van Amsterdam. Juist vijf-en-zestig jaar later zou hij den laatsten adem uitblazen.

Zijn teekenstudiën maakte hij deels bij zijn vader, die als stads-architect zijn woning aan den Timmertuin had, deels op de Academie, die in de zalen boven de beurs op het Rokin zetelde, en door den ouden heer Tetar van Elven geleid werd.

In de eerste jaren, dat de jonge De Greef aan het stads-fabriekambt verbonden was, viel de slooping van twee der beste gebouwen, door Hendrik de Keyzer gesticht, namelijk de Haarlemmerpoort en de beurs. Had De Greef eenige jaren langer geleefd, dan had hij nog de afbraak van de gebouwen, daarvoor toen in de plaats gekomen, kunnen aanschouwen. Doch een gunstig lot heeft hem dit verdriet bespaard.

De Willemspoort, zoo gedoopt omdat door haar Koning Willem II zijn blijden intocht hield, toen hij in 1840 gekroond zou worden, is ontworpen door den toenmaligen directeur van het stads fabriekambt Alewijn. Maar de teekeningen zijn door De Greef vervaardigd en veilig mag worden aangenomen, dat ook het ontwerpen grootendeels zijn werk is geweest. Doch, en dit is karakteristiek voor hem, hij heeft zich daar nimmer over uitgelaten. Wel placht hij mij erop te wijzen, hoe de steenhouwers, die de zuilen gehakt hadden, zich in de entasis vergisten, zoodat, toen de fraaie Korinthische kapiteelen, vervaardigd door den beeldhouwer De Koningh, die ook aan de kapiteelen der Madeleine-kerk te Parijs had gewerkt, geplaatst waren, de aanloop onder de astragaal grooter moest worden, dan de klassieke regelen voorschreven.

Velen zullen met mij de aanstaande slooping van de Willemspoort betreuren. Als een bouwwerk uit dien tijd onderscheidt zij zich gunstig. Toen verleden jaar het gebouw versierd was, werd het algemeen geprezen. De raadsleden, die nu zoo lichtzinnig tot de afbraak besloten, zullen bij het nageslacht niet veel roem oogsten voor hun besluit.

In den tijd, dat de Willemspoort werd gesticht, valt ook de eerste „beurs-questie". Zij werd al even arbitrair opgelost als de tweede, zij heeft tot niet minder twistgeschrijf aanleiding gegeven.

Door welke invloeden Zocher, aan wien niemand aanvankelijk gedacht had, met zijn ontwerp de zege behaalde, behoeft hier niet nader te worden uiteengezet. Misschien zal de historicus van 1950 opmerken, dat in 1896 de geschiedenis zich, als zoo dikwijls, herhaalde.

Het ontwerp van Zocher is, van 1841 tot 1845, onder leiding van De Greef uitgevoerd. Bij dit gebouw begon Godefroy, onder de hoede van zijn ouderen vriend, zijn architectonische loopbaan. Er bestaan nog legenden van de vroolijke feesten, die op het werk gevierd zijn, en waaraan De Greef, als levenslustig jongeling, deelnam. Maar dat vroolijkheid gepaard ging met kennis, ijver en zorg, bewijst dit bouwwerk, dat, afgescheiden van zijn kunstwaarde, een meesterstuk van uitvoering mag worden genoemd.

De bouw vond plaats in het vroegere bed van de rivier de Amstel, en de slappe bodem leverde groote moeilijkheden op, die echter ten slotte overwonnen werden. Reeds in 1848, dus drie jaar nadat de beurs door Koning Willem II plechtig geopend was, moest het middenplein overdekt worden, daar de beursbezoekers niet langer verkozen aan weer en wind te worden blootgesteld. De heer Pierson was destijds

directeur van het stads-fabriekambt, en onder zijn bewind heeft De Greef de overkapping tot stand gebracht, zonder dat de beurs buiten gebruik gesteld behoefde te worden. Het werk was nog niet gereed toen, in Maart van 1848, ook te Amsterdam oproerige bewegingen plaatsvonden. Er werden toen bijzondere maatregelen genomen om te beletten, dat de onruststokers zich van de buitenstaande bouwmaterialen als projectielen zouden bedienen.

Onder de bouwwerken uit dezen tijd moet ook genoemd worden het ontvanggebouw van de Westerbegraafplaats, dat in zijn sobere klassieke vormen, vooral vroeger, toen de omgeving nog niet door fabrieken, een kanaal en speculatie-woningen ontsierd was, een goed effect maakte.

Het stads-fabriekambt, dat in zijn organisatie nog vrijwel die der 16e eeuw nabijkwam, zou echter den langsten tijd hebben bestaan. In 1856 werd de afdeeling Publieke Werken, die wij thans nog kennen, ingericht, nadat, sedert de invoering der gemeentewet, de „commissaris" door een „wethouder" was vervangen. Het technisch beheer werd toen opgedragen aan een stads-architect, een stads-ingenieur en een directeur, die echter niet boven, doch naast de twee andere titularissen stond.

De Greef werd nu tot stads-architect aangesteld, terwijl Van der Sterr als stads-ingenieur optrad en Verhey de directeurs-betrekking aanvaardde.

Toen in 1873 echter de directeur overleden was, werd er weder gereorganiseerd, en kwamen architect en ingenieur onder den directeur te staan.

Van 1856 tot 1890, toen De Greef wegens zijn gevorderden leeftijd een welverdiende rust ging genieten, heeft de gemeente Amsterdam bijzonder veel doen bouwen. Eene opsomming ook maar van de voornaamste stichtingen uit dien tijd zou reeds kolommen vullen. Terwijl in het eerst de middelen slechts met groote zuinigheid waren toegestaan, werden, vooral sinds 1880, de koorden der beurs wat minder strak gehouden.

Met het toenemen der werkzaamheden werden ook de helpers talrijker. De Greef wist die niet slechts te kiezen, maar ook te waardeeren. Hij bepaalde zich er toe, met juist inzicht, overal de groote trekken aan te geven, het aan zijn helpers overlatende, de details uit te werken, zonder hen aan enge banden te leggen.

Doch, ik mag het hier wel zeggen, niet alle medewerkers waren bestand tegen de vrijheid, die hij hen liet. Terwijl De Greef, toen hij nog slechts hulpkracht was (en welk een hulpkracht!) zich steeds bescheiden op den achtergrond hield, moest hij van sommige zijner medewerkers gansch andere ervaringen opdoen.

Geholpen door al te gewillige dagbladschrijvers, trachtten die ondergeschikten hunne verdiensten en bekwaamheden te doen uitschijnen ten koste van hem, die toch de stads-architect was, en zonder wien zij niets vermochten.

Gelukkig heeft het echter ook niet ontbroken aan helpers, die een andere en betere opvatting hadden van hun taak, en werden De Greef's groote verdiensten officieel gehuldigd, ofschoon hij deze hulde nimmer gezocht, veel minder begeerd heeft. Toen in 1874 de sedert afgebrande Stadsschouwburg herbouwd was, werd De Greef door den Koning tot officier in de orde van de Eikenkroon benoemd. Ik heb hem echter dat onderscheidingsteeken nimmer zien dragen. Het verhaal ging, dat hij, na zijn ridderorde ontvangen te hebben, zonder haar in burgemeesterskamer kwam, en daar toen een zacht verwijt moest hooren, dat hij zijn roset niet droeg. Sinds zorgde hij er steeds voor, haar in zijn zak te hebben, om er in de wachtkamer zijn knoopsgat mede te tooien, maar haar daar ook weer weg te bergen, zoodra hij bij de heeren geweest was. Het kan zijn, dat dit verhaal slechts een legende is, doch het past geheel in het karakter van den overledene.

En toch heb ik De Greef verheugd gezien, toen hij wederom geridderd was. Die tweede onderscheiding viel hem te beurt, toen hij, nadat het Rijksentrepôtdok aan de gemeente was overgegaan, de betrekking van directeur dier instelling van 1856 af zonder honorarium had waargenomen. Het „Dok" waaraan de naam van zijn vader zoo nauw was verbonden, vond in hem een zorgvuldig beheerder. Zijn medebestuurderen, tot de deftigste handelskringen behoorende, hebben zijn zorg steeds ten zeerste gewaardeerd. En het lint van den Nederlandschen Leeuw hebben wij allen op zijn borst gezien. Op hem was het „Virtus nobilitat" in den volsten zin des woords toepasselijk.

Talrijke gedenkdagen zijn er in het leven van De Greef voorgekomen. Hij trachtte, doch natuurlijk tevergeefs, ze geheim te houden, en het gelukte hem nog minder zich aan feestbetoon te onttrekken. Maar de kostbare geschenken, hem bij zulke gelegenheden vereerd, waardeerde hij minder dan de goede bedoelingen van de gevers. Hij hechtte er zoo weinig waarde aan, dat hij ze in zijn stadhuiskamer half ingepakt het. Dat was de verzameling, waarover ik mij zoo verbaasde, toen ik mijn eerste onderhoud met De Greef had.

Den 16n December 1884, toen de stads-architect zijn gouden feest als gemeente-ambtenaar vierde, wilde het personeel dien dag niet onopgemerkt voorbij doen gaan. Doch welk geschenk te kiezen? Men besloot hem een frisschen lauwerkrans, met de stedelijke kleuren versierd, aan te bieden. En, o wonder, deze eenvoudige en zeker niet kostbare gave werd door hem met zichbaar welgevallen niet alleen aanvaard, maar ook medegenomen. Nog jaren later, toen de krans al geheel verdord was, heb ik haar boven zijn geliefde pianino zien hangen.

Mij voegt groote dankbaarheid jegens den overledene, omdat zijn ijverige bemoeiingen mij de eer verschaft hebben zijn opvolger te zijn geworden. Ik was aanvankelijk niet voornemens te solliciteeren, doch hij moedigde mij aan en deed wat in zijn vermogen was, om mijner benoeming bevorderlijk te zijn. Doch van dit laatste hield hij mij geheel onkundig. Pas na de steming in den Raad vernam ik van anderen, wat hij ten mijnen behoeve gedaan had.

En toen de moeilijke dagen van Mei 1894 voor mij aanbraken, en ik gedwongen werd mijn ontslag als gemeente-architect te nemen, toen heeft De Greef mij wederom bemoedigend toegesproken en opgebeurd. Wanneer hij toen iets had kunnen doen, om den slag van mij af te wenden, hij zou het in 't werk hebben gesteld. Doch hij zag in, dat men geen architect in gemeentedienst meer begeerde, en dat het doel was de betrekking op te heffen, zooals ook kort daarna geschiedde. Onder deze omstandigheden zouden zijn pogingen nutteloos zijn geweest.

Heb ik groote reden, om De Greef erkentelijk te zijn, wie zal zeggen, hoeveel anderen hij op de een of andere wijze welgedaan heeft? Hij liet zich daar nooit over uit, en slechts van ter zijde vernam men soms bij toeval daar iets van.

Gedurende de acht jaar, dat ik naast hem op zijn bureau zat, heb ik wat „kleyne luyden" daar zien binnenkomen, om hem hun beklag te doen. Hij hield zich dan eerst, alsof hij zeer barsch was, maar het kostte hem moeite die rol lang vol te houden en het einde was steeds, dat hij in den zak tastte.

Maar hoe vriendelijk van aard en hoe zacht van

karakter hij wezen mocht, men moest hem niet te na komen. Want De Greef kon toornen; zijn booze stemming duurde evenwel nooit lang, en voor wrok of haat was in zijn nobel hart geen plaats.

Zoo heb ik dan gepoogd een man te schetsen, die tot de meest waardige beoefenaars der Nederlandsche bouwkunst behoord heeft. Ook nadat hij in rust zijn laatste levensjaren doorbracht, heb ik hem nog vaak bezocht, en ofschoon de kwalen van den ouden dag hem niet spaarden, vond ik hem steeds vol belangstelling in wat rondom hem gebeurde.

Nog zelfs toen hij sinds Juni aan het ziekbed was gekluisterd, dat zijn sterfbed zou worden, bleef zijn geest helder, en sprak hij over velerlei. Doch toen ik den 15n dezer mijn bezoek herhaalde, zag ik aan de tranen zijner huisgenooten, dat zijn toestand ernstig was. Ik ben toen niet aan zijn bed gegaan; de stervende liet mij echter nog groeten. Toen des nachts de klok drie sloeg, telde hij de slagen en kort daarna hield het edel hart op met kloppen.

Bij helder winterweer gingen wij De Greef begraven, misschien met meer plechtigheid dan hij zelf verlangd zou hebben. Op het stille „Zorgvliet" heeft Godefroy woorden van herinnering gesproken, heeft J. G. van Niftrik den overledene namens de oudcollega's een weemoedig woord van vaarwel gewijd.

Een nobel man, een fijn-besnaard kunstbeoefenaar was de laatste eer bewezen. Zijn nagedachtenis zal blijven voortleven in de harten van velen.

A. W. WEISSMAN.

ONZE AMBACHTSSCHOLEN.

Het kan wel zijn (zie no. 42 en 46) dat mijne zienswijze geheel in strijd is met die van hen, die aan onze ambachtsscholen hun beste krachten wijden. Het is zelfs best mogelijk, dat er verschil bestaat in opvatting, wat voor den kleinen man goed is en wat niet. Maar daarover gaat eigenlijk de questie niet. De kern van de zaak, door mij ter sprake gebracht, is deze, of het oorbaar is in onze zich meer en meer democratisch vormende samenleving, dat ambachtsschoolbesturen werken als reactionaire lichamen, waardoor de algemeene welvaart wordt belemmerd, armoede gekweekt, de werking onzer wet op het middelbaar onderwijs gedeeltelijk wordt verlamd.

Mijnerzijds bestaat het streven, onze ambachtsscholen meer gunstige resultaten te doen geven, door ze, in verband met de bij Rijkswet goed geregelde burgerscholen, te hervormen tot inrichtingen, die zich belasten met het technische gedeelte van het onderwijs voor ambachtsnijveren, voor zoover dit niet door de burgerscholen kan worden bevredigd.

Thans werken onze ambachtsscholen niet in die richting; er wordt zelfs van die zijde ernstig bezwaar gemaakt mede te werken tot uitvoering der Rijkswet, die geregeld is, om meer beschaving, meer kennis te brengen onder de kleine burgers, en het is mijn streven duidelijk te maken, dat de bestuurders onzer ambachtsscholen in de gelegenheid zijn, zonder iets van de technisch gunstige resultaten dier scholen op te offeren, te kunnen medewerken tot het openen van burgerscholen.

Altijd als zij maar willen.

De te openen burgerscholen zijn dagscholen voor de kinderen, die nog niet op een ambachtsschool behoeven te gaan, en avondscholen voor hen, die in minder gunstige omstandigheden verkeeren.

Er bleek mij geen wettelijk bezwaar te bestaan, om aan die scholen te verbinden burgeravondscholen voor voortgezet onderwijs, voor die ambachtsnijveren, wier behoefte door de burgerdagschool niet voldoende kan worden bevredigd.

Te meer gevoel ik mij genoopt in het openbaar de medewerking van de ambachtsschoolbestuurders op te vorderen, omdat, wenschen deze zich niet in vooruitstrevende richting te bewegen, de tijd spoedig kan komen, waarin men zal meenen de subsidies beter te moeten besteden. Daardoor zouden inrichtingen, die thans, breed opgevat, goed kunnen werken, ter bevordering van welvaart voor den kleinen man, weder een kwijnend leven gaan leiden, thans, nu onze Regeering de Rijksbeurs voor die inrichtingen ruim geopend houdt.

De heeren der ambachtsscholen, die met mij in zienswijze verschillen, zullen zeker wel willen toegeven, dat het handwerkmatig gedeelte van het onderwijs aan onze ambachtsscholen kan worden ingekort tot één, hoogstens twee jaren. De leeftijd onzer ambachtsschool-leerlingen mag worden gesteld op meerendeels 15 à 16 jaren; er is alzoo overvloedig tijd om te zorgen voor burgerdagschoolonderwijs, dat is voor een bij de wet op het M. O. goed geregeld ontwikkelend onderwijs van technischen aard.

De hervormde ambachtsschool houdt dan over te zorgen voor handwerksonderwijs, schoolt zoover doenlijk de leerlingen, zoo noodig aan eigen, zoo mogelijk aan particuliere werkplaatsen, met of zonder leerlingstelsels. Zij zorge voor boek- en plaatwerken eener technische bibliotheek, voor dagelijks toegankelijke leestafels der ambachtstijdschriften, voor museums van modellen, voor doorloopende en tijdelijke tentoonstellingen, wedstrijden en ambachtsexamens. De begrooting van ontvangsten en uitgaven wordt als thans gecontroleerd door den Rijksinspecteur.

Het kwart millioen gulden, 't welk tegenwoordig voor ons ambachtsonderwijs wordt uitgegeven, zal dan meer algemeen nuttiger worden besteed.

Wil de heer v. H. omtrent een en ander in Duitschland nadere inlichtingen, reeds meermalen is aanbevolen kennis te maken met eenige jaargangen van het „Zeitschrift für Gewerbliche Unterricht", als orgaan „des Verbandes Deutscher Gewerbeschulmänner", en van de „Bayerische Gewerbe Zeitung". Met deze tijdschriften is al een zeer goed overzicht te verkrijgen. Heeft men tevens gelegenheid er eens op uit te gaan, des te beter.

Niet te ontkennen is het, dat de mijnerzijds aanbevolen nieuwe inrichting onzer ambachtsscholen booge eischen stelt aan de directeuren, doch het komt mij voor, dat die eischen mogen en moeten worden gesteld, waar flinke traktementen met de daarbij voorkomende of daarbij behoorende emolumenten worden genoten.

Een bond van aan zulke hooge eischen beantwoordende directeuren moet, wordt niet een kalmen, oppervlakkigen weg gevolgd en meer den ontwikkelenden weg betreden, zeer heilzaam werken op de verheffing der Nederlandsche ambachtsnijverheid.

Mocht dit antwoord nog niet geheel bevredigen, tot 't geven van nadere inlichtingen ben ik gaarne bereid.

Het komt mij voor, dit artikel te moeten aanvullen naar aanleiding der meermalen gehoorde bewering, dat niet-ambachtsschoolbeambten, zij die buiten die schoolregeling staan, doch ook onderwijs geven aan aankomende ambachtsnijveren, niets begrijpen van het ambachtsonderwijs.

De vraag doet zich voor, of dat beweren voortkomt uit zelf-verblinding, uit kortzichtigheid, of dat het moet worden beschouwd als een der tactische middelen om bestaande toestanden te handhaven, waarbij geene vreemde inmenging word geduld.

Het feit, dat nergens ter wereld ambachtsscholen als de onze bestaan, tenzij als mislukte loten, moet tot nadenken stemmen.

De geschiedenis onzer scholen raadplegende, blijkt het, dat zij zich steeds in reactionairen zin hebben bewogen, nimmer samenwerkende, steeds openlijk of bedekt bestrijdende den geest van ons middelbaar onderwijs.

Thans, nu het ambachtsonderwijs en het burgerschoolonderwijs onder ééne leiding staan, is er blijde verwachting, althans hoop, dat meer licht zal worden ontstoken.

Het beweren, dat vakgenooten, die buiten de ambachtsscholen staan en die daarom den geest dier school niet zouden kunnen begrijpen, zal zich wel niet gronden op het onderwijs, 't welk aldaar gegeven wordt in de Nederlandsche taal, noch op het onderwijs in wiskunde, natuurkunde, materialenkennis, stoomwerktuigkunde; evenmin op 't onderwijs in decoratieschilderen, timmeren, meubelmaken, draaien; noch op bank-, plaat- en vuurwerken der smeden.

Het beweren moet al weder zijn grond hebben in het teekenen.

In het handteekenen zit het vrij zeker ook niet, zoodat het moet worden gezocht en gevonden in het zooveel besprokene en aan ambachtsscholen en avondteekenscholen met zooveel vóóringenomenheid beoefende z o o g e n a a m d e vakteekenen.

Dit zoogenaamde vakteekenen is blijkbaar het troetelkind van vele ambachtsschool- en avondteekenschoolbestuurders, het heilige huisje, waarbuiten een niet-ingewijde zich heeft te houden. Dat zoogenaamde vakteekenen dient daarom eens, in 't algemeen belang, van nabij te worden bekeken.

Opmerkenswaardig is het vooral, dat het zoogenaamde vakteekenen zich bij voorkeur beweegt op het gebied van den timmerman. De machineteekenwerkstukken der ambachtsscholen missen den noodigen theoretischen grondslag en zijn dus geen vakteekeningen.

Het meubelteekenen aan ambachtsscholen zal ook wel niet als vakteekenen worden beschouwd, zoodat het zoogenaamde vakteekenen van den timmerman overblijft.

Het harmonisch verband tusschen theorie en practijk van den timmerman, waarmede ook nogal eens aan ambachtsscholen wordt geschermd, zal wel niet meer worden verdedigd, nu uit de openbare behandeling voldoende is gebleken, dat dit harmonisch verband al heel weinig te beteekenen heeft.

Ook zal wel niet weder in het openbaar worden verdedigd, dat school, in dezen ambachtsschool, noodwendig medebrengt, schoolsche of te wel onderwijskundige regeling en dat eene zoodanige regeling kan worden toegepast op het leeren van een ambacht, waardoor dan de eigenaardigheid eener ambachtsschool zou ontstaan.

Het aan onze ambachtsscholen voorkomende zoogenaamde vakteekenen leert men uit verschillende gegevens kennen. Het blijkt dan, dat aan het gewoon teekenen, om teekenen te leeren, om aan de kinderen te leeren voorstellen op platte vlakken, over 't algemeen niet veel tijd wordt besteed. Grondig teekenonderwijs acht men onnoodig.

Werkstukken, soortgelijke als die van Scholten's Projectieteekenen, zijn blijkbaar verboden waar.

Het gewoon teekenen leeren moet er bij de leerlingen in komen, door direct in gewone en in scheeve projectie, houtverbindingen, ijzerverbindingen en gereedschappen te teekenen; men projecteert bekappingen, kozijnen, ramen, deuren, allerlei trappensoorten, meubelen, machinedeelen en machines. Bij dit teekenen wordt dan aan schoolkinderen van gemiddeld 15 jaren toelichting gegeven van het hoe en waarom der behandelde constructiën, welke toelichtingen uit den aard der zaak het eene oor in, het andere oor uitgaan.

Men tracht blijkbaar teekenend te timmeren, te meubelmaken, te machinedrijven, altijd met kinderen. Men slaat, naar men meent, alzoo twee of meer vliegen in één klap, meenende de kinderen te leeren teekenen, samenstellen en toepassen.

Dat noemt men, les gevende aan jongens van 14, 15 en 16 jaren, wier vermogen om zich een meetkunstig lichaam voor te stellen nog ontwikkeld moet worden, vakteekenen, klaarmaken voor de practijk.

Het geheim, als het een geheim mag worden genoemd, komt alzoo in dezen hierop neer, dat men met kinderen in eens tracht te doen, wat elders na het doorloopen der volksschool over den jongensleeftijd tot en na het 19e jaar geleidelijk wordt verdeeld.

Als ambachtsman, beu van al dat gedoe, zou men alweder onze ambachtsschoolregelingen uit den weg kunnen gaan, zoo niet de zoo gunstige leeftijd tot verstandelijke ontwikkeling, het 14e, 15e en 16e jaar, voor een overgroot gedeelte werd zoek gemaakt door weinig ontwikkelend, veelal machinaal teekenen, terwijl aan dat teekenen eene zoo buitengewone beteekenis wordt gegeven, dat niet alleen verstandelijke ontwikkeling wordt verwaarloosd, doch ook elders, waar men meer kennis bij den kleinen man goedgezind is, vakteekenen zonder voorbereiding als het uitnemendste onderwijs wil hebben beschouwd en ingevoerd.

Bij het zoogenaamde vakteekenen handelt men ongeveer op dezelfde wijze als zij, die door brieven en rekeningen te schrijven, taal willen doen onderwijzen, of die door het direct doen oplossen van rekenkunstige vraagstukken meenen onderwijs te geven in rekenkunde.

Men noemt dat dan practisch onderwijs geven, bestoedt de helft of meer van den tijd aan teekenen en excuseert zich voor verstandelijke ontwikkeling geen tijd te hebben.

Voor het aankweeken van meer kennis, waardoor van de leerlingen meer kan worden gemaakt dan gewoon, weinig ontwikkeld werkvolk, is geen tijd beschikbaar; blijkbaar is meer beschaving, meer kennis voor den kleinen man aan vele onzer ambachtsscholen en avondteekenscholen verboden waar.

De wet op het middelbaar onderwijs, die zoo gezegend zou kunnen werken, wordt door vele bestuurders der scholen genegeerd.

Het is nog niet geheel duidelijk geworden in hoeverre het teekenen, als leervak, dienst doet om het andere onderwijs op zijde te schuiven. Dat het in die richting dienst doet, is reeds meermalen opgemerkt.

Het komt mij voor, dat de tijd niet veraf kan zijn, nu allerwege op sociale misstanden wordt gewezen, allerwege door den kleinen man meer kennis wordt begeerd, dat de heer Zander en zijne medestanders, het ontwikkelende onderwijs der bij Rijkswet goed geregelde burgerscholen en den geest der wet op 't M. O. zullen hebben te eerbiedigen, te waardeeren, tenzij de haast ondenkbare mogelijkheid bestaat, dat de tegenstanders van voortgezet onderwijs nog langer de wet een spaak in 't wiel steken.

Met inbegrip der wintercursussen is de leerstof voor aankomende ambachtsnijveren aan de burgerscholen verdeeld over den leeftijd der leerlingen van hun 12e tot en zelfs na hun 19e jaar. Een zelfs voor Duitschland ideale toestand. Waar eene wet, regelende het onderwijs van 't 12e tot het 19e jaar, in Duitschland niet bestaat, ijvert men tot wettelijke regeling te geraken.

Eene vereeniging als onze „Vereeniging tot bevordering van de vakopleiding van handwerkslieden

in Nederland", zou zich aldaar niet onbetuigd laten, en met onze „Technische Vakvereeniging", die ook reeds eene 500 leden telt, zeer zeker ook betere regeling in den geest onzer wet trachten te bevorderen.

De Nederlandsche ambachtsnijveren en hunne vooruitstrevende geestverwanten behoeven thans slechts te zorgen, dat eene reeds sedert beproefde wettelijke regeling wordt ingevoerd en niet verder ondermijnd, nu te Groningen sedert tal van jaren blijkt, dat die wet, loyaal opgevat, zegenrijk werkt voor de leerlingen en beambten van burgerscholen.

Ook te Groningen komt aan de burgerscholen vakteekenen voor op de lijst der werkzaamheden, doch ook daar ervaart men, dat teekenen, zoo 't vakteekenen genoemd mag worden, slechts met vrucht kan worden gegeven aan jongens, die al eenigen tijd gelegenheid hebben gehad in de ambachtswereld om zich heen te zien, en dat het vakteekenen dient voorafgegaan te worden door gewoon teekenonderwijs, gevolgd door toegepast teekenen of ambachtsteekenen, gelijk de heer Bouwmeester het noemde.

Om eenheid te brengen in het vakteekenonderwijs voor aankomende bouwkundigen zijn de werken van Van Grieken, Berghuis, Plasschaert, Scholten en de autographieën der P. S. enz. van veel nut en geven reeds goede handleidingen bij ambachtsexamens.

Kunnen de leerlingen eenig Duitsch lezen en hebben zij geleerd gewoon teekenen en toegepast teekenen, dan is er voor hen gelegenheid zich op min kostbare wijze vakgeschriften aan te schaffen voor allerlei ambachten. Voor standaardwerken dienen de leestafels en bibliotheken der hervormde ambachtsscholen te zorgen.

Het is misschien nog te weinig begrepen en nog te weinig bekend, dat de schoolregeling der burgerscholen zich in ons land heeft ontwikkeld als eene eenige schoolregeling voor hem, die meer wil worden dan gewoon werkman. Te weinig wordt het begrepen, dat de wet slechts op eene welwillende uitvoering wacht om allerwege, waar meer dan 10.000 zielen samenwonen, burgerscholen te zien geopend om meer kennis, daardoor meer welvaart te verspreiden, armoede te voorkomen.

Laat ons hopen, dat de ambachtsschool- en avondteekenschool-bestuurders die uitmuntende wettelijke schoolregeling spoedig naar eisch zullen steunen, tot eigen eer en voordeel. Niet alleen zal de schoolregeling der burgerscholen, wanneer het technisch gedeelte aangevuld wordt door hervormde ambachtsscholen, zegenrijk zijn voor de leerlingen, ook al de beambten dier scholen, met vrouw en kinderen, zullen door die samenwerking gelegenheid verkrijgen te worden opgenomen in pensioenfondsen.

Daarover later meer.

Groningen, Dec. 1899. J. B. JAGER.

LEERPLAN EENER BURGERAVONDSCHOOL VOOR VOORTGEZET ONDERWIJS.

Wiskunde	2	1	1	4
Kennis van werktuigen	1	1	1	3
Natuurkunde	1	1	1	3
Scheikunde	1	1	1	3
Technologie	0	1	1	2
Boekhouden	0	0	1	1
Staatsinrichting	0	1	1	2
Kunstgeschiedenis	1	1	1	3
Handteekenen	4	3	3	10
Projectieteekenen	1	1	1	3
Vakteekenen	4	4	3	11
	15	15	15	45

Het onderwijs der avondschool te geven van Oct. tot April de eerste vijf werkdagen van 6—9.

De teekenuren desverkiezende aanvullen met de avonduren van 9—10 of Zaterdagsavonds van 6—8.

LEERPLAN EENER 3-KLASSIGE BURGERDAGSCHOOL.

Wiskunde	6	4	4	14
Mechanica	0	0	1	1
Natuurkunde	0	1	1	2
Scheikunde	0	0	1	1
Technologie	0	0	1	1
Natuurlijke historie	0	1	1	2
Fransch	6	4	4	14
Duitsch	0	5	5	10
Nederlandsch	6	4	2	12
Aardrijkskunde	2	2	2	6
Geschiedenis	2	2	2	6
Handteekenen	5	4	3	12
Lijnteekenen	4	4	3	11
Staatsinrichting	0	0	1	1
Gymnastiek	1	1	1	3
	32	32	32	96

Boekhouden bij wiskunde, schrijven bij 't Nederlandsch.

Het onderwijs der dagschool te geven 4 dagen van 8—12, van 2—4 en van 5—7 of 6—8 meerendeels schriftelijk werk.

Des Woensdags- en Zaterdagsnamiddags van 2—5 handwerken voor jongens.

NIEUWE ZEDEN.

Naar aanleiding van ons opstel onder bovenstaanden titel hebben twee bouwkundige bladen het noodig geacht een vrijwel gelijkluidende beschouwing van iemand, die zich V. H. V. teekent, openbaar te maken.

Het staat ieder vrij, de voorkeur toe te kennen aan de nieuwe zeden, die met zich brengen, dat op de groote trom geslagen wordt, waar dit maar eenigszins mogelijk is. Wie, zooals wij, de oude zeden verkiezen en van alles, wat naar levenmaken zweemt, een afkeer hebben, behoeven daarom nog niet van „verdachtmaking" beschuldigd te worden.

Dat de heer V. H. V. die beschuldiging wel heeft geuit, verzwakt zijn betoog zeer. Misschien is het daardoor zelfs van alle waarde ontbloot geworden.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 13 *December* 1899.

Uit de ingekomen stukken bleek, dat de afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en de afdeeling Amsterdam en omstreken van den Bond van hoofden van scholen in Nederland adressen van adhesie aan den Gemeenteraad zullen zenden aan de afdeeling in zake vakonderwijs Medegedeeld werd, dat den 9den December een afdeeling van de Technisches Vakvereeniging te Groningen was opgericht

Hierna werd een jaloezie ventilator bezichtigd, waarbij de heer Robbert Kalff eenige toelichtingen gaf Deze ventilator bestaat uit een dakvenster, waarvan de opstanden voorzien zijn van jaloezieën, en kan bij alle dakconstructiën worden toegepast; door den eigenaardigen vorm der jaloezieën wordt het doordringen van vocht voorkomen.

De heer J. Ahrend voerde nu het woord over de door hem in den handel gebrachte zak-waterpas- en hoekmeetinstrumenten, die in grooten getale in de zaal aanwezig waren. Volgens het oordeel van velen zijn deze toestellen voor waterpassingen en metingen op kleine schaal en daar, waar geen groote nauwkeurigheid wordt gevorderd, zeer bruikbaar. De heer Willebrands nam op zich de instrumenten te onderzoeken en in een volgende vergadering rapport uit te brengen. Een vraag uit de bus omtrent het doorroesten van gegoten ijzeren afvoerpijpen gaf tot eenige discussie aanleiding.

Met een woord van dank aan de sprekers sloot de Voorzitter de drukbezochte vergadering.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1101*e Vergadering op* 20 *December* 1899.

Bij afwezigheid van den Voorzitter werd de vergadering geleid door den Vice-voorzitter, den heer Van Boven. Na lezing der notulen werden de ingekomen stukken voorgelezen, waaronder een prijsvraag van de Indische Vereeniging

Hierna werden vijf leden aangenomen. Vervolgens las de 1ste secretaris het aarverslag, waarna de verslagen van den penningmeester, biblio hecaris, alsmede dat van de verificatie-commissie werden voorgelezen.

De verkiezing van een voorzitter had als uitslag, dat de heer De Bazel met algemeene stemmen als zoodanig werd herbenoemd. Evenzoo werd de heer J. P. D. Lokhof als secretaris herkozen en de heer Nijhoff als vice-voorzitter aangewezen. De aanvulling van de redactie-commissie alsmede de behandeling der begrooting werden uitgesteld tot de eerstvolgende vergadering. Hierna had de uitloting plaats van 5 aandeelen en evenzoo de uitreiking van prijzen der prijsvragen 1899—1900.

Besloten werd voorts adhaesie te betuigen aan een adres van de Technische vakvereeniging inzake uitbreiding van het aantal Ambachtsscholen. Voorts werd mededeeling gedaan dat gedurende een week de 35 antwoorden van een prijsvraag van de Levensverzekeringsbank te Rotterdam", in het Genootschapslokaal zullen tentoongesteld worden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

'S-GRAVENHAGE. **De Brusselsche correspondent van de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" schrijft:**

„Het voorbeeld volgend van de stad Brussel, die indertijd bij den aanleg der binnen-boulevards aanzienlijke premies uitloofde voor de best geslaagde gebouwen, heeft het gemeentebestuur der voorstad St Gilles besloten eveneens zulk een wedstrijd uit te schrijven voor de mooiste en aanzienlijkste gebouwen, die in de nabijheid van het stadhuis zullen worden opgericht.

„Daartoe zal een totaal bedrag van negen-en-dertig duizend frank worden besteed, en wel 24.000 fr. voor de fraaiste boekhuizen (waarvan 4800 fr. voor de architecten en 19.200 fr. voor de eigenaars); en 15.000 fr. voor de andere huizen (3000 fr voor de architecten en 12000 fr voor de eigenaars).

„Alleen die huizen kunnen in aanmerking komen, welke vóór den 1en Januari 1903 kant en klaar zullen staan.

„De met het toekennen der premies belaste jury zal door het gemeentebestuur in December 1902 benoemd worden.

GRONINGEN. **Het resultaat van een onder de leden der Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst alhier uitgeschreven wedstrijd voor ontwerpen van straat en pleinversieringen, werd jl. Zaterdag, Zondag en Maandag voor het publiek tentoongesteld. Er waren een veertigtal ontwerpen, welke goed- en minder goed geslaagde versieringen te zien gaven. Wij vernamen dat de beoordeeling van deze teekeningen later op huishoudelijke wijze door de leden der vereeniging onderling zal plaats hebben. De bescheidenheid verbiedt ons daarom op die beoordeeling vooruit te loopen, zoodat wij ons moeten onthouden van ons gevoelen te zeggen over eenige projecten, die in het bijzonder de aandacht verdienen.**

Intusschen gaf deze tentoonstelling een leerzame bijdrage tot de tijdelijke versieringskunst, welke ongetwijfeld van invloed zal zijn op de wijze van straat- en pleinversiering, wanneer daartoe in deze stad de gelegenheid zich zal voordoen.

Vermelding verdient nog dat deze tentoonstelling werd gehouden ten voordeele van de Boeren in Transvaal en den Oranje-Vrijstaat, en dat zij werd opgeluisterd door eenige zeer verdienstelijk ontworpen en uitgevoerde meubelstukken uit de gunstig bekende meubelfabriek „Nederland" alhier. Tevens werd tentoongesteld eene verzameling van uitstekende proeven voor kunstlederwerk, vervaardigd door den heer Jos. Merckelbagh te Utrecht.

Opnieuw bewees deze inzender zijn meesterschap over dezen tak der industrieele kunst.

ARNHEM. **Op de aanbeveling voor directeur der gemeente-gasfabriek alhier zijn geplaatst de heeren: J. de Bats, directeur der gasfabriek en drinkwaterleiding te Schiedam, Niermeyer, directeur der gasfabriek te Zutfen, en Ochsendorf, onder-directeur der gasfabriek te 's-Gravenhage.**

ZIERIKSEE. **Voor de vacante betrekking van gemeentebouwmeester, op eene jaarwedde van ƒ1400, hebben zich 26 sollicitanten aangemeld.**

PERSONALIA.

— **Bij de exploitatie der staatsspoorwegen op Java is:**
benoemd tot onderopzichter der werkplaatsen, de tijdelijke onderopzichter C. F. Coert.

— **Bij kon besluit is benoemd tot bureelambtenaar 3e kl. van den Rijkswaterstaat J. C Remigius, te Vlissingen.**

— **Tot hoofd-ingenieur van de Nederl. fabriek van werktuigen en spoorwegmateriaal te Amsterdam is benoemd de heer C. Kloos, thans ingenieur v. d. Kon. Maatschappij „De Schelde".**

— **In de Maandag gehouden vergadering van den Raad te Zwolle is goedgekeurd de benoeming van den heer J. Gienow, te Rotterdam, als onderwijzer in het bankwerken en het vakteekenen aan de Practische Ambachtsschool op een salaris van ƒ850.**

— **De commissie voor de tentoonstelling te Parijs heeft den heer A. D R Verbeek, werktuigkundig ingenieur te 's-Gravenhage, benoemd om toezicht te houden op het leggen van de fundeeringswerken**

— **Door den minister van waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: B. Helwig te Amsterdam, bij den bouw van een brug over de Oude Maas te Spijkenisse, en W. de Zeeuw Bz., bij het bouwen van duikers en het gereed maken van bouwterrein voor het te stichten centraalstation voor de bemaling der Dongepolders.**

— **Tot buitengewoon opzichter van den waterstaat bij de werken aan de schutsluis te Hellevoetsluis is, met ingang van 1 dezer, door den minister van waterstaat benoemd de heer M. A. Treffers**

— **Bij beschikking van den minister van binnenlandsche zaken is benoemd tot opzichter-teekenaar ten behoeve van de bewaring van en het toezicht op de gedenkteekenen van vaderlandsche geschiedenis en kunst W. C. L A. Scheepmans, thans te Amsterdam.**

— **Wegens dringende familie-aangelegenheden werd 6 maanden verlof naar Europa buiten bezwaar van den lande, verleend aan den ingenieur 3e kl. bij den waterstaat in Nederl.-Indië R. van Rees.**

— **De Raad te Middelburg benoemde, tot onder-directeur der gasfabriek en duinwaterleiding, de heer H. T. van Heyningen, te Utrecht.**

— **De Gemeenteraad van Amsterdam benoemde tot directeur der publieke werken den heer J. van Hasselt, directeur der gemeentelijke waterleiding, en tot leeraar in het rechtlijnig teekenen bij het M. O. den heer M. Baints, tijdelijk leeraar.**

— **Te 's-Gravenhage overleed op 77-jarigen leeftijd de heer W. C. van Goor, oud-hoofdopzichter bij de gemeentewerken te Rotterdam.**

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Volontair op een ingenieurs-bureau te 's-Gravenhage. Adres lett. G H, Bureau dezes.** (*Zie adv. in het vorig no*)

— **Teekenaar, goed op de hoogte met ornementteekenen. Adres lett T B 283,** *Nieuws v. d. Dag.*

ADVERTENTIËN.

HOUTCEMENT
BEDEKKINGEN worden tot billijke prijzen en onder garantie geleverd door
W. J. VAN ELDEN Hz.
Lood- en Zinkwerker,
Singel 229 b/d Paleisstraat
AMSTERDAM.
Vertegenwoordiger der sedert 1868 gevestigde firma CARL SCHMIDT & Co., te *HIRSCHBERG in Silezie.*
Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer.
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM,** Filiaal: **36 Rokin.**
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen.
Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

CORNS. EICKELBERG.
voorheen **A. J. JOEKES.**
AMSTERDAM.
Machinerieën, Machinekamerbehoeften, Stoomappendages, Gasmotor-olie, Machine- en Cilinderoliën enz.

H. P. DEN BOER,
Wollenfoppenstraat **37,**
ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van
HEETE-LUCHT-BAKOVENS,
Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.
Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Zaandam* zullen op **Zaterdag 6 Januari 1900,** des namiddags ten 1½ ure, in het *GEMEENTEHUIS*

aanbesteden:

1o. **Het onderhoud der Straat- en Grindwegen, Berm- en Oeverwerken gedurende het jaar 1900.**
2. **Het aanleggen van Straten op de terreinen van den gesloopten molen „De Ooievaar", ter oppervlakte van ongeveer 12900 M².**

Bestekken sub 1 à **f 0,75.** en sub 2 à **f 1,50** zijn verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie.
Inlichtingen geeft de Gemeente-Architect.

ZAANDAM, 21 December 1899
Burgemeester en Wethouders voornoemd,
H. J. C. VAN TIENEN.
De Secretaris,
ZAALBERG.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *ARNHEM* zullen **Donderdag 4 Januari 1900,** 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden:**

BESTEK No. 18.

Het leveren van ± 27½ M³ HOUT aan balken, ribben en dekplanken, voor de Schipbruggen te *Arnhem* en te *Westervoort*, en ± 10 M³ HOUT aan vloerdelen en vloerribben voor Scholen en Gebouwen.

Inlichtingen: alle werkdagen, tot en met den 3n Januari a. s, des voormiddags van 10—12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de Kadestraat; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet à f 0,50 tot dien dag verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

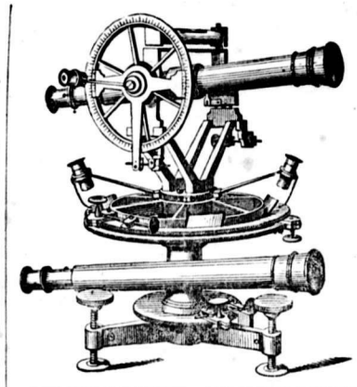

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN

VAN RIJN & Co,
ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b./d Nieuwe Binnenweg.
SPIEGEL- en VENSTERGLAS.
Glasverzilvering
voor de ***grootste maten.***
Alle soorten Geornamenteerd GLAS. enz. enz.

Stoomtimmerfabriek
„ZWEDEN"
D. LAUTENBACH & C°.,
UTRECHT.
Architraven, lijsten, deuren, ramen, betimmeringen. Meubelen voor Kerken en Scholen, enz. enz.
KOZIJNEN, geheel afgewerkt of passklaar. Houten gebouwen, kloosken, veranda's, Vloerdelen met blinde verbinding.
ARCHITRAVEN en LIJSTEN in voorraad; PROFIELEN gratis verkrijgbaar.

Groote voorraad. **STOOMFABRIEKEN van** Monsters op aanvrage.
alle soorten **DAKPANNEN** en **VLOERBAKKEN, MACHINAAL geperste MOZAÏK-** en effen **CEMENTTEGELS, CEMENT-** en **KUNSTZANDSTEEN, REGEN-, WEL-** en **BEERPUTTEN** van **CEMENTBETON** en CEMENT IJZER (systeem MONIER), **Riolen, Rietplanken enz. enz.**
HANDEL IN BOUWMATERIALEN.
A. OOSTHOEK & ZOON, Alfen a/d Rijn.
Sterk concurreerende prijzen direct op aanvraag. (2)

Corns. GIPS Cornszoon, Dordrecht.
CREOSOTEEREN
BURNETTEEREN } op strengste keur.
KYANISEEREN
GEDEELTELIJKE CREOSOTEERING.
HOUTHANDEL — DWARSLIGGERS.

CARBOLINEUM KRIMPEN.
Verzekert U van het GROOTSTE BEDERFWEREND vermogen.
G. M. BOKS & Co.,
Amsterdam.

KON. NED. GROFSMEDERIJ,
LEIDEN.
Machine-, Stoomketel- en Constructiefabriek. Scheepsbouwwerf met Dwarshelling, lang 50 M. Stoombooten-, Bagger- en Spoorwegmateriaal. IJzer- en Kopergieterij. Zware en Lichte Smeerwerken. Ankers, IJzeren en Stalen Kettingen met certificaat van Lloyd's en Bureau Veritas

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

34ste JAARGANG N°. 52. ZATERDAG, 30 December 1899.

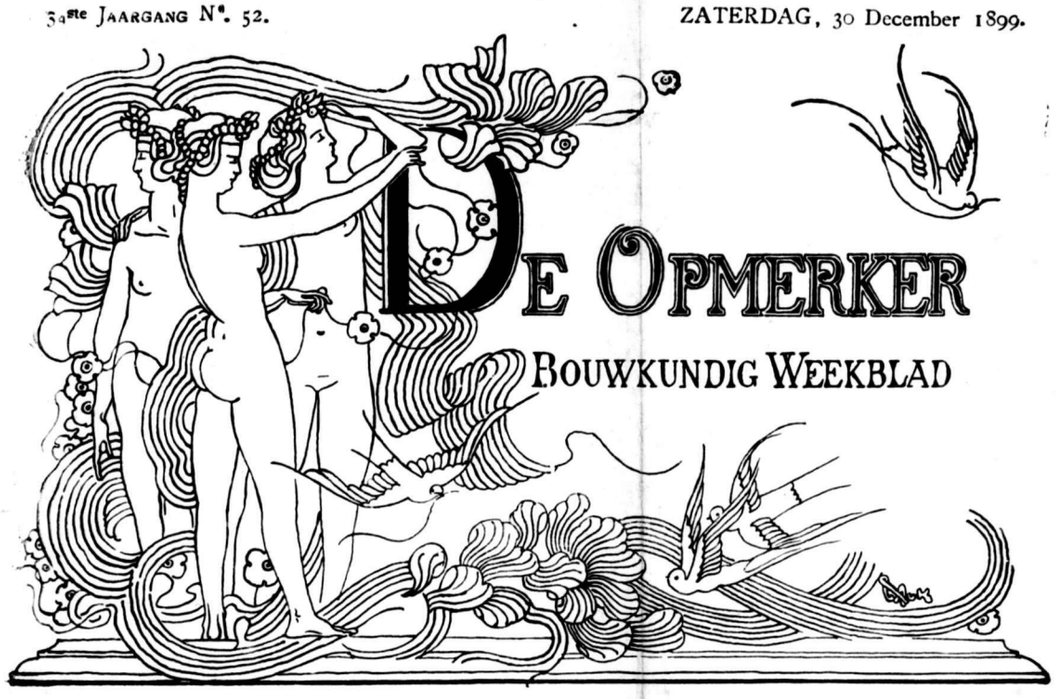

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland f 5.—; voor België f 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, f 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat f 0.25, zonder plaat f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Anno ces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

HANS VREDEMAN DE VRIES EN ZIJN TIJD.

(*Vervolg en slot van pag.* 398.)

Het is de moeite waard, op te merken, met hoe groote vrijheid de ontwerper zich van de orden bedient. Hij neemt slechts de hoofdverhoudingen van Serlio over, en laat overigens zijn verbeelding den vrijen loop. Hij is er verre van af te verlangen, dat de Hollanders van zijn tijd zouden wonen in gebouwen, die Romeinsche tempels nabijkwamen. Hij schikt zich „na des Landts wyse en ghebruyck", en, als geen „t sy witten oft blauwen steen" voor de gevels in hun geheel beschikbaar is, raadt hij ze aan „van ghebacken caerlen (carraux, steenen) met wit werc" daartusschen te maken, zooals dit, sinds de 15e eeuw, reeds in deze streken gebruikelijk was. Hij past overal „cruysvensters" toe, zooals zij „hier te lande in alghemeen usantie zyn, twee voeten half wijt, vyf voet onder en dry voeten boven 't cruys hooch". Het toepassen van „cornissen, lysten, basen, capiteelen, nissen en boghen" raadt hij slechts aan, als eerst de verdeeling van deuren en vensters gemaakt is.

Ook voor de eischen, die het dagelijksch leven stelt, heeft hij een open oog. Hij wijst erop, dat „elc verstandich Architect ende Boumeester ten besten na syn ghelegen grond en plaetse Trappen, Privaten Garderobben, Hangende Camers en Slaapkamers" moet aanbrengen.

De gevels worden volgens hem het beste zoo gemaakt: „tot de borstweringe toe van harde steen, t sy wit oft blauw, de lysten met haer capitelen van witten steen. De spacie tusschen de Architraven ende vensters mach men sonder ghesneden cieraten vullen met bricken of careel, wil men, men mach er een witte tafel inlaten om yets in te schrijven."

Vooral Hendrik de Keyser heeft dit recept getrouw opgevolgd. In zijne ontwerpen spelen deze „witte tafelen" en ook de vroeger reeds genoemde nissen een groote rol.

Ook aan de kerkelijke kunst wijdt De Vries een enkel woord, waar hij zegt: „Wy bevinden op sommige plaetsen in onse Nederlanden aen kercken eenighe treflyck ghecierde Poortalen oft Frontis, tsy aen de syden oft cruyswerck oft onder de torens, alsoo ic eenen ghesien hebbe binnen Luyck, aen Sint Jacobs kercke, een Abdye, tselfde van harden steen ghemaect en wel gheciert, stont my wel aen, en hadde goede ordinancie".

De schrijver heeft hier het oog op den van 1558 tot 1560 door Lambert Lombard gebouwden noordelijken gevel van den kruisbeuk der St. Jacobskerk, wier Renaissancevormen inderdaad grooten lof verdienen, ofschoon het verband tusschen de Gothische kerk en den lateren gevel zeer gering is.

Dit werk heeft De Vries aanleiding gegeven om een paar soortgelijke kerkgevels te ontwerpen. Zij zijn wat overladen, maar men vindt er verscheidene motieven in, die later bij de Amsterdamsche Zuider-, Wester- en Noorderkerken door Hendrik de Keyzer werden gebruikt.

Talrijk zijn de gebouwen in Nederland, waaruit de invloed van den Leeuwarder meester spreekt.

Ik noem in de eerste plaats het raadhuis te Leiden, welks gevel geheel uit motieven, die in de „Architectura" voorkomen, werd gecomponeerd. Het was in 1597 voltooid en De Vries, die in 1604 te Leiden vertoefde, heeft het dus nog kunnen zien.

De gevel bestaat geheel uit gehouwen steen en heeft, in verhouding tot zijn hoogte, een zeer aanzienlijke lengte. Slechts op drie plaatsen, in het midden en aan de beide vleugels van het gebouw, is een rijke versiering en een topgevel aangebracht. Het overige is eenvoudig, waardoor de indruk, dien de geornerde

gedeelten teweegbrengen, zeer verhoogd wordt. De monumentale stoep, de hoofdingang met haar Jonische halfzuilen, de vensters met pilasters en frontons, de herm-vormige pilasters der toppen, de klauwstukken, de obelisken, dit alles is geheel en al Vredeman de Vries.

Niet minder duidelijk geeft ons de gevel van de Waag te Alkmaar de eigenaardigheden van de „Architectura" te zien. Hier is de „Tuschana", die de schrijver aanprees „om haar geordineerde grove Rustique", voor de benedenste verdieping gebezigd; de hoogere verdiepingen, in Dorische, Jonische en Korinthische orde gehouden, vertoonen de sieraden en de behandeling, die ook te Leiden werden aangetroffen. Deze Waaggevel werd voltooid in 1582, dus vijf jaar nadat Vredeman de Vries zijn boek in het licht gaf.

Ook te Hoorn bleef een gebouw bewaard, dat van den invloed der „Architectura" getuigt. Het is de Oosterpoort, die in 1870 gerestaureerd werd. Men vindt hier de idealen, die Vredeman de Vries omtrent versterkingswerken koesterde, verwezenlijkt. De buitengevel dezer poort is geheel en al gevolgd naar de ordonnantie, die op blz. 2 van de „Architectura" wordt aangetroffen. Deze gevel is 1578 voltooid, en zeker het eerste werk, waaruit des meesters invloed spreekt. Het bovendeel van de poort is uit de 17e eeuw en is toen ongetwijfeld in de plaats gekomen van de bekroning, zooals die door Vredeman de Vries was geprojecteerd.

Tot dusverre heeft nog niemand op de beteekenis van Vredeman de Vries voor onze bouwkunst van ± 1580—± 1620 gewezen. Zelfs Galland in zijn „Geschichte der Holländischen Baukunst und Bildnerei" bespreekt den Leeuwarder kunstenaar slechts terloops, en heeft blijkbaar in hem niets dan den decorateur gezien. En toch is Vredeman de Vries de schakel, die de 16e-eeuwsche kunst met de 17e-eeuwsche verbindt. Geboren toen Karel V nog een jong man was, stierf hij na 1604, dus terwijl Maurits de Nederlanden als stadhouder regeerde. Er is, sinds 1577, hier-te-lande geen gebouw gesticht, waaruit zijn manier niet spreekt

Men vergelijke eens het raadhuis in Den Haag, in 1565 voltooid, met dat te Leiden, van 1597, hetwelk ik vroeger reeds noemde. In Den Haag bespeurt men den invloed van Pieter Coeck van Aelst. De gevel van 1564 heeft een zuiver antieke Dorische kroonlijst, waarboven postamenten staan, die fijn gedetailleerde Jonische pilasters dragen, gedeeltelijk in gebakken steen gemetseld. De lijsten, die de verdiepingen van den toren scheiden, zijn ook antiek geprofileerd. De postamenten onder de Jonische pilasters en de klauwstukken naast den topgevel zijn betrekkelijk sober versierd. De gevel van 1565 is wel rijker, doch ook streng naar de orden gevolgd. En wanneer men nu deze strenge soberheid vergelijkt met de ietwat robuste weelderigheid te Leiden, dan bemerkt men, hoe in dertig jaar de kunst zich had gewijzigd. De man, die deze wijziging tot stand had gebracht, was Vredeman de Vries.

Van 1565—1585 beleefden de Nederlanden een zeer onrustigen tijd, en de bouwkunst vond haast geen gelegenheid iets voort te brengen. Hans Vredeman de Vries, die in 1555 en 1557 zijn verzameling van cartouches, in 1563 zijn ontwerpen voor vaatwerken en grafteekenen in het licht gegeven had, bleef ook in den oorlogstijd niet werkeloos. In 1572 gaf hij zijn „tropheën" uit, die hij weldra door de „fonteinen", „caryatiden" en „meubelen" deed volgen. In 1577 eindelijk verscheen de „Architectura", en dit werk is van de grootste beteekenis voor onze latere kunst geweest.

Reeds noemde ik verscheidene gebouwen, waaruit de invloed van Vredeman de Vries spreekt, en vermeldde ik ook met een enkel woord Hendrik de Keyser. Toen De Vries zijn werk openbaar maakte, was De Keyser juist tien jaar oud. De Bray schrijft, dat de vader van Hendrick kistemaker, d. i. meubelmaker was en dat „'t schynt of door sulckx onse konstenaer toegangh tot de Bouwkunste gekregen heeft". Omtrent zijn leermeesters vermeldt hij niets anders, dan dat de beeldhouwer Cornelis Bloemaert, de vader van den schilder Abraham Bloemaert, daarvan de voornaamste was.

Wat Van Mander van dezen Cornelis Bloemaert verhaalt, doet ons zien, dat ook deze kunstenaar in veelzijdigheid bij andere 16e-eeuwsche meesters zoomin als bij Vredeman de Vries achterstond, immers hij noemt hem „een constigh Beeldt-Snyder, Architect en Inghenieur". Maar er is helaas van hetgeen Bloemaert als kunstenaar gepresteerd heeft, niets bekend. Wel waagt Galland de gissing, dat Bloemaert de maker van den beroemden predikstoel te 's-Hertogenbosch zou geweest zijn, doch daarvoor brengt hij geen enkel bewijs bij.

Ook van De Keyser wordt ons vóór zijn Amsterdamsche periode niets anders gemeld, dan dat hij werd „in 't Beeld-houwen zeer uytnemende, ende gantsch vast in 't Bootseeren". De kunstenaar was dus in de eerste plaats beeldhouwer; ook toen de stad Amsterdam hem in 1595 in dienst nam, werd hij benoemd tot stads-steenhouwer en beeldsnijder. Maar ofschoon hij officieel nooit stads-architect genoemd wordt, werd hem toch reeds aanstonds het maken van ontwerpen voor bouwwerken opgedragen, en hij ging hiermede voort tot aan zijn dood in 1621.

Waar heeft nu De Keyser zijn kennis van de bouwkunst opgedaan? Dat hij Italië zou bezocht hebben, zooals door enkele schrijvers wordt gemeend, is door niets bewezen. Doch de overeenkomst, tusschen Vredeman de Vries en De Keyser is zóó groot, dat wij veilig mogen aannemen, dat de een zich vormde door het bestudeeren der geschriften van den ander. Dat De Keyser te Antwerpen vertoefd heeft, zou men willen opmaken uit het feit, dat zijn vrouw, Beyken van Wilder, uit die stad afkomstig was.

Een tijdgenoot van De Keyser was de „fabriek" van Haarlem, Lieven de Key. Hij kwam uit Vlaanderen, en werd in 1593 tot stads-steenhouwer van Haarlem aangesteld. Ook hem werden architectonische werkzaamheden opgedragen, ofschoon hem de titel van bouwmeester nergens is toegekend.

Galland is van meening, dat De Key de ontwerper van den gevel van het raadhuis te Leiden, vroeger door mij reeds vermeld, moet geweest zijn. Maar het eenige bewijs, dat hij daarvoor bijbrengt, is een aanteekening in het Leidsch archief, dat een der stadsboden naar Lieven de Key te Haarlem werd gezonden. Mij komt dit bewijs ten eenenmale onvoldoende voor, te meer, omdat op de nog bewaarde ontwerpteekening van den gevel vier andere namen voorkomen, en die van De Key daarbij gemist wordt. Maar indien Galland gelijk heeft, dan moet ook De Key een ijverige studie van de „Architectura" gemaakt hebben. Want wij zagen reeds, hoe treffend de overeenkomst van den Leidschen gevel met de ontwerpen van De Vries is.

Het moet echter iedereen, die de werken van De Key te Haarlem, welke een zoo persoonlijk karakter dragen, kent, treffen, hoe geheel verschillend die zijn van het Leidsche raadhuis.

Wel vindt men ook te Haarlem aan de Vleeschhal,

de Waag, den toren der Nieuwe Kerk de manier van Vredeman de Vries terug, doch hier is vooral door de forsche profileering een geheel ander effect bereikt dan te Leiden.

Vredeman de Vries heeft de werken van De Key nog kunnen zien. Vooral bij de Vleeschhal zal hij gezegd hebben „'t staet my wel aen". Doch in 1585 was hij naar Wolfenbuttel vertrokken, waar hij tot 1589 in dienst van den Hertog van Brunswijk stond. Hij versierde daar vertrekken met geschilderde perspectieven, waarvan echter niets is overgebleven. In 1591 vinden wij hem te Hamburg bezig met het beschilderen eener kapel in de St. Peterskerk. Ook te Dantzig en te Praag vertoefde hij. In deze laatste stad woonde zijn zoon Paulus, die te Antwerpen in 1567 geboren, als schilder en bouwmeester aan het Boheemsche hof hoog in aanzien stond.

In 1601 was Paulus te Amsterdam, en in 1604 bezocht zijn vader Hans hem daar. De zeven-en-zeventigjarige wilde toen hoogleeraar te Leiden worden. Hij grondde zijn aanspraak op deze onderscheiding op zijn leerboek der perspectief, dat hij aan Prins Maurits, die een liefhebber der wiskunde was, had opgedragen.

Hans ging zelfs over Leiden en Haarlem naar Den Haag, om bij den Prins zijn belangen te bepleiten. Maurits gaf hem een aanbeveling, doch men benoemde De Vries toch niet.

De tekst der uitgaaf van 1604 dezer handleiding tot de perspectief is in het Fransch gesteld. In de voorrede brengt De Vries hulde aan Albrecht Durer, als hebbende de doorzichtkunde het eerst op goeden grondslag beoefend.

Vredeman de Vries begint met de perspectief van vierkanten, in een waterpas vlak gelegen. Hij houdt hierbij uitsluitend rekening met de hoogte boven den horizon, maar verwaarloost den afstand van den beschouwer uit het tafereel.

Nu volgen perspectieven van verschillende figuren, eerst regelmatige, dan onregelmatige, cirkels, plannen van bastions, en dergelijken. De schrijver gaat dan over tot de perspectieven van den kubus en verschillende andere lichamen, een tafel, vestingwerken, trappen, enz.

Daarna worden, in keurig gegraveerde koperplaten, de toepassingen der perspectief op de schilderkunst duidelijk gemaakt. De daaropvolgende afbeeldingen zijn gewijd aan het beschrijven der schaduwen, en dan komt de zoogenaamde schildersperspectief aan de beurt.

Deze laatste wordt op uitvoerige wijze door tal van voorbeelden toegelicht en het is onder de hierbij gegeven prenten, dat men de meest belangwekkende aantreft.

Niet alleen vindt men hier koepels, galerijen, enz. van onderen gezien, maar ook stadsgezichten, zuilenhallen, tuinen, terrassen en zalen. Zelfs de Gothische stijl is door Vredeman de Vries aangewend, doch niet begrepen. Toch ziet men, dat bv. Pieter Neefs veel aan De Vries te danken moet hebben gehad.

De methode, door den schrijver gevolgd, is die, waarnaar nog tegenwoordig haast overal de perspectief wordt onderwezen. Voor de practijk verdient zij geen aanbeveling, omdat zij wel leert in het tafereel te ontwerpen doch niet uit gegeven plattegronden en ontwerpen bv. een gebouw in perspectief te brengen.

Bij Vredeman de Vries ging de strenge wetenschap te zamen met een onuitputtelijke verbeeldingsgave. Hij wist de antieke orden te decoreeren, zooals nog niemand vóór hem dit gedaan had. Aan topgevels geeft hij door velerlei bijwerk, als obelisken, festoenen en cartouches een bijzonder rijk karakter. Bij de gevels zelf paste hij zuilen of pilasters, karyatiden, hermen, nissen en soortgelijke versieringen toe. Zalen, pronkvertrekken en kleinere kamers ordonneerde hij op de meest verschillende manieren.

In zijn verzamelingen van cartouches uit 1555 weet Vredeman de Vries het motief te varieeren op een wijze, die ons bewondering afdwingt Hij speelt als het ware met de lijnen, en brengt door draperieën, fantastische vogels, apen en maskers een gewenschte afwisseling aan.

Misschien nog belangwekkender zijn de grottesken, van 1563. Ik zeide reeds, dat deze versieringen door de school van Rafaël in zwang waren gekomen. Maar Vredeman de Vries, ofschoon de Italiaansche voorbeelden als zijn uitgangspunt nemende, heeft ze zoo geheel en al in zijn eigen geest omgewerkt, dat hij volkomen oorspronkelijk werk leverde. Men begrijpt niet, hoe één man over zulk een rijkdom van gedachten kon beschikken. Mythologie, centauren, saters, liefdegoodjes, draken, olifanten, kameelen, slangen, visschen, vogels, wapenrustingen, wapenschilden, zinnebeelden, festoenen zien wij hier bont dooreengemengd.

Vermelding verdient de verzameling van ontwerpen voor grafteekenen, die ook in 1563 het licht zag. Het is eigenaardig, hoezeer hier de ontwerper bij voorkeur zijn motieven aan de bouwkunst ontleent. De tombe wendt hij gaarne aan, doch hefst in verband met velerlei architectonisch bijwerk, als zuilen, lijsten en dergelijken. Hendrik de Keyser was zijn volgeling in deze, toen hij de graftombe te Delft schiep.

De ontwerpen voor meubelen getuigen wel van groote vinding, doch zij zijn blijkbaar niet gemaakt met het oog op eene onmiddellijke uitvoering. Vredeman de Vries wilde slechts vormen geven, die bij verwezenlijking in hout noodzakelijk vereenvoudigd moesten worden. Zoo is het ook met de prenten, waarop goudsmidswerken zijn afgebeeld. De drijvers vonden daar een schat van motieven, doch geen bepaalde modellen ter navolging.

De groote beteekenis van Vredeman de Vries voor de kunst in de tweede helft der 16e en het begin der 17e eeuw zal, naar ik hoop, u nu duidelijk geworden zijn.

De meester is, bij zijn leven, wel gewaardeerd, wat kan blijken uit de vele drukken, die zijn prentwerken beleefden. Maar hij heeft toch geen aangename tijden doorgemaakt. Men moet in hem bewonderen, dat hij in een zoo onrustige periode als de eerste tijd van den tachtigjarigen oorlog nog lust vond om zich met kunst en wetenschap bezig te houden. Dat hij in 1585 naar Duitschland vertrok, en daar tot 1604 bleef, moet ongetwijfeld worden toegeschreven aan de minder goede omstandigheden, waarin toen de Zuidelijke Nederlanden verkeerden.

In 1604 ging hij dan ook naar Noord-Nederland, zooals wij zagen, om als grijsaard van zeven-en-zeventig jaar nog naar een leerstoel te Leiden te dingen. Maar ondanks de aanbevelingen van Prins Maurits verkreeg hij geen hoogleeraarsambt. Daarna vertrok hij weder naar Duitschland en stierf daar omstreeks 1607, zonder dat bekend is waar of wanneer.

Leeuwarden mag op Vredeman de Vries, die de vader onzer Hollandsche Renaissance geweest is, met recht trotsch zijn. Dank zij de welwillendheid van den heer J. A. Frederiks, architect te Middelburg, is er thans in zijn vaderstad een verzameling zijner prenten bijeen, zooals elders tevergeefs gezocht wordt. Ik eindig met dien heer voor zijn vrijgevigheid hartelijk te bedanken.

A. W. Weissman.

Naschrift — De verzameling, bovenbedoeld, is sedert door de zorgen van den „Frieschen Bouwkring" in de Beurs te Leeuwarden voor het algemeen tentoongesteld geweest, en de zevenhonderd prenten, die vrijwel het geheele „oeuvre" van Vredeman de Vries te zien gaven, werden ten zeerste bewonderd.

Ook werd door den „Frieschen Bouwkring" een adres aan den Raad van Leeuwarden gezonden, om te verzoeken bij de eerstvolgende gelegenheid een straat naar Vredeman de Vries te noemen.

TENTOONSTELLING PRIJSVRAAG LEVENSVERZEKERINGBANK „ROTTERDAM".

De ontwerpen, op deze prijsvraag ingekomen, werden dezer dagen tentoongesteld in het lokaal van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam. Een bezoeker dezer tentoonstelling deelt ons daaromtrent het volgende mede:

De algemeene indruk, bij het binnenkomen der tentoonstelling is, dat er met ernst gewerkt is op de prijsvraag, uitgeschreven door de Levensverzekeringbank „Rotterdam", doch om 't eens te zijn met de jury, dat de inzending qualitatief volkomen geslaagd mag heeten, moet men waarschijnlijk zeer optimistisch gestemd zijn. Vergelijkt men deze prijsvraag b. v. met die van de studenten-sociëteit te Utrecht, dan wint de laatstgenoemde het verre in belangrijkheid, niettegenstaande het onderwerp vrijwat lastiger was.

Dit belet niet, dat er enkele vrij goede antwoorden ingekomen zijn, waaronder zeer zeker genoemd kunnen worden motto „Assurance" en mot'o „S", bekroond met prijs en 1e premie. Motto „Assurance" heeft dit voor op de andere ontwerpen, dat de contour tegen de lucht zeer goed kan werken, 't geen vooral duidelijk wordt door het perspectievisch schetsje. Een uiterst zorgvuldige detailleering kan het bovengedeelte zelfs zeer goed doen slagen. Eenigszins ontnuchterend met het flinke van de bovenpartij vergeleken, werkt de onderpui, maar enkele wijzigingen in de hoofdlijnen kunnen zulks voldoende herstellen.

Motto „S" wint het ongetwijfeld in rustigheid, en zou, indien de ingang minder benepen was, een aangenamer effect maken. Het behoort zeker als een der beste ontwerpen genoemd te worden.

Misschien werkt 't geheel als reclamemiddel te weinig, maar als gebouw is het behoorlijk ontworpen en uitgewerkt.

Hoe echter de jury, die op den voorgrond stelt, indachtig het karakter van het gebouw, de ontwerpen die zich door een voorname, forsche architectuur onderscheiden, met sober massale behandeling van het gevelvlak, enz., een derden prijs kon geven aan motto „Paul Kruger", dat is en blijft een raadsel voor iemand, die met aandacht en goeden wil dit ontwerp bestudeert. Hoe weinig geeft de onderpui weer hetgeen bedoeld werd, nl. dat het parterre eventueel ook als kantoor der Bank gebruikt moest kunnen worden, en dan de vormen hiervan! Hoe treurig de oplossing van den kraagsteen van den erker, de oplossing van de winkelpui en die van de zware hoofdentrée.

Elke raamopening geeft andere bekroningen te zien: segmentbogen, lateiën, groote en kleine halfcirkels, enz., minder massaal en minder rustig, bijna niet denkbaar. Ook de vullingen van mozaïek, alsmede het glas in lood, zoozeer geprezen door de jury, zal weinigen kunnen bekoren.

Beter zijn zeker de twee ontwerpen met eervolle vermeldingen, nl. motto „Drie sterren" en motto „George", waarvan vooral het eerstgenoemde zeer goede partijen laat zien en een rustig geheel geeft.

De ontwerpen der 3e categorie bevatten de volgende motto's. Motto „Boer" is werkelijk een zeer goed ontwerp; vooral het ondergedeelte getuigt van een uiterst kunstvaardige hand. Jammer dat 't bovengedeelte met de tegelversiering in de ongelijke penanten rammelt, anders zou dit ontwerp boven alle andere ontwerpen staan.

Hoewel niet op één lijn met motto „Boer", is het ontwerp „Société" ook vrijgoed geslaagd en geeft een rustig geheel. Hoe echter wederom de motto's „Marie". en „Baksteen" onder de gesorteerde beste ontwerpen gebracht zijn, is een raadsel. Motto „Baksteen" vertoont een allesbehalve bekoorlijken gevel en motto „Marie" geeft een quasi modernen gevel te zien met akelig grillige en verwrongen bogen, enz., geheel in strijd met het massale principe van de jury.

Voorts kan men 't eens wezen met de jury, dat de motto's „R" en „L. V. B." onder de gesorteerden behooren. Het eerste is beschaafd, vooral wat het parterre aangaat, maar spreekt overigens niet genoeg, terwijl „L. V. B." juist te veel spreekt door te fijne vormen, maar overigens als detailwerk onder de zeer goede ontwerpen behoort. Ook is no. 6, „Driehoek in cirkel", niet slecht, terwijl daarentegen „Memento Mori" niet in deze rubriek thuis behoort.

Voorts verdient onder de beide eerste categorieën nog genoemd te worden „Polis", dat beter is dan de andere daarin voorkomende ontwerpen.

Aldus treft men onder 34 antwoorden slechts ± 8 à 9 ontwerpen, welke werkelijk voldoende zijn, zoodat qualitatief de prijsvraag nu juist niet schitterend is, bij de quantitatieve belangrijkheid.

NIEUWE TUINBOUWKUNST.

Toen in Engeland de Queen-Ann stijl in den smaak kwam, en men de blikken weer richtte naar het begin der 18e eeuw, onderging de tuinbouwkunst langzamerhand eene algeheele verandering.

Het waren de Engelschen, die in die eeuw het eerst een tuinbouwkunst schiepen, het waren alweder de Engelschen, die op het laatst der 19e eeuw tot de manier van ongeveer 1700 het eerst terugkeerden.

De geometrisch aangelegde tuinen werden reeds door Addison in zijn „Spectator" veroordeeld; Pope maakte zich in zijn „Guardian" vroolijk over de boomen, die in den vorm van een mensch of een dier gesnoeid werden. Toen Pope zijn buitengoed te Twickenham liet aanleggen, volgde hij de „natuurlijke" methode, en werd zoo de schepper van den zoogenaamden „Engelschen" aanleg, die nog op het oogenblik door het meerendeel onzer tuinarchitecten wordt toegepast.

Maar in Engeland herleeft nu weer de tuinaanleg van vroeger. Men vindt, dat, wie buiten gaat wonen, hetzij tijdelijk of voorgoed, dit niet doet om in de natuur op te gaan, maar om ook daar van de kunst te genieten. De tuinen moeten daarom met de huizen één geheel uitmaken, zoodat weer „villa's", zooals de Romeinen die hadden, ontstaan.

Derhalve verlangt men, dat de tuinen een beslist architectonisch karakter zullen hebben. Reeds de ontwerpers van huizen in Queen Ann-stijl schepten er behagen in, aan de daarbij behoorende tuinen een 18e-eeuwsch karakter te geven, door de perken vierkant te maken en geschoren hagen, berceaux en rondgeknipte boomkruinen als stoffage te gebruiken. De tuintjes van Broek-in-Waterland golden als ideaal, en de stijfheid, vroeger zoo verafschuwd, kwam weer in eere.

Men was van oordeel, dat natuur en architectuur vijandig tegenover elkander staan. Daarom meende

men, dat ook de architect zorgen moest voor de geschikte omgeving van het huis.

Thans gaan de Engelschen verder. Zij keeren geheel tot de 18e eeuw terug, en willen van den „landschapsstijl" niets meer weten. Geen opgaand hout wordt meer in de tuinen geduld, geen onregelmatigheid mag in den aanleg meer voorkomen. Om de bij voorkeur rechtlijnige perken worden stamrozen, fuchsia's en alle bloemgewassen, die maar op stam te kweeken zijn, op geregelde afstanden geplaatst, afgewisseld door planten in kuipen, die zorgvuldig in ronden vorm gesnoeid worden. De perken zijn niets dan grasvlakten; waar bloembedden gewenscht worden, maakt men ze als in den tijd van Le Nôtre.

Het is niet onwaarschijnlijk, dat deze mode binnennenkort ook naar ons vaderland zal overwaaien. De tuinaanleggers kunnen zich daar alvast op voorbereiden.

PROEVEN VAN BEKWAAMHEID IN HET AMBACHT.

Naar wij vernemen, zijn de preparatieven voor het afnemen van proeven van bekwaamheid aan hen, die den graad van „Meester" of van „Gezel" wenschen te behalen in het Timmeren, Meubelmaken, Smeden en Huisschilderen, welke de „Vereeniging tot veredeling van het Ambacht" in 't leven heeft geroepen, zoover gevorderd, dat die proeven kunnen worden afgenomen einde Februari en begin Maart a. s. te Utrecht, alwaar zich voor dat doel reeds een gewestelijke commissie en een commissie van deskundigen voor het afnemen dier proeven hebben gevormd.

Zij, die deze proeven wenschen af te leggen, moeten zich daarvoor aanmelden vóór 5 Januari a. s. aan het Alg. Secretariaat, Z. O. Binnensingel 32 te 's-Gravenhage. Zoodra het aantal candidaten voor elk der genoemde vakken is bepaald, volgt nadere bekendmaking van tijd en plaats der proeven, alsmede van de namen der betrokken commissieleden.

Het hoofdbestuur van voormelde Vereeniging wordt vertegenwoordigd door den heer J. F. W. Conrad, oud-hoofdinspecteur van 's Rijks Waterstaat en lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, als algem. voorzitter, en door den heer H. L. Boersma, directeur der ambachtsschool te 's-Gravenhage, als algemeen secretaris, bij wien nadere inlichtingen te verkrijgen zijn.

DE NIEUWEZIJDS KAPEL.

Het „Handelsblad" van 24 dezer bevat het volgend schrijven van den Nederl. Oudheidkundigen Bond:

Naar aanleiding van 't plan der Commissie tot het bestuur over de kerkgebouwen, goederen, fondsen en inkomsten der Nederduitsch Hervormde Gemeente te Amsterdam, om de N. Z. Kapel te sloopen, voornemen dat vermoedelijk tot een proces met de burgerlijke gemeente zal leiden, acht de „Nederlandsche Oudheidkundige Bond" zich geroepen in ruimeren kring de aandacht op dit monument te vestigen en te trachten het denkbeeld algemeen ingang te doen vinden, dat vernieling van dit kerkgebouw een daad van vandalisme zou zijn, die onvergeeflijk mag heeten en allerminst gepleegd mag worden op het einde der 19e eeuw in de hoofdstad des rijks, in een tijd, waarin gelukkig de aandacht meer dan vroeger op het behoud onzer oude monumenten gevestigd is.

Het is vooral hier noodig de belangstelling van het publiek op te wekken, omdat de belangstelling in dit oude gebouw bij velen tot dusverre gering is; en dit is verklaarbaar.

De aanblik toch, dien het thans vertoont, is verre van verkwikkelijk; grootendeels achter allerlei huizen en huisjes verscholen, de gevels met cement bepleisterd, bijna zonder eenig ornement, door hooge, plompe schoorsteenen, die boven het koor uitsteken, ontsierd, kan de N. Z. Kapel thans moeilijk op het groote publiek den indruk maken een kunstwerk te zijn; nog onoogelijker is de aanblik geworden, nu eenige topgevels onlangs gedeeltelijk werden afgebroken, toen men ten onrechte meende en voorgaf, dat het gebouw op instorten stond, een vrees, die nu wel geweken is. Het is dus alleszins begrijpelijk, dat velen zich niet tot het gebouw aangetrokken gevoelen en het niet der moeite waard achten voor zijn behoud in de bres te springen. Zij daarentegen, die van oude gebouwen studie gemaakt hebben, geven zich gemakkelijk rekenschap van hetgeen het gebouw inderdaad is, en van het aanzien dat het zou verkrijgen, als het werd bevrijd van latere toevoegsels en behoorlijk gerestaureerd, iets waartoe alle gegevens aanwezig zijn. Wat de architect en de oudheidkundige met één oogopslag begrijpen, kan men uit een in het „Hbd." te vinden teekening zien, welke den achtergevel van het Rokin gerestaureerd vertoont. De teekening is gemaakt met behulp der gegevens, die men zonder een bepaalde opmeting verzameld heeft uit schetsteekeningen naar den bestaanden toestand naar photographieën, welke men tijdens den afbraak van een nevenstaand winkelhuis genomen heeft van het vrijgekomen metselwerk, en naar afgietsels van het toen blootgekomen beeldwerk. Zij toont voldoende aan, hoezeer de Kapel, ontdaan van hare leelijke aanbouwsels, tot sieraad zal strekken van de omgeving, niet weinig zal bijdragen om het aanzien van het Rokin te verfraaien en Amsterdam in het bezit zal stellen van een architectonisch bouwwerk van den eersten rang.

Uit die teekening blijkt afdoende, dat de N. Z. Kapel eenmaal een juweel van bouwkunst geweest is, dit weer kan worden en dat het een daad van onverantwoordelijke barbaarschheid zou zijn zulk een monument te vernietigen, een daad welke Nederland in de oogen van geheel de beschaafde wereld jammerlijk zou vernederen.

De Bond hoopt dat de besprekingen, welke thans volgens de nieuwsbladen tusschen de rechtskundige adviseurs der burgerlijke en kerkelijke gemeenten gehouden worden, zullen leiden tot een overleg, waarvan de instandhouding van dit monument het gevolg zal zijn en dat de kerkelijke gemeente, gesteund door subsidiën van Rijk, provincie, burgerlijke gemeente en van particulieren, die voor dat doel reeds *f* 6000 bijeengebracht hebben, in staat zal worden gesteld de restauratie onder goede leiding te ondernemen.

VEREENIGING „DE FRIESCHE BOUWKRING".

Vergadering van **20** *December* **1899.**

De Voorzitter opent de vergadering, die door een groot aantal leden en belangstellenden, ook uit de provincie is bezocht. Na afdoening van de gewone werkzaamheden, als het lezen der notulen en het doen van mededeelingen, worden drie leden met algemeene stemmen aangenomen.

Als spreker trad voor dezen avond op de heer J. A. van der Kloes, leeraar aan de Polytechnische School te Delft, met een voordracht over: „De baksteenfabrikage voorheen en thans". Baksteenfabrikage, zegt spreker, is een der alleroudste takken van industrie, baksteenscherven uit verschillende perioden der geschiedenis toonen aan welke vorderingen op dit gebied in vroegere eeuwen gemaakt zijn; echter ligt het niet in de bedoeling een beeld te geven van wat op dit gebied in lang vervlogen eeuwen is verricht, maar om na te gaan wat de ouderen onder ons in eigen leeftijd hebben kunnen waarnemen, en de baksteenfabrikage van voor ongeveer dertig jaren te vergelijken met die van thans.

Spreker toonde een monster van een reuzenmop, en wees er op dat deze meestal slecht doorbrand zijn: de gave toestand van het voorhanden exemplaar is toe te schrijven aan opgesloten te zijn binnen zwaar muurwerk. Gaar bakken van reuzenmoppen vereischt een vergevorderde techniek; er zijn thans reuzenmoppen

te verkrijgen bij de heeren Van der Loo en Cuijpers & Herfkens tot klinkerhardheid en gelijkkleurig. Oude reuzenmoppen, ook wel oude Friezen, in Zeeland oude Zeeuwen genoemd, zijn zeer ongelijk van kleur, en geven bij avond een eigenaardig schilderachtig aanzien.

Enkele architecten eischen thans ook meer ongelijkheid van kleur. Zoo worden de muren van het nieuwe Beursgebouw te Amsterdam in ongelijkkleurige steen opgetrokken. De ouderwetsche, aan allen bekende Nederlandsche steen-industrie levert veel verscheidenheid van kleur op, maar alle groepen bevatten werkelijk schoon en goed materiaal; het ontstaan van deze kleuren heeft verschillende oorzaken die allen door den spreker worden verklaard aan de hand van verschillende monsters, zoowel van materiaal in België als in ons land voorhanden, ook met het oog op de fabrikage van pannen en buizen.

Het begin van de ontwikkeling van de baksteen-industrie in ons land dagteekent van ruim 25 jaren. Zoo is men begonnen de profielsteenen te bakken, die vroeger door den metselaar werden gebeiteld in den wintertijd. De profielsteenen van den tegenwoordigen tijd voldoen aan de strengste eischen, getuige verschillende in de zaal voorhanden monsters.

Verwijzende naar een groot aantal duidelijk uitgevoerde teekeningen, geeft spreker aan de groote verbetering in de ovens en in de werktuigen van den lateren tijd, en de wijze waarop allerlei steensoorten, pannen, tegels, enz. worden vervaardigd. In metselen siersteen wordt hier het hoogste bereikt, straatklinkers handhaven hun ouden roem. De concurrentie met het buitenland bepaalt zich alleen tot de onooglijke Belgische steen, waaronder veel goed, maar ook veel aller-lechtst materiaal is. Van dakpannen heeft men een ruime keuze van vormen; buizen doen niet meer onder voor die uit het buitenland, in prijs noch in kwaliteit, en het is te betreuren dat in zooveel bestekken nog Engelsche buizen worden voorgeschreven.

Toen de eerste gladde onbezande steenen in den handel kwamen, ging er een storm op onder de architecten en bouwers, zich uiten de in tal van kranten-artikelen. Velen meenden, dat geen in Nederland uitgevoerd metselwerk schoon kan zijn zonder bezanden steen. Ook werd en wordt nu nog, op grond van ervaring, beweerd, dat aan onbezande steenen de mortel niet zoo goed hecht, doch dit heeft niet het minste bezwaar.

Ten slotte komt spreker krachtig op tegen de bewering dat de oorzaak van 't afschilferen van metselsteen moet gezocht worden in de kwaliteit van de steenen, en dat het afvallen van tegelbekleedingen steeds is te wijten aan den onervaren tegelzetter. Veeleer ligt de schuld aan diegene welke de meuging der specie voorschrijft; er wordt in dezen te weinig tras en te veel kalk gebruikt. Te dien opzichte beveelt spreker de lezing aan van zijn onlangs uitgegeven werkje: „Handleiding voor den metselaar", en eindigde hiermede zijn onderwerp.

Omtrent het gesprokene ontspon zich een zeer geanimeerde discussie, betreffende het beweerde van de steenovens des heeren Van der Loo, en der oorzaken van afschilfering van steen en afvallen van tegels. Allen werden door den spreker beantwoord met verwijzing naar tal van Rijks- en particuliere gebouwen en voorbeelden uit de practijk. Hierop sloot de Voorzitter de vergadering met dankzegging aan den spreker, voor zijn belangrijke en leerzame voordracht en aan de leden voor de trouwe opkomst.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling Utrecht.

Vergadering op Dinsdag 19 December 1899

Na opening door den voorzitter en behandeling van eenige huishoudelijke zaken, werd kennis gegeven van een schrijven van den heer Van Wijk over het exposeeren van de teekeningen, ingekomen op de door hem uitgeschreven prijsvraag voor eene gevel-oplossing. Daar men de bezichtiging ervan zeer op prijs stelde, werd besloten het aanbod te aanvaarden en de tentoonstelling den 26 Januari 1900 te doen plaats hebben.

Nu deed de penningmeester verslag van zijn over 1899 gehouden beheer, terwijl de commissie voor het onderzoek der rekeningen er hare goedkeuring aan hechtte.

Verder werd de begrooting over 1900 behandeld en goedgekeurd.

De heer J. T. Kok, die volgens rooster als bestuurslid af moest treden, werd herkozen; ook werden herbenoemd tot voorzitter, secretaris en penningmeester, resp. de heeren I. H. J. v. Lunteren, A. J. Vreeswijk en J. T. Kok.

Daarna had eene bespreking plaats van de door het bestuur gestelde vragen. Besloten werd vraag 2 en 4 ter beantwoording in handen te stellen van de heeren resp. Weidner, v. Leeuwen en Krap en Jansen Grolman en Kok.

Door den heer Alb. Nijland werd eene tentoonstelling gehouden van eenige monsters prisma-glas. Dit glas is zeer geschikt om als reflector te dienen, en de voorzitter dankte den heer Nijland voor deze tentoonstelling en de ophelderingen, die hij er bijvoegde.

Hierna sloot de voorzitter de vergadering.

Afdeeling Arnhem.

Vergadering van 20 December 1899.

De Voorzitter herdenkt bij de opening van de vergadering het verlies dat de Afdeeling heeft geleden door het overlijden van den heer Korevaar, bibliothecaris. De overledene was een warm lid en een goed vriend, en allen zullen zijn verlies betreuren.

Verder deelt de Voorzitter mede, dat van de weduwe van wijlen het lid Boerbooms vele op Arnhem betrekking hebbende oudheden en het meerendeel zijner ontwerpen, hier te Arnhem uitgevoerd, aangekocht zijn door het Oudheidkundig Museum.

Als prijsvraag werd het ontwerp van een monumentale drinkfontein uitgeschreven. Een aanbod om de bekroonde ontwerpen voor het Rotterdamsche Verzekeringgebouw op een der eerstvolgende vergaderingen te exposeeren, werd dankbaar aanvaard.

Daarna werden de door de Maatschappij gestelde vragen medegedeeld en aan de leden verzocht om zich met de beantwoording te belasten. De rekening en verantwoording over 1899 en de begrooting voor 1900 werden nagezien en aangenomen. Tot lid van het bestuur werd gekozen de heer Crollaer, die zich de benoeming liet welgevallen.

Thans kwam aan de orde de bespreking van de vraag: „Is het noodig scholen voor opleiding van opzichters te stichten?" De Voorzitter, in het kort behandelende wat daarover door wijlen Prof. Huet en door den heer Hartman was geschreven, kwam tot de conclusie, dat wellicht de aangewezen weg was, om aan de ambachtsscholen een voortgezette cursus voor die opleiding te verbinden.

Het lid Schaap meende, dat aan de opleiding thans ontbrak het meer theoretische onderwijs, dat het meerendeel der opzichters te weinig theorie had geleerd en maakte uit de eischen, thans gesteld voor waterstaat, genie e.a., een kort programma. Hieruit ontspon zich een discussie. Sommigen waren van oordeel, dat het met de practische vorming dan niet goed zou gaan, en dat de opzichters geen behoefte hadden aan te veel theorie.

Het lid Tellegen vond een centrale school voor de opleiding van opzichters financieel onmogelijk. Men kan op dit punt ons land niet vergelijken met Duitschland. Hij meende ook dat het beter was aan de ambachtsscholen een cursus te verbinden. In het jaar 1891 werd op de begrooting voor 1892 de eerste bijdrage geplaatst voor de subsidiën aan ambachtsscholen, en tot heden is die subsidie voor alle scholen nog geen twee ton; zeker weinig in verhouding tot het staatsbudget. Op vele plaatsen moeten die scholen nog komen. Voor het platteland zou spreker echter het leerlingenstelsel aanraden. Het zou daarom niet practisch zijn, thans weder met nieuwe stichtingen aan te komen bij de Regeering. Dit zijn spreker's practische bezwaren. Bovendien meent spreker dat men de beste opzichters zal krijgen door verdere opleiding op de ambachtsscholen.

De ingenieurs krijgen aan de academieën veel te weinig practijk. Vóór honderd jaar stonden de ingenieurs, wat practische kennis betrof, veel hooger dan thans. Men denke slechts aan Leeghwater. Het aannemingstelsel heeft de ingenieurs naar de bureaux teruggedrongen, en de bezwaren daaraan verbonden, zijn te ondervangen door bij de opzichters de practijk te ontwikkelen en hoog te houden. In de eerste plaats zou spreker als eisch willen stellen, een groote mate van practische kennis op het gebied van bouwmaterialen. De onaangenaamheden die op werken somtijds voorkomen, zijn menigmaal toe te schrijven aan onoordeelkundige keuringen; verder een goede kennis van de verschillende ambachten en voor eigen beheer kennis van verdeeling van arbeid, geschiktheid om met volk om te gaan en contrôle uit te oefenen, zie daar eischen die op een goed georganiseerde ambachtsschool in verband met de practijk kunnen geleerd worden. Wanneer eerst de leerling de ambachtsschool bezocht, daarna drie of vier jaren practisch ging werken met avondopleiding, dan gelooft spreker dat het resultaat bevredigend zal zijn.

Hij, die dan niet op de ambachtsschool was geweest, zou dan door een examen moeten toonen de verdere opleiding te kunnen volgen. Omtrent de practische bekwaamheden zou men zich in de werkplaats kunnen vergewissen, daar examens in de practijk moeilijk gehouden kunnen worden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Bij koninklijk besluit van 27 December 1899 No. 68 is eene commissie ingesteld tot het houden van een vergelijkend onderzoek van candidaten, dingende naar het getuigschrift van voldoend afgelegd examen van opzichter van den Rijkswaterstaat, bestaande uit de leden: W. F. Leemans, inspecteur van den Rijkswaterstaat alhier, tevens voorzitter; H. E. de Bruyn, hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat alhier; N. A. M. van den Thoorn, ingenieur van den Rijkswaterstaat te Dordrecht; A. E. Kempees, ingenieur van den Rijkswaterstaat te Gorinchem; D. E. C. Kuttel, Rijksbouwmeester in het 2e district alhier; K. E. van Rijsinge, hoofd eener openbare school alhier; J. P. Wijtenhorst, ingenieur van den Rijkswaterstaat te Hoorn, tevens secretaris.

— In een vergadering van „Arti et Industriae" herdacht de voorzitter, de heer Joh. Mutters Jr., de groote verdiensten van het overleden eerelid, den heer A. P. Godon.

Op voorstel van het bestuur werd besloten, f 50 beschikbaar te stellen voor de commissie, die zich bezig houdt met de uitzending van bekwame Haagsche werklieden naar de Parijsche tentoonstelling mogelijk te maken.

Aan het einde der vergadering stelde het bestuurslid, de heer Bourgonjon, den voorzitter een door hem vervaardigden, fraai gebeeldhouwden presidentshamer ter hand, ten gebruike bij de leiding der vergaderingen en als herinnering aan het 15-jarig bestaan.

Na afloop der vergadering bleven de leden gezellig bijeen. Namens de inzenders ter jongste tentoonstelling van „Arti" werd door den heer N. van Vliet aan den secretaris, den heer Fred. J. Belinfante, die zich veel moeite daarvoor had gegeven, een geschenk aangeboden.

— Aflevering 12 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese, te Utrecht) bevat: Mijten-planten, door Dr. H. J. Calkoen. — De Pest, door Dr. R. G. Rijkens. — Nog eens „Rayons crépusculaires", door Chr. A. C. Nell. — Gooiland. Een geognostische studie, door C. J. Koning. — Schadelijke insekten. (kakkerlakken), door Dr. J. E. Rombouts. — De ontwikkeling der oorlogsvloot in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, door H. V. — Resultaten der jongste onderzoekingstochten ter zee, door A. D. Hagedoorn. — Boekaankondiging. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is:

bepaald dat de ingenieur 2e kl. A. Vroesom de Haan, wordt belast met het doen der voorbereidende werkzaamheden in het belang der watervoorziening van de hoofdplaats Soerabaja;

toegevoegd aan den chef der 4e waterstaatsafdeeling in het belang der voorbereidende werkzaamheden ten behoeve van de watervoorziening der hoofdplaats Soerabaja, de aspirant-ingenieur W. J. Steup en de ambtenaar ter beschikking, dienstdoende als aspirant-ingenieur, C. A. E. van Leeuwen.

— Bij de staatsspoorwegen op Java is gedetacheerd bij de exploitatie der westerlijnen, de tijdelijke onder-opzichter 2e kl. van den aanlegdienst R. I. O. van Haasen.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 Januari 1900, bij den Rijkswaterstaat bevorderd tot opzichter 2e kl. W. van Langeveld, thans 3e kl., en tot opzichter 3e kl. J. Kooreman, thans 4e kl., en is, met ingang van 1 Februari 1900, benoemd tot opzichter van den Rijkswaterstaat 4e kl. C. F. J. Bloemkolk.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 Januari 1900, benoemd tot waterbouwkundige bij de onder het Departement van Binnenlandsche Zaken ressorteerende domeinen, de hoofdopziener der domeinen in Noord-Brabant, A. Nugteren, te Breda.

— Bij kon. besluit is benoemd tot bureel-ambtenaar 3e kl. van den Rijkswaterstaat H. A. E. Reynders, te Utrecht.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is benoemd: de civiel ingenieur A. K. J. Schill, te 's-Gravenhage, tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij den bouw van een brug over de Oude Maas te Spijkenisse; de civiel-ingenieur F. P. Pietermaat, te Delft, tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij de verbetering van het kanaal van Gent naar Ter Neuzen; tot buitengewoon opzichter N. A. Sizoo, te 's Hertogenbosch, bij den bouw der brug over de Oude Maas.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken, is benoemd tot buitengewoon opzichter bij den bouw van een gebouw voor toegepaste natuurkunde te Delft, W. G. F. Steinmetz, te Zaandam.

— De adjunct-secretaris, toegevoegd aan de staatscommissie tot voorbereiding van maatregelen tegen verontreiniging der openbare wateren en van tijdelijke maatregelen tegen den verontreinigden toestand van de grachten te Delft en te 's-Gravenhage, is de heer Böseker, ingenieur.

— De heer J. Mak, opzichter aan de gasfabriek te Schiedam, heeft den rang gekregen van adjunct-directeur.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Waterbouwkundig ambtenaar bij het waterschap Baarland (Zeel.). Jaarwedde f 800. Vereischten: volledige kennis van peilingen, oever- en dijksverdediging. Adres op zegel, met opgaaf van leeftijd, betrekking enz., vóór 15 Jan. aan den dijkgraaf A. Bruggeman te Baarland.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen, kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Opzichter, bekend met de burger- en waterbouwkunde, van getuigschriften, enz. voorzien, zoekt plaatsing. Adres lett. W. Bureau dezes. (*Zie aav. in dit no.*) (1)

Informatie-Bureau Technische Vakvereeniging, Marnixstraat 360, Amsterdam.

2 Bouwk. teekenaars, leeft. resp. 26 en 21 j., ongeh., verl. sal. resp. f 50 en f 60.
7 Bouwk. opz.-teek., leeft. resp. 22, 23, 33, 21, 21, 23 en 24 j., ongeh., verl. sal. resp. f 40, f 75, à 80, f 100, f 60, f 60, f 60 à 70 en f 80.
1 Bouwk.-opz., leeft. 31 j., geh., verl. sal. f 80.
1 Waterb.-opz., „ 24 „ ongeh., „ „ f 70.
1 Opz.-landm., „ 37 „ „ „ „ f 1500 per jaar.
2 Werkt.-teekenaars, resp. 21 en 22 j., ongeh., verl. sal. f 60 à 70.

ADVERTENTIEN.

Heeren Architecten

Een OPZICHTER, bekend en vertrouwd met de burger- en waterbouwkunde, voorzien van getuigschriften en aanbeveling, door omstandigheden onafhankelijk van zijn wil, zonder betrekking, komt tot u met 't verzoek, om **geplaatst te worden.**
Adres: Bureau van *De Opmerker* te 's-Gravenhage, letter W.

BOUWMATERIALEN.

In een kl. stad (Ijn C. S.) TE KOOP, **eene 50 jaar best. ZAAK.** Vaste cliëntèle, vakkennis onnoodig. Koopsom met Huis, 2 Pakhuizen Voorraad en Bedrijfskapitaal **f 11.000.** Desnoods flinke Hypotheek. Brieven letter W, Boekh. MADO & Co., *Utrecht.*

GEBR. VAN DER VLIET
IJzerhandelaars te Amsterdam.

Staal-, Plaat-, Band-, Hoek en T-IJzer enz.
Stalen Balken in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. Böhler & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer.
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM, Filiaal: 36 Rokin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

VAN RIJN & Co., ROTTERDAM.
Kantoor en Magazijn Bloemkweekerstraat 64 b.d. Nieuwe Binnenweg.
SPIEGEL- en VENSTERGLAS.
Glasverzilvering voor de *grootste maten.*
Alle soorten Geornamenteerd GLAS, enz. enz.

W. J. WEISSENO,
Nieuwendijk 111, Amsterdam.
Fabriceert GEIJKTE DUIMSTOKKEN,
Twee- en Vijf Meterlatten,
STALEN MEETKETTINGEN,
Bakens, Jalons,
KOPEREN EN STALEN
Peillijnen, Peillooden, Peilstokken,
PEILSCHALEN enz.
Magazijn van Passerdoozen,
TEEKENBEHOEFTEN
en Optische Instrumenten,
EQUERRES, PRISMA'S enz.

HOUTCEMENT
BEDEKKINGEN worden tot billijke prijzen en onder garantie geleverd door
W. J. VAN ELDEN Hz.
Lood- en Zinkwerker,
Singel 229 b/d Paleisstraat,
AMSTERDAM.
Vertegenwoordiger der sedert 1868 gevestigde firma CARL SCHMIDT & Co., te *HIRSCHBERG in Silezie.*
Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar.

H. P. DEN BOER,

Wollenfoppenstraat **37**,

ROTTERDAM.

Specialiteit in het vervaardigen van

HEETE-LUCHT-BAKOVENS,

Bekroond met den *hoogsten Prijs* en *Gouden* en *Zilveren Medaille* AMSTERDAM 1894, en *Gouden Medaille* DORDRECHT 1896.

Bouwt ook OVENS met **uitrijdenden bakvloer** en **Draaiovens.**

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Zaandam* zullen op **Zaterdag 6 Januari 1900,** des namiddags ten 1½ ure, in het *GEMEENTEHUIS*

aanbesteden:

1o. **Het onderhoud der Straat- en Grindwegen, Berm- en Oeverwerken gedurende het jaar 1900.**

2). **Het aanleggen van Straten op de terreinen van den gesloopten molen „De Ooievaar", ter oppervlakte van ongeveer 12900 M².**

Bestekken sub 1 à **ƒ0,75**, en sub 2 à **ƒ1,50** zijn verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie.

Inlichtingen geeft de Gemeente-Architect

ZAANDAM, 21 December 1899

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
H. J. C. VAN TIENEN.

De Secretaris,
ZAALBERG.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *ARNHEM* zullen ***Donderdag 4 Januari 1900,*** 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden:**

BESTEK No. 18.

Het leveren van ± 27½ M³ HOUT aan balken, ribben en dekplanken, voor de Schipbruggen te *Arnhem* en te *Westervoort*, en ± 10 M³ HOUT aan vloerdelen en vloerribben voor Scholen en Gebouwen.

Inlichtingen: alle werkdagen, tot en met den 3n Januari a. s, des voormiddags van 10—12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de Kadestraat; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet à **ƒ0,50** tot dien dag verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

AANBESTEDING.

Op ***MAANDAG den 8sten Januari 1900*** des namiddags te **12** uren zijn BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *LEIDEN*, voornemens op het Raadhuis aldaar, aan te besteden:

1e. Het leveren van Bouwmaterialen, Schoonmaakgereedschappen, enz, in XIV Perceelen.

Perc. I. Vuren- en Grenenhout.
„ II. Gecreosoteerde Perkoenpalen.
„ III Eikenhout.
„ IV. IJzerwaren.
„ V. Vulkachels (model schildpad).
„ VI. Stelen voor gereedschappen en sneeuwschoppen.
„ VII. Plaat- en Staaf-ijzer
„ VIII Gegoten-ijzeren slijkbakken.
„ IX. Kalk, Tras, enz.
„ X. Verfwaren en Desinfectiemiddelen.
„ XI. Bezems en Boenders
„ XII Eivormige cementrioolbuizen.
„ XIII Tweewielige bak- en andere wagens
„ XIV. Sponzen, Dweilen, Zeemlappen, Borstels, enz.

Het bestek en de monsters liggen ter bezichtiging aan de Stadstimmerwerf, op elken werkdag de besteding voorafgaande, van 's morgens te 9 uren tot 's namiddags te 4 uren.

2e. Het wasschen der glazen enz der Gemeente-gebouwen in V Perceelen, gedurende 1900 en 1901.

3e. Het vernieuwen van gebroken glasruiten der Gemeente gebouwen gedurende 1900 en 1901.

4e. Het witten van plafonds en muren der Gemeente-gebouwen in V Perceelen gedurende 1900 1901 en 1902

5e. Het onderhouden van Jalousiën, Gordijnen, Vloerkleeden en Horren der Gemeentegebouwen in V Perceelen, gedurende 1900 en 1901.

6e Het leveren van Straat- en Metselsteen, in IV Perceelen

Perc. I. 239.000 stuks Waalstraatstraatklinkers.
„ II. 22 000 st Rijnstraatklinkers.
„ III { 60.000 stuks Vlakke-grijze Straatklinkers. / 55.000 stuks Blauwe 1ste soort Juffer straatklinkers.
„ IV. { 20.000 stuks Ondergrauw. / 40.000 stuks Boerengrauw.
Perc. III en IV Rijnvorm.

7e. Het leveren van Ourthe- en Lavakeien, in II Perceelen.

Perc. I. 151.600 stuks Ourthe-keiën.
„ II. 48.000 stuks Lava-keien.

8e. Het leveren en plaatsen van tien Stootpalen.

Aanwijzing op Woensdag den 3den Januari 1900, des voormiddags te 10 uren, aanvangende bij de brug Heerengracht tegenover de Katoenfabriek.

9e. Het leveren van een ijzeren Ballastpraam.

De bestekken liggen ter inzage en overname en zijn per stuk verkrijgbaar gesteld à **ƒ0.75** op het bureau van Gemeentewerken elken werkdag de besteding voorafgaande, van 's morgens 9 uren tot 's namiddags 4 uren. (Franco toezending per post 5 cents verhooging; postzegels worden *niet* in ontvangst genomen.)

Inlichtingen worden dagelijks verstrekt tusschen 11 en 12 uren.

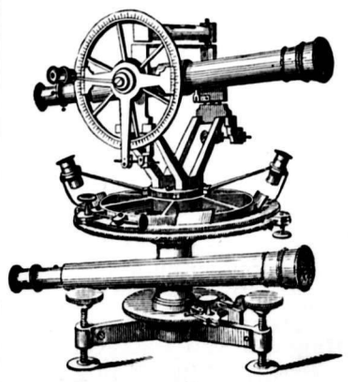

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS,** enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

1272